This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at http://books.google.com/

KPD
3347

NEDL TRANSFER
HN 2QMR V

Digitized by Google

31.102

KPD 3347(2)

SIGILL: COLL: HARVARD: CANTAB: NOV: ANGL: 1650.

CHRISTO ET ECCLESIAE

THE BEQUEST OF

JAMES WALKER, D.D., LL.D.

(Class of 1814).

LATE PRESIDENT OF

HARVARD COLLEGE.

Received 22 March,

1875.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
OPERA
VARIETATE LECTIONIS
ET
PERPETVA ADNOTATIONE
ILLVSTRATA

A

CHR. GOTTL. HEYNE

ACCEDIT

INDEX VBERRIMVS

TOMVS SECVNDVS

AENEIDIS LIBRI I - VI.

LIPSIAE

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

MDCCLXXI.

Digitized by Google

KPD 3347(2)
~~L a 18. 285~~
1875, March 22.
Walker Bequest.

Virgiliani carminis dotes praecipuas doctrinam poetae et sermonis poetici praestantiam a me haberi, ex iis, quae passim a me dicta sunt, intelligitur. Vt eas paullo accuratius declararem, quandoquidem Virgilius is auctor est, in quo iuuenilis aetas exquisitioris doctrinae initia imbibere solet, praeter cetera boni interpretis officia, vt obscura et difficilia et exquisitiora illustret, propositum mihi in Commentariis meis esse, iam in praefatione ad priorem Tomum professus sum. Vtramque operam iis maxime praestiti, qui non in eo acquiescere volunt, vt vniuerse sibi dictum audiant, magnum ac doctum esse poetam; in quo tamen ingenii illa vis ac doctrinae copia orationisque pulchritudo posita sit, non assequantur. Accidit mihi ipsi saepius, quod et aliis euenire solet, vt hunc vel illum locum audirem esse sublimem, magnificum, divinum; dictionem praeclaram, poeticam; vt tamen nec intelligerem nec declarare possem, qua tandem in re pulchritudo illa, dignitas et ma-

iestas Virgiliani carminis spectanda esset. Habebam sensum aliquem praeclarae alicuius pulchritudinis, sed obscurum, iudiciumque mentis confusum et turbidum, quod nec mihi expedire possem, multo minus aliis; nisi vt exclamarem, pulchrum locum esse! Neque aliter rem se habere vidi in vernaculorum poetarum lectione; ne de ipsis poetis dicam; intellexisse enim difficile multis esse, assequi aut diserte satis exponere, quae tandem in iis, quae pulchre et praeclare conscripta mirarentur, pulchritudinis caussae et rationes essent; rerumne inuentio, an tractatio, an enuntiatio, laudis vel reprehensionis summam contineret, et, quando oratio tam laudabilis esset, qua tandem re praeclara illa orationis virtus spectanda vel declaranda videretur. Potest enim aliquis verborum sensus tenere praeclare; potest poetarum lectione esse tritissimus, in libris quoque aestheticis versatissimus; fac critica quoque opera esse exercitatum; tamen is non parum forte haereat, si poeta paullo doctior ipsi ita declarandus sit, vt rerum a poeta expositarum claras vbique habeat notiones easque aliis perspicue et diserte declarare possit.

Diffi-

Difficultatem hanc sensi obiectam maxime tum, cum poeticam orationem ad solutam reuocare vellem. Mox in hoc ipso rerum cardinem versari vidi, si quis poetici sermonis vim et naturam, copiam, ornatum, percipere velit, vt tum demum profecisse aliquid ad eam rem sibi videri debeat, vbi easdem res ac sententias communi sermone exponere et poetico habitu et ornatu nudatas animorum sensibus exhibere in promtu fuerit; ita enim in sensum oculosque incurrere, qua doctrina, ingenio, orationis vi, a poeta eaedem exornatae et commendatae sint. Non nisi in praestantioribus vel difficilioribus locis, nec semper nec vbique, hoc esse faciendum, per se intelligitur.

Vt itaque ornatissimam poetae orationem declararem et explicarem; id vero breuiter facere, consilium et ingenium meum suadebant; nulla mihi ratio visa est commodior, quam vt, versu indicato, sententiam soluta oratione, sed verbis propriis subiicerem iisque dilectu, positu et iunctura ita temperatis, vt poetici ornatus semina et caussas continerent; vnde adeo adolescens semel monitus, comparatis poetae verbis, facile assequi possit, qualis poe-

tici phantaſmatis ratio et natura per ſe ſit, qualisque amplificatio et exornatio acceſſerit, vnde color poeticus, ſententiae dignitas vel ſublimitas, orationis dignitas et ornatus, petitus ſit; quid in ipſis verbis, verborum delectu, ſtructura, collocatione, grauitate, pondere, ornatu, copia, exquiſitiore aliqua flexione; aut toto orationis habitu, cultu, elegantia et dignitate, immutato et inuerſo vulgari ordine, poetae artem et iudicium commendare debeat.

Pleraque verbo tantum monui; ſed vt verbum illud rei et conſilio meoque ſenſui ſatis conſentaneum reperirem et exputarem, etſi illud nunc, cum a me appoſitum eſt, ſatis obuium, et vulgare forte, videri poteſt, ſaepe tamen intentiore cogitatione et cura opus fuit, quam ad multas e copioſioribus notis conſcribendas. Alia mihi monenda fuere, cum interpretum aliquem et virum doctum in hoc vel illo loco et verbo haeſiſſe viderem; nam faciebat ea res probabile, fieri poſſe, vt etiam alius ad eundem ſcopulum offenderet, etſi meo ſenſu locus nihil difficultatis habere viſus erat; ſed monui verbo, plerumque nulla alia re, quam vera interpretatione ſubiecta; quae

ſi

ſi cui otioſa vel leuis viſa fuerit, antequam de eius inutilitate pronuntiet, alios velim interpretes et commentatores euoluendos ſibi eſſe putet.

Ceterum operae meae etſi tumultuariae fere et, interiectis temporum et officiorum interuallis, deſultoriae, cum poſt priorem Tomum vulgatum per plures annos ſepoſitum poetam moxque repetitum per menſium ſaepe plurium decurſum aliae curae manibus excuſſerint, ratio fere haec fuit, vt primum particulam aliquam poetae ad meum ſenſum interpretarer, quaeque monitu neceſſaria viderentur, adſcriberem, tum Interpretes conſulerem primum veteres tum recentiores. Quam vellem omnes, ſaltem plures, a me potuiſſe inſpici, aliorumque copiis meam penum locupletari! Non dubito, et ex vetere lectione etiam memoria teneo, in ſexcentis libris doctorum virorum Virgiliana loca illuſtrari vel obſcurari. Poterunt poſt me alii aliunde opes nouas congerere, aut ex aliorum accuratiore doctrina operam meam emendare; etſi ſuper Virgilio multa dicere facile eſt, at pauca recte dicere, ſatis difficile. Ego quidem cum non

 poſſem

possem euoluere omnes, sumsi in manus optimum, saltem doctissimum, Cerdam, cuius tamen copia et eruditio non raro plus molestiae quam fructus boni habere solet, tum Germanum Valentem Guellium inspexi, et e recentioribus Trappium et Wartonum. Pierii, Heinsii et Burmanni copiae ad lectionis varietatem et veritatem spectant; ad interpretationem parum inde profeceris. Seruium accurate comparavi; tum Ruhnkenii, doctissimi et humanissimi viri, monitu excitatus Iulium Pomponium Sabinum, qui veterum Grammaticorum fragmenta, e pleniore quoque Seruio, nonnulla seruauit. E Donati grammaticis et rhetoricis argutiis potest forte alius, qui otio abundat, pauca adhuc legere, quae vtilitatem habeant; etiam ex diligente comparatione Anthologiae Latinae. Omnino velim mihi aliquem dari, qui a Silii Italici, Valerii Flacci, Statii et Lucani, Ausoniique et Claudiani lectione recens studium suum ad Virgilium conuertat! non vt ille loca similia et parallela inani ac vana ambitione congerat; verum Poetae illi, quos ad Virgilium se composuisse totos manifestum est, dum non modo in carminum ratione et ordine, verum in ipsa quoque

que elucutione, in singulis versibus ac verbis, exprimere cum laborant, saepe interpretationem locorum Virgilianorum suppeditant. Mihi acquiescendum fuit in iis, quae ex pristina lectione memoria retineret, aut quae passim in excutiendis locis vel interpretibus occurrerent.

Vt tandem poetae artem ac doctrinam declararem, cum ingenii et iudicii eius laus in ea re inprimis emineat; vanum enim est, quod multos iudicare audias, poetam omnia ingenio, nihil arti debuisse; inuestiganda esse putaui, quae essent vel inuenta a poeta vel aliunde, maxime e Graecis, translata, cum in toto argumento et materia singulisque eius partibus, tum in rerum verborumque ornamentis. Quae res cum non semper nota aliqua commode comprehendi posset, sed ad disputationem paullo longiorem excurreret, praestare putaui, vt in Excursus post singulos libros insertos talia reiicerem.

Quae mihi proposita fuerint, ingenue exposui. Nollem me tam longe abesse ab eo, quod sequutus sum; sed mihi satis est, exem-

Digitized by Google

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
OPERA
VARIETATE LECTIONIS
ET
PERPETVA ADNOTATIONE
ILLVSTRATA

A

CHR. GOTTL. HEYNE

ACCEDIT

INDEX VBERRIMVS

TOMVS SECVNDVS

AENEIDIS LIBRI I-VI.

LIPSIAE

SVMTIBVS CASPARI FRITSCH

MDCCLXXI

Digitized by Google

KPD 3347(2)

1875, March 22.
Walker Bequest.

Virgiliani carminis dotes praecipuas doctrinam poetae et sermonis poetici praestantiam a me haberi, ex iis, quae passim a me dicta sunt, intelligitur. Vt eas paullo accuratius declararem, quandoquidem Virgilius is auctor est, in quo iuuenilis aetas exquisitioris doctrinae initia imbibere solet, praeter cetera boni interpretis officia, vt obscura et difficilia et exquisitiora illustret, propositum mihi in Commentariis meis esse, iam in praefatione ad priorem Tomum professus sum. Vtramque operam iis maxime praestiti, qui non in eo acquiescere volunt, vt vniuerse sibi dictum audiant, magnum ac doctum esse poetam; in quo tamen ingenii illa vis ac doctrinae copia orationisque pulchritudo posita sit, non assequantur. Accidit mihi ipsi saepius, quod et aliis euenire solet, vt hunc vel illum locum audirem esse sublimem, magnificum, divinum; dictionem praeclaram, poeticam; vt tamen nec intelligerem nec declarare possem, qua tandem in re pulchritudo illa, dignitas et ma-

 iestas

iestas Virgiliani carminis spectanda esset. Habebam sensum aliquem praeclarae alicuius pulchritudinis, sed obscurum, iudiciumque mentis confusum et turbidum, quod nec mihi expedire possem, multo minus aliis; nisi vt exclamarem, pulchrum locum esse! Neque aliter rem se habere vidi in vernaculorum poetarum lectione; ne de ipsis poetis dicam; intellexisse enim difficile multis esse, assequi aut diserte satis exponere, quae tandem in iis, quae pulchre et praeclare conscripta mirarentur, pulchritudinis caussae et rationes essent; rerumne inuentio, an tractatio, an enuntiatio, laudis vel reprehensionis summam contineret, et, quando oratio tam laudabilis esset, qua tandem re praeclara illa orationis virtus spectanda vel declaranda videretur. Potest enim aliquis verborum sensus tenere praeclare; potest poetarum lectione esse tritissimus, in libris quoque aestheticis versatissimus; fac critica quoque opera esse exercitatum; tamen is non parum forte haereat, si poeta paullo doctior ipsi ita declarandus sit, vt rerum a poeta expositarum claras vbique habeat notiones easque aliis perspicue et diserte declarare possit.

Diffi-

Difficultatem hanc ſenſi obiectam maxime tum, cum poeticam orationem ad ſolutam reuocare vellem. Mox in hoc ipſo rerum cardinem verſari vidi, ſi quis poetici ſermonis vim et naturam, copiam, ornatum, percipere velit, vt tum demum profeciſſe aliquid ad eam rem ſibi videri debeat, vbi easdem res ac ſententias communi ſermone exponere et poetico habitu et ornatu nudatas animorum ſenſibus exhibere in promtu fuerit; ita enim in ſenſum oculosque incurrere, qua doctrina, ingenio, orationis vi, a poeta eaedem exornatae et commendatae ſint. Non niſi in praeſtantioribus vel difficilioribus locis, nec ſemper nec vbique, hoc eſſe faciendum, per ſe intelligitur.

Vt itaque ornatiſſimam poetae orationem declararem et explicarem; id vero breuiter facere, conſilium et ingenium meum ſuadebant; nulla mihi ratio viſa eſt commodior, quam vt, verſu indicato, ſententiam ſoluta oratione, ſed verbis propriis ſubiicerem iisque delectu, poſitu et iunctura ita temperatis, vt poetici ornatus ſemina et cauſſas continerent; vnde adeo adoleſcens ſemel monitus, comparatis poetae verbis, facile aſſequi poſſit, qualis poe-

 tici

tici phantaſmatis ratio et natura per ſe ſit, qualisque amplificatio et exornatio acceſſerit, vnde color poeticus, ſententiae dignitas vel ſublimitas, orationis dignitas et ornatus, petitus ſit; quid in ipſis verbis, verborum dilectu, ſtructura, collocatione, grauitate, pondere, ornatu, copia, exquiſitiore aliqua flexione; aut toto orationis habitu, cultu, elegantia et dignitate, immutato et inuerſo vulgari ordine, poetae artem et iudicium commendare debeat.

Pleraque verbo tantum monui; ſed vt verbum illud rei et conſilio meoque ſenſui ſatis conſentaneum reperirem et exputarem, etſi illud nunc, cum a me appoſitum eſt, ſatis obuium, et vulgare forte, videri poteſt, ſaepe tamen intentiore cogitatione et cura opus fuit, quam ad multas e copioſioribus notis conſcribendas. Alia mihi monenda fuere, cum interpretum aliquem et virum doctum in hoc vel illo loco et verbo haeſiſſe viderem; nam faciebat ea res probabile, fieri poſſe, vt etiam alius ad eundem ſcopulum offenderet, etſi meo ſenſu locus nihil difficultatis habere viſus erat; ſed monui verbo, plerumque nulla alia re, quam vera interpretatione ſubiecta; quae ſi

Digitized by Google

si cui otiosa vel leuis visa fuerit, antequam de eius inutilitate pronuntiet, alios velim interpretes et commentatores euoluendos sibi esse putet.

Ceterum operae meae etsi tumultuariae fere et, interiectis temporum et officiorum interuallis, desultoriae, cum post priorem Tomum vulgatum per plures annos sepositum poetam moxque repetitum per mensium saepe plurium decursum aliae curae manibus excusserint, ratio fere haec fuit, vt primum particulam aliquam poetae ad meum sensum interpretarer, quaeque monitu necessaria viderentur, adscriberem, tum Interpretes consulerem primum veteres tum recentiores. Quam vellem omnes, saltem plures, a me potuisse inspici, aliorumque copiis meam penum locupletari! Non dubito, et ex vetere lectione etiam memoria teneo, in sexcentis libris doctorum virorum Virgiliana loca illustrari vel obscurari. Poterunt post me alii aliunde opes nouas congerere, aut ex aliorum accuratiore doctrina operam meam emendare; etsi super Virgilio multa dicere facile est, at pauca recte dicere, satis difficile. Ego quidem cum non

 possem

possem euoluere omnes, sumsi in manus optimum, saltem doctissimum, Cerdam, cuius tamen copia et eruditio non raro plus molestiae quam fructus boni habere solet, tum Germanum Valentem Guellium inspexi, et e recentioribus Trappium et Wartonum. Pierii, Heinsii et Burmanni copiae ad lectionis varietatem et veritatem spectant; ad interpretationem parum inde profeceris. Seruium accurate comparavi; tum Ruhnkenii, doctissimi et humanissimi viri, monitu excitatus Iulium Pomponium Sabinum, qui veterum Grammaticorum fragmenta, e pleniore quoque Seruio, nonnulla seruauit. E Donati grammaticis et rhetoricis argutiis potest forte alius, qui otio abundat, pauca adhuc legere, quae vtilitatem habeant; etiam ex diligente comparatione Anthologiae Latinae. Omnino velim mihi aliquem dari, qui a Silii Italici, Valerii Flacci, Statii et Lucani, Ausoniique et Claudiani lectione recens studium suum ad Virgilium conuertat! non vt ille loca similia et parallela inani ac vana ambitione congerat; verum Poetae illi, quos ad Virgilium se composuisse totos manifestum est, dum non modo in carminum ratione et ordine, verum in ipsa quo-

que

que elocutione, in singulis versibus ac verbis, exprimere cum laborant, saepe interpretationem locorum Virgilianorum suppeditant. Mihi acquiescendum fuit in iis, quae ex pristina lectione memoria retineret, aut quae passim in excutiendis locis vel interpretibus occurrerent.

Vt tandem poetae artem ac doctrinam declararem, cum ingenii et iudicii eius laus in ea re inprimis emineat; vanum enim est, quod multos iudicare audias, poetam omnia ingenio, nihil arti debuisse; inuestiganda esse putaui, quae essent vel inuenta a poeta vel aliunde, maxime e Graecis, translata, cum in toto argumento et materia singulisque eius partibus, tum in rerum verborumque ornamentis. Quae res cum non semper nota aliqua commode comprehendi posset, sed ad disputationem paullo longiorem excurreret, praestare putaui, vt in Excursus post singulos libros insertos talia reiicerem.

Quae mihi proposita fuerint, ingenue exposui. Nollem me tam longe abesse ab eo, quod sequutus sum; sed mihi satis est, exem-

Digitized by Google

plum poetici cultus ornatusque declarandi omninoque poetae interpretandi propoſuiſſe, quod omnino ad poetarum, etiam recentiorum, lectionem rite inſtituendam, vtilitatem habere poſſit. Addendorum et emendandorum ſiluula Tomo tertio ſubiicietur, cum noua editorum et ſcriptorum Virgilii codicum notitia, quam virorum aliquot doctorum humanitati debeo. Quod ſi vita et otium ſuppetierit, in alium Tomum minora poemata, quae ſub Virgilii nomine ferri ſolent, reiicientur. Scr. in alma Georgia Auguſta d. XXII. Aprilis cIↃ IↃ CC LXXI.

DIS-

Digitized by Google

DISQVISITIO I.

DE CARMINE EPICO VIRGILIANO.

De carmine epico vniuerſe multa diſputare, cum tot habeamus libros, in quibus copioſe et accurate de eo praeceptum eſt, et cum pauci ſint, quibus expediat, vt in praeceptis diu detineantur, inutile eſſe arbitror. Neque etiam talis diſputatio vllam ad adoleſcentum animos habere poteſt vim aut vllam afferre vtilitatem, niſi vno iam vel altero carmine epico perlecto diligenter et docte enarrato; ne nunc illud moneam, praeceptis iſtis et diſputationibus omnino plus promitti quam praeſtari. Pleraque enim, quae vtilitatem aliquam habent, talia ſunt, vt ab vnoquoque ingenio liberaliore, vbi vnus vel alter poeta perlectus fuerit, vel, nemine monente, facile animaduertantur; vanis autem et inanibus ſubtilitatibus et argutiis aetas illa melius caret. Tum vtilitas illa, quam praeſtant, intra iudicium de ingeniorum monumentis, quae manibus iam tractamus, qualecunque ferendum ſubſiſtit; vt ii vero, qui aliquem ingenii ſui foetum edituri ſunt, ex illis praeceptionibus paullo plus quam ex vno vel altero bono exemplo proficiant, exſpectari non poteſt. Eos tamen, qui adoleſcentibus poetas interpretantur, librorum illorum doctrina imbutos eſſe velim quam maxime; nam ita demum

demum; vbi ipsi virorum doctorum disputationes accurate cognouerint et animo teneant, in promtu habebunt, in singulis rebus et caussis monere commode et cum fructu enarrare ea, quae adolescentum ingenia alere, iudicia acuere, elegantiae et virtutis sensum aut instillare aut excitare animis possint. Omnino enim praecipiendi hisce de rebus vtiliter et cum fructu ad adolescentum animos genus est vnum et fortasse solum, vt scilicet non vniuerso de genere multa, subtiliter forte, sed ad ingenia tenella et rudia parum accommodate, disputentur, verum vt in ipsa interpretatione poetae in singulis locis, rebus, personis ac sententiis ea moneantur salubriter ac breuissimis, quae ex re praesenti et oculis subiecta claritatem suam habent et veritatem. Adolescens enim, qui tam beatus fuerit, vt Homerum et Virgilium interpretis alicuius opera in hunc modum instituta enarratum audierit, disputationes illas aestheticas forte non sine fructu aliquo deinceps perleget; sed initio a tali lectione facto si quis ad poetas cognoscendos pergere voluerit, an is ex doctorum virorum disputationibus ad intelligendos et iudicandos poetas multum profecisse se intellecturus sit, admodum dubito. Sed, vt peruersis hominum nostrorum studiis occurratur, satis haec dicta esse arbitror.

Quae hic a me exponenda sunt, pauca quidem et summatim, ad Virgilianum carmen sunt referenda. Ad huius rationem intelligendam satis est tenere, carmen epicum vniuerse nihil aliud esse, quam narrationem omnibus numeris absolutam ac perfectam, seu narrationis genus praestantissimum et iis virtutibus, quae huic generi inesse possunt, cumulatum; carminisque adeo epici naturam positam esse in rei gestae magnae et arduae narratione

ad

ad admirationem efficiendam instituta. Eiusmodi enim narratio praestantissima est ex toto hoc rerum genere. Admiratione animis iniecta quaeritur hic ea, quae omni carmini proposita est, sed in alio genere ab aliis caussis proficiscitur, delectatio; quae vtique, si ingenuo et liberali animo digna esse debet, a rerum honestate et vtilitate seiuncta esse nequit, et tanto exquisitior, generosior et plenior est, quo maiora virtutis adhortamenta et incitamenta cum hac ipsa voluptate animis se insinuant; vt adeo, si quis carmini epico magnum aliquod ac praeclarum virtutis et vitae, inprimis publicae, praeceptum subiectum esse debere dixerit, ad rerum vtique veritatem dixisse ille videatur; sed poetae epico talis vtilitas ad philosophicas rationes exacta non ita proposita esse potest, vt poeticas rationes inde petat aut metiatur; vt rerum narratarum admiratione animi afficiantur, hoc summum est quod ille sequitur. Ipsa autem rerum animorumque nostrorum natura ita fert, vt, quod a virtute et vtilitate publica vacat, ad animos nostros admiratione impellendos vim habere nequeat. Non igitur vlla ratione euenire potest, vt bonum carmen epicum contineat nihil, quod ad publicam et ciuilem vtilitatem valere possit. Magna visissim et ardua consilia, excelsi et magnifici animorum sensus, virtus vltra vulgarem mortalitatis modulum et morem animosa et fortis, nullis aduersis casibus et periculorum terroribus infracta mens, salus ciuium, vel imperii maiestas parta vel seruata ac defensa, haec eadem illa sunt, quibus maxime hominum animis admiratio iniici potest, quae adeo inprimis epico carmini idoneam materiam suppeditant.

Admiratio itaque, necesse non est, vt a rerum et naturae miraculis petatur; sed, quod facile quis-

que

Digitized by Google

que intelligit, admiratione animos nostros afficiunt omnino res a magna animi virtute aut immani aliquo scelere profectae, a magno viro, magna ingenii vi, magnis corporis viribus, magnis animi motibus et affectibus, inter magnas difficultates, casus et pericula, magnis praesidiis et auxiliis, magnis de caussis susceptae et gestae, quales fere res etiam euentu clarae et insignes magnique exempli esse solent, vt aut magni alicuius viri aut populi vel ciuitatis aut generis adeo humani fortunas in vtramque partem contineant. Non difficilis est ad cognoscendum in rhetoricis et poeticis locus de magnitudine; nec tamen omnis magnitudo epici carminis indoli est accommodata, sed ea maxime, quae a sensibus et a phantasmatibus proficiscitur, quippe quae eadem ad animos mouendos et admiratione imbuendos inprimis valet. Quae quidem omnia passim a viris doctis satis diserte sunt exposita.

Vt admiratione autem tanto magis teneatur animus, non modo res gesta, quae narratur, et actio eo attemperata sit necesse est, vt mirationem faciat, verum etiam narrationis genus et ratio ad admirationem efficiendam vel tuendam idonea requiritur. Qua de re plura monere nihil attinet. Quis enim non videt, orationis genus esse debere nec humile nec molle, sed forte, acre, magnificum, ornatum, etsi pro argumenti diuersa natura diuerse attemperatum, et quae sunt alia.

A binis hisce tamquam principiis repetenda sunt omnia, quibus carminis epici argumentum, personae epicae, facta, virtutes ac characteres, sententiae, oratio ac dictionis genus constituuntur; verbo

verbo, admiratione quaesita delectatio moderatur in hoc genere omnia.

Potest autem accidere mentibus nostris admiratio rerum vel hominum modo cum molliore, modo cum grauiore animorum impulsu; miramur enim alia attonitis similes, alia terrore perculsi, alia miseratione commoti; interdum magno cum animi aestu miratio est coniuncta, interdum cum leniore ac remissiore impetu, et cum molliore et suauiore animi affectu. Quo ipso sequitur, vt magna in hoc genere esse possit varietas pro argumenti diuersa natura, vtque inanis sit virorum doctorum opera, qui Homeri ac Virgilii exemplis omnem carminis epici naturam circumscribere voluerunt.

Eam admirationem rerum, quae cum terrore aut cum miseratione et grauiore omnino animi affectu mentem impellit, inprimis ad tenendos animos valere, magnamque delectationem habere, quis non videat et naturae humanae esse consentaneum intelligat. Res haec ex parte animaduersa in opinionem induxit Marmontelium (V. Cl. *) vt intra tragicos affectus non minus epicum genus contineri et idem argumentum in vtrumque vsum accommodari posse existimet. Sed dramate latius patere epicum carmen, hoc est, narrationem per caussas et consilia expositam; et magnos affectus non nisi vnam esse ex pluribus admirationis mouendae caussis, ex superioribus facile intelligitur. Ne illud moneam, epici carminis virtutes multas ex narrationis bonae indole et natura esse petendas, ad quam et hoc spectat, vt tanto dulcior sit omnis narratio, quanto magis illa animum terrore vel mi-

sera-

*) *Poetique Françoise* T. II. p. 234. sqq.

ſeratione exagitat. Vt vero, quod vir elegantiſſimus in medium profert, ſutilis aliqua tragicarum actionum compages bonum epos efficiat, vereor. At vero ex epici carminis partibus bonas tragoedias fieri poſſe alia res eſt, de qua iam Ariſtoteles egit Poet. c. 23 et 26.

Illud tamen negari nequit, cum id, quod admirationis maioris vim habeat, ad animos noſtros mouendos tanto ſit potentius, heroicum argumentum genus epici carminis nobiliſſimum conſtituere; inprimis ſi ex heroicis temporibus petitum fuerit, quibus deorum interuentu res aut geſtae ſunt aut geri creditae; etſi minus bene a Batteuſio et aliis tota epici carminis vis ex his deorum miniſteriis deducitur.

Reliqua, quae de carmine epico praecipi ſolent, partim ex narrationis bonae ratione ac praeceptis, partim ex poeticae orationis genio, repetita ſunt et facile repeti poſſunt; v. c. quae de episodiis argute magis quam vere diſputantur. Neque in his animos generoſiores diu detineri velim. Pleraque enim ſunt talia, vt, niſi quis tardiſſimi ſit ingenii, primo ſtatim rerum obiectu ea percipiat. Quorſum enim operoſe multa conſcribere aut commemorare, vt factum, quod argumentum epicum contineat, doceas, eſſe debere vnum, et abſolutum, et intra iuſtum temporis ſpatium comprehenſum? quorſum de nectendo et diſſoluendo nodo h. e. de difficultatibus obiectis? de episodiorum affinitate et nexu cum epica narratione? Haec intelligere et aſſequi haud adeo difficile eſt; ſed difficultates paullo maiores tunc naſcuntur, ſi in rem praeſentem deducendae ſunt iſtae diſputationes, vt appareat, qua ratione et arte

Digitized by Google

arte in magno factorum numero argumentum carminis ita digeri et adornari possit, vt ad vnitatem deducatur res. Hoc ingenio poetae relinquitur; qui, si ad hoc satis ingenio valet, multo magis praeceptorum istorum copiosa expositione carebit.

Vt vero admiratio rei magnae animum tenere et delectatione perfundere possit, quis non videt, ea omnia a poeta curari et sagaciter prouideri debere, quae ad illud consilium prodesse, caueri debere ea, quae obesse possint? ante omnia lectoris animum argumenti notione aliqua esse imbuendum, vt nec tamen exsatietur, in mediam rem esse rapiendum, cumque omnia ad sensus et phantasmata in carmine redeant, rerum obiectarum praestigiis ita deliniendum et fallendum, vt iam in alia rerum natura et ordine, alia cogitandi, sentiendi et agendi via et ratione, aliis temporibus, inter alios homines, et extra se solitumque vitae tenorem constitutus, in nihil incidat, quo expergefactus quasi ex aureo somnio sibi lusum fieri animaduertat; id quod sine indignatione et poenitentia aliqua eius, qui ad se rediit, fieri non potest. Hinc a viris doctis multa cum magno legentum fructu disputata sunt de probabilitate poetica ac mythica et de verisimilitudine, quam poeta sectari debet, qui non ipse vult sua acta rescindere. Omnino ad hanc illusionem, quam recentiores commode vocant, pleraque, quae de carmine epico cum vtilitate aliqua praecipi possunt, reuocare in promtu est; et ad hanc normam vel maxime reuocare soleo ea, quae de multis Virgilii locis a VV. DD. disputata sunt.

Virgiliani igitur carminis dotes vt recte discernant ac perspiciant, ad id intendant animos adolescentes, auctor sum, vt quantum cum in toto argumento tum in singulis partibus insit ad mentes admiratione non sine voluptate tenendas, consi-

Digitized by Google

derent. Exponitur a poeta Aeneae ex Troia capta profugi, post longos errores, in Latium aduentus a fatis monstratus, et condita ab eo in his locis Troianorum colonia nouaque parata sedes. Quis autem non facile intelligat iam ab initio, rem esse magnam, arduam, et admirationis aliquantum habentem, quod profugus ex vrbe incensa aliquis fatis ducentibus in tam longinqua terra, in Latio, nouas sedes ponit? Quis non in summis periculis ac discriminibus in nauigatione et mox in Italia obiectis nouam admirationis efficiendae videat esse materiam? nec minus in singulis carminis partibus, in motibus et affectibus animi, in moribus, sententiis? et eidem consilio accommodatum esse orationis genus et colorem et ornamenta? In his ac similibus disertus esse potest facile vnusquisque carminis interpres.

Rerum quidem inueniendarum laudem Virgilius habet admodum diuersam ab Homero, nec tamen nullam aut contemnendam. Alterum cum eo comparem, qui verae historiae exornationem suscipit, alterum cum Milesiae narrationis auctore *). Scilicet Homerus id agebat, vt narrationem rei ad opinionem verae tradere vellet, cuius sublimitate et magnitudine contactam et inflammatam habebat mentem; propius attingebat tempora heroica, ipsam rerum famam sequebatur, qualis ea in popularium ore ferebatur, cum ipse temporum decursus omnia in maius auxisset, et, vt in maiorum factis et prisci aeui rebus fieri solet, humana facta ad diuinam aliquam speciem ac dignitatem euexisset; deorum itaque ministeriis omnia exsequebatur, quoniam priscis

*) Egregius est ad animi mei sententiam declarandam locus Baconis de augm. Scientt. lib. II. cap. 13. p. 80. Opp. T. I. non reprehendendus ille, si ad epicam poesin reuocetur.

priscis hominibus hoc erat persuasum, humanis rebus gerendis interesse deos praesentes multoque magis praesentes adfuisse rebus gestis patrum aetate, iniicere eos hominum animis bona vel praua consilia, obiicere pericula ac discrimina, irasci, dolere, metuere, sperare; versabatur sub eodem coelo et adierat ea loca, in quibus res illae, a fama tam magnifice ornatae, fuerant gestae; vtebatur sermone, natura sua poetico, hoc est, per philosophorum subtilitatem, et rhetorum ac grammaticorum argutias nondum fracto et attenuato, sed qui multum adhuc retinebat ex genio antiqui sermonis Graeci, qui communis esse solet omnium rudium linguarum, vt res ad sensum reuocaret, adeoque sensa animi et cogitata, etiam physicas et ethicas sententias, per rerum naturas, proprietates, vices, vtilitates, propter similitudinem aliquam translatas vel adumbratas, declararet; quibus omnibus poetica vis vel maxime inest. Itaque fere accidere solebat, vt philosophorum quoque opiniones vel praeceptiones speciem narrationis factorum induerent. Ortus v. c. mundi ex chao per pugnam elementorum in personas et deos commutatorum erat enarratus. Homerus igitur ea maxime ingenii sollertia est vsus, vt videret, narrationes has poetarum ante se, quae philosophicas doctrinas interpretabantur, omnino narrationum poeticarum loco inseruire posse; vt quae a poetis ante se ex prisci sermonis genio exposita essent symbolica rerum cogitatarum adumbratione, ea a se pro factis et fatis deorum narrarentur veterumque mythorum naturam et faciem haberent. Hac potissimum ratione doctrinam de diis poeticam et systema aliquod mythologicum condidit Homerus; cumque ad epicam et dramaticam rerum expositionem egregie esset accommodatum, in poetarum inde patrimonium illud ces-

 sit.

sit. Vt rem absoluam verbo, Homerico ingenio obstetricabantur et, vt sine doctrina doctrinam, sine arte artem habere videretur, efficiebant plurima, quae, si ab isto aeuo discesseris, omnibus poetis deesse necesse est. Virgilius itaque a libero isto ingenii et mentis impetu et praecipite motu interclusus, et tot enthusiasmi fouendi, excitandi et inflammandi adminiculis plane destitutus, priorum poetarum exemplis tamquam cancellis circumscriptus, ingenio frenis iam tum ab Aristotele aliisque iniectis; ab arte necesse habuit petere omnia. Alio aeuo, ab heroica aetate nimis remoto, inter diuersissimas hominum, rerum, temporum, locorum ac coeli rationes suum opus erat aggressus. Sine doctrinae et multae ac variae lectionis copiis, nulla iam tum ingenii laus erat. Fracto in hunc modum mentis impetu, tamen vel sic magnum eius etiam in inueniendis rebus ingenium ex his agnoscas: Primum vidit carmen epicum Homericum, hoc est, heroicum posse perfici et ornari; tum eius vix esse posse argumentum idoneum, nisi ex vltima antiquitate et aetate heroum proprie ita dictorum petitum. Est autem a natura res ita comparata, vt priscorum heroum ipsa nomina, res gestae et fata etiam per se non adeo memorabilia animum humanum teneant et admiratione afficiant. Est porro illa aetate morum ac vitae simplicitas ea, quae poeticum ornatum sublimesque rerum formas et sententiarum grauitatem multo magis suppeditet, quam vita hominum elegantior; quando etiam ipsa facta corporum magis viribus et animorum impetu ac virtute gerebantur, quam consiliorum sagacitate, et artis vel ingenii subtilitate. Tandem gerendis tum rebus ipsi dii interfuisse credebantur. Ita deorum ministeriis res explicare et ex toto cyclo mythico, quae vellet, depromere poterat,

Italicis

Italicis autem mythis nouam et Graecis incognitam suauitatem adiecit. Tum vero praeclaro iudicio argumentum ex vetere cyclo epico delegit, necdum tractatum a claro aliquo poeta, nec tamen plane intactum et Homerico aliisque carminibus quasi contiguum ac finitimum. Ita enim consequutus est hoc, vt materiam haberet copiosam, nec rudem, sed poetica tractatione ab aliis iam subactam et ad epicam dignitatem ac vim accommodatam. Personas et characteres, mores ac facta iam aliunde nota, commendata, constituta ac definita, optauerit sibi poeta quisque. Illud vero ad intelligendum procliue est, quam expedita ac facilis esse debeat copia ornamentorum et episodiorum in tali argumento tam late fuso et patente; quod ipsum Homerus aut vidit aut sensit, cum ex toto belli Troiani decursu vnum heroem, vnum factum selegit, adeoque infinitis aliis rebus ex istius belli historia ad exornandum et amplificandum argumentum recte vti potuit. Hoc vno suo iudicio plurima praeclara carminis sui praesidia et vberrimos fructus tulit Maro. Non nouus et ignotus est lectoribus heros, cuius fata exponit, nec Troianorum nomen ac fortuna tam obscura, quin ab initio statim miseratione afficiamur et virtutis admiratione. Deorum autem interuentus, Iunonis et Veneris irae et studia, ac partes iis tribuendae, egregie erant iam ab Homero definitae. Quando itaque primo statim Aeneidis ingressu Iunonis *memor ira*, *irarumque caussae saeuique dolores* memorantur, odia Iunonia ex Homero statim succurrunt legenti et iam ab initio grauem de Aeneae fortuna sollicitudinem iniiciunt.

Poetae sollertiam et acumen etiam in hoc spectari volo, quod non modo ex nobilissima antiquitatis parte, qualis rerum Troicarum est,

Digitized by Google

verum etiam ex eo temporum articulo Aeneidis argumentum duxit, qui intra paucorum annorum decursum ingentem vim illustrium facinorum ac memorabilium casuum conuersionesque rerum mirabiles cum Graeciae et Asiae, tum Italiae comprehendit. Nam exciso Ilio dici vix potest, quantopere vbique turbatum sit. Victi victoresque ad nouas sedes quaerendas per totum terrarum orbem dispersi vagabantur *), et versus occidentem maxime, qui tam parum adhuc Graecis notus erat. Primum iis tunc nauigatio vltra Siciliam frequentari coepit, cum ad illud tempus Phoenices illa maria tenerent, nisi quod e Creta aliisque forte insulis paucae naues Siciliam adibant.

Errores isti heroum ab Ilio redeuntium variis Graecorum carminibus epicis, Νόστοι ea inscripta erant, materiam et argumentum praebuerant; quae si ad tempora nostra peruenissent, plura forte vestigia in iis deprehenderemus, quibus Virgilius insisterat; quandoquidem in simili argumento cum iis ipsis versabatur. Sed eaedem historiae seu fabulae de Achiuorum reditu magnae tragoediarum Graecarum parti materiam subiecerant, vt inprimis ex Euripide apparet, et multo magis ex tot deperditarum titulis intelligitur. Ex Graecorum autem tragoediis, inprimis Euripidis, omnino poetam plurimum profecisse ex iisque orationis suae dignitatem passim et maiestatem, sententiarum quoque pathos, interdum tragico propius, affectuumque grauitatem tragicam, vt in Amata, in Didone, in Pallante, in Niso et Euryalo, comparasse suspicari licet **). Magna earum pars a superioribus

*) Egregius est eam in rem Strabonis locus lib. I. p. 48 B. et lib. III. p. 150 A.

**) Cf. ad lib. II. Exc. I. p. 227 et aliis locis.

Digitized by Google

rioribus poetis latine iam erat reddita; quae res poetae non parum adiumenti ad orationis cultum et copiam afferre debuit.

Veniamus ad dilectum in heroe, quem sibi sumsit poeta, factum. Primum persona eius, genus, fortuna, nomen ac virtus et olim vnum quemque liberaliter institutum adeoque Homerica lectione imbutum tenere debuit et nunc tenet; qui casus eum in Italiam adduxerit, discere auemus; Troianorum autem e patria incensa profugorum fata lubenter cognoscimus. Longa nauigatio per mare ista aetate parum nauibus frequentatum ad terras nondum humano cultu, quem aliquando accepturae erant, celebratas quidni locum faciat plurimis periculis ac difficultatibus, quibus Aeneae virtus in admirationem sui rapere poterat? Infestae deae ira asperrima et ex altera parte tot deorum monitus exspectationem faciunt magnam *). Quae omnia cum ad rerum magnitudinem, quae animum admiratione detineat, valeant, ad narrationis probabilitatem egregie quoque sunt comparata. Sed cum plura huius generis narrari possint, et in Notis et Excursibus passim notata sint, in dilectu tamen

*) Singularis est Marmontelii censura in Virgilium (*Poetique Franç*. T. II. p. 237.) soli superstitioni superstructum esse Aeneae in Italiam aduentum, adeoque nisi ad animos superstitione simili tactos vim nullam habere posse. Vt verbo rem absoluam: Ponamus Aeneam posthabitis deorum monitis in alia terra consedisse, apud Didonem sedem fixisse, quod vir acutissimus malebat; et cogitemus, quo animo illud laturi simus inter legendum vel audiendum. Aliud est Batteusii acumen, qui narrationi de aduentu Aeneae et Troianorum in Italiam nihil inesse videt quod humanitatis sensum attingat. Quid vero? alienum a te, si homo es, putabis, an magnus et virtute clarus vir ex incensa patria profugus post tot aerumnas, et casus fortiter perlatos tandem ad tutam sedem delatus sit.

tamen Aeneae magni poetae ingenium ac iudicium doctum et exquisitum nihil magis arguit, quam quod eum potissimum Carminis sui heroem circumspexit, qui in Italiam Troianorum coloniam deduxerat, nouum regnum in Latio constituerat, vnde Albae Longae adeoque etiam Romae origines repetebantur, quique adeo, etsi nec nobis ingratum esse potest, tanti imperii primas origines cognoscere, tamen Romanis ex omni antiquitate acceptissimus et commendatissimus esse debebat. De Aenea eiusque erroribus ac fatis omnes veteres annales Romanorum loquebantur, quod ex fragmentis passim a Sext. Aurelio Victore seruatis et ex Dionysio ac Festo satis colligi potest; eundemque Aeneam in nonnullis, quae interciderunt, Graecorum carminibus partes sustinuisse non obscuras, ex Lycophrone, qui antiquiora collegit, et ex imitatoribus seu exscriptoribus veterum intelligas, Quinto Calabro lib XI. et Dictye. Cum autem omnino in Graecorum Romanorumque libris de Aenea tam multa narrata essent, paratas ornandi et amplificandi argumenti copias ei ad manum fuisse apparet. Quae poetae felicitas cum vulgo parum nota et intellecta sit, paullo accuratius mox ea de re, variis etiam deinceps Excursibus de singulis partibus, agemus. Deducto tandem rerum ordine in Italiam noua rerum, hominum et locorum genera ac nomina subnascebantur, contingebatque adeo poetae, quod in votis habere debebat, vt praeter ea, quae a Graecis tractata satis erant, noua et intacta ipse afferre posset.

Iudicium poetae in dilectu herois, quem ornaret, quam elegans et exquisitum sit, etiam ita iudicari posse puto, si quis aliorum carminum epicorum argumenta comparet, vt Herculis vel Thesei facta, Argonautica, bellum Thebanum, Gigantum

tum vel Titanum pugnam; quae omnia etsi summa cum arte tractata et expolita, non tamen ad eum splendorem excoli potuissent, neque satis momenti ad animos impellendos aduertendosque habuissent; cum contra ad popularium inprimis mentes tenendas Aeneae fata tantam vim habere deberent. Adeo omnia ea, quae Dionys. Halic. I, 49. ad adstruendam Aeneae in Italiam aduentus veritatem memorat, simul ad poetae sapientiam declarandam valent: Τῆς δὲ ἐπὶ Ἰταλίαν Αἰνείου καὶ Τρώων ἀφίξεως Ῥωμαῖοί τε πάντες βεβαιωταὶ, καὶ τὰ δρώμενα ὑπ' αὐτῶν ἔντε θυσίαις καὶ ἑορταῖς, μηνύματα, Σιβύλλης τε λόγια, καὶ χρησμοὶ Πυθικοὶ, καὶ ἄλλα πολλά.

Neque vero huic argumenti felicitati et tantis materiae copiis poetae ingenium defuit. Vellem id pluribus a me exponi posset! Sed ne in immensum rerum campum euagetur disputatio, ratio nobis nonnullorum tantum habebitur, quae quidem praecipua in toto hoc loco videntur. Spectant ea partim ad Homericam imitationem partim ad elegantiorem phantasmatum et narrationis omnino habitum, partim denique ad orationis dignitatem et ornatum.

Ipsam Aeneidis ideam, descriptionem et dispositionem partium ad Homericum partim Odysseae partim Iliadis exemplum factam esse negari nequit; pauca quoque carminis lumina locaque insigniora, et rerum orationisque ornamenta esse arbitror, quae a Virgilio sine exemplo inuenta et tum primum ex ipsa rerum natura adumbrata et descripta esse affirmari posse putem. Certe paucissima ex iis occurrere memini, quorum non aut exempla aut semina aut materias modo rudes modo inchoatas ac praeformatas ex Graeco aliquo poeta excitare aliquis possit. Atqui ex Graecis poetis tam pauci ad nos peruenerunt; quid si plures essent superstites,

Digitized by Google

maxime Alexandrini? Neque dici potest, casu aut necessitate Graecum et Romanum poetam, dum eundem rerum et sententiarum orbem libero mentis meatu peruagantur, in idem phantasma aut sensum et dictum incidere potuisse ac debuisse. Factum hoc vtique et saepe. Nec alterum, quod forte moneas, negari potest, multa passim ab Vrsino, Guellio, Cerda, Clarkio, forte et ab aliis pro imitatis et adumbratis afferri temere et sine iudicii acumine, quae partim similitudinem tantum, interdum et hanc satis obscuram, habeant, partim talia sint, vt sanus quisque et rerum intelligens homo, si easdem res exponat, iisdem modis ac verbis, iisdem sensibus ac sententiis vsurus sit; cuiusmodi multa a me omissa sunt, nonnulla eo consilio apposita, vt comparatione facta delectent. Sed Maroni innumeris in locis Graeca, Homeri inprimis, ante oculos fuisse, probant plura, et primum quidem totius carminis descriptio ab Homero petita, tot versus ad verbum latine conuersi, tot loca, quae exquisitiorem cultum et ornatum vel acumen vel doctrinam aut aliud quid reconditae naturae produnt, quae ea simplicitae, vt reliqua, enuntiaturus erat, nisi fuisset, qui iam occupauerat; porro graeca ratio flectendi verba vel orationem, quae ad indolem poeticae dictionis Virgilianae et genium pertinet; tum poetae ipsius professio Ge. III, 10. *Primus ego in patriam mecum — Aonio rediens deducam vertice Musas;* tandem veterum auctoritas, vt Senecae Suasor. III, qui Virgilium *non surripiendi caussa, sed palam imitandi, hoc animo, vt vellet agnosci*, in multis versibus alios expressisse affirmat. Manifesta haec imitationis Homericae vestigia in quam diuersas partes laudis vel reprehensionis a viris doctis deflexa sint, longum est dicere. Aliis nihil diuinius fuit imitatore Virgilio, aliis nihil ieiunius et sterilius. Equidem hoc

Digitized by Google

hoc in loco multa esse video, quae nec laudi magnopere nec veniae locum faciant, sed quae rei naturae et rationi ita sunt consentanea, vt quomodo aut quare aliter se habere debeant, caussa idonea non appareat. Cum semel ad Odysseae et Iliadis tamquam magisterium Aeneidem composuisset poeta; quod quidem cur parum sapienter factum a Marone dicamus, non video, cum id inter Romanos a nemine adhuc fuisset tentatum; quidni Homerum in partibus quoque aut singulis locis sequendum putaret? et cum omnino vestigiis eius insisteret, quandoquidem argumentum affine ac simile tractabat, difficile erat cauere, ne in easdem passim rerum ideas, eadem phantasmata, easdem sententias, eadem πάϑη incurreret. Sunt autem multa, quae vno tantum modo recte dici et efferri possunt; multa quae, si naturae consentanea esse debent, variare velle ineptum sit. Praeterea non facile assequare, quomodo poeta doctus et Graecorum poetarum lectione subactum habens et ornatum ingenium, cum se ad opus suum conuerteret, ita omnia quae legerat, animo expellere et exturbare potuisset, vt nihil ex pristina lectione obuersaretur animo. Maxima autem eorum, quae imitatione expressa dici possunt, pars eius modi est, vt non tam data opera et studio Homerica verba aut sententias reddere voluisse videri possit, quam vt potius in ea incidisse videri debeat, ipsa re ea, quae olim lecta et cognita in simili argumento memoria tenebat, iterum ad animum reuocante. Atqui hoc imitandi genus, tantum abest, vt reprehendi possit, (etsi nonnulli id faciunt in nostris quoque poetis, etiam in ingeniosissimo, Wielando,) vt poetam doctum nihil magis arguat et deceat. Sed in Virgilio reprehendendo vel laudando id, quod primo loco reputandum erat, non meminerant

viri

Digitized by Google

viri docti, poetam, etiamsi ingenium eum ad noua et intacta tulisset, hoc suae aetati suisque popularibus tribuere debuisse, aut saltem in opinione eius temporis communi excusationem habere, cum ad artem poetae et ad maiorem carminis suauitatem pertinere crederetur, si multa ex Graecis essent expressa vel adumbrata. Perlustret mihi aliquis veterum poetarum ante Virgilium fragmenta, inprimis Ennii, omnia fere et singula ex Graeco aliquo poeta aut latine expressa aut imitatione adumbrata videbit. Etiam Plautus ac Terentius toti fere ex Graecis vel ad Graecos comparati et constituti sunt. Ad Graeca prorsus ingenia se composuere Romani; in Graecis pueritiam et adolescentiam consumebant. Ex multis scriptorum, inprimis Ciceronis locis notior res est, quam vt plura de ea monenda sint. Itaque etsi exculto iam sermone Romano, et pluribus Romanorum ingeniorum foetibus in publicam lucem eductis, tamen ne sub Augusto quidem destiterunt summi viri amare Graeca, ea exprimere latine, cum Graecis ornatu certare, eorum inuenta sua facere, multo magis si nouum carminis genus in Romanas literas inferrent. Horatii quidem Carmina pleraque ex Graecis Lyricis adumbrata esse nullus dubito; quandoquidem inter tam pauca fragmenta ex istis lyricis seruata vix vnum et alterum est, cuius non imitationem ab Horatio factam excitare possis; quid itaque futurum putabimus, si Lyricos Graecos integros cum Horatio comparare liceret. Neque aliter se rem cum Ouidio, Propertio aliisque habituram esse credere fas est, si Graeci Elegorum scriptores, inprimis Alexandrini poetae adhuc exstarent. Quis itaque Virgilium reprehendat, quod popularium suorum sensum, iudicium ac morem sequutus totum se ad Graecos poetas in suis carminibus

Digitized by Google

nibus exprimendos applicuit. Noua accedere videbatur voluptas, quae delectationem in maius auctam afferret, si praeclara et suauis sententia simul graeci loci recordationem faceret, vnde esset expressa. In Aeneide itaque pauci sunt characteres, vix vllum factum notabilius, vix locus aliquis praestantior, in quo non poetae alicuius Graeci, inprimis Homeri, vestigia agnoscas. Sed in eadem Aeneide multo doctiorem et ingeniosiorem imitatorem agnoscas facile, quam in Eclogis, in quibus multa passim aliena a rerum veritate et ratione posita notauimus, et alia facile notari possunt, in quae poeta imitandi studio parum subtili incidit, vt cum pastor indoctus, Ararim et Oaxem memorat, aut in illis: *super me in littore vidi*, aut: *nouimus et qui te*, et id genus alia. Neque vero haec Graecorum imitatio aut ingenio carere aut iudicio putanda est. Est enim imitatio haec nequaquam seruilis illa aut affectata, cuiusmodi ab ingenio exili et ignauo proficisci solet, neque in alterius poetae verbis, modis et figuris variandis turpiter ingenii vires attriuit poeta; sed vbi occurrerat aliquid ab alio cogitatum vel inuentum, statim rem suam fecit, et Homerico phantasmate tactus animus, tamquam scintilla idoneo fomite excepta, statim flamma correptus incaluit, et magno incendio exarsit. Hinc nouae rerum formae, noua genera, nouae interdum naturae. Nemo facile, si singula recognoscat et excutiat, non intelligit Virgilium, etiam vbi presse sequitur, modo castigatiore, pulchriore vel augustiore rei phantasmate, Latini sermonis elegantia, aut nouo rerum ornatu, modo deducta feliciter ac deflexa ad aliud rerum genus sententia vel oratione, certasse cum Graeco poeta. Inprimis autem se Romanis in Homeri imitatione magnopere probare debuit cultus Augustei seculi, quo simplicitas

plicitas inculta et horrida interdum Homeri vetustas modo ad honestiorem et mitiorem cultum a Marone, modo ad elegantiorem ornatum temperata est. Hoc nomine ipse Aeneas quoque commendabilior videri potuit. Omnibus eius factis, moribus ac dictis mitior aliquis humanitatis cultus inest. Apparatus rerum sunt ornatiores; ornamenta dignitas, splendor et elegantia, μεγαλοπρέπεια, sed heroum personis digna, illustrat. Quae quidem res in longam disputationem adduci posset, si animi magis lubitum quam scriptionis consilium prosequi mallemus *). Verum cuique Virgiliani carminis virtutes rite aestimaturo alte hoc menti insidere debet, qua aetate, quo in populo, qua in vrbe, quos inter homines poeta vixerit, quem inde colorem carmen eius duxerit, vt, etsi saluo et integro heroicorum temporum more, purior tamen, mundior et castigatior esset carminis habitus, affectus et πάθη alia mitiorem alia grauiorem naturam omninoque cultioris aeui dignitatem haberent, heroumque mores, sententiae ac dicta, etsi heroicae aetati consentanea, spirarent tamen nescio quid ex elegantia seculi, vrbis et aulae, in qua poeta vixit.

Ad cultum Virgiliani carminis gratum et amabilem non minus spectat orationis indoles, quippe quae in simplicitate mirabili dignitatem seruat et grauitatem. Ornatu enim vario et exquisito, et sermonis poetici nitore, orationis dignitate et grauitate

*) Scripta haec erant, cum in manus sumsimus Hurdii, elegantissimi Britanni, disputationem de imitatione poetica, qui praeclare rem expedit, quatenus et rerum a poetis tractandarum et ingeniorum tantum inter se esse affinitatem docet, vt plures eadem aut eodem modo eloqui necesse sit; bene etiam notas verae imitationis apponit; sed vt de Virgilii imitatione sententiam mutaremus, nihil ab eo allatum vidimus.

uitate, sententiarum pondere, Homerum longissime antecellit, cuius laus praecipua in proprietate et simplicitate posita est, etsi nec vis et robur nec pulchritudo et interdum nec ornatus ei desit. Sed nec Virgilius in ornatissima oratione simplicitatem et proprietatem deseruisse videri debet; etsi sequiores scriptores multa orationis suae pigmenta et lenocinia ex eo adoptarint; sed male in pedestrem illatis iis, quae carmini erant propria. Certe poetici ornatus elegantis nec affectati praestantissimum et vnicum exemplar esse arbitror carmen Virgilianum; in hoc sermonis poetici genium primo constitutum et ad certa rerum principia ac regulas exactum deprehendere et troporum ac figurarum naturas et inuersionum rationes descriptas et ad legem redactas discere licet. Quae ipsa res animaduersa me adduxit, vt in sermone Virgilii poetico enarrando et explicando operam collocarem accuratiorem, quam in vllo alio scriptore recte consumi a me posse putem. Attamen in hac ipsa poetici sermonis constitutione poetae sagacitatis laus non tam in inueniendo, quam in inuento aliorum cum ingeniosa sagacitate in suos vsus transferendo debetur. Alexandrinis enim poetis, Callimacho, Apollonio, Nicandro, Arato, poetici sermonis indoles et natura vnice est accepta referenda; hoc eorum docent scripta in summa simplicitate cultum, nitorem et ornatum admirabilem, et quem ex omnibus aetatibus neminem alium assequutum esse vidimus, referentia. Videntur scilicet poetae doctissimi et Ptolemaeorum contubernio expoliti animaduertisse, non infeliciter Tragicorum tumorem Homerica simplicitate temperari posse. Hos Maro auctores habuit, cum tanto maiore iudicii laude, quod Ennius et ceteri, qui praecesserant,

de

de orationis elegantia et ornatu castigatiore parum laborauerant.

Placet nunc in fine subiicere nonnulla et per saturam monere, quibus virorum doctorum quorundam opinionibus, quas totam carminis indolem vel characterem tollere videas, tacite aut expresse a nobis occurratur; nam in contentionem cum quoquam descendere nec ingenii nostri nec moris est.

Primum de consilio, quod poeta in Aeneide conscribenda secutus sit, et de fine, quem propositum habuerit, multi varia comminiscuntur. Nihil quidem magis alienum esse potest ab epico carmine quam allegoria; iugulat enim totam eius vim, rerum et hominum dignitatem attenuat, gratum animi errorem excutit et aestum inter legendum refrigerat, voluptatemque omnem intercipit. Certatim tamen viri docti argutiis suis Aeneae personam nobis eripere et Augustum submittere allaborarunt. Etiam ex parata noua in Latio sede miseros Troianos exturbarunt; adumbratum esse a poeta nouum tum Romae constitutum vnius principatum. Simili acumine alii arcana, nescio, quae dominationis Augusteae consilia in Aeneide condenda deprehendere sibi visi sunt. Ita Spencius, elegantis ingenii vir *), πολιτικὸν epos esse Aeneidem sibi persuasum habet, neque aliud quicquam poetam spectasse, quam vt animis libertatis ereptae desiderio aegris fomenta admoueret, et nouum principem approbaret. Nihil tamen Aeneae personam, fortunam, facta et fata habere videas, quod ei consilio respondeat; nullus in Aeneide populus est liber, qui dominum accipiat; nulla monarchiae bona

*) Polymetis Dialogue III. p. 17 sqq. quem passim sequuntur Wartonus, Holdsworthus et alii.

nisi videas exposita aut commendata; verbo nihil occurrit, quo libertatis amore contracti animi adduci aut allici possint, vt a bono principe malint tuto regnari quam cum libertatis vano nomine paucorum potentum dominatione vexari. In Iuliae gentis honorem, quae a Iulo Aeneae filio originem ducere videri volebat, Aeneidis opus si non susceptum, nonnulla tamen passim suauiter memorari, ad Augusti laudes ingeniose alia inseri, ipsa carminis lectione manifestum fit eo a veteribus quoque Grammaticis iam monitum est locis pluribus; sed quantam vim ea ad dominationem Augusti commendandam habere potuerint, mihi non satis constare lubenter fateor. Neque, si noua Aeneae sedes in Latio diuinis humanisque iuribus vallata fuerit, quale inde propugnaculum nouo Augusti regno partum sit intelligo; vt adeo, si demonstrari hoc possit, poetae consilium illud in Aeneide condenda propositum fuisse, parum feliciter eum hac in re versatum videri dicerem.

In eandem tamen opinionem iam ante Spencium inciderat Vir doctus inter Francogallos *), qui inprimis similitudinem inter Aeneae et Augusti personam et fortunam diserte persequitur. Ingeniose eum ludere non neges; et multorum doctorum virorum communis est opinio, Augustum sub Aeneae persona esse adumbratum; eo spectare virtutes Aeneae a poeta tributas; eo referunt multa alia. Videas nonnullos tam egregie sibi placere in hoc inuento, vt vndique conquirant et venentur ea, quae ad Augustum accommodari possint. Sic oris dignitas lib. I, 593. *Os humerosque deo s.* cum assentatione in Augustum memorata est. Plura huius

*) Mr. l'Abbé *Vatry, Discours sur la Fable de l'Enéide Mem. de Litterat. To. XIX. p.* 345.

Digitized by Google

huius generis v. c. apud Iortinum Diff. VI. p. 248. et alios inuenias. Ignoſcenda haec putem alicui ex media aſſentatorum turba, qui Aeneide lecta vnam vel alteram Aeneae laudem ad Auguſtum traheret, vt Principi palparet. Sed vt poeta tam diſſimiles perſonas, fortunas, virtutes et facta ac res geſtas inter ſe comparare voluerit, mihi quidem ſi Maronis iudicium et elegantiam recte teneo, parum probabile videtur.

Eadem fere via carmen πολιτικὸν conditum a poeta viſum iam olim erat R. Patri *le Boſſu* (*Tr. du Poeme epique* Lib. I. c. XI.) vt Romanos partim ad amplectendum et probandum praeſentem rerum ſtatum adducere, partim Auguſtum ad moderationem ac clementiam adhortari et a dominationis libidine et impotentia reuocare voluerit. Sed nec huic conſilio vlla ex parte reſpondet Aeneidis ſiue argumentum ſiue tractatio; profugus ex vrbe incenſa Aeneas nouam ſedem quaerit, armis vim illatam propulſat, et ſic porro; quid tandem his ineſt quod ad imperandi artes ac virtutes ſpectet?

At fabulae Virgilianae vniuerſe ineſſe et in ſingulis carminis partibus aut locis ac verſibus occurrere talia, quae principibus pro ſalubribus praeceptis commendari poſſint, nemo neget; quin potius inter vtilitates, quae poetarum carminibus debentur, praecipue hoc commemorandum eſt. Verum non propterea dici poteſt ac debet: in condendo carmine et in fabula deligenda et ordinanda tale praeceptum propoſitum poetae fuiſſe, cuius explicandi cauſſa narrationem inſtitueret. Narrare ille voluit ac debuit rem magnam et altam et mirabilem. Quod narratio illa et delectatio, quae inde accipitur, cum vtilitate ad omnes hominum ordines, inprimisque ad principum animos coniuncta eſt, hoc epicae narrationi per ſe conſenta-

neum

neum est; ipsa enim rei natura ita fert, vt magnorum virorum facta magna et praeclara sine summo ad hominum animos, mores ac virtutem fructu exponi et narrari nequeant, multo magis si cum sententiarum splendore et orationis ornatu instituta sit narratio.

Mores Aeneae ad Augusti mores esse siue accommodatos seu inde adumbratos, nobis quidem parum probabile videri, iam supra innuebamus. Sapientior erat poeta et rei poeticae intelligentior, quam vt talem cogitationem in animum admitteret. Nam praeterquam quod Aeneae characterem non inuenit, sed ab aliis iam traditum accepit, circumspiciendae erant a poeta virtutes Aeneae eiusmodi, quae in epico argumento vim et splendorem haberent, et factorum, quae enarranda erant, caussas idoneas suppeditarent. Quod si ille studium suum ponere voluisset maxime in hoc, vt Aeneas Augusto assimularetur, quam multa et quam parum consentanea epicae narrationi, argumento, operis characteri, temporum rationi, illaturus in carmen suum fuisset poeta!

Dissimilem tamen omnino Homericorum heroum aiunt esse Aeneam; inferiorem quoque Achille et Vlysse; sola pietate insignem. Quid igitur? si Aeneas alter esset Achilles? alter Vlysses? annon exscriptum potius et seruili imitatione expressum eum dicturi sint? Non ego is sum, qui coeco aliquo poetae mei amore nihil ab eo peccatum esse contendere velim. Iliadis argumentum feliciorem et epicae dignitati propiorem materiam habere si quis dixerit, me habet assentientem; et delector ipse multo magis Homeri lectione quam Virgilii; Enimuero non omnia carmina epica ex vno et eodem genere procedere possunt; post Achillis autem iras et Vlyssis sapientiam seu vafri-

 tiem,

tiem, quae et priscae aetati et epico carmini accommodatior erat, quam sapientia, cum variandum et nouandum esset aliquid poetae, quidni Aeneae virtutem, quam cum ceteris heroibus communem habet, fortitudine animi in perferendis calamitatibus et obsequio erga deos temperaret? Ad hoc eum ipsa rerum ac temporum mutata ratio ducebat, et ea, quae de Aeneae erroribus et aduentu in Latium tradita a superioribus poetis erant, reuocabant. Monitis deorum et oraculis omnia ab Aenea suscepta et confecta, Penates et sacra patria ab eo in nouas sedes illata, narrauerat antiquitas; (v. Disquis. II.) quid itaque magis rei consentaneum, quam vt heros insignis pietate et religione exhiberetur? Neque vero non videre debuit tantus poeta, ad rerum magnitudinem et augustam aliquam dignitatem religiosas res, caussas et consilia, eximiam vim habere. Itaque hoc quidem tamquam rerum cardine praeclare est vsus, vt praedictionibus variis animos spe et exspectatione teneret suspensos, religiosamque aliquam et augustam speciem rerum euentibus praetenderet *). Achilleum quidem robur et iracundia aliena erant a toto argumento; sedata et placida et humanitatis sensu temperata est Aeneae virtus; et licet concedendum sit, epicam vim maiorem Achilli inesse, non tamen omnes epicas personas Achillem referre posse manifestum est. Meras pugnas Homericis similes et belluinam fortitudinem vix probasset Augustei seculi elegantius et mollius iudicium. Cum itaque omnino Aeneidis alius ac diuersus prorsus sit character quam Iliadis,

quis

*) Multus est Seruius passim in hoc, vt Aeneam ex Flaminis alicuius vel Pontificis persona egisse doceat v. c. IV, 29. prauo vtique acumine, cuius tamen fundus aliquis esse debuit.

Digitized by Google

quis non videt importunum esse, in Aeneide requirere ea, quae Iliadi sint propria; easdem animorum inflammationes, aestus, tempestates? At insunt Aeneidi alia, quae probes; quidni in his acquiescas! Sed infinitum esset omnia persequi, quae ab iis, qui subtiles poetarum iudices videri volunt, dum rerum argumenta, exempla, caussas et rationes miscent, temere laudantur ac reprehenduntur, inprimis quoties Virgilium et Homerum inter se comparant. Sed nobis retundendus est omnis, quo abripi possemus, impetus. Itaque nec Warburtoni, Viri S. R. sententiam attingemus, (*Divine Legation of Moses* T. I. B. II. Sect. IV.) qui perfectum legum ferendarum auctoris exemplar in Aenea exhibitum esse a poeta voluit; inprimis cum alio loco (ad Lib. VI, Exc. X.) paucis ea de re monitum sit.

Aeneidis argumentum septem annis absolui, parum accurate traditum videtur. Aeneae errores septem annos explere verissimum est. v. Exc. II. ad lib. III. Sed ipsa carminis narratio non nisi cum septimi anni aestate exordium habet (v. ibid. p. 353) eodemque anno absoluitur. Pari errore Odysseae argumentum octo, nouem vel decem annis comprehendi creditum est, cum tamen illud intra triginta sex vel septem dies ad exitum perduci manifestum sit ei, qui animum aduerterit.

Multo minorem esse characterum, hoc est, virorum factis ac virtutibus insignium, numerum ac varietatem in Aeneide quam in Iliade conqueruntur passim multi; nec sine poetae reprehensione versus memorant ex Aen. I, 220. sqq. *fortemque Gyam fortemque Cloanthum;* inique admodum et vt sibi ipsi, quid velint, parum constare videantur. Nam locus quidem laudatus nullos heroes recitat, quorum personae vim aliquam habere debeant epi-

cam; sed veniunt illi viri in censum et turbam eorum, qui tantum nomine laudandi et epitheto suauitatis caussa ornandi sunt: quales apud Homerum innumeri illi pugnantes vel caesi ἐσθλοὶ, ἀμύμονες, κρατεροὶ, αἰχμηταὶ, et sic porro. Excusant Voltarius et Addisonus poetam, sed tam argute, vt summorum virorum subtilitatem mireris: Alter, cum Homerus, inquit, cessantem a pugna Achillem exhiberet, alios interea fortia facta edentes exhibere debuit, quod in Aeneide secus sit. Alter ad Virgilii elegantiam hoc refert, quod, cum Augustum vellet adumbratum, neminem ei virtute parem adiunxerit. Enimuero cum argumenti indoles et natura totius tractationis mensura et regula sit, plures vtique factorum et rerum gestarum socii et participes esse nequeunt, quam quos res ipsa postulat; et, si paucos alios, qui virtute emineant, in carmen suum induxit poeta, neque adeo Homerica ingeniorum et morum diuersitate delectat: at sapientiam viri miremur saltem in hoc, quod tanto magis inter omnes vnus Aeneas insignis virtute emineat; nec eius splendori quisquam alius nisi Turnus forte, officit. Quae res tanto difficilior erat, cum is nec Achillea aliqua corporis animique virtute omnes mortales antecellat, nec, quorsum immanis efferati animi iracundia aut acceptus Patrocli funere dolor erupturus sit, sollicitos nos teneat.

De versu Virgilii epico eiusque ad aurem suauitate ac grauitate nonnulla disputare iuuaret, nisi maiorem subtilitatem ea res haberet, quam vt legentum animos et oculos tenere possit. Illud vnum monebimus, in errorem inducere iuuenilem animum videri eos, qui nimii in eo sunt, vt ad rerum sonos et naturas accommodatos et formatos velint esse versus. Equidem non diffiteor sensum me animi refragantem habere, quotiescunque persua-

persuadere mihi volo, magnum aliquem poetam aestu tantarum rerum abreptum et magnorum phantasmatum vi inflammatum in sono cursus equestris vel tubae vel aliarum rerum reddendo laborare; Attenuat ea res et deprimit ingenium poetae et artis poeticae dignitatem. Sunt tamen, ais, tales versus in optimo quoque poeta. Recte; sunt vtique multi; etsi plures alios ad hoc lusus genus accommodare solet eorum ingenium, qui talibus rebus indulgent. Sed mihi ad poetices indolem propius esse videtur statuere, ipsam orationis naturam ita esse comparatam, vt multarum rerum sonos exprimat; inflammatum autem phantasmatum specie obiecta animum, cum rerum species sibi obuersantes vt oratione viuide exprimat, laborat, necessario in ista vocabula incidere, vel orationis proprietate ducente. Ita graues et celeres, lenes ac duros sonos vel non id agens et curans ad rerum naturam accommodabit et orator quisque bonus et multo magis poeta.

DISQVISITIO II.

DE RERVM IN AENEIDE TRACTATARVM INVENTIONE.

Quale in inueniendis rebus omnino Virgilii ingenium fuerit, non tam fecundum illud in excogitandis nouis rerum generibus, nec audax ad suscipienda vel tentanda intentata ab aliis et intacta, aut ea, quorum successus esset dubius et incertus; sed, quae nec minor laus est, natum et factum ad inuenta priorum rudia et inchoata perficienda et polienda ornandaque; quam admirabilis porro ac felix fabulae, quam sibi carminis argumentum fecit,

natura sit et quantum in hoc dilectu iudicium emi-neat: superiore disquisitione expositum est. Restat, quod illo loco polliciti sumus, vt paucis declaremus, vnde poeta fabulam suam eiusque tam copiose instruendae et ornandae materiam acceperit, vt inde clarius appareat, quae et quanta inuenti laus poetae ingenio ea in re debeatur, et quam limatum et subtile eius fuerit iudicium in deligendo sibi argumento eiusmodi, quod ingentes rerum et ornamentorum haberet copias iam ab aliis paratas et subministratas, vt doctrina tantum et iudicii sagacitate opus esset ad dilectum faciendum.

Solent fere Interpretes, quantum intelligo, quique alii hac de re agunt, ita statuere, vt poetam famam aliquam obscuram de Aeneae in Italiam aduentu sequutum esse dicant. Enimuero ex iis, quae a Dionysio Halic. lib. I. a Strabone lib. XIII. a Plutarcho in Romulo, a Festo in *Roma*, Sext. Aurelio Victore de O. G. R. et a Seruio passim ad Virgilium memorantur, omninoque ex accuratiore historiae cognitione manifestum fit, fuisse hanc de Aeneae erroribus, deductaque Troianorum in Latium colonia, narrationem inter illustriores et a multis Graecis Romanisque scriptoribus poetisque expositas ornatasque historias. Poterant hoc docere saltem ea, quae, etsi diuerso consilio, congessit Ryckius in Diss. de primis Italiae colonis et Aeneae aduentu. (ad calcem Holstenii Notar. ad Stephan Byzant.)

Omnino quidem de Aeneae in Italiam aduentu fabulae, (si fabulam dicimus, non ficta statim ac commen-

commenticia res ponitur, sed fabula, μῦθος, omnem veterem historiam designat, antequam litteris consignari et sermone pedestri exponi coepisset) huius igitur fabulae fundus habetur Homeri ille locus notissimus Il. Υ, 307. 8.*) vbi Neptunus diis auctor est, vt Aeneam cum Achille congressum imparem pugna educant, ne eius morte Dardani posteritas deficiat, quem tamen Iupiter prae ceteris liberis diligat omnibus; at Priamum cum progenie Ioui nunc esse inuisum; itaque Aeneam eiusque posteros Troianis esse imperaturos:

Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει,
Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται.

Regnum his versibus Aeneae posterisque eius promitti manifestum est; sed quo in loco illud fuerit, varia apud veteres fama fuit; quandoquidem de Aeneae erroribus ac sedibus tam diuerse traditum erat **), cum alii eum in Thraciae littore, in Arcadia alii, alii in Sicilia, alii in Italia, quae fama tandem prae ceteris credita ac celebrata est, consedisse et vitam finiisse narrassent; fuerant quoque qui in ipsa Troade regnum illud constitutum esse vellent. Non nobis iam id quaeritur, quae harum narrationum ceteris verisimilior sit; verum nostra eo spectat disputatio, vt ex hac ipsa narrationis varietate manifestum fiat id, quod volumus, non obscurum aliquem in veteri historia aut inter poe-

 tas

*) Translatus ille ac repetitus in H. in Vener. 197. 8. et a Virgilio praeclare in oraculum Delphis Aeneae datum conuersus: *Antiquam exquirite matrem. Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris Et nati natorum et qui nascentur ab illis.* III, 96. 8. Et hinc versus illi pulcherrimi lib. IX, 446 — 9. expressi.

**) v. ad Aen. III. Exc. I.

Digitized by Google

eas virum fuisse Aeneam, nec eius facta et res a Virgilio demum inuentas esse et excogitatas. Illa enim ipsa narrationis diuersitas auctorum, qui de Aenea tradiderant, et poetarum, qui idem argumentum tractauerant, diuersitatem et copiam arguit. Vt enim poeta quisque in materiam ab aliis ante se tractatam incidit, ita, vt suo consilio vel totam fabulam vel inde partem accommodet, refingere nonnulla et mutare, addere vel detrahere solet. Historici autem Graeci dum suae ciuitatis seu populi origines repetebant, popularem famam sequebantur. Solenne enim hoc omnibus Graeciae ciuitatibus, vt stirpis vel vrbis conditorem haberi vellent clarum aliquem ex vltima antiquitate heroem. Cum vero multae passim per Graeciam sparsae essent Troianorum coloniae, quid mirum, eas omnes originem suam ad Aeneam referre maluisse? Vnde diuersitas illa famae et narrationis necessario oriri debuit. Non itaque, vt hoc obiter moneamus, antiquis fabulis omnino fidem detrahit narrationis diuersitas; manet enim semper fundus aliquis non magis veritate sua destitutus quam quae ab auctoribus grauissimis traduntur; et praeclare hactenus Thessalus Hippocratis f. in Πρεσβευτ. Οὐ μῦθος τὰ Τρωϊκὰ ἀλλ᾽ ἔργα· adeoque vanam disputationem instituisse videri possunt Cluuerius et Bochartus, qui ex ista opinionum diuersitate probare voluerunt, Aeneam nunquam ad Italiam accessisse. Acriter satis eorum impetum retudit Ryckius in diss. laudata, sed argumentis promiscue effusis et iudicio parum subtili. Nec vero vltra famam si non certam ac constantem, potiorem tamen ac celebriorem, quaestio illa de Italia

ab

Digitized by Google

ab Aenea adita expediri et firmari poteſt; eſt tamen talis fama in omni antiquitate pro fide ac probabili ratione, in qua acquieſcere et quam ſequi neceſſe eſt.

Iam poetae ne iſta quidem potior rerum fides ac probabilitas ſectanda, ſi tamen ſatis tenere animos vult, ea ratio ſequenda eſt, quae celebritate et claritate ad popularium animos maximam vim habere poteſt. Etſi itaque inter Graecos ſcriptores magnus erat ea de re diſſenſus, cum tamen Romani ſcriptores de Troianorum in Italiam aduentu Albaeque Longae originibus ab Aenea eiusque progenie repetitis vno ore traderent, (v. inprimis Sext. Aurel. Vict. de O. G. R.) iure ſuo Maro fabulam hanc inter Romanos celebratam praeferre ceteris potuit ac debuit.

Antequam ad alia progrediamur, de loco Homerico ſupra memorato pauca adhuc monebimus. Produnt Homeri verba ſatis aperte regnum aliquod, quod Aeneas eiusque poſteri obtinuerint. Homerus itaque, qui propior aetate ad Troiana tempora vixit, famam aliquam, vt ſolet, illo tempore ſuperſtitem ea de re ſequutus eſt; niſi forte ipſe in itineribus ſuis in poſteros Aeneae incidit. Fuiſſe regnum illud in ea ipſa Troade, in qua Priamus regnauerat, ea eſt verborum ſententia, quae legentibus locum prima occurrit; atque ita veteres locum ſunt interpretati (v. Strab. XIII. p. 608 C.) fueruntque adeo, qui, cum Aeneam in aliis terris regnum condidiſſe mallent, interpolatione facta πάντεσσιν pro Τρώεσσιν, in ſuas partes poetam traherent. Alii diuerſum ab Anchiſae Venerisque

filio

Digitized by Google

filio Aeneam fuisse statuebant; erant quoque, qui de patre male memoratum dicerent, quod ad Ascanium esset reuocandum; alii denique Aeneam rebus in Italia constitutis Troiam esse reuersum ex eodem illo loco sibi persuaserant. Quam celebrata inter veteres et nobilis debuit esse narratio, quae cum tanta opinionum varietate in diuersas partes tractaretur!

Strabo quidem vulgari narrationi de Aeneae erroribus et Italiae aditu omnino repugnare locum Homericum existimabat; in hoc enim innui, Aeneam in Troia mansisse, in regnum successisse, idque posteris suis reliquisse. Potuit tamen Troianis imperari ab Aenea etiam aliis in locis, etiam in Italia; et vel hoc posito, sententia sua Homerico loco constat; quod iam Dionys. Halic. acutus scriptor, vidit, lib. I, c. 53. Quod tam obscure oraculum illud Neptuni extulit Homerus, etsi ad naturam et morem vaticiniorum accommodate illud factum est, ratio tamen eius rei reddi potest etiam haec ipsa, quod in terris longinquis regnum illud Aeneae constitutum erat; vnde non nisi obscura et incerta fama inter Graecos de eo esse poterat. Quam parum enim frequentatum Graecis et notum mare Tyrrhenum et Adriaticum Homeri aetate fuerit, vel ex Odysseae fabulis intelligas, quae intra illa maria continentur, neque satis probabiliter a poeta narrari potuissent, nisi eius popularibus parum adhuc nota adeoque fabulis idonea plaga illa fuisset.

Vt tamen Troia euersa discessuque Achiuorum facto dispersos fuga Troianos iterum in ea loca conuenisse et regni aliquam speciem restituisse credamus,

damus, plura fidem faciunt, et eo plures poetarum narrationes alludunt. Secundum eos, quos Dictys lib. V. extr. sequitur, regnum Troianum Antenori ab Achiuis ex pacto concessum mox fuit ab Aenea tentatum, sed frustra. Demetrius autem Scepsius, etsi eum ciuibus suis gratificari voluisse suspicari licet, Scepsios suos post Troiae excidium a Scamandrio, Hectoris f. et ab Ascanio Aeneae, regnatos esse tradiderat v. Strabo l. c. p. 607. sed accurate eam rem vt persequamur a consilio alienum est. (Confer tamen ad lib. II. Exc. XVII. p. 256.) Videntur autem paullo post in novo hoc regno turbae factae inter viros principes ex regia stirpe oriundos, et hinc noua discidia, noui discessus et in alia loca profectiones sequutae. Hoc quidem modo diuersissimae istae scriptorum rationes componi et conciliari inter se possunt omnes.

Sed, vt diximus, nobis non tam id agendum est, vt diuersitatem narrationis in consensum redigamus, quam vt copiam rerum narratarum, quae poetae pro materia carminis esset, ex hac ipsa varietate declaremus. Sunt autem multa, quae etsi ab aliis alia ratione tradantur et ornentur, fundum tamen communem priscae alicuius et a maioribus acceptae narrationis aperte prodant; sunt alia, in quibus omnes fere conueniunt, vti Callistratus, Satyrus et Arctinus, hic quidem antiquissimus, in hoc, quod Aeneas Penates cum Palladio abstulerit. (vide ib. c. 68. 69. adde Lycophr. 1261 sqq. Xenoph. de Venat. non longe a pr.) quod patrem et filium secum duxerit. (v. partim ibid. partim

tim Auct. de Orig. G. Rom. c. 9. et 11. et inprimis egregius ex Sophoclis Laocoonte locus ap. Dionys. I, 48. Νῦν δ' ἐν πύλαισιν Αἰνείας ὁ τῆς θεοῦ Πάρεστ', ἐπ' ὤμων πατέρ' ἔχων κεραυνίου Νῶτον καταστάζοντα βύσσινον φάρος. conf. inf. Exc. ad II, 721.) A Strabone XIII. p. 607. inter πολυθρύλλητα memoratur et hoc, et alia, de quibus sigillatim suis locis videbimus, inprimisque quod in Latium discesserit Aeneas, et secundum oraculum eo loco consederit, vbi mensam comederant. Vulgarem hanc inter Italos fuisse fabulam, vt et alteram illam de sue grauida, copiose docet Dionys. Halic. I, 55. 56. Conon Narrat. 46. et ex Lutatio, Catone et Caesare Auctor de Orig. G. R. c. 11. 12. e quo omnino patet (adde Ryck. l. c.) ex scriptoribus Romanis antiquis non facile vllum fuisse, qui Aeneae fata et aduentum in Italiam non exposuerit. Item Varro de RR. II, 4. Adde Lycophr. 1250 sqq. (vbi male πύργους τριάκοντα iungunt, iam inde a Scholiaste; sed per πύργους exponi puta χώραν, et τριάκοντ' ἐξαριθμήσας γονάς ad suem spectare.) Inter cetera tamen omnium maxime notabile videtur illud, quod Graeci scriptores dudum ante Augusti tempora originem Romanorum a Troianis Aeneaque duxerunt, et imperium orbis terrarum ex Homericis de Aenea versibus ad eos transtulerunt v. Conon Narrat. 46. et inprimis Lycophron v. 1226 sqq. Apponerem loca, nisi breuitati studerem; erit etiam nonnulla ex his persequendi commodior locus, quando de singulis agetur. Est enim nobis hoc inprimis propositum, vt vestigia,

gia, etiam obscura, veteris historiae scrutemur, quibus institisse vbique poeta videri potest. Nec enim ille facile sine auctore loquitur. Simul adolescentes exemplum mature habere cupimus, nam praeceptis haec res non facile expediri potest, quo consilio, qua ratione, ac quo studio in narrationibus mythicis versandum sit. Nihil enim aliud agere velle, quam cognoscere ac quaerere ac in vnum locum congerere, quid hic vel ille et sexcenti alii eadem in re tradiderint, censuerint, somniauerint, hoc est, opera et otio abuti. Contra vtilitatis illi studio et honestatis inest plurimum, si modo veteres historias populorumque origines, modo priscorum hominum mores ac vitam vel sermonem vel religiones, modo poetarum inuenta inde illustres, addiscasque quae illi, quos nobis fortuna seruauit, ex antiquioribus poetis ante oculos habuerint, quomodo illa variauerint, ornauerint, quid in quaque re, in quoque consilio, quod sequerentur, spectauerint; vtque ab ingenuis poetarum fabulis inepta illa grammaticorum, monachorum et interpretum commenta diligenter discernas. Sed nunc vniuerse nonnulla, quae ad fabulam Aeneidis spectant, summatim exponere consilium erat.

Quod per praedictionum ambages totus Aeneidis decursus praecipitatur, inter ingeniosissimi poetae inuenta iam alio loco numeratum est. Est tamen etiam hoc commentum tale, vt rem non excogitasse, sed commode oblatam sapienter in vsus suos conuertisse dicendus sit. Miro enim omnium scriptorum consensu tota de Aenea narratio

ratio per vaticinia, oracula, somnia, auguria et omina exigitur, siue hoc poetarum, a quibus ab initio fuit tractata, siue antiquorum hominum, a quibus posteri eam acceperunt, ingeniis tribuendum est. Troiani sane e Phrygia, auguriorum omninoque vaticinandi ac diuinandi artium quasi matre ac sede, digressi multas huius generis fabulas in Graeciam et Italiam apportare debuerunt. Fuisse adeo, qui disciplinam auguralem e Phrygia in Italiam allatam traderent, e Seruio ad lib. III, 359 discas; nisi Tyrrhenos iam ante eas artes tenuisse credendum est. Etsi omnino gens prisco tempore fuit nulla, quae non significari futura, et a quibusdam intelligi praedicique posse censeret (Cic. de Diuin. I. pr.) Inprimis vero in deducendis coloniis summa oraculorum vaticiniorumque auctoritas erat; quod satis vel ex vno Herodoto constat. (Cf. Cic. l. c. c. l. f.) Ad sedes itaque Troianis in Italia constituendas oraculis et vaticiniis nihil videri debuit accommodatius. Poeta certe egregie hanc veterum superstitionem seu religionem est amplexus, maiorumque fama et historiarum fide in Troianis suis eo vsus est, vt per fatorum decreta ac deorum interuentum omnia ab eo narrata procederent. Callide autem ab obscuris et incertis ad certiora magisque definita progressus discendi cupiditatem subinde nouis stimulis incendit. Primum lib. II, 281 sqq. Hectoris vmbra Aeneae per somnum suadet fugam, *nouamque in alia terra, vltra mare*, quod Troadem alluit, *coloniam* promittit. Mox auspicium, primum flammae in Iuli capite, II, 681, tum exorti subito

meteori

meteori v. 692 receptum ad Idae munita loca et *spem posteritatis est Iulo* ostendunt; nec non Creusa *Hesperiam* sedem futuram interpretatur v. 781 sqq. (vbi Excurs. videndus.) In Delo Phoebi oraculum alia de ea terra declarat, *quod inde Troiani originem ducant, et quod ibi magnum imperium constituturi sint Aeneae posteri* III, 94 sqq. quae cum in Creta considere vellent, Penates per somnum Aeneae oblati de Italia manifestius exponunt, v. 163 sqq. post quae illa recte ab Aenea dici potuerunt lib. I, 380 sqq. *Italiam quaero patriam* etc. Vnum aliquid adiiciunt Harpyiae de comesis post epulas mensis, tamquam futurae sedis ac coloniae signo, III, 254 sqq. Tandem Helenus in Epiro omnes casus iam manifeste ac clare exponit III, 374 sqq. etiam de sue XXX. porcellos enixa, alia a Sibylla exspectanda esse monet. In Sicilia per somnum Anchisae anima descensum ad inferos, V, 730 sqq. et apud Cumas Sibylla accessum ad Lauinium, bellum et Euandri societatem praedicit VI, 83 sqq. Adde his ipsum posteritatis recensum apud inferos, et VI, 891. 92. *Exin* (Anchises) *bella viro memorat quae deinde gerenda Laurentisque docet populos vrbemque Latini Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.* Omnia haec secundum aliquam auctoritatem apponi, partim in singulis locis videbimus, partim ex sequentibus patebit.

Omnino praedictio aliqua ab initio iactata fuit, qua euerso Ilio Anchisae Aeneaeque maior rerum ordo, maiora fata promitterentur. Eo ipsi Homerici versus ducunt supra memorati, ex Il. *υ*, 307. 8. Tum in Sophoclis Laocoonte Anchi-

ſen, *mandatorum a Venere acceptorum memorem*, de fuga cogitare filiumque, vt in Idam ſe reciperet, hortari intelligas ex fragmento apud Dionyſ. I, 48. quod forte noſter reſpexit, dum Venus Aeneam hortatur lib II, 619. *Heu fuge, nate dea* etc. Etiam praedictionem illam, ſedis condendae locum fatalem illum fore, vbi fame compulſi menſas comediſſent, iam pridem Anchiſae a Venere factam, e Caeſare lib. I. et Lutatio lib. II. monet Victor O. G. R. 11. *Tum Anchiſa coniiciente, illam eſſe miſeriarum erroriſque finem, quippe meminerat, Venerem ſibi aliquando praedixiſſe* etc. et c. 9. ex Alexandro Epheſio lib. I. de bello Marſico: — *Idam petit, ibique nauibus fabricatis — oraculi admonitu Italiam petit;* et Dionyſ. I, 55. — ne in vlteriores Europae partes claſſis Troiana nauigaret, *οἵτε χρησμοὶ ἐγένοντο αἴτιοι, τέλος λαβόντες ἐν τούτοις τοῖς χωρίοις, καὶ τὸ δαιμόνιον πολλαχῶς τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν ἐνδεικνύμενον·* Narrat inde portenta in appulſu ad Laurentum facta, latices fontis repente e terra proſilientes, et menſas abſumtas.

Fuiſſe etiam ſomnium aliquod Aeneae celebratum a multis, ex Cic. de Diu. I, 21 apparet: *Sint haec, vt dixi, ſomnia fabularum, hiſque adiungatur etiam* Aeneae ſomnium: *quod in Numerii Fabii Pictoris Graecis annalibus eiusmodi eſt*, vt omnia, quae ab Aenea geſta ſunt, quaeque illi acciderunt, *ea fuerint, quae ei ſecundum quietem viſa ſunt.* Narratum igitur erat apud Num. Fabium, qui dum graece ſcripſit, graecos auctores ſequi potuit, ſomnium, quo fata Aeneae exponerentur per quietem ex ordine, quae deinde euentus comprobauit.

Porro

Porro multos passim Penatum monitus, quos Aeneas acceperat, fuisse memoratos, ex Seruii loco discere licet ad III, 148 Penates — *quos quidam dicunt, ideo inductos a poeta monere per somnum: monitu nam eorum per quietem iussum cum Latino foedus fecisse; horum etiam monitu Latinum Aeneae se coniunxisse;* (haec eadem ap. Dionys. I, 57 occurrunt) *eosdem tradit* (Varro) *visos aliquotiens in somnis, quid fieri vellent, imperasse, eaque nostros publice curasse maiores.* Etiam dubitationem post appulsum ad Laurentem agrum de loco nouae vrbis capiendo secundum nonnullos oblati per quietem Aeneae dii patrii diremerant ap. Dionys. I, 56. descripta et haec e Catone in origine gentis Romanae, quem eo toto loco sequitur; nam totidem verbis ex illo libro leguntur ista ap. Auct. de O. G. R. c. 12. extr.

Latinus Fauni oraculo monitus fuerat, vt generum sibi sumeret extraneum aliquem et cum eo regnum communicaret. Sic Virg. Aen. VII, 254 sqq. Paria ex Catone, (non ex Q. Lutatio) prodit Victor de O. G R. 13. — *vtpote qui* (Latinus) *in hoc consilium auctoritate numinum cogebatur; namque extis ac somniis saepe admonitus erat tutiorem se aduersus hostes fore, si copias suas cum aduenis coniunxisset.*

Similiter etiam in ceteris, quae ab Aenea in Italia gesta sunt, nihil aliud poetam egisse, quam vt antiquas historias suis consiliis accommodaret, ex iisdem auctoribus clarum est, et infra quoque suo loco sigillatim monebitur. Quam auctoritatem in excidio Troiano sequutus sit, pluribus Excursibus ad lib. II. declarabitur.

Digitized by Google

Satis, puto, ex iis, quae adhuc dicta sunt, intelligitur, materiam carminis poetae mira fortuna oblatam fuisse, non ab eo excogitatam et inuentam. Tractationem autem et ornationem etsi non magis poeta a se petiit, Homeri tamen vestigiis insistendo eam laudem sibi parauit, vt elegantiore iudicio, maiore cultu et exquisitiore ornatu omnia persequeretur.

Etiam hanc argumenti, quod poeta tractandum sibi sumserat, felicitatem aliquam habendam esse supra diximus, quod cum per deorum ministeria res esset exsequenda, offerrent se Iunonis et Veneris numina, quae poetae caussae tam praeclare seruiunt, potentissima illa et ipsa fabula iam dudum consecrata; nam quod insigni Veneris cura habitus est Aeneas, id iam ex Homero familiare sibi habet lector, et Iunonis odium in Troianos, non minus ex Homero notum est. Iam eximio aliquo fortunae beneficio res ita ferebat, vt alterius deae numen Carthaginiensibus et mox Turno accommodari posset, altera autem dea non modo tamquam Romanorum tutela constanti religione coleretur (cf. Lucret. I. pr.) verum etiam Iuliae gentis prima stirps et origo haberetur.

In Iunonis autem odio tractando et ad poeticam vim temperando poetae prodesse potuere Ἡρακλεῖαι, carmina, quae olim exstabant de Hercule, quale v. c. Stesichori fuit. Iunonis enim odiis plurima in his videntur fuisse expedita; qua in re iam tot in locis Homerus praeiuerat, v. c. Il. σ, 119. ξ, 256 sqq. ο, 25. sqq.

P. VIR-

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS
AENEIDOS
LIBER PRIMVS.

ARGVMENTVM.

Troia capta Aeneas, Anchisae et Veneris filius, vir singulari pietate parique fortitudine praeditus, cum erroris sui anno septimo per mare Tyrrhenum a Sicilia in Italiam nauigat, immissa ab Aeolo rege ventorum, rogatu Iunonis, grauissima tempestate ad Libycum litus adpellitur: egressusque in terram, septem ingenti magnitudine ceruos sagittis prosternit, singulosque in singulas naues (tot enim ex dispersa classe collegerat) aequaliter distribuit: sociosque deinde, longis iam erroribus fatigatos, spe futurae quietis ad tolerandum quod reliquum erat laboris hortatur. Interea Venus Aeneae sui Troianorumque caussam apud Iouem agit, omniumque calamitatum illarum caussam Iunoni imputat. Iupiter contra, reserata fatorum serie, spe felicis posteritatis potentiaeque Romanorum, filiae dolorem consolatur. Cuius oratione confirmata Venus, Aeneae suo, locorum ignaro et explorandae regionis caussa huc illuc oberranti, sese obuiam praebet: nauesque dispersas saluas esse nuntiat: ostenditque non procul illinc abesse Carthaginem, quam tunc in iis locis condebat Dido. Aeneas itaque matris beneficio caua nube cinctus, vna cum Achate Carthaginem ingreditur: vbi et socios saluos reperit, et a Didone benigne excipitur. Venus tamen, quod neque Iunonio hospitio, neque muliebri inconstantiae satis fideret, sopito in Idaliae lucis Ascanio, pro eo Cupidinem substituit, qui inter amplexus et oscula latenter reginae amorem inspirat Aeneae.

Ille ego, qui quondam, gracili modulatus auena
Carmen, et, egressus siluis, vicina coëgi,
Vt quamuis auido parerent arua colono:
Gratum opus agricolis: at nunc horrentia Martis

Arma

Ille ego. Vulgaris sententia est haec, quatuor hos versus auctorem habuisse Virgilium, sed a Vario esse sublatos. Quod si ita res se haberet, acutior sane Varius poeta nostro fuisset. Sed totum illud commentum Pseudodonati fide nititur, v. T. I. p. CXXXII. et nobis quidem verisimilius est, a Grammatico aliquo versus hos esse assutos; factum enim est hoc idem in aliis poetis; etiam olim in

A carmine bucolico et georgico ad heroicum se procedere significat. Sententia integra: *Ille ego — nunc h. M. arma virumque cano.* Bene autem tam longa oratione interiecta, poterat illud *at* in apodosi praefigi, quod toties factum videmus;

Arma virumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam, fato profugus, Lauinia venit
Litora.

in Hesiodi opere rustico hoc sibi permiserunt Rhapsodi. Ceterum reiecti ii versus sunt doctissimorum virorum suffragiis, v. Burm. ad h. l. Burm. Sec. in Misc. Obss. Vol. VI. T. III. p. 523. et in praef. Virgil. partim quod ab optimis codd. inprimis Medic. et, quantum aestimare licet, Romano absunt; (cf. Heins. it. Miscell. Obss. Vol. VI. p. 523. e nostris non habet Goth. tert.) partim quod ab Ouidio et aliis Aeneis a verbis: *Arma virumque*, tanquam principio carminis designatur; quod tamen argumentum paullo leuius est; poterant enim verba laudari, quae commodissime in eam, quam volebant, sententiam transferri possent, vt in illo: *Transtulit in Tyrios arma virumque toros*; cum *Ille ego* incommodum esset. Poterat etiam omissa praefatione ipsius tractationis initium laudari. Sunt, quibus versus Virgilii ingenio indigni esse videntur. Omnibus tamen argumentis grauius est hoc, quod rationi epici carminis aduersantur, cuius maiestas non modo, sed et lectoris studium, auocato ad poëtae lusus animo, infringitur: multo autem peius id fieret in ipso carminis exordio. Quod quidem tanto poëtae obseruatum non fuisse, credere vix licet. Nam Orphicorum Onomacriteorum auctoritatem ad carmen cultissimum nullam vim habere manifestum est; si forte in eius exordio poëtam de se mentionem facere memineris, idque exemplum ad Virgilium trahere volueris.

a *Lauinia* Heins. Medicei a m. pr. aliorumque codd. auctoritate tuetur. Sic iam ed. Colon. Vulgo: *Lauinaque*. Sed oppidum fuit *Lauinium* et Latini filia, *Lauinia*: nihil autem (nisi forte apud Graecos, vt Dionys. Halic. I, 59) occurrit, quod *Lauinum* scribatur. Eadem varietas apud Gell. X, 16 et alios. v. Heins. et Burm. Apud Propert. II, 25, 64 igitur *Lauinis litoribus* erit pro *Lauiniis*.

mus; quod adeo reprehendi aut *at* in *et* mutari nolim. Reliqua sic iungenda: qui, *modulatus — et egressus siluis*, (re pecuaria relicta, Ecl. IV, 3) *coëgi arua vicina, vt parerent colono quamuis auido*, vt, licet ille frugum terrae sit auidissimus, tamen agri, prouentus vbertate, cupiditati eius satisfacerent. cf. Burm. *Parent arua et arua coguntur*, siue de agricola, siue, vt h. l. de poëta super re rustica praecepta dante, bene e poëtica ratione dicitur; at forte non nisi in pedestri oratione *cogere arua, vt pareant*. Arua *vicina* possint non incommode dicta videri, iisdem *siluis* subiecta. *Arma horrentia* nolim accipere horribilia, nam, an vocabulum ita accipi possit, dubito, sed vt *tela horrentia, hastae horrentes*, dum erectae, protensae stant.

1—3. *Arma*, h. e. bella (sub Aeneae aduentum in Italia orta) *virumque cano*, *qui venit*: h. e. et aduentum viri a Troia profugi in Latio circa Lauinium.

Arma

Digitized by Google

Litora. multum ille et terris iactatus et alto
Vi superûm, saeuae memorem Iunonis ob iram:

A 2 Multa

3 *et* ante *terris* abest in nonnullis ap. Burm. Ceterum non bene maior interpunctio poni videtur ante *multum*, vt noua sententia exsurgat. Sed iungendum: *virum, qui venit — Italiam, Lauinia litora*; *multum ille iactatus et t. et a.* Neque video, cur infrà v. 6 ante *Genus* maior sit distinctio illata. 4 *et* ante *saeuae* auctoribus libris et edd. ant. abiecit Heins. post Pierium.

Arma virumque melius ita nos et epici carminis dignitati conuenienter interpretari putamus, quam pro *armato viro*, aut, vt *vir* ad sex priores, *arma* ad sex posteriores libros pertineat, aut cum Burmanno ita accipere, quemadmodum in solenni formula: *arma virosque ad bella polliceri*, et in similibus. Videtur enim haec alia loquendi forma eaque aliena ab h. l. esse, et exsisteret sensus: apparatum bellicum canere incipio. — *Fato profugus* praeclare ponitur, vt ad deorum interuentum poëta viam muniat — *primus* simpl. eo refero, quod stirpis ac gentis nouae in Italia fuit auctor ac princeps. Interpretes quidem multa moliuntur in h. l. cum Antenor iam ante ad Italiam accesserit. Si tamen iungendum est *primus Troiae ab oris*, ita intelliges, vt primus e Troianis in has certe Italiae partes ad Lauinium (quod iam auctor libri de Orig. G. Rom. c. 1 monuit) peruenerit Aeneas; nam Antenor ad Venetos in intimo sinu Adriatico, adeoque in alia Italiae parte, quae Galliae Cisalpinae erat, appulerat. cf. inf. 247. Quamquam et aliorum Italiae proprie dictae colonorum respectu primus Aeneas vtique e Troianis Italiam adiit; nam qui ante eum Italiam frequentarant, Oenotrii, Euander et Hercules, ex Graecia aduenerant. Sed, vt diximus, arguta haec potius quam vera putamus. — *venit Italiam*, Homerica ratione; ἥκει πόλιν et innumera, omisso εἰς. Omnino hoc infigendum animo, vt semel monitus sis, poëtam Graeco more praeposita ista, *in*, *per*, *ad*, negligere. *Italiam — Lavinia litora* declaratiue cumulata sunt, et sane *Latium* proprie antiquitus Italia dicta; *Lauinia* autem *litora*, in quibus aliquando vrbs Lauinium erat condenda, vt solent poëtae petere epitheta etiam a postmodo factis.

3. 4. *Multum ille* — postquam ille magnos labores maritimis erroribus, et tentata frustra variis in locis noua sede, tolerauerat. Πολλὰ δ' ὅγ' ἐν πόντῳ πάθεν ἄλγεα ὃν κατὰ θυμὸν —. Odyss. α, 4. — *memorem I. ob iram.* proprie *Iunonis memoris*; cuius ira cum acceptae iniuriae pertinaci memoria erat coniuncta, adeoque et ipsa ira *memor*.

Sic

Multa quoque et bello passus, dum conderet vrbem, 5
Inferretque deos Latio. genus vnde Latinum,
Albanique patres, atque altae moenia Romae.
Musa, mihi caussas memora, quo numine laeso,
Quidue

6 *inde* Zulich. a m. pr. 8 *quo n. laesa* coni. Scioppii. sed v. Heins. Heuman. coni. *quo nomine laesa.* sed v. Burm. Nisi in fronte libri talis erroris suspicio nimis temeraria videri posset, ex Lucani imitatione coniectet aliquis scriptum olim fuisse: *quo crimine laesa.* Nam sic ille VII, 847. *Thessalia infelix, quo tanto crimine, tellus, Laesisti superos, vt te tot mortibus vnam, Tot scelerum fatis premerent?*

Sic et Graeci. v. Guellius ad h. l. μνάμων μῆνις Aeschyl. Agam. 161. cf. Aen. V, 781 sqq.

5—7. *Multa* quoque *passus*, etiam *bello*. Quamquam *quoque et* pro simplici *quoque* etiam alibi occurrit. *dum conderet vrbem*, donec Lauinium condidit sedemque ibi imperii fixit; cuius rei signum certissimum, si patria religio instituta est, vnde: *Inferretque deos Latio.* cf. XII, 194. Ceterum in hoc et seq. versu poëta operis characterem ex fine proposito satis declarauit. Importunum itaque est Achillem iratum in Aeneide desiderare, quem poëta exhibere noluit nec debuit. — *Inferretque deos Latio*, inferret in Latium penates Troia aduectos. A re, quae religionem et venerationem habet, accessum Aeneae praeclare designat. — *Vnde*, alii ad *Latium* et ad *vrbem* retulere, alii ad *Aeneam*. Melius: qua ex re, quo factum est, vt Aborigines cum Troianis aequati communi Latinorum nomine sint comprehensi, (cf. Aen. XII, 823 sq.) vt ab Ascanio Alba sit condita, et ex eius posteris *vrbis Romae conditores* ortum habuerint. — *Albam* autem bene ab *Albanis patribus* designat, h. e. senatu, tamquam a nobiliore populi parte cf. IV, 682. VII, 727. *Romam* per *altae moenia Romae*, pleniore ore.

8. *Musa*, *mihi c. memora:* Nam quae deorum interuentu aut consiliis et machinationibus alicuius dei euentum suum habuerant, nisi a dea edoctus, poëta scire non poterat. Itaque ille munit viam sibi, vt iis commode vti possit. — *quo numine laeso.* Cum *numen* sit voluntas; tum potestas ac maiestas dei, (vnde tandem pro ipso deo eiusue natura aut nomine ac titulo ponitur) potentiae autem partes esse possint, vt in Iunone diuitiarum, regnorum, coniugiorum, partus, Burmannus post Catroeum (cur tamen hunc nomines, cum iam in Seruio, Cerda et aliis eadem explicatio occurrat?) ita accepit, vt esset, *qua parte potentiae eius laesa.* Enimuero vt vni deo
plura

Digitized by Google

Quidue dolens, regina deûm tot volvere casus
Insignem pietate virum, tot adire labores 10
Impulerit. tantaene animis coelestibus irae!
Vrbs antiqua fuit; Tyrii tenuere coloni;
Carthago, Italiam contra Tiberinaque longe
Ostia, diues opum, studiisque asperrima belli:

 Quam

9 *Quidue Deum R. dolens.* Hamb. pr. 11 *Impulerat* Rom. cum aliis ap. Heinf. ad v. 4. 12 Cur *Tyrii t. coloni* parenthesi includantur, non video. Est enim ea poëtica forma, vt absoluta enuntiatione dicatur, quod in prosa esset, vrbs fuit, *quam T. c. tenuere*, habitarunt. 13 *Karthago* Medic. cum multis aliis: item Goth. sec. Alii *Cartago*, vt et apud alios. *Tiberina* omnes h. l. cum alias tantopere varient libri in scriptura. *Hostia* Mediceus. it. Goth. pr. et tert.

plura numina inesse dicantur, nec vsu nec ratione mihi quidem liquere videtur. Si poëtae de vno deo *numina* memorant, id fit poëtica ratione, vt pluralis pro singulari ponatur. Neque procedit res, si verba proprie accipias, vt alterius numinis caussam suscepisse Iuno putetur; quemadmodum Aiacem Oilei vltus est Iupiter in Palladis gratiam; vnde modo ipsi, modo Palladi naufragium Aiacis tribuitur, v. Odyss. γ, 130 sqq. et inf. v. 43. Itaque, quamquam duriorem, praeferas rationem iam a Seruio propositam: *quo*, qua re, qua in caussa, *numine laeso*, maiestate diuina, h. e. ipsa Iunone. Si poëta duriore hac ratione offensus fuisset, facile *qua*, quatenus, qua in re, vel *qui*, quomodo, rescribere potuisset. Subiicitur pro explicatione: *quidue dolens — impulerit* dea virum, exquisite, h. e. coëgerit, *tot casus voluere*, h. e. vt subiret, adiret. Quae enim grauia, difficilia et molesta sunt, et magna cum difficultate tolerantur aut perficiuntur, ea *volui* poëtis dicuntur.

12. Vrbs *fuit*, quoniam illa tum erat euersa, a Tyriis condita et habitata. *antiqua*, non tam quoniam noua Carthago deducta nuper a Caesare colonia erat, vt fere interpretes; sed quoniam antiqua origo inprimis in vrbium laude memoratur. inf. II, 363 de Troia: *Vrbs antiqua ruit.* et de Italia: *Terra antiqua, potens.*

13. 14. *Longe*, procul, longo interiecto maris interuallo, ex aduerso Italiae et quidem Romae, quam per *Tiberim* designari puto. — *studiisque asperrima belli.* Virtus bellica perpetuo a poëtis per *iram* exprimitur eiusque attributa. *Exasperatur* autem is, qui offenditur et ad iram prouocatur et irritatur. Itaque *asper*, τραχὺς, modo iratus, vehe-

Digitized by Google

Quam Iuno fertur terris magis omnibus vnam 15
Posthabita coluisse Samo. hic illius arma,

Hic

15 *Hanc* Bigot. *fertur terram* Sprotianus pro var. lect. *vna* Parrhas.

vehemens, ferus, ferox, saeuus, modo fortis, bellicosus, modo acer, ardens, concitatus, flagrans vt h. l. Similiter *acres* iracundi, calidi, θερμοὶ, mox strenui, πρακτικοὶ, tum vehementes, δεινοὶ et sic fortes. Semel monuisse expedit ad poëticam orationem, quam inprimis perspectam esse volumus, declarandam.

15. Quam Iuno fertur vnam omnium maxime amasse; etiam Samo praetulisse. De templo Iunonis Samiae v. Herodot. III, 60. Carthagine sub *Vraniae* nomine h. e. ea appellatione, quae graece ita reddi posset, fuit culta. vid. Selden. de Diis Syris Synt. II, c. 2.

16. *Hic illius arma, hic currus fuit*, ducta, puto, rei imago ab antiquis heroibus, qui curribus vecti ad pugnam egrediebantur, reduces autem eos in loco tecto collocabant ac reponebant. v. Il. θ, 441. ε, 194. traducta illa, vt alia, ad deos, quibus currus sui essent, qui et ipsi in iis locis, quae potissimum colerent, reponerentur. Pro talibus locis habentur poëtis et eae vrbes eaque templa, quae celebriore aliqua religione coluntur. Egregius hanc in rem locus Il. ν, 21 sqq. de Aegis Neptuno sacris. Iunonis autem currus e nobili Homeri loco Il. ε, 720 sqq. (adde Odyss. ε, 381) notus est. Burmannus laudat Val. Flacc. V, 184. Poëtica tamen potius quam vera descriptione vti videtur poëta. Nam Carthaginienses leoni insidentem expressisse memorantur caelestem suam deam. cf. Apuleius Met. VI, 6. Porro *arma* Iunoni tribuuntur, non v. c. quatenus inter reliquos deos deasque armata praeliis ante Troiam interfuit, vt Il. υ, 70. et Aen. II, 614. *Iuno ferro accincta*. cf. Valer. Flacc. V, 288. 289. debent enim *arma* h. l. esse aliquod proprium ac perpetuum; vt adeo de *Iunone armata* cogitandum sit, qualis Ἥρα ὁπλοσμία fuit Elide culta, Lycophr. Cass. 610. 858. et ἱππία h. e. curru vecta Olympiae ap. Pausan. V, 15 p. 414. sed tamen hasta ei quodam modo propria fuit, etiam ex Latinorum religione. Nota Sabinorum *Iuno Curitis*. cf. Cerda. Sed optime Seruius: *Sic autem esse etiam in sacris Tiburtibus constat, vbi sic precantur: Iuno curulis, tuo curru clypeoque tuere meos curiae vernulas sane.* Locum nostri poëtae expressit Ouidius Fast. VI, 45. *Poeniteat, quod non foui Carthaginis arces, Cum mea sint illo currus et arma loco.*

17. 18.

Hic currus fuit: hoc regnum dea gentibus esse,
Si qua fata sinant, iam tum tenditque fouetque.
Progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
Audierat, Tyrias olim quae verteret arces. 20
Hinc populum, late regem, belloque superbum,
Venturum excidio Libyae: sic volvere Parcas.
Id metuens, veterisque memor Saturnia belli,

17 *regni* Goth. pr. 18 *Sinunt* Medic. a m. pr. et pr. Moret. *sinent* editi quidam et Goth. tert. *si quae* Zulich. *intendit* Puget. et Parrh. a pr. m. quae varietas et alibi occurrit. cf. Burm. *fauetque* tres ap. Burm. *vouet* coni. Heumanni. v. Not. 19 *Troiano sanguine*, sine *a* Moret. pr. et Leid. sed v. Heins. Iudicium de hoc versu obscurum Quinctiliani Inst. IX, 3, 14. vbi v. Interpp. 20 *quae euerteret*. duo ap. Burm. alii ap. Pier. vt et alibi variatur. *auerterat* tert. Rottend. *quum verteret* Puget. 21 *Hic* Schol. Cruqu. ad Horat. Epod. 5. 22 *Libyes* ed. Ven.

17. 18. Carthagine, Romae aemula, praeclare vtitur poëta h. l. — vt ea vrbs regnum gentium, caput imperii terrarum, sit, Iuno *iam tum*, in ipsis vrbis initiis, *tendit*, contendit, allaborat, operam dat, *fouetque* sc. eam h. e. ei fauet, studet, vel tuetur, defendit. Dura tamen ita exiret iunctura. Malim: *fouet* hoc, hanc rem, hoc consilium, animo et cogitatione. *Si qua* ratione.

19—22. Enimuero e Troiana stirpe ortum habere acceperat gentem, quae Carthaginem aliquando esset euersura. Populum enim ab ea esse oriturum, qui ad exscindendam Carthaginem in Africam sit copias suas traiecturus. Si ita exposueris, P. Angelii Bargaei subtilitate non indigeas, in Epp. Clar. Viror. lib. I. p. 85 (Lugd. 1561) qui, vt tautologiam effugeret, explicabat: *venturum*, futurum et euasurum late regem ab excidio Libyae. Iam expende rationem poëticam. — *Hinc*, ex hac progenie, posteritate Troianorum. *populum late regem* pro late regnantem, v. Burm. ad Petron. c. 82 extr. Comparant εὐρυκρείων Homericum et εὐρυμέδων. cf. inf. I, 235. *Hinc fore ductores* etc. — *bello superbum*, exquisitius quam potentem, ferocem, vtpote victorem, κυδιόωντα, semel de hoc vsu vocis apud poëtas monemus. *Libya* nunc pro Carthagine in ea Africae parte sita — *venturam exitio*, ad exitium, vt, *auxilio*, *subsidio* v. Burm.

22. Audierat *Parcas sic volvere* siue fila sua nere et cum iis fata, ἐπικλῶσαι, siue haec moliri, machinari.

23. 24. *Veteris belli*, paullo ante gesti, vt *vetus* et *antiquus* inter-

Digitized by Google

Prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis.
Nec dum etiam caussae irarum saeuique dolores 25
Exciderant animo. manet alta mente repostum
Iudicium Paridis, spretaeque iniuria formae,
Et genus inuisum, et rapti Ganymedis honores.
His adcensa super, iactatos aequore toto
Troas,

24 *Agris* Medic. *gesserit* Moret. qu. 25 *necdum iam* fragm. Moret. *saeuique labores* Pierii Longob. cum aliquot aliis ex vulgari permutatione. sed *dolores* proprie irarum inprimis muliebrium cf. Burm. 26 *Exciderent* vnus Leid. *in* inter *alta* et *mente* iam Pierius sustulerat. 28 *raptis* Rom.

interdum. v. Burm. — *prima*, primum, prius. *Argi* pro *Argiuis*.

25—28. In parenthesi esse positos puto. *Id metuens et belli memor* quod *gesserat*, — *arcebat Troas*. Cum autem alias caussas interposuisset, *iniquum Paridis iudicium*, *quo Iunonis forma inferior pronunciata fuerat*, *et Ganymedis raptus*, addit v. 29. *His accensa super*, cum, super cetera, insuper etiam his sibi factis iniuriis esset inflammata. Aliorum interpretum ratio, vt *id metuens* cum antec. *Audierat* iungas, orationem efficit elumbem et languidam. Anacoluthum agnoscere satius esset, sed necesse non est.

26. *Manet repostum* pro, est repositum in animo *alte* profunde. Comparanda autem cum his Homerica Il. α, 25 — 30. Formam adumbrauit Statius Theb. I, 246. vbi Iupiter: *neque enim arcano de pectore fallax Tantalus et saeuae periit iniuria mensae*.

27. Hinc Ouid. Fastor. VI, 43. *Caussa duplex irae: rapto Ganymede dolebam: Forma quoque Idaeo iudice victa mea est*. Ceterum versus est ex ornatissimis. *spretae iniuria formae* adiectum ad declarandam iudicii indolem. *spreta forma*, est Iunonis pulchritudo pulchritudini Veneris posthabita; et quandoquidem id cum Iunonis iniuria factum, hoc plenius: *spretae formae iniuria*.

28. *Genus inuisum*, propter Dardanum, Iouis et Electrae, pellicis, filiae Atlantis, filium, a quo Troiani ducunt originem. Seru. — *rapti* (v. Aen. V, 255) *Ganymedis honores*, propter ministerium poculorum, ad quod receptus est, remota Hebe. Seru.

29—33. *His accensa super*. v. ad v. 25—28 — *reliquias Danaum*, a Danais et ab Achille relictorum; qui Achiuorum manus effugerunt. Mox *multos annos* h. e. septem. — *acti fatis*. quoniam hoc ipsum Iunonis odium

Digitized by Google

Troas, reliquias Danaûm atque inmitis Achilli, 30
Arcebat longe Latio: multosque per annos
Errabant acti fatis maria omnia circum.
Tantae molis erat Romanam condere gentem.
Vix e conspectu Siculae telluris in altum
Vela dabant laeti, et spumas salis aere ruebant; 35
Quum Iuno, aeternum seruans sub pectore volnus,

A 5 Haec

30 *atque* aliquot in codd. abest. v. Pierium. *Achilli* Medic. aliique ap. Pier. et Heinf. quem vide hic et ad 120. et ad Ecl. VIII, 70. siue quod etiam *Achillus* olim fuit, vt *Patroclus* et *Patrocles*, siue ex *Achilleus*: nam ab *Achilles* frustra ducere Grammaticos puto. Vulgo h. l. *Achillis*. 35 *salis* in Medic. supra adscriptum; ita esset hiatus. Sed et X, 214 *campos salis aere secabant*. 36 *in pectore* Zulich. ex glossa. aut *in* ex alio ordine, qualis in Doruill. *seruans aeternum*.

odium fatale erat, vt Seru. aut potius, quoniam Troiani et ipsi suis fatis in his erroribus agebantur. *molis*, molitionis, difficultatis. In prosa: Tam difficile erat etc.

34. Hic, vt in Odyssea, in medias res abripitur lector. Quomodo enim e Sicilia soluerit Aeneas, qui tum classe in Italiam tendebat, infra videbimus sub finem libri III. Sed tempestate mox orta a cursu auertitur et ad litus Africae, tantum non naufragio facto, eiicitur. Rerum autem ordinem ipsamque adeo dictionem ad Homeri exemplum instituit Odyss. ε, vbi Vlysses ex Calypsus insula Ithacam petens, cum iam Phaeaciam in conspectu haberet, tempestate a Neptuno excitata naufragus enatat. Quod ibi Neptunus facit, tributum h. l. Aeolo, quodque Leucothea, hic Neptuno. cf. Macrob. Sat. V, 2. In Homero tamen maior rerum varietas narrationisque suauitas.

35. *Vela dabant*, cum per epexegesin hoc vellet explicare, saltem verbis erat ornandum, cum sententia eadem maneret; itaque *spumas salis*, ἅλμης, maris; occurrit et alibi. *aere*, aerata naui, seu rostris aeratis (sed et *puppes aeratae et aereae* vt Aen. V, 198) *ruebant* secabant, vt terra *ruitur* sulco facto. *laeti*, alacres, Italiae, laborum metae, nunc tandem propiores. πρόθυμοι cf. II, 394. 395. Seru. Sed habuit poëta ante oculos versum 269 Odyss. ε. γηθόσυνος δ' οὔρῳ πέτασ' ἱστία δῖος Ὀδυσσεύς.

36—38. *Aeternum volnus*, qui v. 25 *saeui dolores*. ita gr. ἕλκος. Adumbrata autem Iunonis indignatio ex Odyss. ε, 281 sqq. vbi similis oratio Neptuni. Hinc nullus fere est poëta, qui non

Haec secum: Mene incepto desistere victam,
Nec posse Italia Teucrorum auertere regem?
Quippe vetor fatis. Pallasne exurere classem
Argiuûm, atque ipsos potuit submergere ponto, 40
Vnius ob noxam et furias Aiacis Oilei?

Ipsa,

38 *Nec possum* Rottend. sec. *non posse* Puget. et sic Donatus legit. *euertere* Goth. pr. *auertere gentem* tres ap. Burm. et Goth. tert. *classem* Zulich. pro var. lect. ex versu sequ. 40 *ipso* Graeu. male. *potuit atque ipsos* tert. Moret. *subuergere* vnus Leid. sed superscripto altero. 41 *furiis* Pierii obl. quod defendi posset cf. Burm. *Oili* Medic. male.

non eundem ad modum iram alicuius dei finxerit. Similem prorsus locum videbis inf. lib. VII, 286—320. quem comparasse non poenitebit. — *victam* poëtica copia adiicitur. — *Teucrorum regem*, ducem.

39 sqq. Potuit tamen Pallas, vel contra fata (h. e. quamuis faustus reditus fato erat destinatus) Achiuorum classem perdere et fluctibus opprimere, vnius Aiacis vlciscendi caussa. Ab Euripide haec sumta esse, Macrob. V. Sat. c. extr. monet. Male Vrsinus ad *Aiacem Oileum* fabulam Euripideam prouocat, quae nulla fuit, sed οἰλεὺς credita fuit, quae συλεὺς legi debet, vt Heathius, V. Cl. docuit. Sed Euripidis locus, quem Virgilius respicere debuit, est in Troad. v. 77—86. vnde etiam versus 23 sq. Virgilio ante oculos fuere. Fabulae fundus est in Homero Odyss. γ, 135 sq. et multo magis δ, 499 sqq. sed ibi Neptuno tribuitur, quod h. l. Minerua facit: *Illum exspirantem — Turbine corripuit.* Homerum autem sequuti poëtae cyclici, varie et copiose, inprimis in Νόστοις suis, tractasse videntur hanc narrationem, vt ex Quinto Cal. colligo, qui copiose Aiacis fata exponit lib. XIV, 420 sqq. Etiam Lycophron in Cassandra v. 392. 3. cum vulgari narratione consentit. Virgilianam tamen rationem Hyginus habet fab. CXVI. vnde colligo, Tragicum aliquem Mineruae partes has olim dedisse, quas Homerus Neptuno; quamquam et hic ipse huic variationi locum fecisse videri potest, dum interdum totam reditus Achiuorum calamitatem ad solam Mineruam refert, vt Odyss. α, 326. 7. γ, 135. 145.

40. 41. *Ipsos* Argiuos; nisi doctiorem rationem vis sequi, vt post classem nautas intelligas; vti nonnunquam fit. cf. Burm. — ob *Aiacis Oilei* f. insanam libidinem, stupro Cassandrae illato in Mineruae templo, in conspectu ipsius deae; quae res et gemmarum anaglyphorumque nonnullorum argumentum

Ipſa, Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem,
Disiecitque rates, euertitque aequora ventis:
Illum exſpirantem transfixo pectore flammas
Turbine conripuit, ſcopuloque infixit acuto. 45
Aſt ego, quae diuom incedo regina, Iouisque
Et ſoror et coniux, vna cum gente tot annos
Bella gero. Et quisquam numen Iunonis adoret

Praeterea

42 *e nauibus* tert. Rottend. et Menag. a m. pr. *vnum* pro *ignem*. Goth. tert. 43 *Deiecitque* tres ap. Burm. quem vide. *euerrit* Giphan. Ind. Lucret. *inuertit* Hamb. ſec. ap. Cort. ſed *euertere* pro *ſubuertere*, efficax verbum. 44 *ſpirantem* Mentel. pr. *transfixo corpore* Sprot. et Menag. ſec. *tempore* Probus legit in Seruianis, quae vide. 45 *Inflixit* legerunt nonnulli ap. Pierium. et ſic Iunt. et iam olim Cornutus ap. Seru. Sed *acuto* ſcopulo *infigi* melius. 46 *Diuom* eſt ex Gud. 47 *annis* Hamb. pr. et Zulich. perpetua variatione. 48 *aut quisquam* Pierii Longob. cum aliquot aliis; item quinque ap. Heinſ. Voſſ. *haud qu.* apud Pierium alii: *aut quis iam*, vel *ecquisquam* Goth. ſec. *et quis iam* edit Mediol. et Goth. pr. *en quisquam*. Sed praeſtat *et*. Porro *nomen* nonnulli, vt ſolent. *adorat* et

tum eſt. Facinus hoc honeſte, perquam grauiter tamen, declaratur per *noxam* et *per furias*.

42. En exemplum deae fulmen moderantis. Sed talia iam vulgata ſunt poſt Cuper. Harpocr. p. 100. Burmann. Iou. Fulgur. c. 15. et Winkelm. *Monumenti ant.* T. II, cap. 2. Res etiam in gemmis obuia. Sed piget in his diſertum eſſe: ad poëtae locum cf. Q. Calab. XIV, 445 ſqq. 508. 532. et Seru. ad h. l.

42—45. Facta nauium disperſione ad Caphareum, Euboeae (cf. inf. XI, 260) promontorium, Aiax Oilei f. ad Gyras petras, prope Myconum inſulam, actus naufragium fecit. Ipſum vero Pallas fulmine percuſſum procellae vi ſcopulo etiam illiſit. Commentarii loco eſſe poteſt Senecae imitatio in Agamemnone, quo loco Achivorum reditum narrat 528 ſqq. adde Quintum Cal. l. c. XIV, 547 ſqq.

46. 47. Cf. Aen. VII, 304. 307—310. *incedo*, h. e. quae ſum; ſed illud maiore cum dignitate. Inceſſus dearum, inprimis Iunonis, ſatis notus. Propert. II, 2, 6. *incedit vel Ioue digna ſoror*, h. e. tamquam altera Iuno. *Iouis ſoror et coniux* ex Homerico: κασιγνήτην ἄλοχόν τε Il. π, 432. cf. Cerda.

48. Praeclare ad inuidiam *bella gero*, pro eam perdere cupio. *numen Iunonis*, me. at quanto

Praeterea, aut supplex aris inponat honorem?
Talia flammato secum Dea corde volutans, 50
Nimborum in patriam, loca foeta furentibus austris,
Aeoliam venit. Hic vasto rex Aeolus antro
Luctantis ventos tempestatesque sonoras
Imperio premit, ac vinclis et carcere frenat.
Illi indignantes magno cum murmure montis 55
Circum

et *imponet* Rom. et alii ap. Pier. Medic. et multi alii ap. Heins. et Burm. it. Goth. tert. inter quos nonnulli *imponit*. Vulgatam defendit Burm. Heinsius vero alteram, et meo quidem iudicio rectius. Maior enim vis absolutae orationi inest. *impendit* Moret. sec. *imponit odorem* Mentel. alt. a m. sec. *honores* Goth. tert. Hamb. sec. in Exc. Cort. ed. Ven. 1472. 51 *loca plena* Leid. vnus ex interpr. 53 *luctatos* Gud. 54 *et v.* Nonius et duo Burm. 55 *vasto cum m.* Oudart. et Leid. sollenni variat.

quanto grauius! Adumbrata autem haec ex Odyss. ν, 128 sqq.

49. *Praeterea*, post talia, in posterum. est Homericum *ἔπειτα*. *honos*, solenne poëtarum de sacrificiis, libationibus etc. quae in deorum honorem fiunt, aliquantum ornatus habet. Expressit versum Ouid. Am. III, 3, 33. *Et quisquam pia thura focis imponere curet?* Iam vides *honorem* plus dignitatis epicae habere. Maius etiam decus adiecto *supplex*, vocabulo religioso, quod omnino, vt *supplicare*, ad cultum deorum refertur, sacris vel precibus factis.

50. Nota narrandi artificium: non ante verbis consilium Iuno exponit, sed statim, quid ea peregerit, subiicitur. Habuit autem poëta ante oculos Il. ξ, 230 sqq. vbi Iuno Somnum adit.

51. 52. *Nimborum* h. l. ventorum, qui *perturbati aëris, repentinarumque ac praecipitum pluuiarum* caussae sunt. *foeta* poëticum, vt *grauida*, plena *austris*, omnino ventis, sed *austri* sunt saeuissimi in mari Mediterraneo; igitur melius hoc genus ponitur. — ad *insulam Aeoliam* venit. v. Odyss. κ, 1 sq. sed v. Excurs. ad h. l.

52—56. Ornati versus: Aeolus inclusos tenet ventos. *vasto antro*, naturale enim est, vt loca concaua (subterranea) plena sint ventis. Seru. super v. 53. 54. vid. Seneca Qu. nat. VI, 18.

54. *imperio premit*, grauius quam regit, et *frenat* plus quam tenet, cohibet. *vincula* per *carcerem* declarantur. non enim compedes esse possunt. Sunt igitur pro custodia.

55. Optime iunges: *fremunt cum murmure montis*. Certe *murmur montis* recte iungitur, nam quae oculorum auriumue sensu

Circum claustra fremunt. Celsa sedet Aeolus arce
Sceptra tenens, mollitque animos, et temperat iras.
Ni faciat, maria ac terras coelumque profundum
Quippe ferant rapidi secum, verrantque per auras.
Sed pater omnipotens speluncis abdidit atris, 60
Hoc metuens: molemque et montis insuper altos
Inposuit, regemque dedit, qui foedere certo
Et premere, et laxas sciret dare iussus habenas.

Ad

56 *circum* Heins. ex scriptis omnibus. vulgo: *circa. circum castra* Hamb. sec. *ferunt* Menag. pr. 57 *tenet* Doruill. *mollisque* vnus Heins. 58 *Ni faciant* Priscian. et Medic. Etiam Pomponius Sabinus. 59 *rabidi* Moret. sec. *vertantque* Menag. pr. et ed. Ven. 1472. *versantque* Vratisl. *traherentque* Oudart. *traerentque* Leid. vnus. *ruerentque* Hugen. sed *verrant* egregie pro diripiant, spargant; et est omnino voc. ventorum. *per aures* Iunt. ed. 60 *addidit* tres Burm. inter quos Hamburg. pr. *addidit imis* pro var. lect. 61 *Id metuens* tres ap. Burm. ex v. 23. 63 *lapsas* et *iussus dare sciret* iidem.

sensu accipiuntur aliquo in loco, ea ipsi loco tribuuntur, cf. inf. 124. Praeiuit autem nostro Lucret. VI, 196. *Speluncas — venti cum, tempestate coorta, Implerunt, magno indignantur murmure clausi.* Virgilius vero Statio Theb. I, 347. *Iam claustra rigentis Aeoliae percussa sonant* etc. item Valerio Fl. I, 574 sqq. inprimis 591 sqq.

56. 57. *Celsa in arce*, extra antrum, alto in montis cacumine, tamquam in specula, infra 140 *aula* dicta s. regia. Sic apud Homerum Odyss. κ pr. habet regiam Aeolus, vt et apud Quintum l. c. 475 — *mollit animos*, mitigat, h. e. reprimit, ac coërcet eorum impetus.

58 *Ni faciat — quippe ferant* exquisitius quam vulgare, *quod ni faciat Aeolus, ferant vtique. profundum caelum*, altum v. ad Georg. II, 288. Habuit poëta ante oculos Lucret. I, 279. 280. *Venti — corpora caeca, Quae mare, quae terras, quae denique nubila coeli Verrunt ac subito vexantia turbine raptant.*

60—64. Primum ventos speluncis inclusit, *insuper*, praeterea, *molem et* (quae *molis* est explicatio) *montes altos* iis imposuit. — *foedere certo*, certa lege, ratione; non temere et pro eorum impetu: — *premere*, habenas inhibere, retrahere: opp. *laxas dare*, laxare. modo coërcere, (v. 54 *frenare*) modo liberiorem impetum concedere, omninoque moderari. *iussus* a Ioue cf. 77.

65—69.

Ad quem tum Iuno supplex his vocibus vsa est:
Aeole, (namque tibi diuom pater atque hominum rex 65
Et mulcere dedit fluctus et tollere vento)
Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat aequor,
Ilium in Italiam portans, victosque Penates:
Incute vim ventis, submersasque obrue puppes:
Aut age diuersos: et disiice corpora ponto. 70

Sunt

66 *emulcere* Mead. *ventos* Donat. Acro et edd. nonnullae; etiam Hamburg. sec. male. cf. Burm. 68 *Ilion Italiam* sex ap. Burm. cum ed. Ven. 1472. *in* omittit etiam Goth. pr. *in Italia* Leid. at Ouid. Ep. VII, 51 *Ilion in Tyrios transfer felicius vrbem.* cf. Burm. 69 *que* abest a Ven. *summersasque* Rom. et alii. *subuersas* coni. nonnulli ap. Pierium, quia *obrui* prius quam *submergi*; male in poëta. 70 *diversos* Heins. restituit e Codd. consensu etiam ap. Pierium. vulgo *diuersas*, quae vulgaris ratio foret. Habent hoc pauci codd. (vt Goth. tert. a m. pr.) sed legitur ap. Diomedem in arte Grammat. et Donatum in Andr. Terent. et Schol. Lucani IV, 457. *dissice* scribunt fere post Medic. et Rom. libri; solent enim veteres et librarii et marmorarii e duabus literis *i* alteram tantum exhibere. v. Heins. *corpora dissice* Oudart. *diuide* Reg. pro glossa. *discute* alter Hamb. *vento* pro *ponto* Moret. pr. et Leid. a m. pr. eadem diuersitas VII Aen. 528. Lucan. V, 570. Burm.

65—69. *Aeole, namque*—poëtica ratio, qua (Homeri exemplo γὰρ v. c. Il. α, 334. vbi cf. Ern.) prosaicam formam relinquit et simul orationi vehementiam affectus conciliat: *Aeole, quandoquidem tibi Iupiter, πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε, dedit hoc, vt possis mulcere et t. fl. Incute vim ventis—ponto, vt obruatur fluctibus classis mihi inuisa— mulcere fluctus*, reprimere, *et tollere* eos *vento*, h. e. concitare, vt alte insurgant. cf. Cerda et Burm. Sumtum ab Ennio Annal. XVII. Auster et Aquilo *Endo mari magno fluctus extollere certant.* Odyss. κ, 21. 22. κεῖνον γὰρ ταμίην ἀνέμων ποίησε Κρονίων, Ἠ μὲν παυέμεναι, ἠδ' ὀρνύμεν', ὅν κ' ἐθέλῃσι. Illustrat et Dionysii Perieg. versus 464 Αἰόλου, ὃς θνητὰ μετ' ἀνδράσιν ἔλλαβε δῶρα, Κοιρανίην ἀνέμων κλονεόντων θ' ἱσταμένων τε—*nauigat per aequor.*

68. Pulcherrimus versus verborum dilectu!

69. *Incute*, vt iniicere, inmittere, *vim*, impetum, iram, *ventis*, tertio casu. Sic melius. Seruius ex Ennio: *dictis Romanis incutit iram. submersas obrue* grauius quam, submerge. *age diuersos*, dissipa, disperge per diuersa, vt Seru. et *disiice corpora*, h. e eos, sed praeclare, *corpora*, quippe naufragio fa-

cto

Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
Quarum, quae forma pulcherrima, Deiopeam
Connubio iungam stabili, propriamque dicabo:
Omnis vt tecum meritis pro talibus annos
Exigat, et pulchra faciat te prole parentem. 75
Aeolus haec contra: Tuus, o regina, quid optes,
Explorare labor: mihi iussa capessere fas est.
Tu mihi, quodcumque hoc regni, tu sceptra Iouemque
Conci-

72 *Quae formam pulcherrima* Medic. Heinsio notante, cui graeca ratio impense placet; non tamen ita expressum a Fogginio, sed *forma. quae est forma* Hamburg. pr. *quae forma est* Bigot. *Deiopea* non modo Medic. sed et Rom. cum aliis Pierianis, Heinsiani tribus exceptis, Zulich. tres Goth. Librorum itaque auctoritate erat recipiendum, nisi lubrica in fine τῦ *m* sedes esset. Porro alii *Diopea*, *Diopeam*. cf. ad Georg. IV, 343. 73 In *connubio* noli cum Grammaticis putare mediam corripi, aut systole aliqua id fieri posse; sed pronunciandum *connubjo*, vt sint tres syllabae. 75 *faciat te prole beatum* Bigot. 76 *Aeolus e contra* sex ap. Burm. a librario barbaro. *quod* nonnulli ex Heinsianis; item ex Pierianis. *quod optas* duo Hamb. et ed. Ven. 1472. vt et alibi. 77 *labos* Zulich.
78 *quodcunque hic r.* Goth. pr.

cto mari mersos. Atque sic factum vides inf. 118. 128. 129.

71. Vid. Excurs. ad h. l.

73. Verba *stabili propriamque dicabo* h. e. dabo simpliciter, ad ornatum et declarationem refer τῶ *connubio iungam.* aemulatus poëta est illud Δώσω ὀπυιέμεναι καὶ σὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν.

77. *Explorare*, recte secusne id fiat quod velis fieri. Praemunit transitum ad Neptuni indignationem de Aeoli audacia v. 130 sqq. Simplicius Homerus Il. ξ, 196 Αὔδα, ὅ, τι φρονέεις· τελέσαι δέ με θυμὸς ἄνωγε. Venus ad Iunonem; quem versum et alibi repetit vt Odyss. ξ, 85.

78. Verba hanc sententiam fundunt: tuis in me officiis debeo totum hoc ventorum regnum, quod mihi a Ioue impetrasti, quin et ipsum inter deorum ordines locum; is enim designatur antiqua poësi per istud: *epulis accumbere Diuum*; vt de somno Homer. l. l. v. 241. εἰλαπινάζων. Obscurior aliqua fabula fuerit necesse est, quam poëta hic secutus sit: nisi tantum in verbis Homeri reddendis laborauit l. l. Il. ξ, 238, vbi Iuno Somno θρόνον ab Vulcano affabre fabricandum promittit. Cerda ita illustrat, vt veteres dicat credidisse, in Iunonis potestate regna et imperia esse.

81—83.

Digitized by Google

Concilias: tu das epulis adcumbere diuom,
Nimborumque facis tempestatumque potentem. 80
 Haec vbi dicta, cauum conuersa cuspide montem
Inpulit in latus: ac venti, velut agmine facto,
Qua data porta, ruunt, et terras turbine perflant.
Incubuere mari, totumque a sedibus imis
Vna Eurusque Notusque ruunt, creberque procellis 85
Africus, et vastos voluunt ad litora fluctus.
Insequitur clamorque virûm stridorque rudentum.
Eripiunt subito nubes coelumque diemque
Teucro-

79 *Concilia* Rom. 80 *parentem* Hamb. sec. 82 *at v.* tres Burm. non male. 84 *tortumque* legebat et hic Marklandus Epist. crit. p. 52. vbi illud *tortum* in plura poëtarum loca reducere allaborat. 85 *crebrisque* Mead. Goth. tert. a m. pr. Ceterum nullus habet: *Vna Eurus Boreasque ruunt*, vel *Vna Eurusque Aquiloque r.* 86 *Affricus* multi scribunt. *Affricos* Rottend. et Goth. pr *ad sidera* Bigot. et idem Goth. pr. *tollunt ad sidera* Hugen. pro div. lect. scilicet ex v. 103. 87 *It coelo clamorque v.* ap. Priscian. libro VII. sed aliter scripti et Eutyches Grammaticus *Heins.* 88 *arripiunt* Hamb. pr. fors. *Abripiunt* Burm.

81—83. Haec eadem ap. Quintum l. I. v. 479 sqq. Aeolus χερσὶν ὑπ' ἀκαμάτοισιν ὄρος μέγα τύψε τριαίνῃ — βίῃ δ' ἐξέρριψε κολώνην. (non male epitheton adiecit noster *cauum* montem, propter antrum) Egregie autem dei et potentia et impetuosum obsequium declaratur, vno sub ictu monte in latus dimoto. Alius poëta (quamquam et nostrum idem facere volunt interpretes v. Burm.) repagula ostiorum solui iussisset. Simplicior Homerus Od. ε, 291 sq. nec tamen minus sublimis. Statius Virgilii vestigiis institit: *nubiamque iugo fragor impulit Oeten In latus.* Theb. I, 119. — *conuersa cuspide*, sceptri h. e. hastae; hanc intorquet, inmittit.

84—86. *Incubuere*, incumbunt, ἐνέπεσον, ἐπέχεαν, ἐπενήψαν — *a sedibus imis ruunt*, h. e. a fundo. inf. II, 419 *imo Nereus ciet aequora fundo* — Sequitur tempestatis descriptio omnium fere post Virgilium poëtarum imitatione nobilitata, in qua obseruandum, quomodo omnia sint ad terrorem et admirationem narrata. Ad v. 85 v. Excurs.

87. Laudat Seruius ex Pacuvio in Teucro: *armamentum stridor et rudentum sibilus*; stridorem nauticorum.

88. 89. Odyss. ε, 293 — σὺν δὲ νεφέεσσι κάλυψε γαῖαν ὁμοῦ καὶ πόντον· ὀρώρει δ' οὐρανόθεν νύξ.

et.

Teucrorum ex oculis: ponto nox incubat atra.
Intonuere poli, et crebris micat ignibus aether: 90
Praesentemque viris intentant omnia mortem.
Extemplo Aeneae soluuntur frigore membra.
Ingemit, et, duplicis tendens ad sidera palmas,
Talia voce refert: O terque quaterque beati!
Quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis 95
Contigit oppetere! o Danaûm fortissime gentis
Tydide, mene Iliacis occumbere campis
Non potuisse, tuaque animam hanc effundere dextra?

Saeuus

90 *et* abest a Sprot. Hamb. pr. et ed. Ven. sed habet Schol. Horat. I od. 34 *aër* MSS. Graeu. 91 *montem* Medic. a m. pr. 92 *Extimplo* scribitur in nonnullis. 93 *tendens geminas*. Bigot. 95 *ora deum* pr. Hamb. Super *quis* Seruius ita est intelligendus: Duplex fuit forma: *qui, quorum, quis*. (non autem *queis*) et *ques, quium, quibus*, siue ab initio *queis, queium, queibus*. 96 *o* deest ed. Ven. 1472. 97 *Tytide* multi male scribunt. mox: *decumbere flammis* Hamb. pr. sed cum Diomede in campo ante Troiam congressus est. v. not. 98 *hanc animam* Parrh. *tua hanc animam* Bigot. *animamque tua hac* (saltem deb. *hanc*) Moret. pr.

cf. Odyss. ι, 66—69 et inf. III, 198 vbi *nimbi*, qui h. l. *nubes*. Mox *poli* pro coelo simpl.

92. Naturae veritatem sequutus poëta, exemplo Homeri Od. ε, vnde locus expressus, v. 297. καὶ τότ' Ὀδυσσῆος λύτο γούνατα καὶ φίλον ἦτορ (cf. Achillis exemplum, qui mortem a Xanthi eluvie instantem similiter exhorrescit Il. φ, 272) Aeneam suum metu vacare non sinit. Antiquam sepulturae religionem huc aduocare, qua, cum inhumati iacerent, qui mari absorpti essent, tanto grauior naufragii horror esse debebat, nimis argutum arbitror. Priscis heroibus nec metuere nec flere indecorum est.

93. Ὀχθήσας δ' ἄρα εἶπε πρὸς ὃν μεγαλήτορα θυμὸν v. 298 Od. ε, et sequitur similis oratio Vlyssis.

94—96. ibid. 306 Τρὶς μάκαρες Δαναοὶ etc. Compara locum. cf. Il. φ, 279 sqq. nostrum imitatur Seneca Agam. 515 sqq.—*oppetere mortem*, vulgare; poëta absolute posuit; vt *obire mortem*, mox, *obire* simpliciter.

96—98. Diomedem, Tydei f. potissimum inter Achiuos memorat, quoniam cum eo congressus a Venere morti ereptus fuerat. v. Il. ε, 239 sqq. 311 sqq. *Fortissimum* eum appellat ex Il. ζ, 98, vbi Helenus de eodem: Ὃν δὴ ἐγὼ κάρτιστον Ἀχαιῶν φημὶ γενέσθαι. (Aliena affert Schottus II. Obss. 15.)

Saeuus vbi Aeacidae telo iacet Hector, vbi ingens
Sarpedon: vbi tot Simoïs conrepta sub vndis 100
Scuta virûm galeasque et fortia corpora voluit.
Talia iactanti stridens aquilone procella

Velum

99 *et ingens* vnus Pierii, vnde Gifan. facit *vt*. 100 *Sarpedo* Medic. a pr. m. *sub vndas* alii ap. Seru. Versum hunc repetit inf. VIII. 539. 101 *pectora* Oudart. Hamb. sec. et Leid. nec non Goth. tert.

99. Odyss. γ, 108 Nestor facta Achiuorum ante Troiam recensens ἔνθα δ᾽ ἔπειτα κατέκταθεν ὅσσοι ἄριστοι· Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήιος, ἔνθα δ᾽ Ἀχιλλεύς, ἔνθα δὲ Πάτροκλος— ἔνθα δ᾽ ἐμὸς φίλος υἱός. suauissimus locus! *saeuus Hector* simpl. pro forsis, vt *acer*, *asper*, v. 14. Scilicet, vt semel moneamus, cum *saeuus* proprie ad iram, furorem ac vehementiam spectet, pro communi epitheto, saepe tantum in ornatum, adhibetur in omnibus rebus, quae ad bella, pugnas, virtutem; ad imperia, regna, iussa; ad mare, ventos, tempestates pertinent. Quo fit, vt nonnunquam per *fortis*, *magnus*, *potens*, declarari possit, vt Homerica δεινός, αἰνός, ἀπηνής. — *telo*, hasta v. Il. χ, 319 — *iacet*, periit, κεῖται. quamquam et corpus Hectoris sepulturam sub moenibus vrbis habuit v. Il. ω, 786. — Sarpedon *ingens* πελώριος.

100. 101. Contendit cum Homero Il. μ, 22 sq. καὶ Σιμόεις, ὅθι (in cuius litore) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. cf. inf. v. 119.

102 — 5. *iactanti* simpl. dicenti. Homerus ibid. v. 313 Ὣς ἄρα μιν εἰπόντ᾽ ἔλασε μέγα κῦμα κατ᾽ ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον — μέσον δὲ ρἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα: Locum Il. ο, 624 sqq. non bene comparant viri docti. — *stridens aquilone procella*, h. e. ab aquilone incitata, immissa; plus autem est in *stridens*. *ferit* ea *velum* et lacerat, *aduersa*, a prora irruens, excitatque fluctum ingentem, quo vtrinque citra nauis latera se prouoluente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur*; Graecorum παρασύρειν τοὺς ταρσοὺς cf. Diodor. XI, 18. vnde sequitur τὸ παραφέρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς ναῦς vel ἐπικαρσίας; detersis sc. remis iam obliquo cursu fertur nauis adeoque *prora auertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et nauis vndis, fluctibus, *dat latus*: quod nolim cum Cupero Obss. II, 2 a palaestra arcessere. Illustrantur haec ex Valerii Fl. imitatione I, 618. 9. cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. ι, 70 sqq. de Vlysse a Ciconibus progresso:

Velum aduersa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
Franguntur remi: tum prora auertit, et vndis
Dat latus. Insequitur cumulo praeruptus aquae mons. 105
Hi summo in fluctu pendent: his vnda dehiscens
Terram inter fluctus aperit. Furit aestus arenis.
Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, aras.
Dorsum immane mari summo. Tris Eurus ab alto 110

103 *auersa* vna Iuntina ed. *fluctumque* Medic. a m. pr. cum aliis. v. Burm. 104 *proram auertit* (s. procella s. nauis) Medic. et Gud. item Rom. cum nonnullis aliis. *proram vertit* Sprot. sed cedit codd. auctoritas poëticae rationi cf. Heins. et Burm. *proram aduertit.* quatuor ap. Burm. *prora aduertit* Leid. a m. pr. 105 *praeruptus* alter Hamb. cf. inf. 247. 108 *adreptas* sex Burm. *arreptas* Goth. tert. *ad* s. Sprot. *ducit* Hamb. pr. 109 *mediisque* Medic. et duo alii etiam pr. et sec. Goth. at quinque Heins. *mediis quae fluctibus,* quo ducit Mentel. tert. *mediisque fl.* Hoc placet, inprimis si parenthesi includas versum *in saxa latentia torquet* (*saxa vocant Itali mediis quae fluctibus aras*) h. e. quae saxa. Montalb. *mediis in fluctibus.*

gresso: ingrauescit aquilo et naues αἱ μὲν ἔπειτ' ἐφέροντ' ἐπικάρσιαι, ἱστία δέ σφιν τριχθά τε καὶ τετραχθὰ διέσχισεν ἲς ἀνέμοιο (*stridens a. p. velum aduersa ferit*) Locus est e praestantissimis. — *insequitur mons aquae praeruptus cumulo,* h. e. praeruptus, propter altitudinem cumulatae aquae. Intelligit autem *decumanum fluctum,* (Graeci τρικυμίαν dicunt, forte pro maris diuersa natura) vt iam Scaliger vidit, qui aliis minoribus ipse maior succedit. Eo autem insequente alterum nauis latus, aut altera pars alte deprimitur, altera exstat. Itaque *Hi,* alii ex iis, qui in naui sunt, v. c. in prora, *pendent s. in fl.* alii, qui in puppi sunt, merguntur mari.

108—112. Vid. Excurs. ad h. v. *saxa latentia* ἕρματα ὕφαλα vt saepe — *dorsum* alias *taenias* appellant. *mari summo,* sub maris superficie latens οἰόθι δ' ἄχνη Ἀπλόος εἰλεῖται γαίης ὕπερ ὅσσον ἔχουσα Apollon. IV, 1270. 71. e quo loco, vbi in Syrtes inciderunt Argonautae, plura transtulit Virgilius. — *Syrtes* interpretantur τὰ *breuia,* τὰ βραχέα, vadosa loca, qualia alias litorum sunt; opp. *profunda, alta* vel *aperta* inf. v. 221 de scopulis *breuia vada;* plerumque tamen arenosa loca dicuntur *breuia;* eadem mox *vada.*

114.

Saeuus vbi Aeacidae telo iacet Hector, vbi ingens
Sarpedon: vbi tot Simoïs conrepta sub vndis 100
Scuta virûm galeasque et fortia corpora voluit.
Talia iactanti stridens aquilone procella

Velum

99 *et ingens* vnus Pierii, vnde Gifan. facit *vt*. 100 *Sarpedo* Medic. a pr. m. *sub vndas* alii ap. Seru. Versum hunc repetit inf. VIII. 539. 101 *pectora* Oudart. Hamb. sec. et Leid. nec non Goth. tert.

99. Odyss. γ, 108 Nestor facta Achiuorum ante Troiam recensens ἔνθα δ᾽ ἔπειτα κατέκταθεν ὅσσοι ἄριστοι· Ἔνθα μὲν Αἴας κεῖται Ἀρήϊος, ἔνθα δ᾽ Ἀχιλλεύς, ἔνθα δὲ Πάτροκλος—ἔνθα δ᾽ ἐμὸς φίλος υἱός. suauissimus locus! *saeuus Hector* simpl. pro fortis, vt *acer*, *asper*, v. 14. Scilicet, vt semel moneamus, cum *saeuus* proprie ad iram, furorem ac vehementiam spectet, pro communi epitheto, saepe tantum in ornatum, adhibetur in omnibus rebus, quae ad bella, pugnas, virtutem; ad imperia, regna, iussa; ad mare, ventos, tempestates pertinent. Quo fit, vt nonnunquam per *fortis*, *magnus*, *potens*, declarari possit, vt Homerica δεινός, αἰνός, ἀπηνής. —*telo*, hasta v. Il. χ, 319—*iacet*, periit, κεῖται. quamquam et corpus Hectoris sepulturam sub moenibus vrbis habuit v. Il. ω, 786.—Sarpedon *ingens* πελώριος.

100. 101. Contendit cum Homero Il. μ, 22 sq. καὶ Σιμόεις, ὅθι (in cuius litore) πολλὰ βοάγρια καὶ τρυφάλειαι Κάππεσον ἐν κονίῃσι, καὶ ἡμιθέων γένος ἀνδρῶν. cf. inf. v. 119.

102—5. *iactanti* simpl. dicenti. Homerus ibid. v. 313 Ὣς ἄρα μιν εἰπόντ᾽ ἔλασε μέγα κῦμα κατ᾽ ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον — μέσον δὲ οἱ ἱστὸν ἔαξε Δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα: Locum Il. ο, 624 sqq. non bene comparant viri docti.—*stridens aquilone procella*, h. e. ab aquilone incitata, immissa; plus autem est in *stridens*. *ferit* ea *velum* et lacerat, *aduersa*, a prora inruens, excitatque fluctum ingentem, quo vtrinque citra nauis latera se prouoluente remi franguntur, seu, quod proprie dicitur, *detergentur*; Graecorum παρασύρειν τοὺς ταρσοὺς cf. Diodor. XI, 18. vnde sequitur τὸ παραφέρεσθαι, φέρεσθαι πλαγίας τὰς ναῦς vel ἐπικαρσίας; detersis sc. remis iam obliquo cursu fertur nauis adeoque *prora auertit* se, incerta in hanc vel illam partem fertur, et nauis vndis, fluctibus, *dat latus*: quod nolim cum Cupero Obss. II, 2 a palaestra arcessere. Illustrantur haec ex Valerii Fl. imitatione I, 618. 9. cf. Quint. Cal. XIV, 592. Fundus est in Odyss. ι, 70 sqq. de Vlysse a Ciconibus progresso:

Digitized by Google

Velum aduerſa ferit, fluctusque ad ſidera tollit.
Franguntur remi: tum prora auertit, et vndis
Dat latus. Inſequitur cumulo praeruptus aquae mons. 105
Hi ſummo in fluctu pendent: his vnda dehiſcens
Terram inter fluctus aperit. Furit aeſtus arenis.
Tris Notus abreptas in ſaxa latentia torquet:
Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, aras.
Dorſum immane mari ſummo. Tris Eurus ab alto 110

103 *auerſa* vna Iuntina ed. *fluctumque* Medic. a m. pr. cum aliis. v. Burm. 104 *proram auertit* (ſ. procella ſ. nauis) Medic. et Gud. item Rom. cum nonnullis aliis. *proram vertit* Sprot. ſed cedit codd. auctoritas poëticae rationi cf. Heinſ. et Burm. *proram aduertit.* quatuor ap. Burm. *prora aduertit* Leid. a m. pr. 105 *proruptus* alter Hamb. cf. inf. 247. 108 *adreptas* ſex Burm. *arreptas* Goth. tert. *ad* ſ. Sprot. *ducit* Hamb. pr. 109 *mediisque* Medic. et duo alii etiam pr. et ſec. Goth. at quinque Heinſ. *mediis quae fluctibus,* quo ducit Mentel. tert. *mediisque fl.* Hoc placet, inprimis ſi parentheſi includas verſum *in ſaxa latentia torquet* (*ſaxa vocant Itali mediis quae fluctibus aras*) h. e. quae ſaxa. Montalb. *mediis in fluctibus.*

greſſo: ingraueſcit aquilo et naues *αἱ μὲν ἔπειτ᾽ ἐφέροντ᾽ ἐπικάρσιαι, ἱςία δέ σφιν Τριχθά τε καὶ τετραχθὰ διέσχισεν ἲς ἀνέμοιο* (*ſtridens a. p. velum aduerſa ferit*) Locus eſt e praeſtantiſſimis. — *inſequitur mons aquae praeruptus cumulo,* h. e. praeruptus, propter altitudinem cumulatae aquae. Intelligit autem *decumanum fluctum,* (Graeci *τρικυμίαν* dicunt, forte pro maris diuerſa natura) vt iam Scaliger vidit, qui aliis minoribus ipſe maior ſuccedit. Eo autem inſequente alterum nauis latus, aut altera pars alte deprimitur, altera exſtat. Itaque *Hi,* alii ex iis, qui in naui ſunt, v. c. in prora, *pendent ſ. in fl.* alii, qui in puppi ſunt, merguntur mari.

108—112. Vid. Excurſ. ad h. v. *ſaxa latentia ἕρματα ὕφαλα* vt ſaepe — *dorſum* alias *taenias* appellant. *mari ſummo,* ſub maris ſuperficie latens *οἰόθι δ᾽ ἄχνη Ἀπλόος εἱλεῖται γαίης ὑπὲρ ὅσσον ἔχουσα* Apollon. IV, 1270. 71. e quo loco, vbi in Syrtes inciderunt Argonautae, plura tranſtulit Virgilius. — *Syrtes* interpretantur *τὰ breuia, τὰ βραχέα,* vadoſa loca, qualia alias litorum ſunt; opp. *profunda, alta* vel *aperta* inf. v. 221 de ſcopulis *breuia vada;* plerumque tamen arenoſa loca dicuntur *breuia;* eadem mox *vada.*

Digitized by Google

In breuia et Syrtis vrguet, miserabile visu,
Inliditque vadis, atque aggere cingit arenae.
Vnam, quae Lycios fidumque vehebat Oronten,
Ipsius ante oculos ingens a vertice pontus
In puppim ferit. Excutitur, pronusque magister 115
Voluitur in caput. Ast illam ter fluctus ibidem
Torquet agens circum, et rapidus vorat aequore vortex.
Adparent rari nantes in gurgite vasto;

Arma

111 *mirabile* sex Burm. 112 *Impellitque* Hamb. *illuditque* Comm. Cruqu. ad Horat. I, Od. 3. 113 *ipsumque vehebat* Puget. v. Burm. *Oronten* firmat Heins. alii *Orontem*, *Oruntem*. 114 *ingenti vertice* h. e. procella coni. Lennep Animadv. ad Coluth. p. 97. sed v. not. 115 *Syrtis* v. Pier. 116 *istam* Hugen. 117 *et* deest in binis. *Vertex* scribit Medic. semper. v. Heins. et Pier. 118 *gurgite summo* Hugen. pro var. lect.

113—5. *Vnam ingens pontus*, (δεινῶς pro fluctus, quod incitatus Valer. Fl. IV, 666 *effluit imber spumeus et* magno puppim *procul* aequore *vestit*) *ferit in puppim* κατὰ πρύμναν, (non ἐπὶ πρύμναν, quae diuersa plane res est, ἐπὶ πρύμναν ἐλαύνειν) *a vertice* h. e. desuper v. sup. ad Georg. II, 310. alte insurgens fluctus desuper in caput irruit. Odyss. ε, 313. ἔλασε μέγα κῦμα κατ' ἄκρης Δεινὸν ἐπεσσύμενον. Puppi itaque depressa inclinatur gubernator et labante vestigio prolabitur: quamquam et ipse fluctus adiuuare satis casum hominis potuit.

115—119. Vides Homerum l. l. Od. ε, 314. περὶ δὲ σχεδίην ἐλέλιξεν. Τῆλε δ' ἀπὸ σχεδίης αὐτὸς (Vlysses) πέσε: πηδάλιον δὲ Ἐκ χειρῶν προέηκε· μέσον δέ οἱ ἱστὸν Ἆξε δεινὴ μισγομένων ἀνέμων ἐλθοῦσα θύελλα. Τηλοῦ δὲ σπεῖρον καὶ ἐπίκριον (velum et antenna) ἔμπεσε πόντῳ. Τὸν δ' ἄρ' ὑπόβρυχα θῆκε etc. Obseruanda autem in Virgilio variatio in diuersis nauium casibus. *Magistrum* nominat Aen. VI, 334 sqq. *Leucaspim et Lyciae ductorem classis O.* et, quod *pronus voluitur in caput*, translatum est ex verbis: ὁ δ' ἄρ' (κυβερνήτης) ἀρνευτῆρι ἐοικὼς Κάππεσ' ἀπ' ἰκριόφιν — Odyss. μ, 413.

Mox v. 117. *Vorat* est absorbet, καταπίνει.

118. *rari* epith. ornans, vt et *vastum*. *gurges* μέγα λαῖτμα θαλάσσης. Conspiciuntur passim nantes (cf. Odyss. μ, 417. 418.) et *arma* h. e. clypei, quos, cratibus textos corio indutis, quis dubitet aqua ferri potuisse? Laudant Liu. I, 37. *multique mortales — in flumine ipso periere, quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tiberi.* Adde

Aen.

Digitized by Google

Arma virûm, tabulaeque, et Troïa gaza per vndas.
Iam validam Ilionei nauem, iam fortis Achatae, 120
Et qua vectus Abas, et qua grandaeuus Aletes,
Vicit hiems. Laxis laterum conpagibus omnes
Accipiunt inimicum imbrem, rimisque fatiscunt.
Interea magno misceri murmure pontum,
Emissamque hiemem sensit Neptunus, et imis 125
B 3 Stagna

119 *Troica* alii. Sed graeca ratio poëtis frequentata. 120 *Iam inualidam* Sprot. *nauim* Moret. pr. et qu. v. Heinf. *qua* f. Hamb. pr. et Sprot. *Achati* agnoscit Charis. Inst. Grammat. lib. 1 quod illustrat Heins. cf. sup. ad v. 30. 121 *Aletes* cum melioribus Heins. ex Ἀλήτης. male vulgo *Alethes*, *Alaetes*. 122 *Vincit* vnus Heins. cum Cod. Argent. Boecleri ap. Cuningam. *laterum laxis* Hamb. pr. 123 *remis* Goth. tert. 124 Heins. malebat *pontus*, vt *misceri* esset infinitiuus historicus, quod sane non insuaue esset. 125 *Immissamque* Bigot. et Reg. male. emissa erat ab Aeolo. *immensamque* Zulich. et vnus Leid. superscripto *i.* vulgari variatione. *sentit* duo alii ap. Burm. *hiemem vt sensit* emendat Markland. ad Stat. V. Silu. 2, 113. Sed et alterum poëtae vsitatum est.

Aen. VIII, 539. *quam multa sub vndas Scuta virum galeasque et fortia corpora volves, Tibri pater!* cf. Doruill. ad Chariton. p. 627. qui et Manil. V. 51. laudat. Erant autem militum arma in puppibus religata inf. v. 183 vbi Seru. X, 80. Nauium tamen armamenta alii malunt intelligere. Sed *arma virum* dicit.

120. Nomina sunt ex Homero, non autem ipsi homines.

122. *Vicit hiems*, tempestas χειμών, labefactauit, soluit nauium latera, vt aqua subiret. *imbrem*, aquam maris post Ennium et Lucretium dixit; et post Virgilium saepe alii poëtae vt Stat. III Theb. 250. 251. *inimicum* grauius accipiendum pro *exitioso*. Materiem ornatissimi loci habuit haec verba: ἀπὸ τοῖχος λῦσε κλύδων τρόπιος· τὴν δὲ ψιλὴν φέρε κῦμα.

124—6. Apud Homerum l. I. 334 Vlyssem prospicit Leucothea et offert suum κρήδεμνον, at seruat eum Minerua v. 382 sqq. nam a Neptuno tempestas fuerat immissa.

125. *Sensit* Neptunus *pontum misceri* magno cum murmure et *sensit hiemem* emissam, —*et stagna* refusa. Duplex structura, vt saepe. *stagna* pro mari, quod *refusum*, erutum et exturbatum erat ex *imis vadis*, fundis; quod v. 84 *ex imis sedibus*, βυσσόθεν, nisi cum Seruio, quem Cerda sequitur, per *stagna* profunda maris velis indicari. Sed *stagna* pro mari nouasse videtur poëta ex λίμνη apud Homerum.

126—9.

Digitized by Google

Stagna refusa vadis: grauiter commotus, et alto
Prospiciens, summa placidum caput extulit vnda.
Disiectam Aeneae toto videt aequore classem:
Fluctibus oppressos Troas, coelique ruina.
Nec latuere doli fratrem Iunonis et irae. 130
Eurum ad se Zephyrumque vocat. Dehinc talia fatur:
Tantane vos generis tenuit fiducia vestri?
Iam coelum terramque meo sine numine, venti,
Miscere, et tantas audetis tollere moles?
Quos ego. Sed motos praestat componere fluctus. 135
Post mihi non simili poena commissa luetis.

Matu-

126 *ab alto* Leid. 128 *deiectam* Bigot. cf. v. 43. *disectam*, Graeu. *disiectamque* Leid. *toto Aeneae* Bigot. *vidit* Mentel. tert. *nauem* Zulich. a m. pr. 129 *ruinam* Rom. et ed. Iunt. sed praestat alterum. 132 *nostri* Sprot. et Hamb. pro var. lect. et Lutat. ad Stat. II Theb. 4. 133 *terram caelumque* Parrhas. 134 *audetis et tantas* Menag. pr. 135 *Quis* Bigot. a m. pr. Vir doctus coni. *Vos ego*, quod vel in pedestri oratione deterius esset; vt praeclare iam monuit elegantiss. Ruhnkenius in docto Comment. ad Aquil. Rom. p. 147.

126—9. *Grauiter commotus — placidum caput*, v. Excurs. ad h. v. — *alto prospiciens* int. ex fundo maris, in quo regia dei est. — *disiectam — oppressos.* v. sup. v. 69. 70. — *coeli ruinam* grauissime dixit pro vento ac procella.

130. Statim Neptuno in animum veniebat, Iunonis machinatione, vt exsatiaret odia sua ergaTeucros, hanc tempestatem esse conflatam. Ita *dolos* et *iras* accipe. Habuisse fertur poëta ante oculos Homer. Il. α, 536, 7. Sed verba ex Apollon. IV, 753. οὐδ' ἄλοχον Κρονίδαο Διὸς λάθον. Simile argumentum vide tractatum ab Ouid. I. Met. 601 sqq.

131—5. Duo ventos pro toto ventorum agmine manifeste ponit tanquam poëta. nam neutrius in hac tempestate partes debuere esse praecipuae — *generis vestri.* non tam originis, quam omnino gentis; tantumne vos confidentiae in vobis, in vestris viribus, habetis? Argutantur h. l. Interpp. post Nonium, cum videant in natalibus Ventorum, ap. Hesiod. Theogon. 378. 379. nihil esse reprehendendum. *meo sine numine* voluntate, iusso. *tantas moles*, rerum perturbationes, tempestatem. — *Quos ego* grauissime vlciscar, puniam; vel, punire possem, vel deberem. Notus locus.

136. *Non simili*, sed grauiore, *poena*. Porro *post* et *commissa* sensu iunge, si in posterum

Maturate fugam, regique haec dicite vestro:
Non illi imperium pelagi saeuumque tridentem,
Sed mihi sorte datum. Tenet ille immania saxa,
Vestras, Eure, domos. Illa se iactet in aula 140
Aeolus, et clauso ventorum carcere regnet.
Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat:
Conlectasque fugat nubes, solemque reducit.
Cymothoë, simul et Triton adnixus, acuto
Detrudunt nauis scopulo. Leuat ipse tridenti: 145

138 *pelagi imperium* Parrhas. *magnumque tridentem* Leidens. pro var. lect. ex glossa. 140 *domus* Mentel. pr. Rottend. tert. et Goth. pr. *iactat* Hamburg. alter Qudart. Goth. tert. *regnat* alter Menag. et Hugen. 142 *citius dicto* Hamburg. pr. *timida* alter Menag. 144 *Cymothe*, *Cymothee*, *Cymothaee*, male scribitur. 145 *Detendunt* Goth. pr. *leuat atque* Hamburg. pr. *ille* Doruill. *tridentem* Goth. tert. non male; nisi alterum doctius esset.

cum tale quid ausi eritis, non impune feretis.

137. *Maturate fugam*, accelerate receptum in antra vestra; *mature* h. e. ocyus discedite. Inepta apud Seruium Macrob. VI. Sat. 8. et Gellium X, 11. in h. l. interpretando subtilitas.

138. *imperium — tridentem*. praeclare, vt v. 78. quodcunque hoc *regni — sceptra*. Et sic saepe poëtae. Hinc et *saeuus tridens*, quia poëtis *saeuum imperium*, v. ad v. 99.

139. *sorte*, sortitione inter fratres. cf. Il. ο, 187 sqq. *immania saxa*, vastum antrum v. 52.

140. Homer. Il. α, 179. οἴκαδ' ἰὼν σὺν νηυσί τε σῇς καὶ σοῖς ἑτάροισιν, Μυρμιδόνεσσιν ἄνασσε. At ornatius noster extulit: *se iactet — aula*, regia. cf. ad 56.

142. Aliter simile argumentum tractatum vides ab Ouidio I. Met. 330 sqq. *dicto citius* non, antequam diceret; dixit enim: *Sic ait*. Sed citius quam dici potest. Seru. Aliter ἅμ' ἔπος ἅμ' ἔργον dictum, et Il. τ, 242. Αὐτίκ' ἔπειτ' ἅμα μῦθος ἔην, τετέλεστο δὲ ἔργον.

144. *Cymothoë* vna ex Nereidibus—splendidi hi quatuor versus v. 144—147. quantarum scilicet rerum imagines! Habuit forte ante oculos Apollon. IV, 930 sqq. vbi Thetis cum Nereidibus nauem Argo inter erraticas rupes saluam deducunt, et 1609 sqq. *Detrudunt naues scopulo* refer ad eas v. 108. quas *Notus in saxa latentia torquet*. Porro ipse N. *leuat* n. naues: itaque post *scopulo* nolim διαστίζεσθαι. Nam *leuari syrtes* vix bene dicuntur.

Digitized by Google

Et vastas aperit Syrtis, et temperat aequor:
Atque rotis summas leuibus perlabitur vndas.
Ac, veluti magno in populo quum saepe coorta est
Seditio, saeuitque animis ignobile volgus;
Iamque faces et saxa volant; furor arma ministrat: 150
Tum, pietate grauem ac meritis si forte virum quem
Conspexere, silent; adrectisque auribus adstant:
Iste regit dictis animos, et pectora mulcet.
Sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
Prospi-

146 *Et magnas* Graeu. v. ad 55 et 138. 147 *pellabitur* al. v. Pierium. 148 *Et veluti* quatuor ap. Burm. *in magno populo. in populo magno. magno populo.* varietates v. ap. eumd. *magna* Moreti sec. et Montalb. et sic Ge. Fabricius legi viderat, vt esset, *magna seditio.* temere. cf. Burm. *cum forte* Hamburg. pr. in excerpt. Cort. *coborta* scribunt tres Burm. Goth. tert. *coacta* Oudart. 149 *feruetque* Schol. Horatii Crucqu. lib. I. Od. 1. 150 *iam saxa* ed. Cuning. ex MS. Bersman. *volunt* iam Seruii aetate legebatur, quem vide. *Iam fasces* Bigot. a m. pr. *et tecta* Hamburg. sec. *et tela* Zulich. a m. pr. *sudes et saxa* Freinshem. ad Flor. III, 21 emendarat, sed vide h. l. Heins. 151 *grauem populi* Hamburg. alter. 152 *arreptisque* quatuor Burm. *erectis* Zulich. et Leid. pro var. lect. *abstant* Montalb. v. Heins. *astant* al. 154 *Sic omnis* Moret. sec. *pelagi cunctus* Bigot. *cecidit furor* Puget. *aequore* coni. Heumannus sed v. Burm.

146. *Aperit syrtes*, via ex arenosis vadis facta, vt saepe poëtae. refer ad tres naues v. 110. 111. et *temperat vndas*, fluctus placat.

147. Talis Neptunus quadrigis vectus in variis gemmis occurrit: Mill. I, 1. n. 121. Dactyl. Lipp. Alias laudatas v. a Saxio V. Cl. ad Virgil. Iustic. T. V. p. 37. Est enim et ibi similis gemma expressa. Conf. Aen. V, 817 sqq. Pulcre autem singula celeritatem exprimunt, etiam τὸ *labi per vndas*. VIII, 91. *Labitur vncta vadis abies.*

148—153. In prosa: *vt saepe in m. p. cum coorta est s.— silent.* Comparationis, quae quidem quoad seditionem cum mari comparatam, satis frequens est et ab Homero Il. β, 144—146 ducta, nouam ac praeclare ornatam tractationem facile intelligis, inprimis in voc. *magno — coorta est saeuitque animis* (ira) *ignobile vulgus* (vt vile, epith. ornans).

149. Nuda oratio esset: *ardet ira vulgus. furit.*

151. *Grauem*, venerabilem, *pietate ac meritis*, religione erga deos et sanctitate, beneficiisque in patriam ac ciues collatis.

Digitized by Google

Prospiciens genitor, coeloque inuectus aperto 155
Flectit equos, curruque volans dat lora secundo.
Defessi Aeneadae, quae proxima, litora cursu
Contendunt petere, et Libyae vertuntur ad oras.
Est in secessu longo locus. Insula portum
Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160
Frangitur, inque sinus scindit sese vnda reductos.

155 *Aspiciens* Sprot. *que* abest a pr. Moret. Miror neminem legisse: *pontoque inuectus aperto.* 156 *flectat* Leid. a pr. m. *flexit* ter. Mentel. a m. sec. *fluctuque volans* Romanus et alii aliquot ap. Pier. minus poëtice. 157 *Aenidae* Leid. vnus. *Aeneidae* Goth. alt. *quae littora proxima* alter Hamb. 160 *obiectum* Menag. alter. *amnis* Hamb. pr. a m. sec. 161 *scinditur, inque s.* Hamb. sec. *sese scidit vnda* Sprot. cf. IV. Ge. 420 vbi idem versus.

latis. Vtrumque hominibus auctoritatem conciliat.

155. 156. *Coelo aperto*, sereno, quod adhuc nubibus erat obductum, *inuectus* per mare. *Equos*, v. Homer. Il. ν, 23. 24. Seriores poëtae tribuunt Neptuno hippocampos. v. Stat. II, Theb. 45—47. cf. Georg. IV, 389. *curru secundo*, celeri, ductum a naui, quae secundo amne deuehitur. Ceterum hunc locum ornatissimum ante oculos habuere Silius VII, 254—259. et Statius V. Theb. 704—709. *genitor*, pater: Sic proprie omnes seniores dii, mox et quicunque alii, vt Mars, Bacchus, Apollo, h. e. venerabiles, verendi, sancti. At Burmannus vult *ita dici deos rerum, quibus praesunt;* in quo nihil paternae notionis videas.

157. *Defessi*, fessi, iactati tempestate, vt saepe poëtae.

159—169. De toto loco vide Excursum. Hic sigillatim adhuc nonnulla expendemus. Primae eius lineae petitae sunt partim ex Odyss. ε, 404. et 411 sqq. vbi Vlysses enatat naufragio in Phaeaciam, partim Odyss. ν, 95 sqq. vbi in Ithacam escendit.

159. Insula non est ap. Homer. in loco, quem hic expressit Odyss. ν, 97. sed est alius locus, quem et hic ante oculos habuit, in descriptione terrae Cyclopum Odyss. ι, 116. Νῆσος ἔπειτα λάχεια παρὲκ λιμένος τετάνυσται Γαίης Κυκλώπων, οὔτε σχεδὸν, οὔτ' ἀποτηλοῦ, Ὑλήεσσ'. Ex eodem loco cerui inf. 184. poëtae in mentem venere.

160. 162. Δύο δὲ προβλῆτες ἐν αὐτῷ Ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες, λιμένος ποτιπεπτηυῖαι. (forte interpunctione mutata: Ἀκταὶ, ἀποῤῥῶγες λιμένος, ποτιπεπτηυῖαι *prolapsae*) Αἵ τ' ἀνέμων σκεπόωσι δυσαήων μέγα κῦμα Ἔκτοθεν (*ab alto*) Homer. Odyss. ν, 97 sqq.

161 *Sinus reductos* simpl. pro

Hinc atque hinc vastae rupes, geminique minantur
In coelum scopuli: quorum sub vertice late
Aequora tuta silent. Tum siluis scena coruscis
Desuper, horrentique atrum nemus imminet vmbra. 165
Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum:
Intus aquae dulces, viuoque sedilia saxo:
Nympharum domus. Hic fessas non vincula nauis
Vlla tenent: vnco non adligat anchora morsu.
Huc septem Aeneas conlectis nauibus omni 170
Ex numero subit: ac magno telluris amore

Egressi

162 *rupes vastae* Puget. 163 *lato* Rottend. alt. 164 *scena* Medic. aliique praestantiores. vel sic tamen male. *stat siluis vmbra c.* Hamb. pr. non male. 165 *eminet* Puget. minus bene. 166 *Fronde* Graeu. *auersa* Goth. pr. 168 *Hinc* f. Menag. pr. *nauis* Heins. e Prisciano et scriptis. 169 *aequora* alter Rottend. *vllo non* emendabat Scaliger. 171 *subiit* Parrh. *et* m. *at* m. nonnulli.

pro sinum interiorem, s. interiora sinus.

164. Hanc *scenam* h. e. prospectum *siluarum coruscarum*, tremula inter interualla luce micantium, et hoc *nemus* Virgilius ex vna olea ap. Homer. 102. propagauit, tanquam ex surculo.

166—168. Hoc antrum itidem ex Homero v. 103—112. Sed apud hunc tam augusta loci facies, tam veneranda antiquitatis sanctitas, vt Virgilius ab antro ornando plane abstineret. Atqui et hoc iudicium magni poëtae est.

168. 169. *Ἔνϑεν δὲ ἄνευ δεσμοῖο μένουσι Νῆες ἐΰσσελμοι, ὅταν ὅρμου μέτρον ἵκωνται.* ibid. v. 100. 101. Vides vbique Virgilium, si sententia certare non poterat, verborum ornatu cum Homero contendisse. At indicabimus et huius ornatus lineas: Odyss. ι, 136. *Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος, ἵν' οὐ χρεὼ πείσματός ἐστιν, οὔτ' εὐνὰς βαλέειν, οὔτε πρυμνήσι' ἀνάψαι* etc. vides *vincula et anchoram*, sed ornate: *vnco non alligat a. morsu;* translato epitheto anchorae ad *morsum*. Inf. XII, 274. *mordet fibula*. Simile Nymphaeum ad Heracleae Ponticae agros transtulerant veteres poëtae, quod repetiit ex iis Quintus Cal. VI, 470 sqq. versibus non malis.

170—3. *Septem nauibus*, vna qua Aeneas vehebatur, tres e scopulis a Tritone, tresque aliae e syrtibus, seu vadis arenosis, a Neptuno expeditae. Ceteras praeter vnam seruatas mox videbimus; fuit enim tota classis XX. nauium.

172. Pul.

Digitized by Google

Egressi optata potiuntur Troës arena,
Et sale tabentis artus in litore ponunt.
Ac primum silici scintillam excudit Achates,
Suscepitque ignem foliis, atque arida circum 175
Nutrimenta dedit, rapuitque in fomite flammam.
Tum Cererem conruptam vndis, Cerealiaque arma
Expe-

172 *Troës potiuntur* tres ap. Burm. cum vno Goth. at tert. *spatiantur T.* 174 *At primum* aliquot Burm. et ed. Iunt. *Hinc* vnus Heins. *silici* praeclare Heins. e melioribus libris et e Grammaticis. vulgares libri *filicis*. Etiam in codd. parte et ed. Ven. male *excussit* 175 *succepit* olim Seruius in libris habebat, quem v. 144. et sic alter Mentel. it. Goth. pr. et ed. Mediol. cf. Scalig. IV. poët. 16. 176 *ex fomite* Oudart. Leid. et Hamb. pr. pro var. lect. nec hoc male; sed *in f.* doctius. *a fomite* pr. Moret. *flammas* aliquot Burm. et Goth. tert. 177 *correptam* Exc. Burm.

172. Pulcher versus! Odyss. ε, 463. ὁ δ' ἐκ ποταμοῖο λιασθεὶς Σχοίνῳ ὑπεκλίνθη, κύσε δὲ ζείδωρον ἄρουραν *arena*. litus. *tabentes artus sale;* vnda marina respersos, madidos, simpliciter. Poëtae enim *tabem* proprie de humore corrupto, mox de quocunque, inprimis sordido. θάλασσα δὲ κήκιε πολλὴ Ἂν στόμα τε ῥῖνάς τε. Odyss. ε, 455.

174. Reprehendit hic et in seqq. inprimis 210 sqq. poëtam Homius Elements of Criticism. T. III. p. 232. 229. quod eadem orationis grauitate res humiles narrat, qua grandes et sublimes. Voluit sane Virgilius hoc ipso verborum ornatu nobilitatem obscuris rebus addere. Aliter Homerus, qui orationem rebus accommodat; et praeceptum sane primum in tali re est, leues res leuiter esse attingendas, vt obiter tantum lectoris animum praestringant. Sed habet poëta quisque seculi sui Genium, cui in nonnullis est litandum; et verborum ornamenta alia splendoris et sublimitatis sunt, alia elegantiae et suauitatis, quae recte rebus etiam humilibus accommodari possunt.

176. *Rapuitque in fomite flammam*, raptim excepit lignis aridis pro fomite subiectis. alias *fomes rapit flammam*, quam raptim concipit. cf. Seru. Virgilium hic Theocr. Idyll. XXII, 33. et Hymn. in Merc. v. 110. imitatum esse, locis inspectis vix probabile habeas.

177—9. Hic vides primorum hominum rationem et artem panis conficiendi, non ingratam illam et iniucundam cognitu hominibus, qui, a quibus initiis vita humana ad hunc cultum progressa sit, ab omnibus sciant quaeri philosophis, qui humanae vitae annales

Expediunt fessi rerum; frugesque receptas
Et torrere parant flammis, et frangere saxo.
Aeneas scopulum interea conscendit, et omnem 180
Prospectum late pelago petit; Anthea si quem
Iactatum vento videat, Phrygiasque biremis,
Aut Capyn, aut celsis in puppibus arma Caici.
Nauem in conspectu nullam. tris litore ceruos
Prospi-

179 *Extorrere* Zulich. et Hamb. pr. 181 *pelago late* tres Burm. *Anthea* libri potiores ex ἄνθος. al. *Antea*. *si qua* a multis olim lectum fuit, quod et Carisius testatur. cf. Pier. et Fabric. retinuit Cuning. in sua edit. Sed *aliquis* cum nomine proprio eleganter iungi satis docuere viri docti. 183 *Capin*, et *Capim* alii, vt Goth. *Caici*, a nomine fluuii Mysiae. al. *Cayci*. 184 *Nauim* aliquot ap. Heins. et Goth. sec. cf. ad v. 120.

les aut condere aut cognoscere cupiunt. *fruges* h. e. grana, *torrent*, vt facilius exuant glumam et facilius comminui possint, tum *frangunt saxo*, vt multi populi etiamnum grana saxis contundunt. cf. Goguet Origine des Loix etc. P. I. Liv. II. art. 2. et supra Georg. I, 267. *Cerealia arma* puta esse haec ipsa saxa. porro mactram, seu alueum, quo farina subigeretur. De fermento enim tum non cogitabant; sed statim farinam illam seu pultem in quadrarum forma sub cinere coquebant. Recte Seruius honestatem sermonis hic commendat. Aliter ἔντεα δαιτὸς Odyss. η, 232. *fessi rerum*, ex calamitatibus et casibus, quos subierant (ita *res* poëtis) exhausti viribus, quae itaque cibo erant reficiendae.

180—4. *Omnem prospectum late petit pelago*, in prosa, prospectum capit, prospectat, quantum licet, per pelagus. cf. Od. κ, 146 sq. et 95 sq. *In biremibus* non est haerendum. Poëta simpl. pro nauibus posuit.—In v. 183. *aut Caicum*, debebat dicere vel Caici nauem; nunc ponit *arma Caici in puppibus celsis*. *arma* in puppibus religata cum Seruio intelligere vix possis, quippe haud facile e longinquo conspicua; nec commodum exemplum ex Aen. X, 80. Insignia nauis h. e. parasemum male interpretantur alii; erant ea in prora non in puppi. Equidem aut de aplustribus simpliciter aut de tutela nauis. Sed illud verius.

184. *Ceruos* ex Homeri capreis fecit, v. sup. ad 159. Nullos tamen ceruos in Africa inveniri Herodotus, Aristoteles et Plinius post illos VIII, 33 s. 51. affirmauerant. Firmat tamen se ipsum Virgilius Aen. IV, 154. et Lucan. IX, 921. Oppianum

Prospicit errantis: hos tota armenta sequuntur 185
A tergo, et longum per vallis pascitur agmen.
Constitit hic, arcumque manu celerisque sagittas
Corripuit; fidus quae tela gerebat Achates;
Ductoresque ipsos primum, capita alta ferentis
Cornibus arboreis, sternit; tum volgus: et omnem 190
Miscet agens telis nemora inter frondea turbam.
Nec prius absistit, quam septem ingentia victor
Corpora fundat humi, et numerum cum nauibus aequet.
Hinc portum petit, et socios partitur in omnis.
Vina, bonus quae deinde cadis onerarat Acestes 195

Litore

185 *Aspicit* Puget. Hemistichium idem Aen. XII, 719. *quos tota* et *tot armenta* vett. nonnulli ap. Pierium. 186 *et* abest Bigot. *et valles, per longum.* Menag. pr. 188 *quae et tela* Menag. pr. 193 *fundit* et *aequat* Hamburg. pr. cum Goth. tert. alii *fundit* et *aequet*, aut *fundat* et *aequat*. Hoc placet Burmanno. *Fundet* Goth. alt. *humo* Medic. cum aliis praestantioribus it. Goth. tert. at Romanus *humi*. pro *numerum* Moret. pr. *meritum*. 195 *deinde bonus quae vina* Hugen. et sic iam codd. ap. Pierium.

pianum et Philostratum memorant praeterea Cerda et alii. Iam omnium horum leuis sane tali in re auctoritas. Forte tamen eos cum aduersariis ita in gratiam reuoces, vt cerui nomen latius ab iis vsurpatum dicas. Sunt enim, quod historiae naturalis auctores docent, varia ceruorum et capreolorum genera per Africam sparsa. Quicquid sit, ceruos proprie dictos nunc per oras Africae versus septentrionem sitas errare, affirmat, vt *Leonem Africanum*, *de la Croix* et alios taceam, *Shaw Travels* p. 243.

189—193. *Cornibus arboreis*: Ecl. VII, 30. *ramosa cornua*. *Capita alta cornibus*, prosaica ratione *capita altis cornibus*, vel *alta c. habentia*. *Miscet agens turbam*, ornate, pro agit, agitat, perturbat, vt promiscua fuga se ipsi inuicem trudant, cum antea *longo agmine* incederent; *septem ingentia corpora* grandius, quam *ceruos*. — *victor*, ornatus poëticus.

195—197. *Deinde vina, quae* etc. In Drepani portum, qui Siciliae est, classis Troiana delata fuerat Aen. III, 707. non longe aberat *Aegesta* vel *Segesta*, quam Graeci et *Egestam* scribunt, condita ab *Aegesto* Troë, quem Virgilius *Acestam* appellat, quod merito mireris: videtur

Litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros,
Diuidit, et dictis maerentia pectora mulcet:
O socii, (neque enim ignari sumus ante malorum)
O passi grauiora; dabit deus his quoque finem.
Vos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200
Adcestis

196 *Tenario* Zulich. sed *c* superscr. *abeuntibus illis.* Bigot. *abeuntibus hospes* Medic. Pierii. non malo lapsu. 198 *enim* abest a Moret. sec. *sumus ignari* Voss. *neque enim immemores sumus* Medic. Pierii. 199 *Et passi* Rottend. pr. 200 *vos ad S.* Rottend. pr.

tur enim ex mala scriptura *c* et *g* ductum. Benigne fuerant ab ipso excepti, vt etiam inf. I, 558. 570. hinc *bonus*. Idem iterum hospitio Aeneam excipit Aen. V, 36 sqq. Quod vina commendat, vt Acestae munus ξενήιον, id vt poëta, et Homeri imitatione facit Odyss. ι, 197 sqq. *Vina onerare cadis* quasi pro onere inferre, infundere cadis, pro vulgari *cados o. vinis*.

198. 9. In prosa: O socii! satis meministis, vos grauiora his, quae modo experti sumus, passos esse. Spem itaque retinete, habitura esse finem etiam haec mala praeteritis leuiora. *ante mala* τὰ πρὶν κακά. Horat. I. Carm. 7, 30. *O fortes peioraque passi Mecum saepe viri.* Locus autem expressus ex Odyss. μ, 208. Ὦ φίλοι, οὐ γάρ πώ τι κακῶν ἀδαήμονες εἰμέν. Οὐ μὲν δὴ τόδε μεῖζον ἔπι κακὸν, ἢ ὅτε Κύκλωψ Εἴλει ἐνὶ σπῆϊ γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν. Ἀλλὰ καὶ ἔνθεν ἐμῇ ἀρετῇ, βουλῇ τε νόῳ τε Ἐκφύγομεν· καί που τῶνδε μνήσεσθαι ὀΐω. Macrob. V. Sat. 11. Maronem in his locupletiorem Homero existimat. At inter Seruiana legitur: *Totus hic locus de Naeuio belli Punici lib. translatus est.* Scilicet is ipse Homerum latine loqui fecerat.

200. *Scyllaeam rabiem*, quoniam Scylla canibus cincta, v. sup. ad Ecl. VI, 75. quorum *rabies* proprie dicitur. *sonantes scopuli*, fluctibus allisis, et quidem *penitus*, in interioribus adeo rupis recessibus et antris, sunt ii ipsi, quibus Scylla insidebat. v. inf. III, 554. 558. 566. 7. *Ter scopuli clamorem inter* caua saxa *dedere. accessistis* ad eos, hactenus, quod iam fretum Siculum ingressi non longe ab iis aberant, cum dati ab Heleno oraculi memores statim ad laeuam conuertunt cursum. *Cyclopia saxa*, litus Cyclopum saxosum in Sicilia, cuius illi rupes et antra incolebant in Aetnae vicinia. v. inf. III, 569. 644. 675. accesserant scilicet et ad hoc litus et in portu escenderant, sed ab Achaemenide moniti fugiunt. Est quidem in Seruianis

Digitized by Google

Adcestis scopulos: vos et Cyclopia saxa
Experti. Reuocate animos, maestumque timorem
Mittite. Forsan et haec olim meminisse iuuabit.
Per varios casus, per tot discrimina rerum,
Tendimus in Latium: sedes vbi fata quietas 205
Ostendunt. Illic fas regna resurgere Troiae.
Durate, et vosmet rebus seruate secundis.
Talia voce refert: curisque ingentibus aeger
Spem vultu simulat, premit altum corde dolorem.

Illi

201 *scopulis* Moret. pr. *adcestis* Heins. puto rescripsit, vt sibi constaret. *accestis* ipse Medic. et Rom. *Cyclopea* multi; sed in hoc et similibus penultimam produci putabat Heinsius. cf. inf. ad 665. Apud Orpheum I, 138. Βύτης Αἰνειάδης occurrit. sed corruptum id esse apparet. nonnulli etiam *Cyclopeia* male. 202 *animum* sec. Moret. 205 *sedes ibi* codd. ap. Pier. *quietis* sc. nobis, vetus MS. ap. eundem. 207 *durare* et *seruare* vnus Heins. 209 *alto corde* Rottend. pr. alter Hamb. Puget. Leid. vn. etiam aliquot codd. Pierii, nec hoc indocte.

vianis docta nota: *Quidam tamen haec saxa inter Catanam et Tauromenium in modum metarum situ naturali dicunt esse, quae Cyclopea appellantur, quorum medium et eminentissimum Galate dicitur.* Sed sunt haec a poëta aliena.

203. *Forsan et haec o.* nobilem sententiam illustrant Cerda et alii. Sed pertinet huc Euripideum, quod Macrob. VII. Sat. 2. laudat, ὡς ἡδύ τοι, σωθέντα μεμνῆσθαι πόνων latine conuersum a Cic. de Fin. II, 32. et ante Euripidem Homeri locus Odyss. ο, 397—400. Ingeniosa imitatione haec sequutus est Statius I. Theb. 472. *Forsan et has venturus amor praemiserit iras, Vt meminisse iuuet.*

204. Per hos ipsos casus, per haec *discrimina rerum:* pleonasmus poëtis frequentatus. possunt tamen *res* pro rebus aduersis, periculis accipi, vt v. 178.

205. *sedes vbi fata q. Ostendunt* h. e. oracula et auguria praedicunt, promittunt. *Ostendere* egregie inprimis poëtae, hac in re. Iidem *fas* esse dicunt ea, quae fatis volentibus et oraculorum monitu fiunt.

207. *Durare* pro durare se, animum suum, poëtae primum, mox alii scriptores, vt Tacitus. τλῆτε, φίλοι. Il. β, 299. cf. Cerda.

209. *Premit*, occultat, vt saepe. *altum* proprie, alto corde, h. e. intimo, sed docte poëta epitheton transfert ad *dolorem*, qui eo ipse fit intimus et altus dolor.

210. Il.

Digitized by Google

Illi se praedae adcingunt, dapibusque futuris: 210
Tergora deripiunt costis, et viscera nudant.
Pars in frusta secant, veribusque trementia figunt:
Litore aëna locant alii, flammasque ministrant.
Tum victu reuocant vires: fusique per herbam
Implentur veteris Bacchi, pinguisque ferinae. 215
Postquam exemta fames epulis, mensaeque remotae,
Amissos longo socios sermone requirunt;

Spem-

210 *Illic* Goth. sec. *Accingunt sese praedae* Puget. Distinctionem ita institui vult Burmannus: *praedae accingunt, dapibusque futuris Tergora deripiunt c.* 211 *Deripiunt* Heinf. ex ratione grammatica, quam tamen vnus Rottend. tuetur. Sic iam emendarant Turnebus et Gifan. v. Cerd. 212 *verubus* al. v. Pier. et inf. ad V, 103. 213 *Littoreque aëna* Montalb. *flammisque* Hugen. quod dictum esset, vt *velis ministrare* Aen. VI, 302 et alia. Burm. 214 *renouant* Voss. r. *animos* Sprot. ex 202 repetitum. *per herbas* vnus Heins. 215 in sec. Moret. τῷ *ferinae* subiungitur *munere* cum glossa: *hemistichium*; vt sit vnus ex versibus, quos imperfectos Maro reliquit. Sed amat casus secundos Maro. Et laudatur hic ipse versus a Grammaticis eam in rem: v. Heins. *farinae* Rottend. pr. et duo in Exc. Cort. 216 *excepta f.* Zulich. a m. pr. *exstincta* Hamburg. pr. *epulis exempta f.* Oudarti.

210. Il. α, 459 sqq. vbi ἔδειραν; hic ornatius: *Tergora deripiunt costis et viscera nudant.* Recte Seru. *viscera*, quicquid sub corio est, h. e. carnes.

212. Totus ex: Μίστυλλόν τ' ἄρα τ' ἄλλα, καὶ ἀμφ' ὀβελοῖσιν ἔπειραν ibid. 465. *trementia*, adhuc palpitantia, vt et Seru. Non equidem suauem in hoc epitheto imaginem sensui obiici dixerim.

213. *Aëna locant.* quorsum? certe non ad elixandas carnes, quibus heroica tempora plane non vtebantur, vt notum est. Et torreri carnes in antec. versu significatur. Igitur his ahenis aquam calefaciunt, cf. Aen. VI, 218. 219. vt se lauent ante epulas, ex more. cf. Cerda. Seru. —*Flammas ministrant*, ornate, vt omnia in h. l. pro, *subiiciunt aënis ignem*.

215. Satiant se et carne ferina et vino. Iam excute ornamenta verborum.

216. Hoc est Homericum: Αὐτὰρ, ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο. cf. inf. VIII, 184. *mensae remotae* nota vetere more, quo mensa cum epulis conuiuae apponebatur et auferebatur. At h. l. fusi per herbam epulantur? Itaque vel improprie dictum, vel *mensae* pro ipsis cibis.

217. *Longo sermone*, non tam

Digitized by Google

Spemque metumque inter dubii: seu viuere credant,
Siue extrema pati, nec iam exaudire vocatos.
Praecipue pius Aeneas, nunc acris Oronti, 220
Nunc Amyci casum gemit, et crudelia secum
Fata Lyci, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Et iam finis erat: quum Iuppiter aethere summo
Despiciens

218 *Credunt* Mentel. Post *inter* distinguunt nonnulli Codd. et edd. vt sit: *dubii seu v. credant*. Burm. 219 *seu extrema* duo ap. Burm. *seu iam e.* Puget. 220 *Orontis* plures Codd. et edd. etiam ap. Pier. v. sup. ad v. 30. *Oronti* etiam fragm. Vatic. 221 *Amici* alii. *Tunc Anthei* Hamb. pr. *casus* Leid. et Sprot. Illud *secum* non debet offendere. nam *gemit secum* A. c. *Lycus*. idem memoratur lib. IX, 556. 222 *Giam* multi, etiam nostri, vel *Gian*. *Cloantum* castigatiores, notante Heinsio, vt Goth. pr. *Choantum* Leid. Noli in vulgarius incidere, vt emendes: *Et iam finierat*.

tam qualis post coenam esse solet, quam potius multis cum querelis. *Amissa sociorum parte dolentes Multaque conquesti*. Ouid. Met. XIV, 242. *requirunt socios*, declarant desiderium amissorum sociorum. v. Burm. ad h. l. conqueruntur eos sibi ereptos, Μνησάμενοι δὴ 'πειτα, φίλους ἔκλαιον ἑταίρους, Odyss. μ, 309.

219 H. e. siue iam esse mortuos. *Extrema pati* proprie dicuntur, qui crudeli supplicio affecti animam efflant, h. l. simpliciter, qui moriuntur morte violenta, fluctibus submersi, *nec iam exaudire vocatos*, h. e. esse mortuos, quos inuocari ab amicis et conclamari notus mos erat, inf. III, 67. VI, 505. cf. Odyss. ι, 65. Ad prosaicam sane subtilitatem debuisset antecedere: extrema eos *passos esse* credant, et iam conclamatos. Sed in poëta illa non requiritur.

223. *Et iam finis erat* sc. longi sermonis, h. e. querelarum, aut omnino, coenae factae. Pompon. Sabinus *finem diei* interpretatur. nam mox dormitum concedunt, v. inf. 305. Qui sequitur locus, e praestantioribus est habendus, cum poëta hoc ipso et miraculum addat hospitio Aeneae apud Didonem, et, quod multo maius, Romanorum animos in ipso carminis aditu in Aeneam et totam adeo carminis fabulam advertat. Lineas primas huius artificii videas in Odyss. ε, 5 sqq. vbi Minerua apud Iouem (vt iam Odyss. α pr. fecerat) de intercepto Vlyssis reditu conqueritur, mittitur etiam tum Mercurius. Venerem Ioui supplicem nota gemma, sed a recentiore manu, expressam ad Virgilii plane ductum videre licet Suite des Pierres gravées par Mme le Hay n. XV.

Digitized by Google

Despiciens mare veliuolum terrasque iacentis,
Litoraque, et latos populos, sic vertice coeli 225
Constitit, et Libyae defixit lumina regnis.
Atque illum talis iactantem pectore curas
Tristior, et lacrymis oculos suffusa nitentis,
Adloquitur Venus: O qui res hominumque deumque
Aeternis

224 *Respiciens* Bigot. *dispiciens* duo, et *prospiciens* duo alii ap. Burm. sed *despiciens* etiam Macrob. VI. Sat. 4. *terrasque latentes* Hamburg. 226 *terris* Puget. 227 Miror neminem in *tales* haesisse, et *tacitas curas* coniectasse. Sed cf. not. 228 *atque oculos lacrymis s.* Priscianus et Alcuinus ap. Heins. *offusa* Seruius citat inf. ad 482. 229 *Adloquitur* scripsit Heins. cum Medic. aliis et numismatis antiquis, in quibus *Adlocutio. deorumque* malint Heins. et Bentl. ad Horat. I. Od. 12, 14.

In versſ. 223-227. plura Homeri loca ante oculos habuit: inprimis Il. ν, pr. et ϑ, 51. 52. *mare veliuolum* exquisite, cum proprie naues sint *veliuolae*. *terras iacentes* praeclare, respectu quidem Iouis ex alto prospicientis, porrectae sub ipso et late patentes; quamquam *terrae iacentes*, *gentes iacentes*, et alibi ap. poëtas occurrunt simpliciter *positae*. similiter *lati populi* sunt dicti. *sic* αὔτως non semper est temere vel frustra, sed, sic, vti res se habet, quo statu illa est; *sicut erat*, Romanorum poëtarum, cf. Il. ε, 255; et habet fere μιμητικὸν aliquid, vt Il. γ, 220. φαίης κεν ζάκοτόν τινα ἔμμεναι ἄφρονά ϑ' αὔτως. cf. Il. ζ, 400. η, 100. κ, 50. λ, 388. et al. Non temere Iouem oculos in Africae litora et Aeneae naufragium intentos habuisse, arguunt illa: *defixit lumina — tales iactantem pectore curas*. Igitur accipiendum: sic, vt erat, prospiciens terras, in vertice Olympi *constitit*, quod homines facere solent, qui oculos animumque in aliquam rem intendunt, (stantem autem contra morem, non sedentem Iouem hic cogitare necesse est) et *defixit oculos regnis Libyae*, in litore Africae, ad quod Aeneas naues subduxerat. Notabili autem orationis breuitate Iouem cogitabundum stetisse declarat poëta, et *curas*, cogitationes et consilia, de Troianorum calamitate agitasse. Itaque respectu τοῦ *sic* subiicit, *tales curas iactantem*, h. e. cum hunc in modum oculis animoque in Aeneae fatis esset defixus.

228. Obserua artem et breuitatem poëtae. Vt miserationem faciat Venus, *tristis*, *flens* et *pulchra* inducitur. Pulchrae feminae lacrymis quis non moueatur!

229. Macrob. VI. Sat. 2. *In principio Aeneidos tempestas de-*
scribitur,

Digitized by Google

Aeternis regis imperiis, et fulmine terres, 230
Quid meus Aeneas in te committere tantum,
Quid Troës potuere? quibus, tot funera passis,
Cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
Certe hinc Romanos olim, voluentibus annis,
Hinc fore ductores, reuocato a sanguine Teucri, 235
Qui mare, qui terras omni ditione tenerent,

231 *Quod* Diomedes. 233 *Cluditur* post alios Gudianus. 234 *hinc* abest a sec. Moret. *Certe hic* Ven. *Certe in Romanis* Zulichem. a m. pr. 235 *a* omissum in Gud. Moret. pr. et multis aliis, etiam ap. Pierium; et in fragm. Vatic. a pr. m. vt fere et alibi cf. Burm. Equidem abesse malim. 236 *dicione* omnes vetustiores.

scribitur, et Venus apud Iouem queritur de periculis filii, et Iupiter eam de futurorum prosperitate solatur. Hic locus totus a Naeuio sumtus est ex primo libro belli Punici. illic enim aeque Venus Troianis tempestate laborantibus cum Ioue queritur: et sequuntur verba Iouis filiam consolantis spe futurorum. Comparari potest etiam Mineruae et Iouis super Vlysse altercatio Od. α, 44 sqq. et multo magis Thetidis alloquium Iouis Il. α, 497 sqq.

230. *Et fulmine terres*, possit otiosum videri post illa: *qui res — imperiis;* sed *fulmen* insigne summi imperii; grauius autem *fulmine terres*, quam, *fulmen geris, iacis.*

231. Manifesta adumbratio versuum ex Il. δ, 31. Δαιμονίη, Iupiter ait ad Iunonem, τί νύ σε Πρίαμος Πριάμοιό τε παῖδες Τόσσα κακὰ ῥέζουσιν, ὅτ' ἀσπερχὲς μενεαίνεις etc. ipsa autem orationis forma ex Odyss. α, 44 sqq. expressa, vbi Minerua apud Iouem de Vlyssis aerumnis conqueritur: vbi v. 62. τί νύ οἱ τόσον ὠδύσαο, Ζεῦ. tum Iupiter simili modo atque hic respondet.

232. *Quibus tot*, agnosce poëticam orationem, pro, quid potuere committere, vt iis — clauderetur. *tot funera* h. e. tot clades et calamitates. *ob Italiam* propter Italiae aditum, ne ad Italiam accedant, in toto t. orbe nullus considendi locus iis relinquitur. nam septem iam annos omnibus terris et maribus errauerant, vt Aen. I, extr.

234. *Hinc*, ab his Troianis, *fore*, orituros esse, *a sanguine Teucri reuocato*, a stirpe T. instaurata per nouam progeniem, (cf. sup. I, 19 sqq.) *Romanos — ductores*, populum regnatorem, *qui m. qui t. — tenerent. Voluentibus annis* sc. se, nota poëtica ratio, quoniam annus in orbem redit.

236. *Omni ditione*, Seru. omni potestate, pace, legibus, bello.

Pollicitus. Quae te, Genitor, sententia vertit?
Hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
Solabar, fatis contraria fata rependens.
Nunc eadem fortuna viros tot casibus actos 240
Insequitur. Quem das finem, Rex magne, laborum?
Antenor potuit, mediis elapsus Achiuis,

Illyricos

fiores. Heinf. *terras omnis* fragm. Vatic. a Campiglia expressum, cuius lectionis etiam Seruius meminit. Nec diffiteor hanc lectionem multo magis epicae dignitati conuenire videri, quam subtilem omnium generum potestatis comprehensionem. 237 vide an lenior fluat oratio, si distinxeris: *Certe hinc — pollicitus, quae te, genitor, sententia vertit?* Durum enim illud *pollicitus* sine *es* in fine sententiae absolutae. 238 *casum* quatuor Burmanni. *casus* Bigot. 241 *rex summe* Hamb. sec. in Exc. Cortii. 242 *delapsus* alter Hamburg. et Franc.

bello. Aen. X, 53. *magna ditione — Carthago premat Ausoniam.* Sed v. Var. Lect.

237. *Quae te sententia vertit* exquisite, quod nouum consilium vertit te, mutauit animum tuum. Vulgari ratione *vertitur* sententia, animus, consilium. mox *occasum Troiae solabar* etiam exquisite, vt fere semper poëtae, pro, *consolari se*. cf. Georg. I, 293.

239. *Fatis contraria fata rependens.* etiam hoc docte; *rependens*, compensans, *fata contraria*, Troianorum calamitates, *fatis* sc. melioribus, nouo Italiae regno, h. e. sperans, fortunam Troianorum futuram esse tanto laetiorem. Plane aliter *contraria fata* dicuntur Aen. IX, 136.

242—249. Cf. Seru. ad h. l. ex eo Pompon. Sab. Liuius I, 1. —*casibus deinde variis Antenora — venisse in intimum maris Adriatici sinum;* hic sinus poëtae doctius *Illyrici sinus*, namque Illyricum maiori Adriatici sinus parti praetenditur; idem *intima regna* Liburnorum, nam versus interiores recessus Liburni, Illyrici populus, tum Istri, hinc Veneti et Euganei. Successerant autem Veneti in Euganeorum sedes. (quod si teneas, Corradi et Burmanni difficultatem ad v. 243. facile tolli videbis) Quod vero *tutus*, hoc eo spectat, quod siue nullo numine aduersante, siue barbaris non prohibentibus, (sed illud melius) illas terras occupauit. Potuere tamen et alia esse Antenoris fata, quae nunc ignorantur. Ita colligo ex Sex. Aurel. Victor. de orig. G. Rom. c. 1. *Quare autem addiderit* tutus, *suo loco planissime annotauimus in commentatione, quam conscribere coepimus, recognitam ex eo libro, qui inscriptus est*

de

Digitized by Google

Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
Regna Liburnorum, et fontem superare Timaui:
Vnde per ora nouem vasto cum murmure montis 245
It mare proruptum, et pelago premit arua sonanti.
Hic tamen ille vrbem Pataui, sedesque locauit
Teucrorum, et genti nomen dedit, armaque fixit
Troïa. Nunc placida compostus pace quiescit.

245 *magno* Parrhas. ex v. 55. *cum vasto* alter Hamburg. 246 *proruptum* defendit Heinsius hic et alibi. cf. inprimis ad Silium III, 51. Est sane exquisita vox hoc sensu, pro *prorumpens*. multi *praeruptum*, cf. Cerda. etiam Fragm. Vatic. a pr. m. et ap. Senec. Qu. nat. III, c. 1. quod sane defendi posset. cf. sup. 105. *praereptum* Ed. Ven. *in mare proruptum* Moret. pr. et Franc. 247 *vrbes* Zulich. *sedemque* Exc. Burm. 249 *Troica* tres ap. Burm. *cum placida c. p. quieuit*. Menag. alter.

de Origine Patauina. (Sic enim locum illum forte constituas) — Tandem etiam, poëtarum more, qui a finitimis locis multa designant, (scilicet vt ornatum inde et nouarum rerum notionibus suauitatem versibus suis quaerant,) *Timauum*, quamquam paullo remotiorem fluuium, sed notiorem et veterum forte poëtarum vsu frequentatum, ad situm eundem declarandum commemorat. Sed de hoc v. Excurs. ad v. 244 sq. — *Hic tamen* refer ad Illyricos sinus; in oris his litoris Adriatici, et quidem, cum ad intimos sinus recessus penetrasset, inter Euganeos, qui tum haec loca tenebant, Pataujum ille condidit, et *genti nomen dedit;* at quale? dicunt *Antenoridarum.* apud poëtas vtique; non vero vulgare nomen. sed Venetorum nomen, quod vulgo veteres ab Henetis Paphlagoniae, quos Antenori viae socios fuisse aiebant, ductum esse volunt; falso tamen, nam Veneti aut a Belgica Gallorum gente (v. Strab. IV, p. 298. A.) aut ab Illyriis populis originem habuere. v. Herodot. I, 196. Sed de his alio loco actum. — *armaque fixit Troia*, pace sc. et tranquillo otio parto; quod suaui rerum imagine reddidit, petita illa ab iis, qui militia missi arma suspenderent et figerent cf. Pompon. Sab. ad h. l. — *Nunc placida compostus pace quiescit.* Sane *componi* absolute mortui dicuntur, et iidem *quiescere.* Veneris tamen consilio, quo hoc exemplum affert, parum conueniret, Antenoris *mortem placidam* laudare; at si de quietis sedibus, rebus placatis, vita tranquilla agitur, tum fere *res compositae* memorantur, non *ipsi*

Digitized by Google

Nos, tua progenies, coeli quibus adnuis arcem, 250
Nauibus (infandum) amissis, vnius ob iram
Prodimur, atque Italis longe disiungimur oris.
Hic pietatis honos? sic nos in sceptra reponis?
Olli subridens hominum sator atque deorum,
Vultu,

251 *Infande* duo Burm. (et sic apud Seruium legendum: *infandum* pro *infande* posuit. *amissis infandum* Doruill. 252 Dubitat Burmannus, an *aque* sit scribendum. Verum etsi non scribitur, subintelligendum tamen: *atque* ab *Italis oris disiungimur*, interiacente mari et aliis terris. *aruis* Leid. vnus et Hamburg. pr. pro var. lect. 253 *in regna* pro var. lect. Hamburg. sec. et Oudart.

ipsi homines; aut si hoc sit, tum adiectum aliquid videas: *ad pacem, ad modestiam* etc. Atque ita etiam in iis ipsis locis fit, quae h. l. a Burmanno laudantur. Sed dicendum, poëtam h. l. *compositum* nouo exemplo adhibuisse, postquam se composuit; vt *se componere* dicuntur ii, qui se quieti dant ac somno; aut quiescit *rebus compositis*, adeoque et ipse *compositus*.

250 Magno cum artificio se ipsam facit vnam ex Troianis, qui iniuriam tulerint: *Nos tua p. quibus annuis arcem coeli*, h. e. coelum, promittis Aeneam post mortem inter Deos iri relatum. Callide et inuidiose etiam illa: *vnius* ob iram sc. Iunonis, et *nauibus a.* pro nauium parte et *prodimur*, per fraudes perdimur, per insidias Iunonis calamitatibus vexamur.

253. *Pietatis*, qua Aeneas insignis. At ipsa suam personam interponens: haec pietatis et amoris erga te praemia? *in sceptra*, in promissum Italiae regnum, cum Troiano exciderat, *reponis*, pro vulgari, restituis.

254—296. Sequitur nobilissimus locus, in quo sub vaticinii specie, arte non improbabili, explicantur Romae origines, incrementa splendorque imperii Augusti.

254—256. Aliter haec Virgilius adstruxit, quam Homerus sua, cum Thetidi annueret Iupiter Il. α, 517 sqq. in quibus Iouis maiestas augustior. At hic placidi μειλιχίου, Iouis suauis imago. Apud Gudium Inscr. p. V, n. 3. *Ioui Opt. Max. Serenatori* legitur. cf. Gemmam et alia ap. Gorium Dactylioth. Smith. n. II. Osculum Veneris ori impressum ex Il. ε, 372. poëtae in mentem venisse videtur, vbi Dione mater Venerem amplectitur. In singulis tamen obserua decorem. Vs. 254. secundum Ennium: *Olli respondet rex Albaï longai* et alia. subridens μειδιόων — In v. 255. Ennium

Digitized by Google

Vultu, quo coelum tempestatesque serenat, 255
Oscula libauit natae. Dehinc talia fatur:
Parce metu, Cytherea. Manent inmota tuorum
Fata tibi. Cernes vrbem et promissa Lauini
Moenia, sublimemque feres ad sidera coeli
Magnanimum Aenean: neque me sententia vertit. 260

255 *tempestatemque* Bigot. 256 *dein* tert. Goth. 257 *Cytherea.* Mirum ex τὰ Κύθηρα, Κυθήρεια, factum esse Κυθέρεια, etiam Κυθερηΐα. 258 *et* in al. deest, monente G. Fabricio, conterraneo nostro, quem sequutus est Cuningamus. 260 *vertet* Rottend. sec. Moret. sec.

nium ante oculos fuisse notat Seruius: *Iupiter hic risit; tempestatesque serenae Riserunt omnes risu Iouis omnipotentis.* Sed Ennius, vtut oratio horrida sit, multo viuidius rem expressit: *Ridet Iupiter; et tempestates arrident. Oscula libare* potest sane cum Salmasio post Seruium accipi, os alterius leuiter labiis suis perstringere; sed si pro *dare osculum* accipias, poëticae dictionis genio et carminis dignitati consules. *libare*, (vt XII, 434. *Summa per galeam delibans oscula*) *oscula*, libando, leuiter attingendo sumere; vt in illis, *amnem, fluuium, libare. Natae* cum energia adiectum, licet iam *olli* antecessisset; vt reuocetur in animum persona eius, de quo agitur. Ita semper fere Homerus: τῷ δ'—Ἕκτορι et al. Non videbat hoc Seruius. *Parce metui*, parce metuere, noli—φείδεο τοῦ δεῖσαι. *Cernes vrbem;* sentis quam ἐνεργῶς sit expressum.

259. Propter v. 250. *coeli quibus annuis arcem.* Bene addidit *feres*, vt gratius esset, quod per ipsam fieret, pulcre monente Seruio. Recipietur vtique olim Aeneas inter deos Aen. XII, 794. *Indigetem Aeneam scis ipsa, et scire fateris, Deberi coelo* fatisque ad sidera tolli. Vtrumque ex Ennio I. Annal. *Vnus erit, quem tu tolles ad caerula coeli Templa;* qui versus non ex Veneris, vt Columna putat ad e. l. p. 34. sed ex Martis oratione seruatus est. Docent hoc sequiorum poëtarum loca, qui Ennium ante oculos habuerunt, inprimis Ouidii Fast. II, 487. vbi Mars ad Iouem: *Redde patri natum* (Romulum) — *Vnus erit quem tu tolles in caerula coeli,* (quae ipsa lectio ex Ennio tuenda) *Tu mihi dixisti. Sint rata dicta Iouis.* Adde Met. XIV, 813 sqq.

260. *Neque me sententia vertit.* ad v. 237. *quae te g. sententia vertit.* Ceterum *magnanimus*, vt semel moneamus, male de generosa animi indole accipiunt; est *fortis, animosus*, ex μεγάθυμος, μεγαλήτωρ, μέγα φρονέων.

Hic (tibi fabor enim, quando haec te cura remordet,
Longius et voluens fatorum arcana mouebo)
Bellum ingens geret Italia, populosque ferocis
Contundet; moresque viris et moenia ponet:
Tertia dum Latio regnantem viderit aestas, 265
Ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.
At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
Additur, (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno)
Triginta magnos voluendis mensibus orbis
Imperio

261 Antiquae edd. iungunt fere: *Hic tibi.* Ex Graeu. notat Burm. *Hinc (Tibi f. enim) q.* Duo *hinc. quando te haec* Menag. alt. 262 *euoluens* Hamb. pr. Paris. a pr. m. Doruill. Ed. Ven. vti Waddel. Animadu. Crit. p. 10. emendarat; et sane de temporum historiis commode τὸ *euolui.* Sed non bene copula desideretur; et epicae orationi accommodatissimum: *mouebo voluens longius,* pro petam, repetam. Hoc fere Ge. II, 295. Aesculus — *immota manet multosque nepotes, Multa virum* voluens *durando secula* vincit, et sic alibi *voluens* simili sensu: *Tum genitor veterum* voluens *monumenta virorum — ait* Aen. IV, 102. *ac voluens* Parrh. Sed *et v.* etiam fragm. Vatic. *monebo* ed. Dan. et quae eam sequuntur. *docebo* Puget. et vn. Guelf. in Exc. Cort. 264 *mortesque* Zulich. *moenia condet* Oudart. et Hamb. pr. pro var. lect. a glossatoris manu. 266 *transierant* qu. Moret. *cum* alter Hamb. 267 *Iulus* Exc. Burm. sed *Iulo* defendit etiam Rufin. de Schem. Lex. p. 33. ap. Burm. *quoi* fragm. Vatic. 269 *annos* Longob. Pierii, sollenni lapsu.

νέων, quae omnia ad bellicam virtutem referenda.

262. Quandoquidem haec cura te mordet, cruciat, rem tibi exponam et longius voluens *fatorum arcana mouebo,* h. e. fata altius repetam. Vsum τῦ *mouere* exemplis bene declarauit Bentlei. ad Horat. III, Carm. 7, 20. Ratio in eo inest, quod quae ἐκφέρομεν, proferimus, promimus, manifesta facimus, declaramus, proprie *mouere* dici possumus. *longius voluens,* euoluens, repetens. *Italia,* in I. more Graecorum adoptato a Virgilio et hinc ab aliis. *pop. feroces contundet.* vides praelia cum Rutulis et Etruscis per victoriam declarari.

264—266. *Moresque viris et moenia ponet,* vrbem condet Lauinium et nouum imperium fundabit legibus, (leges ponet) per illud triennium, quo regnum tenebit. Haec ornat: *Tertia dum* h. e. *donec. terna hiberna,* pro hibernorum temporibus h. e. tres hiemes, tres anni.

v. 267. v. Excurs. ad h. v.

269—271. Trigesimo regni anno

Imperio explebit, regnumque ab sede Lauini 270
Transferet, et longam multa vi muniet Albam.
Hic iam ter centum totos regnabitur annos
Gente sub Hectorea; donec regina sacerdos

270 *ab s.* Heins. e Medic. et al. adde Rom. antea; *a s.* Sprot. et Parrhas. *a sede Latini.* Ceterum si *Lauinium* vnice verum est, scribendum hic et v. 258. *Lauinl.* 271 *magna vi* Zulich. vt et alibi. v. Burm. *vi multa* Oudart. et sic alii ap. Pier. *muniet vrbem* sec. Hamb. 272 *tercentos* Montalb. et Ven. *trescentum* fragm. Moret. *Hinc* Seru. et MS. Bersmanni, quos sequitur Cuningamus; et sic aliquot Heinsiani; *hoc* duo. Cum *regnabitur* absolute dictum sit, tum autem ex more dicendum esset, *genti Hectoreae* h. e. ab *g. H.* Burmannus, Vir latinissime doctus, emendat: *Haec* sc. Alba regnabitur. Nescio tamen, annon vulgata ad eundem loquendi modum accedat: *regnatur* est regnum tenetur, habetur, *sub gente H.* vt Homeri ὑπό, cum notatione obsequii aut imperii, quod patitur quis. *Haec* tamen expeditior est lectio.

anno Ascanius Albam Longam condidit, sedemque regni a Lauinio in nouam vrbem transtulit. Ita et alii tradunt. Quod si is verborum sensus esse debet, antique locutus est poëta pro: Ascanius XXX annos imperio explebit, *cum* regnum transferet. si tamen ad communem rationem verba accipias, nihil definit poëta, sed Ascanium XXX annos esse regnaturum, et in hoc regni tempore vrbem nouam conditurum ait. *orbes*, annos, *magnos*, longos, vt alibi, epitheto ex natura anni depromto, quatenus plurium mensium spatia in se comprehendit. Argutatur Macrob. in Somn. Scip. II, 11. et Seru. cum aliis interpretibus in h. v. Sic Ecl. IV, 2. *magni menses. voluendis mensibus*, qui voluuntur, voluunt se. *muniet* exquisitius quam *exstruet. multa vi*, magnis opibus, magno hominum rerumque apparatu; at Burm. contendit esse, magno impetu, animi ardore, studio.

272. Per CCC annos reges e Troiana stirpe Albae Longae esse regnaturos ait ad Romulum vsque. De rationibus historicis olim in Excursu super temporibus aduentus Aeneae in Italiam disputabitur. *Gens Hectorea* est Troiana simpl. vt V, 190 *Hectorei socii.* sic et alii v. Burm. Ex Troiana saltem stirpe, si forte non omnes ex Aeneae prosapia, oriundi fuerunt reges, qui Albae Longae imperarunt, quamuis illa non modo Troianos, sed etiam Latinos Aborigines haberet incolas. *regnabitur sub g.* v. Var. Lect. Aen. XII, 826. *Sit Latium; sint Albani per secula reges* etc.

Digitized by Google

Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
Inde lupae fuluo nutricis tegmine laetus 275
Romulus excipiet gentem, et Mauortia condet
Moenia, Romanosque suo de nomine dicet.
His ego nec metas rerum, nec tempora pono:
Imperium sine fine dedi. Quin aspera Iuno,
Quae mare nunc terrasque metu coelumque fatigat, 280
Consilia

274 *Partu geminam* sec. Hamb. 275 *tectus* Vratisl. 276 *accipiet* Hamb. pr. cum vno Guelpherb. in Exc. Cort. nec hoc male. 277 *ducit* alter Hamb. 278 *metam* Bigot. minus poëtice. 280 *quae terrasque* quidam codd. ap. Burm. et Pier. sed sic melius *que* abesset.

274. *Ilia* poëtis dicta, ab Ilio Troiae, Rhea Syluia, *sacerdos* Virgo Vestalis, *regina* h. e. regio sanguine orta, vt βασίλισσα, *Marte grauis*, e Marte grauida, gemellos vno partu edet.

275—277. Romulus Romam condet. Quam ornate et splendide hoc poëta extulit! vt *lupam nutricem* attingeret, Romulum, antiquorum heroum more, pro casside lupae exuuias seu lupinam pellem gessisse narrat. *Et galea hirsuta comta lupina coma* Propert. IV, 10, 20. de Romulo. *laetus tegmine*, pro ornatus, aut, qui habet. *tegmen lupae* pro exuuiis lupae. v. Burm. *R. excipiet gentem*, succedet genti Hectoreae, s. Troianae; h. e. post alios ex ea gente, ex Aeneae posteritate, succedet in regno Albano Romulus. Sunt haec omnia, vaticiniorum et oraculorum more, per ambages ac pleniore ore exposita, quam in oratione Iouis ad filiam exspectari poterat. *Moenia Mauortia*, Roma a Martis filio condita; vt saepe al.

278. 279. *Rerum metas*, h. e. limites *imperii*. *sine fine*, aeterna vrbs, vt in numis et monumentis. A poëtis haec innumeris in locis ornata et variata.

280. *Quae m.—metu c. fatigat.* si *metu*, h. e. prae metu, Iuno fatigat omnia sc. precibus, hortatu, minis; habes auctoritatem v. 23. *Id metuens veterisque memor Saturnia belli* etc. Sic tamen tenue nescio quid infertur orationi. Sin *Iuno fatigat metu* h. e. terroribus, *mare*, *terras*, *coelum*, verearis forte, ne turgere videatur oratio. Sed subest sententia: Iunonem omnia nunc miscere, vt Troianos perdat. Inf. XI, 400. *Proinde omnia magno Ne cessa turbare metu.* et VII, 301. *Absumtae in Teucros vires coelique marisque.* *Fatigare* praeclare hoc sensu, de rebus, quibus vel abutaris vel frequenter, multum, nimium vtaris; vnde turbare, affligere, vexare.

281. Iu-

Digitized by Google

Consilia in melius referet, mecumque fouebit
Romanos rerum dominos, gentemque togatam.
Sic placitum. Veniet lustris labentibus aetas,
Quum domus Assaraci Phthiam clarasque Mycenas
Seruitio premet, ac victis dominabitur Argis. 285
Nasce-

281 *Mecumque iuvabit* sec. Moret. sollennis varietas. cf. Burm. 282 *Progeniem rerum dominos* Bigot. Sed *Romanos* firmat Sueton. Aug. 40. et, qui et ipse versum repetit et ad Domitiani laudes transfert, lib. XIV, 124. Martialis. 283 *placitum est* Leidens. male cum aliis ap. Pier. v. Burm. ad Lucan. II, 5. et inf. ad Aen. II, 428. 284 *Pythiam*, *Phythiam* male scribitur. 285 *Imperio* Parrhas. ex interpretatione, *et v.* duo. *cunctis* Hamb. pr. cum nonnullis Pierianis.

281. Iunonem animo mutato in meliorem partem εἰς τὸ βέλτιον iam consulentem (sic XI, 426. *Multa dies—Rettulit in melius*) Romanisque placatam ex Horatio reminisceris Carm. III, 3. *Gratum elocuta consilianti-bus Iunone diuis* etc.

282. Augusto frequentatum hunc versum ex Sueton. Octau. 40. notum. Versus dignitatem in prima parte facile percipias. at post *Romanos rerum dominos*, annon languet *gentemque togatam*, h. e. a vestimenti genere designatam? Quis enim nunc simile quid ferret in Gallis, Anglis, designandis?—Scilicet Romanos *belli pacisque artibus claros* memorat poëta: *Romanos, rerum dominos* h. e. orbis terrarum regnatores, an hoc sine armis? sine bellica virtute? Iam *gentemque togatam* intelligas spectare ad togae h. e. pacis artes ac virtutes. Et cogitandum, maiorem dignitatem in toga olim fuisse quam nunc in vllo vestimenti genere. *The enrob'd people* diceret non minus grauiter Britannus aliquis; vt belle monebat me Brandes. V. Cl. *Sic placitum*, ita ego constitui, decreui. De formula agit Burm. ad Aen. II, 428.

283—285. Splendide Romanorum bella cum Graecis et Achaiam in prouinciam pop. Rom. redactam designat. *lustris*, annis. *domus Assaraci*, Romani a Troianis oriundi, inter quos Assaracus, Trois filius, ex Aeneae fuit maioribus. Graecia praeclare per *Phthiam*, vtpote Achillis patriam, et *Mycenas*, Agamemnonis regiam, declarata; nec non per *Argos*, quos tum Diomedes tenebat, (Il. β, 559 sq. erant tamen illi tantae tum dignitatis, vt apud Homerum tota Graecia per *Argos*, et totus exercitus *Argiuorum* nomine insigniretur. inf. VI, 839. *Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas*. Grauissima vocabula et ista: *Seruitio premet — dominabitur*.
286 seqq.

Digitized by Google

Nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
Imperium Oceano, famam qui terminet astris;
Iulius, a magno demissum nomen Iulo.
Hunc tu olim coelo, spoliis Orientis onustum,
Adcipies secura. Vocabitur hic quoque votis. 290
Aspera tum positis mitescent secula bellis.

Cana

287 *Et famam* sec. Hamb. *fama* deleta lit. *m* Regius. *terminat* Oudart. et duo Leid. a m. pr. 288 *dimissum* plerique vitiose. 289 alii olim *honestum*, sec. Seru. natum scilicet ex *bonustum*, vt scribebatur. 290 *Adspicies* Fabricii MS. cum Goth. tert. et quatuor ap. Burm. qui *accipies* Schol. Cruqu. Horat. auctoritate et Ge. I, 28. *et te maximus orbis — Accipiat*. Sed est omnino grauius, et habet plus ἐνεργείας respectu Veneris. Sic v. 259. *sublimemque feres*. 291 *mitescunt* Hamb. alt. Ceterum Burm. coni. *Aspera quum p. — Cana Fides — iura dabunt*. Sed hoc vaticinationis impetum et vim infringere videtur. Sunt scilicet talia abruptis sententiis efferenda.

286 seqq. Ad Augustum referas haud dubie verius quam ad Iulium Caesarem cum Seruio, Cerda et aliis ap. Burm. Nam nec terrarum imperium v. 287. facile Caesari tribuitur, neque *is spoliis Orientis onustus*, neque ab eo pax restituta v. 290. Contra de Augusto talia vbique obuia. v. inpr. Aen. VI, 793 sq. Et *is Caesar Iulius* adoptionis iure, hinc *Troianus*, ab Ascanio Troiano genus ducens; itaque *Iulius*, *nomen demissum a m. I.* h. e. nascetur Caesar, Iulius nomine, quod nomen ab Iulo in eum venit. *pulchra origine* simpl. clara. Non ad Venerem respici posse puto, per sermonis vsum.—289. *Hunc tu o.* haec illa perpetua poëtarum inprimisque Virgilii de Augusti in Parthos expeditione vaticinatio v. Vit. Virg. p. CLVIII. CLIX. CLXIII. cf. ad Georg. II, 170. neque in vnum certum annum ea cogere necesse est; quin adeo ante signa a Parthis reddita poëticus ingenii feruor haec ita recte efferre poterat. *secura*, nemine intercedente, Iunone placata. *vocabitur h. q. votis*, praeclare honores diuinos habendos Augusto ostendit, vt Georg. I, 42.

291. Ad Ianum clausum V. C. 725. et pacem per terrarum orbem restitutam recte refertur cf. Virg. Vit. ad h. a. Nec tamen hinc probare aliquis suscipiat, hoc ipso anno primum Aeneidos librum esse scriptum. *secula aspera mitescent*, tempus illud erit pacatum. Quae sequuntur, magnifice expressa sunt: sed de his v. Excurs. ad h. v.

299. *Fati*,

Cana Fides, et Veſta, Remo cum fratre Quirinus,
Iura dabunt: dirae ferro et compagibus artis
Claudentur Belli portae. Furor inpius intus
Saeua ſedens ſuper arma, et centum vinctus aënis 295
Poſt tergum nodis, fremet horridus ore cruento.
Haec ait: et Maia genitum demittit ab alto;
Vt terrae, vtque nouae pateant Carthaginis arces
Hoſpitio Teucris: ne fati neſcia Dido
Finibus arceret. Volat ille per aëra magnum 300
Remigio alarum: ac Libyae citus adſtitit oris.
Et iam iuſſa facit: ponuntque ferocia Poeni
Corda, volente Deo. In primis regina quietum
Adcipit in Teucros animum, mentemque benignam.
At pius Aeneas, per noctem plurima voluens, 305
Vt primum lux alma data eſt, exire; locosque
Explorare nouos, quas vento adceſſerit oras:

Qui

293 *Et* deeſt Bigot. *arctis* al. vt male ſcribi ſolet. 295 *Sceua* Franc. et Parrh. 297 *Maiae* ſec. Moret. et ſic Rom. a m. pr. *demittit* ex melioribus repoſuit Heinſ. Vulgo *dimittit*. *demiſit* Ald. et Iunt. *dimiſit* pr. Goth. *demittit Olympo* Goth. ſec. 298 *atque* al. et ſic vulgo ante Heinſ. 300 *aethera* Leid. et al. *aëra multum* ed. Ven. 301 *ac* deeſt pr. Moret. 302 *Omnia iuſſa* Oudart. *At iam i. gerit* Hamb. pr. 306 *alta* ſec. Moret. *locosque Quaerere conſtituit, quos vento a.* — *Explorare* Menag. pr. Ex quibus illa poſſis tenere: *locosque Explorare nouos, quos vento acceſſerit; oras Qui teneant,* — *hominesne feraene*. 307 *acceſſerat* Leid.

299. *Fati*, quo Troianis Italia erat petenda; quod ignoranti Didoni verendum erat, ne aduenae in his litoribus ſedem figere vellent cf. 527. Mox *remigio alarum* ornate. Alae auium cum nauium remis comparari ſolent.

302. Ponunt feroces animos; mites et placidos animos accipiunt, ne aduenarum conſpectu exterriti armis eos propulſent. — *quietum animum* ἔκηλον, l. εὔκηλον. pro placidum, propitium, εὐμενῆ.

305. *Per noctem plurima voluens.* οὐκ Ἀτρείδην — - Ὕπνος ἔχε γλυκερός, πολλὰ φρεσὶν ὁρμαίνοντα Il. κ, 4. *lux alma*, grata, iucunda. Vt ſemel moneamus, *almus* conuenit fere cum noſtro *gutthätig*, quo poëtae vtuntur.

307. Explorat loca noua, et explorat, ad quas oras acceſſerit venti vi, ſeu tempeſtate, appulſus

Qui teneant (nam inculta videt) hominesne, feraene;
Quaerere constituit, sociisque exacta referre.
Classem in conuexo nemorum, sub rupe cauata, 310
Arboribus clausam circum atque horrentibus vmbris,
Occulit. Ipse vno graditur comitatus Achate;
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Cui mater media sese tulit obuia silua,
Virginis os habitumque gerens, et virginis arma 315

Sparta-

308 *vident* Medic. a m. pr. *feraeue* male multi. 309 abest *que* a Longob. et al. Pierio non probante. 310 *conuexu* Zulich. Oudart. Leid. a m. sec. et Exc. Burm. 312 *Achatae* Medic. sed *Achate* firmat Heins. Prisciani auctoritate. *atque vno* Hamb. pr. et Puget. 313 *lati ferri* Hamb. pr. pro var. lect. quod ex Seruio esse deriuatum Burm. vidit. cf. IV, 131. 314 *sese obtulit* nouem ap. Burm. quod recte reiicit. Sed ratio est, quod *sese tulit* exquisitius est; vt et illud: *obuia se tulit*, quam *tulit se obuiam*. 315 *ferens* Sprot. et Hamb. pr. *Virginis — et virginis Spartanae* miror nemini displicuisse sic iuncta, quippe parum suauiter. Assimulauerat se facie ac vestitu *puellae*, et erat armata *puellae Spartanae* more. Nec importunitatem mutata interpunctione sustuleris. Exspectabas Nympham vel Dianam: *Naidos os h. gerens*, aut simile quid; vt Ouid. Met. I, 691. 5. *Naias vna fuit — ritu quoque cincta Dianae Falleret, et credi posset Latonia.*

appulsus — *exacta referre*, quae explorasset, comperisset.

308. Color ductus ex Odyss. ζ, 119 sqq. vbi Vlysses in Phaeacum insula expergefactus est; et multo magis ex Odyss. κ, 144 sqq. vbi Vlysses ad Aeaeam insulam appulit.

310. Classem occultat sub conuexa rupe nemoribus consita 162 — 165.

313. *Crispans*, exquisitius quam vibrans, habens. Binas hastas gerere, mos fere heroum et apud poëtas. cf. XII, 165. et apud artifices. Res vana esset exempla congerere. *Achates* Aeneae comes datus, vt ap. Homer. θεράποντες heroum et ἑταῖροι: Idomenei Meriones etc.

314. Antequam siluam litoris esset egressus, *sese tulit*, se egit, incessit *obuia*, (cf. inf. 503.) occurrit ei Venus, puellae venatricis vultu et amictu. Habuit, quem imitaretur Homerum Odyss. η, 19 sqq. ν, 221 sqq. vbi Minerua altero loco puellae aqualem gestanti, in altero pastori assimilata Vlyssi obuia et viae dux fit. Sed non infeliciter rem variauit Virgilius.

316. Ar-

Digitized by Google

Spartanae: vel qualis equos Threïssa fatigat
Harpa-

316 *Virginis arma Sarranae* h. e. Tyriae (cf. Georg. II, 506.) ingeniosa est emendatio Marklandi ad Statii Silu. V, 2, 118. Burmannus eam h. l. exagitat, quod de Tyriis colonis Aeneas nondum aliquid cogitare poterat; Spartanae autem (quod tamen dubites) vel Threissae virginis species occurrere iam ante Aeneae debuerat. Enimuero poëta non declarat, qualem sibi Aeneas deae speciem animo nunc finxerit; sed lectori delineare laborat formam et habitum Veneris, qualem lector suo animo eam repraesentare sibi debeat. Marklandi autem emendatio locum habet nullum propterea, quod ipsam comparationem iugulat. *Spartanarum* virginum vel Thracicarum formae habitusque notissimi sunt; his igitur vti debuit poëta ad declarandum id, quod per se sensibus legentis subiici satis clare non poterat. Infra autem Venus, ne dea crederetur, recte se Tyriam aliquam puellam simulare poterat, cum iam exposiitura esset, qui essent, qui haec loca incolerent. *Threissa*, Θρᾷσσα, Θρῆσσα, Θρήισσα, vt Θρᾷξ, Θρήιξ.

316. Arcum cum sagitta habebat, puellae Spartanae vel Thressae more. Hoc structurae forma variauit. De Spartanarum puellarum exercitatione palaestrica nota res. Enimuero tum *nudae* erant, vt tot loca docere possunt; vel Plutarchi ille classicus in Lycurgo p. 47. F. et — *More tuae gentis nitida dum nuda palaestra Ludis*, Paris ad Helenam ap. Ouid. Epist. XVI, 149. cf. Propert. III, 14, 1. vbi v. Intpp. et Crag. de rep. Laced. lib. III. t. 9. inst. 4. Nisi igitur dicamus, in iaculorum certe missione nudis corporibus eas non fuisse, ad communem potius puellarum Lacaenarum habitum erit referendum, cum militaria opera tractarent, atque ideo breuibus tunicis, iisque ad femur vsque diffutis vterentur, vt nudum femur in incessu appareret, (vnde φαινομηρίδες Spartanae puellae; qua de re loc. class. Plutarch. in Lycurgo p. 76. F. Eurip. Andromache 596 sqq. vbi v. Barnes. et hic Cerdam. Pollux VII, 55. adde Clem. Alex. II. Paedag. 10.) Hic tamen ab eo potissimum Spartana virgo designatur, quod arcum cum telis gerit. Nam coma soluta ad eam non spectat; si vel Horatium memineris: *in comtum Lacaenae more comam religata nodum* II, Carm. 11, 23. quem locum intactum esse relinquendum putamus. *Harpalyces* in vetustis fabulis notum nomen. Alia est ab Iphiclo spreta, a qua cantilena *Harpalyce* dicta. Ex Aristoxeni ὑπομνήμασιν narrat Athenaeus XIV, 3. p. 619. F. alia Clymeni filia, de qua ex Euphorione Parthenius Erotic. c. 13. Hic tertia, notior illa paulio ceteris, Harpalyci, Amymnaeorum (ita legendum, sic Amymnos Epiri memorat Steph. Byz.) Thraciae regis,

Harpalyce, volucremque fuga praeuertitur Hebrum.
Namque humeris de more habilem suspenderat arcum
Venatrix, dederatque comam diffundere ventis;
Nuda genu, nodoque sinus conlecta fluentis. 320
Ac prior, Heus, inquit, iuuenes, monstrate mearum
Vidistis

317 al. *Arpalyce. Harpalice.* Sed est Ἁρπαλύκη. Mox *Eurum* Rutgersii, Huetii aliorumque (v. Cuningam. ad h. l.) emendatio est, obuia sane et in quam quilibet facile incidat. Docte de ea egit Burm. ad h. l. cf. Bentl. ad Horat. I. Carm. 25, 20. vbi recte Euro Hebrus cessit. In nostro loco *Hebrus* defendi potest ex vsu poëtarum comparandi motus cursusque celeritatem cum fluuiorum impetu. Neque obstat, quod Hebrum nonnulli leni et placido flumine procedere tradunt. Poëtarum enim non semper est in his summa subtilitas. v. Burm. ad Valer. Fl. V, 180. *Eurum* tamen accommodatiorem h. l. esse, negari nequit. 319 *comam* Heins. ex scriptis, vt magis poëticum; et sic omnes meliores, etiam Pieriani. al. *comas defundere* Sprot. et Rottend. pr. *dispergere* Leid. vn. ex gloss. 321 *Et prior. At prior. Ac prius* in al. *inquit, nobis m.* Goth. sec.

regis, quae in siluis educta venatibus et cursibus sese durauerat. De ea v. h. l. Seru. et Hygin. f. 193.

317. Vid. ad var. Lect.

318. *De more*, qui venantum mos esse solet. vulgaris fuisset oratio: *more venatricis. habilem arcum*, qui facile haberi, tractari potest; h. l. leuis vt Valer. Fl. III, 523. *leuis omnibus arcus.* I, 109. *Tela puer facilesque humeris gaudentibus arcus Gestat Hylas.* Sane alias *habile telum* potest et de magno grauique dici, si scilicet is, qui gerit, sit robustior v. c. de Aeneae clypeo Aen. XII, 432. cf. ad Tibull. I, 9, 7. et Burm. ad Ouid. II. Met. 531. — *dederat ventis comam diffundere* δῶκεν ἀνέμοις φέρεσθαι, h. e. ὥστε, diffundendam; h. e. comam solutam habebat. Amplificauit haec, vt solet, Claudianus de R. P. 30 sqq.

320. *Nuda genu*, adeoque succincta vt venatrix; v. ad Callim. in Dian. v. 11. et ad Oppian. I. Cyneg. 97. *Sinum* scilicet vestis *collegerat nodo;* possis intelligere fibulam, vt de Charonte VI, 301. *Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.* et Claudian. de R. P. 40. *Collectae teneri nodantur iaspide vestes.* Sed, si bene meminimus, fibula in humeris, non in pectore vestem colligit. Igitur melius cum Cerda de cingulo, qui Liuii Andronici notos versus poëtae ante oculos fuisse suspicabatur: *Balteus et reuocet volucres in pectore sinus.* Nodus scil. omnino pro quouis vinculo.

321. Quo sermone ac lingua

Digitized by Google

Vidiſtis ſi quam hic errantem forte ſororum,
Succinctam pharetra et maculoſae tegmine lyncis,
Aut ſpumantis apri curſum clamore prementem.
Sic Venus; et Veneris contra ſic filius orſus: 325
Nulla tuarum audita mihi neque viſa ſororum,
O quam te memorem? virgo; namque haud tibi vultus
Mortalis, nec vox hominem ſonat; o, Dea certe;

322 *Si quam hortantem* Zulich. 323 *pharetram* habebant codd. Priſciani tempore et ſic Hamb. ſec. et aliquot Pieriani. Ita ſcribendum etiam eſſet *tegmina*, vt Gudian. a m. pr. *maculoſo* Mentel. pr. *aut m.* Menag. pr. 325 *at* Seru. et edd. Ald. Iunt. Scilicet erat ea vulgaris lectio, quam Pierius e codd. conſenſu emendauit. *ſic f. inquit* ſec. Hamb. quod meliorem ſonum facit, addit Burm. niſi forte *inſit*. 326 *mihi eſt* Franc. *nec* Goth. pr. 327 *O quid te* ed. Ven. *voltus* e Gudiano. *cultus* Hamb. ſec. Interpunctionem horum verſuum mutaui. 328 *vox hominum* Gud. a m. pr. cum al. *neque vox vn.* Moret.

gua hic in Africae oris, Venus et mox Dido et ſic alii in Sicilia et Italia, cum Aenea vti potuerint, vt, quae dicerent, ab hoc intelligi poſſent, aliena a poëſi epica eſt quaeſtio, ne dicam inepta. Omnem enim eius vim, illecebras et gratam fraudem interciperet talis ſubtilitas. Conuentum eſt inter poëtam et lectorem tacite in hoc, vt communi ſermone inter ſe vti putentur Troiani et Achiui et ſic porro. Semel monuiſſe ſatis eſt.

323. *Succinctam pharetra*, vt gladio, ferro, ſuccinctum dicimus: ſcilicet *ſuccingere* eſt interdum inſtruere ita, vt cinctu adiungamus rem. Pharetra autem humeris pendet cingulo vincta. *tegmen lyncis* vid. ad v. 275.

324. Georg. III, 413. montisque per altos *Ingentem clamore premes ad retia ceruum.* Hic etiam doctius pro *apro*, *curſum apri premere*, inſequi.

327. Lineas horum verſuum videas in Odyſſ. ζ, 141 ſqq. 149 ſqq. vbi Vlyſſes in ignota terra Nauſicaam ſimili modo alloquitur; et Nauſicaa reſpondet fere v. 192 ſqq. vt Venus v. 338. adde Odyſſ. δ, 376 ſq. vbi Menelaus cum Idothea ſermonem habet. cf. Hymn. in Vener. 92 ſqq. 107 ſqq. Imitatus eſt vſque ad faſtidium copioſus Statius IV, 746 ſqq. cf. mox ad 334.

328—332. Nec tibi vox humana eſt — *ſanguinis*, e genere Nympharum vna — *Sis felix* χαῖρε θεά, ἵληθι ſis propitia. cf. Ecl. V, 65. — *quaecunque*, qualiscunque dea ſis, noſtris malis ſuccurre, docendo, ſub qua parte coeli etc.

334.

Digitized by Google

An Phoebi soror, an Nympharum sanguinis una?
Sis felix, nostrumque leues quaecumque laborem: 330
Et quo sub coelo tandem, quibus orbis in oris
Iactemur, doceas. Ignari hominumque locorumque
Erramus, vento huc et vastis fluctibus acti.
Multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.
Tum Venus: Haud equidem tali me dignor honore: 335
Virginibus Tyriis mos est gestare pharetram,
Purpureoque alte suras vincire cothurno.
Punica regna vides, Tyrios, et Agenoris vrbem:
Sed fines Libyci, genus intractabile bello.

Imp...

329 *Aut — aut* vet. exempla ap. Pier. it. Oudart. et Bigot. accuratius interpungas: *An P. soror? an N. s. vna?* 330 *quemcunque* Hamb. sec. et Parrhas. 331 *et quo sub tandem coelo* Parrh. 332 *iactamur* Leid. *locorum* et *locumque* nonnulli. 333 *et vastis* Heins. e libris, suadente iam Pierio. antea *vastis et*, vt multi boni codd. cum Romano, quos v. ap. Cuningam. item, omnes Gothani. 335 *tum* Heins. e scriptis. v. *tunc*. 336 *pharetras* Bigot. et Exc. Burm. 337 *que* abest a Reg. *altae* Gudian. *aptare* Seruius citat ad Ecl. VII, 32. 338 *vrbes* Medic. a m. pr. 339 *sunt fines L.* Bigot. *Libyci fines* Doruill. *fines Libye* Goth. tert. et Guelpherb. vnus a Cortio collatus. *genus insuperabile* Pieriani aliquot, Moret. quart. et Goth. sec. Leid. et Reg. pro gloss. forte ex IV, 40. *intractabile ferro* Oudart.

334. Odyss. π, 183 sqq. Telemachus Vlyssem a Mercurio augustiore forma ac corporis specie ornatum, tanquam deum aliquem, alloquitur simili fere oratione. Neque dissimile Alcinoi dictum Vlyssisque responsio Od. η, 199 sqq. 208 sqq.

335. *Tali honore*, ex v. antec. int. hostia, sacrificio. Vult enim mortalis virgo videri, non dea.

337. Venantum habitus, cothurnus. Res nota, ne a sentibus et silicibus laederentur crura. Versus ex Liuio Andronico adumbratus: *Sed iam purpureo suras include cothurno.* cf. sup. Ecl. VII, 32.

338. *Agenoris vrbem;* a progenie Agenoris conditam, quem Graecorum mythi Phoenicum conditorem, ex Aegypto oriundum, et eius posteros Sidonis reges faciunt, non Tyri, quae multo serius et floruit et Graecis innotuit. Sidonii — *Tyron vrbem ante annum Troianae cladis condiderunt*, Iustin. XVIII, 3. Noli itaque mirari, Sidonem, non Tyrum, Homero memorari.

339. *Sed fines Libyci* sunt, h. e. solum est Libyae pars; (fines

Imperium Dido Tyria regit vrbe profecta, 340
Germanum fugiens. Longa est iniuria, longae
Ambages. Sed summa sequar fastigia rerum.
Huic coniux Sychaeus erat, ditissimus agri
Phoenicum, et magno miserae dilectus amore:
Cui pater intactam dederat, primisque iugarat 345

 Omi-

342 *Vestigia* Parrh. Menag. pr. Hamb. pr. et Rottend. pro var. lect. Nec hoc male. sed *fastigia* sunt capita narrationis. 343 Mirum, in *Sychaeus* priorem syllabam produci et mox v. 348 intra tam paucos versus corripi, vt semper aliis in locis corripitur. *Sychaeus* ad scripturam Medicei Cod. aliorumque vetustiorum scripsit Heinsius; idem tamen *Synchaeum* a poëta exaratum fuisse autumabat. nam sic scribi ap. Graecos. (apud Eustath. tantum, si recte memini, ad Perieget. v. 196) Sed etiam sic ingrata illa varietas eiusdem vocis intra decem versus diuersimode scriptae non tollitur. alioqui simile exemplum est in *Sicania* I, 557. et *Sicani* V, 293. et al. Vulgo *Sichaeus* scribitur. Ex *Sicharba* nomen fecisse poëtam Seruius ait. *Acerbas* aut forte verius *Adberbas* Iustino dictus. *Huic Sichaeus erat coniux* Goth. tert. *ditissimus auri* iam Huetiana emendatione tritum est. Me non tam v. 348 et 361. moueret, quam hoc, quod in tali gente, qualis Phoenicum, mercatu et nauigatione inclita, ex *auri* potius copia, quam ex latifundiis declarari debuisse videntur diuitiae. Et Iustinus XVIII, 4, 6. *Huic* (Elissae marito) *magnae sed dissimulatae opes erant*, aurumque *metu regis non tectis sed terrae crediderat*. Enimuero habuit poëta historicos, quos sequeretur, vt ex scriptoribus apparet, sequioribus quidem, sed qui vetustiores exscripsere, vt Io. Malala p. 206. ed. Oxon. qui Seruium compilauit, sed alium, quam qualem nunc habemus, et Cedren. Hist. Comp. p. 140 B. διαφθονούμενος αὐτῷ ὡς πολυευπόρῳ καὶ δυνάτῃ.
344 *misere* Zulich. sed hoc iam in *magno amore* latet.
345 *iugauit* Menag. pr.

(fines saepe pro ipsa regione, vide vel Burm.) simulque *fines* pro incolis, Libybus, dixit, qui erant populus indomitus, asper et ferox. Nam ad Libyes, non ad Phoenices, hoc spectat: *genus i. b.* Mox *imperium regit* exquisitius quam tenet, habet.

341—344. In prosa esset: longa esset narratio; sed rem summatim exponam. Etiam in talibus poëticam vim agnosce, *fastigia* sunt rerum capita. — Sichaeus ditissimus inter Phoenices agris s. agrorum possessione v. Burm. *miserae dilectus* τῇ σχετλίᾳ pro *a misera*, graece; et hoc pro, *ab ea*, ornate. misere autem, vel valde, eum amabat.

345. *Intactam*, Homericum κουριδίην ἄλοχον pulchre expressum *primisque iugarat Ominibus* h. e. nuptiis, pro quibus auspicia nuptialia dici solent; vnde traxit

Ominibus. Sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios inmanior omnis.
Quos inter medius venit Furor. Ille Sychaeum
Inpius ante aras, atque auri caecus amore,
Clam ferro incautum superat, securus amorum 350
Germanae: factumque diu celauit, et aegram,
Multa malus simulans, vana spe lusit amantem.
Ipsa sed in somnis inhumati venit imago
Coniugis; ora modis adtollens pallida miris,

Crude-

346 Pro *Ominibus*, *Connubiis* Hamb. alter, Menag. sec. *annis* Bigot. vtrumque ex interpretatione. 348 *quos inter medios* Medic. et Moret. pr. Leid. vnus a m. pr. etiam nonnulli in Seruianis, duoque Gothani. Vtrumque dicitur; sed *medius*, puto, exquisitius. 349 *aram* sec. Moret. *incautum ante aras — Clam ferro immitis superat* Bigot. 350 *amorem* Medic. *amore* videtur Rufinianus legisse, vt Rottend. sec. habet. 352 *vna spe* Pierius ex vno ant. et sic Goth. pr. *spe vana* Bigot. *elusit* Zulich. *Multa malus, simulans*, male in Burm. edit. interpungitur. 353 *in somnos* Voss. sec. 354 *tollens pallentia* ed. Ven. Distinctio post *coniugis* est a Burmanno; antea non nisi post *miris*.

traxit *omina*. Guellius laudat e Propertio: (III, 19, 14.) *Contineant nobis omina prima fidem* pro amore. *Pater* autem Belus, ex poëtae narratione v. 621.

346. *Germanus* int. Didonis. Rem etiam Iustinus exposuit, etsi paullo aliter lib. XVIII, 4 sq. *Quos inter* int. Sichaeum et Pygmalionem. *Furor* quanto potentius quam inimicitia!

350. *Securus amorum g.* nil curans; ne ea quidem cogitatione a scelere reuocatus, quod sorori, quae misere coniugem amabat, summos luctus crearet. VII, 303. *optato conduntur Tibridis alueo Securi pelagi atque mei.* Mox *malus* ad fraudem ac dolum spectat.

353—56. *Inhumati c.* auget rei atrocitatem et somnii narrati probabilitatem epitheton hoc, si memineris, insepultos, nisi humentur, quieti reddi non posse. In verbis ante oculos habuit notum Lucretianum: *simulacra modis pallentia miris*, h. e. miro modo pallida. — *Crudeles aras*, h. e. scelus ad aras in se commissum, *traiectaque pectora ferro* h. e. caedem suam *Nudauit*, cum clam factum esset, manifestum fecit; nam *nudare* exquisite pro retegere, recludere, monstrare. hinc *caecum scelus*, occultum, *domus*, a fratre in sororis marito commissum. cf. Ouid. Ep. VII, 113. De reliquis v. Excurs. ad h. l.

361.

Digitized by Google

Crudelis aras, traiectaque pectora ferro 355
Nudauit; caecumque domus scelus omne retexit.
Tum celerare fugam, patriaque excedere suadet,
Auxiliumque viae veteres tellure recludit
Thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
His conmota fugam Dido sociosque parabat. 360
Conueniunt, quibus aut odium crudele tyranni,
Aut metus acer erat: nauis, quae forte paratae,
Conripiunt, onerantque auro. Portantur auari
Pygmalionis opes pelago. Dux femina facti.
Deuenere locos, vbi nunc ingentia cernes 365
Moenia, surgentemque nouae Carthaginis arcem:
Mercatique solum, facti de nomine Byrsam,

 Taurino

355 *Transiecta* Menag. alt. Goth. pr. 356 *domus et scelus* Medic. *caecumque dolis* Doruill. non male. *scelus esse* vn. Heins. *scelus ore retexit* Goth. pr. 357 *patriaeque* Medic. quod illustrat Heins. *patriamque* antiquissima aliquot exemplaria Pierii, alter Hamb. Franc. et Witt. Equidem praeferendum hoc haud dubie puto vtpote doctius. Sed *patria* praefert post Henr. Steph. Burmannus, quia *fugam* praecesserat. 358 *auxilioque viae* Mediceus Pierii. *veteris* nonnulli, sed ambigua fieret oratio. Burm. 359 *thensauros* veteres scribunt. v. Pier. ad h. l. *ingens* Zulichem. sed altera lectione superscripta. 362 *metus aeger* Goth. sec. non male, sed *acer* fortius spirat. *naues sunt forte p.* Zulich. an: *naues tunc f. paratas Corripiunt.* Burm. 363 *arripiunt* Graeu. *ornarunt auro* qu. Moret. idem *portentur.* 364 *facta est* Puget. *facta* Goth. tert. 365 *cernes* recte defendit Burm. superato demum colle inf. 419. Mediceus tamen cum multis *cernis.* 366 *surgentesque — arces* Oudart. 367 *Bursam* Zulich. Leid. Goth. sec. *mercatique* sc. sunt *solum*, etsi durius, maluit poëta, quam *mercatumque solum*, emtione paratum, sc. cernes, vt orationem variaret noua iunctura.

361. *Odium crudele* μῖσος ἀπηνές. proprie quale est inmanis animi. quamquam etiam epitheton a tyranno, qui *crudelis* erat, transferre potuit poëta ad *odium*.

364. In *Pygmalionis opes* vis et acumen inest; scilicet quas ille animo et spe iam praeceperat.

366. Sane Didonem arx Byrsa tamquam propriam conditricem habuit; vrbem enim ipsam iam illa aduentante stetisse probabile fit. At hic nolim ita argutari. *Arx Carthaginis* est Carthago. Ἰλίου ἄκρα.

367. Deuenere — et mercati sunt solum, Byrsam h. e. locum, in quo Byrsam arcem condide-

Digitized by Google

Taurino quantum possent circumdare tergo.
Sed vos qui tandem, quibus aut venistis ab oris,
Quoue tenetis iter? Quaerenti talibus ille 370
Suspirans, imoque trahens a pectore vocem:
O Dea, si prima repetens ab origine pergam,
Et vacet annalis nostrorum audire laborum;
Ante diem clauso conponet vesper Olympo.

Nos

368 *Taurinum* Goth. pr. *quantum taurino* Sprot. *possint* Medic. *possunt* pr. Voss. 369 *quibus aut venistis* Heins. e Medic. aliisque reuocauit; et confirmant id Nonius Marcellus et Priscianus. Romanus tamen cum Oblongo et Mediceo Pierii aliam codicum sectam facit, *quibus aduenistis*; hanc sequitur Cuning. scriptura per *t* caussam varietati dedit. 370 *quaue* Mentel. pr. *quodue* Menag. pr. *quoque* Hamb. pr. 371 *ab p.* fragm. Moret. *de p.* Franc. et Menag. pr. 372 *primum* Hamburg. alt. 373 *et placet* Franc. a m. pr. *tantorum a. l.* Macrob. III. Sat. 2. sed alio loco vulgata exhibetur. *nostrorum a. parentum* vetus codex Pierii, quod frustra ille firmat. 374 *vesper componet* Hamb. pr. *componat* Corradus ait alios legere v. Burm. Sunt scil. codd. ap. Pierium. Post v. 374 in Graeu. cod. spurius versus subiectus erat: *Quam tibi nostrorum statuatur summa laborum.*

diderunt, seu *Byrsam* verius; vt post Scaligerum ad Euseb. Chron. multi, quos enumerare ambitiosum foret, docuerunt. sed recte fabulam, a Graecis haud dubie ortam, poëta sequitur. In *taurinum tergum* prouide vulgare *corium* euitat. Mox *Qui tandem* operose eliquat Burm. Praestat simpliciter dicere, interrogationis vim augeri particula, et desiderium sciscitantis intentius inde elucescere.

371. βαρυστενάχων Homer. vt Il. α, 364. et saepe alibi.

372—374. Si ego fata nostra ordine exponere, et tu ea audire velles, dies nos deficeret. Quam ornate singula! Homerus minus sobrie Od. γ, 113 sqq. et ξ, 196. annos pro die ponit. In *annalium* nomine argutatur Macrob. III. Sat. 2. et post eum alii. Grauius est vocabulum quam historia, adeoque magis epicum. *Coelum clauditur* modo nubibus obductis, modo tenebris noctis praetentis, vt h. l. Nec huc trahenda *porta coeli* Georg. III, 261. *Vesper componit diem* quasi mortuum et sepultum; inquit Cerda post Scaligerum et Turnebum; qua imagine poëtae noctem repraesentare non refugiunt. v. Cerdam et quos laudat. Vellem idoneis exemplis hoc firmassent viri docti. Dies *obire* et *occidere* alio modo dicitur.

Digitized by Google

Nos Troia antiqua, si vestras forte per auris 375
Troiae nomen iit, diuersa per aequora vectos
Forte sua Libycis tempestas adpulit oris.
Sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste Penates
Classe veho mecum, fama super aethera notus.
Italiam quaero patriam, genus ab Ioue summo. 380

 Bis

375 *Vestras si forte* Heins. vnus. 376 *init* Zulich. *iactos* vnus ap. Pierium. 377 *sorte* Bigot. a m. pr. et al. *forte mala* Zulich. pro var. lect. *applicat* Sprot. quod Burm. praeferre malit. Equidem vim ac virtutem lectionis non capio. 378 *qui* non agnoscit Moret. pr. et sane concinnius subintelligitur. v. Heins. 379 *aequora* Menag. pr. et sec. Rottend. 380 *et* ante *genus* sustulit Burm. auctoribus libris Montalb. Hamb. alt. Bigot. cf. not. *ab I. magno* Romanus.

-itur. Equidem post Burmannum dicere malim, *componere* simpl. esse *finire*. Neque simile est illud: *condere diem*, vt Ecl. 9, 52. *condere soles*, et illud Horatii: *Condit quisque diem collibus in suis*. IV, 5, 29. Nam in his occultare, tegere, est, adeoque exigere diem, donec sol occiderit.

375—7. *Troia antiqua*, epitheton cum delectu positum; tanto clarior vrbis fama esse debet, quo antiquior illa est. *diuersa aequora*, simpl. alia via quam qua iter parabamus; ex illis: Οἴκαδε ἱέμενοι, ἄλλην ὁδὸν, ἄλλα κέλευθα Ἤλθομεν. *tempestas appulit* δεῦρο πέλασε κῦμα. *forte sua*, casu, qualem tempestas afferre solet. Habuit in his, quam sequeretur, poëta orationem Vlyssis ad Polyphemum Od. ι, 259 sqq.

378. *Penates*. v. Excurs. ad lib. II, 293.

380. Fabulam poëta sequitur, qua Dardanus a Corytho Tyrrheno genus ducere ferebatur, cum Corythus Samothracicus in eum esset translatus similitudine nominis. v. Aen. VII, 205 sqq. 240 sq. VIII, 134 sq. adde III, 167. 8. VII, 122: *Hic domus, haec patria est*. II, 620. *tutum patrio te limine sistam*. Hactenus Italia est Aeneae patria; et hactenus *genus petit* h. e. stirpem et originem generis a Ioue ducti, quatenus Dardanus, Iouis filius ex Electra, et generis auctor, ex Italia oriundus est. cf. III, 94 sqq. At Burmannus eam rationem sequitur, vt *genus* nominandi casu positum accipiat: *ego Aeneas, genus a Ioue*, h. e. Iouis, vt V, 45. quaero patriam. Quae ratio per se est bona, sed haec stirpis memoratio paullo serius, quam reliqua oratio fert, subiici videtur.

381.

Digitized by Google

Bis denis Phrygium conscendi nauibus aequor,
Matre Dea monstrante viam, data fata secutus;
Vix septem conuolsae vndis Euroque supersunt.
Ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus. Nec plura querentem 385
Passa Venus medio sic interfata dolore est.
Quisquis es, haud, credo, inuisus coelestibus auras
Vitales carpis, Tyriam qui adueneris vrbem.
Perge modo, atque hinc te reginae ad limina perfer.
Namque tibi reduces socios classemque relatam 390
Nuntio,

381 Inepte Grammatici super *Bis denis* commentantur: *viginti* fuisset pedestris orationis forma. 382 *ata fata* Graeu. erasa prima litera, quasi voluerit *rata*. Sed vulgatam firmat Burm. *data f. sequuntur* Goth. pr. 383 *conuolsae* Romani et Medic. adeoque optimorum scriptura. 384 *pererro* Hamb. pr. eadem diuersitas IV, 72. Burm. 386 *est* abest a nonnullis. v. Burm. 388 *carpis vitalis* Montalb. 389 *ad r. l.* Exc. Burm. *ad* omittit Rottend. sec. quod forte doctius. *teque hinc r.* Parrh. et Venet. *ad lumina* fragm. Moret. et edit. Geneu. *profer* Leid. sed v. Burm. 390 *socios reduces* Doruill. *classemque receptam* Sprot. Hamb. pr. Leid. vn. et Zulich.

381. *Phrygium aequor*, litori Troadis seu Phrygiae minoris praetentum. *conscendi aequor nauibus* doctius dictum, pro vulgari, *conscendere naues*. Qui enim *in altum* euehitur, is et *aequor conscendere* dici potest.

382. *Matre dea m. v.* ex Aen. II, 589 sqq. est dilucidandum. Quae Seruius et Pomponius ex Varrone de Veneris stella hic incommode satis memorant, potuere insidere poëtae animo in libro II, 693, *de coelo lapsa* etc. — *data fata*, monstrata tum per auspicia tum per oracula III, 95 sq. 163 sq. 375 sq.

In 383—5. obserua magnificam dictionem ex verborum dilectu. *ignotus* Seru. exponit *quasi* propter v. 379. *fama s. a. notus*. Enimuero est in terra ignota, vel pro ignarus locorum.

385. Eum interfata est querentem, non passa queri plura: οὐδ' εἴα κλαίειν. (Il. η, 427.)

387. 388. Ornate. O carum te superis, cum Carthaginem delatus sis! Expressit autem illud, quod aliquoties apud Homerum: οὐ γὰρ ὀΐω οὐ σε θεῶν ἀέκητι γενέσθαι τε τραφέμεν τε, vt Odyss. γ, 127. *vitales auras* ex antiquo sermone habet v. c. apud Lucret. III, 406 et al.

390. *Classem relatam*, reductam, reducem. *versis aquilonibus* h. e. ventis simpliciter. Mox

Nuntio, et in tutum versis aquilonibus actam:
Ni frustra augurium vani docuere parentes.
Adspice bis senos laetantis agmine cycnos,

Aethe-

lich. sed *relatam* recte defendit Burm. Ego addam: hoc exquisitius esse altero; et vt *ferri in portum*, proprium in re nautica est, sic poëtica oratione *referri* ex alto vel tempestate iactatum in portum bene dictum. *relictam* Goth. tert. 393 Heinsius varie tentat, aegre scilicet ferens procedentes eodem tenore casus *bis senos laetantes.* Malit *laetanti bis senos*, vel *bis seno laetantis a.* vel *bis senos laetanti examine:* Sed vulgatam et codd. et Priscianus defendunt; vnus Sprot. pro var. lect. *luctantes.* Tu vitio sic occurre, vt accuratius interpungas et legendo moram facias: *Adspice bis senos, laetantes agmine, cygnos.*

Mox *vani* ad ornatum egregie. *Vanus*, non modo qui pollicetur, quae praestare nequit, sed et qui profitetur vel falsam vel inanem doctrinam. cf. Seru.

393—399. Duodecim naues cum Antheo, Sergesto, Cloanthoque seruatas mox videbimus. Has totidem olores innuunt, quos ab aquila modo agitatos et dispersos hoste abacto ludibundos plaudentesque terram aduolare ostendit Venus. *turbabat* eleganter pro agitabat, insequebatur. *aperto coelo* alii sereno; ego malim pro libero, peruio volantibus. Quae sequuntur, varie accipiuntur et accipi possunt. Plerique Intpp. *terras aut capere* h. e. tenere, insidere, aut *captas iam despectare* h. e. despicere in terram iamiam capiendam, cui iam appropinquant volatu, vt capiant, occupent; qui quidem modus loquendi, etsi durus, non infrequens est, vt in illo: εἰ δύναμαι τελέσαι γε καὶ εἰ τετελεσμένον ἐστίν. Od. ε, 90. Burmannus *captas* intelligit a prioribus, qui in terram iam descenderant, captas. Quod ieiunum esset. At Seru. *capere*, eligere. In Georg. II, 230. quem laudat, est *capere oculis*. Esset igitur sententia admodum idonea: cygnos terram aut eligere, qua considant, aut iam delectam et oculis designatam volatu petere et ad eam deuolare. Mihi simplicissimum videtur, cygnos intelligere a litore vel maris vel fluminis in terram euolantes; eosque partim iam *capere terram*, consedisse in terra, partim ex aëre deorsum in terram ferri eique tam propinquos esse, vt iam *capta* terra et occupata ab ipsis videri possit. Atque hoc melius cum versu, qui respondet, 400 conuenit: *aut portum tenet* (hoc erat, *terras capere, occupare*) *aut pleno subit ostia velo* (*despectare*). *stridentibus alis* exquisitius quam clangentibus. *coetu cinxere polum*, agmine

Aetheria quos lapsa plaga Iouis ales aperto
Turbabat coelo: nunc terras ordine longo 395
Aut capere, aut captas iam despectare videntur.
Vt reduces illi ludunt stridentibus alis,
Et coetu cinxere polum, cantusque dedere:
Haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
Aut portum tenet, aut pleno subit ostia velo. 400
Perge modo, et qua te ducit via, dirige gressum.
Dixit, et auertens rosea ceruice refulsit,

Ambro-

394 *Aetheria quos forte plaga I. ales ab alto* vn. Heins. et Parrh. 395 *turbauit* Doruill. *turbarat* ed. Ven. cum aliquot codd. Pierianis. *turbabit* Romanus. 396 *captis* Mentel. tert. pro var. lect. Reg. a m. pr. sed aduersatur sententiae. *respectare* Gudian. a m. pr. *iam nunc spectare* Doruill. *iam* abest Franc. *desperare* est vitium operarum edit. Heins. 398 *vt coetu* Moret. pr. a m. pr. v. inf. 486. *coëtum* Medic. sed *m* notatum. *cinxere solum* coni. Burman. sed v. not. 399 *pubesque tuae puppesque* Bigot. v. Burm. 400 *portus* Hamb. pr. 401 *quo te* Pierii Longob. et multi ap. Burm. quod equidem dicerem vulgarius esse. *ducet* ed. Ven. *duxit* Zulich. *via ducit* Bigot. *derige* Gud. et Rom. 402 *aduertens* Hamb. sec. male.

ne euolant, quasi exsultantes. *polum* pro coelo, aëre; in hunc alis sublati ludunt volando in orbem, vt solent, vel gyrum. Ita puto omnia satis expedita, in quibus et Burm. haerebat. Cur autem augurio e cygnis vtatur poëta, subtiles rationes afferunt interpretes. v. Seru. et Cerda. Praestat hoc vnum monere, quod Veneri sacra auis cygnus est, et quod *Cygnus in auguriis nauteis gratissimus ales: Hunc optant semper, quia nunquam mergitur vndis;* laudat versus Seruius ex Ὀρνιθογονίᾳ, Macri scilicet Aemilii. (v. Brouckh. ad Tibull. p. 275. ex Isidoro XII, 7.) — *Dissident autem olores et aquilae* auctore Plinio X, 74 s. 95. cf. Cerda. Athen. IX. p. 393. D. μάχεται δὲ (ὁ κύκνος) καὶ τῷ ἀετῷ, αὐτὸς μάχης μὴ προαρξάμενος. Et hinc ap. Homerum in cygnorum anserumue gentem irruens aquila inducitur, egregio v. c. loco Il. ο, 690 sqq.

399. *Pubes tuorum* dictum puto vt *turba tuorum*. *Ostia* docte, h. l. vt V, 281. aditus portus.

402. Vid. Excurs. ad h. v. Si in *rosea ceruice* non tam Horatii I Carm. 13, 1. auctoritatem, quam rationem desideras, aut puta *roseum* esse omnino suaue vel pulchrum, aut colorem floridum exprimi in tenera cute etiam candidissima pellucentem. *Ambrosias comas*, ambrosia, deorum hoc vnguentum est, delibutas, ab Homero habet,

Digitized by Google

Ambrosiaeque comae diuinum vertice odorem
Spirauere: pedes vestis defluxit ad imos,
Et vera incessu patuit dea. Ille, vbi matrem 405
Adgnouit, tali fugientem est voce secutus:
Quid natum toties, crudelis tu quoque, falsis
Ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
Non datur, ac veras audire et reddere voces?
Talibus incusat, gressumque ad moenia tendit. 410
At Venus obscuro gradientis aëre saepsit;
Et multo nebulae circum dea fudit amictu:
Cernere ne quis eos, neu quis contingere posset,

Moliri-

403 *A vertice* octo ap. Burm. quod probat vir doctissimus propter *τὸ auertens*. Sed semper lubricum in talibus iudicium; poëtica enim eaque exquisitior ratio praepositionem respuit; et tamen plurimis locis poëtae vulgari ratione vtuntur; vt, vbi ea a librario potius quam a poëta profecta sit, dictu sit difficile. 406 *est* abest Menag. pr. et Hamb. sec. male. *fugientem tali est v. s.* Longobard. Pierii. 408 *dextras* Rottend. pr. *dextram i. dextrae* Hamb. pr. 409 *aut veras* alter Rottend. *et v.* tert. Goth. *ac reddere* sec. Hamb. *et notas audire ac r.* Parrh. ex VI, 689. 410 *vertit* Bigot. *ducit* Puget. 411 *gradientem* Hamb. sec. *saepsit* scriptura est Medicei et Romani. 412 *fundit* Bigot. *fulsit* Wallian. 413 aberrant codd. in *ne quis* et *neu quis.* v. Burm. *possit* plurimi, male. *neu qui cognoscere possint.* Voss. vnus.

bet, vt statim Il. α, 528. — *palla* Veneris vel ex illo nota Il. ε, 315 πέπλοιο φαεινοῦ πτύγμα et 348. Ἀμβροσίου διὰ πέπλου, ὅν οἱ Χάριτες κάμον αὐταί. *incessum* autem cogita leuem illum et volatui similem, columbarum instar, κατὰ ῥύμην τινὰ ἀέριον καὶ ὁρμὴν ἀπαραπόδιστον, sec. Eustath.

407. *Toties* v. Aen. II, 589.

408. 409. Cf. verba Vlyssis ad matrem inter vmbras. Od. λ, 209 sqq.

412. Densa nebula circumfudit eos. Ab Homero eum hoc traxisse notum est, apud quem saepe occurrit; inprimis compara Odyss. η, 14. 39—43, quem locum iam monstrauit Macrob. V, 4. de Vlysse, quando Alcinoi regiam intrat; ad cuius exemplum totus Aeneae ad Carthaginem et Didonem aditus est expressus. adde Apollon. II, 210—214. et alios. cf. h. l. Cerda. Totum locum expressit Valer. Fl. V, 400 sqq.

413. 414. *Contingere*, malum inferre. *moliri moram* ponderosius quam facere, excitare.

Est

Digitized by Google

Moliriue moram, aut veniendi poſcere cauſſas.
Ipſa Paphum ſublimis abit, ſedesque reuiſit 415
Laeta ſuas: vbi templum illi, centumque Sabaeo
Ture calent arae, ſertisque recentibus halant.
 Corripuere viam interea, qua ſemita monſtrat.
Iamque adſcendebant collem, qui plurimus vrbi
Inminet, aduerſasque adſpectat deſuper arces. 420
Miratur

414 *Moliriue viam* Hamb. pr. *que* Bigot. *moram veniendi ac p.* ed. Ven. *diſcere cauſſas* poſt Longobard. et alios, Pierio inſpectos, Rottend. vterque et Hamb. vn. pr. var. lect. forte ex Aen. VI, 488. in cdd. nonnullis eſſe videtur *expoſcere*, aliquot codd. ap. Pier. *exquirere*. 415 *Paphon* Hamb. pro cum al. ant. *adit* aliquot ap. Burm. et Pier. 420 *adſpectant*, vt ad Aeneam cum comite referatur, Gudianus a m. ſec. cum Rottend. pr. Hamb. pr. et aliis ap. Burm. quem vide; item fragm. Vatic. Bottar. p. 170. Sed collis *adſpectat* haud dubie melius; nec temporum conſequentia aliter permittit. *exſpectant* Leid. vn. *exſpectat* Puget.

Eſt enim ſtruere vel mouere poëtis *moliri*.

415. Cf. ad v. 16. Verſus ex Homero ſed ornatius expreſſi Odyſſ. θ, 362 ſq. Compara Hymn. in Vener. 58. 59 ſqq. et Odyſſ. η, 80. 81 ſqq. de Minerua. At ex Virgilio Statius V. Theb. 61. *Illa Paphon veterem centumque altaria linquens* — Quod autem thuris et ſertorum odores exhalantium tantum ſit mentio, non victimarum caeſarum, ſatis docte interpretes referunt ad morem ſacrorum Veneris, quod arae nullus ſanguis offundebatur, maxime Paphiae Veneri. v. Tacit. Hiſt. II, 3. cf. h. l. Cerda. Comparat locum Callimachi de Apollinis Carnei ara H. in Apoll. 80 ſqq. Guellius. — *laeta* v. 416. accipe, quoniam gaudet Papho. *Sabaeo* v. Georg. II, 117.

418. *Corripere viam*, doctius quam, *iter* h. e. celeriter, raptim, facere, exigere; ſic *corripere greſſum*; doctius etiam V, 144. *corripuere campum currus*.

419. *Qui plurimus vrbi inminet* ad magnitudinem refero; Seruius *longum*, Cerda *altum* exponunt. Simpliciter in vulgari oratione dixiſſes: *Imminet vrbi collis aliquantum editus, et Byrſam deſpicit. Hunc iam adſcenderant*. Pro *magno monte* poëta diceret *multum montem*, vt Georg. III, 52. *plurima ceruix*, longa et craſſa. Minus commode diceres dictum pro *collis plurimum imminet*. Ceterum poëta hoc ſumſit ex topographia Carthaginis. Tales enim colles aſperos et difficiles in ipſo aditu Iſthmi, in quo Carthago ſita erat, deſcribit

Miratur molem Aeneas, magalia quondam:
Miratur portas, strepitumque, et strata viarum.
Instant ardentes Tyrii: pars ducere muros,
Molirique arcem, et manibus subuoluere saxa:
Pars optare locum tecto, et concludere sulco. 425
Iura, magistratusque legunt, sanctumque senatum.

Hic

421 Vnus Leid. aberrat in *mapalia.* Haec sup. Georg. III, 340. Vidimus esse *aedificia calamis cannisque plexa,* (v. Silius XVII, 89. 90) *oblonga, incuruis lateribus tecta, quasi nauium carinae sunt* ex Sallust. Iug. 21. qualia adhuc sunt tuguria in conum exeuntia plurimorum populorum, et ea quidem *plaustris vecta,* adeoque *mobilia.* At *magalia,* priore etiam syllaba producta, sunt agrestia aedificia *statiua,* eoque nomine inprimis veniebant suburbia Carthaginis. v. Bochart. Chan. I, 24 et II, 9. Wasse ad Sallust. l. l. et Gesner. in Thes. h. v. Omnium fundus Seruius ad h. l. 422 *astra v.* fragm. Vatic. sed *strata* in marg. *virorum* Hugen. 423 *ardentes instant* Moret. sec. 424 *moliriue* a. *ac* m. Parrh. *subducere* Rottend. alter. Vulgata est ap. Schol. Cruqu. Horat. III. Carm. 1. 425 *aptare* plurimi Heinsio et Burm. inspecti. etiam Rom. a pr. m. perpetua varietate cf. inf. 552. *conducere* tert. Moret. cum glossa, id est, *deducere.* perperam. *tecta et c. s.* tert. Goth. a m. pr. *tecto* singulari numero magis poëticum h. l. 426 v. not.

bit Polyb. lib. I. c. 46. τῶν γεωλόφων τῶν ἐπιζευγνύντων τὸν αὐχένα τὸν συνάπτοντα τὴν Κ. etc.

421. Sic Vlysses Phaeacum vrbem: Θαύμαζεν δ' Ὀδυσεὺς λιμένας καὶ νῆας ἐίσας etc. Od. η, 43 sqq. quem totum locum poëta ante oculos habuit. Magnum aedificii opus bene cum casis et tuguriis componitur. De *magalibus* v. var. lect. — *strata viarum* doctius quam viae stratae. Exempla similia v. ap. Cerdam.

423—425. *Instant* operi Tyrii. vt plene extulit Silius II, 407 sqq. in loco hinc expresso. — *subuoluere* bene, vt declaret, in altum educi arcem. — *optare* vt III, 109. est eligere h. l. v. Cerdam et al. *concludere sulco,* fossam ducere, definire aedium situm ac locum fossa facta. Male de aratro cogitant.

426. *Iura* sunt iudicia, vsu sollenni. Habentur igitur comitia creandis iudicibus, magistratibus et senatoribus. ita equidem interpretor. Nam si *iura* loca sint, vbi ius dicitur, durum sic, *legere iura;* et quid tum, *legere magistratus? senatum?* Debebunt scilicet et hi pro *curiis* positi intelligi h. e. pro locis, vbi illi conueniant. Burmannus *iura magistratusque* magistratus iuridicos, qui ius dicant, explicat. Sed cogitandum erat, Aeneam de monte prospicientem ea omnia,

quae

Digitized by Google

Hic portus alii effodiunt: hic alta theatri
Fundamenta locant alii, inmanisque columnas
Rupibus excidunt, scenis decora alta futuris.
Qualis apes aestate noua per florea rura 430
Exercet sub sole labor; quum gentis adultos
Educunt foetus, aut quum liquentia mella
Stipant, et dulci distendunt nectare cellas:
Aut onera adcipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum

427 *Hinc* sec. Hamb. *portas* Montalb. et Leid. cum al. etiam ap. Pier. Sed de his iam v. 422. *fodiunt* qu. Moret. *lata* fragm. Vatic. *theatris* lectio est fragmenti Vaticani; porro codicis Romani cum tota familia, quae eum sequitur; et hoc Heins. praetulit. Alteram ducit Mediceus, *theatri*, quod Burm. reuocauit, quia non verisimile sit, vt in noua vrbe theatra exsistant. Si tamen ad hanc subtilitatem descendere velimus, theatri mentio hic omnino nulla fieri debebat. v. not. Sed alterum est magis epicum. 428 *Fundamenta petunt* alii ap. Pier. etiam fragm. Vatic. quae alterum in marg. habet. 429 *exscindunt*. Zulich. 430 *florida* pr. Moret. 431 *gentis adultae* Hamb. sec. 432 *excidunt* Graeu. a m. pr. *perducunt* Oudart. an *producunt*? addit Burmannus. Sed *educunt* ex alueariis; et Macrob. V. Sat. 2. defendit. *et conliquentia* Goth. tert. *stillantia mella* Hamb. pr. cf. Ge. IV, 164. 433 *distentent* malit Cuning. sed v. ad Ecl. IX, 31. adde Ge. IV, 164. *aut d.* Zulich. 434 *excipiunt* Bigot.

quae hic ponuntur, oculis suis cognoscere. Vnde igitur intelligere e longinquo poterat, magistratus iuridicos nunc legi. Si mecum omnino ad *comitia*, quae habentur, referas, tolerabilis saltem est ratio. Sed vel sic hic versus inter reliquos quasi alienigena aliquis habitat; quandoquidem neque grammatico aliquo vinculo ceteris adnectitur, nec sententia ipsa colligatur; nam reliqua omnia ad aedificia noua, quae excitantur, spectant.

427—429. An theatri structuram Phoenicibus recte, atque adeo in ipso rerum initio, dederit, viderit poëta; Graecarum sane ciuitatum coloniis hoc accommodatius. Sed res praeclare ob oculos posita. Portus *cothon* dictus proprio nomine ap. Liu. et al. v. Bochart Chan. I, 24.

430—436. Expressa ex Georg. IV, 163—69. vbi v. cf. Aen. VI, 707—9. *sub sole*, die calido. Comparationem, quam mireris cuipiam displicere potuisse, aduersus H. Stephanum diss. de Criticis p. 111 defendit Burm. Praeiuerat Homerus Il. β, 87—90. *sub sole* pulchre obseruat Burm. esse, sole oriente, summo mane. Georg. IV, 185.

Digitized by Google

Ignauum fucos pecus a praesepibus arcent. 435
Feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
O fortunati, quorum iam moenia surgunt!
Aeneas ait, et fastigia suspicit vrbis.
Infert se saeptus nebula (mirabile dictu)
Per medios, miscetque viris; neque cernitur vlli. 440
Lucus in vrbe fuit media, laetissimus vmbrae,
Quo primum, iactati vndis et turbine, Poeni
Effodere loco signum, quod regia Iuno
Monstra-

436 *Fragrantia tecta* malit vir doctus in Obss. misc. crit. T. II. p. 29, quia *mella* iam v. 432. ratione parum idonea. cf. Burm. *flagrantia* etiam hic codd. vt alibi; sic Goth. tert. 438 *suscipit* tres ap. Burm. c. Goth. pr. *conspicit* Hamb. pr. *prospicit* Vratisl. merae vtique aberrationes. Aedificia alta et excelsa *suspicimus* proprie. Commode itaque poëta hac voce vsus est, vt altitudinem aedificiorum eo ipso subiiceret animis. Hinc etiam *fastigia vrbis* dixit pro tectis. 439 *se saeptum* alter Menag. 440 *viros* Bigot. et vnus Heins. Et sic iam Pierius fuisse memorat, qui legerent: *Per medios miscetque viros* sc. se. 441 *vmbrae* tamquam exquisitius recepit et docte illustrauit Heins. Adde Markland. Ep. crit. p. 121. Vel Probi auctoritas in Seruianis, et latius in Pomponio Sabino, satis erat grauis; accedebat Codex Montalb. et inter Burman. codd. Bigot. et tert. Mentel. a m. sec. Vulgo *vmbra*. 443 *effudere* vitiose Exc. Burm. *locum signo* ed. Ven. ap. Maittair. *quo r. I.* Leid. et Voss.

185. *mane ruunt portis.* quamquam *sub die*, *sub nocte*, non semper tam anguste accipitur poëtis,

437. Egregie ad affectum haec exclamatio! quid enim his rebus conspectis Aeneae per maria et terras erranti, vt nouam sedem quaereret, noua vrbe condita optabilius videri debuit!

439. 440. Obserua, quomodo in singulis prosaicam formam euitauerit; etiam ipso graecismo: μίσγεται ἀνδράσιν immiscet se turbae, nec cernitur ab vllo οὐδενὶ ὁρᾶται. Confer tamen Homerica Od. η, 37—42.

441. Templum in luco conditum, ex vetere more.

443. *Signum*, omen intelligam—*caput equi*—*atque omen clamore salutant* Silius II, 411, seruatum inde in numis Carthaginiensium *equi caput*. Poëtam agnosce in hoc, quod non simpliciter inuentum, sed a Iunone monstratum, obiectum fodientibus, narrat. *Sic nam* portendebatur, fore Poenos gentem bellicosam (cf. inf. III, 539.) et *facilem victu*. De hoc v. Excurs. ad h. v.

446.

Monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
Egregiam, et facilem victu per secula gentem. 445
Hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
Condebat, donis opulentum et numine diuae:
Aerea cui gradibus surgebant limina, nexaeque
Aere

444 *Monstrabat* Gud. Zulich. Graeu. *monstrauit* Montalb. et Hamb. alter. *monstraret* fragm. Moret. *signum* (ex *sic nam*) et ab alt. manu *signum* Gudian. *signum* tres al. ap. Burm. et iam ap. Pierium. 445 *facilem victus* coni. olim Burm. ad Val. Fl. VI, 323. sed *victu* eodem sensu accipi posse ad h. l. fatetur. Esset tamen alterum elegantius. Turbas, de quibus in Exc. fecit in hac forma, quod permutata fuit cum altera illa, quasi *facilis victu* esset dictum ac *facilis visu, auditu, cognitu.* Sed *victu facilis* ducendum erat ex *victus facilis*. Qui victum habet facilem, is *victu facili esse*, et exquisitius *facilis victu* vel *victus* dicitur. Gens *victui facilis* iterum diuersum quid designaret, vt vel exemplo intelligas: *ager pecori facilis*, qui praeclaris suis pascuis pecus facile alit. 448 *nixae* multos legere iam Seruius notauit. Eandem lectionem codices a Burmanno enumerati habere videntur, non, *nexae*. *Trabes aere nixae* Catroeo arriserunt, qui tamen, quod mireris, *les colonnes, qui portoient l' Architrave, étoient de bronze* reddidit, adeoque columnas aeneas intellexit epistylio subiectas; hoc vero non est *niti*, si alteri suppedites id, cui innitatur,

446. *Templum donis opulentum et numine diuae. dona* de vasis, vtensilibus totoque apparatu sacro int. *numen* cum Seruio accipio, de simulacro deae ex auro aliaue pretiosa materia facto, quod τὸ *opulentum* postulare videtur; (nec tamen sic *numen* est simulacrum, sed *numen diuae* pro *diua*, et haec ad simulacrum refertur.) Alii *numen* eo referunt, vt numinis praesentia horrorem intrantibus incutiat, quod Burmannus malit. Ita vero *opulentum* paullo durius pro *instructum* accipiendum; et ad magnificentiam templi, in quo condendo occupati erant Poeni, declarandam magis idonea esse videtur prior interpretatio; neque omnino in templo exstruendo numinis praesentia operis faciendi pars est. In seqq. Theodori Samii *bellum Iliacum* pluribus tabulis, *quod est Romae in Philippi porticibus* (Plin. XXXV, 40, 40) poetae ante oculos fuisse, leuissima coniectura statuebat *Turnbull* Tr. on ancient Painting p. 63. 64.

448. 449. Ad heroicorum temporum magnificentiam pertinet, quod omnia ex aere fecit. Vnam laudabo Alcinoi regiam Odyss. η, 86 sqq. Homerus eandem elegantiam ad deorum sedem, Olympum, transtulit.

Digitized by Google

Aere trabes: foribus cardo ſtridebat aënis.
Hoc primum in luco noua res oblata timorem 450
Leniit. Hic primum Aeneas ſperare ſalutem
Auſus, et adflictis melius confidere rebus.
Namque, ſub ingenti luſtrat dum ſingula templo
Reginam opperiens, dum quae fortuna ſit vrbi,
Artificumque manus inter ſe operumque laborem 455
Miratur,

nitatur, quamquam res ipſa vera eſt, *capitulis aereis columnas* viſitatas aliquando fuiſſe. cf. Plin. XXXIV, 7. Sed *trabes aere nixae* eſſe deberent columnae aeneis baſibus impoſitae. Enimuero de portarum poſtibus agi ea, quae vtrinque adiunguntur: *ſurgebant limina —foribus cardo ſt.* ſatis declarant. Poſſunt tamen et ipſi poſtes aeneis baſibus innixi dici. 449 *cardo ſtr. abenus* vir doctus legit Miſcell. Obſſ. Voll. II. T. I. p. 85. inutili plane emendatione. 450 *Hic* tres ap. Burm. *in templo* Puget. *res oblata* Hamb. pr. 451 *Hoc* primum (ſc. in luco) Longob. Pierii. *ſpectare* Zulich. Goth. tert. 455 *labores* quod in vulgaribus nonnullis edd. viſitur, duo Goth. Menag. pr. et ſic alibi variatur. v. Burm. Vide porro annon accuratius diſtinguatur: *dum, quae f. ſit vrbi, artificumque manus inter* ſe, (ſc. quae ſint) *et* (dum) *o. l. miratur*. Sed *miratur manus inter ſe* eſt exquiſite, ſc. dum *inter ſe comparat*.

tulit. Quid? quod Romae talis magnificentia erat frequens, cuius adhuc in Pantheo veſtigia deprehenduntur, vt Spencius bene monuit. Ornatiſſime autem ſingula extulit. Erant ei templo aereae fores. Hoc ſic extulit: *Aerea gradibus ſurgebant limina*, h. e. limen erat ex aere. Sed quid eſt alterum: *nexae aere trabes ſurgebant? trabes* haud dubie ſunt poſtes; et *aere nexae* vulgo ſic accipi videas, vt *poſtium*, h. e. trabium ex ligno, v. c. abiegnarum, vincula et claui ſeu vnci ſint ex aere. At hoc pro reliqua templi magnificentia quam eſſet ieiunum: quod recte ſenſit Catroeus. Alii indutos poſtes aereis laminis intelligunt; at nec hoc ſiue ſenſui ſiue indicio noſtro ſatisfacit. *Nexas aere trabes* putamus dictos poſtes aeneis cardinibus iunctos. Hinc ſubiectum: cum cardine aereo et ipſas fores vel valuas aereas fuiſſe. *foribus cardo ſtridebat* (erat) *aeriis*. Patet vel ex Claudiani imitatione XXXIII, 237. *ferrati poſtes; immenſaque nectit clauſtra chalybs*, h. e. ex chalybe erant cardines immenſarum valuarum. Quod autem toties materiam repetit, facit Homeri exemplo. cf. Burm. ad Ouid. II. Met. 107.

452. *Afflictis melius confidere rebus*. de *rebus a.* explet Seru. et ceteri. Sed abſolute ſic poni magis poëticum.

455 *Artificum manus* h. e. opera,

Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas,
Bellaque iam fama totum volgata per orbem,
Atridas, Priamumque, et saeuum ambobus Achillem.
Constitit; et lacrimans, Quis iam locus, inquit, Achate,
Quae regio in terris nostri non plena laboris? 460
En Priamus. Sunt hic etiam sua praemia laudi:
Sunt

457 *Volgante* Sprot. 458 *Atridem* Seneca Ep. CIV. forte ille caussae, inquis, quam ibi agit, seruiens. *Atridam* Bigot. et *Atriden* ex Seneca Cerda recepit. *Atriden* etiam Cuningham. Iam si rationes criticas audias, leuior ista est auctoritas, quam vt ei aliquid tribui possit. Possunt tamen librarii videri reposuisse pluralem *Atridas* tanquam sibi notiorem; cum non viderent, durum esse et insolens, vt *ambobus* ad tria capita referatur, tum vni tantum Atridae, Agamemnoni, saeuum fuisse Achillem, non vtrique. Studiose tamen poëta *ambobus* posuisse videtur, cum *saeuum cuspide Achillem*, vel alio modo dicere potuisset. (locum Homer. Odyss. δ, 335—39. possit aliquis pro exemplo laudare, nam et ibi νεβροὶ cum matre cerua in ἀμφοτέροις spectati videri possunt; sed hinnulos ibi poëta binos a matre relictos ponit) Recurrere autem in pluribus tabulis Achillis persona debuit, modo cum Agamemnone litigans, modo Priami filios occidens. *scaeuum* Moret. qu. *Priamum saeuumque* Voss. *ferumque* Goth. alt. *Achillen* Probus et Cledonius Grammaticus, vt Doruill. et al. 459 *Quis non* Bigot. *quis nam* Leid. vnus. *qui* Cuning. edidit e cod. Mark. 460 *in* omittunt tert. Mentel. et Regius, hic cum glossa: *scilicet in*. *nostris* ed. Iunt. —*in nostris terris* alter Menag. 461 *sunt hic et* Franc. *haec* Parrh.

opera, et *operum labores*, opera affabre elaborata. De ceteris v. Excurs. ad h. v.

458. *Saeuum ambobus Achillem*, *saeuus* fuit in Priamum, Hectore caeso; in Agamemnonem saeuiit ira et peruicaci odio propter ereptam Briseidem: itaque saeuum omnino accipiam, exquisite pro infestum, iratum. (nam saeuus poëtis de iracundo) Si *Atridas* recte legitur (v. V. L.) *ambobus* notabili nouitate positum est, vt *et illos et hunc* designet; etsi non sine exemplo, nisi memoria fallit. Si autem alteri ex Atridis infensus fuit, quid ni et fratrem odio habitum dicat poëta? Vt *ambobus* de vtroque exercitu accipiam, nihil praecessit, quod, vt faciam, inducat me.

460. *Nostri laboris* h. e. famae de nostris calamitatibus.

461. *Laudi* pro virtute et rebus gestis, quae laudem merentur, vt saepe. v. Cerd. et Burm. scil. ex Homerico κλέος. Virtuti etiam hic honos suus habetur.

462.

Digitized by Google

Sunt lacrimae rerum: et mentem mortalia tangunt.
Solue metus. Feret haec aliquam tibi fama salutem.

462 *En lacrimae* Parrh. Heinſ. in ora cod. ſui mutauerat diſtinctionem: *ſunt lacrimae: rerum et m. m. t.* Arridebat hoc Burmanno, vt *mortalia rerum* ſint, res mortales; quod illuſtrat. Et hoc quidem ita dici poſſe, nemo dubitet. Sed primum illud durum, quod interſertum ita datur: *rerum et mentem mortalia.* Senſiſſe hoc videtur ipſe Burmannus; itaque appoſuit alterum: *ſunt lacrimae, et rerum m. m. t.* Tamen vel ſic manet alterum, quod monere volebamus, vt illud nude poſitum: *Sunt lacrimae,* ſibi quid velit, non videas. Tentabat idem vir ſagaciſſimus: *et gentem mortalia tangunt*; ita vero poëtica vis plane iugulatur. Scilicet accidere hoc noſtrum cuique ſolet, vt ſemel offuſa menti nube in ſudum emergere nequeamus. Burmanno ſenſu carere videbatur illud: *lacrimae rerum.* Sed *res* ſimpliciter pro rebus humanis, caſibus mortalium, atque etiam de rebus aduerſis paſſim dici virum doctiſſimum non latebat; vt in illo *quantum ſpes vltima rerum libertatis habes?* Lucan. VIII, 454. *tanta homines rerum inconſtantia verſat* Ouid. Met. XIII, 646. Rebus humanis ſi illacrimamur, ferunt illae et accipiunt lacrimas, quae ipſis debentur; ſunt *illis* lacrimae; et doctius: *ſunt lacrimae rerum.* 463 *metum* multi ſcripti et editi. ſcilicet hoc vulgare et pedeſtri orationi magis conſentaneum. Ita etiam doctius dixit: *ſoluere metum* quam *ſoluere metu* ſc. animum. *fert haec* Franc. v. Burm.

462. *Sunt* etiam hic *lacrimae rerum;* deflentur res, h. e. caſus humani, h. e. ſunt hic pectora, quae lacrimas impertiant caſibus et calamitatibus aliorum. *et mentem mortalia tangunt,* et res humanae caſusque, quibus iactari ſolent mortales, afficiunt hominum, qui has terras inhabitant, animos miſeratione. Tali interpretatione ſatis lucis affuſum verſibus videtur; niſi fallimur. Imitationem loci habes in Val. Flacco lib. I, 723. 724.

463—65. *Haec fama,* quod Troianorum calamitates in his ipſis terris innotuerunt, hoc nobis horum hominum animos reddet propitios. Sed cum maiore beneuolentiae ſignificatione ad Achatem amicum retulit: *tibi.* mox de *pictura* v. Excurſ. ad 455. *inanem* appellat epitheto ornans a natura artis, rerum imagines quocunque modo repraeſentantis, petito. Ceterum in ſeqq. obſerua artificium poëtae in deſcriptione rerum et h. l. quidem tabularum, quando v. 474. tempeſtiue tranſit ad eam orationis formam, qua res quaſi ante oculos geri videntur, non pictae adſpici. Mox *largoque humectat flumine vultum* ad noſtri ſermonis rationes non eſt exigendum. et *humectat* eſt exquiſite pro irrigat. Habuiſſe autem inter Graecos

Digitized by Google

Sic ait, atque animum pictura pascit inani
Multa gemens, largoque humectat flumine voltum. 465
Namque videbat, vti bellantes Pergama circum
Hac fugerent Graii, premeret Troiana iuuentus:
Hac Phryges; instaret curru cristatus Achilles.
Nec procul hinc Rhesi niueis tentoria velis
Adgnoscit lacrimans; primo quae prodita somno 470
Tydides

464 *Hic ait* Franc. 467 *Grai* Mentel. 468 *Ac* nonnulli ap. Burm. 469 *haud* vel *non p*. Gud. *haud* etiam Montalb. et tert. Rottend. pro *niueis* Graeu. *iuuenis*; librarii errore. 470 *adgnoscit* scriptum cum Medic. et Gud. hic et al. vt inf. 488. consentiente adeo Vaticano fragm. *agnouit* Zulich. *dedita somno* Zulich. frustra. nam proprie poëtis: *prodi somno*. et cf. Heins.

videtur poëta, quos in hoc loco sequeretur. Apud Aristot. enim Poët. c. 13. loco ab Vrsino laudato, inter agnitionum genera in tragoedia etiam est ex Dicaeogenis Tragici Κυπρίοις, qui ἰδὼν τὴν γραφὴν ἔκλαυσεν — ὅθεν ἀνεγνωρίσθη.

465. Multa gemens. πολλὰ στενάζων. Ceterum *humectat* noli ieiunum putare post *largo flumine*, quin mitigat hoc ipsum. Esset enim τερατῶδες: largo flumine *inundat* vultum; quale nostrorum hominum sensu esse debet illud Homeri: δακρυχέων ὥστε κρήνη μελάνυδρος.

466—68. Respicit potissimum pugnam Patroclo occiso factam, cum versus castra fugerent Achiui insequentibus Troianis et instante Hectore, Il. ρ, quo facto die sequenti Achilles nouis a Thetide acceptis armis prodit et Troianos fugat, Hectorem occidit Il. τ. Cum adeo Rhesus mox sequatur, noluisse poëta temporum ordinem seruare dicendus est. Cum v. 467. bene comparant Il. ξ, 14. τοὺς μὲν ὀρινομένους, τοὺς δὲ κλονέοντας ὄπισθεν et Il. ο, 7. In *cristatus* v. 468. Seruius vim quaerit; nam secundum Homerum in Achillis cristis terribile quiddam fuisse Il. τ, 380. Verum id quidem; sed, vt ab ceteris armis, ita a galea et crista saepe petunt epitheta poëtae. Sic κορυθαίολος Ἕκτωρ.

469—473. De Rheso Il. κ, 433 sqq. 470 sqq. *tentoria primo somno prodita* h. e. Thraces in tentoriis cubantes. Pulchre autem somno tributum τὸ *prodere*, quod per somnum factum. *Diomedem* sine Vlysse nominare, liberum erat poëtae. *niveis tentoria velis*. De his vid. Excurs. ad h. l. *ardentes equos* acres dixit; vt equidem arbitror, si loquendi vsum audias. Si de colore accipias, quod durum esse puto, non *candentes* cum

Digitized by Google

Tydides multa vaſtabat caede cruentus:
Ardentisque auertit equos in caſtra, prius quam
Pabula guſtaſſent Troiae Xanthumque bibiſſent.
Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis,
Infelix puer, atque inpar congreſſus Achilli, 475
Fertur equis, curruque haeret reſupinus inani,
Lora tenens tamen. Huic ceruixque comaeque trahuntur
Per terram, et verſa puluis inſcribitur haſta.
Interea ad templum non aequae Palladis ibant

471 *Vaſtauit* alter Hamburg. *cruentis* alter Gud. 472 *albentes—equos* ſec. Moret. habet; quem ſane colorem conſtanter Rheſi equis tribuunt Homer. l. l. 437. τοῦ δὴ καλλίστους ἵππους ἴδον, ἠδὲ μεγίστους· Λευκότεροι χιόνος, θείειν δ' ἀνέμοισιν ὁμοῖοι. Et ſic Rheſi drama v. 304. Πώλων — χιόνος ἐξαυγεστέρων. cf. 616—19. Sed ſic *candentes* equi erant dicendi vt XII, 84. Homericum transtulit, *qui candore niues anteirent, curſibus auras.* Nam *albus* color minus gratus Georg. III, 82. *color deterrimus albis.* Verum vel ſic videtur poëta euitare voluiſſe concurſum τῶν: *niueis velis et candentes equos.* Itaque *ardentes* dixit, forte illa Homeri ſectatus v. 547. vbi equi hi Αἴθωνες ἀκτίνεσσιν ἐοικότες ἠελίοιο. Quamquam et hoc ipſum *candore* potius fuiſſet exprimendum. Maneamus itaque in hoc, vt *ardentes*, acres, alacres, impetuoſos accipiamus; vt *calentes, igneos.* Porro *arbentes* a m. ſec. Hamb. prior habere dicitur. Videtur et is *albentes* a prima manu agnouiſſe. Idem *euertit* habet, et alii ap. Burm. *aduertit.* male. *Auertere* de praeda abigenda ſatis frequens vt h. l. Burm. Drakenb. ad Sil. III, 311. et al. v. inf. X, 48. 477 *tenens tantum* Montalb. Quintilianum VII, 9, 7. mireris dubium facere, ſitne *tamen* ad *tenens* an ad ſeqq. trahendum. *tenet* aliquot ap. Pier. male. *Hinc* duo Burm. 478 *verſa* eſt κεκλιμένον δόρυ; a *verrendo* duci nequit. Sic enim *puluis* verritur, non *haſta.*

cum Seruio, ſed *fului* αἴθωνες eſſent *ardentes.* at hoc repugnat Homero et Euripidi. v. var. Lect. *auertit* eſt abigit exquiſite; non, intercipit.

472. 473. Fatale hoc fuiſſe ſiue Rheſo ſiue Troianis, ſi equi guſtaſſent herbam et aquam Scamandri, Homerus non habet; vt ex poëtae lectione promtum cuique eſſe poteſt; neque is, quem Euripidem non eſſe nuper poſt alios eoicit Celeb. Valkenaer, auctor Rheſi. Nam v. 600—4. vix eo referre poſſis. At memorat eam fabulam Euſtath. et Schol. ad κ, 435, qui Pindarum auctorem laudat; nec non Seru.

474—78. De *Troilo* v. Excurſ. ad h. v.

479—482. Ex Il. ζ, 269—312. vbi Heleno monente Hector ad vrbem regreſſus Hecubam

Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant 480
Suppliciter tristes, et tunsae pectora palmis.
Diua solo fixos oculos auersa tenebat.
Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros,
Exanimumque auro corpus vendebat Achilles.

Tum

480 *Sparsis* multi a Pierio et ab Heins. inspecti, et ed. Ven. Sed, *sparsos* crines furentibus, supplicibus *passos* conuenire arbitratur Burm. 481 nescio an melius *suppliciter ferebant* iungas. *tonsae* al. *tonsis* Parrh. 482 *aduersa* multi. 483 *tractauerat* alii ap. Corrad.

tam ad Mineruae templum in acropoli Troianarum matronarum (*Iliadum*) pompam ducere, donariique loco deae peplum egregie elaboratum consecrare iubet, vt Diomedis impetum illa reprimeret. *Interea* non ad tempus posse referri videtur; sed inter cetera tabularum argumenta, ecce, occurrit hoc, quod — *non aequa*, iniqua, Troianis infensa, irata Pallas. *Diua solo f. o. a. tenebat.* Hom. l. c. v. 311. Ὡς ἔφατ' εὐχομένη, ἀνένευε δὲ Παλλὰς Ἀθήνη. sed in Virgilio suauior rei imago esse videtur, *auersa facies oculis in terram fixis*, quam *renuens caput*. Peplum autem illud interdum deae signo iniiciebatur pro amictu, interdum tantum ad genua apponebatur; vt ap. Homerum l. c. et sic Athenis in Panathenaeis Mineruae; Iunoni Olympiae et sic porro. cf. Exc. de Palladio inf. ad II, 293.

483—87. Nouum argumentum anaglypho, vt arbitror, opere expressum: *redditio corporis Hectorei*, ex Il. ω. Bene vel ad artis rationem: *raptauerat;* nam hoc antecesserat, et corpus lacerum et foedatum immanem eam contumeliam vel in tali opere arguere poterat. Expressum autem putetur Achillis tentorium, ipse Achilles sedens, *supplex ei factus Priamus* (vide Il. ω, 478 sqq.) et diuinum illud: Μνῆσαι πατρὸς σοῖο — iamiam fari incipiens; in conspectu, adducta a Priamo redimendi corporis pretia; ἀπερείσι' ἄποινα (— χρυσοῦ δὲ στήσας ἔφερε δέκα πάντα τάλαντα. vnde v. 484. *auro corpus v. A.*) adstant ex alia parte *spolia*, h. e. arma, quibus caesum Hectorem spoliauerat victor, *currus*, cui illigatum eum raptauerat, et *ipsum corpus amici* sc. Hectoris, ex curru supinum, pulueri incumbens, quod quoque die orto ter circa Patrocli tumulum ductare solebat Achilles. v. Il. ω, 14 sqq. Si ita repraesentata singula fingas, nihil iam est, quod cum Conrado, Burmanno aliisque vel desideres vel haereas. Possis et illa 485—87. diuersum aliquod opus facere,

raptatio-

Digitized by Google

Tum vero ingentem gemitum dat pectore ab imo: 485
Vt ſpolia, vt currus, vtque ipſum corpus amici,
Tendentemque manus Priamum conſpexit inermis.
Se quoque principibus permixtum adgnouit Achiuis,
Eoasque acies, et nigri Memnonis arma.
Ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490

Penthe-

486 *Currum* fragm. Moret. et Hamburg. pr. ſed magis poëticum: *currus*, vt ap. Homer. ἅρματα. *curſus* Hamb. alter. *atque* alii male. 487 *conſpectat* Voſſ. Non bene cum Burmanno tollas diſtinctionem poſt *inermis*, vt continues proſaica aliqua forma; *vt conſpexit* et *ſe quoque agnouit.* Porro *inermem* Goth. alter. 488 *agnoſcit* praeſens tempus picturae conuenientius arbitrabatur Ge. Fabric. Et hoc habet Romanus, cum fragm. Vatic. teſte Bottario p. 170. vt adeo, quod etiam Cuning. feciſſe videmus, recipiendum ſit, cum totus orationis tenor id flagitet. 490 *duxit* Menag. pr. et Zulich. *ducit* etiam Schol. Stat. et Nonius habet. v. Burm. In v. 491. 492 diſtinctionem in fine verſuum ſuſtuli.

raptationem caeſi Hectoris, non illam circa muros factam, ſed hanc, qua ad naues oneratum ſpoliis et cadauere alligato currum agitaret victor; ex Il. χ, 395 ſqq. (cf. Dictys III, 15. 16.) non tamen, vt arbitror, ſatis commode. De v. 483. vide Excurſum.

487. *Manus inermes* noli inertem putare ornatum. Nam eo ſpectat, quod intrauerat hoſtilia caſtra ſupplex ad genua Hectoris procubiturus.

488. Cum Achiuis *permiſtum* praelio, προμάχοις μιχθέντα, ſeu pugnantem, Aeneam ſaepe ap. Homer. inuenias, inprimis Il. ε et υ.

489. Agnouit Memnonem pugnantem, quod autem *nigrum* appellat et *Eoas acies* memorat, id quo pertineat, vide in Excurſu ad h. l.

490—93. De Amazonibus auxilium Ilio ferentibus v. Quintum Smyrn. libro I. Argumentum hoc expreſſum videbis in Monum. inedit. Winkelmanni n. CXXXVII. vt ipſam Pentheſileam ſaepe in gemmis, et in tabula ap. Pauſan. p. 402. *peltae lunatae* proprie Amazonum fuere. *ſubnectens cingula mammae* exquiſitius quam *ſ. mammam cingulo*. Laeua ſcilicet papilla erat nudata. Nota omnia. vid. Cerd. et al. vt Petitum omnino de Amazonibus. Induxerunt autem Amazonas in belli Troiani hiſtoriam poëtae, qui poſt Homerum ſcripſere, quia celeberrimae erant in antiqua hiſtoria Amazonum impreſſiones in Aſiam minorem factae, inprimis in Phrygiam et Lydiam; quarum vna in Priami tempora incidit v. Il. γ, 189. De reliquis loca claſſica apud Strabonem ſunt.

Digitized by Google

Penthesilea furens, mediisque in millibus ardet
Aurea subnectens exsertae cingula mammae
Bellatrix, audetque viris concurrere virgo.
Haec dum Dardanio Aeneae miranda videntur,
Dum stupet, obtutuque haeret defixus in vno; 495
Regina ad templum, forma pulcherrima, Dido
Incessit, magna iuuenum stipante caterua.
Qualis in Eurotae ripis, aut per iuga Cynthi
Exercet Diana choros; quam mille secutae
Hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram 500
Fert humero, gradiensque deas supereminet omnis:
Latonae tacitum pertentant gaudia pectus.
Talis erat Dido, talem se laeta ferebat
Per medios, instans operi regnisque futuris.
Tum foribus diuae, media testudine templi, 505

Septa

492 *Exsectae* codd. ap. Pier. male. cf. Aen. XI, 649 et 803. 494 *haec cum* Doruill. et ita Rufin. ap. Burm. Idem *Aeneae* pro *ab Aenea* positum esse contendit. Recte si quid video. Nam si exponas: *ei videntur esse miranda*, pedestrem habeas orationem, non poëticam. 495 *obtuituque* duo. *diffixus* pr. Rottend. *in imo* duo Goth. frequente lapsu. 497 *iuuenum magna* Sprot. *comitante* post Romanum Menag. pr. Hamburg. pr. *Iuuenes* Tyrios principes esse, nil dubites cum Burmanno. 499 *secuntur* Parrh. 501 *ingrediensque* ap. Macrob. scripta nonnulla; sed v. Heins. *gradiensque dea* ex scriptis Giphan. Ind. Lucret. et Rom. cum al. ap. Pierium, it. Goth. alt. Sed maior vis in *deas*, et absorptus sibilus sequente litera. 502 *Latonae et* vn. Heins. et Parrh. male. *praetentant* pr. Hamb. *pertentat* duo Heins. 504 *opere* Rom. a pr. m. 505 male iungunt alii post Seruium: *instans o. r. futuris, Tum foribus Diuae. in foribus* Nonius in *testudines. in media* Parrh. *media in t.* Goth. sec.

sunt. *ardet*, furit, fortiter pugnat, *mediis in millibus*, doctius quam in turba vel acie. — *audetque viris c. virgo* ex Homerico — Ἀμαζόνας ἀντιανείρας Il. ζ, 186. γ, 189. natum videri, notarunt iam alii. Totus de Amazonibus locus est pulcherrimus.

494 sqq. Cum hac oeconomia rerum cf. laudatum locum Odyss. ν, 133 sqq. et de v. 498—503. v. Excurs. ad h. v.

504. Vrbem condendam praeclare *opus regnumque futurum* appellat.

505. 506. *Media testudine templi*, h. e. medio templo, latino

Septa armis, folioque alte subnixa, resedit.
Iura dabat legesque viris: operumque laborem
Partibus aequabat iustis, aut sorte trahebat:
Quum subito Aeneas concursu adcedere magno
Anthea Sergestumque videt, fortemque Cloanthum, 510
Teucrorumque alios: ater quos aequore turbo
Dispulerat, penitusque alias auexerat oras.
Obstupuit simul ipse, simul percussus Achates
Laetitiaque metuque; auidi coniungere dextras

506 *Saeptam* fragm. Vatic. *alto* Mentel. pr. et Moret. sec. vt veteres nonnulli ap. Pierium. Sed *alte subnixa* exquisitius, ad ornandum τὸ *resedit*. Cogita sedes dearum et heroinarum. Sic Helena Odyss. δ, 136. ἕζετο δ' ἐν κλισμῷ, ὑπὸ δὲ θρῆνυς ποσὶν ἦεν. *residit* al. male. 508 *ac s.* Hamb. alter. *haut s.* fragm. Vatic. *sorte ferebat* Goth. tert. 509 *tum s.* Leid. *iam cursu* alter Moret. *cum cursu* Zulich. Voss. *ascendere* Victorin. ap. Heins. 510 *Serestum* Montalb. vitiose. 512 *auexerat*, non, *aduexerat*, meliores ap. Pier. et Heins. cum binis Goth. In Medic. *d* appictum ab alia manu. *auerterat* Gud. et duo Rottendorf. cum fragm. Vatic. *aduerterat* Sprot. et Montalb. *aduxerat* Doruill. et *adduxerat* vnus Pier. *altas* alter Goth. 513 *Obstipuit* veterrimos ad vnum omnes hic vt et in aliis poëtarum exemplaribus (et inf. 613.) scribere, monet Heins. cf. Pier. Etiam ita Romanus; et *obsticuit* vetustiss. fragment. Vatican. a Bottario editum; quod idem cum Romano aliisque Pierianis (item binis Goth.) *percussus* habet, cum in Mediceo aliisque optimis Heinsianis miro consensu legatur *perculsus*, quod bene reiectum ab Heinsio, cum, *percussus laetitiaque metuque*, coniungendum sit. Malim adeo maiorem distinctionem post *metuque* ponere. 514 *laetitiamque metumque* alter Hamb. *laetitiaque auidique metu* Montalb. *contingere* alter Hamb. et Zulich. ac Gud. a m. pr.

tino vsu, quatenus intra fores consederat; cum omnia dicantur *media*, quae sunt post principia. *septa armis*, armatis, satellitibus; quod vulgare est monitu; vt et hoc, *iura legesque dare* nihil esse aliud quam *ius dicere*. In templis autem senatum cogi, tribunalia poni, notus veterum mos. *solio alte subnixa resedit* ornate.

507. Opus aedificationis *partiebatur* inter ciues suos vel de sententia vel sorte. *sorte trahebat opus* doctius, quam trahere sortem, ducere, ad assignandum opus; sorte tracta opus assignare. — Mox *concursus* aut cum plurium concursatione, aut simpl. cursus, accursus.

510. Cf. sup. 220 sq.

Digitized by Google

Ardebant: sed res animos incognita turbat. 515
Dissimulant; et nube caua speculantur amicti,
Quae fortuna viris; classem quo litore linquant;
Quid veniant. Cunctis nam lecti nauibus ibant,
Orantes veniam, et templum clamore petebant.
Postquam introgressi, et coram data copia fandi; 520
Maxumus Ilioneus placido sic pectore coepit:
O Regina, nouam cui condere Iuppiter vrbem,
Iustitia-

515 *Animos sed res* quartus Moret. 516 *quia nube* Menag. sec. 517 *classes* Hamb. pr. *classim* Sprot. *quo in litore* vnus Heins. *linquent* alter Goth. In *linquant* sentis continuatam actionem, adeoque pro, *liquerint*, poni potuit. Sic v. 546. 547. *quid* est ex τίπτε pro διά τι; 518 *cuncti*, quod mireris, lectio antiquissimorum fere et optimorum est codd. interque eos Romani, Vatic. fragm. a m. pr. Medicei, qui alias non facile in dubia lectione in idem consentiunt, nec non Sertii et Donati. *cunctis*, quod haud dubie verius, in paucissimis occurrere videtur; vt in duobus Heins. et binis Gothanis; fuit tamen lectio vulgata iam ante Pierium. *cunctis nam lectis* Gud. a m. pr. *lectis* et *laeti* aberratur etiam in aliis. *leti* in Rom. a m. pr. 519 *et* ab Hamb. pr. abest. 521 *placito* duo. *nunc* pro *sic* Hamb. pr.

516 *Dissimulant*, pro vulgari, reprimunt se, continent se, quo minus prorumpant.

519. *Orantes veniam* simpl. propitiam et beneuolam voluntatem, vt ne escendere ac litus tenere prohiberentur. Scilicet, vt sequens oratio v. 525 sqq. ad intelligendum expedita sit, cogitandum, naues illas in litus, quod raro adiri solebat, reiectas pro praedatoriis, λῃστρικαῖς, fuisse habitas. Accurrunt itaque Poeni, prohibent Troianos escendere, sin faciant, igni naues comburere velle minantur.

521. *Maximus I.* sc. natu; vt 654. *natarum maxima* absolute. nisi vniuerse est, princeps inter ipsos, et auctoritate eminens. Ita simpliciter alibi Aen. III, 107. *Maximus vnde pater — Teucrus.* — *placido pectore*, h.e. nil turbatus, nullo rerum metu impeditus ac perculsus; nihil aliud. Ilioneus autem male h.l. a Pomponio et aliis ad eum refertur, qui Il. ξ, 489 sqq. occiditur, Phorbantis f. Alium in Troiae euersione ab Diomede caesum, δημογέροντα, videbis apud Quint. Cal. XIII, 181 sqq.

522 sqq. Oratio egregie ad consilium et ad affectum dicentis audientisque comparata; cum qua non sine fructu compares alteram ad Latinum R. habitam Aen. VII, 213 sqq. Praeclarum hoc: *nouam cui condere I. vrbem* — haec enim ex

Digitized by Google

Iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
Troës te miseri, ventis maria omnia vecti,
Oramus: prohibe infandos a nauibus ignis; 525
Parce pio generi, et propius res adspice nostras.
Non nos aut ferro Libycos populare Penates
Venimus, aut raptas ad litora vertere praedas:
Non ea vis animo, nec tanta superbia victis.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt, 530
Terra

523 *Seruare* alter Hamb. 524 *circum m.* Hamb. pr. ex v. 32. et Cuningam. coniiciebat: *circum* vel *huc per*, ad ductum Aen. VII, 228. frustra. Nam praepositiua docte a poëta ad Graecorum ductum omittitur. 525 *infandis* Zulich. a m. pr. 526 *parce, precor*, alter Hamb. *et* deest Montalb. *res accipe* pr. Hamburg. sed v. not. 527 *Tyrios* Bigot. *Iliacos* Sprotianus; neutrum male; sed in *Libycos* consentiunt libri. 528 *aduertere litora praedas* Venetus Heinsii. *ad litora tollere* Sprot. *a litore vertere* Leid. cum aliquot codd. Pierii. 529 *animo est* Sprot. *animis non tanta* ed. Venet.

ex Troianorum sensu votorum summa; et graue ex altera parte ad humanitatis officia argumentum apud Didonem. similiter expende reliqua. 523. *gentes superbas* int. Afros, non Poenos. *iustitiam* ad totum mitiorem vitae cultum, *legesque ac iura data* refer, quibus feritatem eorum mitigauit.

525. 526. *Infandos ignes*, qui aduersus fas iusque gentium, inferuntur. *pium genus* Troiani h. l. qui nullam iniuriam, nullum nefas commiserant, praedas agendo. *propius adspice res nostras*, accuratius inspice. sc. deprecatur iudicium de se ex primo rerum adspectu fortunaeque specie, postulatque a regina, vt accuratius sibi, qui sint, exponi patiatur.

527. Non se ad depraedandas incolarum terras ac sedes venisse ait. Comparat Cerda Orphica Argonaut. 827 sqq. sententia saltem non adeo dispar est.

528. *Vertere praedas* exquisite pro auertere, abigere.

529. *Ea vis*, audacia, vt alias. eadem mox *superbia*, insolentia.

530. Ex Enniano: *Est locus, Hesperiam quam mortales perhibebant*, expressum esse, iam Seruio notatum et Macrobio VI, 1. elegantiore vtique oratione. Porro v. 530—33. repetuntur III, 163 sq. *Est locus* h. l. pro regione. Non hic locum habet grammatica subtilitas. Quod autem *Hesperiam* pro Italia dicit, maiorem habet antiquitatis auctoritatem. Quod Graecum

Digitized by Google

Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebae:
Oenotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit.
Quum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535
In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris,
Perque vndas, superante salo, perque inuia saxa
Dispulit. Huc pauci vestris adnauimus oris.

531 *Patens* Goth. pr. *aruis atque v. g.* mera aberratio. 532 male al. Oenotrii. Graecum est Οἴνωτροι. cf. l. l. a Burm. 534 Medic. cum multis bonis: *Hic cursus fuit*; quod accipiendum est: is fuit c. — *huc cunctis* (fuit) *ire voluntas*, expletur versus in Doruill. inepte. 538 *Perpulit* Doruill. a pr. m. *vostris* Arusian. Mess. laudat. *aduenimus* aliquot ap. Pier. ex interpretatione.

Graecum nomen inter Tyrios memoret, super hoc argutari in poëta epico nefas. cf. sup. ad v. 321.

531. *Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, adeoque non ignobilis et obscura; *potens armis atque vbere glebae*, incolarum fortitudine et soli vbertate excellens. οὖθαρ ἀρούρης. Nobilissimus inter veteres versus. De 532. 533. vide Excurs. ad h. v. *minores* proprie natu, Virgilius ad posteros vel seriores transferre solet, vt v. 733. et al. *gentem* autem doctius posuit pro *terra* Homerico more, δῆμος Φαιήκων pro insula.

535—538. *Subito fluctu*, repentina tempestate commota, *assurgens*, vt *mare assurgit fluctibus*, cum proprie *fluctus adsurgant in mari*. *Orion* dictus omnino pro tempestatibus ac procellis, quales fere eius ortu vel occasu exoriri solent. alioqui Orion etiam cum iudicio a poëta positus esse videri potest. Incidit enim eius ortus, etiam in his Africae plagis, in mensem Iunium. Aestas autem agebatur tum. v. inf. v. vlt. *in vada caeca* vid. v. 110. — *procacibus Austris*, ornate ventorum procellosorum vi, a tempestate victos nos, partim per altum, partim inter scopulos penitus nos disiecit. *procaces austri*, venti vehementes: Horatio *proterui*, Gr. ἀσελγεῖς. vid. Cerda. *superante salo*, victa a maris ac procellarum vi nauigantium arte et labore. Ita sup. *vicit hiems*, et inf. II, 311. *Vulcano superante*. — *adnauimus*, appulimus, vt poëtae solent.

Quod genus hoc hominum, quaeue hunc tam barbara morem
Permittit patria? hospitio prohibemur arenae. 540
Bella cient, primaque vetant consistere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma;
At sperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior et armis. 545
Quem si fata virum seruant, si vescitur aura

Aethe-

539 *Nam g.* Goth. sec. *Quae genus haec h.* fragm. Moret. *Quod g. est h.* Menag. pr. *quae hunc* tres ap. Heins. *quaeue tam* Leid. 540 *patriam* pr. Moret. a m. sec. *hoc spatio* Menag. pr. miro casu. 541 *considere* Oudart. sollenni varietate. 542 *et* deest in nonnullis, etiam Pierianis. 543 *deas* Voss. *fandique nefandi* quinque ap. Heins. 545 *Non pietate* Doruill. *bello nec* sec. Moret. Argutatur h. l. Burm. qui cum Seruio discrimen facit inter *bellum* et *arma*; sane eandem rem declarant sed tropis diuersis. 546 *et vescitur* pr. Hamb.

539. Furium, siue is M. Furius Antias seu Bibaculus fuit, VI. Annal. praeiuisse poëtae Macrob. VI, 1. existimat: *Quod genus hoc hominum, Saturno, sancte, create?* Sed ex his et similibus poëta vix multum proficere potuit; nec nos ex talium comparatione. Antiquitati tamen debetur hoc, ne eius auctoritatem in his negligamus.

540. *Hospitio p. arenae.* ornate. pro, a litore p. ab escensu in litus; mox *primam terram* dixit.

542. Agnosce poëtici sermonis indolem; pro abstracto: si *humanitatem*, humanitatis iura et officia, et vindictam iniuriae, quam humana ira exigere a vobis potest, (haec enim sunt *mortalia arma*) pro nihilo ducitis, saltem illud reputate, deos esse iusti iniustique inspectores iniuriaeque adeo vltores; θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν Odyss. β, 66. In *sperate* inest notio τοῦ *metuere*, quod frequens est Graecis Latinisque poëtis.

544. *Iustior pietate*, vt vulgo iungi video, mihi quidem durissimum videtur. Praestat interpungere: Quo *iustior alter*, *Nec p.* h. e. Quo nec alter iustior, nec maior fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone Il. γ, 179.

546. 547. *Vesci aura* antiquum est, et ex Lucretio notum, pro *frui*, *occubat vmbris*, exquisite secundum illam formam, *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos versus

Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebae:
Oenotri coluere viri: nunc fama, minores
Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
Huc cursus fuit.
Quum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535
In vada caeca tulit, penitusque procacibus austris,
Perque vndas, superante salo, perque inuia saxa
Dispulit. Huc pauci vestris adnauimus oris.

Quod

531 *Patens* Goth. pr. *aruis atque v. g.* mera aberratio. 532 male al. Oenotrii. Graecum est Οἴνωτροι. cf. l. l. a Burm. 534 Medic. cum multis bonis: *Hic cursus fuit*; quod accipiendum est: is fuit c. — *huc cunctis* (fuit) *ire voluntas*, expletur versus in Doruill. inepte. 538 *Perpulit* Doruill. a pr. m. *vostris* Arusian. Mess. laudat. *aduenimus* aliquot ap. Pier. ex interpretatione.

Graecum nomen inter Tyrios memoret, super hoc argutari in poëta epico nefas. cf. sup. ad v. 321.

531. *Terra antiqua*, a prima inde hominum memoria habitata, adeoque non ignobilis et obscura; *potens armis atque ubere glebae*, incolarum fortitudine et soli vbertate excellens. οὖθαρ ἀρούρης. Nobilissimus inter veteres versus. De 532. 533. vide Excurs. ad h. v. *minores* proprie natu, Virgilius ad posteros vel seriores transferre solet, vt v. 733. et al. *gentem* autem doctius posuit pro *terra* Homerico more, δῆμος Φαιήκων pro insula.

535—538. *Subito fluctu*, repentina tempestate commota, *assurgens*, vt *mare assurgit fluctibus*, cum proprie *fluctus adsurgant in mari. Orion* dictus omnino pro tempestatibus ac procellis, quales fere eius ortu vel occasu exoriri solent. alioqui Orion etiam cum iudicio a poëta positus esse videri potest. Incidit enim eius ortus, etiam in his Africae plagis, in mensem Iunium. Aestas autem agebatur tum. v. inf. v. vlt. *in vada caeca* vid. v. 110. — *procacibus Austris*, ornate ventorum procellosorum vi, a tempestate victos nos, partim per altum, partim inter scopulos penitus nos disiecit. *procaces austri*, venti vehementes: Horatio *proterui*, Gr. ἀσελγεῖς. vid. Cerda. *superante salo*, victa a maris ac procellarum vi nauigantum arte et labore. Ita sup. *vicit hiems*, et inf. II, 311. *Vulcano superante*. — *adnauimus*, appulimus, vt poëtae solent.

539.

Quod genus hoc hominum, quaeue hunc tam barbara
morem
Permittit patria? hoſpitio prohibemur arenae. 540
Bella cient, primaque vetant conſiſtere terra.
Si genus humanum et mortalia temnitis arma;
At ſperate deos memores fandi atque nefandi.
Rex erat Aeneas nobis, quo iuſtior alter
Nec pietate fuit, nec bello maior et armis. 545
Quem ſi fata virum ſeruant, ſi veſcitur aura

Aethe-

539 *Nam g.* Goth. ſec. *Quae genus haec h.* fragm. Moret. *Quod g. eſt h.* Menag. pr. *quae hunc* tres ap. Heinſ. *quaeue tam* Leid. 540 *patriam* pr. Moret. a m. ſec. *hoc ſpatio* Menag. pr. miro caſu. 541 *conſidere* Oudart. ſollenni varietate. 542 *et* deeſt in nonnullis, etiam Pierianis. 543 *deas* Voſſ. *fandique nefandi* quinque ap. Heinſ. 545 *Non pietate* Doruill. *bello nec* ſec. Moret. Argutatur h. l. Burm. qui cum Seruio diſcrimen facit inter *bellum* et *arma*; ſane eandem rem declarant ſed tropis diuerſis. 546 *et veſcitur* pr. Hamb.

539. Furium, ſiue is M. Furius Antias ſeu Bibaculus fuit, VI. Annal. praeiuiſſe poëtae Macrob. VI, 1. exiſtimat: *Quod genus hoc hominum, Saturno, ſancte, create?* Sed ex his et ſimilibus poëta vix multum proficere potuit; nec nos ex talium comparatione. Antiquitati tamen debetur hoc, ne eius auctoritatem in his negligamus.

540. *Hoſpitio p. arenae.* ornate. pro, a litore p. ab eſcenſu in litus; mox *primam terram* dixit.

542. Agnoſce poëtici ſermonis indolem; pro abſtracto: ſi *humanitatem*, humanitatis iura et officia, et vindictam iniuriae, quam humana ira exigere a vobis poteſt, (haec enim ſunt *mortalia arma*) pro nihilo ducitis, ſaltem illud reputate, deos eſſe iuſti iniuſtique inſpectores iniuriaeque adeo vltores; θεῶν δ' ὑποδείσατε μῆνιν Odyſſ. β, 66. In *ſperate* ineſt notio τοῦ *metuere*, quod frequens eſt Graecis Latiniſque poëtis.

544. *Iuſtior pietate*, vt vulgo iungi video, mihi quidem duriſſimum videtur. Praeſtat interpungere: Quo *iuſtior alter*, *Nec p.* h. e. Quo nec alter iuſtior, nec maior fuit pietate, bello et armis. Ἀμφότερον, βασιλεύς τ' ἀγαθὸς κρατερός τ' αἰχμητής, de Agamemnone Il. γ, 179.

546. 547. *Veſci aura* antiquum eſt, et ex Lucretio notum, pro *frui*, *occubat vmbris*, exquiſite ſecundum illam formam, *occumbere morti* lib. II, 62. A tautologia hos duos verſus

Digitized by Google

Aetheria, neque adhuc crudelibus occubat vmbris;
Non metus, officio nec te certasse priorem
Poeniteat. Sunt et Siculis regionibus vrbes,
Armaque, Troianoque a sanguine clarus Acestes. 550
Quassatam ventis liceat subducere classem,
Et siluis aptare trabes, et stringere remos.
Si datur Italiam, sociis et rege recepto,

Tendere,

547 *Neque adhuc* constanter codd. Heins. et multi Pier. alii *nec. occupat* tres Burm. 548 mirum in vulgatam lectionem optimum quemque codicem, atque etiam Grammaticos, (v. Heins.) conspirare; est enim manifesto falsa: *nec te c.* vel *neque te.* Sensus quidem qualiscunque extorqueri inde potest; sed occurrit vnicuique in oculos, legendum esse: *Non metus, officio ne te c. p. P.* ὁ φόβος, μή. Non metuendum est, ne te poeniteat aliquando beneficiis nos priorem demeruisse. Et exstat haec lectio in Hamb. alt. a m. sec. Habent edd. vt, Cerdae. Cuningh. In fragm. Vatic. totus locus desideratur. *Nec metus* Medic. Pierii cum aliquot aliis. 550 *Armaque.* Etiam hanc lectionem prauam esse arbitramur, etsi a Seruio, Cod. Romano aliisque praestantioribus libris agnoscatur. *Arma* quidem aiunt memorari ad timorem Poenis incutiendum. At alienum hoc a toto orationis consilio rerumque facie, potiusque ad animos exasperandos idoneum. Medic. cum Colot. Vrsini legit *arua*; et hoc verum. Nam eo spectat oratio, vt metum intercipiat, ne in his terris considere velle videantur. Sunt in Sicilia vrbes, et agri, et popularis noster Acestes. Et explicatur hoc idem v. 557. *At freta Sicaniae saltem sedesque paratas — regemque petamus Acesten.* adde responsionem Didus v. 572. et inf. IV, 311. Porro *Troiano a. s.* Moret. qu. 551 *vento* Hamb. pr. Heins. *tangere* Hamb. sec. 552 *optare* Montalb. quod ornat 553 *Ausoniam* sec. Moret.

sus liberat Cerda. Sed ratio in hoc quaerenda, quod ea maxime notio dilucidius exponitur, quae rei summam continet, et cui adeo animus maxime immoratur seu deliberatione, seu animi affectu. cf. v. 555 et 556. Ante oculos habuit poëta illa: Εἰ ἔτι ζώει, καὶ ὁρᾷ φάος ἠελίοιο, εἰ δ' ἤδη τέθνηκε, καὶ εἰν ἀΐδαο δόμοισιν — Od. υ, 207. ξ, 44. et al.

548. Vid. var. Lect.

550. *Armaque* v. var. Lect. De *Acesta.* cf. sup. 195. Eiusdem vrbs *Aegesta* intelligenda.

551 *Subducere classem* ἐρύειν ἤπειρόν δε Homero. vulgo καθέλκειν. κατάγειν.

552. In siluis trabes aptare nauibus, et incidere arbores, quae pro remis sint, h. e. naues reficere. Mox *rex* pro duce, vt saepe.

554

Tendere, vt Italiam laeti Latiumque petamus.
Sin absumta salus, et te, pater optume Teucrum, 555
Pontus habet Libyae, nec spes iam restat Iuli;
At freta Sicaniae saltem, sedesque paratas,
Vnde huc aduecti, regemque petamus Acesten.
Talibus Ilioneus. Cuncti simul ore fremebant
Dardanidae. 560
Tum breuiter Dido, voltum demissa, profatur:
Soluite corde metum, Teucri: secludite curas.
Res dura, et regni nouitas me talia cogunt
Moliri,

554 *At* I. Heins. coni. at sequitur hoc v. 557. et vide not. 555 *abrupta* solus Hugen. *nec iam spes* tres Burm. 556 *Libyes* Oudart. 557 *Ad* quatuor ap. Burm. 558 *hunc* Rom. *petemus* sec. Hamb. *Acestem* multi. 559 *cunctis* Medic. a pr. m. e sequente litera. 561 *vultu* alter Mentel. *dimissa* tres Burm. 562 *Soluite corda metu* Parrhas. forte cum aliis v. Burm. quod vulgarius esset. *corde metû* vn. Moret. *pellite corde metum* Bigot. Sed *soluere metum* exquisite; vt sup. 463. *s. c. metus* plurali numero, antiqui plerique codd. teste Pierio; et hoc doctius. *seducite curas* Bigot. 563 Malit Burmannus cum edd. quibusdam antiquis distinguere et legere: *Res dura: at regni.* h. e. durum quidem est, fateor; sed — Enimuero, ferri quidem potest, fateor; sed doctior est vulgata lectio. v. not. *res dira* Goth. sec.

554. *Vt I. p.* docte omisso ex Graecorum more, *rogamus, liceat nobis per te, o regina, I. p.* Nam si continuares: *aptare t. et stringere remos, eo consilio, vt I. p.* prosaicum foret: similiter v. 557. 558.

555. 556. *Sin absumta salus,* sin periimus, siquidem is periit, in quo res nostrae positae sunt, vna cum Iulo; — *spes Iuli* pulchre pro Iulo.

557. Siciliam iterum petere liceat.

559. *Fremitus* h. l. ac murmur adsensum commotis hominum animis indicat. Simplicius Homericum: Ἔνθ' ἄλλοι μὲν πάντες ἐπευφήμησαν Ἀχαιοί.

561. *Vultu demisso* et *breuiter* fatur Dido. Adde haec ad 496 sqq. et obserua, qua arte poëta descriptionem faciat; et vide quid adhuc desit, vt Didonem vnice studio tuo dignam habeas. Iam in ipsa oratione pudor cum dignitate, prudentia cum summa humanitate maxime elucescunt.

562. 563. *Secludite curas,* exquisitius quam excludere, eiicere, deponere, sollicitudinem ac metum. cf. Seru. *Res dura,* quod vulgo, res durae, dura rerum

Moliri, et late finis custode tueri.
Quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat vrbem, 565
Virtutesque virosque, aut tanti incendia belli?
Non obtusa adeo gestamus pectora Poeni:
Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe.

Seu

564 *Finis* ex Medic. *lato* ed. Ven. *forti c.* Bigot. *teneri* sec. Hamb. et a pr. m. alter Rottend. 565 *Troiam* Graeu. *nescit et vrbem* ed. Venet. 566 *tanta* in vulgg. edd. ante Heins. *ac tanti* duo Burm. *et t.* ed. Dan. et aliae iam ante Pierium. 567 *obtunsa* scribit Rom. Medic. cum aliis Heins. *obscura* Zulich. 568 *aduersus* multi, vt semper. Bene Burm. Gronou. laudat ad Senecae Medeam 10. *subiungit ab v.* sec. Hamburg. *sol mergit* Menag. pr. *vergit* Ven. Heinsii. sed v. Burm.

rum conditio, quae cogit aliquid vel inuitos facere (*moliri*) — mox *custos* pro viris in custodia finium et praesidio locatis.

566. Possis sane per *virtutes virorum* exponere. Sed proprie tamen vtrumque vim habet suam; nec amplectar facile ieiunam figuram hendiadyein. *virtutes* l. pro virtute l. res praeclarae, fortiter gestae.

567. 568. Non adeo *obtusa pectora*, h. e. stupida ingenia habemus, non tam barbari sumus, vt Troianorum res praeclare gestas et fata ignoremus. *Nec tam auersus equos Tyria sol iungit ab vrbe*, h. e. nec tam remotas a sole terras incolimus. id quod tandem ad eandem sententiam redit, quatenus *frigus* ad animi stuporem adeoque ad feritatem et immanitatem transfertur, et remotiores a solis orbita terrae pati id creduntur. Alienum plane est, quod Seruius et Pomponius Atrei et Thyestae fabulam huc aduocant. Aliter hic *sol auersus* ob horrorem et auersationem sceleris; vt et alii bene poëtae de nefando facinore. Sic caesis maritis Lemniis Stat. V, 297. *Auersum Lemno iubar et declinia Titan Opposita iuga nube refert.* Sapientius hoc, quam in alio versu, vbi Virgilianum locum imitatus est Theb. I, 683 sq. *Scimus, ait, nec sic auersum fama Mycenis Voluit iter. Regnum et furias oculosque pudentes (an cruentos?) Nouit* — Extremae terrae partes ita omnino designantur, vt *extra solis vias* esse dicantur, quatenus vel intra duo Tropicos vel intra temperatiores zonas non comprehenduntur. Quo igitur magis terrae versus septentrionem vel versus austrum recedunt, eo magis *auersus* h. e. simpliciter remotus (nam argutantur in hac voce) ab iis *sol iungit equos* h. e. oritur iterque suum diurnum conficit, adeoque

Seu vos Hesperiam magnam, Saturniaque arua,
Siue Erycis fines, regemque optatis Acesten; 570
Auxilio tutos dimittam, opibusque iuuabo.
Vultis et his mecum pariter considere regnis?
Vrbem quam statuo, vestra est. Subducite naues.
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
Atque vtinam rex ipse, noto conpulsus eodem, 575
Adforet Aeneas! equidem per litora certos
Dimittam, et Libyae lustrare extrema iubebo;
Si quibus eiectus siluis aut vrbibus errat.

His

570 *Finem* ed. Ven. *regnumque petatis* Menag. et Hamb. pr. et quart. Moret. Porro v. 571 et 573. a Goth. tert. aberrat. 572 *et hic* Sprot. et Bigot. *pariter mecum* Ven. *sin vultis mecum* Wall. quod prosaico esset propius. *consistere* aliquot Pierii et Burmanni tres cum Parrh. cf. inf. 629. Burmannus coni. *confidere*, parum feliciter, et quid tum *pariter mecum? — c. terris* Romanus; quod poëticam dignitatem minus spirat. 573 Piget ineptiarum super hoc versu. *Quam vrbem statuo, ea vestra est*; Graecorum loquendi more. *subd. remos* Puget. 574 *Tyriosque* Medic. a m. pr. *agentur* Sprot. *habetur* apud Nonium Marcellum, ex interpretatione. Guyetus legebat: *habetor*. Sed *agetur* est eruditius in pedestri oratione: *nullo d. habebitur*, vel *nullum eorum discrimen habebitur*. 575 *c. ibidem* Puget. 577 *Emittam* Sprot. *videbo* Ven. 578 *aut montibus* Montalb. qu. Moret. et Zulich. et probat Burmannus; *quum rarae admodum in Africa essent vrbes, certe sub ditione Didonis hoc tempore, neque proprie in illis errare dici quis posset, sed* per vrbes oberrare; *in montibus vero passim* greges errare *etiam dicuntur, ego* montibus *praeferrem*. Enimuero nec de

que pro, non tam *auersus est*. male Cerda. Iam in Virgilio haec non esse subtiliter exigenda apparet, si Africae clima cogites, sed hoc vnum tenendum, Poenos non esse barbaros, non adeo esse remotos a clementiore coeli terraeque plaga, respectu Troianorum.

569. *Hesperiam magnam* simpl. potentem. Aliter Graecia magna dicitur. *Eryx.* vid. V, 759.

571. *Auxilio tutos.* quod in prosa: rebus necessariis instructos, munitos. Pedestris esset oratio; si acciperes: *dimittam tutos cum auxilio*. Mox *statuo* exquisite pro condo: vt ἱδρύω.

575 *Compulsus*, non, coactus; hoc tenue esset; sed huc depulsus, delatus, — mox *certos* exquisite, quibus fides haberi possit, *Dimittam*, in diuersas partes mittam.

Digitized by Google

His animum adrecti dictis, et fortis Achates,
Et pater Aeneas, iamdudum erumpere nubem 580
Ardebant. Prior Aeneam compellat Achates:
Nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
Omnia tuta vides: classem, sociosque receptos.
Vnus abest, medio in fluctu quem vidimus ipsi
Submersum: dictis respondent cetera matris. 585
Vix ea fatus erat, quum circumfusa repente
Scindit se nubes, et in aethera purgat apertum.
Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit,
Os humerosque deo similis: namque ipsa decoram
Caesa-

de Didonis ditione hic agitur; nec vrbes magnas ciuitates necessario designant; et *vrbibus errare* docte dictum, pro, per vrbes; et si greges errant in montibus, an et propterea naufragi? Immo vero *montibus* damnandum propter hoc ipsum, quod *siluae* et *montes* fere iungi solent adeoque librarii lapsum facile produnt. Heins. coni. *rupibus*; litorum scil. respectu. Sed quidni tempestatibus in ignotas terras delati vicinos vicos petant? et *Gaetulae vrbes* IV, 40. — *erret* Exc. Burm. 579 *animi* Parrh. Ven. a m. pr. minus docte. *animum erecti* Zulich. et ed. Ven. quae est interpretatio exquisitioris voc. *arrecti*. — *dictis arrecti* qu. Moret. — *animum* pro *animos* dixit. v. Burm. 580 *erumpere nube* pr. Moret. et duo Rottend. a m. sec. quod scilicet vulgare est. *nubem* doctius. cf. Burm. *abrumpere* codd. Pieriani aliquot, Rom. a m. sec. Montalb. et al. inscite. 582 *animum s. vertit* Bigot. *animos s. vertit* ed. Ven. 583 *reductos* Menag. pr. Ven. et Parrh. cf. v. 390. 584 *medio fluctu* Puget. *medio quem fluctu* Montalb. sine *in*, vt toties alibi. 586 *ita f.* alter Rottend. *circum cum fusa* emendabat Cuning. *quae circumfusa*; r. notabilis lectio fragm. Vatic. a Bottario editi. 587 *in aëra* Montalb. et Doruill. sed pro vulgata Nonius Marcellus. 588 *adstitit* Vratisl. *constitit* Parrhas. vtrumque vulgare, etsi eodem sensu. 589 *similes* Sprot. *os humeros similisque deo* Franc.

582. *Animo sententia surgit*, ad eam formam, qua *stare*, *sedere*, *insidere* dicitur.

584. *Vnus* Orontes. v. 113 sqq.

585. Sup. 390 sqq.

586. οὔπω πᾶν εἴρητο ἔπος, ὅτε. Odyss. π, 11.

587. *Purgat* se, soluitur, extenuatur nebula (καὶ τότε δή σ' αὐτοῖο πάλιν χύτο (non λύτο:) θέσφατος ἀήρ. Odyss. η, 143.) *aetherem apertum*, vt aër purus — redderetur, et *clara lux*, remota nebula, et *refulsit* pro vulgari, apparuit, nihil amplius.

589. *Humeros* int. latos ac torosos, herois vel dei, v. c. Mercurii

Caesariem nato genetrix, lumenque iuuentae 590
Purpureum, et laetos oculis adflarat honores.

 Quale

590 *Genetrix nato* pr. Rottend. 591 *laetosque* Montalb. *latos* duo Burm. *laetis* Goth. tert. Sed tuentur vulgatam grammatici. v. Burm.

curii vel Martis, qui corporis robur virlumque efficaciam declarant; quod apparet in statuis veterum, et obseruatum est post Iunium Winkelmanno, idemque tradunt ipsi picturae linearis magistri. Locus insignis est Valerii Fl. II, 491. vbi Hesione Herculi: me eripe — *namque potes, neque enim tam lata videbam Pectora, Neptunus muros cum iungeret astris; nec tales humeros pharetramque gerebat Apollo.* Ceterum notatum iam aliis, locum effictum ad Homericam formam Odyss. ζ, 229—235. et (nisi huc iidem tralati) ψ, 156—162. vbi Vlyssi Minerua simile decus diuinum impertit. Conferenda sunt a studioso talium rerum singula; sed nec Scaliger, neque alii temere audiendi, qui de hoc vel illo praeferendo pronuntiant. Ita *os humerosque deo similis* tantum ornatius exprimunt formam augustam et diuinam, quam Homerus simplicius: θῆκε — Μείζονα τ' εἰσιδέειν καὶ πάσσονα. cf. Od. π, 174 sq.

590. *Ipsa decoram caesariem nato genitrix — adflarat*, non quasi comas eius breuiores in promissiores mutarit; sed comae eius adflauit, diuinitus affudit, decus, effecit, vt similis esset comae promissae Apollinis vel Bacchi, qui in vulgus notabiles caesarie sua. At Homerus Vlyssi a Pallade *crispos crines* affingi facit? κὰδ' δὲ κάρητος οὔλας ἧκε κόμας, ὑακινθίνῳ ἄνθει ὁμοίας. scilicet Mercurio eum assimulare volebat; vti et aliis in locis corpus athleticum Vlyssi tribuit. — *lumen iuuentae purpureum* ornate pro *iuuenta* eximia et pulchra. *lumen* est nitor; nitor autem iuuentae proprie tribuitur. *purpureus* pro pulcher, notum. v. ad Horat. IV. Carm. I, 10. qui idem III, 3, 11. 12. ad diuinam formam retulit, *quos inter Augustus recumbens* purpureo *bibit* ore *nectar.* Iuuentam autem cum caesarie iunxit. Tibull. 1, 4, 37. *Solis aeterna est Phoebo Bacchoque iuuentas, Nam* (f. Ac) *decet intonsus crinis vtrumque deum.*

591. *Laetos oculis afflarat honores:* inerat oculis desiderabilis aliqua venustas, gratia, χάρις καὶ ἵμερος. Primum *laetos honores* dixit pro honore; *honos* autem pro pulchritudine; res nota. *laetos* aut ad hilaritatem, quae semper adspersa est oculis nitidis et pulchris, (ὄμματα φαιδρά) aut potius ad oculorum fulgorem, qualis in lucido iuuentae et pulchritudinis flore

Quale manus addunt ebori decus, aut vbi flauo
Argentum Pariusue lapis circumdatur auro.
Tum ſic reginam adloquitur, cunctisque repente
Inprouiſus ait: Coram, quem quaeritis, adſum 595
Troïus Aeneas, Libycis ereptus ab vndis.
O ſola infandos Troiae miſerata labores,
Quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
Omnibus exhauſtos iam caſibus, omnium egenos,
Vrbe, domo, ſocias. Grates perſoluere dignas 600
Non opis eſt noſtrae, Dido, nec quidquid vbique eſt
Gentis Dardaniae, magnum quae ſparſa per orbem.

Di

593 *Argento* pr. Moret. *Pariusque* Wall. *circumdatus* codd. ap. Seruium ad Aen. III, 126. 594 *Tunc* Goth. pr. cum aliis. 595 *l. adeſt* pr. Hamburg. 596 *abreptus* ſec. Hamb. 599 *exactos* Zulich. a m. pr. *iam copiis omniumque* Parrhaſ. ſed in marg. *exhauſtis iam caſibus.* quod deterius foret. 601 *Nil opis* Zulich. *noſtri* Menag. pr. *eſt* omittunt tres Heinſ. *o Dido* Goth. ſec. 602 *Dardanidae* tres ap. Burm. *quae magnum* pr. Moret. et Bigot. *aſperſa* ſec. Rottend. Sed hemiſtichium hoc abeſſe forte malis? Auget tamen ſententiae vim. Conſederant autem Troiani exſules partim in vicinis Troadis oris, partim in Thracia, Creta, Epiro, Sicilia, Venetorum oris.

flore eſſe ſolet, referes; nam *laeta* poëtis proprie lux, nitor. *adflarat*, quod Homerus dixit, affuderat, κατέχευε χάριν κεφαλῇ τε καὶ ὤμοις. et—κακκεφαλῆς χεῦεν πολὺ κάλλος Ἀθήνη. *adflare*, hoc ſenſu ductum videtur inde, quod contactus hoc genus eſt, parum ſub ſenſum cadens; itaque et vates et poëtae *afflari* dicuntur, quippe *contacti*, *percuſſi*. Ita et *fulmen afflare* dicitur.

v. 592. 593. v. Excurſ. ad h. v. Decus, h. e. pulchritudo, iuuenilis nitor et oculorum inſolitus ſplendor Aeneae erat affuſus, quale decus (pulchritudo) illud eſt, quod manus (artifex) addunt ebori vel argento vel marmori Pario, quando auro circumdatur, includitur. Hic cum Ienſio de ſtilo Homer. p. 296. poëtae iudicium deſideres. *Iuuentae lumen purpureum* et *laeti h.* multo plus ſplendoris habent, quam ea, quibuscum comparantur v. 592. 593. Adde quod haec ipſa, Homeri aetate, aliquid eximii ornatus habebant, non Virgilii aeuo.

595 ſq. Praeclara et affectus plena oratio. *reliquias Danaum*, a Danais relictos; paſſiue, vt aiunt; ſtragi Troianorum caedique ab Achiuis perpetratae ſuperſtites. — *exhauſtos* attritos, conſumtos, vexatos. cf. Burm. — *ſocias*, de conatu; recipere vis.

603.

Digitized by Google

Di tibi, si qua pios respectant numina, si quid
Vsquam iustitiae est, et mens sibi conscia recti,
Praemia digna ferant. Quae te tam laeta tulerunt 605
Secula? qui tanti talem genuere parentes?
In freta dum fluuii current, dum montibus vmbrae

 Lustra-

603 *Respectent* ed. Iunt. 604 vt vulgo legitur, etiam in fragm. Vatic. *si quid vsquam iustitiae est*, impedita fit ratio eius, quod sequitur: *et mens sibi conscia recti*; quod adeo iungendum cum sup. *Dii et mens s. c. r. Praemia digna ferant*. Et hactenus secundum Stoicos poëtam locutum dicere potuit Seruius. Legenti tamen facile cuique occurrere potest: *si quid vsquam* Iustitia est *et mens sibi conscia recti* h. e. in vllo pretio est. Quo altera interpretatio Seruiana spectat: *si valet apud homines iustitia*. Et lectionem hanc praeferunt Gudianus, qui inter praestantissimos est, cum ed. Dan. Heins. sicque coni. H. Stephanus, qui tamen rationem emendationis non perspexit. Habet scilicet maiorem δεινότητα oratio, si sic procedat: si pietatis h. e. recti iustique ex metu deorum, respectus est apud deos; si iustitia rectique conscientia non inane nomen sunt habendae; dii tuam humanitatem remunerabuntur. — *recti est* Puget. 605 *ferent* vir doctus in Obss. Misc. I. p. 7. vt IX, 254. *dii moresque dabunt vestri*. Sed nec *ferant* damnandum. quod omnes libri habent, etiam Vatic. fragm. *quae te iam* Goth. pr. *tulere* duo Burm. vt emendabat Cuningamus. 606 *talem tanti* Parrh.

603. Ante oculos fuit Vlyssis ad Nausicaam oratio pulchrarum sententiarum plena, vbi Odyss. ζ, 180. Σοὶ δὲ θεοὶ τόσα δοῖεν, ὅσα φρεσὶ σῇσι μενοινᾷς etc.

605. Felix hominum aetas, in qua te tam generosam feminam nasci contigit! *laeta* sunt fausta, felicia s. Compara l. c. Odyss. ζ, 154—57. De forma laudandi hac v. Ouid. IV. Met. 322 sqq. et ibi Burm.

607—610. Quod Tibullus I, 4, 65. nude: *dum robora tellus—vehet*, hoc ornatius extulit Virgilius: donec in montibus vmbrae siluarum *conuexa* montium h. e. latera et ambitus, obscurabunt, et ornatius, *lustrabunt*, vmbra pro flexu solis procedente et circumagente se. *polus pascere sidera* dici potest, pro sidera pasci in polo, quatenus stellae errare et vagari per coelum videntur. Et Callimachum expressum esse a nostro, iam ab Anna Fabri aliisque et ante omnes a Germano Valente ad h. l. est notatum in Del. 176 — Τείρεσιν, ἡνίκα πλεῖστα κατ' ἠέρα βουκολέονται. Cum tamen Lucretianum I, 232. *vnde aether sidera pascit?* et alia loca, inprimis V, 384 sqq. multo magis videri possint poëtae animo insedisse, Seruianam interpretationem facile admittas, vt ad philosophorum opinionem referas,

Digitized by Google

Lustrabunt conuexa, polus dum sidera pascet;
Semper honos, nomenque tuum, laudesque manebunt:
Quae me cumque vocant terrae. Sic fatus, amicum 610
Ilionea petit dextra, laeuaque Serestum:
Post alios, fortemque Gyan, fortemque Cloanthum.
Obstupuit primo adspectu Sidonia Dido;
Casu deinde viri tanto. Et sic ore locuta est:
Quis te, nate dea, per tanta pericula casus 615
Insequitur? quae vis inmanibus adplicat oris?

Tunc

608 *Conuexa* veteres librarii (praeter fragm. Vatic. Pieriique oblongum, in quibus recte post *conuexa* interpunctio posita) et scholiastae fere cum *sidera* coniungunt; male vtique. nam coelum est conuexum, non astra. Hoc tamen posito Heins. coniiciebat: *dum montibus vmbrae Lustra dabunt*. ingeniose; nisi *conuexa* obesset, et *Lustrabunt* multo etiam magis esset ingeniosum. Pro *lustrabunt*, *instabunt* Bigot. et pr. Hamburg. pro var. lect. vnde Burm. coni. *constabunt*, parum feliciter. Etiam Marklando ad Stat. Silu. p. 102. locus visus est corruptus; nam interpungebat et ipse post *lustrabat*. at v. infra notam. —*polis dum s.* nonnullae edd. male. *polum dum s. pascent*. Hamb. alter. *palus* misere emend. Brodaeus II. Misc. 17. *pascit* Medic. c. al. ap. Heins. quod mireris. *poscet* fragm. Vatic. 610 *quo* sec. Hamburg. et Parrh. *vocent* alter Rottend. a m. sec. et Goth. sec. 611 *Sergestum*, *Serestrum*, *Segestum* al. hic et alibi. v. Burm. et Pier. Malim sane *Segestum*. Etiam mox *Gigam*, *Giam*, 613 *primum* malebat Heins. sed *primo* eodem sensu capi par est. 614 *casum deinde viro*. Hamb. sec. 616 *quae vis immanibus applicat ausis* emendat Marklandus ad Stat. Silu. III, 3, 17. hoc sensu: *quae vis maior admouet te tam immanibus ausis, tam ingentibus coeptis?* ingeniose quidem Markl. vt semper. Enimuero quod ad litus Libycum tempestate erat delatus, casui debebatur; nihil magni conatus et ausi in hoc. Frigide et contra decorum Didonem sua regna *immanes oras* vocare ait. At Libyae vicinas gentes intelligit. cf. 339. IV, 40 sq. vt bene Burm. ad h. l. monuit. —*implicat* Bigot.

feras, qua astra marinis terrenisque humoribus attenuatis (ἀποῤῥοίαις) ali putabantur, vid. Cerda et l. l. ab Burm. quemadmodum iris imbibere imbres. v. ad Tibull. I, 4, 44.

609. 610. Quocunque abiero, beneficii accepti memor ero.

610—13. Laetus et gratus beneuolentiae et amicitiae affectus in his versibus obs. —*casus* est fortuna, vt statim v. sq.

613. Respexit h. l. Silius II, 412 sqq.

616. *Immanibus oris* Libyae, cuius immanes et feri incolae, siue etiam horridae et asperae incultaeque terrae. Nec male

Pompon.

Digitized by Google

Tune ille Aeneas, quem Dardanio Anchisae
Alma Venus Phrygii genuit Simoëntis ad vndam?
Atque equidem Teucrum memini Sidona venire,
Finibus expulsum patriis, noua regna petentem 620
Auxilio Beli. Genitor tum Belus opimam
Vastabat Cyprum, et victor ditione tenebat.
Tempore iam ex illo casus mihi cognitus vrbis
Troianae, nomenque tuum, regesque Pelasgi.
Ipse hostis Teucros insigni laude ferebat, 625
Seque ortum antiqua Teucrorum ab stirpe volebat.
Quare agite, o tectis, iuuenes, succedite nostris.

617 *An tu ille* Ven. *Anchise* nonnullos legere Pierius monet. 618 *genuit Phrygii* Ven. *Simountis* Leid. vn. *in vnda* Menag. pr. *ad vndas* Schol. Statii, duo Heins. sed recentes, cum Doruill. Sed Donat. et Priscian. tuentur vulgatam. 619 *memini Teucrum* tres ap. Burm. et sic Rom. 621 *cum B.* Menag. pr. et Leid. 622 *ditione premebat* Menag. pr. male, inquit Burm. an quia hoc de aspero tantum imperio putabat dici? Sane *ditione tenere* et alibi, sup. 236. — VII, 737. variatur, at X, 53. *premere* constanter; exquisitius sc. quam *tenere*. 626 *ab* Heins. e Medic. et aliis. Olim *a*. cf. ad Georg. I, 171. Aen. VIII, 130. *ab* vel *a* deest plane in fragm. Moret. et Sprot. *a stirpe videbat* sec. Moret. 627 *o iuuenes, nostris s. tectis* Zulich. *o iuuenes, tectis* quatuor alii: *o nostris, i. s. t.* Parrh.

Pompon. Sab. de intempestuosis litoribus accipit. *applicat* ita fert vt nauem applicueris. vt v. 377. *appulit.*

617—18. Secundum versus Il. β, 820. 821. Sic Nympharum partus ad fluminum ripas collocant plerumque poëtae. v. Germanus.

616—626. Vide Excurs. ad h. v. Teucer accessisse ad Belum, Sidonis ac Tyri regem, putandus est, vt, cum ab eo copiae in Cypro haberentur, harum auxilio aduersus incolas insulae vteretur, quos in noua sibi sede paranda in hac insula alienos et infestos experiebatur. — *Opimam* C. dixit, quam in prosa, *opulentam*, et *laude ferebat* pro efferre laudibus. *reges Pelasgi*, pro Achiuorum ducibus, etiam hoc licentius et seriorum poëtarum graecorum exemplo; nam Homero Pelasgi diuersus ab Achiuis sunt populus — *Teucros*, Troianos; ab his originem ducere videri volebat Teucer; propter maternum genus, vt recte Seru. Erat enim ex Hesione Laomedontis filia natus, quam Telamon a sodali Hercule muneris loco acceperat. v. Sophocl. Ai. 1319 sqq.

630.

Digitized by Google

Me quoque per multos similis fortuna labores
Iactatam hac demum voluit consistere terra.
Non ignara mali miseris succurrere disco. 630
Sic memorat. Simul Aenean in regia ducit
Tecta: simul diuom templis indicit honorem.
Nec minus interea sociis ad litora mittit
Viginti tauros, magnorum horrentia centum
Terga suum, pinguis centum cum matribus agnos 635
Munera, laetitiamque dei.

At

628 *Post multos* Doruill. ed. Iunt. 629 *hac* deest Medic. *confidere* Gud. tertius Moret. pro diu. lect. Hamburg. pr. et Bigot. cf. v. 571. Sed post *iactatam* melius *consistere*. 631 *sub regia* quart. Moret. 632 *diuom* Heins. secundum Gudianum. *diuis* Sprot. *honores* Montalb. et pr. Hamburg. 634 *Triginta* alter Hamburg. in Sax. Exc. 635 *centum pingues* Montalb. *cum m. baedos* Menag. ex Ecl. I, 23. 636 Gell. IX, 14 — *in illo versu nihil dubium est, quin* dii *scripserit pro* diei: Munera laetitiamque dii — *Quod imperitiores*, dei, *legunt ab insolentia scilicet vocis istius abhorrentes. Sic autem* dies dii *a veteribus declinatum est*, vt fames fami, (igitur veteres *fames, famei?*) pernicies pernicii, progenies, progenii, luxuries luxurii — Ita et legebat, monente Heinsio, Iulius Romanus in libello

630. Nobilissimus versus; grauissima sententia; cuius, cum v. 628. 629. vi percepta, si adolescentem non voluptate gestire videas, nae illum a poëtae lectione statim abigas, suadeo. Turbas Burm. post Seruium facit. sensus: ipsa οὐκ ἀπειρόκακος, ipsa tot aduersa experta, animum habeo pronum ad succurrendum aliis, qui et ipsi fortuna aduersa iactantur. *disco*, teneo, noui.

632. *Simul diuum templis indicit honorem.* Si de supplicatione diis propter felicem Aeneae hospitis aduentum decreta cum Seru. Donato et Pomponio intelligimus, a more antiqui seculi recedere dicendus est poëta et deflectere ad suae aetatis vitam. Nam, vt ex toto Homero satis constat, heroicis temporibus, hospitis aduentu in domo statim sacrum fit, caeditur victima et ex ea epulo sacro hospes excipitur. Veterem illum heroum morem plane deseruit Valer. Fl. II, 650. 651.

634. *Horrentia* setis seu pilis, et *terga suum* pro suibus. In toto loco ante oculos poëta habuit Odyss. ϑ, 59 sqq.

636. *Munera laetitiamque dei* alii iungunt, vt vinum munus et γάνος Διονύσου, χάρμα Βάκχου dictum sit; atque hoc puto leniorem

Digitized by Google

At domus interior regali ſplendida luxu
Inſtruitur, mediisque parant conuiuia tectis.
Arte laboratae veſtes, oſtroque ſuperbo:
Ingens argentum menſis, caelataque in auro 640
Fortia facta patrum, ſeries longiſſima rerum,

libello de Analogia, teſte Soſipatro. Occurrit eadem lectio in Seruianis ſimul cum altera, *die*, id eſt, *diei*. Commemorat etiam Pompon. Sab. cum Gelliano loco, (qui conferendus cum editis; habet v. c. *extra dabantur* vbi nunc *extrudebantur*) N. Heinſ. vt hanc lectionem probaret, a ſe impetrare non poterat. Mihi tamen vnice vera videtur; primum quidem, quod exquiſitior illa lectio et eadem antiquiſſimae auctoritatis, tum autem, quod lenius decurrit quam altera: *mittit tauros, ſues, pecudes, munera laetitiamque diei*; quibus diem tam fauſtum ac feſtum exhilararent, vt hoſpitalibus donis fieri mos erat. Sane in codd. fere *dei*; ſic ipſe Romanus; occurrit et in Seruianis, et in Donati interpretatione. Et ſic iam Ruffus Apronianus, monente Pomponio Sabino (male in ed. Lucii *die* excuſum eſt) legerat; quod ſine dubio ad eam recenſionem pertinet, e qua Mediceus codex prodiit, nam cum in eo ab initio *de* eſſet, *i* rubro adſcriptum eſt, vt *dei* ſit. Sunt tamen et codd. in quibus alterum occurrit, nam Pierius tres illas lectiones ſigillatim e codd. laudat; et, *die* Doruill. *Diae* Parrh. 639 *ſuperbae* Hugen. a m. ſec.

leniorem orationem efficere. At alii cum Heinſio *munera* cum ſuperioribus iungunt: *mittit — munera*, ſimul cum his, *laetitiam dei*, h. e. vinum laetificum. Nolim quidem ſenſu abundare; dure tamen et lyrica potius audacia mihi ita dictum videtur *laetitia dei;* ferrem *laetitiam Bacchi*. Aliter quoque γάνος βοτρύων, ἀμπέλου. Aliter etiam infra: *Adſit laetitiae Bacchus dator*. v. 734. Ex quo Silius *Bacchi dona* duxiſſe videtur.

637. Iam Catullus dixerat LXI, 46. — *quacunque opulenta receſſit Regia — Tota domus gaudet regali ſplendida gaza.* cf. reliqua — *luxu* praeclare pro apparatu regali.

639. Breuitatis, vtpote in narratione, et poëticae elegantiae ſtudium omiſſionem verbi peperit: *ſunt*, vel *inſtruuntur*. — int. autem veſtes ſtragulas purpureas magna cum arte textas. *Oſtrum ſuperbum* ſplendidum. inf. 697 et 700. *aulaea ſuperba* et *oſtrum ſtratum*.

640. Vaſa magna argentea et aurea, eaque caelata factis maiorum Didonis. *Caelata*, vtpote in poëta, ſimpliciter accipe de opere glyptico et ſculptorio, ſiue anaglyphum illud ſit ſiue diaglyphum et caelatum, nil refert.

645.

Digitized by Google

Per tot ducta viros antiquae ab origine gentis.
Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
Passus amor) rapidum ad nauis praemittit Achaten;
Ascanio ferat haec; ipsumque ad moenia ducat. 645
Omnis in Ascanio cari stat cura parentis.
Munera praeterea, Iliacis erepta ruinis,
Ferre iubet; pallam signis auroque rigentem,

Et

642 *Antiqua ab origine gentis* Gudianus, duo vetustiores Rottend. tres alii c. fragm. Moret. et quatuor Burman. cum Goth. pr. Et sic Medic. Pierii et Longob. cum aliis aliquot ap. eum. quod equidem praefero tamquam doctius et melius; et sic iam editi nonnulli habere videntur. *primaque ab o.* pro diuersa scriptura in alt. Hamburg. *ducta suae antiqua* ed. Ven. 643 *mente* apud Germanum fuere, qui legerent. male. *mentem* omnes libri tuentur. Mens *non consistere*, sed fluctuare, dicitur, quando curis et sollicitudinibus agitatur; vti et animus vel mens quassa, concussa, conquassata. 644 *ad nauem* Oudart. *transmittit* Menag. pr. *permittit* Moret. sec. et Graeu. Burmannus coni. *remittit*; quem vide. At tenendum, *praemittere* poëtis dici vt προπέμπειν. προϊέναι. pro simpl. πέμπειν. *Achaten* e Grammaticis firmauit Heins. vulgo *Achatem*. 645 *Ascanio vt ferat* Venet. *ipsaque* pr. Moret. a m. pr. *secumque ad m. d.* Parrh. *ad limina* Menag. pr. 646 *stat cari* Montalb.

645. *Ferat*, nuntiet omnia haec, quae accidissent, vt bene iam Donat. et Seruius, qui idem bene illustrat. In v. sequ. τὸ *stat* pro *est*, vulgari verbo. *cari patris*, φίλου πατρὸς, h. l. pro amantis.

647—656. Apud Homerum munera fere ξεινήια hospitibus aduenis dantur ab iis, qui excipiunt. Hoc loco iubet Aeneas apportare e nauibus, quae Didoni donet. —*palla signis auroque rigens*, intextis rerum vel hominum formis ex auro. Laudant Pindari Isthm. VI. 58. 59. —Οἰνοδόκον φιάλαν χρυσῷ πεφρικυῖαν. sed hoc illustraret *pateram aureis signis horrentem* h. e. asperam signis exstantibus. Sed *rigent vestes* durae, plenae ac densae auro. v. Burm. Aen. XI, 72. *Tunc geminas vestes auroque ostroque rigentes Extulit Aeneas: quas Dido — tenui telas discreuerat auro. rigentes togas* ex nostro duxit Claudian. I, 205. *Et c. c. velamen acantho*, praetextum acanthi foliis, vestis oram ambientibus. De *acantho*, *branca vrsina*, vel capitulorum in columnis ornatu nobili herba, v. ad Ecl. III, 45, vbi in poculis ansae acantho circumlitae, vt apud Ouid. Met. XIV, 701. crateris os. *croceum*, quod eius genus est; nam vulgare est flore albo. saltem a semine luteo

vix

Digitized by Google

Et circumtextum croceo velamen acantho,
Ornatus Argiuae Helenae: quos illa Mycenis, 650
Pergama quum peteret, inconceſſosque Hymenaeos,
Extulerat, matris Ledae mirabile donum.
Praeterea ſceptrum, Ilione quod geſſerat olim,
Maxuma natarum Priami, colloque monile
Baccatum, et duplicem gemmis auroque coronam. 655
Haec

649 *Circumtexto* ſec. Moret. *Achanto* ſcribunt nonnulli hic vt alibi. 650 *Ornata* Leid. f. ex *ornamenta.* 651 *Dum p.* Menag. pr. *peteres* Fabric. laudat. 652 *Abſtulerat* alii male. Commode laudat Burm. ad Sueton. Neron. 49. vbi adde Cl. Erneſti et Oudendorp. Sic Gr. ἐκφέρειν. ἐξαίρειν. Odyſſ. ν, 137. πόλλ' ὅσ' ἂν οὐδέποτε Τροίης ἐξήρατ' Ὀδυσσεὺς etc. cf. Guell. 653 *Ilionae*, vt ſit *ſceptrum Ilionae*, habent Mentel. pr. duo Rottend. et Leid. nec ab eo refugit Heinſ. Enimuero nimis nude ponerentur tum illa: *quod geſſerat olim.*

vix appellari eum *croceum* puto; quamquam hoc veſtes tingi olim potuere, quod e Schol. MSt. N. Heinſ. ad Claudian. p. 180. b. notauit. Calpurnius Ecl. IV, 68. *rutilum* dixit, vbi Tityrum *cantantem rutilo ſpargebat acantho Nais.* et ſimiliter puto *Sidonium* Statius in loco ex noſtro expreſſo III. Silu. I, 37, 8. *Hic tibi* (Hercules) *Sidonio celſum puluinar acantho* (h. e. cui intextus ſit ex purpura acanthus) *Texitur, et ſignis creſcit torus aſper eburnis.* Veſtes apud Seruium ex acantha vel acanthio, ſpinae genere, factae, bombycinis ſimiles (v. Plin. XXIV, 66.) alienae ſunt ab h. l. Homerico vero more v. 650—52. commendatur *velamen* illud, h. e. peplum; Seruius *cycladem* memorat, forte, quod hoc inter feminea veſtimenta inprimis lautum. Abſtulerat autem cum Helena (Ἀργείην Ἑλένην latiore ſenſu, etſi Spartanam iam Homerus adpellauerat. cf. Germanus.) Paris multas veſtes et ornamenta, κειμήλια, quae ipſa cum Helena repetebant Achiui. v. Il. γ, 70. et al.

653. Habes ſceptrum h. e. haſtam vel ſcipionem, inſigne puellae regiae, vt omnino hominum genere vel honore inſignium. Sic ap. Eurip. Troad. 150. Hecuba σκήπτρῳ Πριάμου διερειδομένα choros ſe celebraſſe dicit. De *Ilione* v. Exc. ad h. v.

655. Coronam intelligo duplici materia, h. e. diadema, nam de eo agitur, aureum, gemmis diſtinctum, quo in monumentis, inprimis Etruſcorum, ſaepe deas ornatas videas, Ouid. Met. XIII, 704. *Dant pateram, claramque auro gemmisque coronam.* neque aliter dictum, quam ad Virgilii imitationem,

Digitized by Google

Haec celerans, iter ad nauis tendebat Achates.
At Cytherea nouas artis, noua pectore versat
Consilia: vt faciem mutatus et ora Cupido
Pro dulci Ascanio veniat, donisque furentem
Incendat reginam, atque ossibus inplicet ignem. 660
Quippe domum timet ambiguam, Tyriosque bilinguis:
Vrit atrox Iuno, et sub noctem cura recursat.

Ergo

656 *Nec c.* Goth. pr. *Hac celerans* alter Mentel. a m. sec. vnde *Accelerans* pr. Rottend. Montalb. Vratisl. *Has celerans* Oudart. *Ascelerans* tert. Moret. Vides, quam parum talibus variationibus sit tribuendum. 658 *mutatusque* Franc. 660 *atque* tenuit Heins. propter consensum librorum edd. que vett. *ac* pr. Moret. *vtque* nonnullae edd. vide ad v. 298 et 486. 662 *reuersat* Franc. v. IV, 3.

tionem, (sententia tamen ex Homero expressa Il. χ, 470. 1. κρήδεμνόν θ', ὅ ῥα etc.) apud Valer. Fl. VIII, 235, vbi Venus Medeam ornat: *ipsa suam duplicem Cytherea coronam Donat;* nam ipse Flaccus sese interpretans subiicit, *et arsuras alia cum virgine gemmas;* et paullo antecesserat similis forma: *ipsa suas illi c. s. vestes I.* Nec tamen intercedo, si, vt, interdum solet, *duplicem* simpliciter pro magna, praeclara, accipias positam. Diuerso sensu *geminas coronas* Claudian. X, 203 simpl. pro binis; etsi Gesn. ibi aliter.

657 sqq. Viderunt iam Germanus et Vrsinus in toto Veneris artificio et machinatione Virgilium ante oculos habuisse Apollonium, quem cf. lib. III, 7 sqq. inpr. 25 sq. 112 sqq.

659. 660. *Donis furentem* vix nisi dure admodum dicas; quamuis v. 713. *Expleri mentem nequit ardescitque tuendo.* Melius vt *donis incendat reginam furentem*, amore inter haec ipsa actam; quo Seruiana interpretatio spectat. — *ossibus implicet ignem*, exquisitiore forma, quam *ossa implicet igni*, h. e. ipsis ossibus ac medullis (vt de amore loqui mos est, v. Cerda et al.) flammas inserere, immittere, insinuare: dictum, vt *inuoluere omnia flammis, incendio;* quoniam etiam in vulgari oratione *flamma inuoluit domum.*

661. 662. *Domum ambiguam* Seru. incertam, in qua habitat mutabilis femina; dure, meo quidem sensu. Malim *domum* pro stirpe, gente, dictam, et ad fraudulentum Pygmalionis ingenium respici. Locus Aen. IV, 96. 97. aliter se habet. Recte itaque iungitur ipsius adeo populi ingenium, *Tyriosque bilingues* eodem sensu, h. e. fallaces. *Vrit Iuno* cogitatio de Iunonis in Aeneam odiis et consiliis eam cruciat. *sub noctem.*

Digitized by Google

Ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
Nate, meae vires, mea magna potentia, solus,
Nate, patris summi qui tela Typhoëa temnis; 665
Ad te confugio, et supplex tua numina posco.
Frater vt Aeneas pelago tuus omnia circum
Litora iactetur, odiis Iunonis iniquae,

Nota

663 *Ergo quis* Goth. pr. *dictis compellat* vn. Guelpherb. in Sax. coll. 664 *mea regna* sec. Rottend. 665 *Typhoëa.* Sic omnes, ipse Medic. c. fragm. Vatic. Τυφωεὺς, Τυφώειος, vt Ἀχιλλεὺς, Ἀχίλλειος, Ὀρφεὺς, Ὄρφειος. Dubito equidem, an hoc *e* ex *ει* natum a poëta corripiatur. cf. sup. ad v. 201. Igitur dicendum, forte duci ex Τυφώς. Apud Seru. multi, *Typhoia*; hoc itaque esset verius. In Franciano erat *Typhea* et superscr. *on*, *Typhonea*; debebat saltem *Typhonia*, vt est in Goth. sec. Apud Claudian. de R. Pros. III, 183. *Typhoia* recte expressum in Heins. male *Typhöeia* in aliis, aduersus metrum: Τυφωήιος. 666 *et* deest in binis. *tua munera* duo alii ap. Burm. *lumina* Goth. tert. omnia solito errore. — 668 *iactet urque*, maxima codd. pars, apud Pierium, Heins. et Burm. atque adeo ipsi Medic. Rom. et fragm. Vatic. in quo tamen forte a m. sec. Etiam sic Seruii Codices exhibebant. *iacteturque dolis* Voss. pr. *iactatusque* Goth. sec. omnia a praua manu, quae cauendum esse putabat, ne vltima in *iactetur* laboraret. *Iunonis acerbae* Longob. Pierii et fragm. Vatic. a m. pr. Similis commutatio a Burm. notata lib. XI, 587.

Etem. vesperi haec geruntur. v. inf. 726.

664—66. *Meae vires, mea m. potentia*, splendide pro, per quem ego valeo et potens sum. Petiere hinc alii, vt Statius I Silu. 2, 137. *tu, mea summa potestas.* adde Ouid. V. Met. 365. quod a poëta forte graeco Virgilius sumserat. Paullo aliter filii patrum σθένος, robur, dicuntur; vnde et Tragici v. c. Eurip. Troad. 570. Astyanax Ἕκτορος ἶνις. Contemtus, quo Amor Iouis fulmina habet, elegans poëtarum et artificum veterum lusus, suaui cum varietate expressus passim occurrit, inprimis in gemmis, v. c. Mus. Flor. T. II. t. 16, 1. *tela Typhoëa*, quibus Iupiter vsus est in Typhoëum εἰς Τυφωέα. Pomponius Sabinus *Aetnaea* reddit, quatenus Aetna, Cyclopum, qui fulmina fabricantur, officina, Typhoëi pectori imposita esse a nonnullis dicta. *Typhois Aetna* Ouid. Ep. XV, 11. — *tua numina posco*, tuam opem et auxilium, quod per *potentiam* et *numen* declarat.

667—672. *Nota tibi* sunt, (vt Graeci pro, notum tibi est) quemadmodum Aeneas fr. — Magna autem cum arte et cum dilectu singula orationis membra sunt efficta; vt illud: *frater tuus.*

670.

Nota tibi: et nostro doluisti saepe dolore.
Hunc Phoenissa tenet Dido, blandisque moratur 670
Vocibus: et vereor, quo se Iunonia vertant
Hospitia. Haud tanto cessabit cardine rerum.
Quocirca capere ante dolis, et cingere flamma
Reginam meditor; ne quo se numine mutet:
Sed magno Aeneae mecum teneatur amore. 675
Qua facere id possis, nostram nunc adcipe mentem:

Regius

670 *Nunc* alii scripti et editi apud Pier. Heins. et Burm. et sic fragm. Vatic. a m. pr. et habet, quo placeat. 671 Heins. coni. *vt vereor.* Heumannus olim: *At v.* 673 *quodcirca* Bigot. *arte* Oudart. et Leid. vn. *flammis* sec. Moret. 675 *Aenean* Medic. a m. pr. *mecum Aeneae* Sprot. *mecum magno Aeneae* Moret. sec. 676 *Quo* aliquot ap. Pierium et Heins. qui coni. *qui. Quo facile* Zulich. a m. pr. *quam* Gudian. a m. sec. addita intp. *prout* vel quomodo. v. Georg. III, 309. *quid* Leid. sed recte; *qua,* qua via et ratione, tuentur Heins. et Burm. *posses* Romanus.

670. Adumbratum putant ex notis versf. Odyss. α, 55—58. vbi Vlysses similiter a Calypso retinetur.

671. 672. Sollicita est Venus et metuit, ne hospitium hoc Aeneae in Iunonia vrbe ad eius exitium vertat, (cf. IV, 96 etc.) Iunonis in Aeneam odiis. *tanto cardine rerum*, in articulo, ἀκμῇ, in tanto rerum momento, dum res summa agitur, illa sc. Iuno *non cessabit*, sed nouas aduersus Aeneam machinas parabit, quo eum perdat.

673. *Cingere flamma;* vt X, 119. *moenia cingere flammis.* Sic *flamma inuoluere*, *circumdare.* h. l. amore, vt *amore irretiti, illaqueati* tenentur. *ne quo se numine mutet:* ne Iunonis machinatione aliqua animus eius mutetur.

675. *Sed magno Aeneae mecum teneatur amore.* Sane qui primo occurrit sensus, est: amet A. tanto amore, quanto ego eum amo. Dicat aliquis amorem matris Veneris esse diuersum a Didonis amore. Sed quod magis me mouet, est, quod a Seruio iam obseruatum video, nimis vulgariter illud dictum videri, adeoque indignum poëta. In Seruianis altera occurrit interpretatio, *mecum*, *per meos amores*, *me adnitente*, (h. e. per me). quam et Cerda amplexus est. Laudatur IV. Aen. 115. *Mecum erit iste labor*, h. e. apud me, fiet per me, meus erit. Silius VIII, 330. *mecum erit haec prorsus pietas* h. e. aderit, inerit mihi.

Digitized by Google

Regius adcitu cari genitoris ad vrbem
Sidoniam puer ire parat; mea maxima cura;
Dona ferens, pelago et flammis restantia Troiae.
Hunc ego sopitum somno, super alta Cythera, 680
Aut super Idalium, sacrata sede recondam:
Ne qua scire dolos, mediusue occurrere possit.
Tu faciem illius noctem non amplius vnam
Falle dolo, et notos pueri puer indue vultus:

Vt,

677 *Accitus* fragm. Vatic. 678 *puer ille* pr. Hamburg. 679 *et* abest a Doruill. 680 *Nunc ego* fragm. Moret. vt sup. 670. *Cithe-ron* Parrh. 681 *Idaliam* Bigot. sec. et Rottend. tert. scilicet vt conueniret cum v. 693. *Idaliae lucos.* sed v. not. *Idalia* Goth. alter. *secreta* Leid. et pr. Hamburg. *reponam* Sprot. a m. pr. 682 *ne quis* multi ap. Burm. *mediusque* Hamb. alter. 683 *ipsius* pr. Moret.

mihi. Lenior ratio non succurrit. Versum tamen habent omnes.

677. *Ascanius* designatur per *regium puerum*, quatenus *Rex Aeneas* saepe dictus. *maxima cura* h. e. amor, carus Veneri.

679. Cf. 647.

680-88. *Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera* inf. lib. X, 86. Cythera, τὰ Κύθηρα, insula ipsa, Laconicae obiecta, h. l. *alta*, quatenus montosa est, hinc etiam, *super;* nisi forte aliquis montes in ea designari malit, vt et Idalium τὸ Ἰδάλιον ὄρος in Cypro; etsi et ipsa vrbs *Idalium;* quae paullo post 693. *Idalia*, Ἰδαλία χώρα, vt *Venus Idalia* dicta. (vrbem et montem intellige ap. Bion. Idyll. 1, 36. 37. vt expedias interpretes.) Sed *super a. C.* est pro *in.* Sic ὑπὲρ v. c. quod modo succurrit φθίσθαι ὑπὲρ Λιβύης Orph. Arg. 141. *sacrata sede* ἐν τεμένει, — *ne qua,* ratione ac via, *scire* pro rescire dictum. *medius occurrere,* in medio negotio sup. 348. *Quos inter medius venit furor.* h. l. de eo, qui impedimentum affert. — *faciem falle*, mentire, simula, falsam exhibe. cf. German. *facies* pro toto corpore et habitu v. h. l. Burm. cf. v. 658. *notos vultus*, ex more poëtarum, pro vultu suo proprio. — *laticem Lyaeum* pro vulgari, latex Lyaei. Sed poëtarum more pro deriuato adiectiuo, *latex Lyaeius*, quod ipsum vix vsus ferret, ponitur. *inspires ignem*, nonne paullo durius hoc? et iungitur etiam noua rei imago: *fallasque veneno* h. e. per fraudem venenum ei instilles. Quod autem hoc ita adstruit poëta, vt Didonem inter conuiuii hilaritatem, quae animum relaxat, amore inflammet, naturae humanae conuenienter comminiscitur.

690

Digitized by Google

Vt, quum te gremio adcipiet laetiſſima Dido, 685
Regalis inter menſas laticemque Lyaeum,
Quum dabit amplexus atque oſcula dulcia figet,
Occultum inſpires ignem, fallasque veneno.
Paret Amor dictis carae genetricis, et alas
Exuit, et greſſu gaudens incedit Iuli. 690
At Venus Aſcanio placidam per membra quietem
Inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
Idaliae lucos: vbi mollis amaracus illum
Floribus et dulci adſpirans complectitur vmbra.
Iamque ibat dicto parens, et dona Cupido 695
Regia portabat Tyriis, duce laetus Achate.
Quum venit, aulaeis iam ſe regina ſuperbis

Aurea

685 *Et* Goth. tert. *vt te cum* vnus Guelpherb. in Sax. collect. *accipiat* ſec. Moret. male. 686 *regales epulas inter* Montalb. 688 *obſcurum* alter Hamb. *fallaxque venenum* ed. Venet. non infelici errore. 690 *et vultu* Schol. Stat. II Theb. 96. *greſſu gradiens* Sprot. à m. pr. *inceſſit* Doruill. 691 *placitam* ſollenni vitio aliquot ap. Pier. 694 *floridus* et *amplectitur* Zulich. cum Parrhaſ. 697 *conuenit* Goth. tert. ſed in eo fere ſemper *con* pro *cum*.

690—94. *Gaudens* ſuauiter adiectum vt alias, *laetus paret* h. e. lubens. — *quietem irrigat*, vt, *ſomnum infundere*, et, vulgatiore ratione, *perfundere ſomno*, *irrigare membra quiete*, habet ab antiquioribus poëtis, Lucretio et Furio Antiate ap. Macrob. VI, 1. Et hi duxere ex Homerico ἐπὶ γλυκὺν ὕπνον ἔχευεν. περὶ δ' ἀμβρόσιος κέχυθ' ὕπνος. Nata autem loquendi forma ex notione humoris primum *nocti*, tum *ſomno* adiuncta; vnde ὑγρὸς ὕπνος. Ex eo ipſo artificum ratio ducta, quod Somnus cornu defundit quietem vel ſomnia; non inuerſe, vt vulgo creditur. *fotum gremio*, ornatius quam, *poſitum*. haerent interpretes cf. 718. *interdum gremio fouet*. *amaracus*, ſampſuchum vel *maiorana*, quae inter coronarias eſt. v. Plin. XXI, 11 ſ. 35. 39. — *in Cypro laudatiſſimum et odoratiſſimum* ibid. c. 22 ſ. 93. et vt *vmbram* h. l. efficiat, luxuriantius ibi naſci debet. ſuauiter autem ſingula in v. 693. 694. *complectitur adſpirans*, adhalando odores, ἡδύπνυς.

695. 696. *Duce laetus A.* ornate pro habens ducem.

697. 698. *Aulaea* ſunt veſtes v. 639. aliter Georg. III, 25. Cerda cum aliis de velis appenſis, quae proprie *aulaea*. vt Horat. II. Sat. 8, 54. *ſe compoſuit*,

pulcre

Digitized by Google

Aurea conposuit sponda, mediamque locauit.
Iam pater Aeneas, et iam Troiana iuuentus
Conueniunt, stratoque super discumbitur ostro. 700
Dant famuli manibus lymphas, Cereremque canistris
Expediunt, tonsisque ferunt mantelia villis.
Quinquaginta intus famulae: quibus ordine longo
Cura

699 Malim cum superioribus iungere: *Cum venit, a. iam se regina s. composuit — Iam pater A. conueniunt* h. e. iam etiam p. 700 *conuenient* Rom. a m. pr. *decumbitur* Commelin. *structoque* ed. pr. Burmanni. adde Pierium, vnde male adscriptum Pomponio in edit. Basil. Lucii. 701 *Dant manibus famuli* Medic. Gudianus cum al. optimis; item Romanus, Longob. aliique Pieriani; adde quos Cuningamus laudat. Vulgarum ordinem retinuisse Heins. videtur Prisciani auctoritate motus. *Dant f. lymphas manibus* Hamb. pr. *lympham* Hamb. sec. 702 *tunsis* Medic. *mantelia* Heins. post Pierium cum vetustiss. Rom. Medic. aliisque. Vulgo *mantilia*. v. Georg. IV, 377. 703 *longam penum* a Virgilio dictam, Carisius lib. I. Instit. auctor est. Duplex scriptura iam Gellii aetate circumlata est. v. IV. N. A. c. I. *longam penum* expressit etiam Ausonius. Donatum et Seruium frustra laudat Ge. Fabric. Retinuit tamen Heins. *ordine longo* praeclare, propter codd. consensum, et Nonii Marcelli Eugraphiique auctoritatem. Adde etiam poëticam rationem, quod *ordine longo* grauius ac dignius dictum. *instruere* porro legitur ap. Gell. l. c.

pulcre pro consedit. — *sponda aurea* iungendum, ne *sponda* nude sit posita. Dicta exquisitius quam lectus. — *mediamque locauit*, inter Aeneam et falsum Iulum, in triclinio. Copiose explanat Cerda. Verba tamen tantum hoc suppeditant: eam consedisse in lecto; et *mediam se locauit* ad poëticum sermonem referendum.

700. *Strato ostro.* super toro purpurea veste, stragula, strato. cf. 639.

701. 702. *Post discubitum* hoc loco (etsi non semper, quod Intpp. volunt, ita veterum mos ferebat. v. Odyss. δ, 52 sq. η, 172.) aqua affertur ad manus lauandas; afferuntur ad eas tergendas (non ad mensas integendas, vt quidam commentantur; hoc enim vt ne opus esset, mensas cum ipsis ferculis tolli mos erat) χειρόμακτρα laeuia ac mollia (v. ad Georg. IV, 377.) simulque instruitur mensa pane e canistris depromto et apposito. Apud Homerum panis (quippe crustae vel placentae nostrae similior) in canistris apponitur, vt Odyss. α, 147 et al. quod pressius sequitur noster Aen. VIII, 180. 181.

703. 704. In interiore aedium parte erant feminae, quae obsonia

Digitized by Google

Cura penum struere, et flammis adolere penates.
Centum aliae, totidemque pares aetate ministri, 705
Qui dapibus mensas onerent, et pocula ponant.

Nec

706 *Qui dapibus onerant m. et p. ponunt* Rom. cum plerisque aliis peruetustis Pierii, quod recte illi probatur, tamquam quod nescio quid picturatius habeat, quum res ipsa ita geri videatur. *dapibus*

nia pararent et *carnes coquerent.* Nam hoc est, iis curam fuisse, *struere penum.* (cf. Gell. IV, 1.) instruere et adornare edulia ac cibos. — *longo ordine*, quoniam L. numero, (respexisse poëta putatur Odyss. η, 103 sq. de Alcinoi regia, cuius conuiuium expressit in seqq. ex Odyss. θ, 57 sq.) — *et flammis adolere penates*, h. e. flammas in penetrali siue omnino in domo vt VII, 71. *castis adolet tum altaria taedis* pro taedas in altari, exquisitiore ratione, vt passim alibi, *adolere focos* et alia. Nec satis scio annon ita acceperit Statius, qui totum h. l. expressit, sed, vt solet, ad fastidium vsque productis singulis rerum momentis I. Theb. 512 sqq. vbi — *adolere focos epulasque recenses Instaurare iubet. Adolere focos*, quamquam sententia ambigua, etiam expressit Silius XI, 278. qui et ipse locus ex nostro est adumbratus; quod iam ante Cerdam vidit Pomponius. Est tamen altera interpretatio, quam Cerda defendit, (etsi ille Seruium ac Donatum frustra in partes vocat, Pomponius autem Sabinus priori potius fauet) eo sensu, vt ad suffitum, qui inter epulandum fieri solebat, thure in foco vel arula cremato, et quidem in Genii vel Laris vel Penatium honorem, referatur; id quod firmare videtur alter locus iisdem paene verbis expressus Georg. IV, 378. 379. vbi post reliqua: *Panchaeis adolescunt ignibus arae*, sed quid est *adolere penates*? nam Cerda male explicat; scilicet *penates* dicti pro *aris* ac *focis*, in quibus ignis accensus est in penatium honorem; adeoque *adolentur penates*, vt *arae adolentur* et *adolescunt* h. e. tura vel ignis in aris. In explicando voc. *adolere* nugantur Grammatici. Videtur *olere* ab initio omnino notionem augendi habuisse, sed substitisse tandem in vno rerum genere, quod incrementum habet continuum, seu quod continuatur, scilicet primum flammae in fomite nutritae; vnde *adolere* est cremare; tum odoris ex cremata victimae carne vel ture; vnde *olere* est odorem emittere.

705. 706. Ducentis aliis ministerium dapum et vini apponendi mandatum. *pares aetate* int. iuuenes, pueros, ex more

Valer.

Digitized by Google

Nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
Conuenere, toris iussi discumbere pictis.
Mirantur dona Aeneae; mirantur Iulum,
Flagrantesque dei vultus, simulataque verba, 710
Pallamque, et pictum croceo velamen acantho.
Praecipue infelix, pesti deuota futurae,
Expleri mentem nequit, ardescitque tuendo
Phoenissa, et puero pariter donisque mouetur.
Ille, vbi conplexu Aeneae colloque pependit, 715

bus onerant etiam Giphan. Indic. Lucret. p. 462. e scriptis vindicat. *onerant et ponunt* etiam Parrhas. c. Goth. pr. et tertio. *onerant* et *ponant* ed. Ven. Iunt. Ald. 707 *limina nota* Doruill. 708 *visi d.* Menag. pr. vt saepe. *discrimine* Goth. pr. 710 *flagrantis* Medic. c. Mentel. pr. Parrh. et al. Etiam sic Rom. qui alias quartos casus per *es* effert. sed *flagrantem deum* vix feras; et epitheton h. l. requiritur in *vultus*. *flagrantis* multi alii. *fulgentisque* Sprot. e glossa, quae in Leid. vno. *vultum* Menag. pr. 713 *videndo* Hamb. pr. ex interpr. 714 *pariter puero* omnium librorum Pierii, Heins. et Burm. lectio est, quam etiam Carisius agnoscit, vt mireris eam non esse receptam. Vulgatam Hamb. pr. et Goth. pr. tuentur, et Ven. cum pr. Moret. *pariter donis pueroque*.

Valer. Fl. II, 653. loco hinc expresso: *centumque pares primaeua ministri Corpora*. Quae de poculis in secunda demum mensa adhibitis memorat Burmannus h. l. et ad v. 737. ad heroica tempora referenda non erant. Cibus et potus ap. Homer. statim ab initio apponuntur; maiores calices ad libationem faciendam ad finem coenae; vt et hic inf. 723.

707. 708. *Per limina laeta* simpl. in domo. Mox *tori picti* iterum sunt vestes stragulae.

710. *Flagrantes dei vultus*. Seruius *ardentes diuinitate*; sed hoc parum clare. Nec clarius Donatus. Vt de roseo genarum colore cum Cerda accipias, vix loquendi ratio fert. Arbitror *oculos fulgentes* indicari, vtpote Amoris: saepe ap. Ouidium *igne*, *ignis fulgore micantes*, item *flagrantes oculi*, *flagrantia lumina amantum*. mox *pictum* int. h. l. *circumtextum*, ex 649.

712—14. *Pesti deuota futurae* δεινῶς, pro amori exitiabili destinata, eo amore iam contacta. Vis poëtica mox in eo, quod *mentem* addit, et quod *ardescit* et quod *tuendo* pro intuendo. Mox *mouetur* cum dilectu plus quam, *delectatur*, *tenetur*.

Et magnum falsi inpleuit genitoris amorem;
Reginam petit. Haec oculis, haec pectore toto
Haeret: et interdum gremio fouet, inscia Dido,
Insidat quantus miserae deus. At memor ille
Matris Acidaliae, paullatim abolere Sychaeum 720
Incipit, et viuo tentat praeuertere amore
Iam pridem resides animos desuetaque corda.
Postquam prima quies epulis, mensaeque remotae;
Crateras magnos statuunt, et vina coronant.

Est

716 *Huc oculis* Goth. tert. *et pectore* pr. Hamb. ed. Iunt. 719 *insidat* Medicei et optimorum codd. ap. Heins. est lectio, quam et Seru. ac Donatus agnoscunt, cum Nonio, tamquam archaismum, adeoque doctiorem. Vulgo *insideat*; quam codd. et edd. familiam ducit, vt alias, Romanus. De voc. vi v. German. Val. — *quantum m. d. ac memor* Franc. 720 *obolere* alter Menag. 721 *peruertere* Montalb. Leid. *peruertere amorem* ed. Ven. et sic Romanus antiquiss. *praeuertere tentat amore* Puget. *vino t. p. amorem* Goth. tert. 722 *dissueta* qu. Moret. et Wall. 724 *crateres* aliquot ap. Burm. *magnas* tert. Rottend. et Leid. quasi a *cratera* ductum sit. *Crateras laeti s.* Nonius et *Crateras longe st.* Lutatius, ap. Burm. forte ex Aen. VII, 147.

716. Cf. Excurs. ad h. v.

717 sq. *Haeret* in puero — *gremio fouet*, noli ex nostro sedendi more aestimare; (quod etiam Valesium fefellit in Valesianis p. 63.) nam Iulus iam tum pubescere debuit, si quidem ante septem annos patris ductu e Troia egressus est. Sed accumbentium situs animo repraesentandus est. *miserae* pro *sibi*, quanta cum vi! et tota poëtae cogitatio egregie est inserta: *inscia D.* — *deus. Acidalia* Venus ab Acidalio fonte, qui est in Orchomeno Boeotiae ciuitate, in quo se Gratiae lauant, quas Veneri constat esse sacratas. *Seru.* — *abolere Sichaeum*, h. e. Sichaei memoriam, desiderium, amorem — *praeuertere* exquisite pro simplici, occupare amore. Nam quod occupamus, in eo simul praeuertimus alios ne occupent. *amore viuo* vt *flamma viua*; opp. *resides animi*, animus ad amandum, vt bene Seruius, iners et qui desueuit amare. *Amor* autem *puber* h. l. vt in vet. signis ap. Winckelm. *G. d. K.* p. 233.

723. *Postquam prima quies e.* h. e. quamprimum epulandi finis erat facta. Nam *libatio* ad finem coenae facta, v. ad v. 705. VIII, 184 et 273. 279-280. De spatio inter primam et secundam mensam frustra Cerda multa. Ceterum versus hic iam supra legitur v. 216. vbi v.

724. Αὐτὰρ ἐπεὶ πόσιος καὶ ἐδητύος ἐξ ἔρον ἕντο, Κοῦροι μὲν κρητῆρας

Fit strepitus tectis, vocemque per ampla volutant 725
Atria: dependent lychni laquearibus aureis
Incensi, et noctem flammis funalia vincunt.

G 3 Hio

725 *It strepitus tectis* Gud. a m. pr. pr. Menag. Rottend. tert. Leid. a m. sec. quod et in Seruii Codice fuit, nec Burmanno displicet. Mihi quidem nimis in maius rem ferro videtur, cum de strepitu, sermonibus et clamoribus inter vina agatur. Scythicum foret, si *strepitus ad tecta it*, vt, *clamor coelo it.* Aliter infra IV, 666. Didonis morte cognita: *It clamor ad alta Atria. — vocesque* Bigot. alter Rottend. cum Schol. Cruqu. ad Horat. III. od. 19. *perampla* vna voce nonnulli Pieriani cum pr. Moret. *per alta* Longob. cum aliis Pierianis, item Zulich. ex lib. IV, 665. obseruante Burmanno. 726 *lychyni, lichini*, aberrationes ap. Burm. Praeclare Seruiana: Graeco sermone vsus est, ne vile aliquid introferret; nam offendisset *lucerna. lacuaribus* ab aliis scriptum fuisse, ibidem monitum videas. *laquearibus altis* vnus Guelpherb. in Collat. Cort.

κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο, Νώμησαν δ' ἄρα πᾶσι (quod quidem hic aliter v. 729.) Il. α, 470. 471. Alter versus etiam alibi repetitur vt Od. α, 149. δ, 339. Meminisse autem necesse est ex Homero, statui ad coenam maiora vasa, crateras, et minoribus poculis ex iis hausta vina distribui inter singulos conuiuas, apud Homerum quidem per praeconem ad singulos conuiuas accedentem, v. c. Odyss. ϑ, in Alcinoi conuiuio, quod Virgilius respexit. Sedebant enim conuiuae in soliis parietem ambientibus, et vnicuique apponebatur mensa cum cibo. Iam *vina coronant* (h. e. pocula, si κρητῆρας ἐπεστέψαντο ποτοῖο expressum est) aliter quam de impletis vsque ad ora poculis intelligi nequit. (et sic Pomponius et Seruius, qui tamen et alteram interpretationem habet.) Il. ϑ, 232. vbi de copia cibi potusque: πίνοντες κρητῆρας ἐπιστεφέας οἴνοιο. Alia breuitatis studio omittimus. De corollis certe cogitare heroici temporis mos non patitur, cf. Athen. I, 15. De sequiore vero aeuo non dubitatur, vt Georg. II, 528. De loco III, 525. infra videbimus.

725. Comparant illud: Μνηστῆρες δ' ὁμάδησαν ἀνὰ μέγαρα σκιόεντα. Odyss. α, 365. et alibi repetitum. Lectissimis verbis vsus est noster, inprimis in *volutant.*

726 sq. Continuatam in multam noctem coenam indicare vult poëta. Verbis similibus vtitur Statius I. Theb. 520. 521. et Silius XI, 281. 282. iam supra laudati. cf. Cerda. Obserua et hic v. 726. 727. summum ornatum verborumque dignitatem in re tenui. Non lucernas vel candelabra posuit, sed *lychnos, funalia* h. e. funiculos cera illitos; h. e. faces. cf. Odyss. η, de regia Alcinoi, 100 sqq.

728.

Digitized by Google

Hic regina grauem gemmis auroque poposcit,
Inpleuitque mero pateram: quam Belus, et omnes
A Belo soliti. Tum facta silentia tectis: 730
Iuppiter, (hospitibus nam te dare iura loquuntur)
Hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
Esse velis, nostrosque huius meminisse minores.
Adsit laetitiae Bacchus dator; et bona Iuno.
Et vos, o, coetum, Tyrii, celebrate fauentes. 735
Dixit, et in mensam laticum libauit honorem,

Primaque

729 *Qua* magna pars codd. ap. Heinf. item ed. Ven. et pr. Goth. sed recte reiectum; est enim minus doctum. *a bello* Zulichem. addita glossa: festiuis diebus. 730 *dum f.* Longob. 733 *que* abest Menag. alteri. 734 Ante Pierium vulgo lectum, *adsis*. Sed omnes eius libri habebant *adsit* vel *assit*; neque aliter Heinsiani cum Macrob. III. Sat. 4. Comment. Cruqu. ad Horat. I. od. 18. vtramque lectionem agnoscit Seruius. *At sit* Medic. 735 *O Tyrii coetum* quatuor ap. Burm. 736 *in mensa* vulgg. sed *in mensam* Macrobii, optimorumque librorum et exemplorum copia firmauit post Pierium Heinf. Redit res eo, quod doctius dicitur hoc, quam illud. nonnulli etiam ap. Pierium, et nostri tres Gothani, *immensum*, quod eodem alludit. adde lib. VIII, 279.

728—30. Etiam hinc sua duxit Statius l. c. 539 sqq. — *soliti* sc. implere, h. e. qua vsi fuerant. A Belo autem Tyriorum regum stirpem ducebant Graeci. v. Seru. sup. ad 642. Apollodor. II, 1. cf. Salmas. Exerc. Plin. p. 402. Ex nostro idem Silius I, 87 sq.

731—35. Preces inter libandum ad Iouem ξένιον, hospitalem, factae. — *hospitibus te dare iura*, praeesse, sub tutela eos habere; (non aliter vsus loquendi fert, quatenus *dare iura* simpliciter interdum est, imperare. Dicerem esse, *qui hospitibus illatas iniurias vlcisceris*; sed an *dare iura* pro vlcisci dicatur, dubito) — Expressa autem illa Homerica Odyss. ν, 179 sqq. Adde Odyss. ν, 50. et plur. al. loca. Illud *nam* caussam interponens Homericum esse satis constat. cf. Ernest. V. V. ad Odyss. μ, 320. *minores*, nepotes, sup. 532. — *Bacchus laetitiae dator*: Germanus laudat Δῶρα Διωνύσου πολυγηθέος ap. Hesiod. Op. et D. 614. *bona Iuno*, propitia, χρηστή, ἀγαθή. Inuocatur autem hic, vt patrium Tyriorum numen. — *coetum celebrate*, bene Seru. conuiuium; *fauentes* interfitis huic conuiuio.

736—740. *Laticum*, laticis, *honorem*, h. e. vinum in deorum honorem ac cultum libatione effusum — *libato*, h. e. postquam libatum erat, vel libato

Primaque libato summo tenus adtigit ore.
Tum Bitiae dedit increpitans. Ille inpiger hausit
Spumantem pateram, et pleno se proluit auro.
Post alii proceres. Cithara crinitus Iopas 740
G 4 Personat

737 *Libatos* n. latices coni. Heinſ. et alii viri docti. Nec inficiandum, versum ornatiorem et suauiorem inde exire. *libatos latices attigit* h. e. poculum, vnde pars vini in mensam iam erat effusa. *libatum* alter cod. Hamburg. videlicet honorem. *sacro tenus* Sprot. *cum Bitbiae* Hamb. pr. *Biciae*, *Byciae* al. 739 *summo se p*. Menag. pr. *profluit* Oudart. *s. s. p. ore* nonnullos libros legere Pierius docet.

bato laticum honore, alteri tradit poculum, vnde primo loco gustauerat regina, vt et ille libatione facta biberet; quod et is laetus lubensque facit. προὔπινεν illa et *dedit*, propinauit, *increpitans*, simpl. adhortans, inuitans, vt et ipse biberet, siue, vt primo loco Seruius, inclamans; nil amplius. Sic et aliis in locis exponi potest. Obiurgandi hic nec locus, nec dignus vel reginae vel epici poëtae persona talis sarcasmus: vt nec illud ex poëtae mente sit, quod Didonis verecundiam in bibendo praedicant. Aliena haec a loco et consilio poëtae omnia. Sed dicendum: quod poëtae memorandum erat, eum cum decoro extulisse, inprimis antiquorum temporum more, cum matresfamilias vino non vterentur.—*Bitias* Punicum nomen, quod et alibi occurrit. —*pleno auro se proluit*, poculum vini plenum epotauit, quod tantum labris attigerat Dido; dictum puta, vt *vino perfundi*, *madere*, *tingui*, de ebriis; quae omnia notiora sunt. Burmannus docte, non eleganter, haec illustrat. *Multa prolutus vappa* etiam Horat. I. Serm. 5, 16.

740. Ad Homeri imitationem inprimis Odyss. Θ, 62 sq. Heroicis temporibus semper ἀοιδὸς conuiuiis, quae fere cum re diuina erant coniuncta, aderat. cf. Quintil. I, 10, 10. quem locum sine auctore affert Pomponius. — *crinitus*. proprius is citharoedorum habitus comam alere; forte Apollinis exemplo. Traduxisse tamen ex suis temporibus ad vetera videtur Virgilius. *personat* ea, *quae d.* canit cithara. Sic poëtis *sonare*. Praeclare et hoc ad illorum temporum, quibus omnis philosophia naturae qualicunque contemplatione continebatur, rationes, quod carminis argumentum ex cosmogonia et ex physicis petitum est. Quod autem Atlantem cantus magistrum facit, fabulam alicuius poëtae Graeci exquisitiorem redolet, veluti quod Ecl. VI. Silenus physica docebat. Atlanti vulgo tributa siderum notitia ac sphaerae inuentum. cf. Intpp. Ouid.

Digitized by Google

Personat aurata, docuit quae maxumus Atlas.
Hic canit errantem lunam, solisque labores;
Vnde hominum genus, et pecudes; vnde imber, et ignes;
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones;
Quid tantum Oceano properent se tinguere soles 745
Hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.

Inge-

741 *Docuit quem* Medic. cum parte codd. Heins. nec non Romanus cum aliis Pierianis. Etiam Seruius: *quae* legendum, non *quem*. *docuit quam* Graeu. *Atlans* Romanus, et sic Mentel. 742 scripsisse nonnullos *is* Pierius monet. Scilicet *hic* eius loco positum. Atque is quidem (Iopas) canit etc. 743 *vnde genus hominum et pecudum* — Hamb. pr. *pecudes, aqua, imber et i.* ed. Ven. scil. *aqua* ex glossa. *et ignis* Sprot. et Rottend. tert. *et pecudes, genus vnde ferarum,* Medic. Pierii. 744 *Pliadasque Hyadas* plures ap. Heins. et duo Goth. *Plyadasque hyades* ed. Ven. *Pleiadas*que Parrh. scilicet quoniam alias *Pleiadesque Hyadesque* iungi norant: (sup. Georg. I, 138. Iliad. σ, 486. Ouid. Met. XIII, 293.) inuito metro, plane vt Aen. III, 516. vbi idem versus recurrit, factum videmus; v. Heins. ad e. l. *septemque triones* Hamb. alter. 745 *Qui* Goth. sec. *properant* tres Burmanni. *se intingere* pr. Moret. qui et mox, *obstat.* 746 *tum quae* Goth. sec. non male. Iidem hi duo versus 745, 6. supra Georg. II, 481. 2. occurrebant.

Ouid. IV. Met. 631 etc. Idem inter primos philosophos recensetur a Diogene Laërt. in prooem. Quamquam haec omnia ad solum astronomiae studium referri possunt. Cum Iopas Tyrius, nunc Poenus, citharoedus inducendus esset a poëta, acute Atlantem e vicinis Mauretaniae montibus auctorem carminum, quae caneret, ei arcessiuit. *maximus Atlas.* Aen. VIII, 136. *maximus Atlas, — aetherios humero qui sustinet axes.*

742—746. *Errantem lunam*, pro, *lunae errores* seu cursus. *solis labores*, defectus, eorumque caussas. cf. Georg. II, 478. — *imber et ignes* h. e. fulgura, ex nubium afflictu — *Arcturus* stella post caudam maioris Vrsae, posita in signo Bootae, et *Hyades* stellae in fronte Tauri. cf. Seru. ad h. l. *geminique Triones:* sunt Helice et Cynosura, Vrsa maior et minor, *teriones* h. e. boues dictae (v. ad Georg. III, 381.) quia ab antiquis hominibus sub boum, iugo iunctorum, forma sidera haec comprehensa fuisse videntur; hinc iisdem, et interdum maiori Vrsae soli, (vt Odyss. ε, 273.) tributum nomen ἅμαξα, *plaustrum;* et hinc *Bootes*, qui deinde, Vrsarum formis et nominibus subiectis, *Arctophylax* dici coepit. Vsus etiam tulit hoc, vt septem in altero horum *terionum*, Vrsa maiore, stellae clarissimae (cf. Cic. N. D. II, 41.) *septentriones* appellarentur.

748.

Ingeminant plausu Tyrii, Troësque sequuntur.
Nec non et vario noctem sermone trahebat
Infelix Dido, longumque bibebat amorem;
Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa: 750
Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis:
Nunc, quales Diomedis equi: nunc, quantus Achilles.
Immo age, et a prima, dic, hospes, origine nobis
Insidias, inquit, Danaum, casusque tuorum,
Erroresque tuos. Nam te iam septima portat 755
Omnibus errantem terris et fluctibus aestas.

747 *Plausum* vulgares libri habent. Sic etiam in Seruianis. Sed *plausu* Romanus c. aliis vetustiss. Pierii, item Medic. cum ceteris Heins. praeter Sprot. et Ven. adde Wass. ad Sallust. b. I. 5. *plausu* etiam duo ex Goth. In tert. Moret. *plausus*. Sed praeclare *plausu* reuocat et illustrat Heinsius exemplis promiscue positis, quibus apparet tantum hoc, *ingeminare* absolute dici: *ingeminat clamor* et alia. Scilicet dicendum: *plausu ingeminare* esse doctius et exquisitius dictum, quam *plausum*, vti multa alia similiter immutari solent, vt poëtica dictio a vulgari recedat. cf. Heins. ad Aen. II, 207. Sic illud Ouid. Fast. VI, v. extr. *increpuitque lyra* pro, *i. lyram*, de quo aliquando ad Horatium pluribus. 748 *trahebant* ed. Ven. 750 *super Hectora* Gudianus. 751 miror neminem coniecisse: *quibus A. venisset filius oris*. 753 *Nunc age* Hugen. 756 *Fluctibus — omnibus aestas* alii *ac fluctibus* Menag. *et terris et fluctibus* aliquot libri ap. Pierium, quod, inquit, sententiam reddit vberiorem. Et sic quoque MS. Bersman. et ed. Cuning. In Goth. pr. subiicitur: *Funera Dardaniae narrat fletusque secundo*.

748. *Noctem sermone trahebat* doctius quam alterum, *sermonem trahere in noctem* — *longum bibebat amorem*, imbibebat, quasi longo haustu. Metaphora per se frequens.

751. Vid. Excurs. ad h. v.

753. *A prima o.* excidium Troiae a simulato inde Achiuorum reditu equoque fabricato. Male alii post Seruium, a raptu inde Helenae.

755. Annorum numerum ex Teucro scire potuit. cf. 619 sq. De ipso annorum computo v. Excurs. ad lib. III. pr. Ceterum Homius c. XXII. Elem. crit. reprehendit libri clausulam, cum ipsa πραγματεία nullum hic, ad quod illa incidi potuerit, momentum suppeditet. Monitum hoc, vt plura a summo viro, subtilius quam verius. Cum Aeneae narratione nouus plane rerum ordo exsurgit, adeoque memorabilem interquiescendi locum subiicit. De clausulis et exordiis librorum Aeneidis non male disputantem video Ios. Trappium ad h. l.

EXCVRSVS I.

I, 51. 52. *Ventorum in patriam, loca foeta furentibus austris, Aeoliam*, in insulam Aeoliam, *venit* Aeneas, h. e. vnam ex Aeoliis, quas et Vulcanias et Liparaeas appellant, sedem ac regiam Aeoli, siue Strongyle illa fuit siue Hiera. Nam nota est hac in re varietas, vt qui laudantur a Cerda. adde Apollonii Schol. IV, 761. et Spanhem. ad Callim. in Dian. 47. Liparam tamen noster in animo habuisse videri potest, si Aen. VIII, 416. 417. compares, vbi Vulcani sedem, Hieram, iuxta *Aeoliam Liparen* narrat. Vnam *Aeoliam* memorat Homeri exemplo Odyss. κ, 1. quo toto loco comparato intelliges, Aeolum Virgilii plus dignitatis habere, etiam in hoc, quod *vtres*, quibus venti includuntur, absunt; qui sane in Homericis fabulis locum suum tuentur, in Virgilio autem absurde positi fuissent. Comparato tamen Quinti Cal. loco XIV, 474 sqq. intelligere mihi videor, praeiuisse Virgilio ex cyclicis poëtis aliquem, qui tempestatem in Graecorum classem, Aiacis Oilei f. vlciscendi caussa, excitatam simili modo descripserat. Nam Quintus, qui illum sine dubio expressit, loco Virgiliano multa habet consentanea. Virgilium in hac fabula expressit Valer. Fl. I, 576 sqq. sic vt facile imitatorem intelligas; breuius narrationem exsequitur Silius IX, 491 sqq. Apollonii exemplo IV, 777.

EXCVRS. II.

I, 71. *Sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae.* Habet igitur etiam Iuno suas Nymphas, non modo Diana. Memorantur Nympharum nomina ap. Pompon. Sab. ad h. l. Sed ne fallare, exscripta ea esse teneas ex Georg. IV, 336 sqq. vbi Nereides Clymenes comites enumerantur. Locus expressus ex Il. ξ, 267 sqq. sed ibi Iuno Somno promittit χαρίτων μίαν ὁπλοτεράων. Charites enim Iunoni adsunt antiqua religione. Ita ap. Pausan. II, 17. Sed fingunt poëtae nonnulla praeter religiones. Sic Statius Palladi non minus quam Dianae comites dat Theb. II, 239. Alioqui Horae Iunoni adsunt, quas ad quatuor anni tempora reuocat Quintus Cal. X, 336 sqq. In Homero multa sunt, quae minus displicent. *Somno* coniugem promitti, magis est consentaneum, quam Aeolo, XII. iam ex vxore filios habenti v. Odyss. κ. pr. cui ideo nec v. 74. aliquid praeclari admodum promittitur, pulchra eum prole parentem futurum. Dicendum tamen, Virgilium hac in parte fabulae ab Homero recessisse, Aeolumque nondum vxori iunctum posuisse. In 74. 75. voluit poëta Homericis verbis vti; ibi v. 269 Somno promittitur Pasithea ἧς αἰὲν ἐέλδεαι ἤματα πάντα, *cuius amore tu flagras ab omni inde tempore,*

Digitized by Google

tempore, cuius amore iam dudum teneris (vide 276. cf. Odyss. ε, 210. 219.) quae multo melior est muneris commendatio. Sed Virgilius, nisi in diuersam sententiam versus Homericos deflexit, ita accepisse videtur, *quam tu semper amabis*; ἐέλδεαι pro futuro tempore, quod et ipsum accommodatum est prisco vsui loquendi. Vide v. c. Hymn. in Venerem v. 149. et Odyss. ζ, 281. ἕξει δέ μιν ἤματα πάντα. Vnde apparet, vetere aeuo omnino hanc fuisse formulam designandi coniugii.

EXCVRS. III.

I, 85. *Vna Eurusque Notusque ruunt creberque procellis Africus.* Aquilonem cum his non memorari miror equidem. Nam, quod Seneca Nat. Qu. V, 16. vbi h. l. excitat, *Vna*, inquit, *Eurusque Notusque — Africus, et* qui locum in illa rixa non habuit, *Aquilo*, verum non est, nisi tantum hoc dicere voluit, omissum esse aquilonem a poëta. Nam ad classem Aeneae, quae a Siciliae litore occidentali euecta cursum ad Italiam tenebat, versus Africae litora reiiciendam, aquilonis sane partes esse debuere praecipuae. Sed eum omissum tanto magis mireris, quandoquidem in loco Homeri, quem verbis expressit, Odyss. ε, 295. vbi Vlysses ex Calypsus insula redux graui tempestate opprimitur, cum ceteris ventis Βορέης αἰθρηγενέτης memoratus sit. Et in altero loco Odyss. ι, 80. 81. vbi Vlysses, qui vltra Maleas prouehi non poterat, versus Libyae litus, ad Lotophagorum insulam, Meningem esse putant, reiicitur, borea vento, et quo alio vento fieri id potuisset? id factum memoratur. Similiter de Argonautis apud Apollonium IV, 1231. quos ex Ionio mari in syrtes tempestas impingit, καὶ τότ' ἀναρπάγδην ὀλοὴ βορέαο θύελλα Μεσσηγὺς πέλαγός τε Λιβυστικὸν — φέρ' — Habuit autem et hunc ipsum locum ante oculos Virgilius, vt e pluribus vestigiis intelligas. Dicendum itaque, poëtam ventos promiscue h. l. posuisse, nec ad subtiliorem aliquam rationem; et in vna saltem procella ipsum aquilonem nominat inf. v. 102. — Porro aliam difficultatem in h. l. mouere videri potest Seneca l. l. vbi, recitatis his versibus, *in vnam tempestatem omnes ventos congregari posse negat.* Res scilicet ita ad libramentum rediret, et aquilonem reprimeret auster, et sic porro. Poëtarum vsu defendit nostrum poëtam Cerda cf. inf. II, 417. et Senecae imitationem Agamemn. 473—76. habes. Enimuero, nisi ab aliena manu iste pannus Senecae assutus est, cogitandum est de subitis ventorum conuersionibus, ac procellarum ab omnibus plagis circumagentium se vicissitudine. Naturam rei clare expressit Hom. Odyss. ε, 331. 332. Nauem ἄμπελαγος ἄνεμοι φέρον ἔνθα καὶ ἔνθα, Ἄλλοτε μέν τε Νότος

Βορέῃ

Βορέῃ προβάλεσκε φέρεσθαι· Ἄλλοτε δ' αὖτ' Εὖρος Ζεφύρῳ εἴξασκε διώκειν.

EXCVRS. IV.

I, 108—112. *Tris Notus abreptas in saxa latentia torquet: Saxa vocant Itali, mediis quae in fluctibus, aras. Dorsum immane mari summo. Tris Eurus ab alto In breuia et Syrtis vrguet, miserabile visu.* Aut *Itali*, Romani, omnino quaecunque saxa, omnes scopulos, medio in mari *aras* vocant, quemadmodum *ara* omnem crepidinem et eminentiam veteri sermone designabat. Notus locus Scalig. Auson. Lect. II, 22. At sic frigidissima esset oratio. Aut de certo aliquo loco agitur. Erant autem ex aduerso Carthaginis, CCXXX ab vrbe stadiis, inter Apollinis et Mercurii promontoria (cf. inf. Exc. ad v. 158.) duae insulae seu verius scopuli, saepius pro vna insula habiti, nunc Afris *Zowa-moore*, in geographicis tabulis *Zimbra*, vitiose in Gallicis libris, *les Isles des Imbes*, dicta, de qua v. *Shaw Travels* p. 146. olim *Aegimorus* vel *Aegimurus* insula. Plin. V, 7. *Contra Carthaginis sinum duae Aegimori Arae, scopuli verius quam insulae, inter Siciliam maxime et Sardiniam.* (Compara Liu. XXX, 24.) *Auctores sunt, et has quondam habitatas subsedisse;* vt adeo sub mari laterent (*saxa malignis submersa vadis* Statius diceret I. Theb. 373.) Varro ap. Seru. ad h. l. *verentur in pelago latentem insulam, quem locum vocant Aras.* Eas *Neptunias* fuisse vocatas idem Seruius e Claudio Quadrigario docet, at Sisenna *propitias* appellauerat. Iam *Arae* possunt dictae videri, quia scopuli sunt super aquam eminentes. At Seruius: *quod ibi Afri et Romani foedus inierunt et fines imperii sui illic esse voluerunt.* Inducias quidem in ea insula ruptas sub finem belli Punici secundi Liuius l. l. memorat; non pacem ibi factam. Et fines imperii in pacis conditionibus apud Polyb. III, 22 sqq. aliter constituuntur. Sed qui istum Seruianis adsuit pannum, *Aegates* insulas, Lilybaeo Siciliae oppositas, ad quas victi a C. Lutatio Catulo Poeni bello Punico primo finem fecerunt, cum Aegimuro confudit. Quod et a Pomponio Sabino factum video. Alia lacinia in Seruianis docet, in his saxis, quae insulae submersae olim reliquiae essent, Poenorum sacerdotes rem diuinam facere solitos. Hactenus de vocis *arae* interpretatione. nunc de toto versu, quem solent laudare docti viri, tanquam doctrinae, quae in poëta fuit, argumentum. Recte quidem. Sed quis poëtam ferat in medio rerum aestu, cum omnia tempestate magna turbata sunt, cum omnia mortem intentant, grammaticam aliquam subtilitatem alienissimo loco interserentem? Sensisse

fuisse hoc frigus iam alios non dubito; et eundem sensum se habere priuatis aliquando ad me literis significabat Artium inter populares nostros sospitator, Hagedornius. Nisi tamen est aliqua poëtam defendendi ratio, vt interpunctione peccari dicas. Voluerat scilicet ille verba sic legi et accipi: *Tres Notus — in saxa latentia torquet, Saxa, vocant Itali mediis quae in fluctibus Aras, Dorsum immane m.* Iuuatur ita aliquantum poëtae oratio, meo saltem iudicio: nec in hunc modum male apud Seruium ordo instituitur, etsi paullo tenuior vel sic sit oratio: *quae saxa, latentia in mediis fluctibus, Itali aras vocant.* Ita poëtae labes, si non eluitur, saltem dilui videtur. Sed alia difficultas occurrit in locorum ac ventorum descriptione. Tres naues *Notus* in *Aras* abripit; atqui ad eas *Aquilo* ferre debebat naues a Sicilia in altum euectas? Verum et hic *Notum* temere pro quocunque vento ponere potuit; vt Aen. V, 2. Aeneas ex Africa versus Italiam tendens *fluctus aquilone secabat.* Potuit etiam classis iam tum ad occidentales vel australes Ararum partes delata esse, vnde Notus in Aras propelleret. Paullo post v. 110. *Eurus tres alias naues in breuia et Syrtes* agit. Iam vulgo omnes, quotquot vidi, interpretes Syrtes proprie ita dictas (de quibus v. Sallust. Iug. 78.) intelligunt. Enimuero, vt taceam, ab occidentali Siciliae litore prouectos Eurum non potuisse ad has partes abripere; huic enim dubitationi eodem, quo modo vsi sumus, modo occurri potest; omni, quantum video, geographicae rationi hoc repugnat, vt tam ingenti marium spatio ad Syrtem minorem, multo magis vt ad maiorem, delata Troianorum classis pars fuerit, cum altera pars Aris, h. e. insulis Carthagini obuersis, adhaesisset. Porro tempestate sedata, iactatae naues v. 158. *proxima litora* petere dicuntur; et appellunt sane illae ad Carthaginense litus. At quantum litoris hoc esset interuallum inter Carthaginem et Syrtim minorem; nam maior multo etiam longius remota. Quo efficitur, vt, nisi poëta dormitauit, (quod fere est, vt verearis, si cf. V, 192. VII, 302. VI, 60. cum V, 51. IV, 41.) Syrtes saltem appellatiue de arenosis locis quibuscunque accipiamus; quem in modum Syrtin illam, in quam ἐκπεσεῖν timet nauis Paullum vecta Act. Ap. XXVII, 17. de loco aliquo arenoso circa Clauden insulam, non de magnis Syrtibus, accipiendam putamus. Fuisse igitur in ea maris parte, circa Aras seu Aegimuri insulas, loca arenosa credendum est, in quae pars nauium Troianarum incidit.

EXCVRS. V.

I, 124 — 129. *Interea magno m.* etc. — Hic *grauiter commotus*, ira, et *caput placidum* habere videntur primo obtutu, quod

quod ſibi repugnet. Obſeruarunt iam alii et nuper Ill. Homius in Element. Critic. Nec tamen defuere iam olim qui defenderent. Sed Grammaticorum veterum leuiſſima eſt ratio, vt alterum ad Aeolum, alterum reſpectu Aeneae dictum ſit. Artificum autem, quibus animi motus in deorum ore ita ſunt exprimendi, ne placida numinis maieſtas inde minuatur, exemplo et ratione, ad quam et Spencius prouocat, tueri poëtam nolim. Nam diuerſa eſt in his poëtices et plaſtices ratio atque indoles. Plaſtes enim vel pictor iram etiam placidi vultus exprimere poteſt, et in Neptuni ore iram ita pingi poſſe, vt placidi vultus veſtigia non modo maneant, verum etiam ipſam iram temperent et mitigent, nemo dubitat. Verum poëta, cum *grauiter commotum* et *placidum* ſigillatim vnum poſt alterum ponit, diuerſis animi ſenſum ac contrariarum rerum imaginibus impellit, adeoque alterum altero ſubeunte iugulat. Meliorem rationem ac viam defendendi poëtae ſuppeditabat *Brandeſius*, Vir ſummus, artium literarumque politiorum egregius arbiter, cum et ipſis poëtis eam legem ſcriptam et ab Homero (vt in ipſo Neptuno Odyſſ. ε, 282 ſqq.) et praeſtantiſſimo quoque poëta obſeruatam eſſe diceret, vt dignitatem et maieſtatem deorum etiam in ira vel exſultatione alioue affectu animi ſeruarent, eique hactenus conſulerent, ne faciem ira tumentem rictumue cachinno diductum, legentium ſenſui obiicerent. Etiam in illis: *Quos ego — ſed praeſtat* placida illa dei maieſtas a poëta eſt prodita. Tanquam numinis itaque proprium omnino habendum eſt *placidum caput*, quod et placato et irato conuenit ac manet, adeoque h. l. mari effertur etiam ab irato. Sed nec video, quare *grauiter commotus* de graui ac vehemente ira, qua exardeſceret, acceptum ſit. Eſt enim nihil aliud quam, quod Neptunus, cum ortam ſubito, ignota de cauſſa, tempeſtatem ſenſiſſet, rei miraculo turbatur. Eſt Homericum συγχυθείς. Aliam dubitationem facere poſſit, quod Neptuni et animus et os atque vultus, mythologorum ac poëtarum conſenſu, paullo triſtior, iracundus et toruus exhibetur, adeoque *placidum caput* ei praeter naturam tribui videtur. Multa hic dici poſſunt; nam in talibus diſertum ac doctum eſſe non adeo difficile eſt; ſed etſi Neptuni ingenium et os τὸ μειλίχιον Iouis non ſemper habere ſolet, tamen iſta vultus triſtitia, qua a Ioue diſcernitur, non ad iram ac furorem aſſurgit. Si autem poëtarum loca ſunt, in quibus oris truculentia aut animi ſaeuitia paullo inſignior ei tribuitur, videndum, an poëta non potius maris, cuius imperium deus habet, ingenium reſpexerit; vt in illo: *ſuiſque immanior vndis.*

EXCVRS.

Digitized by Google

EXCVRS. VI.

I, 159—169. *Est in secessu longo locus. Insula portum Efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto Frangitur, inque sinus scindit sese vnda reductos. Hinc atque hinc vastae rupes, geminique minantur In coelum scopuli: quorum sub vertice late Aequora tuta silent. Tum siluis scena coruscis Desuper, horrentique atrum nemus imminet vmbra. Fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum: Intus aquae dulces, viuoque sedilia saxo; Nympharum domus. Hic fessas non vincula nauis Vlla tenent: vnco non adligat anchora morsu.* Cum de hac loci, ad quem Aeneas appulerit, descriptione in diuersas abierint sententias interpretes, accuratius de ea mihi erit agendum. Videamus primum verba eorumque ornamenta. *In longo secessu*, sinu, *est locus. Insula*, quae continenti est obiecta, *efficit portum obiectu laterum* suorum, (hoc ipso, quod obiecta, opposita est) *quibus*, ad quae, *omnis vnda ab alto*, omnis fluctus, *Frangitur et in sinus reductos*, in interiores sinus recessus, *sese scindit*, fracta recedit. *Hinc atque hinc*, haud dubie adhuc in ipsa insula, ab vtraque eius extremitate, *vastae rupes geminique scopuli minantur in coelum*, (duo scopuli eminent) *quorum sub vertice* (subter quibus) *late Aequora tuta silent.* Haec et pulchre dicta et intellectu facilia. *Tum*, praeterea, *desuper imminet* (supra est) *scena siluis coruscis*, prospectus siluarum (quae micant, coruscant, dum vento agitantur) *et atrum nemus imminet horrenti vmbra.* (etiam hoc in ipsa insula.) *Sub aduersa fronte*, in litore adeo continenti, ex aduerso insulae, *antrum* est *scopulis pendentibus — Hic* (non tam in hoc antro, quam in tota hac sinus parte, quae pro portu est) *fessas non v.* Nolo iam longus esse in commemorandis aut refellendis aliorum rationibus, quibus totus loci situs in aliam formam mutatur. Ita iam v. 162 sqq. *Hinc atque hinc vastae rupes* sqq. ad terram continentem referunt omnes fere, praeter Scaligerum Poëtic. V, 3. interpretes. Potest poëta ita pressius videri sequutus esse Homerum, apud quem δύο προβλῆτες ἀκταὶ ἀποῤῥῶγες in ipso continenti visuntur. Sed in Homero nulla omnino insula obiecta; et, si ita facias, *fronte sub aduersa* v. 165. quomodo interpreteris, aut quomodo cum Cerda *tum* ad alterum litoris latus trahas, non habes. Porro *sinus reductos* Cerda et alii de interuallis inter insulae latera et scopulos continentis accipiunt. Sed poëta totum interiorem sinum post insulam intelligit. Exoritur altera disputatio, in qua Africae parte, et quidem in vicinis Carthagini litoribus iste locus sit, aut fuerit. Iam cum talem locorum situm a nemine alio commemoratum viderent, Interpretes post Seruium, quem habemus, et Pompon. Sabinum fere in eam sententiam discessere, vt totum lo-

cum

cum poëtae ingenio deberi, neque eum vnquam vere exstitisse existimarent. Et verum vtique est, quod iam Macrob. V. Sat. 3. et Seruius ad h. l. notarunt, poëtam expressisse nobilissimum Homeri locum de Phorcynio portu et Nympharum antro Odyss. ν, 96 sqq. atque adeo transtulisse ea, quae Homerus de insula Ithaca memorauerat, ad ornandum litus Africae. Enimuero mutauit non pauca, vt siue certasse cum Homero, siue certi loci naturae sua accommodasse videri debeat. Fuere porro interpretes, qui, secundum Seruium, poëtam portum suum ad portus nouae Carthaginis in Hispania speciem adumbrasse putarent; quoniam apud Liuium descriptio istius portus est huic loco simillima: lib. XXVI, 43. *Ceterum sita Carthago sic est. Sinus est maris media fere Hispaniae ora, maxime Africo vento oppositus et quingentos passus introrsus retractus, — huius in ostio sinus, parua insula obiecta ab alto portum ab omnibus ventis, praeterquam Africo, tutum facit, ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse, in quo condita vrbs est.* Prospectum vrbis delineatum dedit Cerda. cf. Silium XV, 220—229. Addisonus (*Remarks on several Parts of Italy* p. 153 sqq.) sinum Neapolis vrbis Virgilii oculis esse obuersatum putabat, nec ab eo dissentit, qui haec loca adiit Grosleius (Nouveaux Memoires sur l'Italie T. II. p. 105. 106.) et potest hoc speciem aliquam habere, si poëtam Neapoli otium suum consumsisse reputes, et Capreae insulam obiici litori montibus et siluis munito memineris. In his tamen omnibus nonnulla sunt, quae probare vix possis. Parum sapientem parumque gnauum poëtam dicas, qui in litore Italiae obiecto, quod quotidie tot Romani frequentarent, quodque adeo notissimum esset, (nam aliter res se haberet in ignota regione,) vellet locum fingere, qui nuspiam esset, et tantum hoc agere, vt locum ex Homero latine conuerteret. Simili ratione Nympharum antrum apud Homerum poëtica licentia effictum multi voluere. At habemus Artemidori Ephesii fidem ap. Porphyr. de A. N. cap. 4. qua constat verum huius descriptionis fundum fuisse. Quod descriptio porro loci cum situ portus Carthaginis nouae et Neapoleos conuenit, id mirum non est, cum multorum portuum idem situs sit, idque pro praestantissimo facile portus genere habeatur, quod obiectu insulae efficitur: cuiusmodi plurimi memorari possunt portus. Talis erat Brundisii, de quo v. Lucan. II, 613—621. Alexandriae. Caes. B. Ciu. III, 112. Maneat itaque, Virgilium veri loci situm adumbrasse, quamquam additis forte nonnullis, quae ad poëticam amoenitatem et ornatum facerent; quod, vt poëta, recte facere potuit. Atque haec ne Virgilii magis studio, quam aliqua veri specie

arbitrari

Digitized by Google

arbitrari videamur, *Shavium*, doctiſſimum virum, auctorem laudare poſſumus, qui ſimilem in Carthaginienſi litore locum deprehendiſſe ſibi viſus eſt. In Tunitano ſinu, in quo eodem Carthago olim fuit ſita, inter promontoria Apollinis et Mercurii, quorum hoc quidem, nunc *Cap Bon*, ab Oriente, illud, nunc *Cap Zibeeb*, ab Occidente, ſinum claudit, in hoc itaque ſinu, cuius os inter duo promontoria vndecim leucas patet, ſupra *Miſuam*, verſus promontorium Mercurii, ſeu Hermaeum (*Cap Bon*) circum ea loca, in quibus *Aquilaria* olim fuit ſita, (nunc vicus *Lowbareah*, qui vnam tantum leucam a promontorio illo abeſt) a litore inde vsque ad vicum hunc mons procedit, qui totus effoſſus et excauatus, a mari inde ad vicum iter ſubterraneum praebet. Patet enim via, ad cuniculi ſpeciem, a ſolo ad verticem ad viginti vel triginta pedes, relictis per interualla ad montis molem ſuſtentandam columnis et arcubus ſeu fornicibus; ſpiramentis etiam paſſim aër et coelum deſuper admittitur. Fuiſſe has lapicidinas Straboni XVII. p. 1191, A. commemoratas, ſuſpicatur idem Shavius; recte, nec ne, nunc non diſputamus; vnde Carthago, Vtica et aliae vicinae vrbes materiam peterent. Mons ipſe ſilua obſitus. Antri oſtia verſus mare patent, iisque obiecta eſt Aegimurus inſula (de qua ſup. ad v. 108—112.) In antri aditu fontes aliquot inter rupes prorumpunt; in proſpectu paſſim ſedilia e viuo ſaxo, quibus operae olim pepercerant, dum cetera exciderent. Hunc locum itaque *Shavius Travels* p. 159. (cf. mappam geogr. ad p. 146.) poëtae ante oculos fuiſſe non dubitat, dum locum deſcribebat, ad quem Aeneas appulit. Videntur ſane omnia ſic ſatis eſſe accommodata. Accedit locus ap. Caeſarem de B. Ciu. II, 21. *C. Curio in Africam profectus — appellit ad eum locum, qui appellatur Aquilaria. Hic locus abeſt a Clupea paſſuum XXII. millia*, habetque non incommodam aeſtate ſtationem; et duobus eminentibus promontoriis continetur. Intelligenda ſcilicet haec eadem duo promontoria Apollinis et Mercurii ſupra commemorata. Inſula tamen ſcrupulum facere poteſt, ſi Aegimurus illa eſt, cum eandem illam per Aras declarari ſupra viderimus. Sed Aegimurum ſeu duas potius inſulas, *Zimbras*, ſeu *Zowamores*, ita eſſe ſitas, conſtat, vt ipſi Mercurii promontorio ſubiacere videantur, maior quidem quatuor leucas, at minor parum remota a litore. Potuit igitur ad maiorem pars claſſis adhaerere; at altera minor habeatur pro inſula litori obiecta. *Nemus* ſane v. 164. 165. non recte in continentem transfert Shavius; ſed et ipſa inſula olim ſiluis obſita eſſe potuit Potuit etiam poëta ornare locum, aut ſequi famam, qua Aegimuri

 ſcopuli

scopuli olim insula fuisse memorabantur. Quid? quod poetam nullius leuitatis et vanitatis accusare possemus, ne tum quidem, si nullum huius locorum situs vestigium in Africano litore nunc compareret. Totum enim istius tractus litus maris alluuie incredibili modo est immutatum, et, quod vel ex Shavio satis apparet, procedunt nunc litora inter Ruscinonem et Carthaginem multo altius in mare, quam olim. Si quis vltra instare, et calumniari velit, a monte per Shavium designato ad Carthaginem vsque locorum interuallum esse maius forte, quam vt altero die Aeneas nauibus progressus satis mature Carthaginem peruenire potuerit, eum dicemus poëtam in ordinem cogere et historiae seueriori legi obnoxium facere. Ceterum haec et illa sup. ad v. 108 sq. paullo subtilius disputasse non poenitebit, inprimis si descriptionem geographicam errorum Aeneae, qualis ipsi Virgilio Burmanni praefixa est, inspexerit aliquis; in qua Nympharum antrum vltra Mercurii promontorium versus Syrtin minorem, naufragium vero classis ad Syrtin maiorem, et ex altera parte Arae in partibus occidentalibus vltra Carthaginem expressae sunt.

EXCVRSVS VII.

I, 244—246. Primum versus hi, licet pulcherrimi, alieno loco Timaui descriptionem intrudere videri possunt, quod iam Vrsinus recte vidit, qui simili loco Homeri Odyss. δ, 708. excusare rem velle videtur. Sed omnino hoc grauissimorum poëtarum more et exemplo fit, vt ornatus idonei materia, qua variari oratio et delectari legentis animus possit, non dimittatur manibus; cum delectationis maior sit ratio habenda, quam iudicii animorum sedati. Porro, quibus in terris is fluuius quaerendus sit, magna fuit inter viros doctos controuersia. Si enim notus ille Istriae fluuius est, quid ille cum Patauio commune habere potest, vt v. 247. *Hic tamen ille vrbem Pataui—locauit?* (sed v. ad e. v.) Maluere itaque alii referre ad Meduacum s. Brentam, nonnulli adeo ad Padum; quos ipsa res refellit et Paullus Pincius cum aliis doctis viris a Burmanno praef. Tom. VI. Thes. Ital. nominatis. Nec Grosleius (Obss. sur l'Italie par deux Suedois T. II. p. 107.) nisi recocta apposuit. Si tamen Timauus Istriae fluuius est, difficultates contra hos versus vel sic, non Catroeus primus, sed multi ante eum viri docti (v. c. Cerda) mouerunt, qui Timauum aut plane nullum, aut huius, quem poëta narrat, admodum nunc quidem dissimilem esse contenderent. Sed frustra; nam Strabonis lib. V. p. 214. 215. et Melae auctoritas poëtam defendit, vt Timaui olim istam natu-

ram

Digitized by Google

rem fuisse dubitari nequeat. Scilicet inter Aquilejam et Tergeste, in Carnorum finibus, apud vicum S. Ioannis, non longe a castello Duino (*Tywein*) qui totus tractus saxeus et scopulosus est, complures ingentesque inter rupium antra aquarum fontes prosiliunt: quorum praecipuos sex numerabat Cluuerius, qui haec loca adiit et singula accurate explorauit (v. *Italia ant.* p. 192.) nec plures *Valuasor*, quem cum eo comparauimus, in *Graeuio* T. I. p. 272 sqq. 612 sqq. Hi fontes tribus alueis paululum delati, mox in vnum flumen confluunt, quod vix mille passuum viam emensum vno ostio in mare exit. Italis etiam nunc *maris parentem* (la madre del mare) appellari Holdsworthus tradit; quod nomen iam Polybii aetate frequentabatur. v. Strab. l. c. p. 214. D. Cum autem Strabo cum aliis *septem*, Mela cum Virgilio *nouem ora* seu *capita*, et fontes, (sic *ora* et alii v. c. Statius IV. Theb. 832.) memorent, alias in vicinia scaturigines, quae in eosdem alueos deferuntur, quarumque vna ex lacu prodit, a veteribus adnumeratas esse suspicatur Cluuerius. Hoc idem diligenti inuestigatione prosequutum videmus Holdsworthum, elegantissimi ingenii Virum, dum viueret, p. 600. 601. Ceterum cum per subterraneas cauernas mari ad Timaui fontes iter pateat, cum aestu maris magnam illi aquarum molem accipiunt; quo fit, vt ingenti cum fragore et mugitu Timauus inter rupium antra prorumpat (hoc est nostro, *vasto cum murmure montis*) nec, iam in vnum alueum coactus, contineri in eo possit, sed vicina late loca inundet, antequam ad mare perueniat. Hinc ille *it mare proruptum*, ad maris speciem, magnos fluctus voluentis, (quod magna aquae vi prorumpit se, effunditur, vt Pompon.) et *premit arua*, operit, inundat, *pelago*, aquarum vi pelago simili, *sonanti*, inter agros scopulis consitos. De origine Timaui multa disputant iidem, quos memorauimus, auctores. Cum plena sit Carnorum regio fluminibus subeuntibus terram moxque iterum emergentibus, etiam Timauus simili ratione idem esse flumen videtur, quod XIV. millia passuum (XVIII. vel XX. Irenaeus de Cruce *Istoria di Trieste* lib. I. c. 2. et V, 10. memorat) supra hos fontes ad vicum D. Catiani (*S. Kazian*) bis terue subter rupium caua viam sibi facit, tandemque cuniculo subterraneo totum conditur. *Rekam* id flumen esse, Valuasor docet, qui rectius haec exponit, quam Cluuerius. Sed iam apud Strabonem lib. V. p. 329 A. Posidonius hoc idem tradiderat, e montibus delatum Timauum voragine terrae absorberi, εἶθ' ὑπὸ γῆς ἐνεχθέντα περὶ ἑκατὸν καὶ λ σταδίους (XVII. millia passuum) ἐπὶ τῇ θαλάττῃ τὴν ἐκβολὴν ποιεῖσθαι male accipitur: *in mare effluere.* Vert. *ad mare, non longe a mari, emitti iterum.*

 Emen-

Digitized by Google

Emendanda etiam ex his ipsis nota nostra ad Ecl. VIII, 6. Restat vt hoc moneamus, *fontem Timaui* h. l. pro ipso Timauo dici; eum autem ita *superasse* Antenor intelligendus, vt cursu maritimo iuxta litora seruato, nam cum classe haec loca adiit, ostia fluuii praeteruectus ad vlteriores plagas et interiorem sinum pergeret. Ceterum hunc locum certatim expressere Lucanus, Silius et Statius, qui Timauo etiam ex hoc loco ad ipsos Patauinos fines designandos poëtico more vsi sunt. Vnde inter recentiores inanis et vana de hoc fluuio, sitne Patauino agro an Istriae adnumerandus, orta est controuersia, de qua v. Burman. praef. T. VI. Thesauri Italiae p. 13. Sed praestat illud adiicere, nostro iudicio, si verum quidem huius moris sensum animus imbibit, ex anteriore poëta, et quidem Graeco, qui nunc interiit, Virgilium sua transtulisse videri. Fuit enim et in ornando nimius, quod fere in talibus locis solet, et ornamenta paullo exquisitiora cumulauit.

EXCVRS. VIII.

I, 267. 268. *At puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo Additur, Ilus erat, dum res stetit Ilia regno* — Igitur Ascanius Iulus dictus fuit; de quo v. Exc. super Error. Aeneae. Ab Iulo vulgo ducta gens Iulia. Sed h. l. etiam nomen gentis Iuliae a Iulo *cognomine* Ascanii deriuatur. Sane, licet alia gentium nomina ducta fere sint a praenominibus, vt ab Aulo Auliae, ab Marco Marciae, non tamen nominum gentilitiorum exempla desunt, quae a cognominibus venisse videntur, vt Gentis Flauiae, Fuluiae, Rutiliae, al. v. Cerda ad h. l. Enimuero hoc cognomen Iuli formatum poëta esse vult ab *Ili* nomine, quod Troianum fuit, et inter alios Laomedontis pater gessit, sed ratione grammatica plane refragante. Verum in etymologiis cum Graeci tum Romani argutias plerumque captant, non sermonis rationem et analogiae veritatem sequuntur. Nec multo subtilior altera ex Iulii Caesaris Pontifical. lib. II. et Catone in Origg. memorata etymologia, vt Iulus a Ioue, *Iobus*, *Iolus*, *Iulus*, ductum sit. v. Auct. de Orig. G. Rom. c. 15. Altera in h. l. quaestio est, an pro carminis epici maiestate, et in Iouis oratione, eaque ad Venerem, Aeneae matrem, etymologia talis recte inserta esse videri possit. Partem difficultatis vidit Britannus in Miscell. Obss. Vol. I. p. 5 et 82. aduersus quem et ibi doctiss. Editor et ad h. l. Burmannus disputant, nescio an commode satis. Equidem, suffragante *Brandesio* nostro, V. Cl. defendam poëtam hactenus, quod in Augusti gratiam et ad maiorem, quam populares sui inde capere poterant, voluptatem, etiam praeter πιθανότητα et

subtili-

subtilitatem, intexere aliquid non dubitauit. Nec tamen minus ita alterum versum ab aliena manu accessisse suspicor, siue totum, siue post *Additur*, cum a poëta scilicet imperfectus esset relictus. Nam interpretatio ista: *Ilus erat, dum res stetit Ilia regno*, per se inepta, multo etiam magis a loco hoc aliena est. Tum an *regno* satis latine adiectum sit, nescio: dum resp. Troiana, regnum Troianum, stetit, durauit, *regno?* nisi putes defendi posse ex lib. II, 88. *Dum stabat regno incolumis Palamedes.*

EXCVRS. IX.

I, 291—96. *Aspera tum positis mitescent secula bellis. Cana Fides, et Vesta, Remo cum fratre Quirinus, Iura dabunt: dirae ferro et compagibus artis Claudentur Belli portae. Furor impius intus Saeua sedens super arma, et centum vinctus aënis Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.* Splendidissimus locus et Ioue vaticinante dignus. Fidem ait, religiones patrias et concordiam abolitis bellis ac discordiis esse regnaturas. *Fides cana*, quia alias *prisca*, *antiqua*, dicta. *Vesta*, quippe Romanis patria eaque antiquissima religione culta cum ipsis Penatibus. cf. Aen. II, 296. et imperii praeses, in cuius aede ignis sacer seruabatur. (Sed vt *pudicitia* per eam designetur, Romano equidem more fieri posse non arbitror) Quod autem *Quirinum cum fratre Remo* nunc *iura dare*, h. e. regnare, imperio Romano praeesse, rem Romanam tueri, ait, in his concordiam quidem ciuium innui posse, Burmanno non refragabor, vt forte pro eo, quod diceres, fore vt concordia et pax bellis ciuilibus et discordiis sopitis vigeat ac floreat, poëta Romulum et Remum, quos dira discordia disiunxerat, iterum regnaturos esse dixerit. Meo tamen sensu rei sermonique poëtae accommodatius est hoc: Bellorum ciuilium noxa interdum a Remi caede repetebatur, qua tota posteritas culpae et piaculo erat obligata; iam bellis ciuilibus expiatus Remi sanguis videbatur, vt v. c. Horat. Epod. 7, 17. Itaque ea poëtae mens: Temporum antiquorum integritatem et puritatem iri restitutum, qualis illa fuerit, antequam fraternus *sanguis in terram defluxit* primumque illud parricidium fuit commissum. Pacatis iterum animis et fraterna concordia pristina rem Romanam tueri quasi videbuntur Remus ac Romulus. De Agrippa cum Seruio et aliis cogitari non posse, iam recte Burmannus monuit. Quod vero poëtae animum ad has rerum imagines deduceret, vt Fidem, et Vestam cum Remo ac Romulo commemoraret, fuisse suspicor etiam hoc, quod, vt ex topographiis Romae disci potest, in Palatino monte,

 adeo-

adeoque circa Palatinam Caesaris domum, templa Fidei, Vestae ac Romuli Remique erant. Maiorem igitur haec omnia suauitatem habere debuere, si Romanus aliquis ea legeret, qui illa templa ante Augusti domum posita meminisset. — Mox v. 293. 294. *Bellum* hic personam dei induere puto. Diuersa Belli a Bellona et Marte persona. Apud Plin. XXXV, 36, 16. Apelles *Belli imaginem restrictis ad terga manibus* pinxit, *Alexandro in curru triumphante*. Eam cum altera tabula Apellis Augustus in Fori sui partibus celeberrimis dicauerat. Vt tamen picturam hanc Virgilius hic ante oculos habuisse videri debeat, quod iam in Seruianis suspicatur aliquis, necesse non est. Notio haec admodum obuia et communis, vt Discordiam, Bellum, Martem, vinctos, religatis post tergum manibus, cogitemus; inprimis inter eos, qui triumphum agi, in eoque hostes captos vinctis post tergum manibus duci viderant. Nostrum ante oculos habuit Calpurn. I, 46. de Numeriano Caesare: *dabit impia vinctas Post tergum Bellona manus, spoliataque telis In sua vesanos torquebit viscera morsus, Et, modo quae toto ciuilia distulit orbe, Secum bella geret.* Huius *porta dira*, quia dei diri et abominandi, clauditur *ferro et compagibus artis* s. vinculis h. e. foribus ferratis. Hom. θύρας πυκιναὶ et πυκινῶς ἀραρυῖαι. Iani templum respicere putatur et recte. Aen. VII, 607. *Sunt geminae Belli portae, sic nomine dicunt. — Centum aerei claudunt vectes, aeternaque ferri Robora, nec custos absistit limine Ianus.* Plutarch. de Fort. Rom. p. 322 B. ἐκλείσθη δ' οὖν τότε (sub Numa) καὶ τὸ τοῦ Ἰανοῦ δίπυλον, ὃ πολέμου πύλην καλοῦσι, vt recte iam Xylander vertit non τύχην. Pax occludit Ianum ap. Lucan. I, 61. 62. Contra Pacem clauso Iano inclusam teneri, interpretatio et sententia Ouidii esse videtur Fast. I, 281. si locum recte capimus. Si Valer. Flacc. III, 253. *nunc porta trucis coit infera belli* hunc locum respexit, probabile fit, alteram lectionem, *porta effera* veram esse. Illa porro *Furor impius* h. e. Bellum ciuile. Ouid. I. ex Pont. 2, 126. de Augusto: *Clausit et aeterna ciuica bella sera.* cf. Petron. B. Ciu. 256 sq. *nodi* exquisite pro vinculis, catenis. Virgilium ante oculos habuisse videtur Manil. iam Cerdae laudatus, I, 921. *Iam bella quiescant, atque adamanteis Discordia vincta catenis Aeternos habeat frenos in carcere clausa.* et Ouid. I. Fast. 702. *Gratia Dis domuique tuae: religata catenis Iampridem nostro sub pede Bella iacent.*

EXCVRSVS X.

I, 297. *Haec ait: et Maia genitum demittit ab alto* sqq. Videtur hunc poetae locum expressisse caelator gemmae non ignobilis

bili e Museo Bürdalouii, post Montefalc. in Virgilio Londinensi, Iusticiano et Ambrogiano repetitae, in qua Iupiter in medio sedens, Venus iuxta cum Amore Ioui supplicans, ex altera parte Mercurius cum mandatis Iouis discedens. Ceterum celeritati bene consulitur a poëta, omni Iouis sermone omisso. Mercurius autem animis, vt h. l. Didonis, molliendis et flectendis inprimis idoneus deus, qui *feros* adeo *cultus hominum recentum* formauit. Scilicet hoc ad persuasionis vim pertinet, in monendo, consiliis dandis, et sic porro; vt Odyss. α, 37. ad dehortandum a scelere Aegisthum mittitur. Omnino oeconomia fabulae huius primi libri est eximiae artis. Carthaginis aduersus Aeneae fata tuendae studio (v. sup. 13. 19.) Iuno Aeneam immissa tempestate perdere voluerat. Atqui hac ipsa tempestate in Carthaginis huius, cui Iuno metuit, litus eiicitur Aeneas. Iam mireris vtique poëtam hoc casu non eo vti, vt tanto maiorem nobis super Aeneae discrimine ac periculo, ex Iunonis odiis in illa ipsa terra et vrbe, quae deae tantopere curae cordique erat, impendente, solicitudinem faciat. Sed poëta aliam viam est ingressus. Ne Aeneas vllum in his locis periculum adeat, mittitur Mercurius ad Poenorum Didonisque inprimis animos placidos et propitios efficiendos. Quo facto, cum tamen vel sic Venus haberet, quod Iunonis odia et iras metueret, Cupidinis mox illa opera vtitur, (inf. 670 sqq.) vt Didonis animum amore in Aeneam inflammet, quo minus illa Iunonis aliquo monitu in diuersa consilia impulsa in eius perniciem conspiret. Interea Iuno, dum his iam malis aliter occurri non posse videt, (v. IV, 90 sqq.) hoc ipso Didonis et Aeneae amore ad auertendum ab Italia Aeneam et intercipienda adeo Romae fata vti constituit; sed quo minus illa res exitum habeat, Iupiter, cui fatorum ordo inprimis curae esse debet, cauet (ibid. v. 222 sq.)

EXCVRSVS XI.

I, 353 — 359. *Ipsa sed in somnis* etc. Quae de mariti specie per somnum oblata narrantur, a poëta ipso adornata videntur, nec incommode ad epicam poësin, vt miraculo animum teneat. Forte poëtae, praeter historiam, debetur etiam illud ad rei atrocitatem adiectum v. 349. *ante aras*. Nam vulgo (vide Cedrenum p. 140. B. et Io. Malalam Chronograph. p. 68. (p. 206. ed. Oxon.) qui Seruium ad h. l. descripsit, sed, vt apparet, multo integriorem quam qualem nunc habemus. cf. Eustath. ad Dionys. Perieg. v. 195.) cum venatum exiisset, a fratre vxoris insidiis petitus interiisse Sichaeus traditur. Sed vt poëta ante aras id factum mallet, occasionem fingendi praebere

potuit hoc, quod maritus Didonis sacerdotio Herculis functus esse memoratur. cf. Iustin. XVIII, 4. Iam somnii visum potest illud quidem ita accipi, vt ipsum facinus, quasi ipsa Dido rei gestae interesset, somniantis animo fuerit obiectum. Sed poëticae rationi magis consentaneum, vt, quae a Sichaei Vmbra verbis sunt exposita, tanquam gesta enuntientur; vt in notis exposuimus. Similiter Vmbra Sichaei mox abditos thesauros indicat, quo loco repositi sint, vt itineris subsidium ac viaticum Didoni fugienti sint. Sic Hectoris Vmbra inf. II, 297. effert sacra, efferenda esse gestu significat. Thesauri Didonis adhuc Neronis tempore lusum auaritiae fecere. v. Tacit. Annal. XVI. pr.

EXCVRSVS XII.

I, 378. 379. *Sum pius Aeneas* etc. Notati hi versus, quod Aeneas egregie se ipsum commendat. Recte, nostris moribus si rem aestimes; secus, si heroicis; vt ex toto Homero satis constat. Exempla aliorum v. ap. Pierson. Verisim. p. 206. adde Spencium in Essay on Pope's Odyssey P. I. p. 52. Hic ipse versus ex Homero adumbratus Odyss. ι, 19. Vlysses apud Alcinoum: Εἴμ' Ὀδυσεὺς Λαερτιάδης, ὃς πᾶσι δόλοισιν Ἀνθρώποισι μέλω (carus et honoratus sum propter sagacitatem consiliorum in re bellica) καί μευ κλέος οὐρανὸν ἵκει. *fama super aethera notus* poëtae nihil aliud quam celeber et inclytus. Inclytum autem ac notum se calamitatibus suis dicere, minus habet offensionis etiam nostris moribus; et pietatis mentio facta hominum animos beneuolos ipsi reddere poterat; verum et *pius*, vt omnino in Aeneide, perpetuum est Aeneae attributum, quod, Homerico more, proprio nomini tanquam aliud proprium adiungitur. Sic et *pater Aeneas*, quod antiquiore sermone honoris vocabulum fuit, ac reuerentiae amorisque, inprimis regibus tributum. Sic Odyss. θ, 145. ξεῖνε πάτερ. Quod autem in Penatibus secum abductis Aeneas inprimis gloriatur, ad veterem religionem pertinet. Nondum excisa plane et euersa videbatur resp. superstitibus adhuc diis tutelaribus seu patriis, eorumque vasis et sacris instrumentis. Qui in coloniam mittebantur, sacra metropoleos suae secum abducebant. Si per fraudem sacra h. e. dii patrii et eorum vtensilia essent furto ablata, grauissima calamitas ea habebatur. Vt deos elicerent, qui vrbem oppugnabant, aut vt deos vinculis ligarent, qui obsidione graui premebantur, ad eandem religionem pertinebat. Capta igitur vrbe praecipua ea cura inprimis sacerdotum, vt deorum signa et vasa salua essent, dum aut absconderent, aut secum asportarent. Sic Panthus Apollinis

nis sacerdos II, 319. Sigillatim satis haec exposita passim sunt a viris doctis.

EXCVRSVS XIII.

I, 402—4. *Dixit et auertens rosea c.* etc. Non iniucundum erit, paucis exponere, quibus modis poëtae, Virgilius et Homerus, deorum praesentiam vel in discessu arguant, inprimis cum viri docti, qui in hunc locum inciderunt, sequuti fere sint Heliodori Aethiop. lib. III. p. 148. 149. ed. Bourd. a quo tamen non tam poeticas rationes, quam theosophorum commenta exposita esse manifestum sit.

Quoties igitur poëtae, inprimisque principes isti, deos cum hominibus agere iisque interesse faciunt; faciunt autem hoc saepissime, ex recepta inter veteres persuasione, in priscorum hominum et heroum vita, fere vt in vita patriarcharum, deos saepe inuisere homines, iis occurrere, sermones ac consilia communicare solitos; siue antiquo sermone, qui omnia per deorum ministerium expediebat, siue percusso tanta locorum solitudine animo visa talia probante; (Vide inprimis Odyss. ν, 201 sqq.) Quoties igitur deos inter homines agere memorant poetae, si modum quidem et rationem exponunt, quam tamen saepe declarare negligunt, aut dii plane se hominum visui non subiiciunt, aut in conspectum veniunt manifesti, aut forma humana adsumta se offerunt, vt tamen in discessu diuinae praesentiae nonnunquam signa aliqua edant.

Si in hominum conspectum non veniunt, quibuscum tamen agunt, solent fere verba eorum tantum audiri, quibus is, quem alloquuntur, facile numen agnoscere potest, vel quod deus suum nomen effatur, vel quod dei vox iam olim nota et saepius audita est. Ita Vlysses et Achilles de Mineruae vel non conspectae voce nihil dubitant, et notum Aiacis illud apud Sophoclem: Ὦ φθέγμ᾽ Ἀθάνας φιλτάτης ἐμοὶ θεῶν, Ὡς εὐμαθές σου, κἂν ἀπόπτος ᾖς, ὅμως φώνημ᾽ ἀκούω etc. Diuersa ratio est, qua Apollo Il. π, 788 sqq. loco inter paucos splendido, Patroclo oculi inuisus terrorem infert.

Sin in conspectum veniunt dii manifesti, in multa fere luce (v. c. inf. IV, 358.) diuina adeo forma, hoc est, et maiores et pulchriores mortali apparent; fierique id fere animaduertas vel occursu alterius dei, vel vt filio, marito, aut amato a se homini, saepius vni illi in magna hominum frequentia, in conspectum veniant. Sic inter pugnas dii sibi occursant in Iliade, sic Achilli Thetis. Sic soli Peleo, marito olim suo conspecta Thetis apud Apollon. IV, 854 sqq. et Aeneae se mater Venus — *non ante oculis tam*

 clara,

clara, videndam Obtulit et pura per noctem in luce refulsit — confessa deam, qualisque videri Coelicolis et quanta solet, lib. II, 591. Et in Hymno in Venerem 181 sqq. 175. Venus in Anchisae amplexus venit immortali conspicua forma; Testatur deam insolitus aliquis splendor, ac purior lux, vt Anchises oculos tegat manu ὡς δ' εἶδεν, δειρήν τε καὶ ὄμματα καλ' Ἀφροδίτης etc. Promiscue autem aliis mortalibus non facile se videndos praebent dii, Od. κ, 160. quippe quorum ne adspectum quidem ferant mortales, sed aut mente aut oculis capiantur, aut subita morte exspirent. χαλεποὶ δὲ θεοὶ φαίνεσθαι ἐναργεῖς Il. υ, 131. Heroibus tamen suis hoc tribuit interdum Homerus, vt deos ac deas ipsa diuina specie oblatas intueantur. Sic Achilli in media Achiuorum concione, sed soli, conspicitur Minerua, statimque agnoscitur, δεινὼ δέ οἱ ὄσσε φάανθεν, Il. α, 200. Scilicet in his et similibus non religiosa sed poëtica persona diis induitur. Ceterum ex loco hoc Heliodorus illud duxisse videtur, quod ex fixo et constanti obtutu deum intelligi dixit.

Verum frequentissima ratio ea est, vt ad eum, quem volunt, accedant eumque alloquantur, humana forma induti, noti fere alicuius et familiaris, sicque ei ludum faciant, vt cum mortali se agere ille putet; Tumque dii consequuti id, quod volebant, interdum abeunt, vt nec agnoscantur: v. c. Il. ρ, 70. cf. φ, 285 sqq. χ, 226 sqq. Sic etiam inobseruati discedunt qui per somnum se offerunt, vt Minerua Odyss. ζ, 41 sqq. δ, 795 sqq. et cum Tiphy illa per somnum adstat Orph. Arg. 538. 554. interdum inter dicendum agendumque oculis, voce, toto corporis habitu mortali forma maiore produnt se, vt omnino diuinae naturae indicium vel originis habita est oris corporisque maiestas, vel pulchritudo. — *specto*, ait ille ap. Ouid. III. Met. 609. *cultumfaciemque gradumque*, — *Nil ibi quod posset, credi mortale, videbam.* Ita Iris, quae Beroen simulabat, Aen. V, 647. — *diuini signa decoris Ardentisque notate oculos, qui spiritus illi, Qui vultus, vocisque sonus vel gressus eunti.* cf. Od. ν, 288. Interdum vero, vel in ipso discessu, modo ad terrorem faciendum modo ad numen testandum, produnt se et conspicuos reddunt. Priorem rationem in Callim. in Cer. 58. et Il. γ, 396 sqq. obserues, vbi Veneris anui assimulatae consiliis obsequi cum nollet Helena, tum illa manifesta adstat dea, καί ῥ' ὡς οὖν ἐνόησε θεᾶς περικαλλέα δειρὴν στήθεά θ' ἱμερόεντα καὶ ὄμματα μαρμαίροντα, θάμβησέν τ' ἄρ' ἔπειτα, quem ipsum locum Virgilius versibus supra adscriptis ante oculos habuit, rem tamen aliter tractauit; *auertens rosea ceruice refulsit* etc. Diuinam speciem numenque arguit, pulchra ceruix, coma suauiter spirans, palla deae defluens, cum antea venatricis more esset succincta, tandemque incessus. Videamus de singulis.

Scilicet

Scilicet si abeuntes numen manifestum ac confessum faciunt, signis fere atque notis id faciunt sequentibus: Peractis mandatis subito ex conspectu eorum, quibuscum loquebantur, auferuntur, euanescunt vel auolant. Exemplum habes Mercurium Odyss. κ, 307. Alias abeuntes, forma adscititia abiecta, diuinam speciem a tergo ostendunt. Sic Apollo in Butae formam conuersus — *Mortales medio adspectus sermone reliquit, Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram. Adgnouere deum proceres diuinaque tela Dardanidae, pharetramque fuga sensere sonantem.* Aen. IX, 657 sq. Apollinem hic vides euanescentem, sed in aërem sublatum; cum alibi nube vel obscura caligine inuoluant se dii, quippe qui omnino, vt inuisi sint, nube se operiant, atque eos quoque, quos subducere vel occultare volunt, nube obducant, vt toties ap. Homerum fit. Sed aliis locis incessus abeuntes deos declarat lenis ac celer, et volanti similis, vt vix pedibus terram attingant; qualis omnino deorum incessus esse fertur, modo stellae fatuae cadenti Il. δ, 75. modo columbae, modo accipitris volatui comparatus. Notus locus Il. ε, 778. Αἱ δὲ βάτην τρήρωσι πελειάσιν ἴθμαθ' ὁμοῖαι. harpae etiam, quae ex aquilarum genere est, Minerua coelo descendens assimulatur Il. τ, 350. 1. et Neptunus Calchantis habitu Achiuos ad pugnam adhortatus Il. ν, 62 sqq. Αὐτὸς δ', ὥς τ' ἴρηξ ὠκύπτερος ὦρτο πέτεσθαι etc. et subiicit Aiax: non hic fuit Calchas: Ἴχνια γὰρ μετόπισθε ποδῶν ἠδὲ κνημάων Ῥεῖ' ἔγνων ἀπιόντος (leui scilicet et suspenso gressu) ἀρίγνωτοι δὲ θεοί περ. At in Odyss. α, 320. Minerua, cum sub Mentae persona Telemachi animum erexisset, ἀπέβη, ὄρνις δ' ὣς ἀνόπαια (etiam haec ex aquilarum genere) διέπτατο; et Odyss. γ, 371. 2. eadem apud Nestorem ἀπέβη φήνῃ εἰδομένη· θάμβος δ' ἕλε πάντας ἰδόντας. Serpentis lapsum ac tractum nusquam a poëtis Graecis vidi deorum incessui assimulari. at vide Spenc. ad h. l. Singulare est Od. χ, 239. 297.

Cum pendulo hoc incessu coniunctum fere illud, vt praeter naturam mira aliqua vi affici sentiat modo animum modo corpus is, qui cum deo in mortalem mutato egerat. Sic supra memorato loco Il. ν, 62 sq. Neptunum, qui Calchantis personam induerat, agnoscit Aiax manuum pedumque insolito vigore viriumque refectione, v. 74. 75. et tetigerat eum deus discedens sceptro suo. Imitatus hoc est Quint. Cal. XI, 142—44. Aliud exemplum habes Il. υ, 81. 110. Apollinis Aeneam restituentis: Ὣς εἰπὼν ἔμπνευσε μένος μέγα ποιμένι λαῶν. et Odyss. α, 320. Minerua discedens Telemacho non modo incessu, sed et ex eo manifesta fit: τῷ δ' ἐνὶ θυμῷ θῆκε μένος καὶ θάρσος. Hoc idem faciunt interdum dii tacite et occulte, vt Pallas Menelaum nouis viribus recreat Il. ρ, 569.

Tandem

Digitized by Google

Tandem inter praesentis numinis signa refertur gratus odor, quem siue totum corpus siue coma exhalat. Ita Venus h. l. *ambrosiaeque comae diuinum vertice odorem Spirauere*. Et Dianae nec in adspectum prodeuntis praesentia ex diuino odore agnoscitur ab Hippolyto apud Eurip. Hippol. 1391. Ductum autem hoc ex antiqua vita, quando regiae opulentiae erat, vnguentis suauibus delibutum corpus habere, antequam frequentioribus commerciis copia maiore et expeditiore sumtu vnguenta Asiae in Europam illata sunt. A regum autem luxu, qualis tum esse poterat, adumbrata deorum vita, adeoque in eam traductum etiam vnguentum ambrosia dictum. Sic de Iunone Il. ξ, 170 sqq. et de Venere Odyss. θ, 364. 365. et sup. Georg. IV, 415 sqq. Hoc tamen diuinae naturae argumentum non nisi in elegantioribus diis locum habere potest; itaque in Venere tantum, et Apolline nobis obseruatum; in Diana tamen etiam ap. Eurip. l. c.

Et hi quidem priscae et epicae poëseos praecipui modi diuinam praesentiam declarandi, super quibus multa possint argutius disputari, nisi hoc a consilio nostro esset alienum; et facere hoc cuiuis ex superioribus est in promtu. Nec tamen existimandum, semper haec tam accurate et diserte a poëtis tractari. Quin saepe satis habent, deum memorare cum mortali agentem, numen suum manifestantem, et a mortali agnitum, nulla tamen re adiecta, qua intelligatur, quomodo id fieri potuerit. Scilicet iam ab initio inter poëtam et lectorem tacito consensu conuenerat, posse et solere a diis fieri ea, quae naturae morem deserunt eoque ipso mirationem faciunt. Exempla vide Il. ν, 319. vbi Neptunus Aeneam non latet, et ρ, 334. Apollinem idem Ἔγνω ἐσάντα ἰδών. adde Il. β, 172. ε, 794. 815.

EXCVRSVS XIV.

I, 442—45. *Poeni Effodere loco signum* etc. Quas fidiculas his verbis interpretandis adhibuerint viri docti, vide ap. Cerd. Burm. Trapp. Si Carthaginiensium historiam inspicere meminissent viri docti, in multis huius et quarti libri locis minus turbassent. Celebrata satis inter veteres res est, Carthaginienses agri colendi studiosissimos fuisse, et totum illum Africae tractum laetissimo cultu summae fertilitatis efflоruisse. Itaque praeclare iis portenditur perpetua victus copia et affluentia. et *facilis victu* est is, qui facilem et paratum victum habet: εὔπορος, vt agrum *frugibus* vel *frugum facilem* dixere veteres. v. Burm. Tenendum scilicet, ea, quae in vulgari oratione τὸ *facilis* pro adiectiuo adiunctum habent, poëtice ita efferri;

efferri; vt si alloquium regis facile exprimendum sit, facilem regem alloquio vel alloqui dicat poëta, vt Val. Fl. V, 407. *litus quod faciles appulsus habet*, idem *litus facile appulsibus*. Ita quae *victum facilem* fundit humo *tellus* Georg. II, 460. est etiam *tellus victu facilis;* et sic *gens victu facilis*, quae habet victum, alimenti copiam paratam, affluentem, propter agrorum scilicet fertilitatem et vbertatem. Simili modo infinita alia ad prosaicam formam comparanda sunt. Aen. VIII, 318. *asper victu venatus*, h. e. qui victum asperum, qualis est vitae asperae, durae et pauperis, praebet. *nox aspera curis* Val. Fl. III, 362. quae curas asperas secum affert, et sic porro. *Equus* autem quidni ferax et laetum solum, equis alendis idoneum, ominetur? quum hoc armentum pabuli copiam et vberem agrum inprimis sibi poscat. Vide, si talis res auctoritate indiget, Columellam de R. R. VI. 27. Varia quidem de hoc portento inter fundamenta vrbis reperto fuit narratio, nam alii (v. Seru. et Pompon.) primo caput bubulum, alii palmam simul repertam tradiderant, proxime tamen ad nostrum alii ap. Eusthath. ad Dionys. Perieg. 195. εὗρον κεφαλὴν ἵππου, καὶ συμβαλόντες σημαίνεσθαι σχολὴν αὐτοῖς καὶ παρ' ἄλλων δόσιν τροφῆς, καθὰ καὶ τοῖς ἵπποις, ἔκτισαν ἐν τοιούτῳ τόπῳ Καρχηδόνα. vides hoc ipsum, *facilem victu*, ita expressum, vt sine multo labore victum inueniant. Quod Aen. III, 540 sqq. diuersum ex equis augurium petitur, nihil officit. Poterant enim eaedem res diuersis temporibus et rerum conditionibus ad diuersa trahi omina. Ita ἵππον πολέμιόν τε καὶ ἐπήλυδα, *bellicosum et aduenam* interpretabantur vates Telmessenses ap. Herodot. I, 78.

EXCVRSVS XV.

I, 453 sqq. *Namque sub ingenti lustrat dum singula templo, Dum — Artificumque manus inter se operumque labores Miratur, videt Iliacas ex ordine pugnas.* De pictura vulgo haec accipiuntur; et v. 464. *picturam* expresse appellauit. Quod si verum est, aduersus temporum rationem peccare poëta maluit haec commemorans, modo gratis rerum imaginibus delectaret. Nam *Iliacis temporibus non fuisse* pingendi artem *apparet*. v. Plin. XXXV, 6. Obseruatum hoc iam est Gogueto de origg. legg. art. et discipl. Tom. III. p. 346. Et Homerum sculpturae opera in omni metallorum genere memorare, nulla picturae, vnicuique Homerum legenti facile succurrit. Quid tamen si Virgilium non de pictis tabulis, sed de anaglypho opere, forte ex aere, quod antiquissimum fuit genus, agere dicamus? Nam quod *picturam* dixit, hoc poëtica elegantia de quouis opere, quod figuras rerum ac signa repraesentat, bene memorare potuit. Quo tamen

tamen minus secure in hanc opinionem concedas, mouere te possit hoc, quod picturis ornata templa in Graecia et Italia fuere frequentissima; vt vel Plinii Pausaniaeque lectione satis constat. Exempla v. c. in Pausania, vt Athenis I, 17. in Thesei templo, I, 18. in templo Dioscurorum I, 20. in templo Bacchi cf. c. 25. 26. At anaglyphi operis, nisi in foribus templorum et fastigiis ἀετοῖς (vt in Parthenone Athenis Paus. I, 24. in templo Iouis Olympii V, 10. cf. X, 19. VIII, 45.) vix memoria vlla. Et in porticibus templorum inter columnarum ordines signa collocari solita, raro parietes opere sculptorio ornari. Enimuero nec de alio sculptorio opere quam quod in templi foribus ac valuis factum erat, hic agi putamus. Perpetuus enim etiam aliorum poëtarum ille mos est, quoties templorum vel palatiorum ornamenta ab arte describunt, vt in forium anaglyphis exponendis morentur. Quid? quod operis argumentum, belli Troiani historiae, vix bene in templi parietibus potuisset pingi; ad ornatum vero valuarum erat illud accommodatissimum. Non picturam, sed sculpturam expressit etiam, qui haec imitatur, Silius in Elissae nostrae templo: *stant marmore maesto Effigies, Belusque parens, omnisque nepotum A Belo series.* Pun. I, 86. Habuit tamen ante oculos simul alterum locum Aen. VII, 177. vbi Pici regia similiter describitur. At Valer. Fl. V, 411. in fastigio templi (ita quidem nobis videtur) et in foribus 417—465. expressas historias apud Colchos memorat; sapienter quidem hoc; sed idem in operis summa infelix; non enim apparet, quorsum ista descriptio anaglyphi inserta sit. At noster poëta ad confirmandum Aeneae animum his rerum imaginibus egregie vtitur. Anaglypha idem et alibi memorat, vt inf. 640. Troiani autem belli historiae, etsi in populo, qui nihil cum Troianis et Graecis commune haberet, recte tamen poterant operis ab arte profecti argumentum praebere. Poterat enim ars externas historias, inprimis claras et nobiles, sibi materiem facere; et ab Etruscis similiter belli Troiani historiam, quamquam illa aliena ab hoc populo erat, in tot monumentis, inprimis sepulcralibus, expressam videmus. Ceterum ea, quae mox memorantur, non continui alicuius operis vniusque tabulae argumentum sunt habenda; certe nihil in poëta video, quod ita statuere iubeat; sed singulae historiae singulorum operum argumentum constituere putandae.

EXCVRSVS XVI.

I, 469. *Nec procul hinc Rhesi niueis tentoria velis.* Niuea tentoria quomodo in poëta defendam, non habeo; non quidem quod

Digitized by Google

quod *niuea* tentoria fecit, eo ſcilicet, vt vel noctu nitore fulgentia late eſſent Diomedi et Vlyſſi ſpeculantibus conſpicua; ſed quod Troianis temporibus tentoria nondum erant *lintea*. Achiuorum κλισίαι ſtipitibus ligniſque conſtabant, vimine intertexto humoque aggeſta, adeoque tuguria potius. v. Il. ω, 449 ſqq. cf. Euſtath. ad Il. α, 185. Recte et Tzetza in Antehomericis, quae MS. apud me habeo: Achaei: τεῦξαν δὲ κλισίας πλεκτὰς, ϛιβάραις (h. e. ϛυφροῖς) ἀραρυίας. Thraces vero illa nocte ne in talibus quidem tentoriis, ſed, vt erant, nuda humo recubabant; πεδοϛιβεῖς vt in Rheſo Eurip. 763 ſqq. vt et totus Troianorum exercitus ſub dio noctem agebat, quantum quidem ex Homerica lectione memini. Etiam Rheſi Trag. auctor tantum εὐνὰς Thracum et κοίτας memorat.

EXCVRS. XVII.

I, 474—78. *Parte alia fugiens amiſſis Troilus armis* etc. Troilus Priami f. admodum puer, h. e. in prima iuuenta conſtitutus (*impubem Troilon* Horat. dixit II, 9, 15. *nimium cito Congreſſe Achilli Troile* Senec. Agam. 747. 748.) ab Achille victus. Factum iam ante Iliadis tempora. Nam libro vltimo inter occiſos ab Achille filios Priamus Τρώϊλον ἱππιοχάρμην memorat, Il. ω, 257. Meminit etiam Quintus Paralip. IV, 155. 419 ſqq. inter ſuperiorum temporum res ab Achille geſtas. Alii ſerius et poſt Memnonis demum interitum collocaſſe videntur, vt ex Lycophrone 307 ſqq. et Tzetza ad h. l. colligas. Et ſic manifeſte Dictys qui vulgo fertur IV, 9. Poſt Hectorem Auſonius Epitaph. 18. qui h. l. expreſſit. Omnino varie hanc hiſtoriam a priſcis poëtis tractatam fuiſſe neceſſe eſt. Inprimis tamen infames fuere Achillis amores in Troilum pulcherrimum puerum, vid. Tzetza ibid. et ad e. Canter. Nou. Lect. II, 9. et h. l. Cerda poſt Seruium. quamquam Tzetza pro ſolita ſua ſtultitia ſponſione certat, Troilum magnum iam natu fuiſſe. Nata autem ſine dubio eſt ea fabula e poëtarum luſibus, qui puerorum amores inprimis Achillis exemplo defendebant; quam ad rem ſummum illud occiſi Patrocli deſiderium frequentari ſolebat. Illud mireris, quod iam Lycophron fabulam hanc interpolatam ſequutus eſſe videtur l. l. et Arae auctor carminis, quod inter Simmiae παίγνια habetur. Ceterum Virgilius Troili caedem ita narrat et tractat, vt is cum Achille congreſſus vulnere accepto curru exciderit, pedibus tamen ita impeditus, vt ſupinus e curru delapſus ab equis raptaretur, (compara Il. ζ, 42. 43.) cum interea nec haſtam nec frena e manibus dimitteret; itaque haſta inuerſa per terram tracta ſulcos in puluere tractim faciebat; niſi

cum

cum Seruio cum hastam Achillis, qua erat transfixus, transfis malis vulneri inhaerentem. exquisitius autem: *puluis inscribitur hasta*, quam, vt *hasta scribat in puluere*. Aliter Dictys l. I. Dares c. 33. Iosephus Iscanus VI, 289 sqq. Tragoediae Troili nomine inscriptae fuere olim Sophoclis, et aliorum.

EXCVRSVS XVIII.

I, 483. *Ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros Achilles*. Obseruatum et hic et ad Homerum iam ab aliis, Homerum raptati circa Troiam Hectoris non meminisse. Ter circa vrbis muros fugit Hector, caesus autem e curru ligatus statim ad naues trahitur. v. Il. χ, 399 sqq. Tractum igitur Hectoris cadauer circa muros Tragicis deberi puto, qui omnia fere belli Iliaci facta variis modis tractata et ornata pro consilii ratione saepe inflexerant et variauerant. v. Excurs. ad Aen. II. pr. Fuere autem huius argumenti tragoediae olim plures Aeschyli, Timesithei, Dionysii Tyranni, Ennii, Ἕκτορος λύτρα inscriptae, aliorum Πρίαμος, Ἀχιλλεύς. Virgilius tamen inprimis ante oculos habuisse videtur Euripidem, quem inter ceteros ille probauit, Androm. v. 105. 106. Hanc Ennius latinam fecerat, exque ea hic ipse locus de miserabili Hectoris caede superest. v. Fragm. Ennii p. 239. Est ex ea vox sonora et splendida *raptauerat* petita. cf. inf. II, 272.

EXCVRSVS XIX.

I, 489. *Eoasque acies et nigri Memnonis arma:* Memnonis ad Troiam aduentus, et pugna cum Achille ac caedes, inter res Iliacas post Iliadem celebre argumentum, quod inprimis nobilitauit *Arctinus Milesius*, cuius *Aethiopis* olim fuit lectitata. Etiam in Tabula Iliaca a Fabretto edita Αἰθιοπὶς κατὰ Ἀρκτῖνον τὸν Μιλήσιον adscripta, tanquam ex qua rerum expressarum pars petita sit. Arctinum ad Olymp. IX. Suidas, ad IV. refert Eusebius Hieronymi MCCLIV. vbi v. VV. DD. Pontac. Scalig. Vallars. item Salmas. ad Solin. p. 599. 600. Ryck. de prim. Ital. colon. p. 440. Eidem Ἰλίου πέρσις tributa, de qua v. Excurs. ad lib. II. pr. Secundum veteres, quos amisimus, late describitur Memnonis fatum a Quinto Paralip. lib. II. et Dicty IV, 4. VI, 10. Multis etiam olim tragoediis fuit celebratus Memnon, Aeschyli inprimis et Sophoclis, cuius Αἰθίοπες eiusdem argumenti fuisse videntur, et, quod probabile fit, vna eademque cum *Memnone* fabula. Memnonem etiam Homerus ipse memorauit Odyss. δ, 188. λ, 521. et quidem tanquam pulcherrimum iuuenem. Virgilius tamen *nigrum* appellat. Scilicet Tithoni et Aurorae filius Indos

Indos et Aethiopes adduxisse fertur, vt Troianis opem ferret. Obscurior est fabula, et quae modo ad Aegyptum superiorem, modo ad Assyriorum adeo origines reuocetur. Vide a Pocockio congesta ad Memnonis signum illustrandum in ruinis Thebarum, *Descript. of the East* Tom. I. p. 101 sqq. et in Inscription. ant. graecis p. 80 sqq. 91 sqq. Sed ne poëtae absurda commenti esse videantur, hoc saltem monebimus, Assyriorum imperium videri illo tempore vsque in Asiam minorem prolatum, atque ex iis finibus, adeoque ex Oriente, (hinc *Eoae acies*) fingi vel tradi aliquem Memnonem copias Troianis adduxisse; Indos et Aethiopes poëtae vocant; quo nomine omnes ad Orientem sitos populos, in australibus inprimis plagis, declarabant veteres. Ornata deinde variis modis et amplificata fabula. cf. Pausan. X, 31. p. 875. confusa tandem cum alio Memnone Aegyptio. Adde inf. ad v. 751.

EXCVRSVS XX.

I, 498—503. *Qualis in Eurotae ripis* etc. Expressa suauissima formae Didonis et speciei corporis procerae cum Diana comparatio, cuius semina iam in nobilissimo illo versu de Helena Odyss. δ, 121. 122. Ἐκ δ' Ἑλένη θαλάμοιο θυώδεος ὑψορόφοιο Ἤλυθεν, Ἀρτέμιδι χρυσηλακάτῳ εἰκυῖα latent, ex Odyss. ζ, 101 sqq. in qua Homerum cum Virgilio contulerunt viri docti, iniquo fere iudicio, cum modo in singulis partibus haererent, et ex accessoriis rebus vim totius comparationis definirent, modo alterius poëtae caeco amore omnem laudem ad eum, contemto altero, traherent. Probus, etiam Pomponio Sabino ad h. l. laudatus, ap. Gell. IX, 9. (cf. Macrob. V. Sat. 13 et 4.) *nihil quidquam tam improspere Virgilium* ait *ex Homero vertisse* — quem locum ibi vide et expende. Nam singula refellere non vacat. Iul. Caes. Scaliger in Poëtice V, 3. p. 219. *Virgilianos versus a magistro, Homericos vero a discipulo confectos* ostendere vult. Sed erat summus Vir omnino Homero iniquior. Probum vel Scaligerum exscripserunt vel sequuti sunt plurimi alii, etiam nuper Martorellus V. D. in *gli Euboici secondi Abitatrici di Napoli* p. 405. Nobis quidem, vt in aliis, inuenti laudem, quae haud dubie est maior, Homerus, maioris ornatus commendationem habere videtur Virgilius; et esse in vtroque, quod probes, quod mireris. *Qualis exercet c.* est pro prosaico: *qualis est, cum exercet.* Male igitur reprehensum et hoc. *Exercere choros*, docte dictum pro ducere, instituere. *choros* egregie, cum Homerus *lusum* memoret: παίζουσι, quod scilicet ipsum de choreis ac saltatione accipiendum, vt v. c. Odyss. θ, 250. 251; et paullo ante μολπὴ erat cantus cum saltatione. v. Graeu. Lect. Hesiod. c. 19. Vitu-

perant tamen choros Dianae tributos. Scilicet non meminere viri docti, cum antiquorum hominum more sollennis in omnibus festis et sacrificiis esset saltatio cum cantu, traductas esse choreas, vt alia vitae humanae gaudia, ad beatam deorum vitam. Inprimis autem puellares choreas dederunt veteres Veneri cum Gratiis et Nymphis; quod ex iis in suum carmen deriuauit Horat. I, 4. et Dianae cum Nymphis. In talibus autem choris haud dubie, quae procerior et pulchrior est corpore, eminet super ceteras. Aliam viam ingressus erat Apelles, qui *Dianam* pinxerat *sacrificantium virginum choro mixtam: quibus vicisse Homeri versus* videbatur, *id ipsum describentis*. Plin. XXXV, 36, 19. cf. Spenc. Polymetis Dial. VIII. p. 102. Chorum proprie dictum accipio et hic; quippe Dianae Nymphae χορήτιδες datae. v. Callim. in Dian. 13. 14. cf. v. 170 sqq. Ouid. II. Met. 441 sqq. *Ecce suo comitata choro Dictynna per altum Maenalon ingrediens* etc. *Eurotam* tribuit Dianae Virgilius, Laconicae fluuium, qui *Taygetum montem* alluit, quem Homerus memorauerat. Nec *Cynthus* inepte nominatur, vtpote Deli insulae mons. Magnus numerus Nympharum pulchre a nostro expressus: *quam mille sequutae O. hinc atque hinc glomerantur*. Nympharum comitatum Latonam circumstantem pulchre etiam Apollon. expressit in loco insigni et cum hoc comparando III, 875 sqq. Quod *pharetram fert humero*, otiosum (quamquam vel sic positum, ornaret tamen; cum dea sit ἰοχέαιρα) haberi nequit, siquidem Nymphas *supereminet omnes:* conspicuique adeo sunt humeri deae. Iam hoc quidem ornatius extulisse Homerum, negari nequit: Πασάων δ' ὕπερ ἥγε κάρη ἔχει, ἠδὲ μέτωπα, Ῥεῖα δ' ἀριγνώτη πέλεται, καλαὶ δέ τε πᾶσαι. Recte itaque ab his abstinuit poeta Romanus. In versu autem 502. tantum abest, vt Homero inferiorem putem; vt potius ingenium Virgilii mirer. Arte enim plane Homerica in fine comparationis adiicit adiunctum vel factum aliquod, quod illam notionem, ad quam illustrandam tota comparatio erat instituta, inprimis clara luce perfundit. Atque hoc interdum feliciter ab aliorum sensu ductum est vt h. l. Didonem inter ceteras oris corporisque maiestate eminere facit. Id declarat Dianae exemplo — *gradiensque deas supereminet omnes*. (Hausere hinc certatim alii v. c. Statius I. Silu. 2, 115. 116.) Huius ipsius rei conspectu in sinu gaudet mater Latona: *Latonae tacitum pertentant gaudia pectus:* h. e. gaudia tacita; exsultat tacite, animaduersa hac filiae suae diuina formae maiestate. Sic IV, 364. *Luminibus tacitis*. Atque hoc decus Virgilius sibi conflauit ex illo quod temere inter cetera abiectum repererat: γέγηθε δέ τε φρένα Λητώ. *pertentant* feliciter poeta pro, subeunt: cf. V, 828. Georg. III, 250. Iuuat tandem obseruare et hoc, post alios,

alios, nisi fallimur: in forma Didonis describenda vno epitheto defungi poetam: *pulcherrima Dido.*

EXCVRSVS XXI.

I, 530—33. et III, 163—66. *Est locus, Hesperiam G.* etc. Nomina Italiae omnia ab Graecis venisse videntur; an inter incolas toti huic terrarum tractui nomen commune impertitum fuerit ac quale, ignorari putamus. nam *Saturniae* nomen, quod Dionysius Halic. I, 34. putabat, vix fuit commune vulgareque nomen, sed poëtarum. A Graecis autem, praeter *Hesperiae*, h. e. terrae occidentalis nomen, vt in aliis factum est, nomen, quod certo agro vel certae regioni, quam primum adierant vel coloniis frequentarant, ad remotiores terras, tandemque, modo angustius modo latius, ad totum hunc ab Alpibus procurrentem tractum fuit traductum. *Oenotria* ab initio fuit ager inter Lameticum s. Terinaeum sinum ac Scylacium, qui serioribus temporibus Bruttiorum erat. Appulerunt enim Oenotri Pelasgi in litore hoc Italiae interiore, atque Ausonibus hinc eiectis protulerunt fines suos primum versus Laum fluuium et Metapontum vrbem, mox vsque ad Silarum et Bradanum, donec tandem vsque ad Latium peruenerunt, Siculisque expulsis has quoque terras obtinuere. Itaque recte Oenotri totam Italiam obtinuisse dici possunt, et ipsa Italia *Oenotria*, vti a prioribus incolis *Ausonia*, et a Chonibus, Oenotrorum parte, *Chonia*. Accuratius omnia haec secundum Aristotelem, Dionysium et Strabonem post Cluuerium a nobis exposita sunt in Guthriani operis recensione T. IV. p. 75 sq. et al. Successit *Italiae* nomen, idque paullo serius: *nunc fama*, minores (nam XVII. γενεαῖς h. e. 459. annis ante bellum Troianum Oenotri Italiam frequentauerant) *Italiam dixisse ducis de nomine gentem;* quod et ipsum nomen ab initio illi *Italiae* parti fuit proprium, intra cuius fines Oenotria principio includebatur, Antiocho Syracusio teste apud Strabonem VI. p. 391. et Dionys. Halic. I, 34. Ab Italo, qui ex regibus post Oenotrum gentis conditorem fuit, nomen ductum idem ap. Dionys. Halic. I, c. 12 et c. 35. tradebat; adde Aristot. de Rep. VII, 10. Hellanicus autem Lesbius cum Timaeo ap. Gell. XI, 1. aliisque a *vitulis*, ἰταλοῖς; vtrumque tamen coniecturae potius Graecanicae quam acceptae a maioribus narrationis fidei deberi videtur. Saltim hoc ex iisdem locis teneri posse videtur, circa Herculis Thebani demum tempora Italiae nomen inualuisse. Namque super nominis origine multa alia aut commenti sunt aut tradidere veteres v. Seru. ad h. l. I, 533. adde his Bocharti somnia Canaan I, 33. Siculorum regem appellat Italum etiam Thucydides VI. cf. Cluuer. Ital. I. p. 10 sq.

Digitized by Google

qui tamen frustra conatur efficere, vt Italiae nomen Latio proprium fuisse videatur. Ceterum, quod in Seruianis ad v. 532. lib. I. legitur: Oenotria, *vt Varro dicit, ab Oenotro, Sabinorum rege*, videndum est, an a seriore manu inculcatum sit. Consentit enim cum iis, quae a Catone Anniano p. 6. traduntur.

EXCVRSVS XXII.

I, 588—593. *Restitit Aeneas, claraque in luce refulsit, Os*, etc. Primum conferenda cum h. l. inf. X, 135 sqq. Homer. Odyss. ζ, 229—235. ψ, 156. 162. De statuis ex ebore, argento vel marmore factis vix recte haec accipias; quorsum enim pertinere τὸ *circumdatus* dixeris. nam ad inaurandi artificium multo minus bene hoc referas. Mihi videtur saltem de sculptura vel anaglypho, nisi forte simpliciter de ornamento aliquo vel cimelio, agi ex ebore, argento vel marmore facto, quod intra aliam materiam, h. l. aurum, comprehensum et inclusum est, vt ita auri splendore repercusso interioris materiae candor et nitor tanto clarius effulgeat. Ad similem modum nouo decore et splendore diuinitus affuso forma Aeneae humana augustior est reddita. Quod etiam multo magis patet ex altero loco lib. X, 135 sq. *Qualis gemma micat, fuluum quae diuidit aurum* (auro inclusa) *Aut collo decus aut capiti; vel quale per artem* Inclusum buxo, *aut Oricia terebintho Lucet* ebur. Sane ibi poëta adsimulationem paullo aliter inflexit. At Homerus, e quo vterque locus expressus, dum Vlyssem lotum et vnctum noua corporis dignitate enituisse declarare laborat, simpliciter *argentum auro inclusum* memorat, versibus tamen nitidissimis; inprimis ad declarandam notionem τοῦ· τῷ περίχευε χάριν, adhibet illud: Ὡς ὅτε τὶς χρυσὸν περιχεύεται ἀργύρῳ ἀνὴρ Ἴδρις — in quo argentum, h. e. ornamentum aliquod et ἄγαλμα, muliebris v. c. ornatus, ex argento, ferruminatione, (κολλήσει, συναφῇ) inclusum auro, intelligere in promtu est; in quo argenti nitor ac candor inter aurum suauius ac viuidius elucescit; auri enim rutilantis splendore repercusso argenti nitor multo magis efflorescit. Apparet ex his ipsis locis talem argenti aurique in vno opere consociandi vsum ac morem viguisse. Nec desunt exempla. Talis erat calathus Helenae ex Aegypto apportatus Odyss. δ, 132. τάλαρον Ἀργύρεον· χρυσῷ δ' ἐπὶ χείλεα κεκράαντο. Talis erat crater ibid. v. 615. Omnino variis metallis vas vel vtensile exornandi morem fuisse declarat v. c. lectus Vlyssis Odyss. ψ, 200.

EXCVRSVS XXIII.

I, 619—626. *Atque equidem Teucrum* etc. Multa cum arte et sagacitate haec ex tragicorum fabulis ad maiorem rei probabilitatem traduxit poëta. Teucer, redux a Troia, a patre Telamone

mone aspere acceptus, siue quod fratrem Aiacem non esset vltus, siue alia de caussa, (v. Seru.) neque in insulam Salaminem admissus, sorte Phoebi accepta, profectus, nouam Salaminem in Cypro condidit. Plures fuere huius argumenti tragicae fabulae. Nunc ea de re Helena Eurip. 89 sqq. 144 sqq. est consulenda. Exstiterunt forte etiam lyrica carmina, vnde Horatius I. Carm. 7. expressit, nisi is Pacuuium ante oculos habuit. v. Cic. II. de Or. 46. Iam Cyprum a Phoenicibus coloniis fuisse frequentatam, atque etiam ditione habitam, vel ipse insulae situs probabile facit. Forte tamen et historiarum monumenta tradiderant, a Tyriis vel Sidoniis, et quidem a Belo aliquo Cyprum fuisse bello petitam. Paullo tamen licentius in his, iure quidem suo, versatur poëta. Facit Beli, Tyri regis, sedem *Sidonem*, quae tamen, Troianis saltem temporibus, suos reges ipsa habuit; v. ad Guthrium T. I. p. 439. Porro *Beli* nomen tanquam mollius, recte praetulit poëta vero nomini, quod pater Elisae et Pygmalionis, Tyri rex, habuit *Mutgonis* vel *Matgeni* ap. Ioseph. in Apion. I. p. 927. *Mettinum, Mettem, Methrem* appellant alii v. ad Iustin. XVIII, 4, 3. Adde Seru. ad Aen. I, 343.

EXCVRSVS XXIV.

I, 653. *Praeterea sceptrum, Ilione quod gesserat olim.* Ilionen inter Priami filias ab Apollodoro et similibus memorari non videas, sed ab Hygino fab. 243. et 109. ex tragoedia scilicet Graecorum aliqua, quae interiit. Etiam Pacuuii tragoedia hoc nomine fuit; et Accii Ilionen ex Nonio laudari videas, male ab aliis, etiam a Columna, inter Ennianas fabulas commemoratam. Ex ea dictum illud: *Mater te appello* e Cic. Acad. Qu. IV, 27. et Horat. II. Serm. 3, 61. notum. adde Seru. ad h. l. et III, 15. Laodicen frustra huc vocat Cerda, de qua v. Quint. Cal. XIII, 544 sqq. Tryphiod. v. 648. et Pausan. X, 26.

EXCVRSVS XXV.

I, 716. *Et magnum falsi impleuit genitoris amorem.* Videamus paullo accuratius de h. l. in quo mihi dissentiendum est a doctiss. Interprete. Nam, quae primae legentis cogitationi occurrat, sententia esse videtur haec, vt Ascanius falsus desiderium patris, a quo absentiam filii impatienter ferente arcessitus erat, primis amplexibus et osculis expleret. Ita *magnum* amorem bene dixit, et *falsus genitor* est elusus, deceptus, vel simpl. cuius verus filius Amor non esset. *Implere amorem*, vt, *dolorem, luctum*, bene dicitur; communius *explere.* Burmannus tamen Corradum, qui ita exposuerat, reprehendit, alteramque rationem proponit, vt sit: *partes filii, patrem vehementer amantis, bene egit;* erga patrem amorem ostendit omnibus numeris

ita perfectum, vt crederent, esse verum filii affectum. Sane *amor genitoris* est etiam amor in genitorem; et vt *impleri officium* dicitur, cui satisfacimus, ita *amor* recte videtur dictus *impleri*, cum debitus amor praestatur. Sed primum toti rationi subesse aliquid coacti ac duri videtur; nec, quorsum *magnus* amor pertineat, dicere in promtu est; et Aeneae desiderium potius erat explendum, cuius omnis in Ascanio cura stabat et animus haerebat. Ceterum Seruius locum obscure interpretatur, nec Donatus vel Pompon. Sab. quicquam iuuant.

EXCVRSVS XXVI.

I, 750—53. *Multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; Nunc, quibus Aurorae venisset filius armis; Nunc, quales Diomedis equi; Nunc, quantus Achilles.* Memnonis (de quo vid. Excurs. sup. ad 489.) *arma* nec apud Pindarum, nec apud Dictyn et Quintum quicquam habent praecipui. Apud Hesiodum Theog. 984. Memnon χαλκοκορυστής, sed hoc simpliciter *armatus*, vt passim alii heroes. Nisi itaque poëta fabulam parum nunc notam sequutus est, nec commentitium est, quod in Seruianis legitur, a Vulcano facta fuisse ei arma; ad barbaricum exercitus Memnonii apparatum, a Troiano more diuersum, referendum est. cf. Dictyn IV, 4. et 5. Malim equidem accipere simpliciter, vt sit variata oratio pro vulgari: multa rogitans — porro super Memnone, et Diomede et Achille. Similis forma orationis Ecl. VI, 80. 81. *Quo cursu deserta petiuerit, aut quibus ante Infelix sua tecta superuolitauerit alis,* pro, quomodo ille narrauerit, quemadmodum Philomela primum in solitaria loca fugerit, mox vero in hirundinem mutata, pristina sua tecta iterum petierit, et circum ea volauerit. (Nam haec est vnica ratio, qua difficultati, quae me in illo loco tenebat, scil. quod eadem Philomela et deserta petit cursu et superuolat sua tecta, et quod opponitur, *quo cursu, quibus alis*, occurri potest; de ceteris nihil dubitabam.) Sed vt in nostro Aeneidis loco rationi propositae non satis confidam, facit primum, quod etiam supra v. 489. *nigri Memnonis arma* memorata singulare quid de armis eius innuere videntur; tum in hoc ipso loco v. 752. *Diomedis equi* subiecti similiter certa aliqua ratione sunt dicti, et *quantus Achilles*, h. e. quanta eius virtus. Videntur autem *Diomedis equi* esse candidi illi Rheso caeso abducti sup. v. 469 sqq. Nam neminem veterum memini, qui cum Seruio Diomedis equos a Diomedis Thracis equis carniuoris originem ducere dicat. Nec male tamen *Diomedis equos* de curru, quo Diomedes vehebatur, intelligas, vt semper ἵπποι apud Homerum.

P. VIRGI-

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER SECVNDVS.

ARGVMENTVM.

Didonis voluntati morem gerens Aeneas, excidii Troiani seriem narrat: ea est huiusmodi: Graeci decimo belli Troiani anno attritis iam viribus, virtutique diffidentes, ad dolum confugiunt: noctéque ea, quae vrbis incendium antecessit, fugam simulantes, circa Tenedum latitant, relicto in agro Troiano equo ligneo tantae magnitudinis, vt portis vrbis recipi non posset, eius vtero lectissimum quemque procerum includunt. Troiani partim fraude Sinonis impulsi, partim Laocoontis supplicio territi, diruta muri parte, equum in arce statuunt. Nocte intempesta Graeci a Tenedo profecti, per eam muri ruinam, qua equus erat introductus, vrbem inuadunt. Sinon reserato equi vtero armatos emittit: omnia ferro flammisque foedantur. Aeneas interim ab Hectore in somnis admonetur, vt sibi fuga consulat, deosque patrios incendio eripiat. Ille tamen honestam mortem turpi fugae praeferens, frustra in arma ruit: satis feliciter primus impetus succedit Troianis, donec Coroebi consilium secuti, sumtis Graecorum armis, suorum telis obruuntur. Interea Priami regia oppugnatur, Priamusque ipse a Pyrrho Achillis filio interficitur. Aeneas itaque frustra tentatis omnibus, cum iam nihil spei reliquum esset, sacra Anchisae patri committit, eoque in humeros suos sublato, assumtisque Ascanio filio Creusaque vxore, fugam arripit. Graeci a tergo insequuntur. In eo tumultu Creusam vxorem amittit: cuius quaerendae caussa per totam vrbem oberranti obuia fit vxoris Vmbra, virumque mortis suae certiorem facit: ipse ad socios reuertitur; quo iam magnus virorum mulierumque numerus confluxerat, eius auspicium, quocunque terrarum abducere vellet, sequi paratus.

Hic et tertius liber Episodium de Troiae excidio Aeneaeque erroribus complectuntur, quod praeclare poëta intexuit, quippe cum Aeneae fatis inprimis coniunctum et ad admirationem excitandam natura sua et magna inter homines fama eximie aptum. Quod autem Aeneae narrantis partes tradidit, in eo illud commodi assequutus est poëta, vt et tota narratio habeat maiorem auctoritatem, magisque miserationem faciat, cum ab eo exponantur res, qui earum *pars magna* fuit ipse; Delectus porro rerum ita relictus erat poëtae, vt proferre tantum ea liceret, quae vel mouent inprimis vel ornatum admittunt; Tandem ipse audientium consessus post sollennes epulas et Didonis in Aenea haerentis vultus habet, quod legentis ani-

Conticuere omnes, intentique ora tenebant.
Inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:
Infandum, Regina, iubes renouare dolorem;
Troianas vt opes, et lamentabile regnum
Eruerint Danai: quaeque ipse miserrima vidi, 5
Et quorum pars magna fui. Quis talia fando
Myrmidonum, Dolopumue, aut duri miles Vlixi
Tempe-

2 *Ab alto est* Medic. Pierii. 3 *renouare iubes regina* Hamb. pr. 4 *opis* Hugen. 5 *ipsa* Franc. 7 *diri* Goth. tert. *Vlixi* scriptura est Medic. Romani aliorumque codd. etiam Prisciani ap. Heins. scilicet pro *Vlyxei* (quod habent Goth. pr. et tert. et edd. nonnullae.) cf. *Oronti* I, 220. inf. 30. *Achilli.* Vulgo, *Vlyssei.* Franc. *Vlixis.*

mum quodammodo afficiat. Noctem ipsam, iam prouectam, habere quoque, quod mentem teneat, putabat Trappius. Est hic liber inter perfectissimas operis partes ipsius poëtae iudicio habitus; quippe quem cum quarto et sexto Augusto speciminis loco praelegerit. v. sup. T. I. p. CXXIX. Quem autem ex antiquioribus poëtis ante oculos habuerit Virgilius in excidio Troiae exponendo, disputatum est in Excursu ad huius libri princ.

1. *Intenti ora tenebant.* ornate, erant intenti; habebant vultus et oculos intentos et conuersos in Aeneam. Mox v. 2. *altus* tantum ornat. Et erant tricliniares lecti magnificentiae caussa alti; accedebant puluini.

3. Cf. Odyss. ι, 12 sqq. et η, 241. 242. sed in Virgilio omnia ornatiora; vt v. 4. ornate pro, vt *regnum Troianum euerterint Achiui*, *eruerint* et *Troianas opes* dixit, et *regno* adiecit epitheton, *lamentabile*, quod lamentabile exitium habuit. Eadem expressit Statius suo more Theb. V, 28 sqq.

6 sq. Reluctatur Aeneas narrationemque principio deprecatur: nimirum enim sibi animum iri commotum harum calamitatum recordatione, quas ne Achiui quidem, cladis auctores, sine lacrimis narraturi sint; noctem praeterea extremam (cf. Od. λ, 329 sqq.) vix adhuc longam narrationem ferre — *quorum pars m. fui.* quarum calamitatum magna pars me ipsum attingit, ad me spectat. *Myrmidones* et *Dolopes* ad Achillem et Neoptolemum eius f. spectant. cf. inf. 29. *durus* autem Vlysses, vt *saeuus* III, 273. (melius h. l. quam, si patiens) *miles V.* h. e. Ithacensium aliquis. Mirum est, quod de Achaemenide (vide lib. III, 614.) accepisse

Temperet a lacrimis! et iam nox humida coelo
Praecipitat, suadentque cadentia sidera somnos.
Sed, si tantus amor casus cognoscere nostros, 10
Et breuiter Troiae supremum audire laborem;
Quamquam animus meminisse horret, luctuque refugit,
Incipiam. Fracti bello, fatisque repulsi
Ductores Danaum, tot iam labentibus annis,
Instar montis equum diuina Palladis arte 15
Aedificant, sectaque intexunt abiete costas.
Votum pro reditu simulant. Ea fama vagatur.

I 5 Huc

8 *Temperat* Gud. et Goth. sec. 10 *Sed cum* Hamb. pr. *Et si* Franc. *agnoscere* Gud. cum aliis vett. ap. Pierium. *cognoscere tantos* Graeu. in marg. vel *c. tantos.* 12 *luctumque* sec. Moret. Parrh. et ed. Ven. praeter aliquot codd. Pier. et Donatum, quod mireris Burmannum probasse, inprimis post Catroeum; nam est vulgare et tenue prae altero, vbi de horrore (h. l. ex recordatione rerum tristium; itaque *luctus*) et auersatione rei ingratae et molestae agitur. Quod proprie de membris vel de sanguine dicitur, ad animum transfertur. *luctus* Carisius habet, notante Pierio. 15 *diuinae* Menag. pr. 16 *factaque* Ven.

pisse Asinium Pollionem memorant Seruius et Pomponius. Imitatus h. l. Silius II, 650 sqq.

8. 9. Vid. Excurs. ad h. l. cf. IV, 351. 352. *Suadent sidera cadentia* somnum elegantius, quam, inuitant ad somnum.

11. *Supremum laborem*, cladem, ipsum vrbis excidium. — Mox *refugit* exquisite, cum in re, quae per plura momenta durat, etsi vulgari vsu praesens repraesentetur, praeteritum tamen non minus locum habeat. Locum expressere alii, v. c. Seneca Agam. 416 sqq.

13. *Fatis repulsi.* quoniam fatale erat, non nisi post nouem annos Troiam capi. v. Il. β, 313 sqq.

15. 16. De Equo Troiano v. Excurs. ad h. v. *Instar montis*, ad montis magnitudinem; breuiter magnam imaginem rei animo obiecit, statim ab initio. *Palladis arte*, ὑποθημοσύνῃσι. — τὸν Ἐπειὸς ἐποίησεν σὺν Ἀθήνῃ. Odyss. θ, 493. *intexunt costas abiete secta* h. e. trabibus abiegnis, tantum ad declarationem vlteriorem τῦ *aedificant* spectat. *intexunt* simpl. est *texunt*. *Texere* autem de trabibus iunctis et in fabrica e ligno, inprimis nauium, frequens est. v. Cerda. cf. inf. 112.

17. Sparserant famam, equum hunc Palladi esse positum, votis pro reditu susceptis. Hoc, vt poëta, extulit. Seruius *votum* pro participio habet, id est vouisse

Huc delecta virum sortiti corpora furtim
Includunt caeco lateri, penitusque cauernas
Ingentis vterumque armato milite conplent. 20
Est in conspectu Tenedos, notissima fama
Insula, diues opum, Priami dum regna manebant;
Nunc tantum sinus, et statio male fida carinis;
Huc se prouecti deserto in litore condunt.

Nos

18 *Dilecta* Gud. a m. pr. 20 *ingentis* Heins. scripsit cum veterrimis et Prisciano. 21 *Tenedus* Rom. cum al. antiquis ap. Pier. 22 *manerent* Bigot. 24 *proiecti* Longob. sed est: *huc prouecti condunt se.* In Goth. tert. *condunt* in marg. vel *ponunt.*

visse pro reditu. Ibidem: *Accius in Deiphobo inscriptum dicit: Mineruae donum armipotenti Danai abeuntes dicant.* Quod hic ex voto equus dicatus dicitur, non repugnat iis, qui ad Palladem placandam exstructum dicunt Quint. XII, 38. 370. In idem etiam consentit Virgil. infra v. 162 sq.

18—20. Ductores Danaum *sortiti*, sortitione facta, *includunt huc caeco lateri* h. e. in latus, h. e. corpus equi occultum, in quo occulti latere poterant, *delecta virorum corpora* exquisite pro, *viros delectos;* hoc idem declaratiue exornauit in iis quae subiicit: *penitusque c. — complent.* Ornate omnia pro, equo huic includunt delectos viros. Fuerunt autem Vlyssis praecipuae ea in re partes. v. Odyss. θ, 494. ἦγεν *fecit, vt duceretur in arcem.* et sic ceteri, vt Quintus XII, 22 sqq. apud quem Calchas vates primus fraudis auctor est, modum et rationem fraudis Vlysse subiiciente, at apud Tryphiod. 44 sqq. Helenus Troia profugus. Tandem obseruasse non poeniteat, quam ornate poeta equum extulerit eiusque notionem quam mirifice variauerit; quod iam Seru. ad v. 230. et Cerda ad h. l. monuit, vt *cauernam, vterum, latebras, curuam compagibus aluum* et sic porro.

21—23. *Tenedos* insula, olim *Leucophrys*, agro Troiano praetensa, XL stadiis a continente aberat. *diues opum* propter incolarum diuitias; nisi ad templum maxime Apollinis Sminthei respicit, quod in insula erat Il. α, 38. Eodem, quod *notissimam* (*fama* poëtice ornat) vocat, pertinere puto. nunc tantum *sinus et st.* h. e. ea vastities in insula facta, vt ea hoc vno nota sit, quod *naues* tempestate iactatae in litorum recessu, quem *sinum* appellat, *stationem*, etsi *parum tutam*, habeant. Eodem mox *desertum litus*, quo condunt se Achiui.

25—30.

Digitized by Google

Nos abiisse rati, et vento petiisse Mycenas. 25
Ergo omnis longo soluit se Teucria luctu:
Panduntur portae. Iuuat ire, et Dorica castra,
Desertosque videre locos, litusque relictum.
Hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles:
Classibus hic locus: hic acie certare solebant. 30
Pars stupet innuptae donum exitiale Mineruae,

Et

25 *Vos et abisse* ed. Ven. *ventoque petisse* Menag. pr. et Leid. *abisse* et *petisse* etiam in Romano. 26 *soluit longo se* Montalb. *se* deest Moret. sec. *posuit se* Schol. Horat. IV. Od. 6. scilicet explicuerat per *posuit luctum*. 27 *ad Dorica c. Desertosque locos, litusque videre relictum* Wittian. 29 *scaeuus* Franc. vt al. *Vlixes* pr. Hamburg. 30 *acie* Heins. e melioribus, inprimis Rom. Medic. Gud. vulgo *acies* quod praeter codd. inter quos omnes Gothani, Rufinianus de Schem. Lex. p. 33. nec non Pomponius Sabinus agnoscunt. Burmannus vtrumque illustrat. Sed dicendum: *hic acie certare solebant* esse exquisitius adeoque poëta dignius; alterum prosaicum.

25—30. *Mycenas* exquisitius quam Graeciam. *vento*, vento secundo. *omnis Teucria* sc. gens, ait *Seru.* omnes vtique Troiani. malim de regione accipere. Sic Dardania, v. c. 282. pro ipsis Teucris. — *soluit se luctu* exquisitius quam soluere, deponere, finire luctum. *soluere* autem de *luctu* dictum, quoniam dolor, tristitia, moeror, congelare, contrahere, adstringere, vincire, dicuntur. cf. Burm. *Dorica castra.* Habet hoc a serioribus poëtis. Homerus Achaeos, Argiuos vel Danaos memorat. *Dorum* nullae fuere opes praecipuae, nisi postquam cum Heraclidis in Peloponnesum descenderant LXXX annis post Troiam captam — Porro obserua poeticum ornatum v. 27. 28. pro castra deserta et relicta. Homerus etiam hoc addit, castris ab ipsis fuisse ignem subiectum Odyss. θ, 501. Sequitur id Quintus Cal. XII, 331. et 30. Tryphiod. v. 138. 207 sqq. et ceteri. — *classibus* h. e. nauibus in terram subductis. cf. Fabrett. ad tab. Iliac. p. 323. *Dolopum* v. ad v. 7. Sequitur autem poëta eos, quos Eustathius memorat Dolopes Myrmidonibus Achillis accensos credidisse. v. Il. ι, 480. et β, 684. — *tendebat*, tentorium habebat. militare verbum. cf. Cerda. Ceterum comparandus cum poëtae verecundia notus Ouidii lusus Epist. I, 31 sqq. *Atque aliquis posita* etc.

31—34. In *stupet — miratur* male argutantur; est poëtis vtrumque idem, et iungunt talia, modo ad varietatem orationis et copiam, modo ad ornatum vel vim addendam, eadem notione aliter atque aliter exposita.

Et molem mirantur equi: primusque Thymoetes
Duci intra muros hortatur, et arce locari;
Siue dolo, seu iam Troiae sic fata ferebant.
At Capys, et quorum melior sententia menti, 35
Aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
Praecipitare iubent, subiectisque vrere flammis:
Aut terebrare cauas vteri et tentare latebras.
Scinditur incertum studia in contraria volgus.

Primus ibi ante omnis, magna comitante caterua, 40
Laocoon ardens summa decurrit ab arce.

Et

32 *Thymoetes* varie corrupta vox in libris v. ap. Heins. et Burm. Sed est Θυμοίτης. 33 *inter* Ven. *infra* sec. Moret. *in arce* qu. Moret. 34 *manebant* pr. Hamb. *parabant* alter. *volebant* Montalb. sed vide Burm. Trappius, non adeo inelegantis vir iudicii, versus malebat sic disponi: *Et molem — Siue dolo — Duci intra*; quod mollius quid habere ipsi videbatur. Recte quidem. Sed, vt nunc est, grauior est oratio. 35 *m. s. surgit* sec. Hamb. ex I, 582. pro *menti*, *cordi* Goth. tert. 37 *iubent* habet codd. et grammaticorum auctoritatem; non minus tamen grauis est fides τῷ *iubet*. v. Heins. *subiectisque v. f.* recte inter Seruiana: *que — disiunctiua, quae hic esse debuit.* Nec dubito, *ve* esse scribendum. Nam diuersa haud dubie inter se apponuntur. Ita et ἠὲ — ἠὲ Odyss. l. c. 40 *ante alios* aliquot Pieriani. At Goth. alter: *primus ibi iuuenum*, notabilis lectio. Sic enim durum illud quod τῷ *ante omnes* inhaerere videbatur, sublatum esset; et possit hoc ex glossa irrepsisse videri; Iungendum adeo: *iuuenum magna c. caterua.* 41 *Lauchoon*, *Laochon*, *Lachoon*, *Laucon*, hic et infra, aberrationes codd. *Laucoon* Medic. semper. Et v. 230. *Laocounta* Doruill.

exposita. — *innuptae*, epitheton manifeste expressum ex Eurip. Troad. 536. χάριν ἄζυγος — (h. e. ἀγάμου, παρθένου) h. l. tantum ornat; ad rem nihil facit. *donum Mineruae* h. l. quod oblatum Mineruae. *Seru.* Sapientius autem Virgilius de equo consilia inire Troianos facit, antequam in arcem deductus erat, quam ap. Homerum in arcem iam deducto equo. Od. θ, 504 sqq. e quo loco pleraque hic expressa.

35—39. Ornate singula. Capys et quibus melius consilium placebat — *tentare* exquisite pro explorare equi cauitatem. *Vulgus scinditur in studia contraria*, in diuersas partes; additur ad ornatum, *incertum*.

40. De Laocoonte, v. inf. 201 sqq. *primus ante omnes*, quia sequitur, *magna c. caterua*, quam turbam ille decursantem *ardens* ira anteuertebat. cf. Burm. *Arx*, Πέργαμος ἄκρα.

47. Vt

Digitized by Google

Et procul, ô miseri, quae tanta insania, ciues?
Creditis auectos hostis? aut vlla putatis
Dona carere dolis Danaum? sic notus Vlixes?
Aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui, 45
Aut haec in nostros fabricata est machina muros,
Inspectura domos, venturaque desuper vrbi;
Aut aliquis latet error. Equo ne credite, Teucri.
Quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.
Sic fatus, validis ingentem viribus hastam 50
In latus, inque feri curuam conpagibus aluom

Contor-

42 *Insania* alter Menag. sollemni varietate. *Burm.* 43 *aut illa* Goth. alter et tert. 44 *et sic* Menag. pr. 45 *hic* sec. Moret. *incluso* Wallian. 47 *domus* Leid. 48 *nec c.* aliquot. Donati auctoritate a nonnullis male distinguitur: *latet error equo*; *Ne.* v. Heins. et Pier. 49 *haec dona* Parrh. 50 *validis contorquet viribus* sec. Moret. 51 Quantopere veteres Grammatici in *feri* trepidarint, ex lacinia intelligitur, quam Pomponius h. l. ex vett. Scholiis seruauit: FERI, *id est, equi, nam lib. VII,* 489. *ferum appellat ceruum. Apronianus legit* Ferit, pro *percussit curuam aluum in compagibus.* (Hoc in Cod. Mediceo habetur, quamquam a nemine adhuc notatum) *Alii legunt* Feri, *vt sit ferus, feri, pro equo, vt fera, ferae,* pro *quadrupede. Alii legunt* Feri, *vt sic sit, id est feram, propter verba similiter cadentia* (vltima non capio) — Porro *feri c. compaginis a.* MS. Prisciani p. 134. notatum in Collect. Sax. *aluom* Gud.

47. Vt qui inclusi sunt, ex ea, tanquam ex turri, speculari vrbem et muros desuper ex altiore loco conscendere possint. — *error* mox pro fraude, exquisite.

49. H. e. habeo Danaos suspectos etiam cum vltro offerunt dona.

50. *Validis viribus* pro magnis. Mox ornatissime iterum equum ligneum declarat. In *latus* et *aluus*, quae in vnum iuncta, non est argutandum. Iunguntur a poëtis synonyma sine omni subtilitate. Etiam Tryphiod. 61. Πολσι δ' εὐρυτάτης μὲν ἐπὶ πλευρῆς ἀραρυῖαν γαστέρα. Infra v. 231. *tergum* ponitur. In partium ac formarum generumque designatione summam libertatem orationis poëticae indoles ac ratio fert. *ferum* exquisite dixit pro equo, vt docent Lexica et viri docti ad Phaedrum. cf. h. l. Cerda ac Petron. 89, 12. *aluus curua compagibus* h. e. ex compage lignorum curua. — *stetit tremens,* pro contremuit. *vtero recusso,* repercusso. *cauernae* doctius quam cauerna h. e. equus cauus, κοῖλον δόρυ. Odyss. 9, 507. — *gemitus* pro sonitu resultante.

54 sq.

Contorsit. Stetit illa tremens, vteroque recusso
Insonuere cauae gemitumque dedere cauernae.
Et, si fata deum, si mens non laeua fuisset,
Inpulerat ferro Argolicas foedare latebras; 55
Troiaque nunc stares, Priamique arx alta maneres.
Ecce, manus iuuenem interea post terga reuinctum
Pastores magno ad regem clamore trahebant
Dardanidae: qui se ignotum venientibus vltro,

Hoc

52 *Intorsit* sec. Rottend. quod defendi possit. *recuso* Reg. a m. pr. et tert. Mentel. cum binis Goth. *recluso* pr. Hamb. et sec. Moret. perperam. 53 *sonitumque* Bigot. ex interpret. *caueruae* Sprot. pro var. lect. quod prima fronte arridere potest, si v. 243. memineris; *vtero sonitum quater arma dedere.* Sed nec *gemitus* nec *cauae* respondent. 54 *non coeca* duo Guelpherb. in Collect. Sax. 55 *Impulerant* Hugen. male. *tentare latebras* Hamb. pr. pro var. lect. repetitum, vt Burm. monet, ex v. 38. *aperire* Hamb. sec. *fodere* Goth. tert. ex interpretatione. v. not. 56 *staret et maneres*, hoc a m. pr. Medic. ad Seruianam normam: „Si *staret* legeris, *maneres* sequitur, propter ὁμοιοτέλευτον.„ Etiam alii codd. variant. v. Heins. Sed *stares — maneres* Romanus, omnes Pier. aliique probi codd. Pomponius Sabinus haec habet: *staret* et *maneret* legit Apronianus. Esset tamen hoc altero vulgarius. 57 *manu* Montalb. *iuuenum* duo ap. Burm. cum Rufino. male. 59 *Dardanidem* sc. regem, ap. Barth. Aduers. XII, 2. e quatuor libris. *quis se* Seruius, cum septem ap. Heins. et Leid. pro var. lect. Goth. tert. a m. pr. pro *quibus*; quod placebat Tollio ad Auson. p. 566. sed vulgata lenius decurrit.

54 sq. Et sane impulisset, adduxisset Troianos, effecisset, vt equi latera refregissent, puta securi impacta etc. et interiora aperuissent. Enimuero, *ecce manus iuuenem* etc. — *si fata deum non fuissent* h. e. si non fatale fuisset. (Αἶσα γὰρ ἦν etc. Odyss. Θ, 511. Quintus Cal. Palladem nominat XII, 387.) *mens laeua*, stultitia Troianorum. v. Ecl. I, 16. Forte tamen melius iunxeris: *mens non laeua* h. e. sana, si fatum et mens sana fuisset. *si fata fuissent* inf. v. 433. cf. III, 16. *Argolicas latebras*, equus quo latebant Argiui. — *foedare*, exquisite pro lacerare, vt aliis in locis de vulnere, aut mutilato corpore, vt αἰσχύνειν, λωβᾶσθαι, h. l. diffringere et dissoluere machinae compagem. Ad verbum omnia expressa ap. Petron. c. 89. v. 20 sq.

57. De Sinone v. Excurs.

58. *Trahebant*, cum festinatione adducebant, vt VI, 753. *Conuentus trahit in medios.* Seru.

59—62. Qui se iis vltro obtulerat. Reliqua amplificandi et ornandi studio adiecta — *hoc ipsum*

Digitized by Google

Hoc ipsum vt strueret, Troiamque aperiret Achiuis, 60
Obtulerat, fidens animi, atque in vtrumque paratus,
Seu versare dolos, seu certae occumbere morti.
Vndique visendi studio Troiana iuuentus
Circumfusa ruit, certantque inludere capto.
Adcipe nunc Danaum insidias, et crimine ab vno 65
Disce omnis.
Namque, vt conspectu in medio turbatus, inermis,
Constitit, atque oculis Phrygia agmina circumspexit:
Heu,

60 *Vt* deest Moret. pr. *instrueret* Goth. tert. 61 *fidensque* pr. Moret. *fidens animo* Romanus. *ad vtrumque* Oudart. v. Burm. 62 *versare dolo* Longob. Rottend. a m. pr. Sprot. pro diu. scriptura. Leid. a m. sec. quibus adde Seruium. Hoc ita dici posse docet Burm. nec de eo dubitatur: quid? quod etiam doctius ita dicitur: *versare dolis Troianos*, vti, *versare animum consiliis*, *curis* pro, curas animo; vt et Graeci, v. c. quod modo in manu habemus, Tryphiod. 112. Αὐτὰρ ὁ δαιμονίῃσι νόον βυλῇσιν ἑλίσσων. At h. l. vltima litera a sequentis voc. initio intercepta esse videtur. *certae morti*, quod ipsa ratio monstrabat, Heins. recepit ex Nonio Marcello, Longob. Pierii, Moret. sec. et Rottend. tert. Vulgo *certe*. Notabilis Pomponii Sabini nota: *certe* aduerbium est: sic legit Apronianus. 64 *certatque* Romanus, Witt. et Parrh. sed alterum doctius. 65 *Aspice* Doruill. male. *Accipe* est audi, vt saepe. *crimen ab v.* ed. Iunt. Habuit idem in suo codice Donatus: legitur et in Seruianis. sed ab interpolatore est: *A. n. D. insidias et crimen*; *ab vno Disce omnes.* 67 *in* abest a multis codd. etiam Gud. 68 *Phrygia circum agmina spexit* Moret. pr. quod non de nihilo est, iudice Heinsio; eodemque Venetus alludit: *Phrygia circum agmina vidit*. vtrumque tamen interpolatoris esse videtur, qui metro consultum esse volebat. Hamb. vn. *Ph. a. circum vidit* ex glossa. *spexit Ph. a. circum* alter Goth.

ipsum vt strueret sc. vt adduceretur ad regem. *struere* voc. insidiarum et doli v. Cerda. — *fidens animi* exquisitius quam, *animo*; et hoc pro prosaico: animo fidenti vel fidens, confidens. — *versare dolos*, vt, consilia, curas, h. e. agitare, h. l. cum adiuncta notione, efficere, ad exitum perducere.

63. 64. Ornatius quam Quintus Cal. XII, 356. ἄλλοθεν ἄλλος Μέσσον ἐκυκλώσαντο περισταδόν. *circumfusa ruit* ornate pro circumfunditur. *certant illudere capto*, h. e. certatim illudunt, αἰκίζυσι.

65. *Ab vno crimine disce omnes*, exquisite pro vulgari ex vnius scelere, et h. l. quidem fraude, ex vno exemplo, cognosce, quales, quam perfidi omnes Danai sint. Ita simpliciter accipio.

69. Quor-

Digitized by Google

Heu, quae nunc tellus, inquit, quae me aequora possunt
Adcipere? aut quid iam misero mihi denique restat? 70
Cui neque apud Danaos vsquam locus: et super ipsi
Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt.
Quo gemitu conuersi animi, conpressus et omnis
Inpetus. Hortamur fari, quo sanguine cretus,
Quidue ferat, memoret, quae sit fiducia capto. 75
[Ille haec, deposita tandem formidine, fatur.]
Cuncta equidem tibi, Rex, fuerit quodcumque, fatebor
Vera,

69 *Quae me tellus* Cuning. ex citat. ap. Quintil. IX, 2. *Quaenam nunc tellus* Moret. pr. *possent* alter Hamb. 71 *vnquam* edd. sunt. perpetuo lapsu. *et super*, h. e. praeterea, bene Pier. et Heinf. ex librorum opt. consensu defendunt. Vulgares, *insuper*. duo Moret. *et insuper*. 73 *compressi* vnus Guelpherb. in Collect. Sax. *comprensus* Doruill. 75 *memorem* alii legunt in Seruianis. *cepto* Zulich. a m. pr. cui Burm. fauere ait VIII, 15. *Quid struat his coeptis*. 76 Versus hic abest a Medic. et Mentel. pr. item a Witt. In Mentel. sec. Gudiano, Rottend. pr. Graeu. et Regio ab alia manu est scriptus. Etiam rationibus eum deturbat sede Heinf. quod lib. III, 612. iterum legitur, et quod Sinoni, homini audaci, non conueniat, deposita formidine, et quod v. 107. *Prosequitur pauitans*. adde similia apud Cerdam. Enimuero fingit Sinon et hoc, quasi deposuerit formidinem; vt v. 67. *turbatus constitit* h. e. qui vellet videri turbatus. (— *timentem turbatumque oculis* Aen. VIII, 222.) Nec h. l. bene abesset, puto, versus. Etiam Quintus XII, 365. ὁ δ' ἐνθέμενος φρεσὶ κάρτος, Τοῖάδ' ἄρ' ἐν μέσσοισι δολοφρονέων ἀγόρευσε. Et potest casu versus in vno apographo omissus esse. Nam Mediceus, Gudianus, Rottendorphius primus, nec non Menteliani, vnam faciunt familiam, vt multis locis cognouimus. Enimuero ex Pomponii scholio, ad h. l. referendo, didici, Apronianum, e cuius recensione Mediceus Codex est, versum sustulisse, quod Virgilii esse non putauit. 77 *quidem* Medic. Pierii. v. h. l. Burm. *fuerit quodcunque* Pierius et Heinsius optimorum codd. et Phaedri, Seruii Donatique auctoritate defendunt. Vulgo, *fuerint quaecunque*.

69. Quorsum confugiam?

71. 72. Et quem, tanquam hostem, insuper ipsi Troiani extremis afficient suppliciis. *poenas cum sanguine* h. e. vita ipsa *poscunt*.

73. *Conuersi* h. l. mutati.

75. *quae sit fiducia capto* pro ei, num habeat, quod ad veniam impetrandam afferre possit. Nec tamen male cum v. 59 — 61. comparat Burm. qua fiducia se ipse captiuitati obtulisset.

77. Haec Sinonis oratio eximio artificio est composita, quod facile in singulis declarabit interpres,

Digitized by Google

Vera, inquit: neque me Argolica de gente negabo:
Hoc primum. Nec, ſi miſerum Fortuna Sinonem
Finxit, vanum etiam mendacemque improba finget. 80
Fando aliquod ſi forte tuas peruenit ad auris
Belidae nomen Palamedis, et inclyta fama
Gloria: quem falſa ſub proditione Pelasgi
Inſontem, infando indicio, quia bella vetabat,
Demiſere

78 *Vera, nec Argolica me iam de* ed. Ven. ab interpolatore, qui *inquit* non ferebat poſt *fatur.* 79 *ne ſi* Ven. et ed. Ven. 80 *fingit* Gud. e tribus aliis. *fingat* ed. Ven. *finxit* Goth. tert. *iam vanum et mendacem* Doruill. 81 *aliquod* praeclare Heinſ. ſc. *nomen* ex optimis codd. Vulgo etiam apud Grammaticos *aliquid.* v. Heinſ. et Burm. 82 Cariſius notat veteres legiſſe *Belida*, quomodo Σιμωνίδα et Λεωνίδα pro Λεωνίδου et Σιμωνίδου dicebant, notante Heinſio. In Zulich. pro diu. lect. *Nauplide.* 84 *qui* vitium eſt edit. Gotting. *quos* pr. Hamburg. f. *quod*, vt eſt in Goth. tert. qui porro: *bella vocabat.*

terpres, vel quisque ſibi lector. A veris incipit dicere et in falſa deſinit, vt bene Seru. Nota enim et confeſſa, quae de Palamede et Vlyſſis odiis narrat. Verum etiam Calchantis reſponſum, ſed a Tragicis fere ad Polyxenae ſacrificium in Achillis tumulo tractum. Praeterea vt animi audientium tanto magis capiantur, etiam miſerationem mouet; inprimis v. 137 ſqq. quos ſine motu animi vix perlegas. Videtur haec oratio, niſi ex tragoedia eſt ducta, tota Virgilio deberi. Certe in iis, quos habemus, Quinto Calabro et Tryphiodoro, qui exſcripſere veteres, Quintus quidem propius ad noſtrum, a Sinone ea, quae in fraudem finxerat, ſimpliciter exponuntur. — *fuerit quodcunque* h. e. quicquid euenerit, mihique exinde acciderit. Bene Seru. *i. e. quicunque me ſequatur euentus.* Sinonis autem, qui Aeſimi filius perhibetur, hiſtoria variis modis a poëtis inprimis tragicis exornata fuit. Ex iis ſunt, quae Seruius ad v. 79. de genere eius, ab Autolyco ducto, tradit. cf. ad Hygin. f. 108.

79. *Hoc primum* ſc. verum fatebor. Sic iunge. Reliqua ex Accio in Telepho ſumta Macrobio teſte Sat. VI, 1. *Nam ſi a me regnum Fortuna atque opes Eripere quiuit, at virtutem non quiit.*

81—85. *Fando* h. e. narrando, aliorum narratione. *gloria inclyta* adiecto *fama* ornatum eſt. — *Pelasgi* h. l. Achiui, ſeriorum Graecorum more. Nam Homerus nunquam ita. *bella vetabat*, diſſuadebat bellum et oppu-

Digitized by Google

Demiſere neci: nunc caſſum lumine lugent. 85
Illi me comitem, et conſanguinitate propinquum,
Pauper in arma pater primis huc miſit ab annis.
Dum ſtabat regno incolumis, regumque vigebat

Conci-

85 *Dimiſere* multi h. l. vt alibi, male. v. Heinſ. et Burm. *nec ci* Goth. tert. 86 *et* deeſt ſec. Hamb, *et ſanguinitate* Parrh. et Ven. Pro declaratiua particula *et* h. l. eſt habenda, vt conii̇cere neceſſe non ſit: *vt c. pr.* 87 *in annis* Witt. *ab armis* Bigot. Idem fere verſus inf. III, 595. 88 *regio incolumis* Goth. tert. a pr. m. *regumque* Heinſ. ſecundum optimos codd. Vulgo *regnumque*.

oppugnationem *Troiae* — *demittere neci*, exquiſite, ad ſimilitudinem alterius formae: *demittere Orco, vmbris*, h. e. ad loca infera, ex Homerico: ψυχὰς ἄϊδι προΐαψεν, vbi v. Clark. — *falſa ſub pr.* h. e. ſub falſo crimine proditionis, vt bene Seru. nam literas eius ad Priamum datas, ſed a ſe fictas, protulerat Vlyſſes. — *caſſum lumine*, priuatum vita, antique et docte. Palamedes hic Nauplii f. *Belides* h. l. quoniam eius auia Amymone Danai filia, Beli neptis. v. Seru. h. l. Pomponium et quos Burman. laudat. Eſt hic ex iis, qui poſt Homerum poëtarum carminibus celebrati fuere, cum eorum, qui Homericas fabulas ſuppleuerunt, tum Tragicorum inprimis fabulis; e quibus Sophoclis fuit *Sinon*, et Euripidis; de qua poſt alios nuper egit Valkenaerius V. Cl. vnde ea fluxere, quae adhuc non modo in Grammaticis, verum etiam in multis ſcriptoribus, paſſim leguntur; ad quae illuſtranda Palamedis hiſtoriam condidimus ad Tzetzae Antehomerica olim prelo parata; nonnulla iam exhibuimus in Praelect. de *hiſtoriae mythicae corruptelis*. Quae ad h. l. illuſtrandum faciant, poſſunt fere ex Ouid. Met. XIII, 56—60. peti; niſi quod ibi alia odii cauſſa.

86. Ita plures apud Homerum comites dati heroibus. Sic Achilli Phoenix, Aiaci Telamonio Teucer — verſus 87. eximii artificii. cf. inf. III, 612 ſqq. et copioſiorem locum Ouidii Met. III, 583—596. *miſit in arma* h. e. ad bellum. Quod *pater pauper* eſt, ad amplificationem Homericae ſimilem pertinet; vti aliis in locis, quod *pater diues* eſt; nec in eo argutandum. *primis ab annis*, ab initio belli, bene Burm. poſt Seruium.

88. 89. *Dum ſtabat regno incolumis* Palamedes, h. e. quamdiu erat incolumi regia dignitate et inter ceteros Achiuorum principes auctoritate, etiam ego propter P. cognationem in aliqua dignatione fui habitus. *ſtare* dicuntur, qui florent rebus proſperis, auctoritate, opibus; vt notum. Expli-

cant

Digitized by Google

Conciliis; et nos aliquod nomenque decusque
Gessimus. Inuidia postquam pellacis Vlixi
(Haud ignota loquor) superis concessit ab oris; 90
Adflictus vitam in tenebris luctuque trahebam,
Et casum insontis mecum indignabar amici.
Nec tacui demens: et me, fors si qua tulisset,
Si patrios vmquam remeassem victor ad Argos, 95
Promisi vltorem: et verbis odia aspera moui.

89 *Conciliis* Medic. cum melioribus. Alii *Consiliis*, vt omnes Pieriani, duo ex Goth. Gudian. Mentel. Moret. pr., Sane Regum seu Principum de regno deliberantium fuere *consilia*, et ita proprie deberent dici. Sed poëtae videntur id sequi, quod a vulgari vsu recedit et ponunt *concilia*. 90 *fallacis* multi codd. ap. Heins. et Pierium, quem v. quod est vulgare. cf. Bentl. ad Horat. III. Carm. 7, 20. *Vlyxi* Heins. h. l. vt sup. v. 7. alii *Vlyxei*, vel *Vlyxis*. *infelicis Vlyxis* Zulich. ex VII, 613. 91 *loquar* vnus Leid. a m. pr. *excessit* Longob. *decessit* Puget. *discessit* Zulich. quae omnia vulgaria sunt. vulgatam lectionem etiam Donatus agnoscit. *ab auris* Exc. Burman. soliti lapsus. 92 *adflictans* alii monente Taubmanno. *vita* erasa litera *m*, Regius Cod. *luctumque* Franc. a m. pr. 93 *casu* Venetus. 94 *Nec t. infelix* pr. Moret. *et fors me si qua* ed. Ven. *fors* multo vitio sollemni. 95 *vsquam* duo. *remearem* Sprot. *ad agros* idem, Fec. Hamb. et Ven. *in agros* Leid. et duo pro diu. lect. Malim equidem ita scripsisse, cum de homine priuato agatur, non de Diomede, cui tale quid conuenientius esset: *si remeassem victor ad Argos*. 96 Lectio, quam Faber ex Seruio ad h. l. exsculpsit et Cuning. recepit, *hinc ascita mihi labes*, nihili est et plane nulla. Nam recentior Grammaticus explicauerat vocabulum *adscita* rarius, quod in Seruii explicatione occurrit, per vulgare *adsumta*, nullo ad ipsum poëtam respectu.

cant sequentia: *regumque v. C.* Summa enim Palamedis erat sapientiae ac consilii in principum consessibus auctoritas; vnde σοφώτατος ἀνδρῶν, et multarum rerum, etiam literarum, inuentis clarissimus. — etiam nos *aliquod nomen* ac *decus* h. e. honorem, *gessimus*, habuimus.

90—93. *Pellax V.* exquisitius quam fallax, qui in fraudem pellicit. v. Cerda et var. lect. Est Homer. πολύμητις. ποικιλομήτης. — *Superis ab oris*, e vita, ad loca infera. sup. 85. *Demisere neci.* — v. 92. 93. pulchri versus. *in tenebris*, inclusus domi, vitatis hominum conuentibus.

96. *Promisi vltorem*, minatus sum. v. Seru. h. l. et Burm. *verbis odia aspera moui* exquisite pro, Vlyssis odium exasperaui, exacerbaui.

Digitized by Google

Hinc mihi prima mali labes: hinc ſemper Vlixes
Criminibus terrere nouis: hinc ſpargere voces
In volgum ambiguas, et quaerere conſcius arma.
Nec requieuit enim, donec Calchante miniſtro — 100
Sed quid ego haec autem nequidquam ingrata reuoluo?
Quidue moror? ſi omnis vno ordine habetis Achiuos,
Idque audire ſat eſt; iamdudum ſumite poenas.
Hoc Ithacus velit, et magno mercentur Atridae.

Tum

99 *In vulgum ambiguam* Sergius in Artem Donati; ſed v. Heinſ. 100 *magiſtro* Goth. alter. Quia in media ſententia interpellat ſe, inepti quidam in MSS. ſupplerunt: *Hoſtia tum* (ſum) *miſer ac ſacras reputatus ad aras.* 101 *autem* deeſt fragm. Moret. et ed. pr. Burmann. *nequiquam* ap. Macrob. vt paſſim in MSS. v. Pierium h. l. *ignota reuoluo.* ed. Venet. 102 *in ordine* Exc. Burm. 104 *Haec l.* Marius Victorinus in Arte Grammat. v. Heinſ. inf. ad 664. — *hoc magno* tres Moret. Menag. pr. Leid. et Schol. Horat. nec diſplicet. *Ithácus*, Ἴθακος cum Euripide v. c. Cyclops v. 103. et aliis. Apud Hom. Ἰθακήσιος.

97—99. *Prima mali labes* elegantius quam origo vel cauſſa. κακοῦ δ' ἄρα οἱ πέλεν ἀρχή. Il. λ, 603. Explicat Iuſtinus Cerdae laudatus (XVII, 1.) *Hinc prima mali labes, hoc* initium impendentis ruinae *fuit*. — *Criminibus terrere nouis*, eleganter pro crimina noua proferre, eum criminationibus exagitare. — *et quaerere conſcius arma.* Varie haec in Seruio expoſita videas; nam e recentioribus nihil proficias. *Arma* eſſe poſſunt conſilia, quae agitabat Vlyſſes ad depellendum imminens ſibi a Sinone periculum, ſic *conſcius* ſc. periculi imminentis; poſſunt etiam eſſe fraudes et inſidiae, quas in Sinonem parabat, *conſcius*, tacite intra ſe, aut *conſcius* eſt cum aliis, communicato ſcilicet cum aliis conſilio. Hoc verum videtur, cum ſtatim Calchantem conſiliorum ſocium aſſumſiſſe dicatur. Neque enim requieuit etc. *Arma* autem dicta de conſiliis et inſidiis fere, vt *machinae*, et Gr. τεύχεα. — mox reticere Sinonem ſumma cum arte, tum, quum maximam exſpectationem excitaſſet, facile quisque ſentit.

102—4. *Vno ordine*, pro vulgari, *vno loco*. Seruius *vno ritu*, et a cauſſarum claſſibus vel ordinibus explicationem nimis docte petit. — *idque audire ſat eſt.* Varie et hoc exponitur et exponi poteſt. Placet, *audire id*, eſſe me vnum ex Achiuis; *et* ad primam enuntiationis partem refero: *ſi ſat eſt.* Ad apodoſin retuliſſe videtur Cerda, vt ſit, vel haec audire ſatis eſt; nil vt amplius addam neceſſe.

Sed

Digitized by Google

Tum vero ardemus scitari et quaerere caussas, 105
Ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
Prosequitur pauitans, et ficto pectore fatur.
Saepe fugam Danai Troia cupiere relicta
Moliri, et longo fessi discedere bello.
Fecissentque vtinam! saepe illos aspera ponti 110
Interclusit hiems, et terruit Auster euntis.
Praecipue, quum iam hic trabibus contextus acernis
Staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.

105 *Dum vero* Leid. *scitare* Exc. Burm. *scrutari* Goth. sec. 106 *Pelasgi* Excerpta eadem. 108 *voluere* Carisius p. 103. vbi *saepe* pro *aliquoties* explicat *Burm.* 109 *et* abest Parrh. *decedere* nonnulli, vt editum a Germano et Cerda. Enimuero aut *decedere* absolute vix bene diceretur, aut *decedere bello*, vt, *nocti* III. Georg. 467. *calori* IV. Georg. 23. alium sensum daret. Contra *discedere* est proprium de exercitu dimisso. v. Burm. 110 *et saepe* sec. Rottend. *portum* Montalb. a m. sec. scilicet vt esset: *illis a. portum I. hiems.* 112 *iam cum* Medic. cum *hic* Doruill. *confectus* pr. Hamb. *contectus* Menag. alter. *concestus* Franc.

Sed *id* et *que* et *audire* pro *audiuisse* non facile id admittunt. Manendum adeo in prima interpretatione, quam et Seruius agnoscit. Mox *iamdudum* ita positum, vt possit per *quam primum* exponi, vt saepe. cf. Burm. Vulgo diceremus: iamdudum sumere debebatis p. — Versus 104. illustratur ex Il. α, 255. Ἦ κεν γηθήσαι Πρίαμος, Πριάμοιο τε παῖδες, Ἄλλοι τε Τρῶες μέγα κεν κεχαροίατο θυμῷ, El — *Ithacus* pro Ithacius Vlysses, vt *Itala gens* et similia. Alias Ἰθακήσιος, *Ithacensis*. *mercentur* elegantius quam magno emant.

105. Ad inflammandam audiendi cupiditatem mediam orationem abrumpit, quod facile quisque sentit.

107. *Ficto pectore*, subdolo animo, h. e. subdole et fraudulenter. Mox *moliri fugam* graue vocabulum pro parare v. sup. I, 404. et *fessi longo bello* eleganter adiectum τῷ *discedere*.

111—13. *Terruit euntes*, ire volentes, vt Seru. deterruit, vel quo minus irent, nauigarent, vt Graeci etiam poëtae. Mox *trabes acernae*, supra v. 16. ex *abiete — contextus* (v. sup. v. 16.) *staret*, esset; vt mox *sonuerunt nimbi*, orti sunt turbines. Omnia ad ornatiorem orationem spectant.

Digitized by Google

Suspensi Eurypylum scitatum oracula Phoebi
Mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat: 115
Sanguine placastis ventos, et virgine caesa,
Quum primum Iliacas Danai venistis ad oras:
Sanguine quaerendi reditus, animaque litandum
Argolica. Volgi quae vox vt venit ad auris,
Obstupuere animis, gelidusque per ima cucurrit 120
Ossa

114 *Eurypilum*, *Euripilum*, *Euriphilum* librariorum lapsu. Est Εὐρύπυλος. *scitatum* defenditur ab Heins. et Burm. Plerique codd. *scitantem* etiam Gud. a m. pr. at Medic. inquit Heinsius, probe *scitatum*. Sed ne mireris Gudianum a Mediceo hic diffidere, tenendum in Mediceo a prima manu *scitantum* esse scriptum, quod erratum esse potest ex *scitantem*, veriorque adeo haec lectio, quam et ex Longob. Pierius affert et Seruius exponit. Pomponii memorabilis est nota; *scitatum*, non *si tantum*. Igitur Aproniana, quam ille fere sequitur, lectio, ac potius correctio, est *scitatum*; eam exhibent tres Goth. post Regium; etiam Carisius memorat. v. Pierius, et in Seruianis aliquis. Porro *scitari* Puget. cum Bigot. et binis Hamburg. pro var. lect. quod graecum esset. sed recte Burmannus monet, graecismum non vbique contra codd. esse intrudendum. *scitatem* ed. Mediol. *citatum* Zulich. vitiose. 115 *que* abest ab Parrh. *in que* alter Hamb. *susque* Montalb. *tristia dona* pr. Hamb. 116 *placasti* alter Hamb. 118 *animamque Argolicam* alter Hamb. cum Longob. *litandum est* Medic. Pierii. 120 *animi* Seruius. Sic et Doruill. cum Gothanis et aliis sine dubio codd. et edd. nonnullis, quod esset vulgare. *Obstipuere* scribitur et hic in codd.

114—19. *Suspensi*, solliciti Seru. dubii, quid facerent. *Eurypyli* plures; v. Burmann. ad Ouid. Met. XIII, 357. celeberrimus Telephi f. qui Troianis auxilio venit et poëtis cyclicis atque apud Tragicos argumentum nobile suppeditauerat. De quo late Quint. Cal. VI, 119 sqq. at h. l. videtur intelligendus, qui fere apud Homerum occurrit, Euaemonis filius, ex Ormenio Thessaliae copias ducens. v. Il. β, 734 sqq. — *virgine*. expetita victima Iphigenia, substituta tamen mox cerua. Sed cum haec fabula post Homerum demum adscita, et varie olim tractata fuerit, videntur etiam fuisse, qui Agamemnonis filiam vere immolatam traderent. Quod et Lucret. I, 85. sequitur: *Aulide quo pacto Triuiai virginis aram Iphianassai turparunt sanguine foede* etc. — cum *venistis*, venire volebatis. *animaque litandum Argolica*, verba cum dilectu, ex religionum formula.

121. Cui

Digitized by Google

Ossa tremor; cui fata parent, quem poscat Apollo.
Hic Ithacus vatem magno Calchanta tumultu
Protrahit in medios: quae sint ea numina diuom,
Flagitat. Et mihi iam multi crudele canebant
Artificis scelus, et taciti ventura videbant. 125
Bis quinos silet ille dies, tectusque recusat
Prodere voce sua quemquam, aut opponere morti.
Vix tandem magnis Ithaci clamoribus actus,

121 *Parant* Hamb. sec. *petant* alter Goth. *paret* coni. Viri docti misc. Obss. crit. T. II. p. 86. vt *Apollo* intelligatur; sed bene receptam tuetur Burm. et, si *parare fata* h. e. mortem, accipere velles, sine mutatione melius intelligi poterant Vlysses et Calchas, cui scil. parent fata. 122 *Hinc* Sprot. *magno vatem* tres ap. Burm. et tert. Goth. *Calcanta* male scribunt librarii. *Calchunte* Montalb. 123 *ea munera* pr. Hamb. perpetuo lapsu. 125 *ventura timebant* Hamburg. pr. pro diu. lect. sed v. Burm. *taciti* erasum erat in Gudiano. v. eund. 126 *bis senos* Bigot. 127 pro *aut* neminem video legere atque. 128 *magni* editio Dan. Heins. vitiose. *clamoribus auctus* Zulich.

121. *Cui fata parent*, (h. e. metuentium, cui hoc fatis, h. e. oraculo, destinatum sit,) vt mactetur pro victima. Iam explicari hoc potest, *parent* sc. mortem; at *mortem* non omitti potuisset. Dictum vti: *quid fata parent*, et, *in quem*. Mox *poscere* proprium de fatis, oraculis deorumque voluntate.

123. *Quae sint ea numina diuum*, quod numen, h. e. quae voluntas Phoebi, et sententia oraculi sit. Recte Seruius: *numina diuum* pro oraculis posuit, id est vt ambiguitatem oraculi interpretetur, et quaerit modo, non quid dicant, nam planum; sed, quis debeat immolari. Nolim Burmannum maluisse: quaenam sint tam crudelia numina, quae iterum sanguinem poscant. Nam haec esset et otiosa quaestio, et responsio parum consentanea, v. 129 et 127.

124. *Multi canebant*, vaticinabantur, diuinabant, vt *videbant*, prouidebant; *taciti*, apud se, secum; aut etiam secreto inter se. v. Burmann.

126. *Tectus*, ornate additum, est dissimulans, vt saepe etiam apud Ciceronem; scilicet tanquam qui rem horrendam et in aliorum exitium vertentem eloqui detrectaret. mox *prodere* cum dilectu pro edere, nominare.

Conposito rumpit vocem, et me destinat arae.
Adsensere omnes: et, quae sibi quisque timebat, 130
Vnius in miseri exitium conuersa tulere.
Iamque dies infanda aderat: mihi sacra parari,
Et salsae fruges, et circum tempora vittae.
Eripui (fateor) leto me, et vincula rupi:
Limosoque lacu per noctem obscurus in vlua 135
Delitui, dum vela darent, si forte dedissent.
Nec mihi iam patriam antiquam spes vlla videndi,

Nec

129 *Compositam* Longob. et Goth. pr. *rupit* Medic. cum maiore librorum parte, etiam ap. Pier. *compositor rupit* Vratislau. *vt me* Goth. tert. 130 *timebant* Gud. a m. pr. non male, vt etiam in Seruianis monitum. *sibi q. parabat* Goth. tert. a m. pr. 132 *Ergo dies* ap. Nonium in *dies*, sed v. Heins. ad Ouid. III. Met. 519. *dies infesta* Goth. tert. *parantur* Goth. pr. 134 *leto fateor* tres ap. Burm. *fateor me leto* duo ibid. 135 *lacus* Goth. pr. Sic deb. Limosaque *lacus — vlua*, quod imitatione expressum putare possis a Lucano in noto illo: *Exsul limosa Marius caput abdidit vlua*, II, 70. 136 *dilicui* Menag. alt. *daret* fragm. Moret. *si forte tulisset* alter Hamb. solita variatione in hoc verbo; nisi putes: *si fata tulissent*. *n*. not.

129. *Vocem rumpit*, vt ῥήσσει. Sic saepe Graeci et Latini. v. Burm. et Cerda, qui et illustrant τὸ *destinare* voc. proprium de damnatis. exquisite etiam *composito* pro *ex* vel *de composito*. Ceterum Calchantis tergiuersationem adumbrasse videtur ex Il. α, 69 sqq.

131. *Conuersa tulere;* exquisite pro *conuerterunt*.

133. *Salsae fruges*, mola salsa h. e. far tostum contusum sale adsperso. Σπονδάς τ' οὐλοχύτας τε μάλ' ἐσσυμένως ὑπαλύξας Quintus Cal. XII, 375.

134 sq. Vid. sup. ad v. 57. *Vincula* non sunt vittae, sed, quibus ligatus seruabatur, et ad aram adducebatur, etsi iam vittatus. v. infra 156. Ante aram vero soluta stabat hostia. Multa h. l. argutantur Seru. et Cerda.

136. *Si forte dedissent*. Multa etiam de his verbis argutantur Seruius et Donatus; nihil quod ad rem faciat. Si a Virgilio verba sunt, accipienda pro, *si forte darent*, vel *si forte daturi essent vela;* id quod durum est. Suspicari tamen licet, supplementum esse versus imperfecti; nisi forte non nimis argutum sit interpungere: *dum vela, darent si forte, dedissent*. vt iungas: *dum dedissent vela, si forte darent*.

137. Sequentia egregie ad miserationem ficta. — In quibus respexisse videri potest Il. ε, 408.

Nec dulcis natos, exoptatumque parentem:
Quos illi fors ad poenas ob noſtra repoſcent
Effugia, et culpam hanc miſerorum morte piabunt. 140
Quod te, per ſuperos, et conſcia numina veri,
Per, ſi qua eſt, quae reſtet adhuc mortalibus vsquam
Intemerata fides, oro, miſerere laborum
Tantorum: miſerere animi non digna ferentis.
His lacrimis vitam damus, et miſereſcimus vltro. 145
Ipſe viro primus manicas atque arta leuari

 Vincla

138 Ex Seruianis apparet, fuiſſe olim, qui *duplices* legerent, quia *dulces* leue eſſet et commune epitheton liberorum. Inepte. 139 *fors et p*. Medic. Gud. et Rottend. tert. quibus adde Seruium. vt ſit: *quos forſan etiam illi poenas repoſcent*.. *poſcere* cum duobus accuſatiuis illuſtrat Heinſ. ſed recte monet Burmannus, iis locum eſſe, vbi aliquid poſcimus, quod ille ipſe, a quo poſcitur, dare vel facere poſſit; at filii ipſi Sinonis vice puniendi poſcebantur. *fors et* ortum ex ſcriptura antiqua *at* pro *ad*. Iunxere apud Seruium alii *forſet* pro *forſit*, fors ſit, fortaſſe. Vulgatam habet Pomponius. *Quos illi ad p. forſan*. ed. Ven. 140 *refugia* Bigot. 142 *reſtet* ab Heinſ. receptum, quippe elegantius poſt *ſi qua eſt*, ex Medic. a m. ſec. Gudiano ſec. et tert. Rottend. et Menag. adde Goth. tert. Vulgo *reſtat*. *vnquam* Medic. a m. pr. et alii vitioſe. 143 *borum m. laborum* Bigot. *malorum* Ven. 144 *miſerere viri* Bigot. 145 *veniam* MS. Petau. ſollenni varietate, ſed bene Burmannus monet, h. l. *veniam* per *vitam* potuiſſe explicari, non facile *vitam* per *veniam*. — *vltra* pr. Hamb. pro var. lect. Ceterum poſſit diſtingui ante *vltra*; nec tamen ſatis bene. 146 *Ipſe vltro primus* Sprot. *manicas primus* alter Hamb. *alta* Hugen. *arta atque* Graeu. *leuauit* Goth. tert. deberet ſequi: *Vincla ſenex* vel *bonus Priamus*. Pro *ita fatur* Goth. tert. *adſtat*, forte ex *adfatur*.

e, 408. 409. — *patriam antiquam*, priſtinam. nihil amplius. Omnibus colonis, exſulibus, transfugis prior patria eſt *antiqua patria*. cf. Cerda. *Ob noſtra effugia*, plenius quam exile: ob fugam meam — *piabunt*, h. e. expiabunt, pro punient, vlciſcentur, exquiſite.

141. *Quod*, qua in re, vt ſaepe transitui ſeruit. Seru. propter quod te oro. cf. Burm. Eſt ex Gr. ὃ. *conſcia numina veri*, inſpectores ac teſtes harum rerum, quas narro — mox 143. *fides*, quam hic inclamat, eſt iuſti rectique obſeruantia, h. l. iuris diuini et humanitatis.

145. *His lacrimis*, propter has lacrimas. *vltro* eſt libenter, facili promtoque animo. Mox *leuari* eſt laxari proprie, vt bene Burm. ſed tum poëtis omnino de demtis vinculis. Sic et χαλᾶν.

148. *Hinc*,

Digitized by Google

Vincla iubet Priamus; dictisque ita fatur amicis:
Quisquis es, amissos hinc iam obliuiscere Graios;
Noster eris: mihique haec edissere vera roganti.
Quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor? 150
Quidue petunt? quae religio? aut quae machina belli?
Dixerat. Ille dolis instructus et arte Pelasga,
Sustulit exutas vinclis ad sidera palmas:
Vos, aeterni ignes, et non violabile vestrum
Testor numen, ait: vos arae, ensesque nefandi, 155
Quos

148 *Hic* Leid. et alt. Rottend. *hinc nam* pr. Moret. *hinc obliuiscere* Bigot. 149 *mihi haec* hiatu relicto Leid. Montalb. alt. Hamb. *mihique hoc* Sprot. *mihique edissere* duo aut tres Heins. Sed *mihique haec* agnoscit etiam Donat. ap. Burm. 150 *quid molem* Hugen. *qui* pr. Moret. a m. pr. *hanc* abest sec. Hamb. *strauere* Ald. *quis actor* Hamb. pr. 151 *petant* tres Burm. *petit* Sprot. a m. pr. 153 *exhaustas* Leid. vnus. *exustas* Goth. alter. 154 *vestrum N.* Speciosissima est Marklandi emendatio ad Stat. p. 7. *Vestae N.* qui etiam praeclare aduocat versus inf. 296. 297. Firmat eam codex Ge. Fabricii, forte et hoc, quod Sinon, qui iam Troianus ciuis videri volebat, numen Troiae tutelare inuocat. Obstat tamen, quod iam a viris doctis monitum, non *ad vrbem et arcem*, in qua seruabatur sacer ignis, *conuersum*, sed *manibus ad sidera sublatis* haec dicere Sinonem. cf. Burm.

148. *Hinc*, porro, in posterum, *amissos Graios* dixit vt liberos, amicos *amissos*, quibus priuati sumus. exquisite.

149. Il. κ, 384. et aliis locis: Ἀλλ' ἄγε μοὶ τόδε εἰπὲ καὶ ἀτρεκέως κατάλεξον.

151. Quid in equo fabricando spectarunt? num religionis caussa, vt deo alicui consecrarent, an vt machina bellica esset, fabricati sunt? — mox v. 152. *dolis instructus* Homericum κακοῖσι δόλοισι κεκασμένος, κερδαλεόφρων Il. δ, 339.

154. *Aeterni ignes* vix alii esse possunt quam sol, luna et sidera, de quibus et Seru. ac Donatus acceperunt. nam paullo ante: *Sustulit ad sidera palmas.* Iis aeternitatem, numen, et locum in iureiurando tribui, iam satis docuit Burmann. ad h. l. Etiam *non violabile* bene ad periurii vltionem retulit; minus bene Seruius ἄφθαρτον exprimi putabat. De Penatibus aut Vestae igne, quem etiam Pomponius ad h. l. vocauit, qui Troianorum esse deberet, vix Sinon loqui sine aliqua affectatione potuit, inprimis cum *arae ensesque*, *quos fugit*, sequantur, h. e. sacra patria. cf. var. lect. — *Enses*, μάχαιρα, σφαγὶς, inuidiose pro singulari.

157. Sa-

Quos fugi, vittaeque deum, quas hostia gessi;
Fas mihi Graiorum sacrata resoluere iura,
Fas odisse viros, atque omnia ferre sub auras,
Si qua tegunt: teneor patriae nec legibus vllis.
Tu modo promissis maneas, seruataque serues 160
Troia fidem; si vera feram, si magna rependam.
Omnis spes Danaum, et coepti fiducia belli
Palladis auxiliis semper stetit. Impius ex quo

Tydides

156 *Vittaeque, deum q.* ita distinguitur in Mentel. et in Pierii codd. et sic iam olim distinctum Seruii tempore. Placebatque Cerdae ea ratio. Sed *vittae deum* sunt diuinis rebus adhibitae. *et vittaeque* Witt. 157 *secreta* Leid. Hamb. sec. et pro var. lect. alter Leid. quod a Couterio male defensum recte reiecit Burmannus. *reuoluere* Hamb. pr. et Menag. alter. 158 *ac o.* Oudart. *et cuncta qu.* Moret. *et cunctas* Menag. pr. omnes vitiose. 159 *patriae teneor* Leid. meo sensu mollius. *tenear* Heuman. coni. non male; vide tamen Burm. 160 *Dum modo* Wall. *iurataque* tert. Moret. *promissaque* Goth. tert. 161 *si vera rependam* Menag. alter, ex priore loco. *repandam* nonnulli apud Pierium. Sed magnam mercedem pro salute sua persoluit, arcana Graecorum retegendo. 162 *capti* Vratisl. *coepti et* Ven. cf. v. 75. 163 *auxilio* tres Burm. quod vulgare esset. *semper fuit* Bigot.

157. *Sacrata Graiorum iura* sunt, nostro iudicio, ciuitatis ius, quod *resoluere* se dicit, vt patriis legibus solutus in ciuitatem Troianam transeat, amplius iam Graecus non sit, sed vnus e Troianis. itaque subiicit: *patriae teneor nec legibus vllis.* In hunc fere sensum, vt a sua quasi patria tanquam familia se abdicet, Donatus. At Seru. et Pomponius ad sacramentum militare referunt, quale scilicet inter Romanos erat, quo ad bellum exiens miles adigebatur. Burmannus multo etiam argutius de conscripto sacrata lege exercitu, qua iurabant se non redituros domum nisi victores.— Sed *sacrata iura* simpl. pro *ius sacrum*; *resoluit* ius, qui eo se liberat. Mox 158. debebat sequi: Fas mihi sit ex iusto odio in eos omnia arcana (haec sunt, *si qua tegunt*) proferre. In inuersione agnosces poëtam.

160. *Seruata* egregie adiectum; vt quod *reuelaturus sit*, ad Troianorum salutem pertinere videatur. — *si v. feram*, pro vulgari, dicam.

162. *Fiducia* est eadem quae spes certa; *belli* docte adiectum, de belli exitu, vt et *stetit* pro vulgari, *posita fuit in.*

164 Dio-

Tydides ſed enim, ſcelerumque inuentor Vlixes,
Fatale adgreſſi ſacrato auellere templo 165
Palladium, caeſis ſummae cuſtodibus arcis,
Conripuere ſacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas auſi diuae contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro ſublapſa referri
Spes Danaum, fractae vires, auerſa deae mens. 170
Nec dubiis ea ſigna dedit Tritonia monſtris.
Vix poſitum caſtris ſimulacrum; arſere coruſcae
Luminibus flammae adrectis, ſalſusque per artus
Sudor iit: terque ipſa ſolo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens haſtamque trementem. 175
Extemplo

164 *Titides* libri vitioſe. *ſcelerumque repertor* Graeu. ex gloſſa. v. Burm. 165 *egreſſi* Graeu. *aduellere* Menag. alter pro *abuellere*. 168 *virgineasque* ed. Dan. Heinſ. *diuas* Menag. alt. *ſunt diuae auſi* Ven. et Parrh. 169 *retro ac ſ.* Menag. *et retro* duo Burm. *ſublata* Hamb. pr. et pro diu. lect. Zulich. ſed vindicat vulgatam Nonius in *fluere* et repetitus idem verſus Georg. I, 200. vbi pro *fluere*, *ruere*. Sane quae retro labuntur, *ruunt* proprio voc. ſed *fluere* exquiſitius pro hoc ipſo *ruere*. Et h. l. poëta non de monte, ſed flumine petiiſſe notionem videri poteſt. 170 *aduerſa* Gud. cum quinque aliis, ſollenni varietate. 173 *arreptis* Zulich. vitioſe; idem *frementem*. Porro exſpectabat forte aliquis *parmam* vibrans *haſtamque tr.* aut ſimile quid paullo fortius. Sed ſobrie ac pudenter poëta in tali τερατείᾳ; maluit is deae formam declarare, et ſatis habuit *trementem* addere, deae ſigno a terra ſubſiliente, tanquam prae ira.

164. Diomedes h. l. *impius* propter Palladium ablatum. De quo v. inf. Excurſ. ad II, 293. niſi vulneratum Martem et Venerem quoque huc reuocare velis.

165—68. Grauiſſime ſingula — etiam quod *vittas virgineas* deae memorat; nam eſt nihil aliud quam deam virginem (ſupra *innuptam*) attingere, contrectare, manibus impuris. *Vittae* h. l. eſſe debent, in capite Mineruae; adeoque fuit ſine caſſide.

169. 170. Ornate, vt iam Georg. I, 200. Ex illo tempore ſpes bona Achiuorum euanuit. *fluere*, diffluere, dilabi. *retro ſublapſa referri* pro proſaico, retro ferri, labi, de mole, quae in altum erat euecta.

170—175. Vnde *Tritonia* Pallas dicta ſit, iam veteres ignorarunt. E pluribus, quae memorantur, cauſſis maxime probabilis eſt, quod a τριτώ, quod Aeolibus caput eſt, ſit appellata Τριτογένεια, capite Iouis nata. Niſi malis ſequi eos, qui

Digitized by Google

Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curuis secum auexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas, 180
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Inprouisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.

Hanc

177 *Non* Goth. tert. *excindi* multi scribunt etiam ap. Burm. adde fragm. Vatic. *excidi* Zulich. 178 *Omnia* vulgg. *Numina ni r.* Zulich. ab interpolatione, ex iis, quae sequuntur. 179 *pelago et curuis carinis* ornate satis, sed forte secundis curis a Virgilio delendum. *auexere* post Pierium debetur Heins. e melioribus codd. petitum. vulgo, *aduexere*, (quod tamen et ipsum fragm. Vatic. exhibet) et Voss. vn. cum Goth. tert. *adduxere*. male. 180 *Et nunc quae* Menag. pr. 181 *parent* Parrh. *parant socios* Goth. tert. non malo lapsu. 182 *aderant* Medic. a pr. m. *omina* bene Heins. librorum meliorum consensu. vulgo, *omnia*, quod sane ad intelligendum facilius. Sed v. not.

qui modo ab amne, modo a palude seu Libyae, seu Boeotiae, seu Thessaliae, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *monstra* h. l. ostenta — *arsere c. L. fl. arrectis* ornate, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta; vt semper poëta, v. c. v. 206. *erigere oculos, vultus*, vt contra, *demittere, deiicere*. porro Palladium sudauit, subsiliit clypeo hastaque mota. cf. Excurs. ad II, 293. (Quod in Seru. ad 173. est, *sudor salsus:* „Hoc autem Ennius de Lamis dixit; leg. *de lacrimis*. Locus esse debuit, qualis Accii in Phoenissis: *Salseis cruorem gutteis lacrimarum laui*. Ex Ennio laudatur apud Macrob. VI, 2. *Neque miserae lauere lacrumae salsum sanguinem*).

176—79. *Tentanda fuga aequora* ornate pro reuertendum esse. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur, vt Seruius et Pomponius iam notarunt, ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renouanda Romam nonnunquam ex castris reuerti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit, esse Achiuis Graeciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio auecto reuertendum.

180. 181. Et nunc quod in Graeciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, vt parent — sed poëta exquisite medium orationis membrum neglexit. *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos.

182. *Ita digerit omina C.* h. e.

Digitized by Google

Tydides sed enim, scelerumque inuentor Vlixes,
Fatale adgressi sacrato auellere templo 165
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Conripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi diuae contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractae vires, auersa deae mens. 170
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscae
Luminibus flammae adrectis, salsusque per artus
Sudor iit: terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem. 175

Extemplo

164 *Titides* libri vitiose. *scelerumque repertor* Graeu. ex glossa. v. Burm. 165 *egressi* Graeu. *aduellere* Menag. alter pro *abuellere*. 168 *virgineasque* ed. Dan. Heins. *diuas* Menag. alt. *sunt diuae ausi* Ven. et Parrh. 169 *retro ac s.* Menag. *et retro* duo Burm. *sublata* Hamb. pr. et pro diu. lect. Zulich. sed vindicat vulgatam Nonius in *fluere* et repetitus idem versus Georg. I, 200. vbi pro *fluere*, *ruere*. Sane quae retro labuntur, *ruunt* proprio voc. sed *fluere* exquisitius pro hoc ipso *ruere*. Et h. l. poëta non de monte, sed flumine petiisse notionem videri potest. 170 *aduersa* Gud. cum quinque aliis, sollenni varietate. 173 *arreptis* Zulich. vitiose; idem *frementem*. Porro exspectabat forte aliquis *parmam* vibrans *hastamque tr.* aut simile quid paullo fortius. Sed sobrie ac pudenter poëta in tali τερατείᾳ; maluit is deae formam declarare, et satis habuit *trementem* addere, deae signo a terra subsiliente, tanquam prae ira.

164. Diomedes h. l. *impius* propter Palladium ablatum. De quo v. inf. Excurs. ad II, 293. nisi vulneratum Martem et Venerem quoque huc reuocare velis.

165—68. Grauissime singula — etiam quod *vittas virgineas* deae memorat; nam est nihil aliud quam deam virginem (supra *innuptam*) attingere, contrectare, manibus impuris. *Vittae* h. l. esse debent, in capite Mineruae; adeoque fuit sine casside.

169. 170. Ornate, vt iam Georg. I, 200. Ex illo tempore spes bona Achiuorum euanuit. *fluere*, diffluere, dilabi. *retro sublapsa referri* pro prosaico, retro ferri, labi, de mole, quae in altum erat euecta.

170—175. Vnde *Tritonia* Pallas dicta sit, iam veteres ignorarunt. E pluribus, quae memorantur, caussis maxime probabilis est, quod a τριτώ, quod Aeolibus caput est, sit appellata Τριτογένεια, capite Iouis nata. Nisi malis sequi eos, qui

Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curuis secum auexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas, 180
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Inprouisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.

Hanc

177 *Non* Goth. tert. *excindi* multi scribunt etiam ap. Burm. adde fragm. Vatic. *excidi* Zulich. 178 *Omnia* vulgg. *Numina ni r.* Zulich. ab interpolatione, ex iis, quae sequuntur. 179 *pelago et curuis carinis* ornate satis, sed forte secundis curis a Virgilio delendum. *auexere* post Pierium debetur Heins. e melioribus codd. petitum. vulgo, *aduexere*, (quod tamen et ipsum fragm. Vatic. exhibet) et Voss. vn. cum Goth. tert. *adduxere*. male. 180 *Et nunc quae* Menag. pr. 181 *parent* Parrh. *parant socios* Goth. tert. non malo lapsu. 182 *aderant* Medic. a pr. m. *omina* bene Heins. librorum meliorum consensu. vulgo, *omnia*, quod sane ad intelligendum facilius. Sed v. not.

qui modo ab amne, modo a palude seu Libyae, seu Boeotiae, seu Thessaliae, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *monstra* h. l. ostenta — *arsere c. L. fl. arrectis* ornate, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta; vt semper poëta, v. c. v. 206. *erigere oculos, vultus*, vt contra, *demittere, deiicere*. porro Palladium sudauit, subsiliit clypeo hastaque mota. cf. Excurs. ad II, 293. (Quod in Seru. ad 173. est, *sudor salsus*: „Hoc autem Ennius de Lamis dixit; leg. *de lacrimis*. Locus esse debuit, qualis Accii in Phoenissis: *Salseis cruorem gutteis lacrimarum laui*. Ex Ennio laudatur apud Macrob. VI, 2. *Neque miserae lauere lacrumae salsum sanguinem*).

176—79. *Tentanda fuga aequora* ornate pro reuertendum esse. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur, vt Seruius et Pomponius iam notarunt, ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renouanda Romam nonnunquam ex castris reuerti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit, esse Achiuis Graeciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio auecto reuertendum.

180. 181. Et nunc quod in Graeciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, vt parent — sed poëta exquisite medium orationis membrum neglexit. *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos.

182. *Ita digerit omina C.*

h. e.

Digitized by Google

Tydides sed enim, scelerumque inuentor Vlixes;
Fatale adgressi sacrato auellere templo 165
Palladium, caesis summae custodibus arcis,
Conripuere sacram effigiem, manibusque cruentis
Virgineas ausi diuae contingere vittas:
Ex illo fluere ac retro sublapsa referri
Spes Danaum, fractae vires, auersa deae mens. 170
Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
Vix positum castris simulacrum; arsere coruscae
Luminibus flammae adrectis, salsusque per artus
Sudor iit: terque ipsa solo (mirabile dictu)
Emicuit, parmamque ferens hastamque trementem. 175

Extemplo

164 *Titides* libri vitiose. *scelerumque repertor* Graeu. ex glossa. v. Burm. 165 *egressi* Graeu. *aduellere* Menag. alter pro *abuellere*. 168 *virgineasque* ed. Dan. Heins. *diuas* Menag. alt. *sunt diuae ausi* Ven. et Parrh. 169 *retro ac s.* Menag. *et retro* duo Burm. *sublata* Hamb. pr. et pro diu. lect. Zulich. sed vindicat vulgatam Nonius in *fluere* et repetitus idem versus Georg. I, 200. vbi pro *fluere*, *ruere*. Sane quae retro labuntur, *ruunt* proprio voc. sed *fluere* exquisitius pro hoc ipso *ruere*. Et h. l. poëta non de monte, sed flumine petiisse notionem videri potest. 170 *aduersa* Gud. cum quinque aliis, sollenni varietate. 173 *arreptis* Zulich. vitiose; idem *frementem*. Porro exspectabat forte aliquis *parmam* vibrans *hastamque tr.* aut simile quid paullo fortius. Sed sobrie ac pudenter poëta in tali τεράτιῳ; maluit is deae formam declarare, et satis habuit *trementem* addere, deae signo a terra subsiliente, tanquam prae ira.

164. Diomedes h. l. *impius* propter Palladium ablatum. De quo v. inf. Excurs. ad II, 293. nisi vulneratum Martem et Venerem quoque huc reuocare velis.

165—68. Grauissime singula — etiam quod *vittas virgineas* deae memorat; nam est nihil aliud quam deam virginem (supra *innuptam*) attingere, contrectare, manibus impuris. *Vittae* h. l. esse debent, in capite Mineruae; adeoque fuit sine casside.

169. 170. Ornate, vt iam Georg. I, 200. Ex illo tempore spes bona Achiuorum euanuit. *fluere*, diffluere, dilabi. *retro sublapsa referri* pro prosaico, retro ferri, labi, de mole, quae in altum erat euecta.

170—175. Vnde *Tritonia* Pallas dicta sit, iam veteres ignorarunt. E pluribus, quae memorantur, caussis maxime probabilis est, quod a τριτώ, quod Aeolibus caput est, sit appellata Τριτογένεια, capite Iouis nata. Nisi malis sequi eos, qui

Digitized by Google

Extemplo tentanda fuga canit aequora Calchas:
Nec posse Argolicis exscindi Pergama telis;
Omina ni repetant Argis, numenque reducant,
Quod pelago et curuis secum auexere carinis.
Et nunc, quod patrias vento petiere Mycenas, 180
Arma deosque parant comites, pelagoque remenso
Inprouisi aderunt. Ita digerit omina Calchas.

Hanc

177 Non Goth. tert. *excindi* multi scribunt etiam ap. Burm. adde fragm. Vatic. *excidi* Zulich. 178 *Omnia* vulgg. *Numina ni r.* Zulich. ab interpolatione, ex iis, quae sequuntur. 179 *pelago et curuis carinis* ornate satis, sed forte secundis curis a Virgilio delendum. *auexere* post Pierium debetur Heinf. e melioribus codd. petitum. vulgo, *aduexere*, (quod tamen et ipsum fragm. Vatic. exhibet) et Voss. vn. cum Goth. tert. *adduxere*. male. 180 *Et nunc quae* Menag. pr. 181 *parent* Parrh. *parant socios* Goth. tert. non malo lapsu. 182 *aderant* Medic. a pr. m. *omina* bene Heinf. librorum meliorum consensu. vulgo, *omnia*, quod sane ad intelligendum facilius. Sed v. not.

qui modo ab amne, modo a palude seu Libyae, seu Boeotiae, seu Thessaliae, seu Argolidis ductum nomen esse volunt. *monstra* h. l. ostenta — *arsere c. L. fl. arrectis* ornate, oculi Palladii exarsere ira; *lumina arrecta* exquisitius quam erecta; vt semper poëta, v. c. v. 206. *erigere oculos, vultus*, vt contra, *demittere, deiicere.* porro Palladium sudauit, subsiliit clypeo hastaque mota. cf. Excurs. ad II, 293. (Quod in Seru. ad 173. est, *sudor salsus:* „Hoc autem Ennius de Lamis dixit; leg. *de lacrimis*. Locus esse debuit, qualis Accii in Phoenissis: *Salseis cruorem gutteis lacrimarum laui.* Ex Ennio laudatur apud Macrob. VI, 2. *Neque miserae lauere lacrumae salsum sanguinem*).

176—79. *Tentanda fuga aequora* ornate pro reuertendum esse. *Omina ni repetant Argis* ductum videtur, vt Seruius et Pomponius iam notarunt, ab imperatoribus Romanis, qui ad auspicia repetenda ac renouanda Romam nonnunquam ex castris reuerti solebant, si v. c. malum omen inciderat. Itaque similiter statuit, esse Achiuis Graeciam repetendam, auspicia ibi instauranda, et cum ipso Palladio auecto reuertendum.

180. 181. Et nunc quod in Graeciam redierunt, hoc eo pertinet, eo consilio factum est, vt parent — sed poëta exquisite medium orationis membrum neglexit. *arma parant*, h. e. opes et copias bellicas instaurant, *deos parant comites* factis sacris placatos.

182. *Ita digerit omina C. h. e.*

Digitized by Google

Hanc pro Palladio moniti, pro numine laeſo
Effigiem ſtatuere; nefas quae triſte piaret.
Hanc tamen inmenſam Calchas adtollere molem 185
Roboribus textis, coeloque educere iuſſit:
Ne recipi portis, aut duci in moenia poſſit;
Neu populum antiqua ſub religione tueri.
Nam ſi veſtra manus violaſſet dona Mineruae,
Tum magnum exitium (quod di prius omen in ipſum 190
Conuertant) Priami imperio Phrygibusque futurum.
Sin

183 *Et pro n.* Rottend. tert. *numine rapto* Oudart. ſed *laeſo* doctius; nam laeſa dea, quod fuerat rapta. 185 *Hanc adeo* MS. Fabric. cum Mediceo Pierii; niſi hunc eundem Fabricius reſpexit. *tamen* recte, quod vim propriam hic habere, intelliges ex noſtra interpretatione. *immenſum* Goth. tert. ex interpretatione, vt ſit pro immenſe. 187 *Neu recipi* Priſcianus lib. XVII. cum codd. aliquot. *in portis* ſec. Moret. *nec duci* primus Moret. *poſſet* Priſcian. ibid. c. Gudiano et al. 188 *Nec* alii. Sed in his varietas MSS. ad faſtidium. *teneri* Priſcian. l. c. vitioſe. 190 *excidium* Priſcian. ibid. alter Hamb. et Voſſ. 191 *conuertent* Puget. *Phrygiis* Hamb. pr. cum aliquot codd. Pierii et fragm. Vatic. antiquiſſimo. Burmannus laudat Drakenb. ad Sil. VIII, 243. *Frigibus*, *Frugibus* male ſcribitur.

h. e. hanc auſpiciorum petendorum rationem praeſcribit, aut, ita *omina*, monſtra v. 171. h. e. oſtenta, *digerit*, ordinat, interpretatur Calchas. Sic Seruius melius accepiſſe videtur.

183. Interea *moniti*, Calchantis monitu, Palladii vice, quo rapto deae ſibi iram conflauere, ad ſacrilegium expiandum, *hanc effigiem*, hoc equi ſignum, ſtatuerunt; quod quatenus Palladi poni potuerit, quaeſitum eſt Excurſu ad v. 15. 16.

185—88. Quam ornate, ſi ſingula expendas! Ne tamen votiuus hic equus in vrbem inferri, et pro numine tutelari ſtatui poſſit, ad tantam magnitudinem Equum fieri, (ad tam ingentem molem extollere et tantam, vt ad coelum pertingere videatur) iuſſit Calchas. Etiam in membrorum ordine et collocatione poëtam agnoſcis. *antiqua religione* h. e. ea qua ſurreptum Palladium antea coluerant; vt nunc pro Palladio Equus haberetur, quo cultu demerita et propitia reddita Pallas eandem, vt ante, tutelam colenti populo praeſtaret. cf. Seru.

189 ſqq. Melius haec quam apud Tryphiod. 288 ſqq. ſi conferre lubet.

192—194.

Digitized by Google

Sin manibus vestris vestram adscendisset in vrbem;
Vltro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
Venturam, et nostros ea fata manere nepotes.
Talibus insidiis periurique arte Sinonis 195
Credita res, captique dolis lacrimisque coactis,
Quos neque Tydides, nec Larissaeus Achilles,
Non anni domuere decem, non mille carinae.
Hic aliud maius miseris multoque tremendum
Obiicitur magis, atque inprouida pectora turbat. 200
Laocoon,

192 *Vestris manibus* Parrh. et Ven. cum Goth. tert. 193 *magnam* Hamb. pr. *Pelopea* Heins. recte cum Mediceo et Schol. Statii, adde Goth. sec. Vulgo *Pelopeia*, quod et ipsum bene scribitur, sed non h. l. *ad Pelopeia* sec. Hamb. interpolate. 194 *in nostros* Witt. *et vestros* Bigot. 196 *coactis* Heinsio acceptum ferendum, qui Medicei optimorumque codd. et Grammaticorum, Seruii inprimis, forte et Donati auctoritatem recte sequutus est. Sic et a Pomponio lectum et in fragm. Vatic. Illustrat *lacrimas coactas* Heins. et h. l. eas defendit ipsa rerum ratio ac veritas. Vulgo *coacti*, sicque omnes Pierii. 199 *Huc aliud* Donat. *miseris maius* pr. Hamb. *timendum* idem. vulgata est apud Nonium in *tremere*. 200 *Obiicitur monstrum* Bigot. Sed id iam peti poterat ex 171. *Nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.* Sed *aliud* est alia res. *ac impr.* Leid. vn.

192—194. Sin a vobis in vrbem inductus esset equus, Troianos, conuersis fatis, Argos esse bello petituros et excisuros. 195—98. Egregium epiphonema, inclusum sententia aliqua inprimisque ad miserationem aptum. *Achilles Larissaeus* simpl. Thessalus; alias non satis accurate; nam Larissa tum Achilli non parebat, sed Letho; et a Pelasgis habitabatur. v. Il. β, 840 sqq. — *mille carinae* numero paullo crassius expresso, vt solent poetae. v. Popium ad Il. β. Barnes. ad Eurip. Androm. 106. Muncker. ad Hygin. 97. fab. etiam Cerdam ad h. l. et Vrsin.
199. Vid. Excurs. ad h. v.

199. Homericum locum Il. β, 305 sqq. quo Nestor ostentum Achiuis Aulide occlusis obiectum memorat, Virgilio ante oculos fuisse, coniectura est ingeniosi auctoris Siluar. critic. P. I. p. 98 sqq. Res ipsae inter se satis dispares esse videntur; formulae, qua orditur vterque narrationem, esse aliqua similitudo potest. *obiicitur* eleganter vt de ostentis et rebus miris vel inopinatis pro, *euenit* — *improuida pectora* h. e. Troianos, qui tale quid non praeuiderant. Repentinum et inopinatum prodigium, quod adeo tanto magis animos turbat ac percellit. cf. Cerda.

201.

Digitized by Google

Laocoon, ductus Neptuno forte sacerdos,
Sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
Ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta,
(Horresco referens) inmensis orbibus angues
Incumbunt pelago, pariterque ad litora tendunt: 205
Pectora

201 *Laucoon, Lacoon* in Gothanis; et sic sine dubio etiam in aliorum libris fuit. Ita enim fere librarii. v. sup. 41. cf. ad Petron. 89. v. 19 et 43. *Neptuni* Bigot. et a m. pr. Hugen. a sec. Hamb. pr. Sed alterum doctius. 202 *taurum immensum* sec. Hamb. *ingentes m. ad aras* Goth. pr. Porro *sollennis sacerdos* olim iunxere viri docti. v. Pompon. Sabin. at cf. not. 203 *a Tenedo gemini* Hamb. pr. quod mollius. *geminae — angues* pr. Moret. vt solet nonnunquam. Sed vni libro tali in re non parendum. 205 *incumbens* Mentel. 206 *erecta* pr. Hamb. et Bigot. quod vulgare. cf. not. ad 173. *arrepta* Goth. tert. vt ibidem codd.

201. 202. *Ductus sorte.* siue ex historiis hoc habet, interemto enim Neptuni sacerdote, ex aliis, vt mos erat, sacerdotibus Laocoon, qui Apollinis erat, sorte obtingente, Neptuni sacra curabat, cf. Seru. ex Euphorione, siue vnum sacerdotii adipiscendi modum e pluribus posuit, vt poëta. Quod autem in his adiunctis paullo copiosior est, in eo artem poëtae agnosce; facit enim exspectationem — *aras sollemnes* dixit docte, ad quas sollemne sacrificium parabatur; vt *sollemnis circus*, in quo sollemnes ludi habentur, Ouid. V. Fast. 597. a Burm. laudati, *sollemnia theatra* I. Art. 133. *campus sollemnis* Claudian. de VI. Cons. Hon. 5. — Ceterum quod in primo statim laetitiae publicae tumultu de sacro, Neptuno faciendo, cogitatur, mirum videri potest. Videtur hoc Seruio obuersatum: *mactabat*, inquit, *scilicet vt Graecis mala naufragio prouenirent.* Sed Neptunus cum Apolline secundum nonnullos Troiae tutela est habitus; etsi Homerus solum Apollinem memoret; ei itaque soluta obsidione sacra parantur χαριστήρια, et quidem in ipso litore, vt et ap. Hygin. 135. *vt sacrum faceret Neptuno ad litus;* et sic alibi ap. Homer. Neptuno sacra fiunt.

203—9. Ornatissimus locus. —*incumbunt pelago*, praeclare, pro innatant, sed cum significatione magnitudinis — *iubae sanguineae*, serpentum fuluorum barbae seu comae. cf. Cerda ad h. l. Ap. Homer. Il. β, 308. δράκων δ' ἐπὶ νῶτα δαφοινός. — *exsuperant vndas*, eminent supra mare — *legit pontum* egregie de vestigiis incessus lenis vel tractus in superficie — *sinuantque i. v. terga*, h. e. pars posterior

Pectora quorum inter fluctus adrecta, iubaeque
Sanguineae exsuperant vndas: pars cetera pontum
Pone legit, sinuantque inmensa volumine terga.
Fit sonitus, spumante salo: iamque arua tenebant,
Ardentisque oculos suffecti sanguine et igni, 210
Sibila lambebant linguis vibrantibus ora.
Diffugimus visu exsangues. Illi agmine certo

Laocoon-

207 *Superant* omnium librorum lectionem esse apparet, praeter recentem Venetum Heinsii. Nam Pierius nec ipse in suis codd. aliud inuenisse videtur, et *superant* etiam in priscis edd. quas euolui, exstare vidi, praeterquam in Iuntinis et Stephan. in quibus vulgaris lectio *exsuperant* comparet, vt ex Aldina adeo primum profecta esse videatur. Mireris itaque cur eam Heinsius retinuerit. Sed varianda forte visa oratio propter v. 219. *superant capite et ceruicibus altis.* — *superant vndis* nonnulli Pieriani; sed alterum *superant vndas*, doctius arbitror dictum. 208 *Pone secat* Zulich. a m. sec. *sinuantque* ab Heinsio reuocatum ex Mentel. pr. et aliis pluribus; etiam Pierianis, adde Goth. sec. vt *terga sinuant* absolute dictum sit, pro sinuant se; cuius formae multa exempla ad h. l. congessit. Sic modo *superant* inf. 229. *insinuat* 235. *accingunt* et infinita apud ipsum Virgilium. Vulgo *sinuatque*, etiam in Seru. vt Georg. III, 192. *sinuatque alterna volumina crurum.* 209 *solo* alter Menag. 210 *suffecti* vel *infecti* Zulich. male. *igne* alii multi. v. ad Valer. Fl. I, 822. Burm. 212 *exanimes* Oudart. *ex agmine* Sprot. *agmine cepto* pr. Moret. a m. pr. *agmine facto* tres ap. Burm. quod scilicet et alibi occurrit.

rior serpentum sinuat se in immensum volumen, spiram. v. V. L.

209—11. Quintus XII, 448. ἐπισμαράγησε δὲ πόντος Νισσομένων, καὶ κῦμα διΐστατο· τοὶ δ᾽ ἐφέροντο, Λιχὸν λιχμώοντες (*Sibila lambebant linguis vibrantibus ora* noster, ornatius.) Ceterum similia de ingentium draconum allapsu plura sunt poëtarum loca, (cf. Cerda) v. c. vbi de Cadmo agitur, vt de draconibus ab Hercule puero et a Cadmo interemtis, comparanda illa quidem non sine fructu, si otio abundes, ita tamen vt iudicium in cognoscendo rerum dilectu, varietate narrationis et suauitate, acuas, non, vt inanem lectionis copiam ostentes ieiunamque inde verborum rerumque similium copiam memoria comprehendas. Ex Virgilio hausere Ouid. IV. Met. 688 sqq. Valer. Fl. II, 497 sqq. Silius II, 584 sqq. inprimis VI, 149 sqq. Petron. c. 89. v. 29 sqq. Adde Statium V. Theb. 506 sqq. *arua* pro litore. *suffecti* h. e. oculis suffusis — *ora sibila*, vt Georg. III, 421. *colla sibila*, συρίζοντα.

212. *Agmine certo*, exquisita latinitate, pro vterque simul destinato in eum lapsu.

Digitized by Google

Laocoonta petunt; et primum parua duorum
Corpora natorum serpens amplexus vterque
Inplicat, et miseros morsu depascitur artus. 215
Post ipsum, auxilio subeuntem ac tela ferentem,
Corripiunt, spirisque ligant ingentibus: et iam
Bis medium amplexi, bis collo squamea circum
Terga dati, superant capite et ceruicibus altis.
Ille simul manibus tendit diuellere nodos, 220
Perfusus sanie vittas atroque veneno:
Clamores simul horrendos ad sidera tollit;
Qualis mugitus, fugit quum saucius aram
Taurus, et incertam excussit ceruice securim.

At

214 *Iam amplexus* Rottend. pr. *complexus* Moret. fragm. *complexus* Hamb. pr. perpetua variatione. 215 *teneros m. d. artus* Vir doctus coni. in Obss. Misc. Crit. T. I. p. 29. IV. p. 29. quia puerorum corpora. Et ferri sane id possit. Sed poëtae aliter placuit. *miseros artus* exquisite pro artus miserorum puerorum. 216 *auxilium* Moret. sec. et Hugen. *et tela* Bigot. et Hug. *tela parantem* fragm. Moret. et Sprot. 217 *collo bis* alter Menag. 219 *collo* vnus Guelpherb. in Collect. Sax. *et crinibus* Voss. *alte* Goth. sec. 220 *deuellere* Mentel. pr. et Moret. pr. cum aliis vett. ap. Pierium. 221 *perfusas* aliquot ap. Burm. *saniae* Gud. et Voss. 223 *Qualis* Grammaticorum et Codicum auctoritate recepit Heins. Vulgo *quales. mugitus veluti* ap. Macrob. II. Sat. 5. at idem lib. VI, 13. *Qualis m.* Apud Lactant. de M. Persec. 33. vitiose laudatur: *quales mugitus fingit saucius taurus.* — *aram* Heins. ex libris, post Pierium probauit. Vulgo *aras.* 224 *securim* per *i* Virgilium scripsisse, Probi Valerii testimonio constat apud Gell. XIII, 20.

215. *Implicat*, circumdat spiris seu nodis ac voluminibus. *morsu depascitur*, ἐπινέμεται, ornate pro, admordet, deuorat. (sic poëtae, *morsu lacerare*, *consumere*) ac potius h. l. simpl. mordet; nec aliter intelligendus Lycophronis παιδοβρῶς πόρκης. — *tela ferentem*, cum telo in manu approperantem — *bis circumdati collo squamea terga*, cum collum eius h. e. omnino superiorem corporis partem tractibus inferioris corporis sui bis circumdedissent, super eius caput eminent, emicant suis capitibus.

220 — 24. Pro serpentibus docte *nodos* ponit; et egregie ad miserationem facit v. 221. quod *vittas*, infulas sacerdotis narrat. *Clamores.* super his v. Excurs. ad h. v. *incertam securim* non satis certo et valido

ictu

Digitized by Google

At gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
Effugiunt, saeuaeque petunt Tritonidis arcem;
Sub pedibusque deae, clipeique sub orbe teguntur.
Tum vero tremefacta nouus per pectora cunctis
Insinuat pauor: et scelus expendisse merentem
Laocoonta ferunt: sacrum qui cuspide robur 230
Laeserit, et tergo sceleratam intorserit hastam.
Ducendum ad sedes simulacrum, orandaque diuae
Numina conclamant.
Diuidimus muros, et moenia pandimus vrbis.

 Adcin-

225 *Lapsi* alter Hamb. sed v. not. 226 *Diffugiunt* alter Hamb. in Collect. Sax. *Tritonidos* ap. Macrob. IV. Sat. 4. et edd. Fabric. et Cuning. 227 *clypei sub* Franc. 228 *trema facta* Reg. 229 *expandisse* Menag. pr. v. Burm. 230 *sacrum quia* pr. Moret. *qui sacrum* Puget. 231 *torserit* Zulich. 232 *sedem* Zulich. a m. pr. *sedis* pr. Moret. *horrendaque* Franc. a m. pr. 233 *conclamat* tert. Mentel. a m. pr. 234 *diffidimus* Schol. Cruqu. Horat. III. Od. 16. ad v. 13. *diffidit vrbium portas Vir Macedo*. At vulgata retinenda non

ictu depressam. Imitationem Senecae Agam. 777. *ceruice taurus vulnus incertum ferens* laudat Burm. Adde aliam apud Silium V, 64. 65. Sapienter autem boue non quacunque, sed, vt dignitatem res haberet, boue victima in comparatione vsus est; quod iam fecerat Homerus loco, quem ante oculos habuit Il. *υ*, 403—5. Male comparant Il. *ρ*, 520 sqq.

225. *Lapsu effugiunt* ornate pro labuntur, serpunt; ne *lapsu* nude stare putes. *delubra ad summa*, Mineruae templum in arce summa. Minerua h. l. *saeua*, irata Troianis. At Palladium ex arce abreptum supra vidimus, v. 164. vnde ergo h. l. Palladis signum? dicendum scilicet, fuisse aliud ac diuersum ab illo arcanae religionis Palladio. cf. Excurs. ad II, 293. — *sub pedibus*, h. e. inter pedes, et post clipeum. Egregie hoc a poëta adumbratum ex eo, quod Palladis signa (ξόανα) interdum draconem pedibus adporrectum habent. Vidit hoc iam Cerda.

228—32. *Scelus expendisse*, exquisite, poenas pro scelere, sacrilegio, in equum, Mineruae donum, commisso — *tergum* v. sup. ad v. 50. *ad sedes*, deae, h. e. templum. *simulacrum*. Homericum μεγ' ἄγαλμα θεῶν θελκτήριον Odyss. θ, 509. — *orandaque diuae Numina*, numen eius exorandum, placandum.

234—37. *Diuidimus muros*, exquisite pro dissoluere et dirumpere, vt aditus fiat, aut vt h. l.

Digitized by Google

Adcingunt omnes operi, pedibusque rotarum 235
Subiiciunt lapsus, et stuppea vincula collo
Intendunt. Scandit fatalis machina muros,
Foeta armis. Pueri circum innuptaeque puellae
Sacra canunt, funemque manu contingere gaudent.
Illa subit, mediaeque minans inlabitur vrbi. 240
O patria,

non modo propter librorum consensum, sed et quod doctior et exquisitior est. cf. Markland. ad Stat. I. Silu. I, 10. *Hunc neque discissae cepissent Pergama muris*, quo in loco, ex Virgilio expresso, Marklandi emendationem *diuisis* non bene spernit Burm. ad h. l. 235 *operi omnes* alter Hamb. cum Goth. tert. *stuppea* scribunt optimi 236 *subiciunt* multi, veteri ac sollemni more in talibus, vt *obicit*, *obicitur*. 238 *pueri circum* Heins. ex optimis codd. Vulgo *circum pueri*.

h. l. latius pateat. Nam de porta Scaea agitur, a qua non longe stabat equus; *ἐν πύλαις*, vt Eurip. Troad. 521. *moenia* h. l. proprio significatu, vt aedificia intra muros sint. v. Burm. h. l. et Lexica — *accingunt* se, v. var. lect. ad v. 208. *rotarum lapsus* egregie pro simplici, *rotis*, quae *labentes* dicuntur poëtis, quando voluuntur — sic et *intendunt* exquisitius, quam illigant, innectunt. cf. IV, 506. Ceterum poëtam ad thensas Romanorum suorum sacramque pompam respexisse non improbabile est.

237 — 40. *Scandit muros*, h. e. transscendit, maior imago quam si portam *intrat*, quae, murorum impositorum et attingentium parte deiecta, erat dilatata. conf. inf. VI, 514. 515. et *machina fatalis*, exitium fatale Troianis afferens, et *foeta armis*, plena armatis viris; vt iam *ἐγκύμον' ἵππον τευχέων* ap. Euripidem Troad. 11. h. e. *ἔντεπλος*, vt ibid. v. 520. supra 20. *vterum* dixerat. *grauis* inf. VI, 515. *et armatum peditem grauis attulit aluo*. Locus autem ex Ennianis expressus apud Macrob. VI, 2. *Nam maximo saltu superauit Grauidus armatis equus Qui suo partu ardua perdat Pergama.* — *sacra canunt* h. e. hymnos, vt bene Seru. scilicet quemadmodum alias apud poëtas, *canere dulce*, *ferale*. Hic, et in toto loco, manifesta Euripidei chori vestigia Troad. 522 sq. — *mediae vrbi*, omnia media dicuntur post initia, adeoque tota vrbs intra muros, etsi vtique per mediam vrbem ad arcem ductus est equus, vt Palladis in templo collocaretur. cf. Eurip. l. c. 540. 1. et Odyss. θ, 504. *minans* simpl. ad altitudinem ref. Nam quae altitudine sua super cetera eminent, minari iis dicuntur. cf. Aen. IV, 88. et Seru.

Melius

Digitized by Google

O patria, o diuum domus Ilium, et inclyta bello
Moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae
Substitit, atque vtero sonitum quater arma dedere.
Instamus tamen inmemores caecique furore,
Et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 245
Tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
Ora, dei iussu non umquam credita Teucris.
Nos delubra deum miseri, quibus vltimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per vrbem.
Vertitur interea coelum, et ruit oceano nox, 250

L 3

241 *Ilion inclyta* nonnulli libri et Priscian. ap. Heins. *Ilion et* duo Burm. cum Goth. sec. 242 *ipse* Ven. v. Burm. *limine poste* Exc. Burm. 247 Male ab aliis ad antec. referri *dei iussu*, monet Burm. *iusso* Oblongus Pierianus. 249 *per vrbes* alter Hamb.

Melius autem iungitur *illabitur vrbi mediae, minans*; quam *minans mediae vrbi*, quod tenuius.

241—43. *diuum domus*, incertum esse potest, quo sensu dixerit poëta. Proprie tamen vrbs ita appellari debet propter augusta templa et religiones; et ex persona pii Aeneae haec acceptio est conuenientissima. Ceterum v. 241. totus Ennianus esse fertur ap. Seruium. v. 241. 242. ad omina pertinent, quae putide exsequitur Quintus Cal. XII. v. 491 sqq. Expressa e nostro esse Senecae Agam. v. 626 sqq. iam Cerda monuit.

244. *Instamus tamen*. Quintus Cal. XII. 419. οἱ δ' ἅμα πάντες Ἵππον ἐπισπεύσαντες etc. *immemores* h. l. improuidi, incogitantes, (cf. eund. v. 512 sqq.) quippe quos monuerant dii tali omine, nec tamen Troiani eorum monitum intellexere. — *monstrum infelix* praeclare de Equo portentosae magnitudinis, qui exitium vrbi erat allaturus. Sic Ciceroni *fatale prodigium portentumque* pro pernicioso homine.

246. 247. De Cassandra vate, cui ne nunc quidem creditum et fides habita, copiosius Quintus Cal. XII, 516 sqq. Tryphiod. v. 346 sqq. in Tab. Iliaca n. 99. in qua Priamus eam retrahere videtur. — *dei iussu* Apollinis. res nota. Adi vel Seruium h. l.

248. 249. *Velare* proprium hac in re, suspensis super templorum postibus coronis ac sertis, etiam frondibus, infulisque. Traduxit aliis locis poëta ad quodcunque coronandi genus, etiam victimarum vel sacerdotum, sola corona vel infula ac vitta.

250—53. *Vertitur coelum*. cf. ad v. 8. 9. et v. Excurs. ad h. v.

ruit

Digitized by Google

Inuoluens vmbra magna terramque polumque,
Myrmidonumque dolos: fusi per moenia Teucri
Conticuere: sopor fessos complectitur artus.
Et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
A Tenedo, tacitae per amica silentia lunae, 255
Litora nota petens: flammas quum regia puppis
Extulerat: fatisque deum defensus iniquis,
Inclusos vtero Danaos et pinea furtim
Laxat claustra Sinon: illos patefactus ad auras

Reddit

253 *Amplectitur* tres ap. Burm. 254 *At iam* sec. Moret. *falanx*, *phalans* male in libris. *ibant* aliquot ap. Pierium cum Donato, et probat Heinsius. 255 *tacite* duo Goth. 256 *flammas tum* pr. Moret. 257 *fatis diuum* Zulich. *fatisque dei* Gud. pro diu. lect. v. Burm. 258 *Danaos vtero* Puget. 259 Post *Sinon* finita priore sententia nouam ordiendam puto. *Laxat claustra Sinon. Illos p. — Epeos. Inuadunt vrbem etc.* Vulgata distinctio parum commoda. Mox post *promunt* interpunct. mutaui. — Porro *Laxat castra* e nonnullis Heins. laudat Burm. ad Petron. 89. v. 7.

ruit exquisite pro venit, surgit. *vmbra magna* v. ad Georg. II, 388. — *M. dolos*, quam ingeniose adiectum et vere tamen! *per moenia* nunc est per vrbem dispersi. — *sopor f. c. artus*. Non moratur poëta in comissationibus Troianorum, quas adtingit tantum v. 265. At vide ineptias Quinti Cal. XIII. pr.

254. 255. *Phalanx* docte pro classe — *tacitae per amica silentia Lunae* ornate pro noctu. *Silentia noctis* saepe apud poëtas; eadem *tacita*, *silens*, *taciturna*. Nunc Virgilius *silentia* ad *Lunam* transtulit; quod magis etiam poëticum; cumque *silentia Lunae* per se dici recte possint pro *nocte*, siue Luna fulgeat siue lateat, poëta tamen versu 340. *oblati per Lunam*, satis declarasse videtur, se *lunam* cum ratione posuisse, adoptata eorum opinione, qui Troiam plenilunio excisam tradiderant. v. laudd. a Burmanno, inprimis vero Vet. Schol. Euripideae Hecub. 913. apud Vrsin. ad h. l. et Petron. 89, 54. 55. Praeclare de h. l. egit Burm. *amica s.* h. e. grata et fauentia insidiis Achiuorum.

256. 257. De face sublata v. Excurs. ad II, 250. — *fatisque d. d. i. fata deum* ex more, et pro *diis iniquis* fata iniqua dixit sc. Troianis infesta. *defensus*, seruatus Sinon a Troianis. *Danaos et claustra* (in latere fores) *laxat*, solito more, vno verbo duobus nominibus adcommodato, proprie diuersis; aperit et Danaos emittit.

259 — 64. Vid. Excurs. ad v. 15. 16. *se promunt.* ἐκπίδων ἐκχύμενοι,

Digitized by Google

Reddit equus, laetique cauo se robore promunt 260
Thessandrus Sthenelusque duces, et dirus Vlixes,
Demissum lapsi per funem, Acamasque, Thoasque,
Pelidesque Neoptolemus, primusque Machaon,
Et Menelaus, et ipse doli fabricator Epeos.
Inuadunt vrbem somno vinoque sepultam: 265
Caeduntur vigiles, portisque patentibus omnis
Adcipiunt socios, atque agmina conscia iungunt.
Tempus erat, quo prima quies mortalibus aegris

 Incipit,

260 *Cauo se r. promunt* maior librorum pars; et sic proprie hac in re dicitur. Enimuero Longob. Pierii, quem etiam Ge. Fabricius respicere videtur, *produnt* habet, quod sane exquisitius, *se prodere.* Itaque Heinsio illud probatum ad Claudian. IV. Conf. Honor. 643. et Ouid. V. Fast. 508. *promit* fragm. Moret. *cauo de r. promunt* Leid. cum Goth. tert. a m. sec. 261 *Tisandrus*, *Thesandrus*, *Thersandrus* in libris scribitur et in edd. hic et alibi. Ita et pro *Sthenelus* aberratum *Stenelus*, *Scelenus*, *Schelemus*, *Schoeneus*. Porro *durus* Ven. et Franc. post Longob. Vide Pierium, qui et *diuus* e codd. et grammaticis memorat. *diuus* etiam a m. pr. fragm. Vatic. 262 *dimissum* alii, ex more. *demissam* Rottend. alter. *Acamas* bene post Pierium ab Heinsio restitutus e libris. vulgo *Athamas*, perpetua varietate. 264 *Epeos* Heinf. e libris, vulgo *Epeus*. Medic. *Epaeos*. Gud. a m. pr. cum aliis *Epios*, tres *Epius*. Alii vitiose: *Epyus*, *Opeus*, *Ipeus*, *Ypbeus*, *Epbeus*, *Efeus*, *Ephius*, *Epheos*. 265 *somnoque meroque* Hamb. sec. *vino somnoque* Goth. tert. et *sopitam* alter. 268 *erat, cum* fuere qui legerent teste Guellio; sed vtrumque dici mos est.

ἐγχύμενοι, κοῖλον λόχον ἐκπρολιπόντες Odyss. 9, 515. *Thessandrus*, Polynicis et Argiae f. vt h. l. Seru. *ex Aetolia* ait Pompon. ad h. l. et Dictys lib. I. c. 14. adde c. 17. (f. *ex Boeotia*) Sed idem Dictys eum inter eos refert, qui in pugna cum Telepho ceciderant lib. II, 2. Homerus tamen eius non meminit. De hoc et *Acamante*, altero Thesei filiorum et Demophoontis fratre, v. *Intpr.* ad Hygin. f. 108. et h. l. Heinf. de ceteris saltem Seruium. *Demissum lapsi per funem*, h. e. delapsi fune demisso, ex historia acceperat, v. sup. Excursu laudato. at egregie ad magnitudinem equi declarandam accommodauit. Itaque emphasin Quintil. agnouit Inst. VIII, 3, 84. vbi v. not. et Vrsin. ad h. l. *primusque M.* intelligo, qui primus, inter primos, egressus est. Argutantur in hoc iam veteres. Vide Sext. Aurel. Victor. G. Rom. c. 1. *doli fabricator.* Sic δόλον pro equo ad insidias facto Hom. Odyss. 9, 494.

268 sqq. Locus, cui similes e pluribus poëtis excitari possint,

Digitized by Google

Incipit, et dono diuum gratissima serpit.
In somnis, ecce, ante oculos moestissimus Hector 270
Visus adesse mihi, largosque effundere fletus;
Raptatus bigis, vt quondam, aterque cruento
Puluere, perque pedes traiectus lora tumentis.
Hei mihi, qualis erat! quantum mutatus ab illo
Hectore, qui redit exuuias indutus Achilli, 275
Vel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!
Squalentem barbam, et concretos sanguine crinis,
Vulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
Adcepit patrios. Vltro flens ipse videbar
Conpel-

270 *Insomnis* vna voce, multi ap. Heins. *insomnes* Montalb. *insompnis* Leid. vn. sed non insomnem fuisse Aeneam patet ex v. 302. vbi *excutitur somno*; quod iam Burm. monuit. *in somnis* diuisim etiam fragm. Vatic. 271 *refundere* Medic. Pierii. *fluctus* aliquot Pier. *fletus* Hamb. alter, v. inf. 298. 272 *biiugis* Rottend. tert. quod Heins. praeferebat. 274 *Ei* Medic. fragm. Vatic. Rottend. pr. *heu* alii. Ceterum Gronou. Diatribe Stat. c. 22. p. 124. ordinem verborum ita instituendum edicit: *vt quondam erat raptatus — heu mihi! qualis? q.* Durissime. 275 *exuuiis* aliquot ap. Pier. et Burm. *inductus* aliquot apud vtrumque. *Achilli* Heins. cum melioribus etiam h. l. Vulgo *Achillis* et *Achillei*. cf. sup. I, 30. 276 *iaculatum* Goth. pr. 277 *et* abest Franc. *concretoque* qu. Moret. *et concreto s.* Menag. pr. a m. sec. quod vulgarius esset. cf. Burm. 278 *Vulnera illa* Leid. *vulnera et illa* Bigot. *vulneraque ipsa* Franc. et Witt. Stat. III. Theb. 364. *Vulneraque ista ferens putri insiccata cruore.*

sint, quoties per somnum species obiicitur, adumbratus videtur ex Il. ψ, 62 sqq. vbi Patrocli Vmbra Achilli apparet. Virgilium plane expressit Statius V. Theb. 265 sqq. et totum locum, qui sequitur, Seneca Troad. 438 sqq. *mortalibus aegris*, sane vt alias miseris, ὀϊζυροῖς, πολυπόνοις, proprie tamen infirmis. Burmannus fessos laboribusque et curis diurnis fatigatos interpretatur. — *serpit*, quando latenter membris infunditur, Seru. *raptatus* v. sup. I, 483. — *ater* plus quam respersus, inquinatus. cf. versus Homericos Il. χ, 401 sqq. *tumentes*: οἰδᾶν similiter in fabula Oedipodis.

274 — 79. Nobiles versus ex eo loco ducti, qui magnos adfectus habere solet fortunae pristinae et praesentis comparatione. Similia loca congessit Cerda. Versum 274. Ennii esse Seruius

Conpellare virum, et moestas expromere voces: 280
O lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
Quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
Exspectate venis? vt te post multa tuorum
Funera, post varios hominumque vrbisque labores
Defessi adspicimus! quae caussa indigna serenos 285
Foedauit voltus? aut cur haec vulnera cerno?

 Ille

280 *Incertas exp.* fragm. Moret. *moestas promere* Exc. Burm. et Menag. alter a m. sec. *has promere* Bigot. *effundere* Menag. pr. Moret. qu. Vulgata est apud Nonium in *moestas*. 281 *Dardanide* alter Hamb. et Franc. cum Goth. sec. et tert. *Dardanidum* aliquot Pierii. *spes o sanctissima* Schol. Cruqu. Horatii I. Sat. 7. et IV. Od. 5. Sed vulgatam etiam Macrob. IV. Sat. 2. habet. *fidissuma* scribunt codd. antiquiores ap. Pierium, et in vno *firmissima* vel *fortissima*. 283 *quem te post* Zulich. *multa dierum* Gud. a m. pr. *post tanta* vnus Guelph. 284 *per varios* Oudart. vt lib. I, 628. *post hominum varios v.* Bigot. 285 *accipimus* Hamb. pr. et Goth. tert. a m. sec. Et potest exquisitius videri. *seueros* Hugen. a m. sec. 286 *et cur* Leid.

Seruius docuit. *qui redit* pro, qualis redibat, paullo insolentius; nam breui vltima *redit* pro *rediit* poni vix potest; inf. 279. *accepit*, pro acceperat; graeca, saltem Homerica, structura, qua tale tempus ponitur. *exuuias A.* arma Achillea Patroclo detracta. — *Danaum puppibus*, in naues Achiuorum. respicit ναυμαχίαν Il. ν. sqq. et π, 122. τοὶ δ' ἔμβαλον ἀκάματον πῦρ Νηῒ θοῇ —. *concretos sanguine crines*, foedum quidem, sed quod horrorem non minus quam miserationem facere queat. Porro *vulnera* omnino in pugnis cum Achiuis facta accepta, non, vt ap. Seruium, cum extinctus Hector male ab Achiuis haberetur Il. χ, 369.

282—86. Quasi immemor caedis Hectoris, eum obiurgat, quod tam diu abfuerit et nunc demum ad auxilium Troianis ferendum aduenia t. — Etiam in his Ennium ante oculos habuit, cuius versus ap. Macrob. VI, 2. *O lux Troiae, germane Hector! Quid ita cum tuo lacerato corpore miser? Aut, qui te sic respectantibus tractauere nobis?* *Lux* autem non ad gloriam referendum, sed de *salute* accipiendum, si quidem ex Homerico φάος expressum, quo is hoc sensu vtitur, non altero. *vt te p.* h. e. qui, quomodo. — *defessi* cladibus, vt eleganter poëtae v. c. Horat. II. Carm. 4, 11. *Tradidit fessis leuiora tolli Pergama Graiis.* — *serenos foedauit v.* quoniam et *foeda tempestas* proprie dicitur. cf. Seru.

290. *Ruit*

Ille nihil: nec me quaerentem vana moratur:
Sed grauiter gemitus imo de pectore ducens,
Heu fuge, nate dea, teque his, ait, eripe flammis.
Hostis habet muros: ruit alto a culmine Troia. 290
Sat patriae Priamoque datum. Si Pergama dextra
Defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
Sacra suosque tibi commendat Troia Penates:
Hos cape fatorum comites: his moenia quaere,

Magna

287 *Ipse* Montalb. *nec quaerentem me* sec. Hamb. *nec me remoratur vana querentem* Menag. pr. *fata moratus* ed. Ven. 288 *de p. fundens* Parrh. 289 *Heus f.* Leid. vn. *tete* corr. Cuning. *eripe telis* Doruill. 290 *a* deest Doruill. Menag. pr. et Mediceo Pieriano. Adde Goth. tert. In secundo *Alte a c. alto culmine* superscripto *a* fragm. Vatic. *ab c.* Leid. vnus. Doruillius bene coni. *ruit alta a culmine Troia*, quod significantius est, et Homer. Il. ν, 773. ὤλετο πᾶσα κατ' ἄκρης Ἴλιος αἰπεινή. adde Il. ο, 557. 558. 291 *Priamo patriaeque* sec. Hamburg. *datum est* Witt. 292 *possint* alter Rottend. Olim distinxere nonnulli — *defendi possent etiam, hac d.* pro adhuc. v. Seru. 294 Heins. distinguere volebat: *his moenia quaere magna, p.* et ita in Witt. erat. Contra Burm. disputat magis subtiliter quam vere. Declaranda res ex eo, quod elegantior loquendi modus, si epitheton vel adiectiuum post relatiuum ponitur: *moenia, quae magna*, pro vulgari, *moenia magna, quae.*

290. *Ruit alto a culmine* T. (Etiam inf. v. 603.) ex Homerico, quod saepius occurrit, κατ' ἄκρης. cf. Var. Lect. Videtur tamen hoc paullo diuerso modo dictum. Ad 291. 292. cf. inf. XI, 288. 289. Habet patria et Priamus omnia, quae a te ad ipsum defendendum fieri ac praestari poterant. *etiam hac*, δεικτικῶς, Hectoris manu, h. e. mea.

293. Vid. Exc. ad h. v. *Sacra et Penates* possunt pro eadem re haberi, vt illa, quibus generis notio inest, declarentur per hos. Et sic saepe *sacra* vniuerse, de deorum simulacris, etiam de his ipsis Penatibus. v. c. Ouid. Fast. I, 527. cf. Cerda. Mox tamen v. 296. 297. *vittas Vestamque et ignem sacrum* memorat, quae omnia cum Penatibus asportauit; an haec per *sacra* declarare potuit? *Vittas* religiose posuit, cum *Vesta vittata* (non enim ad Palladem vittae referri possunt, quod Burm. fecit) aut *cum vittis* dicenda esset. vide sup. ad v. 168. *Virgineas ausi diuae contingere vittas.* — *Fatorum comites* quanto potentius, quam, *errorum, viae, casuum! Moenia* int. vrbem Lauinum. *magna* dixit respectu Romae inde oriundae. vt et III, 159.

298—301.

Digitized by Google

Magna pererrato ſtatues quae denique ponto. 295
Sic ait: et manibus vittas, Veſtamque potentem,
Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.
Diuerſo interea miſcentur moenia luctu:
Et magis atque magis, quamquam ſecreta parentis
Anchiſae domus arboribusque obtecta receſſit, 300
Clareſcunt ſonitus; armorumque ingruit horror.
Excutior ſomno, et ſummi faſtigia tecti
Adſcenſu ſupero, atque adrectis auribus adſto:
In ſegetem veluti quum flamma furentibus auſtris
Incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
Sternit agros, ſternit ſata laeta, boumque labores,
Praecipitesque trahit ſiluas: ſtupet inſcius alto
Adcipiens ſonitum ſaxi de vertice paſtor.

Tum

295 *Qui* Longob. et alii ap. Pier. 297 *affert* duo ap. Burm. v. ad Georg. IV, 311. et ad Ecl. VIII, 64. 298 *m. fletu* Leid. vnus. v. ſup. 271. 299 *at magis* Medic. a m. pr. 300 *obtexta* Guelpherb. vn. in Collect. Sax. non male. 301 *concreſcunt* cod. antiquiſſimus Pierii. Videtur Heinſ. etiam *crebreſcunt* inueniſſe. cf. Burm. *que* abeſt Franc. *irruit* Goth. tert. male. *ingruunt* bene de iis quae accedunt, propiora fiunt. *error* pro *horror* pr. Moret. perpetua aberratione. 305 *ſaxi de vertice torrens* Schol. Horat. IV. Od. 14. ex v. 308. *ſaxi de vertice paſtor. montano a vertice* Bigot. ex VII, 567. *et torto vertice torrens. rapidos* pr. Moret. et Franc. *e flumine* Moret. tert. 306 *hominumque labores* pr. Hamburg. pro diu. lect. ex I. Georg. 118. *haec quum ſint hominumque boumque labores Verſando terram experti — laborem* Voſſ. et fragm. Moret. *bouumque labores* fragm. Vatic. 307 *ſedet* pro *ſtupet* Quintil. VIII. Inſt. 6, memoriae vitio. 308 *aſpiciens* Sprot. pro var. lect.

298—301. Interea *vrbs miſcetur luctu* h. e. in vrbe miſcetur *luctus* h. e. eiulatus, clamor, (mox v. 301. *ſonitus*) *diuerſus*, a diuerſis vrbis partibus. *domus ſecreta receſſit* ornate pro, eſt ſecreta, remotior a litore, et porta Scaea eaque parte, qua Achiui vrbem ingreſſi erant. Statii imitationem notat Burm. Theb. V, 242. *et ſi lata receſſit Vrbe domus.*

302—8. *Adſcenſu ſupero*, pro adſcendo ornate, in re tenui. In his: *arrectis auribus adſto* ſtuporem ſimul cogita. Iungendum enim, adſto, — veluti — ſtupet paſtor. Quae ſequitur comparatio duplex, adumbrata eſt ex Il. β, 455. 456. λ, 155 ſqq. et Il. δ, 452 — 455. adde ε, 87 ſq. λ, 492 ſqq. Lucret. I, 282 — 290. Conf. inf. 496 ſq.

Digitized by Google

Tum vero manifesta fides, Danaumque patescunt
Insidiae. Iam Deiphobi dedit ampla ruinam, 310
Volcano superante, domus: iam proxumus ardet
Vcalegon: Sigea igni freta lata relucent.
Exoritur clamorque virum clangorque tubarum.
Arma amens capio; nec sat rationis in armis:
Sed glomerare manum bello, et concurrere in arcem 315
Cum

310 *Alta* Hamb. sec. vt saepe alias. 312 *Vcbalion* Rottend. sec. In aliis codd. alio modo vitiose. *Sigeoque igni* Parrhas. 315 *et currere* Sprot. *ad arcem* Moret. pr.

496 sq. Georg. II, 304 sqq. Aen. XII, 523 sqq. et X, 405 sqq. Argutantur in comparandis locis Macrob. Scalig. Cerda. Dicendum simpliciter, poëtam Homeri inuenta egregie suis verbis reddidisse et ornasse. Nisi forte in hoc reprehendendus videri potest, quod *ex Aeneae narrantis persona* talis comparatio non satis commode intexta sit. Quod et Wartono ita visum video. Sed illius narrantis recordationem suauitas narrationis iamdudum excussit. *furentibus austris* dicit vt poëta pro, ventis flantibus. *torrens*, χείμαῤῥος, *rapidus*, auctus, *montano flumine*, aquarum colluuie e montibus. — 308. Il. δ, 455. Τῶν δέ τε τηλόσε δοῦπον ἐν οὔρεσιν ἔκλυε ποιμήν.

309—313. *Tum vero m. fides* ornate, vti *rebus fides fieri* dicitur euentu. manifesta iam res erat. Alii interpretes aliter. — *Deiphobi* domus prima incensa; duxerat enim Helenam post Paridis mortem, vt iam Seruius. cf. Quint. Cal. XIII, 354 sqq. Odyss. θ, 517 sqq. qui locus fundus fabulae. proxima Vcalegontis, qui e principibus erat et in consilio Priami Il. γ, 148. — *Sigea i. f. l. relucent*, prospicienti ex vrbe per tenebras. cf. Quint. ibid. 464 sqq. *lata* cum delectu h. l. positum; nam late relucet mare circa promontorium Sigeum. cf. Cerda. Male, puto, Seruius et Pompon. quod illic fretum Hellespontiacum incipit dilatari. Denique *tubarum clangor* praeter temporum rationem memoratur; quod et Dacierius monuit. Nam Iliacis temporibus nondum tuba et lituus.

314—17. *Nec sat rationis*, h. e. parum consilii, *in armis*, nec mihi satis ipsi constabat, quantum his armis profuturus essem captae et incensae iam vrbi. — *ardent animi glomerare manum bello*; ardeo, hic vnus impetus erat, colligere milites ad pugnam, et cum iis (*cum sociis*) in arcem ad regem concurrere. — 317. et illa vna cogitatio animum subit, quam pulchrum

Digitized by Google

Cum sociis ardent animi. Furor iraque mentem
Praecipitant; pulchrumque mori succurrit in armis.
Ecce autem telis Panthus elapsus Achiuom,
Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,
Sacra manu, victosque deos, paruumque nepotem 320
Ipse trahit, cursuque amens ad litora tendit.

Quo

317 *Praecipitat* Gud. *praecipitent* sec. Hamb. 318 *Achiuom* Heins. e Medic. et Gud. Vulgo *Achiuum*. *Achiuis* pr. Menag. Sprot. et alter Hamb. 319 *Pantos*, *Panteus*, *Pantheus*, *Phantheus*, hic et mox vitiose in MSS. In Sprot. *Pantboys* et mox *Partboy*, expressa enuntiatione graeca. v. Heins. *Otriades*, *Otyriades*, *Oetriades* male vulgo hic et infra. 320 *iactos* tert. Rottend. *victus* Gud. sed v. Burm. 321 *cursumque* Moret. qu. et sic legebatur Seruii aetate. *cursusque* Menag. pr. et Witt. Eadem varietas et alibi. v. Burm. Vtrumque autem recte etiam in poëta dicitur, videtur tamen *cursum* remotius a vulgari esse — *ad litora* paucissimorum librorum videtur esse lectio; vnum Hamburg. pr. laudat Heins. Ceteri, quotquot inspecti sunt, etiam nostri tres (in duobus *lumina*) et vett. edd. porro Seruius, Donatus, Pomponius, *ad limina* prae se ferunt. Alterum itaque illud ex sollemni lapsu in h. v. ortum videri potest, et subiisse primum Aldinam; certe in Iuntina, quam ex illa expressam coniicio, primum excusum video. At eam deseruit Rob. Stephan. Consensum librorum firmat ipsa rerum ratio et ordo. Nondum consilia exsequi coeperat Aeneas: vide v. 314—317. antequam domo exeat, ecce tibi offert se ei Panthus, qui ad eius domum, quippe in remota vrbis parte sitam (vide v. 299. 300.) confugiebat. Forte et hoc ipsum poëta ad Aeneae pietatem retulit, vt religionum minister ad eum confugiat. Pomponius haec habet: limina *domus meae: in hoc auctoritas et dignitas Aeneae videtur*. Seruius autem: *Aeneae et religio laudatur et virtus. limina* igitur ipsa re satis definita, quod sint Aeneae. Sic XI, 267. Quae pro altera lectione dici possint, v. ap. Burm.

pulchrum sit, fortiter pugnando mori. cf. Georg. IV, 218.

318—321. Panthus sacerdos Apollinis cuius templum erat in arce. Ponunt autem poëtae primo loco continens, tanquam latius: *arcis Phoebique s.* Videtur Panthi Othryos f. persona ducta ex Il. o, 522. vbi Apollo Panthi filium, Polydamantem, tuetur. Adde inf. v. 430. Fabula de Pantho, quam Seruius memorat, etiam ap. Eustath. p. 900. l. 47. occurrit, seriorum poëtarum commentum. — Etiam mox genus primo loco, *sacra*, et tum finitius, *deos*, h. e. simulacrum Apollinis. cf. v. 293. *Sacra suosque — Penates*. Non ignoro vasa et vtensilia sacra ab aliis intelligi. At *victos* quam inuidiose! Deorum

autem

Quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?
Vix ea fatus eram, gemitu quum talia reddit:
Venit summa dies, et ineluctabile tempus
Dardaniae. Fuimus Troes: fuit Ilium, et ingens 325
Gloria Teucrorum. Ferus omnia Iuppiter Argos
Transtulit. Incensa Danai dominantur in vrbe.
Arduus armatos mediis in moenibus adstans
Fundit equus, victorque Sinon incendia miscet,

Insul-

322 *Quo res s. loci?* pr. Rottend. sed v. Burm. Idem vir doctissimus coni. *qua prendimus arcem?* qua via, ratione, ad arcem peruenire possumus? Mihi quidem hoc tenuiter dictum videtur; et adi notas. 323 *eram gemitu, cum* — distinguit Leidens. 324 *ineluctabile fatum* Macrob. V, 1. recitat; ex lib. VIII, 334. *ineuitabile tempus* ed. Ven. quod et in Witt. Cod. suprascriptum. 325 *Dardanidae* Moret. tert. *Ilion* nonnulli, vt sup. 241. 326 *omina* Bigot. pro var. lect. Et sunt, quae pro hac lectione dici possint. cf. sup. ad 178. Transferuntur enim auspicia, et auspiciorum habendorum ius, cum imperio; sed argute magis, quam vere. 328 *mediisque* aliquot ap. Burm. 329 *fudit* nonnulli codd. Heins. et Burm. nec male hoc. Seruius vulgatam lect. interpretatur. et habet *fundit* grandius quid, quam *fudit*. Nimis argute τὸ *fundere* h. l. a partu repetunt, quia v. 238. *foeta armis*. Est simpl. emittit. Odyss. Θ, 515. ἱππόθεν ἐκχύμενοι. — *que* abest Regio. *fictorque Sinon* coni. Waddelius; sed v. Burm. *victor*, propositi effector, recte interpretatur Seruius.

autem simulacrum in excidio templi et vrbis ex more secum ferre et seruare studet sacerdos, vt Aeneas Penates, ne in hostium potestatem veniant. Nota res est, sed semel monenda. *trahit* cum dilectu positum pro ducit.

322. Frustra laborant in interpretatione, qui *arcem* de Pergamo accipiunt. Optimum factu, vt *arcem* pro perfugio accipias: quo confugimus?

324 sqq. Admirabilis oratio, grauitatis et doloris plena, et ea quidem sacerdotis Apollinis, et in tali rerum conditione!

Euripidis illa Troad. 581. respexisse poëtam volunt: πρίν ποτ' ἦμεν. βέβακεν ὄλβος. βέβακε Τροία.

326. *Ferus Iupiter*, vt alias *saeuus*, h. e. iratus, crudelis. *omnia Argos transtulit*, Argiuis victoriam et rerum summam permisit, Troia nunc euersa.

329—335. *Mediis in moenibus*, in media vrbe, nam in arce. cf. 240. 252. *incendia miscet*, plus, quam promiscue, passim, facit. ita *miscere caedes*, haerent in h. v. interpretes. *alii*, — *millia quot* h. e. tot millibus, quot eorum etc. pro vulg.

reliqui

Digitized by Google

Insultans. Portis alii bipatentibus adsunt, 330
Millia quot magnis vmquam venere Mycenis.
Obsedere alii telis angusta viarum
Oppositi: stat ferri acies mucrone corusco
Stricta, parata neci: vix primi proelia tentant
Portarum vigiles, et caeco Marte resistunt. 335
Talibus Othryadae dictis et numine diuum
In flammas et in arma feror: quo tristis Erinnys,
Quo fremitus vocat, et sublatus ad aethera clamor.
Addunt se socios Ripheus, et maxumus armis
Epytus: oblati per lunam Hypanisque Dymasque: 340
Et

330 *Exsultans* Menag. pr. quod minus esset. *alii portis* sec. Moret. et Leid. vnus. *portisque alii* Menag. et Sprot. *alibi patentibus* Gud. *alii patentibus* Rottend. a m. pr. *alii in bipatentibus* Leid. et Moret. tert. *aliique petentibus* ed. Venet. 331 *vnquam* Heins. cum libris potioribus. alii vt vulgo, *nunquam*, quod et Priscianus lib. XVII. habet. 332 *Obsidere* sec. Moret. et Goth. tert. a m. pr. inf. v. 450. 333 *oppositis* Gud. cum magna parte codd. Heins. et Pierian. quod Heinsio non displicebat. Etiam Pomponius *telis oppositis* exponit. Videtur tamen alterum, quod etiam Goth. pr. et sec, habent, exquisitius, poëticaque adeo dictione dignius esse. Adhaeserat *s* ex sequenti voc. v. Burm. — *ferrea acies* Hamburg. pr. v. Heins. *stat pernicies* nonnulli codd. ap. Pierium cum Donato. *stant* Goth. sec. *vmbone corusco* ed. Ven. 335 *resistent* sec. Rottend. 338 *quad fr.* Gud. *quo gemitus* Doruill. et Witt. *in aethere* sec. Hamburg. *ab aethere* pr. Moret. 339 *sociis* Menag. pr. sed Ecl. VI, 20. *addit se sociam.* Mox *Repheus*, *Rypheus* scribitur — *maximus annis* quod a nonnullis legi Pierius et Ge. Fabricius testantur, interpolatum per eos, qui v. 435. *Iphitus aeuo Iam grauior* meminerant, quasi idem cum Epyto esset. 340 *Epytus*, Ἤπυτος, ex libris Heins. restituit. Medic. *Aepitus* (Aepytus, Αἴπυτος non minus recte diceretur)

reliqui omnes. *portis bipatentibus*, ornatius, quam simpliciter patentes, apertae. intelligendae autem portae Scaeae. cf. sup. v. 266. *portisque patentibus omnes Accipiunt socios.* — *Obsedere oppositi* ornate et hoc adiectum. *stat* — *stricta* pro stricta est; *stat*, quippe sublatus et erectus ensis. — *caeco Marte*, nocturno praelio, quo cerni ac discerni hostis nequit.

336 — 38. *Numine diuum* tanquam a deo aliquo actus — in medium incendium et pugnas ruit. *Erinnys* quae ante *Furor*, h. e. animi impetus.

341 — 46.

Digitized by Google

Et lateri adglomerant nostro: iuuenisque Coroebus
Mygdonides. Illis ad Troiam forte diebus
Venerat, insano Cassandrae incensus amore:
Et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat.
Infelix, qui non sponsae praecepta furentis 345
Audierit.
Quos vbi confertos audere in proelia vidi;
Incipio super his: Iuuenes, fortissima frustra

Pectora,

tur) in aliis vitiose: *Epitus*, *Epithus*, *Ephitus*, *Aephitus*, *Iphytus*, *Et Pythus*; et mox *Hyphanis*, *Hipanis et Dimas*, *Dumas*. cf. inf. 394. *oblecti* Wall. a m. pr. *per lucem* coni. Waddelius; at v. Burm. 341 *glomerant* Reg. *Coroebus* vnice vere; ab Heinsio restitutum ex Κόροιβος. Vulgo fere *Choroebus*, *Chorebus*, *Corebus*. Puget. *Thorebus*. 342 *Mirdoneis* Goth. tert. in litura. *Illis qui* ante Heins. qui Medicei et vetust. libb. (adde Seruii) auctoritate *qui* sustulit; vt iam Pierius e suis libris auctor fuerat. Suadet idem poëtici sermonis genius. cf. sup. ad I, 378. *illis qui Troiam* Parrh. 343 *Casandrae* in multis scribitur; et sic fere in geminanda litera semper variant veteres. cf. Heins. *accensus* quatuor ap. Burm. *captus amore* quinque ibid. 346 *audierit* concinnius Heins. e Medic. et melioribus. adde Colot. Vrsini. Vulgo *audierat*. 347 *concretos* Goth. tert. a m. pr. *confectos* Franc. *consertos* Wall. et Witt. cum aliis ap. Pierium, qui e melioribus libris *confertos* tuetur. v. Burm. qui et coni. *ardentem in p.* quia *audentem* v. 349. statim redit. 348 Quae sequuntur, meo iudicio aut sic sunt interpungenda, vt parenthesis intra (*quae sit — succurritis vrbis Incensae*) contineatur; vt sit: *si vobis cupido est audentem extrema sequi, moriamur*; caussis a principio statim, vt plerumque fit, commemoratis; aut sic sunt constituenda sine parenthesi: *Iuuenes, fortissima frustra Pectora, si vobis audentem extrema cupido Certa sequi*, (agite, sequimini me; quod membrum orationis ita omitti saepe videas) *quae sit rebus fortuna, videtis*; *Excessere — Di, quibus imperium hoc steterat*; *Succurritis vrbi Incensae. Moriamur et in media arma ruamus.* Explicationem v. in notis. In vulgari ratione et interpunctione *succurritis* nihil habet, quicum commode copuletur. Seruius quidem *frustra succurritis* iungit parenthesi incipienda a *si vobis*. Sed intricate et contorte omnia. *fortissima frustra* separanda non sunt.

341 — 46. *Adglomerant*, docte, se adiungunt. cf. sup. 315. Suauiter rerum miserabilis facies distinguitur episodio breui de Coroebo Mygdonis filio, de quo v. Excurs. ad h. v. et Cerdam ad h. l. — *gener* autem h. l. spe. — *praecepta* h. l. sunt monita vatis a deo actae.

347—54. *Audere in proelia* exquisite, cum audacia procedere in pugnam — *super his*, simpl.

Pectora, si vobis audentem extrema cupido
Certa sequi, (quae sit rebus fortuna videtis: 350
Excessere omnes adytis arisque relictis
Di, quibus imperium hoc steterat) succurritis vrbi
Incensae. Moriamur, et in media arma ruamus.
Vna salus victis, nullam sperare salutem.
Sic animis iuuenum furor additus. Inde, lupi ceu 355
Raptores atra in nebula, quos inproba ventris
Exegit caecos rabies, catulique relicti
Faucibus exspectant siccis; per tela, per hostis
Vadimus haud dubiam in mortem: mediaeque tenemus
Vrbis iter. Nox atra caua circumuolat vmbra. 360
Quis

349 *Nobis* Goth. tert. *audendi* duo Goth. aliquot ap. Heins. et apud Seruium nonnulli *audendi* vel *audenti*; etiam Donatus *audendi* interpretatur. *in extrema* Franc. vt 347. *cupido est* etiam tres. 351 *adytis omnes* Zulich. 352 *hoc* aberat sec. Rottend. et Leid. a m. pr. *succurrimus* Parrh. 354 *superare* Goth. tert. 356 *in* deest fragm. Moret. et vni Leidensi. 359 *in mortem haud dubiam* Oudart. et Leid. vn. 360 *Nox a. — vmbra*. Haec assuta esse et versum imperfectum reliquisse Virgilium credebat Ortuinus ap. Burm. At optimo poëta hoc hemistichium admodum dignum videtur.

simpl. pro posthaec, inde. Quae sequuntur, sic ordinare iuuat: O iuuenes, frustra fortes, si vobis cupido certa est, sequi audentem extrema, h. e. aliquem, qui extrema mortis pericula adeat, agedum! moriamur, et in media arma ruamus; nam videtis, quae sit rerum fortuna et conditio; videtis, deos tutelares ac praesides Troiae nos plane deseruisse; *succurritis vrbi Incensae!* sero ad patriam defendendam properatis, quippe *iam captam et incensam*. Nihil superest, quam honeste mori. Moriamur etc. — v. 351. ex veteri superstitione satis nota interpretandus, qua vrbes captae vel capiendae a diis deseri credebantur. v. Vrsin et Cerda ad h. l. Euripidis locum e Troad. iam Macrob. V. cap. extr. comparauit. cf. Tryphiod. v. 496. 497. hinc euocatio deorum, de qua h. l. Seruius. — 354. *Vna salus* int. honestam mortem, qua se ab hostium potestate liberent. — 355. *Furor additus*. Laudat Burm. Statium V. Theb. 33. *O miserae, quibus hic furor additus*.

355—60. Homerus comparatione luporum saepe vtitur v. c. Il. λ, 72. οἱ δὲ, λύκοι ὥς, θῦνον. *lupi raptores* ex epitheto σίνται Il. π, 353. natum videtur. et π, 56. λύκοι

Quis cladem illius noctis, quis funera fando
Explicet, aut possit lacrimis aequare labores?
Vrbs antiqua ruit, multos dominata per annos:
Plurima perque vias sternuntur inertia passim
Corpora, perque domos, et religiosa deorum 365
Limina. Nec soli poenas dant sanguine Teucri:
Quon-

361 *Foenera* alter Mentel. *vulnera* Sprot. perpetua variatione. *talia* Doruill. ex huius libri initio. 362 *lacrimis possit* Ven. *per lacrimas* Doruill. e glossa. *possit animis aequare* ed. Ven. *lacrimis explere* Sprot. pro var. lect. Porro *aequare dolores* pr. Hamb. perpetua aberratione. *dolorem* nonnulli codd. apud Macrob. V, 1. Tandem, *lacrimas aequare dolori* Vratisl. quod sane et ipsum dicitur, sed vulgarius; et forte natum e glossa; Nam etiam Pompon. interpretatur: *laboribus aequare lacrimas.* 363 *fuit* Hugen. *durata* Goth. alter, ex compendio scripturae orto vitio. 365 *domus* duo Heins. *perque vias et religiosa d.* omissis mediis Voss. vnus. 366 *dant poenas* qu. Moret.

56. λύκοι ὥς, ὠμοφάγοι, item Odyss. ζ, 133. de leone: κέλεται δὲ ἑ γαστὴρ Μήλων πειρήσοντα —ἐλθεῖν, —*quos improba* (magna) *ventris Exegit* (egit, quia prodeunt ex latebris) *caecos rabies;* quantum ornatius! vt etiam reliqua: *atra in nebula,* ex obseruatione sagacitatis in talibus animantibus. Sic Apollon. a Burmanno laudatus II, 124. ἤματι χειμερίῳ lupos praedari facit, et Homerus βάν ῥ' ἴμεν, ὥστε λέοντε δύω διὰ νύκτα μέλαιναν Ἀμφόνον, ἀν νέκυας, διά τ' ἔντεα καὶ μέλαν αἷμα (*per tela, per hostes*) Il. κ, 297. 298.—Comparatio autem tantum ad impetum et rabiem irruentium referenda; nil amplius, ne cum Trappio haereas. *Vadimus* impetum et furorem notat verbum. v. Burm. *Nox circumuolat,* quippe alata inf. VIII, 369. cf. Monum. ant. ined. Winckelm. n. XXVII. *caua vmbra* quatenus ipsi ea circumdantur, quasi tecti; puto equidem.

361. Odyss. γ, 114. τίς κεν ἐκεῖνα Πάντα γε μυθήσαιτο καταθνητῶν ἀνθρώπων; imitatus Silius V, 421 sq. et II, 650 sqq. vbi plura in Sagunto euersa ex altero Aeneidis libro petita sunt; Sic illa mox 363. quae inter eximia loca equidem ponere soleo, *Vrbs antiqua ruit* bello translata sunt ibid. v. 654 sqq.

364. *Inertia corpora,* possunt esse sine vita et motu; si modo *sternuntur* est, *strata sunt, iacent;* sin iungas, *sternuntur corpora inertia,* malim accipere de imbellibus, senum, infantum, feminarum. Bene hactenus Seru. et Pompon. exponunt non repugnantia, vt pecora. vt inf. IV, 158—Mox *poenas*

Digitized by Google

Quondam etiam victis redit in praecordia virtus;
Victoresque cadunt Danai. Crudelis vbique
Luctus, vbique pauor, et plurima mortis imago.
Primus se, Danaum magna comitante caterua, 370
Androgeus obfert nobis, socia agmina credens
Inscius; atque vltro verbis conpellat amicis:
Festinate, viri. Nam quae tam sera moratur
Segnities? alii rapiunt incensa feruntque
Pergama: vos celsis nunc primum a nauibus itis? 375
Dixit: et extemplo (neque enim responsa dabantur
Fida satis) sensit, medios delapsus in hostis:

 Obstu-

367 Legitur et *quaedam* teste Ge. Fabricio. Sed vulgatam etiam grammatici firmant. 369 *noctis imago* aliquot ap. Pier. 370 *Primus sed* Rottend. *magna Danaum* Doruill. 371 *Androgeus* rescripsit Heins. post Pierium cum libris potioribus. Vulgo *Androgeos*. v. Heins. *se offert* alii ap. Pier. *effert* Hugen. 372 *affatur* Bigot. 373 *tam lenta* Witt. sed in marg. *sera*. 375 *nunc* deest Menag. *a* deest Parrh. et Goth. tert. *nunc primum celsis a nauibus* Exc. Burm. *vos nunc a nauibus* Lutat. ad Stat. VII. Theb. 229. *a puppibus* Hamb. sec. In fine versus interrogationem addunt duo Heinsiani. 376 *neque iam* Bigot. 377 *delapsus* meliores, vt Medic. Gud. a m. pr. Moret. pr. item alii ap. Pier. vulgares *dilapsus*. Apud Priscian. XVIII. *illapsus*, qui interpretatur, *se illapsum esse*. Sed hoc prosaico propius. *ad hostis* etiam nonnulli apud Pierium.

tias datis pro caeduntur, moriuntur, vt Seru. bene.

367. Sententia eadem, aliter tamen expressa Il. ξ, 480. 481.

368. 369. *Crudelis luctus*, vt, *saeuus dolor*, qui in nos saeuit. *plurima mortis imago*, h. e. *vbique* caedes facta cernitur; passim caesorum cadauera proiecta. Magis hoc accommodatum antecedentibus, quam varias caedis formas et genera intelligere.

370. *Androgeos* alibi non occurrit in Troicis. Pomponius Sabinus: *miles Mnesthei, ducis Athenarum*; nescio vnde habeat. Diuersus est Minois filius VI, 20.

374. *Rapiunt feruntque*, ἄγουσι καὶ φέρουσι. vt notum. v. Cerda. Modo *sera*, quae seros facit, id est, tardos. Seru.

376. *Responsa non fida satis*, quibus fides haberi non potest, quae fidem non faciunt, adeoque suspecta. Respexit versum Statius II. Theb. 535—37. *sensit delapsus*, ᾔσθετ' ἐμπεσών, vt notum, intellexit se in hostem incidisse.

379—81.

Obſtupuit, retroque pedem cum voce repreſſit.
Inprouiſum aſpris veluti qui ſentibus anguem
Preſſit humi nitens, trepiduſque repente refugit 380
Adtollentem iras, et caerula colla tumentem:
Haud ſecus Androgeus viſu tremefactus abibat.
Irruimus, denſis et circumfundimur armis;
Ignaroſque loci paſſim, et formidine captos
Sternimus. Adſpirat primo fortuna labori. 385
Atque hic ſucceſſu exſultans animiſque Coroebus,
O ſocii, qua prima, inquit, fortuna ſalutis
Monſtrat iter, quaque oſtendit ſe dextra, ſequamur.
Mutemus clipeos, Danaumque inſignia nobis
Aptemus. Dolus, an virtus, quis in hoſte requirat? 390
Arma

378 *Retorſit* pr. Hamb. pro var. lect. 379 *improuiſam* Hugen. v. ſup. v. 203. *qui in ſentibus* Menag. pr. *anguen* alter Rottend. 380 *gradiens trep.* Parrhaſ. ex interpr. *nitens pedibus trep.* Wittian. 381 *colla mouentem* Oudart. 383 *circumfundimus* multi ap. Pier. et Heinſ. quem v. Gud. a m. pr. *circumfudimus.* 384 *et paſſim* Ven. et Goth. ſec. 386 *ſucceſſu exſultans* Heinſ. e libris poſt Pierium. Vulgo *exſultans ſucceſſu.* 387 *quae prima* aliquot. *quam* Rottend. ſec. et Gud. a m. pr. addita intp. *in quam partem.* Rottend. tert. *qua primum,* non male. *quod prima* Leid. a m. pr. 388 *quis ſe oſtendit* ſec. Hamb. *ſe* abeſt a Zulich. et Goth. tert. *ſed* alter. *extendit ſe dextra* fragm. Moret. et eiusdem codex quartus. 389 *mutamus* Gud. a pr m. *ciclopes* Goth. pr. 390 *quis ab hoſte* aliquot Pier. *requiret* nonnulli apud eund. *requirit* Hugen. et Goth. alt. et apud Macrob. V, 16. *reuiſat* alter Hamb.

379—81. Comparatio ab Homero petita, ſed variata Il. γ, 33 ſqq. Hinc alii certatim. Propius ad Homerum Iuuen. I, 43. noto verſu: *Palleat; vt nudis preſſit qui calcibus anguem — humi nitens*, pedem figens — *attollentem iras*, h. e. caput iratum, adeoque ſimpliciter erigentem ſe vel caput prae ira et rabie. III Georg. 421. *tollentemque minas et ſibila colla tumentem.*

388. *Qua oſtendit ſe dextra*; fortuna *ſe dextram*, fauentem ac propitiam oſtendit.

389. *Inſignia* nimis argute de clipeorum inſignibus ac ſculpturis vel de galeis et criſta; Enimuero poëtica ratione vel ipſi *clipei* ſunt *inſignia*, quatenus Danai his ipſis inſigniuntur, vt mox *clipei inſigne;* vel, vt malim, omnino arma.

390. *Dolus, an virtus* adhibeatur. Mox *comantem galeam*

induit

Arma dabunt ipsi. Sic fatus, deinde comantem
Androgei galeam, clipeique insigne decorum
Induitur, laterique Argiuum adcommodat ensem.
Hoc Ripheus, hoc ipse Dymas, omnisque iuuentus
Laeta facit: spoliis se quisque recentibus armat. 395
Vadimus inmixti Danais haud numine nostro,
Multaque per caecam congressi proelia noctem
Conserimus: multos Danaum demittimus Orco.
Diffugiunt alii ad nauis, et litora cursu
Fida petunt: pars ingentem formidine turpi 400
Scandunt rursus equum, et nota conduntur in aluo.
Heu nihil inuitis fas quemquam fid.re diuis!
Ecce trahebatur passis Priameia virgo

M 3 Crinibus

391 *Arma? dabunt ipsi.* Ita Seruius distinguit; minus bene *dabunt hostes* Bigot. *dabunt* int. dictum pro *dent*, ministrent. *clade* pro *deinde* Goth. sec. 392 *Androgeo* nonnulli ap. Pierium et Doruill. ex interpolatione, vt inf. 425. *Peneleo* cf. VI, 20. *clipeique i. decori* sunt qui legant ap. Pierium, et sic Goth. tert. 395 *armant* Gud. 396 *non n. n.* Witt. *nomine nostro* Gud. a m. pr. vel *omine bono* Zulich. ex interpr. 397 *per totamque* ed. Ven. *lumina* pro *proelia* Menag. pr. 398 *Dimittimus* Medic. c. ceteris fere omnibus. cf. Heins. etiam Goth. duo, at tertius *committimus*. *demisimus* Leid. 399 *defugiunt* Sprot. et Menag. 401 *Scandere* Moret. bene, nisi *conduntur* sequeretur. v. Burm. 402 *quicquam* Wall. *quamquam* Bigot. *quenquam confidere* ed. Ven. 403 *sparsis* tres cum ed. Ven. *parssis* et a m. sec. *sparsis* Goth. tert. *virgo P. sparsis* Wall. a m. sec.

[illegible] — et *clipeum induitur*, loro super humeros iniecto et inserta manu ansae, ὀχάνῃ. cf. inf. 671. 672.

395. *Spoliis recentibus*, exquisitius quam, nouis, aliis, quam quae habuerant, armis.

396. *Haud numine nostro*, h. e. auerso, nobis non propitio. *at si — Audiat auersa non meus aure deus* Tibull. III, 3, 28. vbi v. not. et h. l. Cerda. Nimis acute cum aliis apud Seru. Pomponius: *quia ferebant* Mineruam, Graecorum numen, in clipeis, non Neptunum, Troianorum insigne. mox v. 402. *inuitis diuis.* ἀέκητι θεῶν. *nox caeca*, in qua nihil cerni potest, vt iam supra.

401. *Scandunt rursus equum.* Forte dictum nolis a poëta; nimis enim portentosum hoc; sed *formidine turpi* adiecit. Vidit hoc elegantiss. dum viueret, Holdsworthius.

403 — 6. Vim Cassandrae ab Aiace Oilei f. coram Pallade illatam

Digitized by Google

Crinibus a templo Cassandra adytisque Mineruae,
Ad coelum tendens ardentia lumina frustra: 405
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus,
Et sese medium iniecit periturus in agmen.
Consequimur cuncti, et densis incurrimus armis.
Hic primum ex alto delubri culmine telis 410
Nostrorum obruimur, oriturque miserrima caedes,
Armorum facie et Graiarum errore iubarum.
Tum Danai gemitu atque ereptae virginis ira

Vndi-

406 *Iam t*, Bigot. *geminas* Moret. sec. 408 *iecit* Ven. et Parrh. cum Goth. tert. v. Burm. *medium mittit* Witt. *periturus* Heins. post Pierium e melioribus. vulgo *moriturus* sollemni permutatione. v. Burm. 409 *concurrimus* alter Hamb. 411 *Obruimur nostrorum* idem. 412 *horrore* Witt. vt sup. 301. idem *tubarum* a m. pr. vt et alibi.

illatam esse vulgo memorant. Possit igitur ad poëtae pudorem aliquis hoc trahere, qui id, quod consequutum est, vt captiua abstraheretur, narrare maluerit; etsi non tam narrauit, quam tractam tanquam in tabula repraesentauit. Sed et alii veteres poëtae abstractam tantum ab Aiace e Mineruae sacro Cassandram narrasse videntur, quos sequitur Dictys V, 12. Nam ad ipsam vim illatam ab Aiace vel inferendam τὸ *trahebatur* h. l. referre, vetant, arbitror, reliqua. Etsi non nesciam Eurip. Troad. 69. 70. οὐκ οἶσθ' ὑβρισθεῖσάν με καὶ ναοὺς ἐμούς; Οἶδ', ἡνίκ' Αἴας εἷλκε Κασσάνδραν βίᾳ. Neque, si argumentum frequens priscae artis apud Pausaniam X, 26. et Plinium, et adhuc in gemmis est Cassandra ab milite prensa vel abstracta, aliud exhiberi putandum, quam captiuam illam abducendam ab Aiace. — *ardentia* ira, pudore erepto. *arcebant*, antique, continebant, coërcebant εἶργον. Versus 405. 406. ante oculos habuit Ouid. Met. XIII, 410. 411. *tractata comis antistita, Phoebi Non profecturas tendebat ad aethera palmas.*

409. *Densis i. armis*, irruimus in hostium densum agmen.

410. *Delubrum* int. Mineruae, ex quo Cassandra erat abducta. cf. v. 425. Erat autem illud in acropoli; ad hanc igitur iam peruenerat Aeneas, mediam per vrbem v. 359.

412. Quod arma, quae induerant, Graeca erant, et cristae Graecae.

413. *Gemitu* h. e. dolore, *atque ira ereptae virginis*, propter Cassandram sibi a Coroebo ceteris-

Digitized by Google

Vndique conlecti inuadunt; acerrimus Aiax,
Et gemini Atridae, Dolopumque exercitus omnis. 415
Aduersi rupto ceu quondam turbine venti
Confligunt, Zephyrusque, Notusque, et laetus Eois
Eurus equis: stridunt siluae, saeuitque tridenti
Spumeus, atque imo Nereus ciet aequora fundo.

414 *Vadunt* ed. Ven. vide sup. 359. 415 *Dolopumue* scripti et edd. multi. 416 *diuersi magno* Macrob. VI, 2. sed vulgatam idem alibi et Lutat. ad Statium agnoscunt. v. Burm. *aduerso rupti* Witt. *quondam rupto ceu* alter Hamburg. 417 *confugiunt* Goth. tert. a m. sec. forte cum fuisset *confugunt*. *Zephyrique* Rottend. sec. *notus Eois* pr. Hamb. 418 *aquis* Ge. Fabric. emendare volebat; et sic in vno Leid. superscriptum. Male. v. not. *strident* aliquot; sed *stridunt* etiam Probus agnoscit ap. Heins. 419 *ponto* Menag. sec.

ceterisque ereptam, *inuadunt vndique, collecti*. Aiax est idem ille nefandus stuprator, Oilei f. Mox *gemini Atridae*, διασοὶ Ἀτρεῖδαι ap. Eurip.

417—19. Ad Homeri dictum Il. ι, 4—7. et Ennii ex Annal. XVII. ap. Macrob. VI, 2. sed multo ornatius et variate; porro Homerica cum arte effectum rei attexuit: *stridunt venti* etc. *Eurus laetus Eois equis*, ad ornatum spectat. Bigis vecti venti apud poëtas et sculptores. Nec Ζέφυρον ἱππεύσαντα Eurip. Phoeniss. 220. et *Eurum equitantem Siculas per vndas* Horat. IV. Carm. 4, 44. aliter accipere debebant quam de curru inuectis. Commune enim hoc omnibus diis, quoniam prisco illo tempore, quo religiosae hae notiones primum in hominum animos venerunt, bigis vecti reges vel quadrigis, nunquam equis insidentes, conspiciebantur. Itaque nemo vidit equitantem Iouem et sic porro. Vana adeo Spencii ad h. l. subtilitas. *laetus* autem, vt superbus, gestiens, ἀγαλλόμενος. cf. I, 690. 276. et saepe. Ceterum Virgilium plures expresserunt. cf. Columna ad Ennium p. 114. adde inf. X, 356 sqq. IV, 440 sqq. *Nereo* h. l. tridens tribuitur, quod notandum. *Spumeus* h. l. spuma maris adspersus, spumosus. *saeuit tridenti*, eleganter, vt alias *flagris*, *verbere*, infert tridentem mari, ad impellendum illud et fluctus excitandos. Cum Homericum: ἀμφὶς δέ τε κῦμα θαλάσσης κορθύεται· πολλὸν δὲ ἄχνεὶ ἅλα φῦκος ἔχευαν, ante oculos habuerit poëta, possis suspicari, Nereum, pro *mari* positum, saeuire sub tridente sc. Neptuni. Verum hoc paullo reconditius esset.

420—23.

Digitized by Google

Illi etiam, si quos obscura nocte per vmbram 420
Fudimus insidiis, totaque agitauimus vrbe,
Adparent: primi clipeos mentitaque tela
Adgnoscunt, atque ora sono discordia signant.
Ilicet obruimur numero. Primusque Coroebus
Penelei dextra, diuae armipotentis ad aram, 425
Procumbit: cadit et Ripheus, iustissimus vnus
Qui fuit in Teucris, et seruantissimus aequi.
Dis aliter visum. Pereunt Hypanisque Dymasque
Confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
Labentem pietas, nec Apollinis infula texit. 430

Iliaci

420 *Obscuram* Menag. sec. *per vmbras* pr. Hamb. *sub vmbram* aliquot Pieriani, et Leid. 421 *Fundimus* Gud. a m. pr. et quinque Heins. cum binis Burm. quibus adde duo Goth. *totamque a. vrbem* Longob. Pierii. *agitamus in vrbe* sec. Hamb. 422 *apparent primi:* alii distinguunt apud Pier. et *apparent primo* aliquot codd. ap. Heins. *clipei primos* Goth. pr. 424 *Illic* ed. Ven. *illicet* fere in libris scriptum; sed v. Pier. *illico* Goth. alt. *irruimur* Parrh. 425 *Peneleo* Doruill. a m. sec. Vide sup. 392. *Pelenei* Sprot. 426 *procubuit* Caris. lib. I Inst. Grammat. et Macrob. IV. Sat. 3. cum Doruill. a m. sec. 428 *visum est* aliquot Burm. quem v. ad Lucan. II, 5. 429 *Confossi* Vratisl. *a* deest Montalb. qui et a m. sec. *confisi. ab sociis* Exc. Burm. *Pantheu* Wall. *Phantu* Goth. alt. 430 *neque A.* Gud. c. binis aliis.

420—23. *Illi etiam* v. sup. 370. 383 sq. *mentita tela*, falsa, quae nos Graecos esse mentiebantur, vt Seru. Mox 423. *signant* h. l. agnoscunt. Sic *notare* etiam vulgari sermone et σημειοῦσθαι, τεκμαίρεσθαι. porro *ora sono discordia*, ad poëticae orationis genium, pro discordia et discrepantia sermonis; quippe qui Troiani essent, diuersaque vterentur dialecto.

424—30. *Diuae a. ad aram*, in ipso adeo templo Mineruae sup. 403. nisi ante templum in προνάῳ vel in περιβόλῳ, vt et expressum vides in tab. Iliaca n. 104. — *Peneleus* hic alius esse debet, quam Homericus Boeotorum dux; nam is ab Eurypylo fuit occisus, Antenoris filio, vt Pomponius Sab. ad h. l. narrat, nescio vnde; ad Telephi filium refert Pausan. IX, 5. f. — *cadit et Ripheus, iustissimus vnus* omnium — *et seruantissimus aequi*, qui adeo cadere non debuisset, communi hominum iudicio; sed *diis aliter visum*, de caussis et rationibus, quae nos homines latent. Copiose de h. l. agentem v. Burm. Laudant

Iliaci cineres, et flamma extrema meorum,
Teſtor, in occaſu veſtro, nec tela, nec vllas
Vitauiſſe vices Danaum; et, ſi fata fuiſſent,
Vt caderem, meruiſſe manu. Diuellimur inde:
Iphitus et Pelias mecum: quorum Iphitus aeuo 435
Iam grauior, Pelias et vulnere tardus Vlixi,
Protinus ad ſedes Priami clamore vocati.
Hic vero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
Bella forent, nulli tota morerentur in vrbe:

432 *Noſtro* Vratisl. *in hoc caſu noſtro* Goth. non infelici lapſu. 433 *manus* pro *vices* pr. Hamb. *ſi fata dediſſent* Leid. tert. *tuliſſent* Bigot. et Zulich. pro var. lect. quod verum putat Burm. quoniam proprie ita dici ſolet. At quid facias ſup. v. 54. *ſi fata deum, ſi mens non laeua fuiſſet*. 434 *mea* pro *manu* Sprot. 435 *Yphitus, Iphytus, Ephitus, Hyphitus, Iphicus*, in libb. 436 *Pelia et v.* Barth. codex ad Stat. XI. Theb. 310. *et* abeſt etiam a Parrhaſ. Burm. coni. *Pelias ex vulnere t. V. Vlixi* Heinſ. e libris potioribus, vt et expreſſum ap. Gell. IX, 12. vulgo *Vlyſſi*. alii *Vlixis, Vlixei*. v. Heinſ. Verſus 435 et 436. Quintil. Inſt. IX, 3, 35. laudat, vt exemplum regreſſionis. 437 Dura verbi ſubſtantiui omiſſio. *vocari* Heinſ. malebat. Heumannus, probante adeo, quod mireris, Burmanno diſtinguebat: *Diuellimur inde, I. et P. mecum* (*quorum — Vlyſſi*) *Protinus ad ſedes P. c. vocati*. mihi poſt *vocati* (h. e. cum eſſemus vocati) non plene interpungendum, ſed ſententia vsque ad *Cernimus* continuanda videtur. vt ſit: *Vlixi, Protinus — vocati, Hic vero — Cernimus*.

dant etiam Homericum Odyſſ. *α*, 234. Νῦν δ' ἑτέρως ἐβάλοντο θεοὶ, κακὰ μητιόωντες.

431—34. Quanto cum affectu, egregia orationis inflexione, ſe incolumem abiiſſe narrat! — cf. Senecae Troad. 28 ſqq. *in occaſu veſtro*, ſup. I, 238. *occaſum Troiae triſtisque ruinas*. *vices* fortunae, caſus, et quidem h. l. pugnae. recte adeo Seruius omnino per *pugnas* interpretatur. — *manu m.* ſtrage, quam inter hoſtes edebat. Bene Seru. *id eſt fortiter dimicaſſe; hi enim merentur occidi*. Centies autem manus pro pugna. At Pompon. *meruiſſe*, dimicaſſe; idem eſt merere, pugnare, dimicare. Reſpexit ſcil. ſtipendia. Iunxere alii *manu vt caderem*. Male. — *ſi fata f.* cf. ſup. 54.

436. Gell. IX, 12. laudato loco — *quum diceret vulnus, non quod accepiſſet Vlyxes, ſed quod dediſſet*.

438. *Ceu nulla prius lamenta, nec atri Manaſſent imbres*. Statius III. Theb. 122. monente Burmanno.

441. *Acta*

Sic Martem indomitum, Danaosque ad tecta ruentis 440
Cernimus, obsessumque acta testudine limen.
Haerent parietibus scalae, postesque sub ipsos
Nituntur gradibus, clipeosque ad tela sinistris
Protecti obiiciunt: prensant fastigia dextris.
Dardanidae contra turris ac tecta domorum 445
Culmina conuellunt; his se, quando vltima cernunt,
Extrema

440 *Hic M.* tres Heinf. cum Zulich. a m. sec. Male puto. *ad bella* Exc. Cortiana Saxii. *que* non male abest a Goth. tert. 441 *Alta* Hamb. pr. Bigot. et Zulich. Parrhasius in marg. scripserat *atra* (*f.* pro *arta*, vt in Silio mox laudando nonnulli legunt) perperam; sed et *atra* superscripto, *acta* fragm. Vatic. *Testudo* proprie *agi* dicitur, etiam cum scutorum est. Eadem varietas ap. Silium I, 365. *condensis actae testudinis armis.* 443 *ac tela* Medic. Gud. cum aliis apud Heinf. et Pier. it. Goth. pr. quod prauum est. Etiam in Seruianis occurrit cum altera lectione. *ad tecta* nonnulli Pierlani, cum fragm. Vatic. superscripto *tecta*. *que* abest post *clipeos* in tert. Moret. *clipeisque* Hugen. vnde Heinf. coni. *clipeisque ad tela sinistras P. o.* 444 *pressant* duo, et *pensant* alter Menag. solita aberratione. *dextris f. prensant* tres ap. Burm. 445 *e contra* pr. Moret. male. v. Burm. *turres et* aliquot Pier. *tota domorum* post Medic. Pierii, Moret. tert. et Hamb. sec. pro var. lect. et idem cum altera lectione in Seruianis laudatur. *tuta d.* Moret. qu. Sunt et viri docti, qui *Culmine* legunt, h. e. a culmine, vt v. 603. sed v. not. 446 *hi* Sprot. et ed. Ven. *hisce et q.* Parrhas. et Goth. tert. a m. pr. Ceterum quorsum parenthesis hoc et sequ. versu faciat, non video.

441. *Acta testudine* scutorum haud dubie; συνασπισμῷ. Praeiuerant antiquiores poëtae graeci, vt colligas ex Quinto Cal. XI, 357 sqq. vbi simili modo oppugnantur moenia Troiae (cf. mox 443. 444.) Mox *haerent*, in prosa, admotae sunt.

442. *Postesque sub ipsos Nituntur gradibus.* simpliciter *gradus* accipiam, quibus ad ianuam palatii adscenditur. *niti*, vt eniti. — At mox quomodo hi *prensant fastigia dextris?* Commodius hoc dictum forte videatur de iis, qui scalas admouerant. An igitur *gradus* h. l. scalarum sunt? et erant vtique *fastigia* in templis et palatiis frons tecti. Ἐπάλξεις in simili re memorat Homerus. Duplex tamen h. l. pugnandi et pugnantium ordo. v. mox 445 et 449. 450. et cogitandum de veterum domorum forma, quae, cum plura tabulata non haberent, fastigium in fronte aedium habebant satis humile. — *obiiciunt sinistris clipeos ad tela protecti*, vt aduersus tela superne missa protegerent se.

445. *Culmina domorum tecta*, docte pro ipso tecto iisque rebus, quibus superior domus pars

Extrema iam in morte parant defendere telis:
Auratasque trabes, veterum decora alta parentum,
Deuoluunt. Alii strictis mucronibus imas
Obsedere fores: has seruant agmine denso. 450
Instaurati animi, regis succurrere tectis,
Auxilioque leuare viros, vimque addere victis.
Limen erat, caecaeque fores, et peruius vsus
Tectorum inter se Priami, postesque relicti
A tergo: infelix qua se, dum regna manebant, 455

Saepius

447 *In* abest a magna librorum parte, vt fere alibi. sed est in fragm. Vatic. et Medic. et al. *parent* Parrhas. 448 *Aeratasque trabes* antiqui codd. apud Pierium, quod recte h. l. reiicit. *aeriasque* Hamburg. pr. pro var. lect. sed v. Burm. — *alta* in duobus aut tribus antiquis omissum viderat Heins. et in Gudiano erasum; Pierius autem in nonnullis: *decora illa*; hoc et fragm. Vatic. habet, superscripto *alta*; quod defendi possit, et *decora ampla* ed. Ven. sed *decora alta* verum esse, vel ex Statii imitatione apparet V. Theb. 422. 423. Adde sup. lib. I, 429. *columnas — scenis decora alta futuris*. 449 *fractis* Hamb. pr. *vnas* duo ap. Burm. cum aliquot Pierianis, perpetuo vitio. 450 *Obsidere* pr. Moret. cum fragm. Vatic. Vide ad IV. Georg. 436. sup. 332. et al. *quas seruant* Menag. pr. *asseruant* Leid. vnus a m. pr. *adseruant* in Seruianis. *ordine longo* Bigot. memoriae lapsu, ex aliis locis. 451 *animis* pr. Moret. Montalb. sec. Rottend. et Witt. Nec displicet, vt *succurrere* infinitiuus historicus sit. Vulgatam etiam fragm. Vatic. habet et Pompon. Sab. interpretatur. 452 *viros leuare* Wall. male. *et vim* Menag. pr. *vimque addere victi* coni. Heins. (scilicet, si *addere* pro finito modo positum est) *a. tectis* Bigot. et Wall. a m. sec. 453 *deuius* Goth. tert. a m. sec. 455 *quo* duo Burm. cum Goth. pr. *qua se infelix* Menag. pr. *cum r.* aliqui in Seru.

pars tegitur, h. e. tegulis. *tecta penetralia* eodem modo I. Georg. 397.

451. Hoc ipso rerum adspectu renouatum in Aenea consilium ac propositum, quod iam pridem ceperat (v. 315. *concurrere in arcem*) vt regiae Priamoque succurreret.

453 — 58. Cum aditus ad regiam obsideretur ab hostibus, postica porta eam intrat Aeneas et a tergo peruenit ad tectum regiae, qua parte pugnatur. Illa porta postica cum ornatu, quem tam vulgaris res vix videbatur capere posse, vt bene Segraisius iam obseruauit, designatur per quatuor determinationes: est *limen*, sunt *caecae* h. e. ignotae aliis nec cognitu faciles et obuiae, *fores — peruius vsus tectorum Priami inter se*, h. e. qua commeare et conuenire

Saepius Andromache ferre incomitata solebat
Ad soceros, et auo puerum Astyanacta trahebat.
Euado ad summi fastigia culminis: vnde
Tela manu miseri iactabant irrita Teucri.
Turrim in praecipiti stantem, summisque sub astra 460
Eductam tectis, vnde omnis Troia videri,
Et Danaum solitae naues, et Achaïa castra,
Adgressi ferro circum, qua summa labantis
Iuncturas tabulata dabant, conuellimus altis
Sedibus, inpulimusque; Ea lapsa repente ruinam 465
Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late
Incidit;

456 *Andromacha* alter Menag. 457 *Astyonacta* Wall. *Astianacta* alii. Totus versus deerat Goth. pr. 458 *ad* omittit Eugraph. in Eunuch. Terent. sane elegantius; sed scriptis contra dicentibus; praeter Goth. pr. Guiet. coni. *Euado hac s. f.* quod et Seruius supplet. — *inde* Sprot. 459 *iactabant vndique* Excerpta Burm. *inertia* a m. pr. fragm. Vatic. 460 *turrem* Carisius lib. I. Inst. Gramm. agnoscit. At Gellius XIII, 19. Valerium Probum *turrim* legisse testis est; nec aliter scripti. v. Pierium, Heins. et Erythr. Ind. h. v. 461 *inde* Sprot. 462 *Achaia*, forma poëtae solenniore, Heins. tantum in recentioribus repererat; at accedentibus Franc. Witt. Parrh. ed. Ven. et Doruill. quibus addendi nonnulli codd. Pierii, et primo omnium loco fragm. Vatic. p. 171. reposuit Burmannus. Vulgo *Achaica*. Totus versus deerat Goth. tert. 463 *circum ferro* Parrh. *quae* Gud. a m. pr. *labentes* duo Burm. cum binis Goth. 464 *imis* Hugen. pro var. lect. ex interpretatione. In hoc et sequ. versu distinctionem mutaui. Nam sententia non absoluitur nisi post *impulimusque*. 465 *que* abest Franc. *et ea* Doruill. *Elapsa* pro *ea lapsa* Gudianus cum nonnullis aliis ap. Heins. et Burm. nec non cum Pierianis plerisque et duobus Gothanis; vitio tamen. — *ruinas* Vratisl. 466 *agmine* ed. Dan. Heins.

conuenire se inuicem commode poterant, qui inhabitabant regiam; h. e. familia regia per plures domos vel palatii partes dispersa — *postes relicti a tergo* h. e. porta, quae a tergo erat, opposita illi, quae est in aedium fronte. Duriter alii post Seruium. *ad soceros*, Priamum et Hecubam — *trahebat* accommodatum breuibus pueri gressibus; pro ducebat. Sic sup. v. 320. *paruumque nepotem Ipse trahit* — *euado* sc. hac porta ingressus regiam.

460—67. *In praecipiti*, turrim in editiore loco positam — eandemque altissimam — hanc e vicinis locis, vt equidem arbitror, ferreis vncis et contis quassatam

Incidit; Ast alii subeunt: Nec saxa, nec vllum
Telorum interea cessat genus.
Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
Exsultat, telis et luce coruscus aëna. 470
Qualis

470 Vulgo interpungitur *Exsultat telis*, quod mutaui. *coruscat* Montalb. Wall. et ed. Ven. *abena* scriptum a sec. manu in peruetêri exemplari Gell. II, 3. testatur.

quassatam et labefactatam tandem in obsidentes deiiciunt. — *qua summa tabulata dabant iuncturas labantes*. Scilicet turres habebantur quatuor et plurium tabulatorum adeoque et contignationum; quarum tigna vel trabes capitibus suis immissae esse debent parietibus. Iam h. l. *summum tabulatum*, cur proprie dictum nolis, caussa idonea non est; hoc facile admittebat vncos et contos in *iuncturis* suis, (h. e. qua parte trabes insertae et fultae erant pariete) quae facilius cedebant et insertum vncum recipiebant, quam solidus paries; itaque *labantes*, cedentes, laxantes se. Seruius bene: *faciles ad resolutionem:* et *dabant iuncturas*, plus quam *habebant;* praebebant scilicet aggredientibus turrim ferro. Quibus conuulsis superior turris pars in oppugnantium capita decidit. (*ruinam trahit*, exquisitius quam *facit*) Ἑλχ', ἡ δ' ἔσπετο πᾶσα Il. μ, 398. qui locus comparandus in τειχομαχίας narratione. — v. 461 *vnde omnis T. v.* illustrant intpp. ex Il. ν, 13. 14. etsi ipsa turris poëtae ex Il. φ, 526 sqq. nata esse videtur, vbi Hectoris fatum ex ea prospicit Priamus cum Troianis. Egregia autem cum arte haec inserta sunt a poëta ad rerum faciem variandam, quod etiam Wartono obseruatum.

469 sqq. Expugnatur tandem regia per Neoptolemum, Achillis f. qui ipsas fores erat aggressus. Nam hoc est *ante vestibulum ipsum* h. e. ianuam, qua illud intratur, *primoque in limine*. Egregie autem eum repraesentauit: *exsultat*, pro pugnat. *telis et luce coruscus aëna* h. e. armis, thorace, clipeo et galea, aereis splendentibus; vt saepe ap. Homerum λαμπόμενος simili in re. Il. ν, 341. ὄσσε δ' ἄμερδεν αὐγὴ χαλκείη κορύθων ἄπο λαμπομενάων.

471—75. Ad Homeri ductum, sed ornatius et cum variatione, Il. χ, 93—95. Ὡς δὲ δράκων ἐπὶ χειῇ ὀρέστερος ἄνδρα μένῃσι βεβρωκὼς κακὰ φάρμακ' (*mala*, noxia et venenata, vt saepe, *gramina pastus*) ἔδυ δέ τε μιν χόλος αἰνός, Σμερδαλέον δὲ δέδορκεν, ἑλισσόμενος περὶ χειῇ. (*lubrica c. — linguis micat ore trisulcis*) ὣς Ἕκτωρ — οὐχ ὑπεχώρει. at apud

Qualis vbi in lucem coluber mala gramina pastus,
Frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,
Nunc positis nouus exuuiis nitidusque iuuenta,
Lubrica conuoluit sublato pectore terga
Arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis. 475
Vna ingens Periphas, et equorum agitator Achillis
Armiger Automedon; vna omnis Scyria pubes
Succedunt tecto, et flammas ad culmina iactant.

Ipse

471 *In lucem* offendit post *et luce* versu sup. et quod otiosum est. Burmannus Homericum ἐπὶ χειῇ comparans coni. *e lustro*, vt referatur ad: *micat arduus*, (malim vel sic: *in lustro c. m. gr. pastus*) dubitat tamen an *lustrum* de serpentis cubili et latebra dicatur. Mihi videbatur *ingluuies* latere in corrupta lectione, quo ducere possunt *mala gr. pastus* et *tumidum*. *pastus ingluuiem mala gramina*, paullo durius et exquisitius, sed propter hoc ipsum forte a librariis corruptum. *Pascere ingluuiem* dictum esset vt *pascere ventrem*; et Georg. III, 431. de serpente chersydro: *hic piscibus atram Improbus ingluuiem ranisque loquacibus explet*; ex quo loco etiam alia in hanc comparationem traducta mox videbis. Silius autem imitatione VI, 155. *Ingluuiem immensi ventris grauidamque venenis Aluum deprensi satiabant fonte leones.* 472 *sub terram* Parrhas. v. IV. Georg. 43. et Sil. VI, 150. et saepe. *gelidum*, sed correctum, *timidum* Doruill. 473 *Tum* pr. Hamb. *cum* aliquot ap. Burm. *compositis* alter Rottend. et Leid. a m. pr. *compositis* sec. Hamb. quod non displicebat Heinsio. Similis varietas III. Georg. 437. vbi hic idem versus repetitur. 474 *corpore* Cod. Thuan. Macrobii V. Sat. 5. perpetua variatione. *sublato pectora tergo* MS. ap. Pierium; male. Georg. III, 426. *anguis squamea conuoluens sublato pectore terga.* 475 idem versus III. Georg. 439. cf. Silius VI, 222. 223. 476 *Peryphas*, *Peryfas*, *Perifas* male in libris scriptum. 477 *Actomedon* et *Syria*, *Schiria*, *Seria* vitiose in libris. *Autumedon* Pompon. Sab. *omnes* Medic. 478 *succedunt muro* Seruius inf. ad v. 723. vbi et in MSS. *et flammam ad fastigia iactant.*

apud Virgil. Pyrrhus non sustinet hostem sed aggreditur. — Porro *in lucem* v. var. lect. *tumidum*, quoniam *mala g. pastus*, adeoque succis venenatis repletus, ex vulgari hominum opinione. Expressere hunc locum certatim alii, vt Statius IV. Theb. 95 sqq. Silius XVII, 448—451. XII, 6—10. VI, 155. et passim alii.

476—78. Occurrit Periphas apud Homerum, sed non hic; Automedontis ἱππηλάτου, aurigae Achillis, saepius fit mentio. *Scyro*, insula de Cycladibus vna, copias adduxerat Pyrrhus, ab auo Lycomede acceptas, cuius

Ipse inter primos conrepta dura bipenni
Limina perrumpit, postesque a cardine vellit 480
Aeratos: iamque excisa trabe firma cauauit
Robora, et ingentem lato dedit ore fenestram.
Adparet domus intus, et atria longa patescunt:
Adparent Priami et veterum penetralia regum:
Armatosque vident stantis in limine primo. 485
At domus interior gemitu miseroque tumultu
Miscetur;

479 *Correcta* vnus Leid. 480 *prorumpit* Menag. pr. *praerumpit* Venetus. *a c. rumpit* Wall. a m. pr. 481 *auratos* pr. Hamb. *ferratos* Voss. *et iam* Menag. pr. *excissa* Oudart. *cauabat* Longob.

ius filia, Deidamia, Pyrrhi mater ex Achille. cf. Il. τ, 326 sqq. Odyss. λ, 505 sqq. Sed fabulam de Achille apud Lycomedem latente Homerus non habet. —*succedunt tecto* h. e. fores adoriuntur.

479—82. *Ipse*, Pyrrhus, quis dubitet ex 469. 470. et 491. *dura limina*, ipsas fores e dura materia, ilice, factas — ipsas fores etiam per *postes* et quidem aere obductos, *aeratos*, intelligo, quos *vellit*, mouet, labefactat, *a cardine*. cf. 492. 493. Quintus Cal. X, 388. similibus fere verbis: Ὥρμηναν δὲ πύλησι Θεηγενέος Πριάμοιο Ἀθρόοι ἐγχριμφθέντες ὑπ᾽ ἀμφιτόμοις πελέκεσσι Ῥῆξαι τείχεα μακρὰ, πύλας δ᾽ εἰς οὖδας ἐρεῖσαι Θαιρῶν ἐξερύσαντες. Tandem perruptae et perforatae hae ipse fores laxata asserum vel tignorum coagmentatorum compage: iamque *cauauit robora firma*, fores roboreas, *excisa trabe*, et *dedit*, effecit, *fenestram*, aperturam, *ingentem lato ore*, foramine.

483 sqq. Ad affectum haec magna cum arte traducta esse, iam alii post Sculigerum viderunt. — 485. *Armati* sunt qui v. 449. 450. memorabantur.

486 sq. Proprie *clamor*, *lacrimae*, *gemitus miscetur*, quatenus promiscue a pluribus vel diuersis fit; hinc, si quo in loco hoc factum significatur, vt h. l. in domo ipsa, *domus miscetur gemitu*. Mox *cauae* cum dilectu positum epitheton ad sonum — *vlulant* exquisitius quam *resonant*; exemplo Graecorum βοᾶν in simili re, v. c. Eurip. Troad. 29. Porro versum 486. ex Ennii Annal. II. de Albae excidio esse translatum Seruius ad h. l. notat. Ab Macrobio obseruatum non reperio. cf. inf. XI, 213 sqq. et Liuius de Alba I, 29. — *Quod matres familias errant*, discurrunt, per tecta, id ex veterum moribus tanto magis ad affectum, quod thalamo inclusae alias latebant — osculantur postes (cf. Ouid. Met. XIII, 412. 413.) quippe vltimum

Miscetur; penitusque cauae plangoribus aedes
Femineis vlulant. Ferit aurea sidera clamor.
Tum pauidae tectis matres ingentibus errant,
Amplexaeque tenent postes, atque oscula figunt. 490
Instat vi patria Pyrrhus: nec claustra, neque ipsi
Custodes sufferre valent. Labat ariete crebro
Ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
Fit via vi: rumpunt aditus, primosque trucidant
Inmissi Danai, et late loca milite conplent. 495
Non sic, aggeribus ruptis quum spumeus amnis
Exiit, obpositasque euicit gurgite moles,
Fertur in arua furens cumulo, camposque per omnis
Cum stabulis armenta trahit. Vidi ipse furentem

Caede

487 *Clangoribus* quatuor ap. Burm. solemni varietate. 490 *postes* ex Probi sententia. *postis* alii. v. Pier. *postesque et* Witt. *fingunt* Ven. et Leid. vnus a m. pr. vt saepe alibi. 491 *neque ipsi* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *nec*. 492 *subferre* aliquot. *proferre* sec. Moret. 493 *emoto cardine* Nonius ap. Pierium, Hamburg. et ed. Ven. Sane vtrumque recte dicitur, etiam a poëta. v. exempla ap. Heins. et inf v. 610. VI, 382. vulgatam tamen suauiorem esse puto. *remoto c.* Franc. *ordine p.* Bigot. 494 *irrumpunt* Hamburg. minus bene. *rapiunt* MS. Fabricii, bene, sed non h. l. 496. 497 *cum spumeus exit Amnis et oppositas euincit* Hamb. pr. a manu interpolatrice. 497 *eiecit* Ven. *erupit* Macrob. V, 5. *trahit de g.* Scheffer. ex v. 499. *oppositas euincit* Goth. tert. 498 *arma* duo ap. Burm. *tumulo* ed. Ven. 499 *rapit* Menag. pr. vt et alibi permutatur cum *trahit*. *parat* Hamb. sec. *frementem* Parrh.

mum vale dicturae, iamiam ab hoste abstrahendae. Apollonium IV, 26. iam Seruius huc aduocauit; et Ariosti locum egregium *Cant.* XVII. *Stanza* 13. Wartonus.

491—93. *Vi patria.* πατρὸς ἧς καταείμενος ἀλκήν Quint. Cal. XIII, 219. *sufferre*, sustinere Pyrrhi impetum non potuere nec *claustra*, h. e. fores roboreae v. 481. 482. firmitate sua, *nec ipsi custodes*, qui v. 485. et 449. Burmannus mauult: *sufferre* sc. se. *arietem* nolim accipere proprie; quippe quod inuentum Troianis temporibus serius est. cf. ad 441. Sed de arietatione et pulsatione ac concussione forium ad arietis instar.

494. *Rumpunt aditus*, faciunt sibi aditum; at quanto potentius illud!

496—99. v. sup. ad 305. vbi huius comparationis semina in

Caede Neoptolemum, geminosque in limine Atridas: 500
Vidi Hecubam, centumque nurus, Priamumque per aras
Sanguine foedantem, quos ipse sacrauerat, ignis.
Quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
Barbarico postes auro spoliisque superbi
Procubuere. Tenent Danai, qua deficit ignis. 505
Forsitan et, Priami fuerint quae fata, requiras.
Vrbis vti captae casum, conuolsaque vidit
Limina tectorum, et medium in penetralibus hostem;
Arma

500 *Que* abest Bigot. *Atrides* pr. Hamb. 503 *Q. intus th.* Goth. pr. non male. *spes illa* legunt nonnulli apud Pierium, et sic edit. Iunt. *spes quanta* vnus Pierii, ab interpolatore. *ampla* Medic. Pierii, Gud. et Ven. cum Goth. sec. *alta* Scheffer. 506 *fuerint Priami* Oudart. *fuerunt* Franc. a m. pr. *requiris* tres Burm. *requires* Witt. Voss. et Carisius Grammat. 507 *vti* Heins. reposuit e Mediceo aliisque melioribus. Vulgo *vbi*, quod interpretamenti loco esse potest: *vbi hic* Ven. et Parrhas. *casus* Hamb. pr. *collapsaque vidit* Schol. Iuuen. ad Sat. X, 268. 508 *mediis penetralibus* et *mediis in p.* passim codd. ap. Pierium, Heins. et Burm. manifesta corruptela exquisitioris formae: *medium in p. hostem*. vide sup. I, 348. et saepe alibi. cf. Burm. *in* ommissum in nonnullis.

in locis Homericis et Lucret: sed ornatius omnia Virgilius suoque more. Expende singula — *fertur cumulo* aqua cumulata. v. sup. 105. *insequitur cumulo praeruptus aquae mons.*

499. 500. Καὶ τὸν φυτεργὸν Πρίαμον — τοῖσδε δ' εἶδον ὄμμασι Αὐτὴ κατασφαγέντ' ἐφ' ἑρκίῳ πυρᾷ Eurip. Troad. 481 sqq.

501. *Centum nurus* latius dictum, quinquaginta enim erant filiae, totidem filiorum vxores seu nurus. Mox 503. *quinquaginta thalami* secundum Homer. Il. ζ, 243 sqq.

502. In toto loco ante oculos Enniana illa apud Ciceronem ex Andromacha p. 236. ed. Hessel. *O pater! o patria! o Priami domus — Vidi ego te, adstante ope barbarica* (vt hic v. 504.) — *Priamo vi vitam euitari, Iouis aram sanguine turpari. foedantem* plus quam cruentantem. *sacrauerat*, accenderat diis Penatibus.

503 — 5. *Q. illi thalami*, illi tam magnifice exstructi, — *procubuere. Barbaricum aurum* h. e. Phrygium, vt saepe poëtae. vide vel Cerdam et Guellium, quosque Burm. laudauit. cf. inf. XI, 769. 770. — *postes spoliis superbi*, ornati, Romanorum notissimo more. v. inf. VII, 183—86. — *Tenent D.* h. e. partim igni partim ferro grassantur.

506. 512. Cf. Excurs. ad hos versus.

Digitized by Google

Arma diu senior desueta trementibus aeuo
Circumdat nequidquam humeris, et inutile ferrum 510
Cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.

Aedibus in mediis, nudoque sub aetheris axe,
Ingens ara fuit; iuxtaque veterrima laurus
Incumbens arae, atque vmbra conplexa Penates.
Hic Hecuba et natae nequidquam altaria circum, 515
Praecipites atra ceu tempestate columbae,
Condensae, et diuom amplexae simulacra sedebant.
Ipsum autem sumtis Priamum iuuenalibus armis
Vt vidit: Quae mens tam dira, miserrime coniux,
Inpulit his cingi telis? aut quo ruis? inquit. 520
Non tali auxilio, nec defensoribus istis
Tempus eget: non, si ipse meus nunc adforet Hector.
Huc tandem concede: haec ara tuebitur omnis:
Aut moriere simul. Sic ore effata, recepit
Ad sese, et sacra longaeuum in sede locauit. 525

Ecce autem elabsus Pyrrhi de caede Polites,
Vnus natorum Priami, per tela, per hostis
Porticibus longis fugit, et vacua atria lustrat

Saucius.

509 *Senio* Goth. pr. *distincta* Wall. *timentibus* Rottend. sec. 510 *nec quicquam* Franc. cum al. 511 *hac densos* tres Burm. *moriturus fertur* Oudart. *ad hostes* aliquot Pierii codd. 515 *altaria cingunt* Goth. tert. 517 *sedebant* Heins. iterum reduxit vetustiorum codd. etiam Pierianorum auctoritate; et recte idem Burmannus monet conuenire τῷ *altaria circum* et *condensae*. Vulgo *tenebant*, quod cum multis aliis Medic. a m. pr. habet et Ge. Fabricius ex Ouid. XIII. Met. 413. defendere volebat. *ferebant* alter Moret. 518 *iuuenalibus* Heins. cum Medic. et aliis melioribus etiam Pierii. Vulgo *iuuenilibus*. at poëta rarius sequi debet. 521 *non def.* Montalb. *def. astis* Menag. pr. 522 *meis* Montalb. male. v. I, 232. III, 489. Burm. 524 *Vel m.* Parrh. *affata* plures Burm. 525 *longaeuom* Gud. *in* abest Excerptis Burm. et Goth. tert. *a sede* Bigot. 528 *fuit* duo Burm. vt fore alibi. *fugiens vacua* Bigot.

519. *Mens dira*, quae dira, male ominata, abominanda consilia agitat.

525. *Sacra sede*, ara, v. 513. 515.

528—30. *Porticibus longis.* Si Homerica et non sua potius tempora secutus est, αἴθουσαν expressit, quae αὐλὴν ab vtraque parte ornabat. Mox *lustrat* h. l. discursu,

Saucius. Illum ardens infesto volnere Pyrrhus
Insequitur, iam iamque manu tenet, et premit hasta, 530
Vt tandem ante oculos euasit et ora parentum,
Concidit, ac multo vitam cum sanguine fudit.
Hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
Non tamen abstinuit, nec voci iraeque pepercit.
At tibi pro scelere, exclamat, pro talibus ausis, 535
Di, si qua est coelo pietas, quae talia curet,
Persoluant grates dignas, et praemia reddant
Debita: qui nati coram me cernere letum
Fecisti, et patrios foedasti funere voltus.
At non ille, satum quo te mentiris, Achilles 540
Talis in hoste fuit Priamo: sed iura fidemque
Supplicis erubuit, corpusque exsangue sepulcro
Reddidit Hectoreum, meque in mea regna remisit.

 Sic

529 *Infesto* sec. Moret. et ed. Dan. Heins. *infausto* Menag. pr. *infesto in vulnere* Oblongus Pierii, saucius enim erat Polites; quod ferri posset. 531 *euasit et ante p.* quidam Pieriani, e glossa. 532 *et vitam multo* Wall. *fundit* plerique Pieriani. 533 *in* deest sec. Menag, Hamb, sec. et Parrh. quod et ipse h. l. abesse malim. *media iam in* pr. Moret. vide sup. 508. 535 *Ac tibi* ed. Ven. *Et t.* Voss. *pro scelere tanto* pr. Hamb. 536 *si qua coelo* Bigot. *si qua coelo est* Doruill. *in coelo* Leid. *est pietas coelo q. t. curat* Menag. pr. *curent* Medic. et Parrh. 539 *f. vulnere v.* Ven. Parrh. sec. Hamb. et Goth. pr. *sanguine* Bigot a m. pr. Doruill. et Wall. quae sollennes sunt aut aberrationes aut interpolationes. Posterius quidem non displicere video Burmanno V. Cl. ad Antholog. Vet. Lat. p. 338. nec quod ad sensum attinet, dissentias; sed *funus* haud dubie exquisitius poëtaque dignius. *Fecisti, patrios f. et v.* sec. Moret. *vultos* Medic. pro *voltus.* v. Heins. 540 *a quo te* Reg. 542 *exhibuit* Bigot. *que* abest a nonnullis Pierii, Heins. et Burm. 543 *recessit* Parrh.

discursu, et *vacua* cum dilectu, vt significet Troianos iam fuga dispersos, cf. Burm. ad Val. Fl. IV, 21. — *infesto vulnere insequitur,* infeste, hostili more, vt vulnus inferat; sed alterum multo magis poëticum, *vulnere infesto.* *Vulnus* de telo h. l. post alios accipit Burm. vt saepe vulnus reddi potest. cf. inf. VII, 533. X, 140. XII, 376. scil. quando de telo ita agitur, vt vulnus ab eo factum simul memoretur. — *premit hasta,* exquisitius quam transfigit. cf. IX, 330.

533—543. *Media morte,* praesenti mortis periculo. *abstinuit*

Sic fatus senior, telumque inbelle sine ictu
Coniecit: rauco quod protinus aere repulsum, 545
Et summo clipei nequidquam vmbone pependit.
Cui Pyrrhus: Referes ergo haec, et nuntius ibis
Pelidae genitori. Illi mea tristia facta,
Degeneremque Neoptolemum narrare memento.

Nunc

544 *Fatur* Bigot. et Leid. vn. 545 *Proiecit* Parrh. quod admodum se commendat, vt hoc verbo irritum ictum notet, vel Burmanno iudice. — *repulsum est* Puget. Parrh. et ed. Ven. cum Goth. tert. *sepultum* et *sepultum est* e suis codd. laudat Pierius, vnde Gifanius faciebat *repultum*, antique pro *repulsum*; Male. v. Burm. 546 *E summo* Vratisl. vt dudum ipse malueram. *et* non citat Lutat. ad Stat. I. Theb. 377. *repellit* alter Hamb. 547 *Cum P.* tertius Moret. *tum* sec. Moret. 548 *illic* Zulich. et mirum veteres *illi* pro aduerbio h. l. accepisse. Sic Donatus et Seruius. *fata* sec. Moret. Sprot. et Donat. ad Terent. ap. Heins. *dicta* Nonius in *triste*. Sed v. not.

tinuit exquisite, continuit se. — *pietas* h. l. respectus ac miseratio eius, qui indigna patitur — *grates* h. l. poena. et sic *praemia* frequentius. — *patrios foedasti funere vultus*, grauissimis verbis et atroci spectaculo accommodatis. Re funebri polluì et contaminari homines, religiosa erat opinio; et adsperso eius, qui caeditur, cruore foedatur, cruentatur, aliquis. h. l. ipsi *vultus*, tantum non adspersi et contaminati *funere*, caede, sanguine. *funus* per cadauer interpretatur Seruius. Forma versus 540. *At non ille* sqq. illustratur a Burmanno V. Cl. ad Anthol. Poët. Lat. p. 338. — *in hoste* exquisitius quam *in hostem*. v. Drakenb. ad Liu. XXVIII, 43, 8. Respicit autem redditum Priamo cadauer Hectoris Il. extr. — *iura fidemque supplicis*, τὸ ὅσιον τῆς ἱκετείας, sanctitatem supplicis, nam de *fide* proprie dicta et supplici data h. l. agi nequit. Sed supplex *in fidem alicuius* h. e. tutelam venit; debetur itaque ei *fides* h. e. incolumitas. — *sepulcro*, ad sepulturam — *in mea regna*, in regiam. Sequutus est nostrum Seneca Troad. 1103.

544—49. *Sine ictu*, quod vulnus non faceret, non penetraret; sed perforato corio, quo scutum erat inductum, ab aere resiliret. κωφὸν βέλος dixit Hom. Il. λ, 390. — *rauco aere*, aereo clipeo, qui percussu raucum sonitum edebat — et, *nequicquam*, sine effectu et vulnere — *pependit* in clipei pelle, vt Burm. Male Seruius. Saepe talia apud Homerum, v. c. Il. γ, 347 sqq. — *tristia facta*, atrocia h. l. Mox de sarcasmo ex Homero ducto:

Referes

Nunc morere. Hoc dicens, altaria ad ipsa trementem 550
Traxit et in multo labsantem sanguine nati,
Inplicuitque comam laeua; dextraque coruscum
Extulit, ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
Haec finis Priami fatorum: hic exitus illum
Sorte tulit, Troiam incensam, et prolabsa videntem 555
Pergama; tot quondam populis terrisque superbum
Regnatorem Asiae. Iacet ingens litore truncus,
Auolsumque humeris caput, et sine nomine corpus.

 At

550 *Hoc* Heins. consensu codicum, etiam Pierianorum; vulgo *haec*. 551 *laxantem* Ven. pr. Hamb. et Goth. pr. 552 *implexitque* sec. Hamb. *coma* Gud. a m. pr. non male, si *laeuam* legas cum Burm. 553 *scapulo* Sprot. a m. sec. et Witt. *addidit* idem cum Goth. sec. 554 *Haec finis* v. Gell. XIII, 20. et Heins. ad Aen. III, 145. *Hic f.* duo Goth. *Hic f. Priami, hic fatorum exitus* Francian. *hac exitus illum sorte tulit* coni. Heins. 555 *et lapsa* aliquot ap. Burm. 556 *populis quondam* Parrh. et Wall. 557 *aequore* pro *litore* Doruill. Burmannus coni. *limine* sc. regiae. Non est sollicitanda bona lectio, quam confirmant Manilius et Seneca. v. not. 558 *auolsumque* Gud. cum Medic. *abscissumque* Oudart. et Leid. vnus; sed atrocius *auulsum*. v. Burm.

Referes ergo haec etc. videndus Popius ad Iliad. XIII, Obs. 31.

550 sqq. Seneca expressit Troad. 44 sqq. (vbi *Aeacidae* retinendum)—*implicuit comam*, ergo cum ceteris armis v. 509 sq. galeam non sumserat—*extulit ensem*, non, vagina extraxit, monet Burmannus, sed sustulit, intentauit. Versu tamen 529. 530. *hasta* vtebatur Pyrrhus.

554—59. Epiphonema ad commiserationis affectum praeclare compositum; simplex tamen et obuium. Placet non minus illud de Achille ap. Ouid. Met. XII, 615. 616. *sorte*, fatali necessitate. Seru. *Asiae*, magnae saltem partis Asiae minoris, v. Strab. XIII. p. 875 A—*regnatorem populis*, pro populorum.—*iacet ingens litore truncus*. Scilicet insepultum proiectum fuit Priami corpus: (vel Ennii versibus notum ap. Cic. Tusc. Qu. I. c. 44. Adde Senecam Troad. 54 sq. Auson. Epitaph. 23. quod ex nostro adumbratum est) et quidem *ad litus tractum; et illic relictum sine capite*, vt Pompon. Sab. quae vnice vera interpretatio, obuia eadem in Seruianis; vnde etiam intelligitur, ad Pacuuii tragoediam poëtam respexisse; quamquam locus qui ibidem adscriptus fuerat, excidit. Sed imitationem notarunt viri docti ex Manil. IV, 64. 65. *Priamumque* ...

Digitized by Google

At me tum primum saeuus circumstetit horror:
Obstupui: subiit cari genitoris imago, 560
Vt regem aequaeuum crudeli vulnere vidi
Vitam exhalantem: subiit deserta Creüsa,
Et direpta domus, et parui casus Iuli.
Respicio, et quae sit me circum copia lustro.
Deseruere omnes defessi, et corpora saltu 565
Ad terram misere aut ignibus aegra dedere.
[Iamque adeo super vnus eram: quum limina Vestae
Seruan-

559 *Vt me* Menag. sec. *cum primum* quatuor Burm. *at mecum p.* Witt. *error* Hugeh. 561 *funere* Oudart. et Parrh. a m. pr. v. sup. 539. 562 *subit et* multi Pierii, Heinsii et Burm. Cur vero ante *Subiit* maiore distinctione sententiam iugulent vulgo editiones, non video; itaque eam mutaui. 563 *vt d.* codices ap. Pier. *et deserta* alii ap. eund. 564 *Despicio* Oudart. *me circum* Heins. e codd. vt mollius; vulgo *circum me*. In Wall. a m. pr. *quae sit rerum mihi copia.* 566 *dederunt* Bigot. 567 Versus hi XXII. vsque ad v. 588. ab omnibus Pierii

in litore truncum, Cui nec Troia rogus, et Seneca ex hoc eodem loco Troad. 140. *magnoque Ioui victima caesus Sigea premis litora truncus. Litus* de Troia, tanquam *litorali plaga*, accipere, durum arbitror. Quod Seruius addit, Pompeii tangere historiam Virgilium, hoc eo duntaxat pertinet, quod huius loci maior ac suauior aliquis sensus esse debuit Romanis, qui Pompeii simile fatum memoria tenerent. —*sine nomine corpus*, sine nota, qua agnosci posset, quatenus sine capite et vultu erat.

559 sqq. Hic artem poëtae agnosce. Quis Aeneae in patrem, omninoque in suos, pietatem nunc eum rerum cardinem fore exspectabat, quo narratio ad id, quod rerum caput erat, Aeneae discessum, conuerteretur? Et quam accommodata haec Aeneae personae! et quam apta ad studia nostra animosque in virum tam eximiae pietatis coniiciendos?

563. *Direpta domus*, in prosa, direptio domus meae animo obiiciebatur, quasi iam facta. Mox *copia* docte pro copiis, notant Grammatici. cf. Burm.

565. Aeneam e turri pugnantem meminisse necesse est, supra v. 458. 460 sqq. Incendio iam per regiam Priami sparso desiliunt alii in terram, alii in ignem. *corpora aegra*, quia *defessi* pugnando, exhausti viribus.

567 sqq. v. Excurs. ad hos verss.

567—74. *Super vnus eram.* οἰώθη Homericum. vt Il. λ, 401. *Erransi*; ergo Aeneas iam de turri

Seruantem, et tacitam secreta in sede latentem
Tyndarida adspicio: dant clara incendia lucem

N 4 Erranti,

Pierii, Heinsii et Burmanni codd. aberant, excepto Menag. alt. in quo recentiore manu erant adscripti, addita subscriptione: *Ista metra non sunt de textu.* In nonnullis ap. Burmannum (non in omnibus libris, vt Catroeus iactat) non hic, sed initio Aeneidis exarati reperiuntur. Neque hos versus Seruius, Donatus et Pomponius interpretantur. Desunt etiam in edd. nonnullis antiquis, sed paucis. E Codicibus vnum Doruillianum Burmannus memorat, in quo illi legebantur. At e nostris Gothanis primus et secundus eos exhibent, vt et Bongars. alter in Excerptis Cortii et Vaticani nonnulli, sed omnes recentiores. v. praef. Bottarii ad Fragm. Vatic. p. VIII. Iam hos versus Virgilianos esse, non est, quod dubites, si eorum indolem et numerosam venustatem exquiras. At relictos mox ab ipso vel ab aliis resectos esse necesse est. In Doruilliano adscriptum erat: *Tucca et Varus* (l. Varius) *detraxerunt haec Virgilio carmina, quum emendarent hunc librum iussu Octauiani* (cf. Vitam Virgilii c. 14. 15.) Et in Hamb. sec. et in Guelpherb. vno, quod in Excerptis Cortii notatum video, similis nota occurrebat; addita ratione: *Sed Tucca et Varus hoc* (quod Aeneas Helenae manum inferre volebat) *non competere stilo heroico, quia turpe esset viro forti in mulierem manus iniecisse, illos subtraxerunt.* Hausta videntur haec ex Seruio, quem v. ad v. 592. vbi additur alia caussa, cur sublati fuerint, quod contraria his (et sup. versibus 310 sq. *iam D.*) dicantur Aen. VI, 510 sqq. Quod quidem paullo grauius, alterum vero leuissimum est argumentum; non enim indecorum videri Aeneae, quod Helenae, omnium malorum caussae, conspectu, paullo grauius exarserit, si penitius rem inspicias, facile intelligas. Neque sine iis versuum 589. 592. 594. 595. sententia constat. Si tamen sublati fuere ii versus, Tuccae et Varii iudicio, aut forte ipsius Virgilii, cum in eius autographo essent expuncti, melioribus nondum substitutis, mirandum hoc non est, quod sententia sine illis versibus constare nequit, cum sublati quidem illi, non autem totus locus immutatus nec in expunctorum locum alii repositi sint, nec reponi potuerint. In Seruio P. Danielis leguntur haec ad v. 566. *Post hunc versum versus fuerunt, quos Tucca et Varus obliti sunt,* vt in poëmatis recensu siue casu, siue alia de caussa, forte, quia in poëtae autographo erant in margine scripti, omissi fuerint. Enimuero panno illi assuto parum fidei haberi potest; et videtur *obliti sunt* praue pro *omiserunt* dictum esse. Defenderunt hos versus multi ap. Burman. suo quisque more, quos vide; Franc. inprimis *Campani* Quaestionem Virgilianam super h. l. et cum iis Trappium ad h. l. 567 *lumina* ed. Iunt. *vasto* Rottend. sec. a m. sec. *vaste* et *vastae* aliquot ap. Burm. 568 *tacita* Voss. 569 *Tyndaridem* ed. Ven.

turri vel tecto regiae desiluerat vt sup. v. 528. — *inuisa*, abdita. et per regiam errabat vacuam, Sic melius, puto,

575 sqq.

Digitized by Google

Erranti, passimque oculos per cuncta ferenti: 570
Illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros,
Et poenas Danaum et deserti coniugis iras
Praemetuens, Troiae et patriae communis Erynnis,
Abdiderat sese, atque aris inuisa sedebat.
Exarsere ignes animo: subit ira cadentem 575
Vlcisci patriam, et sceleratas sumere poenas.
Scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenas
Adspiciet, partoque ibit regina triumpho?
Coniugiumque, domumque, patres, natosque videbit,
Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris? 580
Occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
Dardanium toties sudarit sanguine litus?
Non ita. Namque etsi nullum memorabile nomen

Feminea

570 *Per c. tuenti* ed. Ven. 571 *obuersaque P.* ed. Ven. 572 *Et Danaum poenas* vel *poenam* alii ap. Burm. *Et D. poenas deserti et* Goth. sec. 573 *Praemetuens* Heins. cum melioribus. Vulgo *permetuens. patriae c. ob iras* Goth. sec. 574 *Argis* MS. in Seruio Dan. et Goth. sec. 575 *ignis* duo Burm. 576 *an sceleratae sumere poenas* h. e. a scelerata? vt malim inf. 585. *merentis sumsisse poenas.* Et sic iam Valesium coniecisse docet Cuning. 578 *regnato ur.* MS. in Seru. Dan. cum Goth. sec. sed v. Burm. 579 *patris* alter Menag. 580 *et* deest nonnullis. 581 *ferro Priamus* Goth. sec. *ferro vt P.* Menag. *ferro Priamo vt* tres Burm. alius *f. Priamus vt.* Reg. *ferro pro Priamo vt Troico.* Iuntina *a. ignis.* 582 *sudaret* vel *sudari* Reg. *sudauit* al. in Seru. Dan. Porro Heinsius post Valesi coni. *vndarit.* sed v. not. et Drakenb. ad Sil. II, 455. *Dardanio* vnus Guelph. in Exc. Sax. *Dardanidum* alius.

575 sqq. Sequentia ex Euripideis expressa in Oreste v. 1132 sqq. *Exarsere ignes animo* pro vulgari *animus ira exarsit. subit ira* h. e. impetus ex ira, vt vlciscerer excidium patriae — *sceleratas poenas*, paullo insolentius, pro, poenas a scelerata — 579 — 582. *coniugium*, coniugem pristinum, — *patres*, parentes — *Phrygiis ministris*, Troianis captiuis illi in seruitium addictis — *sudarit sanguine*, madefactum, humectatum. Ex Enniano: *Terra sudat sanguine* apud Nonium in *sonere*. Vide alia apud Cerdam.

583 — 87. *Non ita*, οὐ δῆτα. Vulgo *absit hoc! Nequaquam.* — *nullum m. nomen*, nulla gloria — *tamen laudabor*, quod extinxerim. *nefas* h. e. nefariam feminam Helenam — *animumque explesse iuuabit Vltricis flammae.*

Digitized by Google

Feminea in poena est, nec habet victoria laudem;
Extinxisse nefas tamen, et sumsisse merentis 585
Laudabor poenas: animumque explesse iuuabit
Vltricis flammae, et cineres satiasse meorum.
[Talia iactabam, et furiata mente ferebar;]
Quum mihi se, non ante oculis tam clara, videndam
Obtulit, et pura per noctem in luce refulsit 590
Alma parens, confessa deam; qualisque videri
Coelicolis, et quanta solet: dextraque prehensum
Continuit, roseoque haec insuper addidit ore:
Nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
Quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit? 595

584 *Habet haec* quatuor Burm. et Seru. Dan. cum Goth. sec. Malc. 585 *tanti et s.* ed. Ven. *merentes* alter Menag. cum MS. in Seru. Dan. et sic explicat *merentis* Heinsius. Enimuero vide an non malis *poenas sumsisse merentis* exquisite pro *a merente*. 586 *animum expressisse* ed. Ven. 587 *famae* MS. in Seru. Dan. cum vtroque Goth. et ed. Iunt. *flammam* Rottend. *famam* sex Burm. ita vero refingendum esset cum Burmanno: *vltrici flamma*, non vt illam in incendium mittat, sed vt satiet, placet cineres, manes suorum, flamma et rogo ac morte Helenae. *seruasse* Goth. sec. 588 *ferebam* vnus Burm. *loquebar* MS. in Seru. Dan. 589 *Tum mihi* sex Burm. cum Goth. pr. *ante oculos* Medic. sec. Hamb. et Sprot. *tum mihi ante oculos sese* Wallian. *ante oculos t. c. videnda* Franc. 590 *et clara* Bigot. et glossematis loco Regius. *in nocte refulsit* Zulich. a m. pr. 592 *dextramque* Medic. vt graecisset Maro, addit Heins. potius ex solito librarii lapsu. 594 *quid* Oudart. *quis indomitus tantas* Menag. sec. et Exc. Burm. *tantus furor* ante Pierium legebatur. 595 *vestri* Goth. pr.

flammae. Duriter dictum videtur de vlciscendi ardore, siue iungas *animum vltricis flammae* pro flammam animi, vlciscendi cupiditatem; siue, *animum explesse flammae v.* h. e. flamma s. ira vltrice, h. e. vltione. *poenas merentes* vt v. 576. p. *sceleratas*, a merente.

588—93. Cf. sup. Excurs. ad I, 402. Imitatio Homeri manifesta Il. α, 193 sqq. vbi Minerua Achilli soli in conspectum venit eumque ab ira et impetu reuocat. Ad 592. 593. cf. ibidem v. 361.

595—600. *Nostri cura* pietas esse videtur matri Veneri praestanda in eo, vt Anchisen ab ipsa amatum, tueatur ac seruet; et sic Seruius: *et hoc loco, vt solet, vnam se de Aeneae familia*

Non prius adspicies, ubi fessum aetate parentem
Liqueris Anchisen? superet coniuxne Creusa,
Ascaniusque puer? quos omnis vndique Graiae
Circum errant acies: et, ni mea cura resistat,
Iam flammae tulerint, inimicus et hauserit ensis. 600
Non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacaenae,
Culpatusue Paris; diuom inclementia, diuom
Has euertit opes, sternitque a culmine Troiam.
Adspice: namque omnem, quae nunc obducta tuenti
Mortalis hebetat visus tibi, et humida circum 605
Caligat,

596 *Aspicias* Leid. vnus. *ibi* Medic. a pr. m. 597 *Anchisen* plurimi. *super est* multi ap. Pierium et Burm. *coniuxque* Witt. *coniux superetne C.* nullus habet. 599 *circuerant* ed. Ven. 600 *abstulerint* Bigot. *inimicusque* edd. ante Pierium. *hauserit ignis* Oudart. a pr. m. 602 *diuum i. diuum* recte probata post Pierium et alios Heinsio lectio, optimorum librorum et grammaticorum auctoritate. Vulgo edd. *uerum incl. d.* plerique Pieriani: *sed enim incl. d.* Sprot. *saeuum i. d.* Zulich. a m. pr. *vnquam i. d.* Bigot. *Diuum i. summis.* 603 *sternit a* Leid. vn. a m. pr. et Voss. 604 *adducta* Menag. pr. *timenti* Zulich. pro diu. lect. 605 *Mortales visus h.* Wall. superscripto *que*. *hebetet* Franc. *tibi limina circum* Leid. vnus. *lumina* Goth. tert. a sec. m.

familia facit. Nisi reuerentia est, quam Venus exigit in hoc, ne Helenae, quam ipsa tuebatur, filius iniuriam faceret. — *aspicies*, vt poëta, pro *circumspicies* — *quos hauserit ensis*, vt passim poëtae, v. Drakenb. ad Silium V, 524. pro confodere, transigere, ἀφύσσειν Homer. vt Il. ξ, 517. hauriendo enim penetratur a vase immisso ac diffunditur aqua.

601 — 3. Sententia ex Priami verbis ap. Homerum petita Il. γ, 164. 165. adde Odyss. α, 347. 348. et frequens apud veteres. v. Cerda post Guellium. *Tyndaridis f. i. Lacaenae* ornate pro Helena οὐ γάρ τοι Ἑλένη πέλει αἰτίη etc. v. ap. Quint. Cal. XIII, 412. — *a culmine* v. sup. 290.

604 sqq. Pulcherrimus totus, qui sequitur, locus partim Homeri auspiciis Il. ε, 127. 128. vbi Minerua Diomedis visum acuit, et Il. μ, 13 sqq. 27 sqq. vbi Neptunus et Apollo vallum Achiuorum diruunt (cf. imitationem Quinti Cal. XIV, 631 — 651.) partim aliorum poëtarum ductu elaboratus. Nam in Troiae excidio diis manifesta aliqua opera ab antiquioribus poëtis tributa, vt ex imitatoribus patet. v. Tryphiod. 550 — 560. Quint. Cal. XIII, 415 sqq. *nubem* int. caliginem, vt Hom.

νέφος

Caligat, nubem eripiam, tu ne qua parentis
Iussa time, neu praeceptis parere recusa:
Hic, vbi disiectas moles, auolsaque saxis
Saxa vides, mixtoque vndantem puluere fumum,
Neptunus muros, magnoque emota tridenti 610
Fundamenta quatit; totamque ab sedibus vrbem
Eruit. Hic Iuno Scaeas saeuissima portas
Prima tenet; sociumque furens a nauibus agmen
Ferro adcincta vocat.
Iam summas arcis Tritonia, respice, Pallas 615
Insedit, nimbo effulgens et Gorgone saeua.

Ipse

607 *Ne* Leid. duo. 608 *Hic tibi* sec. Menag. *deiectas* Bigot. *discretas* Menag. pr. *disiectaque saxis* Hugen. 609 *sanguine* pro *puluere* Zulichem. a m. pr. v. sup. 582. 610 *immota* Menag. alter. *remota* Vratisl. cf. sup. 493. 611 *ab s.* Heins. e Gud. v. eum ad III. Aen. 687. Vulgo *a sedibus*. 612 *socias* Doruill. e versu sequ. 614 suppleuit Doruill. *saeuasque accendit ad iras*. 616 *Insidet et n.* Bigot. *Obsedit* sec. Moret. vt v. 450. Sed et Homerus ἐφίζετο Περγάμῳ ἄκρῃ. — *nimbo et fulgens*, Medic. *nymbo fulgens* ed. Mediol. *effugiens* ed. D. Heins. — *limbo* Moret. sec. pro var. lect. vt iam olim lectum, in Seruianis notatum. *clypeo* Zulich. a m. sec. *Gorgona* Franc.

νέφος l. l. et Il. ο, 668. υ, 341. 342. Imitationes sublimis huius loci passim in recentioribus obserues. Miltonum lib. XI, 411. Tassonem Cant. XVIII. Stanza 93. Wartonus laudauit.

606. 607. *Tu ne qua p. Iussa time*. propter illa quae v. 619 sqq. subiunget. Mox *vndantem* pulcre v. VIII, 257.

610. Vid. Il. μ, 27 sqq.

612 -- 14. Iuno — *prima* quippe in vrbis ingressu — *socium agmen* Achiuos — *vocat*, vt apud Homerum Neptunus Il. ν, 83 sqq. et Apollo apud eund. Troianos de muris Troiae inclamat. Imitatur nostrum Statius de Venere, V. Theb. 281. Quae super h. l. Spencius Polymet. p. 56. disputat, aliena sunt; sed dicendum erat, alia Iunoni tribui, quatenus religiose colitur, alia, quatenus poëticum est numen ad res humana vi maiores exsequendas adoptatum.

615. 616. Pallas insidet arci Pergamo, vt ap. Homerum Apollo Il. ε, 460. sed ibi ad tuendum, h. l. ad euertendum. — *nimbo effulgens et Gorgone saeua*; aegide. At *nimbus*, qui de obscura fere vel atra nube dicitur, (v. Indicem) h. l. de candida et lucida nube accipiendus esse videtur, quod alibi

Digitized by Google

Ipse Pater Danais animos viresque secundas
Sufficit: ipse deos in Dardana suscitat arma.
Eripe, nate, fugam, finemque inpone labori.
Nusquam abero, et tutum patrio te limine sistam, 620
Dixerat: et spissis noctis se condidit vmbris.
Adparent dirae facies, inimicaque Troiae
Numina magna deum.

Tum vero omne mihi visum considere in ignis
Ilium, et ex imo verti Neptunia Troia: 625
Ac veluti summis antiquam in montibus ornum,
Quum ferro adcisam crebrisque bipennibus instant
Eruere agricolae certatim; illa vsque minatur,

Et

617 *Vires animosque* Wall. 619 *excipe nate* Puget. *fuga* vnus Leid. et sic coni. Scioppius et facile est coniicere. Burm. coni. *arripe nate fugam*; quamquam et huius formae exemplum desideres; vt sit dictum pro *rape*, *raptim cape*. Melius est dicere, compositum pro simplici positum, vt mos poëtis, et quidem in hac ipsa voce inf. VII, 119 *eripuit* pro rapuit, excepit. Et similia passim alibi. 620 *nunquam* Exc. Voss. et Medic. a m. pr. perpetua varietate. —*patrio tutum te lumine* Wall. *in limine* sec. Menag. *limite* quatuor Burm. *patris te in limine* Franc. 622 *facies dirae* Wall. 624 *visum est* quatuor Burm. *in igne* sec. Hamburg. 625 post *Troia* nolim plene interpungere, vt vulgo fit. 626 *antiquam summis* pr. Hamb. Explendum autem: *visa Troia verti*, euerti, *ac ruinam trahere, veluti ornus, quum eam etc. r. traxit*. 627 *abscisam* duo Burm. *abcisam* Menag. alter. *actam* pro *instant* Codex Thuan. ap. Macrob. V, Sat. 2. memoriae lapsu.

bi non facile occurrit; nisi vnum locum inf. IX, 110. 111. huc trahas: *Hic primum noua lux oculis affulsit, et ingens Visus ab aurora coelum transcurrere nimbus*. De nimbo capita deorum ambiente in poëta nostro cogitare non licet. An *effulgens nimbo* esse possit e nube obscura, vel in nube, fulgens, vt Pompon. Sab. accipit, dubito. Mox malim *effulgens et saeua* iungere, h. e. saeuiens, vibrans aegidem.

618. *In Dardana arma*, aduersus Troianos pugnantes.

619. *Eripe* pro *fugam rape*, raptim capesse, accelera. v. Var. Lect. *labori* pugnae, discede ab armis. Ego te per hostes medios tutum reducam domum tuam. cf. 634.

626—631. Similia ex Homero et Apollonio loca laudant Macrob. V, 11. Vrsinus, Guellius et Cerda; sed ad occisos, non ad vrbis excidium, instituta, verborumque ornatu

cum

Digitized by Google

Et tremefacta comam concusso vertice nutat,
Volneribus donec paullatim euicta supremum 630
Congemuit, traxitque iugis auolsa ruinam.
Descendo, ac ducente deo flammam inter et hostis
Expedior. Dant tela locum, flammaeque recedunt.
Atque vbi iam patriae peruentum ad limina sedis,
Antiquasque domos; genitor, quem tollere in altos 635
Optabam primum montis, primumque petebam,
Abnegat excisa vitam producere Troia,
Exsiliumque pati. Vos o, quibus integer aeui
Sanguis, ait, solidaeque suo stant robore vires,
Vos agitate fugam. 640
Me si coelicolae voluissent ducere vitam,
Has mihi seruassent sedes. Satis vna superque
Vidi-

629 *Vt s.* Wall. 630 *supremo* pr. Hamburg. 632 *Discedo* pr. Hamb. et ita ap. Macrob. *dea* alii codd. ap. Pier. Heinf. et Burm. sicque duo e Goth. at v. not. *abducente* vel *adducente dea* vel *dea* aliquot ap. Pier. et Burm. *hac d*, Bigot. *deo* in Medic. emendatum ex *dea*. 633 *experior* Schol. Horat. ad Carm. sec. Perperam. 634 *Atque vbi* post Pierium Heinf. e melioribus. Vulgo *Ast vbi*. *Ac vbi* Leid. 636 *primos montis* Sprot. 637 *exscissa* malint Guellius et Cerda, quia *excidium* inde duci debuit. Sed vtrumque dicitur. v. inf. ad IV, 425. *abscisa* alter Hamb. *perducere* sec. Moret. 639 *corpore* Parrhas. male. 640 *et rebus seruate secundis* suppletus versus in Franc. ex lib. I, 207.

eum h. l. neutiquam comparanda. Expende singula — *traxitque iugis auolsa ruinam*, plus quam *duxit*, *fecit*; et haec pro, *euellitur arbor*, *proruit*.

632. 633. *Descendo* de arce; non de turri; nam hoc iam factum v. 570. 588. — *expedior*, liberum iter habeo; vt contra *impedimur*, obstante turba. Vulgari sermone *via* ipsa *expediri*, *expeditum iter*, dicitur. — *ducente deo* ex gr. ἡ θεός, saepe exquisite pro dea. — *dant tela locum*. cf. Aen. VI, 110. 112.

638 — 640. *Exsilium pati*, praeclare de patria relinquenda. Negat se esse Troia discessurum. *integer aeui sanguis*, h. e. integri aeui, iuuentae, adeoque pro, iuuenilis vigor. Mox *agitare fugam* proprie est, de fuga deliberare. cf. Burm.

642. *Satis superque vna excidia vidimus*, exquisite; satis superque est, quod semel Troiam (ab Hercule propter Laomedontis perfidiam) expugnatam vidi et vrbi captae superstiti; ne bis idem experiar.

644. Sic

Digitized by Google

Vidimus exscidia, et captae superauimus vrbi.
Sic o, sic positum adfati discedite corpus.
Ipse manu mortem inueniam. Miserebitur hostis, 645
Exuuiasque petet. Facilis iactura sepulcri.
Iam pridem inuisus diuis, et inutilis annos
Demoror: ex quo me diuom pater atque hominum rex
Fulminis adflauit ventis, et contigit igni.
Talia perstabat memorans, fixusque manebat. 650
Nos contra effusi lacrimis, coniuxque Creüsa,

Asca-

643 *Et* in multis Burm. deest. 644 Abfuerat ab initio hic versus a Mediceo. *dimittite* pr. Hamburg. 645 *miserabitur* Ven. et Moret. sec. 646 *petat* Hamb. sec. In fine versus *est* additum erat in edd. nonnullis ante Pierium. 647 *annis* Sprot. et Franc. male. v. Burm. 649 *igne* Oudart. sed alteram formam Virgilius sequitur. cf. Burm. 651 *Nos circum* Montalb. *effusis lacrimis* quinque ap. Burm. quod vulgare esset. *effusi lacrimas* Rottend. sec. et Exc. Burm. graecismo paullo duriore.

644. *Sic positum*, κείμενον, quasi iam funus, *adfati*, extremum illud Vale! Vale! Bene Pompon. Sab. *praestate mihi funebre officium et vbi effati estis vltima illa verba, quae dici solent mortuis, discedite.* cf. ad Tibull. III, 2, 15.

645. *manu* non, mea, vt Cerda post Guellium, cum imbellis senex sit, sed hostium, vt bene Burmann. quem v. *miserebitur hostis*, siue vt vel miseratione motus me supplicantem, vt vita liberet me, occidat, siue ne ignominiose tractare corpus, αἰκίζεσθαι, sustineat, adeoque *exuuias petet*, aut spoliis erit contentus; aut, ad sententiam priorem, propter exuuias occidet me. Priorem rationem Seruius habet: *dixit affectu eius, qui cupiebat interimi, vt eum hostis quasi miseratus occideret*, vt inf. IX, 495. X, 676. — Cadauer insepultum abiici, quod aliis tam horrendum, mihi graue non est.

647—49. Fundus fabulae in Hymno in Venerem v. 287—289. afflatus fulmine et secundum alios excaecatus, iuxta nostrum tantum debilitatus membrisque captus, Anchises, quod consuetudinem cum Venere euulgarat. — *annos demoror* quasi festinantes diu viuendo detineo. *Seru.* dictum vt, *morari mortem, fata, Orcum, animam.* cf. Burm. — *fulminis adflauit ventis*, quandoquidem aër fulminis iactu impulsus et rarefactus intercludit spiritum; vt alias, *aura fulminis*; vnde ipsum *adflare* ductum.

651—54. Lugubris sane et mise-

Ascaniusque, omnisque domus, ne vertere secum
Cuncta pater, fatoque vrguenti incumbere vellet.
Abnegat, inceptoque et sedibus haeret in isdem.
Rursus in arma feror, mortemque miserrimus opto. 655
Nam quod consilium, aut quae iam fortuna dabatur?
Mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
Sperasti? tantumque nefas patrio excidit ore?
Si nihil ex tanta Superis placet vrbe relinqui;
Et sedet hoc animo, perituraeque addere Troiae 660
Teque tuosque iuuat: patet isti ianua leto,
Iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
Natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.

Hoc

652 *Euertere* Menag. pr. et qu. Moret. vt alibi. v. Burm. 653 *obcumbere* Zulich. 654 *que* abest Wall. 656 *et quae* Moret. pr. *iam* deest Mentel. pr. Hamb. pr. a m. pr. et Leid. et placebat hiatus Heinsio; sed bene Burmannus monuit, *iam* necessario h. l. requiri. *aut mihi quae f.* aliquot Pieriani. 657 *mene ferre* Zulich. et pr. Rottend. *et ferre* Medic. quod et adscripsit Pomponius Sab. 659 *ex tota* Oudart. a m. sec. 660 *periturae te addere* pr. Moret. 661 *Te quoque, nosque iuuat* Donat. legisse videtur. *iuuet* pr. Rottend. *istic* plurimi codd. apud Pier. et Burm. cum binis Goth. et ed. Mediol. *illic* ed. Ven. 662 *Namque* Montalb. *aderat* Zulich. *Priami multo* Leid. et Witt. et Pieriani nonnulli. *multo maculatus sanguine* Ven. 663 *gnatum* scribunt plurimi ap. Pier. et Heins. et mox *patremque. qui obtruncet* Maronianum esse, bene notat Heins. et hoc exhibet Mentel. pr. a m. pr. nec facile eo carere possumus.

miseranda rerum facies, si singula cogites — sed an Wartono assentiaris, qui Lebrunium melius hoc argumento vsurum fuisse putat, quam Darii tentorio, forte dubites. Maior vtique rerum fortunaeque conuersio in hoc cernitur, quam in familia priuati hominis. *Nos contra* orare non desistimus *effusi lacrimis*, exquisite pro *in lacrimas* — *ne vertere s.* h. l. euertere, perdere, *fatoque vrgenti incumbere*, bene Seruius: Simile est, vt: *currentem incitare, praecipitantem impellere.*

657 sqq. Ad patrem Anchisen conuersus haec dicit. Affectus nota impetum pulchre expressum abruptis etiam sententiis — *tantum nefas*, vt suaderet rem tam nefariam. — 661. *patet isti ianua leto* ad talem mortem ab hoste accipiendam via patet; ea mors facile obtineri poterit. Similia loca v. ap. Cerdam.

662. 663. Refellit ista v. 645. 646. mi-

Digitized by Google

Hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
Eripis, vt mediis hostem in penetralibus, vtque 665
Ascanium, patremque meum, iuxtaque Creüsam,
Alterum in alterius mactatos sanguine, cernam?
Arma, viri, ferte arma: vocat lux vltima victos.
Reddite me Danais: sinite instaurata reuisam
Proelia. Numquam omnes hodie moriemur inulti. 670
Hinc ferro adcingor rursus, clipeoque sinistram
Insertabam aptans, meque extra tecta ferebam.
Ecce autem conplexa pedes in limine coniux
Haerebat, paruumque patri tendebat Iulum:
Si periturus abis, et nos rape in omnia tecum; 675
Sin aliquam expertus sumtis spem ponis in armis,
Hanc

664 *Hocce* Moret. pr. et tert. a m. sec. At olim lectum fuisse *hoce* testantur Grammatici, Priscianus aliique ap. Pierium et Heins. quod et exhibent Montalb. Witt. et ed. Mediol. —*per hostes* Ven. et Parrh. 665 *Eripit* Medic. *in* abest Parrhas. *atque* duo Burm. *vsque* vitiose in vulgaribus edd. 666 *Ascaniumque p.* edd. vulgg. ante Heins. *Ascanium Anchisemque patrem iuxtaque C.* Parrh. 667 *mactato* sec. Rottend. et sec. Hamb. hic quidem addito: *vel mactantem. mactatum* vel *mactatos* Wall. *maculatum* Parrh. *iactantes* pr. Hamb. vnde Heins. coni. *iactatos.* v. Burm. 668 *lux optima* Wall. a m. pr. errore solito. cf. Burm. 670 *Nusquam* Pieriani aliquot; sed e potioribus suis et Grammaticis exemplisque defendit vulgatam Heins. *vnquam* Franc. 671 *Hinc* Heins. cum codd. propriis et Pierianis. Vulgo *Hic. clipeo rursusque* Wall. *clipeumque sinistrae* aliquot antiquiss. Pier. cum Donato. 673 *comprensa pedes* Hamb. pr. per graecismum. *in limina* Hugen. 674 *que* abest Franc. 675 *trahe in o.* Voss. *cape* Doruill. 676 *inermis* Goth. tert.

646. *miserebitur hostis* etc. *multo de s.* cum dilectu positum epitheton, quem effudit sine omni senis miseratione — et 663. respicit v. 529 sqq.

668. *Arma, viri* — sc. quae ingressus domum deposuerat. Male olim Grammatici hic argutati sunt. v. Seru. et Pompon. Sab. *vocat lux vltima victos*, quanto potentius! quam, manet nos mors; moriendum est, vt et Seru. Mox 670. *numquam* pro non, vt Ecl. III, 49. Sententiam grauius extulit Homer. Il. χ, 304. 305. — et 672. *manum insertabam clipeo*, loro clipei vel ansae. v. sup. 393.

672 sq. Ante oculos fuisse h. l. Homerum, notarunt iam viri docti: v. Il. ζ, 394 etc. 399 sqq. vti noster Val. Flacco in Aesone

Hanc primum tutare domum. Cui paruus Iulus,
Cui pater, et coniux quondam tua dicta relinquor?
Talia vociferans gemitu tectum omne replebat:
Quum subitum, dictuque oritur mirabile monstrum. 680
Namque manus inter, maestorumque ora parentum,
Ecce leuis summo de vertice visus Iuli
Fundere lumen apex, tactuque innoxia molli
Lambere flamma comas, et circum tempora pasci.

Nos

678 *Tua quondam* Doruill. *tua cura* Goth. sec. non male. 679 *tectum illa* Hamb. sec. *repleuit* aliquot Pier. *repleret* fragm. Vatic. 680 *Cum subito* Medic. cum multis aliis, etiam Pierianis. At *subitum* poëticum. Ortus error ex scriptura *subitu.* — *miserabile* Gud. Ven. Parrh. v. III, 26. 681 *arma* pro *ora* Ven. 682 *lenis* Montalb. sollenni vitio. 683 *lucem* Seruius, seu quisquis hoc Seruio assuit, legisse videtur. cf. Burm. — *tractuque* lectio est a Burm. reposita, de qua latius egit ad Grat. Cyneg. 362. cum enim semel *tractus flammarum* arrideret, vbique fere obtrudere eum volebat. Est tamen *tractus flammae* etiam ab h. l. alienissimus; emicare enim talis flamma, errare, lambere, tantum debuit; atque hoc est *tangere, tactus*, quod libri habent plerique omnes, etiam Medic. et fragm. Vatic. Ad *tractum fl.* referre melius possis mox, quae de stellae lapsu 693 sqq. — Maior difficultas in *molli*, quod sane accommodatissimum est *τῷ tactu*, nec tamen nisi forte in recentissimis codd. et in vett. edd. quas equidem euolui, omnibus occurrere videtur. Contra quicquid est codicum, et in his antiquissimi, Medic. cum fragm. Vatic. *mollis* habent, Parrh. et ed. Ven. cum sex Heins. et antiquo vno ap. Pier. *molles*; quomodo igitur *mollis* deseri possit, non video. Sane tum et *mollis comas* et *mollis flamma* iungi potest; sed hoc malim. *flamma mollis* est leuis, vt *mollis somnus*, vel mobilis, vt Georg. II, 389. *mollia oscilla*. Ita *leuis apex*, et *mollis flamma* sibi respondent.

Aesone et Alcimede lib. I, 762 sq. fuit — *tendebas* doctius quam *ostendebas* et *patri*, quam, *mihi*,

678. *Coniux quondam tua dicta* h. e. quae eram. Non argutandum. vt notum illud: καὶ ἐμὴν κεκλῆσθαι ἄκοιτιν, h. e. esse. *cui relinquor* inf. IV, 323. *cui me moribundam deseris, hospes?*

680 — 84. Ornate singula. cf. imitationem Val. Flacci I, 570 sqq. Flamma e capite micans ostenti et praesagii regiae dignitatis genus vel ex narratione de Seruio Tullio notum. Conf. inf. VII, 73 sqq. Doctus autem Anchises auguralis scientiae Veneris munere. Vide Ennii et Naeuii loca h. l. apud Pompon. Sab. petita ex Probo in Ecl. VI cf. Fragm. Enn. p. 11. 12. — *apex*, flamma in apicem acu-

Digitized by Google

Nos pauidi trepidare metu, crinemque flagrantem 685
Excutere, et sanctos restinguere fontibus ignes.
At pater Anchises oculos ad sidera laetus
Extulit: et coelo palmas cum voce tetendit:
Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris vllis,
Adspice nos; hoc tantum: et, si pietate meremur, 690
Da deinde auxilium, pater; atque haec omina firma.
Vix ea fatus erat senior: subitoque fragore
Intonuit laeuom, et de coelo lapsa per vmbras
Stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
Illam, summa super labentem culmina tecti, 695
Cernimus Idaea claram se condere silua,
Signan-

685 *Trepidi* Wall. *manu crinemque* Hugen. 686 *sacros* Goth. sec. Mentel. sec. et ed. Dan. ex compendio literarum. v. Burm. *exstinguere* qu. Moret. et Voss. 687 *Et p.* Franc. 688 *Ac coeli* Rottend. pr. *et palmas coelo* Zulich. *ad coelum* aliquot Pier. *ad coelos p.* Rottend. sec. male. cf. Burm. 690 *hos* pro *hoc* Medic. sed a m. pr. *nos tantum et si quid p.* Hugen. 691 Turbatum hic quidquam olim esse debuit, si Pompon. Sabinum inspicias; *Probus ait*: atque haec omina firma, *nisi enim petiisset omina, nunquam confirmari optasset* (an hoc ad lectionem *omina* spectauit pro quo in multis *omnia* legitur?) *Et Apronianus* auxilium *legit, vt sit: Da deinde auxilium pater et firma omina.* Atqui haec constans omnium librorum est lectio. F. olim fuit: *Da deinde auspicium. haec* omissum in Hugen. et fragm. Vatic. 693 *laeuom* ex Gud. *vmbram* Franc. vt alibi. 694 *magna cum* Doruill. 695 *lambentem* Doruill. 696 *siluam* fragm. Vatic.

acuminata, visus is est *fundere lumen de vertice Iuli* h.e. lucere; vt Ouid. Fast. VI, 636. — *inque coma Flammeus arsit apex.* Hanc rationem damnare equidem nolim et sic *leuis* bene de flamma. Burm. tamen cum Seru. *apex* proprie dictum accipit sc. de pileo Phrygio, qui, vt pueri, esse debuerit *leuis.* — *flamma visa lambere tactu*, contactu. cf. Var. Lect. *fontibus*, docte pro fonte, et hoc pro aqua.

690. *Aspice nos*, pro vulgari, *respice. hoc tantum*, sc. plura a te non peto. cf. Burm. — *haec omina firma* secundum auguralem disciplinam. cf. h. l. Seru. Pompon. Hoc statim fit, dum laeuum tonat. cf. Odyss. υ, 97 sqq.

693—98. Stella cadens (sup. Georg. I, 365 sq. cf. Spanh. ad Callim. in Del. 38.) laetum auspicium h. l. fugae suscipiendae. Respexisse videtur poëta Homerum Il. δ, 75 sqq. et Apollon. IV, 294 sqq. Mirum tamen, quod h. l. cum tonitru coniun-
cta

Signantemque vias: tum longo limite sulcus
Dat lucem, et late circum loca sulfure fumant.
Hic vero victus genitor se tollit ad auras,
Adfaturque deos, et sanctum sidus adorat. 700
Iam iam nulla mora est. Sequor, et, qua ducitis, adsum.
Di patrii, seruate domum, seruate nepotem:
Vestrum hoc augurium, vestroque in numine Troia est.
Cedo equidem, nec, nate, tibi comes ire recuso.

697 *Longo tum* Cuning. ex Hulf. *limite* firmauit post Pier. Heins. e codd. Vulgg. *lumine* vel *limine* — *sulcos* pr. Rottend. *cum l. l. sulcans* Wall. F. mollius: *Signantemque vias tum l. l. s. Dat lucem.* 699 *His vero* pr. Rottend. pro var. lect. *se tollere* Gud. a m. pr. eleganter, modo *affari* et *adorare* sequi posset. *in auras* alii ap. Pierium; — *ad aras* nonnulli ap. eundem, et Zulich. sed v. Burm. 700 *sanctum lumen* Zulich. 701 *quo* aliquot Pier. Leid. et Goth. sec. sed v. lib. I, 401. Ecl. IX, 4. 702 *nepotes* sec. Moret. sed v. Burm. 703 *Vestrum o augurium* vn. Leid. v. Burm. ad Ouid. I. Ep. 101. *augurium est* Menag. *est* in fine deest Moret. sec. 704 *gnate* Montalb.

cta est et cum sulfureo halitu. Ad Luciferum, Veneris stellam, Aeneae conspectam, traxerant alii. v. sup. ad I, 382. Totam augurii rationem per partes explicat Seruius.

699—704. *victus*, expugnata tandem voluntate — *se tollit ad auras* pro simplici, e strato se attollit, surgit. — *affatur deos*, precatur — *vestroque in numine Troia est* dubiam admodum interpretationem habet, et insolens est: *in numine esse.* Cum haec verba coniuncta sint cum illis: *Vestrum hoc augurium*, poëta declarasse videtur, *numen* ipsi simili significatu esse dictum, h. e. pro *augurio, omine.* vt inf. VII, 119. Simplicissima itaque ratio forte haec est: Troia haec, quam ego desere-re, cui ego superstes esse nolui, (sup. 637.) non amplius mihi Troia est: *in vestro numine*, in vestro hoc augurio, *Troia est*, h. e. Troia mihi erit, quocunque vestrum augurium, o dii, ducet nos. Nam vt nouum Troiae ortum ostendi sibi Anchises putet, paullo argutius esse videtur, quasi sit: *Troia est in v. n.* h. e. Troia altera promittitur hoc omine, vt III, 86. *Serua altera Troiae Pergama.* Ita tamen videtur accepisse, quisquis Seruianis haec attexuit: *Augurium numenque vestrum efficiat* (immo, *efficit*) *ne parentem Troiam perisse.* At Seruius ipse hoc habet: *in vobis habeo Troiam, propter illud sup. 642. Has mihi seruassent sedes.* quod forte in priorem nostram rationem

Dixerat ille: et iam per moenia clarior ignis 705
Auditur, propiusque aestus incendia voluunt.
Ergo age, care pater, ceruici inponere nostrae:
Ipse subibo humeris, nec me labor iste grauabit:
Quo res cumque cadent, vnum et commune periclum,
Vna salus ambobus erit. Mihi paruus Iulus 710
Sit comes, et longe seruet vestigia coniux.
Vos famuli, quae dicam, animis aduertite vestris.
Est vrbe egressis tumulus templumque vetustum
Desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus,
Religione patrum multos seruata per annos. 715
Hanc ex diuerso sedem veniemus in vnam.
Tu, genitor, cape sacra manu, patriosque Penates.
Me, bello e tanto digressum et caede recenti,
Adtre-

705 Ille *etiam* Witt. et Goth. sec. *ille quidem*, *per* ed. Ven. 706 *que* abest Voss. *voluit* Ven. 708 *subito* pr. Menag. et Ven. male. cf. inf. IV, 599. Heins. 709 *cadent* quidam ap. Pier. *cadunt* Wall. *cadet* duo Burm. *cadat* Witt. *cadit* Hamb. sec. *periclum est* Leid. vnus. 710 *mihi solus I.* Donatus legisse videtur, quod placebat Pierio. cf. Heins. 713 Heins. malebat *vrbem*; sed vtrumque vsitatum. cf. Burm. 716 *Hac* coni. Heins. *ex diuersa* Leid. vnus. *e diuerso* duo. *ex aduerso* Menag. pr. *veniamus* tres Burm. 717 *Tum* Leid. a m. pr. *saxa* Ven. 718 *bello tanto* Doruill. cum al. Pier. *ex tanto* alii eiusdem, cum Goth. tert. *et tanto* sec. Rottend. *bello egressum ex tanto* Witt.

nem interpretari possis; namque alias haec cum ceteris non satis bene conuenire videntur, vti nec illa interpretatio, quam Burm. sequitur: *in vestra potestate*, *tutela*, *Troia est*.

705. *Clarior ignis* h. l. clarior strepitus ignis, *propiusque aestus* h. e. calorem, *incendia voluunt*, ornatissime, pro flamma, incendium, propius adserpit.

711. *Longe seruet vestigia* h. e. obseruet gressus meos; e longinquo autem, ne, si multi vna exirent, deprehenderentur ab hostibus. Itaque et famulos per diuersas vias dimisit. Ita bene Cerda post Seruium.

713. *Deserta Ceres* exquisite dicta, cuius templum erat desertum vetustate vel belli decennalis tempore — *ex diuerso*, ex diuersis partibus ac viis, quibus dimittuntur.

717. Vid. sup. Excurs. ad II, 293.

721—23.

Adtrectare nefas; donec me flumine viuo
Abluero. 720
Haec fatus, latos humeros subiectaque colla
Veste super, fuluique insternor pelle leonis;
Succedoque oneri. Dextrae se paruus Iulus
Inplicuit, sequiturque patrem non passibus aequis:
Pone subit coniux. Ferimur per opaca locorum. 725
Et me, quem dudum non vlla iniecta mouebant
Tela, neque aduerso glomerati ex agmine Graii,
Nunc omnes terrent aurae: sonus excitat omnis
Suspensum, et pariter comitique onerique timentem.
Iamque propinquabam portis, omnemque videbar 730
Euasisse viam: subito quum creber ad auris
Visus adesse pedum sonitus: genitorque per vmbram

 Prospi-

719 *Adtractare* et *attractare* in nonnullis Pier. et Burm. scriptum. — *donec in f.* duo. *flumine in vno* Hugen. 721 *Hoc* Zulich. *proiectaque colla* aliquot Pier. quod arridebat Heinsio, vt porrigeret Aeneas ceruicem ac praeberet oneri. Sed longius quaesitum hoc. *submissa* Goth. tert. 723 *paruulus* Mentel. pr. *Iulos* Moret. pr. 725 *subiit* Mentel. tert. *per o. viarum* vnus Guelph. in Exc. Cort. 727 *examine* duo Burm. cum Goth. sec. 728 *aurae terrent* sec. Moret. 729 *et* abest Doruill. *comiti onerique* duo Burm. *timebam* Goth. tert. 730 *propinquandum* Exc. Burm. 731 *euasisse vicem* Marklandi ad Stat. V, Silu. II, 152. coniectura, Burmanno improbata, sed vnice vera, et ab editore in textum recipienda. Nam neque omnem adhuc viam erat emensus, nec de via ad portas facta bis memorare attinebat; at hoc erat memorabile, quod iam omnes fortunae vicissitudines, omnia, quae timuerat, euasisse sibi videbatur; falso tamen. 732 *vmbras* sec. Hamb.

721 — 23. Superinsternor veste et pelle leonis (ante oculos habuit Il. κ, 326 sqq. vbi Agamemnon simili habitu inducitur) humeros et colla subiecta, h. e. collum, quod subiicio, submitto oneri imposito.

726 — 29. Suauiter et ex affectus veritate! Comparant Apollon. III, 953. 954. *glomerati ex agmine* (v. sup. 414.) dectior ratio; quamuis et ipsi in *agmen* colligebant se, ex hostilibus tamen copiis erant.

730 — 34. *Portis* v. Excurs. ad hos vss. *omnem viam* v. Var. Lect. — *adesse ad aures* dictum potest videri pro accedere, vel accidere ad aures. Poëticae tamen dictioni conuenientius iungere: *creber ad aures sonitus*, qui crebro, clarius clariusque, auditur.

Prospiciens, Nate, exclamat, fuge, nate; propinquant.
Ardentis clipeos, atque aera micantia cerno.
Hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
Confusam eripuit mentem. Namque auia cursu
Dum sequor, et nota excedo regione viarum;
Heu! misero coniux fatone erepta Creusa
Substitit, errauitne via, seu lassa resedit,
Incertum; nec post oculis est reddita nostris: 740
Nec prius amissam respexi, animumue reflexi,
Quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
Venimus. Hic demum conlectis omnibus vna
Defuit; et comites, natumque, virumque fefellit.
Quem non incusaui amens hominumque deorumque? 745
Aut

733 *Respiciens* Ven. et Goth. tert. male. 734 *Ingentis cl.* Hamb. alt. 735 *nescio quid* duo Burm. 738 *fatone* Doruill. 739 *errauitne viam* Franc. seu *capta* pro diu. lect. Gud. et pr. Rottend. a m. pr. cumque iis Goth. tert. *lapsa* sollemni lapsu, in Goth. pr. et multis ap. Heinf. et Burm. quod mireris potuisse probari viro doctissimo. 740 *Incertum est* multi ap. Burm. 741 *animumue* Heinf. e melioribus: vulgo *que. refluxi* Voss. 742 *Cereri* Moret. sec. 744 *reflexit* Exc. Burm. a m. pr. 745 *incuso* Hamb. sec. *diosque* Leid. *deumque* multi ap. Burm. et duo Goth. *hominum demensque deorum* Franc.

ditur. —*prospiciens*, quippe in humeros filii sublatus. Non ad metum referendum. — *ardentes clipeos*, relucente flamma, quippe aereos.

735—40. Super decoro in hoc loco seruato non male disputauit Segraisius. *numen male amicum*, inimicum, infestum, δαίμων τὶς κακός.—*mentem confusam eripuit:* duo iunxit, quae fere sigillatim poni solent. *eripere mentem:* ἐξελέσθαι φρένας; *mens confusa* perturbata: σὺν δὲ γέροντι νόος χύτο vtrumque Homericum. cf. Guell.—*nota regione viarum* pro excedo, deflecto, de viis notis, frequentibus. tum pro *via*, poni possunt *loca*, *partes*, *regiones*, per quas viae patent; hinc *regio viarum* poëtis ducta. Exempla v. ap. Burm. —*fato erepta*, *substitine*, *errauitne via*. Non enim dubitat fato esse sublatam; cf. inf. 777. Ita Seruius, non male puto. Melius tamen: *m. c. erepta Cr. fato ne subst. e. v.*

742. *tumulum antiquae Cereris*, collis, in quo antiqua Cereris erat aedes sup. 713. Male de sepulcro Potter. Gr. Ant. T. I. p. 174.

750—55.

Digitized by Google

Aut quid in euersa vidi crudelius vrbe?
Ascanium, Anchisemque patrem, Teucrosque Penates
Commendo sociis, et curua valle recondo;
Ipse vrbem repeto, et cingor fulgentibus armis.
Stat casus renouare omnis, omnemque reuerti 750
Per Troiam; et rursus caput obiectare periclis.
Principio muros obscuraque limina portae,
Qua gressum extuleram, repeto; et vestigia retro
Obseruata sequor per noctem, et lumine lustro.
Horror vbique animos, simul ipsa silentia terrent. 755
Inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
Me refero. Inruerant Danai, et tectum omne tenebant.
Ilicet ignis edax summa ad fastigia vento
Voluitur: exsuperant flammae: furit aestus ad auras.
Procedo, et Priami sedes arcemque reuiso. 760

748 *In valle* pr. Moret. a m. sec. 750 *reuocare* Ven. et alter Menag. et Goth. tert. cum aliquot Pier. minus bene. *renouasse* alii aliquot Pier. *r. meos* Zulich. *r. vrbis* Doruill. 752 Cerdaconi. *obsessaque*. v. not. Deerat versus Moret. sec. 755 *animo septem* Heins. Exc. Burm. et duo Goth. intercepta *s* a sequenti vocis initio, vt et in Medic. factum. *animum* Schol. Stat. Theb. I, 494. — *tunc ipsa s.* Doruill. *nunc* idem Schol. lib. I, 368. 757 *Irruere* Gud. a m. pr. *intus erant D.* pr. Hamb. eidem abest *et*. — *omne replebant* Menag. pr. 758 *Illicet* plerique scribunt. *fastigia tecti* Schol. Cruqu. Horat. lib. II. Od. 4. et Medic. a m. pr. 759 *et superant* Goth. sec. 760 *Procedo et P.* Heins. cum vetustioribus, etiam Pierianis; et Donato vt inf. III, 349. et sup. 632. Vulgo *Procedo ad P.* vel *Protinus ad P.* cf. Burm. *praecedo* Moret. pr. *sedemque arcemque* ed. Ven.

750—55. *Stat*, decretum est apud me, vt saepe. — *obscura limina portae*, porta per noctem obscuram oculos fallens. sup. v. 725. *per opaca locorum*. — *lumine lustro* simpl. circumspicio — 755. horror noctis vbique terret me.

761—66. *Porticibus vacuis*. cf. sup. 528. *Iunonis asylo*, templo, quod in arce fuit. cf. sup. ad 567. Eurip. Troad. 32. simpl. ὑπὸ στέγαις ταῖσδ' — *pueri et matres* captiuae abducendae. Expressum miserabile hoc captiuorum agmen in Tabula Iliaca n. 111. et in Polygnoti pictura ap. Pausan. X, 25. 26. cf. inf. III, 323. Ouid. Met. XIII, 412 sqq.

Et iam porticibus vacuis Iunonis asylo
Custodes lecti Phoenix et dirus Vlixes
Praedam adseruabant. Huc vndique Troïa gaza
Incensis erepta adytis, mensaeque deorum,
Crateresque auro solidi, captiuaque vestis 765
Congeritur. Pueri et pauidae longo ordine matres
Stant circum.
Ausus quinetiam voces iactare per vmbram,
Inpleui clamore vias, maestusque Creusam
Nequidquam ingeminans iterumque iterumque vocaui.
Quaerenti, et tectis vrbis sine fine furenti, 770
Infelix simulacrum atque ipsius vmbra Creusae
Visa mihi ante oculos, et nota maior imago.
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Tum sic adfari, et curas his demere dictis: 775
Quid

761 *At iam* Goth. sec. 762 *laeti* duo Burm. *durus* Parrhas. in marg. cum nonnullis Pier. et Goth. tert. 763 *obseruabant* alii ap. Pier. Heins. et Burm. sollemni lapsu ex *asseruabant*. *obseruant* Parrh. *hic* Goth. alter. 765 *craterasque* Medic. *que* abest duob. Burm. et alteri Goth. 767 Supplent versum Venetus: *et crebris sua carpunt pectora pugnis*, Exc. Burm. *crebrisque premunt sua p. p.* Guelpherb. vn. in Exc. Cort. *et crebris pulsant sua p. p.* Wittianus: *et tacitis implent mugitibus auras.* 768 *vmbras* multi ap. Burm. et duo Goth. vt iam toties variatum vidimus. *per vrbem* coni. Heins. sed v. Burm. 769 *viam* nonnulli ap. Burm. 770 *nec quicquam* Franc. — *iterum iterumque* aliquot Heins. et Burm. cum Goth. sec. 771 *sine more* tert. Moret. et Leid. vnus; quod alias Virgilius amat: sed h. l. non conuenit. *ruenti* aliquot boni libri Heins. et Burm. minus bene; nam *furere* magis ἐναργὲς quam *ruere*. 772 *vnius vmbra* Zulich. sed *ipsius* etiam Nonius in *imago*. 774 *Obstipui* scribitur etiam hic ap. Pier. *steterantque* aliquot Pier. et tres Burm. praue. *stetereque* Franc. vt etiam lib. III, 48. habet. 775 *tunc* alii ap. Pier. et Goth. alter. *effari* Hamb. sec. v. sup. 700.

771. 772. *tectis vrbis*, intra vrbis moenia — *simulacrum*, εἴδωλον, *infelix*, infeliciter amissae Creusae — *nota maior i.* h. e. pristina; igitur iam dea facta. Nota veterum opinio. cf. Cerda. Imitatione nostri Hylas Herculi per somnum obiectus ap. Val. Fl. IV, 18 sqq. — 43.

774. Ex Il. ω, 358 — 60.

777. Il.

Quid tantum insano iuuat indulgere dolori,
O dulcis coniux? non haec sine numine diuom
Eueniunt. Nec te hinc comitem asportare Creusam
Fas: aut ille sinit superi regnator Olympi.
Longa tibi exsilia, et vastum maris aequor arandum. 780
Et terram Hesperiam venies: vbi Lydius, arua
Inter opima virum, leni fluit agmine Thybris.
Illic res laetae, regnumque, et regia coniux
Parta tibi: lacrimas dilectae pelle Creusae.

776 *Dolori* Heins. librorum auctoritate restituit; vulgo *labori*, vt nonnulli libri, etiam Goth. alter, forte ex lib. VI, 135. quamquam ea permutatio sollemnis. Hic tamen *dolor* potius, quam *labor*, locum habere videtur, nisi quod *labor* exquisite pro dolore ponitur. Arusianus Messius laudat: *Quid iuuat insano tantum i. dolori* Vratisl. *Quid tandem i. i. i. dolori*, et pr. Moret. *Quid tam insano*, ex compendio literarum. 778 *nec te comitem hinc asportare Cr.* vt in nonnullis legitur, olim libros obsedisse, ex Seruio patet; quod Grammatici adeo defendere satagebant. Retinuit metri vitium Cuning. Alii aliter emendare voluere; nam Medic. cum aliis: *nec te comitem hinc portare* (pr. Moret. etiam *portasse*) Hamb. sec. *nec te hinc c. portare*, duo Moret. *nec te hinc comitem portare*. Parrh. *nec te comitem asportare*. 779 *aut ille s.* ex Medic. et aliis optimis reposuit Heins. vt iam ed. Ald. et aliae vett. Vulgo *haud ille*. sed ex Coddi non facile tale quid diiudicari potest. Witt. *haud ille sinet*. Porro *summi* Exc. Burm. *puri* Goth. alter. 780 *longum* Gud. pro var. lect. τῦ *vastum*. — *auxilia* Goth. tert. 781 *Et terram H.* Heins. cum optimo quoque, etiam Pieriano; Virgiliano more ex Graecis ducto, vt *ad* omittatur. Vulgo tamen *Ad t.* vt et nonnulli codd. habent, et Probus in Arte. Heins. coni. *Vt t.* Parrh. *Hesperiam*. 782 *laeto f.* Doruill. cum nonnullis Pier. 783 *res Italae* Medic. et Colot. ap. Vrsin. miro lusu. *res laeta* et *res latae* nonnulli. sed *res laetae* praeclare poëta de felici et prospero rerum statu et conditione, vt saepe alibi.

777. Il. ε, 185. Οὐχ ὅγ᾽ ἄνευθε θεοῦ τάδε μαίνεται. Et similia alibi.

779. *Fas*, fatum, seu voluntas deorum. cf. Heins.

780—84. *exsilia* pro *exsilium*, et hoc pulcre pro longo itinere vel errore adiuncta notione, quod extra patriam fit, cf. Burm. et ex *arandum* adsumendum verbum latius: *obeunda*, vt iam Seru. — *Lydius Thybris* pro Etruscus, ex vetere opinione originis Etruscorum a Lydis ductae — *arua virum* signate exemplo Graeci ἀνδρῶν — *leni fluit agmine.* Supra Georg. I, 322. *agmen aquarum*

Non ego Myrmidonum sedes Dolopumue superbas 785
Adspiciam, aut Graiis seruitum matribus ibo,
Dardanis, et diuae Veneris nurus:
Sed me magna deum Genetrix his detinet oris.
Iamque vale, et nati serua communis amorem.
Haec vbi dicta dedit, lacrimantem, et multa volentem 790
Dicere, deseruit, tenuisque recessit in auras.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum;
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.
Sic demum socios consumta nocte reuiso. 795
Atque hic ingentem comitum adfluxisse nouorum
Inuenio

785 *Superbam* Franc. 786 *haut* vel *haud* aliquot. 787 *et tua coniux* supplent nonnulli versum in Seruianis. 788 *me detinet* Hamb. *hic destinet* ed. Ven. 789 *serua nati* Montalb. *amores* Graeu. 790 *plura v. d.* Leid. 791 *Discere* sec. Hamb. 792 *conatus erat* Macrob. V. Sat. 7. *colla et d.* Doruill. *circumdare brachia collo* sec. Moret. 793 *comprensa* Heins. cum Medic. et optimis ceteris. alii *compressa*, quod Pierius praetulisse videtur. Zulich. *compresa* sec. Hamb. *conata*; perpetuae variationes. Aliquot Pier. etiam *manu*. 794 *Par l. pennis, v. s. vento* Medic. Pierii, ex interpolatione. — *s. fumo* Macrob. V. Sat. 5. vt alibi: inf. V, 740. IV Georg. 449. *ferro* Leid. a m. pr. Faber emendabat *somnio*, quia ὀνείρῳ ἴκελος ap. Graecos occurrit. sed *somno* quidni poëta aeque bene dixerit, qui et ipse si excussus, dispulsus fuerit, soluitur, diffluit, euanescit. Nec, si somnium cogitare necesse sit, quicquam impedit, quominus *somnum* de eo accipias, vt simile plane sit illi ap. Apollon. IV, 877. Αὐτὴ δὲ πνοιῇ ἰκέλη δέμας, ἠΰτ' ὄνειρος Βῆ ῥ' ἴμεν. 796 *hic* abest tert. Rottend. *effluxisse* duo Hamb.

rum dixerat; at h. l. absolute Ennii exemplo Annal. V. *Quod per amoenam vrbem leni fluit agmine flumen* apud Macrob. VI, 4. Adde Lucret. V, 272. et nostri imitatorem Stat. I. Theb. 356. cf. Cerda. Porro ad v. 781. 782. v. Excurs. — *lacrimas Creusae*, propter C. vt alia.

785 — 89. Praeclari versus; metuere autem debuit, ne illa in hostium manus incidisset et captiua abduceretur. *sedes superbas*, regiam superborum dominorum — 788. Magna deum Mater, cf. Exc. ad 725. — 789. plenus affectus versus. cf. similia ap. Cerdam.

792 — 94. Iidem versus redeunt infra VI, 700 — 3. ducti ex Homero Odyss. λ, 205 — 7. Vnde petierunt et alii. cf. sup. Georg. IV, 500.

798. Col-

Inuenio admirans numerum; matresque, virosque,
Conlectam exsilio pubem, miserabile volgus.
Vndique conuenere, animis opibusque parati;
In quascumque velim pelago deducere terras. 800
Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae,
Ducebatque diem: Danaique obsessa tenebant
Limina portarum; nec spes opis vlla dabatur.
Cessi, et sublato montem genitore petiui.

798 *Ex Ilio* Heins. secundum Donati scripturam probabat, sed inuito metro. Mox idem malit iungere: *mis. vulgus vndique conu.* — *et mis.* Rottend. tert. *mirabile* Leid. 799 *animisque* Moret. sec. et pr. Rottend. 800 *decurrere* Gud. pro diu. lect. 802 *que* abest Franc. 804 *montes* Medic. cum altero Mediceo Pierii et aliquot aliis ap. Burm. Vtrumque rationem habet.

798. *Collectam exsilio*, ad fugam. Mox *opes*, fortunas int. ad naues faciendas, instruendas et sic porro.

801. Vid. Excurs. ad h. v.

802—4. *Limina portarum*, portas. *Spes opis*, auxilii patriae ferendi, vt Seru. Igitur discessi. — *montem* int. Idaei iugi partem. cf. IX, 80.

EXCVR.

EXCVRSVS I. ad Aen. II. princ.

Post sermonis poëtici elegantiam poëtae doctrinam declarare nobis inprimis esse propositum, ab initio sumus professi. Cum itaque in libro altero excidii Troiani casus mira rerum varietate et iucunditate exponat, multaque, quae in Homero non occurrunt, commemoret, quandoquidem in inueniendis rebus aut in aliorum inuentis sapienter retinendis, variandis, ornandis, disponendis, eloquendis vel maxime poëtae ingenium cognoscitur, vt intelligatur, quaenam ille ab antiquioribus poëtis iam ante exposita ad proprii carminis naturam, rationem ac consilium attemperauerit, non intempestiuum fore arbitramur, si, qui ante Virgilium praeter Homerum res Troianas, excidii inprimis, de quo nunc potissimum agitur, exposuerint, quosque ex iis potissimum Virgilio ante oculos fuisse probabile sit, paullo accuratius indagemus; etsi in nonnullis nos doctioris disputationis tantum lineas ducere, in aliis nonnulla, quae copiosius iam ab aliis dicta sunt, summatim colligere non ignoremus.

Res igitur Troiani belli omnino post Homerum primum fuerunt tractatae a poëtis cyclicis, hoc est, ab iis poëtis, qui, Homeri exemplo, non modo rerum bello Troiano gestarum, quae Iliadem siue antecesserunt siue sunt sequutae, verum adeo, Proclo apud Photium teste, totius mythologiae a Coeli et Terrae inde nuptiis ad finem errorum Vlyssis, modo singula capita modo plurium capitum complexum carmine epico, hoc est, ad Homerici carminis numeros, tractandique et eloquendi modum, composito, exposuerant, et ex quibus certa dispositione a nescio quo collectis et ordinatis syntagma epicum exstabat concinnatum. Accurate de iis post Salmas. in Solin. p. 597. et Casaub. ad Athen. VII, 4. Dodwell. de Cycl. p. 802. qui soli consuli merentur, egit Schwarzius Altdorf. in Diss. de poëtis cyclicis. Adde Fabric. B. Gr. T. I. p. 281. etsi admodum pauca in hoc argumento ad liquidum sunt perducta.

Quorum autem poëtarum nomina et opera hoc cyclo comprehensa fuerint, res est partim obscura, partim controuersa, etiam inter veteres. Quo ipso constare puto, intra priuatam nonnullorum doctorum Grammaticorum opinionem totam hanc de cyclo epico praeceptionem substitisse. Neque vnquam tale corpus plurium poëtarum aliter confectum esse arbitror, quam vt grammaticus aliquis eorum recensum seu indicem faceret, et singulari forte libello aut in opere grammatico ederet. Nec facile omnes, quorum magnus fuit numerus, qui Genealogias deorum, Titanomachias, Gigantomachias, Argonautica, Thebaica,

ea, Amazonica, Heraclea, Orchomenica, et sic porro, cum in rebus Iliacis qui Νόστους scripserunt, tali indice enumerati fuerunt. *Arctinum Milesium*, *Leschen et Eumelum* eo comprehensum fuisse plerique tradunt; sed *Antimachum*, *Stesichorum*, *Cypria carmina* inserunt alii, fide non satis explorata.

Nec tamen horum poëtarum opera, quae, vt ex nonnullis fragmentis colligere licet, tota ad Homeri non tam artem quam sermonem potius ac colorem et epicam dictionem fuit composita, aliorum studia et conatus infregit ac retardauit. Nam cum pedestris orationis vsus et cultus increbrescere inter Graecos coepisset, multique essent, qui antiquissimos mythos historiasque Graeciae, partim singularum vrbium fabulis, religionibus ac sacris, festis ac ritibus, locorum etiam monumentis, templorumque donariis consecratas, partim ex priscis carminibus, quae supererant, collectas literis mandarent; inter quos *Acusilaus Argiuus*, et *Pherecydes Atheniensis*, et si vera edidit Clemens Alex. etiam *Eumelus Corinthius*, et post hos alii θεογονιῶν auctores, genealogiis deorum ac cosmogoniis condendis inprimis inclaruerant; successerunt alii, qui Graecorum post mythicum tempus historias, adeoque etiam bellum Troianum perscriberent, inter quos nescio an primo loco *Hecataeum Milesium* ponam. Sed *Hellanici Lesbii* in Troicis rebus fides inprimis fuit probata, vt etiam Dionysius Halic. lib. I, c. 46. 47. in Troiae excidio Aeneaeque fuga narranda eum potissimum sequendum existimet; et ex Clemente Alex. I. Strom. p. 139. satis constat, eum Troiae captae epocham inter ceteros accurate definiisse. Laudantur eodem loco alii, sed nominibus tantum noti. Celebrius nomen est *Dionysii Milesii*, qui Herodoto paullo antiquior circa Olymp. LXV. vixisse traditur, et a Dodwello et aliis, etiam Schwarzio, cycli epici auctor existimatur; quod tamen totum ex nomine κυκλογράφος, quo Suidae audit, ductum esse video. Enimuero nomen illud habuisse videtur propter opera sua, quae cyclum mythicum et historicum efficiebant, eaque in hunc modum ordinanda, vt scripserit Μυθικὰ, Τρωϊκῶν βιβλία γ', tum Κύκλον ἱστορικὸν ἐν βιβλίοις ζ', sequebantur τὰ Περσικὰ et tandem τὰ μετὰ Δαρεῖον; in quo ipso habemus historiae catholicae scriptorem antiquiorem illis, qui vulgo habentur; et nescio annon *Polemonis Periegetae* libri simili modo dicti sint κυκλικοὶ apud Schol. Il. γ', 242. nam et is Iliaca libris tribus et Argonautica, tam alias veteres historias etiam ex titulis monumentisque collectas, scripserat.

Etsi autem cum temporum decursu ab antiquis illis epochis longius longiusque historiae procederent, tamen et sequiores

res ſcriptores ab antiquioribus Graecorum rebus orſi bellum fere Troianum, quoniam ab eo inde tempore ciuitates ac regna Graeciae ſiue ad certam formam fuerant deſcripta, ſiue futurarum opum prima initia ceperant, in principio operum ſuorum modo breuius modo copioſius repetebant; quod nec *Thucydides* facere recuſauit. Et in hunc, puto, cenſum veniunt tot ſcriptores inter eos laudati, qui Troianas res perſcripſerint, quos in tranſcurſu modo eas leuiter attigiſſe exiſtimandum eſt. Ita ap. Dionyſ. Halic. I, 48. *Menecrates Xanthius* hiſtoriam ab Achillis funere auſpicatus narratur, exordio quoque libri ſubiecto; quo tamen ſummatim tantum, cum ad Lyciae res (τὰ Λυκιακὰ) exponendas ille properaret, Troianas res perſtrictas fuiſſe credere licet. Etiam *Calliſthenes*, cuius *Graecae Hiſtoriae* olim celebratae fuerunt, cum de Troia capta egiſſe memoratur (v. Schol. Euripid. Vet. ap. Vrſin. ad Virg. II. Aen. 255.) primo ſaltem Graecarum Hiſtoriarum libro Troianas res ſummatim narraſſe videtur, etſi hoc ita factum, vt ſeparatum aliquod opus particula illa haberi poſſet, ſuſpicari poſſis ex Cicer. V. ad Diu. 12.

Cum ab his ſcriptoribus, qui res vel vniuerſae Graeciae vel ſingularum ciuitatum certique temporis exponerent, tamen Troianum bellum non plane praetermitteretur, fieri id multo magis debuit ab iis, qui Hiſtoriarum ſyſtemata conderent, vt res Troianas omninoque totum cyclum mythicum operibus ſuis intexerent aut praefigerent. Et hoc factum vides a *Diodoro Siculo* in libris quinque prioribus, qui exſtant, in quibus eum Dionyſium maxime Mileſium ſupra memoratum exſcripſiſſe ſuſpicor. cf. lib. III, 52. vbi v. Weſſel. Idem ante eum ab *Anaximene Lampſaceno* factum, qui Alexandri tempore vixit et ab antiquiſſimis Graeciae rebus orſus (τὰς πρώτας ἱστορίας vel τὴν πρώτην τῶν Ἑλληνικῶν) hiſtoriam vsque ad pugnam Mantineenſem pertexuerat. v. Diodor. XV, 89. et Voſſ. de Hiſt. Gr. I, 10. item a Cephalaeone Gergethio, qui in primis Hiſtoriarum variarum, quas Muſas inſcripſerat, libris res Troianas attigerat, vt ex Dionyſ. Halic. lib. I, c. 49. et 58. patet; nec non Piſandri opus infra laudandum.

Adhuc res Troianae communi aliquo inter ſcriptores conſenſu erant traditae, prout ab Homero et poëtis cyclicis, ex maiorum fama ac narratione, antiquo ſermone, hoc eſt, poëtico, fuerant expoſitae. Sed cum poëtices honos inter Graecos frequentari coepiſſet, eſſentque primum, qui ſigillatim particulam aliquam ex toto illo cyclo mythico et epico decerptam carmine tractarent, ornarent et delectationis cauſſa variarent, tum alii, inprimis lyrici, qui carmina ſua ſuauibus epiſodiis ornare vellent,

lerit, ex eo tempore res Troianae quasi materiae poëticae loco esse coeperunt, qua ingeniosi homines in quamcunque formam diffingenda vterentur, vnumque id propositum haberent, vt cum probabilitate aliqua delectarent.

Ab historiae fide multo magis recessum est, cum Tragici poëtae fabularum suarum ὑποθέσεις et argumenta ex cyclo illo peterent, et pro consilio suo tragoediaeque natura varie ea tractarent, ornarent, inflecterent, noua affingerent, et saepe in diuersissimas partes traherent. Quae quidem res cum vel ex Sophocle et multo magis ex Euripide notissima sit, haerere in illa nolumus.

Iam historicis et tragicis successit nouum hominum genus, quod omnia miscuit ac turbauit, Interpretes poëtarum dico et Grammaticos, maxime ab Ptolemaeorum inde seculo, vt aliquando accuratius in libello singulari *de Seculi Ptolemaeorum genio* a nobis exponetur. Horum alii Cyclos illos in epitomen redigebant; qualem habemus adhuc Apollodori *Bibliothecam* quam cycli epici compendium esse iam Salmas. ad Solin. p. 84. vidit, sed particulam tantum aut medium saltem opus, quo mythicum tempus comprehenderat, inter XXIV eiusdem libros περὶ θεῶν et τὰ χρονικά, quae historicum, vt isti ἄδηλον tempus, ex Galei mente complectebantur. Alii separatim hanc vel illam particulam ex toto orbe exposuerunt. Ita *Lysimachus* Alexandrinus τὰ Θηβαϊκά, et τοὺς Νόστους, de quibus inf. Excurs. V. Similiter alii Grammatici τὰ τραγῳδούμενα scriptis peculiaribus explicuerunt, quibus tragoediarum argumenta ac fabulas exponebant, interdum et commentabantur. Ex hoc genere multis amissis, nonnulla superesse videntur in *Hygini fabulis*, ex veteribus tragoediis excerpta; nam maior operis pars ex orbe Graecorum mythico est consarcinata, vt inspicienti facile apparet; nam facto a genealogiis deorum initio per Cadmeas ac Thebanas fabulas ad Argonautica, Heracleam et Troica ex more procedit.

Qui post omnes illos scriptores iterum veteres mythos, adeoque etiam Troianum bellum nouis libellis repetebant, cum antiquissimos scriptores sequi, aut tragicorum ac lyricorum ceterorumque poëtarum commenta ac lusus sollerter ab illis discernere deberent, omnia inter se miscuerunt, totamque adeo veterum mythorum rationem turbarunt, vt in plerisque difficile sit perspicere, quid ac quantum veteris vel philosophiae vel religionis vel historiae vel prisci sermonis iis subesse credendum sit. Cuius corruptelae auctores habendi inprimis Grammatici, qui commentarios in veteres poëtas scripserunt. Dum enim

illi

illi ad illustrandam aliquam fabulam, omnia quae vsquam legerant, nullo iudicio collegerunt et ex vno loco in centum alios, modo additis nonnullis modo recisis, transtulerunt; perditis nunc antiquis scriptoribus, vnde hauserant, ipsi ab eo inde tempore fabularum auctores, indocti pariter et leuissimi, facti sunt.

Etiam Philosophorum, Sophistarum ac Rhetorum opera aliqua fuit in corrumpendis mythis et historiis antiquissimis; illorum quidem in theogoniis maxime, horum autem in heroum rebus et Troiano inprimis bello, dum declamationum argumenta inde caperent et laudem ex eo captarent vani homines, si haberent, quae contra res vetustissimae fidei probabiliter dici viderentur. Habemus adeo *Dionis* Prus. oratiunculam de Troia nunquam capta, qua mireris multos ad eleuandam veteris historiae fidem, inprimis in Troianis rebus, vti.

Ausi etiam ipsi historici, qui veterum scilicet historiarum fidem suis temporibus et solito rerum gerendarum mori ac consuetudini accommodare volebant, res Troianas in πραγματίας formam redigere, aut diuersarum narrationum naturas ita miscere, vt maior probabilitas nouae narrationis exsisteret, v. c. vt Romani populi originibus a Troianis ductis consulerent. Demetrius autem Scepsius, ὁ τὸν Τρωϊκὸν διάκοσμον ἐξηγησάμενος, vt Strabo XIII. p. 609, Grammaticus Crateti et Aristarcho aequalis, in Scepsiorum gratiam multa in rebus Troianis aliter ac ceteri tradiderat. v. Strabo l. c. Librum XVI. et XXIV. laudari videas ap. Athen. IV. p. 173. F. 175. A.

Cum iam Graecia a Romanis in seruitutem redacta cum ceteris libertatis bonis etiam accuratae doctrinae omnem habitum, tandem etiam sensum, amisisset, deperditis iam tum aut delitescentibus plerisque ex praeclaris illis antiquioribus poëtis ac scriptoribus, ecce tibi prouenerunt multi non poëtae, sed versificatores, qui ex nonnullis, qui supererant, poëtis cyclicis antiquis noua carmina conscriberent, aut etiam ex grammaticorum vel historicorum doctioribus libris breuiores epitomas conficerent, censendas istas et diiudicandas fere non modo ex propria doctrina, sed etiam ex eorum, quos exscripserunt, fide ac iudicio. Ex priore genere poëtam habemus non infimo loco habendum, *Quintum Calabrum*, in quo emaculando Laur. Rhodomannus, Ilfeldensis olim sub Mich. Neandro disciplinae aeternum decus, tale ingenii acumen exhibuit, vt ex summis recentiorum temporum criticis paucos habeam, quos cum ipso comparandos putem. Sed Quintus ille haud dubie ante oculos habuit aliquem aut plures ex veteribus poëtis cyclicis, inprimis Leschen, vt mihi quidem visum est, comparandis cum

eo

eo fragmentis Leſchae et iis, quae aliunde de parua Iliade cognoſcere licuit. Sunt in eo loca egregia et quae praeſtantiore quoque poëta non indigna ſint. Alter eſt *Tryphiodorus*, cuius Ἰλίȣ ἅλωσιν habemus, ſed multo indoctior et ſaepe ineptus homo, et cum eo *Coluthus*, in Ἑλένης ἁρπαγῇ: in vtroque tamen facile melioris venae veſtigia paſſim deprehendas, tanto gratiora illa et iucundiora, quo aridius et ſterilius ſolum eſt, in quo flores illi enaſcuntur.

Videntur aliquo tempore et tales poëtae *cyclici* eſſe appellati, qui intra belli Troiani hiſtorias ſe continebant. Factum id ſeriore aetate, quum antiquioris doctrinae mythicae ac poëticae auctores vix amplius in manibus eſſent vlli praeter Homerum et vnum forte vel alterum ex priſcis cyclicis. Qui homines ſe veteres meliores ita imitari putabant, ſi exſcriberent; et Homericos ſe iactabant, ſi Homericis verbis ac formulis verſus ſtolide compingerent. Certe in hoc genus ſcriptum eſt Epigramma in poëtas κυκλικȣ̀ς Anthol. III, 40, 3.

Ex hoc genere infima iam aetate, infimo loco, fuit *Tzetza*, qui Antehomerica, Homerica et Poſthomerica verſibus ſcripſit parum doctis, quorum fragmentum e Cod. Auguſtano deſcriptum a Tryllitſchio iam dudum apud me eſt notis et emendationibus inſtructum ac typis paratum; ſepoſitum tamen a me ea de cauſſa, quod Mortonum, V. Cl. editionem eorum e pleniore codice Londinenſi parare nuntiatum erat. Sed is Tzetza ſtolidae iactantiae homo, non tam, quod Dodwellus augurabatur, veteres cyclicos, quam miſellos potius Grammaticos et compilatores, qui eum anteceſſerant, exſcripſit, nec ſic tamen negligendus, quippe ex quo, in tanta meliorum ſcriptorum iactura, multa, quomodo a ſuperioribus tradita fuerint, intelligi poſſint, modo quis ſatis magna doctrina inſtructus ſit.

Inter eos, qui proſaico ſermone bellum Troianum ſeriore aetate condiderunt, is qui *Dictyis Cretenſis* nomen mentitus eſt, quem adhuc latinum habemus, non indoctus fuit homo, et qui, ſi non veteres paſſim cyclicos, interdum et tragicos poëtas, tamen eos, a quibus iſti fuerant exſcripti, ante oculos videtur habuiſſe. Hunc Graeci fere recentiores exſcripſerunt, vt Ioannes Malala, Cedrenus, Tzetza et Conſtantinus Manaſſes p. 44 ſqq. in Synopſi hiſtorica a Meurſio edita. Praeter illum tamen alium adhuc Troianarum rerum interpolatorem inter ſeriores Graecos exſtitiſſe neceſſe eſt ſub *Siſyphi Coi* nomine; ex quo multa exhibere videtur Io. Malala. At *Daretis Phrygii* de excidio Troiano libellus haud dubie ineptum aliquem Sophiſtam habet auctorem et declamationis potius genus conſtituit, quo

poëtarum fabulae in historiae pragmaticae formam deflectere propositum est.

Fuere etiam olim Τρωϊκὰ *Palaephato* tributa, sed iunioris Grammatici, eiusdem forte nominis, foetus. v. Suidas h. v. Ex iis depromtum esse videtur, quod Seruium laudare video ad lib. III, 8. „quamuis Palaephatus tradat, capto Ilio Aeneam post triennium „nauigasse.„ Idem de Anio rege et sacerdote egerat. v. eundem ad III, 80. scilicet secundum antiquiores, quos exscripserat. Ad eum Ioan. Malalae quoque locum refero Chronogr. p. 101. Ex his ac similibus, qui veteres, quas narrabant, historias simul interpretabantur, fluxisse videntur absurda commenta, quibus contaminata est etiam Troiani excidii Historia in *Ioanne Antioch. Malala, Cedreno*, forte et aliis Graeculis, qui ex telesmatica adeo et astrologia multa intexere ausi sunt v. c. de Palladio etc. alia autem allegorice exponere, vt ipsius Tzetzae allegoriae Homericae in bibliothecis seruantur; quarum similia multa in Chiliadibus apposuit. Non eo vsque audaciae sunt progressi, sed intra Dictyis fere et Daretis commenta substiterunt scriptores deterioris aeui latini, vt Elinandus, et qui eum excerpsit, Vincent. Bellov. Specul. Histor. lib. III, 62. item Guido de Columna in Historia Troiana circa 1287 scripta et 1477. edita; quam si quis non meminerit, vnde ducta sit, non parum haereat, si tot inauditas res narrari videat.

Romanos poëtas antiquissimos quidem nihil aliud fere egisse, quam vt Graeca latine conuerterent, ab his autem aetate proximos, et omnino praestantissimum quemque poëtam, Graeca latine expressisse, Graeciae flores in viridaria Romana transtulisse et omnino ex Graecis profecisse vnice, ad eorumque exemplum poëticum aliquem sermonem, qui a pedestri oratione plane discrepat, conformasse, in confesso est. Ennius, qui Iliadis riuos in Annales suos traduxerat, Tragoedias plures latine conuerterat; et sic Tragici ac Comici veteres fere omnes faciendum sibi putauerant. Sed de hoc nunc non agitur; verum Iliadem Homeri transtulerat *Cn. Mattius*, et *Cypria carmina* infra videbimus a Naeuio latine facta, et, si alii inter Romanos memorantur, qui argumentum belli Troiani tractarunt, vt Macer Antehomerica, v. Ouid. II. Am. 18. et Posthomerica II. ex Ponto 10, 13. item Camerinus, IV. ex Ponto 16, 6. vbi v. not. ex Graecis fere eos sua effinxisse, exemplum eorum, qui superstites sunt, credere iubet.

Munita iam et patefacta est via, vt accedere possimus ad id, cuius caussa totam hanc disputationem suscepimus, vt scilicet quaeramus, quem potissimum ex veteribus poëtis Virgilius

in

Digitized by Google

in excidio Troiano enarrando ſequutus ſit. Eſſe hunc inter eos, qui interierint, facile intelligitur, quandoquidem nec cyclicorum poëtarum aliquis, nec eorum quisquam, qui proximi fuere, omninoque qui ante Virgilium vixere, ad noſtra tempora peruenit. Sedula tamen multarum rerum, et eorum inprimis, qui, ſeriores quidem, veteres tamen exſcripſerunt, et Tabulae Iliacae a Fabretto vulgatae, in qua auctores adſcripti ſunt, vna cum Polygnoti tabula apud Pauſaniam, comparatione, coniectare licet, Virgilium potiſſimum *Iliadem paruam* expreſſiſſe, multa tamen, vt infra in ſingulis videbimus, paſſim ex Graecis tragoediis, inprimis Euripidis, hauſta intertexuiſſe, quod tot loca ex Hecuba et Troadibus traducta docent; et omnino Euripidem plurimum videtur probaſſe Virgilius. Quod autem poëtae animum inprimis ad tragoedias fructumque inde ad ornandum epicum carmen vberrimum petendum potuit conuertere et adducere, hoc fuiſſe arbitror, quod magna fabularum Graecarum pars ab Ennio, Accio, Liuio Andronico, Naeuio, Pacuuio, Varrone, forſan et aliis, latine erat conuerſa. Proficere ex his poëta non parum debuit non modo ad narrationis varietatem, verum multo magis ad orationis poëticae, cui elaborandae inprimis ſtudebat, dignitatem et ornatum. Etſi enim diuerſiſſima ſit tragicae epicaeque orationis indoles, tamen tragica illa oratio Virgilianae dictioni grauitatem illam, quam tantopere miramur, et maieſtatem, interdum δεινότητα aliquam rhetoricam, eloquentiaeque modo copiam modo acumen, comparaſſe videtur. Quam procliue autem Virgilio fuerit, in bello et excidio Troiano de quo nunc potiſſimum quaerimus, tractando et ornando Tragicorum inuentis vti, ex eo apparebit, ſi tragoediarum huius argumenti copiam, inter Romanos ſaltem, ante oculos poſitam habeas. Ita Liuius Andronicus *Achillem*, *Helenam*, *Laodamiam*, *Proteſilaum*, (niſi eadem cum illa fuit fabula) *Aiacem*,— *Equum Troianum*,— *Odyſſeam*, *Aegiſthum*, *Hermionen* in ſcenam produxerat. At Naeuii fuere tragoediae *Iphigenia*, *Proteſilaus*, *Telephus*, *Hector*, *Equus Troianus*, *Aegiſthus*; Pacuuii *Chryſes*, *Armorum iudicium*, *Teucer*, *Iliona*, *Anchiſes*, *Hermiona*, *Duloreſtes*; Accii *Achilles*, *Telephus*, *Diomedes*, *Nyctegreſia*, *Epinauſimache*, *Myrmidones*, *Armorum iudicium*, *Euryſaces*, *Neoptolemus*, *Philoctetes*,— *Troades*, *Andromache*, *Aſtyanax*, *Hecuba*, *Iliona*, *Deiphobus*,— *Clytaemneſtra*, *Aegiſthus*, *Agamemnonidae*, *Aeneadae*, *Antenoridae*; Ennii *Iphigenia*, *Achilles*, *Telephus*, *Phoenix*, *Aiax*,— *Hectoris Lytra*,— *Andromache*, *Hecuba*, *Alexander*,— *Duloreſtes*, *Eumenides*; (Quae Ennio vulgo tribuitur, *Iliona*, Pacuuii fuiſſe videtur) Varronis tandem *Cycnus*, *Aiax*,

 Armorum

Armorum iudicium, *Eumenides*. Harum partim fragmenta, aliarum nomina tantum ad nos peruenerunt; sic Atilii *Electra*, L. Pomponii Secundi *Armorum iudicium*; et quot non cum ipsis nominibus intercidisse putabimus!

Quae igitur poëta in sua narratione a vulgari ratione habet recedentia, aut in quibus auctorem, qui ei praeiuerit, desideres, ea ex tragicis suis in epos suum traduxisse nobis videtur; in vulgari autem narratione Iliadem paruam diximus ipsi potissimum fuisse propositam; quae qualis fuerit, paucis est exponendum.

Ilias parua, Ἰλιὰς μικρὰ, non tam totum bellum Troianum, quod tradunt, quam res Iliacas post Homericam Iliadem comprehendisse debet, si ea reputes, quae, tanquam eius argumentum, Aristot. de Poët. v. 23. memorat, plus quam octo tragoediis sufficere, cum Iliadis Homericae argumentum tantum vnam, ad summum duas, suppeditet. Nam Ὅπλων κρίσις, Φιλοκτήτης, Νεοπτόλεμος, Εὐρύπυλος, Πτωχεία, Λάκαιναι, Ἰλίου πέρσις, καὶ Ἀπόπλους, καὶ Σίνων καὶ Τρῳάδες, haec omnia, inquam, ad res post Hectoris atque adeo post Achillis caedem gestas spectant. Dici vix potest, quantopere viri docti, inprimis Salmas. ad Solin. p. 800 sq. in iis turbent, quae super hoc disputant. Ex particula Ἰλίου πέρσις versus excerptus esse videtur Scholiastae veteri Euripidis ap. Scalig. de Emend. Temp. lib. V. et Tzetzae ad Lycophr. v. 344. laudatus: Νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, qui et in Tzetzae Μεθομηρικοῖς repetitus est ap. Dodwell. de Cyclis p. 803. cf. Exc. ad Aen. II, 340. Ex Ἀπόπλου carmine puto esse vndecim illos versus de Aenea ap. Tzetz. ad Lycophr. 1263. Hunc sc. a Neoptolemo captiuum deductum esse in iis traditur. cf. eund. ad 1232. vbi additur, eum post Neoptolemi apud Delphos caedem liberatum fuisse. Etiam inter auctores tabulae Iliacae adscripta: Ἰλιὰς μικρὰ λεγομένη κατὰ Λέσχην Πυῤῥαῖον. Habitus et huius paruae Iliadis auctor olim a nonnullis Homerus, vt ex auctore de vita Homeri, qui vulgo Herodotus fertur, patet, c. 16. vbi et primi duo versus occurrunt. Διατρίβων δὲ παρὰ τῷ Θεστορίδῃ ποιεῖ Ἰλιάδα τὴν ἐλάσσω (ita hic appellatur, nec audiendus Salmas. Polyh. p. 598 sq. qui Cypria carmina et Ἰλιάδα ἐλάττω vnum esse nullo argumento contendit,) ἧς ἡ ἀρχή: Ἴλιον ἀείδω καὶ Δαρδανίην εὔπωλον, Ἧς πέρι πολλὰ πάθον Δαναοὶ θεράποντες Ἄρηος. Fabricius, qui l. l. hoc idem repetiit, tamen mox initium poëmatis Leschei narrat quod Horatius perstrinxerit v. 136. *Fortunam Priami cantabo et nobile bellum*, Ἀείσω Πριάμοιο τύχην πόλεμόν τε κλεεινόν. Sed is versus a Salmasio confictus et pro paruae Iliadis Lescheae primo versu venditus est l. c. p. 601. A. scilicet is Iliadem ἐλάσσω

ea diuersam ab Iliade parua, et eandem cum Cypriis carminibus esse volebat, vt modo dictum. Sine auctoris nomine eam laudant Clemens Alex. et Vet. Schol. Euripidis ap. Fabric. B. Gr. T. I. p. 279. 280. et Pausan. III, extr. At communior sententia ad Lescheh eam retulit. v. Fabric. ibid. p. 180. Ryck. p. 444. qui p. 446. contra eam sententiam disputat, sed cupide magis quam grauiter ac vere. *Lesches hic s. Lescheus*, Λέσχεως, Lesbius, Pyrrha ciuitate oriundus, ab Euseb. Hieron. ad Olymp. XXXIII. memoratur: *Lesches Lesbius, qui fecit paruam Iliadem*, vt inter antiquissimos adeo habendus sit.

Iam *Cypria carmina*, modo memorata, τὰ Κύπρια ἔπη, vel τὰ Κύπρια, apud Aristot. de Poët. c. 23. videas vna cum parua Iliade laudata, quo ipso manifestum fit, diuersa ea carmina fuisse; vti ex Paus. X, 26. saltem hoc patet, ab Leschei Ἰλιάδι μικρᾷ diuersum opus fuisse. Videntur ea comprehendisse anteriora Iliadis. Certe ab Herod. II, 117. super Helenae raptu laudantur, et versus ex libro XI. ab Athen. XV. p. 682. E. F. exscriptos ad iudicium Paridis pertinuisse, facile aliquis suspicetur; sed, si libro demum *vndecimo* ea de re fuit actum, recteque ita scriptum est, quam copiose in antecedentibus libris tota de Helena et Dioscuris narratio debuit esse tractata! vt forte hic scriptor cum Salmasio p. 599. in Solin. censendus sit is, qui *gemino* bellum Troianum *orditur ab ouo*. Aliquot versus ap. Schol. Il. α, 5. recitantur, qui non longe a principio libri locum habuisse videntur: et quod triduo Paris Sparta Troiam redierit, ex Cypriis carminibus docet Eustath. p. 663. A. In iisdem fabula de Anii filiabus erat narrata, teste Tzetza ad Lycophr. v. 570. atqui et ea in belli Troiani initia incidebat; vt adeo manifestum sit, Cypriorum Carminum argumentum vix aliquid habere, quod in Virgilianum carmen transferri potuerit. Auctor varie a variis est traditus. Fuere olim qui Homerum proderent; sed diuersa in Cypriis et dissona ab iis, quae Homerus de Helenae raptu tradiderat, occurrere, iam Herodot. II, 117. monuit. Alii alium ediderunt auctorem. v. Athen. VIII. p. 334. XV. p. 682. Proclus ap. Phot. Cod. 239. Salmas. ad Solin. p. 599. et, qui aduersus eum disputat, Ryck. de pr. Ital. init. p. 446. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 374. Hemsterh. ad Pollue. X, 85. Perizon. ad Aelian. V. H. IX, 15. et quos laudat Interpres Herodoti doctiss. ad l. c. Sed *Stasinum Cyprium* fuisse auctorem, probabilior et communior est sententia. Latine Cypria carmina reddiderat Naeuius, cuius *Cypria Ilias* laudatur Carisio; quo ipso probabile fit, eam Virgilio saltem lectam fuisse. Ex eadem forte sunt, quae Seru. ad Aen. I, 273. III, 10. recitat.

Sed excidium Troiae, de quo nobis nunc, inter ceteras Troianas res, potissimum quaeritur, quam diuersis modis tractatum olim esse debuerit, vel inde colligas, quod carmina tam multa ab antiquis memorantur Ἰλίου πέρσις, h. e. Ilii vastatio vel excidium inscripta. In libris fere ἐν Ἰλίου περσίδι inflectitur, quod tamen praeter rationem fieri videtur, vt iam Scaliger ad Euseb. Chron. p. 72. a. Maussacus ad Harpocrat. in voc. καθελών, et Salmas. ad Solin. p. 800. monuerunt; nam ἐν Ἰλίου πέρσει dicendum. nec Ἰλιόπερσις recte a nonnullis scribi videtur; nam flecti deberet Ἰλιοπερσίδα.

Stesichori Ἰλίου πέρσις saepius veteribus laudatur, v. c. Pausan. X, 26. pr. c. 27. p. 865. Ab eodem Pausania p. 864. in verbis: κατὰ τὴν Ἱμεραίου ᾠδὴν hoc idem carmen designatur, quod lyricum fuisse videtur, sub *Himeraei* nomine; erat autem Stesichori patria Himera Siciliae; adeoque male inde nouum auctorem nonnulli effinxerunt. Etiam in Iliaca Tabula inter auctores, e quibus artifex Iliadem suppleuit, Ἰλίου πέρσις κατὰ Στησίχορον legitur. Alia Ἰλίου πέρσις inter veteres lecta fuit, a Stesichori carmine diuersa, quod vel ex Pausania X, 25. 26. patet, qui vtramque seorsum memorat. sed is vt alteram Stesichoro relinquit, ita alteram p. 861. Lescheo tribuit, cui vicissim Iliadem paruam detrahere videtur; vt adeo, quoties Pausanias Lescheum laudat, de Ἰλίου πέρσει intelligendum sit.

Cum apud Aristot. de Poët. c. 23. Ἰλίου πέρσις inter partes Iliadis paruae memoretur, suspicor siue partem hanc seorsum habitam, tanquam singularem libellum, cuius auctor nec omnibus esset notus, siue nomine deceptum fuisse Pausaniam, qui vnam tantum Ἰλίου πέρσιν viderat, vt ad Lescheum alterum etiam carmen hoc titulo vulgatum referret.

Apud Euseb. Hieronymi MCCLIV. *Arctino Milesio*, praeter *Aethiopida*, de qua v. Excurs. ad I, 489. tribuitur *Iliaca vastatio* (Ἰλίου πέρσις). Cum nemo alius huius carminis meminerit, leuis interpolati Hieronymi auctoritas esse possit, nam siue ex margine, quo quis similis carminis erat recordatus, siue ex interpretatione Aethiopidis, irrepsisse videri potest. Enimuero ea, quae ex *Arctino* Dionys. Halic. lib. I, c. 68. et 69. de Palladio narrat, vix aliunde, quam ex hoc carmine, petita esse possunt.

Sacadae, non, vt vulgo legitur, *Acati*, Argiui, Ἰλίου πέρσιν ex Athenaeo XIII. p. 610. C. (cf. Maussac. ad Harpocrat. in καθελών) laudarunt iam alii, etiam Vrsinus ad Virgil.

Sed excidium Ilii non minus persequuti videntur, qui τὰ Τρωϊκὰ condidisse narrantur, inter quos *Syagrus*, qui omnium primus

primus iam ante Homerum argumentum hoc tractasse ferebatur, sec. Aelian. V. H. XIV, 21. tum *Metrodorus Chius* apud Athenaeum p. 184. A. tandem *Hegesianax* Alexandrinus apud eund. IX. p. 393. E. ὁ τὰ Κεφαλίωνος ἐπιγραφόμενα Τρωϊκὰ συνθεὶς, quod ita interpretandum arbitror, vt ex maiore Cephalionis opere, Musarum nomine inscripto, res Troianas excerptas aut in epitomen redegerit aut ampliauerit. Sed horum operum omnium lectio ac fama intra paucos viros doctos et intra breue tempus substitisse videtur.

Fuere et Tragoediae Troiae excidium titulo praeferentes: vti Iophontis ap. Suid. h. v. ex certa virorum doctorum emendatione, et Sophoclis Ἰλίου ἅλωσις ap. Strab. XIII. p. 608. Neque Nicomachi Πέρσις ἢ Πολυξένη alio trahenda esse videtur, vt nec Phormios Ἰλίου πόρθησις; at Timothei πέρσαι ἢ Ναύπλιος leg. πυρσοὶ vel πυρσά. De Sophoclea tamen fabula admodum dubitandum esse putamus, an vlla exstiterit. Nam primum totus ille locus: Σοφοκλῆς γοῦν ἐν τῇ ἁλώσει τοῦ Ἰλίου παρδαλέαν φησὶ πρὸ τῆς θύρας τοῦ Ἀντήνορος προτεθῆναι σύμβολον τοῦ ἀπόρθητον ἐαθῆναι τὴν οἰκίαν, totus igitur ille locus ab aliena manu, margini forte appositus, in contextum venisse videtur; nam Demetrii Scepsii narrationem intempestiue satis interrumpit, nec cum ceteris cohaeret; etsi res ipsa etiam apud Pausan. X, 27. in Polygnoti tabula occurrit. Sed et dubitari potest, an is ipse, qui verba adscripsit, nouam aliquam fabulam Sophoclis hoc nomine declarare voluerit. Narrare enim voluisse videtur rem, quae capta Troia inter ceteros casus contigerit; multoque magis ea exposita esse debuit in fabula Sophoclea Ἀντηνόριδαι, passim a veteribus laudata, quae ad eam narrationem instituta fuisse videtur, quam Dictys ex tragico aliquo, forte ex ipso Sophocle, exposuit lib. V, extr. cum Antenori regnum Troianum ex pacto cum Graecis relictum ab Aenea frustra tentatur.

Sed iam dudum possum videri si non inani, aliena tamen a poëta, opera defunctus esse, siquidem luculentissimo Macrobii Sat. V, 2. loco satis iam expositum est, quem Virgilius in hoc libro sibi propositum habuerit: — „vel quod euersionem „Troiae cum Sinone suo et equo ligneo ceterisque omnibus, „quae librum secundum faciunt, a Pisandro paene ad verbum „transscripserit? qui inter Graecos poëtas eminet opere, quod „a nuptiis Iouis et Iunonis incipiens, vniuersas historias, quae „mediis omnibus seculis vsque ad aetatem ipsius Pisandri contigerunt, in vnam seriem coactas redegerit et vnum ex diuersis hiatibus (h. e. interuallis; noli tentare, *tractibus*) temporum corpus effecerit. in quo opere inter historias ceteras in-

„teritus quoque Troiae in hunc modum relatus est. Quae fide-„liter Maro interpretando fabricatus est sibi Iliacae vrbis rui-„nam. Sed et haec et talia (nempe omnino quod Virgilius „Graecos poëtas imitatus sit) vt pueris decantata praetereo.„ Praeclara narratio, et in qua vellem acquiescere posse. Sed dispiciamus eam accuratius. Pisandri opus, de quo Macrobius loquitur, esse debet, quod τῶν Ἡραϊκῶν θεογαμιῶν titulo Suidas, Ἡρωϊκῶν θεογαμιῶν Zosimus Hist. V, 29. laudat, quorum alterutrum ex altero emendandum. Kusterus ad Suidam Zosimi lectionem praeferebat, sed melius vtique Fabric. Bibl. Gr. Tom. VI. p. 606. alteram lectionem defendit, quam vel Macrobius tuetur: *a nuptiis Iouis et Iunonis incipiens.* Ἱστορίαν ποικίλην δι᾽ ἐπῶν, quod idem Macrob. interpretatur, bene appellat Suidas, ἐν βιβλίοις ἕξ, at duo MSS. ἐν βιβλίοις ξ΄. et sane plus quam sex libros laudari vsque ad XXVI. infra videbimus, quo H. Valesii ad Euagr. I, 20. emendatio concidit, qui *sedecim* libros fuisse statuebat. Zosimo l. c. dicitur Pisander in hoc opere πᾶσαν ὡς εἰπεῖν ἱστορίαν περιλαβών. Itaque et res Troianae in isto opere locum suum habuerunt; et inde sua sumsit Virgilius, ex Macrobii quidem fide.

Enimuero Pisander ille, quod iam a doctis viris monitum, et e Suida constat, Alexandro Mammaeae imperante floruit, Nestoris Larandensis, quem Ἰλιὰς λειπογράμματος Seuero Imp. clarum reddidit, filius, Laranda Lycaoniae et ipse oriundus.

Suidas quidem in his, quae tradit, errare vix potuit; nam et accurate de Pisandro agit, et ab altero eiusdem nominis bene eum discernit, nec facile exemplum simile narrari potest, vt antiquioris poëtae opus recentiori tributum fuerit. Contra innumera sunt exempla eius erroris, quo recentiorum scriptorum opera sub veterum et clarorum auctorum nominibus, inprimis si similia inter se essent, fuerunt venditata. Fuit porro hoc serioris Graeciae ingenium, vt fabularum et historiarum tanquam corpora ac potius epitomas, et quidem versibus, conderent. hocque eodem more in cyclicorum poëtarum veterum opera eos esse grassatos, supra vidimus.

Peccarunt igitur Grammatici, quos Macrobius disputantes inducit, et grauiter vtique, temporum ratione; quod autem in fraudem inducere potuit, fuisse videtur hoc, quod antiquior poëta eo nomine floruit, cui recentioris poëtae opus illud vulgo tum tribuerent; et intercesserant iam inter Larandensis istius et Macrobii tempora ducenti anni.

Fuit scilicet antiquus poëta Pisander circa XXXIII. Olymp. quamquam alii Hesiodo antiquiorem et Eumolpo aequalem tradiderunt, Camiro Rhodi oriundus, *Heracleae* auctor, h. e. carminis

carminis de rebus ab Hercule gestis, cuius non infrequens inter Grammaticos mentio. Diserte de eo agit Suidas. cf. Kuster. ad e. l. Meurs. in Rhodo II, 11. Staver. et Muncker. ad Hygin. Astron. 24. Burmann. V. Cl. ad Vales. Emend. IV, 14. qui Pisandri nomen praeclare aduersus substitutum Terpandri tuetur. Tertium quidem aliquem Pisandrum poëtam facit Vales. ad Hesych. in Νοῦς ὁ παρὰ Κενταύροις, et cum eo alii. Sed in Schol. Aristoph. Auib. 1555. κωμῳδούμενος aliquis Pisander memoratur, cuius saepe apud Schol. mentio fit, qui etiam Platonis comoediam eo nomine insignitam laudat. Adde Suidam in Εἴ τι Πεισάνδρου. Etiam *Pisandrum Physicum* Fulgentius excitat Mytholog. I, 14. verum Grammaticus ille in scriptorum nominibus omnino est contaminatissimus. Sed antiquior ille Pisander inter principes poëtas epicos post Homerum, Hesiodum, Panyasin et Antimachum fuit habitus, a Tzetza certe et Proclo, locis a Burmanno laudatis, p. 117. adde fragm. Censorini c. 9. et idem διασημότατος ποιητὴς apud Stephan. in Καμειρεύς; Quinctilianus vero X, 1, 56. *Quid? Herculis acta non bene Pisander?* Habemus quoque in eius laudem Epigramma inter Theocritea XX. Etiam Strabo XIV. p. 655. D. inter celebres Rhodios, καὶ Πείσανδρος δὲ ὁ τὴν Ἡράκλειαν γράψας, Ῥόδιος. Quamquam idem lib. XV. p. 688. C. vbi de Bacchi et Herculis in Indiam expeditionibus agit, dum refellit fabulam, haec subiicit: „quod Hercules leonis spoliis amictus, et clauam gestans exhibetur, Troianarum rerum memoria posterius est, πλάσμα τῶν τὴν Ἡράκλειαν ποιησάντων, εἴτε Πείσανδρος ἦν, εἴτ᾽ ἄλλος τις. Igitur communis quidem opinio Heracleae auctorem Pisandrum vulgauerat, fuere tamen, qui pro re incerta haberent. Quod eo forte referendum est, quod Pisino Lindio Pisandrum sublegisse Heracleam fama olim fuit, vt ex Clemente Alex. intelligitur Strom. VI. p. 266. f. loco, quo de scriptorum plagiis agit. Fuit quidem et alia Ἡράκλεια, quae Panyasin Halicarnass. auctorem habuit, quam Eratosth. in Catasterism. c. 11. laudat. Creophyli Οἰχαλίας ἅλωσιν in ea fuisse exscriptam, Clemens Alex. Strom. VI, p. 266. f. prodere videtur. Sed ad hanc alteram Strabonis dubitatio spectare vix potuit.

Iam a serioribus circa duo hos Pisandros esse erratum, tributumque antiquiori, quod iuniori esset proprium, nemo mirabitur, qui innumeros tales errores in scriptorum nominibus commissos apud animum cogitet. Quid? quod apud Suidam legimus Pisandro Camireo multa cum ab aliis, tum ab Aristeo poëta composita, fuisse supposita, tanquam ipsum auctorem haberent. *Aristeus* hic videtur esse Proconnesius ille Aristeus vel

 Aristeas

Aristeas fabulosis carminibus inter veteres notissimus; cuius tamen ipsius nomine inscripti libri incerta fide olim circumferebantur: quippe iam suo tempore Dionys. Halic. vera et genuina Aristeae scripta non amplius haberi affirmauit. Etiam Stephanus Byzant. qui in Καμιρεὺς antiquum illum Pisandrum tanquam celeberrimum poëtam (διασημότατον ποιητὴν) laudauerat, in ceteris locis, quoties Pisandrum excitat, aut Ἡρωϊκὰς θεογαμίας aut aliud suppositititium opus respicere videtur. Peccant simili modo et alii. Sed cum semel in hunc locum inciderimus, videamus paucissimis, quae ad alterutrum fragmenta vel loca veterum referenda esse videantur.

Ad *Camirensem* respicere arbitror loca sequentia: Apollodor. Biblioth. I, 8, 5. vbi, *quam alii Hipponoi filiam narrant, ex qua Oeneo Tydeus natus sit, Gorges filiam* Pisander tradit: Πείσανδρος — λέγει· Fuit autem inter Herculis aequales et socios Tydeus. — Eratosthenes in Catasterismis c. 12. Pisandri auctoritate firmat, *Herculem leonis Nemaei a se occisi exuuias gestasse:* λέγει δὲ περὶ αὐτȣ̃ Πείσανδρος ὁ Ῥόδιος, ὅτι καὶ τὴν δορὰν αὐτȣ̃ ἔσχεν, ὡς ἔνδοξον πεποιηκώς· vltima sic interpretanda: *leonem ea re* (adeoque virtutem suam in leone enecando) *clarum reddens.* Schol. Germanici Arateor. Phaenom. p. 114. *Periandrus* (emendarunt iam VV. DD. *Pisandrus*) *Rhodius refert, eum* (leonem) *ob primos labores Herculis memoriae caussa honorifice astris illatum:* sic Eratosth. paullo ante: τινὲς δέ φασιν, ὅτι Ἡρακλέȣς πρῶτος ἆθλος ἦν εἰς τὸ μνημονευθῆναι. — Hyginus Astron. II, 24. de Leone — *De hoc et Pisandrus et complures alii scripserunt.* (cf. Munck. ad eund. f. 30.) Pausan. II, 37. inter eos, qui Hydrae Lernaeae plura capita affinxere: Πείσανδρος ὁ Καμιρεὺς, et VIII, 22. *Stymphalidas crotalorum ope fugatas ab Hercule idem Pisander Camireus prodidisse narratur.* — Athenaeus XI. p. 469. D. vbi *de cratere Herculis,* Πείσανδρος ἐν δευτέρῳ Ἡρακλείας — Schol. Pindari Pyth. 9, 185. p. 294. Antaei, ab Hercule is est caesus, filiam Ἀλκηΐδα dictam, ὥς φησι Πείσανδρος ὁ Καμηρεὺς (lege Καμειρεὺς) — Apud Schol. Apollonii sunt sane loca, quae ad Herculem spectant, Pisandri testimonio firmata. I, 1196. de claua Herculis (ad quem loc. cf. Suid. in Πείσανδρος) IV, 1396. de Ladone, dracone; at res non aeque manifesta est in IV, 58. de Endymione, lib. I, 151. de Idae et Lyncei Argonautarum matre, Polydora, I, 471. de Arene, Peloponnesi vrbe, nunc Hierana. II, 98. de Amyco. II, 1090. de Harpyis. Potuerunt enim illa forte in carmine de Hercule occurrere; sed nec eum satis refellas, qui ad alterum Pisandrum omnia haec traxerit. Nam Argonautica apud hunc satis copiose fuisse tractata, ex Zosimo V,

29. ap-

89. apparet, qui ex eo Argonautarum iter ex Istro in mare Adriaticum, condita vrbe Emona in Pannonia, (nunc *Laubach* Carniolae esse creditur) narrat; et, quod dolendum est, Grammaticorum manibus recentiora illa opera cyclica multo diligentius versari solebant; vt etiam tum, cum vetustiores auctores laudant, eorum fere, quos exscribunt, fide id faciant. Ita nec ausim pronuntiare de Schol. Eurip. Phoeniss. v. 1748. super Sphinge ex Aethiopia arcessita, et de loco Etymologici M. in κεραυνὸς, vbi omnino non apparet, quorsum ad firmandum vulgarissimum vsum τȣ̃ κεράσαι, male ibi a cornu repetitum, pro infundere, ad Pisandrum prouocetur. E toto Pisandro versum vnum integrum seruauit Io. Stobaeus Serm. XII. de Mendacio p. 140. Οὐ νέμεσις καὶ ψεῦδος ὑπὲρ ψυχῆς ἀγορεύειν.

Ad *Pisandrum* vero *Larandensem* loca primum Stephani Byzantini spectare videntur omnia, in quibus Pisandri testimonio vtitur; nihil enim ea habent, quod ad Heracleam vllo modo trahi possit, aut si habent, vti locus in voc. Ἀγάθυρσοι, Βουκέλεια et in Ἀστακὸς, nam Herculis sane res gestae etiam ad Scythiam et Bithyniam spectant, tamen librorum numerus adiectus euincit, ad Larandensem ea loca esse referenda non minus ac reliqua in Οἰνωτρία, Ἀπέννιον, Λυκόζεια, Νιφάτης, Κυβέλεια. Nam *Heraclea* duobus libris constabat; at Stephanus Pisandrum laudat libro VII. X. XIII. XIV. XXVI. Porro ex hoc altero petitum esse debet, quod Euagrius H. E. I, 20. Antiochiam Syriae iam olim Graecorum coloniam fuisse firmat, quae narratio qualis fuerit, ex Ioanne Malala disci potest Chronogr. p. 32 sq. et Cedreni Compend. Hist. p. 134 sq. Etiam is, qui inter Epigrammatum auctores recensetur, iunior hic Pisander cum Fabricio videtur esse habendus. Latere etiam ille videtur sub *Thessandri* nomine ap. Seru. ad II, 211. cf. inf. Excurs. ad II, 199.

Sed vt ad Macrobium redeamus, quod ille quidem a Pisandro Virgilium pleraque libri secundi petiisse narrat, id eum temere, et Ἡρωϊκῶν ἐπιγαμιῶν opere nec viso nec lecto, pronuntiasse admodum probabile fit. Nam si opus ipsum inspexisset poëtae tam serioris aetatis, quomodo illud *vniuersas historias, quae mediis omnibus seculis* ad aetatem ipsius Pisandri *contigerunt*, eo comprehensas esse profiteri potuisset, vt tamen nec animaduerteret ad multo seriora post Virgilium tempora opus procedere? Illud saltem constat, opus recentioris poëtae eum communi aliorum errore poëtae antiquissimo Pisandro tribuisse. Quod si qua in Virgilio deprehensa fuere, quae simili modo a Pisandro, multo illi posteriore, narrata erant, ea siue ad com-

munem

Digitized by Google

munem fabulae narrandae morem siue ad communes fontes referenda sunt, quos vterque libauerat. De Sinone et equo Troiano, quae exempli loco a Macrobio memorantur, suo loco videbimus.

EXCVRSVS II.

II, 8. 9. *et iam nox humida coelo Praecipitat.* A solis curru, vt omnino de poëtica hac ratione semel moneamus, similis imago traducta ad Noctem, vt ei tribuantur *equi, currus, axis, orbita* per coelum v. c. inf. III, 512. *necdum orbem medium Nox horis acta subibat.* v. ad Tibull. II, 1, 87. Itaque *Nox praecipitat*, sub finem decursus per coelum in mare descendit; quemadmodum *procedit ad Oceanum, medium iter exegit* et similia, omninoque ad hanc formam dictum accipiendum, si *Nox oritur, surgit, venit*, ab Oceano: inf. v. 250. *ruit Oceano Nox*, adde Il. ϑ, 486. et quidem modo sic, vt ab Oriente Nox quasi Solis vestigia premat, modo, vt Sole in Oceanum descendente Nox ab hac ipsa parte Occidentis surgat, vt apud Ouid. — *lux tarde decedere visa Praecipitatur aquis et aquis Nox surgit ab isdem.* Similiter *Sidera sequi Noctis currum*, et singulis noctibus cursu per coelum exacto *mane occidere* et *in mare immergi*, omninoque *labi, procedere, ruere*, sermone poëtarum receptum est; et hinc mediam noctem ita declarant, vt *sidera*, praecipue septentrionalia, *culmen coeli* ac verticem seu polum *tenere*, mox inde *vergere, cursu decliui ferri*, nocte iam exacta *occidere* dicantur. v. c. in illis Ouidii Met. X, 446. *Tempus erat, quo cuncta silent, interque Triones Flexerat obliquo plaustrum temone Bootes.* cf. Seneca Troad. 439. Herc. Fur. 129. et al. Ductum hoc ab antiquissimis poëtis, v. c. Orph. Arg. 534. Ἀλλ' ὅτε πρὸς μέσατον νυκτὸς πρέβαινεν ἄταρπος, Ἄστρα τε τηλεφανῆ δῦνεν (in eo iam erant vt subirent) ῥόον Ὠκεανοῖο. Par modus est, quando ad oculorum sensum iudicio facto modo sidera *circumagere se in coelo* ac *circumuoluere* per nocturnum spatium, (v. c. quod ad manum est, Quint. Cal. X, 101. Ἦμος δ' αἰγλήεντα περιτρέφετ' οὐρανὸν ἄστρα) modo *coeli inuersionem* et versationem singulis noctibus, vt diebus singulis, fieri dicunt. Sic inf. 250. *Vertitur interea coelum, et ruit Oceano Nox*, h. e. surgit, prodit cum coelo verso; quasi nouum hemisphaerium oculis sese offerat per noctem. Haec non animaduersa miras interdum interpretum argutias pepererunt. Omnium harum loquendi formarum primae lineae occurrunt in Homero, sicuti etiam *cadentia sidera* h. l. et inf. IV, 81. VIII, 59. et *procedentia sidera:* Il. κ, 251. 252. Ἀλλ' ἴομεν· μάλα γὰρ νὺξ ἄνεται, ἐγγύθι δ' ἠώς, Ἄστρα δὲ δὴ προβέβηκε — Adde Odyss. μ, 312. ξ, 483.

EXCVR-

EXCVRSVS III.

II, 15. 16. De *Equo Troiano* episodium ex Pisandro petitum esse, falso a Macrobio traditum, supra declarauimus Excurs. I. ad hunc librum. Videamus igitur, an probabili aliqua ratione expediri possit, quem alium auctorem sequutus sit poëta.

Homerus iam Il. ο, 71. mentionem rei obscuram iniecerat, — εἰσόκ' Ἀχαιοὶ Ἴλιον αἰπὺ ἕλοιεν, Ἀθηναίης διὰ βουλάς. Sed disertius idem de Equo egit Odyss. θ, 492. δ, 271 sqq. Huic tanquam fundamento superstructa fuit communior aliqua narratio, quam a Lescheo primum profectam esse, inde suspicari licet, quod Quintus Cal. XII, 134 sqq. copiosus est hac in re, et quod occurrit Equus Troianus simili fere forma ac statu in Tabula Iliaca, quae in hac parte Iliadem paruam sequi profitetur. Diuerse tamen nonnulla cum a nostro tum a ceteris poëtis et grammaticis narrari videas, quae ipsa res argumento est, multos ex antiquioribus poëtis in ea narratione ornanda operam collocasse. In Tryphiodoro v. 61. et in Petronii halosi Troiae rhetoricam ambitionem facile agnoscas. Ineptior tamen Tryphiodorus. Operum nonnullorum veteris artis argumentum fuit hic idem Equus Δούρειος vel Δουράτεος, vt in arce Athenarum ex aere, ap. Pausan. I, 23. et in *Polygnoti tabula* apud Delphos ibid. X, 26. (quem simile argumentum Athenis in Poecile pinxisse ex Plutarcho in Cimonis Vita p. 481. A. apparet, vbi τὰς Τρῳάδας et inter eas Laodicen ad amatae sibi Elpenices speciem expressisse memoratur) in qua Epeus exhibitus erat nudus, Troiae murum solo aequans, καταβάλλων εἰς ἔδαφος τῶν Τρώων τὸ τεῖχος, prominente inter ruinas capite Equi Duratei. A quibus multum discessit Comes Caylus in interpretatione et adumbratione huius picturae (*Hist. de l'Acad. des Inscr.* Tom. XXVII. p. 34.). Sed Epeus ex artificis mente ruinam muri ampliabat, vt prospectus in vrbem pateret, intra cuius moenia erant repraesentanda nonnulla, quae ad argumentum spectabant. Praeter artificis tamen animum ac graeca Pausaniae, expressa sunt a Caylo etiam alia nonnulla. Ad nostrum tempus seruata opera, in quibus Equus Troianus visitur, Winckelmannus olim numerabat quatuor, picturam, satis inscite factam, Codicis Vaticani a Bottario ed. p. 43 et 47. tabulam Iliacam a Fabretto vulgatam, num. 95 et 100. (vnde Begerus transtulit in lib. de Bello et Excidio Troi.) gemmam apud Licetum p. 310. (e quo Gorlaeus repetiit P. II. n. 523.) et picturam Herculanensem Tom. III. t. 40. quibus ipse addidit quintum exemplum e gemma, *Monum. ant. ined.* CXL. quae cum Virgilio hactenus conuenit, quod in ea expressum id, quod v. 262. legimus: *Demissum lapsi per funem;* tamen simul

scala

ſcala admota equo cernitur, quam Quintus Cal. XIII, 52. et Tryphiod. v. 89. memorant, Tabula etiam Iliaca num. 100. exhibet. Cernuntur ibidem *clauſtra* (v. inf. 259.) quae Sinon *laxat* et aperit, h. e. θυρίον ſeu oſtiolum; quod idem cum fune in pictura Codicis Vatic. p. 47. occurrit.

Habebat igitur poëta fabulam a multis tractatam et vulgarem ante ſe poſitam, ſed cum ea ſimul tragicos ſuos ex Graecis expreſſos. Nam *Liuii Andronici* fuit fabula, *Equus Troianus*, e qua fragmenta pauca ſuperſunt, aliaque *Naeuii* ap. Macrob. VI, 1. et de eo actum fuit quoque in *Accii Deiphobo*. v. Seru. ad II, 17.

Sed grauior obſeruatio forte eſt illa, qua arte poëta fabulam per ſe puerilem et nullam πιθανότητα habentem ita tractauerit, vt nihil nos in ea offendat, multa delectent. Fabulam dixi puerilem et per ſe parum probabilem, etſi interpretatione ſua eam iuuare conati ſint multi etiam inter veteres. Vide vel Seru. et Cerdam ad h. l. et plura ſatis inepte excogitata ap. Licetum *Gemmis Annular*. p. 310 ſqq. Sed haud dubie in veteris Graeciae priſco ſermone, audaces et inſolentes figuras ſectante, origo huius Equi latet. Quod tamen me in hac fabula multo magis tenet, eſt hoc, quod ille Equus Palladi voti cauſſa offertur. Nam ſi Neptuno, Equorum auctori, Ἱππίῳ, conſecratum viderem, non mirarer. Quod Pallas artibus praeeſt, id tantum ad artificium equi ligno facti pertinere poteſt. An equus, nauis ſymbolum, (nam nauigationem antiquiores per equitationem adumbrabant; vt forte hoc ipſo ortum videatur, quod Neptunus equum produxiſſe proditus eſt) pro nauigatione felici dedicatus fuit? Palladi autem, quia ea dea propter ablatum Palladium erat placanda? Nauigio etiam actuario nauem adſimulat Eurip. Troad. 538. in chori verbis, quae antiquum ſermonem fere aemulantur; ad nauis etiam modum et rationem a vectoribus inſeſſae effictum eum exhibet Tryphiod. v. 62. 181. Quod vero in Virgilio fabula per ſe inepta placere poteſt, id efficitur primum eius antiquitate; nam in multis mythis hoc ſuus quemque ſenſus docere poteſt, quo propiores illi rerum hominumque originibus priſcaeque vitae aſperitati aut ſimplicitati ſint, eo facilius in iis ferri res parum probabiles; (cf. inf. ad III, 209 et 250.) tum tractatione ſapienter et magno cum iudicio inſtituta poëta omnia ab oculis remouit, quae attenuare rem et officere dignitati epicae poterant; contra multa appoſuit quae ad probabilitatem faciunt; cumque inprimis vix in ſtolidiſſimos homines cadere videatur, vt patiantur ſibi tam turpem fraudem fieri, vt, ſuſpicione de viris in Equo conditis ſe-

mel

sibi orta, tamen eum intra moenia recipiant, callide poeta plura eaque, quae ad religionem spectant, rem ad hominum animos potentissimam, attulit, quae Troianos a proposito reuocarent, primum Sinonis dolos, tum Laocoontis tristem sortem. De quibus omnibus Homerus, pro seculi sui simplicitate, parum laborabat, fabulam nude exponens Odyss. δ, 272 sqq. At Virgilii iudicium multo magis intelligas, si Quintum Calabrum et Tryphiodorum compares. Vt vnum commemoremus, noster v. 260—64. eos, qui Equo insederint, memorat *nouem*: cum Homerus simpliciter πάντες ἄριστοι dixisset. Ecce tibi Quintum, qui (XII, 310 sqq.) ad *triginta*, et *Tryphiodorum*, qui (v. 153 sqq.) *duo ac viginti* commemorat; at Cedrenus Hist. Compend. p. 131. C. *quatuor et viginti*; et si multo magis insanientes audire lubet, legendi Tzetza ad Lycophr. 930 et Eustath. ad Od. λ. p. 1698, 1. cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 367. Varie inter hos scriptores eorum, qui Equo latuerunt, nomina tradi, vix opus est monere. Ex iis, quos Virgilius inf. II, 261 sq. recitat, Thessandrum et Machaonem nemo habet alius, nisi Hygin. fab. 108. In Equo ex aere facto, qui Athenis in arce stabat, Menestheus et Teucer cum Thesei filiis (Demophoonte et Acamante) ex Equo prospiciebant, ὑπερκύπτουσιν ἐξ αὐτοῦ ap. Pausan. I, 23. p. 55. satis ridicule, fere vt in Cod. Vatic. Quantum ineptierint circa hunc Equum veteres, scilicet dum seriores tractatum a superioribus poëtis argumentum variare et ornare volebant, saltem ex eo colligas, quod ap. Seruium ad II, 150. mensura Equi lignei traditur; *fuisse eum longum* CXX. *latum* XXX. pedesne an cubitos, non adiectum.

EXCVRSVS IV.

II, 57. Etiam narrationem de *Sinone* et Pisandro ductam a Virgilio, tradiderat Macrob. V, 2. sed v. sup. Excurs. I. ad h. lib. Sinonis fraudes etiam Quintus, Tryphiod. Dictys et Dares memorant. Videntur in eum poëtae, qui Homericas fabulas ornarunt, transtulisse, quae ille de Vlysse narrauerat, Odyss. δ, 244 sqq. praeiuisse autem omnibus Lesches. Nam Iliadis paruae particulam constituebat *Sinon* ap. Aristot. Poët. 23. cf. Tzetza ad Lycophr. 344. Ex eodem repetita res in Tabula Iliaca n. 98. Fuit Sinon etiam fabulae Sophocleae argumentum Hesychio laudatae. Ex hac aut alia tragoedia profecisse videtur Virgilius in Sinonis oratione, quae Graecarum tragoediarum eloquentiam et acumen redolet. Est vero omnino apud Virgilium totus hic locus de Sinone eximie elaboratus et ornatus, etiam ad probabilitatem magis, quam apud ceteros. Ita apud Quintum

v. 355.

Digitized by Google

v. 355. prope equum adstat Sinon, quod minus probabile, quam hic II, 57 sqq. In Cod. Vatic. pictura p. 43. reuinctum fune suis brachiis ducit equum Sinon. Porro apud eundem Quintum interrogatus de equo respondere recusat, nec nisi αἰκιζόμενος, verberibus, naribus auribusque rescissis, fraudem effatur. At apud Tryphiod. 211. et Cedren. Hist. p. 131 D. se ipsum verberibus lacerat, vt Troianos fallat. Sapientius omnia Virgilius; etiam hoc quod in palude se delituisse narrat, v. 135. At apud Quint. v. 375. Sinon ad Equum tanquam ad asylum se recipit.

EXCVRSVS V.

II, 199. *De Laocoonte*. Sequitur apud poëtam locus vel nuperis virorum doctorum disputationibus nobilissimus, et a Virgilio summa cum arte tractatus; super quo et nobis liceat partim de poëtae inuentis, aut vnde ille narrationem eiusque ornamenta acceperit, partim de Vaticano similis argumenti opere quaerere, num ei quicquam cum poëta commune sit. Sed ad vtramque quaestionem satis expedita fore videtur responsio, si viderimus, qui alii poëtae veteres fabulam de Laocoonte tractarint, et ornarint.

Et primum quidem varie omnino olim a variis narrationem hanc esse tractatam, vel ex serioribus scriptoribus intelligimus, qui nihil aliud fecisse putandi, quam vt superiores auctores aut seruiliter imitarentur aut exscriberent. Exponunt autem illi narrationem de Laocoonte copiose et in multis diuerse.

Ita apud Quintum Calabrum XII, 388—409. grammatici potius quam poëtae loco in multis habendum, iam tum, cum hasta percusserat equum Laocoon, Palladis numine terra sub eius pedibus mouetur, vnde eum repentino terrore attonitum stupor et ἀναισθησία occupat. Mox tamen, cum equus v. 436 etc. in vrbem duceretur, ille non desistit hortari et obtestari Troianos, vt equum comburerent; tum ex insula Calydna Minerua dracones aduocat, qui, dilapsa, quae aderat, turba, v. 466—490. duo Laocoontis filios correptos malis frangunt, frustra ad patrem manus tendentes, πατρὶ φίλῳ ὀρέγοντε ἑὰς χέρας. οὐδ' ὅ γ' ἀμύνειν ἔσθενεν. Inde duo dracones non, vt apud Virgilium, in Mineruae templum in arce confugiunt, sed sub terram euanescunt, circa templum Apollinis in arce Pergamo, vbi adeo cenotaphium iis factum narrat. (In ipso templo Apollinis Thymbraei filios interiisse Tzetza memorat ad Lycophr. v. 347. nescio an auctore alio rei.) At pater oculis capitur. Hactenus Quintus, qui, quam diuersus in multis sit, obuium est. Tryphiodorus Laocoontis plane nullam mentionem facit, vti nec Dictys et

et Dares. At Hyginus f. 135, proxime ad Virgilium, patrem cum filiis necatum narrat. Facit is, nisi ab exscriptore vel excerptore corruptus est, Laocoontem Acoetis filium, Anchisae fratrem; at Antenoris filium tradit Tzetza ad Lycophr. 347. Apud eundem Hyginum Laocoon est Apollinis, non Neptuni, sacerdos, et contra eius voluntatem vxorem duxit, eique ab Apolline dracones immittuntur; quae non admodum ab iis discrepant, quae Seruius ex Euphorione adfert. Filiorum quoque duorum nomina apud Hyginum adscripta sunt: *qui filios eius Antiphantem et Thymbraeum necarent.* at apud Seru. ad v. 211. Thessandrus *Ethronem* et *Melanthum* nominatos edidit. Quid? quod et draconum nomina occurrunt; *Porces* quidem apud Lycophr. v. 347. vbi Tzetzes alterum *Charitboeam* excitat, (ὁ Πόρκης — ἡ Χαρίβοια) vtrumque etiam ex Lysimacho commemorat Seruius l. c. et, si alteri Seruii loco ad v. 204. fides habenda, nomina ea iam Sophocles in Laocoonte protulerat. Dracones ingeniose satis *Typhonis soboles* produntur a Quinto v. 443. Ab eodem dracones a Calydna arcessuntur, seu potius a Calydnis, cum Lycophrone l. c. (ad quem loc. v. Schol.) quae duae sunt insulae iuxta Tenedum. Apud Virgilium ab ipsa Tenedo prodeunt, in quo Hyginum habet consentientem. Immoramur his per se leuibus eo, quod vel ex his intelligitur, varie olim hanc fabulam a pluribus poëtis fuisse tractatam. Sed liberior nobis progrediendi locus datur, et possumus etiam scriptores laudare Virgilio antiquiores, qui de Laocoonte egerint. Nonnullorum quidem nomina iam ante adscripsimus. Etsi *Thessandrus* quidem, modo e Seruio memoratus, excitari a nobis non potest; nam is *Pisandrus* esse videtur, quem supra ad horum Excurss. principp. ad seriores auctores relegauimus, corrupte ille et alias *Tisandrus* vocatus. Alter autem scriptor, a Seruio laudatus, *Lysimachus* Alexandrinus sine dubio fuit, non ignobilis olim auctor περὶ Νόστων, quem cum aliis similis argumenti scriptoribus laudatum vides in Schol. Apollon. I, 558. et particulam ex primo eius libro in Tzetza ad Lycophr. 874. cf. Voss. de Hist. Gr. lib. III. p. 180. a. Attigit etiam fabulam *Lycophron* poëta, qui et ipse Alexandriae vixit, Ptolemaei Philadelphi aetate, in Cassandra v. 347. Alius fuit ex schola Alexandrina, qui fabulam de Laocoonte non attigit tantum, sed pertractauit, et ille quidem poëta olim clarissimus, *Euphorion*. Ex eo fabulae ornamenta nonnulla satis recondita narrat ad h. l. Seruius, et ex eo, puto, corrupte tamen, Pompon. Sab. Omnino quidem Euphorionem fabulas Troianas suo more tractasse et narrasse, ex iis patet, quae eum de Laodice, Priami filia, diuerse ab Ho-

mero et Lescheo σὺν ὕδεοι εἰκότι, narrasse Pausanias prodit lib. X, 26. p. 864. Potuit autem de Laocoonte agere Euphorion, in opere Μοψοπία vel Ἄτακτα inscripto, quo reconditae et obscurae ex tota fabulari historia fabulae non secus atque a Callimacho in Αἰτίοις et a Lycophrone in Cassandra erant expositae. v. sup. ad Ecl. VI, 72. In quinto libro, Chilias inscripto, prisca oracula, eorumque euentus, collegerat, adeoque et ea, quae excidium Troiae antecesserant, memorare debuit.

Non vana hinc suspicio oriri potest, Euphorionem etiam Virgilio in hac fabula ante oculos positum fuisse. Nam quam magnifice Virgilius de eo poëta senserit, ex Ecloga VI, 72. et X, 50. intelligitur; vnde etiam Quintil. X, 1, 56. *Quid? Euphorionem transibimus? quem nisi probasset Virgilius, idem nunquam certe conditorum Chalcidico versu carminum fecisset in Bucolicis mentionem.* Et omnino Alexandrinis poëtis inprimis operam dedisse Virgilium nostrum, ex iisque profecisse in doctrina poëtica, qua excellit, admirabili, et in simplicitate orationis pura, tersa ac nitida, cui dignitatem tamen et grauitatem, qua illi carent, ex Tragicis, vt supra exposuimus, petitam adiecit, coniicimus. Certe ex illis poëtis tota Augustei seculi elegantia ac nitor fluxisse videtur, et Romae ab elegantioribus hominibus Alexandrinos illos vnice frequenti lectione tritos fuisse, vel ex Cicerone apparere puto Tusc. Qu. III, 19. vbi Ennium *ab his Euphorionis cantoribus* (h. e. iis, qui eum vel latine redderent, vt Cornelius Gallus, vel eum imitatione sequerentur aut omnino valde frequentarent) contemni ait; scilicet tersiorem et puriorem Euphorionis orationem iudicabant Enniana. Etiam Tiberium Caesarem Euphorionem, Rhianum et Parthenium admodum probasse, vt et eorum imitatione carmina graeca scriberet, e Sueton. Tib. 70. constat. Non igitur veri adeo dissimile videri potest, si quis Euphorionem a Virgilio in hac fabula expressum esse censeat, cum, quae a Seruio ex eo commemorentur, Virgilianis fere conueniant.

Tota tamen ratio, qua poëta hoc episodium tractauit, tragicum potius spiritum orationemque affectibus grauem et ornatam prodere videtur. Debuit autem in multis tragoediis graecis latinisque, quarum argumenta excidium Troianum respicerent, haec narratio occurrere. Inprimis tamen nobilis olim fuit *Sophoclis* tragoedia, *Laocoon* inscripta, e qua versus aliquot seruauit Dionys. Halic. I, 48. (quem vide) et duo alios Harpocration in ἀγυιᾶς. Ex eadem esse videtur, quod Eustath. ad Odyss. p. 1496. l. 36. a Sophocle equum Troianum eleganter ὄχλον dictum memorat. An ex illa Sophoclis, nescio, sed

ex

ex aliqua certe Graeci poëtae tragoedia breuiter narrata est fabula ab Hygino f. 135. iam autem is cum Virgilio multo magis, quam cum ceteris auctoribus consentit.

Iam dudum Cyclicos poëtas laudatos a me forte aliquis exspectat. Nam Homerum illam fabulam plane non habere auctorem satis constat. Enimuero ne *Iliadem* quidem *paruam* attigisse illam profiteri posse mihi videor, quandoquidem Tabula Iliaca, quae post Homerum et Arctinum ex illa expressa est, Laocoontem ignorat. Sed alium habeo, quem primum fabulae auctorem nominare possis, *Bacchylidem*, nam is, Seruio quidem teste, *de Laocoonte et vxore eius vel de serpentibus a Calydnis insulis venientibus atque in homines conuersis* meminerat; Qui, si antiquus ille fuit μελοποιὸς, Pindari aequalis, non nisi obiter in lyricis suis fabulam attingere potuit, vt tamen eius verba pro fundo essent reliquis poëtis. Vna adhuc superest fabulae de Laocoonte narratio ap. Petron. c. 89. in ἁλώσει Troiae v. 29 sqq. sed ea ex Virgilio, in nonnullis tantum non pueriliter, in aliis declamatorie omnia in maius efferendo, expressa, (etsi in multis bene eam aduersus Tollium defendat Burm.) siue is vere tabulam aliquam tum superstitem ante oculos habuerit, siue habere finxerit. Inter alia, cum Virgilius intactum reliquisset, vtrum Laocoon morsu serpentis perierit, nec ne, ille v. 49 sqq. patrem cum filiis exanimatum exhibet. porro v. 44. de pueris: *paruulas illi manus Ad monstra vertunt; neuter auxilio sibi, Vterque fratri transtulit pias vices, Morsque ipsa miseros mutuo perdit metu.* Placent haec mutui fratrum amoris cogitatione; sed accuratius dispicienti vix ex rerum veritate dicta videri possunt; sibi enim, non alteri, *in graui ac repentino terrore* consulit quisque; et importuno verborum lusu expressa talia nolis. Sed haec iam praeclare animaduersa a Lessingio V. Cl. in Laoc. p. 57. videas. Ceterum, quod *paruulas manus* tribuit, admodum pueros videtur significare velle; et Virgilius: *parua duorum corpora* natorum. Talia quoque in Codicis Vaticani pictura, admodum inscite facta, expressa videas. Si tamen sacrificanti patri ministerium praestiterunt, tamquam Camilli; vix adeo teneros exhiberi a poëta posse putes. Et tales impuberes, (quamquam et ii ipsi reprehensi, quod patris speciem non satis aequent. v. *Richardson. Descript. de divers Tableaux* etc. p. 513. Comes *de Caylus* Tom. XXV. Mem. de l'Ac. des I. p. 329.) in nobilissimo illo Laocoontis cum filiis duobus signo, quod Viridarium Pontificis Max. Romae habet, siue Rhodiorum artificum opus, siue eius exemplum, exhibentur. In reliquis meo quidem iudicio aut nihil in signo illo

 occurrit,

Digitized by Google

occurrit, quod magnopere cum Virgilio conueniat, aut vnum et alterum, quod adeo, nec artificii vel carminis ratione ita postulante, diuersum sit, occurrit. Quae cum ita sese habeant, parum materiae ei disputationi, inde suppetere videri possit, vtrum poëtam artifex, an is poëtam sequutus sit. Neuter enim alterum, neque vterque commune aliquod exemplum, vel eundem auctorem, ante oculos habuisse, sed vterque suos auctores, (quos plures in hac fabula exstitisse vt constaret, supra a nobis allaboratum est) suaeque artis rationes sequutus esse dicendus. In hanc tamen de discrimine inter poëtae et artificis opera, eorumque caussas ac rationes, disputationem incidisse Lessingium V. Cl. est quod gratulemur, cum ei librum praeclarum eo nomine inscriptum debeamus. In Holdsworthii et Spencii Annotat. et Obss. ad h. l. etiam nonnulla nuper legimus, sed vulgaria fere, partim et falsa.

EXCVRSVS VI.

II, 222. *Clamores simul horrendos ad sidera tollit* Laocoon. Quae docti viri nostrates nuper super h. l. disputarint, recenti tenetur memoria. Mihi quidem, quid in poëta excusandum vel defendendum videri debeat, nondum satis liquet. Certe ne clamores memoraret, nihil eum deterrere potuit. Nam in Laocoonte nec herois aut magni viri fortitudo et constantia, nec Romani pectoris gladiatoriis spectaculis efferati immanitas omnino vllum habere potest locum. Agendum erat poëtae inprimis hoc, vt portentum terroris et horroris plenum offerretur, quo Troiani obstupefacti suspicionem fraudis animo dimitterent et Equum in vrbem reciperent. In tali consilio *clamoris* ratio haberi a poëta poterat hactenus, quod ad terrorem augendum clamores ingentes, quos tolli audias, facere possunt et ipsi, in tam atroci casu, in quo naturae impulsus ita fert, vt clamorem tollas. Neque ea res fastidium aut reprehensionem habere potest. Enimuero doloris victi, questusque repressi vel temperati, laus omnino fuisset nulla. Non enim de pugna vulnereque accepto agitur. Nihil hic de virtute militari, nihil de fortitudine sapientis. Constantiam ac tolerantiam in prodigio eiusque horrore declarando nemo desiderat. Aliter res se haberet in Laocoonte in scenam producto, quando mores eius simul sunt exprimendi. Virgilius vero omnia ad terrorem et miserationem efferre et debuit et voluit.

EXCVRSVS VII.

237 sqq. *Scandit fatalis machina muros* etc. Non male haec, sine dubio e vetere poëta, ornantur apud Tryphiod.

v. 318

v. 318 ſqq. Pallas ibi ipſa Equum impellit, Iuno autem et Neptunus portae compagem laxant. Omnino plures hanc narrationem ornandi modi, variis nouis caſibus ac miraculis rerum intextis, apud veteres fuiſſe videntur; qua in re ipſe Homerus praeiuit in notabili episodio de Helena Equum obambulante. Odyſſ. δ, 274 ſqq. quod haud dubie in alio vetere poëmate accuratius fuit tractatum, vti etiam ex Tryphiod. 442 ſqq. apparet, vbi propius ad veri aliquam ſpeciem res expoſita. Mihi de illo loco, quo primo obtutu nihil abſurdius eſſe poſſe videtur, ita ſtatuendum videtur, vt, ſuſpicione de conditis in Equo Achiuis ſemel orta, Helena acceſſerit, et varia tentauerit, quo efficeret, vt, qui incluſi eſſent, feminae ſibi amicae ſe proderent. Itaque non modo ſe ſuumque nomen profata ſuamque erga Achiuos, populares ſuos, beneuolentiam et in priſtinum maritum fidem intemeratam teſtata eſt, verum etiam reditus ſui ad Achiuos et in Graeciam deſiderium commemorauit, quod ſibi commune eſſet cum vxoribus Achiuorum apud Troiam deſidentium; quippe quae votis precibusque aſſiduis reditum maritorum expeterent. Quae vt tanto magis ad affectum mouendum eſſent dicta, mulierum iſtarum, quippe quas olim familiares ſibi habuerat, ipſa verba, blandasque maritorum ſuorum compellationes vocesque adeo ad deſiderii amorisque ſignificationem compoſitas imitatur. Nec multum aberat, quin ea res ſucceſſum haberet. Omnium enim animis recordatione et miſeratione coniugum relictarum motis multi ſe vix continebant, quin Helenae reſponderent.

EXCVRSVS VIII.

II, 250 ſq. *Vertitur interea coelum et ruit Oceano nox* etc. Praeiuiſſe Ennium Annal. VI. *Vertitur interea coelum cum ingentibus ſignis* Macrobius VI, 1. obſeruauit; id quod tantum ad verba pertinet. Rem iam Leſches docuerat, qui ſuam de Troia capta narrationem ſic erat orſus: Νὺξ μὲν ἔην μέσση, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quando Sinon facem ſuſtulit, apud Schol. Lycophr. 344. Omnino tamen Virgilius Euripidem ante oculos habuit Troad. 542 ſqq. Adde chorum Hecubae 914 ſqq. — Facem diximus a Sinone ſublatam, quae vulgaris eſt narratio; at inf. Aen. VI, 517. ab Helena factum narratur. Coniunxit vtrumque Tryphiod. 498 ſqq. et potuit ſane alterum poſt alterum fieri. At in hoc ipſo loco II, 256. 257. facem nauis imperatoria Agamemnonis extuliſſe dicitur: *flammas cum regia puppis extulerat;* quod Seneca ſequitur et imitatur Agam. 427. 428. Sed hoc eſt ſignum profectionis claſſi ab imperatore datum.

Digitized by Google

EXCVRSVS IX.

II, 293. 296. 297. et al. *super Penatibus, Palladio et Vesta.* Quid tandem illud sit, quod Aeneas capta Troia secum in Italiam abduxerit, nam modo Penates, modo Palladium, modo Vesta memoratur, fuerintne priuati Aeneae an publici Penates, et qua specie vel fuerint vel sint crediti, paucis iuuat inquirere, quantum quidem ad loca nonnulla poëtae declaranda facere id potest, inprimis si historiae fidem, quam deserere in nonnullis videtur poëta, compares; quandoquidem poëta Penatium religione tam praeclare vsus est ad maiorem Aeneae fatis, errori et ad Italiam accessui, dignitatem mirationemque conciliandam. Multo enim augustiora omnia videri facile intelligas, si inferre Aeneam Latio Penates (*inferretque deos Latio*) quam Latium accessisse audias, et sic porro. Primum poëta *Palladium* rem facit a Penatibus diuersam, abreptum illud ab Vlysse et Diomede lib. II, 163 sqq. *impius ex quo* etc. At, quos Aeneas asportauit, *Penates* fuere. Primus de iis locus est Aen. II, 293 sq. vbi Hector per somnum ad Aeneam: *Sacra suosque tibi commendat Troia Penates; Hos cape fatorum comites* — Paullo post v. 296. *Sic ait, et manibus vittas Vestamque potentem Aeternumque adytis effert penetralibus ignem.* Et mox postquam Anchisen in humeros receperat, v. 717. *Tu genitor, cape sacra manu patriosque Penates.* Medio loco, quod poëtae facere possunt et solent, alterum, *Penates*, tacuit, et solum *vittas Vestam et ignem* memorauit, tanquam partem *sacrorum*, quae primo et tertio loco memorauit: *Sacra suosque Penates;* scilicet *sacra* vniuerse, et in iis etiam *Penates;* nisi plane declaratiue solos Penates per *sacra* omnino intelligere malis. Etiam Seneca de Benef. III, 37. *Anchises complexus sacra ac Penates deos.* Tandem Aeneas de se lib. III, 12. *feror exsul in altum Cum sociis natoque Penatibus et magnis dis.* Ex naturali verborum ordine alii *Penates*, alii *magni dii* esse debent. Atqui communis est veterum opinio, eosdem fuisse *Penates* et *deos magnos* e Samothracia. Varronem et Heminam Cassium laudat Seru. ad I, 378. (vnde Pompon. Sab. ad I, 68. sua transtulit) Macrob. III. Sat. 4. adde Seru. ad II, 296. III, 12. Iidem *dii patrii*, θεοὶ πατρῷοι. Sed et ipse Virgilius III, 159. vbi Penates Aeneae per somnum apparent: *Tu moenia* magnis *magna para.* Videntur itaque iidem esse *Numina magna* v. 264. Itaque declaratiue in illo III, 12. loco positum esse debet: *Penatibus et magnis dis.* Sed v. not. ad e. l.

De Palladio et Vesta mox videbimus, paucis praemissis de Penatibus. Ex locis laudatis colligi posse videtur, omnia ista

ista adeoque et ipsos Penates in Aeneae domo fuisse; namque ex ea efferuntur. Atqui hoc poëtae in Penatibus adhibendis consilio, et aliorum locorum sententiae, ipsique rei repugnaret. Nam *publici Troiae Penates*, *dii patrii*, non Aeneae priuati esse debuere, qui in Italiam abducti ad Romanos tandem peruenerunt. Et sunt loca, in quibus passim *Troiae Penates* dicuntur. Sic II, 293. *Sacra* suosque *tibi commendat* Troia Penates VII, 121. *Vosque, ait, o fidi* Troiae *saluete* Penates. V, 62. *adhibete* Penates *Et* patrios *epulis*, *et quos colit hospes Acestes*, et v. 632. O patria et *rapti nequicquam ex hoste* Penates. Tandem IX, 258. *Excipit Ascanius: Per* magnos, *Nise*, Penates Assaracique Larem *et canae penetralia Vestae*. Si igitur publici Penates fuere, poëta obscurum et intactum reliquit, cur in Aeneae domo Penates publici habebantur, et quomodo ad Aeneam potissimum Penatium cura spectabat. Poëtae satis erat, Hectoris vmbrae monitu id fieri. Eo loco, quo de Aenea τὰ ἱστορούμενα afferimus, plura olim esse commemorata apparebit, quibus poëta insistere et rem, tanquam vulgatam satis, tacite sequi poterat. Sed quod inprimis poëtae animum impellere potuit, est forte hoc, quod Aeneam sacerdotio functum tradiderat antiquitas. Certe ex Dictye IV, 17. discimus, *Apollinis sacra eum praecipue* esse tuitum; et secundum Menecratem Xanthium a Dionys. Halic. I, 48. excitatum Aeneas ad defectionem a Priamo hoc ipso erat adductus, quod *sacerdotii dignitate* ab eo fuerat exclusus, ἄτιτος ἐὼν ὑπὸ Ἀλεξάνδρου, καὶ ἀπὸ γερέων ἱερῶν ἐξειργόμενος. Fundus rei Il. ν, 461. Ceterum vulgo in arce Penates seruati narrantur; cf. Dionys. Halic. I, 46. 69. et al. et hoc ex perpetuo veterum ciuitatum more ita se habere debuit. Hoc tamen sequi poëta non potuit, qui Aeneae domum in alia vrbis parte sitam esse voluit, vnde mox ad arcem accurreret. Apponam Hellanici Lesbii vetustissimi scriptoris, narrationem ap. Dionys. Halic. I, 46. 47. Vrbe capta, inquit, Aeneas cum suis Dardaniis se recepit in arcem Pergamum, ἐν ᾗ καὶ ἱερὰ τὰ πατρῷα τοῖς Τρωσὶν ἦν, eamque defendit. Cum tamen videret, hostium impetum diu sustineri non posse, hominum corpora καὶ τὰ ἱερὰ τὰ πατρῷα et opes seruare studet; tum, infirma multitudine praemissa, ipse cum iuuenibus in Idae munitiora loca discessit, ἀγόμενος ἐπὶ ταῖς συνωρίσι τόν τε πατέρα καὶ τοὺς θεοὺς πατρῴους. Inde induciis cum hostibus factis discessit, παραλαβὼν τὸν πατέρα καὶ τὰ ἕδη τῶν θεῶν h. e. simulacra—Et agro Laurente capto c. 55. f. alii Penates (τὰ ἕδη τῶν θεῶν) in locum indicatum e nauibus efferunt, alii vero bases (βάθρα) et aras ipsis statuunt, mulieres autem cum vlulatu et choreis sacra prosequebantur et c. 57. ἱδρύονται τὰ ἕδη τῶν θεῶν ἐν τῷ κρατίστῳ.

 Fuisse

Digitized by Google

Fuiſſe autem Penates ſimulacra deorum, et quidem, cum ab Aenea portari poſſent, lignea, formaque deorum ſolita, ex locis ſeqq. apparere videtur: III Aen. 148. *Effigies ſacrae diuum Phrygiique Penates Quos mecum a Troia mediisque ex ignibus vrbis Extuleram, viſi ante oculos adſtare iacentis* et v. 173. *coram cognoſcere* vultus Velatasque comas praeſentiaque ora *videbar.* Seruius ad III, 148. haec habet: „*Varro* ſane *Rerum* „*Humanarum ſecundo* ait, Aeneam deos Penates in Italiam re„duxiſſe, (hoc et Macrob. III, 4. repetit) quaedam lignea vel „lapidea ſigilla, quod euidenter exprimit dicendo: *Effigies ſa*„*crae diuum Phrygiique Penates;* quamuis alio loco alias opi„niones ſecutus diuerſa dixerit.„ Romam, vt mox videbimus, deducti arcana primum religione haberi, mox tamen hominum conſpectui ſubiici ac vulgari coeperunt. Nam Dionyſ. Halic. I, 68. Romae in aede deum Penatium ſub Veliis duo Genios ſeu adoleſcentes ſedentium habitu et haſtam manu tenentium viderat, eoque Timaei fidem eleuat, qui mera κηρύκεια, *caduceos,* eſſe ab indigenis audierat; forte tamen nec hoc falſo, ſi id ad informia rudis artis opera referas. In numis, gemmis, marmoribus, vt in tab. Iliaca n. 98 et 117. (ſed talia vnicuique, libros euoluenti, occurrentia ambitioſe memorare piget) Anchiſes Aeneae humeris haerens tenet capſulam vel aediculam, qua Penates incluſi ſunt; in aliis tamen Palladium tenet; quod nonnunquam ipſis Aeneae manibus inſiſtit; nam peplo inuolutos Penates tenens Aeneas (πέπλυς περισχών, vt Lycophr. 1266.) mihi nondum in priſcis monumentis occurrit.

Haec igitur ſimulacra, hos Penates, Italiae inferri, fatale erat, cf. III, 167 ſqq. Atque habuit vtique res euentum ſuum; collocati ſunt Penates Lauinii, (ſecundum Lycophr. 1261. in Palladis templo) vnde mox, Alba Longa condita, cum in nouam vrbem deducendi eſſent, cedere loco noluerunt, v. Dionyſ. Halic. I, 67. Orig. G. Rom. 17. et alios. Romam tamen aliquando migrare non recuſarunt, ſiquidem Penatium aedes Romae fuit ſub Velia, non longe ab aede Veſtae, v. Dionyſ. ibid. incendio Neroniano deleta. v. Donat. III, 3. de Vrbe Roma. Non enim recte alii tradiderunt in Veſtae templo Penates ſeruatos. v. VV. DD. ad Tacit. Annal. XV, 41.

Etiam *Veſtam* cum *igni aeterno* Aeneas abstuliſſe Troia creditus. Aen. II, 296. *vittas Veſtamque potentem* effert Hectoris vmbra. Adde V, 744. 745. Ouid. Faſt. III, 423 ſqq. vnde *Iliaci foci* Veſtae, *Iliaci ignes* etc. In ſacro Lauinienſi a Coſſ. faciendo cum Penatibus etiam Veſtae ſacrificatum Macrob. III. Sat. 4. et Seru. ad Aen. II, 296. notarunt.

Palladium

Digitized by Google

Palladium tandem, h. e. signum Palladis antiqua religione cultum et διιπετὲς habitum, cum ipsis Penatibus Aeneam extulisse narrant quidem alii, poëta vero, vt supra dictum, non memorat, quippe qui eam narrationem sequitur, quae pro antiquiore habenda est, furtim illud ab Vlysse et Diomede iam ante Troiam captam ablatum fuisse. v. Aen. II, 164 sqq. ab Antenore proditum Achiuis, vt alii addunt; sed res variis modis a poëtis ornata. Ita sponte et volentem sequutam esse Palladem alii memorauerunt. v. Ouid. Fast. VI, 431. In quem sensum Tryphiodori v. 54. ex lectione Cod. Medic. (secus quam Lennep. ed. Coluth. v. 196. volebat) est constituendus. Ἦλθε δὲ καὶ Δαναοῖσιν ἑὸν βρέτας ἁγνὸν ἄγουσα Ληϊτὴ μὲν ἔοῦσα, φίλοις δ᾽ ἐπίηρος Ἀθήνη. h. e. furto quidem abducta, Achiuis tamen propitia. Distinguendus autem hic Vlyssis in vrbem ingressus ab altero illo, quo mendici habitu res et consilia Troianorum speculatus est. v. Odyss. δ, 244 sqq. Eurip. Rhes. 501. 710 sq. Hecuba 239 sqq. Quintus Cal. vtrumque ingressum tantum strictim memorat, V, 278. X, 346. forte quod Lesches, quem maxime expressisse nobis creditur, hanc fabulam omiserat; ex altero tamen loco discas Alcathoum, custodem Palladii caesum, esse eum, quem in gemmis prostratum ante Diomedem vides. Nouum enim est gemmas nobilissimas Dioscoridis, Solonis, Hylli aliorumque sacrilegium hoc Palladii ablati exhibere. Creditum tamen inter Romanos Palladium hoc Romae in Vestae templo seruari, fatale etiam huic vrbi habitum; nec vlli viro, ne Pontifici quidem Maximo, videre illud fas fuit. Quibus de rebus multi egerunt. Satis est comparare Ouid. VI. Fast. 421. 431 sqq. Hinc Vestam interdum cum Palladio videas, vt in Sarda apud Maffeum Gemm. ant. P. II. n. 76. Omittimus quae de gente Nautia, in cuius tutela Palladium habebatur, aliisque rebus disputari possint. Ex altera parte non minus Athenienses Paladium Troianum in sua arce seruare videri volebant. v. Pausan. I, 28. Religionum harum tam diuersarum a poëtis variis modis ornatarum cum fidem adstruere vellent vrbium scriptores, passim et grammatici, atque ostendere, quomodo ad Aeneam rediisset Palladium a Graecis ablatum, multa commenti sunt, quibus tota haec de Palladio quaestio ita obscurata est, vt multorum doctorum virorum, qui expedire rem volebant, otium consumserit. Nobis satis est caussas diuersitatis indicasse. Occurrit autem cum Palladio Aeneas in multis numis gentis Iuliae; armata virguncula stantis habitu; eadem fere specie, qua in monumentis id quoque Palladium conspicitur, quod Diomedes cum Vlysse abstulit; quo ipso Heinsii sententia firmatur

matur ad Ouid. Fast. VI, 423. cf. Apollod. Bibl. III, 11, 3. et ipse Virgilius Aen. II, 172. *Vix positum castris* simulacrum; *arsere coruscae* Luminibus *flammae* arrectis, — *terque ipsa* solo Emicuit parmamque *ferens* hastamque *trementem*. An vero Palladis signum hoc idem habendum sit, aut a poëtis habitum fuerit, quod in templo Palladis in arce Ilii sito visebatur, et in cuius genibus peplum Troianae mulieres apponunt Il. ζ, 273. 303. N. Heinsius illo loco quaerit; sed vt idem haberi possit, nolim cum viro doctiss. θεῖναι Ἀθηναίης ἐπὶ γούνασιν interpretari *ad genua*, quod iam Strabo refellit, multo minus *induere*. Nam diuersa in arce Palladis signa esse et potuere et debuere. Nam etiam in nostro poëta lib. II, 225 sqq. postquam v. 165 sq. ablatum iam Palladium memoratum erat, angues, qui Laocoontem cum filiis eliserant, in templum Mineruae in arce fugiunt, *Sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur*. Et quale dicemus fuisse Palladis signum illud, quod Cassandra ab Aiace Oilei violata auertit vultum? v. Lycophr. Cassandra v. 361. Quint. Cal. XIII, 425 sq. quod bene poëta noster ad aliam rem ornandam transtulit Aen. II, 172. Non igitur Maro sui oblitus videri debet, sed diuersa fuere in arce Palladis signa. Diuersum etiam a Penatibus Palladium illud διιπετὲς a plerisque, et ab ipso poëta, habitum vidimus; sed ex aliorum doctrina *Pallas* cum *Iunone* iis ipsis diis Penatibus erat accensenda. v. Macrob III, 4. *Apollinem* et *Neptunum* alii apud eundem, frustra aduocato versu Aen. III, 119. at *Tusci Cererem*, *Palem et Fortunam* Penates tradiderant. v. Seru. ad Aen. II, 325. adde eund. ad II 119. III, 12. Quae omnia ita componi possunt, vt partim obscuram ac parum expressam Penatium formam coniecturae locum fecisse dicamus, partim diuersis temporibus diuersas Samothracum religiones, multo magis eas, quae inde erant deriuatae, diuersasque *deorum magnorum* interpretationes fuisse meminerimus. Redit adeo disputatio ad deos Cabiros, de quibus multa satis subtiliter quaesita, etiam nuper a Freretto, Hist. Acad. Inscr. Tom. XXVII. sed ad opinionum magis et coniectationum vanitatem, quam ad veterum historiarum fidem. Loca class. sunt Schol. Apollonii I, 916. Dionys. Halic. I, 67—69. Macrob. III, 4.

Ceterum Penates, ignem sacrum et Palladium etiam iungit Lucan. IX, 990—94. docto in loco.

EXCVRSVS X.

II, 341 sq. 386 sq. 424. 425. De Coroebo Mygdonis f.

argumentum, pro episodio inductum a Virgilio, variis modis a veteribus fuisse tractatum videtur, donec tandem stulti et ve-

cordis

vecordis hominis perſonam ei induerent, vt adeo in prouerbium abiret. Ad v. 341. Seruius: *Hunc autem Coroebum ſtultum inducit Euphorion, quem et Virgilius ſequitur, dans ei inſ. 390 Dolus an virtus quis in hoſte requirat? cum ſit turpiſſima dolo quaeſita victoria.* Prius illud notatu dignum; Euphorion enim Coroebo, temerario forte in Achiuos facto impetu, perſonam vecordis hominis primum addidiſſe videtur; dum ſcilicet argumento ab aliis tractato nouitatis gratiam conciliare volebat. Etiam Pompon. Sab. *Euphorion*, inquit, *inducit eum ſtultum.* Sed alterum, quod in Seruio *Euphorionem Virgilius ſequi* traditur, inepti grammatici commentum eſt, nec, niſi alia fuere in Euphorione, quae expreſſa forte ſunt a poëta, ex hoc liquet, an Euphorionem ante oculos habuerit Virgilius; quod adeo ſine fundo idoneo ex h. l. ponit Iac. Nic. Loenſis Epiphyll. II, 3. vt non magis vera ſunt, quae de carmine *Minxade* depromta a Virgilio eſſe vult. In Polygnoti tabula ap. Pauſan. X, 27. Coroebus etiam erat expreſſus, vbi ille addit: eius monumentum nobile in Phrygum finibus (ἐς Τεκτοφρύγων adiectum, de quo v. Intpp.) et Mygdonas ab eo nomen habuiſſe; quod falſum. Nam *Mygdones* antiqua Thracum ſtirps fuere. Veniſſe eum ad Caſſandrae nuptias, et *occiſum*, ὡς μὲν ὁ πλείων λόγος, *a Neoptolemo; Leſcheus autem a Diomede interemtum carminibus prodidit.* Itaque Virgilius tertium aliquem auctorem ſequutus eſt. Nam is v. 425. a Peneleo interfectum tradit. Leſcheum ſequutus eſt Quintus Calab. XIII, 168 ſq. Ad aram interfectum exhibet etiam Tabula Iliaca n. 104. Ceterum quae de Coroebo ſubiiciuntur, eum Caſſandrae amore incenſum operam Priamo in hoc bello obtuliſſe, eleganter ab Homerico Othryoneo Il. ν, 363 ſqq. traducta ſunt, ſed multo ſuauius et ornatius, inprimis hoc: *Infelix qui non ſponſae reſponſa futurae* Audierat.

EXCVRSVS XI.

II, 506. *Forſitan et Priami fuerint quae fata requiras.* Etiam ſuper Priami caede narrationis fuit diuerſitas. Adeat, qui ſingula cognoſcere cupit, Seruium, Pompon. Sab. Quintum XIII, 220—241 ſqq. Pauſan. X, 27. p. 865. Virgilius vulgarem rationem ſequitur, eximie tamen omnia ornauit. Sed ab Euripide Troad. 479. 481 ſqq. mutuatus eſt ea, quae de Hecuba 515—524. egregie ad miſerationem ficta ſunt, ſimul tamen Homeri ductu Il. ω, 200 ſqq. (non ex Il. χ, 108 ſqq.) vbi Priamus ad Achaeorum caſtra iter eſt ſuſcepturus. Politae caedem memorauerant et alii, vt e Quinto Cal. XIII, 214. intelligitur, et fortaſſe primo loco Steſichorus in Ἰλίου πέρσει, vt ex Tabula Iliaca coniicias,

Digitized by Google

cias, quae totum hoc factum eodem modo, vt Virgilius, exhibet n. 105. 106. Nam Lesches de Priamo aliter tradiderat, vt iam ex Pauſ. X, 27. notauimus. Sed quae ad miſerationem poëta compoſuit et hic, non alibi inuenio; etſi orationem Priami ad Pyrrhum habitam recitat Quint. Cal. XIII, 225 ſqq. Tryphiodorus autem affectum infert non male v. 624 ſqq. —Porro Priamus ad aram Iouis Hercaei caeditur, communi poëtarum et grammaticorum narratione. Sed in hac difficultas occurrit. Veteres enim Graeci eam in aula ſub dio poſitam memorant. Athen. IV. p. 189 E. Ὅμηρος δὲ τὴν αὐλὴν καὶ τάττει ἐπὶ τῶν ὑπαίθρων τόπων. Ἔνθα ἦν ὁ τοῦ Ἑρκείου Ζηνὸς βωμός. (Scilicet apud Homerum qui aedes intrat, primum ἕρκος, in hoc αὐλὴν ſubit, tum πρόδομον, tandem ad θάλαμον procedit) Vide Eurip. Troad. 482. 483. Pauſan. IV, 17. p. 321. X, 25. p. 865. adde II, 24. Quintum Cal. XIII, 220. vbi not. Tryphiod. 622. alios Cerda laudauit. Virgilius ex parte hos auctores ante oculos habuit, ex atrio tamen in impluuium rem traduxit; *Penates* enim memorat, quorum ara in penetralibus tecti eſſe ſolebat, ſub implutio, non in aula. Forte dicas illum aut (quo Seruius ducit) Iouem per Penates eſſe interpretatum, (etſi plura ſimulacra non vnum Iouis ſignum videtur agnoſcere v. 517. Sed et de vno intelligi poteſt, et. cf. Ouid. Met. XIII, 412. 413.) aut Penates pro ipſa domo dixiſſe, quam inumbrabat laurus. vt iam Cerda acceperat. Sed haec dura ſunt. Ceterum ſi alii, vt Quintus Cal. VI, 147. XIII, 436. aram Iouis Hercaei in arce ponunt, recte vtique hoc faciunt; nam regia Priami erat in arce.

EXCVRSVS XII.

II, 567 ſqq. Helenae recuperationem varie a veteribus poëtis fuiſſe expoſitam, vel ex lib. VI, 525. et ex imitatoribus, quos habemus, apparet: v. Quint. Cal. XIII, 354 ſqq. 385 ſqq. (vbi, quae hic de Aenea memorantur, Menelao tributa videbis: impetum occidendi Helenam et Veneris interuentum) XIV, 39 ſqq. Tryphiod. 602—621. Euripidem plane hic deſerit Virgilius, ſi nobiliſſimum Troadum locum compares 860—1058. Mox *limina Veſtae Seruantem* dixit Helenam. Ad templum Veſtae vulgo referunt, ad quod illa confugerat. quod ſane eſſe potuit in Pergamo, acropoli, vt Mineruae et Apollinis templa (cf. Quint. Cal. XIII, 433 ſqq.) et Veneris ſecundum Tabulam Iliacam n. 107. in ea fuerunt; Iunonis inf. 761. et ipſa ara Iouis Hercaei v. ſup. ad v. 512. Veſtam autem Aeneas abduxit, cum Ilio excederet. v. Excurſ. ad II, 293. Neſcio tamen an de penetralibus regiae Priami intelligendum ſit, in quibus ignis Ve-

ſtae

Digitized by Google

stae sacer in ara. v. sup. II, 296. 297. de Aeneae domo. Erat autem Helena in thalamo Deiphobi, vnius ex Priami filiis; adeoque in ipsa regia cf. sup. 503.

EXCVRSVS XIII.

II, 721 — 23. *Haec fatus — Succedoque oneri.* Plurium veterum monumentorum notum argumentum, inprimis gemmarum et numorum v. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 373. 374. in qua n. 109. haec etiam Aeneae fuga occurrit, et quidem Mercurio duce; et Saxius V. Cl. ad Virgilium Iustic. T. IV. p. 41. Obseruare licet etiam in gemmis nonnullis τὸ βυσσινον φᾶρος in Anchisae tergo fluctuans, quod Sophocles in *Laocoonte* notauerat ap. Dionys. Halic. I, 48. cf. Disquis. de Inuent. mater. Aeneidis.

EXCVRSVS XIV.

II, 725. Creüsa in Polygnoti tabula apud Delphos intercaptiuas erat relata. v. Paus. X, 26. vbi addit, secundum alios eam tanquam Aeneae vxorem per deorum matrem ac Venerem a seruitute fuisse liberatam. Atque hoc sequitur Virgilius, cf. v. 788. adde Seru. ad v. 735. Cybeles autem numen ad *Idam* et Phrygiam proprie pertinet. At Lescheus eodem Pausania teste et Cypria carmina Eurydicen Aeneae vxorem dederant. Videntur tamen iidem eam Aeneae fugae comitem addidisse; namque in Tabula Iliaca n. 109. quae ex Lescheo magnam partem expressa est, vxor Aeneam sequitur. *Creüsa* Sophoclis fuit fabula, sed an ad hanc nostram trahenda, ignoratur. Creüsae nostrae et Apollinis filium Anium, nepotem Andrum, tradebant scriptores, qui de Andriorum originibus scripserant v. Conon. Narrat. XLI. Mox vbi Aeneas *portis* se appropinquasse narrat, *Porta* intelligenda est ab hoste auersa, versus Idam et partes australes, vnde tamen non minus litus peti poterat. Quintus Cal. X, 338 sqq. ex antiquioribus poëtis cyclicis, vt arbitror, quatuor portas Troiae memorat: Scaeas, Idaeas, tertiam, quae versus campi planitiem et quartam, quae ad Simoëntem ducebat. Scaeae, versus occidentem spectabant, eaedem etiam Dardaniae dictae; etsi has alii versus orientem sitas esse volebant, vide Eustath. p. 608. 609. 1274, 1. et Hesychium in Δαρδάνιαι. Adde Daret. Excid. Tr. c. 4. Haec per se leuia ac vana in Troiae topographia ad poëtarum loca nonnulla declaranda vtilitatem habent.

EXCVRSVS XV.

II, 781. 782. *Ad terram Hesperiam* etc. — *leni fluit agmine Thybris.* In his versibus grauis censura poëtae occurit. Audierat

dierat scilicet Aeneas iam tum ex Creüsa, quam in terram fata eum essent ductura. Atqui in sequente libro Aeneam in Thracia mox in Creta considere videbimus, Hesperiae et Tiberis plane immemorem, neque oraculum Apollinis in hunc sensum interpretantem, quod tamen facere necesse erat ei, qui haec ex coniuge sua audierat. Quomodo porro classem parare poterant III, 7. *Incerti quo fata trahant, vbi sistere detur?* et 87. *Quem sequimur? quoue ire iubes? vbi ponere sedes?* In Seruianis iam olim fuisse videtur, qui haec deprehenderet: *Cur ergo*, inquit, *Aeneas horum non meminit et considit in Thracia et aliis locis?* Et ad III, 181. etiam alios hic haesisse intellexi e Burm. nota. Potest tamen aliquid, nec sine colore aliquo, responderi: quod *Hesperia* siue *Italia* terra tum erat ignota, obscuri nominis et ignoti situs, multo magis Tiberis; vnde de eo non male inf. lib. V, 83. *Ausonium*, quicunque est, *quaerere Thybrim;* quodque Creüsae monitum, vt solent res obscurae aut minus probabiles, parum alte in Aeneae animum descendisse videtur; non magis ac Cassandrae vaticinium lib. III, 183 sqq. Bona est in hanc fere sententiam nota Holdsworthi p. 236. cf. p. 232.

EXCVRSVS XVI.

II, 801. *Iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae Ducebatque diem.* Noto poëtarum more sidera montibus oriuntur vel occidunt; quem autem alium quam Idam montem memorare h. l. poterat poëta? Ita Eurip. Troad. 1068. Idam τέμενός πρωτοβόλον ἁλίῳ eadem ratione memorat. Grammatici tamen alteram illam formam, *tibi deserit Hesperus Oetam* VIII. Ecl. 30. comparantes super Ida argutantur. Pompon. Sab. ad h. l. *Describit diem, cum sol in ariete est; tum videtur oriri e cacumine montis Idae. Ergo et mense Martio direpta fuerit Troia.* De hoc quidem, quod vltimo loco positum, aliter tradiderant veteres, v. Excursum ad lib. III. princ. Quod ad prius illud attinet, an verum sit id, quod satis subtiliter enarrat Grammaticus, nescio. At illud satis constat, poëtam non de Sole, sed de Veneris stella loqui. Aliud circa solis ortum phaenomenon memoratur in monte Ida, sed non nisi circa Caniculae ortum, apud Diodor. XVII, 7. et Lucret. V, 662 sqq. vide Voss. ad Melam lib. I. c. 18. *Luciferum* autem, seu Veneris stellam etiam cum respectu fabulae memorasse videtur a Seruio et Varrone laudatae. Stellam enim illam ab Aenea, donec ad Laurentem agrum venisset, semper fuisse visam, narratum fuit. Est aliqua poëtarum ars etiam in talibus, cui tamen indulgere admodum quemquam nolim.

EXCVR-

EXCVRSVS XVII.

II sub fin. Copiose et ornate poëtam fata et facta Aeneae in ipso Troiae excidio exponere vidimus. Vt tamen appareat partim haec minime poëtam temere et ad libidinem finxisse, partim quo ille iudicio inter plures narrationes eam, quae sibi vtilissima erat, amplexus sit, ea breuiter, quae ab aliis his de rebus narrata sunt, subiicere non pigebit.

Quod igitur vrbe ab hostibus ex insidiis capta Aeneas ad arcem accurrit, multaque strenue facit, noli poëtae commentum existimare. Fuit vtique ea de Aeneae virtute fama, et, quam multa ad arcem Pergamum defendendam fortiter ac sapienter egerit Aeneas, quomodo, salute desperata, partem ciuium fortunarumque saluam in Idae tuta eduxerit, pactioneque cum Achiuis facta discesserit, ex Hellanico, antiquissimo scriptore, diserte narrat Dionys. I, 46. 47. (p. 36.) qui locus accurate est legendus.

Virgilius quidem Aeneam quasi in vrbe Troia domicilium habentem inducit, Anchisaeque domum in parte vrbis ab arce remota memorat II, 299 sqq. At Homerus Aeneam ab vrbe Dardano adduxit v. Il. β, 819 sqq. quam cum regione Dardania ille regebat v. Strabo XIII. p. 596 D. Sita illa erat ad ipsas Idae radices, vnde Anchisae habitatio in ipso Ida ab auctore Hymni in Venerem ponitur, v. 68. 75. cf. Quint. Cal. VIII, 97. 98. Troianos ex Dardano et Ophrynio Aeneae paruisse, ex Hellanico tradit Dionys. Hal. I, 46. Ex iisdem locis aliisque vrbibus Troianis, etiam ex Bebrycia, (cf. ibid. c. 54.) confluxisse ad eum, cum in Idam se recepisset, magnam multitudinem hominum, idem Hellanicus ibid. memoriae prodiderat; vnde Virgil. II, 796. *Atque hic ingentem comitum adfluxisse nouorum* etc. et illustris ex Sophoclis Laocoönte locus ibid. c. 48. *Adest Aeneas* — Κυκλεῖ δὲ πᾶσαν οἰκετῶν παμπληθίαν, Συνεπάζεται δὲ πλῆθος etc.

Aeneam cum Achiuis pactione facta saluum discessisse, miro consensu inter veteres traditur, etsi id, diuersissimis modis, modo ad prudentiae laudem modo ad perfidiam ducis trahitur. Ad vtramque rationem siue firmandam siue ornandam caussasque consilii reddendas, scilicet vt in loco, qui a multis erat tractatus, multa ac varia a veteribus erant commemorata, locis etiam Homeri in eas partes tractis, de quibus copiose disputare nihil attinet. Occurrunt illa apud Dionys. Halic. Strab. Dictyem, Auct. de Orig. G. Rom. Seruium aliosque passim, sed prima huius vtique suspicionis semina sparsisse videtur Homerus Il. υ, 180 sq. quos versus quod olim Grammatici tolli voluerunt, ad hanc ipsam controuersiam pertinet, et Il. ν, 459 sqq. Poëtae necessario fuit melior de Aeneae fide fama sequenda, in qua et alios

Digitized by Google

alios habuit consentientes, inque iis Hellanicum Lesbium ap. Dionys. l. c. I, 47. Fuere enim adeo, qui caussam Aeneae operose defenderent, aut eum excidii tempore ab vrbe abfuisse comminiscerentur, vt scilicet tanto facilius a crimine liberarent.

Ad poëticum tamen ornatum animique affectum dulcissimum comparatum est inprimis illud, quod per medias flammas Aeneas patrem humeris susceptum cum diis patriis vrbe capta effert. Itaque in eam rem certatim poëtae inuolarunt, eamque mirifica varietate exornarunt. Sed loca ad obseruandum aeque atque ad intelligendum obuia sunt. Ex antiquioribus Sophoclis locum ex Laocoonte iam supra vidimus: adde Lycophr. 1264 sqq.

In Disquisitione *super inuentionis laude rerum in Aeneide tractatarum* fuisse vidimus, qui Troianum regnum ab Aenea occupatum, alios, qui frustra ab ipso, vt Antenoridis eriperet, tentatum dicerent. Ascanium cum Scamandrio Hectoris f. Scepsii apud se regnasse contendebant, vt ex Strabone XIII. p. 607. ibi memoratum. At eandem gloriam ad se trahebant Phryges, qui agrum Dascyliticum, in quo lacus Ascanius est, incolebant; aiebant enim illi Ascanium arcessitum apud se regnasse, eumque paullo post Scamandrium et ceteros Hectoridas, qui a Neoptolemo e Graecia dimissi (cf. Not. ad Aen. III, 294.) ad ipsum confugerant, in patriam sedem Troianumque regnum reduxisse; ita ex Hellanico Dionysius I, 47. vnde petiisse putandus Pompon. Sab. ad Aen. III, 1. Non admodum diuerse narrata haec videas ap. Conon. narrat. 46. Aeneam capta Troia secessisse in Idam; cum vero Scamandrius et Oxynius Priami filii e Lydia, quo emissi fuerant, rediissent et omnia circa Ilium loca sibi vindicarent, Veneris iussu eum discessisse. Vt tamen idem Conon Narr. XLI. narrat, Ascanius in monte Ida regnum retinuisse videtur; quod et ipsum ad Scepsin, quippe in Idae ὑπωρείαις sitam, spectare potest.

Quam diuersas poëtarum olim sectas fuisse existimes, si audias, in Iliade parua Aeneam captum a Neoptolemo Phthiam abductum fuisse! Versus ipsos Tzetza ad Lycophr. 1263. affert: etsi hoc idem non de Aenea, sed de Scamandrio aliisque Hectoridis traditum a nonnullis Dionys. I, 47. memorat. Habet tamen et Dictys V, 16. quem adeo et hoc a Lesche petiisse, ex hoc ipso constare videtur.

Super *Anchise* post Hymnum Homericum in Venerem et fidem aliquam historiae obscuram non minus varia a variis, qui haec tractauerant, seu coniectando seu argumentum ornando fuerunt inuenta. De eius morte ad lib. III, 710. videbimus. Nunc potissimum illud tenendum, cum eius personam omnino

poëta

poëta egregie tueatur, quippe cui semper det partes iubentis, praecipientis, monentis, quod ad parentum ac senum temporibus heroicis auctoritatem ac sanctitatem praeclare est comparatum, inprimis tamen ei diuinandi et cum auguria, omina ac somnia, tum oracula interpretandi facultatem tribui a Virgilio, vt lib. II, 687 sqq. III, 538. et al. quod Ennii non modo et Naeuii auctoritate facit (v. Not. ad II, 680—84.) sed Graecorum fere scriptorum consensu. Etiam Sophocles in Laocoonte Aeneam induxerat in Idam secedentem Anchisae patris iussu, qui partim acceptorum a Venere mandatorum memor (ex quibus Virgilius mandata Veneris Aeneae data adumbrasse videtur II, 619 sqq.) partim prodigium, quod modo in Laocoonte eiusque filiis acciderat, interpretatus, vrbis interitum praeuidebat ap. Dionys. I, 48. Veneris iussu Aeneam fugisse, etiam apud Cononem inuenias Narrat. XLVI. quae et monuerat vrbem eo loco condendam, vbi bouem sibi admugire deprehensurus esset.

De *Creüsa* Excursu ad II, 725. egimus. Sed quam varie Aeneïdis argumentum a poëtis tractatum fuerit, etiam ex coniuge Aeneae data apparet. *Codonen* et *Anthemonen* ipsi in matrimonio habitas ex iisque duas filias susceptas in Arcadia relictas vel elocatas ex Agathyllo Arcade videas ap. Dionys. Hal. I, 49. at Anii filiam, *Launam*, Aeneae desponsam, videbimus Exc. I. ad lib. tert. Hinc etiam in liberis adsignandis magna diuersitas; cf. Dionys. Hal. I, 72. Quod tandem ad *Ascanium* attinet, eum quidem in Troade relictum nouum constituisse regnum, paullo ante a nonnullis proditum vidimus. Communior tamen opinio, secundum Dionysium Halic. quoque et Strab. XIII. p. 608. A. fuit haec, eum cum patre in Italiam venisse. Ascanii nomen in fuga demum ipsi inditum, cum prius esset *Euryleon*, apud Dionys. I, 65. reperias, adde Orig. G. Rom. 14. quod et ipsum antiquo poëtae deberi videtur. *Alios duo paruulos filios abductos ab Aenea tradere, alios vnum, cui Iulo cognomen, post etiam Ascanio fuerit, secum extulisse*, Q. Lutatius scriptum reliquerat, v. Orig. G. Rom. c. 9. et sic ex Hellanico narrat Dionys. I, 47. relicto Ascanio Aeneam reliquos liberos cum patre et diis Patriis secum auexisse. Ascanium tamen, etsi relictum in Troade, mox, cum pater in Macedonia obiisset, eo accessisse nouosque colonos inde secum in Italiam abduxisse, tradiderat alius vetus auctor, quem Schol. Il. ν, 459. exscripsit. Multo maior circa Ascanium diuersitas post aduentum in Italiam; sed de his nunc non agimus.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER TERTIVS.

ARGVMENTVM.

Euersa Troia, Aeneas collectis suorum reliquiis, quae caedi flammisque supererant, parataque apud Antandrum viginti nauium classe, primum in Thraciam defertur: vbi cum futurae vrbis fundamenta poneret, territus Polydori a Polymnestore caesi prodigiis, Delum petit. Consultoque ibi Apollinis oraculo, cum antiquam gentis suae matrem, hoc est, primam originis suae terram repetendam didicisset, falsa Anchisae patris interpretatione adductus, Cretam contendit. Verum cum ibi quoque, positis iam moenibus, grauissima peste exagitaretur, in somnis monitus a diis penatibus, relicta Creta, Italiam petit. Ibi subito oborta tempestate, primum ad Strophades insulas appulsus, ab Harpyiis infestatur. Mox Actium delatus, in honorem Apollinis ludos celebrat. Inde Corcyram praeteruectus, Epirum tenet: quae id temporis Heleno Priami filio parebat, cui post Pyrrhi caedem Andromache in coniugium cesserat. Helenus Aeneam hospitio excipit, omnique humanitatis genere complectitur, imminentiumque terra marique periculorum certiorem facit. Aeneas, relicta Epiro, Tarentum primamque Italiae oram praeteruectus, ad eam Siciliae partem, quae Aetnae monti adiacet, appellitur. Ibi Achaemenidem, ab Vlysse in Cyclopis antro desertum, supplicem recipit, edoctusque ab eo de Cyclopum feritate, inde anchoras soluit: memorque praeceptorum Heleni, vitatis Charybdis et Scyllae periculis, Siciliae litora longo circuitu circumuectus, tandem Drepanum aduehitur, vbi Anchises, tum senio tum longae nauigationis iactatione fatigatus, fatis concedit. Inde Italiam petiturus, immissa ab Aeolo subita tempestate in Africam eiicitur: quam partem libro primo exsequitur.

Rerum varietate et doctrinae copia hic liber ceteris facile praestat, totus ille ad Odysseae exemplum conscriptus. cf. inprimis Cluuer. Sicil. ant. p. 452 sqq. Quod tamen minus vulgo lectores suauitate sua detinet, non tam id facit, quod Segraisius iudicabat, quod liber secundus grauissimi argumenti, nam de Troiae excidio agit, antecedit, et Didonis amores suauissima narratione sequuntur; sed potius hoc, quod multarum rerum, inprimis quae ad mythos veteres et geographiam antiquam spectant, notitiam habere debet is, qui omnia, quae poëta leuiter tantum attingit et perstringit, intelligere velit.

Post-

Digitized by Google

Postquam res Asiae, Priamique euertere gentem
Immeritam visum Superis, ceciditque superbum
Ilium, et omnis humo fumat Neptunia Troia;
Diuersa exsilia et desertas quaerere terras
Auguriis agimur diuom, classemque sub ipsa
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae;
Incerti quo fata ferant, vbi sistere detur;
Contrahimusque viros. Vix prima inceperat aestas;

1 *Priamique vertere* Medic. sed a m. pr. 2 *Immeritum* Rottend. tert. *visum est* multi ap. Pier. Heins. 3 *Ilion* sex ap. Burm. *fumat* male Probus acceperat pro *fumauit*. Recte post *cecidit* mutatur tempus, *fumat*; quod non vno temporis momento absoluitur. 4 *et diuersas q. terras* aliquot veteres Pieriani, et Menag. Voss. pr. Hamburg. alter pro var. lect. Parrh. Doruill. Haeret Burmannus. Suauior, puto, esset illa lectio; sed ad fidem criticam probabilior est altera lectio *desertas*, cum codd. auctoritate, inter quos Fragm. Vatic. tum quod ea vix nasci potuit ex altera, quae multo expeditior est. Quod autem τῷ *desertas terras* putant repugnare *arua opima* II, 781. et similia; id leue est; possunt enim agri esse deserti et cultoribus vacui, et tamen fertiles haberi, inprimis si cultus accesserit; et terra, in quam noui coloni sunt immigraturi, bene deserta et non satis frequentata hominibus dicitur. Sed id plane h. l. non quaerendum. Poëta enim hoc vnum agit, vt miserationem moueat. Praeclare autem post *Ilium superbum: desertae terrae*; in quibus ipsis sedes nouae erant condendae. 5 *classimque* Sprot. *classesque* pr. Rottend. pro var. lect. 6 *et* abest nonnullis ap. Heins. et Pier. 7 *ferent* duo Heins. 8 *Vt prima* Hamb. pr. *inceperit* Medic. a pr. m.

1—3. Splendidum exordium, pro: Postquam Troia in hunc modum fuerat euersa. —*res Asiae*, regnum Asiae v. sup. ad II, 556.

4—8. *Diuersa exsilia, desertae terrae*, ad miserationem satis grauiter, pro terris nouis ac *diuersis*, longinquis, inhabitandis. —*Auguriis diuum* sup. II, 691 sq. nisi addere malis prodigium flammae v. 682. et Creusae monitum v. 780. In *Antandro* argutantur Grammatici, et Cerda in adiecto *ipsa*. Simpliciter ex Strab. XIII. p. 606 D. tenendum, versus meridiem ab Ilio, ad sinum Adramyttenum, fuisse, etiam serioribus temporibus, vrbem Antandrum, nauale, ad Idaei montis radices. Nihil igitur mirum, si poëta naues Aeneae in tam nobili et commodo loco aedificatas tradit.

8. *Vix prima i. aestas* s. aestatis prima pars, h. e. ver. v. Excurs. ad h. v.

Digitized by Google

Et pater Anchises dare fatis vela iubebat:
Litora quum patriae lacrimans portusque relinquo 10
Et campos, vbi Troia fuit. Feror exsul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus, et magnis dis.
Terra procul vastis colitur Mauortia campis,
Thraces arant, acri quondam regnata Lycurgo;
Hospitium

9 *At p.* duo Burm. *Et pro cum* in Montalb. et interpr. Vossiani. Heinf. sed *et* exquisite apud poëtas pro *vt, cum*; etsi nolim praestare, quod Seruius ait, velocitatem inesse. — *dare ventis vela* duo Hamb. pro var. lect. et ed. Ven. quae sane communis poëtarum ratio; sed propter hoc ipsum suspecta; etsi non diffitendum, *fatis*, in quo optimi Codd. consentiunt, etiam fragm. Vatic. parum commodum h. l. videri. 10 *cum* Heinf. e Medic. aliisque; vulgo *tum*. duo *dum*. 12 *gnatoque* scribunt multi. *cum magnisque p. et dis* Menag. pr. 14 *erant* sec. Moret. et Medic. a m. pr. *Ligurco*, *Lygurgo* et *Ligurgo* passim in codd. scribitur.

9. *Fatis*, propter deorum iussa et monita, de quibus ad v. 5. dictum.

10—12. Notabilis est Seruii nota: *Amat poëta, quae legit, immutata aliqua parte, vel personis, ipsis verbis proferre. Naeuius enim inducit vxores Aeneae et Anchisae, cum lacrimis Ilium relinquentes, his verbis:* Amborum vxores noctu Troiad exibant, Capitibus opertis, flentes ambae, abeuntes Lacrimis cum multis. *Hoc iste Aeneam eodem in tempore eiusdem rei caussa inducit fecisse, cum dicit:* Litora tum p. — relinquo. Vnde haec deprompta sint, docet Vossius in not. ad Naeuii fragm. p. 76 sq. — *Et campos vbi T. f.* pathos in breuitate iam Macrob. miratus est V, 1. *cum sociis* v. sup. II, 796. — *Penatibus et magnis dis.* hi inter se discernendi quomodo sint, vix dicere habeo, cum et perpetuo pro iisdem habeantur, et nullos alios Aeneas secum Troia abstulisse memoretur. Explicatiue igitur alterum adiectum. inf. v. 148. *Effigies sacrae diuum Phrygiique Penates.* Nisi ita distinguere placet *Penatibus et, magnis dis;* vt per interpretationem aliquid fere inferri solet. Hoc iam fecerat, quisquis in Seruianis adiecit: *magnis dis. potest tamen hic et pro honore dici.* Sed durum hoc esse, negari nequit.

12. *Cum sociis. Versus est Ennii, et sunt verba Pyrrhi.* Seruauit antiquum hoc scholion Pompon. Sab.

13—18. Primum Thraciam vniuerse designat, *Terra Mauortia* (nam Thraciam Martis sedem tribui iam ab Homero notum est, et cf. inf. 35.) *vastis campis — Thraces arant* (natum

Hospitium antiquum Troiae, sociique Penates, 15
Dum fortuna fuit. Feror huc, et litore curuo
Moenia prima loco, fatis ingressus iniquis:
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dionaeae matri, diuisque ferebam
Auspicibus coeptorum operum: superoque nitentem 20
Coelicolum regi mactabam in litore taurum.
Forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo

16 *Cum* Leid. vn. *et in litore* Franc. *coruo*, *curro*, duo Burm. 18 *Aeneades* Medic. a m. pr. —*gentes de n.* Montalb. pro var. lect. v. ad III. Georg. 122. *cunctos* tert. Rottend. 19 Ab h. v. noua narratio. Itaque interpunxi. 20 *auspiciis* Wittian. *auspiciisque* Vratisl. —*superumque* Parrhas. in margine. 22 *tumulus iuxta* Montalb.

(natum forte ex primis Hecubae Euripideae verss. 8. 9.) *acri*, saeuo (v. h. l. Guellium) *quondam regnata Lycurgo* e fabulis de Baccho noto, v. Homer. Il. ζ, 130 sqq. Mox dum *hospitium antiquum Troiae* memorat, regem Thracum hospitii iure cum Priamo iunctum indicat: neque *socios Penates* aliud, quam declarationem eius hospitii esse puto; debuerunt enim hospites eosdem deos tutelares habere. Docte quidem, nimis tamen subtiliter Pompon. Sab. ad communem Thracum et Phrygum originem refert. Regem hunc Thraciae sequentia v. 49. declarant esse Polymnestorem. Iam hunc Chersonesum Thracicam tenuisse fabula vulgo narrabat; quod inprimis Euripidis auctoritate constat, in Hecuba v. 8. et al. Sed Virgilius dum ad Hebri ostia vrbem ab Aenea, qui adeo in iis locis esse debuit, conditam memorare necesse haberet, narrationem fabula a vicina regione petita ornare facile potuit. Quid? quod Polymnestoris ditio ad Hebrum vsque extendi potuit. Certe Plinius IV, 11. *Oppidum Aenos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.* De vrbe *Aeneadis* v. Excurs. I. *fatis iniquis* siue propter ea, quae sequuntur, satis sinistra, siue quod iniqua fortuna decedere patria et alienis terris sedem quaerere coëgerat. Ammianus XXII, 8 pr. priorem sententiam firmare videtur; respicit enim h. l. *Aenus*, qua diris auspiciis coepta, moxque relicta, *ad Ausoniam veterem ductu numinum properauit Aeneas*.

20. *nitentem* candidum potius quam pinguem intelligo; candor enim spectatur in victima Ioui ferenda. Etsi etiam pro altero laudare possis Homerum Il. β, 403.

22—25. Ornata oratio. Sensus, si in vulgarem transferas:

Virgulta, et densis hastilibus horrida myrtus.
Adcessi; viridemque ab humo conuellere siluam
Conatus, ramis tegerem vt frondentibus aras: 25
Horrendum, et dictu video mirabile monstrum.
Nam, quae prima solo ruptis radicibus arbor
Vellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae,
Et terram tabo maculant. Mihi frigidus horror
Membra quatit, gelidusque coit formidine sanguis. 30
Rursus

24 *Auellere* Exc. Burm. 25 *vt* abest a sec. Hamb. *aram* tres Burm. 26 Vocibus transpositis Montalb. *H. video et dictu m. m.* Pugetianus: *H. dictu video m. m.* Wallian. *H, dictu et video m. m.* Nonius in *Horrendum*: *H. dictu video, m. m.* Macrob. III, 10. *H. dictu et visu m. m.* Sed *dictu mirabile monstrum* iam vidimus lib. II, 680. — *miserabile* aliquot Pieriani et Ven. a m. pr. vt alibi. 27 *cum quae* Sprot. *Namque vt pr.* ed. Mediol. *namque vbi p.* aliquot Pier. *arbor* Burm. e codd. reposuit, ne sibilus in *arbos* aurem laederet. 28 *hinc atro* aliquot Pier. Franc. et ed. Mediol. *linquuntur* multi Pier. et Heins. vt et II, Georg. 187.

in cuius vertice cornus et myrtus stabant. Cum inde frondes coronandae arae peterem — Porro *tumulus* h. l. simpl. collis; nam insepultus fuerat proiectus, vt ex v. 62 sq. apparet, et cf. 45. 46. In mare proiectum corpus in litus fluctu eiicitur apud Eurip. Hecuba v. 26. 697 sqq. quem sequi maluit Ouid. Met. XIII, 437 sqq. vbi pleraque ex Euripide expressa. — *horrida* noli aliter accipere, quam myrtetum horrere densis virgultis; vti omnia prominentia *horrere* dicuntur. — *hastilia* pro virgis myrti, (Burm. laudat Intpp. ad Grat. Cyneg. 129.) vnde hastas et iacula faciebant veteres; quod iam vidimus Georg. II, 447. *At myrtus validis hastilibus, et bona bello Cornus.* Iaculis enim confixus Polydorus inf. v. 45. 46. — Myrtus autem bene in litorali plaga. Georg. II, 112. *Litora myrtetis laetissima* cf. Cerda. — *tegerem.* tegere, velare, proprium in re sacra de coronis ac sertis. cf. sup. II, 248. 249. myrtea serta h. l. in sacris Veneris.

28. *Huic a. l. s. guttae* ornate pro, ex ea manant guttae sanguineae, pro succo scilicet. Et mox: *terram tabo maculant*, quanto ornatius, quam, cadunt in terram! atque sic porro. Mox *tentare* est explorare. Ceterum fabula, quam Virgilius et ipsam, vt tot alia, a poëtis cyclicis accepisse videtur, satis probabilis videri debuit olim iis, qui in arbores mutari puellas,
Nymphas

Digitized by Google

Rursus et alterius lentum conuellere vimen
Insequor, et caussas penitus tentare latentis:
Ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
Multa mouens animo, Nymphas venerabar agrestis,
Gradiuumque patrem, Geticis qui praesidet aruis, 35
Rite secundarent visus, omenque leuarent.
Tertia sed postquam maiore hastilia nisu
Adgredior; genibusque aduersae obluctor arenae;
(Eloquar, an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
Auditur tumulo, et vox reddita fertur ad auris: 40
Quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto:
Parce pias scelerare manus. Non me tibi Troia
Externum tulit: aut cruor hic de stipite manat.

R 4 Heu!

33 *Alter* codd. plerique Pier. et Heinf. etiam edd. sollemni lapsu. *Alterque alterius* Zulich. *Rursus et alterius* Hamb. pr. a m. pr. *alter et a.* a m. sec. 35 *Gradiuomque* Gud. a m. pr. *grandaeuumque* duo. — *armis* Hamb. sec. *oris* Menag. pr. 36 *secundaret et leuaret* Wittian. et Goth. sec. 37 *Tertio* Carif. v. Pier. et Heinf. *maiori* Leid. *nisu* Heinf. ex codd. et edd. vett. reposuit. Vulgo *nixu*. cf. Pier. 38 *auersae* alter Rottend. 39 *alloquar* Ven. 40 *auditus* e vet. cod. laudatur in Seruianis. *et* deest Menag. pr. *ad auras* quatuor Burm. vt saepe alibi, sic inf. 93. 41 *sepulchro* codd. et Donatus ap. Pierium. 43 *extremum* Witt. cum codd. Pier. perpetuo lapsu. *E. dedit* Wall. *aut* restituit Heinf. e libris (adde fragm. Vatic.) et Grammaticis, quem vide. Vulgo *haud*; in quo fere semper variant libri. *aut* vero pro *nec* etiam in prosa ponitur in simili sententia. sc. *non de stipite* sed de meo corpore.

Nymphas Hamadryadas cum arboribus nasci, sacris arboribus succisis guttas sanguinis manare legissent. cf. Seru. ad v. 46. Si quid mirum videri debet, sit forte hoc, quod nostris adhuc temporibus Tassus, Ariostusque cum Spencero eadem fabula feliciter vsi sunt.

34—38. Valde animo aestuans super prodigii caussis adoro Nymphas Hamadryades et Martem Indigetem, vt malum omen auertant. *visus* pro visum h. e. ostentum, portentum, quod *secundum*, felix esse in bonum conuerti vult, vt bene Seru. Mox *obluctor*, ἀντιβαίνω, vt Burm. aut ἀντερείδω.

41—43. *Iam* tandem *parce* s. *parce scelerare*, h. e. noli, vt ap. Horat. et al. male Seruius; at recte idem *sepultum* h. l. vidit esse fortuita obrutum terra. cf. ad v. 22. — *me tibi non externum*

Heu! fuge crudelis terras, fuge litus auarum.
Nam Polydorus ego. Hic confixum ferrea texit 45
Telorum seges, et iaculis increuit acutis.
Tum vero ancipiti mentem formidine pressus
Obstupui, steteruntque comae, et vox faucibus haesit.
Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
Infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
Threïcio regi; quum iam diffideret armis
Dardaniae, cingique vrbem obsidione videret.
Ille, vt opes fractae Teucrum, et Fortuna recessit,
Res Agamemnonias victriciaque arma secutus,
Fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro 55
Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogis,
Auri sacra fames? Postquam pauor ossa reliquit,
Delectos populi ad proceres, primumque parentem,
Monstra

44 *Amarum* sec. Hamb. perperam. cf. Burm. 46 *impleuit* aliquot Pier. cum pr. Rottend. et Sprot. 47 *Nunc vero* alter Hamb. 48 *steterantque* aliquot Pier. et Burm. vt sup. II, 774. *stetereque* Franc. *et* abest a Doruill. 49 *magno c. p. vasto* Parrh. *magno c. p quondam* Cuning. ex Hulf. 50 *commisit alendum* Exc. Burm. ex interpretatione. 51 *Thraicio, Traicio* scribitur. 52 *insidione* alter Hamb. 53 *et* deest Montalb. et aliquot Pierianis. *Teucrum fr. fortunaque r.* Doruill. 55 *abrupit* quinque Burm. *obrumpit* tres alii. *erupit* Goth. sec. 56 *corpora* Wall. 57 *caeca f.* Wall. *relinquit* duo Burm. 58 *Dilectos* alter Hamb. *p. et proceres* Menag. *pr. parentum* aliquot Pieriani.

vernum Troia tulit, protulit, genuit, h. e. Troianus sum.

45. 46. *Seges telorum increuit iaculis acutis* h. e. tela vt emissa erant in me, in hoc tumulo (sentit mecum Pompon. Sabin.) excreuerunt in arbores, vnde iacula petuntur. (Igitur iaculis fuit confossus; cf. Auson. Epitaph. XIX. aliter atque apud Euripidem, qui eum ferro concisum induxit).

47. *Pressus formidine.* puta positum pro vulgari, *oppressum.*

49. v. Excurs. huius v.

53. Rem et caussam Agamemnonis potiorem factam; partes Agamemnonis.

55. *Fas omne abrumpit*, paullo audacius dictum videtur, diuina humanaque iura infringit, violat. Mox *quid non — cogis* pro *ad quid.* Sed praepositio eleganter omittitur. vid. Burm.

61. *Dare*

Digitized by Google

Monstra deum refero, et, quae sit sententia, posco.
Omnibus idem animus scelerata excedere terra; 60
Linqui pollutum hospitium, et dare classibus austros.
Ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
Adgeritur tumulo tellus: stant manibus arae,
Caeruleis maestae vittis atraque cupresso;
Et circum Iliades crinem de more solutae. 65
Inferimus tepido spumantia cymbia lacte,
Sanguinis et sacri pateras: animamque sepulcro

R 5 Condi-

59 *Et* deest Menag. pr. 60 *abscedere* Goth. tert. 61 *Linquere* pars codd. et edd. At Heinsius cum aliis, inter quos Medic. Gud. *linqui*, eadem vi, sed poëta potest videri voluisse orationem variare. *polluto* tert. Rottend. — *austrum* pr. Hamb. 62 *Polydori* sec. Rottend. Moret. sec. 63 *cumulo* alter Hamb. et pr. pro var. lect. *tellus tumulo* Sprot. 64 *nexae* Voss. *cupressu* tres Burm. cum Pierianis, vt alibi variant. cf. Pier. 65 *At* pr. Hamb. *Iliadas* Voss. *crinis* libri ap. Pier. 66 *trepido* Hamb. sec. et Exc. Burm. *fumantia* Oudart. *Kymbia* Parrhas. 67 *sacras p.* Exc. Burm. *animaque* Franc.

61. *Dare classibus austros* non est hypallage, sed, vt vulgo *nauis vento tradi* dicitur, sic exquisitiore ratione *naui ventus*, vt vela ventis pandantur et sic porro.

62 sqq. Locus de inferiis classicus. Nota rerum ac verborum proprietatem. *Instauramus funus*, religioso vocabulo, pro facimus. — *tumulo*, vt tumulus fieret. — *stant m. arae*, doctius, quam, ara statuitur. *caeruleae* vittae sunt nigrae v. Seru. Burm. *moestae vittis* moestitiam declarantes, exquisite, cum *ornatae*, *velatae*, dicere deberet. — *cupressinis* frondibus coronatur h. l. ara. matronae Troianae solutis crinibus circumstantes tumulum plangunt et lamentantur. cf. XI, 35. — *inferimus*, ἐπιφέρομεν χοάς. *cymbia lactis* cf. Ecl. V, 67. *sanguinis*, victima caesa, cf. inf. V, 77 sq. *animamque s. voce ciemus* h. e. vocamus. cf. inf. VI, 374. 379. vt ap. Homer. v. c. Odyss. ι, 65. 66. Quod Burmannus *animam* pro corpore vel homine dictam ait, quamquam id interdum fieri certum est, h. l. tamen vix conuenit; corpore enim insepulto vagatus anima, sepulto autem redit ad quietem sepulcri, vt bene Seruius, qui ad h. l. videndus, siue vt aliquamdiu cum corpore vel cinere duret, siue vt inde loca infera sedesque manium subeat; nam magna superstitionis circa haec diuersitas. cf. ad Tibull. III, 2, 15.

69—72

Condimus, et magna supremum voce ciemus.
Inde, vbi prima fides pelago, placataque venti
Dant maria, et lenis crepitans vocat auster in altum, 70
Deducunt socii nauis, et litora conplent.
Prouehimur portu: terraeque vrbesque recedunt.
Sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nerei-

69 *Prima quies* Goth. tert. *prona fides* pr. Moret. a m. pr. sollemni potius lapsu (de quo v. Burm.) quam exquisitioris epitheti studio, quod nec facile feras h. l. multo minus desideres. *pacataque* Parrh. 70 *lenis crepitans.* displicet merito duplex epitheton, etsi similium exemplorum auctoritate defendi forte possit. v. Burm. Heins. coniecerat *segnes crepitans*, Burm. *lentos c.* Toupius V. Cl. in Suidam P. III. p. 138. *lenicrepitans*, quod in Lucretio non displiceret. Pierius e codd. aliquot laudat *lene crepitans*, quod consuetudine Virgilii satis tritum cur non teneant viri docti miror. Nam quod vltima in tono et ante duplicem consonam producitur, insolens esse non videtur. 72 *Praeuehimur* duo Burm. male. *terrae* sine *que* duo. 73 *medio colitur* Gud. cum multis aliis. Porro Burm. h. l. et iam ad Ouid. Fast. VI, 177. emendat *gratissima Delus*, probante Burmanno Secundo V. Cl. ad Anthol. Poët. Lat. p. 460. Et habet sane quo placeat. Videant tamen alii, annon poëtica ratione exquisitius ponatur genericum nomen, *tellus*. Porro in tali positu, vt hic verba vides: *Sacra — gratissima tellus Nereidum matri* potest forte *tellus* magis placere. *Tellus* autem pro insula non adeo abhorrere ab vsu poëtarum videtur. Subeunt modo illa animum: Claudian. de R. Pr. I, 192. Ceres de Sicilia: *salue gratissima tellus* Ouid. Met. III, 597. *Forte petens Delum, diae telluris ad oras Applicor.* et inf. v. 127. *crebris freta consita terris.* Etiam Senecae locus Herc. fur. 15. tanquam ex nostro expressus vulgatae lectionis columen haberi potest: *Quibusque natis mobilis tellus stetit.*

69—72. Ornati versus. Cum primum ineunte vere mare esset patefactum, iterum naues conscendimus. — *auster* h. l. non proprie, nam ex Thracia euectis is non potest esse secundus ventus; (etiam ap. Homerum ἄνεμον βορέην Vlyssi ex Thracia soluenti mittit Iupiter Od. ι, 67.) sed h. l. pro vento omnino. — *Venti dant maria placata*, quatenus ipsi sunt placidi.

73—77. Delus olim mari vaga tandem inter Gyarum Myconumque, Cyclades, consedit ἐνήρεικται, fixa est, nihil amplius. *mari medio* seu quia Cycladum media habita dictaque Straboni, Plinio et Solino. v. Cerda, et adde Callim. in D. 300. Steph. Byz. in Δῆλος ibique Intpp. seu simpliciter, in alto; modo loquendi Homerico Odyss. δ, 844. vt mox de Creta v. 104. *Nereidum matri*, Dori-
di,

Nereidum matri, et Neptuno Aegaeo:
Quam pius Arcitenens, oras et litora circum 75
Errantem, Gyaro celsa Myconoque reuinxit,
Inmotamque coli dedit, et contemnere ventos.
Huc feror: haec fessos tuto placidissima portu
Adcipit. Egressi veneramur Apollinis vrbem,
Rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos, 80
Vittis et sacra redimitus tempora lauro,

Occur-

74 *Neptunio* aliquot ap. Burm. adde Pier. *Neptuno Ennosigaeo* Titius Loc. controu. XV, 16. 75 *prius* interpretatur Pompon. Sab. et notatum pro var. lect. in Seruianis; sicque aliquot Pierii tresque Burm. quod iam Broukh. probarat, et nuper docte illustrauit Burman. Secundus V. Cl. ad Anthol. l. c. p. 460. vt sit *prius errantem*. Ad terrae tamen motum sub Augusto, si Tertulliano fides habenda, factum referri hic nihil potest. — *arquitenens* scribitur in Medic. et aliis v. Heins. *Actius arcitenens* coni. Cuning. parum feliciter. 76 Ordo verborum ab Heins. Medicei aliorumque, etiam Pierianorum codd. auctoritate est restitutus. Vulgo in scriptis et editis leg. *Mycone celsa Gyaroque*. Sed *Mycone* vitiosum esse et Pierius vidit et facile apparet; est enim Μύκονος; ortum forte, vt Heins. vidit, ex *Mycono e celsa* cf. eund. ad Ouid. Ep. XXI, 81. docentque id var. lect. e Burm. codd. *Myconoë*, *Miconee*, *Michonaë*, it. *M. excelsa et celsa*, vt in Goth. Sed Heins. porro rescripserat *Gyaro e celsa*, sine libro, quod recte Burm. reliquit. — *celsae* vnus Leid. Aberratur etiam: *Micone*, *Micono*, — *Giaro*; cuiusmodi errores notare piget, praetermittere tamen non licet. — *reuexit* Codex Amstel. ap. Burmann. Secund. l. c. *ligauit* pr. Hamburg. In laudato Epigrammate: *Delos iam stabili reuincta terra*. 77 *componere* Oudart. male. v. Burm. cum fixa sit, iam non agitatur ventis, vt ante. sed est ἠνεμόεσσα καὶ ἄτροπος. 78 *et fessos* Exc. Burm. *huc f.* Doruill. *toto* Montalb. 81 *lauru* Caris. lib. I. 109. legit, notante Heins.

di, et *Neptuno* (*Aegaeo* dicto, quod eius sedem in Aegaeo mari poëtarum narratio consecrauit, vt vel ex Homero notum v. Guell. vel Cerdam) Cur iis *gratissima* Delus, v. Excurs. ad h. v. *pius*, gratus erga insulam, φίλην τιθήνην, in qua erat natus. res vel ex Callimachi Hymno in Delum nota. *Arcitenens* vox iam Naeuio aliisque poëtis ante Virgilium frequentata. v. loca ap. Macrob. VI, 5. et Vrsinum. — *oras et l. c. Errantem* illustrant illa ap. Callimach. l. c. v. 41 sqq. De reliquis v. Excurs. ad h. v.

80. De *Anio* v. Excurs. I, qui est de Erroribus Aeneae.

82 Ex

Occurrit: veterem Anchisen adgnoscit amicum.
Iungimus hospitio dextras, et tecta subimus.
Templa dei saxo venerabar structa vetusto.
Da propriam, Thymbraee, domum: Da moenia fessis, 85
Et genus, et mansuram vrbem. Serua altera Troiae
Pergama, reliquias Danaum atque inmitis Achilli.
Quem sequimur? quoue ire iubes? vbi ponere sedes?
Da, pater, augurium; atque animis inlabere nostris.

Vix

82 Aberrant fere codd. Heins. et Burmanni in *Anchisem*; vt vero metro consulant, concinnant reliqua varie: *veteremque A.* vel *veterem Anchisemque* vel *v. A. cognouit.*. Etiam pro *agnoscit* plerique ap. Pier. et Heins. *agnouit*, etiam sic vetustiss. fragm. Vatic. 84 *veneramur* aliquot ap. Pier. et Heins. et vnus Burm. ex antecedente oratione. 85 *patriam domum* Schol. Horat. Cruqu. lib. III. Od. 13. quod illustrat Heins. *Da T. domum propriam* Montalb. 87 *Achilli* firmat Heins. et h. l. cf. sup. I, 30. al. *Achillis*. At *Achillei* fragm. Vatic.

82. Ex antiqua fabula repetendum, cuius vestigia seruauit Seruius: *Ad Anium Anchises ante Troicum bellum consultum venerat, an Salaminam peteret comes Priamo; vnde et agnoscitur* sc. nunc ab Anio. Eadem sequitur Ouid. Met. XIII, 641 sq.

83. *Iungimus hospitio dexteras* illustrat Burm. int. hospitii pristini iure, propter hospitium, quod iam inter Anchisen et Anium fuerat. cf. XI, 65.

84—89. Notabili cum breuitate significat poëta Aeneam esse ingressum templum, adorasse deum et preces fecisse. Latius euoluere Virgilii verba videtur Ouid. Met. XIII, 633—637. *Templa saxo structa vetusto*, quis dubitet esse *vetustum templum*. Argutatur tamen in hoc Macrob. III. Sat. 6. vbi etiam in iis poëtam in ordinem cogit, quod ad Apollinis γεννήτορος aram et religionem referri totum locum vult. Adsciuisse tamen Macrobii commentum videtur Seruius cum aliis Grammaticis. v. Seru. ad v. 83. 84. — *Da*, indica, vt Seru. *data fata* sup. I, 382. — *propriam*, perpetuam, stabilem, firmam Seruius exponit. cf. inf. VI, 872. et ad Ecl. VII, 31. — *Thymbraeum* h. l. appellat nulla alia quam poëtica ratione; etsi aliter Grammatici. *Thymbra* erat Troadis vicus cum Apollinis luco ac templo v. Strabo XIII. p. 598. A. B. Et *genus* inter cetera: *domum, moenia, vrbem*, aliud esse nequit, quam locus generi futuro, sedes stirpis, a qua noua posteritas

Vix ea fatus eram: tremere omnia visa repente, 90
Liminaque, laurusque dei; totusque moueri
Mons circum, et mugire adytis cortina reclusis.
Submissi petimus terram, et vox fertur ad auris:
Dardanidae duri, quae vos a stirpe parentum
Prima tulit tellus, eadem vos vbere laeto 95
Adcipiet reduces. Antiquam exquirite matrem.
Hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris,
Et nati natorum, et qui nascentur ab illis.

Haec

90 *Erat* Parrhas. in marg. 91 *Liminaque et l.* duo ap. Burm. *limina sunt* Zulich. *que* post *limina* plane abest a Franc. *laurosque* Rottend. tert. a m. pr. 93 *et* deest Leid. et Oudart. *ad auras* aliquot Pier. sec. Hamb. et Witt. v. sup. v. 40. 94 *de stirpe* aliquot Pieriani. 95 *laeta* pr. Rottend. pro var. lect. vel *toto* Sprot. 96 *exq. terram* Zulich. ex interpr. 98 *ab ipsis* Ven.

ritas originem ducat. Respondet igitur, vt monet Cerda, τῷ *domus*, quae sine certa sede esse potest nulla. — *reliquias Danaum* cf. sup. I, 30. — *Da pater augurium*, exemplo Priami iter in castra Achiuorum parantis Il. ω, 310 sqq. — *animis illabere nostris*. Proprie Phoebus descendit in mentem vatis sui; insinuat se, suam vim, eius animo; h. l. etiam illis, quibus forte data rem obscuram explicat et illustrat, φράζει. *augurium* vero h. l. pro oraculo, vt etiam alibi. Oraculo autem proprie erat locus, veteri more, in nouis sedibus quaerendis. cf. de Batto locum ap. Herodot. et Callim. in Apoll. 65 sqq.

90—93. Sollemne scilicet hoc. Notum vel ex Callimachi H. in Apoll. pr. et Spanh. ad e. l. — *omnia* deinde per species redduntur: *liminaque laurusque* v. Burm. — *Mons circum*, Cynthus. Nam templum in campo situm; v. Vir doctus Exerc. de Delo sup. laud. p. 90. *cortina*. ὅλμος, operculum tripodis, *mugit*, vento subterraneo e specu, cui imposita est, surgente, siquidem credere licet, ad Delphici tripodis instar haec fuisse adumbrata. cf. Spanhem. ad H. in D. v. 90. *adytis reclusis*, ipso templi penetrali per motum terrae patefacto; nisi *adyta* de ipsa illa spelunca accipere malis.

93. *Submissi petimus terram*, exquisite, prouoluimur; Lucretiano loquendi more.

94—98. Oraculum Italiam, vnde Dardanus originem habere ferebatur, respicit. v. inf. 163. atque hinc *Dardanidas*, non *Teucros* aut alio nomine, nunc appellatos vult Macrob. I. in So. Scip. 7. et Seru. ad h. l.

duri,

Digitized by Google

Haec Phoebus: mixtoque ingens exorta tumultu
Laetitia: et cuncti, quae sint ea moenia, quaerunt; 100
Quo Phoebus vocet errantis, iubeatque reuerti.
Tum genitor, veterum voluens monumenta virorum,
Audite, o proceres, ait, et spes discite vestras.
Creta Iouis magni medio iacet insula ponto;
Mons Idaeus vbi, et gentis cunabula nostrae. 105
Centum vrbes habitant magnas, vberrima regna;
Maximus vnde pater, si rite audita recordor,
Teucrus Rhoeteas primum est aduectus ad oras,

Opta-

99 *Excita* Hugen. 100 *sint haec* Ven. *quae sunt* Leid. sed v. Burm. cf. sup. II, 123. 101 *iubeatue* ed. Ald. et Iunt. Goth. pr. 102 *voluens veterum* multi. *priorum* Montalb. 103 *o* deest quatuor Burm. *dicite* tres. 104 *medio magni* Goth. tert. 105 *ibi* multi ap. Burm. *et* deest Zulich. 106 *vrbis* multi Pier. et duo Heins. At *vrbes* Valerius Probus in codice, qui ipsius Maronis fuerat, scriptum repererat, ap. Gell. XIII, 19. 108 *Teucrus* defendit Heins. e libris et Grammaticis. adde fragm. Vatic. alii *Teucer*, vel *Teucros*, v. Pier. *adductus* alter Hamb. *delectus* pro *delatus*, et a m. sec. *deuectus* Leid. vnus. *primum transuectus* Goth. sec. *in oras* multi ap. Pier. fragm. Vatic. p. 172. et tres Goth. *Critheas — in oras* Doruill.

duri, labores tot experti, πολυτλήμονες. *vbere* pro vbertate alibi v. c. I, 531. et h. l. pro vbere seu feraci solo. Versus 97. 98. nobilissimi illi Homerici sunt Il. υ, 307. 308. Νῦν δὲ δὴ Αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, Καὶ παῖδες παίδων, τοί κεν μετόπισθε γένωνται. ex Neptuni persona. memorabile est, quod h. l. Seruius habet: *Orpheo* hunc Homericum versum alterum *esse sublatum. Item Orpheus de oraculo Apollinis Hyperborei* sc. sumsit; nam ita esse intelligendum, ex Pomponio Sab. patet qui Seruianum illud repetit: *Hunc eundem* (versum) *Homerus ab Orpheo sumsit; Orpheus ex oraculo Apollinis.* De interpretatione versuum v. Disquis. *de inuent. materiae in Aeneide tractatae.*

Ad 102 et sqq. v. Excurs.

102. *Voluens*, reuoluens animo veteres historias.

103. Comparant illud Odyss. β, 229. Κέκλυτε δὴ νῦν μευ, Ἰθακήσιοι, ὅττι κεν εἴπω.

104. Expressus locus ex Odyss. τ, 172 sqq. *cunabula*, origines vulgo.

106. *Centum vrbes.* ἑκατόμπολις Il. β, 649. res nota. vid. Meurs. de Creta I, 5.

108. Ad promontorium igitur

Optauitque locum regno. Nondum Ilium, et arces
Pergameae steterant: habitabant vallibus imis. 110
Hinc mater cultrix Cybelae, Corybantiaque aera,
Idaeumque nemus: hinc fida silentia sacris,
Et iuncti currum dominae subiere leones.
Ergo agite, et, diuom ducunt qua iussa, sequamur:
Placemus ventos, et Gnosia regna petamus. 115

Nec

109 *Aptauitque* aliquot Burm. cum Goth. sec. *regni* Hamb. sed *Ilion et* duo etiam hic. 111 *Hic* Nonius Marcellus in *colere*. Seru. ad Aen. X, 220. et Wall. Porro varie scribitur, *Cybelè*, *Cybeles*, *Cybeli* (hoc quidem inani, vt solet, verborum apparatu ornat Catroeus) apud Pier. et Heinsium, cuius docta nota est ad h. l. et vt *Cybeles* cum ceteris conueniret, mutatum etiam *mater* in *matris*, et refinxere adeo: *Hinc matris cultri Cybeles* ap. Pier. Nam librariorum lapsus sunt *Cybili*, *Cibili*, *Cibeli*, *Cybile*, *Cibelae*, et al. Sane mons ille Phrygiae, qui Matri deum nomen dedit, recte scribitur et *Cybelus* sc. mons et *Cybele*, et *Cybelon*, Graecisque τὸ Κύβελον, τὰ Κύβελα, ἡ Κυβέλη (vnde ipsa dea ἡ Κυβέλη et Κυβήβη) Heinsius *Cybelae* praetulit hic et XI, 768. quoniam Virgilius talem formam amat, et quod hoc proximum est lectioni *Cybele*, quae in plerisque libris, etiam Medic. et Fragm. Vatic. occurrit, (item in tribus Goth.) et a Nonio Marcello firmatur. Interpretati autem erant vulgo, vt ex Pompon. Sab. apparet: *mater Cybele cultrix* sc. sacrorum. — *C. ira* Witt. pro *aera*. 112 *et fida* Schol. Crucqu. Horat. III. Od. 1. 113 *vincti* Franc. *victi* Doruill. 114 *diuom* Gud. *quo* Goth. sec. *qua ducunt* tres Burm. *qua fata* ed. Ven. 115 *Gnosia* e scriptis tuetur Heins. Gud. et alii *Cnosia*. Vulgo *Gnossia*; sed de hac scripturae varietate auctores de numis et marmoribus sunt videndi.

tur Rhoeteum escendit Teucer, siue ex antiqua narratione, siue vt poëtice pro Troiano litore omnino sit dictum.

109. 110. Ex Il. υ, 216—18. Dardanus Κτίσσε δὲ Δαρδανίην· ἐπεὶ οὔπω Ἴλιος ἱρὴ Ἐν πεδίῳ πεπόλιστο, πόλις μερόπων ἀνθρώπων· Ἀλλ' ἔθ' ὑπωρείας ᾤκεον πολυπιδάκου Ἴδης. (hoc est, *habitant vallibus imis* ad Idae radices) cf. Strabonem XIII. p. 592. de illo loco Hom. disputantem. *optauit* v. ad I, 429.

111—13. Ex Creta traducta in Troadem sacra Cybeles, declarata ea per partes: *Mater* deum, quae *colit*, inhabitat, *montem* Phrygiae, *Cybelen*, v. Heins. *Corybantum saltationes*, cum *cymbalis*; *nomen montis Idae*, in quo illa sacra habebantur, ipsa *mysteria* Idaea, (haec sunt *fida silentia sacris*: in s. hoc est, sacrorum) — et in iis *Cybeles leonibus vectae* repraesentatio. Quae omnia satis illustrata sunt cum ab aliis tum a Pignorio.

115. *Placemus ventos*, sacra diis

Nec longo distant cursu: modo Iuppiter adsit,
Tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.
Sic fatus, meritos aris mactauit honores,
Taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo;
Nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam. 120
Fama volat, pulsum regnis cessisse paternis
Idomenea ducem, desertaque litora Cretae;
Hoste vacare domos, sedesque adstare relictas.
Linquimus Ortygiae portus, pelagoque volamus,
Bacchatamque iugis Naxon, viridemque Donysam, 125
Olearon,

116 *Nec distant longo* Menag. sec. 117 *sistat* Hamb. sec. cf. Burm. 118 *mactabat* ap. Nonium in *honor*, et ap. Macrob. IV. Sat. 1. 121 *regno c. paterno* pr. Hamb. quod esset pedestre. 123 *domus* aliquot Heins. vt fere semper variant scripti in h. v. *domum* aliquot Pieriani; it. fragm. Vatic. *atque vacare* Zulich. a m. sec. Porro libri et grammatici olim distinxerunt: *desertaque l. C. Hoste, v. d.* Possit etiam distingui: *desertaque l. C. Hoste vacare, domos sedesque a. r.* Sed vulgaris interpunctio satis commoda. 125 *Bacchantemque* Menag. pr. *Naxum* fragm. Vatic. vt mox *Olearum* et *Parum*.

diis maris praesidibus faciamus! cf. v. 119. et petamus Cretam!

118. *Honores*, docte pro victimis, quae in deorum honorem mactantur. In v. 119. nonnulli olim Penates quaesiuere.

120. *Tempestatibus* sacrum fieri agna videbimus Aen. V, 772. quod autem nigra, illustratum est a viris doctis ex Aristophanis Ranis. Sed et Neptuno παμμέλανας ταύρους mactant Pylii Odyss. γ, 6. De sacris Vento Ventisque factis v. Cerda cum aliis. Verba versus 120. fere eadem ac Il. γ, 103. et v. 119. ex λ, 727.

121—23. Idomeneus in Cretam redux factus (vid. Odyss. γ, 191, 192.) iterum a suis fuit exactus, tandemque, vt inf. v. 400. videbimus, in agro Sallentino extremae Italiae consedit. Res et caussa varie in νόστοις tradita esse videtur; siquidem diuersae narrationes sunt Seruii ad h. l. Strabonis X. p. 480. Schol. Odyss. ν, 259. cf. inf. XI, 264. Alios vide ap. Meurs. Creta III, 4. — *adstare* pleniore ore quam *esse*.

124. *Ortygia* vnum ex vetustis nominibus Deli. v. Spanh. ad Callim. et al. Ceterum discessum Aeneae ornatius exhibet Ouid. Met. XIII, 679 sqq. qui in ceteris Maronem ante oculos habet, et totum Aeneae cursum ex eo mutuatur.

125. *Naxon*, insulam, in qua

Digitized by Google

Olearon, niueamque Paron, sparsasque per aequor
Cycladas, et crebris legimus freta consita terris.
Nauticus exoritur vario certamine clamor.

Hortan-

rum. Nason aliquot Pierii, quem vide. *Donusam* aliquot eiusdem, vt in codd. Plinii et Taciti scribitur. *Donisam, Donissam, Dinosam* alii vitiose. 126 *Olearon* Heins. secundum Medic. et vetustiores alios. *Olearum* fragm. Vatic. At alii *Oliaron*. Graece vtrumque scribitur Ὠλίαρος et Ὠλέαρος. v. Heins. et Pier. — *Parum* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *Pharon* Medic. et al. 127 *freta concita* omnes fere libri, etiam fragm. Vatic. item (cum Seruio et Donato) Grammatici ap. Heins. qui tamen praetulit *consita*, vt iam Dan. Heins. ediderat, laudatque pro ea lectione primum Moret. Ad Sporadas referendum id esse, facile patet. Sed quid in illa tot tantisque auctoritatibus firmata lectione reprehendendum sit, non facile videas. Hoc porro video, esse eam doctiorem et ex maris natura. Denique non intelligo, quam poëticum hoc sit, tam accurate Cycladas et Sporadas distinguere, quod vix in geographicis libellis fieri solet. Iam suo tempore *consita* a multis lectum narrat Cerda, et recte inhaeret alteri, vel Paullini auctoritate, qui et ipse legerat ac probarat *concita*. — *concita remis* aliquot Pier. *ventis* pr. Hamb. pro var. lect. Wall. a m. pr. sed *terris* a sec. 128 *exagitur* Oudart. *vario hortamine* fuere, qui coniicerent iam ap. Pierium, et nuper firmare voluit vir doctus inter Danos, vt ex Noua Biblioth. Litt. et Artt. eleg. T. IV. P. I. p. 5. intelleximus. Verum *clamor nauticus* est illud ipsum *celeusma* vel *hortamen*, neque adeo cum hortamine exoriri potest; sequitur porro: *Hortantur socii.* Denique *vario certamine* bene ex poëtici sermonis more adiectum — *vario discrimine* Goth. tert. lapsu librarii, qui e supinis et stupidis prorsus fuit in illo codice.

qua vel ipse Bacchus, ex India redux, aliquando *est bacchatus*, h. e. egit triumphum bacchicum, vel in qua insula, Baccho frequentari solita, Bacchica turba *bacchari* solet, h. e. sacra Bacchica celebrare, in iugis insulae. v. Georg. II, 487. Imitatur Claudian. XXXIII, 205. *vlulatibus Ide Bacchatur* et Valer. Fl. III, 20. *Dindyma sanguineis famulum bacchata lacertis:* loca iam aliis notata. — *Donysam* insulam a colore marmoris *viridem* appellari Seruius monet, et Petronii 133. *viridem Thason* comparat Cerda. Malim simpl. siluosam vel herbosam intelligere, qualis praeternauigantibus illa occurrere debuit. Et sic mox *niueam Paron*, a candidis marmoribus, quae in montium passim iugis longe conspici possunt; et ita *Cyclades* omnino *nitentes* et *fulgentes* Horatio III. Carm. 28, 14. I, 14, 20. Adde inprimis Dionys. Perieg. 530.

127. *Crebris freta consita terris*, Sporadas. sed cf. Var. Lect. 130.

Hortantur socii, Cretam proauosque petamus.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis, 130
Et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
Ergo auidus muros optatae molior vrbis,
Pergameamque voco, et laetam cognomine gentem
Hortor amare focos, arcemque adtollere tectis.
Iamque fere sicco subductae litore puppes; 135
Connubiis aruisque nouis operata iuuentus;
Iura domosque dabam: subito quum tabida membris,
Corrupto

129 *Cretan* pr. Moret. *Cretas* Hugen. 131 *Set tandem* Medic. *allabitur* idem a m. pr. et Venetus. *illabitur* Zulich. sed correctum. *labimur* sec. Hamb. 132 *aptare* librarii lapsu ex *optate* Wall. vnde Burm. nouerat, qui hinc mallet: *aptare emolior vrbis*. Eum coniectorem se fuisse, Burm. Sec. profitetur ad Anthol. Lat. Poët. p. 467. 133 *Pergameonque* ed. Ven. *et* reuocauit Heinf. omissum in aliis. Distinxere olim alii: *P. voco laetam c. gentem. H.* 135 *s. l. classes* Hamb. pr. 136 *armisque* Ven. 137 *dabant* Zulich.

130. Est ventus secundus, οὖρος, φέρων, ἴκμενος Odyss. λ, 6. Il. α, 479. cf. Vrsin. Guell. Cerda. *surgens*, flans. v. h. l. Seru. Mox *Curetum orae*, Creta v. ad v. 102. et *adlabimur* iam Seru. ait ostendere, prosperam nauigationem fuisse; etsi malim simpliciter accipere: adnauigamus, accedimus.

132—34. Locum designat nouae vrbi, Pergamo dictae. *gentem*, socios a Troia profectos, *laetam cognomine*, nomine vrbis a pristina sua patria petito, *hortor amare focos*, domicilium sibi parare et priuata tecta, vt Cerda; sed maior vis inest τῷ *amare*, quod bene Burm. explicat, libenter incolere, vt sedem perpetuam futuram. *arcemque attollere tectis*, acropolim condere. Proprie *attolli* de aedificiis in altum eductis cf. sup. II, 185. Attolluntur *tecta arcis*, et tandem *arx ipsa tectis*.

135—37. *puppes*. Cum a parte sua declarandae essent naues, proprie *puppis* dicta, prora subductarum *in siccum* nauium spectante in altum. — *operata* non ad rem sacram est trahendum; sed simpl. operam dare. v. ad Tibull. — *iura domosque dabam*. domos h. e. locum domiciliis statuendis, agrosque assignabam; quae forma est generis, *iurium condendorum;* adeoque vtrumque iungere potuit. Argutum nimis esset, ad ius publicum priuatumque referre.

137—42. Pulchri versus inprimis v. 140. qui tamen ex Lucretio V, 987. et Ennio (v. Columm. ad eius fragm. p. 53.) est

Corrupto coeli tractu, miserandaque venit
Arboribusque satisque lues, et lethifer annus.
Linquebant dulcis animas, aut aegra trahebant 140
Corpora; tum sterilis exurere Sirius agros;
Arebant herbae, et victum seges aegra negabat.
Rursus ad oraclum Ortygiae Phoebumque remenso
Hortatur pater ire mari, veniamque precari:
Quam fessis finem rebus ferat: vnde laborum 145
Tentare auxilium iubeat: quo vertere cursus.
Nox erat, et terris animalia somnus habebat.

138 *Corrupta* Rottend. a m. pr. *tactu* Hamb. pr. a m. pr. *tracta* Mentel. tert. 140 *et l. annus Linquebat d. a.* aliquot codd. ap. Pier. 141 *dum* Parrh. in marg. *serius* Menag. *exurere* Wall. 142 *Ardebant* tres Burm. cum fragm. Vatic. *seges ipsa* alter Goth. ex lapsu librarii. *negabant* Gud. et Mentel. a pr. m. quod placebat Heinsio. *negare* fragm. Vatic. a pr. m. 143 *Oraculum* plene in multis codd. et edd. *reuiso* Puget. sed v. sup. II, 181. 145 *Quam finem* Heins. e Grammaticis et codd. post Pierium restituit. Adde fragm. Vatic. alii *quem*. — *quem finem fessis* tres Burm. 146 *temptari* Leid. vn. et Oudart. (scilicet scribitur fere *temptare*) *auxiliumque iubet* alter Hamb. 147 *in terris* pr. Hamb a m. sec. *et somnus t. a. b.* Doruill.

est adumbratus. Porro totum locum ante oculos habuit Statius Theb. I, 632 sqq. *Venit* (quod fere de malis calamitatibusque ingruentibus ponitur) *membris arboribusque satisque lues* (quod eleganter, vt mox *seges aegra*, ab aëris miasmate, ad arbores segetesque tetro solis aestu exustas tractum) — *coeli tractu*, aëris plaga, regione, vt alibi. Elegantior tamen Burmanni interpretatio, vt *tractus*, ductus, haustus aëris sit. Laudat egregie ad rem Lucret. VI, 1126. Lucan. VII, 412. — *anima* dicitur *relinquere nos*, et *nos animam*; vtrumque recte. v. Burm. Sed exquisitius hoc, adeoque poëticae dictioni adcommodatius. Canicula autem et h. l. pro aestu coeli, qui cum eius ortu ingruit (cf. Seru. et v. sup. ad Georg. IV, 425.) et hic pro pestilentiae caussa; quod toties apud veteres occurrit: cf. Apollon. II, 519.

143—47. Forma est similis Il. α, 62 sq. — *veniam precari*, placare deum, cf. ad I, 519. vt ille vere edicat, *quam finem fessis rebus*, calamitatibus, *ferat*, oraculo monstret, *vnde iubeat tentare auxilium laborum*, qua ex re petere remedium malorum, scilicet pestilentiae.

147. De viso hoc et Penatium

Effigies sacrae diuom, Phrygiique Penates,
Quos mecum a Troia, mediisque ex ignibus vrbis
Extuleram, visi ante oculos adstare iacentis 150
In somnis, multo manifesti lumine, qua se
Plena per insertas fundebat luna fenestras,
Tum sic adfari, et curas his demere dictis:
Quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,
Hic canit; et tua nos en vltro ad limina mittit. 155
Nos te, Dardania incensa, tuaque arma secuti;
Nos tumidum sub te permensi classibus aequor:
Idem venturos tollemus in astra nepotes,

Impe-

149 *Ab T.* Parrhas. in marg. et fragm. Vatic. *que* abest a Moret. sec. Porro Burm. coni. *vrbe Extuleram.* 150 *iacentes* Menag. et Witt. sed *oculi iacentes* argutius quid habent quam pro carminis epici dignitate. *iacenti* Graeu. et Leid. eleganter, iam Burmanno iudice. 151 *Insomnis* alii vna voce. *Insomnes* pr. Rottend. Sed *In somnis* est exquisite pro in somno, per somnum. Hactenus bene. Sed si visi adstare Penates *multo manifesti lumine* et quidem *lunae*, quae per fenestras se immittebat, non somnium esse hoc potuit. Et inf. 173. *Nec sopor illud erat* etc. quamquam hoc aliter expediri posset. Sed prius illud necessario requirere videtur *Insomnis*, vt vigilanti species deorum fuerit exhibita. Dubitationem recte mouit etiam Trappius; sed solutionem vix probes. *manifesto lumine* aliquot ap. Heins. sollenni aberratione. *manifeste* Leid. 152 *incertas* Menag. pr. 153 Deesse hunc versum in multis exemplaribus, Seruiana monent. *Cum* Goth. sec. 154 *Quae t. d. Ortygiae* Sprot. *Quid tibi* Parrh. in marg. *dilato* Hamb. sec. *est* abest a tribus Burm. 155 *Hinc* tert. Rottend. *en vltra* Hugen. *en tua nos vltro* Doruill. *nos vltroque* Puget. *lumina* Hamb. sec. 156 *incensaque tua* Wall. 157 *permissi* Sprot. a m. pr. *emensi* Doruill. a m. pr. *permesi* olim in multis, vt Seruiana monent, addito: *Hic versus variasse dicitur*; quod ad istam scripturae varietatem refero. 158 *ad astra* Mentel. pr. et Seru. Fuld. ad I, 22. cum binis Goth.

tium forma v. Excurs. ad Aen. II, 293. cf. h. l. Var. Lect.

152. *insertas fenestras* proprie accipiendas recte Burm. monet: *insertis parietibus*. Multa hic Guell. Cerda post Seru. perperam.

155. *tua ad limina*. atqui seruabantur iam in Aeneae domo? Scilicet de ipso cubiculo *limina* accipienda.

156—60. Nos — Iidem tollemus etc. — *tua arma*, non proprie, sed imperium, ductum; et sic Seruius; vel turbam, quam ducebat: mox, *sub te*, h. e.

te

Digitized by Google

Imperiumque vrbi dabimus. Tu moenia magnis
Magna para, longumque fugae ne linque laborem. 160
Mutandae sedes. Non haec tibi litora suasit
Delius, aut Cretae iussit considere, Apollo.
Est locus, Hesperiam Graii cognomine dicunt:
Terra antiqua, potens armis, atque vbere glebae.
Oenotri coluere viri: nunc fama, minores 165
Italiam dixisse, ducis de nomine, gentem.
Hae nobis propriae sedes; hinc Dardanus ortus,

 Iasius-

160 *Neu* Hamb. pr. *furorem* Wall. a m. pr. 161 *suadet* Sprot. pro var. lect. 162 *haud* aliquot Pieriani, Ven. et ed. pr. variatione sollenni, quam et paullo ante vidimus. *in Creta* e Cledonio Heins. Porro *Crete*, *Creta*, *certe* librariorum aberrationes. *consistere* Goth. pr. Hamb. pr. et ed. pr. perpetuo lapsu. *considere iussit* duo Heins. et aliquot Pier. 165 *Oenotrii* Medic. et alii male. v. sup. I, 532. *tenuere* Wall. et Vratisl. perpetua mutatione. 166 *duxisse* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Montalb. *gentes* duo ap. Burm. 167 *Haec* Menag. pr. et Franc. *vobis* Franc. *hac vobis* Witt. *hae propriae nobis* Wall. *hic D.* tert. Mentel. a pr. m.

te duce. — *tollemus in astra* non ad Caesaris apotheosin, vt iam Seruius, mox alii, sed ad summum potentiae fastigium refero, quod fere cum gloriae ac famae summo fastigio coniunctum esse solet, de quo proprie illa dicuntur. — *moenia* non male referas ad Lauinium, ab Aenea conditum. *magna* enim sunt, propter magnarum rerum seriem ex huius vrbis primordiis aptarum. si tamen, quia *Vrbi*, quod modo antecedit, ad Romam potius spectare videtur, etiam *moenia magna* de Roma acceperis, etsi haec Aeneas non condidit, potest tamen *parare* ea a poëta dici, quatenus ea omnia exsequitur, quae condendam vrbem euentu antecedere fatale erat. *magnis* h. e. nepotibus, ad tantam imperii opumque magnitudinem peruenturis. — nec detrecta nauigationem ad vlteriora loca. Mox v. 162. *Cretae considere* pro in Creta, docte.

163—66. Iidem versus intexti erant supra lib. I, 530—33. vbi vide.

167. *Hae n. propriae sedes.* Supra ad Apollinem v. 85. *Da propriam, Thymbraee, domum.*

167—71. De Dardani origine ex Italia v. Excurs. ad h. l. *Iasius pater*, si de Dardani patre accipias, habet tum *a quo* expeditam interpretationem. Sed e Seruio, qui e vetustioribus fabulas seruauit, adparet, sequutos esse Italos hac in

Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
Surge age, et haec laetus longaeuo dicta parenti
Haud dubitanda refer: Corythum, terrasque requirat 170
Ausonias. Dictaea negat tibi Iuppiter arua.
Talibus adtonitus visis, ac voce deorum,
(Nec sopor illud erat; sed coram adgnoscere vultus,
Velatasque comas, praesentiaque ora videbar:
Tum gelidus toto manabat corpore sudor) 175
Conripio e stratis corpus, tendoque supinas
Ad coelum cum voce manus, et munera libo

Interne-

168 *Vestrum* ed. Ven. Cum *Dardanus pater* potius commemorandus h. l. videatur, quam *Iasius pater*, cogitare possis leg. *Dardanus Iasiusque patres.* Sed potest poëta idem voluisse et altero loco neglexisse: *Dardanus* pater *Iasiusque pater*. Omnino si semel manifestum sit aliquo in loco, poëtam noluisse accurate loqui, in singulis haerendum non est. 169 *haec* abest a Witt. 170 *dubitata* Zulich. *Corythum* scriptionem e libris et ratione grammatica restituit Heins. Vulgo *Coritum*, et librariorum ludibria: *Choritum*, *Chorythum*, *Corintum*. v. Burm. h. l. et ad Rutil. Itin. I, 600.—*requirat* Heins. cum melioribus, etiam fragm. Vatic. Vulgo alii *require*. Nonnulli *requiras*. 172 *iussis* tres ap. Burm. *et voce* Medic. cum al. Heins. et Pier. 174 *Vittatasque* Wall. ex interpr. 175 *pectore* duo Burm. Parenthesin vix necesse ad huius versus finem continuare. Poëta data opera ἀτάκτως loqui potuit tali in re. 176 *e* deest aliquot Pierianis et Franc. *ex* Voss. *ex structis* Doruill. cf. Burm.

in re Graecos mythos, qui Iasium Dardani fratrem tradidere, cum quo in Samothraciam abiit, vt adeo pater posteritatis respectu dictus sit. Nam, vt multum aetate prouectum cum Holdsworthо intelligas, vix probe feceris. Igitur cum *a quo* necessario ad *Dardanum* referendum sit, sic locum expono vt dictum sit pro vulgari: Dardanus, cum Iasio; a quo Dardano etc. *princeps* h. l. auctor stirpis vel generis. *Corythum* de ipso rege ac conditore Cortonae accipit Cluuer. Ital. ant. p. 592. Malim de vrbe, et h. l. pro tota Italia, saltem Etruria ac finitimo Latio, positum. vt ap. Rutilium *Corythi populos* Tyrrheniae malim exponere.—*Dictaea arua* v. IV. Georg. 152.

174. *Velatae comae.* caput vitta redimitum. v. Excurs. ad II, 293. cf. Pompon. Sab. ad h. l.

175. Ad Ennii ductum ap. Macrob. VI, 1.

177. *munera Intemerata*, vinum purum, pure, rite libatum. quod *munus*, mox *honos*.

180.

Intemerata focis. Perfecto laetus honore
Anchisen facio certum, remque ordine pando.
Adgnouit prolem ambiguam, geminosque parentis; 180
Seque nouo veterum deceptum errore locorum.
Tum memorat: Nate, Iliacis exercite fatis,
Sola mihi talis casus Cassandra canebat.
Nunc repeto haec generi portendere debita nostro;
Et saepe Hesperiam, saepe Itala regna vocare. 185
Sed quis ad Hesperiae venturos litora Teucros
Crederet? aut quem tum vates Cassandra moueret?

178 *Praefecto* Franc. 179 *Anchisem* multi. 180 Nonius forte *ancipitem.* sed v. Heins. 181 *decepto* Rottend. tert. *errore viarum* pr. Hamb. sed v. Burm. *e. parentum* aliquot Pier. 182 *Italicis* Sprot. *flammis* Goth. tert. a m. pr. *factis* fragm. Vatic. 183 *casus tales* duo Burm. *canebas* pr. Hamb. *monebat* sec. Moret. *tenebat* Goth. pr. In Witt. hic versus post sequentem legebatur; perperam. 184 *Nam* Exc. Burm. 185 *vocauit* Hugen. 186 *Italiae* Montalb. *ab H. v. litore* Ven. ex interpolat. 187 *vt quem* nonnulli. *quem tu* alii. *quem etiam* Wall. *moneret* multi ap. Pier. et Burm. *moueres* pr. Hamb. a m. sec.

180. 181. Agnouit duplicem Troianorum ortum ac stirpem: alteram a Dardano, alteram ductam a Teucro; adeoque *ambigua proles* ipsi sunt Troiani, qui et Dardani et Teucri (et hi sunt *gemini parentes*) genus erant. Agnouit porro Anchises in interpretando Apollinis Delii oraculo, cum *antiqua mater* et *prima tellus* esset exquirenda, *se deceptum* esse *nouo errore veterum locorum*, h. e. errore circa loca vetera interpretanda; quod duas terras, a quibus stirpis Troianae auctores olim originem traxisse vetus fama erat, nunc non distinxerat, sed alterius aduentus, Dardani scilicet, ex Italia immemor, in altera terra, vnde Teucer venit, tantum haeserat. Igitur *vetera loca*, terrae vetere aliqua fama celebrata, tanquam eae, vnde Troiani originem haberent; et *nouus error*, quatenus seriore aeuo erratum est circa haec loca interpretanda. Satis expeditus videtur locus, vexatus a Seruio aliisque.

183—88. Cassandrae vaticiniis nunquam creditis egregie vtitur poëta. *tales casus* hanc nostri generis fortunam, vt ad Hesperiam, vnde Dardanus generis auctor erat oriundus, nobis sit reuertendum. — 184. 185. Nunc bene *repeto* memoria, eam *portendere*, praedicere,

Cedamus Phoebo, et moniti meliora ſequamur.
Sic ait: et cuncti dicto paremus ouantes,
Hanc quoque deſerimus ſedem, paucisque relictis 190
Vela damus, vaſtumque caua trabe currimus aequor.
Poſtquam altum tenuere rates, nec iam amplius vllae
Adparent terrae, coelum vndique et vndique pontus:
Tum mihi caeruleus ſupra caput adſtitit imber,
Noctem hiememque ferens; et inhorruit vnda tenebris.
Continuo venti voluunt mare, magnaque ſurgunt (195
Aequora. Diſperſi iactamur gurgite vaſto.

Inuol-

188 *Credamus* Ven. *moniti et* Montalb. *maiora ſ.* alter Hamb. 189 *dicto* Heinſ. e melioribus, et tanquam concinnius. Eſt ſcilicet alterum *dictis* proſaicum. *dictis cuncti*, multi. 193 *vlla apparet tellus* codd. et edd. ap. Macrob. V. Sat. 3. ſed v. Heinſ. 194 *inſtitit* Hugen. vt ingruit, ἐνέπεσεν. 196 *voluont* Gud. *voluent* pr. Moret. vel *agitant* ſec. Hamb. 197 *iactatur* Mentel. tert. a m. pr. *turbine* Exc. Burm. et alter Hamb.

re, hoc *debitum*, fato, *generi* noſtro, et multum memorare Heſperiam et nouum regnum in Italia. cf. Excurſ. ad II, 781. et Disquiſ. de inuentione materiae Aeneidis.

188. Comparant, ſed quoad ſenſum, Il. α, 216.

190. *paucis relictis* recte. Nam manſit vrbs Cretae, Pergamum.

191. Ἡ δ' ἔθεεν κατὰ κῦμα aliquoties Homerus. v. ad Il. α, 483.

192—95. Homius, Vir Ill. P. III. c. 21. in his tautologiam ineſſe arbitratur. Videtur vir ſagaciſſimus partem probare, quae pleniore copia a poëta elaborata ſunt. Sane τὰ, *et inhorruit vnda tenebris* de mari nigreſcente, iam in illo: *Noctem h. ferens* h. e. tenebris coelum obducens, continentur. Sed quis, niſi omni carminis ſuauitate ſublata, poëtae neget hoc, vt rem primum ſimpliciter exponere, mox eandem ornatius, grauius, copioſius, declarare poſſit. — Tempeſtatem autem ortam puto cum flexu circa Peloponneſi promontoria; exemplo Homeri in Vlyſſe Odyſſ. ι, 80. nam ibi mare vndoſum, aeſtus et procella, ex Aegaeo Ionium mare petentibus etiamnunc ſollicitudinem faciunt. — *caeruleus*, niger, *ſupra caput adſtitit, imber*, ex Hom. Odyſſ. μ, 405 ſq. item ξ, 301 ſqq. explicandum, vnde totus locus hic et inf. V, 8 ſqq. expreſſus, Δὴ τότε κυανέην νεφέλην ἔστησε Κρονίων Νηὸς ὕπερ κεφαλῆς. Etiam alias κατ' ἄκρης, a vertice, ἐνέπεσεν ἄελλα, vel τὸ κῦμα. v. ſup. ad I, 114. Mox *magna aequora*, grande

voc.

Digitized by Google

Inuoluere diem nimbi, et nox humida coelum
Abstulit. Ingeminant abruptis nubibus ignes.
Excutimur cursu, et caecis erramus in vndis. 200
Ipse diem noctemque negat discernere coelo.
Nec meminisse viae media Palinurus in vnda.
Tris adeo incertos caeca caligine soles
Erramus pelago: totidem sine sidere noctes.
Quarto terra die primum se adtollere tandem 205
Visa, aperire procul montis, ac voluere fumum.

198 *Coelo* pr. Mentel. a m. pr. et alter Hamb. nimirum *diem abstulit*. 199 *abrupti n. ignes* Moret. sec. et sic Giphan. legit secundum Lucret. II, 40. et Lambin. sed et alterum hoc, quod omnes libri cum fragm. Vatic. tuentur, bene dici solet, etiam poëtae, *nubes, coelum, ruptum, abruptum, scissum* fulmine. v. Drakenb. ad Sil. Ital. III, 196. *imbribus* Goth. sec. 200 *caecisque* sec. Hamb. *et versis* Wall. 201 *decernere* pr. Hamb. *discrimine* Sprot. 202 *viae* Medic. *mediis P. in vndis* ed. Ven. 203 *Tris* codd. et grammatici ap. Heins. *treis* Schol. Horat. Vulgo *tres*. — *caeca in caligine* Ven. et Parrh. *caeca incertos c.* aliquot Pier. 204 *Erramus vento* Parrh. *et totidem* Hugen. *totidem et* Montalb. vtrumque etiam in Pierii codd. occurrebat; recte sublatum. Porro Seruiana ad h. v. *Hinc Pelopis gentes Maleaeque sonantia saxa Circumstant, pariterque vndae terraeque minantur. Pulsamur saeuis et circumsistimur vndis.* Hi versus circumducti inuenti dicuntur, et extra paginam in mundo (h. e. margini alliti; ab indocto vtique interpolatore.) *Circumductos* versus Burm. ex Suet. Aug. 88. interpretatur. 205 *primo* tert. Mentel. 206 *vellere f.* Hugen. *ducere f.* Medic. Pierii, *summum* Zulich. pro var. lect.

voc. h. e. magni fluctus, et *gurges* sup. I, 118.

198 — 202. *Inuoluere d. n.* Procellae adspectum coeli, lucemque ac solem, eripiunt. *nox humida*, tenebrae ex pluuia. cf. sup. I, 88. 89. fulmina ingeminant se *abruptis nubibus* v. Lect. Var. et cf. sup. Georg. III, 259. — *caecis in vndis*, ignoto in mari, incerto. — *meminisse*, scire vt antea solebat; notante Burm.

203. *incertos dies:* Seruius bene obscuros, vt Aen. VI, 270. *incerta luna*. Ante oculos autem cus Odyss. ε, 388 sqq. cf. ι, 74 sq.

205—208. Pulchri versus ad sensus veritatem. *voluere fumum* cf. Odyss. κ, 99. et al. — *Vela cadunt*, demittuntur, vt, tanquam in locis vadosis, remis ad terram agatur nauis. *remis insurgimus*, exquisitius quam innitimur, incumbimus. cf. inf. 560. V, 189.

Digitized by Google

Vela cadunt; remis insurgimus: haud mora, nautae
Adnixi torquent spumas, et caerula verrunt.
Seruatum ex vndis Strophadum me litora primum
Adcipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae, 210
Insulae Ionio in magno: quas dira Celaeno,
Harpyiaeque colunt aliae, Phineïa postquam
Clausa domus, mensasque metu liquere priores.
Tristius haud illis monstrum, nec saeuior vlla
Pestis et ira deum Stygiis sese extulit vndis. 215
Virginei volucrum voltus, foedissima ventris
Proluuies, vncaeque manus, et pallida semper
Ora fame.
Huc vbi delati portus intrauimus; ecce

Laeta

207 *Remisque* Hugen. *insurgunt* sec. Moret. et Parrh. cf. Burm. 208 *obnixi* Nonius, sed v. Heins. *adnisi* Ven. Versus denuo occurrit IV, 583. 209 *prima* Medic. et Gud. 210 *Excipiunt* iidem cum fragm. Vatic. et multis aliis, et sic etiam Pierii aliquot. Sed *accipere* poëtae sollenne. — *stant Graio* pr. Hamburg. *stant de* Franc. 211 *I. in magno Ionio* pr. Hamb. *in* deest Zulich. a m. pr. 212 *Pheneïa* duo Burm. *Phyneïa* fragm. Vatic. 214 *Tristior haud illis monstris* Witt. aut Medic. et ed. Iunt. *illo* Schol. Iuuen. IX, 38. *haud saeuior* Ven. 215 *a stygiis* tert. Rottend. 216 *vultus volucrum* pr. Hamb.

V, 189. — *spumas, caerula*, pro mari. Adumbrati versus ex Ennii Annal. XIV. v. Fragm. Enn. p. 103. 104.

210—15. *Strophades* insulae duae in mari Ionio, ex aduerso Peloponnesi ante Zacynthum sitae; olim *Plotae* dictae. Sed, propulsis ex Phinei domo ad eas vsque insulas Harpyiis, Boreae filii ὑπέστρεφον ἄψ ἐπὶ νῆα, vnde Στροφάδες dici coeperunt. vid. Apollon. II, 285 — 296 sq. Mox in *magno* non argutandum. Dictum vt omnino *mare magnum*, *terra magna*. *clausa domus* h. e. ex domo Phinei expulsae a Zetho et Calai — *ira deum* h. l. res, quae ab ira deum venit, a diis iratis immittitur.

216 — 18. Occurrunt Harpyiarum effigies. vt in Iustic. Virgilio Tom. II. p. 69. *ventris proluuies* sic satis honeste pro sordibus effusis. *vncae manus*, vngues, vt Seruius; γαμψώνυχες enim Harpyiae. inf. 233. *pedibus vncis*.

219 sq. Habuit poëta ante oculos episodium Odyss. μ, 262 sqq. qui locus conferendus, de armentis in insula solis — *laeta armenta*, pinguia iam Seru. exposuit; puto, adspectu laeta, καλά;

Laeta boum passim campis armenta videmus, 220
Caprigenumque pecus, nullo custode, per herbas.
Inruimus ferro, et diuos, ipsumque vocamus
In partem praedamque Iouem. Tum litore curuo
Exstruimusque toros, dapibusque epulamur opimis.
At subitae horrifico lapsu de montibus adsunt 225
Harpyiae, et magnis quatiunt clangoribus alas,
Diripiuntque dapes, contactuque omnia foedant
Inmundo: tum vox tetrum dira inter odorem.
Rursum in secessu longo sub rupe cauata,
Arboribus clausi circum atque horrentibus vmbris, 230
Instruimus mensas, arisque reponimus ignem.
Rursum ex diuerso coeli caecisque latebris

Turba

220 *Lecta* Goth. tert. *passis* idem, *in campis* Goth. sec. 221 *caprigenumque genus* alter Hamb. et sic Cod. Thuan. Macrobii VI. Sat. 5. — *per herbas*. ex optimis et plurimis reuocauit Heins. adde Pierium. Vulgo *per herbam*. 222 *et* abest a binis Burm. 223 Restituit ordinem verborum ex libris Heins. post Pier. Vulgo *In praedam partemque*. mox *tunc* vulgo alii. 224 *que* abest ab ed. Iunt. post *dapibus*. 225 *Et* Voss. *Ac* Witt. *subito* vulgo ante Heins. qui meliores sequutus est. *horrifero* Sprot. *de montibus altis* Goth. sec. 226 *plangoribus* aliquot Pier. *allas* et in marg. *halas* Parrh. *aures* (f. auras) Gud. et Puget. Seruius haec habet ad h. v. „*Sed sane hic versus, qui circumductus est*, (cf. sup. ad v. 204.) *talis auditur:* resonant magnis stridoribus alae. 229 *rursus in* aliquot Pier. *rursus secessu* vn. Leid. 230 *clausam* Medic. Gud. et Mentel. pr. sed priores illi duo expuncta *m*. — *clausa* sex ap. Heins. et Burm. et Goth. tert. *clausum* Franc. *clausas* coni. Heins. et sic Vratisl. omnia perperam. 231 *ignes* duo. *mensis arisque r. ignes* sec. Hamb. *imponimus* Montalb. et sec. Menag. 232 *coelo* Zulich. a m. pr. *tenebris* Leid.

λά; vt *seges* et alia. — *caprigenumque pecus*, ex Pacuuio et Attio ductum v. Vrsin. ad h. l. pro capris — *nullo custode*, scil. erant armenta consecrata alicui numini, ἀνειμένα, ἀφιερωμένα, forte ipsis Harpyiis.

223. *In partem vocamus* honestius quam, *participem facimus*. *In praedam vocamus*, parte carnium tostarum religiose apposita. cf. Cerda. *toros*, ornatem tenuem, cespitem.

225. *lapsu*, volatu, vt saepe, *adsunt*, aduolant. Mox *vox dira*, stridor.

231. *aris* simpl. focis. argutatur Seru. cum al.

234. *Pol-*

Turba sonans praedam pedibus circumuolat vncis:
Polluit ore dapes. Sociis tunc, arma capessant,
Edico, et dira bellum cum gente gerendum. 235
Haud secus ac iussi faciunt, tectosque per herbam
Disponunt enses, et scuta latentia condunt.
Ergo vbi delapsae sonitum per curua dedere
Litora; dat signum specula Misenus ab alta
Aere cauo. Inuadunt socii, et noua proelia tentant, 240
Obscaenas pelagi ferro foedare volucres.
Sed neque vim plumis vllam, nec volnera tergo
Adcipiunt; celerique fuga sub sidera lapsae
Semesam praedam et vestigia foeda relinquunt.
Vna in praecelsa consedit rupe Celaeno, 245
Infelix vates, rumpitque hanc pectore vocem:
Bellum etiam pro caede boum stratisque iuuencis,

Laome-

233 *Dapibus* Goth. tert. a m. pr. *T. s. pedibus subito c.* aliquot ap. Pier. 234 *socii* tres Burm. cum Goth. tert. *capessunt* sec. Hamb. *capescant* Franc. 236 *et i.* Witt. *faciant* tert. Rott. *rectosque* Montalb. *per herbas* Parrh. cum aliquot Pierii. cf. ad v. 221. *per orbem* pr. Rottend. pro var. lect. 238 *dilapsae* Heins. cum melioribus libris maluerat. Sed recte ab eo discessit Burm. nam ex alto delabuntur in mensas Troianorum, non in diuersas partes. *dederunt* sec. Hamb. 240 *coeptant* vn. Leid. 241 *ferro pelagi* Parrh. 242 *vulnere* alter Hamb. 243 *sidere* duo pr. Moret. 244 *semessam* Parrh. *semensam* Gud. qui et *relinquunt*. 246 *rumpitque* Heins. e suis. Vulgo *rupitque*. 247 *bella* pr. Hamb. v. Burm. *iam pro* Goth. tert. *caesisque i.* pr. Moret.

234. *Polluit* plus quam *contingit*.

239—41. *Misenus* tubicen classis. inf. VI, 164 165. — *tentant noua proelia, foedare*, graece, vt foedent, caedant, vulnerent, *obscaenas*, foedas visu olfactuque, *volucres pelagi*; ex alto enim aduolant. Seruius eo refert, quod Ponti et Terrae, seu secundum alios, Neptuni proles habitae fuerint. Sed Ponti dicendae erant neptes secundum Hesiodum, cf. Apollod. I, 2. 6. et hoc sequi possumus, nec impedit, quod *Stygiis vndis* v. 215. prouenisse dixerat. Est enim haec poëtica forma, vbi de malae rei origine agitur.

245. Quem poëta in hoc secutus sit, non liquet. *infelix vates* simpl. dira, sinistra. Seruius: nuntia infelicitatis vt Il. α, 106. Μάντι κακῶν — *rumpit vocem* sup. II, 129.

250

Laomedontiadae, bellumne inferre paratis,
Et patrio Harpyias insontis pellere regno?
Adcipite ergo, animis atque haec mea figite dicta: 250
Quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo
Praedixit, vobis Furiarum ego maxima pando.
Italiam cursu petitis, ventisque vocatis
Ibitis Italiam, portusque intrare licebit:
Sed non ante datam cingetis moenibus vrbem, 255
Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis
Ambesas subigat malis absumere mensas.
Dixit: et in siluam pennis ablata refugit.
At sociis subita gelidus formidine sanguis
Deriguit: cecidere animi: nec iam amplius armis, 260
Sed votis precibusque iubent exposcere pacem,

Siue

248 *Bellumque* aliquot Pier. 249 Ordo verborum reuocatus est e scriptis et editis ab Heins. post Pierium. Vulgo alii *patrio insontes Harpyias. Arpias insontes* Wall. 250 Heins. distinxit post *ergo*, alii post *animis*. Nil refert. cf. Burm. *figite dextra* Medic. a pr. m. 252 *ego* deest aliquot Burm. et Pierianis. 253 Post *vocatis* interpungunt codd. ap. Heins. et Burmannum, qui ita malit: *Ventosque vocatis.* Sed cf. not. *petitis cursu* Franc. 254 *que* abest ab sec. Mentel. a m. pr. 257 *subigit* vn. Leid. *subiget* Voss. *assumere* nonnulli. *consumere* alter Hamb. a m. sec. 258 *in siluas* aliquot Pier. Parrh. et ed. Ven. *pinnis* Medic. Gud. et tert. Mentel. et Seru. ad v. 246. 260 *Deriguit* Heins. e libris. Vulgo *Diriguit.* *non* Zulich. *iam* deletum in Parrh.

250—52. Ἄλλο δέ τοι ἐρέω, σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ βάλλεο σῇσι. Il. α, 297. et alibi. Porro Apollinem quae dicit, a Ioue habere, res nunc nota. cf. vel h. l. Cerdam et Burm. ad Seru. verba ex Aeschyli fabula, Ἱέρειαι inscripta, petita esse vult Macrob. V. Sat. ext. Πατρὸς προφήτης ἐστὶ Λοξίας Διός. et — ταῦτα γὰρ πατὴρ Ζεὺς ἐγκαθίει Λοξίᾳ θεσπίσματα. *Furiarum ego maxima* v. sup. ad 209 extr.

253—57. *ventis vocatis* doctius quam ventum secundum nacti. Scilicet *vocant* ventum nautae, dum velis excipiunt. vt apparet v. c. inf. V, 211. VIII, 707. 708. — *datam*, fatis concessam, vt bene Seru. vel praedictam — *nostrae iniuria caedis* dictum cum vi; assumenda enim animo vltio et poena huic iniuriae debita. De vaticinio v. Excurs. VIII. ad hunc librum.

260. 261. *Exposcere pacem*, veniam, placare deos. De pace proprie dicta, quae et armis peti potest, hic non agi potest. Itaque ea forma orationis est, vt

Siue deae, seu sint dirae obscaenaeque volucres.
Et pater Anchises, passis de litore palmis,
Numina magna vocat, meritosque indicit honores.
DI, prohibete minas: di, talem auertite casum: 265
Et placidi seruate pios. Tum litore funem
Deripere, excussosque iubet laxare rudentis.
Tendunt vela Noti: ferimur spumantibus vndis,
Qua cursum ventusque gubernatorque vocabant.
Iam medio adparet fluctu nemorosa Zacynthos, 270

Duli-

262 *Durae* Parrh. 263 *Et* Heins. e codd. Alii vulgo *At.* *En* Sprot. a m. sec. et Parrh. — *sparsis* Zulich. 264 *que* abest a Leid. *indicit* praeclare e codd. et edd. Iunt. aliisque reuocauit Heins. Vulgo vitiose *inducit.* 265 *Di, p. nefas — pestem* pr. Hamburg. vt iam ex nonnullis suis notarat Pierius. *talemque a.* Exc. Burm. *aduertite* Montalb. 266 *Dii placidi* pr. Hamb. *placide* Gud. a m. pr. *s. viros* Goth. pr. 267 *Deripere* Heins. e melioribus et ratione grammatica. Vulgo *Diripere* — *extensosque* Oudart. pro var. lect. scil. ex interpretatione — *lassare* Ven. perpetuo errore. 268 *ferimur* Heins. e Gud. et quatuor aliis; accedit pars librorum Pierii et Goth sec. Vulgo *fugimus.* 269 *cursu* Hugen. *cursus* Goth. sec. *vocabat* etiam hic multi codd. Pierii, Heinsii et Burm. 270 *Zacynthus* libri et grammatici ap. Pier. Heins. et Burm. *Zacyncthus, Iacynthus, Iacinthos, Iacintos* librariorum ludibria.

vt non quidem ellipsis sit inferenda, verum de inuersa et immutata oratione sit cogitandum. Principio poëtae animo insidebant haec verba: *nec iam armis, sed votis precibusque esse agendum;* alterum hoc sic extulit: *sed votis precibusque deorum pacem esse exposcendam.*

263—67. *Honores* vt modo v. 178. — *minas*, malum sinistro vaticinio denuntiatum. — *et placidi seruate pios*, ornatus in tenui, pro *seruate nos.* — *funem*, τὰ πρυμνήσια, vel τὰ πείσματα, vt in Orphic. 621. 622. at *rudentes excussi*, euoluti, antennarum sunt. — *Tendunt vela Noti.* ἔπρησεν δ' ἄνεμος μέσον ἱστίον. Odyss. β, 427. et al.

266. Non sine iudicio hic et inf. 471. 472. et alibi Anchisae auctoritate res parari facit. cf. Excurs. XVII. ad lib. II.

268. 269. Cf. Odyss. λ, 9. 10. *amorem* poëtae esse cupiditatem et studium, noli ex animo dimittere. v. inf. v. 290.

270—73. *Nemorosa Zacynthus Dulichiumque Sameque.* Δουλίχιόν τε Σάμη τε, καὶ ὑλήεσσα Ζάκυνθος Odyss. ι, 24. ἐν ὑλήεντι Ζακύνθῳ occurrit et alibi. At Σάμη lectum fuit etiam a Virgilio, contra atque Apollodorus volebat ap. Strab. X. p. 453 D.

Sane

Dulichiumque, Sameque, et Neritos ardua saxis.
Effugimus scopulos Ithacae, Laërtia regna,
Et terram altricem saeui exsecramur Vlixi.
Mox et Leucatae nimbosa cacumina montis,
Et formidatus nautis aperitur Apollo. 275
Hunc petimus fessi, et paruae succedimus vrbi.
Anchora de prora iacitur. Stant litore puppes.
Ergo insperata tandem tellure potiti,

Lustra-

271 *Same, Samos, Samo* libri exhibent, sed plures *Same*, Medic. *Samae*. v. Burm. — *Nerytos* Medic. *Nericus* Franc. male. Nam Nericus erat in continente oppidum v. Odyss. ω, 376. 272 *Effugimus Ithacae scopulos* nonnulli scripti et editi ante Pierium; quod seruari debebat. Nam qui syllabae breui male timebant, ordinem verborum inuerterunt. — *Ithacae et L. r.* Medic. Pierii, et Witt. cum Goth. sec. *Ithaci Lerceaque regna* Wall. 273 *vltricem* Goth. tert. *Vlixi* Heins. et h. l. e scriptis reposuit. Vulgo *Vlyssis* vel *Vlixis*. *Vlixe* Gud. a m. pr. *Vlixes* Moret. a sec. m. *Vlyxei* Medic. Pierii. 274 *Leucaten vmbrosa* Sprot. *Leucatem* Oudart. 275 *formidandus* alter Menag. 276 *successimus* Zulich. a m. pr. 278 *potimur* Puget.

Sane communius nomen *Samos* etiam apud Homerum, quae deinceps Cephallenia. *Dulichium* est prope Cephalleniam, vnde etiamnunc *parua Cephallenia*, vel *Teaki* appellatur. cf. *Wheeler* p. 35 sqq. *Neritos* Virgilio videri potuit diuersa ab Ithaca insula, vt Melae II, 7. sed potest etiam Neritos, qui Ithacae mons est, primo loco ad designandam Ithacam positus esse, quae mox diserte et ipsa memoratur. — *scupulos Ithacae* Il. γ, 200. 201. Λαερτιάδης πολύμητις Ὀδυσσεὺς, Ὅς τράφη ἐν δήμῳ Ἰθάκης, κραναῆς περ ἐούσης. Ex eodem itaque loco fluxisse videntur *Laërtia regna* — *Et terram altricem Vlyxi*.

274. 275. Leucates, ὁ Λευκάτης, nobile amentum saltu promontorium Leucadis, in conspectum venit et Apollinis fanum. Interpretes, a Seruio inde, quantum video, de Apollinis templo Leucatae imposito accipiunt, quod sane Strabo lib. X. p. 452 B. memorat. Verum quae hic sequuntur: *quod ad hoc fanum appulerint, vrbemque intrauerint, ludosque Actiacos celebrauerint;* meo qualicunque iudicio ad alterum promontorium ipsis sinus Ambracii faucibus praetextum ducunt; in hoc et Actium oppidum et portus tutus et fanum Apollinis Actiaci. v. Strabo lib. X. p. 451 D. VII. p. 325 A. Thucyd. lib. I. c. 29. quod si Virgilius Augusto blandiri voluit, vt ipsa res docet, propter victoriam Actiacam, in cuius memoriam ludi

Actiaci

Digitized by Google

Lustramurque Ioui, votisque incendimus aras;
Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280
Exercent patrias oleo labente palaestras
Nudati

279 *Lustramusque* ed. Ven. *votis inc.* tert. Rottend. 280 *Acciaque* multi, etiam ap. Pier. *Acteaque* duo. *Actciaque* Voss. *celebrantur* vn. Voss. 281 *lactente* Sprot. a pr. m. At v. Burm.

Actiaci quinquennales instituti erant, (cf. Dio LI. pr.) alius locus ab ipso poni nequiit. *formidatum* autem *nautis*, cum propter saxa, tum ventorum pugna, omne debet esse promontorium. Itaque bene Pompon. Sab. *Apollo*, id est, pars illa saxea, in qua templum Apollinis erat. De templo cf. Sueton. Octau. 96. extr. ibique Intpp. Iam de Apollinis signo aliquo, quod in promontorio steterit, Spencium Polymet. Dial. VIII. p. 33. haec accipere mireris. Nam et illa ipsa statua in templo isto fuisse credenda est ex communi more. Ceterum signum hoc Constantinopolin aliquando est deductum. v. Meurs. ad Theodor. Metochit. ad p. 3.

279. Antequam ludorum sollemnia rite celebrari possint, expiatione et lustratione opus est. *Lustramur Ioui*, inuocato Ioue, cui sacrum piaculare offertur. Quaeritur tamen, cur Ioui, non Apollini, cui ludi ipsi instituti esse debuere? Varia commenta vides in Seruianis. Sed primum ad obseruandum in promtu est, sollenne fuisse priscis hominibus, vt in sacris quicunque deorum factis Iouem in partes vocarent. Porro expiationes et lustrationes proprie ad Iouem referuntur, quippe vltorem et vindicem caedis omnisque piaculi, quod expiandum est. cf. Apollon. Rhod. IV, 699. 700 sq. Piaculum in Harpyias commissum potes cum Seruio sigillatim huc trahere. — *votis incendimus aras*, docte, pro, ignem in aris vel impositum thus et victimam; *votis*, votorum persoluendorum caussa. Nam εἰς εὐχαριστίαν instituti ludi, vt bene Cerda obseruat, ideo subdit: *iuuat euasisse tot vrbes* etc. Si tamen *vota* pro ipsis victimis accipias, ferri et hoc potest.

280. Proprie ludi Actiaci celebrari dicendi erant. Sed exquisitius, quoniam locus hominum frequentia *celebrari* et ipse dicitur, *litus Actium* h. e. Actiacum, memorauit, et *ludos Iliacos* Troiano ritu habitos. Videntur autem iam antiquitus ludi ad Actium celebrati esse, quos poëta commode in rem suam vertit. E Callimacho περὶ Ἀγώνων, Harpocration et Suidas τὰ Ἄκτια memorant; sed ea huc trahere vix ausim.

281—83. *Oleo labente*, exquisite, quod diffluit, corpori illitum.

Digitized by Google

Nudati focii. Iuuat euasisse tot vrbis
Argolicas, mediosque fugam tenuisse per hostis.
Interea magnum sol circumuoluitur annum,
Et glacialis hiems aquilonibus asperat vndas. 285
Aere cauo clipeum, magni gestamen Abantis,
Postibus aduersis figo, et rem carmine signo:
AENEAS HAEC DE DANAIS VICTORIBVS ARMA.
Linquere tum portus iubeo, et considere transtris.
Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt. 290
Protenus aërias Phaeacum abscondimus arces,
Litoraque Epiri legimus, portuque subimus
Chaonio,

282 *Audaces socii* Puget. 284 *circumuertitur* Zulich. 286 *Aere nouo* Sprot. *clypeo* Rottend. sec. 287 *auersis fingo* Ven. 289 *tum penitus* Goth. sec. *consistere* duo Burm. perpetua variatione, sed male h. l. 291 *ascendimus* duo Burm. cum aliis, praue. *vrbes* Sprot. 292 *portusque s. Chaonio* Medic. a m. pr. mox correctrix manus adiecit *s*. Et sane *portusque s. Chaonios et c.* multi codd. habent, vel contra metrum, et olim, vt vel ex Seruio patet, habuerunt. Hinc grammaticorum tricae, de quibus v. Pier. et Heins. Sed facile est ad intelligendum, primum librarii errore factum vt communiore more *portusque subimus* scriberetur; hinc accommodarunt alterum. Burm. putabat scriptum primo fuisse *portumque s. Chaonium. Chaonia* Zulich. E Gothanis pr. et tert. veram lectionem agnoscunt.

illitum. *fugam tenuisse*, vt inf. 686. *cursum tenere*. Bene Seru. *feliciter nauigasse*, quem vide.

284. Vid. Excurs. II. de annis Errorum Aeneae ad a. 2. *Sol circumuoluitur m. annum*, εἰς vel κατὰ, sic vt annus absoluatur, peracto annuo solis cursu. *magnum annum*, simpl. ad ornatum, quoniam multos dies intra se continet; vt iam alias notatum. cf. sup. I, 269. Ad vanas argutias circa hanc vocem delabitur Catroeus, dum ad annum intercalarem lustri referre laborat. *asperat*, exasperat, ἀγριοῖ, procellarum ira. cf. Cerda et Burm.

286—88. De clipeis votiuis, cum titulo inscripto, inter donaria suspensis res nota. De Abante v. Excurs. ad h. l. *aduersis*, ornat; in templi aditu. *carmen*, de vno versu, tenere te non debet. *haec arma*, hunc clipeum consecrauit: Αἰνείας ἀπὸ τῶν Δαναῶν· vt in simili re saepe: v. c. ap. Pausan. lib. I, 13. p. 31.

289—93. *portus* v. ad v. 274. 275. *considere transtris*. saepe Homer. ἐπὶ κληῖσι κάθιζον. Mox *feriunt mare*, vt toties τύπτειν ἅλα — *abscondimus* eodem modo vt sup. v. 275. *aperitur* cf. Cerda. *aërias Phaeacum arces*, montes

Chaonio, et celsam Buthroti adcedimus vrbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per vrbis, 295
Coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum:
Et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
Obstupui: miroque incensum pectus amore,
Conpellare virum, et casus cognoscere tantos.
Progredior portu, classis et litora linquens. 300
Sollemnis quum forte dapes, et tristia dona,
Ante vrbem in luco, falsi Simoëntis ad vndam,
Libabat cineri Andromache, Manisque vocabat
Hectoreum ad tumulum: viridi quem cespite inanem,
Et geminas, caussam lacrimis, sacrauerat aras. 305

Vt

293 *Brutoti, Butroti, Bythroti, Bitroti, Biroti, Burrhoti,* et quot modis non, peccatur. *accedimus* Heins. e melioribus post Pier. reuocauit. Vulgo *adscendimus.* 294 *Hinc* ed. Mediol. 295 *Priamidenque* Wall. 296 *regnisque p.* Leid. vn. 298 *incensum est p.* aliquot Pier. *incensus pectus,* vt graecismus sit, quatuor ap. Burm. *amore est* Parrh. 299 *agnoscere* Ven. 300 *Egredior portu et* Leid. *classes ac* Hamb. pr. *classemque et* Parrh. *linquo* Hamb. pr. a m. sec. 301 Ante Heins. vulgo: *Sollemnes tum.* Heinsio accedit fragm. Vatic. — *dapis* Gud. a m. pr. 302 *Simeontis, Simoontis,* aberrant. *vndas* duo ap. Burm. 303 *Andromachen* fragm. Vatic. 304 *cumulum* alter Menag. 305 *geminans* Sprot. cum Goth. sec. *caussa* Leid. vn. *caussas* Hamb. sec.

montes Corcyrae ὄρεα σκιόεντα Γαιης Φαιήκων Odyss. ε, 279. *portu Chaonio.* est portus Pelodes ad Buthrotum Epiri Chaonibus quondam habitatae.

296. 297. Coniuge et regno Pyrrhi esse potitum Helenum. — *patrio marito,* eiusdem originis, sc. Troianae. Erat Helenus frater Hectoris. in *cessisse* argutantur interpretes post Seru. Nil aliud est, quam matrimonio teneri, haberi, vel relinqui, venire in potestatem alterius viri. 98. v. supr. 266.

301—5. Ornati versus. *Andromache inferias ferebat Manibus Hectoris. dona* h. l. in re sacra de libatione — *Simois* erat simulatus. cf. inf. 349 sq. et 336. — vt solebant coloniarum conditores patriorum locorum ac fluminum nomina transferre ad nouas sedes. — Hectori cenotaphium exstruxerat — *geminas aras,* siue vt Ecl. V, 66. *Ecce duas tibi Daphni,* siue vnam marito, alteram filio, Astyanacti. Vtramque caussam iam Seru. attulit. Probo posteriorem, quoniam:

Digitized by Google

Vt me conspexit venientem, et Troia circum
Arma amens vidit; magnis exterrita monstris
Deriguit visu in medio: calor ossa reliquit.
Labitur: et longo vix tandem tempore fatur:
Verane te facies, verus mihi nuntius adfers, 310
Nate dea? viuisne? aut si lux alma recessit,
Hector vbi est? dixit, lacrimasque effudit, et omnem
Inpleuit clamore locum. Vix pauca furenti
Subiicio, et raris turbatus vocibus hisco.
Viuo equidem, vitamque extrema per omnia duco. 315
Ne dubita: nam vera vides.
Heu! quis te casus deiectam coniuge tanto

T 2 Exci-

306 *Troica* Hamb. pr. 307 *Arma timens* Hamb. sec. *ext. rebus* Leid. a m. sec. cf. Burm. 308 *Deriguit* e melioribus et h. l. Heins. adde fragm. Vatic. v. sup. 260. — Porro multi distinguunt post *Deriguit*; minus bene. — *relinquit* duo Burm. cum Goth. tert. 310 *verum mihi* Medic. *adfert* Zulich. et Exc. Burm. 311 *an si lux* Goth. sec. 312 *effundit* tres ap. Burm. 313 *Compleuit* Exc. Burm. 315 *omi-nia* fragm. Vatic. 316 *Nec* duo Burm. *Ne dubites* alter Leid. *Ne d. ne vera vides* Gud. a m. pr. *vera fides* in sex lectum videbis, sed recentibus, ap. Heins. et Burm. quod Heinsio Marklandoque arridet. Enimuero de oculorum fide, visuque adeo, hic agitur, non de narrationis et auditionis fide. Recte *vides* etiam fragm. Vatic. seruat.

niam: *caussam lacrimis* adiectum.

306—9. *Troia arma*, viros Troianos — *monstris*, adspectu, qui ipsi monstri et prodigii instar erat — 309. Δὴν δέ μιν ἀμφασίη ἐπέων λάβε — Ὀψὲ δὲ δή μιν ἔπεσσιν ἀμειβομένη προσέειπε Odyss. δ, 706.

310—13. Tune vere ades ipse? *affersne te* (cf. inf. 346.) *mihi* tanquam *vera facies* viri, cuius speciem habes? tanquam *verus nuntius* tui? vt vere ille sis, quem vultus nuntiat? — *aut si lux alma*, vita, *recessit*, et haec vmbra Aeneae est, quae mihi apparet, *Hector vbi est*, qui et ipse inter vmbras esse debet, *dixit, lacr. eff.* etc. In hoc Andromaches πάθει, piissimae in mariti memoriam feminae, quis non magnum poëtam facile agnoscat? Sed v. Excurs. ad v. 294.

313. 314. *furenti*, impatienter dolenti, vt bene Seru. Saepe sic Graeci. *Subiicio*, ὑποβάλλω, respondeo — *hisco* exquisitius quam *loquor*.

315—19. *extrema per omnia*, ad pericula et discrimina refer. — *deiectam*, δεινότερον quam priuatam, viduatam Hectore. Nam deiicimur

Excipit? aut quae digna fatis Fortuna reuisit?
Hectoris Andromache Pyrrhin' connubia seruas?
Deiecit voltum, et demissa voce locuta est: 320
O felix vna ante alias Priameïa virgo,
Hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
Iussa mori, quae sortitus non pertulit vllos,
Nec victoris heri tetigit captiua cubile!
Nos, patria incensa, diuersa per aequora vectae, 325
Stirpis Achilleae fastus, iuuenemque superbum,
Seruitio enixae, tulimus: Qui deinde, secutus
Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque Hymenaeos,
Me

318 *Qua d.* Reg. *digna sacris* Zulich. *remansit* Wall. *F. fuisset* Goth. tert. a m. pr. 319 *Andromachae* Mentel. pr. *Andromachen* nonnulli iam ap. Pierium, et Leid. duo pr. Hamb. et Exc. Burm. vt sit: *quae d. s. F. reuisit H. Andromachen? Pyrrhi* quatuor ap. Burm. et *Pirri* duo Goth. *Pyrrhi an c.* aliquot Pieriani. *seruat* Gud. a m. pr. Omnia deteriora. Vulgatam exhibet etiam fragm. Vatic. 320 *dimissa* alii, vt solet. *submissa* Exc. Burm. 321 *alios* Montalb. 325 *vecti* fragm. Vatic. 326 *fastum* aliquot Pier. minus poëtice. *fatus* alter Mentel. a m. pr. sorte et Zulich. vnde Heinf. coni. *flatus:* sed v. Burm. 327 *enixe* tres Burm. et sic Donatus interpretatus est; male. v. Heinf. et Burm. et Pier.
328 *que* abest ab vno Leid.

deiicimur gradu, spe, honore omninoque magna aliqua re, quando ea priuamur. — *quis casus te excipit*, ad quam fortunae conditionem decidisti? nunc redacta es? Seruius eo refert, quod *excipiuntur* proprie, quae cadunt; recte quidem, sed forte hic nimis subtiliter. *Excipiunt nos* ea, quae nobis alia post alia accidunt et eueniunt. *digna satis* l. te l. priore illa fortuna. — *connubia seruas*, accipio, vt Gr. φυλάσσειν de iis, quibus tenemur et obnoxii sumus; pro, matrimonio iuncta es, haberis.

320 sqq. Artem poëtae iam Scaligero III. Poët. 14. aliisque obseruatam facile agnoscis. Andromache, casta et pudica femina, virique amantissima, non nisi per ambages respondet. Felicem praedicat Polyxenam, quae ad Achillis tumulum caesa seruitutem morte anteuerterit. Ad sequ. cf. Excursum XI.

325—27. Cf. Eurip. Androm. 109 sq. *diuersa aequora* longinqua v. sup. v. 4. — *enixae* de partu accipiendum, vt iam post Pompon. Sab. Cerda et Heinf. docuere. Nam Andromache serua Neoptolemo filium Molossum pepererat, vt vel ex Euripidis Andromacha notum.

329

Me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
Ast illum, ereptae magno inflammatus amore 330
Coniugis, et scelerum Furiis agitatus, Orestes
Excipit incautum, patriasque obtruncat ad aras.
Morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
Pars Heleno: qui Chaonios cognomine campos,
Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit: 335
Pergamaque, Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
Sed tibi qui cursum venti, quae fata dedere?

T 3 Aut

329 *Me famulo famulamque* Heins. recepit; ita enim fere omnes Pieriani et Heinsiani omnes, cum Donato, (adde fragm. Vatic.) excepto Hamb. pr. cui adde Goth. sec. et tert. qui tuentur id, quod olim legebatur: *Me famulam famuloque.* Ingratum tamen vtrumque. Non male itaque Heins. coni. *Me famulo famulam Heleno*; vt hiatum imperiti librarii ferre noluerint. *Me famulamque famulo* ed. Mediol. *transmittit* Sprot. *concessit* pr. Hamb. *permisit* Goth. tert. 330 *flammatus* Gud. et fragm. Vatic. cf. Burm. 331 *Furiis scelerum* Ven. 332 *Excipit incautum insidiis* Seru. citat ad III. Ecl. 18. cum interpretamento. Mox *que* deest binis Burm. 334 *Sors Heleno* Voss. haud dubie elegantius. cf. Burm. 335 *Ch. vrbem* pr. Hamb. *a Troiano* tert. Rottend. *dixi* sec. 336 *Pergameamque* Medic. Lectum scilicet olim fuit a nonnullis *Pergameam Iliacamque*, vt ex Seruio patet. Vnde autem lectio illa fuerit, Pomponius Sab. memoriae reliquit; *sed Apronianus*, inquit, *Pergamiam legit*; is scilicet, e cuius recensione Codicem Mediceum habemus. 337 Burm. in difficultates hic nescio quas se induerat, et coni. vel *qui cursum huc venti* vel *quo cursum venti, quo f. d.* Potuisse enim Andromachen satis scire, qui venti ex Troade ferrent. Enimuero sic argutari possis et in vulgari: *quomodo huc venisti?* et in Odyss. α, 171. πῶς δέ σε ναῦται Ἤγαγον εἰς Ἰθάκην; etc. Scilicet si vulgari sermone vsa esset Andromache, quaesiuisset illa sic: *quo casu ad has terras accessisti?* Iam hoc poterat factum videri vel tempestate vel fato vel deorum numine. Et haec, vt vides, expressit poëta.

329. Cf. Eurip. Androm. 1273. γυναῖκα δ' ἁ. — De reliquis circa hos versus v. Excurs. XII.

333—35. *pars reddita* simpl. data. v. Seru. In v. 334. 335. Poëta inseruit argumento, vt Troianorum nomen per totum terrarum orbem clarum ac celebre habeatur, dum fabulam hanc de Chaonum nomine amplectitur. Chaones enim longe ante Chaonem Troianum (de quo Seruiana consule) et Helenum fuerunt, ex antiquissima scilicet Pelasgorum stirpe.

336. *addidit*, imposuit monti arcem Pergami nomine, tanquam in nouo Ilio.

337—43. Affectus haec muliebris

Aut quisnam ignarum nostris deus adpulit oris?
Quid puer Ascanius; superatne, et vescitur aura?
Quem tibi iam Troia **** 340
Ecqua tamen puero est amissae cura parentis;
Ecquid in antiquam virtutem animosque virilis
Et pater Aeneas et auunculus excitat Hector?

Talia

338 *Quisnam* Heins. vt fere omnes libri etiam Pieriani cum fragm. Vatic. Vulgo *quis te* ex glossa. *quis iam* ed. Ven. 339 *aut* v. Exc. Burm. *vescitur auras* plerique codd. Pier. nec improbat Heins. Fuit etiam in Parrh. a m. sec. et in fragm. Vatic. vbi v. p. 174. cf. ad Tibull. II, 5, 63. et sup. I, 546. 340 *Quae tibi* alter Menag. In melioribus, inter quos Medic. Gud. fragm. Vatic. versus mancus est relictus; in aliis varie suppletus: *Quem tibi iam Troia peperit fumante Creüsa. — obsessa est enixa Creüsa — Troia est obsessa enixa Cr. — Troia natum fumante reliqui*; inepte omnia. v. Burm. post Pier. Ex vno Guelpherb. in Exc. Cort. notatum video *Troia — peperit florente Creüsa.* Scilicet Ascanii aetas id postulare visa erat. 341 *Ec quae iam* ante Heins. legebatur. At meliores Heins. et Pier. cum Donato et Carisio: *Et qua tamen* vel *Ec qua tamen*; hoc et fragm. Vatic. habet. Alii *Etque tamen*, *Et quae* vel *Ecquae tam*, *Quae tamen et p. Qua tamen et*; vt in talibus errari fere solet. *Ecquaenam* Goth. pr. *Ecquae* Pompon. Sab. interpretatur. — *amissi parentis* apud Carisium. v. Pierium ad h. l. Probat hoc etiam Markland. sed v. Burm. — *amissae est c.* etiam nonnulli. 342 *Et quid* multi, vt solent. 343 *auonculus* Gud. vt semper in similibus.

liebris plena et Andromaches ingenio consentanea! De Ascanio sollicita est, ex tacita Astyanactis sui memoria. cf. inf. v. 489. 490. 491. — *superatne et vescitur aura* ex antiquo sermone. cf. sup. I, 546 — Sane interrogationem illam v. 341. de desiderio amissae matris Creüsae per se non malam (cf. Eurip. Hecub. 992. εἰ τῆς τεκούσης τῆσδε μέμνηταί τι μου, adde Electr. 351.) tamen hic forte abesse malis; vix enim Andromache Creüsae fatum resciuisse aut poterat, aut post illa v. 310 sq. 337 sq. debebat. Manifeste tamen poëta ponit, Creüsae fatum Andromachae iam aliunde innotuisse; et recto ordine procedit interrogatio primum de pietate in matris memoriam, tum de exemplo patris et aui, quam illud ad pueri animum vim habeat! *Parentem* de patria accipere, importunum — 342. 343. generosi versus! ex communi illa sententia, vt qui magni viri filium se esse meminerit, plus ad virtutem incitamenti habeat. *in* h. e. ad *antiquam virtutem* int. maiorum. — *auunculus Hector*, latius dictum pro consanguineo. cf. inf. XII, 439.

Digitized by Google

Talia fundebat lacrimans, longosque ciebat
Incassum fletus: quum sese a moenibus heros 345
Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
Adgnoscitque suos, laetusque ad limina ducit,
Et multum lacrimas verba inter singula fundit.
Procedo, et paruam Troiam, simulataque magnis
Pergama, et arentem Xanthi cognomine riuum 350
Adgnosco, Scaeaeque amplector limina portae.
Nec non et Teucri socia simul vrbe fruuntur.
Illos porticibus rex adcipiebat in amplis.
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,

 Inpo-

344 *Multosque c.* Menag. pr. *Iamnosque* alter Hamb. vnde Heins. coni. *largosque.* 345 *In casum* Zulich. cum glossa: *Aeneae et Troianorum* cf. Burm. 346 *Priamides Helenus multis* duo Burm. aliquotque Pieriani; quod simplicius, vt sup. v. 295. cf. Pier. — *adfert* Heins. e codd. suis omnibus. Vulgo *offert.* tres *effert.* 347 *agnouitque* alter Hamb. *ad limina* Heins. cum maiore codd. parte. Sic et omnes Goth. nisi quod vnus *lumina.* Vulgo *ad moenia,* quod in paucis recent. ille repererat. 348 *lacrimans* aliquot Pier. aliquot Heins. et edd. vett. nonnullae; manifesto sed procliui lapsu. Nec aliter fuerat, puto, in Gudiano, qui lituram hic habebat, e qua Heins. tamen excitabat: *multum lacrimae* pro *lacrimarum* curiose potius quam vere. Nam *multum* Homericum πολλὸν est, pro valde, admodum, et talia amare Virgilium satis constat. *lacrimis* Exc. Burm. Porro *fudit* plerique Pier. et aliquot Heins. tert. Goth. male; idem tamen Pompon. Sab. interpretatur. 349 *ad paruam* Sprot. *et patriam* Zulich. et Leid. a m. pr. — *s. multis Perg.* Witt. a m. pr. 352 *feruntur* Ven. et alter Hamb. pro var. lect. 353 *Illas* Montalb. 354 *in* deest optimis; sed tuetur Heins. grammaticorum auctoritate.

XII, 439. Nam Ilus et Assaracus, a quo Hector et Aeneas genus ducebant, erant Trois filii. Notatu dignum, quod hic in Seruianis: *Quidam* auunculus *humiliter in heroico carmine dictum accipiunt.*

345—48. *a moenibus,* via ex vrbe — *se affert* v. sup. v. 310. inf. VIII, 477, vt *ferre se, inferre se, efferre se, offerre se.* v. h. l. Heins. — *suos,* populares. — Recte Seru. addit: *Et bene verba Heleno post Andromacham non dedit, ne frigeret; sicut in libro V. Acestae* (v. 41.)

349. 351. Cf. sup. v. 302. et adde Exc. de Error. Aen. *in Epiro.* Troiam alteram adstare putasses. *simulata magnis,* assimilata, cf. inf. IV, 512. — *amplector* sc. vt exosculari solent postes in patriam reduces.

354. 355. Nec moratur in conuiuii

Inpositis auro dapibus: paterasque tenebant. 355
Iamque dies, alterque dies processit: et aurae
Vela vocant, tumidoque inflatur carbasus austro.
His vatem adgredior dictis, ac talia quaeso:
Troiugena, interpres diuom, qui numina Phoebi,
Qui tripodas, Clarii lauros, qui sidera sentis, 360
Et volucrum linguas, et praepetis omina pennae,

Faro

355 *Impositisque* Witt. *tenebat* Ven. 356 *praecessit* Leid. *inflatus* alter Menag. *que* abest a sec. Rottend. 358 *Hic* edd. ante Pier. *et talia* Witt. 359 *qui n. diuum* Witt. a m. pr. 360 *Clarii et lauros* Medic. Pierii, Witt. Moret. sec. — *laurus* Medic. a m. pr. cum aliis antiquis, quod antiqui Grammatici defendunt; recepit itaque Heins. rursus deseruit Burmannus; forte casu potius quam consilio. 361 *Qui volucrum* Schol. Horat. ap. Heins. *omnia* nonnulli. *pinnae* Medic. Gud. et tert. Mentel.

conuiuii descriptione poëta, nec plane intactum dimittit, sed obiter intexit pauca, quae ad conuiuii magnificentiam declarandam valere possint: et quidem religiosam rem, libationem, et vasorum πολυτέλειαν. Vltima tamen *paterasque tenebant* vereor ne frigeant.

356. 357. *aurae Vela vocant*, inuitat ventus secundus, vt vela expandantur. Male hypallagen advocant. Conf. Burm. et sup. 61. inf. 454. 455. — *tumidoque i. c. a.* Il. α, 481. Ἐν δ' ἄνεμος πρῆσεν μέσον ἱστίον. et similiter aliis locis.

359 — 61. Helenus οἰωνοπόλων ὄχ' ἄριστος iam Homer. Il. ζ, 76. — *qui sentis*, intelligis, ad plura h. l. refertur, de quibus singulis diuerso modo dicitur. Aliter sentit aliquis deum, aliter sidera et auium cantus. *sentit vates Phoebum*, cum deum pectore suscipit, seu, dei afflatu tactus, diuinoque furore plenus futura praedicit et oracula edit; hoc poëta exornauit: *qui numina Phoebi*, *Qui tripodas*, (tripodi insidens Delphis Pythia vaticinabatur) *Clarii lauros* (quatenus, vt fere omnia antiquissima fana, religionis et caloris caussa, sacro luco inclusum erat templum Apollinis Clarii apud Colophonem. v. Strab. XIV. p. 442.) h. e. qui vim diuinam animo capis, quam Delphis Pythia, et apud Claron sacerdos mente recipere solet. — *sentis sidera*, nosti quae ex iis ad futura praeuidenda intelligi possint. Reliqua ad auguria cum ex oscinibus tum ex praepetibus h. e. ex auium cantu ac volatu spectant. cf. inf. X, 175 sq.

362

Digitized by Google

Fare age (namque omnem cursum mihi prospera dixit
Religio, et cuncti suaserunt numine diui
Italiam petere, et terras tentare repostas:
Sola nouum dictuque nefas Harpyia Celaeno 365
Prodigium canit, et tristis denuntiat iras,
Obscoenamque famem) quae prima pericula vito?
Quidue sequens tantos possim superare labores?
Hic Helenus, caesis primum de more iuuencis,
Exorat pacem diuom, vittasque resoluit 370
Sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
Ipse manu multo suspensum numine ducit:
Atque haec deinde canit diuino ex ore sacerdos:

362 *Omnis c.* — *Rellligio* aliquot Pieriani, sec. Rottend. Gud. a m. pr. item Goth. pr. quod arridere potest, quoniam sequitur: *cuncti diui*. Sic *cursum* esset, quem teneo, nauigationem, quam facio versus Italiam. 363 *et* abest a Ven. et Parrh. cum Goth. alt. — *numina diui* Gud. 365 *nouom* Gud. *Arpia*, *Arpyia*, *Harpeia* aberratt. codd. 368 *Quodue s. possim tantos* Parrhas. forte etiam, subiicit Burm. *qua p. p. vito?* qua via, ratione. Nil necesse. 369 *primum caesis* Ven. et Parrh. 371 *lumina* sec. Hamb. 372 *Ipse etiam* pr. Hamb. — *suspensus* pro var. lect. Hamb. sec. et Seruius. Male. cf. Burm. — *duxit* codices ap. Pier. 373 *haec* deest Leid. vni.

362—64. *namque omnem cursum mihi prospera dixit Religio:* etiam hoc per hypallagen explicare volunt, pro, omnis religio prosperum dixit cursum. Perperam. *Religio* h. l. de oraculo et omnino de vaticiniis. Totum, qui superest, cursum, quo ille instituendus sit (hoc v. 363. 364. vlterius declarat) iam satis definiuerunt praedictiones, quas adhuc accepi, laetae illae et secundae, — *numine*, etiam hoc pro effato diuino et forte — *repostas* exquisitius quam remotas, et *tentare* quam petere.

365—67. *dictu nefas*, abominandum. — *Prodigium*, euentum rerum prodigii similem, — *iras* h. e. calamitatem, malum, ex *ira* Harpyiae, boum caede et Troianorum armis laesae. cf. sup. 234 sq. 245 sq. *obscoenam famem:* quatenus ad vltima redacti etiam ea comedunt, quae nauseam faciunt. Sic, *obscaenus cibus*, et *obscoena pastu auis* vpupa ap. Plin. X, 29 s. 44. Hoc Seru. volebat: *quae homines etiam ad obscoena compellit*.

369—73. *pacem* beneuolentiam dei, vt iam supra vidimus; dum

Nate dea, (nam te maioribus ire per altum
Auspiciis manifesta fides: sic fata deûm rex 375
Sortitur, voluitque vices: is vertitur ordo)
Pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
Aequora,

375 *Si* pr. Hamb. a m. sec. *Bis* Gud. Ven. Parrh. 376 *bis* edd. Ven. et Iunt. *sic* quatuor Burm. et Goth. sec. *bis* alter cum ed. Mediol. 377 *tutius* Oudart. et Parrh. *aequora lustres Hospita* Zulich.

dum oraculum expetiturus est. Sacrificantum et vatum habitus *vitta* vel *infula*. *Soluitur* h. l. illa, religioso more, siue animi respectu, quem iam ab omni terrena faece vacuum deo soli vacare significabant, quo fere Seruiana spectant, vel quatenus furor diuinus et corporis agitatio vincula non ferebat. At, inquit Cerda, in aliis locis vates iam vaticinium edituri *vittis ligant, implicant* caput? Recte; scilicet ii vates non perpetuo vittae ornatu vtebantur; quod alii facere solebant, quibus adeo instante iam furore diuino solui poterat. — *ad tua limina P.* Erat igitur templum Apollinis in noua Troia ad exemplum Pergamei fani. — *Suspensum* h. l. paullo minus vulgari modo pro perturbatum, percussum dictum puto; adeoque *multo suspensum numine*, turbatum horrore ex praesentia dei. cf. inf. VI, 45. 54. *numen*, maiestas, vis manifesta dei, quae horrorem ac reuerentiam facit. Sic, *multum inesse, adesse, numen*, alibi dicitur. Hoc simplicius quam apud Burm. Satis quidem expeditum et illud, vt *multum numen* sint multa oracula, quae iam ante acceperat, (vide v. 362.) quibus suspensus h. e. sollicitus ac dubius eius animus sit; mihi tamen minus arridet.

374—76. Circes apud Homerum μ, 37 sqq. forte etiam Phinei apud Apollon. II, 311 sqq. exemplo Helenum hic fata ac casus nauigationis Aeneae praedicere facit. Ipsos autem casus omninoque Aeneae errores ad Vlyssis errores compositos esse, facile quisque videt. Inest tamen forte in his maior suauitas ipsa rerum nouitate et probabilitate; nam Homericis temporibus nondum illa maria Graecis multum erant frequentata; qua in re victus Virgilius ornatu et doctrina suae caussae consulere necesse habuit. — *maioribus auspiciis*, quam vulgo hominibus contingere solent, h. e. simpl. magna h. e. magnarum rerum; adeoque magna fata; quod Liuius pr. *ad maiorum rerum initia ducentibus fatis*. Argutatur Seruius. Melius idem *sortitur*, disponit, ordinat, *voluit vices* vicissitudines rerum, *is ordo* fatorum *vertitur*, ita succedunt sibi fata.

377—80. Cf. Apollon. l. c. II, 311 sq. *tutior*, tutius, minore

Aequora, et Ausonio possis considere portu,
Expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
Scire, Helenum farique vetat Saturnia Iuno. 380
Principio Italiam, quam tu iam rere propinquam,
Vicinosque, ignare, paras inuadere portus,
Longa procul longis via diuidit inuia terris.
Ante et Trinacria lentandus remus in vnda,

Et

378 *Consistere* pr. Hamb. et Ven. vide sup. 162. Burm. 380 Distinguunt codd. partim post *Scire* partim post *Helenum*; cf. Pier. et Burm. sed in interpunctione codicum nulla, meo iudicio, auctoritas. — *vetet* pr. Hamb. 384 *Trenacia* Wall. a m. pr. et a m. sec. *Trinacia*; et sunt sane grammaticorum argutiae in ea scriptura — idem Wall. *lentendus* a m. pr. *tentandus* Goth. sec. a m. pr. *flectendus* Guelpherb. vn. in Exc. Cort. ex interpr.

re cum periculo, si resciuit, quae euitanda sint. *hospita aequora* Seruius vicina interpretatur. Sane longinqua, ignota, an esse possint, dubito. Si vsum loquendi vocis huius recte teneo, esse debent maria nauigantibus amica, quae nauigantes tutos ac saluos transmittant — *prohibent te scire* etc. Nam, vt Lucan. V, 176. *Nec tantum prodere vati, Quantum scire, licet.* v. h. l. Seruium, qui bene addit: *prohibet autem scire mortem patris — tempestatem ab Aeolo immissam: amorem Didonis* (qui sane vix commode memorari poterat) — *Nouimus autem Iunonem hoc agere, vt, si possit fieri, regnum Italiae Libycas auerteret oras. Inopinatum vero dolorem etiam Aeneas conqueritur,* vt inf. v. 712. nec vates Helenus — Hos mihi praedixit luctus.

381 — 83. Poterat Aeneas statim in orientali Italiae extremae litore considere, ex aduerso Epiri. At totum illud litus a Graecorum coloniis tenebatur. cf. inf. 398 sqq. — *longa via diuidit Italiam* h. e. Italiae illa pars, quae Aeneae petenda est, diuisa, remota est, *longis terris*, sc. longo illo tractu inferioris Italiae, *inuia* vel difficulter emetienda; sic Seruius acceperat: *significat autem difficilem circuitum;* vel plane non peruia sc. Aeneae, terrestri itinere, si eam partem adiisset, quae Epiro opposita est, quod fata vetabant. Hoc spectasse videtur Pompon. Sabin. *inuia volentibus fatis.* Comparant illa Il. α, 156. ἐπειὴ μάλα πολλὰ μεταξὺ Οὔρεά τε σκιόεντα Θάλασσά τε ἠχήεσσα.

384 — 87. Ornate. Mare Siculum et Tyrrhenum est peragrandum. *lentandus remus*, agendus, sed exquisitius; curuatur enim et flectitur vi vndarum et nisu remigis. Sic Apollon

Digitized by Google

Et salis Ausonii lustrandum nauibus aequor, 385
Infernique lacus, Aeaeaeque insula Circae,
Quam tuta possis vrbem componere terra.
Signa tibi dicam: tu condita mente teneto.
Quum tibi sollicito secreti ad fluminis vndam
Litoreis ingens inuenta sub ilicibus sus, 390
Triginta capitum foetus enixa, iacebit,
Alba, solo recubans, albi circum vbera nati;
Is locus vrbis erit: requies ea certa laborum.
Nec tu mensarum morsus horresce futuros:

Fata

386 *Circae* vetustiorum auctoritate reposuit Heins. qui copiose aliis exemplis firmat. Vulgo *Circes*; aliquot etiam *Circe*. 387 *posses* alter Hamb. 388 *memori quae* (pro *que*) *haec m. t.* sec. Moret. 389 *vndas* aliquot Pieriani et Hamb. alter, vt supra. 391 *foetus capitum* Montalb. 393 *Hic l.* Doruill. et ap. Nonium et Cledonium. *erat* duo Burm.

lon. II, 593. *ἐπεγνάμπτοντο δὲ κῶπαι, Ἠΰτε καμπύλα τόξα, βιαζομένων ἡρώων* in traiectu Symplegadum. Quoniam enim *lenta* quae sunt, facile flecti possunt, hinc *lentus* pro flexilis, et *lentare* flectere. A Virgilio Statius et alii petierunt; Virgilius ab antiquioribus, vt Seru. docet. — *inferni lacus*, Auernus inf. lib. VI. *Circes insula* VII, 10 sq. *Aeaea*, Colchica, ab Aea, Colchidis vrbe, vel ex Apollonio Rhodio nota. — *vrbem componere*, noue dictum esse debet, pro ponere, condere; vt *templum componere* ex Ouid. I. Fast. 708. laudat Burm. Nisi est quod vulgo, res vrbis componere, pacare, ordinare. Est tenendum alterutrum, nec cum Burm. duas diuersas notationes in vnum locum congerere ausim; quod sermonis humani rationi aduersatur.

388. Vt ap. Homer. *Σῆμα δέ τοι ἐρέω* et illud: *σὺ δ' ἐνὶ φρεσὶ σύνθεο*, vel *βάλλεο σῇσι*.

389—93. Cf. inf. VIII, 42 sqq. 81 sq. Vsus et hic poëta est oraculo sua natura non adeo commendabili, celeberrimo tamen inter populares suos v. inf. Exc. *de accessu Aeneae* ad Italiam. Res ipsa innumeris in monumentis antiquis, gemmis, numis exhibita, vt exempla singula laudare velle ineptum sit. — *secreti fluminis* h. e. in parte secreta, ab hominum frequentia remota, fluminis Tiberis inf. VIII, 82. *per siluam — viridi in litore*. — Ceterum obseruandum, qua verborum dignitate ignobile argumentum poëta ornauerit.

395

Digitized by Google

Fata viam inuenient, aderitque vocatus Apollo. 395
Has autem terras, Italique hanc litoris oram,
Proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
Effuge: cuncta malis habitantur moenia Graiis.
Hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
Et Sallentinos obsedit milite campos 400
Lyctius Idomeneus: hic illa ducis Meliboei
Parua Philoctetae subnixa Petilia muro.

395 *Inueniant* quatuor Heinſ. 396 *Has inter* Goth. tert. *vrbem* Oudart. pro var. lect. ad *oram*. 397 *qua nostri* Parrh. quod adridet Burmanno. *profunditur* duo ap. eund. 399 *Hinc* et *Narricii*, *Naricii*, *Naritii*, aberrationes Codicum. 400 *Sallentinos* Heinſ. cum aliis melioribus, quem v. et quos laudat Burm. *Salantinos* Goth. tert. *Phalentinos* Ven. *Salicanos* Sprot. *limite* Leid. vn. 401 *Lictius*, *Licius*, *Litius*, *Lycius*, *Lytius*; porro *Idomeneos*, *Idumeneus*, *Ydomeneus*, — *Melibroae* — *Philotetae*, *Philothetae*, *Phylocletae*, *Philocleae*, librariorum stupores, quos ponimus, vt iis mature assuescant iuuenes. 402 *Petelia* Medic. et sic in numis et Graecis script. occurrit.

395. *viam*, rationem et exitum oraculi, ipsae res dabunt, et propitius erit Apollo, oraculi auctor.

397. Quae alluitur a nostro mari.

399. Locri Epizephyrii, in Brutiis, ad litus Italiae extremae exterius, Locrorum Opuntiorum colonia, quorum erat vrbs Naryx vel Narycium, ex aduerso Euboeae insulae. Locros Ozolas vrbis conditores fuisse contendit Strabo VI. p. 259 B, Sed communior opinio altera illa. v. Cluuer. Ital. p. 1301 sq. Sequitur vero poëta eam narrationem, qua ex Locris, Aiacis Oilei sociis, fuisse crediti sunt, qui dispersa ad Caphareum promontorium classe in Bruttios fuerint delati. cf. Seru. Aliter Lycophr. 1141. 1148. vbi cf. Schol.

400. 401. Sallentinorum, qui ex antiquis Messapiis fuerunt, tractus erat in peninsula Calabria. Insederant eum mox Cretensium coloniae; cf. Strabo VI. p. 281 B. atque has ad Idomeneum Troia reducem, sed mox patria eiectum (cf. sup. 121. et inf. XI, 265.) nonnulli retulerunt. cf. Varr. lib. III. Rer. Hum. ap. Valer. Prob. ad Ecl. VI, 31. vnde Pompon. Sab. ad h. l. petiit, et inf. ad v. 531. *Lyctus* aliquando inter insigniora Cretae fuit oppida. Plin. IV, 12. iam Cerdae laudatus.

401. 402. Petilia vel Petelia in Bruttiis supra Crotonem a Philoctete, Herculis comite, condita, (hoc enim est *subnixa muro*)

Quin, vbi transmissae steterint trans aequora classes,
Et positis aris iam vota in litore solues,
Purpureo velare comas adopertus amictu; 405
Ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
Hostilis facies occurrat; et omina turbet.
Hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto:
Hac casti maneant in religione nepotes.
Ast, vbi digressum Siculae te admouerit orae 410
Ventus, et angusti rarescent claustra Pelori,
Laeua tibi tellus, et longo laeua petantur

Aequora

403 *Steterunt* alter Hamb. *naues* pr. Hamb. *puppes* Goth. pr. 404 *in litora* Medic. a m. pr. cum tribus aliis. 405 *Purpureas* Doruill. a m. pr. 407 *occurret* Franc. *omnia* multi. *turbat* duo. 408 *socios* Medic. a m. pr. 410 *degressum* Sprot. et inf. 492. *amouerit* duo. *Siculis oris* Franc. 411 *rarescunt* codd. Seruii inf. ad 530. in Wall. superscr. vel *clarescent*. Parum acute. *plaustra P.* Parrh. 412 *laeta* aliquot Pier. *petentur* Hug. et Wall. a m. pr. cum Goth. sec.

muro) cum Troia redux vrbe patria, Meliboea Thessaliae, per seditionem fugeret. cf. Strabo VI. p. 254 A. quo loco apparet, Lucanorum deinde primariam vrbem eam fuisse. *Meliboei* pro Meliboeensis. Seru.

403—9. Religionis sanctitatem cum iudicio et hic intexit carmini Virgilius; mira enim talis loci suauitas debuit esse, si Romanorum quis in religiosi ritus originem incideret. Illustrationem loci pete ex inf. 543. 545.— subest tamen et hic antiqua fabula de Diomedis vel Vlyssis in his locis occursu, quam Seru. ad h. l. attingit et olim variis modis tractasse videntur poëtae et scriptores. v. Plutarch. Qu. Rom. T. II. Opp. p. 266 C. et Auctor de Orig. gent. Rom. c. 12. At vide Excurs. I. ad h. lib. sub f.

404. *in litore*. ad Castrum Mineruae, supra promontorium Iapygium v. inf. 531.—*velare* memento, vt Graeci.

407. *omina turbet*, captata ante rem sacram, vt bene Cerda. Turbari malis ominibus sacrificii religionem, et, vt id caueatur, adoperto capite esse sacrificantes, nota res.

409. *in religione*, in obseruatione religiosi ritus, et *casti*. ἁγνῶς, vt saepe.

410—13. Flectendum in aditu freti Siculi cursum et vt tanto tutior ille sit, Siciliam totam circumeundam monet. Fretum appellat ex more *claustrum*. Proprie ea, quae densa sunt, transitum occludunt, hinc *densa*

Aequora circuitu: dextrum fuge litus, et vndas.
Haec loca vi quondam, et vasta conuolsa ruina
(Tantum aeui longinqua valet mutare vetustas) 415
Dissiluisse ferunt, quum protenus vtraque tellus
Vna foret: venit medio vi pontus, et vndis
Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque et vrbis
Litore diductas angusto interluit aestu.
Dextrum Scylla latus, laeuum inplacata Charybdis 420
Obsidet,

414 *Et* deest Parrh. *conuolsa* Gud. 415 In Wall. versus erat in margine adscriptus; idem *longaeua*. Ennium videtur ante oculos habuisse Annal. XV. ap. Gell. IX, 14. *Postremae longinqua dies confecerit aetas.* Adde Lucret. II, 68. 69. — duo *motare*, sollenni permutatione. v. Burm. 416 *protenus* Heins. reposuit cum Velio Longo, et Leid. altero ac Rottend. pr. 417 *forent* Rottend. tert. *medio venit* Moret. pr. Parrh. *venit in m.* Ven. *media* Zulich. a m. sec. 419 *deductas* Medic. cum al. antiquis. Vir doctus Britannus Gentl. Magazin 1764. p. 464. *litora diductas* emendabat h. e. quoad litora, refutatus mox ab alio p. 556. Neuter viderat, *litore diductas* esse idem ac mari, quod interuenerat, diductas; nam vbi litus, ibi mare. Sed qui paupertatem suam aliorum indigentia occultare amant, plura in Britannorum commentariis periodicis huius generis inueniant. 420 *laeuom* Gud. *impacata* aliquot Pieriani, et vnus Leid. quod non bene praeferebat Cerda. *implicata* quatuor Burm. cum Goth. tert.

sa poëtis, quae clausa plane vt Gr. πυκινόν v. c. πυκινὸν πῶμα: Odyss. κ, 283. πυκινὰς κευθμῶνας de bene occlusa hara; adeoque, ea, quae laxantur, aperiuntur, patent, *rarescere* dixit poëta. Iam Seruius bene: *quia venientibus de Ionio (mari) propter curuaturam litorum clausae videntur angustiae, quae paullatim propinquantibus aperiri videntur* — *dextrum litus* Italiae. Seruius: — *nam de Ionio nauigantes, si fretum petant, dextrum teneant litus necesse est. Pelorum angustum* docte dixit pro freto ipso promontorium illud alluente.

414—19. De Italia ac Sicilia motu terrae diremta vide vel Cluuer. Sicilia I, 1. — *ruina*, motu terrae — *protenus*, continue, vt iam Seru. cum esset vna continens. v. Cerda. — *venit* pontus in medium cum vi. Val. Fl. I, 590. *cum flens Siculos Oenotria fines Perderet et mediis intrarent montibus vndae.* — *litore*, mari iam facto, — *aestu* poëta pro freto, quoniam in iis angustiis mare aestuat. cf. Seru.

420—23. Ex Homero adumbrata esse nemo dubitat, Odyss. μ, 73 sqq. 234 sqq. Variorum

Obsidet, atque imo barathri ter gurgite vastos
Sorbet in abruptum fluctus, rursusque sub auras
Erigit alternos, et sidera verberat vnda.
At Scyllam caecis cohibet spelunca latebris,
Ora exsertantem, et nauis in saxa trahentem. 425
Prima hominis facies, et pulchro pectore virgo
Pube tenus: postrema inmani corpore pistrix,
Delphinum caudas vtero commissa luporum.

Praestat

421 *Obsedit atque immo baratri* Franc. sed talia exscribere piget. Mox *abrutum* Zulich. 422 *in abruptu* aliquot Pier. 423 *egerit* legebant viri docti, (et sic Cerda) apud Pierium, qui recte monet, sequentia postulare *Erigit*; quod et per se exquisitius est. cf. inf. ad v. 576. *Elicit* Hamb. pr. 424 *Ast* tert. Rottend. cum Goth. pr. 425 *Ora exercentem* alter Hamb. quod a monacho rhythmicis versibus adsueto profectum lepide monebat Burmannus. *exhalantem* Ven. 426 *polchro* alter Hamb. *corpore* Montalb. 427 *pistrix* reuocauit Heinf. librorum auctoritate, qui vel *pristrix* vel *pistrix* exhibent; Vulgo pars codd. et edd. *pristis.* cf. Heinf. *pistris* per *s* non per *x* defendit Pompon. Sab. ad h. l. 428 *caudam* Ven. *commixta* Wall. et Zulich. a m. sec. Male. v. Burm.

riorum loca vides ap. Cluuer. Sicil. I, 5. Idem cum aliis docuit, *Charybdin* nihil aliud esse, quam impetuosiorem vndarum fluxum a septentrione in Austrum, ortis vehementioribus flatibus ab Austro, qui illum repellant; *Scyllam* autem scopulum, humanae forte formae, ad litus Italiae, versus Scyllaeum oppidum. Canum latratum assimulant fluctus scopulo illisi, et lupos belluasque ex ea nasci narrare potuit antiquitas, quoniam loca plena sunt monstris marinis. cf. Seru. ad 420. — *Dextrum* freti Siculi — *implacata*, pro implacabilis, vt solent poëtae, saeua — *sorbet* ἀναῤῥοιβδεῖ, *in abruptum*, profundum adeoque praeceps. cf. sup. I, 105—8. — *erigit*, ἀνίησιν, emittit, sed cum vi. v. Odyss. l. c. 239. 240.

424—28. Cf. ibid. 93. 94. 99. 100. — *Prima* superiore corporis parte — *postrema*, inferiore — *pistrix* omnino pro bellua marina, *commissa caudas Delphinum vtero luporum*, h. e. habens coniunctas D. caudas lupinis corporibus, in quae virgineum pectus desinit, interque ea canum protomae prominebant, vt versu 432. elicias. Canes autem marinae videntur intelligendae. cf. Odyss. μ, 96. 97. Variis modis ab Homero inde Scyllae facies exhibita, varie etiam in monumentis veterum. Sed talia huc non congerenda. Sufficit intelligere, qua specie

Virgilius

Digitized by Google

Praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
Cessantem, longos et circum flectere cursus, 430
Quam semel informem vasto vidisse sub antro
Scyllam: et caeruleis canibus resonantia saxa.
Praeterea, si qua est Heleno prudentia, vati
Si qua fides, animum si veris inplet Apollo,
Vnum illud tibi, nate dea, praeque omnibus vnum 435
Praedicam; et repetens iterumque iterumque monebo.
Iunonis magnae primum prece numen adora:
Iunoni cane vota libens, dominamque potentem
Supplicibus supera donis. Sic denique victor
Trinacria finis Italos mittere relicta. 440

Huc

429 *Pachinni* scribitur in libris. 430 *Cessantes* Goth. sec. *fluctus* alii, notante Parrhasio. 433 Alii iungunt: *Si qua est Heleno prudentia vati, Si qua fides.* At pr. Moret. non ineleganter, iudice Heinsio, *Si qua est H. p., fati Si qua fides*; ex non infelici errore. 434 *animum* Messius Arusianus. v. Burmann. Sec. V. Cl. ad Antholog. Lat. p. 125. 435 *Vnum illum* Gud. a m. pr. *Vnum istud* in marg. Parrh. *Verum aliud* pr. Hamb. — *proque omnibus* Medic. et alii boni codd. (et Goth. duo) etiam Georg. Fabricii, et sic Diomedes et Donatus; hocque receperat Heins. sed reliquorum librorum lectionem *praeque* reuocauit Burm. quod mihi vulgarius videtur altero. 436 *Praedico* tres Burm. *iterum iterumque* multi sollemni vitio. 437 *I. sacrae* Hamb. pr. 439 *S. S. votis* Wall. a m. pr. quod erat in codd. Pierianis et in libro Donati. 440 *metire* aliquot Heins. et Pierii, vt sit dictum, quemadmodum *metiri viam, pelagus. emensus iter* etc. Sed recte Pier. et Burm. vulgatum praeferunt. cf. not. Nonnulli vitiose *metiere* vel *meciere*.

Virgilius exhibuerit, Conf. sup. ad Ecl. VI, 75. Ceterum ad Virgilii de Scylla versus Miltonum suos *de Peccato* (*of the Sin*, Ἄτην dixeris) formasse, iam alii monuerunt.

429—32. Variauit Homerica l. c. v. 109. 110. *metas Pachyni* docte h. e. promontorium Siciliae australe, — *cessantem*, morantem, vt Seru. plus temporis in nauigatione consumentem — *vidisse*, modus loquendi ab Homero ductus l. c. v. 87. 88. et saepe. De *canibus* v. ad v. 424—28.

433 sqq. Magno cum apparatu monitum a vate et inferri et enunciari obserua. cf. inf. v. 546 sq.

438 — 440. Tale praeceptum Phineus dat Iasoni apud Apollon. II, 425. cf. Guell. ad h. l. *canere vota*, facile apparet, esse, facere vota, preces. Dixisse videtur poëta ad eam

rationem,

Huc vbi delatus Cumaeam adcesseris vrbem,
Diuinosque lacus, et Auerna sonantia siluis;
Insanam vatem adspicies: quae rupe sub ima
Fata canit, foliisque notas et nomina mandat.
Quaecumque in foliis descripsit carmina virgo, 445
Digerit

441 *Cumarum a. vrbem* alii cum Seruio. cf. Burm. 443 *Infanem vatem* Sprot. — *adspicias* Exc. Burm. *sub ipsa* alter Hamb. 444 *et carmina* Parrh. sed v. Burm.

rationem, qua vota formula sollemni, adeoque *carmine*, suscipiuntur. Sed hoc iam Burmannum obseruasse video. *libens* est in formulis sacris, προθύμως, adeoque nec parce, nec supine. — *dominatu* διακονίαν. *supera*, expugna sacris factis; hinc *victor*. — *fines Italos mittere*, dimitteris, discedes, ad Italiam petendam. Vides in his poëtae artem. Praestruit enim et praeparat sibi descensum partim ad tempestatem lib. I. Iunonis fraude excitatam, partim ad Didonis amores, quibus Iuno impeditum Aeneam retinere in Libya volebat. Bene hoc obseruauit iam Holdsworthus.

441 sq. Cf. inf. VI pr. — *diuinos lacus*, Auernum; vt statim addit: *Auerna sonantia siluis*; pronum est *A. s. in siluis* intelligere. Sed de lacu, non flumine, et quidem inferorum locorum, agitur. Itaque accipiendum, sonantia siluae strepitu, quod et Cerda et Burm. monuerunt, qua ille lacus erat inclusus; nam inf. VI, 238 — *lacu nigro nemorumque tenebris*; et sic VI, 704: *virgulta sonantia siluis*. adeoque est quod in vulgari: *Auernus inter sonantes siluas*, (vti inuersa ratione in Orph. Argon. 1131. καταγεῖ δὲ παρ' ὀχθαῖσιν ποταμοῖο Δένδρεα, malim intelligere arbusta in ripa, Acherontis strepitu resonantia.) Hoc malim, quam dicere, poëtam Auernum lacum, qualis nunc erat, repraesentasse, continuatum cum Lucrino, et infuso per huius fauces mari; vnde Georg. II, 163. *Iulia qua ponto longe sonat vnda refuso Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Auernis*. v. ibi not. *diuinos* autem *lacus* vel omnino sacros, consecratos, cum Seruio, accipies, vel propter vicinam Sibyllam diuinam vatem. — mox *insanam*, ἐνθουσιάζουσαν, ἔνθεον, quod semper substituendum, vt semel moneamus, cum de furore, insania, vatum agitur. — *rupe sub ima*, in antro, mox 450. *cauo saxo*. — *notas*, literas, et *nomina*, verba, adeoque quod in vulgari sermone, *verba scribis*. cf. Georg. III, 158.

445 — 452. *Digeris in numerum*, ordinat, disponit in ordinem,

Digerit in numerum, atque antro seclusa relinquit.
Illa manent inmota locis, neque ab ordine cedunt.
Verum eadem, verso tenuis quum cardine ventus
Inpulit, et teneras turbauit ianua frondis,
Numquam deinde cauo volitantia prendere saxo, 450
Nec reuocare situs, aut iungere carmina curat.
Inconsulti abeunt, sedemque odere Sibyllae.
Hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
Quamuis increpitent socii, et vi cursus in altum
Vela vocet, possisque sinus inplere secundos, 455
Quin adeas vatem, precibusque oracula poscas.
Ipsa canat, vocemque volens atque ora resoluat.
Illa tibi Italiae populos, venturaque bella,

446 *Degerit* Medic. *se clausa* Exc. Burm. — *reliquit* vulgo ante Heinf. cum parte codd. 448 *carcere* pr. Hamb. *vento* Menag. pr. 450 *saxa* Medic. 451 *nec iungere* Zulich. *carmina iungere* duo. 452 *aedemque* Gud. a m. pr. 453 *Haec t.* in marg. Parrh. *fiant d.* Hugen. *tantae* multi, sed male. 454 *increpitant* tres Heinf. et vn. Goth. *vi ventus* Leid. pro var. lect. ex v. 356. *et tua cursus* Witt. 455 *vocent* Medic. a m. sec. Gud. cum aliis; et sic Seruius cum Pomp. Sab. legerat; male. 457 *canet* et *resoluet* quatuor Burm. quod possit placere. sed *Ipsa canat* sc. poscas. inf. VI, 76. *Ipsa canas, oro. canat* et *resoluet* Gud. *volensque ora* Parrh. *ipsa ora* duo Burm. Versus hic et sup. 446. aberat a Voss.

dinem, vt bene Seruius, et vt patet v. 447. — atque antro includit. — *ventus tenuis;* ornat epitheton, a natura venti sumtum. — *ianua* mota, motaque cum ipsa, aura. — *situs* positus et ordines foliorum, reponere ea in sua loca. — *inconsulti* h. l. quibus consultum, responsum non est. Seruius: sine responso.

454—57. *Vocant aurae vela* supra v. 356. cum ventus secundus spirat. Quoniam talis ventus cursum facit, et ad nauigationem instituendam vocat, h. l. ipse *cursus* vela vocat *vi*, ex βίᾳ, βίηφι, h. e. σὺν βίᾳ, βιαίως, vehementer. — *sinus secundos* velorum egregie dixit vento secundo inflatos. — *ipsa.* non foliis vaticinia mandet. Natam autem hanc fabulam antiquissimis temporibus puta, quando scribendi materia erant palmarum folia. Tum etiam antra erant pro domibus.

458 — 60. v. inf. VI, 83. sqq. Non tamen satis diserte ibi videri possunt exposita, *Et quo q. m.* — mox *venerata*, poëtarum more passiue, vel inuo-

Digitized by Google

Et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem,
Expediet; curſusque dabit venerata ſecundos. 460
Haec ſunt, quae noſtra liceat te voce moneri.
Vade age, et ingentem factis fer ad aethera Troiam.
Quae poſtquam vates ſic ore effatus amico eſt,
Dona dehinc auro grauia, ſectoque elephanto
Imperat ad nauis ferri, ſtipatque carinis 465
Ingens argentum, Dodonaeosque lebetas,
Loricam conſertam hamis auroque trilicem,
Et conum inſignis galeae, criſtasque comantis,
Arma Neoptolemi. Sunt et ſua dona parenti.
Addit equos, additque duces: 470
Remigium ſubplet; ſocios ſimul inſtruit armis.

Interea

459 *Et quoiunque m.* Witt. *Ex quo* et *expediat* Franc. *effugias* aliquot Pier. 460 *veneranda* Wall. ex interpr. *venerata ſacerdos* ed. Ven. et aliquot codd. ap. Pierium et Burm. cum Goth. pr. ex compendio ſcripturae *ſcdos.* 461 *moueri* Ven. 462 *fatis* ſeptem codd. Burm. et Goth. alter a m. ſec. et ſic auguror poëtam maluiſſe. Nam in fatis hoc eſſe, vt Troia reuocetur, vbique inculcare amat; idque totius carminis oeconomia poſtulat. 463 *affatus* multi ap. Burm. male. *effari* proprie de vatibus. Seruius ex augurali diſciplina repetit *Ergo*, ſubiicit, *religioſo verbo voluit vti, qui potuit dicere: Quae—ſic ore eſt fatus amico.* —*eſt* deeſt pr. Hamb. 464 *Dona dei hinc* ed. Iunt. *grauida* Giphan. in Ind. Lucret. *ſeptoque* Franc. *elephante* Zulich. 465 *cathenis* pr. Menag. 466 *Dodoneosque* aliquot libri: *Dodoneasque lebetas* fere omnes; ante Pier. *lebetes*, quod pauci libri habent. *lebetos* Franc. 467 *conſortam* Reg. *ſquamis a. tr.* Seru. IV. Georg. 91. 469 *Sunt haec* Franc.
471 *inſtruet* Medic.

cata ac rogata, vt curſum ſecundum det, vel ſimpl. ſi eam adieris et vaticinium petieris, vt v. 456.

463—71. Munera hoſpiti ab hoſpite data ex Homero animo tene; cf. Odyſſ. α, 309 ſqq. inprimis ν, pr. Adde Cerdam. *auro grauia;* bene Cerda: ſignatur pondus ac perinde pretium: *ſecto elephanto*, πριστῶ ἐλέφαντος Odyſſ. σ, 195. τ, 564. h. e. ebore in lamellas ſecto adeoque omnino elaborato, polito, *grauia.* nunc ſimpliciter inſtructa, ornata; quod in generaliori notione continetur. —*ſtipat* plus, quam in nauim imponit, vt inf. 485. *onerat.* tum ornatum verborum et munerum commendationem obſerua — *ingens argentum* pro

vulgari,

Interea classem velis aptare iubebat
Anchises, fieret vento mora ne qua ferenti.
Quem Phoebi interpres multo conpellat honore:
Coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475
Cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
Ecce tibi Ausoniae tellus: hanc adripe velis.
Et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est.
Ausoniae pars illa procul, quam pandit Apollo.
Vade, ait, o felix nati pietate. Quid vltra 480
Prouehor, et fando surgentis demoror austros?

 Nec

472 *Classim* Sprot. vt et sup. v. 5. *classes* pr. Hamb. 473 *vento fieret* Parrh. — *furenti* multi ap. Burm. et sic Goth. alter; male h. l. nam de vento secundo agitur, vt bene Seru. 474 *amore* Hugen. et pr. Moret. pro var. lect. et ita alibi variatur. Burm. 475 *Anchise* Priscian. sed v. Heins. *Anchisae* Medic. sed *e* expuncta, et Mentel. pr. 477 *eripe* Ven. *repete* Goth. tert. 478 *praeterlabere* quinque ap. Burm. cum edd. Ven. et Iunt. *vt praeterlabare* quatuor, sed recentiores. 480 *Vade age o f. n. p. quod* Medic. a m. pr.

vulgari, *ingens argenti pondus*, aut, vt sequentia declarant, *vasa ingenti a. pondere* — *lebetes Dodonaeos*, h. e. quales sunt in templo Iouis Dodonaei. Hoc, puto, simplicissimum. — Porro 467. *Loricam consertam hamis*, h. e. catenulis se inuicem mordentibus, ἁλυσιδωτὸν, *auroque trilicem* h. e. iisdem hamis triplicatis et quidem aureis. Ductum a textura, cum trinis filorum ordinibus textum sit, τρίμιτον. cf. Cerda inf. ad V, 259. adde VII, 639. *clipeumque auroque trilicem Loricam induitur*, qui locus me reuocat, quo minus, quod malim, quodque Seruium facere video, iungam: *Loricam trilicem, consertam hamis auroque* — 468. ornate galeam designat a partibus, quae inprimis eam commendant — *parenti* Anchisae — *duces*, magistros equorum, agasones. cf. inf. X, 574. Seru. *socii* declarant *remigium*.

472. 473. *Anchises*. cf. ad v. 266. 267 *velis* sexto casu accipias, vt sit naues instruere, adornare, velis vento excipiendo expansis. Sic *biremes remigio aptare*, inf. VIII, 80. Sequitur autem in hoc historiae fidem. Nam ex Epiro Troianos colonos viam Aeneae ad Italiam monstrasse, antiqua ferebatur narratio, v. Dionys. I, 51. (p. 41.)

474 — 81. *honore*, verbis honorificis, alias *honor verborum*. — *Coniugio*, honesto voc. vtitur.

Digitized by Google

Nec minus Andromache, digressu moesta supremo,
Fert picturatas auri subtemine vestis,
Et Phrygiam Ascanio chlamydem; nec cedit honori:
Textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
Adcipe et haec, manuum tibi quae monumenta mearum
Sint,

483 *Subtegmine* et *sub tegmine* libri fere etiam h. l. 484 *Ausonio* Goth. tert. a pr. m. *chlamyden* alter Mentel. — *nec cedit honore.* sic Scaurus legebat apud Seruium, siue is inter eos fuit, qui Aeneidem recensuerunt, siue hanc tanquam grammaticus emendationem proposuit. Venit ea lectio in Gudianum, probata Heinsio, mihique non minus pro vera habetur: *nec cedit honore* sc. verborum, ad coniugis exemplum v. 474. *Quem Phoebi interpres multo compellat honore.* etsi Scaurus ita explicabat: non cedit Heleno liberalitate et munificentia: cf. Pompon. Sabin. Heumannus olim totum hemistichium ab aliena manu esse putabat; et sustulerant id iam alii ante Cerdam. *honori* aberat a Mentel. pr. 485 *Testilibus* in nonnullis scriptum. *que* deest Graeu.

vtitur. — *bis*, semel excisa ab Hercule Troia, propter Laomedontis perfidiam — *arripe velis*, versus hanc ab Epiri litore dirige naues, cf. inf. 532. vt tamen nunc quidem litora modo legas — *quam pandit*, oraculo designat — *prouehor*, sermone progredior — *demoror austros* orientes, h. e. vos demoror, quo minus *a.* vtamini. Haec fere e Seruio. Imitatus est Auienus fab. XVI, vt Heins. notat.

482—85. Poterat haec supra subiicere v. 470. Enimuero mira cum arte vtitur Andromaches affectu. cf. sup. ad 337. — *digressu supremo*, exquisite, proprie supremum, vltimum digressus momentum. — *picturatas auri subtemine vestes* vtrum de textili an de acu picto opere accipias, cum Cerda sane dubitare possis. Nam vtroque modo *picta vestis* dicitur, interdum adeo simpliciter pro distincta coloribus et variegata. Malim tamen *pictas acu* accipere; etsi enim ita conuenit cum *Phrygia chlamyde;* tamen *vestes* sunt stragulae, et exquisite *subtemen* ita simpliciter pro filo ponitur. Ita *textilia dona* (ex Homerico ἐσθῆτά θ' ὑφαντήν) mox ab his diuersa. — *nec cedit honori*, si verum esset, aut cum Seruio explicandum, *tanta dat munera, quanta merebatur Ascanius: hoc enim est honori non cedere, parem esse meritis accipientis;* aut *non cedit honori* sc. verborum, quo vsus erat Helenus erga Anchisen, vt Andromache Ascanium nunc non minus honorifice compellet. Sed v. Lect. var.

486—91. Locus inter paucos

Sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem
Coniugis Hectoreae. Cape dona extrema tuorum,
O mihi sola mei super Astyanactis imago.
Sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat: 490
Et nunc aequali tecum pubesceret aeuo.
Hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
Viuite felices, quibus est Fortuna peracta
Iam sua: nos alia ex aliis in fata vocamur.
Vobis parta quies: nullum maris aequor arandum, 495
Arua neque Ausoniae, semper cedentia retro,
Quaerenda. Effigiem Xanthi Troiamque videtis,

 Quam

587 *Andromachae* Heins. e scriptis et grammaticis. Eo alludunt Medic. et alii: *Andromache*. Vulgo *Andromaches*. Wall. *Andromachen*. Duo Burm. *testantur*, tres alii *honorem* procliui lapsu. 490 *tenebat* legit Rufinian. de figg. p. 28. *gerebat* Nonius in *super* sed *ferebat* Priscianus, Diomedes, Macrob. cum libris scriptis; et firmat Burm. inprimis ex Statii imitatione I. Achill. 339. 492 *His* et *affabor* sec. Moret. *degrediens* Sprot. v. sup. 410. *abortis* plerique Pier. et nostri Goth. 493 *parata* Ven. et sic Achill. Stat. ad Tibull. II, 4, 1. h. e. constituta et parta. Sed praestat vel sententiae vi alterum. Memineris illud inf. IV, 653. *Vixi, et quem dederat cursum Fortuna, peregi.* et *Fortuna* h. l. idem quod mox fatum, quod iam notatum Pomponio Sabino. — Porro distinguit Cerda cum aliis: *Viuite. Felices, quibus — iam sua!* cf. Burm. Minus bene. Sed: *Viuite felices vos, q. — iam sua*, exquisitius. 495 *arandum est* Parrh. 496 *Arua nec* Parrh. et Goth. tert.

vos dulcissimi affectus, etiam sententiarum ac verborum dilectu, inprimis adiuncta declarantium — *manuum monumenta mearum*, cum dignitate, pro manuum mearum opere ex Odyss. ο, 126. Μνῆμ' Ἑλένης χειρῶν· etc. qui locus Virgilio obuersabatur. — *dona e. tuorum*, popularium et amicorum — *super*, quae superes, περιοῦσα, περιγεγενημένη. — *Sic o. sic* ex Hom. Odyss. δ, 149. 150, vbi Menelaus de Telemacho Vlyssi comparato: κείνου γὰρ τοιοίδε πόδες etc. est autem exquisite dictum pro, *tales oculos habebat*, *tales manus* etc. v. 491. *pubesceres* ornatius quam *esset*: Eurip. Ion. 354. Σοὶ ταὐτὸν ἥβης, εἴπερ ἦν, εἶχ' ἂν μέτρον.

492 — 96. Durum habeat pectus necesse est, cui hi versus miserationem nullam faciant. 496. *semper cedentia retro.* inf. VI, 61. *Iam tandem Italiae fugientes prendimus oras.*

497 — 99. cf. sup. 359 sq. — *quae*

Quam vestrae fecere manus, melioribus, opto,
Auspiciis; et quae fuerit minus obuia Graiis.
Si quando Thybrim, vicinaque Thybridis arua 500
Intraro, gentique meae data moenia cernam,
Cognatas vrbis olim, populosque propinquos,
Epiro, Hesperia, quibus idem Dardanus auctor,
Atque idem casus; vnam faciemus vtramque
Troiam animis. Maneat nostros ea cura nepotes. 505

Pro-

498 *Quae* sec. Moret. 499 *fuerint* Gud. cum aliis Heins. et Burm. etiam apud Seru. Ita *auspicia minus obuia Graiis* essent, quae a Graecorum auspiciis ac fatis non aeque, atque ante, vincerentur, iis essent inferiora. 500 *Sic q.* Goth. tert. *et vicina* Witt. a pr. m. 502 *Cognatasque* ante Heins. sed *que* abesse a codd. monuerat iam *Pierius*. *qui* aliquot Heins. 503 *Epiri* Voss. *Epiro Hesperiam* Medic. Gud. a m. pr. duo Moret. pr. Rottend. et Zulich. An olim fuit *Epirom, Hesperiam,? — populosque verendos* Sprot. 505 *Troianis. M.* alter Hamb.

— *quae fuerit minus obuia Graiis.* sensum recte exponit Seru. *id est, quae nullum patiatur excidium;* mox tamen ibidem miscentur notiones: *obuia*, id est, *obnoxia, inimica, contraria*. Sed *Troia obuia Graiis*, pro *inimica*, quod Cerda et alii arripuerunt, etsi exquisite dictum, vt inf. VI, 64. *Diique, deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens Gloria Dardaniae*, tamen consilio sententiae parum videtur consentaneum; igitur tenendum alterum: *obuia Graiis*, h. e. obnoxia, exposita eorum furori; vt iam a Burm. expositum video.

500 — 5. v. Excurs. ad h. l. — *data* sc. fato *moenia*. v. sup. 255. Burm. — *cognatas vrbes populosque p. E. H.* — *faciemus vtramque* (retulit ad sequens, pro vtrosque, ex vtraque ciuitate, Buthroto et Roma, a Lauinio oriunda,) *vnam animis Troiam. Populos Epiro, Hesperia*, accipio, populos in Epiro h. e. Epiri et Hesperiae. Vides me apodosin post *cernam* statim auspicari, quod iam Cerdam fecisse animaduerto. Vt Burm. post Heins. cum Seruio interpunxit, procedit primum membrum vsque ad *Atque idem casus;* vt sit, *cernam moenia, Cognatas vrbes pop. pr.* Atqui hoc et structura et sententia fit asperior aut nulla. *Hesperia quibus* et *propinquos Epiro* iungunt alii, quod prorsus ferri nequit. Etiam Burmannus illustrat *Dardanus Hesperia* h. e. Hesperia, (Ἑσπερόθεν cf. Seru.) quod locum hic vix habet. A *Dardano* autem Troianos omnino originem habuisse, adeoque

et

Prouehimur pelago vicina Ceraunia iuxta:
Vnde iter Italiam, cursusque breuissimus vndis.
Sol ruit interea, et montes vmbrantur opaci.
Sternimur optatae gremio telluris ad vndam,
Sortiti remos, passimque in litore sicco 510
Corpora curamus. Fessos sopor inrigat artus.
Necdum orbem medium nox horis acta subibat:
Haud segnis strato surgit Palinurus, et omnis
Explorat ventos, atque auribus aëra captat:
Sidera cuncta notat tacito labentia coelo, 515
Arcturum, pluuiasque Hyadas, geminosque Triones,
Armatumque auro circumspicit Oriona.

V 5 Post-

506 Vir doctus Britannus volebat versus 506. 507. collocare post 520. repugnare enim inter se, quod prouecta dicatur classis et tamen mox adhuc in litore moretur. Male. v. not. — *Prouehimus* Leid. vn. v. sup. v. 72. 508 *et* deest Wall. 509 *Sternimus* ed. P. Dan. *ad vndas* Ven. 511 *F. s. occupat* Voss. repetitum, ait Burm. ex IV. Georg. 190. 512 *atra* alter Hamb. *horas atra* Ven. *horis apta* Goth. pr. non malo lapsu. 514 *vrbibus* Goth. pr. 515 *notans* Sprot. *tacita* Gud. 516 *Pliadasque H.* codicum pars apud Pierium, Heins. et Burm. cum binis Goth. neque aliter Macrobius legerat V. Sat. 2. Sed repugnat id metro. Idem versus sup. lib. I, 744. cum simili varietate. — *septemque triones* pr. Hamb. 517 *circum aspicit* Goth. sec.

et illos, qui Epirum tenebant, et hos, qui Italiam petebant, supra vidimus v. 167.

506 — 11. Postquam Buthroto soluerant, legendo litus ad montes Ceraunios procedunt. Hic sub noctem descendunt in litus, scilicet, vt, cum mutandus iam esset cursus, ventum secundum excipiant. cf. var. Lect. — *vmbrantur* ex σκιάωνται vel σκιόωντο Homerico. cf. Odyss. γ, 487. et al. Quae sequuntur, ex Odyss. ι, 168 sq. illustrantur. — *Sortiti remos*, per sortem diuisi ad officia remigandi. *Seru.* vt adeo pars in naui ad remos pernoctasse videatur. *irrigat* v. sup. I, 692.

512—17. *Necdum Nox subibat orbem medium*, euecta erat coelum, (cf. Excurs. ad II, 8. 9.) *acta horis*, exquisite pro horis exactis. Quem poëtici sermonis vsum nisi tenerem, malim *Noctem*, siue eius *bigas ab Horis actas*, suaui rerum imagine, intelligere. — Media autem nocte, quando scilicet aura oriri vel mutari solet, ventus recte exploratur a gubernatore; et *auribus* auram *captat*, vel ex leni

Postquam cuncta videt coelo constare sereno;
Dat clarum e puppi signum; nos castra mouemus,
Tentamusque viam, et velorum pandimus alas. 520
Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis,

Quum

520 *Tendimus* alter Rottend. 521 *Tamque* Franc.

leni aëris motu, vel, vt Seruius: *naturale enim est, vt, a qua parte flaturus est ventus, ad eam auris admota frigidior fiat.* — *tacito coelo*, quia noctu. cf. Seru. ad totum h. v. et *notat*, ἱστορεῖ, — *gemini triones*, vtraque vrsa. Sed de hoc et de toto versu 516. v. sup. ad I. Aen. 744. vbi idem versus — *Armatum auro Orionem*, χρυσάορα, quia, vt bene Seru. *et balteus eius et gladius clarissimis fingitur stellis.* Commentarii loco sit Aratus a Germanico versus: *Primus in obliquo rapitur sub pectore Tauri Orion: nonnulla magis vicina notabit Stella virum, sparsae quum* (f. *sparsaeque in*) *toto corpore flammae. Tale caput magnisque humeris sic balteus exit, Sic vagina ensis, pernici sic pede fulget.* Ex Arat. Phaenom. 586 sqq. Lucanum I, 675. iam Seruius laudauit: *Ensiferi nimium fulget latus Orionis.* Posuit autem poëta vno loco sidera, non quae vno tempore conspicua sint, oriantur et occidant, sed e quibus partim tempestatis mutationes omnino ac vices veteres augurabantur, partim quorum conspectus nisi puro ac sereno coelo nullus est. cf. v. 518. adeoque, cum ea sidera omnia nunc Palinuro in oculos incurrant, securitatem coeli sereni inde captat. v. Macrob. Sat. V, 11. cf. I Georg. 394. 5. et mox v. 518. *coelo sereno.* Ceterum in his verss. Homerum ante oculos habuit, egregie tamen ornauit ac variauit, Odyss. ε, 270 sqq. Virgilium vero Ouid. Met. III, 594 sq.

518 — 20. *Omnia videt habere coelum, quae significant serenitatem.* Seru. *omnia constant*, composita et tranquilla sunt; nihil, quod inconstantiam et varietatem coeli ominetur, occurrit. cf. Cerda. Lucret. IV, 462. *Et sonitus audire, seuera silentia noctis Vndique cum constent.* — *dat clarum signum.* quale hoc fuerit, quaerunt interpretes, num face sublata, an tuba. hoc probat Burm. quem vide. cf. sup. 239. — *castra* exquisite de copiis nauticis in litore tendentibus. Similia alibi v. Cerda. — *velorum alas* h. e. extremas velorum partes, lacinias, angulos. Vulgo exponunt: quia vela nauis alae esse videntur.

521 sq. Ad castrum Mineruae appellunt Troiani, sub Hydrunto; quo loco planum

ac

Quum procul obscuros colles humilemque videmus
Italiam. Italiam primus conclamat Achates;
Italiam laeto ſocii clamore ſalutant.
Tum pater Anchiſes magnum cratera corona 525
Induit: inpleuitque mero; diuosque vocauit
Stans celſa in puppi.
DI, maris et terrae tempeſtatumque potentes,
Ferte viam vento facilem, et ſpirate ſecundi.
Crebreſcunt optatae aurae, portusque pateſcit 530
Iam propior, templumque adparet in arce Mineruae.
Vela legunt ſocii, et proras ad litora torquent.

Portus

522 *Tum procul* idem cum Oudart. *o. montes* Parrh. 523 *primum* ſec. Moret. *conclamant primus* Doruill. Statii imitationes IV. Theb. 807. III. Silu. 2, 23. laudat Burm. 524 *laeti* ſec. Moret. et Goth. *ſocii laeto* quatuor Burm. et vnus Goth. 526 *vocabat* Wall. 527 *Stant* Medic. *prima in puppi* Gud. pro diu. lect. quod probat Heinſ. vt varietur hemiſtichium, quod et VIII, 680. IX, 261. recurrit. 529 *venti* Montalb. ab interpolatore. *v.* vel *nobis* Zulich. *facilem vento* Doruill. *et adſpirate* Wall. *ſecunde* alter Rottend. 530 *Crebeſcunt* multi et hic male. cf. ad Georg. I, 359. 531 *que* abeſt a Leid. 532 *et* deeſt Wall. *prioris* Goth. ſec. a m. pr. *ad l. vertunt* tres Burm.

ac molle litus; hinc *humilem Italiam;* ſiue quia procul ex alto viſentibus terra ſemper humilis videtur. cf. ſup. ad v. 76. cf. Seru. Vnde Pompon. Sab.

525 ſq. Aliter quam de corona vera crateri ex more ſacrorum impoſita vix haec videntur poſſe accipi; etſi dubitatio animum ſubit, vnde in alto florum copia fuerit. Sed hoc forte calumniari eſt. cf. ſup. ad I, 724. Cum toto autem loco comparandus Pindarus in diuino de Argonaut. carmine Pyth. IV, in octaua Antiſtrophe: ἐπεὶ δὲ ἐμβόλου κρέμασαν ἀγκύρας etc.

529. Date nauigationem fauſtam *vento* h. e. vento ſecundo immiſſo; et adſpirate, fauete, propitii. Verba ſingula cum delectu.

531. Cf. Dionyſ. Halic. I, 51. Strabo VI, p. 281 B. et Excurſ. de *Errorr. Aen.* Adde Cluuer. Ant. Ital. p. 1240 etc. *Arx* pro monte, (vt ſup. 336. vide ſup. ad 521.) in quo templum erat, quod Idomeneus condidiſſe ferebatur. (Pompon. Sab. ad v. 530. *Portus Aetnei.* leg. *Idomenei.*)

532. Cf. ſup. v. 207.

533

Digitized by Google

Portus ab Euroo fluctu curuatus in arcum;
Obiectae salsa spumant adspargine cautes:
Ipse latet. Gemino demittunt brachia muro 535
Turriti scopuli, refugitque ab litore templum.
Quatuor hic, primum omen, equos in gramine vidi
Tondentis campum late, candore niuali.
Et pater Anchises: Bellum, o terra hospita, portas:
Bello

533 Vulgo *Eoo*. At *Euroo* omnes paene codd. Pierii, Medic. et ceteri vetustiores Heins. et sex Burm. Noua tamen ea forma ab *Eurus*, etsi analogiam habet in *Arctous*, *Lesbous* et al. et confunduntur fere *Eurus* et *Eous*; poteratque primo erratum esse *Euo* pro *Eoo*, vt *Eo* est in pr. Hamb. et in multis *Euro*. Vide Heins. ad h. l. qui *Eoo*, quod vulgatae edd. habebant, cum Pierio retinuit; non tamen, nisi in tribus quatuorue, iisque recentioribus libris, illud repererat; adde duo Goth. at alter *eroo*. *Euroo* tamen etiam Seruius interpretatur; et vsus est ea voce Priscian. in Periegesi v. 871. — *flatu* Exc. Cort. ex Hamb. sec. idque videbatur in Parrhas. fuisse, in quo etiam *Eoo* repositum erat. — *curuatur* aliquot Heins. et Burm. cum edd. Ald. Iunt. *sinuatur* sec. Moret. 534 *adspargine*, antiqua forma, reposuit Heins. Medic. et Gudiano, Grammaticisque Velio Longo et Nonio auctoribus. Vulgo *aspergine*. De voce Burm. laudat Barth. ad Stat. II. Theb. 675. Goth. sec. *vertigine*, quod absolute ita dictum equidem non memini. 535 *dimittunt* plerique codd. excepto tamen Medic. et nonnullis aliis. *deducunt* ed. Ven. Porro *Late patet* male Donatum legere in Seruianis notatum: quod tamen in nostro Donato non occurrit. 536 *Erecti sc.* aliquot Pier. — *ab litore* idem ex antiquis, et Heins. e potioribus. Vulgo *a litore*, vt in vno Goth. 539 *At p. A.* quinque Burm. *Tunc* vn. Leid. sic inf. 558. — *o* abest a Rottend. tert. *bellum contra b.* Goth. sec.

533 — 36. Portum Veneris describit satis ornate: situs est versus Orientem. Efficitur ille sinuoso maris flexu, scopulis vtrinque porrigentibus se, qui sensim crescunt a litore. *Euroo fluctu* v. var. Lect. *scopuli turriti*, in turris modum alti, *demittunt brachia muro gemino*, ab vtroque portus latere procurrentes sensim versus mare decrescunt; Eadem fere sup. I, 162 sq. *Hinc atque hinc vastae rupes* etc. cf. Odyss. κ, 87 sqq. *brachia* bene tribuuntur scopulis, quoniam ambiunt portus latera: cf. Cerda. iidem *murus*, cuius speciem habebant. — *refugitque a litore templum*, dum ab alto intuentibus in ipso litore situm videbatur, propius accedentibus retrocedebat quasi, *quia situm est in colle, qui sensim crescit a litore*, vt bene Seru.

537 sq. v. Excurs. de *Aeneae Error.* Comparant Odyss. λ, 107 sqq.

Bello armantur equi: bellum haec armenta minantur. 540
Sed tamen idem olim curru fuccedere fueti
Quadrupedes, et frena iugo concordia ferre.
Spes et pacis, ait. Tum numina fancta precamur
Palladis armifonae, quae prima adcepit ouantis;
Et capita ante aras Phrygio velamur amictu; 545
Praeceptisque Heleni, dederat quae maxuma, rite
Iunoni Argiuae iuffos adolemus honores.
Haud mora: continuo perfectis ordine votis,
Cornua velatarum obuertimus antennarum,
Graiu-

540 *Bella haec* alter Hamb. 541 *Et tamen* Ven. *curfu* Witt. *currum fuccedere* vn. Leid. forte hoc exquifitius. Burm. laudat not. ad Ouid. Met. XIII, 611. 542 *et ferre i. c. frena* Zulich. a m. fec. 543 *Spes eft p.* ante Heinf. vt plerique codd. et edd. etiam in Setmianis ad v. 537. et fup. ad I. 443. Sed Medic. cum aliis melioribus *Spes et p.* — *Cum* alter Menag. *numina fancta;* Ad h. v. Pompon. Sab. „*Ita et Probus legit et Apronianus.*„ Quae adeo memorabilis hic fit varietas, non affequor; nifi eft quod alii *facra* exhibuerunt, vt ex fec. Hamb. et Leid. notauit Burm. 544 *quae primum* duo Moret. et Rottend. fec. 545 *capite* ed. Iunt. *capite* — *velabar* Rufinian. de Schem. Lex. p. 35. *capite* et *capute velamus* fex vel feptem ap. Burm. miro lapfu: — *ante aram* Goth. tert. Montalb. et Voff. hic etiam *velantur*, et Wall. a m. pr. *velatur*. 548 *profectis* Franc. 549 *antemnarum* fcribunt multi codd. *ante minarum* Goth. alter.

fqq. de bobus Solis et de Neptuni equo Apollon. IV, 1364 fqq. fed parum illa ad h. l. faciunt. Ceterum ornate pleraque. *Tondentes c. late*, pafcentes late vagando. — *bella a* ad bellum. — *curru* h. e. currui: Multa hic Cerda, fed argutiolas fectans. Argutatur et Burm. ad 543, qui equos candidos triumphantium huc aduocat. Fundus interpretationis, quam Anchifes facit, in eo eft, quod equi etiam iugum ferunt.

543 544. Palladi facrum faciunt, cuius templum in eo portu. v. fup. 531. — *ouantes* ornantius quam *nos*. Mox 545 fpectat ad fup. 403 fqq.

546. 47. *dederat quae maxima* refpicit fup. 435. *vnum illud praeque omnibus vnum* — *praeceptis* pro e praecepto Heleni. — *Argiuae* v. fup. I, 24 fed h. l. tantum ornat.

548—50. Item ex praecepto Heleni fup. v. 396—98. *obuertimus* an pelago, vt VI, 3. *Obuertunt pelago proras;* fed potius e fequ. verfu, *domibus G.* h. e. litori; namque vetum et hoc, cum antennae cum malo tolluntur. *velatarum*, h. e. velis

Graiugenumque domos suspectaque linquimus arua. 550
Hinc sinus Herculei, si vera est fama, Tarenti
Cernitur. Adtollit se diua Lacinia contra,
Caulonisque arces, et nauifragum Scylaceum.

Tum

550 *Domus* Gud. cum aliis. *domum* sec. Moret. a m. pr. 551 *si fama est vera* Ven. 553 *Callonesque* Wall. Seruius: „*Aulonisque* „*arces*. Aulon mons est Calabriae, vt Horat. II. Od. 6. *et amicus* „*Aulon Fertilis* (ita legitur) *Baccho*; in quo oppidum fuit, a Locris „conditum, quod secundum Hyginum, qui scripsit de situ vrbium „Italicarum, Aulon est„ (etsi in his postremis voc. dubia lectio) Pot. est haec Seruiana lectio doctrinae speciem habere; nam similiter *Aulonisque* exhibet Acron ad Horat. I. Od. 16. (sed Cruqu. Comment. *Caulonis*) et *Aulonesque arces* pr. Rottend. Legitur autem ap. Strabon. VI, p. 261 B. ed. Par. Καυλωνία, πρότερον δ' Αὐλωνία λεγομένη διὰ τὸν προκείμενον αὐλῶνα, h. e. conuallem. Etiam Steph. Byz. h. v. ab Hecataeo *Auloniam* vocatam memorat, διὰ τὸ μέσην αὐλῶνος εἶναι (addit idem ab heroë *Caulone* mutatum nomen; qui forte *Caulus* ille est apud Seruium, Clitae Amazonis filius; sed probabilius est, dialecti aliqua duritie gutturalem accessisse, nam in Mazochii somnia ad Tabb. Heracleens. p. 527 sqq. vbi ex Hebr. *Kol*, de voce tonitru accepta, ducit, non moramur.) — Ex altera tamen parte primam literam in principio versus excidisse in vno vel altero codice, quo Seruius vtebatur, non minus probabile est. Quod ap. Horat. II. Carm. 6, 18. occurrit *et amicus Aulon Fertili Baccho*, vbi Vet. Schol. montem esse Calabriae ait, et Intpp. laudant Martialis illud: *Nobilis et lanis et felix vitibus Aulon*, id ad Tarentinum agrum spectat, non ad hunc Locrorum Epizephyriorum, vt iam satis docti viri docuerunt, adeoque nil iuuat, quod h. l. C. *arces* h. e. mons vel promontorium memoratur. eod. v. *nauifragum Scylaceum*. Σκυλάκιον Multum aberratum est in his vocibus a librariis: *naufragum*, *naufragium* — *Scillacaeum*, *Scyllacaeum*, *Scillaceum*, *Silaceum*, *Scylleum*. v. Pier. et Burm.

velis indutarum, vt alias *veliferae*. Mox de Herculeo Tarento v. Excurs. ad h. v.

552. Liu. XXIV, 3. *Sex millia aberat ab vrbe* (Crotone) *nobile templum*, *ipsa vrbe nobilius*, *Laciniae Iunonis*; *sanctum omnibus circa populis*. v. ibi plura. Adde Strab. VI, p. 261. D. et praeter Cluuerium, Seru. et Cerdam Aristot. de Mir. Audit. p. 726. ad h. l. Schol. et VV. DD. ad Lycophr. v. 856. — *attollit se*, quia appropinquantibus aut recedere montes videntur aut surgere. Seru.

553. Versus austrum nauigantibus primo loco *Scylaceum* vel *Scylacium*, olim *Scylletium*, in conspectum venit, in interiore sinu, *nauifragum* h. l. dictum siue propter scopulosum litus, ad quod vrbs illa sita, Atheniensium colonia, siue propter

Tum procul e fluctu Trinacria cernitur Aetna,
Et gemitum ingentem pelagi, pulsataque saxa 555
Audimus longe, fractasque ad litora voces:
Exsultantque vada, atque aestu miscentur arenae.
Et pater Anchises: Nimirum haec illa Charybdis:
Hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
Eripite, o socii: pariterque insurgite remis. 560
Haud minus ac iussi faciunt: primusque rudentem

Contor-

554 *Cum* Rott. sec. et Hamb. sec. *Trinacia* Seru. sup. ad v. 384. *cernitur bora* pro *ira* Hamb. pr. et Graeu. v. Burm. Leid. *Cum procul — tollitur Aetna*, non male. Rottend. tert. *Trinacria cernitur*; *Aetnam Et gemitum p.* 556 *ab litore* aliquot Heinf. minus bene. Sic tamen quoque Medic. a manu emendatrice. 557 *Exsultantque vado* tert. Mentel. a m. pr. non infelici lapsu. 558 *At* sec. Rottend. vt alibi saepe. Sic sup. v. 539. — *haec* abest a Mentel. pr. Goth. sec. *hic illa* Medic. cum aliquot Pierianis 560 *o* deest Leid. et plerisque, quos Pierius viderat, cum Goth. alt. *etque* Franc. 561 *hac i.* Franc. *primumque r.* Reg. *rudentes* Gud. a m. pr. et Exc. Burm. *rudente* aliquot ap. Burm. et Pierium, ex interpolatione puto, vt ad funem referrent. *tridentem proram* coni. Heinf. inf. ad V, 143. perperam.

pter tempestates inter duo promontoria, Iapygum et Cocintum, frequentes et graues. Nam promontorium Scylacium frustra, puto, ponitur. Mox *Caulonis arces*, apparent nauigantibus, h. e. Caulon, vel Caulonia, in alto litore vel colle condita, Achaeorum colonia. v. Strabo VI. p. 261 B. Pausan VI, 3 p. 459. et Intpp. ad Steph. Byzant. h. v. Seruiana plane ineptiunt.

554 — 57. Scylacium sinum praeteruectis iam e longinquo, tanquam in medio mari (*e fluctu*) Aetna Siciliae *cernitur* h. e. ex fumo et igni cognoscitur; auditur iam fragor maris ad scopulos Scyllae (*Et gemitum — f. ad l. voces*), iamque apparet et oculis cognoscitur ingens maris aestus, quo Charybdin in propinquo esse intelligit Anchises. In toto loco ante oculos Vlysses Odyss. μ, 201 sqq. *vada exsultant* h. e. mare ex imo fundo sublatum in altum egeritur. v. sup. 420 — 23. τῇ δ' ἄμοτον ῥοχάασκεν ἀναβλύζουσα χάρυβδις. Apollon. IV, 923.

558 — 560. *Hos scopulos — saxa* — int. Scyllam. *Eripite nos.* Vulgaris orationis taedium excutit poëta et in hoc, quod pronomina omittit; interdum ad nostros sensus satis duriter. Sed lenius hoc quam supplere *remos*: Eripite remos, expedite, — *insurgite remis*, v. sup. ad v. 207.

561 — 63. A litore in altum cursum deflectunt, adeoque

Contorsit laeuas proram Palinurus ad vndas.
Laeuam cuncta cohors remis ventisque petiuit.
Tollimur in coelum curuato gurgite, et idem
Subducta ad Manis imos desidimus vnda. 565
Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere:
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab adcessu ventorum inmotus, et ingens 570
Ipse

562 *Laeuam proram* ed. Ven. *in vnda* Leid. a m. pr. 563 *petebant* pr. Hamb. 564 *ad coelum* Medic. Pierii. *turbato* tres Burm. male. *in gurgite* pr. Hamb. 565 *Subducti* Parrh. Mox vulgg. edd. ante Heinf. *descendimus*; verum reposuerat ille, (tanquam exquisitius) cum Medic. aliisque praestantioribus suis et Pierianis *desedimus*, quod cum Pierius tum ipse copiose illustratum dederunt; *desidimus* ex vno Montalb. proferebat, tanquam quod cum *Tollimur* melius tempore conueniret, et nunc receptum ab Burmanno vides. *consedimus* vnus Leid. male. 566 *ad concaua* Parrh. *dederunt* Ven. 567 Totus versus abest a Goth. pr. alter *rotantia*; quamquam piget talia notare. 568 *relinquit* tres Burm. duo Goth. 569 *illabimur* Francian. *vndis* sec. Rottend. 570 *incessu* pr. Hamb. *et abscessu* alter. *ab accensu* Zulich. *ab occasu* Graeu. sed adscriptum *accessu — motus* Vratisl.

que a dextra in laeuam. — *rudentem proram*, ὀγκώμενον, vt *gemere*, βοᾷν *clamare*, h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare, vt etiam Seru.

564 — 67. Maris aestuantis et magnos fluctus mouentis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt. Sed aucta haec omnia in rerum miracula. Videntur autem v. 564. 65. ad Charybdin, et 566. 567 ad Scyllam sigillatim spectare. cf. sup. 420 sqq. et Cerda. adde ad Tibull. IV, 79 — 75. — *desidere*, vt *sidere*, *subsidere*, proprie de nauibus mersis vel depressis. v. Heinf. ad h. l. et quos laudat Burm. *Spumam elisam*, fluctuum ad cautem allisorum; ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, defendere debuit seculi Augustei genius. Nostris hominibus vix placeant! Ita tamen veteres saepissime. v. c. mox v. 574, *et sidera lambit*, de flamma Aetnaea.

568. Quam ornate! vesperi ventus cessat.

570. Proprie aqua est immota a ventis. Mox eleganter portum ventis inaccessum extulit: *Portus ab a. v. immotus*.

Portum

Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente fauilla;
Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos auolsaque viscera montis 575
Erigit

571 *Ipse* Pierius et alii cum *Aetna* iungunt. v. Burm. sed, *Ipse portus*. — *sub horrificis — ruinis* aliquot ap. Pier. sed id esset vulgarius; — *tonat* meliores, vt vis poëtica postulat. Multi *sonat*, vt semper variant. 572 *praerumpit* Doruill. *ad* abest a Gud. 573 *canente* a m. pr. Leidens. *candore* Voss. 574 Haeserant Critici iam apud Gellium (v. Exc.) in hoc, quod poëta vno tempore fumum et flammas emitti faciat, cum tamen, quod Pindarus bene obseruauerit, *interdiu fumet Aetna, noctu flammiget*. Cui, si poëta id vitiose a se poni putasset, facile potuisset occurrere, scribendo; *Attollitue globos*. Enimuero si poëta tam subtiliter rem tractare voluisset, cum noctu Troiana classis appulerit, nihil aliud quam *flammam* memorare debuerat. Sed interualla habet intestinus Aetnae labor non modo maiora illa extremi furoris et remissionis, vide v. c. Strab. VI, p. 274 A. C. verum etiam cum semel exarsit, minora illa, fumi modo continui, modo inter fumum flammae; interdum cum flamma expulsa saxa. Vtrumque sequi poëta potuit; coniunxerat etiam omnia pariter Lucret. VI, 690—93. quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. 575 *conuolsa* aliquot Pier. et Leid.

Portum autem hunc, vt totum de Cyclopibus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Odyss. ι, 136 sqq. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος etc. qui versus huius sunt interpretatio. Portus ille Aetnae profluuiis totus nunc est oppletus, vt ex P. Bembo et Fazello docuit Cluuerius. Homeri tempore Aetna nondum intestinis incendiis saeuiisse videtur, etsi iam tum erant antra Cyclopibus habitata; (de quibus cf. Doruill. Sicilia T. I. p. 247.) alioqui Homerus hoc naturae portento, ad poëticum ornatum tam accommodato, esset vsus; id quod primo loco Pindarus, tum Orphicorum auctor Arg. 1249. eorumque exemplo Virgilius, facere non neglexerunt.

571—77. Si alia de Aetna loca vis comparare, v. Cerda h. l. et Cluuer. Sicil. ant. lib. I. c. 8. et quis nescit Cornelii Seueri Aetnam? Sed in talibus nunc non haeremus; raro obiter attingimus. Ad poëtae nostri ductum Iustin. IV, 1. — *horrificis tonat Aetna ruinis* h. e. fragore resonat; satis grauiter. — *prorumpit*, emittit, ἀναρρήγνυσι, antiquo loquendi modo, vt iam Lucret. cf. sup. I, 246. — 573. *Turbine f. p. et c. fauilla:* h. e. globis fumi, cum cinere permistis, φλόγας

 και

Contorsit laeuas proram Palinurus ad vndas.
Laeuam cuncta cohors remis ventisque petiuit.
Tollimur in coelum curuato gurgite, et idem
Subducta ad Manis imos desidimus vnda. 565
Ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere:
Ter spumam elisam et rorantia vidimus astra.
Interea fessos ventus cum sole reliquit;
Ignarique viae Cyclopum adlabimur oris.
Portus ab adcessu ventorum inmotus, et ingens 570
Ipse

562 *Laeuam proram* ed. Ven. *in vnda* Leid. a m. pr. 563 *petebant* pr. Hamb. 564 *ad coelum* Medic. Pierii. *turbato* tres Burm. male. *in gurgite* pr. Hamb. 565 *Subducti* Parrh. Mox vulgg. edd. ante Heinf. *descendimus*; verum reposuerat ille, (tanquam exquisitius) cum Medic. aliisque praestantioribus suis et Pierianis *desedimus*, quod cum Pierius tum ipse copiose illustratum dederunt; *desidimus* ex vno Montalb. proferebat, tanquam quod cum *Tollimur* melius tempore conueniret, et nunc receptum ab Burmanno vides. *consedimus* vnus Leid. male. 566 *ad concaua* Parrh. *dederunt* Ven. 567 Totus versus abest a Goth. pr. alter *rotantia*; quamquam piget talia notare. 568 *relinquit* tres Burm. duo Goth. 569 *illabimur* Francian. *vndis* sec. Rottend. 570 *incessu* pr. Hamb. *et abscessu* alter. *ab accensu* Zulich. *ab occasu* Graeu. sed adscriptum *accessu — motus* Vratisl.

que a dextra in laeuam. — *rudentem proram*, ὀγκώμενον, vt *gemere*, βοᾶν *clamare*, h. e. stridere, impulsu fluctuum, ac sonare, vt etiam Seru.

564 — 67. Maris aestuantis et magnos fluctus mouentis, propter vicinam Charybdin et Scyllam, agitationem et motum concitatissimum in transcursu sentiunt. Sed aucta haec omnia in rerum miracula. Videntur autem v. 564. 65. ad Charybdin, et 566. 567 ad Scyllam sigillatim spectare. cf. sup. 420 sqq. et Cerda. adde ad Tibull. IV, 79 — 75. — *desidere*, vt *sidere*, *subsidere*, proprie de nauibus mersis vel depressis. v. Heinf. ad h. l. et quos laudat Burm. *Spumam elisam*, fluctuum ad cautem allisorum; ἐπιβλύει ὕδατος ἄχνη, Apollon. IV, 1238. *rorantia astra*, aqua in altum sublata roris instar guttatim destillante, defendere debuit seculi Augustei genius. Nostris hominibus vix placeant! Ita tamen veteres saepissime. v. c. mox v. 574, *et sidera lambit*, de flamma Aetnaea.

568. Quam ornate! vesperi ventus cessat.

570. Proprie aqua est immota a ventis. Mox eleganter portum ventis inaccessum extulit: *Portus ab a. v. immotus*.
Portum

Ipse; sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
Interdumque atram prorumpit ad aethera nubem,
Turbine fumantem piceo et candente fauilla;
Adtollitque globos flammarum, et sidera lambit:
Interdum scopulos auolsaque viscera montis 575
Erigit

571 *Ipse* Pierius et alii cum *Aetna* iungunt. v. Burm. sed, *Ipse portus.* — *sub horrificis* — *ruinis* aliquot ap. Pier. sed id esset vulgarius; — *tonat* meliores, vt vis poëtica postulat. Multi *sonat*, vt semper variant. 572 *praerumpit* Doruill. *ad* abest a Gud. 573 *canente* a m. pr. Leidens. *candore* Voss. 574 Haeserant Critici iam apud Gellium (v. Exc.) in hoc, quod poëta vno tempore fumum et flammas emitti faciat, cum tamen, quod Pindarus bene obseruauerit, *interdiu fumet Aetna, noctu flammiget.* Cui, si poëta id vitiose a se poni putasset, facile potuisset occurrere, scribendo; *Attollitue globos.* Enimuero si poëta tam subtiliter rem tractare voluisset, cum noctu Troiana classis appulerit, nihil aliud quam *flammam* memorare debuerat. Sed interualla habet intestinus Aetnae labor non modo maiora illa extremi furoris et remissionis, vide v. c. Strab. VI, p. 274 A. C. verum etiam cum semel exarsit, minora illa, fumi modo continui, modo inter fumum flammae; interdum cum flamma expulsa saxa. Vtrumque sequi poëta potuit; coniunxerat etiam omnia pariter Lucret. VI, 690—93. quem ante oculos habuisse videtur Virgilius. 575 *conuolsa* aliquot Pier. et Leid.

Portum autem hunc, vt totum de Cyclopibus, eorumque terra, locum Homero sublegit: Odyss. ι, 136 sqq. Ἐν δὲ λιμὴν εὔορμος etc. qui versus huius sunt interpretatio. Portus ille Aetnae profluuiis totus nunc est oppletus, vt ex P. Bembo et Fazello docuit Cluuerius. Homeri tempore Aetna nondum intestinis incendiis saeuiisse videtur, etsi iam tum erant antra Cyclopibus habitata; (de quibus cf. Doruill. Sicilia T. I. p. 247.) alioqui Homerus hoc naturae portento, ad poëticum ornatum tam accommodato, esset vsus; id quod primo loco Pindarus, tum Orphicorum auctor Arg. 1249. eorumque exemplo Virgilius, facere non neglexerunt.

571—77. Si alia de Aetna loca vis comparare, v. Cerda h. l. et Cluuer. Sicil. ant. lib. I. c. 8. et quis nescit Cornelii Seueri Aetnam? Sed in talibus nunc non haeremus; raro obiter attingimus. Ad poëtae nostri ductum Iustin. IV, 1. — *horrificis tonat Aetna ruinis* h. e. fragore resonat; satis grauiter. — *prorumpit*, emittit, ἀναπέμπει, antiquo loquendi modo, vt iam Lucret. cf. sup. I, 246. — 573. *Turbine f. p. et c. fauilla:* h. e. globis fumi, cum cinere permistis, φλόγας καὶ

Erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
Cum gemitu glomerat, fundoque exaestuat imo.
Fama est, Enceladi semiustum fulmine corpus
Vrgueri mole hac, ingentemque insuper Aetnam
Inpositam ruptis flammam exspirare caminis; 580
Et, fessum quoties mutet latus, intremere omnem
Murmure

576 *Erigit* Heinf. cum melioribus retinuit. At *Egerit* pr. Moret. alter Voff. et tert. Rottend. pro var. lect. et malit Burm. propter τὸ *eructans*, et adstruit copiosius Burm. Sec. V. Cl. ad Anthol. Lat. p. 350. Permutatio sane vtriusque vocis est satis obuia; v. sup. 423. et *egerere* per se elegans esset; sed *erigere* et exquisitius ac doctius esse et maiorem vim habere videtur, vt in altum continuo tractu surgentia saxa ac metalla eniti videas. Inf. IX, 239. *aterque ad sidera fumus Erigitur*. VII, 529. *Paullatim sese tollit mare et altius vndas Erigit; inde imo consurgit ad aethera fundo.* — Porro *eruit* Menag. sec. *eruptans* Franc. *sub astra* sec. Menag. 577 *glomerant* Hugen. 578 *Encheladi* Wall. cum aliis. *semiustum* merito reuocauit Heinf. Libri plerique et edd. *semusti*, cum non viderent, duas vocales contractas in vnam efferri, vt saepissime fit apud Graecos. 579 *more* Gud. a m. sec. *hac mole* Oudart. *que* deest Montalb. 580 *expugnare* alter Hamb. *spirare* Oudart. 581 *quotiens* duo Goth. et sic Medic. *mutet* cum Medic. et aliis bonis libris Heinf. *mutat* Donatus cum aliis; vti et bini Goth. (tert. *morat*) Sane *mutare latus* bene dicitur; et docuit satis illud Heinf. cum aliis. Ad Callim. H. in Del. 143. frustra prouocant. Sed *motat* pro *mouet*, agnoscit codicum pars, etiam ap. Pierium, et defendit Seruius, cum viris doctis; v. Cerda, et ante eum Guellius. possitque id tanquam exquisitius praeferri, nisi perpetua et temeraria harum vocum in libris occurreret permutatio. Apud Statium III. Theb. 595. *aut vbi tentat Enceladus mutare latus*, Virgilii imitatione, nulla varietas occurrit, nisi quod vnus *versare* legit. in nonnullis etiam *motet*; in Wall. *moueat*. cf. Burm.

καὶ λιγνὺς, vt Strabo VI, p. 274 A. Aliter non accipiam. *fauilla candens*, vt *canus cinis*; ornans epitheton a rei natura ductum. cf. Lucret. VI, 689—692. De scintillis Seruius exponit. — *Erigit eructans* ornatius quam eructat ἐρεύγει, emittit, extrudit. — *liquefacta saxa* h. e. in vitrum conuersa, interdum admixtis metallis; vnde ῥύακες illi, riui igniti (*Lava*) — *fundo*, ἐκ μυχῶν, vt Pindarus.

Ad versf. 571—77. vid. Excurs.

578—82. Nota vel ineptis hominum commentis fabula, quae ex antiquo physica phaenomena adumbrandi modo profecta est, cum ignem subterraneum cum fulmineo igni compararent. Pro Encelado,

Murmure Trinacriam, et coelum subtexere fumo.
Noctem illam tecti siluis inmania monstra
Perferimus: nec, quae sonitum det caussa, videmus.
Nam neque erant astrorum ignes, nec lucidus aethra 585
Siderea polus; obscuro sed nubila coelo:
Et Lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

 Postera

583 *Nocte illa* aliquot Pieriani, et duo Burm. sed hoc vulgarius. *tecti siluis* omnes fere libri Pier. et Heins. itaque *in* recte sublatum. De sensu ambigunt Cerda et Burm. Sed in litus escendisse Troianos noctemque ibi exegisse, dubitare nec narrationis modus nec veterum hominum mos sinit; neque aliter Vlysses in eo ipso loco, quem Virgilius hic expressit Odyss. ι, 150. 151. *tecti siluis* ad litus procurrentibus, in loco nemoroso, in his ipsis siluis, ab interiore parte, accedentem mane ad se vident Achemeniden v. 590. Non autem, olim saltem, siluae defuerunt Aetnae, vt ex Pindaro disco Pyth. I, altera Antistrophe: *Αἴτνας ἐν μελαμφύλλοις κορυφαῖς καὶ πέδῳ* — *immunia* Medic. a pr. m. 585 *nec l. aether Sidera habet. polus* — Sprot. *aether* etiam Voss. cum Goth. tert. 586 *obstruso — coelo* Goth. sec. felici errore, si modo error nec prisca lectio est, cuius interpretamentum sit *obscuro*. Nam *obstrusum* exquisite pro clausum, occlusum, adeoque obductum, obscurum. In libris fere illud cum voc. *abstrusum* variat, apud Lucan. Stat. et Claudian. quod vel Lexica docent. 587 *in* deest binis Burm. *limbo* Goth. pr.

lado, quem tamen et alii agnoscunt, vt Orpheus Arg. 1249. 50. cf. Cornel. Seu. Aetna 70 sqq. alterum gigantem Typhoeum vel Typhonem memorant Pindarus l. c. et Aeschylus; (vt Briareum Callimachus) at Virgilius hunc sibi seruauit ad similem locum subterraneo igni notabilem inf. IX, 716. idque Homeri exemplo Il. β, 783. v. ad Hygin. f. 152. Cerda et all. Pari exemplo ad Phlegraeos campos magno terrae motu collapsos gigantum pugna fuit traducta. — *Aetnam insuper impositam*, *ὕπερθεν ἐπιτεθὲν ὄρος*, *exspirare flammas caminis ruptis* h. e. cauernis et receptaculis flammae subterraneis, quae noue *caminos*, fornaces, dixit — *coelum subtexere fumo*, exquisite, vt *suffundere*. Vtrumque Lucret. in eadem re loco iam Cerdae laudato VI, 478. 481.

582 — 87. *monstra* h. l. monstrosum phaenomenon, rem portentosam. *sonitum*, fragorem montis. — *nec lucidus polus aethra Siderea* h. e. coelo stellis fulgenti. — *in nimbo*, nubilo aëre. *Ἀὴρ γὰρ περὶ νηυσὶ βαθεῖ' ἦν, οὐδὲ σελήνη οὐρανόθεν προὔφαινε, κατείχετο γὰρ νεφέεσσιν.* — Odyss. ι, 143. 144. quem totum locum Virgilius ante oculos habuit, laude tamen hactenus integra, quod Achemenidis persona inducta magnam legentibus

Postera iamque dies primo surgebat Eoo,
Humentemque Aurora polo dimouerat vmbram:
Quum subito e siluis, macie confecta suprema, 590
Ignoti noua forma viri, miserandaque cultu,
Procedit, supplexque manus ad litora tendit.
Respicimus. Dira illuuies, immissaque barba,
Consertum tegumen spinis: at cetera Graius,
Vt quondam patriis ad Troiam missus in armis. 595

Isque

588 *namque* Montalb. Goth. pr. *prono* Goth. tert. frequenti lapsu. 589 *Humentesque vmbras* Ven. v. lib. IV, 7. et saepe alibi. 590 *Tum* Leid. Mox *e* deest Wall. etiam edd. nonnullis vulgg. *conspecta* pr. Hamb. pro var. Lect. v. Burm. 591 *noua fama* sec. Rottend. *vultu* tres ap. Burm. 592 *ad sidera* Zulich. a m. pr. et Wall. librarii lapsu, cuius animo frequentior ratio insederat. 593 *Prospicimus* aliquot Pieriani. *ingluuies* Sprot. *dimissaque barba* idem cum Vratisl. cum Goth. sec. (pro *demissa*) *promissa* Nonius in *promittere*, et Gud. a m. pr. vtrumque vulgarius prae eo, quod excusum est. *immensaque* Witt. Seruium argutari arbitror. 594 *tegumen* Heins. scripsit cum Medic. et aliis vetustis. cf. eund. inf. VII, 666. et ad Ouid. XIV, Met. 166. Item Pierius e duobus. Ceteri *tegimen* vel *tegmen*; hoc habebant edd. vulgg. Mox *et* vel *ac cetera* multi ap. Burm. 595 *Vt q.* ita reposuit Burm. ex Hugen. vt sententiam melius connecteret. Poni enim *vt*, quemadmodum saepe, *vt erat*, *sicut erat*. — inde illa illuuies, inde detritae vestes, quod diu in obsidione Troiae haeserat. Vulgo legitur *Et*. Videat lector, an in hoc acquiescere malit. Nam primum *Vt* parum commodum, quocunque modo accipias; (melius tamen positum dicas pro *quippe qui*. Ex Burm. sententia *Vt erat* plene fuisset eloquendum) *erat Graius*, h. e. Graeco

gentibus mirationem rei nouitate facit. Imitatorem nostri habes Ouidium XIV Met. 158 sqq. vbi ad Cumas alius Vlyssis socius substiterat. Ceterum ex Virgiliana narratione apparet, poëtam fuisse inter eos, qui Caprariam insulam et Cyclopum sedes ante Aetnam in litore orientali collocarent; non ad Drepanum et Erycem, vt alii, quos Cluuerius, recte puto, sequitur.

588—92. *primo Eoo*, Lucifero, mane, ἠῷος ἀστήρ, cf. Georg. I, 288. *vmbram humentem*, vti amant poëtae *noctem humidam*, (cf. Cerda) propter rorem.

593—95. cf. vet. poëta ap. Cic. Tusc. Qu. III, 12. *immissa* in faciem, adeoque exquisitius quam *promissa barba*. — — *Consertum spinis tegumen*, vestem laceram ac detritam habebat, et ne panni diffluerent, spinis pro filis consutam et sarnam.

Isque vbi Dardanios habitus, et Troïa vidit
Arma procul; paullum adspectu conterritus haesit,
Continuitque gradum: mox sese ad litora praeceps
Cum fletu precibusque tulit. Per sidera testor,
Per superos, atque hoc coeli spirabile lumen; 600
Tollite me, Teucri: quascumque abducite terras.
Hoc sat erit. Scio me Danais e classibus vnum,
Et bello Iliacos fateor petiisse Penates.
Pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,
Spargite me in fluctus, vastoque inmergite ponto. 605

X 3 Si

Graeco habitu, *quippe qui ante Troiam fuisset.* Haec vix cohaererent. Porro detritarum vestium caussas ab obsidione Troiae repetere, ieiunum videtur. Sufficit aliquem per tres menses vitam in siluarum latebris exegisse. Itaque sequi malim Seruium: v. not. Nisi forte totus versus alienus et ex lib. II, 87. *Pauper in arma pater primis huc misit in annis* confictus. Certe eum, si absit, nemo facile desideret. Lenior tamen medicina foret haec, vt versu seq. pro *Isque* legas *Namque.* — *at cetera Graius, Et quondam patriis ad Troiam missus in armis. Namque vbi Dardanios habitus et Troïa vidit Arma procul, p. a. c. haesit.* Ita omnia inter se nexa; etsi Seruiana ratio sic satis rem expedit. 597 *aspectu paullum* Witt. *pauco aspectu* Goth. sec. *paullum a conspectu* Goth. tert. 600 Rufinian. de figg. p. 26. citat: *per superos atque hoc coelum*; lapsu, haud dubie, memoriae. *perque hoc coeli* Wall. non male. v. Burm. *numen* Leid. *sperabile numen* a m. pr. Medic. 601 *quescunque* aliquot, antique. v. Pierium. *in quascunque* aliquot alii Pier. *adducite terris* Medic. a m. pr. *adducite* alii multi Heins. et Burm. sollemni lapsu: *aduertite* etiam alter Hamb. pro var. lect. 602 *de classibus* Montalb. et sec. Moret. 603 *Argolicos* Rufinian. de Schem. 604 *sceleri* Medic. sed a m. pr. 605 *in* abest a binis Burm. *in fluctu* Venetus.

tam. cf. Ouid. Met. XIV, 566. vbi multa ex Virgilio adumbrata. Ex his ipsis tamen pannis agnoscebatur Graecus esse. v. Burm. Nec tamen male etiam Seruius: Habet enim vnaquaeque gens incessum et vocem propriam. — *patriis ad T. missus in armis,* Homerica oratio, nam saepius similis forma, aliquem a patre ad bellum esse missum. Recte autem Seru. *ex sequenti eius confessione hoc dicit Aeneas.* cf. var. Lect.

599—606. *testor,* quaeso, obtestor. Seru. *hoc coeli spirabile lumen,* vitale, de quo (l. quo) spiramus. *idem. lumen* autem pro aethere, aura; vt etiam poëtae: *luminis aura,* quandoquidem lucem transmittit. *Danais* (pro Danaicis) e *classibus*

Si pereo, hominum manibus periisse iuuabit.
Dixerat: et genua amplexus, genibusque volutans
Haerebat. Qui sit, fari, quo sanguine cretus,
Hortamur; quae deinde agitet Fortuna, fateri.
Ipse pater dextram Anchises, haud multa moratus, 610
Dat iuueni; atque animum praesenti pignore firmat.
Ille haec, deposita tandem formidine, fatur:
Sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlixi,
Nomen Achemenides, Troiam genitore Adamasto
Paupere

606 Praeclare hanc lectionem reduxit Heins. codicum fere omnium, etiam Pierianorum auctoritate; in edd. vulgg. erat: *Si pereo, manibus hominum p. i.* Fuere quoque qui distinguerent: *Si pereo manibus hominum, p. i.* multo tenuius. Porro *Si peream* aliquot Pier. Male. 607 *amplectens* duo Moret. Leid. vn. Goth. pr. *volutus* iidem et alter Leid. sed hoc vulgarius. Vulgatum defendit etiam Carisius. 608 *Qui sit* Heins. cum melioribus, vt iam ante Pierium lectum. alii *Quis sit* vulgari ratione. *quo fari sanguine* Sprot. *fari a quo* Menag. alter. 609 *agitat* Hamb. alter. 610 *haud plura* Parrh. ex communi formula. v. Burm. *loquutus* Wall. a m. pr. 612 *Ipse* Doruill. 613 *Vlixi* et hic ab Heins. cf. Pier. 614 *Nomen* post Ge. Fabric. Pieriumque reuocauit Heins. e codd. cf. Toll. ad Auson. p. 297. Vulgo *Nomine*, quod vulgare. Porro *Achemenides* scriptum cum Medic. aliisque praestantioribus, etiam ap. Ouidium, vt sit ὃν τὰ ἄχη μένει. Vulgo *Achaemenides*, quod nomen aliunde notius esse poterat. *Achimenides* alii, vt omnes Gothani. *Agamenides* Franc. et sic Nannius. v. Burm. Tandem *Adamasto* varie corruptum: *Adamasco* ap. Pier. et al. *Damasco*, *Damasto*, *Adamastro*.

classibus pro e Danais. Ex Sophoclis Philocteta nonnulla cum his comparari posse, iam Cerdae monitum. — *si sceleris tanta est iniuria nostri*, ornate, si scelus meum tantum est. *Spargite*, cum vi, discerptum dispergite.

606 — 9. *genibusque volutans haerebat.* ad genua prouoluens se inhaerebat, προσφὺς εἴχετο. *dat iuueni*, vt euitaret tenuem voculam *ei* — *praesenti*, certo, *pignore*, quod manum dat.

613 sqq. Hoc de Achemenide episodium totum Virgilii ingenio deberi videtur, scilicet vt ita Homerica de Cyclope intexere suis versibus posset. Nam delectare solet et hoc, si fabulas, notas quidem nec nouas, noua tamen cum variatione, nouo cum ornatu et in nouo rerum vel narrationis ordine legimus. Temporum rationi

Paupere (mansissetque vtinam Fortuna!) profectus. 615
Hic me, dum trepidi crudelia limina linquunt,
Inmemores socii vasto Cyclopis in antro
Deseruere. Domus sanie dapibusque cruentis,
Intus opaca, ingens. Ipse arduus, altaque pulsat
Sidera, (DI, talem terris auertite pestem!) 620
Nec visu facilis, nec dictu adfabilis vlli.

616 *trepidum* Sprot. *tepidi* Ven. *lumina* alter Hamb. et Goth. 618 *Domos* Medic. (a m. pr.) tert. Rottend. Sane *Domus sanie dapibusque cruentis* durissima iunctura dictum, pro saniosa. Burmannus Vir doctiss. videtur probasse H. Stephani interpretationem: *opaca sanie et dapibus*; quod et durum et ieiunum est. Obuia est emendatio: *Domus s. d. cruenta* sicque Wittianum habere video. Saepe epitheta librarii accommodant proximo vocabulo. *Dapes* autem ipsae erant *cruentae*, hinc sine dubio cruentatum antrum. Exemplis res non indiget. Inf. VIII, 297. *ianitor Orci Ossa super recubans antro semesa cruento.* 619 *ingens ipse* iungit Waddelius ap. Burm. qui recte reiicit. 621 *affabilis* retinuit Heins. codd. Grammaticorumque auctoritate; et Macrob. VI, 1. ab Accio in Philoctete sumtum testatur: *Quem neque tueri contra, neque affari queas.* Statii etiam imitationem affert Burm. III. Silu. 3, 72. *Terribilem adfatu passus visuque tyrannum.* Seruius tamen *nec dictu effabilis*, sermone non explicabilis; et inf. v. 644. *infandi Cyclopes*, ineffabiles, vbi ad h. l. prouocat. Esset itaque πέλωρ ἄῤῥητον, vel Hesiodeo voc. ὔτι φατειὸν quod Ruhnkenius V. Cl. ingeniose restituit Orpheo v. 926.
et

ni quidem aduersatur hoc episodium, quod iam apud Seruium notatum videas; Vlysses enim inter initia erroris sui ad Cyclopas venerat, at Aeneas multo serius. v. *Exc. de Errorr. Aeneae.* Sed in talibus male poëtas reprehendas. cf. sup. ad 294 sqq. — *genitore A. Paupere.* sup. II, 87. *Pauper in arma pater primis huc misit in armis.* Nescio tamen, annon poëta sua potius tempora, quibus militia inter vitae genera quaestuosa erat, (v. ad Tibull. I, 1 pr.) quam Homerica respexerit; nam addit: *mansissetque v. Fortuna!* hoc elegantius quam: vtinam pauper, adeoque domi, manere maluissem!

616. *trepidi*, bene adiectum, prae festinatione. de v. 618 v. Var. Lect.

620 sq. *pestem*, pestilens et exitiosum hominum vitae monstrum. *nec visu facilis* h. e. cuius adspectum non facile aliquis ferat, (ἀπροσόρατος voce Orphica. Bene Seru. „*cuius possit etiam adspectus inferre formidinem.*„) nec alloquium. Reliqua v. in var. Lect.

Digitized by Google

Visceribus miserorum et sanguine vescitur atro.
Vidi egomet, duo de numero quum corpora nostro
Prensa manu magna medio resupinus in antro
Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent 625
Limina: vidi atro quum membra fluentia tabo
Manderet, et tepidi tremerent sub dentibus artus.

Haud

et videri potest exquisitius. Sunt etiam codices, qui ita legunt, apud Pierium, plerique Heins. et Burm. possuntque similia memorari, v.c. Silius I, 175. *ferum visu dictuque*. Et affine huic alterum: *visu audituque*, quod saepe occurrit, iam inde ab Orpheo Argon. 901. Recte tamen alterum praefertur, quandoquidem iunctum cum *nec visu facilis*. 622 *pascitur* Gud. tert. Rott. et alt. Voss. cum pr. Goth. 624 *Pressa* etiam hic duo Burm. cum tert. Goth. 625 *exspersa* Seruius: „Haec fuit vera lectio, id est, madefacta: nam si „*aspersa* dixeris, tapinosis et hyperbole iunguntur„ scilicet *adspersa* et *natarent*. Erat tamen Seruiana lectio in nullo Pieriano, sed in optimo Menag. et quatuor aliis Heinsii, qui egregie adstruxit, et in tribus Burm. Adde tert. Goth. Reliqui *aspersa* vel *adspersa*; (quod interpretamentum est alterius) *respersa* Sprot. et pr. Moret. *exsparsa* Witt. in margine. cf. sup. ad v. 534. Est autem *exspergere* proprie foras spargere et hinc dispergere, dissipare; et tandem *limina exspersa*, respersa sanie ac cruore *ex illisis* humi corporibus. 627 *trepidi artus* Medicei aliorumque vetustiorum auctoritate receperat Heinsius, non offensus eadem rei natura bis expressa: *trepidi* h. e. tremuli, *tremerent*. Tacite eum deseruit Burm. antiquo reuocato *tepidi*, scilicet vitali calore. Paullo melius Ouidius XIV, Met. 196. *elisi trepident sub dentibus artus*.

623—27. cf. Odyss. ι, 288 sqq. — *corpora*, elegantius quam viros — *resupinus*, bene nisum iacientis exprimit, dum ad colligendas vires corpus reducit ac recuruat. cf. Burm. At Homerus notionem magnitudinis in monstro tuitus est: Σύν τε δύω μάρψας, ὥς τε σκύλακας, ποτὶ γαίῃ κόπτ'. Reliqua a Virgilio ornatius exposita. Nisi et id ipsum, quod modo memorauimus, cum Seruio, de iacente humi Cyclope accipere malis: quo ipso, magnitudo virtutis appareret, quod resupinus hoc facere potuit. Conf. Ouidii versus XIV Met. 205—9. ex h. l. expressos. *exspersa* v. Var. Lect. — *membra fluentia tabo*, oratio poëtica pro vulgari, defluente tabo.

Ad 623 et seqq. verss. vid. Excurs.

627 sq. cf. Odyss. ι, 299 sqq. 316 sqq. *oblitusue sui est; sui*, cum vi, h. e. suae astutiae ac calliditatis; quae ista aetate eadem cum sapientia habita, vt ex Homero obseruare in promtu est; ibid. v. 420: Αὐτὰρ ἐγὼ βούλευον — πάντας δὲ δόλους,

καὶ

Haud inpune quidem. Nec talia passus Vlixes,
Oblitusue sui est Ithacus discrimine tanto.
Nam simul expletus dapibus, vinoque sepultus, 630
Ceruicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
Inmensus, saniem eructans ac frusta cruento
Per somnum conmixta mero; nos, magna precati
Numina, sortitique vices, vna vndique circum
Fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
Ingens, quod torua solum sub fronte latebat,

 Argolici

629 *est* deest binis ap. Burm. 630 *meroque* Wall. perperam. 632 *per antrum Immensum*; sic Seruius, Gud. a m. pr. alter Mentel. a m. pr. Voss. pr. duo Hamb. totidem Moret. et Ven. ap. Heinsium, qui praeferebat; adde duo Goth. — *iacuitque per a. Immensus* Medic. cum ceteris etiam Pierianis; idque Burmannus potius duxit; recte quidem meo qualicunque iudicio; nam et poëtica oratione dignius et ἐνάργειαν maiorem habet, quam alterum. Nam quod Seruius ait: *Immensum* ad Polyphemi magnitudinem pertinet, quasi in toto antro iacuerit; id potius ad τὸ *per antrum* valet, quod maius rei phantasma offert, quam *in antro*. Iam etsi adiicias: *iacuit per antrum Inmensum*, hoc non aeque rem in maius effert, potuit enim immensi antri qualecunque spatium occupare, quam *iacuit immensus*; et nunc δεινὸν est illud alterum *per antrum*, vt impleat suo corpore totum antrum. cf. similem varietatem Ouid. III. Met. 37. et ad lectionem diiudicandam Quintil. VIII, 4, 83. sed idem interpretationem nostram firmat. Porro *Immensam saniem* aliquot Pieriani, et Zulich. a m. pr. Praue. *et fr.* scripti Heins. Burm. cum Goth. tert. *cruento* Witt. 633 *summa p. Numina* Doruill. 634 *Nomina* Medic. *vna ordine* Wall. a m. pr. 635 *tenebramus* h. e. obscuramus, excaecamus, legebat Donatus, cum aliis apud Seruium, aduersus Homeri et Euripidis fidem et exemplum, vt iam Pier. et alii monuerunt.
636 *iacebat* Ven. male. v. notam.

καὶ μῆτιν ὕφαινον, Ὥστε περὶ ψυχῆς· μέγα γὰρ κακὸν ἐγγύθεν ἦεν. *in discrimine tanto.* 630. ex eod. l. v. 296. 297. et 371. — 631 — 33. v. ibid. 372. 374. — 634. *sortiti vices* v. ibid. v. 331 sqq. — 634. 635. vide ibid. v. 378 sqq. — 636. *latebat* quanto ornatius quam *erat!* vides eadem voce simul toruam frontem, horridas palpebras, hirsutum supercilium, λασία μὲν ὀφρὺς ἐπὶ παντὶ μετώπῳ Ἐξ ὠτὸς τέταται. Theocr. Idyll. XI, 71. *Argolici clipei:* erat is Argiuorum seu proprium insigne seu ludorum praemium; aut, quatenus scutum proprium Romanorum, clipeus rotundus omnino Graecorum; quod ex Catone Seruius memorare videtur. Laudant etiam ex Dionys. Halic. IV. (p. 221. c. 16.)

Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar:
Et tandem laeti sociorum vlciscimur vmbras.
Sed fugite, o miseri, fugite, atque ab litore funem
Rumpite. 640
Nam qualis quantusque cauo Polyphemus in antro
Lanigeras claudit pecudes, atque vbera pressat,
Centum alii curua haec habitant ad litora volgo
Infandi Cyclopes, et altis montibus errant.
Tertia iam Lunae se cornua lumine conplent, 645
Quum vitam in siluis, inter deserta ferarum
Lustra domosque traho, vastosque ab rupe Cyclopas
Prospi-

637 *Phoebei* Wall. 638 *vmbram* alter Hamb. 639 *a litore* Witt. Edd. Ald. et Iunt. P. Dan. cum tribus Goth. *atque hoc ab litora* sec. Moret. *funes* Franc. 641 *Iam* pr. Moret. eleganter, inquit Heins. — quod vix verum h. l. 642 *prensat* alter Hamb. v. ad Ecl. III, 99. *pressit* Montalb. *presat* Franc. 643 *haec* abest ab Ven. *hic* Vratisl. *habitant curua haec ad* pr. Hamb. *volgo* Gud. *passim* pr. Hamb. 644 *et in a.* duo Burm. *atque altis moenibus* Parrh. et tres alii. 645 *lumina* tres vitiose. *se cornu lumina complent* Sprot. Satis bene. 647 *domusque* Menag. alt. Goth. alt. *vastaque ab rupe* Oudart. *vastoque* Franc. *a rupe* tres Burm. quem v.

c. 16.) vbi Ἀργολικὰς ἀσπίδας Seruius rex ferre iubet ciues primae classis. *Phoebeam lampadem* esse Solem, non Lunam, in aperto est. E Callimacho translatum esse versum, Faber pronuntiat; sed hoc tantum de clipei comparatione verum est, H. in Dian. 53. de Cyclopibus: τοῖσι δ' ὑπ' ὀφρῦν φάεα μουνόγληνα, σάκει ἶσα τετραβοείῳ Δεινὸν ὑπογλαύσσοντα. Ex Virgilio sua sumsit Ouid. XIII. Met. 851. 52. — Mox 639. *vlciscimur* ad ductum Homeri l. c. v. 475 sqq.

641 — 44. Ornatum (partim ex Hom. l. c. 337. 341.) vides: Qualis Polyphemus est, tales Cyclopes multi in vicinia habitant. An vero talis verborum ornatus trepidanti A. satis conueniat, dubitare forte possis.

647. *domos* sc. *ferarum* non otiosum post *lustra;* nam speciem rei clariorem exhibet, quam voc. proprium dabat — *ab rupe Cyclopas* iunge; prospicit in monte errantes. modo v. 644. *et altis montibus errant.* et inf. 655. *summo cum monte videmus.* item 675. Mox 649. *Victum infelicem,* simpl. miserum. Argutum puto, de infelici arbore accipere. *lapidosa corna* ab osse, quod in se habent.

653.

Prospicio, sonitumque pedum vocemque tremisco.
Victum infelicem, baccas lapidosaque corna,
Dant rami, et volsis pascunt radicibus herbae. 650
Omnia conlustrans, hanc primum ad litora classem
Conspexi venientem. Huic me, quaecumque fuisset,
Addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
Vos animam hanc potius quocumque absumite leto.
Vix ea fatus erat: summo quum monte videmus 655
Ipsum inter pecudes vasta se mole mouentem
Pastorem Polyphemum, et litora nota petentem:
Monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademtum.
Trunca manum pinus regit, et vestigia firmat.

Lanige-

648 *tremesco* scribunt fere codices, testibus Pierio et Burm. 650 *auulsis* Wall. pro *et v.* 651 *hanc partem ad litora* Donatus legit, quod Ge. Fabricio videbatur habere aliquid antiquitatis. *hanc primo a litore* Nonnius in *lustrare.* quod placuisse Heinsio mireris, cum primae litoris parti vix credere se potuerit, qui latebras quaerebat; vt recte iam Burm. monuit. Et cf. Ouid. XIV. Met. 218 sq. loco e Virgilio expresso: *Haud procul adspexi longo post tempore nauim* — ad litusque cucurri. *primum in litore* Ven. Burm. malit: *hanc primam ad l. classem.* 652 *Prospexi* Medic. Gud. pro diu. lect. Colot. Parrh. sed iam *Prospicio* v. 648. *Conspicio* Ven. idem *Hinc me.* alter Hamb. *Hûc me.* 654 *assumite* tres ap. Burm. 655 *in monte* aliquot Burm. et Goth. pr. 656 *gerentem* pr. Hamb. Vnde Burm. coni. *ferentem.* Sed vulgatum multo praeclarius esse cum *magna mole* iunctum, quis non videat? 659 *manu* Medic. (etsi interpolatus, sed a recent. manu) cum praestantioribus omnibus Heins. et Pier. et vtrique id probatum; at Burm. veterem lectionem *manum* reuocauit, recentibus tantum codd. et auctoritatibus firmatam, et a qua lapsus difficilior fuisset ad alteram. Sed nec *manum* bene dictum esset; quorsum enim *manus* regenda fuisset? sed *pinus*, h. e. truncus pineus *manu*, h. e. quam manu tenebat, *regit et firmat vestigia* h. e. gressus. Etiam Seruius *manu* explicat, sed fere vt Pierius, qui *Monstrum pinus regit* iungere videtur. *manum* tamen Quintil. agnoscit Inst. VIII, 4, 24. — *Trunca manus pinum* Goth. pr. et tert. *gerit.* — *format* Leid.

653. *Addixi.* signato verbo exprimit desperationem, ait Seru. at quatenus? sc. est pro, me tradere decreui.

657. πέλωρ, πελώριον θαῦμα apud Homerum l. c. *informe*, vt ἄμορφον, deforme. *cui l. a.* h. e. excaecatum; deformitas noua praeter naturalem, vt Cerda monet. — Mox vero 663. *inde*, ex aequore, aqua marina. Burm.

666

Lanigerae comitantur oues: ea sola voluptas, 660
Solamenque mali.
Postquam altos tetigit fluctus, et ad aequora venit,
Luminis effossi fluidum lauit inde cruorem,
Dentibus infrendens gemitu: graditurque per aequor
Iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665
Nos procul inde fugam trepidi celerare, recepto
Supplice, sic merito; tacitique incidere funem;

Verri-

660 *haec s. v.* Goth. tert. 661 *malis* tert. Rottend. — Versus inexpletus Ge. Fabricii libris, in Medic. duobus Mentel. vno Pier. quibus adde Fragm. Vatic. etsi et ibi recenti manu adscriptum supplementum: *de collo fistula pendet*, quod ceteri fere codd. etiam editi habent, nisi quod duo tresue *pendebat fistula collo*, vt et Goth. tert. a m. sec. Montalb. *dependit f. c.* Reiecta haec ab Heins. post multas virorum doctorum disputationes. vv. Pier. Cerda et quos Burm. laudat. Neque si ex codicum auctoritate rem aestimes, versus facile retineri potest. Nam aliis reprehensionibus interpunctione occurras: *ea s. voluptas*; *Solamenque mali de collo fistula pendet*. 663 *effusi* alter Menag. et nonnulli alii, vti suspicari licet. item Medic. sed a m. pr. *effuso*. — *fluuidum* multi ap. Pier. et Burm. vt et aliis scribitur. *ille* Menag. sec. *lauat* Goth. sec. 664 *infrendis* Gud. a m. pr. *infrens* fragm. Vatic. a m. pr. suppletum *infremens*. 665 *fluctu* et *fluctus* legi Seruius testatur et ex eo Pompon. Sab. sed hoc omnes habent Pieriani, excepto Porcio, in quo *s.* abrasa, et Heinsiani, praeter vnum Rottend. — *strinxit* aliquot Pier. Leid. *tingit*. Medic. et Sprot. *texit*, sed ille a m. pr. Fragm. Vatic. nil mutat. 666 *celare* duo Burm. Goth. tert. a m. pr. *Nos trepidi procul inde f. c.* hic ordo verbor. ex Argent. Boecleri ap. Cuning.

666. 667. cum Homericis certauit l. c. v. 471. 472. adde Odyss. κ, 126 sqq. *Sic merito*, εἰκότως. Nam supplicem, ἱκέτην, quis aspernari ausit! Mox *sonitum vocis*. *Vox* nouo exemplo pro strepitu vel remorum vel vndae remis impulsae, vt sup. 556. *fractae voces* pelagi. Cum poëta plura audacius extulerit, facile et hoc feras. Sin ferendum esse neges, cum Burm. *vocem* de hortamine et celeusmate accipies. Discesserant quidem *taciti*, sed *certantes remos* vir doctiss. ad hortamen, certe mutuum, referri posse obseruat. — *vestigia* pro ipsis gressibus, notum; et, *dextram adfectare* Seruius: dextram intendere et iniicere, scilicet sic vt possit nauem tenere, Terent. Heaut. III, 3, 60: *Ad dominam qui adfectant viam*, id est, intendunt, sed cf. Var. Lect.

671.

Digitized by Google

Verrimus et proni certantibus aequora remis.
Sensit, et ad sonitum vocis vestigia torsit.
Verum vbi nulla datur dextram adfectare potestas, 670
Nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,

Clamo-

668 *Verrimus* edd. etiam antiquiores, quas Pierius respicere videtur, et inter Heinsianos pr. Moret. et Ven. a m. sec. Praetulit hoc Heins. et Burm. ille, puto, tanquam exquisite poëticum, hic quoniam *taciti* volebant discedere. At *vertimus* ceteri omnes, etiam Medic. fragm. Vatic. et Donat. quod sane et ipsum esse poëticum quis neget, quodque et alibi apud poëtas occurrit, et inf. V, 141. *freta versa*; quare codicum auctoritatem quid infringat, non video. Neque mihi videtur grauior strepitus exire, si mare *vertant* remi, quam si *verrant*. 670 *dextram affectare* multos codd. habere Pierius affirmat; Heins. e Medic. a m. pr. laudat, quasi is solus haberet; sed vitio forte scriptum, pro *dextrum*, nam sic a m. pr. praefert Fogginius. Etiam Burm. e solo Menag. laudat, *dextram a.* non tamen adscriptum, quid in ceteris eius libris legatur. Quid sit *dextram affectare*, Seruius explicat, (v. not.) simulque, Nam si *dextra* le„geris, ait, „vt sit, *dextra affectare*, id est contingere, caret exem„plo,„ At multo magis caret exemplo non modo, sed et analogia, *affectare dextram*, nam quarto casu effertur id, quod appetitur, cui manus iniicitur. Sic Georg. IV, 562. *viamque adfectat O.* Sic *regnum, famam, plausum affectare.* Itaque *affectare dextram* esset appetere manum alterius, h. l. Troianorum; quod hic sensum non habet. Contra *dextra affectare* sc. nos, nauem; analogiae consentaneum esset, hoc sensu: τῇ δεξιᾷ ὀρέξασθαι τῆς νηός. E codd. tamen istam lectionem enotatam non video, sed a Pierio e nonnullis antiquioribus *dextra attrectare*, quod et pr. Rottend. habebat, vulgatae sc. interpretamentum, a Catroeo tamen receptum. *assertare* Wall. in marg. *dextrae affectare* tert. Moret. a m. sec. non male, inquit Heins. Cum tamen *dextram affectare* librorum auctoritas, etiam fragm. Vatic. tueantur, dicendum est, noue poëtam hoc formasse, forte ad Graecam formam ὀρέγειν τὴν χεῖρα, quod Guellius non male comparat, minus bene ὀρέξασθαι. Nam *adiectare* vel *iniectare* dextram, quae facile cuiuis in mentem veniant, acutioribus non facile se probent. Verum dum Marklandi locum in Epist. Crit. ad Fr. Hare p. 17. a Saxio V. Cl. indicatum euoluo, video prius illud a Valesio iam olim propositum et ab Editore Cantabrig. probatum a Marklando refelli et *dextra affectare* praeferri et illustrari.

671. *nec potis est, aequare fluctus I sequendo*, accipi aliter non potest, quam de altitudine maris profundiore, quam pro monstri proceritate. Nec, dum nos insequitur, par est molis suae magnitudine altitudini maris, quae eo maior est, quo longius a litore proceditur. Porro ad 672. cf. Odyss. ι, 395.

676. *ad*

Digitized by Google

Clamorem immensum tollit: quo pontus, et omnes
Intremuere vndae, penitusque exterrita tellus
Italiae, curuisque immugiit Aetna cauernis.
At genus e siluis Cyclopum et montibus altis 675
Excitum ruit ad portus, et litora conplent.
Cernimus adstantis nequidquam lumine toruo
Aetnaeos fratres, coelo capita alta ferentis,
Concilium horrendum: quales quum vertice celso
Aëriae quercus, aut coniferae cyparissi 680
Constiterunt, silua alta Iouis, lucusue Dianae.
Praecipites metus acer agit quocumque rudentis
Excutere, et ventis intendere vela secundis.

Contra

672 *Cl. horrendum* pr. Hamb. *ingentem* alter. *ponit* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. a m. pr. 673 *Contremuere* Medic. cum Colot. *infremuere* quod sane et ipsum frequens de mari et fluctibus. Sed hic iungitur: *exterrita tellus*. 674 *tellus Trinacriae* Parrh. et aliquot Pier. cum Goth. pr. ex interpolatione, quoniam *Aetna* sequitur. *immugit* scribitur in multis codd. sed v. Heins. 675 *Et g.* Ven. *Et gens* Voss. pr. et Hugen. *e montibus* Medic. Gud. cum aliis Heins. *et s. C. et montibus* Ven. Goth. pr. 676 *ad portas* duo Burm. *complet* plures alii. 679 *consilium* alter Menag. cum Goth. tert. *vertice summo* Hugen. 680 *corniferae* tert. Goth. 681 *Constiterunt* Heins. cum melioribus suis et Pier. Vulgo *Consliterant*. aliquot Burm. et Goth. sec. *Constiterint*. Venetus *astiterant*. *lucoue* duo Burm. *lucisue* vnus. *que* Goth. tert. 682 *ruentis* fragm. Vatic.

676. *ad portus* cf. v. 570. *nequicquam*, quia nocere (nunc) non poterant. Seru. — *A. fratres*, populares, gentiles. Mox *coelo*, ad coelum. *concilium*, exquisite pro turba.

680. 681. *coniferae cyparissi*. Cupressus mas fert conos nuci pineae non absimiles. v. Seru. ad h. l. et sup. ad v. 64. *baccas*, appellat Plin. XVI, 33. f. 60. At κώνους etiam Graeci. v. Athenaeus lib. I. p. 57. B. C. — *silua Iouis*, declarant quercus, *lucus Dianae* cupressi; adeoque de Diana infera vel Hecate aut Proserpina agi manifestum est. Nam cupressus feralis arbor, alias Diti sacra, vt Plin. l. c.

682. 683. Nos metu agitati quocunque malunius cursum dirigere, quam in portu manere. *rudentes excutere*, euoluere, explicare et intendere, v. sup. 267. *ventis secundis*, in quo ventus ferret; non exspectare ventum, quem cursus postulabat.

684

Contra iussa monent Heleni, Scyllam atque Charybdim
Inter vtramque viam, leti discrimine paruo, 685
Ni teneant cursus: certum est dare lintea retro.
Ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori

Missus

684 *mouent* aliquot Pier. duo Heins. fragm. Vatic. duo Goth. vt fere alias variatur. — *Scyllamque Charybdim* quidam scripti et editi, *Scyllaeque Charybdis* alii ap. Pier. cum Rottend. sec. at pr. et duo alii Heins. *Scyllae atque Charybdis*; vnde suspicari possis *Scyllae atque Charybdis Inter vtrinque viam* ab aliis lectum fuisse. Heins. coniiciebat *Scyllamque Charybdimque Inter*, non male. *Scillam Charibdim* ed. Ven. *Charybdin* Gud. cum aliis: *Scylla atque Charybdis* fragm. Vatic. vnde suspicetur aliquis fuisse: *Contra iussa monent Heleni, Scylla atque Charybdis. Inter v. v. — Ni teneant cursus, certum est d. l. r.* Sed et hoc parum expeditum foret, et facile praeferas vulgatum, quod et Seruius et Donatus habent. 686 *Ne* Gud. cum aliquot Pier. sed *Ni* antique. v. Seru: Heins. Ceterum hoc hemistichium: *certum est dare lintea retro*, tanquam a sententia alienum, ab alia manu ad supplendum versum attextum suspicor.
687 *ab s.* Heins. e libris et more poëtae. Vulgo *a s.*

684—86. E pluribus verborum iuncturis, quas hic facere possis, et quas passim a Seruio, Donato ac Pomponio Sab. inde Intpp. facere videas, illa videtur esse optima, h. e. verborum locique naturae adcommodatissima. *Ventos secundos*, qui tum a tergo spirabant, fac fuisse Notum vel Austrum; ab hoc reiici debuere versus Charybdin et Scyllam; in quo poëta versus Homer. Odyss. μ, 426 sqq. ante oculos habuit; *Contra Heleni iussa monent, ni (h. e. ne) teneant* (naues) *cursum inter Scyllam atque Charybdin, vtramque viam leti discrimine paruo*; (per appositionem; vtraque et Sc. et Ch. esset iter periculosum, si per eam nauigatio fieret) Tamen, cum ventus versus has partes ferret, sc. ab australi plaga spirans, *certum est dare lintea retro*, h. e. iam decreueramus, iterum mare Adriaticum repetere; cum Boreas exoritur. — *Heleni iussa*, v. sup. 410 sq. 429 sqq. — *ni*, antique pro *ne*. Sic Seru. et plures vett. Grammatici ap. Heins. et all. Est graeca ratio, ἐὰν, ἐὰν μή, εἰ, εἰ μή, pro *vt, ne — teneant* sc. naues. Sic saepe Homer. in simili re. v. c. Odyss. γ, 172. vbi praecesserat Ἠιτέομεν δὲ θεὸν — ὄφρα φύγοιμεν — sequitur v. 176: Ὦρτο δ' ἐπὶ λιγὺς οὖρος ἀήμεναι· αἱ δὲ μάλ' ὦκα Ἰχθυόεντα κέλευθα διέδραμον.

687. *Venti* poëtis a montibus, tanquam sedibus, petuntur. cf. Markland. Epist. crit. p. 56. itaque h. l. Aquilo a promontorio Peloro, ad fretum Siculum; hinc *angusta ab sede* —

Missus

Digitized by Google

Missus adest. Viuo praeteruehor ostia saxo
Pantagiae, Megarosque sinus, Thapsumque iacentem.
Talia monstrabat relegens errata retrorsum 690
Litora Achemenides, comes infelicis Vlixi.
Sicanio praetenta sinu iacet insula contra
Plemmyrium vndosum: nomen dixere priores
Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
Occultas egisse vias subter mare: qui nunc 695
Ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur vndis.

Iussi

689 *Pentagias*, *Pantagyae*, (hoc et Medic. et Rom. cum fragm. Vatic. sed Παντωγίας, ὁ ἄγων h. e. ἀγνύων πάντα vndae impetu.) *Tapsumque*, *Tassumque*, *Taxumque*, *Thabsumque*, *Capsumque*, librariorum lapsus: *Tharsumque* Rom. 690 *mandabat* Parrh. *retrorsus* apud Priscian. et in codd. Pier. et Heins. *retorsum* Goth. tert. 691 *Vlysse*, Prisc. et Probus. Vulgo *Vlyssei*. Vltima, *comes i. V.* ex v. 609. assuta putabat Burm. 693 *Plemyrium* Rom. Medic. et alii duo; vt et graece scriptum ap. Steph. Byz. Sed plerique Πλημμύριον. At *Plemirium*, *Plemurium*, *Pleuron* librariis debentur.—*vnde dixere* Parrh. 694 *hic* ed. Ven. 695 *habuisse vias* vnus Pier. sed v. Burm. *quae nunc* duo Burm. 696 *confundimur* Menag. pr. *perfunditur* aliquot Pier.

Missus puto exprimi ἱκμενος vel ἱέμενος.

688. 689. *Viuo ostia saxo Pantagiae.* *Pantagias* (nunc *Fiume di Porcari*) paruus fluuius, breui cursu, infra Leontinos, cuius ostium praeruptis vtrinque rupibus includitur: de eo v. Cluuer. Sicil. lib. I, c. 11. Doruill. Sicula p. 206. 207. *Megara* sunt h. l. Hyblensia, quia olim Hybla parua dicta, non longe a Syracusis, in sinu Megarensi, *Golfo di Augusta*, quem ab australi parte includit *Thapsus*, peninsula in mare procurrens, *plana, paene fluctibus par*, ait Seruius, qui insulam appellat, vnde *iacentem* dixit poëta, h. e. humilem, non altam montibus.

690. 691. *relegens retorsum.* nam cum Vlysse a Lotophagorum inde insula, litori Africae praetenta, Siciliae litus Orientale ad Cyclopas vsque praeternauigauerat. itaque *Litora* iam *errata*.

692 — 96. Insula *Ortygia*, et ex aduerso Plemmyrium promontorium, ad aditum sinus et portus Syracusani. In eadem fons Arethusa, de quo et de fabula super eius cum Alpheo Elidis fl. congressu v. sup. Ecl. X, 1 et 4. — *vndosum* h. l. περικλυμον, quod aestuantis maris fluctibus alluitur; vnde et ipsum nomen πλημμύριον. — *occultas e. v. subter mare*, τῆμ τε θάλασσαν νέρθεν ὑποτροχάει. Mosch. Idyll. VIII. *ore tuo*, eodem fonte; vnde Pindaro Arethusa ἀμπνευμα

Iussi numina magna loci veneramur: et inde
Exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
Hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
Radimus, et fatis numquam concessa moueri 700
Adparet Camerina procul, campique Geloi,

Inma-

697 Ordinem verborum ex optimis libris reduxit Heins. Vulgo *Numina m. l. iussi v. — venerantur* Sprot. 698 *Helori* inde a Pier. et Heins. Ἕλωρος. Vulgo *Elori.* 699 *Hic* Menag. alter. 700 *Redimus* Goth. sec. a m. sec. 701 *Camerina* sane maxima scriptorum pars.

γνευμα σεμνὸν Ἀλφειῦ. v. Cluuer. Sicil. ant. p. 163. 157.

697. *Iussi*, admoniti, sed a quo? vel ab Achemenide, vel ab Heleno, vel ab Anchise, ait Seru. Hoc vltimum verum puto. Nam per totum librum eae sunt Anchisae partes, vt religiones et auspicia curet. *Helorus* fluuius in litore orientali paullo supra Pachynum promont. de quo accurate egit Cluuerius e Fazello. Primum inter specus et exesas rupes procurrit, vnde Silio *clamosus Helorus*; mox vbi ad litus accessit, placido ac leni cursu incedit, et hieme, clauso maris fluctibus ostio, frequenter excrescit stagnatque, vnde agri vicini pinguescunt plurimum. (Nunc *Atellaro* et in inferiore parte *Abisso*) *Exsupero*, h. l. praeteruehor.

699. *Pachynum*, promontorium Siciliae ab australi parte. (*Capo Passaro*) *proiecta saxa* expressit Gr. προβλῆτες σκόπελοι.

700. 701. *Camerina nunquam concessa moueri*: accipio, palus, in qua deus nolebat, vt quidquam mouerent, nouarent Camarinenses. Seruii verba apponam: Palus est iuxta eiusdem nominis oppidum: de qua quodam tempore, cum siccata pestilentiam creasset, consultus Apollo, an eam penitus exhaurire deberent, respondit: Μὴ κίνει Καμαρίναν· ἀκίνητος γὰρ ἀμείνων· quo contemto exsiccauerunt paludem, et carentes pestilentia, per eam partem ingressis hostibus, poenas dederunt. Similia narrant Steph. Byz. Suid. et Anthol. Gr. ap. Cluuer. Sed quae illa vrbis expugnatio fuerit, nusquam declaratur. Ter Camarinam fuisse conditam, ex Thucydide aliisque docet idem Cluuer. Ceterum poëtam haec ex sua potius, quam Aeneae narrantis, persona dixisse, iam Seruius vidit; quod tamen de toto hoc loco non minus tenendum. Nam omnes illae vrbes et locorum nomina Aeneae temporibus recentiora sunt.

701. 702. De situ vrbis et fluuii *Gelae* camporumque res parum explorata. v. praeter Cluuer. et quos Burm. laudat, Doruill. Sicula c. 6. Acquiescit Doruillius in Cluuerii sententia, esse Gelam, qui nunc *Fiume di Terra Nuoua*, Campos autem Geloos,

Inmanisque Gela fluuii cognomine dicta.
Arduus inde Acragas ostentat maxima longe
Moenia, magnanimum quondam generator equorum.
Teque datis linquo ventis, palmosa Selinus; 705
Et vada dura lego saxis Lilybeia caecis.

Hinc

pars. Sed in talibus scripti non sunt audiendi, sed Graeci; quibus Καμαρῖνα: etsi Salmasio ad Chronic. Euseb. p. 250. hoc dandum, vulgari vsu literam inflexam fuisse. — *montesque* G. Parrh. Porro *Geloni* Ven. Vratisl. male; *Geloti* Wall. — 702 *Gela* noli mutare; vrbs proprie ἡ Γέλα, et fluu. ὁ Γέλας. — *de nomine* Parrh. et Hamb. pr. 703 *A. atque A.* Puget. Fluctuant et hic libri inter *Agragas* et *Acragas*. — *ostendit* alter Menag. 705 *Selinys* vel *Selinis* etiam hic fere libri. *Salinis* Goth. tert. cum ed. Ven. v. Pier. Heins. et doctiss. Comment. Burmanni ad Numism. Sicil. p. 420. 421. 706 *caecis L. saxis* Goth. pr.

Geloos, egregiae fertilitatis planitiem, latius cis et vltra fluuium patuisse, quam vulgo creditur. Sed quorsum *immanis* spectet, dubitari potest. *magnam* interpretantur; sed vrbis amplitudinem nemo veterum memorat. Procliue est, ad dominos potius referre, vt saepe in vrbium epithetis fit, vt ab incolarum vel dominorum moribus et ingeniis ducta sint. Atque eo deuenisse etiam Doruillium video in Sicul. p. 129. Gelae tamen tyrannos saeuos et immanes fuisse, vnde doceri possit, mihi non satis constat. Nam quae ap. Herodot. VII, 153 — 56. de iis memorantur, ad immanitatem non adsurgunt. Igitur de tyrannis Gela oriundis, Hierone et Thrasybulo, Gelonis fratribus, Syracusarum tyrannis erit accipiendum. Proponitur etiam a Doruillio altera interpretatio, vt ad vrbis situm ad amnem verticosum et immanem referatur. Sed neque loci tanta immanitas et fera facies esse videtur, vt ab ea potissimum designari potuerit a poëta.

703. 704. *Agrigentum* in monte Acragante situm; maximis quondam opibus ex agri fertilitate et Carthaginiensium mercatu refertum; hinc ciuium magnificentia et luxus. Alruere iidem equos ad certamina Graeciae, et inter Olympionicas fuit Theron Agrigentinus a Pindaro celebratus: v. Seru. et Burm. quamquam ad hunc solum respici a poëta non dixerim. Vide de hac vrbe Cluuer. et Doruill. p. 88. 89.

705. *Selinuntem* palmis agrestibus abundasse, ex Cicer. Verr. V, 87. satis constat. Ex nostro expressit XIV, 200. Silius Ital. quem in toto hoc loco comparare iuuabit. De Selinunte copiose post Cluuer. Doruill. p. 60 sqq. et 420 sqq. vbi et ruinae duorum templorum eius vrbis oculis subiectae sunt.

706. *vada L. dura saxis caecis* h. e. latentibus. *dura* (ne *dira* coniectes) *vada* dixit, h. e. locum

vadosum

Hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
Adcipit. Hic, pelagi tot tempestatibus actus,
Heu genitorem, omnis curae casusque leuamen,
Amitto Anchisen. Hic me, pater optime, fessum 710
Deseris, heu, tantis nequidquam erepte periclis!
Nec vates Helenus, quum multa horrenda moneret,
Hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
Hic labor extremus, longarum haec meta viarum.
Hinc me digressum vestris deus adpulit oris. 715
Sic pater Aeneas, intentis omnibus, vnus
Fata renarrabat diuom, cursusque docebat.
Conticuit tandem, factoque hic fine quieuit.

707 *Dripani* Moret. sec. *portus me et* primus. *me* deest Montalb. *ineluctabilis* Zulich. a m. pr. *illectabilis* Goth. pr. 708 *actis* omnes Pier. et magna pars Heins. et Burm. cum ipso Romano. Alii *actus*, inter quos et Mediceus referendus. *actum* Voss. scilicet genitorem. *aptis* Goth. pr. Iam *tempestates actas*, hoc est, vel pulsas vel exactas dici, dubitari nequit. v. h. l. Heins. cf. ad Georg. I, 413. Sed an tempestates dispulsae fuerint, nunc non quaeritur. Igitur recte, *actus*, de Aenea. Solent autem librarii flectere adiectiua et participia ad propius vocabulum. 709 *oneris* Ven. *omnis* Parrhas. in litura. 710 *Anchisam* Parth. *Anchisem* Ven. 711 *n. t. ruinis* Sprot. 713 *nec d.* aliquot Burm. Duo quoque *dura*. 714 *haec* deest alteri Menag. 715 *disgressum* Witt. *vestrae — orae* Gud. a m. pr. sed v. Burm. *applicat* Parth. 717 *Fataque narrabat* aliquot Pier. *enarrabat* alter Menag. *recensebat* qu. Moret. Sed *renarrabat* haud dubie vere; non vt argutari velim cum Seruio et aliis, sed vt aut pro simplici et vulgari sit positum, *narrare*, poëtarum more, aut ad eum modum formatum, quo *repeti* et *iterari* res, quas narramus, dicuntur. cf. Burm. 718 *fatoque* Rottend. sec. *bis* Sprot.

vadosum fundo saxeo, quoniam extrema Lilybaei promontorii *ixea* plana atque depressa, ad III M. passuum sub vndis protenditur, in trium circiter cubitorum altitudinem tecta. Cluuer. II. 1. pr.

707. *Drepanum — illaetabilis ora.* Ager Drepanitanus sterilior et fere arboribus et herbis destitutus; solum enim arenosum; et praeterea multos in tractus aqua marina exaestuat, stagnandoque salem profert. — et ob hunc ruris illius moestiorem adspectum non minus, quam ob Anchisae hic locorum amissi memoriam ab Aenea Drepanitana ora vocari *illaetabilis* videtur.

Ad v. 710. Excurs. XVII.

712. Comparant Homerica Il. *ε*, 407 — 410. Imitatur nostrum Valer. Fl. III, 301 sqq.

715. ex Odyss. *η*, 276. 77.

718. *factoque h. f. q.* ornate: et narrationis finem fecit.

EXCVRSVS I.

De Aeneae Erroribus.

Cum errores Aeneae magna cum doctrina persequutus sit poeta, vt ea penitus inspiciatur, de cursu, quem Aeneas tenuit, paullo accuratius videbimus, adhibitis iis, quae ab aliis scriptoribus eadem de re erant tradita.

Ex portu Antandri Aeneas in altum euectus primum Hellespontum classe petiit, et, vt tum nauigantium mos erat, ad ostia Hebri appulit vrbemque *Aenum*, seu *Aeneadas*, vt poeta appellat, condidit III, 16—18. v. Excurs. de Annis Error. Aen. a. 2. Dubitari enim non potest, eum de hac vrbe cogitasse, quandoquidem fabulam de Polydori vmbra subiicit, quae a vicina Chersoneso bene eo traduci potuit. v. Not. ad III, 13. Latius paullo Ouid. Met. XIII, 429. *Est, vbi Troia fuit, Phrygiae contraria tellus, Bistoniis habitata viris* etc. Sed in Chersoneso Polymnestoris sedem fuisse dubitari nequit. v. Eurip. Hecuba 569 sqq. nam iisdem locis Hecuba in canem fuit mutata. At Cynossema erat ad Hellespontum apud Sestum. v. Pollux V, 5. Intpp. Steph. Byzant. ad h. v. Cellar. Geogr. ant. Etsi non defuere, qui et in hoc discreparent, vti Dictys V, 16. sed de communi fide, quam poetae sequuti sunt, nunc quaeritur.

Habuit autem Virgilius in hoc consentientes plerosque e Romanis scriptoribus. Mela II, 2. *Eximia est Aenos ab Aenea profugo condita.* Plin. IV, 11. *Os Hebri — oppidum Aenos liberum cum Polydori tumulo, Ciconum quondam regio.* adde Solin. c. 10. et ibi Salmas. satis miscentem ea, quae apponit. Etiam Ammian. XXII, 8. vbi v. Vales. cf. Seru. ad III, 1 et 17. Nec tamen poeta huius opinionis auctor est putandus, sed habuit veteres auctores, quos sequeretur, inprimisque Q. Lutatium, nam is in *Historiis* similia tradiderat: *Aeneam primum Thraciam appulsum, Aenum ex suo nomine condidisse, dein cognita Polymnestoris perfidia ex Polydori nece, inde digressum.*

Cur tamen poeta non Aenum sed *Aeneadas* vrbis nomen prodidit? scilicet Aeneadas recte dixeris incolas, eorumque adeo nomine vrbem potuit insignire, vt tot aliae vrbes, v. c. Gabii, Tarquinii, incolarum nomine designabantur. Sed adsciuit nomen hoc poeta, tanquam exquisitius, ex alia narratione, quam et h. l. subiicere volumus.

Scilicet alia, eaque constantior ac verior, inter Graecos maxime, fama obtinuit, ad Chersonesum Pallenen Aeneam appulisse, ibique Aeniam (Αἴνειαν) vrbem condidisse. Inhabitabant illam tum Thraces *Crusaei* vel *Crossaei*, fidissimi Troianorum

rum focii. Haec Dionyſius ex Hellanico docet lib. I, 47 et 49. cf. Herod. VII, 123. et ibi VV. DD. *Chryſeos Thracas* ſcriptum videas ap. Pompon. Sab. ad Aen. III. pr. ſed eius tota nota ex Dionyſio eſt deſcripta, ex eoque emendanda; vti altera ad v. 17. ex Herodoto l. c. Si mireris forte, cur inter Troianorum ſocios ab Homero illi Cruſaei non memorati ſint, tenendum, eos in Paeonum nomine latere videri ab Axio fl. euocatos Il. β, 848 ſq. In Pallene Aeneae appulſum etiam collocat Lycophron 1236—38. Nam, quam ille habitaſſe dicitur, *Rhaecelos* ad Ciſſum montem circa Aeniam ſita eſſe debuit. v. Schol. ad e. l. et VV. DD. ad Steph. h. v. et mox *Almopiam* pro Macedonia memorat. Hanc Aeniam *Aeneadas* quoque appellatas (Αἰνειάδας) ex Theone, vetere Lycophronis Scholiaſta, notauit Steph. Byz. in Αἴνεια. Veriorem hanc de Aenia Pallenes ab Aenea condita narrationem diximus, propterea quod vetuſtiorum auctorum fide nititur, et quod, quare in alteram mutata fuerit, facile intelligitur, quoniam nimirum Thraces etiam Pallenen tenuiſſe ignorabatur. Sed etiam altera illa Thraciae Aenus iam ante Aeneam floruit, ſiquidem ex ea (Αἰνόθεν) Piros ad Troiam iam ante vrbis caſum adfuiſſe memoratur Il. δ, 520. Sunt autem tales circa ſimilis nominis vrbes errores ſatis frequentes, vt in hoc ipſo exemplo re inuerſa Conon Narr. 46. Pallenes Aeniam Aenum appellatam vult; et Tzetza ad Lycophr. l. c. vtramque confundit. Virgilio tamen propter Episodium de Polydori vmbra multo opportunior erat altera de Aeno Thraciae narratio, eamque adeo ſequutus eſt. Quippe fuit et ipſa vrbs olim non obſcura, condita mox iterum ab Aeolibus, ſeu Cumis ſeu Mitylene oriundis. v. Steph. Byz. in Αἶνος, Scymnus Chius 695. et Harpocrat. in eodem voc. ex Ephoro. Seruius autem ad v. 19. h. l. alios vrbis nomen ab Aeno, Vlyſſis ſocio deduxiſſe, ex Euphorione et Callimacho commemorat.

In Thracia, hoc eſt, Pallene, Aeneam vitam finiiſſe, nonnulli olim tradiderant apud Dionyſ. Halic. I, 49, et inter eos Cephalo (Cephalion) Gergethius (v. Excurſ. ad lib. II. pr.) et Hegeſippus περὶ Παλλήνης, a quo ſcriptore, cum id conſilio ſuſcepiſſet, accuratius haec tractata fuiſſe probabile fit; ſed idem vrbi ſuae heroëm quaſi proprium conſecrare hac morte voluiſſe videtur; quod toties factum in vetere hiſtoria notauit iam Dionyſ. Halic. egregio loco lib. I, 54. extr. (p. 43. 44.) Patrem Anchiſen, ibi ſepultum, ex Theone memorat Steph. Byz. in Αἴνεια.

Conon, cuius operam potiſſimum in fabulis de populorum et vrbium originibus (τοῖς ἐθνικοῖς) colligendis poſitam fuiſſe apparet,

apparet, Narrat. XLVI. Aeneam narrat traiecto Hellesponto primum in Sinum Thermum (Thermaicum Macedoniae) peruenire, vbi patrem Anchisen vita functum humat, oblatumque sibi ab incolis regnum recusat; *hinc*, inquit, *in terram Brusiadem profectus* (εἰς τὴν Βρουσιάδα γῆν) omnibus, quibus vteretur, erat gratus et iucundus κατὰ χάριν τῆς Ἀφροδίτης. Mugiente ibi, quae ex Ida ipsum sequebatur, boue, moniti a Veneris accepti memor imperium ab incolis in se delatum suscipit, bouequae Veneri mactata vrbem condit primum Aeniam (Αἴνειαν) appellatam. *Brusiadem* illam terram facile aliquis mutandam putet εἰς τὴν Κρουσιάδα ex Dionys. Halic. et Herodoto l. c. Sed Βροῦσις μοῖρα Μακεδονίας ἀπὸ Βρούσου, Ἠμάθου παιδός, vt Steph. Byz. iam Galeo laudatus, et inter Thracas *Brysae* ap. Plin. IV, 11 s. 18.

Diuersam ab omnibus his rationem, quae tamen ad illa ipsa, quae memorata sunt, reuocari potest, ingressus erat is auctor, quem Schol. Il. ν, 459. exscripsit, *Troia*, inquit, *capta Aeneas sumto secum patre Anchise fugit, naufragioque circa Atho facto in interiora terrae est profectus* (ita accipio, ναυαγίῳ δὲ περιπεσὼν περὶ τὸν Ἄθω, ἀνήει σὺν πατρί.) *Anchises quidem ad Calaurum montem iuxta Anthemum fluuium moritur et ab Aenea Pyanae, vbi etiamnum Anchisae dictum sepulchrum est, humatur; quo facto Aeneas, Veneris monitu, vrbem condidit, Aeneadem ab ipso appellatam. Mortuo vero Aenea natus ex eo filius clam ad nouam patris sedem accedit*, (videtur auctor sequutus esse eos, qui Ascanium in Troade relictum tradiderant) *et vrbe euersa, assumtisque colonis in Italiam concessit.* Anthemuntem vrbem Macedoniae cum agro nouimus; potuit etiam fluuius cum monte Calauro eodem loco esse supra Pallenen. In *Pyana* dubito an *Pydna* lateat. Sane etiam Strabo XIII p. 608. paullo latius *ad Olympum montem* habitasse Aeneam dicit. Cissum montem supra e Lycophrone vidimus, et Atho Tzetza ad eundem v. 1263 nominat.

Ceterum hanc in Pallene sedem Aeneae respicit Liuius I, 1. —*primo in Macedoniam venisse*, et XL, 4. traductis iam a Cassandro Aeneatibus Thessalonicam —*proficiscuntur Thessalonica Aeneam ad statum sacrificium, quod conditori Aeneae cum magna ceremonia quotannis faciunt.* *Portus* etiam *Aeneae* in Pallene memoratur ab eodem XLV, 30.

Ex Thracia in Delum insulam Troiani delati, III, 69 sqq. Hoc idem Dionys. Hal. I, 50 habet: *Cum e Pallene*, inquit, *soluissent, in insulam Delum venerunt, quum Anius in ea regnaret; et in hac insula, dum res eius florerent et aedificia starent*, (misere autem deuastata est insula ab Archelao, Mithridatis duce.

duce. v. Viri docti Exerc. de Delo in Misc. Obss. Vol. VII. c. 9.) *multa indicia visebantur, quae Aeneae et Troianorum in eam aduentum testabantur.*

Anius hic in veterum poëtarum mythis fuit celebratissimus, etiam filiabus Oenotropis, vt docent, quae apud Ouid. XIII Met. 640 sqq. Lycophronem Cass. 570 et Schol. ad e. l. et versus sqq. Seruium ad III. Aen. 80. Dictyn lib. I. fine legi possunt. Nam nos haec tantum attingimus. Est tamen haec ex antiquissimis fabulis, si quidem Pherecydem (modo Syrium intelligere licet) et Cypria Epe de iis laudat Tzetza l. c. Ad eundem Anium refer loca Suidae in Ταυροπόλον. Apollinis et Creüsae filius proditur Anius apud Cononem Narrat. 41. eiusque filius Andrus, insulae ab ipso appellatae conditor. v. ibid. Ouid. l. l. v. 649.

Anii filiam ab Aenea in matrimonium ductam, secundum alios violatam, Anium partu edidisse, Seruius ad III, 80 narrat. Prius illud e Graecis scriptoribus nonnullis etiam Dionys. Halic. I, 59. commemorat, nomen puellae, insuper addit, *Lauinam* (nisi *Lauiniam* vel *Lauiniam* ipse Dionysius scripserat) fuisse; nauigasse eam cum Troianis in Italiam, dante hoc Aeneae precibus Anio patre; erat enim fatidica et sapiens mulier, eamque inter nouam vrbem condendam morbo fuisset exstinctam, et in eo ipso loco sepulta, in vxoris memoriam nomen eius vrbi indidisse. Similia Q. Lutatius narrauerat; vnde exscripta in Orig. Gent. Rom. *c. 9.*

Delo digressos Troianos per medias Cyclades statim ad Cretam deducit Virgilius. Ad historiae veritatem comparatum est, quod vrbs *Pergamea* vel *Pergamum* ab iis in Creta conditur III, 132. 3. Relicti in ea nonnulli ex sociis ibid. v. 190. De vrbe hac cf. Seru. ad e. l. et Meurs. in Creta lib. I. c. 13. Inter *oppida Cretae insignia* Pergamum enumerat Plin. II, 12. 20. Quod in Creta pestilens annus superuenit, ingeniose poeta ex iis effinxit, quae Idomeneo a Troia reduci euenisse, quaeque Cretam de pristinis opibus deiecisse memorantur. v. Herodot. VII, 171. Eodem alludit Dictys VI, 11, cuius figmenta raro antiquioris alicuius fabulae vel auctoritatis fundo destituta deprehendas.

Sedis in Creta tentatae Dionys. I, 50. non meminit, sed vbi de Delo memorauerat, *Deinde*, inquit, *in aliam insulam Cythera, quae ante Peloponnesum est sita, venerunt templumque Veneri condiderunt.* Hoc cum ad Aeneae pietatem tam accommodatum esset, Venerisque omnino opera tam frequens in Aeneide fit, a Virgilio neglectum, mireris forte. Nec facile

le ignorare doctissimus poëta id potuit, sed derelictum ab ipso suspicor propterea, quoniam, cum similem fere religionem mox ad Actium erat enarraturus, taedium effugere voluit.

Quod Cytheris nonnulli tribuerunt, id alii ad continentem transtulisse videntur. Nam ex aduerso insulae, ad litus Laconicae, in sinu Boeatico, vbi circa Maleam flexeris, fuerunt aliquando duae vrbes, mox in Boeas collectae, *Etia* vel *Etias*, et *Aphrodisias*; vtramque ab Aenea conditam fama ferebat, *cum ille in Italiam fugeret et in hunc sinum tempestate fuisset delatus*. Nomen alteri a Venere, Aeneae matre, *alteri ab Etide vel Etiade Aeneae* filia. v. Pausan. III, 22. extr.

Ad eadem loca referendum videtur, quod Dionys. I, 50. Troianos a Cytheris soluentes in Peloponnesi promontorio amisisse Cinaethum narrat, a quo illud appellatum *Cinaethium*. Videtur id esse, quod Pausan. III, 22. in eodem sinu Boeatico post Promontorium, Asini maxillam, tradit *Cinadi monumentum*: Ἔστι δὲ καὶ μνῆμα Κινάδου, νεὼς τῆς Μενελάου καὶ οὗτος κυβερνήτης ἦν. Variauit et in hoc fabula.

Alia fuit fabula de Aeneae ad Arcadiam accessu et Anchisae in iis locis sepultura. Fuisse scilicet aliquem suspicor poëtam, qui haec ita tractauerit, aut famam, quae ita haec ferret, vt, cum Samothraciae, adeoque et Troianorum, origines prisca aliqua narratione ad Arcades referrentur, (v. Dionys. I, 61, 68, 69. vbi de Penatibus agit, vnde etiam explicanda illa Arcadum et Troianorum συγγένεια c. 50 memorata, quam renouasse dicuntur tum Troiani.) Aeneam cum Anchise in antiquas Arcadiae sedes reduceret, cum sors esset data, *vt antiquam matrem exquireret*. (vt Aen. II, 96.) Certe ex alio Pausaniae loco lib. VIII, 12. f. discimus, *Anchisium montem* (ἡ Ἀγχισία ὄρος) et *Anchisae sepulcrum* inter Mantineam et Orchomenum Arcadiae monstratum fuisse. *Cum enim in sinu Boeatico*, quem modo nominauimus, *escendissent*, *Anchises in ea loca quacunque de caussa profectus diem suum obiit ibique est sepultus. — Adiacent Anchisae sepulcro templi, quod Veneri dicatum fuit, ruinae.* Consentanea his occurrunt apud Dionys. Halic. I, 49. nam et ibi pars scriptorum Aeneam in Arcadiam adduxisse memoratur, vt *Orchomenum* et *Nesum* inhabitaret et *Caphias* conderet, a Capy Troiano dictas (hoc et Strabo habet lib. XIII. p. 608. A. at Stephanus Byz. in Καφύαι a Capy, Anchise patre,) sed alii eum ibi mortuum, alii in Italiam discessisse tradiderant, inter illos quidem *Araethus* (ita enim legendum pro Ἀρίαιθος, Ἀραίθῳ γράψαντι τὰ Ἀρκαδικά, ex Schol. Apollonii Arg. II, 500. etiam apud Hygin. Astron. II, 1. *Araethus Tegeates historiarum scri-*

ptor leg. *Araethus* v. ib. Muncker.) inter hos autem *Agathyllus Arcas*, cuius elegos apponit Dionyſ. l. c. in quibus Aeneas Neſo duas filias elocaſſe memoratur. Emendandus ex illo loco Pompon. Sab. ad III, 276.

Inſula *Zacynthus* eſt ex aduerſo Elidis. Etiam ad hanc adpuliſſe narrat Dionyſ. I, 50. et erant Zacynthii quoque cognationis iure iuncti Troianis. *Dardanum enim, Iouis et Electrae Atlantidis filium duos ex Batea filios ſuscepiſſe tradunt, Zacynthum et Erichthonium; quorum alter ex Aeneae maioribus erat, Zacynthus vero inſulae conditor.* Omnia haec, etſi fabularum ambagibus inuoluta, eo tamen pertinere videntur, quod Troiani et inſulae huius, vt ceterorum locorum, incolae haberent aliquam antiquitus cognationem; erant ſcilicet, niſi fallimur, omnes ex Pelasgorum ſtirpe oriundi. Sed de his alibi. *Commorantur hic aliquod temporis ſpatium Troiani, et indigenarum humanitate inuitati et aduerſa nauigatione impediti. Veneri in templo, quod ibi exſtruxerant, ſacrificium faciunt, quod ad hoc vsque tempus Zacynthii publice faciunt, et cum alia tum etiam curſus certamina iunioribus proponunt. Victoriae praemium autem accipit is, qui templum primus ingreditur. Curſus autem hic Aeneae et Veneris appellatur; et adſtant amborum ſtatuae.*

Faciunt et haec ad poëtae noſtri artem agnoſcendam. Zacynthum ille tantum nomine attigit lib. III, 270; narrationis moram vero fecit nullam niſi in Strophadibus adiacentibus, quippe quas videbat ornatum ex antiquis de Harpyis fabulis admittere. Porro, quae hiſtoria de ludis in inſula Zacyntho ab Aenea celebratis tradiderat, ea ad Actium magna cum laude transtulit, vt Auguſtum Actiacorum ludorum auctorem, hoc tanquam blandimento demereri videretur.

A Zacyntho *Troiani per altum nauigantes ad Leucadem adpulerunt, quem locum Acarnanes adhuc tenebant. Atque hic quoque Veneri templum exſtruxerunt, quod nunc eſt in parua inſula inter foſſam* (διορύχλυ) *et vrbem.* (cf. Strabo X. p. 451 D.) *Vocatur Veneris Aeneadis templum.* Dionyſ. l. c. et apud Seru. ad III, 279: *Varro templum Veneri ab Aeneae conditum, vbi nunc Leucate,* (ita lego pro *Leucatem*) *dicit; quamuis Menander et Turpilius comici a Phaone Lesbio id templum conditum dicant.* Poëta tamen et hoc neglexit vti, ſed Apollinem ſolum memorauit v. 274. 5. ſcilicet ne toties templa Veneri condita memorando taedium lectori faceret. Aeniam ad Acheloum (v. Strab. X. p. 450 C.) a nemine vidi ad Aeneam vel ad Troianos referri.

Digitized by Google

At de Actio non neglexit poëta. *Quum ad Actium appulissent, ad sinus Ambracii promontorium stationem habuerunt Troiani. Inde in vrbem Ambraciam venerunt, in qua regnabat Ambrax, Dexameni f. Herculis n.* (v. Hudſ.) *et vtroque in loco huius aduentus vestigia remanent: apud Actium quidem Veneris Aeneadis templum, et prope hoc alterum Magnorum Deorum; quae nunc etiam aetate mea exstant*, ait Dionyſ. l. c. *Ambraciae vero eiusdem deae templum, et Aeneae sacellum, prope paruum theatrum, in quo etiam est parua operis antiqui statua, quae dicitur Aeneae, eamque sacrificiis colebant sacerdotes, quas ipsi amphipolos vocabant* (αἱ καλούμεναι παρ' αὐτοῖς ἀμφίπολοι). Ergo poëtae inuento hoc loco debentur ludi ab Aenea instituti, et suspensus clipeus, in cuius tamen consecratione poëta aliquid habuisse videtur, quod sequutus est; Nam Seru. ad III, 287. *Sciendum tamen*, inquit, *hunc clipeum ab Aenea apud Samothraciam in templo consecratum, quod poëta per transitum tetigit.*

Quod sequitur de appulsu ad Epirum, id a poëta diuerso plane ab aliis modo est tractatum ornatumque. Nam apud Dionyſ. Halic. I, 51. *ex Ambracia cum nauibus quidem Anchises oram legendo Buthrotum Epiri portum subit. At Aeneas et cum eo lectissimi quique totius exercitus, duorum dierum itinere per terram confecto, Dodonam perueniunt, deum consulturi. Atque hic in Troianos cum Heleno incidunt. Accepto deinde de colonia deducenda responso, deo dona Troiana dicarunt, cum alia tum etiam crateres aeneos, quorum nonnulli adhuc supersunt literis antiquissimis inscripti, quae donorum dicatorum auctores testantur; et quatuor ferme dierum itinere confecto ad classem apud Buthrotum redierunt.* Vides hic, quae poëta ex priorum auctorum narratione in suum vsum conuerterit, et quibus ipse ea variauerit. Heleni occursum eiusque vaticinium v. 374 sqq. a Dodona Buthrotum traduxit, omninoque hic suauissimum episodium de Andromache intexuit. Donaria templi dona discedentium tam ornate exposita peperisse videntur v. 464 sqq. Quominus autem Dodonaeo oraculo, quo quis non parum suauitatis et ornamenti carmini accedere potuisse existimet, vteretur, simile de Delio oraculo iam ante accurate tractatum episodium reuocasse videtur poëtam. *Troianos oraculum* (et quidem id, quod ab Harpyis edi maluit Virgilius v. 255 lib. III. de ambesis mensis) *a Dodonaeo Ioue apud Epirum accepisse*, Varro quoque narrauerat Rer. Diuinar. II. ap. Seru. ad III, 256. Adiungendus iis alius locus, qui ex eodem libro II. petitus esse debet, apud Seru. ad III, 349: *Multi putant*, ait Seruius, *Aeneam* de ea venisse (f. non deuenisse) *ad Epirum,*

et

et ibi haec loca per licentiam poëticam esse conficta. Varro Epiri se fuisse dicit, et omnia loca hisdem dici nominibus, quae poëta commemorat, se vidisse. Idem etiam Varro Troiam Epiri ab Aenea, siue a comitibus eius, Biopatora *nuncupatam docet, vbi Troiana classis Aeneam* (Dodona reuertentem) *exspectasse sociosque castra in tumulis habuisse memoratur, quae ex illo tempore* Troiana *appellantur; vnde apparet, diuinum poëtam aliud agentem verum semper attingere.* Egregia grammatici obseruatio. Erat vtique apud Buthrotum collis, in quo Aeneas castra habuerat, *Troia* appellatus, (vt Dionys. ap. Hudson. ex Vatic. lectione restituendus p. 40. l. 32.) et ad mare *portus Anchisae* dictus, (ibid.) vnde, cum templum Veneri et eo loco dedicassent, Ionium mare traiiciunt, habentes secum nauigationis comites ac duces non paucos ex illis oris et cum his Patronem Thurium cum amicis, quorum Patron quidem ad Aluntium Siciliae consedit, reliqui, deductis in Italiam sociis, domum redierunt. Quae in memoriam beneficii huius Romani in Acarnanes contulerint, iam ad III, 500. notatum est.

Fit tandem traiectus ad Italiae litus. Dicat aliquis, quorsum Aeneas tam longo errore per mare Ionium vsque ad sinus Adriatici oras, vnde mox Italiae litus ac tota Sicilia legenda classe fuit, siue a Virgilio siue ab antiquioribus poëtis deductus est, cum a Creta breue ac rectum iter versus Italiam et Latium esset? Sed et tota antiquitas ita tradiderat, et quicunque illo tempore ex Graecia, multo magis ex Asia, soluentes Italiam adire dicti sunt, oram eius Orienti obuersam accesserunt, quippe quae tum Graecis sola erat nota et frequentata; cum, quae magis ad Occidentem sita essent, inter terras tantum non incognitas tum haberentur. Itaque poëta egregie fabulam suam antiquitatis fidei attemperasse videri debet, cum, audito per somnum a Penatibus Italiam esse petendam, (v. III, 163 sq.) ad inferioris Italiae partem exteriorem Aeneas cursum dirigit, nec nisi ab Heleno vate edoctus mente tandem assequitur, ad interiores Italiae oras se a fatis duci. (v. III, 381 sqq.)

Ceterum etiam in hac errorum Aeneae parte multa fabulosa a Graecis adspersa fuisse intelligitur, quippe quibus hoc erat propositum, vt fabulam multorum ingenio operaque tritam variarent et ornarent; nec argumentum ab eo consilio abhorrens. Et primum quidem narrationes fuerunt variae de occursu modo *Vlyssis* a) modo *Diomedis* b) in hoc Italiae litore; sed breuitatis

a) ex M. Octauio Victor. Orig. G. R. c. 12. Lycophr. v. 1242 sq. et al. adde Ryck. de prim. Ital. inc. p. 449. f. Schottus ad Proclum p. 22. in calce Obss. hum. et al.

b) Solin. c. 2. Seru. ad Aen. III, 407. et

uitatis studio loca tantum indicabimus. Ex antiquissimo autem scriptore, qui συναγωγὴν τῶν ἱερειῶν ἐν Ἄργει scripserat, Dionys. I, 72. memorat Aeneam statim ex Molossis cum Vlysse in Italiam traiecisse. Singulare plane est quod Dictys lib. V. extr. *Ita coactus*, inquit, *cum omni patrimonio a Troia nauigat Aeneas, deuenitque ad mare Adriaticum, multas interim gentes barbaricas praeteruectus: vbi cum his, qui secum nauigauerant, ciuitatem condit, appellatam Corcyram Melaenam.* Sed de insula hac sinus Adriatici accuratius dispiciemus ad Apollon. Arg. 571.

Traiectu ad Italiae litus circa promontorium Sallentinum vel Iapygium facto secundum Virgilium III, 530 sqq. *Portum Veneris* ad Castrum Mineruae subeunt Troiani et Palladi Iunonique sacra faciunt. Similia prorsus inuenies ap. Dionys. Hal. I, 51. qui et haec habet, in locis his Italiae, quae Aeneas praeternauigauit, *aduentus sui multa eum reliquisse vestigia cum alia tum etiam phialam aeream in templo Iunonis literis antiquis Aeneae nomen, qui deae donarat, declarantem.* Templum hoc *Iunonis Laciniae* est infra Crotonem. Fuit et in his locis Siris olim vrbs Troianorum colonia credita, mox Heracleensium nauale, in qua Palladium Iliacum dedicatum indigenae monstrabant: v. Strabo lib. VI. p. 264 A.

Tandem in Siciliam perueniunt Troiani et ad Drepana escensum faciunt. Sed de his alio Excursu agetur ad lib. V.

EXCVRSVS II.

De Errorum Aeneae annis.

III, 8. *Vix prima inceperat aestas Et pater Anchises dare fatis vela iubebat.* Etsi in poëta temporum rationes subtiliter exigere velle importunum foret, multo magis, si tacite ea praetereat aut minus definite apponat ipse poëta, si tamen temporum momentis vel cardinibus expresse adiectis semel animum ad haec converterit, ne temere id fecisse videatur, ipsi vtique curandum est diligentissime. Sed habet etiam ad multa Aeneidis loca inprimisque huius libri declaranda magnam vtilitatem, vt errores Aeneae in annos suos dispertiri possis, et doctrinae exquisitae Virgilii pars non exigua ea re continetur. Pendet autem tota fere annorum ratio ex illo versu lib. I, 755. *Nam te iam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus aestas*, tum ex iis verbis, quae supra adscripsimus, III, 8. quo tempore Aeneas Antandro soluerit. Scilicet

a. C. N.

407. et al. Plutarch. Qu. Rom. T. II. Opp. p. 266 C. et al. Super Palladio a Diomede Aeneae reddito multa fabulantur seriores Graeci: Malala p. 207. Cedren. Comp. H. p. 135.

a. C. N.
1184 *Troia capitur.*
est in a. M. 2820
e vulgari ratione a. 1. Errorum Aeneae.
P. I. 3530. ante primam Olymp. 408. ex Eratosth. Canone 433.
a. V. C. 431. secundum Marm. Arundel.
Troiae excidium paullo ante solstitium aestiuum incidisse, miro consensu tradit vetus Graecia; mense quidem Thargelione, etsi in die non satis sibi constant: v. inprimis nobilissimum locum ex vetere Euripidis Scholiaste secutum ab Vrsino ad Aen. II, 255. Dionys. Halic. I, 63. (p. 51. Sylb.) Plutarch. in Camillo p. 138. B. a pluribus iam laudatos, inprimis Scaligero, Petauio; adde Ryck. de prim. Ital. Colon. p. 431. Nos Marmor Arundelianum sequuti noctem inter XXIII. et XXIV. Thargelionis ponemus, h. e. inter XI. et XII. Iunii. Pomponius quidem Sab. ad Aen. II, 801. mense Martio direptam vrbem narrat, nescio quo auctore; sed leui certe et indocto.

Luna circa mediam noctem oriente Achiuos ex insidiis progressos iam Lesches in Iliade parua ediderat: Νὺξ μὲν ἔην μεσάτη, λαμπρὴ δ' ἐπέτελλε σελήνη, quod Virgilius expressit: II, 250. *Vertitur interea coelum* etc. et 255. *tacitae per amica silentia Lunae.* Hinc omnino ad plenilunium, quod tamen aliquot dies iam praecedere debuit, retulere Troiae excidium chronographi. v. Clemens Alex. Strom. I, p. 321 sq. (139.) Scaliger de Emend. temp. lib. V. p. 378. Dodwell. de Cyclis Graec. p. 808. et post hos multi alii, etiam Burmann. cum Seru. Cerda aliisque ad Aen. II, 255.

Achiui quidem hac ipsa aestate litore Troiano soluunt, sed inter varias contentiones exortas paullo serius quam facto opus erat, ne in ventos Aquilones statos, etesias vocant, qui hac anni parte in his plagis maris Aegaei flare solent, inciderent; itaque classis fere misere tempestate est disiecta. Ita quidem mihi ea de re videtur statui posse. Homerus vt mirationem maiorem faciat Odyss. γ. et δ. calamitatem hanc Palladis irae et Achiuorum dissidiis moxque Neptuni odiis recte tribuit. His iisdem ventis, etsi alio anno, Vlysses, porro Aeneas, versus Libyae litora sunt delati; iisdem, sed anno demum octauo post, Menelaus per XX. dies in litore Aegypti ad Pharum tenebatur Odyss. δ, 351. 475. Incipiunt autem constanter spirare circa XVII Kal. Aug. cum iam decem dies ante exorti sint v. Plin. II, 47. In hiemem igitur, nisi procellosum tempus intelligas, dilata Graecorum nauigatio dici nequit. Tradita haec accuratius fuerunt haud dubie a veteribus, vti ex Dictye colligo lib. V, 8. vbi

vbi in paciſcendo cum Antenore Vlyſſes vrget, *tempus ad naui-gandum idoneum praeteruolare*, et V, 16. *vrgente nauigii tempore*, et c. 17. pr. — *veriti, ne per moram, interuentu hiemis, quae ingruebat, a nauigando excluderentur.*

Capta Troia Aeneas, qui ſe in montem Idam cum ſuis receperat, ab auſtrali parte verſus Antandrum deſcendit, inque huius vrbis portu claſſem facit. In claſſe facienda et inſtruenda hiems conſumitur, lib. II, 5. 6. *claſſemque ſub ipſa Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae.* At ſecundum Dionyſii Halic. I, 63. calculos iam autumni a) huius anni initio Troiani Helleſpontum traiiciunt et in Thracia hiemem exigunt, id hiſtoriae veritatem haud dubie propius; ſed hanc deſerere recte potuit poëta. Ab omnium ceterorum fide recedit, quod ad Aen. III, 8. Seruius ex Palaephato (qui iunior ille, τεχνικῶν auctor eſſe videtur, v. ad lib. II. Exc. I.) notat, *capto Ilio Aeneam poſt triennium nauigaſſe.*

Antenor interea et ipſe diſceſſum parat, et iter quidem, quod et Aeneas facere decreuerat, verſus Italiam inſtituit. Si quaeras, quomodo in hoc conſilium vterque deuenire potuerit, cogitandum eſt, illo tempore terras Europae occidentales Graecis Troianisque fuiſſe eodem loco, atque Europaeis ante duo ſecula Americam. Tenebant autem Graeci tum omnia maris Aegaei litora, vt adeo niſi in Ionio receptus eſſet Troianis nullus.

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1183	a. 1.	a. 2.

Aen. III, 8. *Vix prima inceperat aeſtas — Litora cum patriae lacrimans portusque relinquo, Et campos vbi Troia fuit. Feror exſul in altum.*

Habuit Aeneas, cum exiret, XX naues, Aen. I, 381. *Bis denis Phrygium conſcendi nauibus aequor.*

Primum quidem curſum in Thraciam tenuit. III, 13 ſqq. — 68. *Terra procul vaſtis colitur Mauortia campis, Thraces arant*, condit hic in litorali plaga vrbem, *Aeneadas*: v. 16 — 18. quod de *Aeno* Thraciae ad Hebri oſtia accipiendum eſſe, Excurſu I. ad h. l. vidimus.

Parabat Aeneas Veneri, Ioui aliisque diis ſacrum, quo cum ad aram velandam frondes ex proximo virgulto peteret, prodigio ſanguinis ex ruptis ramis fluentis moxque vmbrae Polydori monitu, inferiis ei factis terra exceſſit; quod non niſi vere ſequente factum.

Hiemem

a) Dionyſ. quidem τῷ ἕξῃ ἔτει, πρώτῳ δὲ μετὰ τὴν ἅλωσιν· ſed vtitur ille anno Attico nouo, qui a nouilunio, quod a ſolſtitio aeſtiuo proximum eſt, initium habet et cum annis adeo Olympicis, qui et ipſi inde ducebantur, conſpirat.

Digitized by Google

Hiemem in Thracia (h. e. Pallene) a Troianis exactam, etiam Dionyſ. ex communi ratione tradit I, 49 et 63, etſi ſuperioris iam anni; iam huius anni hiemem in Sicilia ab iis conſumtam ponit; vt adeo ſequente anno ſecundo a Troia capta ad agrum Laurentem peruenerint. Et hanc rationem ſequuti ſunt alii: vt L. Caſſius Hemina ap. Solin. c. 2.

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1182.	a. 2.	a. 3.

Inde vbi prima fides pelago, placataque venti Dant maria etc. Aen. III, 69. Vere ineunte, ἔαρος ἀρχομένυ, mari patefacto, verſus Archipelagum nauigant, Delum perueniunt. Ab Anio Anchiſae hoſpite benigne excepti Apollinem conſulunt; a quo cum antiquam matrem exquirere, h. e. eam terram repetere iuſſi eſſent, vnde maiores Troianorum progreſſi ad Troiae loca olim peruenerant, Anchiſes eam Cretam interpretatus, vnde Teucrum ad Troadem appuliſſe a maioribus acceperat, eam petere iubet. Ad hanc igitur inſulam bona ſpe alacres curſum dirigunt. II, 73 —131. Idomeneus iam tum Creta erat a ſuis expulſus v. 121. Condunt hic vrbem *Pergameam*, inſtruunt domos, colunt agros, et terra ſe a fatis monſtrata nunc tandem potitos eſſe laetantur. v. 132—37.

Inter haec annus vnus et alter exire debuit; neque aliter numerus ille ſeptenarius annorum confici poſſit, niſi ita ſtatueris. Igitur

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1181.	a. 3.	a. 4.

in noua colonia Cretae conſumitur. Interea

a. C. N.	a Troia capta	Error. Aeneae
1180.	a. 4.	a. 5.

ſiccitas agrorum, aëris grauitas, lues corporibus infeſta. Cum iterum Phoebum in Delo conſulere vellent, Aeneam per ſomnum docent Penates, non Cretam, ſed Italiam ſedem a fatis deſtinari. Itaque paucis in colonia relictis iterum naues conſcendunt. III, 137—191.

Euecti in altum graui tempeſtate opprimuntur, vt proceloſum in his plagis mare eſſe ſolet (v. Not. ad III, 192.) Quarto die ad Strophades, quae Ionii maris inſulae occidentali Peloponneſi litori obuerſae ſunt, appulſi, cum ab Harpyis vexarentur, accepto a Celaeno vaticinio, iterum hinc ſoluunt, III, 192—267. et alias huius maris inſulas praeteruecti Actium in ſinu Ambracio perueniunt. Hic luſtratio et Ludi habiti. III, 268—83. *Interea magnum Sol circumuoluitur annum, Et glacialis hiems aquilonibus aſperat vndas* v. 284. 285.

a. C. N.

a. C. N.	a Troia capta	Error Aeneae
1179.	a. 5.	a. 6.

Transacta apud Actium hieme Epiri litore lecto ad Buthrotum escendunt, vbi praeter omnem exspectationem in Helenum cum Andromache incidunt. Aliquantum temporis cum ipsis commorati, accepto nouo ab Heleno vaticinio, iterum nauibus in altum deductis (III, 286—505.) praeter montes Ceraunios prouehuntur, cumque per noctem litorum tuta subiissent, altero mane Italiam conspiciunt. 506—29.

Traiectu facto Portum Veneris paullo supra promontorium Sallentinum vel Iapygium dictum subeunt, et Palladi Iunonique sacra faciunt, 530—48.

Mox sinum Tarentinum, oram Bruttiorum, et Siciliae fretum praeteruecti in Cyclopum litore escensionem faciunt; sed recepto Achemenide, qui ab Vlysse relictus fuerat, (Vlysses igitur paullo ante, et quidem, quod poëtae praeter Homeri fidem ponere licuit, ante tres menses v. III, 645. in his litoribus errauerat) Polyphemi metu classem iterum expediunt, et litus Siciliae orientale et australe praeteruecti in occidentali litore supra Lilybaeum promontorium Drepani portum ad Erycem intrant. Hic dum a longis erroribus recreant se, sub aestatis exitum, (cf. an. seq.) Anchises moritur. III, 549—714. b)

a. C. N.	a Troia capta	Error Aeneae
1178.	a. 6.	a. 7.

Vere

b) In temporibus quae nunc succedunt, ordinandis magnam difficultatem iniecit ipse poëta, qui discessum e Sicilia et accessum ad Africam septimo errorum anno factum diserte memorat v. ext. libri I. *nam te iam septima portat Omnibus errantem terris ac fluctibus aestas*; idem tamen reditum in Siciliam hoc eodem anno septimo factum narrat. lib. V, 626. *Septima post Troiae excidium iam vertitur aestas.* Atqui alia passim in Aeneide occurrunt, quae commodiorem interpretationem habent, si diuersis annis istas res gestas esse ponas. Nolo in exponenda difficultate otium consumere, quam iam veteres versauere. v. Seruium ad lib. V, 626. cuius nota tandem in his verbis subsistit: „Ergo constat, quaestionem hanc „vnam esse de indissolubilibus; quas „non dubium est emendaturum „fuisse Virgilium. Si quis itaque poëtam in tempore Aeneidi suae constituendo sui parum memorem fuisse dicat, non multum habeo quod reponam. Certe illud male habet, quod poëta temporis notas disertis verbis apposuit, quas si abfuissent, nemo desideraturus aut in hanc quaestionem descensurus fuisset. Etsi vero expediri illa nequit, et in vtraque sententia magna difficultas manet, alterutrum tamen sumendum est, aut sub finem anni autumno exeunte Aeneam ad Africam accessisse, et altero anno primo vere discessu facto in Siciliam reuersum esse; aut vere demum sequentis anni soluisse Aeneam ex Sicilia, Carthaginem appulisse et eadem aestate in Siciliam rediisse. Hoc si sequare, saltem versuum istorum ratio ac sententia constat. Igitur, dum meliorem rationem aliquis

Vere, vt e ſequentibus probabile fit, quando nauigandi tempus aderat, claſſis Aeneae e Sicilia ſoluit verſus Tyrrheniam et Latium. Ab hoc demum tempore res Aeneide comprehenſae exordium habent: v. lib. I, 34 ſqq. Vix illa altum tenet, cum ſubito grauiſſima tempeſtas orta, quam poeta ab Aeolo Iunonis rogatu immiſſam prodit, verſus Africam naues reiicit, ſex circa Aegimuri Aras, ex aduerſo Carthaginis, partim ſcopulis partim arenarum vadis illiſae, vna a mari hauſta, omnes a ventis fluctibusque admodum vexatae, ſubſidente tandem tempeſtate vix in Africae litus ſed diuerſis partibus eiiciuntur. (I, 34—158.) Aeneas quidem cum ſeptem nauibus (I, 170 et 383.) inter Apollinis et Mercurii promontoria, qui nunc Tunitanus ſinus eſt, portum ſubit, ad Aquilariam, obiectu inſulae, quae altera ex Aegimuri Aris eſſe videtur, a ventis tutum (v. Excurſ. ad I, 159 ſq.) Altero die ad exploranda loca digreſſus et a matre Venere, ſub Nymphae ſpecie ipſi obuia facta, confirmatus animo nouam vrbem Carthaginem de colle vrbi imminente proſpicit. Degreſſus inde dum in nouo Iunonis templo opera ſingula contemplatur, Dido regina eo procedit, a qua benigne Aeneas excipitur moxque ſocios cum parte claſſis, quam deſiderauerat, recuperat, (I, 159 — ad f. libri) caſus ſuos mox narratione exponit (lib. II et III.)

Geſta haec anni huius vere; quod conſtat, ſi cum lib. V, 626 ſq. compares illa: *Nam te iam* ſeptima *portat Omnibus errantem terris ac fluctibus* aeſtas, I, 755. 756. Itaque I, 31— multosque per annos *Errabant acti fatis maria omnia circum.*

Deſidet aliquot menſes apud Didonem Aeneas, tandem deorum monitu hac ipſa aeſtate ex Africae litore ſoluit, ingruente tamen illo tempore, quo turbari ventis mare ſolet. Verſus ſunt hi: IV, 52. *cauſſasque innecte morandi, Dum pelago deſaeuit hyems, et aquoſus Orion, Quaſſataeque rates dum non tractabile coelum.* Mox 193: *Nunc hyemem inter ſe luxu, quam longa, fouere* etc. tandem v. 309: *Quin etiam hyberno moliris ſidere claſſem, Et mediis properas aquilonibus ire per altum.* Facile ex his colligat aliquis, hiemem apud Didonem fuiſſe exactam, nec niſi ſequente vere hinc diſceſſiſſe Troianos. In adſtruenda hac re multus eſt Bargaeus. v. Io. Mich. Bruti Epp. Cl. Viror. p. 75 ſqq. Poſſis etiam, quod alii, v. c. Catroeus, faciunt, ita ſtatuere, ſub anni ſuperioris exitum Aeneam ad Carthaginem acceſſiſſe ibique hiemem exegiſſe. Sed neutra

aliquis docuerit, teneamus hoc. Certe Catroeum, quem ad lib. V. pr. de his diſputaſſe videmus, omnia ad lubitum fingentem audire piget.

Digitized by Google

neutra harum opinionum difficultatibus caret. Nam sic poëta sibi ipsi aduersaretur, qui *septima aestate* Africam adiisse, et *septima aestate* item Siciliam repetiisse diceret eos, qui diuersis tamen annis hoc et illud fecissent. Nec loca, quibus *hiems* memoratur, necessario ad brumale tempus ducunt. Sed primo loco de tempestate agitur, qua Aeneas ad Carthaginem fuerat appulsus; est enim dies ab aduentu secundus; neque altero loco hiems aliter accipienda, quam de tempore procelloso, quod quale fuerit, tertio loco apparet, *hyberno sidere et aquilonibus*; qui esse possunt illi ipsi stati venti, etesiae dicti, quos medio Iulio et Augusto flare alio loco diximus. v. Not. ad I, 535. Etiam lib. IV, 429, 430. *extremum hoc miserae det munus amanti, Exspectet facilemque fugam ventosque ferentes.* Nec *Orion* lib. I, 535. IV, 52. aliam quam tempestatis ortae significationem habet. cf. Seru. ad V, 626. et Cerdam ad e. l.

Soluit igitur Aeneas Carthagine, vento tamen aduersante cursum versus Italiam non tenet, sed ad Siciliae litora delatus apud Erycem iterum in terram escendit. Lib. V, 1—34. Hic anniuersarias patris Anchisae Manibus inferias facit et ludos funebres instituit V, 35—603. Tempora ex his colligas v. 46. *Annuus exactis completur mensibus orbis*, et 626. *Septima post Troiae excidium iam vertitur aestas* etc. Interea Troianae mulieres longi erroris taedio victae, vt tandem in Sicilia considendum esset, classem incendunt; quatuor naues combustae, reliquae reparatae. Tum Aeneas relicta apud Acesten comitum parte, qui Aegestam, seu Segestam incolant, cum meliore parte naues soluit versus Italiam et hac ipsa aestate Tiberina ostia subuectus in agrum Laurentem escendit. Sed de his alio loco videbimus. Ad hunc autem annum sub aestatis exitum haec esse referenda, ex his patet: Ludis apud Erycem altero ab escensione die (V, 42.) indictis inferias (V, 42—103.) dieque nono ludos faciunt: (104 sqq.) hoc eodem die classis cremata. Ad eam reficiendam et nouam vrbem designandam nouem dies dati v. 762. Proximo die discedunt v. 763 sqq.

Quae poëtam impulerint, vt in plures annos dispesceret Aeneae errores, qui secundum historiae fidem altero vel tertio anno absoluti fuerunt, meo qualicunque iudicio videntur fuisse plura. Primum quidem, quod maiorem facit admirationem et ipsum hoc, quod non vno alteroue anno, sed per septem annos continuos heros Aeneas fatis aduersis fuit iactatus; aemulatus porro est poëta errores Vlyssis; et poterat omnino maiorem rerum casuumque varietatem intra tale tempus congerere et includere; multa contra ex historia τῶν Νόστων, de casibus Achiuorum,

rum, feriore nonnullorum in patriam reditu, infelici Agamemnonis fato, Pyrrhi caede et Heleni regno Epirotico, (III, 295 sqq.) de coloniis Achiuorum in Italiae litore, memorare non potuisset, nisi Aeneae errores in aliquot annos dispertitus esset. Tandem hoc ipso inuento cauit poëta, ne rem parum probabilem narrare videretur, qui factum esset, quo minus Troiani in Achiuos domum reduces inciderent, qui tamen et ipsi a Troia soluentes Thraciam petierant, aut ne Vlyssis nauibus occurrerent, quae tamen eodem mari, iisdem erroribus, ad eadem fere litora, ferebantur.

EXCVRSVS III.

III, 49. De Polydoro narratio haec Tragicis forte debetur. Certe variis modis ab iis fuit ornata, vt vel ex Seruio ad h. l. et Hygino fab. 109. intelligitur. Homerus vtique aliter, apud quem Polydorus ab Achille occiditur Il. *υ*, 407 sqq. Virgilius ante oculos habuit Hecubam Euripideam, in ipsis adeo verbis, statim a principio.

EXCVRSVS IV.

III, 73—77. De Delo. — *gratissima tellus Nereidum matri et Neptuno Aegaeo.* Appellatur ita non simpliciter, quatenus insula; ita enim locus langueret; sed respectu ad antiquiorem fabulam, quae nunc quidem satis expediri non potest. Seruius tamen: — *Postea,* inquit, *supplicante Ioui Latona, leuata superferri aquis coepit. Haec primo Neptuno et Doridi fuit consecrata, postea — Latona — litoribus suscepta est.* Similiter Strabo VIII, p. 574. A. Delum primo Neptuno sacram, mox Latonae pro Calauria cessam, ex antiquis poëtis narrat. Quem locum cum aliis coniecturis iam occupatum video a Viro doctiss. in Exerc. de Delo Misc. Obss. Vol. VII p. 79. Omnino mihi videor Graeci poëtae vestigia et ipsa verba in hoc versu 74. animaduertere: Νηρῆός τε δάμαρτι Ποσειδάωνί τ' ἄνακτι, vel Ποσειδάων' Αἰγαίῳ, in hunc vel similem modum. Multorum autem carminum argumentum olim fuit Delus. v. laud. Exercit. p. 3. et noster supra Georg. III, 6. *Cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos?*

In iisdem versibus Apollo Delon — *Errantem Gyaro celsa Myconoque reuinxit.* si elegantiam poëtarum sequaris, *celsa Mycono,* epitheto posteriori voci adiecto, iungenda videntur. Sane Ouidio quidem Met. VII, 463. *humilis Myconos* dicta. Scilicet insula omnis *alta,* quatenus mari eminet, et *humilis* aliarum insularum respectu; etsi interdum ista ipsa epitheta modo

ad litorum alta promontoria et scopulos montesque vel lapsu et leniter accliue litus, modo ad interiora (v. c. χθαμαλή. Odyss. κ, 196.) spectant, modo, quatenus e longinquo vel e propinquo spectatur terra nauigantibus. Sic inf. III, 522: *cum procul obscuros colles humilemque videmus Italiam.* — *Gyaro celsa* iunxit auctor Epigrammatis, inter Petronii fragmenta, repetiti nuper in Anthol. Lat. p. 460. quod totum ex h. l. expressum, quem cum eo docte comparauit Cl. Editor. Sed forte is antiquum verborum ordinem in suo libro habuerat: *Gyaro celsa Myconoque*, v. Var. Lect. Aliam loci imitationem dabit Statius Theb. III, 438. Delum ceteris insulis *humiliorem* esse, Wheleras docuit *Journey into Greece* p. 58.

EXCVRSVS V.

III, 102 sqq. Vt Apollinis Oraculum ad Italiam spectans de Creta interpretaretur, facile induci poterat senex Anchises. Nam et omnino inter Cretam et Phrygiam origines fuerunt communes, et Prygiae minoris, seu Troadis, conditores, Teucri (secundum alios etiam Dardanii) e Creta ortum habuere; accedit, quod aut in Cretam sacra et religiones Dactyli Idaei transtulerunt ex Phrygia, aut Phryges accepere religiones a Curetibus seu Corybantibus ex Creta. Nam vtrumque traditur. Locus classicus ap. Strabon. lib. X p. 466 sqq. Diodor. V, c. 64 sqq. Repetiti autem communi opinione Teucri natales ex Creta; etsi Attici scriptores, Phanodemum Dionys. Hal. I, 61 excitat, suae Atticae eos vindicabant. Multo sapientius illi, qui, Scamandri fluuii et Nymphae Idaeae filium eum prodentes, (v. Apollodor. III, 11.) indigetem et ignotae originis significare voluerunt.

EXCVRSVS VI.

III, 167—171. — *hinc Dardanus ortus, Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum* — *Corythum terrasque requirat Ausonias.* Traduntur de Dardano tam diuersa, vt in quo adquiescendum sit, non facile inuenias. Inuestigemus paullisper fabulae vestigia, ac diuersitatem ad caussas et genera certa reuocemus.

Homerus Il. υ, 215. simpliciter *Dardanum, Iouis filium, Dardaniam ante Ilium condidisse* tradiderat.

Electram matrem addidere alii, Atlantis filiam, vt Lycophron (v, 1302 sqq.) apud Schol. ad e. l. et Apollod. III, 11, 1. Vterque rem ita exponit, vt Dardanus, cum in Samothrace vixisset, in obiectam continentem, Troadem, traiecerit, et a Teucro hospitio

ptrio filiaeque Bateae, (Arisben Lycophron appellat l. c. cum aliis v. Steph. Byz. h. v.) matrimonio exceptus, Dardaniam vel Dardanum (de nomine v. Munk. ad Hygin. f. 275.) condiderit. Traiectum ratibus, σχεδίᾳ, factum caussamque modo fratris Iasionis, nam sic alii scribunt pro Iasio, mortem, modo diluuium factum memorant cum iidem tum alii; v. Conon Narrat. 21. cf. Schol. Lycophr. v. 73. Eustath. ad Il. υ, p. 1204, 1252. qui sua ex isto petiit, et p. 351.

Quae hactenus perstrinximus magis quam exposuimus, *Samothracum fuere fabulae;* hoc intelliges ex Diodor. V, 48. 49. et IV, 75. Strab. VII, p. 331. Dionys. I, 68. 69.

Quandoquidem Dardanus ex Electra, Atlantis f. fuit susceptus, cuius natales ad Cyllenem, Arcadiae montem referuntur, totaque fabula Arcadiam tanquam sedem habet; (v. Apollod. III, 10.) accidit, vt etiam Dardani origo ad Arcadiam referretur. *Graeci et Varro Humanarum Rerum Dardanum — de Arcadiae vrbe Pheneo oriundum dicunt*, ait Seru. ad III, 167. et *secundum Arcades* totam fabulam exponit disertissime Dionys. Halic. I, 61.

Ex Arcadia Pelasgos Italiam incoluisse satis constat; translatus cum iisdem mythus Arcadum et origo Dardani *in Italiam*. Nunc Corythus aliquis excitatur; cuius vestigium in Arcadia non reperi, nisi in Tegeatarum demo Corythensium ap. Pausan. VIII, 45. Atque hac in eum modum exornata fabula Virgilius egregie est vsus ad argumentum suum summae vetustatis auctoritate ornandum. Dardanus scilicet et Iasius frater ex Tyrrhenia et quidem a Corytho, vel Corythi sede, oriundi. Dardanus quidem Samothraciam et mox Phrygiam adiit, Dardaniamque condidit. Hactenus Virgilius III, 167 sqq. VII, 207 sqq. VIII, 134. Copiosius fabulam exponit Seru. ad e. l. et Pompon. Sab. qui Diodorum exscripsit. De Iasio v. Muncker. ad Hygin. f. 270. et Astronom. II, 4.

Corythum Etruriae quae vrbs sit, in controuersiam venit, sed satis iam Cluuer. Ital. ant. p. 590 sqq. et nuper Gorius a Burmanno iam laudatus Inscr. Etrur. Tom. II. p. 364. qui tamen Cluuerium fere sequitur, argumentis idoneis euicerunt, esse eam Cortonam. Quae cum varie olim scriberetur, habereturque vrbs Etruscorum antiquissima: v. Dionys. I, 20. 26. (at in Herodoto I, 57. Cortonae nullus locus esse potest) nominis similitudo facile ad Corythum, Dardani patrem, ducere potuit, quasi is vrbem condiderit eique imperauerit. Hinc inter reges et conditores Tyrrhenorum censeri coepit Corythus; vnde poëta *Corythi vrbes* pro Tyrrhenia lib. IX, 10. X, 719. et eo, quem supra posuimus, loco: *Corythum terrasque requirat Ausonias.* —

Digitized by Google

In recentioribus passim interpp. v. c. ad III, 167. multa perperam traduntur, quae ex Anianis fabulis petita deprehendi. Ad Graeculorum commenta pertinet, quod de galea Dardani (κόρυς) perstrepunt, et quod Corythum Tyrrheniae ad Paridis ex Oenone filium referunt, quodque Dardanum ex Creta, vnde Teucer profectus erat, repetunt, vel ad Idam et circa Scamandrum natum affirmant, et plura alia. Quam vellem, multas fabulas in hunc modum detexi liceret!

Vt autem iis adolescentibus, quibus libri, vnde haec peti possunt, non ad manus sunt, ad intelligendum haec omnia satis sint obuia, progeniem Dardani et hic secundum Homer. Il. υ, 214 sqq. Dionys. Halic. I, 62. et Apollodor. III, 11. repetere non pigebit. cf. Diodor. IV, 75. In iis tamen, quae ab aliis diuerse traduntur, v. c. a Dicty lib. I. c. 9. hic non morabimur.

Dardanus ex Batea, Teucri f. *Ilum* et *Erichthonium* suscipit. Ilus sine prole moritur.

Erichthonius ex Callirrhoë Scamandri, vt Dionys. vel ex Astyoche Simoëntis f. creat *Troëm;* a quo *Troës* dicti.

Tros ex Callirrhoë Scamandri, vt Apollod. ex Acallaride, Eumedis f. vt Dionys. *Ilum*, *Assaracum*, *Ganymedem*, cum *Cleopatra* generat. Iam:

Assaracus — Hieromneme Simoëntis f. vel Clytodora Laomedontis f.

Capys — Themis Ili f. vel Nais nympha.

Anchises — Venus

Aeneas

Ili autem, a quo *Ilium* conditum, progenies *Laomedon; Laomedontis Priamus*, cum *Tithono*, Hesione et aliis; *Priami Helenus*, *Deiphobus*, *Paris*, *Hector*, *Troilus*, *Polites* etc. *Ilione*, *Creüsa*, *Laodice*, *Cassandra*, *Polyxena* etc.

EXCVRSVS VII.

III, 209 sqq. De Harpyiis fabula antiquissima, quippe iam Hesiodo Theogon. 267. memorata, qua meteori vel procellosi venti genus aliquod dearum specie induisse videntur primi homines: data hinc in coniugium Zephyri ap. Homer. Il. π, 150. et Vlyssem mari iactatum ἅρπυιαι ἀνηρείψαντο Odyss. α, 241. vt alias ἀνηρπάξασα θύελλα ᾤχετο φέρειν. Sed manifesta res ex Odyss. υ, 77. comparato v. 63. 66. cf. Eust. ad illa loca. In sequioribus poëtis mira fabulae varietas; hoc est, saepe et a multis fabula tractata et pro cuiusque ingenio vel argumento ornata et variata. Primum Argonauticorum scriptores, quorum magnus fuit

nume-

Digitized by Google

numerus, de Harpyiis narrationem, post Orphicorum auctorem, nam is nondum ea vsus est, intexuerunt, et quidem in Phinei historia. Itaque adhuc in Apollon. II, 178 sqq. copiose tractatam videas, nec non in Valer. Fl. IV, 425 sqq. adde Apollodor. I, 9, 21 sqq. et h. l. Seru. cum Pompon. Sab. Hinc alii poëtae aliis argumentis, vt h. l. Virgilius Aeneidi, eam fabulam inseruere, et ex iis quidam ita, vt iniuste factorum vltrices, tanquam Diras ac Furias, exhiberent; quo factum vt confusas passim cum his ipsis videas. Hoc vnum recte traditum in extrema parte notae Seruianae et in nota Cerdana. Iecimus fundamenta fabulae accuratius forte in Comment. ad Apollon. Rhod. dispescendae et dilucidandae. Vanis etymologiis implicitam rem nuper vidimus a Martorello super Colon. Euboic. Neapolim deducta p. 49 sqq. Ceterum mireris forte, tam casto, h. e. tam exquisito circa τὸ καλὸν καὶ πρέπον sensus et subtilis iudicii poëtae fabulam tam parum iucundam potuisse probari. Cui enim non mouet nauseam *foedissima ventris proluuies* et *contactuque omnia foedant Immundo* et *teter odor*? Enimuero talium rerum iudicia diuersis in populis, diuerso aeuo, admodum diuersa esse solent; quod Homius meminisse debebat, et a Lessingio V. Cl. monitum est. Tum ea, quae vetustatis auctoritatem habent, in talem censuram vix veniunt. Et habuit Virgilius, quem sequeretur, Apollonium II, 187 sqq. cf. mox ad 250—52. et 632.

EXCVRSVS VIII.

III, 255—58. *Sed non ante datam cingetis moenibus vrbem, Quam vos dira fames nostraeque iniuria caedis Ambesas subigat malis absumere mensas.* Vaticinium hoc fuit inter veteres Graecos et Romanos celebratissimum, quod iam in Disquis. de inuentis a poëta rebus attigimus; etsi diuersum apud alios auctorem habet. Nam Anchisae iam olim a Venere datum esse, e L. Iulio Caesare et Q. Lutatio tradit Victor O. G. R. 11. Aeneae autem siue a Ioue Dodonaeo (Varro Rer. Diu. lib. II. ap. Seru. ad III, 256. et alii ap. Dionys. Halic. I, 55.) siue a Sibylla Erythraea (v. Dionys. ibid.) praedictam rem, narrauerant alii. Poëtae inuentum esse videtur, quod Harpyiarum vni oraculum illud tribuit. Exitum sortis datae v. lib. VII, 107 sqq.

Ceterum summa ista vaticinii celebritas mouisse videtur poëtam, vt fabulam amplecteretur, per se ineptam et epici carminis maiestate indignam, quippe quae ex vocabulorum lusu pendet; saltem illud ad poëtam excusandum valere debet. Nam, vt narrationem suam faciat probabilem ac verisimilem, quoniam in rebus absurdis delectationis fructus intercipitur, poëtae epici prima cura est. Itaque in laude ipsi ducendum, si fabulas pris-

cas popularium suorum vel veterum poëtarum tam commode argumento suo intexere et ita accommodare nouerit, vt, dum eodem quasi stamine tota tela detexta est, videantur parem fidem habere et illa, quae ipse noua erat commentus. Cum autem in illarum fabularum natura ac ratione nihil mutare possit, nisi sibi ipsi fidem velit detrahere, ferendum est id, quod minus incommodum est, vt interdum in tali fabula insit aliquid, quod iudicii subtilitatem non ferat; inprimis cum multa alia plerumque adsint, quae hoc fabularum vitium eleuent. Nam vetustatis sanctitate consecrata quodammodo earum est auctoritas, inprimis si cum religione aliqua coniunctae sunt, multo magis in oraculis ac vaticiniis, vt de leuitate earum vel monstrosa natura cogitare ne audeamus quidem. Cum porro etiam doctiores multa lectione a prima aetate istis fabulis adsueuerint, narrationis suauitate ducti ac deliniti non facile in animum inducunt, vt subtili iudicio vti velint. Haec et talia obuersata videntur poëtae animo, cum similes fabulas in suam Aeneidem reciperet, etiam inf. IX, 79 sqq. de nauibus in Nymphas conuersis. Saltem ea iudicium nostrum a temeritate reuocare debent, etsi id interdum recte se habere potest, si ad nostra tempora nostrosque sensus rem referimus, aut si illas fabulas, quod verum tamen non est, a poeta inuentas et excogitatas ponimus. A fabularum antiquarum auctoritate excusationem poëtae iam Voltarius petiit *de Poësi epica* aduersus eos, qui poëtam reprehenderant.

EXCVRSVS IX.

III, 286. *clypeum, magni gestamen Abantis.* Quis Abas ille sit, cuius gestamen, φόρημα, clipeus erat, inter interpretes non constat, et per se parum refert scire, nisi de inuento ac doctrina poëtae etiam in hoc quaeras; quae vtique honesta est quaestio. Seruiana commenta parum se probant. Abas ille, qui vnus e sociis fuit, (sup. I, 121) huc vocari nequit; nam de spoliis, quae *vni ex Achiuis caesis detraxerat* Aeneas, nunc agitur. Apud Homerum tamen nullus hoc nomine inter Achiuos occurrit. Itaque e poëtis cyclicis duxisse videri potest poëta. Quandoquidem tamen ab Homero Abantum ex Euboea virtus celebratur, Il. β, 536 sqq. quorum Abas, Neptuni filius, conditor fuit, reconditam aliquam narrationem in animo habuisse videtur Virgilius. Nam illi ipsi Abantes a Troia reduces ad Epiri litora tempestate delati circa Ceraunios montes consederunt. v. Pausan. V, 22, vnde Apollon. IV, 1214 Κεραύνια Ἀβάντων οὔρεα. Satis itaque animose sub illorum quasi oculis tropaeum

paeum de Abantibus statuit, fixo clipeo, forte Abantis, in pugna alicui ex Abantum ducibus caesis inter reliqua spolia erepto. In clipei autem dedicatione Holdsworthus dedicatas ab Augusto post pugnam Actiacam X naues a poëta respici putabat.

EXCVRSVS X.

III, 294 sqq. In his poëtae artem ex hoc aestima. Antiqua erat fabula de Aeneae ad Epiri litora appulsu. v. Excurs. de Aeneae Error. qui primus est ad h. lib. Erat porro narratio in Νόστοις, et multo magis in tragoediis, celebrata (relicto Homero, secundum quem Pyrrhus inter eos erat, qui incolumes in patriam redierant, Odyss. γ, 188. 189.) de Pyrrhi, Achillis f. regno in Epiro constituto, quam adeo historici frequentarunt; v. Pausan. I, 11. Iustin. XVII, 3. cf. *de Nicolay diss. in Mem. de l'Acad. des Inscr. To. XVIII. p.* 529 sqq. etsi Molossi Epiri ad se traduxisse videntur, quae Molossis Thessaliae debebantur. cf. Dictys VI, 7—9. quem locum ex veteri poëta descriptum esse apparet; adde c. 12. ex Euripidis Andromacha excerptum. Alia erat narratio de Andromacha Pyrrho ducta, et de superinducta Hermione, Pyrrhoque ab Oreste caeso; de quibus inprimis v. Euripidis Andromache. Ouid. Epist. VIII. Tandem de Heleni in Epirum aduentu, siue in captiuitatem a Pyrrho abducti; (quod poëta sequitur inf. 329. *famulo — Helenus* adde Polygnoti tabulam ap. Pausan. X, 25. p. 860. et Tabulam Iliacam et Fabrett. p. 378.) siue classe aduecti (cf. Steph. Byzant. et Etymol. M. in Βυθρωτός) alia passim in poëtis erant memorata. De Heleno enim fabulam varie condiderunt poëtae. cf. inter alia Sophocl. Philoct. 601 sqq. Ouid. Met. VIII, 99. et 335. 336. Adde Quint. Cal. X, 346 sqq. Dictyn IV, 18. V, 9. Virgilius his commode (etsi aduersus temporis rationem, nam anno demum nono a Troia euersa Hermione nubit Pyrrho Odyss. δ, pr. sed v. inf. ad 613 sqq.) vsus est ad episodium suauissimum, cui inprimis, nescio quid ad affectum faciens, eo conciliat quod in ipso escensu Aeneae Andromachen Hectori inferias facientem inducit. Notum est, quemadmodum in tragoedia simili modo Choephorae fuerint exhibitae cum ab Aeschylo, tum Chrysothemis Electrae soror a Sophocle. Etiam Andromachae mirus in Ascanium affectus, ex Astyanactis scilicet recordatione, porro adumbrata in noua colonia vetus Troia, Heleni tandem vatis responsa, haec omnia magnam vim ad animum habent suauiter afficiendum. Ceterum ad nostrorum hominum sensus et mores fabulam hanc traductam esse a Racinio, cuius Andromacha exstat, vix monere necesse est.

EXCVRSVS XI.

III, 321—24. Fundus sententiae in Eurip. Troad. 626 sqq. Varietas tamen et in huius fabulae tractatione. Nam cum Euripide in Hecuba alii in Thracia demum Polyxenam immolari faciunt, quos sequitur Ouidius Met. XIII, 442 sqq. De sortitione, κληρώσει, hac captiuarum ducibus Graecis in praedae parte assignandarum loc. class. Eurip. Troad. 235 sqq. cf. Quint. Cal. XIV, 382 sqq. et Tabula Iliaca n. 111 sqq. et Fabrett. p. 378. cf. sup. ad II, 766.

EXCVRSVS XII.

III, 327 sqq. Poëta rem ita tradit, vt Pyrrhus Hermiones amore captus fastiditam Andromachen Heleno nuptum dederit, vtque postea Pyrrhum Orestes, cui eadem Hermione, Helenae *Lacaenae* filia, *Ledaeque* adeo *neptis*, iam olim promissa fuerat, (nota res vel ex Ouidii Epist. VIII.) interemerit; quo facto pars Epiri, Chaonia, Heleno regnanda fuit tradita. Alii aliter; nam varie res a poëtis tractata. v. Eurip. in Andromacha, Seru. sup. ad v. 297. De Hermiones et Pyrrhi nuptiis fundus est ap. Homer. Odyss. δ, 5 sqq. Mox 330. *ereptae coniugis* est speratae; nam desponsata ei erat. cf. Eurip. Androm. 966 sqq. Callide autem Furiae, μητροκτονίας vltrices, Orestem exagitantes, adeoque eius insania, ad hoc facinus transferuntur. Respexit h. l. Auson. Epitaph. IX. — Sed occiditur Pyrrhus *patrias ad aras*. Varie iam olim interpretes acceperunt; v. Seru. et Pompon. Sab. Si ex vsu loquendi res diiudicanda, simplicissima ratio est, vt reuersum in patriam Pyrrhum, rem sacram facientem, ante aram Orestes occiderit. Phthiae igitur factum id poëta ponit, in quo hactenus Euripidem Androm. 1243 sqq. sequitur, vt post caedem Pyrrhi Andromache cum Heleno in Epirum dimissa fuerit. Eo etiam ducere videntur v. 333. 334. *Morte N.* Vulgaris tamen narratio Delphis occisum Pyrrhum tradit; hanc si adoptare necesse sit, sequar illam rationem, quae inter alias in Seruianis allatas occurrit, vt Delphis aram patri constituerit Pyrrhus, ad quam sacra faceret. Non enim id sine exemplo factum, ex Pausania, vbi de Delphis agit, declarari facile possit. Nam *aras patrias* pro ara Apollinis πατρῴου dici, durum esset. Sed forte poëta in toto hoc loco poëtam aliquem antiquum ante oculos habuit, qui nunc intercidit; et varie hoc argumentum fuisse tractatum, ex Euripidis *Andromacha*, quam Ennius in *Andromacha*, vel *Andromachemolosso* latine verterat, porro ex Pindari, Strabonis, Pausaniae aliorumque locis apparet.

EXCVRSVS XIII.

III, 500—5. Ingeniose haec poëta e suis temporibus intulit. Nam ad Nicopolin ab Augusto conditam respici, dubitari nequit. Seruius: Cognatas *vero* vrbes *quidam in honorem Augusti dictum accipiunt; is enim cum in Epiro Nicopolin conderet, cauit in foedere ciuitatis ipsius, vt cognati obseruarentur a Romanis.* Certe *liberam ciuitatem* esse iussit, v. Plin. IV, 3. plerasque Acarnaniae vrbes in eam contraxit aut ei accensuit. v. Strab. X, p. 450. C. VII, p. 325. D. Pauf. V, 23. VII, 18. p. 569. Dio Cass. LI. pr. Omnino in his oris multi ciues Romani videntur consedisse, nauigationis et negotiorum caussa. Buthrotum ipsum Romanorum colonia facta est, v. Plin. IV, 1. Atque intra haec subsistendum. Nam aliis temporibus Romani summam in Epirotas crudelitatem exercuerunt; vt notum vel ex Liuio XLV, 34. Alii, quibus Nannius VII. Miscell. c. 12. praeiuit, locum Dionysii Halic. huc trahunt ex lib. I, 51. (41.) vbi Troianis ab Epiro soluentibus comites se ac viae duces adiunxisse narrat nonnullos ex incolis; *Romani*, inquit, *cognationis et beneficii memores Acarnanibus* (qui saltem Epirotis vicini sunt) *Leucadem et Anactorium Corinthiis ademtum addixerunt, atque Oeniadas in pristinam sedem reducere permiserunt, ex Echinadibus autem insulis vectigalia cum Aetolis communia habere iusserunt.* Haec Dionysius. Grauiores caussas alias huius liberalitatis Romanis fuisse, facile intelligitur. Facta scilicet illa, quae enarrat, partim bello cum Aetolis confecto, partim bello Achaico profligato, partim etiam ducta ab Augusto Actium colonia et Nicopoli condita. *Leucas* quidem Aetolis ademta a Romanis, hinc Acarnanibus restituta, paullo post Acarnanum concilio eximitur ap. Liu. XLV, 31. *Anactorium* vero colonia fuit Corinthiorum; (v. Steph. Byz. h. v. et Strabo X. p. 452.) iis itaque ademtum a Romanis, Dionysius narrat. Iidem Corinthii Leucadem tenuerant (v. Strabo p. ead. B.) cum toto hoc Acarnaniae tractu litorali, etiam Ambraciam, de qua vide mythum antiquioris aeui ap. Antonin. Liber. c. 4. Schol. Apollon. IV, 1212. et 1216. Oeniadae tandem Acarnanum captae a Laeuino et Aetolis contributae (v. Liu. XXVI, 24.) mox pace cum Aetolis victis facta Acarnanibus sunt restitutae. v. Liu. XXXVIII, 11. quo facto forte iterum veteres incolae fuere reducti. Inter haec tamen omnia ad ea, quae Augustus fecit, maxime respexisse videri debet poëta.

EXCVRSVS XIV.

III, 551. *Herculei Tarenti.* Quae de Tarante heroë et Phalantho, Partheniarum ductore (v. Strab. VI. p. 278 sqq. cf. sup.

sup. ad IV. Georg. 125.) Seruius et alii hic memorant, aliena sunt. Nam Taras, Tarenti conditor, notissimus ille vel e Tarentinorum numis, (adde post Golzium et alios Pellerinum V. Cl. *Suppl. IV. au Recueil des Medailles ad pl.* II, 10.) Neptuni fuit filius, nihilque habet commune cum Hercule. Phalanthus autem, quem Seruius octauum ab Hercule facit, vltra trecentos annos post Troiana tempora vixit. vide vel Simson. Chronic. Neque per prolepsin loqui poëtam admodum velim, quod Mazochius amplexus est de *Tabb. Heracleens. Prodr.* c. 4. vbi multis de Tarento vetere agit. Nam *Io. Iuuenis*, qui de *Antiqu. et var. fortuna Tarent.* scripsit, nihil de suo attulit. Ceteris Grammaticorum apud Seruium nugis praeferendum hoc, quod Pompon. Sab. habet: *Tarentum sub Herculis tutela fuit. in ea seruabatur Herculis aenea imago a Lysippo facta, quam Fabius Max. secundo bello Punico victor in Capitolium transtulit.* (v. Plin. XXXIV, 7, f. 18.) Sed Pomponius e Strabone sumsit lib. VI p. 378 B. vnde tamen posterius tantum firmatur. Et prius illud, quod Tarentum sub Herculis tutela fuit, etsi id ex eo probabile facere possis, quod ducta postmodum eo ex Lacedaemone colonia Herculem, vtpote Heraclidarum suorum auctorem, inprimis religiose colere debuit; et reperitur apud Golzium in Numis Sicil. et Graec. M. 33, 4. numus aureus Tarentinorum cum Hercule clauigero leonem occidente; tamen de eo poëta cogitare non potuit, quoniam addit: *si vera est fama.* De fabula vetere agi itaque necesse est. Erythraeus in Indice Virg. Iunius I Animaduerss. 9, et qui iis praeiuit, Parrhasius in docto Comment. ad Claudian. ex Aristotele de mirab. Auscult. locum afferunt, quo probent, ab Hercule aliquando captum vel insessum Tarentum; quin poëtam verba: *si fama est vera*, hoc propter ipsum adiecisse, vt Aristotelis fide non plane se stare ostenderet; id quod plane insolens videtur. Neque in Aristoteleo loco (v. T. II. ed. du Val. p. 729.) vllum eorum, quae inde ducunt, est vestigium. Male etiam locum interpretantur; de quo docte egit Mazoch. *ad Tabb. Heracl.* p. 72 sqq. — Ex Pausan. X, 10. qui quae alii de Myscelo tradiderant, ad Phalanthum transfert, apparet, narrationes de Tarenti et Crotonis originibus fuisse inter se permutatas a nonnullis. Fac Virgilium in talem scriptorem incidisse; ita Herculi debita origo Crotonis traducta ad Tarentum. Sane tota haec Italiae ora, vt passim aliae Italiae partes, fabulosa Herculis monumenta ostendebat. vid. praeter Seru. ad v. 552. Diodorum IV, 20. 21 sqq. Strabon. VI. p. 281 C. Ouid. Met. XV, 9 sqq. cf. Dionys. Halic. I, 39—44. Et erat in extrema Italia Herculis Portus, promonto-

rium

nium Herculeum; erat etiam *Heraclea* vrbs, de qua Mazochius copiose egit, quamquam ea ab initio Ἡράκλεια dicta (Schol. Lycophr. ad v. 978.) templo potius Herculis, quod ibi fuit, nomen debuisse videtur. Igitur manet hoc, antiquam aliquam fabulam, quae nunc nota non est, de Tarenti originibus Herculi adscriptis poëtae h. l. in animo fuisse.

EXCVRSVS XV.

III, 571—77. In hunc de Aetna locum comparatum cum loco Pindarico (Pyth. I, in pr. Epodo) iam apud Gell. XVII, 10. grauem censuram exercuit Fauorinus philosophus, sed vt philosophum magis, quam criticum poëtica elegantia imbutum agnoscas. Nam neque Pindarum exprimere, multo minus ad verbum transferre voluit aut debuit Virgilius, neque lyrico et epico poëtae idem rerum verborumque dilectus esse potest. Refutarunt Gellium a Macrobio exscriptum V Sat. 17. multi, (v. ad Gell. et ad h. l. Virgilii) inter quos Ios. Scaliger Poet. V, 4. inprimis et Cerda, quos vide; sed cupide magis, saepe inaniter et frigide, quam ad epicae poëseos naturam et poëtae consilium, qui congerere in vnum voluit omnia, quae nobis de Troianis rei locique ignaris in Aetnae vicinia noctem exigentibus sollicitudinem facere possint. Etsi illud mihi quidem satis apparere videtur, poëtam plus in verborum ornatu laborasse quam in physica subtilitate. Quamobrem mireris forte, Senecae visum esse Virgilium argumentum hoc impleuisse Epist. LXXIX. Ceterum ad v. 587. quod operarum culpa ad e. l. excidit, vel alieno loco monere liceat, poëtae animo obuersatum esse Ennianum: *Quom superum lumen nox intempesta tenebat* v. Macrob. VI, 1. qui etiam c. 4. *aethram* ex Ennio illustrat: cf. Fragm. Ennii ex Annal. XIV. p. 113.

EXCVRSVS XVI.

III, 623 sqq. *Vidi egomet, duo de numero cum corpora nostro — Frangeret ad saxum, sanieque exspersa natarent Limina; vidi atro cum membra fluentia tabo Manderet et tepidi tremerent sub dentibus artus.*

Haec et quae inf. 632. leguntur, post alios Homio, Viro Ill. sunt reprehensione digna visa, quod non modo horrorem, sed et nauseam foeditate sua et auersationem facerent. Faciunt vtique nostro sensu; sed faciunt simul horrorem; et hominum belli caedibus rapinisque adsuetorum sensus potuit esse obtusior, stomachusque minus fastidiens. Nam quod haec inter conuiuium, coram femina regina, narrantur, id poëta

poëta nos ab initio statim animo retinere noluit, sed totam narrationem ad sui carminis lectores magis, quam ad Didonis et Poenorum auditionem attemperauit. Sed omnino in fabulis antiquis tam laute ac superbe poëtae nec versantur nec versari iis necesse est; nec nobis legentibus magis licet philosophica aliqua subtilitate vti; alioqui frigeret tota de Polyphemo et quot non Homericae Virgilianaeque fabulae! In Polyphemi forma ac robore, verbi caussa, sunt multa, quae sibi repugnant, multa absurda, si subtilius iudicium adhibeas; sed phantasiae sensusque voluptati ista scripta, non philosophico acumini. cf. sup. ad v. 250—52. Homerus multo atrocius spectaculum, et carnificinam verius, exhibuerat; sed alios homines, aliud seculum, quod respiceret, habebat. Ouidius ab omni atrocitate alienissimus non tamen horrendum hoc Polyphemi spectaculum Metamorphoseων lib. XIV, iterum exhibere dubitauit. Euripides autem in Cyclope Satyrici dramatis natura tueri se potest. Vide v. 380 sqq. Sane Theocriteus Cyclops paullo humaniore cultu exhibetur Idyll. XI.

EXCVRSVS XVII.

III, 710. *Anchisae obitum* non ad historiae magis fidem, quam, quod commodum esset, ante Aeneae ad Didonem aduentum commemorat. Quas enim Anchisae partes satis decore inter Aeneam et Didonem tribuere potuisset? Anchisae sepulcrale monimentum etiamnum iuxta Drepanum ostenditur, sed v. Dorvill. p. 49. et inf. lib. V, 75 sqq. Mortem eius veteres scriptores tam diuerse tradiderant, vt nihil magis. In Pallene Theon, in Sinu Thermaico Conon, (v. sup. Excurs. I. ad pr. v.) in Arcadia Arcades (ibid.) sepultum esse contendebant. Pausanias VIII, 12. Arcadum narrationi subiungit, constare saltem hoc, *quod Aeolenses, qui tum Ilium incolebant, nullum Anchisae tumulum ostendebant;* vt adeo, extra patriam certe eum obiisse, inde probabile fieret. In Italiam tamen Anchisen adduxerant alii, et ipse Cato, vt Seru. ad Aen. I, 570. et alibi. Victor de Orig. G. R. c. 10. et ibi Artzen. cum Munker. ad Hygin. f. 260. qui plura dabunt. Nos, vt saepe diximus, non, vt vanam eruditionem ostentemus, nec vt, quid veri insit, nunc disquiramus, sed ea de caussa haec commemoramus, vt, quam felicem, facilem ac copiosam materiam poëta tractandam sibi sumserit, appareat.

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS

LIBER QVARTVS.

ARGVMENTVM.

Dido amore Aeneae insaniens, animi sui morbum sorori aperit: eiusque consilium secuta, ad nuptias animum adiicit. Iuno quoque, vt Aeneam facilius ab Italia auerteret, agit cum Venere, vt eius bona cum venia liceat Aeneae Elisam vxorem ducere: quoque id commodius fieri possit, se opportunitatem oblaturam ostendit. Postridie Aeneas et Dido venatum proficiscuntur. Ibi omnibus iam praedae intentis Iuno subitam immittit tempestatem: comites alius alio diffugiunt: Aeneas et Dido in idem antrum conueniunt, ibique infaustis ominibus coniunguntur. Interim Iupiter, Iarbae Getulorum regis (qui aduenam sibi praeferri iniquo animo ferebat) precibus fatigatus, Mercurium mittit ad Aeneam, mandatque, vt relicta Africa in Italiam nauiget. Ille Iouis imperio morem gerens, quaecunque ad nauigationem erant necessaria, clam per socios parari iubet. Ceterum Dido, vbi classem instaurari sensit, suspicata id quod res erat, grauiter cum ipso expostulat, precibusque et lacrimis tum per se ipsam, tum per sororem, eum ab incepto reuocare conatur. Aeneas iterum in somnis a Mercurio admonitus, intempesta nocte ancboras soluit. Illa doloris impatiens, in editissima aedium parte, simulatione sacrorum, ingentem pyram exstruit, ablegataque Barce, Sichaei nutrice, ne quid destinatae morti impedimenti adferret, necem sibi consciscit.

Libri huius praestantiam quis non sensit? quis non laudibus praedicauit? Est enim ad communem hominum affectum comparata res, amor infaustus et successu carens. Si de iis partibus carminis quaeritur, quae Virgilio propriae sunt, et ex quibus eius ingenium et ars inprimis spectari simulque illud intelligi possit, quantum ad cuiusque poëtae indolem aetas et temporum, in quae incidit eius vita, genius faciat, librum hunc primo loco excitandum esse arbitror. Nihil enim, in Homero certe, habuit, quod sequeretur; nam alienissima res ab Homeri seculo et moribus, delicias in amore facere aut exquisitiorem aliquem affectum suscipere. Euripidis Alcesten in nonnullis ante oculos habere potuit. Etiam ex Naeuii bello Punico eum nonnulla retinuisse suspicor; v. Macrob. VI, 5. et Seru. ad IV, 9. Sed communi opinione Apollonium Rhod. sequutus esse fertur iam in Seruianis ad lib. IV. pr. Scilicet

Medeae

Digitized by Google

Medeae amorem ad Didonem transtulit. Quae tamen alia inde tollere potuerit, praeter pauca, quae ad primos libri versus et passim alibi notauimus, vix quicquam occurrit; et Medeae amor admodum diuersus ab amore Didonis; in qua secundarum nuptiarum pudor, et regia dignitas, imperiumque in nouo regno, inprimis reginae animum superbia et ira exstimulant. Ceterum hunc Didonis amorem a tot aliis muliercularum amoribus, et a recentiorum studiis, quae toties in tali argumento occupata fuere, admodum diuersum esse facile intelligas. Quod qua potissimum ratione a poëta effectum sit, si forte quaeras, quaeri autem hoc potest, caussae rei mihi ex eo potissimum ducendae esse videntur, quod amor a Didone et Aenea non leuiter suscipitur, sed quod partim nouae vrbis incrementum, partim aerumnosae nauigationis finis ex eo captatur; quod is amoris adfectus cum aliis, iisque grauissimis, affectibus coniunctus est; quod Didonis non modo decus ac fama, sed salus ac vita in eo agitur; quodque miserationi terror ipse est admixtus. Aeneas quidem nostris moribus idonei amatoris personam male sustinere videri potest; nec potest negari, vix te ad libri quarti finem legendo peruenire, quin Aeneae feritatem et immanitatem exsecreris. Subsidit tamen ira, si fatorum necessitatem, vaticiniis et oraculis Aeneae satis declaratam, cogitas. Sed omnino res nostris moribus ac sensibus non est iudicanda, et ex veteribus vitae instituti multas excusationes habebat, si amicam desereres. Quid? quod maiorem ex ipsa Aeneae truculentia et asperitate dignitatem carmen duxit; et deorum voluntate, fatorum ordine, ipsa in Didone amoris impotentia, et facta in eum finem Aeneae oratione v. 332 sqq. culpa eius eleuatur. Dignitati herois sui poëta prouidit etiam in hoc, quod, quo amoris aestu ille arserit, nusquam memorat, etsi is tantus esse debuit, vt Aeneas omnem de monstrata a fatis in Italia sede cogitationem animo dimitteret. Dolorem vero ac sollicitudinem super discessu suo ac discidio paullo liberius manifestat. Vide v. 279 sqq. 393 sqq. 448 sqq. Et ipse discessus non nimis acceleratus, nec nisi nouo Mercurii monitu factus v. 554 sqq. tacitam reluctantis affectus habet significationem. In quo vero summam artem declarauit poëta, est, quod episodium hoc, per se alienum a re, vt multi adeo conquesti sint, illud ad animum ab Aeneae persona ac rebus gerendis auocandum valere, cum consilio suo et cum ipso argumento tam arcte coagmentauit, vt Iunonis fraudes ac consilia actionis epicae, quod aiunt, nouum nodum faciant, vtque, ne interruptus omnino

At regina graui iam dudum saucia cura
Volnus alit venis, et caeco carpitur igni.
Multa viri virtus animo, multusque recursat
Gentis honos. Haerent infixi pectore vultus,
Verbaque: nec placidam membris dat cura quietem. 5
Postera Phoebea lustrabat lampade terras,
Humentemque Aurora polo dimouerat vmbram;
Quum

1 *Ad* multi, vt fere alias variatur. v. Pier. h. l. et Burm. *iamdudum* Medic. 3 *recusat* vel *reuersat* codd. Pierii. v. sup. I, 662. Miratur Burm. nullum librarium rescripsisse *Magna viri virtus*. Videtur adeo vir doctus non vidisse: *Multa recursat* esse pro *multum* positum. 5 *dat membris* Menag. pr. 6 *lustrabat Phoebea* Doruill.

omnino Aeneae in Italiam aduentus sit, iam metuere incipias. Mox vero, sublato eo quidem metu, Didonis dirae, quae vaticinii speciem habent super odiis perpetuis, quae inter Romanos et Carthaginienses intercessura erant, nouam et inexspectatam ac summam suauitatem habent.

1 — 5. Splendida libri frons, et eximia grauissimi amoris declaratio: *cura*, *vulnus*, quod alitur *venis* propter sanguinem amoris aestu concitatum, et occultus *ignis*, (quem ne alienum putes a vulnere, Cupidinis ἰὼς πυρφόρους cogites necesse est, et Apollonius in oculis fuit lib. III, 286. 287.) et *quod multum animo recursat* Aeneae virtus et Troianorum clarum nomen, amoris scilicet et caussae et excusationes, ne contra dignitatem susceptus esse videretur. Ad v. 4. 5. cf. Apollon. III, 453 sqq. Amor autem hic, vt in memoriam reuoces, is est, quo Venus et falsus Ascanius Didonem incenderant sup. I, 672. 712 sq.

6. 7. *Auroram* pro die, vt Homero ἠῶς, propter reliqua accipio. Versus alter iam lib. III, 589. occurrebat. *lustrare* in his et similibus est obire. Male Seru. cum aliis. *Lampadem* pro face iam Lucretius dixit. *Humentem vmbram*, v. sup. II, 8. Duo hos versus reprehendebat, tanquam alieni et nimii ornatus, Ill. Homius P. III, c. 21. Principior. Crit. Videntur tamen eiusmodi temporis declarationes, qnandoquidem apud Homerum et Virgilium toties recurrunt, in propriae et simplicis orationis loco esse habendae, et probandae etiam hactenus, quod narrationis ieiunitatem vel tenorem variant et ornant.

Quum ſic vnanimam adloquitur male ſana ſororem:
Anna ſoror, quae me ſuſpenſam inſomnia terrent!
Quis nouus hic noſtris ſucceſſit ſedibus hospes! 10
Quem ſeſe ore ferens! quam forti pectore, et armis!
Credo equidem, nec vana fides, genus eſſe deorum.
Degeneres animos timor arguit. Heu, quibus ille
Iactatus fatis! quae bella exhauſta canebat!
Si mihi non animo fixum inmotumque ſederet, 15
No

8 *Tum* aliquot Pier. *vnanimam* Heinſ. repoſuit ex Medic. et aliis, etiam Pier. alii *vnanimem* ſono minus grato. 9 *ſuſpenſo* Medic. a pr. m. et Goth. tert. *ſuſpenſum me* Menag. pr. *terret* a nonnullis lectum, e Seruio et e Pierio patet; et ſic Franc. defendente etiam Pomponio Sabino, vt vigilia ſit attonita Dido. Ex eodem diſco, alteram lectionem *terrent* eſſe Aproniani, quae haud dubie melior eſt: *inſomnia terrent*. Nam ſomnia poſſunt terrere, non vigilia. 10 *moenibus hospes* Franc. At Catulli imitationem cum Vrſino agnoſcit Burm. 11 *Quam ſeſe* Parrh. male. *quem ſ. p. et armis* emendabat Markland. V. Cl. poſt Valeſ. notante Burmanno, et ſic a m. pr. fuit in Fragm. Vatic. ap. Bottar. p. 175. Videtur quidem illud ipſum *quem* h. e. qualem, paullo diſertius exponi in illo: *quam forti pectore et armis*. Tamen vel ſic elegantius legeretur, quam in codd. Leid. Rottend. pr. Hamb. pr. et Reg. a m. pr. cum Goth. ſec. a m. pr. *quam fortis pectore et armis*. 12 *Crede* Gud. a pr. m. vide lib. VI, 849. 14 *bella exacta* Oudart. Sprot. et Goth. tert. ſollemni variatione. *tenebat* Goth. pr. 15 *innatum* Wall. a m. pr. male.

8. *male ſana*, inſana, *μαινομένη*. Etiam *amantiſſimam ſororem* exquiſito vocabulo *vnanimam* dixit. In oratione, quae ſequitur, obſerua amoris et pudoris pugnam, et inanem peruicaciae oſtentationem victamque iamdudum ab affectu mentem. Quod Annam ſororem Didonis inducit, non nutricem, vt fere Graeci in tali re ſolent, admodum placet. Sed debet id Virgilius Apollonio Rhodio, qui Chalciopae, Medeae ſorori, ſimile officium tribuerat; a quo et inſomnia habet Didonis et amorem ſorori reuelatum. v. Apollon. III, 616 ſqq. 645 ſqq. Nam Homeri Nauſicaam Virgilius vix ante oculos habere potuit, quod Cerda volebat. *Annam* iam Naeuius memorauerat, teſte Seruio ad v. 9. in bello, puta, Punico.

9. *ſuſpenſam* ornate adiectum, ad metum pertinet.

13. Inuertit orationem: credo eum prolem deae eſſe, quandoquidem fortitudo ac conſtantia in ferendis laboribus ac periculis generoſam ac diuinam originem arguit.

15—19. Eximio cum artificio ſingula poſita. — *deceptam feſellit*

Ne cui me vinclo vellem ſociare iugali,
Poſtquam primus amor deceptam morte feſellit:
Si non pertaeſum thalami taedaeque fuiſſet;
Huic vni forſan potui ſuccumbere culpae.
Anna, fatebor enim; miſeri poſt fata Sichaei 20
Coniugis, et ſparſos fraterna caede Penatis,
Solus hic inflexit ſenſus, animumque labantem
Inpulit. Adgnoſco veteris veſtigia flammae.
Sed mihi vel tellus optem prius ima dehiſcat,
Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras, 25
Pallentis vmbras Erebi, noctemque profundam,

16 *Nec* duo editi. *vellem vinclo* Venet. *vellem lecto ſ. i.* Walſ. 17 *decepta morte* tres ap. Heinſ. quod ipſi elegantiae quid, parum intellectae, habere viſum; ſed quae aliena eſſet ab h. l. vide Burm. 18 *fuiſſent* Medic. cum ſeptem vett. libris; temere tamen *fuiſſem* a pr. m. fragm. Vatic. 19 *Forſitan huic vni* ex Auguſtino laudatur, et ſic Goth. ſec. *ſubcumbere* duo. 20 *Sychaei* et hic cum Medic. erat ſcribendum vt ſup. I, 348. 22 *hicc'* Terentian. Maurus legit, vt ſit Creticus; grammaticae ineptiae, de quibus v. Heinſ. ad lib. II, 664. *libantem* Goth. ſec. a m. ſec. ceteri *labentem* vitioſe cum aliis. 23 *Et noſco* Zulich. ſit ſaltem *En n.* — *formae* Menag. pr. a m. pr. 24 *Sed me* alter Hamb. *me vt* Goth. ſec. *opto* Rottend. ſec. 25 *abigat* aliquot Pierii et tres Burm. male. 26 *Pallantes* qu. Moret. aberratione ſollemni. *Erebo* Gud. cum binis Burm. His Romanum adde et fragm. Vatic. et ſic etiam Seruianus commentator legit, id eſt, *in Erebo.* Poteſt adeo hoc doctius dictum videri, pro *vmbras Erebi*; vt ſolet pro caſu ſecundo tertius poni. Duri tamen quid ineſſe non neges. Vulgatam praefert quoque Schraderus V. Cl. ad Muſaeum p. 101.

feſellit poetica venuſtate plenius pro, morte mariti me feſellit, ſpem deſtituit cf. Burm. h. l. *potui* exquiſite pro poſſem, poſt, *ſi non pertaeſum fuiſſet — culpae* cum dilectu h. l. pro amore.

20 ſq. cf. ſup. I, 349 ſq.

23. Agnoſco amoris, qualem olim expertus ſum, ſigna.

24. τοτε μοὶ χάνοι εὐρεῖα χθών. Il. δ, 182. et al. cf. Il. ζ, 464. ϑ, 416. — *prius — ante quam,* vt Homer. πρὶν — πρὶν ἤ. Egregie ad maiorem vim v. 26. adiicitur. mox *iura pudoris* int. vim et poteſtatem in ſe. *ſinum* v. 30 male Seru. de oculis, cum manifeſte pectoris ſit ſinus. δεύοντο δὲ δάκρυσι κόλποι. Il. ι, 566. Hae autem *lacrimae* magnum facile poetam arguunt. Dum vult conſtans et aſpera et ab amore intacta videri, ecce obortae lacrimae laborantem occulto

Ante, Pudor, quam te violo, aut tua iura resoluo.
Ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
Abstulit: ille habeat secum, seruetque sepulcro.
Sic effata sinum lacrimis inpleuit obortis. 30
Anna refert, O luce magis dilecta, sorori,
Solane perpetua maerens carpere iuuenta?
Nec dulcis natos, Veneris nec praemia noris?
Id cinerem aut manis credis curare sepultos?
Esto: aegram nulli quondam flexere mariti: 35
Non Libyae, non ante Tyro: despectus Iarbas,

Ducto-

27 *Sancte pudor* elegans Marklandi coni. apud Spencium; nec tamen illud *prius — ante — quam* exemplo caret ne apud poëtas quidem. *violo — resoluo* vetustissimi Pier. et Heins. cum Grammaticis ap. Heins. Etiam sic fragm. Vatic. et ex Aproniani recensione esse et hanc lectionem Pompon. Sab. docet. At Priscian. edd. vett. et codd. aliquot recentiores *violem — resoluam.* v. Burm. 28 *primos* Sprot. et Hamb. pr. a m. pr. *primum* Leid. *vinxit* aliquot Pier. Parrh. ed. Ven. 29 *Sustulit* Sprot. *seruatque* Hamb. alter. 30 *sinus* Montalb. et Ven. *abortis* multi. 34 *et manes* alii male. *sentire* quidam. v. Burm. 35 *aegram te n.* Doruill. ex glossa inter lineas. 36 *Libyes* malebat Heins. *Libye* in multis; sed hoc est pro *Libyae* v. Burm. *dispectus* duo Burm. *Hyarbas* Franc.

occulto affectu animum produnt. cf. Horat. IV, 1, 33 sqq.

31 sqq. Egregium suasoriae orationis exemplum in poeta. *Anna refert* verba, respondet. v. Burm.

32. Proprie *carpitur*, consumitur, *aetas*, *iuuenta*, *vita*, φθίνεται, κατείβεται αἰών. Simplex oratio esset: *consumesne aetatem vidua;* at ornatior; *consumerisne ipsa exigens aetatem perpetuo vidua?* Iam melius dictum, *iuuenta* et *perpetua*, h. e. perpetuo sine amore exacta. Imitationem Virgilii in Seneca Hippol. 446 sqq. *Aetate fruere* etc. agnoscit Cerda.

33. *Veneris praemia* malim ad ipsos natos referre, tanquam matrimonii munera. Sed voluptates fere et oblectamenta coniugum intelligunt. Δῶρα Ἀφροδίτης Il. γ, 54. comparant, sed ibi sunt illecebrae, quibus Venus Paridem instruit.

34—36. *manes sepultos* ex opinione, puto, de Manibus compositis et placatis, vbi iusta persoluta essent. Mox *mariti* pro procis. De *Iarba* v. inf. 196. et Iustin. XVIII, 6. Mox in *aegram* latet caussa spreti adhuc amoris, quod recenti dolore erat adflicta, qui nunc resedit. *mariti Tyro*, a Tyro, Tyrii, vt saepe alibi.

37. Multa

Digitized by Google

Ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
Diues alit; Placitone etiam pugnabis amori?
Nec venit in mentem, quorum consederis aruis?
Hinc Gaetulae vrbes, genus insuperabile bello: 40
Et Numidae infreni cingunt, et inhospita Syrtis:
Hinc deserta siti regio, lateque furentes
Barcaei. Quid bella Tyro surgentia dicam,
Germanique minas?
Dis equidem auspicibus reor et Iunone secunda 45

37 *alios* Rottend. sec. *Affrica* multi; hinc *Attica* Moret. sec. *triumphos* Rom. malc. *triumphi diues* malebat et hic Heinsius. 38 *Placidone* quatuor ap. Burm. cum aliis ap. Pierium, sed et is recte praefert *placito*, quod et Burman. ex v. 22: vindicat. *oppugnabis* sec. Moret. In Goth. tert. hic versus post v. 41. erat reiectus. 39 *non venit* Parrh. et Goth. pr. *considéris* multi, vt fere alias. 40 *Getulae* in plerisque scribitur. v. Pier. sed Gr. Γαιτοῦλοι. *genus intractabile bello* Romanus, forte ex lib. I, 339. *insuperabile ferro* vnus Leid. 41 *En N.* alter Hamb. *Hinc N.* Seru. ad X, 750. *effreni* Hamb. pr. pro var. lect. *inferni* Vratisl. 42 *situ* Wall. et Hamb. pr. a m. sec. — *furentis* tres Heins. vt iungatur, *lateque furentis Barcaei quid bella*, sed minus bene. *lateque vagantes* quatuor Burmann. et sic laudat Hieronymus. 43 *Brachaei, Barchaei, Barchei, Bachei,* scribitur. 45 *auspiciis* Doruill.

37. Multa igitur bella ab Afris feliciter gesta fuere. Declarat simpliciter gentem bellicosam. — *terra Africa* antique, vt saepe Ennius, Cato, alii.

40—44. *Gaetulae vrbes*, ad terrorem *vrbes* posuit, nam in mapalibus habitabant. Ita Seru. cf. Sallust. B. I. 21. sed videtur Homericum πόλεις expressisse, quod simpliciter sedem, et habitationem designat. Homericum quoque illud *vrbes* — *genus*; nam is saepe πόλεις pro incolis vel populis, et vice versa populos pro insula, vel terra et vrbe. cf. sup. lib. I, 339. *fines Libyci, genus etc.* — *Numidae infreni*, equis sine frenis. res nota. cf. Cerda. — *Syrtis* int. Afros accolas. v. sup. I, 539. 540. — *deserta siti*, inhabitabilis raritate aquae. Seru. Significat autem Anna, a nulla parte quicquam auxilii ac praesidii Poenis posse sperari. — *Barcaei* a Barce, Cyrenaicae vrbe, per prolepsin hic nominati; nam seriores vrbis origines quippe a Batti demum nepotibus conditae. v. Herodot. IV, 160. et ibi VV. DD. cf. h. l. Seruium, qui Titiani Chorographiam laudat, quae Iulii Honorii Oratoris est. — *Germani minae* cf. I, 361 sq.

49—53.

Huc cursum Iliacas vento tenuisse carinas.
Quam tu vrbem, soror, hanc cernes! quae surgere regna
Coniugio tali! Teucrum comitantibus armis,
Punica se quantis adtollet gloria rebus!
Tu modo posce deos veniam, sacrisque litatis 50
Indulge hospitio, caussasque innecte morandi:
Dum pelago desaeuit hiems, et aquosus Orion,
Quassataeque rates, dum non tractabile coelum.
His dictis incensum animum inflammauit amore,
Spemque dedit dubiae menti, soluitque pudorem. 55
Principio delubra adeunt, pacemque per aras
Exqui-

46 *Hunc* Medic. cum potioribus, nec non sic Romanus cum aliis Pier. et fragment. Vatic. Et codicum auctoritati putem in talibus esse standum, etsi et alterum recte dicitur, vt lib. I, 534. *Hac cursus fuit*. *Huc* etiam Seruius interpretatur. 47 *Quantam vrbem* pr. Hamb. a m. sec. et a pr. Leid. 48 *et T*. Doruill. 49 *attollit* vel *adtollit* tres. 50 *deum* plures Pieriani; sed omnes Burmanni *deos*. 51 *caussamque* Hamb. pr. et ed. Iunt. 52 *desueuit* Exc. Burm. *Orio* Medic. a m. pr. vt *Agamemno*, *Iaso*, et similia. 53 *dum non* Heins. cum vetustioribus, etiam fragm. Vatic. Vulgo *et non*. 54 *impense* olim lectum Seruius notat; et sane fragm. Vatic. *impenso*^m: *flammauit* plures Pier. Heins. et Burm. cum eodem fragm. Vatic. 55 *mentis* Gud. cum Rom. 56 *a delubra* Leid. pro *ad*. v. Burm.

49—53. *quantis rebus*, opibus, potentia. Mox *deos placare* ac propitios reddere iubet; caussam in illis quaere: *quae me insomnia terrent*; ad expianda scilicet insomniorum omina. *sacris litatis*, noue hoc dictum, quod Seruius etiam notat, sed Virgilii exemplo et alii dixere *litare victimas*. — *indulge hospitio*, da operam hospiti beneuole habendo. — Versus 52. 53. ad tempestatem spectare, monitum sub f. Excursus II. ad lib. III. *desaeuit*, ἀπομήνιε. *aquosus Orion*, qui imbres et nimbos affert ortu suo. Sic *Piscis aquosus* Georg. IV, 234. *Orion* bene memoratur, cf. I, 535. dum *rates quassatae* (v. I, 551.) et nondum refectae sunt. dum *non tractabile coelum*, asperum, procellosum.

55. *soluitque pudorem* male accipitur, quasi ad impudentiam sit prolapsa. Sed effecit, quo amori iam minus puderet succumbere. Ad sqq. super Didonis pietate mox in impietatem versa multa argutatur *Bossu* du Poeme *Epique* V, 3. p. 417.

56 — 59. *pacem*, veniam deorum,

Digitized by Google

Exquirunt: mactant lectas de more bidentis
Legiferae Cereri, Phoeboque, patrique Lyaeo.
Iunoni ante omnis, cui vincla iugalia curae.
Ipsa, tenens dextra pateram, pulcherrima Dido, 60
Candentis vaccae media inter cornua fundit:
Aut ante ora deum pinguis spatiatur ad aras,
Instauratque diem donis; pecudumque reclusis
Pectoribus inhians spirantia consulit exta.

57 *Exposcunt* Ven. ex interpretatione. *bidentis* rescripsit Heins. cum codd. et Prisciano, pro *bidentes*. — *mactat* apud Macrob. III, 12. *mactat laetas* ap. Arusian. Messium. *laetas* etiam Menag. pr. *lentas* Goth. pr. 58 *Frugiferae* Romanus et alii Pierii ac Heinsii, cum fragm. Vatic. a pr. m. et nostro Goth. tert. minus bene. cf. Heins. et P. alter Hamb. *Phoebo patrique* Ven. 59 *ante alios* Puget. v. ad II, 40. *legalia* Goth. tert. pessime. *vincla iugalia* sunt coniugalia. 61 *fudit* quatuor Burm. cum plerisque Pierianis. 62 *Atque* quatuor Burm. *autque* Exc. Burm. 64 *spumantia* Sprot. *sperantia* fragm. Vatic.

deorum, beneuolentiam, v. 50. — *Legiferae Cereri*, θεσμοφόρῳ. Vitae cultu meliore inuento iura ac leges sunt natae, legitimaque cum his connubia. Seruauit Seruius ad v. 58. versus Calui: *Et leges sanctas docuit, et cara iugauit Corpora connubiis et magnas condidit vrbes.* Cur *Phoebo* et *Baccho* nunc sacra fiant, tantum coniectando caussa reddi potest; forte tanquam diis Carthagine olim cultis; etsi inter coniugales deos referri solent ex hoc loco; vt nuper factum a Passerio Vas. Etrusc. To. I. p. 40. De Baccho iam lib. I, 734. vidimus. Phoebum, vt Solem, patrium Poenorum numen esse puto, quod idem Saturno assimilabant Romani; Etsi Apollinem etiam Carthagine cultum tradunt. v. Hendereich Carthag. p. 217. cf. h. l. Seruius, qui parum constanter disputat, et Donatus. De Iunone cf. ad lib. I, 15. Accommodauit Deae Coelesti, quod Romani ac Graeci Iunoni suae tribuebant, quae ζυγία et γαμηλία erat.

62—64. incedit ad *pingues aras*, pinguibus victimis, τὰ πίονα μηρία Homeri. — *Instaurat diem donis*, h. e. sacrificiis. proprie *instaurantur sacra*; sed h. l. *dies*, h. e. dies festus, quo sacra erant facta; noua subinde sacra in alterum diem indicuntur. Hinc *diem instaurare* Virgilii exemplo dixit etiam Statius et alii. At locus lib. I, 632. frustra huc vocatur. — *spirantia exta*, palpitantia, vt Seru.

Heu vatum ignarae mentes! quid vota furentem, 65
Quid delubra iuuant? Eſt mollis flamma medullas
Interea, et tacitum viuit ſub pectore volnus.
Vritur infelix Dido, totaque vagatur
Vrbe furens: qualis coniecta cerua ſagitta,
Quam procul incautam nemora inter Creſia fixit 70
Paſtor agens telis, liquitque volatile ferrum
Neſcius. Illa fuga ſiluas ſaltusque peragrat
Dictaeos: haeret lateri letalis arundo.

Nunc

65 *fatum* coni. Cuning. cf. inf. VIII, 627. *ignotae m.* Witt. *quid vota furorem* Burm. ex Seruio. *ferentem* Rom. 66 *molles* alii. ſed *mollis flamma* Burmannus tuetur. v. ſup. II, 683. 67 *et* deeſt binis. *venit ſub* Hamb. pr. a m. ſec. male. v. Burm. 69 *ferens* tert. Mentel. *confecta* pr. Hamb. pro var. lect. 70 *Creſia* Heinſ. cum melioribus; etiam fragm. Vatic. quippe Κρὴς, Κρήσιος. Vulgo *Creſſia.* — *n. inter frondea* Hamb. ſec. 71 *linquit* multi, iam apud Pierium, item, *volatile telum* ex interpretatione. Sic quoque Goth. tert. a m. pr. 72 *pererrat* Hugen. et pr. Hamb. cum Goth. tert. v. ſup. I, 384. *ſaltus ſiluasque p. Dicteas* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. 73 *Dictaneos* Sprot. *fatalis a.* Hamb. pr.

65—67. *vatum* ad extiſpicium v. ſup. refer. *ignarae mentes!* cuiusnam rei? infelicis puta exitus et euentus conſiliorum et amoris Didonis. Commentarii loco ſunt verſus Silii VIII, 100 ſqq. Vt autem omnia haec inter ſe conſtent, nec de amoris medela deos aditos eſſe exiſtimes, vates memineris conſultos eſſe ſuper pace deorum expoſcenda, malis ominibus ſomniorum, auerruncandis et mentis curis ac terroribus placandis. cf. Silius ibid. v. 124 ſq. *delubra*, aditus delubrorum ſup. v. 56. Exclamationem hanc ex poëtae perſona iam olim nonnulli reprehenderant. Quod tamen in epico poëta reprehendi poſſit, non tam illud eſt, ſi ex ſua perſona affectum interponat, quam ſi *de ſua perſona* quicquam intertexat, quippe quae a carmine epico, quod enthuſiasmum ſpirare debet, aliena ſit neceſſe eſt; niſi forte poëtae perſona ad augendam carminis vim et ipſa valere poſſit, aut ille noua Muſae inuocatione animum lectoris aduertat; vt aliquoties etiam in Meſſiade factum videas, v. c. lib. III. pr. — *viuit* pr. de vulnere crudo. Seruius acceptum hoc ait pro *veſcitur*, quod ad vlcus potius ſpectaret.

68 — 73. Egregia perditte amantis comparatio, in qua ornanda recentiores paſſim poëtae laborarunt. Ex Il. λ, 475 ſqq. ductam eſſe volunt, Macrobii

Nunc media Aenean secum per moenia ducit,
Sidoniasque ostentat opes, vrbemque paratam. 75
Incipit effari, mediaque in voce resistit.
Nunc eadem, labente die, conuiuia quaerit,
Iliacosque iterum demens audire labóres
Exposcit, pendetque iterum narrantis ab ore.
Post, vbi digressi, lumenque obscura vicissim 80
Luna premit, suadentque cadentia sidera somnos:
Sola domo maeret vacua, stratisque relictis
Incubat. Illum absens absentem auditque videtque,

75 *que* abest a binis. *opis* Gud. a m. pr. 76 *ecfari* Gud. a m. sec. antique. *affari* Zulich. *in v. recessit* Menag. alter aberratione et alibi notata v. Burm. 78 *que* abest a Doruill. 80 *digressum* alt. Mentel. 81 *c. lumina* Menag. pr. 82 Burm. coni. *relicta* vel *r. Excubat.* sed v. not.

bii forte auctoritate V, 6. Sed Homero poëtam hic nihil debere, iam Cerda monuit. — *agens telis*, agitans, vrgens, ornate, vt alias v. c. Georg. III, 412. *Nescius*, sc. non viderat telum vere in ceruam descendisse; sed, frustra emissum credens, reliquerat. v. Burm. Capra forte melius a poëta fuisset memorata, quandoquidem ex Solino c. 17. constat, *agrum Creticum siluestrium caprarum copiosum fuisse, ceruo eguisse.* Adde Plin. VIII, 58. I, 83. Excusanda tamen talia in poëta, etsi non commendanda. Totus locus qui sequitur ad v. 89. super amoris aestu, inter consummatissimos est et vnicus, etiam post Apollonii insignem sententiarum copiam et Valerii Flacci acumen, libro VII. ac post innumeras recentiorum poëtarum in hoc argumento contentiones. *Breuitatem* in summa rerum copia et *dignitatem* vix quisquam alius est assequutus, si forte affectum mouere et aliis contigit.

75. *Sidonias*, Tyro aduectas, v. I, 363; *vrbem paratam*, egregie, vt non opus esset, nouam quaerere per longos errores, vt et Burm. post Seru. *conuiuia quaerit*, desiderii nota inest, pro petit, parat.

80—83. De nocte sera agi, qua a conuiuio sub noctem, *labente die*, instructo, sunt digressi, dubitari nequit: hinc et *cadentia sidera*, occidentia exeunte nocte, v. ad lib. II, 9. Excurs. Itaque *lumen obscura vicissim Luna premit*, nec ad vicissitudinem diei et noctis, nec, cum Burmanno, ad obscurata lunae nitore minora sidera (cf. Horat. I. Od. 12, 46—48.) referri potest, sed de occasu lunae

Aut gremio Ascanium, genitoris imagine capta,
Detinet, infandum si fallere possit amorem. 85
Non coeptae adsurgunt turres; non arma iuuentus
Exercet; portusue aut propugnacula bello
Tuta parant: pendent opera interrupta, minaeque
Murorum ingentes, aequataque machina coelo.

Quam

85 *si pellere* Goth. sec. *si vellere* tert. Goth. *posset* Franc. *amantem* aliquot Pier. cum fragm. Vatic. *si f. p. imago* Romanus e glossa inter lin. 86 *inceptae* Witt. sed in litura. *exsurgunt* Leid. vn. pro var. lect. *arces* Puget. *arua* Zulich. pro var. lect. 87. 88 *Exercent* alii et mox *parat.* Medic. *parent. portusque — pendent — que* etiam nonnulli. *haut prop.* Goth. pr. 89 Trappius et Cuninghamus malebant *aequanda*; sed nil necesse. Etsi imperfecti muri, tamen iam aequabant coelum.

lunae sub exeuntem noctem accipiendum esse manifestum fit. Recte is, quisquis inter cetera Seruiana adscripsit: *an ipsa Luna suum lumen reprimit, occidens et se obscurans? — vicissim,* postquam per totam noctem illuxerat. Decet autem poetam, certum ac descriptum tempus ponere, pro indefinito, et pro quacunque nocte, quae et illunis et illustris esse potest, noctem serenam nominare. — *stratisque relictis Incubat* vulgo accipitur, vt *modo* strata reliquerit, *modo* repetierit et iis gemebunda incubuerit. Obscuritatis et asperitatis vitio haec breuitas vix careret. Contra *relictis* ab Aenea, accipit Seruius. Burmannus tamen vel *relicta* vel *relictis Excubat* mallit legere: neutrum satis feliciter, nec magis, si quis *stratisque relectis* coniectet. Enimuero non iam de Didonis lecto agitur; sed illa, quae antecedunt: *Sola domo moeret vacua* eam per thalamos ac triclinia discursitantem indicant; adeoque illa in eo triclinio, quo antea erant coenati, lectum, quo cum Aenea adcubuerat, agnoscit, iterumque ei incubat; quod amantes facere solent, et quod toties amantibus a poetis tribuitur. v. Ouid. Epist. X, 51 sqq. *Saepe torum repeto, qui nos acceperat ambo — Et tua, qua possum pro te vestigia tango,* Strataque, *quae membris intepuere tuis.* cf. Ep. XV, 149. Itaque illud subiicitur: *illum absens absentem auditque videtque.* cf. Apollon. III, 453 sq.

84. *gremio.* accubantium mensae habitum animo reputa. cf. Burm.

86—89. *arma exercet* exquisitius quam, se in armis. — et mox *pendent* pro sunt, et *minae murorum,* muri alti, quasi altitudine sua minantes, hoo simpli-

Quam simul ac tali persensit peste teneri 90
Cara Iouis coniux, nec famam obstare furori;
Talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
Egregiam vero laudem et spolia ampla refertis

Tuque

90 *a tali* Reg. et tert. Mentel. *in tali* Gud. *persentit* aliquot ap. Pier. et sic ap. Diomed. II. *praesensit* Ven. et Witt. v. inf. 297 et 448. 91 *furenti* Hugen. *pudori* pr. Hamb. et Ven cum Romano, facili lapsu. 92 *alloquitur* alter Menag. 93 *ac sp.* Wall. *alta* Ven. *feretis* Leid. vn. a m. sec.

simplicissimum et vsu poetae frequentatum. sup. I, 162. *Hinc atque hinc vastae rupes geminique* minantur *In coelum scopuli*. De eminentiis murorum ac pinnis, ἐπάλξεσιν, acceperunt iam veteres. v. Seru. sed hoc sensu *minae* technicum, adeoque vix poeticum, et seriorum quidem scriptorum vocabulum fuisse videtur. Burm. de initiis operis, quae egregios muros promittebant et minabantur; vix bene — *machina* simpl. moles, aedificium: sic melius puto, quam de tignis statutis et colligatis, quibus insistunt, qui muros conficiunt (nobis *Gerüste*.)

90 sqq. Habuit poeta Apollonium Rhod. quem sequeretur in consiliis Iunonis et Veneris conferendis. v. lib. III. pr. sed suo argumento ac consilio praeclare accommodauit singula. Iuno tantum abesse videt, vt ex tempestate commota Troianisque in Africae litora eiectis quicquam sibi res procedant, vt potius Troianis hoc ipsum hospitium saluti sit. Mutatis igitur ex re consiliis, seruatos hos se inuita Troianos arcere saltem studet ab Italia, idque agit, vt Troiani cum Poenis vna ciuitate iungantur. Hoc se effecturam sperat, Aeneae cum Didone coniugio inito. Approbare hoc consilium parat Veneri; quae, cum satis teneret, fatale esse Aeneae, vt in Italia considat, dissimulat tamen et dubitationis tantum loco hunc fatalem rerum ordinem memorat; ceterum rem Iunonis arbitrio permittit, vtque Aeneas cum Didone congrediatur, facile patitur, cum ad summam caussae nihil inde mali timendum esset.

90 — 92. *peste* cf. I, 712. *famam*, h. e. famae curam; non illam iam malae famae metu reuocari. cf. v. 170.

93 — 98. *spolia* ornate pro victoria. *puer*, παῖς, filius, res nota vel ex Horatio. — *numen*, v. var. Lect. 96. *Nec plane ignara sum veritam te.* cf. I, 671. — *certamine tanto?* v. var. Lect. 100.

Tuque puerque tuus: magnum et memorabile numen,
Vna dolo diuum si femina victa duorum est. 95
Nec me adeo fallit, veritam te moenia nostra,
Suspectas habuisse domos Carthaginis altae.
Sed quis erit modus? aut quo nunc certamine tanto?
Quin potius pacem aeternam pactosque Hymenaeos
Exercemus? habes, tota quod mente petisti: 100
Ardet amans Dido, traxitque per ossa furorem.
Communem hunc ergo populum, paribusque regamus
Auspiciis: liceat Phrygio seruire marito,

Dotalis-

94 *numen* sane habent veterrimi et praestantissimi Pierii, Heinsii et Burm. qui illud adeo tuentur. Accipiendum: *magnum vero et memorabile erit numen vestrum*, h. e. vos, dii, si circumueneritis duo vnam feminam. Paullo tamen contortius ita dictum videtur; Contra sollennis formula, *memorabile nomen*, (cf. sup. II, 583.) et hoc Ge. Fabricius praeferebat, et est in aliquot Pierianis et in vno et altero scripto Heins. et Burm. nonnullisque editis. Exempla iam Burm. congessit in alium vsum. Ouid. Met. X, 608. *seu vincar, habebis Hippomene victo magnum et memorabile nomen*; praeferremque adeo sine haesitatione, nisi *Bacchi memorabile Thebis Numen erat* apud eundem Met. IV, 416. occurreret. *venerabile nomen* Hugen. *mirabile nomen* Leid. vn. 95 *si f. capta* Leid. quod egregie *dolo* conuenit, sed v. Burm. *est* deest tribus. 96 *te numina nostra* Zulich. a m. pr. Hamb. pr. 97 *Suspectasque* Ven. male. 98 *erat* Medic. a m. pr. v. Burm. ad Lucan. IX, 706. *quo nunc certamine tanto*, mirus codicum consensus in lectione vitiosa. Etsi enim bene supplere possis *vteris?* vel *opus est?* tamen ea forma esset prosaica, et perpetuus loquendi vsus elegantior fert *quo nunc certamina tanta?* Lapsus quoque librariorum manifestus fit ex antec. *quo*, h. e. quorsum, quod pro sexto casu acceperant; itaque emendarunt ita iam Heins. Marklandus post Harium et Burmannus. Inter Seruianas interpretationes etiam est, *quo nunc certamen tantum*, et in Reg. glossa, *habere*, vt hoc aliquando in codd. fuisse vel hinc colligere possis. — *et quo* Witt. Reg. *discrimine tanto* Parrhas. 99 *que* abest a tribus. 100 *quod tota* tres alii cum Goth. pr. 102 *ergo hunc* duo. *populum hunc ergo* duo alii.

100. v. sup. I, 675 sqq.

102. *paribus auspiciis*, bene Seru. *aequali potestate*. Non enim nunc nuptiarum auspicia intelligenda, sed a comitiis petitum et ab imperio militari; Nunc par et aequale tutelae ius Veneri et Iunoni in Tyrios et Troianos fore.

103. 104. Magno cum spiritu ac fastidio connubium Didonis et Aeneae expressit Iuno: *liceat*

Didonem

Dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.
Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105
Quo regnum Italiae Libycas auerteret oras)
Sic contra est ingressa Venus: Quis talia demens
Abnuat, aut tecum malit contendere bello?
Si modo, quod memoras, factum fortuna sequatur.
Sed fatis incerta feror, si Iuppiter vnam 110
Esse velit Tyriis vrbem Troiaque profectis,
Misceriue probet populos, aut foedera iungi.
Tu coniux: tibi fas animum tentare precando.
Perge: sequar. Tum sic excepit regia Iuno:

Mecum

104 *Dotales Tyriosque tuae* Witt. 105 *s. voce* Vratisl. et Hugen. 106 *auerteret* vetustiores satis constanter; et is poëtarum vsus loquendi. alii Pierii et Heins. *aduerteret*. cf. Burm. Praetulit alteram lectionem iam Seruius. — *Libycis oris* pr. Rottend. a m. sec, et Zulich. 107 *aggressa* Sprot. et alter Hamburg. 108 *Abnegat* Ven. 109 *fatum* tres Burm. a m. pr. *pactum* malebat Vonk. Lect. Lat. p. 152. sed *factum*, vbi hoc factum, effectum fuerit, quod vis. 110 *factis* Gud. a m. pr. 112 *Miscerique* tres Burm. *iubet p.* aliquot Pier. male. *foedere iungi* Ven. et Franc. sed alterum videtur doctius. 113 *mollire* Leid. vn. pro var. lect. τῷ *tentare*. 114 *Perge modo* Witt. sed in marg. al. *sequar*.

Didonem seruire, in potestatem venire, nubere, *marito Phrygio*, externo et exsuli; de Phrygum contemtu ex gentis mollitie nunc molim cogitari; et liceat eam *permittere dotales*, in dotem afferre, *Tyrios*, Carthaginis regnum, *dextrae tuae*, tibi tanquam socrui a nuru. Seruius omnia ad coëmtionem refert, qua Dido in mariti Phrygii potestatem quasi emtione per aes et libram veniret; sed in altero versu rem parum expedit.

105—7. *simulata mente*, δολοφρονέουσαν, vt Homerus aliquoties. — *auerteret* signantius quam transferret ad Libyam et Carthaginem — *ingressa* simpl. orationem. Seruius hanc vocem insidiarum significationem habere vult. Etiam sic mox *excepit*.

109. *Si modo — factum fortuna sequatur*, si modo, facto hoc quod vis, euentus optatus sequetur, ἐὰν παρακολουθῆται vel συνδραμεῖται ἡ τύχη, adeoque si res ipsa votis tuis respondebit.

110—13. *Sed incerta sum super fatis*, dubito, an I. — Cum ceteris comparare solent Il. ξ, 211 sqq.

115. Me-

Mecum erit iste labor. Nunc qua ratione, quod instat, 115
Confieri possit, paucis, aduerte, docebo.
Venatum Aeneas vnaque miserrima Dido
In nemus ire parant, vbi primos crastinus ortus
Extulerit Titan, radiisque retexerit orbem.
His ego nigrantem conmixta grandine nimbum, 120
Dum trepidant alae, saltusque indagine cingunt,
Desuper infundam, et tonitru coelum omne ciebo.
Diffugient comites, et nocte tegentur opaca:
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem
Deuenient. Adero, et, tua si mihi certa voluntas, 125
Connubio

115 *ille* vn. Leid. 116 *Confieri* in Rom. et Longob. Pierii et quatuor Heinsii, qui copiose illustrat; reliqui fere corrupte *Quod fieri*, *Quo fieri*, *Hoc f* *Quid f.* *An f.* forte quod scriptum erat *Cōfieri*. Medic. a m. pr. *Quod f.* et a sec. *Comf.* Sprot. et pro diu. lect. Rottend. pr. *Conferri*, Gud. *Quod f.* in litura. Ed. Ven. *An f. valeat.* Goth. sec. *Conpleri.* 118 *parent* Leid. *primus* Medic. et emendatum *primum*; etiam Rom. *primus.* Doruill. *primos vbi.* 119 *intexerit* Goth. sec. 120 *Hic ego* margo Nascimb. *ingentem* Zulich. a m. pr. *cum mixta* Wall. *permixta* Ven. 121 *siluasque* Witt. In Goth. sec. hic versus post sequentem est collocatus. 122 *mouebo* Gud. et duo alii ex interpr. 123 *Defugient* Sprot. *Dum fugient* Hugen. 125 *Deueniunt* Sprot. *sit mihi* Hamburg. alter; sollemni errore.

115. *Mecum erit iste labor.* Burm. laudat Silium VIII, 330. *Mecum erit haec prorsus pietas.* puto, pro apud me erit, mihi incumbet, curae erit. Mox *miserrima* Dido, quoniam in magno amore proprie dicitur *miserum*.

120. Ergo habemus et hic Iunonem κεραυνοβόλον. cf. sup. I, 42. de Minerua.

121. *alas* iam Seruius de equitibus accipiebat, quem sequuntur alii viri docti, vt illi *trepident*, festinent. De illis, qui indaginem constituunt, aut qui siluas agitant, vt feras excutiant, alii. v. Burm. Mihi semper placuit illa ratio, vt *alae* de pinnis in formidine acciperentur; *hae trepidant*, motu tremulo, *saltusque indagine* et plagis *cingunt.* Silii auctoritatem huic interpretationi laudari posse puto lib. II, 419, vbi h. l. respicit: *it clamor ad auras Latratusque canum. subitoque exterrita nimbo Occultant* alae *venantum corpora siluis* h. e. venantes latebant post alas indaginum.

128.

Connubio iungam ſtabili, propriamque dicabo.
Hic Hymenaeus erit. Non aduerſata petenti
Adnuit, atque dolis riſit Cytherea repertis.
Oceanum interea ſurgens Aurora relinquit.
It portis iubare exorto delecta iuuentus. 130
Retia rara, plagae, lato venabula ferro,
Maſſylique ruunt equites, et odora canum vis.
Reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exſpectant: oſtroque inſignis et auro
Stat ſonipes, ac frena ferox ſpumantia mandit. 135
Tandem progreditur, magna ſtipante caterua,
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.

Cui

127 *auerſata* olim lectum, teſtante Seruio. et ſic Romanus. 129 *Occaſum i.* Hamb. pr. — *fulgens Aurora* Oudart. ſimilem diuerſitatem apud Ouid. II. Faſt. 500. notat Burm. — *relinquit* Heinſ. praetulit e Medic. et Sprot. et Pierianis nonnullis, quibus adde Romanum. Et ſequitur *It.* 130 *iubare excito* Hamb. alter. *dilecta i.* tres Burm. *turbata i.* Excerpta Burm. 131 *et lato* Cariſ. I. Inſt. Gramm. 132 *Maſſylii, Maſilii, Meſſali, Maſſàli, Maſſili*, varie corrumpitur vox in codd. 133 *in thalamo* Goth. ſec. *in limine* Montalb. 135 *Stant* Zulich. *et fr.* Witt. ac Nonius in *ferus.* — *mordet* alter Hamb. 137 *in picto* ſec. Moret.

128. Venus riſit inſidioſa Iunonis oratione, quum ſcilicet eius conſilia euentum non habitura eſſe bene noſſet. v. ad v. 90. *dolis repertis* Seruius compertis vel deprehenſis interpretatur, idque Burm. ſequitur; malim tamen *dolos repertos*, excogitatos a Iunone, inuentos, intelligere, *vt conſilia reperta* et ſimilia. Et ſic ſup. II. 164. *ſcelerum inuentor Vlixes. riſit dolos r.* fuiſſet vulgaris ratio.

129. Homericum Ἠὼς μὲν κροκόπεπλος ἀπ' Ὠκεανοῖο ῥοάων Ὤρνυτο paſſim obuium.

130—32. cf. Gratii Cyneg. 223 et Intpp. *iubare* h. l. ſolis. Nimis ſubtiliter Seruius de lucifero. — *Maſſyli* h. l. ſimpl. de Afris. *odora canum vis*, nota forma Homerica βίη Πριάμοιο; proprie canes robuſti. *fida canum vis* iam Lucretius praeiuerat. cf. Weſſeling. Obſſ. II, 14. *odorus* noue, qui odorem ſequitur, ſagax.

133. *cunctantem.* bene Seru. morabatur ſtudio placendi. Sed hanc elegantiam Homerus non eſſet ſectatus.

137—39. Chlamyde eſt induta purpurea, cuius oras ambit limbus acu vel radio pictus et variegatus. cf. inf. V, 259.

crines

Digitized by Google

Cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
Aurea purpuream subnectit fibula vestem.
Nec non et Phrygii comites, et laetus Iulus, 140
Incedunt. Ipse ante alios pulcherrimus omnis
Infert se socium Aeneas, atque agmina iungit.
Qualis, vbi hibernam Lyciam, Xanthique fluenta
Deserit; ac Delum maternam inuisit Apollo,
Instauratque choros: mixtique altaria circum 145
Cretesque Dryopesque fremunt, pictique Agathyrsi:
Ipse iugis Cynthi graditur, mollique fluentem
Fronde premit crinem fingens, atque implicat auro:
Tela sonant humeris. Haud illo segnior ibat
Aeneas; tantum egregio decus enitet ore. 150
Postquam altos ventum in montis, atque inuia lustra.

Ecce

138 *ex humero* multi codd. sed meliores et Virgiliana ratio defendunt alterum *ex auro*. Sic Rom. et alii ap. Pier. quem vide, et Medic. et alii Heinsiani. — *nodantur et auro* Sprot. ex interpolatione. v. not. 140 *Tyrii c.* Rom. et nonnulli Pierii; forte ex v. 162. *et pulcher Iulus* Sprot. et pro var. lect. pr. Hamb. sed *laetus* accommodatius h. l. vt bene Burm. obseruat. 144 *Delon* alii. sed Virgilius enuntiationes latinas in his amat, vt Heins. docuit. 145 *Instaurantque* Leid. vn. ita res transferretur ad *Cretes et Dr.* — *Instruxitque* Hugen. *que* post *mixti* deest alteri Menag. 146 *Curetes Dryopesque* pr. Hamb. memorabilis lectio; nisi quod ab interpolatore esse potest, qui metrum laborare putabat. *Curetesque Driopesque* Regius. *Cretes Dr.* alii. *Agatirsi* scribunt fere librarii. 147 *Inde* Exc. Burm. a pr. m. 148 *Fronte* Medic. et Menag. pr. *fluentes crines* Parrh. *fugiens* Exc. Burm. a pr. m. *cingens* pr. Moret. *surgens aut* Goth. sec. 150 *emicat* pr. Hamb. pro var. lect. *auro* Leid. et Ven. 151 *i. saxa* Parrh.

crines nodantur in aurum doctius quam *auro*, aurea fascia, vel vt Seru. aureo retiolo, quod colligit comas, quae Graecis κρωβύλη (vsitatius κρώβυλος) dicitur.

141 — 42. *pulcherrimus*, Veneris munere puta. lib. I, 589 sqq. *agmina iungit*, Troianorum cum Tyriis. cf. inf. XI, 145. v. Burm.

143 — 49. v. Excurs. II. ad hos verss.

149 — 50. Duplex igitur comparationis momentum et concitatioris incessus et pulchritudinis.

151 — 55. In v. 152. 53. potest Homerus obuersatus esse Il. δ, 106 — 8. *deiectae* h. l. quae se deiecerant, quae desilierant. — Ceruos alia parte

ex

Ecce ferae, saxi deiectae vertice, caprae
Decurrere iugis: alia de parte patentis
Transmittunt cursu campos atque agmina cerui
Puluerulenta fuga glomerant, montisque relinquunt. 155
At puer Ascanius mediis in vallibus acri
Gaudet equo: iamque hos cursu, iam praeterit illos,
Spumantemque dari pecora inter inertia votis
Optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.
Interea magno misceri murmure coelum 160
Incipit. Insequitur conmixta grandine nimbus.
Et Tyrii comites passim, et Troiana iuuentus,
Darda-

152 *a vertice* Goth. tert. 153 *de rupe* Hugen. 154 *Transmutant* Zulich. *campos cursu* Menag. sec. 159 *discedere* Sprot. 160 *fulmine* a pr. m. Wall. *turbari* m. Goth. sec. 161 *comitata* g. aliquot Pier. male. *nimbis* Ven. 162 *At T.* pr. Hamb.

ex montibus decurrentes per campos agminatim fugere ait. De ceruis in Africa cf. sup. I, 184.

156—59. Iuuenilem exsultationem facile quisque sentit. Sed simul expendendus verborum dilectus — quam contemtim, *pecora inertia!* Importunum est, illud in memoriam reuocare, quod Ascanius Paphum a Venere auectus erat lib. I, 691 sqq. neque nunc eum rediisse poetae erat monendum, in re, quae ministerio diuino non amplius indigebat. cf. Burm.

160 sqq. In copia et ornatu breuitatem et vim agnosce. *Tecta* omnino loca, quibus tegantur, arbores, cauernae etc. vt Cerda. Concubitum ipsum sileri quis miretur, aut poëtae pudorem in eo multis verbis praedicet? quasi vero in epico carmine consuetudinis cum muliere descriptio accurata dari debuerit. Quod in ceteris honestati studet poëta, ad temporum magis quam ad poëtae indolem referendum videtur, diuersum scilicet ab Homerico aeuo. Quod denique honesto nuptiarum ac coniugii nomine furtum hoc amantum praetendit, id ad seruandam personae dignitatem in Aenea et Didone pertinet. Putant Intpp. Calypsus speluncam Virgilio obuersatam. Quod v. 165. sub ingressum speluncae non *pius Aeneas*, sed *dux Troianus* adpellatur, eximio poetae iudicio factum, Steelius post Addisonum obseruasse fertur; nimis argute vtique. Nam epicis poëtis talia pro simplici et proprio sunt nomine; quippe quae tantum ad ornatum et varietatem valere debent.

Digitized by Google

Dardaniusque nepos Veneris, diuersa per agros
Tecta metu petiere. Ruunt de montibus amnes.
Speluncam Dido dux et Troianus eamdem 165
Deueniunt. Prima et Tellus et pronuba Iuno
Dant signum: fulsere ignes, et conscius aether
Connubiis: summoque vlularunt vertice Nymphae.
Ille dies primus leti primusque malorum
Caussa fuit. Neque enim specie famaue mouetur, 170
Nec iam furtiuum Dido meditatur amorem:
Coniugium vocat: hoc praetexit nomine culpam.
Extemplo Libyae magnas it Fama per vrbis:
Fama

164 *Testa* pr. Moret. an *tesqua* rogat Burm. 166 *et* ante *Tellus* a multis abest; itaque eleganter coni. Heins. *Primae Tellus et p. I.* 167 *Dat* Franc. Goth. pr. *ignis* Exc. Burm. 168 *Connubiis* Heins. e melioribus post Pierium, assentiente poëtarum vsu; alii *Connubii.* Rottend. *Coniugii* a m. pr. *Conubio* vn. Pier. 169 *laborum* pro diu. lect. pr. Rottend. et pr. Hamb. et sic Iul. Philarg. ad II. Georg. 168. Verum potest illa lectio ex Aen. VII, 481. huc reuocata videri. 170 *famaque* duo. *fama spemue* Goth. tert. *moretur* Sprot. *moratur* Doruill. 172 *protexit* tres Burm. male. 173 *Libyes* aliquot Pier. et ed. Ven. *fit* Goth. sec. *magna fit* Gud. cum trinis aliis Burm.

166—68. Mala nuptiarum omina enarrare debet poëta et videtur: motum terrae, aëris fragorem vento concitati, fulmina et per montium iuga auditos clamores vel vlulatus, quae omnia, cum tempestate et procella magna interdum coniuncta, praeclare ad deas pronubas, Tellurem et Iunonem, et ad Nymphas, tanquam carmen nuptiale canentes, referuntur. cf. Ouid. Epist. VII, 95. 96. *Prima* malim pro *primum* accipere; argutari videtur Burm. Ad vlulatum Nympharum cf. Apollon. III, 1217. Tellus inter deas nuptiarum auspices, ex disciplina Etrusca. v. Seru. ad h. l. et Passer. Vas. Etrusc. To. I, p. 4. nec mirum, si Tellurem genetricem et altricem omnium rerum cogites. cf. Orphicos Hymnos XXV.

169. dies ἀρχέκακος Homerico voc. Il. ε, 63. Mox *species*, pro decoro positum videtur. Non iam dedecoris vel infamiae metu mouetur.

171. 172. Nec iam clam exercet, non iam celat amorem, *praetexit culpam nomine* exquisitius quam vulgare *nomen culpae*, obtendere, ad excusationem. v. inf. 500.

Vid. Excurs. ad v. 173 et seqq.

173—188. Nobilissimus de Fama

Fama malum; quo non aliud velocius vllum:
Mobilitate viget, viresque adquirit eundo; 175
Parua metu primo; mox sese adtollit in auras,
Ingrediturque solo, et caput inter nubila condit.
Illam Terra parens, ira inritata deorum,
Extremam, vt perhibent, Coeo Enceladoque sororem
Progenuit, pedibus celerem, et pernicibus alis. 180
Monstrum horrendum, ingens: cui, quot sunt corpore [plumae,
Tot vigiles oculi subter, mirabile dictu,

174 *qua non* Romanus et Medic. adeoque libri vetustissimi; acc. Rottend. pr. a m. pr. et sic Gudianum habere in Cortii Exc. notatum video. Etiam Seruius ita legi testatur. Nec tamen Heins. recipere ausus, etsi impense placeret. — *violentius vllum* Hamburg. sec. 175 *adquirit* ex antiqua scriptura post Pier. emendauit Heins. Vulgo *acquirit*. Gud. a m. sec. *anquirit*. 177 *Ingrediturque solum* Macrob. V. Sat. 13. at c. 3. vulgata lectio. cf. inf. X, 763. 178 *inritata* Heins. e Medic. et aliis scripsit. *iritata* volebat Pier. pro vulg. *irritata*. cf. Burm. 179 *Caeo* al. male. Nam Κοῖος. cf. ad Georg. I, 279. *Ceo Celeoque* Exc. Burm. *Anceludoque* Menag. pr. vt al. *Enchelado*. *sorores* Parrh. *sorore* tert. Mentel. 181 *quod* Rom. Mentel. pr. *sunt quot* Hugen. *pectore* Oudart. et Wall. 182 *Peruigiles s.* pr. Hamb. *subsunt* Franc. Parrh. et plerique Pier. *subeunt* Ven. Wall. cum Goth. tert. *oculos subtus* Schol. Lucani lib. I, 472. *oculis subsunt* ed. Ven. *mirabile visu* Exc. Burm. a m. pr. sed aliunde repetitum.

Fama locus. In nonnullis Homericam Eridem ante oculos habuit Il. δ, 440—43. forte cum Cerere Callimachi H. in Cer. 59. ex eadem Eride adumbrata, inprimis in versibus 176, 177. *mox sese attollit* etc. Virgilium aemulatus est Ouid. XII Met. 39 sqq. et felicius Statius. Theb. III, 426 sqq. vbi illa in comitatu Martis. Valer. Fl. II, 116 sq. et Ouidium et Virgilium expressit.

173. Odyss. ω, 412. Ὄσσα δ' ἄρ' ἄγγελος ὦκα κατὰ πτόλιν ᾤχετο πάντη.

175. ornate pro, mobilis, celeris, est. Verba ex Lucretio petita VI, 340.

176. Primum *parua metu*, metuens scilicet redargui, vt bene Cerda, cohibet se, *quod initio cautius loquatur* — Seru. mox sumta licentia altius exsurgit.

178—180. Genealogia antiqua, Hesiodeae similis. Coeum Terra ex Coelo, v. Theog. 133. 134. vel ex Tartaro peperit. cf. Hygin. praefat. ibique Munker. Propter corporis magnitudinem Gigantum familiae facile eam adnumerare potuit. —

Digitized by Google

Tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
Nocte volat coeli medio terraeque, per vmbram
Stridens, nec dulci declinat lumina somno. 185
Luce sedet custos aut summi culmine tecti,
Turribus aut altis, et magnas territat vrbis;
Tam ficti prauique tenax, quam nuntia veri.
Haec tum multiplici populos sermone replebat
Gaudens, et pariter facta atque infecta canebat: 190
Venisse Aenean, Troiano a sanguine cretum,
Cui se pulchra viro dignetur iungere Dido:
Nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fouere
Regnorum inmemores, turpique cupidine captos.
Haec passim dea foeda virum diffundit in ora. 195
Protinus ad regem cursus detorquet Iarban,
Incenditque animum dictis, atque aggerat iras.

Hic Hammone satus, rapta Garamantide Nympha,
Templa

183 *ore* alter Menag. *auras* Gud. a m. pr. 184 *in medio* Goth. tert. *per vmbras* aliquot Pier. et Burm. 185 *stridet* oblongus Vatic. Pierii et sec. Rottend. — *declinant* Leid. vt int. *se*. — *limina* multi ap. Pier. et Burm. *lumine* pr. Moret. *coelo* alter Hamb. a m. pr. 186 *Et nec* pro *Luce* Goth. sec. *summo* Hugen. et tert. Mentel. a m. pr. *vertice* pr. Hamb. pro var. lect. 188 *paruique* Goth. pr. 189 *dum, cum, tunc* in libb. 191 *a* deest Medic. et pluribus aliis vt et alibi. v. ad I, 19. cf. Burm. 192 *munere D.* Menag. pr. 195 *diffudit* aliquot Pier. et Burm. 196 *cursu detorquet* Gud. a m. pr. sc. *se*, non male, inquit Heins. Sed cf. Burm. *Iarban* Heins. e Medic. et aliis; vulgo *Iarbam*, etiam *Hiarbam, Hiarban, Hiarba*.
198 *Ammone* duo Goth. puto et alii. *Agaramantide* Doruill.

ira deorum, irata diis propter Titanas in Tartarum coniectos.

183. ornate pro, tot ora ei sunt et aures.

193. *hiemem* v. Exc. ad lib. III. de annis error. Aen. *quam longa*, vt Graeci h. e. hiemem totam, cf. inf. VIII, 86. et saepe al. *hiemem fouere* exquisite, hiemale tempus luxui dare, vt bene Pompon. Proprie fouentur amores per hiemem.

194. *Regnorum*, Carthaginis illa, hic Italiae. *turpi c.* inhonesto amore. v. Seru. Mox *adgerat iras* exquisite pro auget.

198 — 202. Iarbas itaque Ioui Ammoni patri nouas in his terris Numidicis religiones et sacra instituerat. Nam oraculum Iouis Ammonis in Marmarica huc referri non debebat; sed ad eius exemplum Iarbas in Numidicas supra Carthaginem

Templa Ioui centum latis inmania regnis,
Centum aras posuit, vigilemque sacrauerat ignem, 200
Excubias diuum aeternas, pecudumque cruore
Pinguе solum, et variis florentia limina sertis,
Isque amens animi, et rumore adcensus amaro,
Dicitur ante aras, media inter numina diuom,
Multa Iouem manibus supplex orasse supinis: 205
Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis

199 *Iouis* Montalb. et Wall. 201 *Excubiasque deum* aliquot ap. Pier. *externas* Hugen. — *pecurumque* Leid. 203 *incensus* Exc. Burm. *amore* Gud. a m. pr. 204 *numera* olim lectum Seruio teste. 205 *sopinis* scrib. in binis ap. Burm. 206 *Iuppiter* mss. et viri docti. Antiquiorem tamen scripturam vna *p* fuisse non dubito; nam, vt scriptura pronuntiationem metri respectu in his sequeretur, serius factum. *Maurisia* al. ap. Pier.

ginem oras putandus est noua sacra inuexisse. cf. 206. 207. Potuit Virgilius Graecum aliquem, forte Alexandrinum, poetam sequi; nam multa in his olim super Libya fabulose tradita esse debuere, vti ex Apollonio Rhodio eiusque Schol. intelligere in promtu est. Et Cyrenaeorum domesticum aliquod fuit mythologiae systema. — *Garamantis Nympha* simpl. pro Libyca. cf. ad Ecl. VIII, 44. *rapta* v. sup. ad I, 28. — *posuit et sacrauerat* pro posuerat; sed v. Seru. ad h. l. — *centum* vt I, 416. — *vigilem ignem, Excubias diuum aeternas*, egregie de igni perenni, ad quem alendum sacerdoti peruigilandum et excubandum est. Ignis hic aeternus ex Iouis Ammonis religione petitus putandus. nota illa ex miraculo ap. Plutarch. de Orac. defect. p. 410. B. Ceterum Callimachum ante oculos habuisse videri potest in Apoll. v. 80 sqq. vt etiam ad illum locum monitum. — *et v. f. limina sertis* simpl. ad religionem ornandi templorum fores corollis referendum.

206 — 210. Tales preces saepius occurrunt; primo loco Il. η, 446 sq. et al. sed quod tam impiam vecordiam Iarbae tribuit, hoc calidissimis et ferocissimis Afrorum ingeniis adcommodate fecisse videtur. Vide modo Herodot. IV, 173. et 184. — *Maurusia gens*, Mauri, vel Mauretani, quibus h. l. Iarbas imperare traditur, apud Iustinum XVIII, 6. *Maxitani* sunt, iidem forte, qui *Mazyes* vel *Maxyes*, Nomadum genus, siue improprie Mauri a poëta dicti, (inf. 320. *Nomades.*) siue vt illi ab initio illas terras tenue-

Digitized by Google

Gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
Adſpicis haec? An te, genitor, quum fulmina torques,
Nequidquam horremus? caecique in nubibus ignes
Terrificant animos, et inania murmura miſcent? 210
Femina, quae noſtris errans in finibus vrbem
Exiguam pretio poſuit, cui litus arandum,
Cuique loci leges dedimus, connubia noſtra
Repulit, ac dominum Aenean in regna recepit.
Et nunc ille Paris cum ſemiuiro comitatu, 215
Maeonia

207 *choris* Leid. *odorem* Doruill. *amorem* alter Hamb. perperam. *Honor* de libatione in deorum honorem facta, frequens ap. poetas. 208 *Reſpicis h.* Franc. *Aſpicis hoc* Doruill. — *haec genitor, an cum tua* Venet. *an nae* vel *ne* mſſ. Pier. *torquens* Medic. et Leid. 209 *oremus* Doruill. 210 *immania m.* Doruill. 212 *Exiguum* Medic. a m. pr. *poſuit pretio* pr. Hamb. 213 *Cui leges dedimusque loci* Leid. et Hugen. *locis* Wall. 214 *Depulit* Leid. pro var. lect. ſed alterum voc. proprium. v. Burm. *at* Steph. *et* codd. Seruii. *Aeneam* aliquot, hinc Parrhaſ. *Aeneam in ſua regna r.* 215 *At nunc* Hamb. pr. male. v. Burm.

tenuerint, quas temporum ſucceſſu Numidae occuparunt; quamquam et hi origine Mauri eſſe potuere. Nam Numidarum nomen non tam ſtirpem quam vitae genus deſignat, pluribus diuerſae ſtirpis populis commune. — *libationem* epulis factis (v. I, 728.) omnino pro cultu ſacro ac religione dixit, vt poeta — *toris pictis* v. ſup. I, 708. vbi tamen melius locum ſuum tueri videntur quam inter Mauros. — *Adſpicis haec?* formulam illuſtrant ex Il. η, 448. et ex Euripide. v. Guell. — *caeci ignes* h. l. plus quam occulti, inuiſi; ſed, vel qui vani, inanes ſunt, vel qui temere et fortuito feruntur, quaſi caeco impetu. Male Seru. et al. — *miſcent*, h. l. turbant, animos, vt et alibi.

211. v. lib. I, 365 ſqq. 212. 214. *litus arandum.* Argutantur intppr. Eſt litoralis plaga et ager in terra mari vicina. — *loci leges dedimus*, h. e. locum poſſidendum; ita malim, quam locum ſub certa lege. *dominum*, non maritum, vt alibi ſaepe, ſed participem regni, immo ſolum regem et dominum interpretatur Burm.

215 — 18. *Paris ille;* doctius forte quam pro Iarbae Mauri perſona; mollis ille Troianus, qualis Paris apud Homer. Il. γ, 391 ſq. aut potius h. l. quatenus Aeneas, vt alter Paris, alii quaſi pactam coniugem eripuit. Sic et Seru. —

ſemiuiro

Maeonia mentum mitra crinemque madentem
Subnixus, rapto potitur. Nos munera templis
Quippe tuis ferimus, famamque fouemus inanem.
Talibus orantem dictis, arasque tenentem
Audiit omnipotens, oculosque ad moenia torsit 220
Regia, et oblitos famae melioris amantis.

216 *M. m. barba* Nonius in *subnixus. Moeonia* male vulgo scribitur. 217 *Subnexus* Leid. vn. et sic iam Geuart. et Salmas. maluerant. Adde Ruaeum, Cuninghamum. Pugnant contra Heins. h. l. et Gronou. Diatr. in Stat. c. 54. *Subnexus* in Statio etiam Marklandus probabat, Silu. V. 3, 115. et multa pro hac lectione afferri possunt. cf. inf. X, 137 et 138. aliaque loca in Indice. Potest tamen *Subnixus* exquisitius dictum videri. v. Not. — *raptu* ms. Georg. Fabric. et pr. Rottend. a m. sec. Certe *raptum* hoc sensu accipiendum. *rapta* Zulich. id est, stuprata. cf. Burm. 218 *flammam* coni. Voss. sed v. Burm. *mouemus* pr. Hamb. 219 Hic versus deerat alteri Menag. et poterat, Burmanno iudice, abesse; sed tuetur eum Macrob. III. Sat. 2. et inf. VI, 124. idem fere versus. — *aramque* Witt. et ed. Ven. cum Goth. sec. 220 *audit* Franc. vt inf. 672. — *vultusque* pr. Hamb. pro var. Lect. — *ad deuia* sec. Hamb. 221 *ouantes* Leid.

semiuiro c. cf. inf. IX, 617. *Maeonia — Subnixus* respicit Phrygiam mitram, h. e. *pileum incuruum*, vt Seru. habet, *de quo pendebat etiam buccarum tegimen*, binis vel ternis fimbriis seu fasciis descendentibus quae subter mentum colligari solebant; adeoque *subnixus*, mento ac crine subnixo mitra; scilicet mitra suppositum, subligatum habens *mentum crinemque madentem* vnguentis. *redimicula* sunt inf. IX, 616. Res in veteribus monumentis satis obuia et notata a Winkelm. (*Gesch. d. Kunst* p. 308.) Monum. ant. ined. p. 155. et a Raspio V. Cl. in descriptione Musei Walmodiani (*Neue Bibliothek d. sch. Wiss.* IV. T. I. P. p. 218 sq.) — *Maeoniam* pro Phrygia dixit, vt poëta, a vicina gente. Nam proprie Maeones diuersi a Phrygibus. *rapto potitur*, grauiter pro stupro fruitur, vt Seru. *famamque fouemus inanem*, opinionem de potentia dei. Haec multo magis inuidiosa in religione noua, nuper demum inducta, vide v. 198 sq. Fundus in nobiliss. loco Hecubae Euripideae v. 488 sqq. Ὦ Ζεῦ, τί λέξω; πότερα σ᾽ ἀνθρώπους ὁρᾷν etc.

219 — 221. *aras tenentem*, ex ritu precantum. — *oblitos famae melioris amantes*, egregie dictum, et ad sensum animi praeclare. cf. sup. 170.

222 sqq.

Tum ſic Mercurium adloquitur, ac talia mandat:
Vade age, nate, voca Zephyros, et labere pennis:
Dardaniumque ducem, Tyria Carthagine qui nunc
Exſpectat, fatisque datas non reſpicit vrbis, 225
Adloquere, et celeris defer mea dicta per auras.
Non illum nobis genetrix pulcherrima talem
Promiſit, Graiumque ideo bis vindicat armis:
Sed fore, qui grauidam imperiis, belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a ſanguine Teucri 230
Proderet, ac totum ſub leges mitteret orbem.

222 *Tum* Heinſ. e codd. poſt Pier. alii *Tunc.* — *cui talia* ſec. Moret. 223 *Zephyros, elabere* Franc. *pinnis* Medic. et Gud. 225 *datis* pr. Rottend. vide lib. I, 382. porro *perſpicit*, *proſpicit*, *aſpicit* paſſim in codd. Pier. Heinſ. et Burm. et noſtris. cf. mox v. 236. 226 *refer* alter Hamb. — *mea iuſſa* Ven. *mandata* edd. aliquot vulgg. 227 *genetrix nobis* Wall. Goth. ſec. 229 *belliſque* Parrh. *furentem* Wall. 230 deeſt *a* in multis Pier. et Heinſ. v. ſup. v. 191. *ab ſ.* Nonius. cf. Heinſ.

222 ſqq. Ex Odyſſ. ε, 28 ſqq. 43 ſqq. vbi Mercurius ad Calypſo mittitur, vt Vlyſſem illa dimittat, (non ex Il. ω, 333 ſqq.) haec expreſſa, iam ab aliis notatum. Non tamen ibi copioſa illa Mercurii ad iter ſe accingentis deſcriptio aeque diſplicet, vti ea, quam Virgilius ſubiungit v. 238 ſqq. forte, quoniam hic maiore cum feſtinatione omnia aguntur atque adeo omnis mora interpoſita legenti grauis eſt et moleſta.

223. *voca Zephyros.* Vt *venti vocantur*, naui parata veliſque expanſis, (v. ſup. III, 253. V, 211. VIII, 707. cf. ad Georg. III, 193.) ſic h. l. *Zephyri* (omnino pro ventis) pennis ſiue alis aptatis pedibus. cf. inf. v. 339. Heinſius et hic exponit, *prouoca.*

225. *fatisque datas* (v. I, 382. et al. pro monſtratas) *vrbes* v. I, 258. inf. v. 234. *Romanas arces* vt II Georg. 172.

227 — 31. Summa δεινότης horum verſuum, inprimis 229 ſqq. *bis*, ſemel a Diomede Venus ipſa, Il. ε, 311 ſqq. tum ab Achille Neptuni opera Il. υ, 291 ſqq. Alii ad Veneris in ipſo Troiae excidio monitum referunt ſup. II, 589 ſqq. et 632. *promiſit* — *vindicat*, quandoquidem haec tempora aliquid commune habent; cf. Seru. h. l. — *grauidam imperiis Italiam*, quae multos imperatores eſt paritura, explicat Seru. probante Cerda et ipſo Burmanno. Tenue

Si nulla adcendit tantarum gloria rerum,
Nec super ipse sua molitur laude laborem;
Ascanione pater Romanas inuidet arces?
Quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur? 235
Nec prolem Ausoniam, et Lauinia respicit arua?
Nauiget. Haec summa est: hic nostri nuntius esto.
Dixerat. Ille patris magni parere parabat

232 *Quod si nulla monet* Witt. ex v. 272. 233 *ille* Wall. *sua* deest Doruill. *suum* Arusian. Mess. sed mendose. — *laborum* Medic. a m. pr. et Gud. et v. 273. Parrhas. *dolorem* Goth. tert. 234 *indicet arces* — Goth. tert. 235 *in* abest in nonnullis. v. Burm. in tert. Goth. expunctum a m. sec. 236 *Haec pr.* Goth. sec. *conspicit* Hugen. vide ad v. 225. — *Lauinaque* Sprot. et Exc. Burm. v. ad I, 2. *et* pro *nec*. v. Burm. ad Ouid. Met. III, 492. 237 *hoc summa est* emendabat Heumannus, docte quidem, sed frustra. v. Burm. idem, *hic nostri nuntius esto* vt ab alia manu adiecta recidebat, aduersante et hic Burmanno. Sed neuter videt, *nuntium* h. l. esse non narrantem, sed id quod nuntiatur. — *haec summaque* Doruill. — *heic* Commelin. *hinc n.* Oudart. et Zulich. 238 *volebat* sec. Moret. v. inf. 390.

tamen hoc, etsi verum. cf. II Georg. 169 sq. Melius alii *populum late regem* lib. I, 21. huc vocant; sed verba non expediunt. Scilicet poëtice *imperiis* dictum pro *imperio*; quo terrarum orbem complexura erat Roma. Non tamen video, quidni Ausonii exemplo Epigr. V. intelligas Italiam, quae multos potentes et late imperantes populos protulit. — *proderet*, protenderet, propagaret, vt bene Seru.

232—237. Omnia cum dignitate efferuntur. *Si nulla*, si non — nec ipse labores suscipere vult pro sua laude ac gloria. Burmanni ratio, vt *super* sit; insuper, admodum dura est. *inuidet*, cf. inf. 264. 274. 355. *prolem Ausoniam*, cf. 230. inf. 274. 275. VI, 756.

238 sqq. Ex Il. ω, 339 sqq. vbi Mercurius ad Priamum, et Odyss. ε, 43 sqq. vbi ad Calypso mittitur, haec adumbrata esse, iam ante monitum. Adde Odyss. ω, pr. Virgilium sequuti sunt alii, vt Statius, I. Theb. 303 sqq. Ouidius etc. Sed classicus de Mercurii officiis locus hic — *euocat* v. c. Protesilaum. v. Hygin. f. 103. cf. Orphic. Hymn. 56. Aeschylus Pers. 642 sqq. — *mittit*, ducit, Gr. τὰς ψυχὰς πέμπει, ψυχοπομπός. — *lumina morte resignat.* Quis verbi sensus sit, dubitatur. Excussis tamen omnibus rationibus, nihil est, quod magis ferri possit, quam Seruiana ratio, primo

Imperio: et primum pedibus talaria nectit
Aurea: quae sublimem alis, siue aequora supra, 240
Seu terram, rapido pariter cum flamine portant.
Tum virgam capit. Hac animas ille euocat Orco
Pallentis; alias sub Tartara tristia mittit;
Dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.
Illa fretus agit ventos, et turbida tranat 245
Nubila: iamque volans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri, coelum qui vertice fulcit;
Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris
Piniferum caput, et vento pulsatur et imbri:
Nix humeros infusa tegit: tum flumina mento 250
Praeci-

239 *et* abest ab Hamb. sec. *primo* Goth. tert. *Imperiis*, *primum* Hamb. pr. Leid. a m. sec. 240 *aequora iuxta* mss. ap. Macrob. V, 6. ex v. 255. puto. 241 *flumine* tert. Rottend. *fulmine* alter Hamb. *portent* Medic. a m. pr. et alii duo Heins. 242 *rapit* Menag. pr. *illa vocat* vna vocali elisa Longob. Pierii, et Mentel. pr. 243 *sub Tartara tristia.* Ordinem Burm. e codd. Pier. Heins. et suis restituit. Adde fragm. Vatic. Alii *sub tristia T.* 244 *limina* Gud. et Rottend. pr. quod Burm. arripit et probat, vt Mercurius defunctorum animabus resignet et aperiat limina inferorum. Verum ita nec diuersum hoc ab illis: *sub Tartara tristia mittit*; nec *limina* absolute ita de inferis locis dici posse videntur. cf. not. In fragm. Vatic. totus versus ad calcem pagellae erat adscriptus. 245 *transnat* Zulich. et Wall. cum nonnullis Pier. 247 *fulsit* aliquot Burm. 248 *Atlanti* Ven. et Goth. tert. a m. sec. *qui n.* Montalb. sed *cui* Prudentii quoque imitatione firmat Heins. *cum n.* Beda ap. eund. 249 *Pinniferum* Gud. et duo Leid. *Penniferum* tert. Rottend. *et coelo* Parrhas. a m. pr. *quassatur* apud Bedam et in binis Moret. ac Donato. Hinc et emendatio Heinsiana in Silio I, 206. loco hinc expresso firmari poterat, aut si firmata satis esset, eandem lectionem in Virgilio stabilire. *imbre* Beda et Goth. sec. *igni* Goth. pr. 250 *flamina* Goth. pr.

primo loco posita, qua per *claudit* redditum videas. Noue scilicet pro obsignare, occludere, dixit *resignare*; Etsi non ignorem, nec exemplum memorari, in quo simplex *signare* eo sensu adhibitum sit, nec alibi facile hoc Mercurii officium laudari, vt morte oculos claudat. Sed variat in talibus superstitio vel maxime.

245. *Illa fretus* vt toties Homerus πεποιθώς, pro, *cum illa.* — *agit* ante se, quis dubitet?

246—51. Famosum Atlantis nomen iam in vetere Graecia, nauigantum, puto, fabulis, vt ceterae fabulae Libycae. Obuia

Praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
Hic primum paribus nitens Cyllenius alis
Constitit: hinc toto praeceps se corpore ad vndas
Misit; aui similis, quae circum litora, circum
Piscosos scopulos humilis volat aequora iuxta. 255
Haud aliter terras inter coelumque volabat;
Litus arenosum Libyae ventosque secabat

Materno

251 *regit* Gud. *rigat* tert. Rottend. 252 *Sic et Cyllenius heros* Wall. *Nec paribus primum* Doruill. *quamuis hic vertice coeli* Lutat. ad Statium, sed ex lib. I, 225. vti Burm. vidit. 253 *hic t.* duo Burm. *tanto* Goth. pr. *pectore* Ven. 254 *circum quae* Parrh. et sic Guningh. e codd. Markl. 255 *contra iuxta* Doruill. et omissum *humilis.* v. Burm. 256. 257 Ingrati versus, et sono in voce extrema eodem bis redeunte, et impedita verborum structura. De hac v. not. — In codd. Medic. et multis aliis Heinsii et Burm. *ac Libyae*, vel *et L.* at Gud. a m. pr. cum aliis *ad L.* — *ventoque* Ven. Sed haec parum iuuant. Heins. coni. *coelumque volatu*, vel *volando.* Elegantior

Obuia vel rudi hominum generi imago montis in viri effigiem conuersi; hinc ducta frequens illa Atlantis tanquam vasti gigantis descriptio, cumque coelum inniti videatur altissimorum montium vertici, hinc Atlas coelum ferre creditus. Apud Pindar. Pyth. I, 36. Aetna οὐρανία κίων. et Homer. Od. α, 52 — 54. de ipso Atlante, ἔχει δέ τε κίονας αὐτός etc. et hinc alii, quos vide partim ap. Cerdam h. l. Reliqua de Atlante firmat Leo Africanus Descript. Afric. p. 25. 26. — *duri* recte Seru. laboriosi, propter aerumnas, quas tolerat v. 249 sqq. — *Piniferum* vix proprie a poëta dici potuit; et dubites, an Libyae iuga pinus alant. cf. Plin. V, 1. Solin. c. 37. Virgilium aemulatus est Silius I, 202 sq. sed suo more, vt in singulis partibus variandis vel transferendis operam ludat.

252. *nitens* h. l. de volatu. *paribus alis*, leni volatu, vt Seru. cf. IX, 14. Cogita de eo temporis momento, cum inhibetur volatus, vt subsidat ales.

253 — 55. Ante oculos Odyss. ε, 50 — 54. vbi auis λάρος expressa, quae fulica esse putatur. — *ad vndas*, versus mare mediterraneum, quod Carthaginem attingit, ἐξ αἰθέρος ἔμπεσε πόντῳ. — In eo non arguendum, quod tam parum itineris compendium fecit Mercurius, dum Atlantem prius adit, quam Carthaginem; Spectatur tantum Atlantis altum iugum, cui deus ex coelo descendens primo loco insistit, hinc ad humiliora loca procedit.

256 — 58. Si lectio sana est, distinguere malim cum viris doctis

Materno veniens ab auo Cyllenia proles.
Vt primum alatis tetigit magalia plantis,
Aenean fundantem arces ac tecta nouantem 260
Conspicit: atque illi stellatus Iaspide fulua
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena,
Demissa ex humeris: diues quae munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreuerat auro.

Contitior est Bentleii emendatio ad Horat. I, Od. 34. *legebat*. Tan. Faber totum versum iugulabat, qui et Zulich. deest; abesse eum malim et ipse; sed sententia repugnat. Hoc enim agit poëta, vt Mercurii volatum iuxta mare ac litus declaret. Sunt tandem codd. Pierii et Heinsii et bini Gothani, in quibus versus *Materno veniens* praeponitur alteri: *Litus arenosum*; hoc arridebat Heinsio, cum sic ingratus sonus tollatur. At Burm. qui docte de hoc loco egit, vulgatum ordinem (cuius etiam in fragm. Vatic. vestigia visuntur) tuetur similium versuum exemplo, inprimis lib. X, 213. 214. Ita manet saltem hoc: esse versus a Virgilio; nec tamen tollitur eorum asperitas. 258 In nonnullis desiderari hunc versum, notauit Ge. Fabric. 259 *allatis* duo Burm. item *mapalia*. 260 *tela n.* ed. D. Heins. operarum vitio. 261 *ac illi* Goth. tert. an *ecce illi?* 262 *lana, luna, leua* aberrant in *laena*. 263 *Dimissa* multi, vt solent. cf. Burm.

doctis post *Libyae*, vt sit: *M. volabat inter terras coelumque* (Μεσσηγὺς γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος Il. ε, 769. de Iunonis equis) ad, vel versus, *Litus a. Libyae;* vt v. 253. *ad vndas.* Omissio praepositionis satis frequens poëtae; et sic aurium etiam fastidio occurritur. Burmannus in vulgata distinctione acquiescit, et ad scriptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum subiectorum proprie spectat; vt deficiat aliud verbum simile post *Litus a. Libyae.* — *Materno ab auo*, per Maiam, Atlantis f. Seru.

259—61. *magalia* v. sup. I, 421. *arces* pro munimentis vrbis et pro ipsa omnino vrbe. v. sup. I, 424. 425. *fundantem*, fundamenta ponentem, vt Burm. quem vide; proprie, fundamentis iactis inaedificantem. *tecta nouantem*, priuatas aedes nouas educentem. cf. Burm.

261—64. *Conspicit; atque illi.* Offendit haec oratio tanquam paullo ieiunior pro tali carmine, nec accurata illa vestitus descriptio in medio rerum cursu exspectabatur. Vt saltem *atque* abesset! Sed libri nil mutant. *stellatus* exquisite pro distinctus ac fulgens, sc. in capulo et vagina. *iaspide fulua*, epitheton non vrgendum. Non enim inter praestantiores sui generis fuluae numerantur. v. Plin. XXXVII, 37. quem

Digitized by Google

Continuo inuadit: Tu nunc Carthaginis altae 265
Fundamenta locas, pulchramque vxorius vrbem
Exſtruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipſe deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, coelum et terras qui numine torquet:
Ipſe haec ferre iubet celeris mandata per auras. 270
Quid ſtruis? aut qua ſpe Libycis teris otia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec ſuper ipſe tua moliris laude laborem;
Aſcanium ſurgentem, et ſpes heredis Iuli
Reſpice; cui regnum Italiae Romanaque tellus 275
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus

Morta-

265 *vadit* tert. Rottend. a m. pr. 267 *Conſtruis* Zulich. 268 *claro tibi me* Menag. pr. *dimittit* multi et hic. 269 *ac terram, et terram* alii ap. Heinſ. *qui fulmine* Parrh. 270 *celſas* ſec. Rottend. 271 *Quis* Gud. *t. omnia* ed. Ven. male. 273 *Ne ſ.* Exc. Burm. *ſua* Mentel. pr. Totus verſus abeſt a Medic. et Goth. tert. in nonnullis manu ſecunda inſertus aut margini adſcriptus. Apud Pompon. Sab. legitur: „*Nec ſuper* ſecundum Apronianum.„ Videtur aliquid excidiſſe. Nam corrector ille Virgiliani operis (v. Tom. I. p. XXVI.) verſum hunc reſciderat, vt ex Medicei codicis lectione apparet. 274 *ſpes ſurgentis* pr. Hamb. Doruill. ex lib. X, 524. aut potius ex anteced. verbis. 276 *Debetur* Hugen. et pr. Rottend. a m. pr. v. IX, 619. *voce locutus* Doruill.

37. quem tamen *fuluas* iaſpides omnino memorare non video, quod tamen Seruius affirmat, niſi *fulua* pro viridi accipienda, vt inf. V, 309. *fulua oliua*. — *ardebat* ornate pro erat. — *telas* int. ſtamina. Erat igitur veſtis haec craſſa, χλαῖνα, ipſius Didonis manibus texta. cf. inf. XI, 73. et III, 483.

265. *inuadit.* Habitum futurae orationis oſtendit. *Seru.*

266. *vxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium.

268 ſq. Verſus ex Il. λ, 201. — *claro Olympo.* Ὀλύμπου αἰγλήεντος. — *torquet* exquiſitius quam mouet, cf. XII, 180. *numine* h. l. vi ſua. — *teris otia,* exquiſite vt *conſumitur, teritur tempus.* Exemplis rem firmauit Marklandus ad Stat. III. Silu. 5, 60. Liu. I, 57. cf. Burm. — *ſurgentem* mauult dicere poeta, quam creſcentem. cf. I, 366.

276—278. *tali ore,* oratione. Seru. Diſceſſum hunc dei non exſpectata Aeneae excuſatione aliquantum artis habere, etiam Cerda vidit. cf. inf. 388 ſqq. quamquam hoc in deorum allo-

Digitized by Google

Materno veniens ab auo Cyllenia proles.
Vt primum alatis tetigit magalia plantis,
Aenean fundantem arces ac tecta nouantem 260
Conspicit: atque illi stellatus Iaspide fulua
Ensis erat, Tyrioque ardebat murice laena,
Demissa ex humeris: diues quae munera Dido
Fecerat, et tenui telas discreuerat auro.

Conti-

tior est Bentleii emendatio ad Horat. I, Od. 34. *legebat*. Tan. Faber totum versum iugulabat, qui et Zulich. deest; abesse eum malim et ipse; sed sententia repugnat. Hoc enim agit poëta, vt Mercurii volatum iuxta mare ac litus declaret. Sunt tandem codd. Pierii et Heinsii et bini Gothani, in quibus versus *Materno veniens* praeponitur alteri: *Litus arenosum*; hoc arridebat Heinsio, cum sic ingratus sonus tollatur. At Burm. qui docte de hoc loco egit, vulgatum ordinem (cuius etiam in fragm. Vatic. vestigia visuntur) tuetur similium versuum exemplo, inprimis lib. X, 213. 214. Ita manet saltem hoc: esse versus a Virgilio; nec tamen tollitur eorum asperitas. 258 In nonnullis desiderari hunc versum, notauit Ge. Fabric. 259 *allatis* duo Burm. item *mapalia*. 260 *tela n.* ed. D. Heinf. operarum vitio. 261 *ac illi* Goth. tert. an *ecce illi?* 262 *lana, luna, leua* aberrant in *laena*. 263 *Dimissa* multi, vt solent. cf. Burm.

doctis post *Libyae*, vt sit: *M. volabat inter terras coelumque* (Μεσσηγὺς γαίης τε καὶ οὐρανοῦ ἀστερόεντος Il. ε, 769. de Iunonis equis) ad, vel versus, *Litus a. Libyae*; vt v. 253. *ad vndas*. Omissio praepositionis satis frequens poëtae; et sic aurium etiam fastidio occurritur. Burmannus in vulgata distinctione acquiescit, et ad scriptorum morem refert, quo verbum ad alterum tantum subiectorum proprie spectat; vt deficiat aliud verbum simile post *Litus a. Libyae*. — *Materno ab auo*, per Maiam, Atlantis f. Seru.

259—61. *magalia* v. sup. I, 421. *arces* pro munimentis vrbis et pro ipsa omnino vrbe. v. sup. I, 424. 425. *fundantem*, fundamenta ponentem, vt Burm. quem vide; proprie, fundamentis iactis inaedificantem. *tecta nouantem*, priuatas aedes nouas educentem. cf. Burm.

261—64. *Conspicit; atque illi*. Offendit haec oratio tanquam paullo ieiunior pro tali carmine, nec accurata illa vestitus descriptio in medio rerum cursu exspectabatur. Vt saltem *atque* abesset! Sed libri nil mutant. *stellatus* exquisite pro distinctus ac fulgens, sc. in capulo et vagina. *iaspide fulua*, epitheton non vrgendum. Non enim inter praestantiores sui generis fuluae numerantur. v. Plin. XXXVII, 37. quem

Continuo inuadit: Tu nunc Carthaginis altae 265
Fundamenta locas, pulchramque vxorius vrbem
Exstruis? heu regni rerumque oblite tuarum!
Ipse deum tibi me claro demittit Olympo
Regnator, coelum et terras qui numine torquet:
Ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras. 270
Quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
Si te nulla mouet tantarum gloria rerum,
Nec super ipse tua moliris laude laborem;
Ascanium surgentem, et spes heredis Iuli
Respice; cui regnum Italiae Romanaque tellus 275
Debentur. Tali Cyllenius ore locutus

Morta-

265 *vadit* tert. Rottend. a m. pr. 267 *Construis* Zulich. 268 *claro tibi me* Menag. pr. *dimittit* multi et hic. 269 *ac terram, et terram* alii ap. Heinf. *qui fulmine* Parrh. 270 *celsas* sec. Rottend. 271 *Quis* Gud. *t. omnia* ed. Ven. male. 273 *Ne s.* Exc. Burm. *sua* Mentel. pr. Totus versus abest a Medic. et Goth. tert. in nonnullis manu secunda insertus aut margini adscriptus. Apud Pompon. Sab. legitur: „*Nec super* secundum Apronianum.„ Videtur aliquid excidisse. Nam corrector ille Virgiliani operis (v. Tom. I. p. XXVI.) versum hunc resciderat, vt ex Medicei codicis lectione apparet. 274 *spes surgentis* pr. Hamb. Doruill. ex lib. X, 524. aut potius ex anteced. verbis. 276 *Debetur* Hugen. et pr. Rottend. a m. pr. v. IX, 619. *voce locutus* Doruill.

37. quem tamen *fuluas* iaspides omnino memorare non video, quod tamen Seruius affirmat, nisi *fulua* pro viridi accipienda, vt inf. V, 309. *fulua oliua.* — *ardebat* ornate pro erat. — *telas* int. stamina. Erat igitur vestis haec crassa, χλαῖνα, ipsius Didonis manibus texta. cf. inf. XI, 73. et III, 483.

265. *inuadit.* Habitum futurae orationis ostendit. *Seru.*

266. *vxorius* cum dilectu dictum, ad Didonis arbitrium.

268 sq. Versus ex Il. λ, 201. — *claro Olympo.* Ὀλύμπου αἰγλήεντος. — *torquet* exquisitius quam mouet, cf. XII, 180. *numine* h. l. vi sua. — *teris otia,* exquisite vt *consumitur, teritur tempus.* Exemplis rem firmauit Marklandus ad Stat. III. Silu. 5, 60. Liu. I, 57. cf. Burm. — *surgentem* mauult dicere poeta, quam crescentem. cf. I, 366.

276—278. *tali ore,* oratione. Seru. Discessum hunc dei non exspectata Aeneae excusatione aliquantum artis habere, etiam Cerda vidit. cf. inf. 388 sqq. quamquam hoc in deorum allo-

Digitized by Google

Mortalis visus medio sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
At vero Aeneas adspectu obmutuit amens,
Adrectaeque horrore comae, et vox faucibus haesit. 280
Ardet abire fuga, dulcisque relinquere terras,
Adtonitus tanto monitu imperioque deorum.
Heu quid agat? quo nunc reginam ambire furentem
Audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
Atque animum nunc huc celerem, nunc diuidit illuc, 285
In partisque rapit varias, perque omnia versat.
Haec alternanti potior sententia visa est:
Mnesthea Sergestumque vocat, fortemque Cloanthum

Classem

277 *C. o. l. Mortalis*, Ge. Fabric. in msf. iunctum viderat. *in sermone* aliquot Burm. *relinquit* Exc. Burm. 278 *inuanuit* Hugen. *vmbram* Ven. 279 *obm. vno* alter Menag. 280 *Erectaeque* pr. Hamb. pro var. lect. v. inf. V, 138. 282 *imperio monituque* ap. Priscian. lib. XI. 283 *agit* sec. Rottend. *quonam* tres Burm. et ita Nonius. *quonum* Leid. 284 *affatum* Exc. Burm. *et quae* alii, sed sustulit *τὸ et* Heinf. Pierianorum et suorum librorum auctoritate. 285 *Atque* omnes codd. et Schol. Cruqu. Horatii II. Od. 16. Importunum tamen et forte ex lib. VIII, 20. illatum, vbi duo hi versus repetuntur. Placet Heinsii coni. *Vtque animum*. 286 deest Gud. a m. pr. item fragm. Vatic. a m. pr. 288 *fortemque Serestum* optimi libri Medic. Gud. et alii ap. Pier. et Heinf. et fragm. Vatic. ac duo Goth. et potest vulgata ex lib. I, 510. repetita videri. vnde etiam *Anthea* in nonnullos venit. *Mestea*, *Cloanta* al.

alloquiis frequentissimum esse solet. cf. inf. IX, 656. 657. cf. sup. Excurs. ad lib. I, 402. p. 123.

278. 280. Homerica: Στῆ δὲ ταφών. — Ὀρθαὶ δὲ τρίχες ἔσταν — θαλερὴ δέ οἱ ἔσχετο φωνή. cf. Il. ω, 358 sqq.

281—84. Egregii versus rerum veritate et verborum dilectu. *Heu? quid agat*, vt IX, 399. et al. — *ambire*, cum dilectu pro adire.

285. 86. putant expressum Homericum διάνδιχα μερμήριξεν. et v. 287. Ὧδε δέ οἱ φρονέοντι δοάσσατο κέρδιον εἶναι. vt Il. ξ, 23. π, 647 — 652. et saepe alibi. cf. Od. λ, 228. 229. *diuidit* efficacius quam vertit, voluit, vt V, 701. 702. *alternanti*, varia mente tractanti *Seru.* immo alternis animo versanti haec.

288 sq. Forma orationis poëtam decet, pro, Haec — vt vocaret Mnestheum — eosque iuberet naues clam instruere, socios nauales conuocare, (cf.

Odyss.

Digitized by Google

Classem aptent taciti, socios ad litora cogant;
Arma parent, et, quae sit rebus caussa nouandis, 290
Dissimulent. Sese interea, quando optima Dido
Nesciat, et tantos rumpi non speret amores,
Tentaturum aditus, et quae mollissima fandi
Tempora, quis rebus dexter modus. Ocius omnes
Imperio laeti parent, ac iussa facessunt. 295
At regina dolos (quis fallere possit amantem!)
Praesensit, motusque excepit prima futuros;
Omnia tuta timens. Eadem inpia fama furenti
Detulit armari classem, cursumque parari.
Saeuit inops animi, totamque incensa per vrbem 300
Bacchatur. Qualis commotis excita sacris

Thyas,

289 *aptant — parant* Goth. sec. et tert. *sociosque* vulgg. sed τὸ *que* sustulit Heins. post Pier. secundum codd. *ad limina* Exc. Burm. 290 *parant* alter Hamb. *et* abest ab ed. Iunt. *et quae rebus sit* Gud. cum fragm. Vatic. et binis aliis. Totum versum omittit alter Gudianus. 294 *quis* Heins. e libris, vt Virgilii mos fert. vulg. *qui*. 295 *et i.* fragm. Vatic. *facescunt* Franc. *capessunt* pr. Hamb. pro var. lect. 296 *dolo* Ven. a m. sec. scilicet vt iungatur *dolo fallere*; *qui* Mentel. tert. vt sit *quomodo*. Verum sic sententia iugulatur. — *posset* aliquot Burm. 297 *accepit* aliquot Pier. 298 *fata* Goth. tert. a m. pr. et Menag. pr. *furentis* Medic. a m. pr. et hoc illustrat Pompon. Sab. „Apronianus ait, *furentis*, sicque intelligit: „eadem fama furentis Didonis detulit armari classem.„ Etsi hic Apronianus illam lectionem non probasse, sed damnasse, videtur.

Odyss. ξ, 332.) expedire armamenta naualia, et dissimulare, qua de caussa haec praeter exspectationem faciant.

293. 94. pro tentaturum aditus — tempora — et modum, qui sit rebus agendis et consiliis accommodatus. *Aditus* cf. inf. 423 de alloquio. *mollissima*, quando de discessu consilium ei exponi posset mollissime, cum minimo eius dolore.

296 sqq. Egregie omnia haec ad affectus amoris veritatem, multoque magis in Didonis a v. 305 sqq. oratione. Obuium tamen in talibus, singulorum dictorum vim, ac verborum dilectum, percipere et aestuantis animi signa agnoscere.

297 — 301. *excepit* auribus, sensu. animaduertit. — *furenti* pro ei. *impia fama* h. l. saeua. — *Bacchatur* summa cum vi dictum pro discursitat.

301 — 3. Haec sunt vetustiora illa Bacchi orgia ac sacra τριετηρικὰ, tertio quoque anno

Thyas, vbi audito ſtimulant trieterica Baccho
Orgia, nocturnusque vocat clamore Cithaeron.
Tandem his Aenean conpellat vocibus vltro:
Diſſimulare etiam ſperaſti, perfide, tantum 305
Poſſe nefas? tacitusque mea decedere terra?
Nec te noſter amor, nec te data dextera quondam,
Nec moritura tenet crudeli funere Dido?
Quin etiam hiberno moliris ſidere claſſem,
Et mediis properas Aquilonibus ire per altum, 310
Crude-

302 *Thyias* Medic. Pierii, fragm. Vatic. a m. pr. Gud. et Mentel. pr. et ſic ex Velio Grammatico reponere volebat Pierius, recte puto; etſi prior in *θύω* natura longa eſt. cf. Burm. h. l. et Bentl. ad Horat. II. Od. 19, 9. *Theias*, *Thias* alii vitioſe, vti mox *triaterica*, *triatericha*. — *ſtimulat* Doruill. a m. ſec. *trepidant tr.* Velius Longius ap. Heinſ. *Bacchi* fragm. Vatic. ſed *o* adſcripta. 303 *nocturnisque* Burm. e Lutatio. *nocturnosque* Gud. *Citbero* Wall. 306 *discedere* multi ap. Burm. et duo Goth. 308 *vulnere* Exc. Burm. 309 *moliri* Medic. cum aliis Heinſ. vt iungatur cum *properas*; non male. 310 *In mediis* pr. Hamb. *per Auſtrum* Goth. ſec.

no a Thebanis celebrata, a Thracibus in Graeciam illata, diuerſa ab Athenienſium Dionyſiis, et inter ſacra veterum hominum enthuſiaſtica primo loco numeranda. Extra vrbem in monte Cithaerone nocturnis discurſibus religio haec arcana a mulieribus quoque frequentabatur. Hinc ſingula in his verſibus illuſtranda — *commouere ſacra* voc. proprium in ſacris de initio caerimoniae facto. — Bene Seru. „Verbo antiquo vſum tradunt. Moueri enim ſacra dicebantur, cum ſolennibus diebus aperiebantur templa inſtaurandi ſacrificii cauſſa.„ — *Baccho audito*, dum clamatur, Io Bacche! — *orgia ſtimulant* Baccham, incenditur eius animus inter ſacras caerimonias, quas parari videt et audit. cf. loc. Tryphiod. 357 ſqq.

305. v. ad 296. Potuit in hac Didonis expoſtulatione ante oculos habere alteram illam Medeae ap. Apollon. IV. 356 ſqq. diuerſa tamen Medeae et Didonis conditio ac fortuna, niſi quod vtraque pudorem violauerat. Comparat cum iisdem Ariadnes querelas Viſin. ap. Catull. LXI, 133 ſqq.

309. v. ſup. 52. cf. Exc. ad lib. II. de temp. Errorr. Aen. *hiberno ſidere* vt Georg. I, 1. *quo ſ.* quoniam ad ſiderum ortus et occaſus nauigatio fiebat.

311—13.

Digitized by Google

Crudelis? Quid si non arua aliena domosque
Ignotas peteres, et Troia antiqua maneret;
Troia per vndosum peteretur classibus aequor?
Mene fugis? Per ego has lacrimas, dextramque tuam te,
(Quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui) 315
Per connubia nostra, per inceptos Hymenaeos;
Si bene quid de te merui, fuit aut tibi quidquam
Dulce meum; miserere domus labentis, et istam,
Oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
Te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni 320
Odere; infensi Tyrii: te propter eumdem
Exstinctus pudor, et qua sola sidera adibam,
Fama prior. Cui me moribundam deseris, hospes?
Hoc solum nomen quoniam de coniuge restat.

Quid

311 *arma* Goth. sec. a m. pr. cf. ad I, 550. *domusque* aliquot Pier. 312 *si Troia* Goth. tert. satis bene. 314 *tuamque* multi ap. Burm. sed haud dubie vitiose. *te* Aproniani lectionem esse, Pompon. Sab. monuit. 315 *relinqui* Franc. Versus deerat Parrh. at Venetus ei praeponit alterum: *Per connubia n.* 316 *inceptosque* aliquot Burm. 320 *Libyae* pr. Moret. et sic Arusian. Messius ap. Heins. *Libie* Dorvill. — *Numadumque* multi et *Numidumque*. Hoc iam Pierius praeferebat. Sed Graecum poëtae haud dubie placuit. *Numidaeque* sec. Moret. cf. inf. 535. et al. 321 *et te* pr. Hamb. 323 *Cur me* duo Burm. male. *morituram* legitur ap. Priscian. lib. XIII. aliter scripti.

311—13. Atqui hoc, mari procellis turbato nauigare, ne tum quidem faceres, si reditus in patriam pateret.

315. *aliud nihil* sc. quod sperare de me possis. Comparant Eurip. locum (in Iphig. in Aul. 909 sqq.) et v. 316 sq. Il. ο, 39. *incepti H.* sunt recentes, nihil aliud, adeoque ipsa nouitate dulces, vt Seru. Mox *Libycae g.* v. sup. 196 sqq.

320—24. „Dicitur ingenti affectu hos versus pronuntiasse (Virgilius), cum priuatim paucis praesentibus recitaret Augusto; nam recitauit primum libros tertium et quartum.„ Haec Seru. et ex eo Pompon. Sab. cf. Vita Virg. §. 46. et sunt sine dubio versus tales, vt vel legentis vel audientis animum commoueant. Profecit ex iis Ouid. Epist. Didus v. 121 sqq. — *Fama prior*, quam habui ante tuum aduentum v. Burm. *de coniuge*, hoc solum nomen (sc. *hospes*) mihi restat de te, qui fueras antea coniux. v. Burm.

Quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater 325
Destruat, aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
Saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
Ante fugam suboles; si quis mihi paruulus aula
Luderet Aeneas, qui te tamen ore referret;
Non equidem omnino capta ac deserta viderer. 330
Dixerat. Ille Iouis monitis inmota tenebat
Lumina, et obnixus curam sub corde premebat.
Tandem pauca refert: Ego te, quae plurima fando
Enumerare vales, numquam, Regina, negabo
Promeritam: nec me meminisse pigebit Elissae; 335
Dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
Pro re pauca loquar. Neque ego hanc abscondere furto
Speraui, ne finge, fugam; nec coniugis vmquam
Prae-

326 *Destruit* pr. Moret. et Exc. Burm. *an captam* sec. Moret. 328 *paruus in aula* tres Heins. sed vulgatam tuetur Iuuenalis imitatio Sat. V, 138. *nullus tibi paruulus aula Luserit Aeneas*; et Catulli exemplum LVIII, 216. 329 *qui te tamen* e Medic. et aliis, praestantioribus etiam Pierianis, et Arusiano Messio, Heinsius. Vulgo: *qui te tantum*, alii *qui tantum te*. 330 *aut* alii codd. et edd. ante Heins. *ac destructa* Puget. *videret* Menag. alter. 331 *inuicta* Goth. tert. non inficete. 332 *tenebat* alter Hamb. sed v. lib. I. 211. 335 *nec te* Seru. ad I. Aen. 74. *Elissae* Heins. cum Mediceo et melioribus; et sic Graecis Ἔλισσα. vulgg. *Elisa*. 336 *Dum meminisse* Wall. — *regit* Heins. e Medic. et aliis. Vulgo *reget*, alii *regat*. tert. Moret. *regis*. 337 *Pro te* ed. Dan. Heinsii male. v. Burm. *loquor* sec. Rottend. et tres Burm. *ego* deest ibidem in nonnullis. *furtim* pr. Moret. vt alibi. cf. Burm. 338 *nec finge* tres Burm. cum Goth. tert. *ne coni*. Exc. Burm.

325 — 30. *Quid moror?* quin statim moriar. *Pygmalion dum* — propter illa v. 360 sqq. — *Luderet* ornate et suauiter pro esset. *capta ac deserta* grauiter pro relicta a te. Ceterum qui v. 328. reprehendunt, nostris moribus rem aestimant; quod in vetere poeta parum recte fit.

331 sqq. *immota*, vt nec adspiceret et miserationem Didonis vultu argueret. cf. 369. — *curam*, h. l. dolorem. *tandem*, ὀψὲ δὲ δὴ Homericum.

335. Comparant Il. χ, 387, 8.

336. εἰσόκ' ἀϋτμὴ Ἐν στήθεσσι μένῃ Homericum, vt Il. ι, 605 et alibi.

338 sq. *Praetendi* accipiunt, praetuli. Sane notà res est τὸ δᾳδουχεῖν in nuptiis. Sed non ipse

Praetendi taedas, aut haec in foedera veni.
Me si fata meis paterentur ducere vitam 340
Auspiciis, et sponte mea conponere curas;
Vrbem Troianam primum dulcisque meorum
Reliquias colerem: Priami tecta alta manerent;
Et recidiua manu posuissem Pergama victis.
Sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, 345
Italiam Lyciae iussere capessere sortes.

 Hic

339 *haud haec* Goth. pr. 340 *voluissent d.* vnus Pierii. 341 *aut sponte* Hamb. alt. *meas* idem cum aliquot aliis. *deponere* Vratisl. 343 *et* ante *Priami* secundum codd. Pierii et suos sustulit Heins. 344 *rediuiua* aliquot Pier. sollenni varietate. 345 *Grineus, Crineus, Crynaeus,* passim scribitur vitiose. *Cirrhaeus* pr. Hamb. pro var. lect. quod per se non malum esset, a Cirrha prope Delphos ductum. *crinitus* vn. Guelpherb. in Exc. Sax. 346 *visere c.* Goth. sec. inscitia librarii.

ipse sponsus faces fert. Malim eo sensu positum, quo v. 172. *praetexere*; vt se nunquam *taedas*, iustas nuptias, *praetendisse*, prae se tulisse, suae cum Didone consuetudini nomen iusti matrimonii tribuisse dicat; nec *haec in foedera* h. e. in has leges consensi, vt coniux essem. Et sic iam Guellium accepisse video.

340—44. Comparant Odyss. π, 148 sq. *meis auspiciis* idem quod *sponte mea*, sed ornatius, meo lubitu ac voluntate. *componere curas*, exquisite, vel res ordinare vel finire aerumnas, cf. sup. I, 249. Si mihi viuere liceret, vbi vellem, tamen vel sic ceteris omnibus praeferrem hoc, vt locum veteris Troiae incolerem vrbemque euersam reficerem; tantum abest, vt Carthagine vitam exigere malim. Argutantur interpretes. — *recidiua Pergama*; delectatur hac voce Virgilius et alibi, siue a surculis siue a semine repullulascente petita; *recidiua posuissem*, restituissem, iterum excitassem. Tribus autem modis eandem rem declarauit; ne forte in animum veniat legere *Aut recidiua*, vel cum Burm. *colerem* pro *coluissem* positum putare; Dicendum potius, *posuissem* pro *ponerem* dictum. Sed et alterum recte.

345. 46. Omnino Apollinis oraculum Deli (sup. III, 94 sqq.) acceptum significari, Seruius volebat, et cum eo alii, quos vidi. Ita tamen vix locum haberet, frigeret vtique, repetitio illa: *Gryneus Apollo* (cf. ad Ecl. VI, 72.) et *Lyciae sortes* (sup. 143.): malim itaque ad responsa Apollinis referre in vtroque templo, et illo

Digitized by Google

Hic amor, haec patria est. Si te Carthaginis arces
Phoenissam, Libycaeque adspectus detinet vrbis;
Quae tandem, Ausonia Teucros considere terra,
Inuidia est? Et nos fas extera quaerere regna. 350
Me patris Anchisae, quoties humentibus vmbris
Nox operit terras, quoties astra ignea surgunt,
Admonet in somnis et turbida terret imago.
Me puer Ascanius, capitisque iniuria cari,
Quem regno Hesperiae fraudo, et fatalibus aruis. 355
Nunc etiam Interpres diuum, Ioue missus ab ipso,
(Testor vtrumque caput) celeris mandata per auras
Detulit. Ipse deum manifesto in lumine vidi
Intrantem muros, vocemque his auribus hausi.

Desine

347 *hic patria est* tres Heins. — *Carth. altae* Ven. et Gud. pro var. lect. 348 *Libyae* Do[illegible]ll. *affectus* Hamb. alt. *demeret* Seruius *in nouis et emendatis libris* legi testatur; quod I. Fr. Gronouio et Heinsio arridebat. Sed bene illud refellit Burm. et *detinet* tuetur tanquam quod proprium hac in re sit. 349 *Teucro* Hugen. *Troas* Ven. *consistere* duo Burm. perpetua variet. v. ad VI, 67. 353 *insomnis* vna voce Franc. et Reg. v. ad II, 220. *noctis imago* Hugen. lapsu librarii. 354 *capitisque ini. sacri* Ven. et Vratisl. 355 *et* deest Zulich. non male. 356 *Huc* etiam Hugen. — *rursus* ab Goth. tert. imperitia librarii. *ab alto* aliquot codd. ap. Heins. et Burmannus, quem vide. 357 *vtrimque* Goth. pr. 358 *in* deest Witt. et Wall. *limine* tres, vt al.

illo apud Myrinam Aeolidis, et hoc ad Patara, accepto. Plura autem huiusmodi vaticinia ac sortes Aeneae in Italiam aduentum praedixisse, supra vidimus in Disquis. de *Aen. Inuent.* Ex iisdem priscis historiis ducta somnia v. 350 sq. vt ibidem notauimus.

347. *amor* cf. sup. III, 134.

350. *Quae inuidia est?* quid vetat, quominus fiat? vt passim φθονεῖν et inuidere. v. Burm.

351. Comparant Il. ψ, 105 sq. *surgunt* v. I. Georg. 539.

353. *turbida imago*, turbata, tristis, vt V, 695. ita verius Seru.

356 sqq. Adornata verba, vt Il. ω, 223. *vtrumque caput*, meum ac tuum. Nec tamen male Aeneae et Ascanii intelligas. Formula iurandi ipsa satis est nota, nec de ea quaeritur. Mox, *manifesto in lumine* v. Exc. ad I, 402. ἐσέδρακον ἄντην, Il. ω, 223.

360. Il.

Desine meque tuis incendere teque querelis: 360
Italiam non sponte sequor.
Talia dicentem iamdudum auersa tuetur,
Huc illuc voluens oculos, totumque pererrat
Luminibus tacitis, et sic adcensa profatur:
Nec tibi diua parens, generis nec Dardanus auctor, 365
Perfide; sed duris genuit te cautibus horrens
Caucasus, Hyrcanaeque admorunt vbera tigres.

360 *Dum sine* Goth. tert. *meque teque* v. Burm. ad Lucan. IX, 985. *incessere* pr. Hamb. pro var. lect. *querellis* vetustiores libri Pier. et Heins. 361 *quero* Doruill. cf. Burm. 362 multi *aduersa*, pessime; etsi Burmanno non displiceat. *versa* Doruill. 364 *precatur* ed. Cerdae. nescio an et aliae, obuio lapsu. 366 *seu d.* Schol. Horat. I. Od. 21. *durus* Oud. *cotibus* Wall. 367 *Hyrcaniaeque* Goth. tert. vt ap. Dionys. Perieg. 690. 699. sed est librarii vitium.

360. Il. ι, 608. Μή μοι σύγχει θυμὸν ὀδυρόμενος καὶ ἀχεύων Ἀτρεΐδῃ ἥρωϊ φέρων χάριν. — *incendere*, quam opportune positum! commouere, luctu, dolore et ira exasperare. Cerda laudat Catulli: *Nostros vt luctus, nostraeque incendia mentis* (LXI, 226.) Addunt Val. Fl. VII, 243.

362—64. Egregia animi tumidi repraesentatio. — *auersa*, adeoque oblique, torue. v. Cerda. *Luminibus tacitis*, h. e. ipsa tacens, vt v. c. VII, 343. Non audiendus Burm.

365 sqq. Orationis huius, cum vehementissimis ac grauissimis affectibus insurgat, vim ac virtutem omnes satis animaduertunt, et vnusquisque facile percipiat. Primae lineae in Patrocli ad Achillem verbis sunt: Νηλεές. οὐκ ἄρα σοίγε etc. Il. π, 33 sqq. vnde quis poetarum idem non expressit. cf. Cerda et sup. Ecl. VII, 43 sqq. *Caucasus* et *Hyrcanae tigres* poeticae tantum Didoni, non verae, conueniunt; nec Homerus ad talia deflexit. Multo tamen magis naturae rerum ac veritati consentanea sunt, quam Andromachae verba ap. Euripid. Troad. v. 761 sqq. De aliis Hyrcanis, quam de Caspiis, vix quisquam hic cogitaret, nisi Seruius Hyrcanos Arabiae (de quibus Freretus inter alios apud Burm. ad h. l. videndus) huc aduocasset; quod si auctoritate interpretum priorum fecit, tenendum est. Nam habet Arabia tigres, et Bacchum inde reducem tigribus vectum exhibet poetarum ratio.

Digitized by Google

Nam quid dissimulo, aut quae me ad maiora reseruo?
Num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
Num lacrimas victus dedit, aut miseratus amantem est? 370
Quae quibus anteferam? iam iam nec maxuma Iuno,
Nec Saturnius haec oculis pater adspicit aequis.
Nusquam tuta fides. Eiectum litore, egentem
Excepi, et regni demens in parte locaui.
Amissam classem, socios a morte reduxi. 375
Heu Furiis incensa feror! nunc augur Apollo,

Nunc

368 *quod* Rottend. tert. vnde Heins. *quo d. aut quo me*. Porro quatuor Burm. *aut quid me*, quod Burmanno non displicebat. *qui me* Doruill. 369 *Non f. i. n. non l. f. Non.* aliquot ap. Burm. Alii modo *num* modo *non*, ex more. — *Nunc fluctu* a m. pr. — *l. traxit* Hamb. pr. a m. pr. *texit* Mentel. pr. an pro *tinxit*? 370 *haud mis.* duo Burm. *miseretur* duo alii. *est* omittunt multi, male hoc quidem loco. 371 *ante feram* diuisim multi. *non* et *neque* tres Burm. 372 *inspicit* Menag. pr. etiam bene. 373 *Nusquam est t.* aliquot Pier. male ad sententiae breuitatem. — *litore egentem* olim iunxerunt Seru. et Prisc. merito improbatum a viris doctis. *litore*, est, in litore. v. Burm. vel in litus. 374 *Suscepi* Priscian. et Codex ap. Pier. sed vulgatam etiam Seneca habet lib. VII. de Beneff. 24. — *et regem in p.* Goth. sec. 375 *Eiectam cl.* Prisc. lib. VII. et sup. versu. *classim* duo Heins. v. sup. ad III, 5. *sociosque* vel, *et s.* multi, vt solet copula male intrudi. 376 *auctor A.* Hugen.

368. Nam quorsum me contineo? quasi verendum sit, ne eum ira exasperem? an maiorem vllam iniuriam ac contumeliam accipere, grauius quicquam et durius ex hoc homine audire possum? In seqq. etiam hoc obserua, quam egregie hoc ad dolorem et animi aestum valeat, quod repente tertia persona vtitur!

371. *Quae quibus anteferam?* Annon haec extrema sunt? durissima et grauissima, quibus contumeliosius quicquam ne cogitari quidem possit? vt adeo illud locum habere nequeat, ferenda esse haec tanquam modica, ne grauiora experiar. Hanc sententiam mihi quidem locus, verba et ipse affectus postulare videntur. Vulgo accipiunt vel, quae prius, quae posterius dicam? Ita et Seruius; vel, quae aliis maiora dicam?

373 — 76. Diuina plane haec, sententiarum et verborum grauitate! Et omnino magna suauitas ad amantis deceptae sensum in his querelis de perfidia et ingrato animo. — Ceterum ante oculos fuisse videtur primum Calypso Odyss. ε, 130

Digitized by Google

Nunc Lyciae sortes, nunc et Ioue missus ab ipso
Interpres diuom fert horrida iussa per auras.
Scilicet is Superis labor est: ea cura quietos
Sollicitat. Neque te teneo, neque dicta refello. 380
I, sequere Italiam ventis: pete regna per vndas.
Spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
Supplicia hausurum scopulis, et nomine Dido
Saepe vocaturum. Sequar atris ignibus absens:

377 *et* abest a Franc. *ab alto* alt. Hamb. cum Exc. Burm. v. sup. 356. 378 *durum fert* Goth. sec. *h. dicta* Medic. et Colot. Vrsini. Eadem varietas sup. v. 226. 379 *bis S.* vulg. ante Pier. et sic aliquot codd. ap. Heins. *hic* Probus et Schol. Statii ap. eumd. 380 *Sollicitet* alter Hamb. 381 Post *Italiam* distinguunt codd. multi, at alii cum Lutatio et Rufiniano ap. Burm. alteram rationem seruant. *Insequere* Zulich. et Leid. vn. a m. pr. cum binis Goth. — *per auras* Wall. ex 378. cum Goth. tert. a m. pr. 382 *in mediis* Parrh. *possint* alter Hamb. *poscunt* Medic. a m. pr. 383 *Supplicio haesurum* fuere olim, qui emendarent, propter insolentiam voc. *hausurus*. In Witt. erat *hausturum*, vulgatiore ratione. *haurire poenas*, est pro accipere, adeoque luere, dare poenas: modo v. 359. *vocem haurire* vidimus, h. e. accipere, audire; vti alias est excipere, recipere, vel et *bibere*. Haesere in verbi vsu viri docti. — *nomina* Wall. *numine* al. ap. Burm. — *Didum* alicubi lectum Pierius narrat. 384 *Sequor* alter Hamb. *a. i. ardens* Sprot.

s, 130 sq. tum Euripidis Medea v. 476 sqq. forte et Ariadne Catulli in Epithal. 149 sqq. — *regni in parte* cf. sup. 214. *amissam classem* sc. renouaui et *reduxi. Seru.* Cum haec enumerasset in Aeneam merita ac beneficia sua, dolore et furiis tantae viri perfidiae amens subiicit: *Heu Furiis incensa feror!* Nunc aliquamdiu oratione subsistere putanda; sicut omnino per interualla singulae sententiae pronuntiandae. Inprimis hoc tenendum v. 380. et post 381.

378. 379. *horrida iussa*, quibus parere aliquis horreat adeoque hactenus terribilia. *quietos* pro *eos*; at quanta cum vi! Consentit Epicureum dogma, nec tamen ad hoc respexisse dici debet Dido.

381. Comparant illa Agamemnonis: φεῦγε μάλ' etc. Il. α, 173.

382. *mediis scopulis* vel in medio mari, vel potius poetica ratione, inter scopulos, in scopulis omnino. — te *supplicia* esse hausurum, daturum poenas. v. Var. Lect.

384. *Sequar atris ignibus*, multa argutantur passim interpretes.

Digitized by Google

Et, quum frigida mors anima seduxerit artus, 385
Omnibus vmbra locis adero. Dabis, inprobe, poenas.
Audiam: et haec manis veniet mihi fama sub imos.
His medium dictis sermonem abrumpit, et auras
Aegra fugit, seque ex oculis auertit et aufert;
Linquens multa metu cunctantem, et multa parantem 390
Dicere. Suscipiunt famulae, conlapsaque membra
Marmoreo referunt thalamo, stratisque reponunt.
At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
Solando cupit, et dictis auertere curas;

Multa

385 *subduxerit* aliquot Pier. alter Voss. Leid. et Wall. cum Goth. pr. Sed *seducere*, pro abducere, separare, amant passim poëtae, vt vel Indices doceant. *secluserit* Leid. et ed. Ven. quae varietas et sup. I, 562. occurrebat. *eduxerit* Seruius legisse videri potest. *animae* Pierius perperam Seruio obtrudebat. 388 *abrupit* aliquot Burm. et Goth. tert. *obrumpit* Sprot. 390 *cuncta metu* Exc. Burm. *sectantem* Wall. a m. pr. — *volentem* Medic. cum Heins. et Pierianis multis aliis, folia variatione. Qui apud Seru. *Linquens* pro delinquens, deficiens, accepere, in seqq. debuere iungere: *multa — dicere suscipiunt f.* 392 *Marmoreum thalamum* pro in, nec hoc indocte, Moret. pr. et Exc. Burm. 393 *dolorem* tres Burm.

pretes. cf. Seru. Praestat Furiarum faces huc reuccare, vt Seruius primo loco: *Inuocatas tibi immittam Diras*, et Cerda. Vocabis moribundus Didonem; tunc Furiae sceleris in me commissi tibi obuersabuntur; siue: ego, etsi absens, tibi occurram tanquam ex Furiis vna et faces intentabo oculis. cf. Sueton. Ner. 34. et inf. v. 472. Forte Apollonium ante oculos habuit IV, 386 sq. Nunc Ouidii leuitatem compara Epist. VII, 65 sqq.

385 — 87. *anima seduxerit artus*, exquisite, seiunxerit. Vulgare est, animam ab artubus. — *Anima*, — *Vmbra* — *Manes* cf. ad Tibull. III, 2, 15. — *Audiam* apud inferos, te dedisse poenas. Qui loquendi modus et alibi occurrit. cf. Vrsin.

388 — 92. Abrupto vtique hoc sermone nihil disertius, nihil eloquentius dici poterat. — *auras fugit*, in thalamum se recipere putanda. — *aegra* praeclare, quippe mox deliquium animi passura; sed adhuc vires sumit ab irae aestu. Reliquorum vide ornatum pro, suscipiunt eam et reportant in thalamum.

393 — 95. ornate, quamquam eam solari cupiebat. — multum dolens (πολλά γ' ὀδυρόμενος) et amore ardens.

397

Digitized by Google

Multa gemens, magnoque animum labefactus amore; 395
Iussa tamen diuom exsequitur, classemque reuisit.
Tum vero Teucri incumbunt, et litore celsas
Deducunt toto nauis. Natat vncta carina:
Frondentisque ferunt remos, et robora siluis
Infabricata, fugae studio. 400
Migrantis cernas, totaque ex vrbe ruentis:
Ac veluti ingentem formicae farris aceruum
Quum populant, hiemis memores, tectoque reponunt:
It nigrum campis agmen, praedamque per herbas
Conuectant calle angusto: pars grandia trudunt 405
Obnixae frumenta humeris: pars agmina cogunt,
Castigantque moras: opere omnis semita feruet,

395 Deerat versus Parrhas. 396 *sequitur* tres Burm. *classimque* Sprot. 398 *tuto* Vratisl. 399 *ramos* multi Heins. et Burm. facili lapsu. Sed et *Frondentes remi* exquisitius quid, quam *f. ramus*; etsi alias *ramus*, *truncus*, *trabs*, eleganter pro *remo* dici possit. 400 *fugae studio*. Desunt haec pr. Rottend. a m. sec. 402 *velut* Medic. cum aliis. Sic et inf. v. 441. *aceruom* Gud. ex more suo. 403 *Comportant* Lactant. de Ira Dei c. 7. memoriae vitio. 404 *Et* Sprot. *nigris campum* Exc. Burm. a m. pr. *per herbam* Nonius, et sic Leid. vn. et Goth. tert. 405 *Conuectat* Witt. *collo* Leid. 406 *Obnixe* al. 407 *moras operae: omnis* Heins. laudat ex Medic. et Iunt. ed. Sed in illis vt et in aliis edd. est: *moras: operae omnis*; et est correctum *opere* in Medic.

397. cf. inf. IX, 72. Comparant Il. δ, 223 sq. de Agamemnone. Malim illa memorare, Il. β, 149 sqq. vbi Achaei de discessu cogitant. — Mox *vncta*, pice delibuta, *Seru*. *fugae* celeris profectionis, *idem*; vt poetae solent.

402 — 7. Accepit ab Apollonio, IV, 1452. de Minyis ad aquam repertam conuolantibus, sed egregie ornauit. Dignitate comparationem carere, censuerunt multi. cf. Burm. forte quod cardinem comparationis non viderent in festinationis notione verti, non autem in ipso animantis genere. Bene Seru. *ad studium respicit comparatio h. l. non ad personas*. A paruis rebus et animalibus exempla passim petuntur, non modo Homero, sed etiam castigatioribus, vt ap. Apollon. l. c. a formicis et muscis, IV, 1298. a pullis, et sic porro. Noster autem etiam oratione et delectu verborum rei dignationem fecit: *populant*, *tecto*, pro cauerna, *it campis agmen*, *praedam conue-*

Quis tibi tunc, Dido, cernenti talia sensus?
Quosue dabas gemitus, quum litora feruere late
Prospiceres arce ex summa, totumque videres 410
Misceri ante oculos tantis clamoribus aequor?
Inprobe amor, quid non mortalia pectora cogis?
Ire iterum in lacrimas, iterum tentare precando
Cogitur: et supplex animos submittere amori:
Ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415
Anna, vides toto properari litore circum:
Vndi-

408 *Quis tibi nunc* Burmanni emendationi deberi videtur, secundum poëticae orationis vsum. Heinsius ediderat: *tunc*; et vulgo libri habent: *tunc* vel *tum*, vel *dum*. D. Heinsii editio habebat: *Quae tibi*. 410 *Aspiceres* Parrh. *et* pro *ex* a pr. m. Medic. *vastumque v.* Wall. 411 *vastis clamoribus* Wall. 412 *corpora* Wall. a m. pr. 414 *animum* multi passim ap. Pier. et Burm. sed magis poëticus pluralis numerus. 415 *Nec quid* Wall. 416 *litore: circum Vndique conu.* vtique distinguendum cum Marklando V. Cl. ad Stat. II. Silu. 5, 13. De interpunctione codices frustra consulas. *litore cursu* Parrh.

ctant, humeris obnixae etc. *Ac* supple, tales videas, ita incedentes, veluti etc. — *hiemis memores.* Notus Horatii locus I Sat. 1, 35. — *It nigrum campis agmen*, „Hemistichium Ennii „de elephantis dictum, quo an„te Accius est vsus de Indis.„ *Seru.* — *calle angusto*, proprie ex formicarum natura, καὶ μίαν ἀτραπὸν πάντες βαδίζουσι, Aristot. H. A. IX, 38. *trudunt*, quae portare non possunt, *Seru.* — *moras* exquisite pro tardos, morantes, et statim *opere* pro *iis*, quae opus faciunt, formicis. Locum etiam Plinius in animo habuit lib. XI, 31. f. 36.

408. Oratoria apostrophe quam vim h. l. habeat, facile intelligitur. — *litora feruere* (quod inf. 416. *properari*) doctius quam, Troianos in litore; sic et v. 411. *misceri aequor* pro clamores m. in aequore.

412. Color ex Apollon. IV, 446, quando Medea Absyrtum iugulat — *ire in lacrimas*, quod vulgari ratione procedere, descendere ad lacrimas. — *animos* non male pro *iras* accipiunt nonnulli apud Seru.

415. Seruius ita accipit, vt *frustra* ex poëtae iudicio dictum fit: vt omnia experiatur; sed frustra! Scilicet turbabat illa vox, cum quaereretur de verborum ordine. Malim cum aliis iungere: *frustra moritura*, sc. si quicquam intentatum reliquisset.

416—18. *conuenere* v. sup. 289. — *vocat auras* v. sup. ad v. 223. — *coronas* ex more in re

Vndique conuenere: vocat iam carbasus auras:
Puppibus et laeti nautae inposuere coronas.
Hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
Et perferre, soror, potero. Miserae hoc tamen vnum 420
Exsequere, Anna, mihi. Solam nam perfidus ille
Te colere, arcanos etiam tibi credere sensus:
Sola viri mollis aditus, et tempora noras.
I, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
Non ego cum Danais Troianam exscindere gentem 425
Aulide iuraui, classemue ad Pergama misi:
Nec patris Anchisae cinerem manisue reuelli.

Cur

418 *posuere* Wall. v. sup. I. Georg. 304. 419 *tantum potui* aliquot ap. Burm. *spectare d.* emendabat Stephan. de Latin. Lipsii p. 469. quod Burmannus Secundus V. Cl. ad Anthol. p. 721 extr. probare videtur. Sed v. Not. 421 *Nam solam* Doruill. *s. iam* Goth. pr. 422 *arcanas — mentes* Parrh. 423 *vt t.* Witt. 425 *excidere* aliquot ap. Heins. et Burm. perpetua variatione. *ascindere, incendere, excingere*, aberrant alii. 426 *classemue* e codd. edidit Heins. Vulgo *que*. *classimue* Sprot. et h. l. v. ad III, 5. 427 *reuulsi* obl.

re laeta et h. l. in discessu optato, vti alias ex victo hoste, vel saluo reditu, vel festo die, et in re sacra. Quod non agnoscere voluisse videntur veteres Grammatici, qui versum reprehendebant, forte tanquam ex Georg. I, 304. repetitum. Apud Seruium: *Probus sane sic adnotauit: si hunc versum omitteret, melius fecisset.*

419. *si potui;* clarior sententia esset, si dixisset, *si debui.* Quandoquidem dolor hic mihi ab initio exspectandus, metuendus, erat; (nam praeuidere hunc Aeneae discessum poteram ac debebam, quippe qui in Italiam tenderet;) itaque pectus puto satis me esse firmaturam ad eum perferendum.

423. *aditus.* cf. sup. v. 293. Mox *hostem* egregie, ex affectu; infestum, odiosum virum. Male de hoste pro hospite dicto cogitant.

425 sqq. Color orationis frequens: Quid tantum in eum commisi, vt me fugiat? tamquam poëta, grauissima scelera, quae committi possint, memorat. v. Cerda h. l. et Tibull. I, 2, 79 sq. Ceterum tota oratione, qua ad infimas preces delabitur, nihil magis oratorium. Pleraque argutiis infirmauit Ouid. Epist. Didus v. 165 sq. dum haec exprimit.

425. cf. Il. β, 303 sq. cf. sup. III, 602.

427. *cinerem manesue reuelli,* docte pro laesi, violaui. Proprie reuel-

Digitized by Google

Cur mea dicta negat duras demittere in auris?
Quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
Exspectet facilemque fugam, ventosque ferentis. 430
Non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro;
Nec pulchro vt Latio careat, regnumque relinquat.
Tempus inane peto, requiem spatiumque furori;
Dum mea me victam doceat fortuna dolere.
Extremam hanc oro veniam: (miserere sororis:) 435
Quam mihi quum dederis cumulatam, morte remittam.
Talibus

obl. Vatic. ap. Pierium; sed damnat hanc formam Seruius. *cinerem* Heins. cum melioribus; vulgo *cineres*. 428 *neget* Medic. a m. pr. et tert. Rottend. Ita legisse debent ii, qui apud Seruium iungebant: *reuelli, cur* (vt propterea) *mea dicta n.* — *dimittere* alii, ex more. *immittere* Wall. cum glossa. *admittere ad aures* alter Hamb. 429 *Quo struit* alter Hamb. 431 *Non ego c.* Rottend. a m. sec. cf. inf. V, 194. *connubium* tert. Rottend. — *quod perdidit* Sprot. et Puget. vt iam apud Seruium interpretati sunt nonnulli. 432 *aut L.* duo Burm. *regnumue* Gud. a m. sec. 433 *fureris* alter Mentel. a m. pr. 434 *dolore* Medic. cum maiore fere codd. parte. Male tamen. 435 *ora* alicubi legi video in vulgg. 436 Virorum doctorum in hoc loco interpungendo, interpretando et, etsi nihil sanius esse potest, (v. not.) emendando, aestum vide apud Burm. nam singula repetere longum et inutile esset. Discrepantias codicum primo loco videamus. *mihi tu d.* Zulich. a m. sec. *cum dederit cumulata morte r.* Medic. quod Heins. praestare putabat, etsi, sensus qui sit verborum commodus, non subiecit. Eadem lectio in Parrhas. et Puget. et, *cumulata,* etiam alter Menag. et Moret. tert. In pr. Moret. *cumulatim* cum glossa, *quod mihi cum dederis cumulatum.* Porro *remittam* Heins. reposuit e melioribus suis et Pierianis; vulgo *relinquam*;

reuelluntur sepulcra. Mox *dicta* sunt preces, vt al. — *ventos ferentes* passim poëtae pro secundis. Res nota. v. Burmannum, quem mireris, tam inanem operam in Harduini somniis refellendis passim ponere.

433. 434. Docte pro tempus ad leniendam amoris vim primumque impetum frangendum, donec ille cum tempore in dolorem subsidat; cf. Ouid. l. c. v. 177 sqq. quod facere graues affectus solent; et ipsa mora discimus et adsuescimus, aduersa perferre.

433. Non iam coniugii, cuius spem et opinionem *ab initio* mihi ostendebas, fidem vt serues, oro, quandoquidem illam fefellisti iam.

436. Quam gratiam, quod beneficium, si mihi praestiteris,

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
Fertque refertque soror: sed nullis ille mouetur
Fletibus, aut voces vllas tractabilis audit.
Fata obstant, placidasque viri deus obstruit auris. 440
Ac velut, annoso validam quum robore quercum
Alpini

linquam; sed est prius illud exquisite pro *referam* dictum. *remissum* Parrh. et Puget. Iam olim super huius versus lectione dubitatum fuisse, ex Seruio et Pomponio Sab. patet; Lectionem quidem *dederis* Tuccam et Varium probasse, vterque tradit; at Medicei codicis scripturam *dederit* Aproniano deberi, ex Pomponio discitur, cuius tamen verba si recte intelligo, *cumulatam* Apronianus et ipse tenuisse videtur, non *cumulata*; etsi interpretatio ad ipsum refertur: *cumulando morte.* Adscribam Pomponii locum: *extremam hanc veniam, oro, vt impetres ab Aenea, id est beneficium. id est, vt protrahat discessum suum, donec discam dolere. Si concesserit, nunquam ero immemor talis beneficii. Sic legit Apronianus. Tucca et Varius, referente Sergio*, (Seruio) dederis *legunt:* cum dederis veniam, cumulatam morte remittam, (l. relinquam) *id est, relinquam acceptum ab eo beneficium, morte cumulando. ita intelligit Apronianus. hanc opinionem Sergius* (Seruius) *damnat*; et recte vtique, nam interpretatio ista nullum bonum sensum exhibet; etsi Seruius nihil melioris notae afferat. Manet igitur hoc: Tuccam et Varium probasse *dederis* et ad Annam retulisse; quod vnice verum propter illa: *miserere sororis*; quae verba tollenda erant, si alterum locum habere debebat, vt *dederit* legeretur, oratione de Aenea instituta; quamquam ne sic quidem aeque commode illa Aeneae, in longinquas terras profecto, per totam vitam gratiam referre velle videretur. 438 *ipse m.* Doruill. 439 *haud v.* Goth. pr. *nullas* Goth. tert. *illas* Menag. pr. *vllas voces* Parrh. 440 *obruit* Goth. sec. et subiicit versum inficetum: *Ne sint ammotae neque sistant gaudia mente* (f. menti). 441 *veluti* nonnulli et hic. cf. ad v. 402. *annoso validam* Heins. cum melioribus, etiam Pierianis; vulgo *annosam valido*; et *cum corpore* Exc. Burm. vulgari lapsu.

ris, vsque ad mortem grata ero; Haec est sententia nude enunciata, et ornatius, cumulatissime vsque ad mortem gratiam referam. Hoc, vt poëta, extulit: *cumulatam remittam* pro cumulate referam, et *morte*, in morte, antequam moriar. Ita, puto, interpunctione post *dederis* facta, res satis expedita. v. Var. Lect.

437—39. *fletus*, preces cum lacrimis fert ad Aeneam plus vice simplici. Hoc, puto, est *fertque refertque*. — *placidas*, translato epitheto a viro.

441 — 46. Comparationem hanc ex Il, π, 765 sqq. adumbratam esse, iam Macrob. volebat, vt et locum sup. lib. II, 416 sqq. vix tamen tenuissimas lineas

Digitized by Google

Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
Eruere inter se certant: it stridor; et alte
Consternunt terram concusso stipite frondes:
Ipsa haeret scopulis: et, quantum vertice ad auras 445
Aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
Haud secus adsiduis hinc atque hinc vocibus heros
Tunditur, et magno persentit pectore curas.
Mens inmota manet: lacrimae voluuntur inanes.
Tum vero infelix fatis exterrita Dido 450
Mortem

442 *huc* et *illuc* Sprot. 443 *et altae* Medic. cum praestantiore quoque, etiam fragm. Vatic. et Pier. parum referre, ait Burm. recte vtique, quoad sensum; sed altera prosaica forma est, altera, quis dubitet? poëtica. Igitur, qui textum nouat, *altae* reponet. 444 *terras* Goth. pr. cum ed. Hortensii; quod praeferrem, si idonea auctoritas esset; est enim magis poëticum et maius aliquid sonat. — *percusso* Hamb. pr. *vertice* Menag. pr. *frondes* sec. Rottend. 446 duplex lectio et hic, vt Georg. II, 292. vbi idem versus: *radice*, quam codicum sectam fragm. Vatic. ducit, et *radicem* Mediceus cum multis aliis Heins. et Pier. — *radicem in t. tendit* oblong. Pier. cum Puget. et Exc. Burm. 448 *persensit* multi Pier. et Heins. ac Burm. cum binis Goth. alii *praesentit*. v. sup. v. 297. 450 *Cum* Wall. Mox *fatis exercita Dido* emendabat Marklandus V. Cl. in Epist.

lineas ibi reperias; vt vana plane opera in comparationem et Homeri obtrectationem impendatur. Melius possis forte huc referre Il. μ, 131 sqq. sed imago rei ipsa et in rerum natura et in poëtis passim est obuia; at ornatus verborum notabilis inest: *velut cum Alpini Boreae*, ex Alpibus spirantes, potentius quam venti omnino, *certant e.* — *quercum validam annoso robore*, h. e. trunco — *it st.* pro fit. De vv. 445. 446 vide sup. II Georg. 291. sunt Homeri ῥίζαι διηνεκέες. — *lacrimae* Didonis et Annae. v. Burm.

450—73. Hunc locum facile inter felicissimos et elaboratissimos referendum esse arbitror. Praesagia illa et ostenta, superstitio ad animos graui moerore perculsos tam accommodata, egregie hic commemorantur, temperanter tamen ac pudenter, cum alias poëtae in iis luxuriari soleant; multo magis somnia v. 465—68. quae ex recondita hominum graui aerumna afflictorum obseruatione sunt depromta. Nil diuinius illis: *semperque relinqui Sola sibi, semper* etc. Inter aduersae fortunae beneficia referre forte possis et hoc, quod talium rerum

Digitized by Google

Mortem orat: taedet coeli conuexa tueri.
Quo magis inceptum peragat, lucemque relinquat,
Vidit, thuricremis quum dona inponeret aris,
(Horrendum dictu) latices nigrescere sacros,
Fusaque in obscaenum se vertere vina cruorem. 455.
Hoc visum nulli, non ipsi effata sorori.
Praeterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis

Epist. crit. p. 117. *Fatis* aliquem *exerceri* eleganter dici non neges; et bene aliquis aduersis casibus vexatus et exercitus *vitae* capiat *taedia tot mala perpessae*, vt apud Tibullum est, III, 2, 7. Enimuero nec tam diutina mala experta erat Dido, et *exterrita* imaginem rei affert multo aptiorem ad faciendam mirationem et ἔκπληξιν. Dicuntur scilicet et illi *exterriti*, qui consternati subito metu vel quouis casu mente deiecti et alienati insaniunt, vel qui, dum insaniunt, monstris ac furiis terrentur. Proprie de armentis vidimus Georg. III, 149. adde ibid. v. 434. et not. ad e. l. De Medea furente Valer. Fl. VIII, 450. *fugit ardentes exterrita tauros*, quos videre sibi videbatur. Etiam proxime ad praesentem Virgil. locum inf. XII, 660. Amata — *dextra Occidit ipsa sua lucemque* exterrita *fugit*. 451 *conuexa* Franc. 452 *lumenque* tert. Rottend. quod et ipsum de *coelo* ac *die* tandemque de *vita* dici solet. 454 *dicto* Gud. a m. pr. v. Burm. *dictum* fragm. Vatic. 455 *vergere* Zulich. a m. pr. 456 *non ipsa* Wall. *ipse* Franc. *affata* Ven. *fata* Moret. pr. a m. pr. *sorori est* fragm. Vatic. aliquot Pier. et Doruill. quod et ipse h. l. desiderem, aure iudice.

rerum ac locorum sensum et dulciorem habeas et maiorem.

450. 451. *fatis exterrita*, consternata et mente deiecta malis suis. cf. inf. 474. v. Var. Lect. *orat* exquisitius quam optat, desiderat. *coeli conuexa*, v. sup. Ecl. IV, 50. Primus Cicero in Arateis v. 314. vsum hunc inuexisse videtur; mox placuit Virgilio, Ouidio et aliis.

453 — 55. Inter sacrificandum vidit vinum, in ignem libatum, in sanguinem verti. at quam ornate singula, etiam propriis verbis! *obscoenum* de re mali ominis et alibi notatum. *thuricremas aras* iam Lucretius dixit II, 743.

456. Ad maiorem horrorem faciendum egregie hic versus comparatus. Nunc demum de Didonis salute desperes. Nam ita humana natura fert, vt in extrema ruens animus et iam deliberata morte defixus silentio pertinaciter omnia intra se premat. Vidit iam Trappius, si bene memini.

457 — 61. Hunc locum ante oculos habere debuit Popius in plenissima affectus summi epistola Eloisae v. 307 sqq. *Templum*, intellige sacellum Sichaei.

Digitized by Google

Coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
Velleribus niueis et festa fronde reuinctum.
Hinc exaudiri voces et verba vocantis 460
Visa viri; nox quum terras obscura teneret:
Solaque culminibus ferali carmine bubo
Saepe queri, et longas in fletum ducere voces.
Multaque praeterea vatum praedicta piorum
Terribili monitu horrificant. Agit ipse furentem 465
In somnis ferus Aeneas: semperque relinqui
Sola sibi, semper longam incomitata videtur
Ire viam, et Tyrios deserta quaerere terra.
Eumenidum veluti demens videt agmina Pentheus,
Et solem geminum, et duplicis se ostendere Thebas: 470
Aut

458 *misero quod* fragm. Vatic. a m. pr. *multo quod* pr. Hamb. sollenni variatione. v. Burm. ad Ouid. II. Am. 15, 14. 459 *niueis vel nigris* pr. Hamb. cf. Burm. 460 *gemitus et verba* Seru. ad XII. Aen. 638. sed *voces et verba* vsus fert. Illustrat Burm. ad h. l. 462 *Seraque* Nonius in *bubo*. quod epitheton alias in simili re occurrit. *feralia carmina* Gud. a m. pr. 463 *fundere voces* Goth. alter. 464 *piorum* e Medic. aliisque suis et Pier. praetulit Heins. et Aproniari illam lectionem esse, testatur Pompon. Sab. Alteram codd. familiam, qui *priorum* habent, ducit fragm. Vatic. Equidem non perpetuum aliquod et ornans h. l. epitheton requirerem, sed *priorum*; misera regina in animum reuocabat prisca vaticinia, de rerum suarum ac vitae decursu iam olim accepta, quae nunc quidem exitum suum habere videbat. 467 *longam sola i.* pr. Hamb. 468 *Tyriam — Tyrios — desertas q. terras*, aberrationes librarr. ap. Heins. et Burm. 469 *demens veluti* lectum ex Pier. patet. Apud Pompon. Sab. nota est: „*Vrbanus legit* anguina serpentum.„ Sectatus est Grammaticus antiquam formam, *anguen* pro anguis et legerat: *Eumenidum — videt anguina*. 470 *Per solem* pr. Moret. *se* abest ab edd. Ald. Iunt. *et* deest Goth. tert.

chaei Manibus dicatum, forte cum eius signo, vt Ouidius expressit Ep. VII, 99. Simile Elissae templum memorat Silius I, 81 sqq. — *antiqui*, prioris. v. Seru. et Burm. — *Velleribus niueis*, infulis ac vittis laneis, quae etiam in monumentis passim occurrunt. v. Passer. Paralip. Dempst. p. 126. *fronde*, sertis. v. Cerda.

465. cf. sup. ad v. 450 — 73. Non male Vrsinus comparat Ennii versus ap. Cicer. de Diu. I, 20. *Excita cum tremulis* etc.

469. 70. Ex Euripide ductum Bacch. v. 916 sqq. loco sublimi

Aut Agamemnonius scenis agitatus Orestes;
Armatam facibus matrem et serpentibus atris
Quum fugit, vltricesque sedent in limine Dirae.

Ergo

471 *Agamemnoneis* Wall. *Furiis agitatus* aliquot codd. ap. Pier. quod ex interpretatione profectum et ex lib. III, 331. repetitum facile intelligas. cf. Burmann. Sec. V. Cl. ad Anthol. Lat. p. 170. Nobilissima in h. l. est emendatio Marklandi V. Cl. ad Statium et in Ep. Crit. p. 127. proposita et ornata: *Poenis agitatus*, id est, a Furiis. Amplectar eam, certe tanquam elegantiorem lectionem, et ipse, si declaratum videro, omnium librorum lectionem habere, quod poëta indignum sit: *Aut veluti in scena Orestes furit a Furiis exagitatus, cum etc.* Nam *scenis agitatus* iungere, et *omnibus tragoediis notus* accipere quid tandem cogit? Nouum hoc fateor, quod ad fabulam tragicam in scena exhibitam prouocat. Quidni tamen poëta hoc vel ad variandam rerum faciem ausit, qui toties comparationes in hunc modum instituit, vt ex vita communi et vsu hominum aliquid repetat et hac formula vtatur: *vt saepe videmus* etc. Nec hoc adeo idem plane cum eo, quod toties oratores habent: *quemadmodum ille in scena, in fabula etc.* Cic. pro Rosc. Amer. c. 67. *Nolite enim putare*, quemadmodum in fabulis saepenumero videtis, *eos qui aliquid impie scelerateque commiserint, agitari et perterreri Furiarum taedis ardentibus.* cf. Aeschin. in Timarch. sub f. vnde haec adumbrata. Adde Cic. de Legg. I, 14. Scilicet orator excitat locum e tragoedia; at poëta scenico apparatu ac theatrali spectaculo ad comparationem vtitur. Equidem nihil definire videri volo, sed tantum dubitare, annon Virgilius oratoriam formam retinere maluerit? tum alterum est, recte ne in hoc fecerit, quod nec ipse probem? Valerii Fl. locum VII, 147 sqq. ex Euripide, non ex nostro, esse expressum manifestum est. — *agitatur* Rottend. alter. Donatum in his consulere non licet, est enim in lib. IV. lacuna in eius Commentariis.

473 *Cum videt* Parrh. *Confugit* Hamb. pr. et Rottend. alter. *diuae* Gud. a m. pr. quod non displicebat Heinsio.

sublimi et terroris pleno, vbi contemtor Bacchi Pentheus in vesaniam actus καὶ μὴν ὁρᾶν μοι δύο μὲν ἡλίους δοκῶ, Δισσὰς δὲ Θήβας, καὶ πόλισμ' ἑπτάστομον. Seruius ad h. v. *Pentheus autem, secundum tragoediam Pacuuii etiam ipse furuit.* Et Pompon. Sab. *apud Pacuuium inducitur Pentheus furens, qui videt duos Soles et duas Thebas.* Pacuuii quidem fabula tali argumento ac nomine alias nota non est, sed *L. Attii Bacchas* memoratas videas, ex Graeco haud dubie illas conuersas. Virgilium exscripsit Seneca Agam. 728 sqq. *agmina E.* dixit vt poëta, agmen E.

471—73. Orestes Agamemnonis f. Clytaemnestrae matris Furiis agitatus, dum matrem faces sibi et serpentes intentantem fugiens tecto prosilit, in foribus

Digitized by Google

Ergo vbi concepit Furias euicta dolore,
Decreuitque mori; tempus secum ipsa modumque 475
Exigit: et maestam dictis adgressa sororem,
Consilium vultu tegit, ac spem fronte serenat:
Inueni, germana, viam, (gratare sorori)
Quae mihi reddat eum, vel eo me soluat amantem.
Oceani finem iuxta, solemque cadentem, 480

Vltimus

476 *ac m.* Medic. *dictis aggressa* Gud. a m. pr. et Menag. pr. pro var. lect. cum Exc. Burm. *d. affata* alter Menag. et pr. Hamb. a m. sec. 477 *et spem* Parrh. *fronte serena* coni. Heins. Sed v. notam. 479 *reddet — soluet* oblongus Vatic. Pierii; *reddat — soluet* Longob. eiusdem. *soluit* Wall. a m. pr. *reddet* et *absoluet* alter Menag. et Witt. *vel quae me soluat* Franc. et Goth. tert. Sed vulgatam etiam Donatus et Lutatius agnoscunt. v. Burm.

foribus tecti Furias sibi occurrere, seque adeo vndique terroribus mentis, parricidii in matrem commissi consciae, exagitari videt. Tragoediam poetae ante oculos fuisse per se patet, et bene Seruius: *A Pacuuio* (puto in *Dulorește*) *Orestes inducitur, Pyladis admonitu, propter vitandas Furias, ingressus* (Delphis id factum intellige) *Apollinis templum; vnde cum vellet exire, inuadebatur a Furiis. Hinc ergo est:* Sedent in limine Dirae. Pacuuius igitur (quod et Ennius in Eumenidibus fecit. v. Columna ad Enn. Fragm. p. 251.) Aeschyli Eumenides, quodammodo saltem, expresserat. Nam aliter rem ornauit, dum Orestem furentem exhibet, Euripides in Orest. v. 255 sqq. Iphig. in Taur. 283. et al. aliter post istas Racinius sub fin. Andromachae. De ceteris cf. Var. Lect.

474 — 77. Exquisita cum arte etiam hoc ex indole ac more hominum, qui extrema animo agitant, vt consilium suum dissimulent. — *euicta*, vt poeta, pro simplici *victa* dixit — *exigit* bene pro constituit, quod fit re exacta ac deliberata. — *spem fronte serenat*, exquisitius quam frontem serenat, et explicat spe noua, ac meliore concepta vel ostensa; hoc transfertur ad ipsam spem, quae serenior et laetior affulgere potest; adeoque Dido spem serenat, sereniorem ac laetiorem ostendit vultu. Vt *spem vultu simulat*, lib. I, 209. Propius ad vulgarem modum Silius: *tristia fronte serenat*, XI, 369. *spem fronte serenans* ex Virgilio sumsit Nemesian. Ecl. IV, 17.

480 sqq. In toto hoc commento tam operose adornando et instruendo haec respexisse videri debet Dido, vt sacrificio

arcano

Digitized by Google

Vltimus Aethiopum locus est, vbi maximus Atlas
Axem humero torquet, stellis ardentibus aptum:
Hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi

Dd 2 Quae

482 *actum* volebat Vossius; at v. Burm. h. l. et v. notam.
483 *Hic* Montalb. et ed. Ven. Mox *Massyliae*, *Massilio*, *Massiliae*, *Massaliae*, *Massillae*, *Massile*, aberrant librarii ap. Burm. et Pier.

arcano parando, quo arbitris remotis sola operaretur, ad mortem sibi inferendam opportunitatem, silentium et solitudinem haberet. Sed et illud furorem misere amantis arguit, quod vestes Aeneae et torum coniugalem secum comburi vult, (inf. 495 sq.) quodque Aeneae gladio in se iugulando vtitur. Quae a v. 504 sqq. — 521. narrantur, ad praeparandum et auspicandum sacrum pertinere puta. Namque ipsum sacrum non nisi a v. 630 sqq. peragitur; trahebat ac differebat illud sacrum suamque mortem regina, quamdiu Aeneas praesens erat. Tenenda haec, vt de summa et libri et narrationis constet. Quod sacerdotem arcani sacri ab Hesperidum hortis aduocat, mirum videri potest, nisi forte Apollonii Medea, ad cuius amorem Didonis amor in Aeneam accommodatus est a poeta, etiam hunc hortum cum dracone sacrisque magicis lib. IV, 109 sqq. accurate descriptis in poetae ingenio seuit et instruxit. Certe v. 484 — 86. a Medeae exemplo petiti sunt, Apollon. III, 530 sqq.

480 — 84. Comparant Homericum ἐπ' Ὠκεανὸν μετ' ἀμύμονας Αἰθιοπῆας, Il. α, 423. nec tamen id nisi ad hoc vnum valet, quod ad extremum occidentale Africae litus Aethiopiam nominat, quae proprie Mauretania est. De Atlante v. sup. ad I, 745. cf. sup. 247. *torquet* ornatius quam coelum sustinet; motu simul coeli diurno expresso; praeeunte Ennio ap. Macrob. VI, 1. *Qui coelum versat stelleis fulgentibus aptum.* cf. Columnam ad Ennii fragm. p. 45. *aptum stellis*, exquisite; vulgari loquendi modo stellae coelo aptae, h. e. affixae sunt; tum et ipsum coelum adfixum et aptum, alligatum stellis, h. e. distinctum. Quod vero ex Mauretania excitatam anum tamen *Massylae gentis* facit, eamque *Hesperidum hortis* praeficit custodem, ne in eo poëta licenter in minus noti situs populis versatus dicendus sit, ita potius videtur accipiendum, vt *Massylam* solito more poëta omnino pro Libya dixerit, certo nomine pro indefinito posito. *Massylam Euantem* ex nostro petiit Silius I, 101. *Hesperidum* autem *hortos* communi

Quae dabat, et sacros seruabat in arbore ramos, 485
Spargens humida mella soporiferumque papauer.
Haec se carminibus promittit soluere mentis,
Quas velit; ast aliis duras inmittere curas:
Sistere aquam fluuiis, et vertere sidera retro;
Nocturnosque ciet manis. Mugire videbis 490
Sub pedibus terram, et descendere montibus ornos.
Testor,

485 *in sacros* alter Menag. *sacra s. in arbore* tert. Rottend. a m. pr. 486 Waddel. iam Burm. laudatus coni. *arcens*. Idem cum aliis de interpretatione laborabat, et ipse Burmannus. at v. notam. *soporiferumue* multi ap. Burm. 488 *Quis* Goth. alter, an vt sit pro *Quibus?* Cuningh. coni. *innectere*, cum praecedat *soluere*. Temere. 489 *conuertere s.* alter Hamb. 490 *mouet manes* multi ap. Pier. et Burm. ex glossemate. *vetet* Exc. Burm. a pr. m. *mouit* cum altera lectione, a correctrice manu Fragm. Vatic.

muni poëtarum opinione intra Cyrenaicae fines positos in Mauretaniam ad Atlantis montis radices remouit, quandoquidem antiquiores diuerse de eorum situ tradiderant, Hesiodus quidem πέρην κλυτοῦ Ὠκεανοῖο eos collocauerat Theog. 215. Alii aliter. v. ap. Plin. VI, 31. s. 36. qui alio loco lib. V. pr. et XIX, 4. s. 22. apud Lixum, Mauretaniae ea in Atlantici maris ora vrbs est, Hesperidum hortos collocat; ad *montem Atlantem* etiam Hygin. f. XXX. f. vbi v. Intpp. inprimis Salmas. in Solin. p. 264. sqq. *sacros in arbore ramos*, sc. cum pomis aureis ramos, quos Veneri sacros fuisse Seruius narrat. Certe violari eos nefas erat.

486. „*Incongrue*, iam Seruius monuit, „*videtur positum*, „*vt soporifera species* (papa„uer) *peruigili detur Draconi*.„ Multa ad defendendum postam et ibi et passim alibi afferunt Intpp. v. Cerda. Excidisse hoc poetae, vt credam facile adducor; quippe qui non meminisset offas papauere aliisue soporiferis succis conditas draconibus apud veteres obiici tum, cum somno illi opprimendi sunt. Nec tamen adeo absurdum, cum melle antiquitas in quotidiano victu vteretur, et papauer certe posterior Graecia in deliciis haberet, cibum serpenti lautiorem et dulciorem inde paratum dici. cf. inf. VI, 420. vt *soporiferum* tantum ornet. — *spargens*, miscens, *Seru.* potius, obiiciens, praebens, apponens. Nihil amplius, nisi quod vt poeta docte loqui maluit.

487 — 491. v. ad Ecl. VIII, 69. Similem locum v. in Tibullo I, 2, 59. 60 et 43 sqq. *curas* et hic de amore. *soluere* animos, proprium hac in re, vt defigere.

Teſtor, cara, deos, et te, germana, tuumque
Dulce caput, magicas inuitam adcingier artis.
Tu ſecreta pyram tecto interiore ſub auras
Erige, et arma viri, thalamo quae fixa reliquit 495
Inpius, exuuiasque omnis, lectumque iugalem,
Quo perii, ſuperinponas. Abolere nefandi
Cuncta viri monumenta iuuat, monſtratque ſacerdos.
Haec effata ſilet. Pallor ſimul occupat ora.
Non tamen Anna nouis praetexere funera ſacris 500

493 *accingere* alter Hamb. 494 *Tunc — locauit* Cariſius laudat. *Tu, Germana,* Doruill. 495 *in thalamo* Leid. 496 *que* abeſt ab aliquot Pier. et binis Burm. *exuuiisque* Sprot. 497 *ſuperimpones* Franc. *ſuperimponant* Fragm. Vatic. Medic. a m. pr. cum aliis Pier. *ſuperimpone* alii Pier. *nefanda* ed. Ven. 498 *momenta* Ven. *monimenta* plerique. *iuuat* magnus codd. numerus ap. Pier. et Heinſ. quibus adde fragm. Vatic. itaque Burmannus recepit. Alii *iubet*, quae Aproniana lectio eſſe videtur; nam in Mediceo in litura ſcriptum videas; quamquam ex pronuntiatione *iubat* orta eſſe videri poteſt. Dignitatem tamen maiorem habet *iubet monſtratque*. Vtrumque de diis et vatibus ſollenne. Itaque equidem cum Pierio *iubet* retinerem; ſi poëta quidem ita ſcripſiſſe videri poteſt, vt ſcribere debuit. 499 *inficit ora* nonnulli ap. Pierium, ex Horat. Epod. 7. putat Burm. 500 *Nec tamen* Zulich. *Haec* Hugen. *pretexere* Medic. a m. pr. *munera* alter Menag.

defigere. *vertere ſidera retro*, curſum aſtrorum mutare, errantium inprimis, v. Seru. Tum illa euocat Manes ſacris *nocte* ex more factis — *videbis*, vulgo videas; vt ſup. v. 401. *Migrantes cernas*.

492. 493. Sui aeui rationem in hoc habet poëta, quod Dido excuſationem quaerit, dum magicis artibus vtitur. Bene Seruius: cum multa ſacra ſuſciperent Romani, *magica* ſemper damnarunt. A Didonis tempore ac more iſta cura ac cautio aliena; nec Homerus ea excuſatione vteretur.

494 — 98. *ſecreta*, ſecreto. Hoc iam notum eſſe debet. — *tecto interiore*, Romanus impluuium diceret; *ſub auras*, ſub diuo. cf. Burm. Penetralia haec domus Didonis in templum Eliſſae mutauit Silius I, 81 ſqq. vbi plura ex h. l. adumbrata. *arma relicta* idem Burm. de munere Aeneae Didoni dato accipere iubet: non male. *exuuias* cf. Ecl. VIII, 91. v. inf. 648. 651.

499. Ex intima arte et humanae mentis receſſibus huius verſus ſententia depromta. *Pallor* ex conſcientia cogitatae mortis. *Seru*.

500 — 3. Annae omnino fidem et beneuolentiam maiorem

Digitized by Google

Germanam credit, nec tantos mente furores
Concipit, aut grauiora timet, quam morte Sichaei.
Ergo iussa parat.
At regina, pyra penetrali in sede sub auras
Erecta ingenti, taedis, atque ilice secta, 505
Intenditque locum sertis, et fronde coronat
Funerea: super exuuias, ensemque relictum,
Effigiemque toro locat, haud ignara futuri.
Stant arae circum, et crinis effusa sacerdos
Ter

501 *Concipere* Vir doctus coni. ap. Burm. sed v. hunc. *haud* vel *haut* aliquot ap. Pier. et Burm. et Goth. alter. 503 *iussa implet* vnus Guelph. *facit* alter in Exc. Sax. 505 *tectis atque* Goth. sec. 507 *funesta* labens memoria citat Lutat. ad Stat. IV. Theb. 460. 509 *crinis passa* pr. Hamb. e glossa.

rem tribuit, quam ingenii sagacitatem. Itaque et haec recte. — *nouis praetexere funera sacris*, exquisitior ratio prae communi: *noua sacra*, insolitam religionem ac sacrificium, praetexere *funeribus*, h. e. morti obtendere, sacrum per simulationem instruere, eoque consilium mortis occultare. cf. sup. 172. — nec illa mente concipit, Didonem in animo habere tam insanum mortis sibi consciscendae consilium. v. Burm.

504—8. Ergo scrobem intellige in sacris magicis fieri solitum, quo lignorum strues cumulabatur. vide v. c. Orphei Argonaut. 948. 968 sqq. In eandem foueam victimarum caesarum sanguis demittebatur. Erat illa pro ara, ἐσχάρα. De hac accipe *pyram* h. l. cf. Statium Theb. IV, 451. 455 sqq. qui ex parte hunc locum ante oculos habuit. — *intendit locum sertis*, exquisitius et hoc quam vulgare, *intendit serta per locum*, quod sup. II, 236. occurrebat: *vincula collo Intendunt*. Quam non inutile sit, talia monere, discas, si Burmanni notam compares. Nolim autem ex h. l. probare, rogos sertis ornari solitos fuisse. Nam h. l. pyra, tanquam ara, corollis cingitur. cf. sup. Ecl. VIII, 64. *fronde funerea*, cupresso, inquit Seruius, aut potius arborum frondes intellige, quarum in sacris magicis vsus erat. Nam de funere poëta tantum rem interpretatur. — *effigiem* v. c. ceream, quae in talibus sacris igne liquefacta efficere debebat, vt ipse Aeneas simili modo amore liquesceret ac contabesceret. cf. Ecl. VIII, 80.

509—11. *sacerdos* (cf. v. 483.) *tonat*, inuocat (*vacat* Silius I, 94. vbi hunc locum transtulit) deos inferos, longo ordine

Ter centum tonat ore deos, Erebumque, Chaosque, 510
Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianae.
Sparserat et latices simulatos fontis Auerni:
Falcibus et messae ad Lunam quaeruntur aënis
Pubentes herbae, nigri cum lacte veneni:
Quaeritur et nascentis equi de fronte reuolsus, 515
Et matri praereptus amor.

 Ipsa

510 *Ter centum*, diuisim, vt sit *ter tonat centum deos*, scribunt alii codd. et edd. ap. Burm. *sonat* Hamb. pr. Praeferas facile vulgatum in vtroque loco. 511 *que* abest a tribus Burm. *ter virginis* sec. Rottend. male. 513 *F. ad lunam et messe* Franc. *abeneis* scribunt codd. ap. Pier. male; nam et altera forma vsitata: *aënus*. 516 *praeruptus* aliquot libri ap. Burm. cum Schol. Lucani et Grammatico, auctore Medeae in Anthol. Lat. p. 180. vbi v. Burm. Sec. V. Cl. *praeceptus* vel *perruptus* Hugen. Sed damnat eam lectionem ratio et Plinii locus in nota laudatus.

ordine eorum nomina recitans, qui in his sacris (exemplum in ipsa Medea v. in Ouid. Met. VII, 192 sqq.) mos erat, omninoque in hymnis veterum et formulis sacris. — Etiam hoc ex more, quod eiusdem numinis plura nomina recitantur, ad vires et potestates numinis diuersas declarandas, vt eadem *Hecate triceps* τρισσοκέφαλος in Orph. Argon. 974. (vbi facile apparet leg. τρισσοκάρηνος) etiam *Diana* est τριπρόσωπος *triplex*, *triformis*, τρίμορφος. cf. Cerda et Vrsin. Pro *Diana virgo tria ora habens* doctius posuit alterum poeta. Quod autem Maura anus nomina deorum graeca pronuntiat, id communi Romanorum more apud poetas et historicos receptum, qui aut barbarorum religiones suis nominibus interpretantur, aut barbaris suas religiones tribuere solent, vitio verti poetae nequit. Minus bene Burm. rem expedire videtur.

512 — 16. *simulatos*, proprie h. l. cf. III. 302. 349. quos fingebat *auernales* (vt Horat. Epod. V, 26.) esse. — Superstitiones magicas diserte enarrare nihil attinet; vide vel Cerdam. Aeris proprius in re magica vsus. Aeneam falcem ab Sophocle habere Virgilium, volebat Macrob. V, 19. quem vide. — *pubentes herbae*. v. Georg. III, 126. in Var. L. χνοάζουσαι. *nigri cum lacte veneni*, int. succos venenatos herbarum vel seminum. — *et n. equi* etc. Hippomanes. Nota res. v. Aristot. VI. H. Anim. 22. VIII, 24. Aelian. XIV. H. Anim. 18. et plura ap. Cerdam, et sup. nota ad Georg. III, 280. Sed ad illustrandum poetam Plinii locus sufficit VIII, 42 s. 66.

Et

Digitized by Google

Ipſa mola, manibusque piis, altaria iuxta,
Vnum exuta pedem vinclis, in veſte recincta,
Teſtatur moritura deos, et conſcia fati
Sidera: tum, ſi quod non aequo foedere amantis 520
Curae numen habet, iuſtumque memorque precatur.
Nox erat; et placidum carpebant feſſa ſoporem
Corpora per terras, ſiluaeque et ſaeua quierant
Aequora: quum medio voluuntur ſidera lapſu,
Quum tacet omnis ager: pecudes, pictaeque volucres, 525
Quae-

517 *molam* Medic. ſed expuncta litera, et Montalb. 518 *et v. r.* aliquot Pier. Goth. pr. cum Hugen. cf. Burm. 520 *ſi quid* Leid. vn. a m. pr. et duo Goth. male. 521 *ſanctumque m.* Parrh. 522 *placitum* alter Hamb. *placidam — quietem* alter Menag. *placidam c. membra quietem* ap. Seru. ad I. Aen. 388. cf. ibid. 691. 523 *quierunt* tres ap. Burm.

Et ſane equis amoris innaſci veneficium, hippomanes appellatum, in fronte, caricae magnitudine, colore nigro: quod ſtatim edito partu deuorat feta, aut partum ad vbera non admittit. Si quis praereptum habeat, olfactu in rabiem id genus agitur. Vides poetae verba: *et matri praereptus amor,* h. e. quod amorem conciliat, philtrum, caruncula, quae in philtrum adhiberi poteſt, praereptum, antequam equa feta deuorauerit.

517—21. *mola manibusque piis,* Seruius: farre et ſale — *et manibus puris.* Propter ſequentia malim manus precantis ad coelum ſublatas intelligere. — *Vnum exuta pedem vinclis,* vnum pedem habens nudum, ad religionem pertinere debuit. Inter plura, quae Intpp. afferunt, vnus Artemidori locus huc facit lib. IV, 67. Sed occurrit eadem res in ſignis veterum; et nuper in Etruſcis ſimile quid obſeruare memini Paſſerium Paralip. Dempſt. p. 102. cf. eund. ad Vaſa Etruſca Tom. I. p. 67. — *veſte recincta,* ſoluta zona; nota res. cf. Ouidii locum ex Virgilio expreſſum Met. VII, 179 ſq. 182 ſqq. — *conſcia fati Sidera* obteſtatur, cf. ſup. 167. quae ſe morti imminentem adſpicerent. — *tum numen precatur, ſi quod habet curae amantes non aequo foedere* h. e. qui mutuo amore non amantur.

522—28. Suauiſſima noctis deſcriptio, quae ipſam rerum quietem ſpirare videtur; hoc tamen inprimis laudanda, quod cum ſaepe in ea et alii poëtae laborauerint, huic inprimis loco illa conuenientiſſima eſt, vt poſt illos in ſuperiore

Quaeque lacus late liquidos, quaeque aspera dumis
Rura tenent, somno positae sub nocte silenti
Lenibant curas, et corda oblita laborum.
At non infelix animi Phoenissa, neque vmquam
Soluitur in somnos, oculisue aut pectore noctem 530
Adcipit. Ingeminant curae: rursusque resurgens
Saeuit amor, magnoque irarum fluctuat aestu.
Sic adeo insistit, secumque ita corde volutat:

526 *dumos* Montalb. vnde Heins. *dumo* Goth. sec. *dumi.* vtrumque vitium scribentis. 527 *Rura tacent* Sprot. 528 Deficit versus in Medic. aliisque praestantioribus exemplaribus; et sane melius eo careat sententia. Conflatus videri potest ex lib. IX, 224. 225. Adnotauit quoque Pompon. Sab. hunc versum non legi a Aproniano. Est autem ex eius recensione lectio Codicis Medicei. 529 *Phoenixa, vel* Doruill. 530 *ue* abest a Ven. *que* duo Burm. 532 *magno curarum* qu. Moret. ex lib. VIII, 19. at v. inf. 564. 533 *voluptat* Doruill. etiam alibi.

re loco prodigiorum et sacri magici terrores nunc animum diuerso modo afficiat, vtque delenitum hac suauitate animum legentis miserae Didonis summus mox a v. 529. amoris aestus animique cruciatus tanto magis percellant. Iam Ios. Wartonus, V. Cl. hoc obseruauit; et hoc monere voluit Seruius ad v. 522: *Protenditur ista descriptio ad exaggerationem vigiliarum Didonis.* Nec tamen hac in re inuenti laudem habet Virgilius, sed iudicii tantum et elocutionis in exprimendo Apollonio Rhodio III, 743 sqq. Νὺξ μὲν ἔπειτ' etc. cf. et IV, 1058 sqq. quem iam ante Virgilium conuerterat Varro Atacinus; cuius versus v. ap. Senecam Controuers. XVI extr. Vix me teneo, quin loca adscribam; sed breuitati studendum est. — *siluae et aequora quierant*, cessante sub noctem vento. Non aliter. cf. Trapp. — *fessa corpora*, docte, homines, nisi omnino animantia malis. —*medio voluuntur sidera lapsu*, cursu. *medium cursum tenent*, bene Seru. v. Excurs. ad II, 9. — *positae*, pulchre, quiescentes, sopitae.

529 sqq. Eadem antithesis ex Il. β, pr. κ, pr. ω, 677. notata a viris doctis, et hinc passim alii. *At non* sc. carpit soporem, ἄυπνος. — *Soluitur in s.* exquisite pro solui somno, quiete. *noctem* pro quiete noctis ac somno dixit. *Ingeminant curae*, vtpote in noctis solitudine.

533 sqq. cf. Eurip. Medea 502 sqq. *insistit* vel mente et cogitatione, vt sit: ita apud se cogitat; vel proposito moriendi. Oratorie pathos in his Didonis verbis

En, quid ago? rursusne procos irrisa priores
Experiar? Nomadumque petam connubia supplex, 535
Quos ego sim toties iam dedignata maritos?
Iliacas igitur classis, atque vltima Teucrum
Iussa sequar? quiane auxilio iuuat ante leuatos,
Aut bene apud memores veteris stat gratia facti?
Quis me autem (fac velle) sinet; ratibusue superbis 540
Inuisam adcipiet? nescis heu, perdita; necdum
Laomedonteae sentis periuria gentis?

Quid

534 *Heu quid agam* Donatus videtur agnoscere ad Terent. v. Heins. et Burm. — *quid ego* Oudart. *agam* Seruius cum codicum parte et edd. Iunt. aliisque. 535 *Nomadum* v. sup. ad 320. *sequar* r. Doruill. et plerique libri Pier. 536 *sim* Heins. post Pier. ex melioribus et meliori loquendi ratione. Est enim pro, *cum ego sim.* Vulgo *sum.* 537 *iterum cl.* sec. Rottend. *et ego cl.* pr. Hamb. 538 *auxilium iuuat* coni. Heumanni, quam refellit Burm. ad h. l. *exsilio* aliquot ap. Pier. 539 *Aut bene* nonnulli Heins. et Burm. cum Goth. tert. *at* Sprot. et Doruill. hoc non male — *sit gratia* Menag. pr. vnde *sit* fecerat Heinsius. 540 *sinat* alter Hamb. ex Exc. Burm. a pr. m. *ratibusque* Goth. pr. et sic Medic. cum plerisque Heins. et Burm. *ratibusne* Parrhas. *superbus* ed. Ven. non male. Sed alterum magis poëticum. 541 *Inuisam* post Pierium Heins. reuocauit e melioribus codd. et ratione idonea. Vulgo *Irrisa,* quod praecesserat v. 534. Vtrumque etiam Seruius agnoscit. 542 *Laum.* vel *Laomeduntece, Laomedontiadae* aberratio Codd. — *gentis* p. *sentis* Doruill.

bis tractatum, facile quisque per se intelligit. Confer, si vis, Scalig. in Poetic. et Cerd. ad h. l. — *irrisa,* vt irridear; epitheton ab effectu rei ex more poetarum. cf. Ernesti V. V. ad Callim. in Del. 117. — *procos et Nomadum* v. sup. v. 36. 37. — *vltima Teucrum Iussa,* explicant suprema; minus bene, puto. Malim, vt altero loco Seruius, deterrima; accommodatissimo epitheto ad indignationem et odium, quasi exspectandum sibi sit, vt infimo loco habeatur, vtque sibi tanquam caloni alicui indignissima quaeque imperentur. Bene Pompon. Sab. „puta quod loquatur „ad miserationem, quasi quod, „si nauiget cum Troianis, sit „futura serua.„ v. 538. *quasi vero hoc iuuet,* et quicquam eo profecerim, quod ipsis ante auxilio fuerim, sc. e naufragio eos excipiendo. — *sinet* sc. me sequi classem; in sqq. 540 — 43. verborum dilectum obseruа. Troianos quasi perfidia et periurio infames a Laomedonte

Quid tum? sola fuga nautas comitabor ouantis?
An Tyriis, omnique manu stipata meorum
Inferar? et quos Sidonia vix vrbe reuelli, 545
Rursus agam pelago, et ventis dare vela iubebo?
Quin morere, vt merita es: ferroque auerte dolorem.
Tu lacrimis euicta meis, tu prima furentem
His, germana, malis oneras, atque obiicis hosti.
Non licuit thalami expertem sine crimine vitam 550
Degere more ferae, talis nec tangere curas?
Non seruata fides, cineri promissa Sichaeo.

Tantos

543 *Quid cum* Doruill. *comitabar* tert. Rottend. *comitata* pr. Hamb. *euntes* nonnulli Pier. sed *ouantes* est ornatius haud dubie. cf. sup. v. 418. 545 *Inferar* post Pier. e Codd. praetulit Heins. recte sane tanquam quod exquisitius dictum esset. cf. inf. X, 576. I, 439. Vulgo *Insequar*. Seruius vtrumque laudat. *Inferor* pr. Hamb. — *vix S. ab vrbe* Parrh. *reuulsi* Wall. 546 *in ventis* Sprot. *videbo* duo Burm. cum Goth. sec. ex more aberrantes. 547 *abrumpe d.* pro diu. lect. tert. Rottend. quod sane vsitatius, sed alterum a vulgari remotius. 548 Diuersam hic Vrbani Grammatici interpunctionem narrat Seruius et ex eo Pompon. Sab. quae talis fuisse videtur, vt *Tu lacrimis euicta meis* sc. *es*, sententiam finiret. 549 *obiicit* Reg. 550 *expertam* aliquot Pier. et Burm. sollenni errore. 551 *fere* in multis; sensum probabilem inde elicere studet Burmannus; Idem coni. *more meo*. Waddel. apud eund. *more fero*; sed omnia frustra. v. Not. *ferae* Aproniani lectionem esse obseruat Pompon. Sab. *non tales* alter Mentel. 552 *Non cineri f. fides* Seru. sup. ad v. 52. *Sichaei* Medic. (hoc est, quod Pompon. Sab. habet: *Sic legit Apronianus*) cum aliis Pier. Heins. et vno Burm. Sed *Sichaeo* est pro *Sichaeio*. Sic *Lenaeum honorem* sup. v. 207.

te denominat, cuius periuria in Neptunum et Apollinem mox in Herculem nota sunt. Locus class. Il. Φ, 442 sqq. — 543. *ouantes*, laetantes; inuidiose et hoc. cf. sup. 294, 95. 545. *Inferar*, sequar? v. Var. L. quos paullo ante a Tyro excitaui, iterum nauibus conscensis maritimis cursibus errare faciam? 548. 549. Quod ipsam sororem amantissimam accusat, summum affectum arguit: tu, o soror, permota lacrimis meis (v. sup. v. 30.) tu prima me in haec mala impulisti et Aeneae obiecisti, homini in meum exitium facto. — 551. *more ferae*, at quam paruum hoc, vt saltem ferino more seclusam a iucunda societatis coniunctione solam et hominum adeoque et virorum commercia fugientem viuere licuisset!

Digitized by Google

Tantos illa suo rumpebat pectore questus.
Aeneas celsa in puppi, iam certus eundi,
Carpebat somnos, rebus iam rite paratis. 555
Huic se forma dei voltu redeuntis eodem
Obtulit in somnis, rursusque ita visa monere est;
Omnia Mercurio similis, vocemque, coloremque,
Et crinis flauos, et membra decora iuuentae:
Nate

553 *fundebat* pr. Hamb. pro var. lect. at recte *rumpebat* vt sup. II, 129. h. e. emittebat; proprie cum vi et impetu. Post hunc versum in Vratisl. legebatur: *Thuraque magnorum longe dat iussa deorum. Huic se forma viri v.* Idem versus insertus est Goth. sec. sed post v. 557. —*rursusque ita visa monere est; Duraque m.* 554 *Aeneas iam c. in p. c. e.* Wall. 556 *Hinc* Ven. 557 *iussa m.* Franc. ex more librariorum. *est* deest binis Burm. et Goth. tert. a m. pr. '*st* Gud. vt solent veteriores codd. 558 *Mercurii* tert. Mentel. a m. pr. *que* post *colorem* abest a tribus Burm. 559 *iuuenta* nonnulli Pieriani, Medic. cum duobus aliis Heins. Adde fragm. Vatic. Sane *membra decora iuuenta* communiorem formam habent.

set! Nihil amplius in sententiam est assumendum, quam abhorrens ab humaniore cum aliis consuetudine ac consortio natura. Seruius ad Lynces referebat, et ex Plinii H. N. locum laudabat: *Lyncas post amissas coniuges aliis non iungi.* —*nec tangere*, attingere, sentire, *tales curas*, dolores animi! Non seruare licuit fidem etc. *cineri Sichaeo.* v. Var. Lect.

554 sqq. Non tam Homeri imitatione, apud quem bis a Ioue Mercurius mandata accipit, vt Calypso Vlyssem dimittere iuberetur; nec ea de caussa, vt inuitum discedere Aeneam significaret, denuo Mercurii nuntium induxisse videtur poeta, quam vt ex propiore hac caussa et noua hac Numinis monitione ipse discessus aliquam dignitatem momentumque ac diuersitatem a vulgari quoque discessu haberet. Vulgaris narratio ita instituenda fuisset: Et iam Aeneae classis satis erat instructa, vt vento secundo sub noctem exorto illa litore solueret. At quam tenue hoc! Sin vero metus a Carthaginiensium incursu erat memorandus, Mercurii monitu multo magis res egebat apud poetam.

556—59. Comparant Il. β, 20 sqq. 57 sq. Odyss. β, 268. Il. ψ, 69 sq. sed primo loco erat commemorandum Odyss. κ, 277 sq. Ad 558. cf. inf. IX, 650. —*colorem* oris, qualis est pulchrae iuuentae ex palaestrae sole et puluere. Mercurium e pulcher-

Nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos? 560
Nec, quae te circum stent deinde pericula, cernis?
Demens! nec Zephyros audis spirare secundos?
Illa dolos, dirumque nefas in pectore versat,
Certa mori, varioque irarum fluctuat aestu.
Non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas? 565
Iam mare turbari trabibus, saeuasque videbis
Conlucere faces, iam feruere litora flammis;
Si te his adtigerit terris Aurora morantem.
Eia age, rumpe moras. Varium et mutabile semper
Femina.

560 *potis est sub c.* Oudart. *casu sub* alter Hamb. 561 *quae te circum stent* Heins. e Medic. aliisque post Pierianos. Adde fragm. Vatic. At vulgg. *quae circumstant* vel *stent te.* A multis abest *te — cernas* Leid. a m. pr. 563 *deos* tert. Mentel. a m. pr. *in pectora* alter Menag. *sub pectore* Pieriani aliquot. 564 Lectio haec Medicei aliorumque est codd. elegantior haud dubie illa et poëtae frequentata, cf. v. 532. quam altera, quam alii codd. ap. Heins. et Burm. (cuius Menag. alt. *suscitat* habet) cum vno Pier. et fragm. Vatic. *variosque irarum concitat aestus.* Forte ipse poëta meliorem lectionem alteri adscripserat. 565 *Num* tres Burm. *in praeceps* fragm. Vatic. a m. pr. 567 *litora feruere* Doruill. 569 *Heia* in fragm. Vatic. et in multis. *Ergo age* Pier. aliquot codd. *— ac mut.* Wall.

pulcherrimis diis esse, nota res, inprimis ex operibus veterum.

560—69. *hoc sub casu*, exquisite pro periculo ac discrimine. — *ducere somnos*, Burm. vult esse h. l. producere per totam noctem. Sed in tanto periculo omnino dormire Aeneam, insolens et mirum erat. — *deinde* videtur otiosum esse; sed lubenter eo vtitur poeta pro porro, aut pro in posterum, ab hoc inde tempore. v. 5. inf. V, 14. — *te circumstent*, iam Hom. περὶ γὰρ κακὰ πάντοθεν ἔστη. Odyss. ξ, 270. — *Zephyros* si npliciter pro ventis dicit; vt solet in ventorum nominibus parum accurate versari Virgilius. Haerebat hic Holdsworthus. — 564. *Certa mori*, vide v. 475 — 566. 67. ornati versus! *turbari trabibus*, impleri nauibus sc. Carthaginiens. cf. inf. 592 — 94. male Cerda *turbari* tempestate. — 568. *Si te his.* Comparant Il. ε, 268. 69. — 569. *Varium et m.* h. l. tantum eo pertinet, quod in muliebri animo summus amor in summam saeuitiam et immanitatem verti potest, vt adeo Aeneae de salute cogitandum sit.

Femina. Sic fatus nocti se inmiscuit atrae. 570
Tum vero Aeneas, subitis exterritus vmbris,
Conripit e somno corpus, sociosque fatigat:
Praecipites vigilate, viri, et considite transtris:
Soluite vela citi. Deus, aethere missus ab alto,
Festinare fugam, tortosque incidere funis, 575
Ecce iterum stimulat. Sequimur te, sancte deorum,
Quisquis es, imperioque iterum paremus ouantes.
Adsis o, placidusque iuues, et sidera coelo
Dextra feras. Dixit: vaginaque eripit ensem
Fulmineum, strictoque ferit retinacula ferro. 580
Idem omnis simul ardor habet; rapiuntque, ruuntque:
Litora

570 *fatis* Gud. a m. pr. *iam misc.* fragm. Vatic. a m. pr. *noctique imm.* Wall. *se miscuit* Leid. et Goth. tert. 571 *subitus* alter Menag. 572 *a somno* duo Burm. *e somnis* Leid. *e strato* aliquot Pier. et sup. III, 176. *socios corpusque* Wall. 573 *Praeuigilate viri, moneo* sec. Rottend. ludibrium, puto, librarii. *et* deest alteri Hamb. non male. 574 *iussus* Oudart. pro Var. Lect. 575 *F. iubet* Venet. Mox *que* abest a duobus Burm. 576 *instimulat* aliquot Heinsiani; quod numerosius videri potest. sed v. Heins. et Burm. 377 *imperioque tuo* Parrh. cum plerisque Pierianis. 578 *Adsis en* Ven. *Assis* Menag. alt. cum codd. Pierii quem vide. *coeli* Doruill. 579 *Inquit,* v. Parrh. *liberat ensem* pr. Hamb. v. ad Ouid. VI. Met. 551. et al.

570. *nocti se i. a.* euanuit. cf. sup. v. 278.

571 — 75. *subitis vmbris,* potest forte accipi pro imagine, viso. Melius tamen in poeta pro caligine subito exorta abeunte deo, qui, vt mos est, in multa luce apparuerat. cf. sup. v. 358. *Fulsit ab inuita numen procul,* ait Valer. Fl. VI, 480. — *Corripit e s. corpus,* Lucretiana oratio, lib. III, 164. h. e. leuat, mouet. — *sociosque fatigat,* hortatibus h. l. vt omnino de saepius tentato motu dicitur poetis. *funes,* retinacula, v. 580. cf. III, 639. 640. 667.

576. 577. Iam Seruius: secundum Ennium dixit: *Respondit Iuno Saturnia sancta dearum,* δῖα θεάων. — In *quisquis es* argutatur Seruius et cum ipso alii. Atqui *forma dei — Mercurio similis* supra erat; ipsum Mercurium esse, nihil erat, quod Aeneam certum redderet.

578. *sidera dextra*, proprie quorum exortu venti secundi flant ac prospera nauigatio fit.

580. v. Odyss. κ, 127. cf. Cerda.

581 — 83. Vt in toto loco, ita inprimis in his versibus, vel verbo

Litora deſeruére: latet ſub claſſibus aequor.
Adnixi torquent ſpumas, et caerula verrunt.
Et iam prima nouo ſpargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile: 585
Regina e ſpeculis, vt primum albeſcere lucem
Vidit, et aequatis claſſem procedere velis,
Litoraque, et vacuos ſenſit ſine remige portus;
Terque quaterque manu pectus percuſſa decorum,
Flauentisque abſciſſa comas, Pro Iuppiter! ibit 590
Hic, ait: et noſtris inluſerit aduena regnis?

Non

582 *Litore* Mentel. pr. *ſub clauſibus* Reg. 583 *Annexi et vertunt* Goth. ſec. vulgari lapſu. 585 *ſpargebant* Sprot. 586 *et ſp.* ſec. Rottend. *tum primum* Ven. *cum pr.* aliquot codd. ap. Burm. et Goth. tert. — *primam* Gud. a m. pr. et Mentel. eleganter, iudice Heinſio. 587 *producere* ſec. Moreti, ſolita varietate. 590 *abſciſa* multi praeſtantiores. v. Heinſ. et cf. II Georg. 23. *flauentis abſciſa* Reg. *fl. que comas abſciſſa* Wall. *adſciſſa* aliquot ap. Pier. — *pro I. inquit* Montalb. 591 *Hinc, ait* Menag. et Hamb. pr. — *i. a. terris* Leid. vn.

verborum dilectu, vel aſyndetis, vel ipſis verborum temporibus ipſoque numero feſtinatio exprimitur, vt facile obſerues. — *latet ſub cl. aequor.* Bona rei imago, qua et alii poetae paſſim vtuntur. Vide Cerdam. Repraeſentantur ſc. naues aequatis proris procedentes. *ſpumas*, mare ſpumans, *et c. verrunt*, remis.

584. 585. Homerici verſus Il. λ, 1. ω, 695. et alibi, verbis fere Lucretii lib. II, 143. Ceterum locum hunc de Didonis nouiſſimis fatis variare voluit Silius VIII, 84 ſqq. quae comparet, qui Virgilianum πάθος adcuratius cognoſcere vult.

586—588. Seruius: et bene hanc primum inducit vidiſſe crepuſculum, quae, quaſi amatrix, tota vigilauerat nocte. cf. Ecl. VIII, 17. Forte ante oculos fuit Apollon. Rh. III. 818 ſqq. — *e ſpeculis*, ex edita aedium parte. — *albeſcere*. Creditur ex antiquo poeta Ennio forte adumbratum eſſe: *Vt primum tenebreis abiecteis inalbebat. — dies.* Vrſin. ac Cerda h. l. Columna ad Enn. p. 65. — *aequatis velis*, aequaliter plenis, leni ac ſecundo vento a tergo impellente. cf. inf. V, 844. et 232. Male Homeri νῆες ἐῖσαι huc trahuntur.

590—94. Magna eſt legentis exſpectatio, quae deſperata iam ſalute omnique meliore ſpe ſublata futura ſit miſerae reginae oratio. Et pathos verbis

Digitized by Google

Non arma expedient, totaque ex vrbe sequentur,
Diripientque rates alii naualibus? Ite,
Ferte citi flammas, date vela, inpellite remos.
Quid loquor? aut vbi sum? Quae mentem insania mutat?
Infelix Dido! nunc te facta inpia tangunt? [595
Tum decuit, quum sceptra dabas. En dextra fidesque!
Quem

592 *Nunc a.* Montalb. *Nonne* Zulich. *expediam* ed. Ven. 593 *Diripiantque* Witt. Voss. alt. et Donat. de Schemat. Sed vsus et ratio postulat *Deripientque*, vti iam Heins. emendabat, quem miror hoc non reposuisse. cf. sup. I, 211. Porro codd. distinguunt post *rates*, male. 594 *F. c. ferrum* Gud. pro diu. lect. *date tela* Medic. cum aliis plerisque Heins. et duobus ex Goth. Variant quoque Grammatici v. Heins. qui recte nil mouit. *impendite remos* Leid. 595 *loquar* Leid. vn. *vbi sunt* Zulich. non inuenuste, iudice Burm. Nihil tamen ad vulgatam: *vbi sum? — quae m. i. versat* tres ap. Burm. non male; ex glossa tamen. 596 *Nunc te* Heins. tuetur e Medic. aliisque cum Pier. alii *num te*; etiam Grammatici ap. Heins. *nam* Clidonius. *iam te f.* Reg. et Parrh. — Porro *facta i.* e Medic. aliisque praestantioribus recepit: Vulgo *fata* cf. Not. Variant etiam Grammatici ap. Heins. item Gothani. 597 *Tunc* Gud. cum al. Heins. *Tunc licuit* Parrhas. sed in eo interpolationes plurimas obserues.

bis inest summum; furit, minatur, se accusat, imprecatur. *abscissa* simpl. euulsa, h. e. euellens. — *illuserit* post *ibit*. cf. I Georg. 157. *Falce premes — vocaueris*. cf. Burm. — *nostris regnis*, mihi, tanquam reginae. — *arma*, instrumenta naualia et h. l. alii *expedient* — alii *diripient*. v. Var. L.

596. 597. Variis modis haec accipi possunt et vario cum adfectu, siue *fata* siue *facta* legas; quoniam haec et Aeneae et Didonis esse possunt, et quia *Tum decuit* suppleri potest vel: facere haec sc. quae v. 592 — 94. memorauerat, vel: *facta impia tangere te*. *Tangunt* porro, καθικνοῦνταί σου, cum ea, quae attingunt, vrgent, adsunt, tum, quae animum mouent, percellunt vel concitant. Ex pluribus hanc rationem probem: Exhorruerat illa modo ac damnauerat v. 595 atrocitatem consilii; silet, et mox: quasi vero nunc demum nefas ac scelus exhorrescendum mihi sit! tum debebam exhorrescere, cum defuncti mariti memoria animo expulsa in thalami ac regni societatem perfidum hospitem reciperem. Sic v. 214 ac *dominum Aeneam in regna recepit*. adde Ouid. Epist. VII, 12. 90. — Ad sententiam comparare licet Medeae conditionem ap. Apollon. IV, 1080 sqq.

597 — 99. cf. sup. 307. *En dextra*

Digitized by Google

Quem secum patrios aiunt portare Penatis:
Quem subiisse humeris confectum aetate parentem!
Non potui abreptum diuellere corpus, et vndis 600
Spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
Ascanium, patriisque epulandum ponere mensis?
Verum anceps pugnae fuerat fortuna. Fuisset,
Quem metui moritura? Faces in castra tulissem,
Inplessemque foros flammis, natumque patremque 605
Cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem.
Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,

Tuque

598 *Qui* hoc et seq. v. pro *quem* olim fuit lectum, teste Seruio. *portasse* Medic. et Doruill. 600 *arreptum*, *areptum*, *abruptum*, *deuellere*, librariorum ludibria. — *auulsum* ap. Donat. in Terent. Andr. IV, 3, 3. memoriae lapsu. *corpus diuellere* Menag. pr. 602 *patrisque* ed. Iunt. Doruill. et Lutat. ap. Burm. *ponere* Burmannus primus recepit, vt scripti fere omnes, etiam duo Goth. habent, etiam Pierii, praeter vnum eius Mediceum, qui diuersus a Fogginiano est. In hoc vt in vulgg. edd. legebatur *apponere*; duo ap. Burm. *opponere*, alter Hamb. *imponere*. Sed *ponere*, pro *apponere*, frequens poëtis. 603 *fuerat pugnae* Menag. pr. 604 *Quem timui* Goth. tert. Heins. coni. *in transtra*. Sed v. Not. 605 *foras*, *fores*, *feros*, aberrationes librariorum. 606 *extinctum* pr. Moret. *extinguam* Lutat. ad Stat. V. Theb. 128. *exstinxissem*, quod est interpretis. Burm. *extinsem* duo Goth. — *et memet* quaedam edd. Seruii sup. ad v. 508.

dextra fidesque sc. eius, *quem*, h. e. Ita fidem seruat is, *quem aiunt portare* (pro portasse) *secum P.* Non male Vrsinus laudat Il. β, 341.

600 — 2. *abreptum diuellere corpus*, ornate, dilaniare eum. — *patriisque e. p. m.* respicit Thyestae vel Terei coenam.

603 — 6. En affectum, qui altius adsurgere aut procedere nequit. Itaque bene ad diras conuertit se, at quanta cum arte illas ad religiosum ac sacrum aliquem horrorem attemperauit! — *Quem metui m.* praeclare, pro vulgari: quid mihi metuendum fuisset, cum mori decreuerim. — *in castra*, h. l. classem. cf. III, 519. — *foros*, tabulatum pro ipsis nauibus. *Cum genere*, int. Troianos — *dedissem* in ignem. cf. furorem Medeae ap. Apollon. IV, 392 — 94.

607 — 12. Solis, tanquam dei πανδερκέος, adeoque et iniuriae inspectoris, vt in foederibus (v. Il. γ, 277. et inf. XII, 176.) ita in diris sollemnis mentio. Cerda laudat Sophoclis locum Aiac. 860 sqq. cf. ibid. 839 sq. 850 sqq. — Adde Ennii locum ex Medea Euripi-

dea

Tuque harum interpres curarum, et conscia Iuno,
Nocturnisque Hecate triuiis vlulata per vrbis,
Et Dirae vltrices, et DI morientis Elissae, 610
Adcipite haec, meritumque malis aduertite numen,
Et nostras audite preces. Si tangere portus

Infan-

608 *et* abest a pr. Hamb. 609 *per vmbras* Leid. vn. pro var. lect. 611 *auertite* multi; nec tamen probari potest, quippe alienum a loci sententia. *Accipite haec: animumque malis excludite tantis* ed. Ven. ab interpolatore.

dea in Fragm. p. 208. — *Iustras* v. sup. ad v. 6. Burmannus pro *illustras* accipere malebat. *Iuno* (v. sup. v. 59.) γαμήλιος, (*pronuba* v. 166.) h. l. est *interpres et conscia curarum harum*, huius amoris aut coniugii, adeoque testis periurii et iniuriae. *Interpres* etiam alias, cuius interuentu aliquid efficitur, h. l. nuptiae, quibus dea praeest. — 609. *Hecate*, cui noctu sacra celebrantur cum vlulatu, h. e. carmine, precibus, in triuiis. Sic *bacchata Naxos* sup. II, 125. — *Dirae*, h. l. Furiae, vt XII, 845 sqq. vnde patet, ab Etruscis potius, quam a Graecis, illas arcessitas esse a poeta; quandoquidem omnino ab Etruscis eaedem erant receptae; et in Etruscis monumentis binae fere occurrunt Dirae. Ex Etruscorum religionibus putem illustrandos quoque *Deos morientis Elissae*, h. e. Genios Didonis et mox Manes, cf. XII, 646. et sic fere Seruius primo loco. At Pompon. Sab. *Manes Sichaei vocat.* Ex patria religione multa, quae in eam ab Etruscis il-

lata erant, poetam non spreuisse, videbimus inf. Aen. VI. — 611. *Accipite, aduertite, audite* de eadem re. *numen vestrum*, h. e. vim ac potestatem deorum inferorum vlciscendi malos, *aduertite malis*, contra improbos et impios Troianos, *meritum*, quippe qui meruerunt vestrum numen, h. e. poenam, a diis mali vltoribus infligendam. Exquisitior ratio quam illa, *aduertere vultus*, *aures*, *animos*, vt Ouid. VIII Met. 482.

612 sqq. Eximiam poetae artem in subiungendis diris his, quibus Aeneae fata post aduentum in Italiam, mox temporum seriorum euentus bellaque inter Poenos et Romanos gesta ingeniose intexuit, vt tanto magis popularium suorum animos aduerteret et delectaret, iam alii viderunt. Dirarum vero et imprecationum omnino inuentum et vsum a poetis Graecis accepit, in quibus frequens est, vtpote vehementibus affectibus bene inseruiens. Exempla vide apud Cerdam.

612 — 14. Ante oculos fuere

Infandum caput, ac terris adnare necesse est,
Et sic fata Iouis poscunt; hic terminus haeret:
At bello audacis populi vexatus et armis, 615
Finibus extorris, conplexu auolsus Iuli,
Auxilium inploret; videatque indigna suorum
Funera: nec, quum se sub leges pacis iniquae
Tradiderit, regno aut optata luce fruatur:
Sed cadat ante diem, mediaque inhumatus arena. 620

613 *I. corpus* Menag. pr. e glossa. *et t.* Parrh. 614 *Et sic* bene Heins. reposuit, optimis codd. etiam Pierianis auctoribus, etiam Nonio et Macrobio: Vulgo *Et si.* Heins. coni. *Id si.* In pr. Rottend. pro var. lect. erat: *Et si fata petunt Iouis: hic et t.* 615 *Et h.* Medic. a m. pr. 616 *externis* Hugen. *conspectu a.* codd. ap. Nonium Marcellum. *que* post *complexu* duo Burm. *auolsus* scriptum cum Medic. et Gud. 617 *que* abest a Mentel. pr. et sic bona codd. pars ap. Pierium eo caret. 618 *leges sub p.* Hamb. pr. 619 *fruetur* Goth. sec.

re ex Odyss. ι, 532 sqq. dirae Polyphemi in Vlyssem: 'Αλλ' εἴ τοι μοῖρ' ἐςὶ etc. — Grauitatem orationis nota in verbis singulis, vt, *Infandum caput* pro eum, *terris adnare*, pro peruenire ad Italiam. cf. sup. I, 538. — *hic terminus haeret*, Seru. *Si hoc est immutabile;* quoniam agrorum termini moueri nequeunt. Malim tamen: et si eo, h. e. in Italiam, peruenire tandem Aeneam fatale est. Is scilicet fatorum et errorum Aeneae fuit terminus ac finis. *haeret*, fixum et destinatum est. Saltem hoc ab agrorum terminis petitum; verbo Lucretiano lib. VI, 65.

615 — 20. Reuocata sunt ad has diras, quae lib. VII sqq. memorantur, bellum cum Latinis, et sociis Rutulis, Aeneae profectio ad Euandrum, auxilii petendi caussa, relicto in castris Ascanio, quem interea oppugnat Turnus cum magna Troianorum strage. Reliqua a v. 618. ad mortem Aeneae spectant; namque is quarto, vt plerique tradunt, a foedere cum Latinis anno, pugna cum Tyrrhenis facta, in Numicio flumine periit. cf. sup. I, 261 — 66 — *audacis populi*, Seruius: id est, Rutulorum, sicut semper inducuntur. Sic VII, 409. *Audax* poetis est bellicosus, fortis. *Finibus extorris*, profectus ex castris in Latio positis — *suorum Funera* inprimis Pallantis Lib. X. — *pacis iniquae* v. lib. XII, 823 sqq. cf. Seru. Sed res in maius aucta. — *ante diem*, non obstat lib. IV, 764. *inhumatus*, quoniam eius corpus nusquam inuentum est, vt adeo inter deos receptus diceretur, vt ex Liuii I. pr. notum.

Digitized by Google

Haec precor: hanc vocem extremam cum sanguine fundo.
Tum vos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
Exercete odiis; cinerique haec mittite nostro
Munera. Nullus amor populis, nec foedera sunto.
Exoriare aliquis nostris ex ossibus vltor, 625
Qui face Dardanios ferroque sequare colonos,
Nunc, olim, quocumque dabunt se tempore vires.
Litora litoribus contraria, fluctibus vndas
Inprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.
Haec ait, et partis animum versabat in omnis, 630
Inuisam quaerens quam primum abrumpere lucem.

Tum

622 *et* deest Zulich. a m. pr. 626 *sequere* alter Hamb. 627 *quaecumque* Parrh. 629 *Iam precor* duo Burm. *arma viris* pr. Hamb. — *p. ipsique nepotesque* Heins. reposuit e Medic. aliisque potioribus codd. Vulgo leg. *ipsique nepotes*, et sic Grammatici passim laudant; sic quoque omnes Goth. In quo facile intelligi possit, alterum *que* librarii culpa extritum esse. *ipsi pugnentque nepotes* Moret. qu. Videtur tamen mihi *que* illud in clausula totius sententiae et orationis redundans vix locum tueri posse, vel aurium iudicio. Heumannus et Trappius totum hemistichium rescindendum esse iudicabant, tanquam assutum; scilicet viris doctis non succurrebat, qui illi Carthaginiensium nepotes esse possent. Holdsworthus Iubam huc vocabat, et laudabat Lucani locum lib. VIII, 283 sqq. Sed potuit poëta lacius ipsum Bocchum ac Iugurtham, Afros certe, etsi non proprie Carthaginiensi stirpe oriundos, intelligere. 632 *Cum* pr. Wall. *Hinc B. breuiter* Hamb. alter. Porro *Barcem, Bachem, Bachen, Braccen, Barchen* aberrationes. *Sichei est* duo Burm. cum Goth. sec.

621. *cum sanguine*, cum vita, sed multo maiore cum vi. Seruius: quasi imprecationes ipsas suo consecraret sanguine.

622 — 29. Odia inter Poenos et Romanos, et bella perpetua de imperio. — *stirpem exercete odiis*, exquisitior ratio pro vulgari, exercere odia in posteros. Nihil amplius. — *Munera* int. inferias, quae proprie mitti dicuntur. — *nec foedera sunto*, quippe tertio rupta, vt Seru. — 625. *vltor*, Hannibalem ostendit, vt Seru. qui Italiam ferro ignique vastauit. *ex ossibus* pro vulgari, ex cinere meo, h. e. post me veniat aliquis, qui etc. *dabunt se*, exquisitius quam, erunt. Occurrit et alibi. Bella scilicet ominatur saepius renouata. — 628. 29. Seruius ad foederis conditiones super limitibus inter Poenos et Romanos subtiliter satis refert. Malim pro poetica amplificatione odii et inimicitiae habere.

633.

Tum breuiter Barcen nutricem adfata Sichaei:
Namque suam patria antiqua cinis ater habebat:
Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem:
Dic corpus properet fluuiali spargere lympha, 635
Et pecudes secum et monstrata piacula ducat:
Sic veniat. Tuque ipsa pia tege tempora vitta.
Sacra Ioui Stygio, quae rite incepta paraui,
Perficere est animus, finemque inponere curis;
Dardaniique rogum capitis permittere flammae. 640
Sic ait. Illa gradum studio celerabat anilem.
At trepida, et coeptis inmanibus effera Dido,
Sanguineam voluens aciem, maculisque trementis

 Inter-

633 Hunc versum suspectum Britanno docto ac vindicatum vide in Miscell. Obss. Vol. I. p. 13. 635 *aspergere* Ven. quod est commune. *mergere* alter Menag. 636 *ducet* Mentel. pr. 637 *Sic veniet* nonnulli e Pierianis. *tuaque* sec. Rott. a m. pr. *tege corpora* Sprot. 638 *parabam* vet. cod. ap. Macrob. III. Sat. 3. 640 *Dardanidique* Wall. pro *Dardanidae*; subiicit Burm. *praemittere* Ven. *flammis* Medic. 641 *Dixerat, illa* Parrh. *celebrabat* a pr. m. Medic. cum aliis, frequenti lapsu. *accelerabat* Goth. sec. — *anilem* Burmanno inuito in contextum venisse suspicor. Nam Heinsianae edd. *anili* retinent, et Burmannus ita rectius legi pronuntiat. Atque ita Mediceus cum praestantissimis aliis; item Goth. pr. et sec. a m. sec. 642 *Et tr.* Montalb. *et* ante *coeptis* abest a pr. Moret. *At rapidi c.* Exc. Burm. 643 *inuoluens* alter Voss.

633. Suam propriam nutricem Dido iam olim apud Tyrum sepeliuerat. Vt alias tumulo, sepulcro, vrna, haberi, teneri dicuntur defuncti.

636. *monstrata* a sacerdote, puto, *piacula*, piamina, h. l. purgamina, quibus in sacris magicis vtebantur superstitio h. l. ad mentem, amore exsoluendam: cf. Ecl. VIII, 73. et 80 sq.

639. 40. *incepta* sup. 504 sqq. et notam ad v. 480 sq. cf. ad sqq. Silium VIII, 116 sqq. qui sua ex h. l. duxit: *Nigro forte Ioui* etc. sc. Plutoni. — *flammae capitis Dardanii*, qua effigiem Aeneae (sup. 508.) absumtura est; quasi caput ac vitam eius cum ea ipsa deuotura; ei flammae *permittere rogum*, lignorum struem; pyram incendere.

642—47. Notas extremi furoris obserua. — *morte futura*, iamiam cummaxime imminente; male enim Seruius aliter. *Et sanguineam aciem*, ὄμμα ὕφαιμον. *interiora domus limina*, limen interioris aedium partis, cf. sup. 504—494 — *quaesitum*, paratum, acceptum, adeoque

Interfusa genas, et pallida morte futura,
Interiora domus inrumpit limina, et altos 645
Conscendit furibunda rogos, ensemque recludit
Dardanium, non hos quaesitum munus in vsus.
Hic, postquam Iliacas vestis notumque cubile
Conspexit, paullum lacrimis et mente morata,
Incubuitque toro, dixitque nouissima verba: 650
Dulces exuuiae, dum fata deusque sinebant,
Adcipite hanc animam, meque his exsoluite curis.
Vixi, et, quem dederat cursum fortuna, peregi:

Et

645 *irrupit*, *perrumpit*, *prorumpit*, *abrumpit*, aberrant codd. ap. Burm. 646 *moribunda* Ven. *thoros* Parrh. *reclusit* Gud. a m. pr. Doruill. et Donatus ad Terent. Adelph. II, 1. *restringit* vn. Heins. 647 *non hosce relictum* ex v. 507. emend. Tan. Faber. Sed v. Burm. et not. 649 *parum* duo e glossa. *lacrimas* Goth. pr. *mente remota* Sprot. 650 *si fata* alter Hamb. *sinebat* Medic, cum codd. parte, etiam Piersianorum, forte doctius. At *sinebant* tuetur inter alios fragm. Vatic. 652 *absoluite* tres cum Seruio ap. Burm. *his* deest Zulich. *exs. poenis* ed. Ven.

adeoque etiam datum; sup. 507. *ensemque relictum*, sc. dono ac munere. cf. Burm. Adde sup. 495.

648 — 50. cf. sup. 507. 508. et lib. I, 647 sqq. Magnum ac nouum πάθος in conspectu earum rerum, quae magnopere animum percellere debuere; magnum quoque artificium in dilectu rerum ac verborum. Expende singula. — *mente*, defixa in pristini amoris ac consuetudinis cogitatione. — *Incubuit toro*. Comparant intpp. loca Sophoclis (Trachin. v. 916 sqq.) et Euripidis (Alcest. 173 — 186. vbi Alcestis moribunda in torum coniugalem se proiicit; at in altero Deianira se ipsam super Herculis toro interficit; qui locus maiorem cum nostro similitudinem habet. Saltem praeiuerunt illi aut alii, tragici poëtae in hoc ad mouendum affectum egregie comparato spectaculo. At oratione, quae modo sequitur, nihil puto dici posse aut personae ac tempori accommodatius aut ad animum mouendum potentius; illa vero v. 653 — 56. quam sublimis sententiis! Et tamen Silius se putauit, cum poeta in certamen descendere posse, lib. VIII, 141 sqq.

653 sq. Male argutantur in *fortuna* et ante in *fato deusque*, iam inde a Seruio. Magni animi hoc esse puta, vt in nouissimis rebus sese erigat, et suae laudis conscientia ac rerum gestarum

Et nunc magna mei sub terras ibit imago.
Vrbem praeclaram statui: mea moenia vidi: 655
Vlta virum, poenas inimico a fratre recepi:
Felix, heu nimium felix! si litora tantum
Numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae!
Dixit: et, os inpressa toro, Moriemur inultae,

 Sed

654 *mea* tert. Rottend. Quod vulgare esset, etiamsi metrum ferret. 656 *a* abest a multis Pierr. et Heins. male: *e fratre* Hugen. Porro Burm. conj. *Poenas inimico, a fratre, recepi*, ingeniose quidem; sed v. Not. Tandem tres ap. Burm. v. 656. antecedenti praeponunt.

starum claritate fato ac diis inuidiam faciat. Ingloria morior; at non vixi ingloria — *fortuna, peregi*: cf. sup. lib. III, 493. — *imago*, εἴδωλον, vmbra magna rerum gestarum nomine ac fama. Male aliter Intpp. — Splendidum et illud: *sub terras ibit*, moriar; petitum ab Ennio et Lucretio. — *vlta virum*, v. sup. I, 360—64. — *poenas recepi*, noue forte, nec tamen insolenter pro, cepi, sumsi. Bene Pompon. Sab. *recepi*, ad debitum refertur. — *Felix heu!* Comparat Seruius Catull. 64, 171 sqq. et de imitatione Statii III Silu. 3, 25. vide Burm. Perlato ad nos, dum haec in manibus sunt, grauissimo nuntio de morte *Munchhusii*, immortalis Viri, cum perculsus ingenti luctu animus vix vlterius progredi in opere potest, dolori nostro vel alieno loco paullum indulgere liceat. *Vixit* et Is, *vixit* et *cursum*, at quam gloriosum! quam ad omnem posteritatis memoriam memorabilem! *peregit!* Poterat et *Munchhusius* suo iure Didonis verbis vti: *Et nunc magna mei sub terras ibit imago*; quam enim maiorem vmbram inueniat inter eos — *qui vitam excoluere per artes, Quique sui memores alios fecere merendo?* (VI, 663. 64.) *Vrbem praeclaram statui: mea moenia vidi*. Quid enim? vidit Georgiam Augustam suam.

659 — 62. Iterum animi magni et superbi hoc; vt, ingloriam et inultam se mori, vel maxime pungat. Tandem pro vltione habetur et hoc, quod conspectum suae mortis, et cum hoc spectaculo perfidiae poenitentiam, obiectum iri Aeneae cogitat. — *os impressa toro*, sc. perciti furoris, salute desperata, rabie, et morte vicina. Non enim is erat iam mentis habitus, vt exosculari illas exuuias velle videri posset, neque verba, quae effatur, tale quid arguunt. 660 — 61. modo moriar, vel sic inulta moriar, vt ille hauriat etc.

cf.

Sed moriamur, ait. Sic, ſic iuuat ire ſub vmbras. 660
Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
Dardanus, et noſtrae ſecum ferat omina mortis.
Dixerat. Atque illam media inter talia ferro
Conlapſam adſpiciunt comites, enſemque cruore
Spumantem, ſparſasque manus. It clamor ad alta 665
Atria: concuſſam bacchatur fama per vrbem.
Lamentis, gemituque, et femineo vlulatu
Tecta fremunt: reſonat magnis plangoribus aether:
Non aliter, quam ſi inmiſſis ruat hoſtibus omnis
Cartha-

660 *Sed moriemur* quatuor ap. Burm. *Si ſic* Gud. a m. pr. *Sic? ſic i.* Fabric. legebat. Sed recte Burm. docet eſſe, *vel ſic quoque.* 661 *ignem oculis* alter Hamb. 662 *et miſerae* Leid. vn. *omnia* male multi. 663 *medio* Doruill. a m. ſec. *mediam* legi teſtatur Taubm. ex Pompon. Sab. puto. Nam is: *mediam* legit Apronianus, nam qui ſe transfodit, medius videtur eſſe gladii. Silius I. 307. *Concidit exacti medius per viſcera teli.* *media inter ilia* ed. Ven. 664 *accipiunt* duo Burm. *cruorem* Doruill. cum aliquot Pier. 665 *et alta* alter Menag. 668 *tremunt* fragm. Vatic. *clangoribus* pr. Menag. et Montalb. *clamoribus* Witt. et Wall. cum parte codd. Pierianorum et Goth. duobus. Aberrationes ſollennes. 669 *miſſis* aliquot Pier. et ed. Mediol. Sed bene *inmiſſis* defendit Pierius.

cf. Burm. Inter haec verba enſem ab illa pectori applicari puta. — *Dardanus* paullo inſolentius pro Dardanius; ſed et Homerus: Δαρδάνος ἀνήρ et ſic alia. — 662. ſplendide: ex meae mortis indicio ac nuntio infauſtum omen nauigans ille ſecum auferat! Sit illi ferale hoc ſpectaculum pro ſiniſtro viae omine.

663—65. Vide faciaus declaratum ab iis rebus, quae maxime legentis animum impellant, et verbis ornatiſſimis. Non vident illam ſe transadigentem ferro, ſed *ferro collapſam*, et hoc quanto plus quam *transfixam*? et *ſpumantem* plus, quam *tinctum cruore enſem.* Bene etiam Seruius: *Non induxis occidentem ſe, ſed oſtendis occiſam:* addit ille: *et hoc tragico fecit exemplo* etc.

666. *bacchatur* grauiſſimum pro *diſcurrit*, differtur. Mox *Tecta fremunt*, vt iam alias monitum, pro vulgari, lamenta fremunt in tectis.

669—71. Comparatio haec et alibi obuia, accommodata tamen, et h. l. bene ornata, primo loco apud Homer. occurrit Il. χ, 410. 411. vt iam Macrobio notatum IV Sat. 6. Euripidem laudat Cerda (Phoeniſſ.

1046

Carthago, aut antiqua Tyros; flammaeque furentes 670
Culmina perque hominum voluantur perque deorum.
Audiit exanimis, trepidoque exterrita cursu,
Vnguibus ora soror foedans, et pectora pugnis,
Per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
Hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
Hoc rogus iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
Quid primum deserta querar? comitemne sororem
Spreuisti moriens? Eadem me ad fata vocasses:
Idem ambas ferro dolor, atque eadem hora tulisset.
His etiam struxi manibus, patriosque vocaui 680
Voce deos, sic te vt posita crudelis abessem?
Exstinxsti me teque, soror, populumque, patresque

 Sido-

670 *Tyrus* multi Pier. et Heins. et amat latinas enuntiationes Maro. Vid. Heins. *flammaeque ruentes* Zulich. 671 *voluuntur* duo Burm. *volitantur* Exc. Burm. *voluentur* Goth. soc. 672 *casu* eadem Exc. 673 *ac p.* alter Hamb. 675 *quod fr. p.* Bigot. 676 *haec ignes* Parrh. *ignesque* Leid. vn. *ignis* Exc. Burm. 677 *Quod pr.* Hugen. *germana querar* Menag. pr. *comitemque* Gud. a m. pr. *ve* Menag. pr. 678 *facta* Mentel. pr. a m. pr. *eadem me fata vocassent* alt. Hamb. 679 *ferret* Oudart. *eadem* abest a Witt. *ora* Gud. ed. Iunt. *fuisset* aliquot Pier. 680 *manibus struxi* Parrh. *exstruxi* Goth. tert. 681 *positam* Medic. a m. pr. *abissem* Wall. 682 *Exstinxsti*

1046—49.) Ad v. 671, quo ciuium aedes priuatae ac publicae deorum incendio correptae narrantur, Burm. confert Val. Fl. II, 178. 179. ex h. l. expressum, apud quem ordo verborum hic est: *vel vidisse, patriae per culmen ignes agi.*

672 sqq. Egregie affectus veritas seruata in Annae luctu et verbis. Praeiuisse creditur Briseis Homeri in Patrocli funere Il. τ, 282 sqq. Haec autem omnia, ne a tempore et loco aliena sint, inter incedendum prolata esse cogita. Vnde v. 685. *sic fata gradus euaserat omnes.*

679. *Idem dolor s.* vulgare erat, vulnus.

680. 681. *struxi*, rogum, iussu Didonis, sup. 494 sq. — *patriosque vocaui Voce deos*, h. e. ipsa sacrum iussu tuo paraui et rite auspicata sum, sollenni sc. precum carmine decantato. — *sic vt abessem*, seiungerer a te, auellerer ac te carerem, *te posita*, mortua; vt II, 644. et saepe.

688. Non

Sidonios, vrbemque tuam. Date volnera lymphis,
Abluam, et, extremus si quis super halitus errat,
Ore legam. Sic fata gradus euaserat altos, 685
Semianimemque sinu germanam amplexa fouebat
Cum gemitu, atque atros siccabat veste cruores.
Illa, grauis oculos conata adtollere, rursus
Deficit. Infixum stridit sub pectore volnus.
Ter sese adtollens cubitoque adnixa leuauit: 690
Ter reuoluta toro est, oculisque errantibus alto
Quaesiuit coelo lucem, ingemuitque reperta.

Tum

stinxsti scripturam ex Pieriano exemplari retinuisse videtur Heinsius; vulgaris scribendi ratio est *exstinxti*. Hoc etiam Probus Art. Grammat. producit ex Marone et Diomedes Grammat. pro *exstinxisti*, vt *exstinxem* sup. v. 606. pro *exstinxissem*. *Exstincti*, *exstixi*, eo alludunt, illud in Witt. hoc in binis Heins. cum glossa *exstinxisti*. *Exstinxti* etiam in fragm. Vatic. diserte legitur, item in Donato. At est altera lectio: *exstinxi*, quam in omnibus fere exemplaribus repererat Pierius, et sic Moret. Doruill. Puget. cum tribus Goth. Difficile est alterutram lectionem praeferre. Quomodo in Mediceo legatur, ex Fogginiano exemplari vix assequare. Videtur tamen *extinxsti* in *extinxi* esse refictum. *te meque* quatuor apud Burmann. Sed amant Veteres se priori loco memorare. Burm. 683 *data* Menag. pr. 684 *erret* quatuor Heins. *esset* duo alii. *exstat* Wall. 686 *S. suam* ed. Ven. *germana* Wall. 687 *s. v. furores* Menag. pr. *colores* Goth. pr. 688 *rursum* Doruill. 689 *stridit* Heins. e Medic. et melioribus, etiam Pierianis, forma exquisitiore. Vulgo *stridet*. *stridens* pr. Rottend. 690 *cubituque* multi ap. Pier. et Burm. *adnixa* castigationi Heinsianae debetur, e codd. etiam Pier. Vulgo *innixa*, Sed *innititur*, etiam qui iacet, *annititur*, qui tentat exsurgere. v. Heins. 691 *est* deest Gud. *que* abest ab ed. Ven. 692 *Quaerebat* alter Hamb. — *repertam* multi codd. ap. Pier. et Burm. cum Seruio. In Medic. *reperta* in litura est, vt adeo haec Aproniana lectio videri debeat; doctior vtique illa et commodior.

688. Non iniucundum fuerit comparare, vt faciunt Intpp. Eurip. Phoeniss. 1438 sqq. inpr. 1446 sq. de Eteocle; et de Pyramo Ouid. Met. IV, 137 sqq. 145. 6. Adde de Alceste de Eurip. 203 — 6.

689. *stridit vulnus*, sanguis ex vulnere erumpens. cf. Ouid. Met. IV, 120. 4.

691. 192. Oculi iam morte natantes et caligine obscurati diem recipere laborant, sed aegre colligunt solis radios. —inge-

Tum Iuno omnipotens, longum miserata dolorem,
Difficilisque obitus, Irim demisit Olympo,
Quae luctantem animam nexosque resolueret artus. 695
Nam, quia nec fato, merita nec morte peribat,
Sed misera ante diem, subitoque adcensa furore,
Nondum illi flauum Proserpina vertice crinem

Abs-

693 *l. m. laborem* Montalb. alter Hamb. et tert. Rottend. pro var. lect. voce magis poëtica et h. l. accommodatiore. 694 *Difficilemque obitum* Zulich. *dimisit* vulgo scriptum. *dimittit* Franc. *remittit* Parrh. *ab alto* quinque ap. Burm. 695 *animum* tert. Rottend. — *resoluerat* Sprot. et Wall. *absolueret* Leid. *dissolueret* Franc.
698 *Necdum* Gud. cum quatuor aliis Heins. et Goth. sec.

— *ingemiscit*, vt moribunda. Male Intpp. — et nunc puta oculos iterum claudi.

693 sqq. Noua haec et insolens videri potest religio, quod Iris mittitur, ad expediendam miserae Didonis animam. Sed Iridi tribuit poeta, quod Mercurio supra tributum vidimus v. 244, quandoquidem a Iunone illa mandata fert, et eius ministerio plerumque Iuno vtitur, vt inf. V, 606. IX, 2. Il. σ, 166. Communiter tamen, ex poetae religione, v. 698. 9. Proserpinae eae partes esse debent. Sequuti sunt Virgilium alii, a Cerda iam laudati, Statius II. Silu. I, 147. Martial. III epigr. 43. Adde Horat. I. Carm. 28. 19. 20. Orco (θάνατον appellat) iam ante idem tribuerat Euripides in loco iam a Macrobio VI, 19 notato, Alcest. 74—77. (ex qua fabula plura ad Mortis imaginem illustrandam peti possunt. Vide v. 261. 438. 844. 1140. 1.) Iunonem hac de re sollicitam esse, nil mirum, cum ea Didonis et Poenorum caussam suscepisset. Quod *crinis abscinditur*, e re sacra puto ductum; nam victima consecratur deo, pilis in fronte euulsis et in ignem iniectis; (cf. v. c. inf. VI, 245. est id proprie κατάρχεσθαι. Res nota.) ab hoc momento victima deo dicta et sacra. Itaque et is, qui moritur, crine abscisso, diis inferis, tanquam victima, consecratur, Iouique infero sacer est.

693—95. *dolorem*, ἀγωνίαν. — *artus nexos*, corporis cum anima nexum, bene Cerda vidit, a palaestra et lucta esse petitum. Corpus quasi implicuit et circumstringit animam, ne elabi illa possit.

696—99. v. ad v. 693. *merita nec morte*, nullo immani crimine commisso. Seru. opp. *subito accensa furore*; vti *non fato* et *ante diem*, — ὑπέρμορα Il. β, 155. cf. Guell. — *caput damnauerat orco*, h. e. vitam eius,

vel

Abſtulerat, Stygioque caput damnauerat Orco:
Ergo Iris croceis per coelum roſcida pennis, 700
Mille trahens varios aduerſo ſole colores,
Deuolat, et ſupra caput adſtitit: Hunc ego Diti
Sacrum iuſſa fero, teque iſto corpore ſoluo.
Sic ait, et dextra crinem ſecat. Omnis et vna
Dilapſus calor, atque in ventos vita receſſit. 705

700 *ad roſcida* Bigot. *roſida* Franc. *pinnis* Medic. et Gud. 701 *auerſo* Bigot. vt ſemper variatur in his vocibus. *aduerſa luce* multi Pieriani, tres Burm. cum Hamb. ſec. qui a m. ſec. habet: *percuſſo ſole.* 702 *Aduolat* Bigot. *atque ſuper* alter Hamb. *Huic* et *Hinc* aberratt. librarr. *Hunc ego Orco* Exc. Burm. 704 *crinem tulit* Longob. Pierii. 705 *Delapſus* duo Burm. *color* Sprot.

vel ipſam, morti deuouerat. cf. ad v. 693.

700—3. Ἔστη δ' ἄρ' ὑπὲρ κεφαλῆς. Il. β,20. (adde Odyſſ. ζ,21.)

704. 705. omnes laudant. Sed talia delectant forte, at nihil illuſtrant. v. Georg. IV, 223—25.

EXCVRSVS

EXCVRSVS I.

Cum, si historicam fidem sequaris, Didonis aetas plus quam CCC annis a Troiae excidio Aeneaeque erroribus abfuisse vulgo narretur, (quod iam a Seruio obseruatum videas ad v. 459.) modo in accusando modo in excusando poeta, qui Didonis amoribus Aeneam implicuit, multi docti viri passim operam suam posuerunt. Sed hanc disputationem antequam attingamus, alia, eaque nostro quidem iudicio grauior, quaestio est expedienda, quam intactam fere relinqui videas, quid tandem poetam ad hanc cogitationem ac consilium adduxisse videri possit, vt Didonis amores in carmen suum inferret? casune an ratione an exemplo hoc potissimum episodio vsus sit, cum alia forte cum temporum ratione magis consentanea ad manum essent?

Iam quid poeta in tota hac ratione sequutus sit, dum Aeneam ad Africae litus tempestate atrocissima actum admouit, et supra est expositum, et iis, qui Odysseam animo tenent, obscurum esse nequit. Cum enim Vlyssis errores cum ex aliis periculis ac casibus tum ex naufragio maxime et eiectione Vlyssis in ignotam terram, multum habere suauitatis variarique narrationem videret, cum is alia loca tantum strictim attigisse, aliis aliquamdiu immoratus esse diceretur; nisi ieiunam et parum suauem suam vellet esse narrationem de Aeneae nauigatione, hoc idem sibi vidit esse sequendum; vt Aeneam ventis ac procellis a cursu deiectum in remotam terram, de qua noua ac mira quaedam narrari possent, expelleret. Cum autem in mari mediterraneo, a Troade versus Italiam, nauigatio fieret, si omnes animo litorales plagas percenseas, nulla facile opportunior terra cogitari potest, quam qua vsus est poeta, Carthaginiensis. Nam primum quod australe potissimum litus adire tempestas coegit Aeneam, factum partim poetarum exemplo partim ventorum natura. Nam in maris huius plagis austrinis, infra Cycladas saltem ac Cretam, grauissimae ab aquilone vento excitantur tempestates, durantque certo anni tempore flatus eius continui per plures dies, ob hoc ipsum dicti etesiae. Videntur hi iidem fuisse, qui Menelaum XX dies ad Pharum retinebant Odyss. δ, 360. His ventis quis miretur eos, qui a Troade Graeciam vel Italiam peterent, versus Africae litora propelli? Itaque Graecos a Troia reduces, cum Maleas circumuecti tempestate a cursu deiecti essent, omnes fere ad has partes actos esse videas. Menelaus quidem Aegyptum adiit, l. c. et Odyss. γ, 300. Paris et hanc et Phoenicen, Vlysses

ses Lotophagorum insulam in Libyae litore, Meningem, v. Odyss. ι, 80 sqq. Apud Apollonium etiam Argo ex Ionio mari versus Africae litora proripitur. Si itaque Virgilius ventorum naturas, poetarum exemplum ceterasque rationes sequi volebat, ad Africae litus classis Troiana erat deferenda. Cum vero reliquae passim partes, Aegyptus ac Libya, essent ab Homero et Apollonio occupatae, feliciter poeta in Carthaginiensem oram incidit. Quae enim opportunior terra commemorari poterat, quam Carthago, cum Romanis suis Aeneidem scriberet, quibus iucundissimum auditu esse debuit, si belli grauissimi, quo primum populus Rom. aditum ac viam ad terrarum imperium sibi parauerat, semina ac caussas in ipsis olim Aeneae fatis ac casibus iacta esse videret.

Vt autem Didonis potissimum amore vteretur, cum Calypsus vel Circes aut Medeae amores exempli auctoritate adducere poetam poterant, tum feminae huius claritas ac fama, tum ipsa rei ratio ac necessitas. Quodsi enim semel appulsum Troianorum ad Carthaginiense litus praeferendum esse videbat, in tam antiqua de Aeneae erroribus historia, quae Carthaginis incunabula anteuertebat, quid de hac vrbe aliud memorari poterat, quam ipsa eius primordia? Quam opportunum autem ad poeticam tractationem vel in epico carmine argumentum esset amor, Apollonii exemplo intelligere poterat, qui hunc quidem locum in Medeae et Iasonis amoribus egregie tractasse videri debet. Sed Virgilius et illum et ipsum Homerum longe post se reliquisse dicendus; quod quidem, si recte iudico, duobus potissimum modis assequutus est, partim quod Tragicorum grauitatem ac vehementiam sequi, partim quod ab heroici moris simplicitate ad elaboratiorem ac cultiorem vitam deflectere maluit, qua decoris et honestatis alicuius exquisitioris famaeque laudem propositam sibi habent feminae. In toto enim Homero et ex Homerici temporis sensu amor parum idoneus est ad pathos inferendum.

Quae a nobis commemorata si quis animo consideret, nae is, puto, Segraesii aliorumque rationes ad poëtam, tanquam qui tempora confuderit, turbaritque, defendendum allatas, vanas fere aut infirmas, non magnopere desiderabit. Delectationis sane potior habenda est poetae ratio quam historicae veritatis; et si doctrinae laus poëtam decet, non tamen illa ex temporum subtili ratione est exspectanda, nec in poëta vllum peccatum habet reprehensionem, nisi quod aduersus praescripta artis suae est commissum.

Si

Si tamen in ipsas Carthaginis origines variasque super iis veterum narrationes accuratius inquirere voluissent viri docti, totum hoc poetae peccatum et accusatione et defensione vacare omninoque esse nullum facile intellexissent. Tam diuerse enim de condita Carthagine traditur et in tam diuersa tempora eius incunabula reiiciuntur, vt vel historico minus subtili liberum fuisset eligere, quod maxime sequi vellet. Quamquam ea narrationis varietas facile ad certam rationem reuocari potest, si memineris condi vrbes dici non vno sensu, nec modo primis iactis fundamentis, sed et moenibus ductis, colonia noua adscripta, aucta denique et amplificata quocunque modo ciuitate. Certis quoque temporum interuallis a Phoenicibus Africam occupatam, a Sallustio quoque proditum, bello Iug. 22. Saepius itaque haud dubie condita est Carthago, et possunt varie traditae eius origines commode ad certas epochas reuocari. Iam primum L. ante Troiam captam annis Carthago condita esse dicitur a *Tzoro* et *Carchedone*, apud Appian. Punic. pr. quod idem ex Philisto repetit Hieronymus in Eusebio latine facto ad Num. 805. in ed. Scalig. p. 91. et ad Num. 798. in ed. Pontani et Vallars. h. e. ante Chr. 1198. (ad Euseb. computum 1217.) et ante Troiae excidium, ex eadem Euseb. computatione, a. 37. Graeca Eusebii seruata sunt a Syncello p. 172. ed. Par. vnde Scaliger transtulit in Graeca Eusebii p. 33. l. 31. Adde Chronicon lib. I. p. 18. et p. 126. Tzori quidem et Carchedonis nomina imperite, ex antiquo tamen more, ad virorum personas designandas esse traducta, ab aliis Didonis nomen temere in hoc tempus referri, facile apparet; manet tamen illud, paullo ante belli Troiani tempora L. vel adeo XXXVII annos, Carthaginis prima exordia in veteri historia collocari solita fuisse. Altera Carthaginis conditae epocha est CLXXIII. a. post priorem illam, paullo ante Coloniam Ionicam, secundum Chron. Euseb. Hieronymi ad Num. 971. aut, (vt verius apud Syncellum legitur, qui Graeca Eusebii seruauit p. 181 A) CXXXIII. annis post Troiam captam, h. e. a. C. 1025. (sec. Euseb. 1044.) Hac quoque epocha Didonis opera celebratur, quae amplificanda ac munienda vrbe Cartha, et Byrsa arce condenda maxime fuit conspecta. Ἐπεκτίσθη Καρχηδὼν ait Syncellus: accepit etiam illo tempore suum nomen, cum antea Origo esset dicta; si modo vera tradit Syncellus. (XXXI annis serius ab aliis hanc epocham definitam fuisse, ex Eusebio Hieronymi discas ad Num. 1002. (sec. Scalig. 1000.) quod in ipsa Salomonis tempora incidit.) Tandem CXC annos vbi descenderis, tertio loco Carthaginis conditae memoriam fieri videas a

Iosepho

Iosepho in Apion. lib. I, 18. p. 1042. et ex eo ap. Syncell. p. 182. post Salomonis templum conditum anno CXXXXIII mense octauo; qui est a. C. N. 861. a Troia capta CCCXXIII. Et ad has fere epochas alludunt ceteri numeri, qui passim apud alios leguntur, vel ex annis, quibus Carthago stetisse dicitur, eliciuntur, quos sigillatim h. l. repetere vel excutere, a consilio alienum est. Vid. VV. DD. inprimis Scalig. ad Euseb. et in App. de Emend. Tempp. p. 31. Ioseph. l. c. Vellei. I, 6, 4. Iustin. XVIII, 4. Salmas. ad Solin. c. 27. p. 228. et si ad manum est, vel Guthrium consulas To. III. p. 253. vel Simson. A. M. 3132. cum Wesseling. Nott. Est sane tertia haec epocha, paullo maturius forte et illa constituenda, vera Didonis aetas, siquidem illa Pygmalionis fuit soror. Fuisse tamen communem veterum errorem, vt ad Didonem prima Carthaginis exordia referrent, non modo ex iis, qui vetustiores exscripsere, Cedreno p. 140. et Io. Malala p. 68, verum etiam ex Appiano Punic. pr. constat. In tanto itaque scriptorum optimorum dissensu tantaque rei obscuritate, quis hoc a poeta postulet vel exspectet, vt temporum rationes subtilius, quam ipsi historici nonnulli fecerunt, subducere sustineat? Vltimo loco et illud monendum, iam ante Virgilium amores Didonis et Aeneae videri celebratos fuisse ab historicis Rom. Nam ad lib. IV, 682. Seruius: Varro ait non Didonem, sed Annam, amore Aeneae impulsam se super rogum interemisse. Cf. eund. ad V, 4. Nullam igitur in Didone ad Aeneae aetatem reuocanda reprehensionis materiam subesse, ex iis, quae disputata sunt, satis intelligi puto. Lucian. Salt. c. 46.

EXCVRSVS II.

IV, 143—49. *Qualis vbi hibernam Lyciam Xanthique fluenta etc. — Tela sonant humeris.* Insignis phantasmatum et verborum dignitate locus, cuius pars ex Apollonio, sed multum ornatius, adumbrata, lib. I, 307—9. (confer etiam versus lib. I, 536—39. et lib. II, 677 sqq. item Callim. in Dian. 241 sqq.) reliqua forte ex alio Graeco poeta. Sicut Dido cum Diana lib. I, 498 sqq. ita Aeneas comparatur cum Apolline festo die prodeunte, ad choros ex vetere religione ducendos. *hibernam Lyciam,* quoniam hiemem Apollo Pataris Lyciae exigit. male vel δυσχείμερον vel εὐχείμερον explicant viri docti. Non videtur alienum a re esse, quod Seruius narrat; grauior enim auctoritas non occurrit; *nam constat Apollinem sex mensibus hiemalibus apud Pataram, Lyciae ciuitatem, dare responsa — et sex aestiuis apud Delum.* Certe et Herodot. I, 182. de Pataraeo oraculo: οὐ γὰρ ὦν αἰεί ἐστι χρηστήριον αὐτόθι. ἀποδημίαι et ἐπιδημίαι deorum res notissima inprimis post Spanhem. in Callim. — *Delum maternam,*

mam

matri Latonae sacram, vt Cerda. — *instaurat*, cum dilectu, quandoquidem est voc. sacrum; habet autem plus dignitatis, quod ipse deus parat choros, quam choros in eius honorem duci. — Chori inter rem sacram instituuntur ab iis, qui sacra curant, partim qui primitias frugum in insulam apportant; v. Callim. in Del. v. 279 sqq. hos designat poeta per *Cretes*, *Dryopes* et *Agathyrsos*. Facit etiam nominum antiquitas ad maiorem carminis dignitatem. *Cretes* memorari videntur secundum Hymnum Homericum in Apoll. v. 388 sqq. 535 sqq. vbi Apollo apud Delphos sacrorum ministros sibi adsciscit Cretenses naui Pylum petentes; quem locum etiam Tibullus respicit IV, 1, 8 et 9. *Dryopes* Troianis temporibus Thessaliae circa Spercheum habitatores, inde Parnassi accolae, qua ille versus Oetam procurrit, ea regione, quae Doris appellata est. Ab Hercule fuere victi, cum ille Trachine versaretur. Res copiose ac diuerse tractata esse videtur ab iis, qui Heracleas condiderunt; diuersa enim inter se narrantur apud Herodot. VIII, 31. 73. Apollodor. II, 7. 7. Strab. VIII. p. 373 C. Apollon. I, 1213 sqq. et Schol. et alios. Sed ex iis vnum est, quod Virgilius ex parte sequitur, ap. Pausan. IV, 34. Dryopas victos ab Hercule Delphos abductos et Apollini deuotos fuisse, τῷ Ἀπόλλωνι ἀνάθημα ἤχθησαν ἐς Δελφούς. Hoc et Seruius habet: *Hi populi ab Hercule victi, Apollini donati esse dicuntur.* Ex dei tamen responso ab Hercule in Peloponnesum deducti primum Asinen Argolidis, mox Asinen Messeniae occuparunt, et Apollini ac Dryopi Apollinis f. templa dicarunt insigni religione. Videtur igitur ab aliquo poeta traditum forte et hoc, mansisse apud Delphos Dryopes nonnullos inter eos, qui sacra curarent, vt modo de Cretensibus vidimus. Traduxit autem et hos et illos ad Delum suam poeta paullo licentius. At *Agathyrsi* proprie Delum spectant. Nam vti Callimachus Arimaspos, ita Maro Agathyrsos pro Hyperboreis posuit, quorum θεωρία seu legatio sacra ad Delios res est satis nota. Vide vel Gesneri Praelect. II. de nauigat. extra columnn. Herc. et loc. class. Callimach. in Del. 281 sqq. Ad Scythicum nomen retulit adeo Hyperboreos Virgilius cum Callimacho et aliis, etsi a Graecorum ad Borysthenem et Tanaim coloniis θεωρίας istas venisse probabile sit. *altaria circum* sunt chori κύκλιοι, de quibus v. Inttp. ad Callim. l. c. v. 313. περὶ βωμὸν etiam Apollon. l. c. lib. I, 538. — *picti A.* vt *picti Geloni* Georg. II, 114. Quos Seruius ex Melisso Grammatico *Achabas* memorat, Ἀβίους emenda. *iugis Cynthi*, quippe quae templo imminebant. Versus 147. 48. 49. inprimis ornati de corona laurea, vitta aurea et pharetra. *fluentem crinem*, effusum intellige, qualis est Apollinis. Argutatur et in h. l. Spencius Dial. VIII. et poetam

modo ad Apollinis Vaticanum signum modo ad Augustum respicere vult. Quod Quintil. VIII, 3, 73. circa hanc comparationem monet, a poeticae visionis genio alienum est. *Tela sonant humeris* vim adiunctam non habent, quae erat in Il. α, 46. pertinere tamen ad concitatum et celerem ingressum videntur propter v. 149. *haud illo segnior ibat Aeneas*. Sic de pyrrhicha Amazonum Callim. in Dian. 247. ἐπεψόφεον δὲ φαρέτραι.

EXCVRSVS III.

IV, 173 sqq. *Fama malum quo non aliud velocius vllum* etc. Etiam episodium hoc de Fama, nec si absit, desiderari, et aliis locis aeque bene interponi posse statuebat Ill. Homius. Videtur tamen Famae h. l. memorabile esse momentum ad rerum euentum luctuosiorem. Excitatus enim ea Iarbas Iouem precibus mouet, vt Aeneam ille Carthagine euocet. Paullo longius, quam par erat, poetam huic loco esse immoratum, iudicabat Addisonus cum aliis. In his tamen taedium vix suboritur, nisi talibus descriptionibus nimis saepe et alieno loco inculcatis. Poëta vero non in specie Famae declaranda ad fastidium vsque substitit, sed et facta eius et mores et originem adeo narrando descriptionis taedium temperauit. Ceterum in Famae specie monstrosa exemplum habemus satis manifestum diuersae poeseos et picturae indolis. In comparatione Homericae Eridos cum Virgiliana Fama admodum argutari videtur Macrobius V, 13. Incrementa rumoris ex ipso progressu melius exprimi vix poterant; et vs. 177. praestantissimus secundum illud iam a Longino s. 9. laudatum: Οὐρανῷ ἐστήριξε κάρη, καὶ ἐπὶ χθονὶ βαίνει. Deam fecerat Famam iam Hesiod. Ἔργ. sub f. cf. Cerda inf. ad 195.

EXCVRSVS IV.

IV, 483—85. *Hinc mihi Massylae gentis monstrata Sacerdos, Hesperidum templi custos, epulasque draconi Quae dabat et sacros seruabat in arbore ramos.* Iure suo ab interprete Virgilii exspectet lector, vt clariorem huius loci notionem animo suo informet. Potest itaque poeta videri fingere, hortos Hesperidum, quos per *templum H.* designet, quosque ab Hercule spoliatos communis ratio ferebat, adhuc Didonis tempore superesse. Non facile tamen poetae mythicam veritatem ita deserunt, nec veteres notasque fabulas vltra mythicum aeuum in verae historiae tempora demittunt. Malim itaque statuere id, quod cum multorum populorum multarumque Graeciae vrbium religionibus consentaneum est, vt Virgilius ponat, templum Hesperidibus sacrum in his terris fuisse, in quo antiqua fabula repraesentabatur, arbore aurea et dracone in ea constituto, cuius aeditua vel sacerdos anus erat ex indigenis loci.

P. VIRGI-

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS LIBER QVINTVS.

ARGVMENTVM.

Aeneas, relicta Carthagine in Italiam nauigans, vi tempestatis in Siciliam defertur: vbi ab Aceste benigne exceptus, manibus Anchisae patris, quem superiori anno eodem die apud Drepanum sepeliuerat, anniuersarium sacrum facit, ludosque apud tumulum eius instituit: suaque victoribus praemia decernit. Nauali certamine vincit Cloanthus. Euryalus Nisi dolo cursu superat. Entellus senex Daretem iuuenilitèr se iactantem caestu vincit. Sagittandi peritia superat Eurytion: prima tamen praemia, aetatis dignitatisque habita ratione, Acestae decernuntur, cuius sagitta in aërem emissa subito exarserat. Ascanius in honorem Anchisae aui, cum primae nobilitatis pueris equestres ludos pugnamque imaginariam exhibet. Interea Troianae mulieres hortatu Iridis, longaeque nauigationis taedio, ignem in classem coniiciunt, quatuorque naues exurunt: ceterae subita a Ioue immissa pluuia incendio sunt ereptae. Nocte sequenti Anchises Aeneae filio in somnis apparens, Iouis verbis admonet, vt Nautae consilium sequutus, mulieres imbellesque senes in Sicilia relinquat: ipse cum iuuentutis robore integraeque aetatis flore in Italiam nauiget: Sibyllaeque inprimis antrum adeat: illius enim ductu se in campos Elysios esse venturum, vbi et posteritatis suae seriem omniumque instantium bellorum discat euentum. Monitis itaque paternis morem gerens Aeneas, oppidum in Sicilia condit nomine Acestam: eo et matrum et senum bello inutilium coloniam transscribit: ipse cum exercitus robore Italiam petit. Interim Neptunus, Veneris precibus exoratus, nauiganti Aeneae mare tutum praestat. Palinurus in tanta securitate somno succumbens, vna cum gubernaculo in mare excutitur: eiusque vicem supplet Aeneas.

Pro episodio habendam esse maiorem libri partem, negari nequit, nec tamen ab argumento epico illud seiunctum et, quae a multis frequentata est reprehensio, alienum habendum. Primo libro iter ex Sicilia in Italiam faciebat Aeneas; reiectus a cursu suo in Africam nunc eandem nauigationem repetit, et iamiam ad Italiae litora appulsurum eum esse sperabas. Ecce tibi noua rei mora iniicitur! iterum ventis contrariis a cursu depulsus in Siciliam defertur. Multa omnino in Sicilia erant Troianorum et Aeneae vestigia, vt in Excursu monitum. Classis a Troianis mulieribus incensa, fabula erat vulgari narratione trita. Non igitur otiose desidere in Sicilia

poterat

poterat Aeneas, nec incensa classis memorari nisi probabili aliqua de ratione. Itaque poeta praeclare eo rem adducit, vt Aeneas patri inferias faciat, ludos funebres instituat, classe incensa partem comitum deponat in insula, et vrbe noua condita cum reliquis discedat. Agnosce poetae siue ingenium siue iudicium et in hoc: Dum ludorum festiuitas viros detinet, nauium incendendarum tempus ac facultas, quae alias vix occurrere poterat, feminis, quae solae relictae sunt, obiecta ac data est. Aeneam autem cum pietate tam insignem esse velit poeta, quid magis consentaneum, quam vt is patris Manibus sacras caerimonias persoluat. In ludorum descriptione, quod rerum genus omnino multum ornatus admittit, facile est ad intelligendum, maiorem veteribus, quibus poeta suum epos pangebat, suauitatem, quam nunc nobis inde prouenire potest, fuisse obiectam. Inprimis vero ludus Troiae Romanos lectores delectare debuit. Alia huius descriptionis suauitas, quae tamen etiam nobis parata et cognitu facilis est, ex Homerica imitatione proficiscitur, qui Il. ψ Patrocli funus et ludos simili copia descripsit. Tantum autem abest, vt Romanis, quibus, non nobis, scribebat poeta, aut infringere delectationem, aut carminis dignitatem eleuare videri debuerit talis imitatio, vt potius, ingenio ac sensu illorum temporum ac hominum, id quod totus Virgilius et Horatius docent, nihil magnificentius ac splendidius fuerit visum in poeta, quam si Graecorum poetarum loca et inuenta commode et ingeniose in sua carmina transferret.

Sed vt delectationi in hoc libro per certaminum descriptionem tantopere studeret, poetam mouere etiam poterat argumenti sterilitas, in ea tamen narrationis parte, qua ad exitum festinabat illa, hoc est, ad Italiam procedebat Troianorum classis. Iudicium poetae in hoc quoque agnouit Segraisius, quod grauissimis affectibus, quibus libro quarto legentis animus agitabatur, nunc succedit hilarior rerum facies, ludorum festiuitas, certaminum euentus ac praemiorum varietas.

Vt autem in ludorum omnino cogitationem incideret poetae ingenium, facere forte potuit Erycis, herois indigetis, recordatio, qui in iis locis, ad quae Troiani appulerant, clarum pugilatu nomen habebat. Catroeus quidem valde acutus sibi videbatur in hoc, quod primus vidisset, ad ludos in Caesaris honorem ab Augusto habitos Virgilium respexisse. Verum et idem illud commentum iam a veteribus commentatoribus fuit allatum, et seu affirmandi seu negandi caussas idoneas habet nullas. Enimue-

Interea medium Aeneas iam classe tenebat
Certus iter, fluctusque atros aquilone secabat,
Moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
Conlucent flammis. Quae tantum accenderit ignem
Caussa latet: duri magno sed amore dolores 5

Ff 3 Polluto

1 *Aeneas medium* vett. ap. Pier. et Dorvill. 2 *Laetus iter* alter Voss. Burmannum miseris ferre nolle, *tenebat iter* et iungere *Certus iter*. 3 *iam felicis* aliquot Pier. male. 4 *accenderat* Leid. *incenderit* alius Leid. 5 *diri* Montalb. *sub amore* Wall. et Zulich. deleta priore scriptura imperite. *doloris* Medic.

ro ab Homero inde nullus facile fuit poeta, qui non argumentum hoc ad istorum hominum, Graecorum inprimis, animos ac sensus iucundissimum, attingeret. In Graecis quidem poetis deperditis plura huiusmodi certamina, ludis praecipue funebribus, fuisse tractata, vel ex Hygino discas, f. CCLXXIII. Inprimis ludi funebres in Achillis honorem a Thetide instituti nobile fuerunt argumentum, v. Odyss. ω, 85 sqq. quod repetitum videas a Quinto Cal. IV, 110 sqq. Hinc Graecorum poetarum exemplo Romani quoque huius certaminum locum passim carminibus suis intexuerunt, Virgilii maxime iudicio; inprimis Silius XVI, 249 sqq. et Statius Theb. lib. VI, quos cum Virgilio Homeroque comparasse non poenitebit, simul vt intelligas, quam parum in poeta ars sine ingenio valeat, et quam iniqua eius sors sit, qui in angustum imitationis orbem semel se immiserit. In summa rerum copia pauper et ieiunus est Statius. Spiritum poeticum atterit in exilibus ornamentis; quae etsi et ipsa voluptatem afferunt, tamen carminis summa parum delectat.

1—4. *Interea.* v. sup. IV, 584 sqq. Seruius: *circa primum ortum lucis nauigauit — ergo tota die, dum se Dido interimit, dum fletur, paullulum prouectus est, leniter spirantibus ventis: et flammas rogi circa vesperam vidit: quo tempore et per naturam ignem videre potuit, et per pristinum morem, quo per diem cadauera non incendebantur.* Noctis fere tempus datum rogo igni consumendo, et altero mane lecta ossa. Sic in Patrocli funere Il. ψ, 226. Stat. Theb. VI, 236 et al. — *medium* (v. sup. III, 664) *iter* (vt cursum, fugam), vulgarius esset, *mare altum*. At *certus*; recte Seru. itineris sui certus, persistens in consilio proficiscendi. *aquilone* simpl. pro vento. cf. sup. IV, 562 et 310. Nam austro tum vti debuit.

5—7. *sed duri dolores magno*

Polluto, notumque, furens quid femina possit,
Triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
Vt pelagus tenuere rates, nec iam amplius vlla
Occurrit tellus; maria vndique, et vndique coelum;
Olli caeruleus supra caput adstitit imber, 10
Noctem hiememque ferens: et inhorruit vnda tenebris.
Ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
Heu! quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
Quidue, pater Neptune, paras? Sic deinde locutus
Conligere arma iubet, validisque incumbere remis; 15
Obliquatque sinus in ventum, ac talia fatur:
Magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor

Spon-

6 *posset* Moret. sec. et Goth. tert. 8 *iam* deest Moret. 9 *Apparet* vn. Guelpherb. in Exc. Cort. Lectio est ex Pier. et Heins. libris potioribus ab Heinsio reposita. Vulgaris lectio erat: *coelum v. et v. pontus.* traducta forte ex lib. III, 193. vnde et Quinctil. XII. prooem. petiisse videtur. *et* abest a Zulich. 10 *Illi* multi. *exstitit* Ven. et Montalb. 11 *horruit* Mentel. pr. 13 *Heu quo nam* aliquot Pier. *Heu quidnam* quidam ex iis alius et tres ap. Burm. Iou. Pontanus malebat *quinam*; nec male. Sed *quianam* codicum et Grammaticorum auctoritate firmat Pierius. Antiquum vocabulum sectatus est poeta. cf. Cerda. — *aequora nimbi* alter Hamb. 16 *sinum* Longob.

guo amore polluto, quod cogitant, quo erumpere possit vel soleat dolor animi intolerabilis magno amore laeso, *notumque*, et quod non ignorant, *furens quid femina possit*, haec *ducunt* Teucros, *Teucrorum pectora*, *per augurium triste*, h. e. facile adducunt eos ad augurandum ac suspicandum, id quod erat, mali quid euenisse. *per* vt VI, 743. *per amplum Mittimur Elysium.*

8—11. Iidem versus sup. III, 192—95. vbi vide. cf. Odyss. μ, 403. ξ, 303 sq. — *supra caput*, desuper, κατακρῆθεν vel ὕψοθεν, vt ap. Arat. Phaen. 422. 423.

15. 16. *arma* h. l. vela contrahere iubet. Sic ὅπλα de vno ἱστίον hoc genere ap. Homer. v. Cerda. — *Obliquat sinus* velorum *in ventum*, nostrorum nautarum *Laviren*, vento aduerso non totis velis accepto, sed tantum ex obliquo, ne ille magna vi irruens nauem nimium de cursu deflectat. Mox 17. *auctor* ornatus caussa adiectum; quatenus aliquid spondet ac promittit.

19—25

Digitized by Google

Spondeat, hoc ſperem Italiam contingere caelo.
Mutati transuerſa fremunt, et veſpere ab atro
Conſurgunt venti, atque in nubem cogitur aër. 20
Nec nos obniti contra, nec tendere tantum
Sufficimus. Superat quoniam Fortuna, ſequamur:
Quoque vocat, vertamus iter. Nec litora longe
Fida reor fraterna Erycis, portusque Sicanos,
Si modo rite memor ſeruata remetior aſtra. 25
Tum pius Aeneas: Equidem ſic poſcere ventos
Iamdudum, et fruſtra cerno te tendere contra.
Flecte viam velis. An ſit mihi gratior vlla,
Quoue magis feſſas optem demittere nauis,

18 *contingere* Franc. *hec poſſim* l. *e. vento* Parrh. Doruill. interpolate. 19 *ab alto* Medic. a m. ſec. Colot. alter Voſſ. et Rottend. ſec. Sed vulgatum ornantius. 20 *aër* Sprot. ſed v. Burm. 21 *obnixi* plerique Pier. et Doruill. *neque t.* aliquot Pier. 22 *quo iam* pr. Rottend. *quoniam ſuperat* Ven. 23 *Quaque* Parrh. *Quoue* Goth. tert. *vacat* Medic. *vertamur* Parrh. *vertimus* Goth. alter. *Non l.* Ven. 24 *fraterne* coni. Heinſ. duo ſcilicet epitheta offendebant. 26 *Cum p.* pr. Moret. *te poſcere* Wall. voce e ſequ. verſu praerepta. 27 *te certo* duo Burm. *credo* pr. Moret. 28 *tibi* Bigot. *certior* alter Hamb. 29 *Quoue* Heinſ. cum potioribus etiam Pier. ic. Goth. Vulgo *Quoque*. *Quaue* Oudart. *optem feſſas* Leid. *va. demittere* Burm. ex ſeptem libris recepit, ſuffragante ratione grammatica. Mare enim *altum* proprie dicitur os *deſcenditur*, *decurritur* in litus. Vulgo *dimittere*, quod eſſet a ſe ablegare et alio mittere.

19 — 25. Aduerſum igitur nauigationi in Italiam ventum ab occidente habebant, transuerſim ille ſpirans curſum retardabat. Ita malim accipere, quam ad aquilonem nunc ventum ab occaſu acceſſiſſe putare; etſi v. 16. *Obliquat ſinus*, eo ducere poteſt. — *tendere tantum*, quantum aduerſa tempeſtas valet, Serv. — 24 ad Drepanum v. ſup. III, 707 ſqq. I, 550. 195. *Fida* propter Aceſtam, cf. Excurſ. I. ad h. lib. *litora fraterna Erycis*, qui Erycem condidit; erat is filius Veneris et Butae, cf. Apollon. IV, 914 ſqq. cf. Excurſ. II. ad h. lib. *portusque Sicanos*, proprie. Nam Sicani reliquis Siciliae partibus depulſi occidentale tamen litus tenuere. cf. Thucyd. VI, 2. atque inter Sicanos hos Troiani conſediſſe memorantur. *remetior*, animo *aſtra ſeruata* ante tempeſtatem, adeoque cum aſtris ipſum curſum ac nauigationem hactenus factam.

28. *Flecte viam*, vt ſup. iter, h. e.

Quam quae Dardanium tellus mihi seruat Acesten, 30
Et patris Anchisae gremio complectitur ossa?
Haec vbi dicta, petunt portus, et vela secundi
Intendunt Zephyri. Fertur cita gurgite classis,
Et tandem laeti notae aduertuntur arenae.
At procul excelso miratus vertice montis 35
Aduentum sociasque rates, occurrit Acestes,
Horridus in iaculis et pelle Libystidis vrsae:
Troïa Crimiso conceptum flumine mater
Quem genuit. Veterum non inmemor ille parentum
Gratatur reduces, et gaza laetus agresti 40
Excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

Postera

30 *Acesten* vulgo et *Achesten*. 32 *ut vela* malebat Heins. 35 *Et procul* aliquot Pier. et *ex celso* distinctis inter se dictionibus. *E celso* Wall. *miratur* Zulich. Franc. Goth. pr. 37 *in maculis* Hamb. pr. *et iaculis* alter Hamb. *Libystidis* defensum vide a Pierio contra eos, qui *Libyssidis* malebant; *Libysticis* et *Libystinis* vitia librariorum. 38 *Crinisso*, *Crimiso* in codd. scribitur; vitiose quoque *Crinoso*. De diuersitate scripturae passim VV. DD. ad Stephan. Byzant. Diodor. et al. Si Seruio ad I, 550. fides habenda, *Crimiso* Virgilius scribere maluit. *Troica* Doruill. 39 *genuit* Goth. pr. *verum non* ed. Nic. Heins. operarum vitio. 40 *Gratatus* Goth. sec. 41 *et f.* aliquot Pier. *fessos — amicis* it. Parrh. aliquot ap. eund. et tres Burm. sed *opibus amicis* haud dubie elegantius, inprimis in carmine, h. e. gratis et optatis, vt iam Pierius praetulit.

h. e. cursum, nauem. Male turbat Seru. et al.

31. Versus ad Lucretianam formam lib. IV, 738. I, 136. Mox *secundi Zephyri*, cursu iam versus ortum solstitialem inflexo.

35—41. cf. Excurs. I. ad h. lib. — *montis*, Erycem designare videtur. — *in iaculis*, modus loquendi antiquior, nec tamen infrequens, et a VV. DD. satis declaratus, vt et ap. Graecos. Seruius laudat Ennium; *lemesque sequuntur in hastis*, h. e. hastati. — *pelle Libystidis*, Libycae, *vrsae*; atqui Plinius lib. VIII. sub f. vrsos in Africa esse negat. Sed Herodoti aliorumque auctoritate Cerda euincit saltem creditum hoc a veteribus fuisse, vrsos in Libya gigni. Nec vltra laborandum est poetae. cf. sup. ad I, 184 de ceruis. Habitum autem venatorium h. l. descriptum puta. cf. inf. 300. 301.

39. *Veterum parentum*, quandoquidem a Troianis originem ducebat. — *gaza agresti*, h. e. penu rusticano, explicatur per *opes*; excipiunt deinde ex *fessos*.

44 in-

Postera quum primo stellas Oriente fugarat
Clara dies; socios in coetum litore ab omni
Aduocat Aeneas, tumulique ex aggere fatur:
Dardanidae magni, genus alto a sanguine diuom: 45
Annuus exactis completur mensibus orbis,
Ex quo reliquias diuinique ossa parentis
Condidimus terra, maestasque sacrauimus aras.
Iamque dies (ni fallor) adest, quem semper acerbum,
Semper honoratum (sic di voluistis) habebo. 50
Hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,

44 *Auocat* Ven. sed v. Burm. *cumulique* Menag. *ab aggere* Witt. 45 *a* deest multis Burm. *ab s.* duo Heins. *ex s.* duo alii. *a s. ductum* Wall. pro var. lect. *a s. Teucri* aliquot ap. Pier. Sed vulgatum generosius. 48 *terrae* tres Burm. cum Goth. pr. Sane *condi terra* et *terrae* dici solet, vt Burm. ad Lucan. I, 607. et alii alibi docuerunt; hoc tamen exquisitius esse videtur. 49 *nisi f.* multi Pier. Heins. 51 *Nunc ego* refellitur a Burm. *agerer* Hugen.

44. *tumuli ex aggere*, (ornate, pro ex tumulo) socios alloquitur; more militari, vt toties ap. Liu. et Tac. de suggestu et aggere in castris allocutio facta legitur.

45 sq. Etsi et inferiae hae et ludi funebres plane ad Homeri inprimis, tum et aliorum veterum poetarum exemplum a Virgilio instituuntur, tamen eius ingenium in eo agnoscas moneo, quod iis rebus ad pietatem maxime Aeneae sui declarandam vsus est.

45. *alto a s. diuum*, propter Dardanum Iouis f. v. III, 167. Solet autem eius, qui gentis auctor ac regni vel vrbis conditor fuit, nobilitas toti genti ac populo tribui. Sic Romani *Martis genus*, *Romulidae* etc. Hoc Burmannus vnice tenere debebat.

48. *aras*. funus a sacrificio funebri designat, quod ad rogum, et cinerem vrna condendum, Manibus fiebat. cf. v. 86. Mox *ni fallor* male ad anni confusionem, quae erat apud maiores, refert Seruius. Heroicis temporibus non nisi ad solis siderumque conuersiones, quales cuiusque oculis occurrebant, computabantur anni et dies. Atqui in his non semper summa subtilitas, nisi ex arte, est. Ceterum vv. 49 sqq. ornatissimi sunt et pathos habent.

51 — 54. *Gaetulae Syrtes* paullo latius dictae, ex more poetarum. Nam Gaetuli versus occidentem Africae et in meridiem habitarunt. — *deprehensus*

Argolicoue mari deprensus, et vrbe Mycenae;
Annua vota tamen sollemnisque ordine pompas
Exsequerer, struueremque suis altaria donis.
Nunc vltro ad cineres ipsius et ossa parentis, 55
Haud equidem sine mente, reor, sine numine diuum
Adsumus, et portus delati intramus amicos.
Ergo agite, et laetum cuncti celebremus honorem:
Poscamus ventos: atque haec me sacra quotannis
Vrbe

52 *Argolicoque* Franc. *depressus* Leid. vn. et Goth. sec. ex more. cf. IV. Georg. 421. — *Mycenae* Medic. Gud. cum aliis praestantioribus ap. Pier. et Heins. item Seruius, vt *vrbem Pataui* sup. I, 247. Alii, sed recentioris notae, teste Heins. *Mycene.* Romanus et a pr. m. alii *Mycenis,* quod placebat Pierio, sed est vulgare. Tandem aliquot Pier. et Heins. cum Parrh. et Ven. Goth. sec. *Mycena,* quod Heinsio probabatur, tamquam numerosius et ad poëtae morem Graeca latina terminatione efferendi propius. Sic inf. 718. *vrbem Acestam.* 53 *que* abest a binis Burm. *que ex ordine* Ven. 54 *strueremue* edd. ap. Burm. 57 *dilati* Sprot. *aënos* Goth. tert. a m. pr. 58 *et cuncti laetum* vulgg. codd. et edd. praeter Pier. et Heins. *laetum cunctis* coni. Heins. sed v. not. Non iucundum sed gratum sacrum significare vult. 59 *Poscamus veniam* emend. Waddel. sed v. Burm. *haec mea s.* aliquot Pier. et Heins. et sic Lactant. I. perperam. Neminem coniicere video: *Poscamus v. vtque h.*

sus v. Georg. IV, 421. — *pompas,* inferias et parentalia ab apparatu sacrificii sollenni designat. — 54. exquisite *altaria struimus,* exstruimus, *donis.* Vulgo *dona* h. e. sacrae res, quae offeruntur, *exstruuntur in ara.* — *suis* cf. Ecl. III, 62. — 55 sq. Quanto magis nunc, cum etc. *sine mente, sine n.* sine consilio ac voluntate d. — *honorem,* easdem inferias in honorem Anchisae faciendas, *laetum,* alacriter, lubenti ac parato animo celebrandas. Factis inferiis deos *poscamus ventos* secundos: *atque,* vbi in terram monstratam peruenerimus, quotannis ipsi has inferias instauremus; hoc minus vulgariter extulit: *vrbe posita velit ille* (Anchises) *me ferre sibi* (adeoque lubens ac propitius accipiat) *haec sacra quotannis templis dicatis.* Verba, *Poscamus ventos,* v. 59 sic satis commode exposuisse videmur; Habent tamen *venti* aliquid a loco alienum; nam Anchisae fiunt inferiae, non sacra diis secundae nauigationi expetendae. Nec succedit res satis, si *poscere ventos* intelligas de repetenda nauigatione, vt, quemadmodum *venti vocantur* velis, sic et *poscantur,* velis expansis. cf. III, 253.

Vrbe velit posita templis sibi ferre dicatis. 60
Bina boum vobis Troia generatus Acestes
Dat numero capita in nauis. Adhibete Penatis,
Et patrios epulis, et quos colit hospes Acestes.
Praeterea, si nona diem mortalibus almum
Aurora extulerit, radiisque retexerit orbem, 65
Prima citae Teucris ponam certamina classis.
Quique pedum cursu valet, et qui, viribus audax,
Aut iaculo incedit melior, leuibusque sagittis,

60 *velint* edd. aliquot. *velim* ap. Nonium. *Sed velit* sc. pater constanter codd. et Lactant. 62 *Adhibere* sec. Moret. 63 *Et pateras epulis* Barth. *colet* sec. Rottend. 64 *almam* Parrh. 66 *Primum certo* T. Goth. sec. *P. c. classis p. c. Teucris* Goth. tert. cum Schol. Statii VI. Theb. 296. 68 Fateor τὸ *incedit* me h. l. offendere; etsi pro *esse* positum accipiam. *excedit* Wall. *intendit* Gud. *intendit* Doruill. a m. sec. notanda, inquit Burm. lectio. An forte dictum pro *Contendit iaculo?* — *leuibusque* recte restituit Heins. e codd. Vulgo *ve*.

253. Waddelii coni. *Poscamus veniam* non mala est, reuocat tamen me, quod infra v. 639. 40. *aras Neptuno factas* memorari video; nam sic vota quoque ipsi facta esse debent.

61. βοῶν τ' ἴφθιμα κάρηνα Il. ψ, 260. binos boues in naues singulas. cf. I, 194.

62. 63. Ad lectisternium Anchisae factum post Turnebum referunt intpp. perperam, arbitror. Ferales epulas celebrandas indicit, quod religionis genus erat, vti alias post rem sacram, ita nunc inferiis peractis; cf. inf. 102. 3. in iis libatio fit Diis Penatibus et Troianorum et Siculorum, communi epularum more. Horat. IV, 5, 31. *Hinc ad vina redit laetus, et alteris Te mensis* adhibet *deum*.

64. *si* pro *cum*, vt et alibi. v. Horat. I. Ep. 7, 10. et quod laudat Burm. h. l. *nona*, ex more. Notum *nouendiale sacrum*, nono a sepultura die. Aduocare solent Il. ω, 784. Alias ipsae caeremoniae sunt nouendiales.

65 sqq. *Prima*, primo loco. *ponam* c. θεῖναι ἄεθλον, ἀγῶνα, instituam certamen natale, cf. II Georg. 530. tum *qui pedum* c. v. h. e. porro certamina cursus, sagittandi ac caestus. Nam haec infra exhibita videbis. Iam poeticam orationem aduerte. — *incedit* v. Var. L. *iaculo et sagittis*, h. l. de eadem re, vt infra apparet. *crudo caestu*, e corio bubulo crudo. v. inf. 404 — *palmae*, Seru. virtutis; malim victoriae. — *fauete*, εὐφημεῖτε. — *ramis* ap. poetam pro corollis frondeis.

72. ve-

Seu crudo fidit pugnam committere caestu:
Cuncti adsint, meritaeque exspectent praemia palmae. 70
Ore fauete omnes, et tempora cingite ramis.
Sic fatus, velat materna tempora myrto.
Hoc Helymus facit, hoc aeui maturus Acestes,
Hoc puer Ascanius: sequitur quos cetera pubes.
Ille e concilio multis cum millibus ibat 75
Ad tumulum, magna medius comitante caterua.
Hic duo rite mero libans carchesia Baccho
Fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro:
Purpureosque iacit flores, ac talia fatur:
Salue, sancte parens, iterum: saluete recepti 80

Nequid

69 *Seu pugnam crudo fidit* in nonnullis Pier. 70 *adsint* et *exspectant* alter Hamb. Alterum hoc et in aliis. *meritique* Gud. a m. pr. *multaeque* Bigot. 71 *tempora cingite* tacitus recepisse videtur Burm. vt Pier. e Romano et aliis notauit; modis suauioribus. Vulgo *cingite tempora.* — *c. t. mirto* Goth. tert. 72 *cingit* sec. Moret. *materno* Parrh. Totus versus aberat a Goth. tert. 73 *Elimus, Elimus, Elemus, Helimus, Halimus, Helenus* passim in scriptis. Sed est ap. Dionys. Halic. Ἔλυμος. 75 *consilio* tres Burm. 76 *secum comitante* Witt. male. 77 *meri* alter Hamb. male. v. Burm. 78 *fudit* Arusianus Messius. et sic Moret. pr. 79 *et t.* Witt. 80 *magne p.* Parrh. *sancte pater* alter Hamb. *sancta* ed. N. Heins. vitiose; ita tamen quoque duo Gothani. *parens: iterum s.* distinguunt Zulich. et Leid. vn. *receptae* Leid. alius.

72. *velat* voc. sacrum de corollis, infulis ac vittis. cf. XI, 101. VII, 154. VIII, 276. 277. *materna myrto* v. sup. Ecl. V, 62.

73. *Helymum* bene h. l. memorat; nam is cum Aegesto vel Acesta Troia capta Siciliam petiisse ferebatur. v. Dionys. Halic. I, 47 et 52. et cf. Excurs. III. ad h. v. *aeui maturus* exquisite pro *m. aeuo.* vel aeuo et aetate matura. cf. Burm.

77. cf. Il. ψ, 170 sq. 219 sq. et sup. III, 66, 67. *Carchesia* v. ad Georg. IV, 380. *mero Baccho*, puri vini plena, ex more. aquam miscere nefas erat. *s. sacro*, victimarum. *flores* inf. VI, 885.

80 sqq. cf. Il. ψ, 179 sqq. *animaeque vmbraeque p.* pro anima et vmbra; ne dubita. sed an hunc receperat Aeneas? Atqui anima et manes in inferis, v. inf. 98. 99. Scilicet proprie *patris cineres* receperat; iam idem ille *patrem recepisse* bene dicitur; hoc autem idem poeta per *cineres, animam et vmbram* declarauit. Nec tamen

hoc

Nequidquam cineres, animaeque, vmbraeque paternae.
Non licuit finis Italos, fataliaque arua,
Nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.
Dixerat haec: adytis quum lubricus anguis ab imis
Septem ingens gyros, septena volumina traxit, 85
Amplexus placide tumulum, lapsusque per aras:
Caeruleae cui terga notae, maculosus et auro
Squamam incendebat fulgor; ceu nubibus arcus
Mille trahit varios aduerso sole colores.

Obstu-

81 *vmbraeque penates* Menag. 83 *est* deest binis Heinsii, qui omi. *quicunque is*, *ac*. 84 *hoc* Witt. 88 *Squamas* Sprot. 89 *Mille iacit* Medic. Colot. et alii praestantiores, quod diserte adstruit Heins. auctoritate et ratione. *trahit* Romanus tenuisse videtur, vt adeo altera codd. familia ab hoc ducta sit. Debes tamen huc reuocatum videri alterum ex IV, 701. *Mille trahens* etc.

hoc necesse; sed distingue: *saluere recepti* N. *cineres:* saluete *animaeque v. p.* Hoc voluisse videtur Pompon. Sab. *ac si diceret, saluete o manes paterni.*

84 sqq. Comparant inductionem portenti similem ap. Homer. Il. β, 308 sq. de dracone in Aulide Graecis obiecto. Sed serpentis portentum egregie ad h. l. accommodatum; Genios enim siue locorum siue hominum, tota antiquitas, inprimis Etrusci et Romani, per serpentes exhibuerunt; non vna, puto, de caussa. Plurium enim rerum symbolum ac nota habitus est serpens, v. c. vt τὸ ἐγχώριον, vitam, immortalitatem etc. innueret. Perperam Seru. Cerda et alii de serpente h. l. agunt ex iis, quae v. c. ap. Ouid. XV Met, 389. 390 leguntur. —

adytis; Splendide ornat patris tumulum, tamquam locum sacrum ac templum, et mox etiam, inf. v. 760. 761. sanct religione consecratum. — *amplexus*, gyris ambiens. — *septem gyros;* Seruius: — *Aeneae omen sui erroris ostenditur septem gyris; nam septimus ei annus est finis erroris; et est* (addit ille; quae tamen praestare nolim poetam animo tenuisse) *optimum figmentum. Annus enim secundum Aegyptios indicabatur ante inuentas literas picto dracone, caudam suam mordente, quae in se recurrit.* — Sed et septenarius numerus tamquam impar et sacer poni potuit. — 87. 88. *cui terga notae caeruleae* (pingebant, adsume ex sequ. *incendebat*) *et squamam incendebat fulgor maculosus auro*; h. e. maculae aureae fulgentes. (*with burnish'd*

Obſtupuit viſu Aeneas. Ille agmine longo 90
Tandem inter pateras, et laeuia pocula ſerpens,
Libauitque dapes, rurſusque innoxius imo
Succeſſit tumulo, et depaſta altaria liquit.
Hoc magis inceptos genitori inſtaurat honores,
Incertus, Geniumne loci, famulumne parentis 95
Eſſe putet: caedit quinas de more bidentis,
Totque ſues, totidem nigrantis terga iuuencos:
Vinaque fundebat pateris, animamque vocabat
Anchiſae magni, manisque Acheronte remiſſos.

Nec

91 *lenia* duo Burm. *repens* Parrhaſ. ex gloſſa. 93 *ſeceſſit* Exc. Burm. *Succedit* et *linquit* alter Hamb. *Succeſſit* et *linquit* Medic. cum quatuor aliis. 95 *Geniumue* et *famulumue* quinque Burm. *famulosne* Oudart. 96 *mactat b.* Seru. ad IV. Aen. 200. *binas* Medic. et Rom. graues adeo auctoritates! in aliis Pierii *ceditque binas*, quod ex *quinas* natum videtur. *bidentum* alter Goth. 97 *totidemque* duo Burm. 98—101 aberant a Doruill.

burniſh'd Neck of verdant Gold, vt Miltonus lib. IX, 501.) Has etiam ſic efferas: *fulgor macularum aurearum* vel *m. auri*, et *auro*; et hinc exquiſitius poëta: *maculoſus auro fulgor*. Habuit ante oculos illud: δράκων ἐπὶ νῶτα δάφοινος. l. c. Il. β, 308. — *incendebat* ornate pro, inerat ſquamis. — Silius, qui totum locum imitatus eſt, lib. II, 585. *Excitus ſede, horrendum! prorupit ab ima Caeruleis maculis auro ſqualentibus anguis.*

90—93. *agmine* de ſpiris ac voluminibus longoque eorum tractu. cf. II, 212. vbi paullo aliter de binis ſerpentibus. *laeuia pocula*, puta ex aere eſſe. — *altaria*, pro dapibus appoſitis dixit.

94—99. *inſtaurat* h. l. ſimpl. peragit. *famulum parentis*, quod parum expediunt intpp., puto dictum pro Genio Anchiſae. Nam Genii miniſterium praeſtant, quatenus genitos ſuſcipiunt, tuentur, iis adſunt perpetui comites ac cuſtodes. Vide Diſſ. Paſſerii de Genio domeſtico To. III. Muſei Etruſci, eundemque paſſim ad Vaſa Etruſca. Ab Etruſcis enim inprimis religionem illam acceperunt Romani. Alio modo in locis a Burmanno ad Valer. Fl. IV, 520. excitatis dicuntur *famuli* ac *famulae deorum* dii ſeu deae minores vel aliae naturae, quarum miniſterio dii vtuntur. — *caedit*: cf. Ibid. 166 ſqq. — *fundebat* ibid. v. 220. — *vocabat* v. ſup. III, 62. — *Manes*, qui ex locis inferis adeſſe inferiis credebantur.

100—3.

Nec non et socii, quae cuique est copia, laeti 100
Dona ferunt: onerantque aras, mactantque iuvencos.
Ordine aëna locant alii, fusique per herbam
Subiiciunt veribus prunas, et viscera torrent.
Exspectata dies aderat, nonamque serena
Auroram Phaëthontis equi iam luce vehebant; 105
Famaque finitimos et clari nomen Acestae
Exciverat. Laeto conplerant litora coetu,
Visuri Aeneadas: pars et certare parati.
Munera principio ante oculos, circoque locantur
In medio: sacri tripodes, viridesque coronae, 110
Et palmae, pretium victoribus, armaque, et ostro
Perfusae vestes, argenti aurique talenta:
Et tuba conmissos medio canit aggere ludos.

Prima

100 *quaecunque est* Gud. a m. pr. et Hugen. *est* abest ab sec. Rottend. 101 item *que* post *onerant* a plurimis Pier. (inter quos Romanus est) et Heins. binisque Gud. Igitur omittendum erat. *auras* Sprot. *arasque onerant* Wall. 103 *veribus* Heins. cum plerisque etiam Pier. Vulgo *verubus*. cf. II. Georg. 396. I. Aen. 242. 107 *Excierant* Ald. fortasse verius. *Exierat* Rom. vt duo Goth. *Lato* sec. Rottend. a m. pr. *Laetoque implerant l. cursu* Sprot. *conplerunt* tres Heins. *complebant* Medic. cum duobus aliis. 111 *pretium palmae* Parrh. 112 *auri argentique* aliquot ap. Pier. quem vide. *auroque* a Rom. *talentum* Medic. Gud. et alii, quod placet Heinsio; non enim plura erant talenta, sed auri vnum, vnum itidem argenti. cf. inf. 248.

100—3. *quae cuique est copia*. Vulgare: pro cuiusque copiis. Seru. *pro sua quisque facultate*. — *onerant* cf. Georg. IV, 378. — *iuuencos* sc. ex v. 61. 62. — *aëna* cf. sup. I, 216. 217.

105. *Phaëthon* h. l. ipse sol, vt ap. Hom. saepe Ἠέλιος φαέθων.

107. pars visuri Troianos pugnantes, pars parati et ipsi ad certandum.

109 sqq. Ex Il. ψ, 259 sqq. sed ornatiora. Mox *pretium victoribus*, pro vulgari, victorum praemium; *sacri tripodes*, quorum vsus fuerat vel futurus erat in sacris. *auri talenta*, ex eodem loco, sed definite, v. 269. δύο χρυσοῖο τάλαντα, scilicet et h. l. auri vnum et argenti alterum talentum.

113. *Et tuba*. Seru. *Romano more*. et recte. Nam heroicis temporibus tubam nondum inuentam,

Digitized by Google

Prima pares ineunt grauibus certamina remis
Quatuor, ex omni delectae classe, carinae. 115
Velocem Mnestheus agit acri remige Pristin:
Mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi:
Ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
Vrbis opus: triplici pubes quam Dardana versu
Inpellunt, terno consurgunt ordine remi. 120
Serge-

114 *paris* Gud. a m. pr. *Primaque pars* Montalb. 115 *delectae* Goth. duo, vt al. 116 *Pristim* Nonius et pars codd. recte, inquit Heins. nam Maroni sollennis enuntiatio latina in nominibus Graecis. *Pistrin* et *Pistrim* alii et hic et in seqq. cf. ad III, 427. 117 Exspectabam mox, post aduentum in Italiam, nomen Mnesthei aliter fuisse inflexum. Nunc, vt est, accipiendum: Mnestheus, mox Italus futurus, et gentem sui nominis constituturus. *Halos* Goth. sec. *a quo sanguine* Parth. *Memmi* doctius pro nominatiuo plurali habetur, pro vulgari Memmiorum, quam vt sit *genus Memmii*, h. e. Mnesthei. *Memmum* Zulich. vnde Heins. faciebat *Memmium*. 118 *Gias* scribunt alii. 119 *quem* Menag. pr. *quam pubes* Ven. 120 *Impellit* codex ap. Pier. et tres ap. Burm. quod vulgare esset.

inuentam, nec Homero frequentatam esse, satis constat.

114 sqq. Cum Homerus in certamine curuli describendo et ornando paullo disertior fuisset, Il. ψ, 270 sqq. Virgilius nauale certamen bene substituit, vt rem variaret. Quatuor sunt naues. Varietatem et ornatum poëta ab eorum insignibus et a ducibus petiuit. Mnestheus belluam marinam, Pristin, Gyas Chimaeram, Sergestus Centaurum, et Cloanthus Scyllam regit. Sagaciter poëta his ducibus nobilium Troianorum nomina dedit, a quibus Memmia, Sergia et Cluentia gens originem ducere videri volebat; quae fere opinio inter Romanas gentes obtinuit. cf. Seru, h. l. Mireris Gyam praetermissum, a quo iam Geusa vidit Geganios ab aliis deduci. — *pares*, puta, magnitudine et bonitate. Fluctuant Seru. et Cerda inter plura commenta. *grauibus remis*, fortibus, vt Seru. Omnino ad verborum ornatum ac miram varietatem copiamque in his certaminibus animus est intendendus. Nos quidem potiora tantum notabimus.

117. Dicas, quomodo ex *Mnestheus Memmii* nomen confici potuit? Scilicet ex μνῆστις latine versum. *Mox Sergius* ex *Sergesto* non minus dura est etymologia. *Cluentii* ex Cloanthus, Cloanthii. Apud Pompon. Sab. etiam hoc legitur: *Probus vult, hunc locum sumtum a primo bello Punico.* (Naeuii.) *Gyas* v. sup. I, 612.

118—20. Chimaera, *vrbis opus*. Seruius: *ita magna, vt* *vrbem*

Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
Centauro inuehitur magna: Scyllaque Cloanthus
Caerulea, genus vnde tibi, Romane Cluenti.
Est procul in pelago saxum spumantia contra
Litora, quod tumidis submersum tunditur olim 125
Fluctibus, hiberni condunt vbi sidera cori:
Tranquillo silet, inmotaque adtollitur vnda
Campus, et apricis statio gratissima mergis.
Hic viridem Aeneas frondenti ex ilice metam
Constituit signum nautis pater: vnde reuerti 130
Scirent, et longos vbi circumflectere cursus.
Tum loca sorte legunt, ipsique in puppibus auro
Ducto-

122 *vebitur* duo Burm. *magno* est apud Nonium, et sic aliquot ap. Pier. 123 *Cloanthi, Chloanthi, Cloanti, Cloenti, Cloonti, Cloante* alii aberrant. 124 *Ast* Wall. *Et* Ven. 125 *tonditur* tres Burm. *conditur* Ven. sed id verbum sequitur. 126 *vbi nubila* Bigot. *chori* Gothani aberrant. 128 *statio est* Goth. sec. 131 *ibi* Hamb. sec. *sic* Goth. pr. 132 *Cum* pr. Moret.

vrbem putares. Diuersa igitur ratione dictum ac si: Pyramides regum opus. — v. 119 et 20. classici sunt in *triremis* declaranda forma et *triplici ordine remorum remigumque* per gradus asserendo. Adde Lucan. III, 534. et Phot. Cod. CCXXIV, c. 14. v. Antichità d'Ercol. To. V. append. — *versus*, vt *στίχοι*, per *ordinem* explicantur. v. Ind. Liuian. — Etsi triremes serius inuentae, vt ex Thucydide satis constat, tamen Virgilius in his Homericam subtilitatem veritatemque non sequitur.

124—28. Scopulus hiberno tempore (quod exquisite per coelum nubibus obductum designat: *condunt vbi sidera cori*) fluctibus saeuientibus latet, vndis submersus; contra cum mare est placidum, tunc ipse attollitur, vt bene Cerda, et planities soli in mari eminet. Simili modo curriculi metam descripserat Homerus Il. ψ, 326 sqq. — *olim*, interdum, (vt et alibi occurrit) vel alio tempore, alio vero tempore *Tranquillo silet*, h. e. nullo fluctuum allisu resonat. Facta autem nauium decursio putanda in sinu Longari sub Erycem. v. Cluuer. Sicil. p. 246 sq.

132—38. *sorte*, etsi in eadem linea. v. Cerda. — *populea fronde*. Seruius: quia ludi funebres sunt et haec arbor ab Hercule ab inferis allata est, cum canem Cerberum extraheret.

Ductores longe effulgent, ostroque decori.
Cetera populea velatur fronde iuuentus,
Nudatosque humeros oleo perfusa nitescit. 135
Considunt transtris, intentaque brachia remis:
Intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
Corda pauor pulsans, laudumque adrecta cupido.
Inde, vbi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
Haud mora, prosiluere suis: ferit aethera clamor 140
Nauticus: adductis spumant freta versa lacertis.
Infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
Conuolsum remis rostrisque tridentibus aequor.

Non

133 *fulgent* Leid. 136. 137 Offendit *intenta brachia remis* et statim *Intenti exspectant*. Nec v. 118. *Ingentem ingens* et similia a Burmanno huc vocari debebant. Vtroque tamen loco propria vox; (*remis intenti* Heins. iunxerat; quod tamen ipsi mox displicuit) et agnoscunt lectionem Seruius ac Priscianus cum antiquiss. codd. Medic. Rom. et fragm. Vatic. Itaque poëta proprietatem orationis quam elegantiam seruare maluisse videtur. Alias *iniecta*, *immissa* ac simile quid dicere potuisset. 136 *Consistunt* Hamb. sec. cf. sup. III, 289. *nudataque brachia* aliquot Pier. quod parum iuuat. *intextaque* et a m. sec. *extenta* in Leid. vno erat. Heumannus olim *intentaque b. remis* recidi malebat; sed hiantes versus vix occurrunt in media propositione. 137 *Attenti* Exc. Burm. a glossatore. *exspectent* Menag. alter. 138 *erecta* Hugen. et multi *arrepta*, solita variatione. 139 *Vnde* pr. Moret. 141 *abductis* tres Burm. *aditantis* Oudart. 142 *Infundunt* multi vitiose. *sulcos pariter* pr. Hamb. *dehiscunt* Ven. 143 *rostrisque tridentibus* Heinsius recte reposuit. Laudat ille Rottend. sec. Adde ipsum Medic. (certe in exemplari Foggin. etsi Pierius Aproniani lectionem dicat esse *stridentibus*; sed falso. Nam et Pompon. Sab. tridentibus, *id est, acutis, legit Apronianus, ab Ennio tractum est*). cum fragm. Vatic. a pr. m. Etiam sic mss.

heret. — 136. *intenta brachia* sunt *remis*, h. e. ipsi intendunt, intenta habent, quasi in statione manentes, vt signo dato statim incumbant remis. Sed cf. Var. L. Ennii locum ex Nonio Marcello laudant: — *consus ante tenenteis Parerent, exspectarent, portisculi signum* Quom dare coepisset. — 137. 38. v. sup. Georg. III, 105. 6. κύπτασκε δὲ θυμὸς ἑκάστου Νίκης ἱεμένων. 139. *finibus*, quae v. 132. *loca* sortiti erant. — 141. *adductis lacertis*, simul cum *adductis remis*. — 143. *tridentibus rostris*, trifidis, cf. var. Lect.

144

Non tam praecipites biiugo certamine campum
Corripuere, ruuntque effusi carcere currus: 145
Nec sic immissis aurigae vndantia lora
Concussere iugis, pronique in verbera pendent.
Tum plausu fremituque virum, studiisque fauentum
Consonat omne nemus, vocemque inclusa volutant
Litora: pulsati colles clamore resultant. 150
Effugit ante alios, primisque elabitur vndis

mss. Palatini ap. Gruter. Firmatur Valerii Fl. imitatione lib. I, 688. *volat immissis caua pinus habenis Infinditque salum et spumas vomit aere tridenti*, et *rostro trifido* ap. Silium VI, 358. et talia rostra saepe in numis et aliis vett. monumm. occurrunt. Frequentata tamen olim a Grammaticis, nec non a scriptis et editis lectio erat: *rostrisque stridentibus*, etsi in metrum peccans. Sed in aliis modo *que* omissum modo *s* in *stridentibus* erasum. Hinc interpolatum, ab aliis ap. Pier. *r. sonantibus*, ab aliis, *ruentibus*, in Oblongo *rudentibus*, vt et in Sprot. erat pro var. lect. Ab academia Neapolitana profectam lectionem *tridentibus* Ang. Colotii fide narrat Pierius. 144 *certamine currus*, versu sequ. intercepto, Goth. tert. 145 *a carcere* Bigot. 146 *Non sic* edd. vett. et Goth. pr. cum codd. Pier. 147 *iubis* coni. Heins. sed iuga pro equis. v. Burm. *que* abest a Franc. 148 *Cum p.* Moret. pr. *plausus* alter Mentel. *gemituque* Hugen. 149 *inclusa* erasum in Exc. Burm. et in marg. *per ampla* ex Aen. I, 725. 151 *alias* alter Menag. *primisque* Heins. cum melioribus; adde fragm. Vatic. et codd. Pier. Vulgo *primusque*, quod vulgarius. *illabitur* Wall. *vndas* Gud. a m. pr.

144 — 47. Sumta, vt iam Macrobio V, 11. notatum, comparatio ab Homero Odyss. ν, 81 sqq. Sed cf. Il. ψ, 362 sqq. et Georg. III, 103 sqq. Omnia hic ornate. *biiugo certamine* pro bigarum. *campum Corripuere*; corripiunt; vt carpere, corripere viam, spatium. — *immissis iugis*, equis iugalibus admissis, dum freni laxantur. — *vndantia lora*, exquisite pro effusis frenis. — *proni in v. p.* quod egregiam rei imaginem habet, ipsi Virgilio deberi videtur, etsi res expressa l. c. 362 — 64. Contra de equis praeclare Homerus: Πάντες ἅμ' ὁρμηθέντες, ὑπὸ πληγῇσιν ἱμάσθλης, ὑψόσ' ἀειρόμενοι, ῥίμφα πρήσσουσι κέλευθον. Homeri laudibus etiam hic male obtrectant VV. DD.

149. 50. *Consonat* exquisitius quam, *resonat*. — *inclusa* collibus his nemorosis. — *colles resultant clamore*, doctius, quam vt vulgo, si clamor resilit a collibus.

151 — 58. *elabitur* egregie pro, praecurrit celeriter, vt Seru. primo

Digitized by Google

Turbam inter fremitumque Gyas: quem deinde Cloanthus
Consequitur, melior remis: sed pondere pinus
Tarda tenet. Post hos aequo discrimine Pristis
Centaurusque locum tendunt superare priorem. 155
Et nunc Pristis habet, nunc victam praeterit ingens
Centaurus: nunc vna ambae iunctisque feruntur
Frontibus, et longa sulcant vada salsa carina.
Iamque propinquabant scopulo, metamque tenebant,
Cum princeps, medioque Gyas in gurgite victor, 160
Rectorem nauis conpellat voce Menoeten:
Quo tantum mihi dexter abis? huc dirige gressum.
Litus ama, et laeuas stringat sine palmula cautes;
Altum alii teneant. Dixit. Sed caeca Menoetes

Saxa

152 *strepitumque* Doruill. *gemitumque* Zulich. 153 *Insequitur* Parrh. *sub pondere* Schol. Stat. ap. Heins. cf. ad v. 5. 154 *post tarda* distinguebat pr. Moret. *tardo discrimine* Menag. pr. 156 *habet* Heins. secundum potiores, et Heins. et Pier. adde fragm. Vatic. supple, *priorem locum*, quod praecesserat. Alii *abit*. — *habet metam, nunc praeterit* Wall. male. 158 *longa carina* Heins. secundum plures et meliores, inter quos et Romanus, fragm. Vatic. cum Medic. Vulgg. *longae carinae*, vel *longe c.* 159 *propinquabat* Medic. a m. pr. *metasque* sec. Rottend. vt v. 171. 160 *Tum* aliquot Pier. 162 *dexter mihi tantus abis* Ven. *gressum* Heins. omnium meliorum auctoritate post Pierium. Vulgo *cursum*, ex interpretatione, forte Aproniano emendante. Num in Medic. *gressum* in *cursum* est mutatum. *cursu* Ven. 163 *amet* ex *am'* et Longob. — *laeua* Medic. Hamb. pr. et Gud. a m. pr. cum Goth. sec. a m. pr. Sed *laeuas cautes* doctius dictum puta. hoc nomine lectionem tuere. 164 *tendant* Doruill. *Menoetis* Medic. *Menoetas* pr. Rottend. a m. pr. In Goth. tert. *Menetes*, modo *Menete*, modo *Menestheus*, modo *Menestem* peccatum.

primo ante ceteros loco. — 154. *tenet*, moratur cursum, vel Cloanthum; pro tarda *est*. *aequo discrimine*, pari momento, vt linea eadem incederent. — *locum superare priorem*, assequi, tenere, altero superato locum primum sc. inter se, post Gyam et Cloanthum: qui inf. 183. *extremi duo*.

159—71. *princeps Gyas et victor*, h. l. qui omnes anteuerterat cursu. — *dexter*. Cogita modo metam fuisse ita circumflectendam, vt eam a sinistra haberent. — 163. tene scopulum, seu cursum propius ad scopulum, nec verere, ne remi a sinistra parte eum attingant. — *palmula*,

ταρσὸς

Digitized by Google

Saxa timens, proram pelagi detorquet ad vndas. 165
Quo diuersus abis? iterum: pete saxa, Menoete,
Cum clamore Gyas reuocabat: et ecce Cloanthum
Respicit instantem tergo, et propiora tenentem.
Ille inter nauemque Gyae scopulosque sonantis
Radit iter laeuum interior, subitoque priorem 170
Praeterit, et metis tenet aequora tuta relictis.
Tum vero exarsit iuueni dolor ossibus ingens:
Nec lacrimis caruere genae. Segnemque Menoeten,
Oblitus decorisque sui sociumque salutis,
In mare praecipitem puppi deturbat ab alta. 175
Ipse gubernaclo rector subit, ipse magister:
Hortaturque viros, clauumque ad litora torquet.

 At

166 *iterum* sc. *reuocabat*. Distinctio ab aliis varie fit. 167 *reuocabat* Montalb. *et* in multis, Romano quoque, abest, et deletum a vett. editoribus. v. Muson. et Pier. Versus sane similes, producta in quarta regione vltima syllaba, quae breuis erat, occurrunt plures. Sed quid de iis statuendum sit, mihi nondum satis liquet. 168 *terga* Menag. pr. et Doruill. a m. sec. cf. Heins. ad lib. XII, 748. *a tergo* Gud. a m. pr. 170 *subitoque* videtur a Burm. receptum, vt sane praestantissimus quisque exhibet Heins. et Pier. adde Cort. ad Plin. IV, Ep. 15. Magis tamen poëticum *subitusque*. 172 *iuuenis* alter Menag. 173 *Non l.* Hamb. sec. 174 *Oblitusque sui decoris* Bigot. 175 *detrudit* duo Burm. ex interpr. *detraxit* aliquot Pier. simili a caussa. 176 *gubernando* alter Hamb. *inde magister* idem a m. sec.

ταρσὸς κώπης. — *pelagi* sc. dextrorsum in altum euectus adeoque *diuersus*, in diuersam partem, cum deberet laeuam versus scopulum tenere. — 170. *radit iter*, (radit mare remis, vt alibi). *laeuum*, a laeua parte, *interior*, versus scopulum, dum Gyae Chimaera esset exterior, versus patentiora loca maris. Petita omnia a circo et cursu circensi. cf. Cerda et al. *priorem* Gyam, qui modo prior fuerat, et *metis relictis*, (de h. v. vide Burm. ad lib. VIII, 216.) quas circumuectus erat, *tenet aequora*, cursum a meta versus litus repetens. In tota hac increpatione ante oculos Menelai obiurgatio ap. Homer. l. c. Il. ψ, 420 sqq. quem totum locum cum nauali hoc certamine comparent literarum studiosi.

172 — 182. cf. Il. ψ, 385 sqq. — *decoris sui*. Seruius: *inhonestum enim est irasci, duci praesertim*. et *salutis sociorum*,

At grauis, vt fundo vix tandem redditus imo est
Iam senior, madidaque fluens in veste, Menoetes,
Summa petit scopuli, siccaque in rupe resedit. 180
Illum et labentem Teucri, et risere natantem:
Et salsos rident reuomentem pectore fluctus.
Hic laeta extremis spes est adcensa duobus,
Sergesto Mnestheoque, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum, scopuloque propinquat: 185
Nec tota tamen ille prior praeeunte carina:
Parte prior: partem rostro premit aemula Pristis.

At

178 *Ast* qu. Moret. *e fondo* Oudart. *infando* alter Hamb. *redditt ab imo* pr. Moret. 180 *scopulis* Rom. *summaque in* r. duo Burm. 181 *et* deest Franc. 182 *remouentem* in multis aberratum. *risere vomentem* malebat Vossius; sed *risere* et *rident*, vt toties praeteritum perfectum et praesens tempus iuncta videas. 184 *Mnestheique* Heins. reposuerat, cum Pierianis et cum Medic. ac Gud. a m. pr. in quibus quidem erat *Mnesthi.* ex Μνησθεῖ. Tuetur hoc quoque Pompon. Sab. *Sergestum Mnestique* Rom. Sed tacite reuocata est a Burm. Vulg. lectio *Mnestheo.* 185 *scopulosque p.* Menag. pr. *scopulumque* sec. Moret. quam structuram, vt exquisitiorem, illustrat Heinsius. 186 *Nec tamen ille prior tota pr.* plerique codd. ap. Pier. ex interpolatione, cum in vulgata syllabarum similium concursus offenderet. *Ille prius* Gud. *pereunte* duo Burm. *caterua* Sprot. 187 *partem:* iterum discessum video ab Heinsio, qui cum maiore codd. parte etiam Pierianorum legebat, *partim*, quae antiquior forma pro, *partem*.

tum, sc. erepto gubernatore nauis. *ad litora*, ad scopulum. — 178. *grauis*, grauatus adeoque tardus ad natandum, partim senio, partim aqua, quam vestis imbiberat, (*fluens in veste* antique pro fluens veste, et hoc pro, veste fluente aqua, vel aqua fl. e veste) difficulter emergit, *vix tandem redditus est.* — *salsos reuomentem fluctus* verbis Homericis Odyss. ε, 322. 23.

183 — 87. *extremis duobus* v. sup. 154 sqq. — 187. Pristin Mnesthei puta exteriore versus dextram parte decurrere; at Sergesti Centaurum propius ad scopulum interiore adeoque breuiore spatio, (quod in re circensi sinistrum erat, vnde h. l. ad nauale certamen traductum. vid. v. 116.) succedere. Cum tamen Pristis remigio valeret, non modo illa Centaurum est assequuta, verum etiam cursu eum anteuertere Sergestus in animum induxit.

188-97.

Digitized by Google

At media socios incedens naue per ipsos
Hortatur Mnestheus: nunc, nunc insurgite remis,
Hectorei socii; Troiae quos sorte suprema 190
Delegi comites: nunc illas promite vires,
Nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus vsi,
Ionioque mari, Maleaeque sequacibus vndis.
Non iam prima peto Mnestheus, neque vincere certo.
Quamquam o! sed superent, quibus hoc, Neptune, dedisti.
Extremos pudeat rediisse. Hoc vincite, ciues, [195
Et prohibete nefas. Olli certamine summo
Procumbunt: vastis tremit ictibus aerea puppis,

188 *incendens* aliquot Heins. vnde ille coni. *intendens* perperam. 189 *incumbite* Seru. ad VIII, 108. sed hoc petitum ex lib. X, 294. 190 *Hector vos socii* Rufinian. de figg. p. 29. *forte* Menag. pr. 191 *Dilegi* Hugen. *vestras* Parrh. *promittite* Doruill. *promitte*, *promittere* Goth. alt. et tert. 192 *animas* Zulich. 194 *Non iam* Heins. ex scriptis. Vulgo *Non tam*. 195 *Quamquam*, sed interpolate, aliquot Pier. et *Quamquam o vtinam* Doruill. et hoc ex interpretatione. *Qu ab* Goth. tert. *sed vincant* sec. Moret. *se superans* alter Hamb. *quibus haec* Ven. 196 *Extremas* alter Hamb. *ho v.* Leid. vnde Heins. malebat *o vincite*. Sed *hoc*, hactenus saltem. 197 *e. primo* Montalb. a m. pr. 198 *aurea* Medic. a m. pr. *puppes* Romanus: vt olim scribi mos erat. cf. Pier. *classes* Bigot.

188—97. Factam orationem pulcherrimam ad Homeri imitationem, vbi Antilochus equos suos increpat, Il. ψ, 402 sqq. omnes obseruarunt intpp. — *insurgite remis* v. III, 560. — *socii* nauales, qui iidem heroicis temporibus remiges sunt et milites; *Hectorei* simpl. Troiani, — *sorte suprema Troiae*, excidio; haud dubie. 191. *nunc illas*. similis adhortatio Patrocli ad Aiaces facta Il. π, 556 sq. — *Syrtibus*, v. sup. I, 111. *Gaetulis* sup. V, 51. *Ionio in mari*, cum ex Creta soluissent sup. III, 192 sqq. 211 sq. tum etiam Maleae in extrema Laconica promontorium, etsi paullo latiore flexu, circumuecti sunt. *sequacibus vndis*, dum fluctus fluctum vrget, quoniam in hac plaga paullo tumidius mare est: κύματά τε τροφόεντα, πελώρια, ἶσα ὄρεσσιν, vt Odyss. γ, 290. Alioqui et ista bona rei imago, si fluctus carina et remis impulsi, sulco facto, iterum concitate coeunt, et in puppim irruunt. *Quamquam o*, vtinam vincerem! Pompon. — 196. *rediisse*, ornate pro esse, et *nefas* magna cum vi, pro opprobrio, vt et Seru. notauit.

198 — 200. cf. Il. ψ, 417 sq. *Procumbunt*, quod alias, incumbunt.

Subtrahiturque ſolum. Tum creber anhelitus artus
Aridaque ora quatit: ſudor fluit vndique riuis. 200
Adtulit ipſe viris optatum caſus honorem.
Namque furens animi, dum proram ad ſaxa ſuburguet
Interior, ſpatioque ſubit Sergeſtus iniquo;
Infelix ſaxis in procurrentibus haeſit.
Concuſſae cautes, et acuto in murice remi 205
Obnixi crepuere, inliſaque prora pependit.
Conſurgunt nautae, et magno clamore morantur:
Ferratasque trudes, et acuta cuſpide contos
Expediunt, fractosque legunt in gurgite remos.
At laetus Mneſtheus, ſucceſſuque acrior ipſo, 210
Agmine remorum celeri, ventisque vocatis,
Prona petit maria, et pelago decurrit aperto.

Qualis

200 *aſſa* Leid. vn. *ſudor ruit* duo, ſed vide Burm. *ruit v. membris* Doruill. 201 *optatus* Wall. 202 *furens animis* aliquot Pier. Sic inf. lib. VIII, 228. Sed *animi* codd. agnoſcunt et Aruſiani Meſſ. et ſermonis elegantia. *animo* Gud. a m. pr. — *dum proram ad ſ. ſuburguet Interior* legerat Pompon. Sab. h. e. ſuburguet ſe, ſuburguetur, impellitur. Quod doctius dictum eſt. *perurget* ſec. Rottend. 204 *procumbentibus* Leid. et Goth. ſec. nec diſplicet Burmanno; Mihi tamen paullo coactius et temere a librario erratum eſſe videtur. 205 *in* abeſt a Zulich. et Goth. ſec. 208 *trudes* Heinſ. ſec. ſuos et Pierianos; Sunt *trudes* conti acuta cuſpide, a trudendo, etſi ſic ſyllaba longa in breuem abierit neceſſe eſt. At *ſudes* ſeruat Medic. Hamb. ſec. et a m. ſec. Montalb. 219 *Et* Medic. a m. pr. *Aut* alter Hamb. *illo* Leid. et alter Goth.

cumbunt. — *ſolum* h. l. mare. *Subtrahitur* vide v. 142. 43. — 199. 200. verba ex Il. ε, 109. 110. ſed ornatius. *ora* int. fauces.

201 — 6. multum ἐναργείας in h. l. — *honorem*, victoriam, vt anteuerterent Centaurum. *interior* v. ad v. 187. ſpatio anguſto. cf. Stat. Theb. VI, 440 — 42. — *murex*, Seruius: *ſaxi acumen eminens per tranquillitatem.* (hoc ex v. 127.) *pependit.* Pompon. Sab. nutauit, librauit ſeſe. cf. inf. X, 303. 304. Sumſit ab Virgilio haec eadem Silius XVII, 281 ſqq.

207 — 12. *morantur*, haerent; quippe dum nauem retro agunt; opp. v. 210 — 13. *trudes* v. var. l. *agmine remorum*, ornate, totis remis. 211. *ventis vocatis* v. ſup. III, 253. *prona maria*, in quibus carina pronus ac celer ſine impedimento fit; idem *apertum pelagus*.

213-17.

Qualis spelunca subito conmota columba,
Cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
Fertur in arua volans, plausumque exterrita pennis 215
Dat tecto ingentem: mox aëre lapsa quieto
Radit iter liquidum, celeris neque conmouet alas.
Sic Mnestheus, sic ipsa fuga secat vltima Pristis
Aequora: sic illam fert inpetus ipse volantem.
Et primum in scopulo luctantem deserit alto 220
Sergestum, breuibusque vadis, frustraque vocantem
Auxilia, et fractis discentem currere remis.
Inde Gyan, ipsamque ingenti mole Chimaeram
Consequitur. Cedit; quoniam spoliata magistro est.

214 *in* deest alteri Hamb. *in gurgite* a m. sec. Zulich. 215 *pulsumque* ed. Commel. *pinnis* Rom. Medic. et Gud. 216 *Dat tergo* aliquot Pier. Vulgatam habet Non. et Schol. Statii ap. Burm. 217 *liquidum et c.* Rom. *nec* Doruill. 219 *volentem* Montalb. *ire volentem* Sprot. Elegantem vsum verbi illustrat Heins. h. l. cf. ad II. Georg. 41. Nec hoc tamen loco alienum *volare*. 220 *At* et *Ac* variat scriptura in Pier. et Heins. *in* abest a Medic. 221 *et frustra* multi ap. Burm. vitiose. 222 *Auxilium* Bigot. *incurrere* Gud. a m. pr. 224 *cedunt* Sprot. a m. sec. *est* deest Wall.

213—17. κοίλην πέτρην χηραμὸν, Il. φ, 494. 95. expressisse putatur; At quanto ornatius! *domus et dulces nidi* — et *tectum*. — *exterrita tecto dat pennis plausum ingentem*, cum inde volatu abire parat. Bene Pompon. Sab. cum incipit volare columba, dat ingentem strepitum; inde ita quieta volat, vt non videatur mouere alas. — *iter liquidum*, aërem, *radit*, vt ψαύειν, et ψαίρειν v. c. ap. Aeschyl. Prom. v. 394. cf. Valken. V. Cl. ad Eurip. Phoen. p. 471. Vulgarius *secare*; nisi alterum illud eam vim habet, vt quasi aëris aliqua superficie leuiter tantum perstricta incessum denotet. Columbarum motu placido et leni, alis expansis, sed sine agitatione, Homerus dearum incessum declarari posse putauit Il. ε, 778. At hic aequabilem et liberum et tranquillum cursum per apertum mare egregie repraesentat.

218—228. *vltima aequora* circa metam. *breuibus vadis*, v. I, 111. 112. — 224. *cedit* h. e. praeteriri se sinit. — *in fine*, totius cursus int. sub reditum ad litus. cf. inf. v. 327, 28. — 228. *studiis* h. l. proprie, vt in consessu ludorum circensium de fauore spectantium.

Solus iamque ipso superest in fine Cloanthus: 225
Quem petit, et summis adnixus viribus vrguet.
Tum vero ingeminat clamor, cunctique sequentem
Instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
Hi proprium decus et partum, indignantur, honorem
Ni teneant: vitamque volunt pro laude pacisci. 230
Hos successus alit: possunt, quia posse videntur.
Et fors aequatis cepissent praemia rostris:
Ni, palmas ponto tendens vtrasque, Cloanthus,
Fudissetque preces, diuosque in vota vocasset:
DI, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro,
Vobis laetus ego hoc candentem in litore taurum [235
Constituam ante aras, voti reus, extaque salsos

Porri-

225 *namque* Doruill. *super ipso est* Franc. 226 *petat* alter Hamb. 227 *cunctisque* Goth. tert. cum alt. Mentel. 228 *resonatque fragoribus*. Ita Heins. cum praestantiore quoque. Vulgo *clamoribus*, nonnulli sublato *que*. Voss. *clangoribus*. 231 *agit* pr. Hamb. *quia possunt, p.* Sprot. *possunt quae p.* alter Hamb. *videtur* Medic. a m. pr. 233 *ponto palmas* duo Burm. 234 *Effunditque p.* sec. Rottend. 235 *imperium est p.* cum Medic. et aliis Heins. Alii cum Rom. *pelagi est*. In aliis *est* plane abest, quod Pier. sequebatur. *aequore* Rom. aliquot Pier. et Burm. quod ieiunum esset. *aequora curae* laudat Burm. e Medic. sed in hoc nihil varietatis. 236 *hoc* ex vno Medic. Pierius laudauit. abest tantum ab duobus Heinsianis. *in* deest Rom. Goth. sec. 237 *votis* Montalb.

tium. cf. Il. ψ, v. 448 sqq. et 767. 8. Silius XVI, 319—32. *fragoribus* h. l. pro clamore et plausu.

229—31. *proprium decus* h. l. vt alias, pro parta iam et parata victoria. — *pacisci* exquisite pro, reddere, impendere; ex vulgariore formula: redimere famam sempiternam morte. Sic *emere* inf. IX, 206. Imitatus Stat. I Theb. 319. *hoc aeuum cupiat pro luce pacisci*. Locus a Burm. iam laudatus. 231. *possunt, quia p. v.* ad fiduciam certantum referre malim; efficiunt id, quod facere student, seu in eo sunt, vt id efficiant, quoniam sibi videntur id efficere posse. Multa argutantur intpp. inprimis Trappius.

232—43. Lineas ap. Hom. ductas vide l. c. Il. ψ, 769 sq. vbi Vlysses in cursus certamine similiter vota facit. *palmas vtrasque* antique, inquit Seru. quem vide. — *diuos in vota vocare* vi sana et sensu idem esse debet ac *deos votis vocare* h. e. inuocare: quod aliquoties apud

Virgi-

Porriciam in fluctus, et vina liquentia fundam.
Dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus, Panopeaque virgo: 240
Et pater ipse manu magna Portunus euntem
Inpulit. Illa noto citius volucrique sagitta
Ad terram fugit, et portu se condidit alto.

Tum

238 *Porriciam* defendit Macrob. III Sat. 2. qui locus est classicus de hoc sacrorum verbo; etsi in nonnullis argutatur, vt et Seru. h. l. Omnes tamen codd. Pier. et Heins. *Proiiciam* vel *Proiciam*, nisi quod in Medic. a m. sec. emendatum, *Poriciam*, vt et Parrh. At Franc. *Prociam*. Fuere quoque qui *Proficiam* mallent. v. Guell. Etiam Vrsinus *Porriciam* in omnibus, quae viderat, exemplaribus fuisse testatur. — *liquentia* alter Hamb. et pr. Rottend. a m. pr. forte vt metro consuleretur. Sed duo fuerunt verba, alterum, *liqueo, es*, alterum, *liquo, is*; huius prior longa, illius breuis esse debuit; fere vt in Graecis: φιλω, φιλέω. μαρτύρω, μαρτυρέω et sic porro. 239 *in fl.* Sprot. 240 *Sporciq.* Rom. Dubito an *Nerei Phorcique chorus* ab initio scriptum fuerit; siquidem inde lapsus in alterum pronus fuit, et ista melius iungi videntur. Sed et vestigia graeci versus subsunt: Νηρέως Φόρκου τε χορὸς Πανόπειά τε κούρη. *Panopeïa virgo* tres ap. Burm. cum binis Goth. nec male. cf. sup. Georg. I, 437. Ceterum vide an opportunius distinguas: *eumque i. s. f. audiit omnis N. P. chorus; Panopeaque virgo, Et pater ipse manu magna Portunus, euntem Impulit.* Sic sup. lib. I, 144. *Cymothoë, simul et Triton adnixus, acuto Detrudunt naues scopulo.* 241 *Neptunus* tres ap. Burm. ex interpretatione. v. not. *Portumnus* alii scribunt. Male. Sed *Portunus*, vt Neptunus; etiam Vertunus malunt quam Vertumnus. Videtur tamen altera esse antiquior, altera mollior pronuntiandi ratio. *eundem* ed. Ven.

Virgilium, et eius imitatione apud Silium et Senecam Tragicum occurrit, sed dictum exquisite, vt *in partem praedamque v.* III, 222. et ap. Ouid. Fast. V, 527. *iuratus vobis in verba vocatis*: Nam *votis* est idem ac vocare ad vota, ad ea, quae vouentur. Guellius laudat versum Lycophronis (v. 288.) καλῶν ἐπ' εὐχαῖς πλεῖστα Φυξίῳ Διΐ, sed ibi ἐπικαλῶν Διΐ est iungendum. 237. *voti reus*, vti Ecl. V, 80. *damnari votis*, quoniam *vota deberi, solui*, dicuntur. — *liquentia* ornat, vt saepe *liquidum* in *aqua, humor, fons*. — 240. Et hunc versum e Graeco poëta, qui periit, latine conuersum suspicor. *Phorcum* (Φόρκος et Φόρκυς) Ponti et Terrae f. (v. Hesiod. Theog. 237. Apollod. I, 2, 6.) Nerei fratrem, posuisse videtur poëta, cum omnino deus marinus esset nominandus, cui subesset deorum marinorum ac Tritonum chorus et agmen. cf. inf. 823.

Tum satus Anchisa, cunctis ex more vocatis,
Victorem magna praeconis voce Cloanthum 245
Declarat, viridique aduelat tempora lauro:
Muneraque in nauis ternos optare iuuencos,
Vinaque, et argenti magnum dat ferre talentum.
Ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
Victori chlamydem auratam, quam plurima circum 250
Purpu-

244 *At f.* Bigot. *Anchisae* alter Menag. *et cunctis* Wall. *e more* sec. Rottend. 247 *ternosque* ed. Ven. *optare* cum Medic. Rom. aliisque optimis suis et Pierianis Heinsius legi maluit. Vulgo (et sic vnus Goth.) *aptare*. cf. sup. ad lib. I, 552. 249 *praecipue* Colot. et pr. Hamb. cum Medic. *auctoribus* Sprot. *victoribus* duo Burm. et *vctoribus*, erasa *d*, Exc. Burm. Omnia temere.

823. 24. *Numen aquis secundum* Phorcynem vocat Lucan. IX, 646. *Panopen* vel *Panopeam*, (cf. I Georg. 437.) vnam ex Nereidibus, (Hesiod. Theog. 250.) sigillatim posuit, forte tamquam ex praecipuis vnam, vt sup. I, 144. *Cymothoën*. sed cf. Var. L. *Portunum* bene memorat; tamquam poëta Romanus, qui Graecis est Palaemon, olim Melicerta. cf. Georg. I, 437. v. Hygin. f. 2. Ouid. Fast. VI, 547. Cum claue eum fuisse exhibitum legitur ap. Festum in *claudere*, et in glossa Seru. ad Georg. I, 437. dubito tamen, an *clauus* potius in eius manu fuerit. Cum h. l. *Portunus pater* dictus sit, Palaemon autem puer deus factus narretur, Neptunum hoc nomine designari putauit Grot. ad Martian. Capellam lib. I. p. 2. et Cerda ad h. l. *Pater* tamen commune deorum nomen, etiam qui iuuenili aetate exhiberi solent, *vt Bacchus pater*. — *Impulit nauem* cf. sup. lib. I, 144. 45. Est autem Portunus inter deos σωτῆρας nautarum. v. Orph. H. 74, 6—8. — *manu magna*, significanter in numine; et memorabilis effectio: *illa noto c.* — *portu se condidit alto*, ornate pro, intrauit.

244—48. *ex more*, certe ludorum gymnicorum. *aduelat*, vt exquisitior esset oratio pro *velat*, ἐπικαλύπτει. — *optare* cf. sup. I, 425. III, 109. eligere ac diuidere. — *magnum talentum*, non comparatiue, quoniam maius et minus t. fuit, nam hoc et serius et subtilius quam pro poëta; sed per se, quod multas minas intra se continet; vt *magnus annus, mensis* etc.

248—257. *Victori* Cloanthio; at v. 258. altero loco, Mnestheus, et v. 266. tertio, Gyas. Vestis auro intexta; igitur et figurae aureae erant; praetexta

(περι-

Purpura Maeandro duplici Meliboea cucurrit:
Intextusque puer frondoſa regius Ida
Velocis iaculo ceruos, curſuque fatigat
Acer, anhelanti ſimilis, quem praepes ab Ida
Sublimem pedibus rapuit Iouis armiger vncis. 255
Longaeui palmas nequidquam ad ſidera tendunt
Cuſtodes: ſaeuitque canum latratus in auras.

At

251 *Purpurea* Dorvill. *Meliboea* duo ap. Burm. *Meliboeia currit* Hugen. 253 *Veloci* Witt. *iugulo* alter Hamb. qui et *curſusque*. 254 Non indocta eſt P. Burmanni Secundi V. Cl. emendatio *ab alto*. Nam offendit *Ida* bis in fine verſus poſitum. Vide V. D. ad Anthol. Lat. poët. p. 272. 256 *tollunt* Sprot. et alter Hamb. cum Goth. ſec. perpetua variat. 257 *ad auras* duo Burm. vt alibi quoque.

(περιπόρφυρος) limbo purpureo duplici; nos *falbalam* dicere videmur; quem, quandoquidem cinctu et ipſo amictu rugatur veſtis et alia parte defluit, alia adtollitur, ornatiſſime deſcripſit. *Maeander* enim *flexuoſa et in ſe remeabilis purpura in modum Maeandri*, ait Seru. fluuii, qui inter Cariam et Lydiam defluit; notiſſimi tum flexibus ſuis, tum poëtarum in eo ornando arte. Vide Ouid. Met. VIII, 162 ſqq. et al. Confer vulgatas nuper *Antiqq. Ionicas* c. 3. Virgilii exemplo Maeandrum etiam alii poëtae ad texturam transtulere. cf. Cerda et Vrſin. Etruſco ſigillo rem illuſtrat Bonarrotius Oſſervaz. ſopra alc. Medagl. p. 93. *Meliboea purpura*, Meliboeenſis, ſi, quod veriſimile eſt, Virgilio ex Lucretio II, 499. in animum venit: *Meliboeaque fulgens Purpura Theſſalico concharum tincta colore*, ab alia, quam Theſſaliae vrbe (v. Liu. XLIV, 13.) appellata ipſi videri vix potuit. Ad inſulam tamen Meliboeam, in Orontis, Syriae fluuii oſtiis ſitam purpurae huius laudem referre maluit Voſſ. ad Melam II, 3. a Burm. laudatus, quoniam ſcilicet in illo litore muricum frequentia aliunde nota eſt; nam in ceteris argutatur Voſſius. Imitationem Statii (Theb. VI, 540. 1. ſq.) agnoſcit Pompon. Sab. *cucurrit*, vt Il. ζ, 320. περὶ δὲ χρύσεος θέε πόρκης. cf. Guell. — 252 ſq. Non alienum texturae argumentum, cum Ganymedes ad Aeneae genus ſpectaret (cf. Winckelm. de imitat. Graecc. opp. p. 169. et 88.) — *armiger Iouis praepes* iungendum, ſuppleto, ſi placet, ales; de aquila; (ex noſtro hoc adoptauit Valer. Fl. I, 156. II, 416.) nec tamen neceſſe. — *tendunt palmas*, non mirantes, vt Heinſ. ac Burm. cum Seru. contendebant, etſi nemo neget

alio

Digitized by Google

At qui deinde locum tenuit virtute secundum,
Laeuibus huic hamis consertam auroque trilicem
Loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
Victor apud rapidum Simoënta sub Ilio alto,
Donat habere viro, decus et tutamen in armis.
Vix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
Multiplicem, connixi humeris. Indutus at olim
Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265
Tertia dona facit geminos ex aere lebetas;

Cymbia-

259 *hinc* Franc. 260 *detraxerit* Gud. 261 *Simoenta*, *Simoenta* aberrant. *alta* tres Heinſ. non ineleganter. v. Heinſ. ad Ouid. Epiſt. I, 48. *ſub Ilion alto* quatuor ap. Burm. *ſub Ilion altum* Wall. *ſub Ilion altum* Parrh. *ſub Ilion alta* Goth. ſec. Sed vulgatam Grammaticorum auctoritate firmauit Heinſius. 263 *Mox illam* Hamb. alter. *Phygeus*, *Flegeus*. *Sagiris*, *Sacaris* aberrant. 265 *Demoleos* Burmann. praetulit codicum et Quintiliani auctoritate, grati ſoni cauſſa; vulgo *Demoleus*. *pallentes* Oudart. cum Goth. ſec. 266 *lebetes* duo Burm.

eſſe etiam mirantium eum geſtum, ſed grauiter ferentes ac deorum fidem implorantes, vt et res poſtulat et Hymn. in Vener. 208, vbi copioſe de Trois patris luctu agitur. Nec tamen aquilam Homerus meminit, nec ibi, nec Il. υ, 233 — 35. et ε, 266. 67. *cuſtodes* v. inf. ad 546. — *ſaeuit latratus in auras*, ornate; tamen iam antea ſic Varius ap. Macrob. VI Sat. 2. p. 380. Ed. Lond. 1694. Locum etiam Gellius laudat. cf. Excurſ. ad h. v.

258 — 265. Lorica pro praemio etiam in ludis Achillis occurrit l. c. Il. ψ, 560, vt et lebes v. 613. quem reſpexit noſter. — *hamis c. a. trilicem* v. ſup. ad lib. III, 467. ἁλυσιδωτὸς triplici annulorum ſerie. Demolei illam ſpolium facit more ornandi et commendandi Homerico, quem in Homeri lectione ſaepiſſime obſeruabis; in lorica quidem ipſa Il. ψ, 529 ſqq. — *decus et tutamen*, verſu Apollonii lib. II, 1076. illuſtrat Dorvill. ſed Virgilius Homericum expreſſit l. c. δήϊων ἀνδρῶν ἀλκτήριον. — *in armis*, vel inter pugnam, vel eius armati. Sed illud praeſtat. *donat habere*, δῶκεν ἔχειν l. c. Il. ψ, 612. 613. — *multiplicem*, quod multis annulorum nexibus pondus magnum habebat. In verbis: *Vix illam — indutus at olim*, color ductus ex Homero, Il. ε, 303. 304. *palantes agebat* eſt Homericum κλονέεσκε φάλαγγας.

267. *aſpera*

Cymbiaque argento perfecta, atque aspera signis.
Iamque adeo donati omnes, opibusque superbi,
Puniceis ibant euincti tempora taeniis:
Quum saeuo e scopulo multa vix arte reuolsus, 270
Amissis remis, atque ordine debilis vno,
Inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
Qualis saepe viae deprensus in aggere serpens,
Aerea quem obliquum rota transiit; aut grauis ictu
Seminecem liquit saxo lacerumque viator, 275

Nequid-

269 *et vincti* Hamb. pr. *duictis* Gud. *temis* plerique Pier. et tres Goth. hinc *tegnis, temis, thenis, theniis* aberratum. In Zulich. superscr. *galeis*. Vratisl. *ramis*. Hugen. *remis* et a m. sec. *ramis*. Vnus Pier. *rivittis*, ex interpolatione. 270 *e* abest ab aliquot Burm. ex sc. Rom. et Witt. *reuulsam* Rom. et Oblongus Pierii et duo Burm. sed alienum hoc; nam sequitur, *debilis*. 272 *inrisam* iam Pierius e codd. induxit in contextum. Alii, *illisam* vel *inlisam* ex v. 206. quam lectionem etiam Pompon. Sab. interpretatur. *habebat* Menag. Sed *inrisam* et *agebat* codd. et Donatus ad Terent. Andr. IV, 2. agnoscunt. v. Burm. 273 *saepe* Heinsium a *saepes* duxisse Burmannus narrat. *depressus* multi etiam hic, vt semper alias. *ab aggere* Seru. ap. Burm. 274 *Aenea* duo cum Seruio ap. Burm. *transit* Sprot. *transiit rota* Doruill. 275 *saxi*, vt ab *ictu* pendeat, pr. Moret. *linquit* duo Burm. *saxo liquit* Wall.

267. *aspera signis*, (etiam inf. IX. 263. et hinc Ouidius, Silius aliique) anaglypha, vt bene Seruius exponit, figuris eminentibus caelata. Nota res; et praeiuerunt Graeci. Eo refer Arat. Phaenom. 276. τὰ δὲ οἱ (sc. Cygno sideri) πλευρὰ πελειάδων ἀμφοῖν. ita restituendus locus ex Schol.

268 — 272. Ornati versus 268. 69. *puniceis taeniis*, atqui v. 110. *virides coronae?* et inf. 494. *viridi Mnestheus euinctus oliua*. At bene Seru. *significat lemniscatas coronas, quae sunt de frondibus et discoloribus fasciis*. cf. Cerdam, qui inter alia recte laudat Theocr. Idyll. II, 121. 122. Plin. XXI, 3. — *ordine debilis vno* proprie esset vno remorum ordine e ternis sup. v. 119. 20. nisi h. l. paullo latius ab vno latere omnino remi detersi fuerunt. cf. sup. ad lib. I, 104. 5. Cur Sergestum tali dedecore affecerit poëta, frustra, puto, quaeritur; vnum saltem ex omnibus extremum esse necesse erat. De Catilina cogitat Cerda, qui e gente Sergia erat.

273 — 79. Ornatus locus, in quo poëta profecisse videtur e Lucretio III, 657. 663. Eandem comparationem a Quinto

Smyr-

Nequidquam longos fugiens dat corpore tortus;
Parte ferox, ardensque oculis, et sibila colla
Arduus adtollens; pars volnere clauda retentat
Nexantem nodis, seque in sua membra plicantem.
Tali remigio nauis se tarda mouebat: 280
Vela facit tamen, et velis subit ostia plenis.
Sergestum Aeneas promisso munere donat,
Seruatam ob nauem laetus, sociosque reductos.
Olli serua datur, operum haud ignara Mineruae,
Cressa

276 *N. fugiens longos dat pectore* Goth. tert. *dat c. tractus* Oudart. 277 *pars sibila* Rom. male. *colla ex collem* Rottend. tert. 278 *Arduos* Rom. v. Pier. v. *tarda* Ven. *vulnere clausa* Gud. a m. pr. *retorquet* pr. Hamb. 279 *Nexantem nodos* vulgg. edd. habent, pars codd. Pier. et recentiores Venetus Heinsii et Doruill. haud dubie ab indocto interpolatore. *Nixantem nodis* verbo Lucretiano alii iique vetertimi Medic. a m. pr. (nam emendatum in *nitentem*; et hoc interpretatur Pompon. Sab. quem vide) Gud. et Mentel. pr. cum parte codd. Pier. inter quos Romanus fuisse videtur, vt sit quasi subnixus nodis suis serpens. Tandem legitur: *Nexantem nodis* h. e. n. se in nodos, docte et rei conuenienter, sed in paucissimis libris; Mediceum suum laudat Pierius. Heinsius tantum de *nodis* affirmat, de altero silet; sed firmant lectionem Grammatici, Priscianus et Eutyches. Itaque hoc tuitus est Heinsius. 280 *sic tarda* Franç. *se t. ferebat* Gud. a m. pr. et Bigot. v. lib. III, 268. 281 Ordo verborum secundum Pier. et Heins. codd. Alii *plenis s. o. velis.* Ven. *velis s. o. portus,* ex gloss. 282 *permisso* Hugen. *p. donat honore* Doruill. 283 *nauim* aliquot Pier. et pr. Moret. sed v. Pier. *s. que receptas* Sprot. vt lib. I, 583. 284 *s. operum datur haud* nonnulli Pier. ex interpolatione indocta, metri caussa.

Smyrnaeo ornatam (lib. XI, 374—76.) excitauit Guellius. *viae agger,* proprie editior viae pars, h. l. simpl. pro via. — *ictu* et ad *grauis* (vt sit molestus, infestus, pro, qui grauem ictum infert) et ad *semineceem* referri potest; sed prius puto melius. — *colla arduus extollens,* αὐχέν' ἀνασχών Callimachus in fragm. CCCXXXVIII egregie a Ruhnkenio, Viro Praestantiss. restituto. — *pars v. c. pars volne*rata, obtrita ac fracta, moratur ac retinet, ne possit procedere, serpentem, nectentem se in nodos et replicantem se in orbes. v. Var. Lect.

280 — 85. Quod Sergesto eos inferiori munere dat, et quod seruam dat, ab Homero habet l. c. Il. ψ, 536. 37. 38. et 261. 63. Quod autem Pholoën Cretensem nominat, hoc vt poeta facit, a quo nihil facile indefinite ponendum. —

ostia

Cressa genus Pholoë, geminique sub vbere nati. 285
Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
Gramineum in campum, quem collibus vndique curuis
Cingebant siluae; mediaque in valle theatri
Circus erat, quo se multis cum millibus heros
Consessu medium tulit, exstructoque resedit. 290
Hic, qui forte velint rapido contendere cursu,
Inuitat pretiis animos, et praemia ponit.
Vndique conueniunt Teucri, mixtique Sicani,
Nisus et Euryalus primi.
Euryalus forma insignis, viridique iuuenta: 295
Nisus amore pio pueri. Quos deinde secutus
Regius egregia Priami de stirpe Diores.
Hunc Salius, simul et Patron: quorum alter Acarnan,
Alter

285 *Thressa* Schol. Horatii Cruqu. ad III. Od. 9. quod defendit Burmannus, hactenus non male, quod Thraciae commercia cum Troianis intercessere. At in Pholoë argutatur. Enimuero ex lib. III, 131 sqq. facile memineris, Troianos in Creta insula plus quam annuum spatium exegisse. *Cresa* scribitur et h. l. sed est Κρῆσσα. *sub vbera* Rom. et Gud. minus bene. 290 *Consessu, concessu, consensu*, aberrant nonnulli hic et inf. v. 340. et 577. *in medium* duo Burm. 291 *Huc* pr. Moret. a m. sec. et *Hac* Hugen. itidem a m. sec. *velit* ed. Ven. 292 [illegible] Goth. pr. 293 *concurrunt* Leid. 296 *Quem* Gud. a m. pr. *Et quos* duo Burm. 297 *Driones* Goth. pr. 298 *alius* Rom. et Mentel. pr. a m. pr. *quorum vnus* Dorvill. *Acarna* tres Burm. recentes. *Acharnia* Witt. *Acharnem* Goth. tert.

ostia h. l. portus. — *promisso*, vulgare fuisset *sperato*. — *operum haud i. M.* saepe ap. Hom. ἔργ' εἰδυῖαν, de lanificio et textura, vt notum.

286 — 290. Totum hoc cursus certamen ex Homero adumbratum l. c. Il. ψ, 740 sqq. sed traducti in illud alii ex reliquis agonibus. Locum spectaculi tantum non exscripsit ex nostro Statius VI, Theb. 255 sq. — *siluae in collibus* — qui iidem *theatrum* — vnde infra v. 340. *cauea*. *Circus* h. l. pro stadio. — *se tulit et consessu exstructo resedit*. cf. supr. v. 44. *pretia* explicantur per *praemia*: Hendiadyin melius careas; quae inepta est figura.

296. In *pueri* argutantur Seruius, Pompon. Sab. et alii. *amore pio pueri* exponunt, casto, non infami. Mihi simpliciter omnis amor et amicitia pietatem continere videtur. Super nominibus *Diores*, *Salius*, *Patron* v. Excurs. III. ad h. lib.

Alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis.
Tum duo Trinacrii iuuenes, Helymus Panopesque, 300
Adsueti siluis, comites senioris Acestae.
Multi praeterea, quos fama obscura recondit.
Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
Adcipite haec animis, laetasque aduertite mentis.
Nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305
Gnossia bina dabo laeuato lucida ferro
Spicula, caelatamque argento ferre bipennem.
Omnibus hic erit vnus honos. Tres praemia primi
Adcipient, flauaque caput nectentur oliua.
Primus equum phaleris insignem victor habeto: 310
Alter

299 *ab Arcadia* multi codd. et edd. quod mireris Pierio castius visum. *Arcadio* Rom. Medic. et al. — *Tegeaeae sanguine gentis* Heins. praetulit ex nonnullis Pierianis et binis suis, in quibus, *Tegeae sanguine*, quo alludunt duo alii. Manifestum fit, omissionem syllabae locum dedisse interpolationi *Tegeae de sanguine*, quae Romanum, Mediceum et maiorem partem codicum insedit. Alias *Tegeus* vt *Nemeus*, adiectiua forma dictum esse posset. v. Heins. cf. sup. I Georg. 18. vbi operae male expresserunt: *Tegaee* pro *Tegeaee*. Burmannus quidem ibi et ad Ouidium satis sibi non constat, et modo Tegeaeus, modo Tegeeus scribit. Enimuero Τεγεαῖος, vt Νεμεαῖος, rationem et vsum habet: At Νεμέσιος nondum inueni, nec Τεγέσιος. 300 *Helemus, Helenus, Helimus, Helinus* corrupte al. *Helymusque* P. Rom. 301 *Acesti* pr. Voss. v. ad lib. I, 120. *Achesten* Wall. 304 *que* abest a Wall. 306 *Gnosia* et *Cnosia* variant et hic libri. Mox pro *laeuato* Sprot. *limato*, Ven. *polito*, pr. Moret. *leugato* pro *laeuigato*, *lunato* Vratisl. Omnia ex interpretamentis. 307 *frenila* pro *ferre* Medic. a pr. m. 308 *is erit* Ven. *prima* Goth. tert. 309 *Accipiunt* Hamb. sec. *fuluaq.* est ap. Seru. ad IV, 261. *nectuntur* Rufinian. et Seru. ap. Burm. *nectantur* Goth. tert. *nectetur* Goth. sec. 310 *equam* Medic. a m. pr.

Ibidem mox de *Helymo*. — *Tegeaeae* v. Georg. I, 18.

302—7. Ex Ennio comparat Macrob. VI, 1. *mulsei aliei aduentant, paupertas quorum obscurat Nomina*. 303. Vulgare: in quorum medio. 305. ἀγέραστος Homericum. Mox *Cnossia* (sup. III, 115. 104.) *spicula* v. sup. Ecl X, 59. Callim. in Apol. 33. Et *bipennem* malim intelligere ferream argento caelatam, quam argenteam signis caelatis. Mox *vnus*, hic idem et communis omnes.

310 — 14 *Amazonia* et *Threicius*, epitheta ornantia, a pre-

Alter Amazoniam pharetram, plenamque sagittis
Threïciis, lato quam circumplectitur auro
Balteus, et tereti subnectit fibula gemma.
Tertius Argolica hac galea contentus abito.
Haec vbi dicta, locum capiunt, signoque repente 315
Corripiunt spatia audito, limenque relinquunt,
Effusi nimbo similes: simul vltima signant.
Primus abit, longeque ante omnia corpora Nisus
Emicat, et ventis et fulminis ocior alis.
Proxumus huic, longo sed proxumus interuallo, 320
Insequitur Salius: spatio post deinde relicto
Tertius Euryalus.
Euryalumque Helymus sequitur: quo deinde sub ipso
Ecce volat, calcemque terit iam calce Diores,

312 *Thraiciis, Traicis,* male al. *qua* alter Menag. *circumplectitur,* quod Mediceus, bini Moret. et Ven. binique Goth. firmant, illustrat Heins. Maior pars et omnes Pieriani tuentur vulg. *circumamplectitur.* 315 *accipiunt* duo Burm. *spatio* Gud. a m. pr. vt et in proletaria editione Gottingae excusa expressum video. 317 *Et fusi* Medic. *nimbi* alter Hamb. 320 *huic longe, sed* Wall. 321 *sp. est deinde* Goth. tert. *inde* duo Burm. 322 Deest hemistichium Goth. tertio. 323 *quem* Parrh. *quod* Medic. *qui* tert. Rottend. a m. sec. Sed est: *sub quo ipso volat* h. e. eum subit, succedit. 324 *Ipse volat* ap. Diomedem Grammat.

praestantissimo genere, vt mos poëtis. Sed *Argolica galea,* peculiare genus. cf. sup. II, 389. 391. 92. 412. — Ex pharetra aptus balteus latus auratus, ad cuius oram fibula gemmata. Omnia ornate, vt et v. 315 — 17. h. e. Curritur. cf. Il. ψ, 753 sqq. *limen,* *νύσσην,* vt ibid. v. 758. Odyss. θ, 121. *simul vltima signant* notant, oculis animoque designant metam, vt fere Seruius. subnatum forte poëtae ex illo: *σήμαινε δὲ τέρματ' Ἀχιλλεὺς τηλόθεν.*

324. Expressa ex Il. ψ, 764. 65. ne dubita. Diores ita cursu aequat Helymum, vt vno tantum ille passu praeuertat. Itaque Diores sic instat, vt immineat eius humeris et vestigia premat, altero pede anteriore occupans eius pedem citeriorem. Ita ad verbum calcem calce premit. Etsi nec hoc necesse. Est enim dictum exquisitius pro, *pedem pede.* Aliam rationem Burm. sequitur. Argutatur Ios. Scaliger. — 325. 26. et, si plus spatii superesset, nec

Incumbens humero: ſpatia et ſi plura ſuperſint, 325
Tranſeat elabſus prior, ambiguumque relinquat.
Iamque fere ſpatio extremo, feſſique ſub ipſam
Finem aduentabant; laeui cum ſanguine Niſus
Labitur infelix: caeſis vt forte iuuencis
Fuſus humum viridisque ſuper madefecerat herbas. 330
Hic iuuenis iam victor ouans veſtigia preſſo
Haud tenuit titubata ſolo; ſed pronus in ipſo
Concidit inmundoque fimo ſacroque cruore.

Non

325 *humeris* pars codd. ſed et ſingularis minus vulgaris, et alteri tantum humero imminebat. 326 *ambiguumque* Heinſ. conſenſu librorum recepit, quod et pars Pierianorum habebat; ratio tamen ac res reſpuit. Nam ſi transiiſſet ſocium, res non ambigua iam fuiſſet, vter prior eſſet. Verius alii editi et ſcripti: *ambiguumue:* ductum enim eſt ex v. 382. Il. ψ. Καὶ νύ κεν ἢ παρέλασσ' ἢ ἀμφήριστον ἔθηκεν (ſc. αὐτὸν, non πρᾶγμα, quod vulgare eſſet, et Virgilii imitatione refellitur; *ambiguum* ſc. ſocium *reliquiſſet.*) Eſt alter locus ſimilis l. c. v. 526. 527. ſed eius ſententia minus accommodata eſt noſtro poëtae. — *relinquit* Zulich. 327 *ipſam* tuentur Pier. et Heinſ. e codd. cf. ad lib. III, 145. *ipſum* Medic. a m. ſec. tres alii et Goth. vnus. Sed ea vulgarior eſt ratio. 328 *leni* et *tum* aberratt. 329 *humi* duo Pier. et alii recentiores. 333 *craſſoq.* Parrh. male ex v. 469.

nec curriculi metae iamiam adpropinquarent, aut illum curſu praeuertiſſet, aut ſaltem aequaſſet. Hoc eſt *ambiguum relinquat* eum, h. e. ambigentem de curſus palma, vt cum Turnebo Cerda, vel de quo ambigerent alii. cf. Var. L.

327 ſqq. Ad Homeri ductum l. c. 773 ſqq. et 539 ſqq. An dignitati epici carminis verſu maxime 333 et 357. 58. ſatis conſultum ſit, quaeſitum eſt cum alias, tum nuper iterum, a viris doctis. Saltem hoc tenendum, non ex noſtro decori ſenſu diiudicandam rem eſſe; quale autem Auguſtei ſeculi de tali re iudicium fuerit, ignoramus. Noſtra quidem aetas facetias tales recte, puto, reſpueret. Tanto manifeſtior ad cuiusque ſenſum ſuauitas eſt in Euryali repentino conſilio v. 334 ſqq. *ſpatio extremo*, extrema ſtadii parte; non enim plura, quod ap. Homerum fit, ſpatia confeciſſe videntur. *Finem* exquiſitius pro meta dixit. *laeui ſanguine* pro ſolo laeui propter ſ. 330. ſanguis ſuperfuſus (vt Seru.) madefecerat humum virideſque herbas. — *veſtigia titubata*, audacius, vt a poëta, pro pedibus titubantibus. — 334. *amores* male modo ad turpem

Non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
Nam sese obposuit Salio per lubrica surgens. 335
Ille autem spissa iacuit reuolutus arena.
Emicat Euryalus, et munere victor amici
Prima tenet, plausuque volat fremituque secundo.
Post Helymus subit, et nunc tertia palma Diores.
Hic totum caueae consessum ingentis, et ora 340
Prima patrum magnis Salius clamoribus inplet,
Ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
Tutatur fauor Euryalum, lacrimaeque decorae,
Gratior et pulcro veniens in corpore virtus.

 Adiuuat,

334 *amorum est* Witt. et sic plerique Pier. Alii *amoris.* at v. notam. 335 *Et sese* ap. Seru. *obiecit* Parrh. 336 *tenui iacuit* Seruius legit, et sic pr. Rottend. a m. sec. et Regius pro glossa, quam forte aliquis decori male prouidus intulerat. *resolutus* Ven. *resupinus* alter Voss. 337 *munera* alter Menag. *amico* Medic. a m. pr. quod Heins. adstruere laborat. 339 *et tunc* aliquot Burm. *subiit et t.* Parrh. 340 *consensum* et *concessum* multi Pier. Heins. et nostri. v. sup. v. 290. 344 Plerique codd. post *virtus Adiuuat* distinguunt, quomodo et Nonius agnoscit; sed male. v. Heins. G. *et populo v.* Witt. *pectore* Bigot. et Exc. Burm.

pem modo ad magnum amorem trahunt. Nihil aliud est, quam poëtica ratio pro vulgari, amor sing. numero. — 338. *Prima tenet,* τὰ πρῶτα, victoriam obtinet primo loco. 339. *tertia palma,* tertio loco victor, ratione poëtica, quam ipsa illa exempla illustrant, quae Burmannus laudat ad h. l. et Drakenb. ad Silium XVI, 504. Reuocat hic locus in memoriam alterum Georg. I, 59. quem male interpretatus sum, vt pro beneuolentia sua me monuit Ruhnkenius, V. Cl. *palmas Eliadum equarum* vel ex h. l. apparet esse dictas equas victrices in decursibus Olympicis. *Palma,* vt *victoria,* et saepe alia abstracta, pro victore.

340 — 47. Simile iurgium ap. Homer. Il. ψ, 543 sqq. *ora Prima p.* et primo loco, ante alios, priores ordines, quibus seniores et honoratiores sedebant. — *lacrimaeque decorae* pueri supplicantis, ne sibi victoriae honos eriperetur. — *veniens* simpl. pro, quae est. Nam *venire* plenius voc. poëtis pro esse, vt iam Heinsius notauit ad Ouid. V. Fast. 648. et al. loc. Veteres Grammatici *veniens* h. l. proueniens, nascens interpretabantur, vt I. Georg. 54. *Hic segetes, illic veniunt felicius vuae.* — 345. Adiuuat Eurya-

Adiuuat, et magna proclamat voce Diores, 345
Qui ſubiit palmae, fruſtraque ad praemia venit
Vltima, ſi primi Salio reddumtur honores.
Tum pater Aeneas, Veſtra, inquit, munera vobis
Certa manent, pueri; et palmam mouet ordine nemo:
Me liceat caſus miſerari inſontis amici. 350
Sic fatus, tergum Gaetuli inmane leonis
Dat Salio, villis oneroſum atque vnguibus aureis.
Hic Niſus, Si tanta, inquit, ſunt praemia victis,
Et te labſorum miſeret; quae munera Niſo
Digna dabis? primam merui qui laude coronam; 355
Ni me, quae et Salium, fortuna inimica tuliſſet.
Et ſimul his dictis faciem oſtentabat, et vdo
Turpia membra fimo. Riſit pater optimus olli,
Et clipeum efferri iuſſit, Didymaonis artes,

Neptu-

346 *palmae ſubiit* Doruill. *pugnare ſubiit* Parrh. 347 *redduntur* Heinſ. praetulit, ex codicum parte, et ex Pierii emendatioribus. Vulgo *reddantur*, quod tamen et Romanus et Medic. habent, nam in hoc *u* a recenti manu ſuperſcriptum. Nil refert; hoc tamen malim. 348 *Cum* pr. Moret. *pius A.* Ven. et Goth. pr. 349 *Certa mouent* Wall. *p. vouet* tert. Rottend. a m. pr. 350 *Mi* Goth. pr. *caſus* Heinſ. reuocauit, cum nullus codex *caſum*, quod vulgg. edd. obſidet, et vulgarius eſt, exhibeat, ſi primum ex Gothanis excipias cum Doruill. *miſereri* etiam nonnulli; inter quos Rom. Omnino *caſus miſerari* plenius ſonat. 354 *quae praemia* Medic. Moret. ſec. et Colot. ex verſu antec. 355 *meruit* duo ap. Burm. perpetuo fere lapſu in ſimili verborum poſitu. 356 *et S.* nonnullae edd. et codd. 357 *oſtendebat* nonnulli ap. Burm. et Goth. ſec. *monſtrabat* Moret. ſec. 359 *offerri* aliquot Pier. et duo Burm. *afferri* ed. Geneu. *ferri* Leid. perperam. *Didamonis*, *Didamaonis*, *Didiomonis*, et apud Pier. *Didumaeonis* corruptelae; nam eſt Διδυμάονος. — *arte* tres Burm. *artem* Romanus, et ap. Burm. Doruill. ſed exquiſitius *artes* h. e. opus.

Euryalum, eiusque cauſſam, et clamat D. qui in victoriae tertium nunc locum ſucceſſerat, et, ſi — iterum ea excidiſſet.

348 — 361. Delectat mite Aeneae ingenium, vel Euryali reſpectu. Praeiuerat tamen et hic Homerus Il. ψ, 558 ſq. — 349. ad verba cf. ſup. I, 257. 58. — *palmam*, debitum cuique ordine ſuo praemium. Obſerva etiam copiam dictionis: *munera*, *praemia*, *palma*, *corona*, *honores*, *dona*. — 356. *Ni me — for-*

Neptuni sacro Danais de poste refixum. 360
Hoc iuuenem egregium praestanti munere donat.
Post, vbi confecti cursus, et dona peregit:
Nunc, si cui virtus, animusque in pectore praesens,
Adsit, et euinctis adtollat brachia palmis.
Sic ait, et geminum pugnae proponit honorem: 365
Victori velatum auro vittisque iuuencum;
Ensem, atque insignem galeam, solatia victo.
Nec mora; continuo vastis cum viribus effert
Ora Dares, magnoque virum se murmure tollit:

363 *Huc, si* cod. Ge. Fabric. *animisque* Sprot. Post *praesens* interpungendum ex Burmanni quoque sententia. Si tamen iungas: *praesens Adsit*, nec id importune fieri videtur. 365 *praeponit* aliquot ap. Burm. male. 368 *cum* erasum in Doruill. *affert* Hugen. *offert* Oudart. Vide modo v. 359. 369 *se munere t.* bini Goth.

— *fortuna tulisset*, me a primo praemio abstulisset, abduxisset, exquisitius quam vulgare: ni f. mihi eripuisset praemium pro *laude* h. e. virtute in cursu. — v. 357. v. ad v. 327. cf. Il. ψ, 551. 781. — 359. clipeus ab artifice, qui fecit, commendatur, (cf. III Ecl. 37.) et a loco, quo fuerat suspensus, in Neptuni templo pro donario. Seruius: *Danais*, a *Danais*; et *intelligimus hoc ad Aeneam transisse per Helenum* (sup. III, 465 sqq.) Nil refert, sed et Aeneas ex templo aliquo Graecorum inter praedam auferre potuit, vt color sit similis ac lib. III, 286 — 88.

362 sqq. Etiam ap. Homerum πυγμαχία fit Il. ψ, 651 — 699. Certauit cum poëtarum patre Virgilius fere in singulis, vt comparando facile intelligent, quibus haec cognoscere lubitum est, modo varietate modo ornatu. Omnino placuisse sibi videtur poëta in hoc loco, etiam ab Apollonio lib. III. pr. et Theocrit. Idyll. XXII. tractato. Virgilium vnice sequitur Statius Theb. VI, 249 sqq. — *animus praesens* proprie in discrimine, qui sine perturbatione, quomodo periculo occurrat, aut hostem sustineat, videt. Debet igitur mox omnino dictus esse pro fortis, vt h. l. sed cf. Var. L. — *euinctis palmis*, caestu, *attollat*, vt ἀείρειν voc. propr. hac in re. — *velatum auro*, aurea corona ornatum, (cf. sup. ad v. 72.) h. e. vitta lamellis aureis distincta; cf. Seru. et inf. IX, 627.

368 — 77. Homer. l. c. 664 sq. — 370. Paris nec apud Homerum

Solus qui Paridem solitus contendere contra: 370
Idemque ad tumulum, quo maxumus occubat Hector,
Victorem Buten inmani corpore, qui se
Bebrycia veniens Amyci de gente ferebat,
Perculit, et fulua moribundum extendit arena.
Talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375
Ostenditque humeros latos, alternaque iactat
Brachia protendens, et verberat ictibus auras.
Quaeritur huic alius: nec quisquam ex agmine tanto
Audet adire virum, manibusque inducere caestus.
Ergo alacris, cunctosque putans excedere palma, 380
Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus,

Tum

370 *uitendere* Montalb. 371 *accubat* Parrh. et aliquot Pier. 372 *Butem* tres Burm. et vnus *Butan.* Hamb. sec. *i. qui c. sese.* 374 *Percutit* vnus Pier. qui est Romanus. *Pertulit* duo, vitiose vt saepe. 375 *in praemia* Vratisl. 377 *praetendens* duo Burm. vnus *portendens.* 378 *hinc* tres Burm. *hic* Medic. a m. pr. *agmine toto* pr. Rottend. 379 *que* abest a binis Burm: *ve* Zulich. 380 *alacer* Bigot. *cunctisque* pr. Menag. *palma* post Pierium Heinsius tuetur omnium vetustiorum codd. et Grammaticorum auctoritate. Adde Markland. ad Stat. Silu. p. 305. Recentiores et edd. *pugna*, quod vulgare esset. Ante alios victoriam obtinere, est poëtae, *excedere eos palma*, Aliquot *pugnae* et *pugnam* frustra. 381 *moratur* Goth. sec. sed mox: *fatur*.

merum omni virtute caret, vt Il. γ. in certamine cum Menelao, ν, 765 sqq. λ, 580 et al. a poëtis tamen post Homerum multo maiore virtute insignitus fuisse videtur, vt ex Hygino intelligas fab. 91. et fab. 273. p. 322. vbi omnes vicit, quotquot in ludis funebribus pugnabant. — 371. Ludi funebres in Hectoris honorem habiti, num ab iisdem poëtis memorati fuerint, an Virgilii ingenio debeantur, non habeo dicere. At Buten suauiter ab Amyco e Bebrycum gente deduxit, qui Pollucem prouocauerat, cum is cum Argonautis ad Bithyniae litus accessisset. v. Apollon. l. c. Dares et Entellus etiam epigrammate ornantur Antholog. gr. lib. V. p. 526. — v. 373. Butes ex Bebrycia, quae erat *gens Amyci*, id est, sub regno A. venerat Troiam. *ferebat se*, incedebat, veniebat. cf. Burm. Apud Homer. l. c. Il. ψ, 679. 680. Euryali virtus simili modo commendatur, atque hic Daretis. v. 375—77. stolide ferox homo egregie repraesentatus. cf.

Apollon.

Digitized by Google

Tum laeua taurum cornu tenet; atque ita fatur:
Nate dea, ſi nemo audet ſe credere pugnae,
Quae finis ſtandi? quo me decet vsque teneri?
Ducere dona iube. Cuncti ſimul ore fremebant 385
Dardanidae, reddique viro promiſſa iubebant.
Hic grauis Entellum dictis caſtigat Aceſtes,
Proxumus vt viridante toro conſederat herbae:
Entelle, heroum quondam fortiſſime fruſtra,
Tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
Dona ſines? vbi nunc nobis deus ille, magiſter
Nequidquam memoratus Eryx? vbi fama per omnem
Trinacriam, et ſpolia illa tuis pendentia tectis?

Hh 5 Ille

382 *Iam* equidem malim; et ſic pr. Hamb. *tauri cornu* Goth. ſec. quod communius eſſet. 384 *Qui f.* tres, et *Quis* totidem alii ap. Burm. cf. ſup. ad II, 554. *ſtanti* Mentel. pr. *ſtando* tert. a m. pr. *quo me tadet ante t.* Goth. tert. corrupte. *vsque morari* aliquot Pier. et Ven. ex interpr. 385 *ferebant* Zulich. 386 *iubebat* ex Donato ad Terent. Burm. 387 *Hentellus* et *Antellus* hic et in ſqq. vitioſe ſcribunt Gothani, vti mox *Herix* pro *Eryx*. 388 *conſiderat* tres ap. Burm. *herba* vnus Pier. 390 *discrimine* Doruill. 391 *finis* vn. Burm. cum binis Heinſii, quod huic quidem elegantius videtur.

Apollon. l. c. 45 ſqq. vt nec minus in oratione, quae ſequitur; in qua cum Homero contendit, l. c. 666 ſqq. — v. 380. cf. Var. L.

385 ſqq. Primae lineae in Homero v. 676. — 682. at quam egregie coloribus ſuis a poëta inductae! — Aceſtes *grauiter* caſtigat. Ita malim. Nec male tamen *grauis* omnino, quoniam ſenex erat, quippe ſenes aetate et auctoritate graues habentur. Similis increpatio Pandari ab Aenea Il. ε, 171 ſqq. Omnino obiurgationes eiusmodi in Homero occurrunt plures, v. c. Mineruae Odyſſ. χ, 224. Hectoris Il. ο, 440 ſq. — 389. fruſtra fortiſſime q. inter heroes, ſc. quandoquidem nunc iners deſides, cf. II, 348. 49. — 391. 92. grauiſſima obiurgatio: *magiſter E.* h. e. gloria haec, quod Erycem heroem (ſed maius, *deus ille*) magiſtrum pugilatus habuiſti. — Erycis autem nomen fuit magnum pugilatu, quippe quo Herculem adeo prouocauit v. 412 ſqq. v. Diodor. IV, 83. cf. poſt alios Burmann. ſec. V. Cl. ad Numiſm. Sicil. in Doruill. Siculis p. 399 ſq. Adde Excurſ. II. et de *Entello* Excurſ. III. — *nobis* habere μιμητικὸν aliquid ex vita hominum notum eſt. — *ſpolia.* Auxit haec Val. Fl. IV, 181 ſqq.

394—99.

Ille sub haec: Non laudis amor, nec gloria cessit
Pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
Sanguis hebet, frigentque effoetae in corpore vires.
Si mihi, quae quondam fuerat, quaque inprobus iste
Exsultat fidens, si nunc foret illa Iuuentas:
Haud equidem pretio inductus pulchroque iuuenco
Venissem: nec dona moror. Sic deinde locutus, 400
In medium geminos inmani pondere caestus
Proiecit; quibus acer Eryx in proelia suetus
Ferre manum, duroque intendere brachia tergo.
Obstupuere animi. Tantorum ingentia septem
Terga boum plumbo insuto ferroque rigebant. 405
Ante omnis stupet ipse Dares, longeque recusat:
Magna-

394 *Nec l. a.* aliquot Pier. *non gloria* duo Burm. *laudis honor* duo ibidem. *cessat* vitium edd. H.B. 396 *habet* vitiose, etiam vetustissimi. v. Pier. *effoeto* Bigot. et Parrh. quod est vulgare. *effractae* Hamb. sec. a m. sec. *effectae* Doruill. saltem deberet esse *affectae*. 398 *Iuuentas* Heins. post Pier. ex Rom. Medic. et optimis aliis. Vulgo alii *iuuenta*, nonnulli etiam *iuuentus*, prosaica forma. Nam deam Heben, s. Iuuentatem, poëta pro ipsa aetate exquisitius ponit. 399 *inductus pretiis* Montalb. *pulchroue* idem cum aliis Burm. et Pier. male. 400 *nil d. m.* aliquot ap. Burm. 403 *manu* Parrh. et Rom. 404 In *Tantorum* haerent intpp., Faber coni. *Totorum i. s.* Burmannus et emendationem et Seruii explicationem, *tantorum, hoc est, virorum fortium*, recte reiicit; at idem amplecti mauult interpolatam Hamb. sec. et ed. Venetae lectionem: *O. animi Teucrorum. I. s. Terga b.* Parua est obseruatio grammatica, quam tamen tenere non pigebit. *Tantus* et *talis*, vt *τοῖος* vel *τόσος*, ita ponuntur, vt caussalem particulam intra se complectantur reddendaque sint per: *nam magnus, nam multus*. Ita h. l. pro: *nam septem ingentia magnorum boum terga* (coria) *rigebant* (ornate pro erant). cf. ad Callim. in Del. 27.

394—99. Talis excusatio frequens in Homero, inprimis Nestoris. Vide Il. η, 132 sqq. λ, 669 sq. ψ, 629 sq. et Laertae Odyss. ω, 375 sq. sed ornatu et orationis vi Virgilius superior. cf. inf. lib. VIII, 560 sq. Quod autem cum verbis grandes illos, quibus olim vsus erat, caestus in medium proiicit, magno poëta dignum est. — *Nec dona moror*, non curo. v. Burm.

403. 404. *ferre manum in p.* exquisite pro manus conferere; et *intendere br. t.* pro induere caestum.

404—8. v. Var. L. Res vero ad miraculum fere aucta in his Erycis caestibus. v. 404. 5. — *vinclorum*

Magnanimusque Anchiſiades et pondus et ipſa
Huc illuc vinclorum inmenſa volumina verſat.
Tum ſenior talis referebat pectore voces:
Quid, ſi quis caeſtus ipſius et Herculis arma 410
Vidiſſet, triſtemque hoc ipſo in litore pugnam?
Haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat.
Sanguine cernis adhuc fractoque infecta cerebro.
His magnum Alciden contra ſtetit: his ego ſuetus;
Dum melior vires ſanguis dabat, aemula necdum 415
Temporibus geminis canebat ſparſa ſenectus.
Sed, ſi noſtra Dares haec Troïus arma recuſat,
Idque pio ſedet Aeneae, probat auctor Aceſtes;
Aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto:
Solue

407 *que* ante *Anchiſ.* deeſt Parrh. *et ipſam* duo Burm. 413 *fractoque* quod Heinſio forte rectius legi viſum erat, et Burmannus, quantum video, in contextum intulit, decem quidem codd. auctoritate defenditur. Vetuſtiſſimi tamen, vt ipſe Rom. et Mediceus, in altera lectione conſentiunt: *ſparſoque*, in quo nihil reprehendas; nam, quod verſu quarto *ſparſa ſ.* recurrit, nil obeſt. At ſi in vno loco codicum auctoritatem vel aduerſus rationem ſequimur, aliis certe locis non ſine ratione eam deferere debebamus. *fractoque inſperſa* Regius. 414 *His* praeclare Heinſ. reſtituit e codd. et Priſciano. Vulgo male *hic*. *Alcidem* Doruill. 416 *cana ſ.* Hamb. pr. 417 *recuſet* Exc. Burm. 418 *hoc probat* aliquot Pier. ab interpolatore.

vinclorum v. int. lora, quibus caeſtus circa brachium religaretur. — *longeque*, valde, vt Seru. Scilicet in *recuſat* latet notio τῦ *refugit*.

410 — 19. *arma* non poſſunt eſſe alia quam ipſe caeſtus. Sic et mox v. 424. 425. Nec Hercules aliter, quam pugilatu, cum Eryce pugnauit, vel numis teſtibus. — 412. *germanus* Aeneae, eadem ſaltem matre genitus, (cf. Weſſeling. Obſſ. I, 13.) quippe Veneris ex Buta, (ſed alio quam is, de quo v. 372.) filius. 413. Etiam hic verſus noſtris ſenſibus faſtidium faciat neceſſe eſt. Sed v. ſup. ad v. 324 ſqq. — 415. *aemula* intellige, quomodo alias poëtis *inuida*, ſenectus nondum *canebat ſparſa t. g.* nondum cani erant ſparſi per tempora. Ornatiſſime. 418. *ſedet* v. ſup. lib. II. 660. *auctor Aceſtes*, qui primus me ad hanc pugnam excitauit. — *remitto*, cedo ac renuntio caeſtibus Erycis, vt bene Cerda. Sic et alias, v. c. inf. XI, 359. *pugnas* Seruius per *arma* reddit.

421-23.

Digitized by Google

Solue metus, et tu Troianos exue caeſtus. 420
Haec fatus, duplicem ex humeris reiecit amictum,
Et magnos membrorum artus, magna oſſa lacertosque
Exuit, atque ingens media conſiſtit arena.
Tum ſatus Anchiſa caeſtus pater extulit aequos,
Et paribus palmas amborum intexuit armis. 425
Conſtitit in digitos extemplo arrectus vterque,
Brachiaque ad ſuperas interritus extulit auras.
Abduxere retro longe capita ardua ab ictu:
Inmiſcentque manus manibus, pugnamque laceſſunt.
Ille pedum melior motu, fretusque iuuenta: 430
Hic

421 *triplicem* Vratisl. *deiecit* aliquot Pier. et Witt. ab indocto Grammatico, qui primam in *reiecit*, geminata tacite *j* litera, produci ignorabat. 422 *artus magnosque lacertos* vnus Pier. et Doruill. ac Witt. ab interpolatore, qui hypermetrum verſum non ferebat; cui alii ſic mederi voluere, vt *que* in fine tollerent; quamquam et caſu excidere potuit. *magna ora l.* codex Pontani, *magnā arma l.* Sprot. Sed *oſſa* in athletico corpore inprimis notabilia erant; quis dubitet? 423 *Extulit* ap. Macrob. VI, 1. ſed Nonius et ſcripti ſeruant vulgatam, et recurrit iſtud verſu ſtatim ſequente. Scilicet *exuit artus* venuſte dictum pro vulgari, *exuit veſtem* (ſc. de *artubus*). 424 *Cum* pr. Moret. vt ſaepe al. 425 *intexuit* Medic. a m. pr. *nexuit* Sprot. 426 *arreptus* Rom. ſolito errore. 428 *Adduxere* tres Heinſ. *Redduxere* Victorinus Art. Gramm. lib. I. ap. Heinſ. non male. Sed *Abduxere retro* eodem redit. *longo* Doruill. 429 *pugnasq.* aliquot Pier. et hoc decebat poëtam. 430 *pedum curſu melior* Sprot. *p. motu m.* Rottend. tert.

421—23. Manifeſta imitatio loci nobiliſſimi Odyſſ. σ, 65.—74. cf. Apollon. II, 30 ſqq. Verſus 422 ex Ennianis fluxit ap. Macrob. VI, 1.—*magna oſſa lacertique Apparent hominei.* — *duplicem*, Homer. διπλῆν, duplicato panno, vt alibi docuere viri docti. In v. 424 iterum conuenit cum Apollon. II, 51 ſqq.

426 ſqq. Comparanda hic inprimis loca Homeri, Apollonii et Theocriti ſupra ad v. 362 memorata. Adde Val. Fl. IV, 261 ſqq. et Silium XVI, 295 ſqq. ſed comparare talia, ſatis expedita res eſt. Nos Virgiliana ſaltem illuſtrabimus. — *arrectus in digitos*, ἐπ' ἀκροτάτοισιν ἀερθεὶς — πόδεσσι, Apollon. II, 90, 91. — *pugnam laceſſunt* pro ineunt, exquiſite, proprie praeludendo: *immiſcent m. m.* pro conſerunt manus. Male Seru. — *pedum m. m.* Sunt enim haud dubie etiam pedum partes in pugilatu, euitandis

Hic membris et mole valens; ſed tarda trementi
Genua labant: vaſtos quatit aeger anhelitus artus.
Multa viri nequidquam inter ſe volnera iactant,
Multa cauo lateri ingeminant, et pectore vaſtos
Dant ſonitus: erratque auris et tempora circum 435
Crebra manus: duro crepitant ſub volnere malae.
Stat grauis Entellus, niſuque inmotus eodem,
Corpore tela modo atque oculis vigilantibus exit.
Ille, velut celſam oppugnat qui molibus vrbem,
Aut montana ſedet circum caſtella ſub armis, 440
Nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
Arte locum; et variis adſultibus inritus vrguet.
Oſtendit dextram inſurgens Entellus, et alte
Extulit: ille ictum venientem a vertice velox
Praeuidit, celerique elabſus corpore ceſſit. 445
Entellus vires in ventum effudit; et vltro

Ipſe

431 *Is membris* Ven. 432 *acer anhelitus* Probum olim cum aliis hic maluiſſe, ex Scholio Seruii P. Danielis monet Heinſius. Quantum tamen ipſe video, non h. l. ſed ſub f. libri noni ita illi legere maluerunt. *Aeger anhelitus*, qui aegre trahitur. 434 *pectora* alter Hamb. non male. *pectore vaſto* ed. P. Danielis. 435 *Dant gemitus* ſec. Rottend. — *errantque crebra manus* Ven. quod Heinſio placuiſſe facile ſuſpiceris. 436 *durae* Zulich. a m. ſec. 437 *nixuque* Ven. *niſusq*. Rom. 438 *Vulnera, tela, ictus, o. v.* Goth. alter, interpolate. 439 *qui m. arcem* Sprot. 441 *Nunc illos, nunc hos* Rom. *nunc hos, nunc alios* pr. Hamb. 442 *aſſaltibus* tert. Rottend. 446 *effundit* aliquot Pier.

tandis ictibus. v. Stat. Theb. VI, 794 ſq. — 433. *vulnera* pro vulgari, *ictus*. hos v. 434 — 36. per partes enumerat. cf. Apollon. II, 82 ſq. Aures pugilum fractae ac tumidae notae nunc ſunt ex nupera Winckelmanni optimi olim viri obſeruatione.

437. 38. *grauis* aetate et mole corporis, vt primo loco Cerda recte. cf. inf. 447. Nam alter contra agilior corpore. *tela exit*, pro vulgari, ictus cauet, declinat, euitat, eludit. Vocabulum in re gladiatoria proprium, vt multi monuere. Vidd. Cerda et Burm. cf. inf. XI, 750. Stat. VI. Theb. 802.

443 — 49. *a vertice* v. ad II Georg. 310. *elapſus ceſſit*, elabitur; quod ſup. *exit*. — *grauis*, *grauiter*, vt Homericum: μέγας μεγαλωστί. — 448. 49. Com-

Ipſe grauis, grauiterque ad terram pondere vaſto
Concidit: vt quondam caua concidit aut Erymantho,
Aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
Conſurgunt ſtudiis Teucri et Trinacria pubes: 450
It clamor coelo, primusque adcurrit Aceſtes,
Aequaeuumque ab humo miſerans adtollit amicum.
At non tardatus caſu neque territus heros,
Acrior ad pugnam redit, ac vim ſuſcitat ira.
Tum pudor incendit vires, et conſcia virtus: 455
Praecipitemque Daren ardens agit aequore toto;
Nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille ſiniſtra.
Nec mora, nec requies. Quam multa grandine nimbi
Culminibus crepitant; ſic denſis ictibus heros
Creber vtraque manu pulſat verſatque Dareta. 460
Tum pater Aeneas procedere longius iras,

Et

449 *radicitus* Rom. et aliquot alii Pieriani, cum parte codd. Heinſ. et Priſciano. Ornat hoc Heinſius. Sed *radicibus* haud dubie recte. Nec id tam Silii imitatione ſatis obſcura lib. VI, 196. quam potius ratione poëtica defenderem. *Radicitus* pedeſtri orationi eſt frequentatum, *radicibus* non aeque. — *r. e. quercus* a pr. m. Oudart. 450 *Teucri ſtudiis Trinacria* Exc. Burm. 451 *que* abeſt a Medic. quod praefert Heinſius. Eiusdem multi cum Oblongo Pierii, Goth. ſec. *occurrit.* Witt. *primus concurrit.* 452 *Et* duo Hamb. 454 *ad vim* Heinſ. cum ſcriptis. Al. *et v.* — *inde ſ. iras* Goth. ſec. 455 *intendit* Hugen. ex pedeſtri ratione. 457 *geminans* Vratisl. *nunc deinde* Medic. Sprot. cum Colot. *nunc atque* Bigot. Notam illam elegantiam in repetito *ille* ſperni potuiſſe mireris. 459 *crepitent* Sprot. *nimbus crepitet* tert. Rottend. *trepidant* pr. Hamb. *ſic denſis* poëta exquiſitius pro *tam* denſis. 461 *Cum* Moret. pr. *producere* fuerunt qui legerent ap. Guellium, ſed idem alterum illuſtrat per graeca: προβαίνειν περαιτέρω τὰς ὀργάς.

49. Comparationem ſatis obuiam vel apud Homerum Il. ν, 178 ſqq. ξ, 414 ſqq. π, 482 ſqq. et alibi (Aliorum poetarum loca v. ap. Cerdam.) ornauit montium nominibus; quae et ipſa rebus dignitatem adiiciendi ars eſt.

450 ſqq. Similiter Il. ψ, 694 ſq. Sed reliqua, quod Entellus nouas vires ſumit, de ſuo Virgilius addidiſſe videtur; ductu forte Theocriti Idyll. XXII, 107 ſqq. *ſtudiis*, Seru. in ſtudia. Malim: prae ſt. per ſtudium ac fauorem, qualis ſpectantium in ludis eſt. 455. *conſcia virtus*, in proſa, virtutis conſcientia.

461 ſqq. Aeneas idem facit, quod

Et saeuire animis Entellum haud passus acerbis;
Sed finem inposuit pugnae, fessumque Dareta
Eripuit, mulcens dictis: ac talia fatur:
Infelix, quae tanta animum dementia cepit? 465
Non vires alias, conuersaque numina sentis?
Cede deo. Dixitque, et proelia voce diremit.
Ast illum fidi aequales, genua aegra trahentem,
Lactantemque vtroque caput, crassumque cruorem
Ore eiectantem, mixtosque in sanguine dentes, 470
Ducunt ad nauis; galeamque ensemque vocati
Adcipiunt: palmam Entello taurumque relinquunt.
Hic victor, superans animis, tauroque superbus:
Nate dea, vosque haec, inquit, cognoscite, Teucri;

Et

463 *imponit* Zulich. 464 *Corripuit, miscens* Sprot. 465 *animi* Parrh. 466 *Non* Oudart. *Num* qu. Moret. et Goth. tert. *commissaq.* Ger. Vossius e codd. notauit, v. Burm. 469 *vltroque* Goth. tert. *vtraque* Parrh. *Quassantemq. vtroque* Macrob. IV. Sat. 1. vt Ecl. X, 25. Siluanus *Florentes ferulas et grandia lilia quassans*; sed diuersa in re, et de irato *quassanti capite* ex Plauto Asin. II, 3, 23. laudat Burm. *Nutantemq. vtroque caput* coni. Heins. cui displicebat in binis verss. *Iactantem — eiectantem.* 470 *Ore eiectantem* Heinsius tuetur Macrobii auctoritate, lib. IV, 1. quam pars codd. firmat. Vulgo *reiectantem*, quod praeferebat Pierius, quo alludit in tribus Burm. nonnullis Pierianis et Goth. sec. *reiactantem.* Orta haec scriptura ex syllabae continuatione, qualis in Mediceo est, *Oreiactantem*, in Rom. *Ore iactantem*; Parrh. vero interpolate, *Ore reluctantem — mixtoque in s.* Medic. a m. pr. quod etiam Heinsio arridebat. 471 *ad nauem* Doruill. 473 *Sic v.* pr. Moret. *taurisque superbis* Hugen. 474 *vos quoque haec* Parrh. *haec vos inquit* Doruill.

quod Achilles l. c. Il. ψ, 734. — 465. cf. Il. υ, 332 sq. *infelix*, ἆ δειλέ. — *vires alias*, simpl. quam putauerat huius hominis esse, h. e. tuis maiores. — *conuersa n.* quod frequentius: auerso numine.

468 sq. cf. Il. ψ, 695 sq. vbi φίλοι δ' ἀμφὶς ἔσαν ἑταῖροι, οἵ μιν ἄγον δι' ἀγῶνος, ἐφελκομένοισι πόδεσσι, Αἷμα παχὺ πτύοντα, κάρη βάλλονθ' ἑτέρωσε etc. Mox v. 471. *vocati* non vacare putandum. Seruius recte: *Bene eorum ostendit pudorem.*

473 — 484. Nouum hoc Entelli facinus et praeter opinionem, adeoque iucundum cognitu. — 476. quam mors destinata Dareti fuerit: ornate: sed multo magis v. 477 — 80. — 483. *meliorem* h. aptiorem;

nam

Digitized by Google

Et mihi quae fuerint iuuenali in corpore vires: 475
Et qua feruetis reuocatum a morte Dareta.
Dixit, et aduersi contra ſtetit ora iuuenci,
Qui donum adſtabat pugnae: durosque reducta
Librauit dextra media inter cornua caeſtus
Arduus, effractoque inliſit in oſſa cerebro. 480
Sternitur, exanimisque tremens procumbit humi bos.
Ille ſuper talis effundit pectore voces:
Hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
Perſoluo: hic victor caeſtus artemque repono.
Protenus Aeneas celeri certare ſagitta 485
Inuitat, qui forte velint; et praemia ponit:
Ingentique manu malum de naue Sereſti
Erigit; et volucrem traiecto in fune columbam,

Quo

475 *fuerant* duo Burm. *fuerunt* Doruill. *iuuenali* Heinſ. poſt Pier. e codd. et Grammaticis. cf. ſup. ad lib. II, 518. Etiam *in* abeſt a Witt. 476 *Daretam* Gud. 477 *auerſi* Gud. *aduerſa* Montalb. 478 *pugnae adſtabat* Parrh. 480 *immiſit* nonnulli Pier. *in* eiicit Erythr. in *reuocabat*: et aberat a codd. Giphanii, Ind. Lucret. p. 468. cf. Pier. qui tamen non vidit abeſſe *in* etiam a Romano. *in ora* Parrh. et Hugen. ſed *in oſſa* eſt exquiſitius dictum pro *oſſibus*, vulgari; vt ap. Horat. *fragili quaerens illidere dentem*. 482 *effundit* ex codd. ab Heinſio repoſitum. Vulgo *effudit*. 484 *reponit* Rom. cum aliis; manifeſto mendoſe. Nam formula conſecrationis ſollemnis multo melius ex Entelli perſona effertur. 486 *praemia dicit* Gud. quod copioſe adſtruit Heinſius. Mihi potius aut caſu aut interpolandi ſtudio illatum eſſe videtur. Variandam eſſe orationem ratus poëta praemia non hic ante certamen, ſed ſub finem demum, v. 535 ſqq. enumerat; ab initio tamen dixit: *praemia ponit*; quae cum nulla ſubiicerentur, repoſuit aliquis, *dicit*, deſtinat, conſtituit.
488 *in* deeſt Sprot. *traiectum in* Hugen.

nam animalem hoſtiam dat, ait Seru. cf. Macrob. III Sat. 5. Ductum ab hoſtia ſuccidanea. cf. inf. XII. 296. *haec melior magnis data victima Diuis*. Guellius laudat Ouid. VI Faſt. 162. — 484. a noto more. v. c. Horat. III Od. 26.

485 ſqq. Idem certamen ap. Homer. Il. ψ, 850 ſq. ſed variauit multa Virgilius, quae facile quisque comparatione facta animaduertat. — 487. *manu*, h. l. magna multitudine Seru. Nam accipere dictum, vt *magna manu*, de heroibus ac fortibus viris, vix placet. *Sereſti* ſup. I, 611. ne de Sergeſto

cogites

Digitized by Google

Quo tendant ferrum, malo ſuſpendit ab alto.
Conuenere viri, deiectamque aerea ſortem 490
Accepit galea; et primus clamore ſecundo
Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis:
Quem modo nauali Mneſtheus certamine victor
Conſequitur, viridi Mneſtheus euinctus oliua.
Tertius Eurytion, tuus, o clariſſime, frater 495
Pandare: qui quondam, iuſſus confundere foedus,
In medios telum torſiſti primus Achiuos.
Extremus, galeaque ima ſubſedit Aceſtes;
Auſus et ipſe manu iuuenum tentare laborem.
Tum validis flexos incuruant viribus arcus 500
Pro

489 *tendat* ſc. ferrum, aliquot Pier. *tendunt* alter Menag. *ferrum-tendant* Parrhaſ. 490 *deiectas — ſortes* malit Trappius. Non videbat alterum eodem ſenſu eſſe magis poëticum. 491 *primum* Rom. vulgari ratione. 492 *Hyrtacidae iuuenis* Bigot. Ὑρτακίδης, Hyrtaci filius, Aſius, ap. Homerum occurrebat Il. β, 837 ſqq. *exiit* Parrh. *Hippocoonti, Hippocoantis, Ipſocoontis, Oppocoontis,* librariorum fraudes. 493 *Poſtmodo* Parrh. fere vt apud Iul. Pompon. Sab. Vrbanus *modo* pro propemodum exponit. 495 *cariſſime* Montalb. 496 *iuſſus quondam* Parrh. *ſuaſus* male coniecerat vir doctus, v. ap. Burm. 498 *galea atque ima* Parrh. *ſuccedit* Wall. *ſubcidit* Menag. pr. *conſedit* Exc. Burm. *ſubſedit* edd. vulgg. 500 *Cum v.* pr. Moret. *Tum ſummis flexos* Priſcian. et Alcuin. ap. Heinſ.

cogites ex v. 121 ſup. — *traiecto in fune c.* funis traiicitur, transuerſe circumplicatur columbae. — 490. ex l. c. Il. ψ, 861. ſed ornate. cf. Il. γ, 316 ſq. et Guell. — *primus locus* eleganter pro ſorte, et acclamatio fauentium, *clamor ſecundus*, et *exit*, ἐξέθορε, ἐξόρουσε, vt notum ex Homero. — 493. *victor*, ſecundo loco, v. ſup. v. 258. Turbas tamen faciunt intpp. v. Burm. atqui ſimili modo *tertia palma* v. 339. vnde hoc idem habet Silius XVI, 462. 503. — 496. *Pandare*, *qui* — v. Il. δ, 104 ſq. *confundere foedus* vocab. propr. συγχέειν, vt ipſe Homer. l. c. v. 269. ἐπεὶ σύν γ' ὅρκι' ἔχευσαν. — *telum torſiſti* haſtam videntur innuere. At Pandarus emiſſa ſagitta Menelaum vulnerauit. cf. Pompon. — 499. *manu* h. l. ſagitta certa manu emiſſa. cf. Cerda.

500 — 6. *Pro ſe quisque*, καθ' ἑαυτὸν ἕκαστος, h. e. εἰς δύναμιν. Sic Il. α, 272. — 505. *timuit* alis, h. e. plauſit, trepidauit prae metu; vt Seruius: *terrorem ſuum pinnis ſignificans.*

Digitized by Google

Pro se quisque viri, et depromunt tela pharetris.
Primaque per coelum neruo stridente sagitta
Hyrtacidae iuuenis volucris diuerberat auras:
Et venit, aduersique infigitur arbore mali.
Intremuit malus, timuitque exterrita pennis 505
Ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
Post acer Mnestheus adducto constitit arcu,
Alta petens: pariterque oculos telumque tetendit.
Ast ipsam miserandus auem contingere ferro
Non valuit: nodos et vincula linea rupit, 510
Quis innexa pedem malo pendebat ab alto.
Illa notos atque atra volans in nubila fugit.
Tum rapidus iamdudum arcu contenta parato
Tela tenens, fratrem Eurytion in vota vocauit,

Iam

501 *et* abest apud Priscian. p. 1187. 503 *deuerberat* aliquot ap. Burm. *alas* (sc. columbae) Donatus legit, et sic ed. Iunt. Minus suauiter, et sic plane otiosum: *Et venit*; nisi cum Bigot. legas: *Vt venit.* 504 *aduersaeque — mali* apud Probum, sub f. lib. I. Art. Grammat. sed v. Heins. *insingitur* Franc. *infringitur* Doruill. errore non infelici. 505 *Infremuit m.* Bigot. nec hoc male. *malos* tert. Rottend. In *timuitq.* nulla variatio occurrit. *pinnis* Medic. Gud. cum al. vt alibi. 508 *que* post *pariter* abest a qu. Moret. 509 *auim* Exc. Burm. et 547. *aurim.* 510 *Qui primus nodos* Priscian. fallente memoria. *linea vincula* tres ap. Burm. *rumpit* aliquot Pier. et duo Heins. 511 *pedem nodo* Parrh. 512 *alta volans* tert. Rottend. cum aliquot Pier. sed quae *alta*, eadem exquisitius *atra*, *nigra*. *atraque volans* Ven.

tans. Dictum adeo esset, vt, *increpare verbere. obiurgare brachio, flagris*. Tenuius dictum fuisset, *tremuitque e. pennis.* — *timuit pennis*, tertio casu, plane foret ieiunum. — *i. plausu*, columbae debet intelligi. sup. 215. 16. *plausumque exterrita pennis Dat nido ingentem.*

507 — 519. *acer* Cerda ad oculorum aciem referre mauult. At est epitheton ornans a virtute omnino petitum. cf. sup. ad lib. I, 14 et 99. — *miserandus*, σχέτλιος. — *nodos et vinc.* v. l. c. II. 4, 865 sq. — 512. Ἡ μὲν ἔπειτ' ἤϊξε πρὸς οὐρανὸν, *fugit in notos et nubila*, h. e. in nubes ac coelum euolauit; mox 517 idem: *in astris aetheriis* ornatius; etsi in eo arguntantur Macrob. III. Sat. 8. et alii. Et v. 525 *liquidis in nubibus*, h. e. aëre. Cerda, *fugit notos*, expl. volatu anteit notos; quod durum. Sed *in ventos recessit*, *abiit*

Iam vacuo laetam coelo speculatus; et alis 515
Plaudentem nigra figit sub nube columbam.
Decidit exanimis, vitamque reliquit in astris
Aetheriis, fixamque refert delapsa sagittam.
Amissa solus palma superabat Acestes:
Qui tamen aërias telum contendit in auras, 520
Ostentans artemque pater arcumque sonantem.
Hic oculis subitum obiicitur magnoque futurum
Augurio monstrum. Docuit post exitus ingens:
Seraque terrifici cecinerunt omina vates.
Namque volans liquidis in nubibus arsit arundo, 525
Signauitque viam flammis, tenuisque recessit

Ii 2 Consum-

515 *Tam* Franc. *telo spec.* Menag. pr. 516 *nigram* Parrh. *fixit* duo Burm. *figit nigra* Gud. 517 *relinquit* tres ap. Burm. *finiuit* Wall. addito illo. 518 *Aëriis* alii passim. v. Pier. et Heins. 520 *aërias* post Pier. hoc loco reduxit Heins. ex vetustiss. — *telum contendit* Pierianorum suorumque optimorum auctoritate recepit Heinsius. Vulgo alii *contorsit*; quod et Mediceo superscriptum. 521 *Ostendens* Hugen. *artemque pater arcumque* ex Medic. aliisque praestantioribus reposuit Heinsius, vt iam Pierius ex Romano aliisque suis. Idem Aspri Grammatici auctoritatem memorat, Heinsius vero Marii Victorini. At alii, siue de metro male solliciti, siue librarii errore, vel *artem pariter arcumque* vel *artem pariterque a.* ed. Ven. *Ostendens pariter artemque arcumque.* Bigot. et Franc. *artem paterque.* Sprot. a m. pr. *artemque patris.* Goth. tert. *artemque paternam a.* 522 *Hinc* duo Burm. *subitum* Heins. maluit ac reposuit consentiente Montalb. tert. Rottend. Scheffer. et Hamb. pr. a m. sec. 524 *fatidici* Parrh. *omnia* et hic corrupte libri. *carmina* tres ap. Burm. sed *omina* etiam de interpretatione oraculorum et auguriorum. 526 *lamnis* Medic. a m. pr.

abiit et similia, nota sunt. — 513. *rapidus* Hom. l. c. v. 870. Σπερχόμενος. — *in vota vocauit* v. sup. ad v. 234. Quod Eurytion hic facit, Merionae ars est ap. Homer. l. c. v. 870 sqq.

519 — 531. Acestes artem suam in eo declarat, quod longissime in altum euolat sagitta. Hoc Seruius quoque voluisse videtur, dum ad v. 521. poëtam aduersus eos, qui eumdem reprehenderent, defendit. — *arcumque s.* h. e. arcus tractandi peritiam. — *monstrum magno augurio futurum.* Non satis liquido apparet, quid tandem *monstrum* hoc, mirus hic casus, portendere debuerit. Sunt in eo nonnulla, quae ad laetum, alia quae ad tristem euentum ducant. Plerumque tamen incensas

Digitized by Google

Consumta in ventos: coelo ceu saepe refixa
Transcurrunt, crinemque volantia sidera ducunt.
Attonitis haesere animis, Superosque precati
Trinacrii Teucrique viri: nec maxumus omen 530
Abnuit Aeneas; sed laetum amplexus Acesten
Muneribus cumulat magnis, ac talia fatur:
Sume, pater: nam te voluit rex magnus Olympi
Talibus auspiciis exsortem ducere honores.
Ipsius Anchisae longaeui hoc munus habebis, 535

Cratera

528 *Concurrunt* alter Hamb. Sed et ap. Aristotelem ἀςέρων διαδρομαί. v. Guell. Locum respicit Seneca I. N. Qu. 2. *cineremque v. s.* Witt. pro var. lect. 531 *et laetum* Rom: *laetus* Longob. 532 *magnis cumulat* Witt. 533 *Summe* multi vitiose. v. Burm. qui etiam τὸ *sumere* illustrat. 534 *auspicibus* Wall. *honores* Heins. reposuit tamquam concinnius et sonorius. Sic Rom. et Mediceus Pierii. At in Mediceo Heinsio inspecto et a Fogginio typis excuso *honores* secunda manus in *honorem* mutauit, vt adeo haec Aproniana forte habenda sit lectio. Gudianus a m. pr. *honore* seu *honorē* lectionem Apronianam habuit, sed iterum mutata est in *honores* a m. sec. At Hamburg. alter a m. pr. *honores*, quod et Montalb. et Goth. sec. habet. 535 *hoc* deest Exc. Burm.

incensas mox Troianorum naues respicere creditur. Conferri meretur imitatio Statii VI. Theb. 938 sqq. et alia Silii XVI, 586—594. Quod sagitta exardescit, haud dubie melius ad portentum poëta retulit, quam ex hyperbolica celeritatis designatione repetiit. Portentum autem ignis aërii simile illi, quod lib. II, 693. 94. quod laetum erat, viamque Troianis signabat, vt suspicari possis, forte et hic aditum ad Italiam designari. Obscurum tamen manet, quid poëta spectauerit; nec eum a Popii reprehensione liberem, qui consilium poëtae in hoc prodigio desiderat. v. eum ad Il. XXIII. n. 45. Ad *Iulium sidus* haec referre velle, hoc est ingeniose ludere. — 523. Etiam vates, etsi serius et iam post euentum, quem res habuit, casum ita interpretati sunt. *Exitus ingens* praeclare de euento magno ac mirabili. — 527. 28. stellae cadentes v. Georg. I, 365—67. — 530. *nec m. omen Abnuit Aeneas.* igitur accipit tamquam laetum? certe quod ille putabat. cf. Seru. ad 524. 530.

531—40. Imitatur Hom. l. c. Il. ψ, 616 sqq. vbi Nestor simili modo praemium extra ordinem fert. Ad *craterem* saltem cf. craterem Sidonium Odyss. δ, 115. — *impressum signis*, anaglyphum. Luxuriat in eo Statius l. c. Theb.

Digitized by Google

Cratera inpressum signis: quem Thracius olim
Anchisae genitori in magno munere Cisseus
Ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
Sic fatus cingit viridanti tempora lauro:
Et primum ante omnis victorem adpellat Acesten. 540
Nec bonus Eurytion praelato inuidit honori;
Quamuis solus auem coelo deiecit ab alto.
Proximus ingreditur donis, qui vincula rupit:
Extremus, volucri qui fixit arundine malum.
At pater Aeneas, nondum certamine misso, 545
Custodem ad sese comitemque inpubis Iuli
Epytiden vocat, et fidam sic fatur ad aurem:

536 *Crateram* Medic. a m. pr. et Bigot. sed Virgilius eo genere non est vsus. v. Burm. *quam* Hugen. a m. pr. 537 *Ciseus* al. 538 *Esse sui* Parrh. ex v. 572. δῶκε φέρειν, δῶκε δ' ἄγειν, δῶκε φορῆναι, ὄπασσε κομίζειν, saepe Homer. 539 *cinxit* alter Hamb. *velat* Parrh. *t. myrto* Wall. 540 *At p.* Leid. vn. 541 *praelato inuidit honoris* emend. Marklandus V. Cl. Epist. crit. p. 106. h. e. Acestae praelato sibi non inuidit honorem seu praemium primo loco datum. Nescio tamen an alterum exquisitius sit dictum, vt transferatur a persona attributum ad ipsum honorem; et si *quis* est *praelatus*, etiam *honos* eius dicatur *praelatus*. Sic *cedere alteri in honore*, et *cedere alterius honori*. 542 *coelo ab alto*. Mireris ter ita versum clausum, hic et v. 489. et 511. *demisit* ed. Ven. vulgari varietate. 546 *Custodemque ad se c.* Witt. *comitem impubentis* ed. Ven. 547 *Aepytidem* Rom. et alii libri Pier. *Epitiden*, *Ephitidem* al. vitiose. Est ap. Homer. Ἠπυτίδης. cf. Heins. — *ad aurim* Gud. *in aurem* aliquot Heinsii libri, quod ipse monet comicis esse familiare; quod tamen si est, epico sermone minus dignum videri debet. Bene etiam Burm. monet, *in aurem* esse alicuius auri arcani quid insusurrare, *ad aurem* vero *fidam* Epytidae idem esse ac, ad fidum hominem.

Theb. VI, 531 — 539. *Cisseus*, Thracum rex, cuius filia Hecuba. cf. inf. lib. X, 705. v. Munker. ad Hygin. f. 91. De eodem Homerus Il. λ, 223. Locum hunc Virgilii eleganter expressit Ouidius in munere Anii Met. XIII, 681 sqq.

541 — 44. *praelato honori*, v. Var. L. *bonus* cum dilectu h. l. positum. — *Proximus donis* (vt *proximus laude*) *ingreditur*, (pro est) h. e. qui proximo loco praemio donatur. Haec mea ratio. At Seru. *donis* h. e. ad dona; et Cerda: *ingreditur donis*, incedit gloriabundus cum donis. Ita esset, quod sup. 268. 69. *omnes donati ibant*.

545 — 47. v. Excurs. ad h. l.

Digitized by Google

Vade age, et, Ascanio, si iam puerile paratum
Agmen habet secum, cursusque instruxit equorum,
Ducat auo turmas, et sese ostendat in armis, 550
Dic, ait. Ipse omnem longo decedere circo
Infusum populum, et campos iubet esse patentis.
Incedunt pueri, pariterque ante ora parentum
Frenatis lucent in equis: quos omnis euntes
Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuuentus. 555
Omnibus in morem tonsa coma pressa corona.

Cornea

549 *cursumque* Ven. 550 *ostentet* Seru. ad XI, 42. 551 *Dic, ait*, ex codd. et ratione firmarunt Pier. et Ge. Fabric. Alii *Sic.* — *In se omnem* Menag. pr. *longe* duo Burm. *largo* Oudart. *descendere*, *deducere*, *discedere*, sollenni modo variatur et hic. *discedere coetu* quatuor ap. Burm. 552 *et* abest a Franc. 553 *que* deest Parrh. 555 *Trinacria emirata* Montalb. qua lectione, seu vitio potius, Burmannus aduersus Bentleii emendationem vtitur I. Carm. 5, 8. ap. Horat.

certamine misso, vt ἀγὼν, pro certantum ac spectantum turba dimissa. Sed et pedestri sermone fere sic: vt apud Cic. *ante ludorum missionem* lib. V. ad Diu. 12. — *Custodem comitemque*, infra v. 562. *magistros*, ex suo aeuo adsciuit Virgilius, quo nobilibus iuuenibus addebantur tales magistri vel custodes, (Horatio *reges*, vt I. Od. 36, 8.) Minus bene Seruius locum ex Cicerone laudat, melius sup. v. 257. et infr. VIII, 515. compares. Multis de iis egit Martorell. Theca calam. p. 169 sqq. — *Epytidem* ex Homerico Periphante, Epyti filio, adumbrasse videtur Il. ρ, 323 sq.

554 — 56. Ornatum verborum vide in *lucent* pro vehuntur, et *mirata fremit* pro miratur, et sic porro in aliis; vt infra: *fulgent*, *vagantur*, etc. — *tonsa coma pressa corona*, coronati, et quidem, vt inf. v. 673 intelligitur, vbi Ascanius *galeam ante pedes proiecit inanem*, corona super galeam imposita; qualis inf. VII, 751. *Fronde super galeam et felici comtus oliua.* cf. Cerda. Coma tamen vel sic *a corona* (non a galea) *pressa* dici potuit, quatenus haec caput ambiebat. *tonsa corona*, h. e. ex arbore tonsa, cui frondes decerptae. (Male ad Horat. I. Carm. 7, 7. hic locus excitatur.) — *in morem*, ex more huius ludicri. Docta quidem, sed importuna nota est Seruii ad h. l. qui etiam *coronam* de galea accipere vult, quippe quae Homero στέφανος sit Il. η, 12. (scilicet

στεφάνην

Cornea bina ferunt praefixo hastilia ferro:
Pars laeuis humero pharetras: it pectore summo
Flexilis obtorti per collum circulus auri.
Tris equitum numero turmae, ternique vagantur 560
Ductores: pueri bis seni quemque secuti
Agmine partito fulgent, paribusque magistris.
Vna acies iuuenum, ducit quam paruus ouantem
Nomen aui referens Priamus; tua clara, Polite,
Progenies, auctura Italos: quem, Thracius albis 565

Ii 4 Portat

557 *gerunt* duo Heinf.—*praefixa b. ferro* Medic. Rom. et quicquid antiquiorum est codicum ap. Pier. et Heinf. Sic quoque nostri Goth. nisi quod tert. *pressa*. Tamen *praefixo* ex vulgg. edd. Hamb. pr. a m. pr. et Hugen. seruarunt Heinf. ac Burmannus, qui vtramque lectionem ait habere, quo se tueatur. Recte quidem, sed *praefixa b. f.* est magis poëticum, auri vero magis consulitur, si *praefixo* legis. 558 *Parsque leues* aliquot ap. Burm. non male. sed praefert ille codd. auctoritatem. *humeris* duo Burm. *pharetras humero* Goth. tert. 558. 559 Vulgata lectio h. l. sanior est omnium codicum varietate nata ex deprauato *it* in *in* vel *et*, vnde mox *it* in sequ. versu insertum vel post *obtorti* vel post *collum* vel *Fl. it torti*. v. Pier. Heinf. et Burm. 560 *turmae numero* Rom. et Menag. pr. inconcinne. *trinique* Witt. 562 *Agmina* Rottend. pr. a m. sec. 563 *Vana* Menag. alt. *paruos* Rom. vt et 569. 564 *Nomen qui* Franc. *Polites* Medic. a m. pr. cum tribus aliis Heinf. et parte Pierianorum. 565 *actura* aliquot Burm.

στεφάνην dicere voluit, quae et alibi apud Homerum occurrit, et galeae proprie pars est frontem ambiens eminentior, qualis v. c. in Winkelm. Monumm. inedd. n. 108.) In iisdem Seruianis subiectum paullo post: *Sed alii dicunt, potuisse eos galeas habere coronatas. Baebius tamen Macer* (eius mentionem facit Seruius etiam ad Ecl. IX, 47.) *dixit: a Caesare Augusto pueris, qui luserant Troiam, donatas esse galeas et bina hastilia; ad quod Virgilium constat alludere.* Poëtae igitur iudicium in his ad suam aetatem accommodandis declarant haec Macri verba. cf. Sueton. Octau. 43. vnde inprimis *torquem* v. 559. non absque consilio memoratum videas.

558. 59. Ornatu pro, torquem collo gestabant aureum. cf. inf. X, 137. 38. *auri obtorti*, torti; vt στρεπτός.

560—574. Ternarium numerum ad tres P. R. tribus a Romulo institutas refert Seruius; saltem Centurias tres equitum

Portat equus bicolor maculis; vestigia primi
Alba pedis, frontemque ostentans arduus albam.
Alter Atys, genus vnde Atii duxere Latini:
Paruus Atys, pueroque puer dilectus Iulo.
Extremus, formaque ante omnis pulcher Iulus, 570
Sidonio est inuectus equo: quem candida Dido
Esse sui dederat monumentum et pignus amoris.
Cetera Trinacriis pubes senioris Acestae
Fertur equis.

Exci-

566 *bicolos* Goth. tert. *primis Alba pedes* Medic. a m. pr. 567 *arduos* antiqui et hic ap. Pier. 568 In *Atys*, Ἄτυς, aberratur *Atis*, *Attis*, et in Gud. *Atus*; et in altero *Atii*, variatur, in Rom. Medic. a m. sec. ac Reg. *Atyi*, in al. *Attii*, *Atti*, *Ati*, *Aci*, et in Goth. sec. *Alii*. Pro *Atti* h. e. *Attii*, pugnat Pierius, codicum et marmorum auctoritate. At de gente Atia, ex qua Caesaris Augusti mater oriunda, nequaquam dubitandum. Vide doctam Heinsii h. l. notam. *dixere* emendatum in Medic. vt alibi. 569 *puero multum d.* Bigot. *delectus* et hic pr. Rottend. ac Medic. 570 *formam* Medic. a m. pr. graeca forma, quae placet Heinsio et Burm. *forma ante omnes est* Menag. pr. *ante o. formaque* Exc. Burm. 571 *Sidonioque inu.* tres ap. Burm. *Sidoneo* scribunt nonnulli, vt *aethereus* pro *aetherius*. v. Pier. 573 *Trinacriae pubes* plerique Pier. et sic Medic. cum al. Heins. ac Burm. binisque Goth. *Trinacrii* Rom. cum Menag. pr. et pr. Rottend. Sed *equis* deberi epitheton, non est quod dubites.

equitum respici dicere debebat. cf. Liu. I, 13. Sed ornauit poëta locum egregie eorum, qui turmas ducebant, nominibus et equis declarandis. — *p. magistris* v. sup. v. 546. Forte ad turmas *maiorum puerorum* respexit. v. Sueton. Iul. 39. Octau. 33. — paruus hic Priămus Politae filius, Priami regis nepos. cf. Il. β, 791. et sup. lib. II, 526 sq. — *auctura Italos*. Seruius: *Polites — de quo Cato in Originibus dicit, quod ad Italiam venerit et segregatus ab Aenea condiderit oppidum* Politorium *a suo nomine.* Paullo post in *equis* v. 565 — 67. argutantur Intpp. *albas maculas* mox in aliqua praecipua parte declarari puta, in pedibus, quos poëtica ratione, *primi vestigia pedis*, dixit, et in fronte. Sunt qui putent, Homerum poëtae ante oculos fuisse Il. ψ, 453. — 568. Atiam gentem memorauit propter Atiam, Augusti matrem. v. Seru. et ad eum Burm. it. Heins. ad h. l. cf. vel Suet. Octau. 4. — *Latini* simpl. pro Romanis, vt saepe al. Heinsius eo refert, quod Atii Aricia erant oriundi. — 571. *Sidonium equum* dicere potuit

Excipiunt plausu pauidos, gaudentque tuentes 575
Dardanidae; veterumque adgnoscunt ora parentum.
Postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
Lustrauere in equis; signum clamore paratis
Epytides longe dedit, insonuitque flagello.
Olli discurrere pares, atque agmina terni 580
Diductis soluere choris, rursusque vocati
Conuertere vias, infestaque tela tulere.
Inde alios ineunt cursus aliosque recursus
Aduersis spatiis, alternisque orbibus orbes
Inpediunt, pugnaeque cient simulacra sub armis: 585

 Et

575 *ruentes* vitium ed. Dan. Heinf. v. Burm. 576 *corda p.* tres Burm. 577 *omnes* alter Menag. *concessum*, *consensum* et hic aberratur. *oculique* alter Hamb. a m. pr. 578 *parentis* Medic. a m. pr. 580. 581 *Deductis* scriptum in Rom. Medic. et al. forte doctius pro *ductis* simpliciter. Sed de aberratione satis constat. Vide modo v. 569. *delectus* in eodem Mediceo. Porro *ternis* codd. Pier. cum quatuor Heinf. et vno Burm. ac Goth. sec. quod malebat Pierius. Sed bene monet Heinsius, legendum tunc esse: *agmina ternis Diducti s. choris*; nec vidit Pierius *terni* etiam exquisitiorem orationem efficere. 582 *instructaque* Medic. Pierii. *dedere* Witt. a m. pr. cf. Burm. 583 *cursus ineunt* Ven. a m. pr. *aliosque reuersus* Wall. a m. pr. 584 *Auersis* Zulich. *Aduersi* post Pierianos nonnullos Exc. Burm. quod probat vir doctissimus. Enimuero v. not. *alternisq.* Heinf. recepit Pierio, puto, obsequutus et parti codicum, quorum princeps Romanus. At Mediceus cum ceteris *alternosq.*

potuit etiam qui ex Africa esset. Nam Phoenicios equos non memini narrari.

575. *pauidos.* Seruius: gloriae cupiditate sollicitos, vt III Georg. 106. *Corda pauor pulsans.* cf. Silius XVI, 431. 514. 479. Nec tamen iniucunda res, si puerilis aetatis ingenuam verecundiam exprimi putes. Mox eos cogita longo ordine incedentes campum in orbem obiisse.

580 sq. Hunc locum cum subiuncta comparatione e pulcherrimis esse puto viuida rei ad eloquium difficilis repraesentatione. — *pares* loco, ordine eodem, vt sup. v. 114. ternis tamen diuersis turmis, quas *choros* appellat. *infesta tela tulere*, vt alias *ferre signa infesta*, inferre vel tenere, habere, gerere. cf. etiam Burm. — mox v. 584. *Aduersis spatiis*, h. e. quibus ipsi aduersi h. e. obuii inuicem sibi facti iterum deflectunt se et in nouos gyros discurrunt. *alternis orbibus orbes Impediunt* praeclare, cum variis flexibus subeunt se inuicem

Digitized by Google

Et nunc terga fuga nudant; nunc spicula vertunt
Infensi: facta pariter nunc pace feruntur.
Vt quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
Parietibus textum caecis iter, ancipitemque
Mille viis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
Falleret indeprensus et inremeabilis error.

Haud

586 *fuga* recte secundum rationem et praestantiores codd. Rom. Medic. aliosque praetulit Heins. Vulgo *fugae*, quod non bene relictum Silio in simili loco XVII, 445. *versant* Gud. pro diu. lect. et pr. Rottend. *verrunt*, at Rom. *torquent*, cum Goth. sec. tamen lapsu potius, etsi nec infelici, quam consilio. 587 *pariter facta* Parrh. *fruuntur* tres ap. Burm. cum edd. Ald. Iunt. 588 *Crete* Wall. a m. pr. *Cretae altae* Seru. ap. Burm. 589 *Abietibus* cod. Thuan. Macrobii V. Sat. 14. *textis* Parrh. *textus* Ven. 590 *Millenis h. d.* Goth. sec. praue. *domum* tres ap. Burm. Sed *dolus* eleganter. v. not. *Mille dolis h. viam, quae s. s.* Parrh. *quo signa* Bigot. 591 Agnoscas et hic duplicem codd. sectam: Rom. cum codd. inter quos Goth. alter, parte, *Frangeret*, forte tamen illud primum ex librarii lapsu natum. Etiam Donatus interpretatur: *fregerint flexus*. Sed melius Medic. cum aliis: *Falleret* — quippe, *error*. Seruius vtrumque prodit. *indeprehensus* al. vt solet.

cem saltantum ordines, seque miscent et implicant. v. 585. dictio Lucretiana facile agnoscitur ex eius lib. II, 41. et 324. *belli simulacra ciere*. — *sub armis*, vt saepe apud poëtam pro, *armati*.

588—91. Non poterat Virgilius superare vel assequi locum Homeri, quem inter pulcherrimos primum excitandum credo, Il. σ, 590 sqq. ad 605. de Daedali choro. Rem itaque sapienter traduxit ad similem rem, Labyrinthum, quem ea cum arte effinxit, vt inter eius flexus legendos ipse quasi errore ferri videaris; ita implexa ipsa verba, quae Plinii animo obuersata puto in Labyrintho lib. XXXVI, 12. s. 192. vti ipse Virgilius Catulli memor fuisse videtur n. LXI, 112 — 115. *Creta in alta*, cf. mox lib. VI, 23. propter Idam et alios montes, quamquam et omnis insula *alta* est, quippe mari altior. — *Parietibus caecis* h. l. qui visum ac prospectum intercipiunt, vt totum iter, qua pateat, aestimare nequeas. Ouid. in loco cum hoc comparando VIII. Met. 158 sqq. *caeca tecta* dixit. Cuiacius Obss. I, 30. a Burm. laudatus *caecos parietes* esse sine fenestris docuit; sed hoc est ICtum interpretari, non poëtam. — *dolum* h. e. iter dolosum, fallens. — *signa sequendi*, procedendi, vt poëtis *sequi* pro *ire*, h. e. notas viae et itineris, qua erat incedendum

redi-

Haud alio Teucrum nati veſtigia curſu
Inpediunt, texuntque fugas et proelia ludo,
Delphinum ſimiles: qui per maria humida nando
Carpathium Libycumque ſecant, luduntque per vndas. 595
Hunc morem, hos curſus, atque haec certamina primus
Aſcanius, Longam muris quum cingeret Albam,
Retulit, et priſcos docuit celebrare Latinos.

Quo

592 *Haud alio* elegantius ex Medic. et pr. Moret. repoſuit Heinſ. At alii cum Romano *aliter. nati Teucrum* Gud. 595 Malim aliquem codicem habere: *Libycumue.* Etſi non ignoro iſta maria, quippe contermina, paſſim iungi; v. c. Iuuenal. XIV, 278. vel permutari v. c. Georg. IV, 387. et in vtroque delphinas vagari. Mox *luduntque per vndas* deerat Oblongo Vatic. et aliquot aliis Pier. Mediceo a pr. m. Gud. et aliis Heinſ. et Goth. tert. Laciniam inepti eſſe Grammatici per ſe patet. 596 *Hunc morem curſus* vulgo codd. ap. Pier. Heinſ. et Burm. et ſic tres Goth. et primo loco Romanus. *Hunc m. hos c.* elegantius iam olim a Rob. Stephano inde editum; necdum ſatis conſtat vnde, niſi forte ex recenſione Egnatiana. Pro ea lectione codicem ſuum laudat Ge. Fabric. at Heinſius ſec. ac tert. Moretanos cum Mediceo, qui tamen, vt a Fogginio editus eſt, alterum exhibet. 597 *quum conderet* Gud. pro var. lect. 598 *Retulit* h. l. Burmannus reuocauit, laudato cod. Gudiano. Deſidero conſtantiam in his ac ſimilibus, v. c. *Iupiter.* Equidem literam male geminari puto ſcriptura; etſi pronuntiatione id fieri neceſſe eſt. Si tamen gemines, ſemper et vbique iſta ratio eſt ſequenda. — *in priſcos* Goth. pr.

redituro. Ouid. l. c. Daedalus *turbatque notas, et lumina flexum Ducit in errorem variarum errore viarum.* cf. inf. VI, 27 ſq.

592 — 95. *veſtigia impediunt,* curſus flexus implicant. — *per maria humida* (ὑγρὰ κέλευθα θαλάσσης ap. Homer. huc vocat Seruius) *nando Carpathium Libycumque* (cf. Var. L.) *ſecant luduntque per vndas,* videtur aliquid otioſi eſſe in hac verborum copia, etſi bene video marium denominatione rei dignitatem increſcere. *luduntque per vndas,* haud dubie melius eſſet ſublatum. v. Var. L. Ouid. de delphinis III. Met. 685. *Inque chori ludunt ſpeciem, laſciuaque iactant Corpora, et acceptum patulis mare naribus efflant;* et qui anteiuit Apollon. Rh. IV, 933 ſqq.

596 — 603. *Hunc morem — Retulit,* innouauit, vt Seru. repetiuit. — *priſcos Latinos* h. l. vt *antiqua Italia,* et ſic *Latium antiquum* inf. VII, 38. Aliter *priſci Latini* in hiſtoricis et geographicis, dum antiquum Latium et nouum iuxta ponitur. — 601. *honorem,* ludum

Digitized by Google

Quo puer ipſe modo, ſecum quo Troïa pubes,
Albani docuere ſuos: hinc maxuma porro 600
Adcepit Roma, et patrium ſeruauit honorem:
Troiaque nunc, pueri, Troianum dicitur agmen.
Hac celebrata tenus ſancto certamina patri.
Hic primum Fortuna fidem mutata nouauit.
Dum variis tumulo referunt ſollemnia ludis, 605
Irim de coelo miſit Saturnia Iuno
Iliacam ad claſſem, ventosque adſpirat eunti,
Multa

599 *ille* Wall. non male. *ſecum cum T.* pr. Hamb. Ceterum diſtinctio dupliciter poteſt inſtitui; vel ſic, vt factum vides; vt ſit: *Quo puer — pubes* ſc. celebrauerant haec certamina, *docuere Albani ſuos* illa celebrari. Fortaſſe tamen melius ſic interpungas: *Retulit et p. docuit celebrare Latinos, Quo puer ipſe modo, ſ. q. T. pubes.* (ſc. celebrauerant. Hinc) *Albani docuere ſuos* etc. 600 *hunc* Oudart. a m. ſec. Goth. tert. 602 *pueri et Tr.* ed. Ven. *dicimus* Doruill, *ducitur* Leid. 603 *ſacro* Bigot. 604 *Hinc* multi Pier. et Heinſ. ac Burm. — *vocauit* Goth. tert. a m. pr. 607 *inſpirat* pr. Hamb. a m. ſec. et Sprot.

dum ab origine ſua in Anchiſae honorem inſtitutum. — 602. Pro vulgari, quod ex Suetonio de puerorum luſibus Seruius laudat: *Luſus ipſe, quem vulgo Pyrrhicham appellant, Troia vocatur,* poëta dixiſſe videtur exquiſitius vel ita, vt accipias: et nunc honor ille, ſeu ludicrum, *Troia, agmen* autem *Troianum* appellantur pueri; vel ſic: *pueri*, Troianum hoc puerorum agmen, *Troia* adpellatur. Hoc alii ſequuntur; at alterum lenius.

604 ſqq. Nouum auertendi Troianos ab Italia conſilium Iunonis, incenſis nauibus; ad ductum hiſtoriae etiam hoc, v. Excurſ. VI. ad h. l. Sed poëtam decebat haec ad deae Troianis infeſtae machinationes referre. Quod Iridis miniſterio vtitur Iuno, Homeri exemplo fit, v. ſup. ad IV, 694. Cui argutari lubet, rationem quaerere poteſt in iridis natura et ratione ad ventorum vim; idem Homeri exemplum Il. ψ, 198 ſq. excitet. Argutatur quoque Seruius. Tranſitum a laetis ad triſtia, adeoque delectationem ex rerum varietate, facile quisque obſeruet. cf. Trapp. ad h. l.

604—10. *mutata nouauit*, pro mutauit, ornate. cf. Manil. IV, 580. Fortunae autem *perfidia* ac *fides* proprio aliquo modo tribuitur, quatenus fallit ſpem vel ſuſtentat conſtantia aut leuitate ſua. — *ventos adſpirat eunti*, praeclare pro, volantem incitat,

Multa mouens, necdum antiquum ſaturata dolorem.
Illa viam celerans per mille coloribus arcum,
Nulli viſa, cito decurrit tramite virgo. 610
Conſpicit ingentem concurſum, et litora luſtrat,
Deſertosque videt portus, claſſemque relictam.
At procul in ſola ſecretae Troades acta
Amiſſum Anchiſen flebant, cunctaeque profundum
Pontum adſpectabant flentes. Heu tot vada feſſis, 615
Et tantum ſupereſſe maris! Vox omnibus vna.
Vrbem orant: taedet pelagi perferre laborem.
Ergo inter medias ſeſe haud ignara nocendi

Coniicit,

608 *monens* Montalb. et ed. Iunt. ſolito lapſu: *ſaturata* codd. Pier. et ſuorum ac Aruſiani Meſſii auctoritate ſonique ſuauitate recepit Heinſ. Vulgo *exſaturata*. 609 *celebrans* Medic. et Zulich. noto ſphalmate. 610 *orto* pro *cito* Sprot. 611 *conſeſſum* Medic. a m. pr. et Moret. ſec. *curſum* Franc. et Sprot. *occurſum* Wall. Mox neſcio an melius legas *vt*; nam *et litora luſtrat* inter reliqua otioſum eſſe videtur. Igitur coni. *decurrit virgo: conſpicit i. concurſum. Vt* (vbi) *litora luſtrat, Deſertosque — claſſemque r.* 612 *claſſimque* Sprot. v. ſup. ad III, 5. 613 *Et* vel *Haud* nonnulli; item *Troeades* vel *Troiades*. ac Medic. *ſecreta T. actae*. 615 *Portum* Goth. ſec. *ſpectabant* Medic. *exſpectabant* Voſſ. pr. ac Ven. quod Heinſ. interpretatur: ſecunda nauigationi tempora. Alii ap. Seru. *flentes heu t.* iunxere. 617 *pelagi conuexa tueri* Ven. ex ſup. IV, 451. 618 *medios* Goth. ſec.

citat, properare facit; quod optime fit vento ſecundo alis immiſſo. cf. ſup. IV, 223. — *multa mouens* v. ſup. III, 34. X, 890. *necdum a. ſ. d.* vt ſup. I, 25. inf. 781. — 610. Laudat Cerda locum Ouidii: *et remeat per quos modo venerat arcus*. Met. XI, 632. *cito tramite*, exquiſitius quam curſu, volatu. Comparant Homericum: βῆ δὲ κατ' Οὐλύμποιο καρήνων ἀΐξασα.

611 — 17. *concurſum* vide ſup. 106. 107. *deſertos portus* v. ſup. 286. 87. — Quod ludis non interſuut mulieres, ſed ſolitario in litore deſident, ex antiqua decori ratione et moris ſeueritate fit, quam tamen inter Graecos quoque ſerior vſus temperauit. Sed et illae *Anchiſen flebant*, inferiis igitur adhuc operantes. cf. inf. 652. — Bene ad miſerationem: *Pontum adſpectabant flentes;* et quod ſtatim querelas ſubiungit; *heu tantum viae ſibi Et tantum ſupereſſe maris*. — 617. *Vrbem*, ſimpl. ſedem.

618 — 22. *veſtem*, verſicolorem, qualis alias Iridi tribuitur. Vide tamen ſupra quoque de

Venere

Coniicit, et faciemque deae vestemque reponit.
Fit Beroë, Tmarii coniux longaeua Dorycli; 620
Cui genus, et quondam nomen, natique fuissent:
Ac sic Dardanidum mediam se matribus infert:
O miserae, quas non manus, inquit, Achaïca bello
Traxerit

619 *Miscuit et f.* Goth. sec. *Coniecit f.* duo Burm. *vultumque r.* Doruill. 620 *Fit decor et varii* Wall. a m. pr. *Veroë* passim scribitur. *Ismarii* vulgata lectio ante Heins. e recentioribus, (etsi et Seruius agnoscere videtur) petita erat libris, ab interpolatore profecta, cum esset *Marii* pro *Tmarii* scriptum, quod Heinsius restituit etiam librorum auctoritate, in quibus vel *Tmarii* diserte, vt etiam in Rom. fuit, vel *Marii, Tinarii, Timarii, Tarii, Thiari.* v. Heins. ad h. l. et cf. ad Ecl. VIII, 44. vbi similis error insederat edd. Etiam Pompon. Sab. ad h. l. „*Marii* forte *Ismarii Dorycli*, Thracii, ab „Ismaro monte Thraciae. Mihi non placet. nam antiqui codices „*Marii* habent, et haec Beroë in Sicilia manebat. In Bucolicis Apro„nianus ait: Maros mons Thraciae, vbi Maro vinum dedit Vlyssi, „et Probus in commentariolo Georgicorum facit mentionem.„ Vides vera falsis mixta esse. Manet tamen *Tmarium* esse verum. Sed velim Heinsium docuisse, quomodo inter Troianas mulieres esse potuerit vxor Dorycli Tmarii, a monte Dodones appellati. At *Ismarii* alicuius e Thracia oriundi vxor interesse facile potuit. Sunt tamen, quae et his reponas. Aeneam etiam Dodonam adiisse, a nonnullis fuit traditum. v. Excurs. de Aeneae Errorr. et ipse poëta noster, qui escensionem ad Buthrotum factam sup. III, 293 sqq. narrauerat, sub discessum ab Epiri litore v. 470. 471. inter Heleni munera hospitalia: *Addit equos, additque duces. Remigium supplet, socios simul instruit armis.* Quod infra v. 646. eadem Beroë *Rhoeteia* appellata, nil repugnat; est docte dictum pro *Troiana.* Doryclus nothus Priami filius memoratur Homero Il. λ, 489. 621 *Quoi etiam quondam nati nomenque f.* ed. Ven. male. 622 *Dardanium* aliquot Pier. cum Wall. et Goth. tert. *manibus* Goth. pr. *offert* alter Hamb. at v. Burm. 623 *Achaïa* tres Heins. cf. ad II, 462.

Venere I, 404. *pedes vestis defluxit ad imos Et v.* — Iris *fit Beroë*, vt Laodice ap. Hom. fit, Il. γ, 121. *Cui* siue ad Doryclum, siue ad Beroën referas, parum interest. Hoc tamen melius; *genus*, nobilitas h. l. v. Burm. quem indigneris operam et chartam in Harduino refellendo perdere. cf. sup. Georg. II, 240. *fuissent* pro, *Cui fuerant.*

623 — 40. Artem agnosce, quod miseratione animis se insinuat, antequam ad consilium suum proferendum descendit. In v. 623 sq. sententia fere qualis sup. I, 94 sq. et III, 321. — 626. cf. Excurs. II. ad lib. III. p. 352. 54. — 628. *Sidera* aut

Traxerit ad letum patriae ſub moenibus! o gens
Infelix, cui te exitio Fortuna reſeruat? 625
Septima poſt Troiae excidium iam vertitur aeſtas,
Cum freta, cum terras omnis, tot inhospita ſaxa
Sideraque emenſae ferimur: dum per mare magnum,
Italiam ſequimur fugientem, et voluimur vndis.
Hic Erycis fines fraterni, atque hospes Aceſtes. 630
Quid prohibet muros iacere, et dare ciuibus vrbem?
O patria, et rapti nequidquam ex hoſte Penates;
Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
Hectoreos amnis, Xanthum et Simoënta, videbo?
Quin agite, et mecum infauſtas exurite puppes. 635
Nam

624 *Traxerat* Sprot. *Troiae ſub* Goth. ſec. 626 *exitium* Gud. a m. pr. Witt. *voluitur* Menag. pr. 627 *iam terras* Rottend. tert. *terras* aberat a Voſſ. et mox erat *ſaxis*. 628 *ferimus* nonnulli. Sed v. Heinſ. ad III, 268. *tulimus* Rom. et Menag. pr. non improbante Burmanno. Sed alterum ex poëtica conſuetudine. 629 *voluimus* Doruill. fraude librariis ſollenni. 630 *Hic fr. E. fines* Parrh. 631 *Quis* paſſim in libris. Sed *quid* e melioribus praeferunt Pier. Heinſ. Adde Romanum. At Medic. *Qui* et *muro*; et a m. ſec. *Quis* et *muros*. In Goth. tert. verſus imperfectus erat relictus. *Quis prohibet muros?* 632 *et* abeſt a nonnullis; vt extrudendum eſſe videatur; multo magis, cum Macrob. VI. Sat. 6. *O p. o rapti* habeat. Duo Heinſ. *O patrii*. Apparet adeo ab initio *O* excidiſſe, mox diuerſimode ſuppletum. 633 *ducentur* alter Hamb. quod placet Burmanno V. Cl. Scilicet ſi ea communis librorum lectio fuiſſet, vnusque contra *dicentur* exhibuiſſet, praetuliſſet ille viciſſim hoc. *dicentur* eſt exquiſite dictum pro *erit*, vt Homericum: σύντε κεκλῆσθαι ἄκοιτιν. *nunquam* Rom. 634 *H. Manes* Rom. et Sprot. a m. ſec. *et* abeſt a Montalb. 635 *infauſtas et mecum* tert. Rottend.

aut tempeſtates ait, quae ortu vel occaſu ſiderum ſaepe naſcuntur, aut prouincias, quae ſideribus ſubiacent, vt Ecl. X, 68. *Aethiopum verſemus oues ſub ſidere cancri.* Haec Seruius. Exemplum quidem parum idoneum, ſed de acceptione vocis h. l. in hunc ſenſum non dubito, vt terras diuerſis coeli plagis ſubiectas intellexerit, poſt *freta*, *terras*, *ſaxa*, et quod *emenſae ferimur*, plenius quam emenſae ſumus. — Mox *mare magnum* ſimpl. vaſtum, immenſum, nil amplius. — *voluimur vndis*, grauiter pro, nauigamus. — Ad v. 629. et 627. 28. cf. inf. VI, 59 — 61. — 630. v. ſup. v. 24. — *iacere muros*, exquiſite pro ponere, ducere; vt vulgo *fundamenta iaci* dicuntur.

Digitized by Google

Nam mihi Caſſandrae per ſomnum vatis imago
Ardentis dare viſa faces. Hic quaerite Troiam;
Hic domus eſt, inquit, vobis. Iam tempus agi res:
Nec tantis mora prodigiis. En quatuor arae
Neptuno. Deus ipſe faces animumque miniſtrat. 640
Haec memorans, prima infenſum vi corripit ignem,
Sublataque procul dextra connixa coruſcat,
Et iacit. Adrectae mentes, ſtupefactaque corda
Iliadum. Hic vna e multis, quae maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
Non

636 *per ſomnum Caſſ.* Goth. tert. et Lutatius ad Stat. IV. Theb. 133. *noctis imago* Montalb. 638 *nobis* tres Burm. *nunc* ante Heinſ. cum vno Pier. *agit res* Rom. cum aliis Pier. et Statii Schol. *agit rem.* praue. *tempus agi*, eſt agendae rei. Alii diſtinguunt: *Hic d. eſt, inquit; vobis iam t.* Doruill. *inquit, vbi t. agi res.* 640 *ipſe facer* Parrh. *flammamque miniſtrat* Ven. a m. ſec. et Rom. *animamque m.* male. *animum* eſt conſilium, inuentum hoc. At Pierius de audacia accipit; nec id male. 641 *ſubito inf.* Doruill. *infeſtum* Medic. Pierii cum aliquot Burm. *incenſum* Wall. et Witt. 642 *ſubnixa* pr. Hamb. *connexa* alter a m. ſec. *conniſa* Goth. ſec. 643 *abrectae, arreptae* duo Burm. 645 *Pirgo, Phirgo* ſcribitur. *n. maxima nutrix* Goth. tert.

tur. — 634. *Hectoreos amnis*, exquiſitius quam, Troianos, vt et alias. Ad ſenſum verſus cf. lib. III, 349 ſqq. ſcilicet, non continget, vt noua Troia alicubi nobis condatur? cf. Excurſ. I. ad h. lib. — 635. Somnium hoc praeclarum poëtae et adcommodatum commentum. — 639. *tantis prodigiis*, rei per ſomnum tam manifeſte monſtratae. — *arae Neptuno.* Forte Anchiſae aras potius exſpectabas. Sed, vt nunc eſt, ante ludos funebres commiſſos ſacra debent eſſe facta Neptuno, vnde arae adhuc titiones ardentes ſuppetebant; dicas, quorſum? forte ad placandum deum et ſecundam nauigationem expetendam. Quorſum autem quatuor? Seruius: *quatuor, quia ſinguli duces nauium*, (v. ſup. 115.) *qui certauerant, ſingulas poſuerant — alii tamen dicunt a Cloantho eſſe poſitas, qui promiſerat ſe daturum.* (ſup. v. 233. ſqq.) Adde Pompon. Sab. Non expedio equidem numeri cauſſam, nec refert.

641 — 652. *connixa coruſcat*, ornate pro connititur. — 647 ſq. cf. ſup. Excurſ. ad I, 402. Memorabile eſt, quod Seruius ad h. l. habet: *Non eſt diſſuaſio, vt quidam putant, ſed magis*

Digitized by Google

Non Beroë vobis, non haec Rhoeteïa, matres,
Est Dorycli coniux. Diuini signa decoris,
Ardentisque notate oculos; qui spiritus illi,
Qui voltus, vocisue sonus, vel gressus eunti.
Ipsa egomet dudum Beroën digressa reliqui 650
Aegram, indignantem, tali quod sola careret
Munere, nec meritos Anchisae inferret honores.
Haec effata.
At matres, primo ancipites, oculisque malignis
Ambiguae, spectare ratis, miserum inter amorem 655
Praesentis terrae, fatisque vocantia regna:
Quum dea se paribus per coelum sustulit alis,
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.

Tum

646 *nobis* sex ap. Burm. *nobis, nobis Rb.* duo ibidem. *Rhoeteïa mater* duo alii vitiose. 648. 649 *Splendentesque u.* Goth. sec. *quis et quis* vel *qui* et hic multi codd. et edd. vt passim alibi. v. Burm. *vocisque* etiam multi cum Medic. item *et gressus* aliquot, (v. Pier.) *vt g.* Goth. pr. et maior pars *euntis.* 650 *degressa* tres ap. Burm. 651 *qua* aliquot Pier. *quae* alii non ineleganter. 652 *ferret* Exc. Burm. sed *inferre* vocab. proprium. 653 *Est effata* Puget. *Haec est fata* Doruill. vt codd. ap. Pier. Totum hemistichium exciderat Goth. tert. 654 *primum* Goth. sec. *malignae* Rom. 655 *Ambiguas* Walk. *Ambiguae* Witt. 656 *terras* Rom. cum aliis Pier. *factisque* alter Hamb. *vacantia* Zulich. a m. sec. 657 *Tum* Leid. ... et ed. Ven. cum Medic. Pierii.

gis hortatur persuadendo, numinis auctoritate. Sed idem *spiritum* male de odore accipit. Nam ad dignitatem spectat. — 651. *tali munere,* sacrificio et inferiarum caerimoniis tam sollemnibus, vt ipse poeta interpretatur: *nec meritos Anchisae inferret* (voc. proprio) *honores.*

654 — 58. *oculis malignis,* h. l. simpl. toruis, transuersis, quales alias maligni animi signum esse solent. — *fatis vocantia regna,* vt *fata vocant, terrae vocant* sup. I, 610. ita nunc exquisitius *regna vocant fatis,* oraculis, vel ex fatorum ordine. — *paribus,* pariter libratis, *alis* v. sup. IV, 252. cf. Il. ε, 778. — *secuit arcum,* secando aërem fecit arcum, aut, quod malim, ductum ex τέμνειν ὁδὸν, θάλασσαν, ἀέρα, petitum ab agrorum sulcis; vt sit, *incessit per arcum.* Nam per arcum, tamquam tramitem, euolare debuit. cf. sup. 609. 610.

Tum vero adtonitae monſtris, actaeque furore
Conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem: 660
Pars ſpoliant aras, frondem, ac virgulta, facesque
Coniiciunt. Furit inmiſſis Volcanus habenis
Tranſtra per et remos, et pictas abiete puppis.
Nuntius Anchiſae ad tumulum, cuneosque theatri,
Incenſas perfert nauis Eumelus: et ipſi 665
Reſpiciunt atram in nimbo volitare fauillam.
Primus et Aſcanius, curſus vt laetus equeſtris
Ducebat; ſic acer equo turbata petiuit
Caſtra: nec exanimes poſſunt retinere magiſtri.
Quis furor iſte nouus? quo nunc, quo tenditis, inquit, 670
Heu miſerae ciues? non hoſtem, inimicaque caſtra
Argiuum; veſtras ſpes vritis. En, ego veſter
Aſcanius: galeam ante pedes proiecit inanem;
Qua ludo indutus belli ſimulacra ciebat.

Adce-

659 *monſtrisque* Parrh. 660 *locis* alter Hamb. *focios* aberrat Goth. pr. 661 *frondesque* Hamb. pr. 662 *inuiſis* ſec. Moret. 664 *cumulum* alter Hamb. 666 *Perſpiciunt* Goth. alt. *in nubem* Bigot. a m. ſec. ex interpretatione. Forte *in* elegantius abſit; ſed in talibus nihil nouandum. 669 *exanimis* Medic. a m. pr. mutatum rubro in *—es*. 671 *O m.* Ven. *Huc m.* Goth. pr. *miſeri* Wall. 672 *ſpes veſtras* Rottend. ſec. *at v. ſpes* Goth. ſec. 674 *inductus* duo Burm. cum Goth. tert. *gerebat* Witt. *ciebant* Macrob. VI, 1.

659 — 63. *focis penetralibus*. recte Donatus: ex interioribus partibus (domorum proximarum) incendia rapiebant. opp. *arae* quatuor v. 639. — 662. Praeiuerat iam Lucret. V, 784. 85. *Arboribusque datum eſt Creſcendi magnum immiſſis certamen habenis;* imitatus hoc Silius IV, 682. 3. adde XVII, 96. — (ex) *abiete puppes*, (ἐξ ἐλάτης pro νῆες ἐλάτινοι) *pictae*, vel colore inductae, vt ap. Homer. μιλτοπάρῃοι, vel propter tutelam puppis, aut paraſemon in prora pictum. cf. Cerda et Heinſ.

664 — 69. *cuneos theatri* v. ſup. 287 ſqq. — 667. Aſcanius, vt erat, curſum ad nauale conuertit. *turbata caſtra*, claſſem v. ſup. III, 519. *magiſtri* 546. 562. Aſcanio autem egregie aliquae partes hac in re tribuuntur, cum ex perſonae dignitate tum ex aetatis alacritate.

Digitized by Google

Adcelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum. 675
Ast illae diuersa metu per litora passim
Diffugiunt; siluasque, et sicubi concaua furtim
Saxa, petunt. Piget incepti, lucisque, suosque
Mutatae adgnoscunt, excussaque pectore Iuno est.
Sed non idcirco flammae atque incendia vires 680
Indomitas posuere: vdo sub robore viuit
Stuppa vomens tardum fumum, lentusque carinas
Est vapor, et toto descendit corpore pestis:
Nec vires heroum infusaque flumina prosunt.
Tum pius Aeneas humeris abscindere vestem, 685
Auxilioque vocare deos, et tendere palmas;
Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad vnum
Troianos, si quid pietas antiqua labores

Kk 2 Respicit

675 *Accelerant* Montalb. et a m. pr. Gud. *Accidit s.* Franc. pro *Accedit.* Mox *agmine* Medic. a m. pr. 677 *Defugiunt* Sprot. *sic-ubi concaua surgunt* Witt. non infelici errore. 678 *pudet* Sprot. ex interpretamento. 679 *Multatae* Rom. *Agnoscunt mutatae* Sprot. *est* abest a tribus Burm. et Goth. tert. 680 *flammam* a m. pr. Medic. et Gud. *impendia* Rom. 681 *vdo sub pectore* aliquot Pier. et sic pr. Hamb. *sub cortice* Parrh. *duro sub robore* vulgg. ap. Macrob. VI, 6. sed et ibi Thuan. vet. *vdo.* 682 *Stuppa* Medic. aliique vetustiores scribunt; et est *στύππη.* *monens* Hugen. *lentasque c.* duo Burm. male. *lentusque carinis* Hamb. pr. 685 *Tum pater* Sprot. *humerisque* pr. Hamb. *excindere* Medic. *abscidere* Menag. pr. Voss. pr. et Franc. (adde Romanum) ex perpetua variatione. cf. Heins. h. l. et v. sup. IV, 425. 590. Georg. II, 23.

tate. Mox 674. *belli simulacra ciebat* Lucretianum est, ex II, 42. 324.

676 — 79. *diuersa litora*, diuersas litoris partes, vt toties alibi. *Piget lucis*, vt IV, 451. *taedet coeli conuexa tueri.* *excussa p. Iuno*, praeclare, furor a Iunone iniectus; vt *deus pectore accipi* dicitur.

680 — 84. *vires indomitas* ex Homerico ἀκάματον πῦρ. — *vdo sub robore*, sub materia desuper aquis iniectis irrigata, *viuit* (pulchre pro durat, ignem alit) *stuppa*, qua coassatorum tignorum iuncturae stipatae sunt. *vapor* pro flamma et igne, Lucretii exemplo, vt ἀϋτμὴ ap. Homer. cf. Guell.

688. *pietas* h. l. miseratio, qua miserias humanas numen respicit. Mox *letum* docte pro excidio et interitu; et simili modo paullo post *morti.* Burmanni. nimis argute: quia debebant

Respicit humanos; da flammam euadere classi
Nunc, Pater, et tenuis Teucrum res eripe leto. 690
Vel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
Si mereor, demitte, tuaque hic obrue dextra.
Vix haec ediderat, quum effusis imbribus atra
Tempestas sine more furit, tonitruque tremiscunt
Ardua terrarum, et campi: ruit aethere toto 695
Turbidus imber aqua, densisque nigerrimus austris:
Inplenturque super puppes; semiusta madescunt
Robora. Restinctus donec vapor omnis, et omnes,
Quatuor amissis, seruatae a peste carinae.
At pater Aeneas, casu concussus acerbo, 700
Nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas

Muta-

689 *classes* Zulich. et codd. aliquot Pier. *classis* alii duo Burm. cum Goth. tert. *classem* Wall. a m. sec. v. ad lib. VI, 67. 690 *Iam p.* Parrh. *Teucrum tenues* Wall. *tenuis nunc res Teucrum* Ven. 692 *Si merui* Rottend. sec. *dimitte* multi vitiose. *tuaque h. o. d.* deerat hemistichium sec. Hamb. a m. pr. *tua meque o. d.* Vratisl. 693 *e. nubibus* Goth. sec. 694 *tremescunt* fere omnes codd. vt alibi. v. ad III, 648. *fremescunt* Hugen. 695 Mediceus cum aliis, etiam binis Goth. distinguunt et legunt: *A. terrarum; et campis* (Hugen. *et campo*) *ruit.* Male. Saltem, si sic distinguas, legendum: *et campi ruit aequore toto T. imber.* In Goth. alt. *aëre.* 696 *T. imber aquis* Hamb. alter. *aquam* Reg. vt *ruit* actiue capiatur. cf. inf. ad VIII, 63. et hoc Masuic. exhibuit, obseruante Burm. qui codd. auctoritati obtemperare maluit. Ita *imber turbidus aqua et nigerrimus d. austris* numerum suauiorem efficiunt. In Witt. distinctum erat: *terrarum, et campi ruit — imber, aqua densisque n. A.* 697 *Impleturque* Wall. *Implentque* duo Burm. *semiusta* Heins. et hic praetulit, et sic Medic. aliique. v. sup. ad III, 578. 700 *Et* Medic. et Reg.

bebant verti in nymphas, quae mori non debebant. Atqui de hoc prodigio Aeneas cogitare non poterat.

693—99. *sine more*, immodice. Satis illustrarunt VV. DD. v. c. Drakenb. ad Silium XII, 449. Mihi videtur ita reddidisse poëta obuium illud apud Aratum aliosque: οὐ κατὰ κόσμον, h. e. ἀμέτρως. At Seruius *sine exemplo* interpretatur, quem fere sequuntur alii. Mox *densis austris* pro nimbis, quos austri agunt.

701. 2. Homericum: διάνδιχα μερμήριξε. Mox *capesseret* de consilio ac conatu.

704—8.

Mutabat versans; Siculisne resideret aruis,
Oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
Tum senior Nautes, vnum Tritonia Pallas
Quem docuit, multaque insignem reddidit arte, 705
Haec responsa dabat, vel quae portenderet ira
Magna deum, vel quae fatorum posceret ordo.
Isque his Aenean solatus vocibus infit:
Nate dea, quo fata trahunt retrahuntque, sequamur;

702 *Motabat* duo Burm. hic vt alibi. v. III, 581. *iactans* tert. Rottend. *dubius* codex Pierian. propius ad vulgarem rationem. *versas* Goth. tert. *Siculis resideret in aruis* ed. Ven. Ceterum distinctionem inter *Mutabat*, *versans* sustuli, ne ad orationem pedestrem res rediret. *Mutabat versans* est pleniore ore pro *versabat*. 703 *Italisne* Reg. *Italasue* Sprot. Sed *Italasne* pro *an I*. studiose dixit. *capesceret* aliquot ap. Burm. *posceret* Ven. 704 *Cum* aliquot et hic ap. Heinf. *Nautis* Gud. *vates* Goth. tert. 706 *Haec r. dabat*, Salebrosa videtur esse oratio, sequente inprimis *Isque his A*. Malim: *Hic* (Nautes) *responsa dabat*, dare solebat, super iis, *quae vel — vel*. — *Isque* — vt iungatur: *Tum senior Nautes infit:* sed interiecta alia ratione, *Isque*, Is inquam, subiectum est. Ita facile careas interpretum argutiis. Et est *hic* in qu. Moret. — *pertenderet* Sprot. *praetenderet* alter Hamb. 708 *Atque his* video in vulgg. *Hisque is* Bigot. *Iamque his* pr. Hamb. *Hisque Aenean* Wall. *inquit* duo Burm. Totus versus deerat Hugen. a m. pr.

704 — 8. Magni poëtae vim et indolem agnosce in hoc, quod rem, quam factam alius nude sine auctoritate et apparatione exposuisset, a consilio prudentis alicuius amici proficisci et ab Anchisae vmbra per somnum oblata Aeneae approbari facit; multo vero magis in eo, quod Nautae persona vtitur, cuius nomen non obscurum inter eos Troianos fuit, a quibus Romanae gentes originem repetebant. Fuit enim Nautia gens, apud quam Palladii cura remanserat, ortum ducens a Naute, vel Nautio, qui Mineruae Poliadis sacerdos Palladium secum Troia absportasse narrabatur. Res nota ex Dionys. Halic. VI, 69. (p. 393.) et Seruio ad h. l. qui Varronis de Familiis Troianis libros excitat. Hinc *Pallas* Nauten h. l. *docuit*, vt saepe ap. Homerum a diis artes edocti inducuntur. Nec nouum hoc, quod Pallas vaticinandi artem impertitur. Habes exemplum in Tiresia ap. Callim. H. in Lau. P. 123 sqq. De v. 706. 7. v. Var. L.

709 — 18. *superanda omnis fortuna ferendo* plenius quam *ferenda est o. f.* — *diuinae stirpis*,

Quidquid erit; superanda omnis fortuna ferendo est. 710
Est tibi Dardanius diuinae stirpis Acestes:
Hunc cape consiliis socium, et coniunge volentem:
Huic trade, amissis superant qui nauibus, et quos
Pertaesum magni incepti rerumque tuarum est:
Longaeuosque senes, ac fessas aequore matres, 715
Et quidquid tecum inualidum metuensque pericli est,
Delige: et his habeant terris, sine, moenia fessi:
Vrbem adpellabunt permisso nomine Acestam.
Talibus incensus dictis senioris amici,
Tum vero in curas animum diducitur omnis: 720
Et Nox atra polum bigis subuecta tenebat.
Visa dehinc coelo facies delapsa parentis
Anchi-

710 *ferenda est* Wall. *est* deest duobus Burm. et binis Goth. Sed talia notare infinita res est. 711 *Est mihi* Goth. tert. 712 *consilii socium* pars codd. Pier. et Burm. Doctius tamen dictum *socius consiliis* videtur. *consiliis comitem* Oudart. 714 *est* abest a multis. v. Burm. 716 *est* abest et hic a tribus. 717 *Dilige* scribitur in multis etiam hic. *Delege* Wall. *et* deest Ven. *et his t. habeant* sec. Rottend. *fessis* pr. Hamb. 718 *adpellabant* Gud. a m. pr. cum binis Goth. *promisso nomine* Rom. cum plerisque Pier. sed paucis ex Heinsianis. *praemisso* tert. Rottend. Sed *permisso* Medic. cum ceteris, quatenus permissum esse debuit Acestae de suo nomine appellare nouam vrbem; qui inuidendus olim in coloniis deducendis habebatur honos. Mox *Acesten* nonnulli vel vt Rom. *Acestem* minus bene. *Acesta*, vnde Segesta facta, vt sup. v. 52. *Mycena* occurrebat. 719 *accensus* aliquot Pier. et duo Heinf. *incensis* Menag. *senioris Aceste* Parrh. 720 *animum d.* graeca ratione post Ge. Fabricium restituit Heinf. ex suorum codd. parte, et Probo Grammat. Vulgo *animus*. Rom. Medic. cum vetustioribus aliis *animo*. Porro idem Rom. cum plerisque Pier. Heinf. et Burm. *deducitur*, quod hic ferri possit; sed alterum τὸ: διάνδιχα μερμήριξε melius repraesentat. *animum d. omnem* Hamb. alter pro var. lect. quod Heinsio arridet, non mihi. 721 *aduecta* alter. Hamb. a m. pr. Male. cf. Burm. 722 *facies coelo* duo Burm. et Rom. cum vno Goth.

stirpis, nam Dardanus ex Ioue natus et Electra Atlantis f. cf. sup. III Excurs. ad v. 167. — *superant qui amissis nauibus* sunt quatuor crematarum nauium copiae. — Ad v. 718. v. Excurs. I. ad h. lib. ad v. 719, 20. cf. sup. 701. 2. De v. 721. sup. Excurs. ad lib. II, 8. 9. 722 — 30. Quod non nisi Anchisae auctoritate inclinatur ad Nautae suasionem amplectendam,

Digitized by Google

Anchisae subito talis effundere voces:
Nate, mihi vita quondam, dum vita manebat,
Care magis; nate, Iliacis exercite fatis: 725
Imperio Iouis huc venio: qui classibus ignem
Depulit, et coelo tandem miseratus ab alto est.
Consiliis pare, quae nunc pulcherrima Nautes
Dat senior: lectos iuuenes, fortissima corda,
Defer in Italiam. Gens dura atque aspera cultu 730
Debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
Infernas adcede domos, et Auerna per alta
Congressus pete, nate, meos. Non me inpia namque
Tartara habent, tristes vmbrae; sed amoena piorum
Concilia, Elysiumque colo. Huc casta Sibylla 735
Nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
Tum genus omne tuum, et, quae dentur moenia, disces.

723 *A. et subito* Parrh. *voces e. tales* aliquot Pier. 724 *quondam vita* alter Goth. *vitae* Rom. 726 *hic* Mentel. pr. *veni* pr. Rottend. 727 *tandem coelo* aliquot Pier. et pr. Hamb. 728 *nunc quae* et mox *p. Nantes* alter Hamb. *vates* Montalb. quod ferri possit; sed idem librarii lapsus supra notatus v. 704. 729 *laetos i.* Gud. a m. pr. cum binis aliis, perpetuo lapsu. *Dat s. lectis iuuenum* Wall. 730 *Difer* Franc. *horrida cultu* Parrh. 731 *est* abest a Ven. et Goth. sec. *Dictis* Doruill. *tamen antea Ditis* alter Hamb. 732 *accende* Medic. a m. pr. 733 *Amplexus* plerique Pier. et duo Heins. *Complexus* vn. Goth. sex Heins. vnus Burm. Duo alii *Complessus*. 734 *tristes vmbrae* bene Heins. cum antiquissimis Pier. et suis. In Medic. a m. sec. *ve* insertum; et sic plures: *tristesue*. Ita *vmbrae* de locorum inferorum altera parte cum Spencio V. C. accipienda esset. Vulgg. *tristesque*. — *sed a. colorum* pr. Hamb. a m. sec. an *locorum* voluit? 736. *Nigrantum* ed. Iunt. *pecudum cum* Ven. 737 *Tu g.* Goth. tert.

ctendam, id toti consilio condendae coloniae Troianae auctoritatem ac dignitatem magnam conciliat. *facies* est εἴδωλον, simulacrum. — 726. Διός δέ τοι ἄγγελός εἰμι. Il. β, 27. ω, 173. cf. sup. IV, 268. — 730. *Gens dura*, vide inf. IX, 603 — 613.

731 — 737. Huius ad inferos aditus prima femina iam lib. III, 441 sqq. in Heleni vaticinio iecerat; nunc paullo maiore exspectatione lectoris animum erigit. — *Auerna* iam ibidem vidimus v. 442. pro lacu Auerno; vt *Tartarus* et *Tartara*. cf. Seru. — 735. v. inf. VI,

Digitized by Google

Iamque vale. Torquet medios nox humida cursus;
Et me saeuus equis Oriens adflauit anhelis.
Dixerat: et tenuis fugit, ceu fumus, in auras. 740
Aeneas, Quo deinde ruis? quo proripis? inquit,
Quem fugis? aut quis te nostris conplexibus arcet?
Haec memorans cinerem et sopitos suscitat ignis;
Pergameumque Larem, et canae penetralia Vestae,
Farre pio, et plena supplex veneratur acerra. 745
Extemplo socios primumque arcessit Acesten,
Et

738 *currus* Seru. ad Aen. I, 108. 740 *tenuis* dubitat Burm. verum ad *fumus* an ad *auras* referendum sit. Melius *auras tenues* accipere, tamquam magis poëticum. Sic Georg. IV, 499. vbi res liquida. 741 Ordo est, ait Seru. *Aeneas deinde, quo ruis?* cf. I, 195. III, 609. IV, 561. 742 *Quo* Parrh. *Quid* multi Pier. et Burm. *te a nostris* duo Burm. et ed. Ven. *aut quisnam mihi te c.* Parrh. *c. aufert* Bigot. 743 *cineres* tres Burm. *excitat* Ven. 745 *supplex plena* Wall. 746 *accersit* male edd. ante Heins. *accessit* ed. D. Heins. cum binis Goth.

VI, 243 sq. — 737. v. ibid. 756 sqq. *maenia* ibid. 782.

738 — 45. Nox ad altissimum mediumque coeli culmen euecta iam decliui via fertur. cf. v. 721. De v. 739. v. ad Georg. I, 250. — *saeuus*, qui lucis vsum eripit vmbris, quas sub ortum diei ad inferos redire fas est. — 740. vt sup. II, 791 sq. In 743. rem exilem ornate efferri obserua: interea ignem accendit. — 744. 45. Etiam haec ornate: Penatibus ac Vestae mola salsa ac thure supplicat. *Larem* nonnulli de Anchisae vmbra accipiunt, quandoquidem patrum animae pro Laribus habitae sunt; sed hoc argute magis quam vere, et obstat: *Pergameum L.* Alii ipsam Vestam intelligunt; quod durum esse videtur. Malim de Penatibus accipere, qui pro Lare Troiae omnino habere, atque ita poëtae appellari poterant. cf. similem locum sup. III, 148 sq. 176. 77. Adde II, 293 sq. et ibi Excurs. — *penetralia Vestae* pro Vesta dixit, quae intima aedium parte velata et ab hominum adspectu intacta seruabatur. Aeneam itaque cogita ad hoc aedium penetrale conuersum sacra fecisse. *cana Vesta*, vel propter antiquam religionem, vt I, 292. *cana Fides* vel quod e senioribus diis, qui iam ante Iouis pueri regnum coelum tenuerunt, vna est. Res ex theogoniis nota. Quod poëta thuris vsum heroicis temporibus tribuit,

Digitized by Google

Et Iouis imperium, et cari praecepta parentis
Edocet, et quae nunc animo sententia constet.
Haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes.
Transscribunt vrbi matres, populumque volentem 750
Deponunt, animos nil magnae laudis egentes.
Ipsi transtra nouant, flammisque ambesa reponunt
Robora nauigiis: aptant remosque rudentisque,
Exigui numero, sed bello viuida virtus.
Interea Aeneas vrbem designat aratro, 755
Sortitusque domos, hoc Ilium, et haec loca Troiam
Esse iubet. Gaudet regno Troianus Acestes,
Indicitque forum, et patribus dat iura vocatis.

747 *clari* Bigot. 748 *s. surgat* pr. Moret. sed v. Heins. sup. ad v. 486. 749 *Nec m. c. n. iura* Wall. 751 *nec magnae* Doruill. *agentes* Parrh. probante Heumanno; atqui hoc vulgare satis esset. Neque *laus* h. l. virtus est; sed gloria ex magna virtute et rebus gestis. cf. Burm. 752 *I. t. vocant* Goth. pr. *ambessa* multi Pier. *ambusta* Rottend. tert. ex gloss. *que* abest in Voss. alt. et Wall. 753 *R. remigiis* Sprot. Distinctionem post *nauigiis* probat Seruius. Alii Codd. haud dubie melius cum Heinsio: *Robora: nauigiis aptant r.* Nam *reponere* est instaurare. *que* in fine abest a binis et a duob. Goth. 754 *numeri* pr. Moret. a m. pr. 756 *Sortitur* alii. *hoc* exciderat Doruill. et Parrh. *hic Ilio et* Franc. *hoc Ilion, haec* vel *hoc Ilium, haec* alii, etiam ap. Pier. *Troiam* Heins. ex melioribus, elegantius, quam vulgo alii: *Troiae*.

buit, in eo suis magis temporibus quam rei veritati obtemperat. *Iliacis temporibus*, notum est ex Plinio, *nec thure supplicabatur*. cf. Cerda.

750. 51. Ornati versus dilectu verborum. *Transscribere Romani*, ait Seruius, *moris verbum est: transscripti enim in colonias ducebantur*. Potius ita dicendum: qui deducendi, ex vetere in nouam ciuitatem transscribuntur. Iidem *in coloniam adscribi* dicti sunt. *Deponunt* signate, vt inutile onus.

Illa vero egregia plane: *animos nil magnae laudis egentes*, non desiderantes, non appetentes, cupidos.

752 — 54. *reponunt* h. l. renouant, cum integris permutant. — *sed bello v. v.* vim orationi addit inuersio, *sed tales, quibus sit v. v. ad bellum.*

755. 56. cf. I, 425. Aeneas sortito distribuit locum aedibus futuris. *hoc Ilium et haec loca Troiam* v. Excurs. I. ad hunc librum.

757. 58. *regno*, noua regni sui

Tum vicina astris Erycino in vertice sedes
Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos 760
Ac lucus late sacer additur Anchisaeo.
Iamque dies epulata nouem gens omnis, et aris
Factus honos; placidi strauerunt aequora venti:
Creber et adspirans rursus vocat Auster in altum.
Exoritur procurua ingens per litora fletus: 765
Conplexi inter se noctemque diemque morantur.
Ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
Visa maris facies, et non tolerabile numen,

Ire

759 *Tum* vindicauit Pier. *vicino* Wall. *Erycina* Menag. pr. *in litore* Comment. Cruqu. ad Horat. I. Od. 2. 760 *Fundantur* Doruill. *Iliadae* Parrh. 761 *Ac* ab Heinsio reuocatum e codd. alii *Et.* tres *At.* Parrh. *late lucus s.* 763 *tenuerunt* Vratisl. 766 *Complexique* Franc. 767 *Ipsae i. m. ipsae, q.* quatuor Burm. et sic ap. Nonium. 768 *numen* reuocauit Burm. vt tamen nec explicet. Heinsius reposuerat *nomen*, vt Medic. a pr. m. habebat et Nonius. Vereor tamen, vt haec lectio ad epicam dignitatem adspiret. In vtroque

sui accessione, noua vrbe. *indicit forum.* Seruius: *tempus et locum designat agendorum negotiorum, qui conuentus vocatur.* Cerda minus bene de conuocato nouo senatu; sed *forum* cum senatu iunctum haud dubie ad iudicia spectat. Aeneas iudicia constituit, rem iudiciariam describit, et *patribus vocatis*, senatu lecto atque conuocato, *dat iura*, ad Senatum fert de nouis legibus scribendis. sup. I, 426. *Iura magistratumque legunt sanctumque senatum;* qui versus forte ex hoc nostro coaluit. Minus bene Seruius.

759—61. Veneris in Eryce monte supra Drepanum templum nobilissimum ad Troianos conditores refertur. cf. Excurs. II. ad h. l. Anchisae autem, tamquam heroi, Flaminem cum sacro luco constituit. Nec male Ge. Fabricius ad templum et Flaminem D. Caesaris respici a poëta suspicatur. *Idaliae* v. I, 693.

762—64. Intellige, consecrando templo et Anchisae sepulcro, aut potius de hoc solo cogitandum, per nouem dies fuisse sacra facta: *aris factus honos.* Similiter nouendiales ferias celebratas vidimus supra v. 104. — *creber* primitiua vi, increscens. *Crebrescunt optatae aurae* sup. III, 530. Ad totum locum confert Valer. Flaccum lib. I, 312 sqq. Pomponius.

767—69. Egregie ad humani animi leuitatem et inconstantiam!

Digitized by Google

Ire volunt, omnemque fugae perferre laborem.
Quos bonus Aeneas dictis solatur amicis, 770
Et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
Tris Eryci vitulos, et Tempestatibus agnam,
Caedere deinde iubet, soluique ex ordine funem.
Ipse, caput tonsae foliis euinctus oliuae,
Stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos 775
Porricit in fluctus, ac vina liquentia fundit.
Prosequitur surgens a puppi ventus euntis.

Certa-

que Hamb. adscriptum pro var. lect. vel *lumen*. Perperam. Romanus: *non t. coelum*; non male, nisi lectio: *numen*, aliquid reconditi habere videretur; non tamen vt ad Neptunum ac deos marinos trahi velim, verum vt ad fata, vaticiniis et auguriis monstrata, referam; vti v. c. III, 363. *cuncti suaserunt numine diui*; iam autem supra fata accusant, tamquam dura et crudelia. 769 *omnesque* Ven. *proferre* Sprot. 770 *affatus a.* tert. Rott. a m. sec. 771 *lacrimis* Menag. pr. *Acesti* sec. Rott. 772 *agnos* Medic. 773 *Caedi* Parrh. sed v. Burm. *soluitque* Bigot. cum Goth. tert. *funem* bene cum Pier. recepit Heins. ex codd. Vulgo *funes*, minus docte. 774 *tonsat* Franc. 775 *Trans procul* Longobard. Pierii. *in proram* alii ap. eumdem, et Sprot. Tandem codicum pars ap. Pier. Heins. Burm. cum pr. Goth. *Stans celsa in puppi.* Hoc defendas ex Apollonii loco, in notis laudato, vbi κατὰ πρύμνης victima mactatur; et in puppi alias tutela erat; et similiter sacrum diis marinis fit sup. III, 527. Sed Burmannus ex hoc aliisque locis repetitum id ipsum esse censet; secundum Heinsianam obseruationem de studio Virgiliano talia variandi. v. ad Ecl. V, 37. sup. ad V, 486.—*pateras* ed. Ven. 776 *Proiicit* vel *Proicit* fere codd. *iam vina* Wall. *liquantia* Hamb. sec. 777 Hunc versum sequenti subiiciunt Mentel. et Gud.

stantiam! — *numen* v. Var. L. Mox *lacrimans* egregie ex persona pii Aeneae. *Consanguineus* autem est eiusdem gentis. cf. Burm.

772. *Eryci* v. sup. 392. 402. 412 sqq. *Tempestatibus.* Nota res vel ex Horat. Epod. 10. extr. cf. Cerda h. l. et sup. III, 120.—773. ἀπολύεσθαι τὰ πείσματα v. c. Orphic. 1239. et al. cf. sup. III, 639. 667. *ex ordine*, simpliciter pro deinceps καθεξῆς, ἐφεξῆς, Georg. III, 341. *Saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem Pascitur* cf. Georg. IV, 507. et inf. VII, 139. vt priore re expedita continuo ad alteram progressi sint. Certe viri docti subtilitate in ἐπιεχερὼ interpretando hic nil profeceris. Etiam Seruiana ratio nimis docta, *Iubet caedere ex ordine, id est, rite peragi sacrificium.*

774—78. Sollennis sacrificandi

Certatim socii feriunt mare, et aequora verrunt.
At Venus interea Neptunum exercita curis
Adloquitur, talisque effundit pectore questus: 780
Iunonis grauis ira, nec exsaturabile pectus,
Cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis:
Quam nec longa dies, pietas nec mitigat vlla;
Nec Iouis imperio, fatisue infracta quiescit.
Non media de gente Phrygum exedisse nefandis 785
Vrbem odiis satis est, nec poenam traxe per omnem
Reli-

778 *aequore* Exc. Burm. *vertunt* Rottend. sec. Goth. sec. vt alibi quoque. 780 *effudit* tres Burm. *p. voces* Zulich. cum Goth. sec. facili lapsu. 781 *nec exsaturabile* Heins. reposuit ex Medic. ceterisque omnibus, etiam Pierianis, qui vel *nec* vel *neque exs.* vno Montalb. excepto, exhibent. *nec insaturabile* Ven. 782 *ad omnes* expressum in Seruio. 784 *fatisque* Rom. Medic. cum aliis, et sic maiorem vim inesse Pierius censebat. *fatisque inuicta* pr. Mentel. pro var. lect. 785 *excidisse* fragm. Vatic. cum pr. Moret. a m. sec. et pr. Rottend. ac Parrhas. 786 *nec p. traxe per o.* Hanc ex Rom. et aliquot aliis codd. firmatam a Pierio et a Ge. Fabricio lectionem Heinsius merito continuit. Vulgo *traxisse*, vt in Mediceo quoque a pr. m. Cumque ita versus laboraret, alii *nec* omiserunt, alii in

candi mos pro secunda nauigatione. cf. Cerda. Praeiuit Apollon. IV, 1595 sqq. — *tonsae oliuae* cf. sup. 556. ornat epitheton; nam, dum corona fit, oliuae frondes decerpi, eamque tonderi necesse est. Seruius et hic nimia cum subtilitate *comtam, minutis frondibus*, interpretatur. Salmasius diuersos vocis vsus miscet, vt solet. — *Porricit* cf. sup. v. 238. vocab. sacrum ac proprium.

779 sqq. Quod in historica narratione simpliciter extuleris: secundo vento Cumas deferuntur Troiani, id nunc poëta ornat deorum interuenientibus ac consiliis; quibus tempus hoc tanto magis nunc indigebat, quo minus alias intelligi potuisset, cur Iuno nullam nouam nunc moram accessui in Italiam iniiceret.

780—84. *effundit p. q.* Enniana formula. cf. Cerda. Ad 781. comparant Callim. in Del. 106 sq. 221. nescio quam bene. 783. *pietas* sc. Aeneae in illa placanda, v. c. sup. III, 547. — *fatisue infracta quiescit*, ornate pro, infringitur, flectitur, cum videat, fata a se interuerti non posse. cf. XII, 793 sqq.

785—88. *vrbem media de* gente

Digitized by Google

Reliquias: Troiae cineres atque ossa peremtae
Insequitur. Caussas tanti sciat illa furoris.
Ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis,
Quam molem subito excierit. Maria omnia caelo 790
Miscuit, Aeoliis nequidquam freta procellis,
In regnis hoc ausa tuis.
Per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
Exussit foede puppis; et classe subegit
Amissa socios ignotae linquere terrae. 795
Quod

in alium locum adscripserunt; Parrh. omisit *est*. duo etiam *transisse*, noua corruptela, *nec p. exiisse* Sprot. *rexisse* Puget. Ceterum scribitur *traxe*, *traxse*, *trasse*, quod et Aldina habet: fragm. Vatic. *traxere*, et obducto *re* superscr. *isse*. Porro *per omnes R*. Gud. et Menag. pr. 787 *peremta* duo Burm. *parentum* qu. Moret. 788 *ciet* Zulich. pro var. lect. *sit an* Hugen. *furores* Medic. a m. pr. 789 *testis L. tu nuper* Ven. 790 *Quam subito molem exc.* Oblong. Pier. *Quam m. exc. subito* alii Pier. *exierit* Rom. *excierint subito* Ven. 791 *nequiquam* fragm. Vatic. 792 *haec* tres Burm. cum Goth. sec. *hoc caussa* alter Menag. Forte, ait Burm. pro *hocc' ausa*. Quid tamen sollennius, quam librarios tali sonorum geminatione peccare? 793 *Per scelus* Pier. et Heins. e melioribus. adde fragm. Vatic. Vulgo: *Proh scelus!* variatione et alibi obuia. v. Heins. ad Ouid. Ep. X, 6. Sed *Per scelus Exussit* qui iungunt, non vident duriter dici: *matribus actis* simpliciter, pro *in furorem actis*. Malim: *Per scelus actis*, vti *per omne nefas* aliquis *ruere* dicitur. In Goth. sec. *In scelus*. 794 *Excussit* aliquot Burm. cum Medic. a m. pr. et Gud. a m. pr. *f. naues* Sprot. *peregit* alter Menag. 795 *A. hos socios* Sprot. a m. sec. *ignota l. terra* Medic. Gud. a m. pr. et Mentel. pr. cum Rom. et parte Pier. librorum. Minus bene.

gente Phrygum, media ex Troade, *exedisse*, confecisse, perdidisse, excidisse; nihil amplius. Argutantur Seru. et Cerda. Cur vero *mediam gentem*, vulgus h. l. ac vilem plebem interpretetur Burm. non assequor. *Reliquias*, Troianos vrbe capta superstites, *traxe per omnes poenas*, omnibus calamitatibus ac malis versasse, iactasse. — *Troiae cineres a.* v. p. I. grauiter dictum; classis vero conflagrationem maxime respicit. — 788 *caussas* cf. sup. I, 8 sqq. X, 62 sqq. 89 sq. XII, 791 sqq.

789—92. v. sup. I, 50 sqq. *molem* h. e. tempestatem, et, *miscuit* v. ibid. vs. 133. 134. *Iam coelum terramque* etc. *in regnis tuis* v. ibid. 138 sq.

793—95. *Per scelus* v. Vat. L. *ignotae* simpl. in aliena

terra

Quod superest; oro, liceat dare tuta per vndas
Vela tibi: liceat Laurentem adtingere Thybrim:
Si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.
Tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
Fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
Vnde genus ducis: merui quoque. Saepe furores
Conpressi et rabiem tantam coelique marisque.
Nec minor in terris (Xanthum Simoëntaque testor)
Aeneae mihi cura tui. Quum Troia Achilles
Exanimata sequens inpingeret agmina muris, 805
Millia multa daret leto, gemerentque repleti
Amnes, nec reperire viam atque euoluere posset
In mare se Xanthus: Pelidae tunc ego forti

Congres-

797 *sibi* alter Hamb. nullus *tuas. Laurentum* Wall. *tingere*, erasa *ad*, Doruill. et sic a m. pr. fragm. Vatic. 798 *dent haec* Ven. *dent mihi* Hugen. et Zulich. *numina* Bigot. *m. fata* Wall. a m. pr. v. Burm. 799 *Cum* pr. Moret. *hoc* Witt. *addidit* Ven. *e. atque* alter Hamb. 801 *metui* Hortens. legebat. v. Burm. 803 *minus* Sprot. *Sancthum* fragm. Vatic. at mox *Xantus*. 804 *Troica* al. et hic. 805 *immitteret* fragm. Vatic. et aliquot Pier. ex interpret. *muro* ed. Ven. 806 *darent* Rom. male. 807 *reuoluere* duo Burm. cum Medic. Pierii. *viam qua eu. p.* Augustin. de Grammat. ap. Burm. *possit* multi, vitiose. *passim* Ven. 808 *In m. iam X.* Montalb.

terra, respectu Italiae, quo tendebant. Mox *Laurens T.* docte, qui Laurentinos agros, adeoque veteres Laurentes attingit; et 797. *dare vela tibi per vndas*, nouum hoc; *dantur* proprie *vela ventis*; nunc ea Neptuno quasi creduntur; aut *vela* sunt dicta pro nauibus mari creditis.

800—2. Fas omnino est, te confidere, mare iri placatum ac tranquillum. Venerem Ποντίαν, Ἀναδυομένην, quis nescit? Fabula est ex cosmogoniis veterum servata, sed a sequioribus miros in modos interpretatione variata. — *saepe.* Atqui semel, inquis, tantum lib. I, 125 sqq. Recte, reponit Burmannus, saepe hoc fieri, a poëta tamen praetermitti potuisse. Quid vero? exciditne locus lib. III, 192 sqq. et V, 10 sqq.

803—11. Respicit Il. υ. pugnam Achillis cum Aenea v. 79 sqq. 158 sqq. quem subducit victoris manibus Neptunus v. 290 sqq. Mox et Hectore ab Apolline e pugna euocato caedes et fuga Troianorum fit versus vrbem, parte fugientum

in

Congressum Aenean, nec Dis nec viribus aequis,
Nube caua rapui: cuperem quum vertere ab imo 810
Structa meis manibus periurae moenia Troiae.
Nunc quoque mens eadem perstat mihi: pelle timorem.
Tutus, quos optas, portus adcedet Auerni.
Vnus erit tantum, amissum quem gurgite quaeret:
Vnum pro multis dabitur caput. 815

His

810 *rapui* lectio est Medic. et alior. Heins. et Pier. At *eripui* Rom. cum altera familia; et *ripui* superaddita e fragm. Vatic. Sed alterum doctius pro poeta. *e. cum euertere* Gud. et Wall. *cuperem conuertere* Franc. *cuperent cum* fragm. Vatic. *ab vno* Menag. pr. 811 *periturae* fragm. Vatic. Medic. a m. pr. et Doruill. proclivi lapsu. Sed alterum sollenne. Laudat Burm. ad Ouid. XI. Met. 219. 812 *restat* aliquot Pier. *praestat* tres Burm. vt alibi eadem varietas. *mihi persta* Goth. pr. *timorem* inuexit Heins. ex Medic. et binis aliis; accedunt Franc. recens et ieiunus codex, ed. Ven. et, vt nunc video, fragm. Vatic. At Romanus et ceteri, cum tribus Goth. et edd. vulgg. *timores*, quod mireris loco deiectum. 813 *Tutos* fere Rottend. *Tutus equos* Doruill. *accedit* Rottend. pr. a m. pr. Atque hoc idem in Medic. exstare, Spencius testatur et firmat. Ceterum mirum Seruii acumen: „*Portus accedet*. Hic distinguendum, ne fit „contrarium Veneris petitioni, quae ait: *liceat L. accedere Tybrim*.„ Argutatur quoque Spencius, qui Veneris precibus, vt ad Latium accedat (v. 797.) non satis conuenire queritur accessum ad Cumas. 814 *V. e. tamen*, *a*. Ven. et ed. Ven. 1472. non male, meo iudicio. Heins. coni. *Vnus erit, tanto a. q. g. quaeres*, parum feliciter. *quaeret* iam dudum ante Pier. et Henricopetri a Venetis, forte inde a Iuntis, editum est, nec tamen apparet, vnde bona lectio fluxerit. Vulgo praeter Menag. alt. et Ven. quos Burm. laudat, omnes codd. *quaeres*, vt non ad Aeneam, sed ad Venerem referatur, et sic edd. Ven. Mediol. Ald.

In Scamandrum seu Xanthum acta; vnde pugna Achillis cum ipso Scamandro Il. φ. — *impingeret a. m.* forte ex ἐμπλήσσειν, Imitatur locum Stat. VII, 28. cf. Il. φ, 294. 295. — *gementesque repleti Amnes etc.* v. Il. φ, 7 sqq. 218 — 220. *amnes*, nam Xantho auxilia aquarum tulit Simois ibid. v. 307 sqq. *nube caua* v. Il. υ, 320 sqq. — *cuperem cum* etc. vt fuit Neptunus inter infesta Troiae numina. v. ibid. 34 et 313 sqq. (cf. Aen. II, 610 sq.) Caussam irae enarrat idem φ, 446 sqq. vnde h. l. *periurae*, a periuro Laomedonte.

812 — 15. *portus Auerni*, Cumas. — *Vnus*, Palinurus; cf. mox v. 833 sq. quod episodium nunc praestruit; idem

vnum

His vbi laeta deae permulsit pectora dictis,
Iungit equos auro genitor, spumantiaque addit
Frena feris, manibusque omnis effundit habenas.
Caeruleo per summa leuis volat aequora curru.
Subsidunt vndae, tumidumque sub axe tonanti 820
Sternitur aequor aquis: fugiunt vasto aethere nimbi.
Tum variae comitum facies, immania cete,

Et

817 *auro* omnes scripti Pier. et Heins. nisi quod in Hamb. pr. vulgatum voc. *curru* pro diu. lect. adscriptum et in Ven. recentissimo legebatur, *I, e. genitor curru.* Laudat quoque *curru* Burm. ex Witt. et nos ex Goth. pr. Sed facile intelligitur *currum* esse interpretamentum *auri*, h. e. currus aurei. *Aurum* pro eo dici, quod ex auro factum est, Heins. copiosius quam velis adstruit; desiderat tamen Burm. exemplum, quo *iungere auro* recte dici probetur. Nihil vidi subtilius; quasi *iungi auro* eum offendere debeat, qui *tegi auro* VII, 279. *nodari in aurum* IV, 138. *armari auro* III, 517. Χρυσὸν δ᾽ αὐτὸς ἔδυνε περὶ χροΐ et similia probauerit. Idem vir doctiss. *Fingit equos auro* (quod non Latinum est; nam equum fingit magister domando ac docendo) vel *equos auro*, vt *abiete puppes* accipit. Sed et ipse Heinsius, cum a Beda *I. e. auri* laudatum sit, in hoc inclinabat, vt *auris equi* intelligeretur. Nemo nostrum est, qui non interdum in tales tricas incidat, quas sibi ipse induit. 818 *loris* pro *feris* Exc. Burm. *que* aberat a Reg. *perfundit* Parrh. 819 *Caeruleum* Medic. sed a m. pr. *aequore* Goth. pr. *cursu* Hugen. 820 *tumulumque* Menag. pr. *sonanti* quatuor Burm. cum Goth. sec. at hoc minus poëticum. *tonantis* Hugen. 821 *equis* Sprot. et Medic. a pr. m. Idem a m. sec. *fugiantque ex aethere n.*

vnum capui v. sq. Male Seru. hoc ad Misenum refert; qui nec in nauigatione periit, sed accessu iam ad Cumanum litus facto!

816 sqq. Qui sequitur locus, exornatissimus est, exemplo haud dubie in priore parte Homeri Il. ν, 23 sqq. qui tamen plus sublimitatis habet, in ceteris alterius Graeci poëtae expressus. *auro* v. Var. L. *feris* v. II, 51. — ad v. 819 sq. cf. sup. I, 147. 154 — 56. — v. 822. *Tum variae comitum facies*, exquisitius quam comites, varia facie et adspectu; nam *cete*, belluae marinae, in comitatu Neptuni aliorumque deorum minorum; Proteo quidem pro armentis est pascente Odyss. γ, 448 sqq. Georg. IV, 430 sq. — 823. 24. Deos marinos omnino designat, quorum principes Glaucus ac Phorcus cum Melicerta. cf. sup. v. 240. et Georg. I, 437. *Glauci chorus* vt *Phorci chorus* sup. v. 240. et ap. Plin. H. N. XXXVI, s. 4, 7. qui hunc

locum

Et ſenior Glauci chorus, Inousque Palaemon,
Tritonesque citi, Phorcique exercitus omnis.
Laeua tenent Thetis, et Melite, Panopeaque virgo, 825
Neſaee, Spioque, Thaliaque Cymodoceque.
 Hic patris Aeneae ſuſpenſam blanda viciſſim
Gaudia pertentant mentem: iubet ocius omnis
Adtolli malos, intendi brachia velis.
Vna omnes fecere pedem; pariterque ſiniſtros, 830
Nunc dextros ſoluere ſinus: vna ardua torquent
Cornua, detorquentque. Ferunt ſua flamina claſſem.
Prin-

823 *Glaucique* alter Hamb. *Ionius* Rom. male. al. *Inoius*. 825 *tenet* Medic. cum multis al. At melius *tenent* Roman. *Milite* Rom. et Medic. male; eſt Μελίτη. *Panopeïa v.* duo Burm. et hic cf. ſup. 240. 826 *Niſeeque, Niſſeaeque, Niſeque, Niſie, Niſeo, Niſeae, Niſeis, Nisſeae Eſpioque, Niſae Eſpioque — Tholoque — Chimoeque*, aberratt. Νησαίη Σπειώ τε, Θάλειά τε Κυμοδόκη τε. 828 *praetentant* alter Hamb. 829 *intendi in b.* Medic. a m. pr. quod Heinſius non eſſe de nihilo putabat: ita enim ſolere *in* abundare. Laudat: *meditari in praelia, inferri in hoſtem* etc. Sed vt haec locum haberent, deberet a poëta ſcriptum eſſe: *vela intendi in brachia.* Porro Doru. *extendi br.* Romanus; *br. remis*, cum Oudart. Sed manifeſto librarii errore. forte ex v. 136. 830 *omnis* Rom. 831 *ſ. manus* Goth. tert. a m. pr. 832 *flumina* ambo Menag. cf. mox v. 843.

locum animo habuiſſe videtur. *ſenior*, vt omnes omnino dii marini, quod docent theogoniae, a philoſophicis primum rationibus ductae, quibus rerum origo ab aqua petebatur. *Inous Palaemon*, Melicerta Inus f. v. Georg. I, 437. *Phorci exercitus.* deos marinos intelligo, propter laudatum modo v. 240 huius libri. Alioqui ad phocas et belluas marinas referam. v. Val. Fl. III, 727. — 825. 26. cf. Georg. IV, 338 ſqq. vnde v. 826. huc translatus. *Melite*, ap. Homer. Il. σ, 42. et Heſiod. Theog. 246. inter Nereides occurrit. De *Panope* cf. ſup. ad v. 240.

827 — 32. Poteſt obſcurum eſſe, cum v. 777. 78. iam vento ſecundo nauigauerint, quid nunc nouae rei conſequutum ſit, inprimis cum Neptuni per mare inuectio tranquillum mare et ſerenum coelum effeciſſe narrata ſit v. 820. 21. Nihil puto aliud v. 829 ſqq. declarari, quam in ſumma maris coelique tranquillitate ventum iam ante ſecundum increbruiſſe, eoque facto nunc ſolis velis nauigaſſe Troianos, remisque otium feciſſe. — *intendi brachia velis*;

Princeps ante omnis densum Palinurus agebat
Agmen: ad hunc alii cursum contendere iussi.
Iamque fere mediam coeli nox humida metam 835
Contigerat: placida laxarant membra quiete
Sub remis fusi per dura sedilia nautae:
Quum leuis aetheriis delabsus Somnus ab astris
Aëra dimouit tenebrosum, et dispulit vmbras,

Te,

834 *adhuc* Goth. pr. et Hamb. pr. a m. sec. *cursu c.* Oudart. et ed. pr. *cursum deducere* Hugen. et Zulich. 836 *laxarant* Heins. cum melioribus post Pier. retinuit, al. *laxabant*. Doru. *laxabat* ed. Ven. *lassarant* Zulich. *rex laxat*. Porro alter Hamb. a m. sec. *placidi l. m. quieti* et Bigot. *placidae — quieti*. 837 *fessi* Doruill. *dira* Ven. 838 *dilapsus* et hic aliquot. *demissus* Wall. 839 *demouit* Zulich. *dimosit* Sprot. Mox *d. auras* pr. Hamb. pro var. lect.

lis, de antennis agi vel ex Val. Flacci imitatione lib. I, 126. constat; et duplicem poëtae esse in his verbis structuram: *vela intendere antennis*, et, *antennas intendere velis*, satis notum est; vt nolim hic turbas factas. — 830. *Vna omnes fecere pedem*. Copiosis VV. DD. ad h. l. inprimis Guellii, et ad Catullum, Lucianum et al. disputationibus agitata dictio. Nunc satis constat, *pedes* nautis dictos funes, quibus inferiores veli anguli, forte et ipsi interdum *pedum* nomine declarati, puppim versus adducuntur; et vento quidem secundo a puppi spirante, ad vtrumque latus adducti, vela ad ventum excipiendum expandunt, vt *vtroque pede* currere diceretur nauis; sin ventus, etsi secundus, obliquus tamen esset, vel modo a dextra modo a sinistra spiraret, *vno pede* seu fune intento, angulum veli inferiorem modo ab hac modo ab illa parte explicant. v. Catull. IV, 21. Plin. II, 47. f. 48. *Facere* autem *pedem*, vt *facere vela*, expedire, parare. Fundus rei in Homero Odyss. x, 32: Αἰεὶ γὰρ πόδα νηὸς ἐνώμων· quem de velis accipiendum esse vix dubites, cum Aeoli beneficio nauiget. Vide v. 25 sqq. Hoc loco ventum variante impetu oblique incidisse, illa declarant, quae declarandi caussa adiecta: *pariterque*, nunc *sinistros nunc dextros soluere*, et intenderunt, *sinus* velorum; quod dum faciunt, etiam antennas inflecti necesse est: *vna a. t. Cornu d.* Sic venti sui, h. e. secundi, ferunt classem; donec sub noctem recta a puppi flare incipiunt, sec. v. 844: *Aequatae spirant aurae*. Mox v. 835. v. Exc. ad lib. II, 8. 9. *meta*, pro summa, celsissima parte, in vertice coeli.

840—42.

Digitized by Google

Te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
Insonti; puppique deus consedit in alta,
Phorbanti similis; funditque has ore loquelas:
Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem;
Aequatae spirant aurae: datur hora quieti.
Pone caput, fessosque oculos furare labori. 845
Ipse ego paullisper pro te tua munera inibo.
Cui vix adtollens Palinurus lumina fatur:
Mene salis placidi voltum fluctusque quietos
Ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
Aenean credam quid enim fallacibus austris, 850
Et coeli toties deceptus fraude sereni?

 Talia

840 *tristia somnia* alii cum praestantiss. Mediceo. quod ab Heinsio in *somnia tristia* mutatum nolim, cum et minus suaue sit auri et codicis Romani lectio ea sit; Heinsius vero Mediceum exemplar sequi maluerit. 842 *Forbantis* aliquot Pier. *fundit* Heins. post Pier. cum melioribus. Alii *fudit*. Tum *querelas* Bigot. *voce querelas* Doruill. et Goth. tert. 843 *f. sua flamina* Colot. et Medic. hic quidem iam correctoris manu notatus. Repetitum ex v. 832. *puppem* Ven. 845 *sopori* Zulich. pro var. lect. 846 *tua munia* Goth. sec. 848 *Mene maris* Goth. sec. *placidum voltum* aliquot Pier. *vultus* alter Hamb. et Exc. Burm. 849 *I. velis* Zulich. pro diu. lect. Hunc et seqq. duo versus Acron Ge. Fabricii ad Horat. I, 5. contraxit in vnum, memoriae vitio: *Mene huic concredere monstro Aeneam toties deceptus* (*deceptum* et ante, *confidere*, Schol. Cruqu.) *fraude sereni*. 850 Donatus legit: *quid enim fallacius austris Et coelo?* Debebat saltem distinguere: *Aeneam credam* (*quid enim fallacius?*) *Austris Et coelo?* Pro *austris auris* Roman. Medic. cum aliis Pier. et Heins. ac Burm. Idem et Seruius in interpretatione exhibet, et Pompon. Sab. Sed alterum Donatus. Ge. Fabricius h. l. inter obscurissimos habebat. 851 *Et coelo* codd. Pier. et Gisan. item Donat. cum Seru. v. ad v. praec. Ita *fraude sereni* iungendum, vt *serenum* pro *serenitate* dictum sit. v. Burm. *sereno* aliquot Pier. et Gud. a m. pr. sed cf. inf. v. 870.

840 — 42. *tristia somnia*, manifeste pro somno; quod exnotandum propter alia loca. *Phorbantem* forte ex Il. ξ, 490. petiit poëta. De ceteris v. Exc. VIII. ad h. l.

844. 45. *Aequatae aurae*, opp. *vento obliquo*. v. sup. ad v. 830. et IV, 587. *furari* exquisitius quam subtrahere, subducere.

848 — 57. Comparant Lucret. II, 556 — 59. *vix attollens lumina*. Bona Seruii nota: „*numinis*

Talia dicta dabat, clauumque adfixus et haerens
Nusquam amittebat, oculosque sub astra tenebat.
Ecce deus ramum Lethaeo rore madentem,
Vique soporatum Stygia, super vtraque quassat 855
Tempora; cunctantique natantia lumina soluit.
Vix primos inopina quies laxauerat artus
Et super incumbens, cuum puppis parte reuolsa,
Cumque gubernaclo liquidas proiecit in vndas

Praeci-

852 *Talia dictabat* Mentel. pr. *clauoque* Medic. a m. pr. dum librarius ad proximum *adfixus* referret; sed *clauumque* ad *amittebat* retrahendum. *adnixus* Wall. et pr. Hamb. *clauumque ac sidera inhaerens* Zulich. *adfixus*, *adhaerens* Goth. sec. 653 *Numquam* pr. Hamb. a m. sec. *admittebat* alter Hamb. *sub a. ferebat* Goth. sec. 855 *Vtque* Rom. *quassant* Medic. a m. pr. 856 pro *cunctanti* Burm. coni. *luctanti*. sed quidni et illud bene dictum sit et exquisite? *Cunctatur*, qui resistit, non vult cedere, reluctatur. v. c. Ge. II, 236. *Spissus ager: glebas* cunctantes *crassaque terga Exspecta*. cf. inf. VI, 211. vt contra alias de eo, qui sensim sensimque inflectitur v. c. XII, 940. Pro *natantia*, *lactantia* Doruill. Debebat saltim: *cunctanti luctantia l. s.* Goth. sec. *nutantia*, cum metri iniuria. Haeret iterum Burm. in *soluit*: quid est, *lumina soluere?* et coniicit: *condit* vel *claudit*. Sed vigilantis *oculi* sunt *intenti*, inprimis h. l, Palinuri, qui in coelum sublatos oculos habebat v. 853. Igitur remissi illi, et a somno allabente relaxati *solui* dicuntur; vt de somno perpetuum hoc, *membra*, *corpus*, *lumina ab eo solui*. Etsi idem alio rem contemplandi modo *deuincire*, *alligare corpus* non minus recte dicitur.

„*numinis praesentia praegrauatus. nam et sequens eius oratio* „*turbata est; quod et semiplenae* „*indicant elocutiones*.„ Recte vtique. *Mene iubes ignorare*. (pro vulgari: nosco illud, satis notum mihi est) mare placidum h. e. quam facile illud turbetur. *mene huic confidere monstro?* mari, quod, inquit Donatus, decipit multos, insido ingenio, et repente mobili. Sane hunc vocis vsum ita paullo insolentiorem videri non nego. Possit aliquis ipsam hanc maris insolitam tranquillitatem, subdolam tamen et insidiosam, per *monstrum* declaratam putare. — *quid enim* male Seru. quidni? cur non? sed est *quomodo vero:* vt toties *enim*. — *et c.* h. e. et quidem, qui toties deceptus sim. etc. Mox 852 ex Odyss. γ, 281 translatus est, vnde de Phrontide Palinurus adumbratus est.

854 — 56. cf. sup. ad 837 — 842. *ramum* proprie accipito. cf. Apollon. IV, 156. Ducta res ab aqua lustrali. Imitatus

Praecipitem, ac socios nequidquam saepe vocantem. 860
Ipse volans tenuis se sustulit ales ad auras.
Currit iter tutum non secius aequore classis,
Promissisque patris Neptuni interrita fertur.
Iamque adeo scopulos Sirenum aduecta subibat;
Difficilis quondam, multorumque ossibus albos. 865
Tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant:
Quum pater amisso fluitantem errare magistro
Sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in vndis
Multa gemens, casuque animum concussus amici.
O nimium coelo et pelago confise sereno, 870
Nudus in ignota, Palinure, iacebis arena.

860 *voce vocantem* Colot. Medic. et Moret. sec. eadem varietas alibi et supra hoc ipso libro. 861 *ad auras* Heins. cum melioribus. Alii *in a.* 862 *setius* scribunt Medic. et alii vetustiores. v. Heins. *saetius* Rom. *non segnius* aliquot ap. Burm. cum Goth. tert. perpetua varietate. *non serius* Bigot. — *aequora* alter Hamb. cum Witt. non indocte, per aequora. *ae. nauis* Sprot. 864 *scopulis* bini a m. pr. cum ed. Geneu. facili lapsu. *auecta* bini alii Burm. *adducta* Ven. 866 *tonabant* Zulich. a m. pr. sed *sonabant*, Burm. inquit, requiritur, *vt sibilans litera repetita exhibeat maris stridorem.* Argute satis. Malim hanc caussam reddere: *Sonare* est vocab. poëtis sollenne de fluctibus, etiam si scopulis allisi fragorem edunt grauissimum: quidni igitur poëtae eam vocem et hic relinquamus; etsi alias non minus recte *mare, fluctus, scopuli* tonare dicuntur. 867 *fluuitantem* vett. ap. Pier. *fluctantem* Doruill. 868 *nocturnus* Ven. 869 *commotus* Vratisl. *confusus* Hugen. pro var. lect. 871 *Nudus et* edd. vulgg.

tus est locum Silius X, 355 — 57. cf. sup. ad I, 691. 92. III, 511.

857 — 61. *Vix laxauerat — et proiecit,* poëtica structura, ab Homero petita, pro *cum proiecit* (scil. Somnus Palinurum.) *Cum puppis parte*, bene Seruius: pro oeconomia, vt triduo natare potuerit. v. VI, 349 sqq. Mox *interrita*, sine offensione, nullo aduerso casu exterriti, nauigant.

864 — 66. Notus Homeri locus Odyss. μ, 39 sqq. 166 sq. quem Virgilius ante oculos habuit. Adde Apollon. IV, 891 sqq. et Orph. Arg. 1268 sqq. Teneant adolescentes, non longe a Capreis tres esse Sirenum petras aduersus promontorium Surrentinum fluctuum allisione olim et naufragiis infames, forte aliquando humanae formae speciem referentes.

870. 71. Aeneae verba sunt. v. lib.

Digitized by Google

vulgg. ante Pier. et Goth. pr. *in ignara* pr. Hamb. cf. ad Ecl. VI, 40. Ceterum notabilis ad v. extr. Seruii nota: Sciendum sane, „Tuccam et Varium hunc finem quinti esse voluisse: nam a Virgi- „lio duo versus sequentes (lib. VI, 1. 2. *Sic fatur lacrimans classique* „*immittit habenas Et tandem Euboicis Cumarum allabitur oris*) huic „iuncti fuerunt: vnde in nonnullis antiquis codicibus sexti initium „est: *Obuertunt pelago proras*.„ Vt appareat, cui debeamus hanc obseruationem criticam, e Pompon. Sab. locum subiungam: „*Sic* „*fatur lacrimans. Et tandem.* Probus his duobus versibus, inquit, „finitur hic liber in Tuccae et Cornelianis commentariis. (hos equidem ignoro qui sint. Seruius quidem ad Aen. IV, 127. Cornelium Balbum Grammaticum memorare videtur) „et Virgilium ita etiam „finisse manifestum est, et inchoasse sextum librum: *Obuertunt pe-* „*lago proras.* Nescio tamen, cur factum sit, vt Phici (in marg. *fortè Ticianus.* Non tamen intelligas facile, quomodo vel in Chorographia, vel in Thematibus Virgilii (v. Seru. ad Aen. X, 18.) occurrere simile quid potuerit; nisi alia scripsit eaque grammatica. Sic et paullo post Pompon. ad vocab. *habenas* Ticianus dicit, ex vero locutum, quia vela apud veteres loris ligabantur) „aliter habue- „rit. Apronianus autem principium esse docet: *Sic fatur lacri-* „*mans.*„ (Et sane sic expressum in Mediceo) Ceterum neutra ratio difficultate caret. Omnino vitiosa videri potest haec libri quinti in media sententia clausula; etsi res ipsa nouum sequenti libro narrandi ordinem suppeditat, accessu Troianorum ad litus Italiae.

v. lib. VI. v. 1. et cf. Var. L. *serenum* h. l. etiam de pelago; nisi ex nota forma interpretari velis, vt fit: *coelo sereno pelagoque placido.* cf. Burm.

EXCVRSVS

EXCVRSVS I.

Super Aeneae acceſſu ad Siciliam.

Bis Aeneam ad Siciliam acceſſiſſe narrat poëta, primum cum litora Italiae inferioris et Siciliae praeteruectus Drepani portum intraſſet, lib. III, 707. et iterum, cum Carthagine et ab Africae litore euectus, vt Italiam peteret, ventis aduerſis ad idem Siciliae litus occidentale eſſet reiectus. Tenebat tum illa loca *Aceſtes*, vt Virgilius ſcribit, vel Egeſtes, Egeſtus, a quo vrbs *Egeſta, Aegeſta* vel *Segeſta* appellari coepit; (v. poſt alios Burmann. Sec. V. Cl. ad Numiſm. Sic. p. 394.) Virgilio *Aceſta* V, 718. quod tamen nomen et Stephanus Byz. habet in Ἀκέστη. Ab hoc Aceſte Aeneas benigne hoſpitio exceptus ſocios et naues refecit; Erat enim ille Troiano ſanguine oriundus, quippe e Troiana femina, de qua varie traditur, in Siciliam delata et a Crimiſo fluuio compreſſa ſusceptus: v. V, 38. 39. *Troia Criniſo conceptum flumine mater Quem genuit.* quae antiquiſſima ignotae ſtirpis deducendae ratio eſt. Fabulas de eo plures, ad quas numi quoque apud Parutam et Doruillium alludunt, vide apud Seru. ad I, 546. V, 30. Alia congeſſit Cluuer. Sicil. ant. II, 2. Sed in ſumma diuerſitate conſenſus fit in hoc, vrbis Segeſtae conditorem creditum fuiſſe Troianum, et Troianos colonos veteribus Sicanis in his locis fuiſſe admixtos. Nota res vel ex Cicer. Verr. IV, 33. Recte Silius XIV, 45. *Miſcuerunt Phrygiam prolem Troianus Aceſtes Troianusque Helymus* etc. Proxime ad poëtae verba Strabo XIII p. 608 B. οἱ δὲ (φασὶ τὸν Αἰνείαν) εἰς Αἰγέσταν κατάραι τῆς Σικελίας, σὺν Ἐλύμῳ Τρωὶ, καὶ Ἔρυκα καὶ Λιλύβαιον κατασχεῖν, καὶ ποταμοὺς περὶ Αἰγέσταν προσαγορεῦσαι Σκάμανδρον καὶ Σιμόεντα. Dionyſius vero, tanquam communiorem narrationem, his non diſſimilia exponit lib. I, 52. ſecundum quae Elymus et Aegeſtus iam ante Troiae excidium vrbe profugerant et vento ſecundo vſi in Siciliam peruenerant. Hic circa Crimiſum fl. in Sicanorum agro conſederunt, parte agri ab his accepta, propter Aegeſti cognationem, qui in Sicilia natus et educatus fuerat. Quod quomodo factum ſit, mox a Dionyſio c. l. narratur. Tum porro: hos ſuos populares cum in his locis offendiſſet Aeneas, amanter cum iis aliquod tempus exegit, vrbesque iis condidit, καὶ κατασκευάζεται αὐτοῖς πόλεις Αἴγεσταν καὶ Ἔλυμα, partemque comitum ibi relinquit. De *Elymis* infra videbimus. Sed *Segeſtam*, apparet, quam ingenioſe poëta arripuerit, vt ab Aenea conditam nunc perhiberet, cum traiectus in Italiam fieret, vt adeo eius comites longi erroris taedio capti, parte etiam nauium incendio conſumta, in nouam coloniam tranſcriberentur: De his inf. 711 ſqq. 749 ſqq. Et v. 718. *vrbem appellabunt permiſſo nomine Aceſtam.* Quo

Digitized by Google

apparet, v. 756: *hoc Ilium, et haec loca Troiam Esse iubet*, non ad vrbis nomen, sed ad originis Troianae recordationem et repraesentationem esse referendum. Nescio, an ita Burmannus e. l. acceperit, vbi Ruaeum recte refellit. Etiam fluuii fuerunt Simois et Scamander in agro vrbis. v. Strabo XIII p. 608 B. quo forte respexit poëta V, 634. *Nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam Hectoreos amnes Xanthum et Simoënta videbo?*

Dicat tamen aliquis, et eandem difficultatem mouit Cluuer. p. 260 Sicil. ant. *vrbes Acestae* poëta iam lib. I, 549. 550. memorauerat: *Sunt et Siculis regionibus vrbes, Aruaque Troianoque a sanguine clarus Acestes*, adeoque se *vehementer obliuiosum* prodidit, dum hoc demum libro quinto vrbem Acestae exstruendam narrat. Enimuero primum historia plures vrbes, non vnam, ab Aegesta conditas perhibet; tres quidem Lycophron v. 964; quas Scholiastes *Aegestam, Entellam, Erycem* recitat. cf. Cluuer. eod. cap. Dionysius Αἴγεταν καὶ Ἔλυμα memorat in Aegesti gratiam ab Aenea conditas. Elyma in Erycem, Ἔρυκα, mutat Cluuerius. Quidni tamen, si Elymi, populus, fuerunt, vt infra videbimus Exc. III ad v. 73, vicus vel oppidum esse vel tradi potuerit τὰ Ἔλυμα? et si nulla eius alia memoria occurrit. Sequitur tamen mox Elymi voc. manifeste corruptum c. 53. (p. 42.) Veneris Erycinae templum conditum ἐπὶ τῇ κεφαλῇ τοῦ Ἐλύμου, vbi non dubito cum viris doctis esse scribendum, ἐπὶ τῇ κορυφῇ τοῦ Ἔρυκος. Nam Bocharti argutiis equidem non multum tribuere soleo, qui et hic vt *Erycem* ab hebraica origine ducere possit, in *Elymum* illud mutat, vt ad *Elim* tandem res deducatur. Ferrem montem Elymum ab Elymis habitatoribus dictum. Si tamen historica fide vti nolis, quandoquidem Acestes venatu inter siluas vitam egisse traditur. V, 37. *occurrit Acestes Horridus in iaculis et pelle Libystidos vrsae*, et 301. *Adsueti siluis, comites senioris Acestae*, eoque ducunt alia loca, V, 617. 631. 717. vt nunc demum ab Aenea vrbem Acestae paratam esse velit poëta; tamen vel sic recte *vrbes* iam ante dicere potuit, quae eodem loco, I, 557. *sedes*, pro quocunque omnino habitationis genere. *At freta Sicaniae saltem sedesque paratas Vnde huc aduecti, regemque petamus Acestem.*

EXCVRSVS II.

V, 23. 24. *Nec litora longe Esse reor fraterna Erycis portusque Sicanos.* Adde v. 391. 92. 403. 412. sq. et 759 — 761. *Tum vicina astris Erycino in vertice sedes Fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos Ac lucus late sacer additur Anchisaeo.*

Mela II, 7. *Montium Eryx maxime memoratur, ob delubrum Veneris ab Aenea conditum.* Ex vulgari opinione nomen ab Eryce ductum, quem adeo poëta docte et ipsum in carmine memora-

Digitized by Google

memorauit, v. 391 sq. Eryx hic pugilatu nobilis, Veneris e Buta filius (v. Hygin. f. 260. alios ap. Cluuer. Sicil. ant. p. 269 sqq.) etiam in numis Segestanorum obuius v. Burmann. Sec. V. Cl. ad Numism. Sic. p. 396 sqq. In Erycinorum numis apud Parutam et Pelerinum ipse Hercules occurrere videtur. Quod in monte Eryce fuit templum Veneris antiquissimum, vt ad Phoenicum Astartes religionem non tam male, vt multa alia, a Bocharto referatur Canaan. II, 1. vulgari tamen fama Troianos conditores habere ferebatur. Hinc nihil suauius versibus 759 sqq. quibus Aeneam suum poëta auctorem templi facit; etsi de hoc scriptorum fides omnium non conuenit. Potest tamen teneri, quod et Diodorus lib. IV sub f. qui classicus de Eryce locus est, prodit, nouis saltem decoribus templum ab Aenea fuisse ornatum; et inter manifestissima Aeneae in Siciliam aduentus indicia a Dionys. I, 53. memoratur τῆς Αἰνειάδος Ἀφροδίτης ὁ βωμὸς, Veneris Aeneadis ara in Eryce monte. Quod vero mireris, non defuere, qui Aeneam Veneris Erycinae signum secum asportasse comminiscerentur; si vera sunt, quae Solinus habet c. 2. p. 13 E. *agro Laurenti — vbi, dum simulacrum, quod secum ex Sicilia aduexerat, dedicat Veneri matri, quae Frutis dicitur.* Salmasius, *quae Erycis dicitur* legit. Male. v. Ios. Scaliger ad Festum in *Frutinal. templum Veneris Frutis.* scil. a *Frus*, vnde *fruor*.

Bene etiam Acestae, hoc est, Segestae, primordiis huius templi origo subiungitur; nam mansit in Segestanorum ditione etiam ad seriora tempora hoc templum, vt satis ex Cicer. Verrinis et Tac. Ann. IV, 43. constat.

Quod de *Anchisaeo* subiungitur, habet et ipsum historicam rationem. Hygin. f. 260: *in hoc autem monte dicitur etiam Anchises sepultus.* Fanum Aeneae Segestae memorat Dionys. I, 53.

EXCVRSVS III.

V, 73. *Hoc Helymus facit; hoc aeui maturus Acestes.* Magna poëtae etiam in hoc libro laus est, quod historicae fidei fabulas suas superstruendo eruditam aliquam voluptatem lectoribus apponit. *Helymi* enim vel *Elymi* clarum nomen in Siciliae originibus Troianis. Troia ille iam ante excidium vrbis exierat cum Aegesto. v. Dionys. I, 52. et sup. Exc. I. ad h. lib. etsi alii apud Strabon. XIII p. 608 B. eum Aeneae comitibus adscripserunt. Verum etiam Lycophron v. 965 Anchisae nothum eum perhibet, et ab Aegesto in Siciliam adductum. cf. ib. Schol. et Seru. ad V, 73. Itaque Virgilius docte Elymum Acestae comitem adiunxit v. 73. et inf. 300. 301. cf. Silium XIV, 45. 46.

Ab hoc Elymo populum Elymos in iisdem circa Erycem et Segestam locis Thucyd. VI, 2. et Dionys. I, 53. ductum esse

 tradi-

Digitized by Google

tradiderunt. Antiquioris tamen ille fuisse originis videtur; vt vel loca docent a Bocharto Can. I, 30. p. 569 sqq. congesta.

Ceterum Virgilius etiam in hoc libro nomina virorum non indiligenter partim ex Homero transtulit, partim ex historiis. Ita v. 298. *Salius* et *Patron* cursu certant. Salius autem Arcas cum Aenea in Italiam venisse Polemone auctore ap. Festum in *Salios* traditur. Patron Thurius in Aluntinis agris consedit. v. Dionys. I, 51. *Euryali* (v. 294 et al.) nomen ex Homero satis notum, inter pugiles in ludis funebribus Patrocli; Vt autem ei pulchritudinis laudem attribueret, suspicor Virgilio in mentem venisse ex eo, quod Ibyci carmine olim fuit celebratissimum nomen Euryali, pueri formosi, vt ex fragmentis intelligitur apud Athen. XIII p. 564 F.

Entellum autem v. 387 sqq. inter heroes Siciliae habitum fuisse, vel ex vrbis Entellae nomine coniectes. Nam mos perpetuus antiquitatis est, ex vrbium nominibus conditores fingere. Seruius ad V, 389: *Sane sciendum, hunc* (Entellum) *secundum Hyginum, qui de* Familiis Troianis *scripsit, vnum Troianorum fuisse, de quo Virgilius mutat historiam.* A Schol. Lycophr. ad v. 953. vrbs Entella inter vrbes ab Aegesto conditas memoratur. cf. Cluuer. Sicil. ant. p. 377 sqq. qui in Silii versibus XIV, 204. 5. dilucidandis laborat: *Entella Hectoreo dilectum nomen Acestae.* Sed sequitur Silius nostri poëtae fidem, secundum quam Entellus inter ceteros Acestae comites ante Aeneae tempora in Siciliam venerat, eique amicitia iunctus fuerat. Saepius iam monuimus, diuersitates has fabularum docere, a poëtis pluribus eandem fabulam fuisse tractatam, adeoque Virgilio, doctissimo poëtae, non defuisse, vnde materiam carminis sumeret.

EXCVRSVS IV.

V. 250—257. Talium vestium cum ζώοις ἐνυφασμένοις, intextis figuris ac signis, vsus olim frequens esse debuit, cum poëtae toties in earum argumentis enarrandis desudent. Nostro poëtae praeiuit Apollonius I, 721 sqq. in Iasonis laena. Ex eodem et hoc Virgilii loco sua adumbrauit Val. Fl. II, 409 sqq. Omnibus dux factus est Homerus, in Laodices tela Il. γ, 125 sqq. Ad paterae caelaturam Virgilii locum transtulit Statius I. Theb. 548 sqq. Etiam licet videre argumentum hoc expressum in gemma ap. Maffeum P. II, 28. Eandem cum duabus aliis reperies ap. Montfauc. Ant. Expl. T. I. t. 19. Virgilium in pictura aemulatus esse fertur Michael Angelus Bonarrota.

EXCVRSVS V.

V, 545 sqq. Ex elaboratissimis poëtae locis esse arbitror locum hunc de Ludo Troiae, quo Romanis suis inprimis probare debuit hunc librum, cum ludicrum hoc per nobiles pueros (εὐπατρίδας) celebrari solitum summo haberetur honore, saepiusque

Digitized by Google

piusque ab Augusto esset exhibitum. cf. Suet. Aug. 43. Dio XLVIII, 20. XLIX, 43. et VV. DD. ad illa aliaque loca. Ductum vtique illud ab antiqua saltatione armata, cuius originem ex Creta petere solent scriptores; etsi illa omnino priscae hominum vitae in Graecia communis fuisse videtur. Quod si a Troianis temporibus ductum illud est, debuit profecto ab initio curule esse. Equis enim aliter illa aetate vti nesciuerunt, vt satis ex Homero liquet. Debuit etiam ex eius temporis more cum auriga insistere currui παραβάτης, vt per totum Homerum fieri solet; vnde hoc aurigandi genus Τρωϊκὴν διφρείαν adpellasse putandus Xenophon Cyrop. VI. p. 322 ed. Lond. Vt autem poëtae in inueniendo artificium recte teneas, monendum est, Virgilium non attigisse decursum armatorum circa tumulum, quem antiquus funeris celebrandi mos et Homeri exemplum, Odyss. ω, 68 sqq. cf. Il, ψ, 13 sqq. postulabat. cf. inf. XI, 188 sq. Stat. VI. Theb. 213 sqq. (adde, quae Vignolius ad Columnam Antonini Pii disputauit c. 9. super anaglypho stylobatae, quo militaris decursatio equestris exhibita, cuius partem in Edit. Iustic. lib. III Aen. translatam video; ad quod v. Sax. V. Cl.) Hunc itaque sollerti animo melius ad nouum et intactum ab aliis poëtis ludi genus transtulit.

EXCVRSVS VI.

V, 604 sqq. *Hic primum Fortuna fidem mutata nouauit.* Sequitur locus de incensa classis Troianae parte; quae res et ipsa historica fide superstructa iucunditatem Romanis lectoribus magnam afferre debuit; quo magis ita ψεύδεα ἐτύμοισιν ὁμοῖα sibi apponi viderent. Nam fuisse scriptores, qui traderent, (ὥς λέγουσί τινες) naues aliquot Troianas a mulieribus combustas, etiam Dionysius meminit lib. I, 52. Alii scriptores facinus hoc mulierum Troianarum, dum captiuae ab Achiuis ducerentur, in Italia perpetratum tradiderant; quae narrationis diuersitas vnde orta sit, facile doceri potest. Scilicet primum rem nonnulli (v. Strabo VI. p. 262 B. adde Schol. Lycophr. ad v. 921.) ad Neaethum fl. supra Crotonem transtulerant, quasi ab initio Ναύαιθον dictum, etiam propterea, puto, quoniam non longe abest Crimisus fluuius cum altero illo Siciliae iuxta Entellam, nec longe ab Aegesta, confusus. At alii simili lusu in nominis origine *Caietae* naues incensas tradiderant. Aurel. Vict. O. G. R. 10: *At vero Caesar et Sempronius aiunt, Caietae cognomen fuisse,* (nutrici Aeneae) *non nomen, ex eo scilicet inditum, quod eius consilio impulsuque matres Troianae taedio longi nauigii* (h. e. nauigationis) *classem ibidem incenderint; Graeca scilicet appellatione, ἀπὸ τοῦ καίειν, quod est incendere.* Tandem fuere multi, qui in Tiberis ostiis naues Troianas aliqua

Roma

tradiderunt. Antiquioris tamen ille fuisse originis videtur; vt vel loca docent a Bocharto Can. I, 30. p. 569 sqq. congesta.

Ceterum Virgilius etiam in hoc libro nomina virorum non indiligenter partim ex Homero transtulit, partim ex historiis. Ita v. 298. *Salius* et *Patron* cursu certant. Salius autem Arcas cum Aenea in Italiam venisse Polemone auctore ap. Festum in *Salios* traditur. Patron Thurius in Aluntinis agris consedit. v. Dionys. I, 51. *Euryali* (v. 294 et al.) nomen ex Homero satis notum, inter pugiles in ludis funebribus Patrocli; Vt autem ei pulchritudinis laudem attribueret, suspicor Virgilio in mentem venisse ex eo, quod Ibyci carmine olim fuit celebratissimum nomen Euryali, pueri formosi, vt ex fragmentis intelligitur apud Athen. XIII p. 564 F.

Entellum autem v. 387 sqq. inter heroes Siciliae habitum fuisse, vel ex vrbis Entellae nomine coniectes. Nam mos perpetuus antiquitatis est, ex vrbium nominibus conditores fingere. Seruius ad V, 389: *Sane sciendum, hunc* (Entellum) *secundum Hyginum, qui de* Familiis Troianis *scripsit, vnum Troianorum fuisse, de quo Virgilius mutat historiam.* A Schol. Lycophr. ad v. 953. vrbs Entella inter vrbes ab Aegesto conditas memoratur. cf. Cluuer. Sicil. ant. p. 377 sqq. qui in Silii versibus XIV, 204. 5. dilucidandis laborat: *Entella Hectoreo dilectum nomen Acestae.* Sed sequitur Silius nostri poëtae fidem, secundum quam Entellus inter ceteros Acestae comites ante Aeneae tempora in Siciliam venerat, eique amicitia iunctus fuerat. Saepius iam monuimus, diuersitates has fabularum docere, a poëtis pluribus eandem fabulam fuisse tractatam, adeoque Virgilio, doctissimo poëtae, non defuisse, vnde materiam carminis sumeret.

EXCVRSVS IV.

V. 250—57. Talium vestium cum ζώοις ἐνυφασμένοις, intextis figuris ac signis, vsus olim frequens esse debuit, cum poëtae toties in earum argumentis enarrandis desudent. Nostro poëtae praeiuit Apollonius I, 721 sqq. in Iasonis laena. Ex eodem et hoc Virgilii loco sua adumbrauit Val. Fl. II, 409 sqq. Omnibus dux factus est Homerus, in Laodices tela Il. γ, 125 sqq. Ad paterae caelaturam Virgilii locum transtulit Statius I. Theb. 548 sqq. Etiam licet videre argumentum hoc expressum in gemma ap. Masseum P. II, 28. Eandem cum duabus aliis reperies ap. Montfauc. Ant. Expl. T. I. t. 19. Virgilium in pictura aemulatus esse fertur Michael Angelus Bonarrota.

EXCVRSVS V.

V, 545 sqq. Ex elaboratissimis poëtae locis esse arbitror locum hunc de Ludo Troiae, quo Romanis suis inprimis probare debuit hunc librum, cum ludicrum hoc per nobiles pueros (εὐπατρίδας) celebrari solitum summo haberetur honore, saepiusque

Digitized by Google

piusque ab Augusto esset exhibitum. cf. Suet. Aug. 43. Dio XLVIII, 20. XLIX, 43. et VV. DD. ad illa aliaque loca. Ductum vtique illud ab antiqua saltatione armata, cuius originem ex Creta petere solent scriptores; etsi illa omnino priscae hominum vitae in Graecia communis fuisse videtur. Quod si a Troianis temporibus ductum illud est, debuit profecto ab initio curule esse. Equis enim aliter illa aetate vti nesciuerunt, vt satis ex Homero liquet. Debuit etiam ex eius temporis more cum auriga insistere currui παραβάτης, vt per totum Homerum fieri solet; vnde hoc aurigandi genus Τρωϊκὴν διφρείαν adpellasse putandus Xenophon Cyrop. VI. p. 322 ed. Lond. Vt autem poëtae in inueniendo artificium recte teneas, monendum est, Virgilium non attigisse decursum armatorum circa tumulum, quem antiquus funeris celebrandi mos et Homeri exemplum, Odyss. ω, 68 sqq. cf. Il, ψ, 13 sqq. postulabat. cf. inf. XI, 188 sq. Stat. VI. Theb. 213 sqq. (adde, quae Vignolius ad Columnam Antonini Pii disputauit c. 9. super anaglypho stylobatae, quo militaris decursatio equestris exhibita, cuius partem in Edit. Iustic. lib. III Aen. translatam video; ad quod v. Sax. V. Cl.) Hunc itaque sollerti animo melius ad nouum et intactum ab aliis poëtis ludi genus transtulit.

EXCVRSVS VI.

V, 604 sqq. *Hic primum Fortuna fidem mutata nouauit.* Sequitur locus de incensa classis Troianae parte; quae res et ipsa historica fide superstructa iucunditatem Romanis lectoribus magnam afferre debuit; quo magis ita ψεύδεα ἐτύμοισιν ὁμοῖα sibi apponi viderent. Nam fuisse scriptores, qui traderent, (ὥς λέγουσί τινες) naues aliquot Troianas a mulieribus combustas, etiam Dionysius meminit lib. I, 52. Alii scriptores facinus hoc mulierum Troianarum, dum captiuae ab Achiuis ducerentur, in Italia perpetratum tradiderant; quae narrationis diuersitas vnde orta sit, facile doceri potest. Scilicet primum rem nonnulli (v. Strabo VI. p. 262 B. adde Schol. Lycophr. ad v. 921.) ad Neaethum fl. supra Crotonem transtulerant, quasi ab initio Ναύαιθον dictum, etiam propterea, puto, quoniam non longe abest Crimisus fluuius cum altero illo Siciliae iuxta Entellam, nec longe ab Aegesta, confusus. At alii simili lusu in nominis origine *Caietae* naues incensas tradiderant. Aurel. Vict. O. G. R. 10: *At vero Caesar et Sempronius aiunt, Caietae cognomen fuisse,* (nutrici Aeneae) *non nomen, ex eo scilicet inditum, quod eius consilio impulsuque matres Troianae taedio longi nauigii* (h. e. nauigationis) *classem ibidem incenderint; Graeca scilicet appellatione, ἀπὸ τοῦ καίειν, quod est incendere.* Tandem fuere multi, qui in Tiberis ostiis naues Troianas aliqua

Roma

Digitized by Google

Roma auctore combustas narrarent, quae ipsa vrbi Romae nomen dedisset. Ita tradiderat auctor rerum Argiuarum secundum sacerdotum, quae Argis erant, annos, Damastes Sigensis aliique; et, quamquam in ceteris diuersus, Aristoteles ap. Dionys. I, 72. Hos scriptores sequutus est Plutarchus de Mulierum Virtut. non longe a pr. et inter eosdem fuit Heraclides Lembus. v. Solin. c. 1. Festus in *Romam* p. 455. vbi cf. Dac.

EXCVRSVS VII.

V, 833 sqq. Si quaeras, quid poëta episodio hoc de Palinuro, quod a rei summa alienum videri potest, spectauerit, a doctrina poëtae tale consilium repetendum esse videtur, quod Palinuri memoria in Italiae Troianorumque ad eam accessus originibus et historiis non erat obscura; promontorio etiam, ab eius nomine insignito, ad sinum Veliensem, celebris; rem itaque satis memorabilem omittere noluit; eamque lib. VI, 337 sqq. inseruit, nunc praestruxit. Sed eadem narratione nunc commode poëta vsus est ad rerum varietatem, ne extrema nauigationis pars et traiectus e Sicilia in Italiam omni casu vacaret. Tandem nouam rei suauitatem Homerica imitatione affudit, nam Odyss. γ, 278 sqq. Phrontis Menelai gubernator in medio cursu occidit.

EXCVRSVS VIII.

V, 838 sq. *Cum leuis aetheriis delapsus Somnus ab astris Aëra dimouit tenebrosum et dispulit vmbras, Te Palinure petens, tibi tristia somnia portans.* Operose satis pro, Somnus deuolat aëre. Antiquior haec Somni aduocandi ratio, quandoquidem apud Homerum Iupiter de Olympo Somnum mittit Il. β, 6 sq. Quamquam *ab astris* simpliciter accipi potest etiam de aduolante; quo Burm. spectare videtur. Ornatior illa ratio apud Tibullum II, 1 extr. vt in Noctis comitatu ille incedat per aërem. At alii poëtae variandae rei et maioris delectationis caussa modo in inferis modo in specu ad litus occidentale, modo in Cimmeriis sedem Somno assignauere, vt ipse Homerus in Lemno eum collocauerat Il. ξ, 230 sq. Similiter mox v. 854—56. Somnus Lethaea aqua adspergit oculos Palinuri, vt eum sopiat, noua rei imagine, cuius lineae in Apollon. IV, 156 sqq. exstant. Apud alios poëtas adflatu alarum suarum consopit, quos vult, Somnus; vt iam Orph. Argon. 1009. Callim. in Del. 239, nec hoc insuaue; vt nec ratio vulgaris, cum Somnus cornu suo soporem effundit. Potest tamen Somnus nimis opiparo apparatu h. l. inductus videri in re satis tenui et ad summum nullius momenti. Grauiores Somni partes sunt apud Homerum Il. ξ, cum Iupiter esset sopiendus. Igitur ornatum locum hunc esse dicemus, et suauem, sed poëtae magis ingenio, quam epicae πραγματεία debitum.

P. VIRGI-

Digitized by Google

P. VIRGILII MARONIS AENEIDOS

LIBER SEXTVS.

ARGVMENTVM.

Cumas aduectus Aeneas, antrum Sibyllae petit: peractoque de more sacrificio, Phoebi oraculum consulit. Ibi et instantia pericula, et futuri belli euentum discit. Miseni cadauer in litore inuentum comburit, reliquiasque sub proximo monte sepelit, qui Miseni nomen ab illo obtinuit. Inde columbarum ductu ad aureum ramum peruenit: quo decerpto, mactatisque hostiis deos inferos veneratus, Sibylla duce per Auerni fauces ad inferos tendit. Palinurum, quod sepulcri honore careret, circa Stygiam paludem oberrantem inuenit, eumque vna in vlteriorem ripam traiicere cupientem Sibylla probibet, cenotaphiique et exsequiarum spe consolatur. Post haec Stygem traiectus Aeneas, Cerberoque medicatis offis sopito, per loca infantium, eorumque qui falso crimine damnati capite supplicium luerant, iter faciens, peruenit ad sedem eorum, qui amoris impatientia manus sibi consciuerant. Ibi Elisam conspicatus cum ei se purgare vellet, illa indignabunda conspectum eius effugit: inde progressus Deiphobum in sedibus eorum, qui bello aliquando claruerant, multis vulneribus lacerum conspicit, necisque eius indignum modum ab ipso edocetur. Relicto deinde ad laeuam Tartaro, sceleratorumque poenas a Sibylla edoctus, ad Ditis ipsius moenia contendit, aureumque ramum in ipso regiae limine defigit. Post haec ad fortunatorum sedes iter instituit, et a Musaeo ad patrem suum perducitur. Ibi Anchises Aeneae filio Albanorum Romanorumque regum catalogum recenset, nobiliumque aliquot Romanorum nomina percurrens, ad Iulii Caesaris et Augusti laudes descendit: Marcellumque Octauiae filium, immatura morte praereptum, miris in coelum laudibus effert. Inde per eburneam portam ad Superos egressus, socios reuisit, relictisque Cumis Caietam petit.

Etiam hoc episodium libri sexti ab argumenti Aeneidis summa alienum, paullo longius petitum et in magna suauitate tamen narrationis et, quam illa habet, delectationis cursum sistere, impetum inhibere, Homius censet Vir Ill. Hoc vero est poetam in ordinem cogere, ad annalium formulam reuocare, et omnes ingenii vires frangere. Est enim hoc inter poëtae epici artificia, cum in vna actione detexenda carmen epicum coërceatur, vt ad alia ornamenta, etiam ad seriores historias, descendere possit; vaticinia, somnia, etiam mortuorum responsa, futurae sobolis recensum in subsidium

adhi-

Digitized by Google

Sic fatur lacrimans, classique immittit habenas,
Et tandem Euboïcis Cumarum adlabitur oris.
Obuertunt pelago proras: tum dente tenaci
Ancora

1. 2 Super his verss. quos alii libri superioris fini subiiciunt, v. ad e. l. et hic Seru. 2 *Cymarum* passim vetustissima exemplaria. v. Heins. cf. Pier. ad v. 98. 3 *Obtendunt* alter Menag. *cum d.* sec. Hamb.

adhibere. Nec videtur animaduertere Vir sagacissimus, primum Aeneae ad Italiam aditum hac narratione dignitatis et maiestatis religiosae vim et honorem accipere; nec alienum ab Aeneidis argumento posteritatis recensum haberi posse; inprimisque ex Romanorum, quibus suam Aeneidem condebat poëta, animis et iudiciis, hunc apud Cumas ad inferos descensum partem carminis esse debuisse, qua aegre caruissent, cum poëtae propositum esse scirent, vt Aeneis partim Odysseae aemula, partim Romanis originibus et historiis ornata esset. Necyiam igitur exspectabat ingeniosissimus quisque lector, et recensum posteritatis Aeneae vsque ad Augustum deductum laetus agnoscebat. Vt igitur reliqua narratione ciuium suorum animi tanto magis tenerentur, hoc episodio effectum esse voluit. Neque vero, quod Homio visum, nihil, quod ad hunc descensum ad inferos duceret, aut eius exspectationem faceret, antecessit. Annon meminimus ab Anchisae vmbra hunc descensum filio fuisse mandato et monitu iniunctum? (lib. V, 731. sqq.) et multo ante iam Heleni monitu lib. III, 441 sqq. Cum autem totum poëma et dignitatis epicae plurimum et gratiae ac delectationis ex vaticiniis habeat, quae, vt alio loco (Disquis. de rer. in Aen. tract. inuentione) obseruatum, ab obscurioribus ambagibus progressa mox ad disertiora et clariora effata procedunt, praeparatur etiam hoc libro legentis animus ad casus et res mox in Latio euentum habituras primum Sibyllae responso, v. 84—97. tum Anchisae oratione et recensu animarum, quae mox progenies Aeneae esset futura.

1—8. Ὣς φάτο δακρυχέων Homericum — Nouum clauum ei, quem Palinurus in mare praeceps secum auellerat, (sup. V, 588, 89.) substitutum fuisse non dubito; sed hoc non est *classi immisit habenas*; Verum simpliciter excepto velis expansis vento, cursum vrgebat classis. Nota metaphora ab aurigatione. cf. sup. V, 662. — *Euboicis Cumarum oris*. Liu. VIII, 22. *Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt*. v. Cluuer. Ital. ant. lib. IV. p. 1102. et qui nuper nimis operose rem prosequutus est singulari volumine

Ancora fundabat nauis, et litora curuae
Praetexunt puppes. Iuuenum manus emicat ardens 5
Litus in Hesperium: quaerit pars semina flammae
Abstrusa in venis silicis: pars densa ferarum
Tecta rapit, siluas: inuentaque flumina monstrat.
At pius Aeneas arces, quibus altus Apollo
Praesidet, horrendaeque procul secreta Sibyllae, 10
Antrum inmane, petit: magnam cui mentem animumque
Delius inspirat vates, aperitque futura.

Iam

4 *fundebat* tres Burm. 5 *Protexunt* Zulich. et Exc. Burm. *eminet* pr. Moret. 7 *Obstrusa* aliquot Pier. et Burmann. ex more. *Abstrusum ignem* Georg. I, 135 vidimus. *in* abest ab Exc. Burm. 8 *siluas inuentaque fl. m.* ante Heinsium iungebatur; itaque distinxit ille post *siluas*. — *monstrant* Gud. a m. sec. 11 *A. i subit* Parrh.

ne Martorellus Neap. (*Gli Euboici secondi Abitatori della Città di Napoli.*) De conditoribus locus classicus ap. Strabon. V. p. 243. Antecedere debuere vrbis origines colonias Ionicas et Aeolicas. v. Vellei. Paterc. I, 4. Habet res difficultates, quae tamen ad poëtae lectionem nihil faciunt. Conf. Simsoni Chronic. ad A. M. 2954. A seriore certe tempore Cumas a Chalcidensibus conditas ad Aeneae aetatem retraxit Virgilius. cf. Gell. X, 16. — *dente tenaci.* sup. I, 169. *vnco non alligat ancora morsu.* — *fundabat* exquisitius quam, firmabat, tenebat. — v. 6. 7. cf. Aen. I, 174 sqq. et Ge. I, 135. σπέρμα φλογὸς ap. Homer. notum. — *pars densa ferarum Tecta rapit siluas.* Quid est *rapit?* si, corripit, colligit, comportat; nihil potest ieiunius dici grandibus istis verbis: *densa ferarum tecta.* Igitur poëta necessario debuit ita accipere: *rapit* cursu, rapido cursu perlustrant siluas, vt vel fontem aquae inuestigent, vel ferarum praedam ad epulas exquirant, vt lib. I, 192 sq. Sic *campum rapere* dicitur equus, et *aequora rapere* nauis. Ita eadem sententia, quae infra v. 179: *Itur in antiquam siluam*, stabula alta ferarum. Trappius *rapit*, rapide occupat siluas; *they greedily seized upon the woods.* Nescio, an ita vitium tollatur.

9—12. Ad templum Apollinis et Sibyllae antrum tendit Aeneas. De vtroque v. Excurs. III. Facit autem id ex Heleni (III, 441 sqq.) et vmbrae Anchisae monitu V, 731 sqq. — *arces;* erat templum in montium iugis; hinc *Apollo altus*. Porro *Sibylla horrenda*, epitheto translato; erant *secreta* (h. e. secretum) horrenda. cf. VII, 172,

Digitized by Google

Iam subeunt Triuiae lucos, atque aurea tecta.
Daedalus, vt fama est, fugiens Minoïa regna,
Praepetibus pennis ausus se credere coelo, 15
Insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
Chalcidicaque leuis tandem super adstitit arce.
Redditus his primum terris, tibi, Phoebe, sacrauit
Remigium alarum, posuitque inmania templa.

In

14 *est* a multis Pier. aberat. *M. tecta* Ven. sollenni permutatione cf. Burm. 15 *pinnis* Medic. 16 *pariter* Franc. *errauit* Witt. 17 *Chalcidicam — arcem* Medic. *Chalcidicas arces* Marius Plotius lib. de metris. Apud Gell. X, 16. scriptura exstat vulgata. Quartum casum praefert Heinsius. *Calchidica, Calcidia, Calcidica, Chalchidica,* aberrationes codd. v. ad Ecl. X, 50. 18 *hic* Zulich. non male. v. Burm.

172. — *mentem animumque* Homerico more κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν. cf. Cerda.

13. Iter ad Apollinis templum (*aurea tecta*) erat per lucum, quo illud ambiebatur; ex more vetere. Hecatae autem ille lucus cum toto Auerno sacer, vel, vt loquuntur alii, Proserpinae. cf. Excurs. II.

14 — 19. Videntur Siculi et Itali, quicquid apud se mirae vel praeclarae artis haberent, ad Daedalum retulisse. Colligas hoc vel ex Diodori lib. IV, 78. Habuitque adeo forte horum populorum ars aedificandi et sculpendi originem suam e Creta. Communis narratio est, Daedalum ex Creta profugum in Sicilia a Minoe fuisse oppressum. At poëta Daedalum ex Sicilia quoque fuga euasisse statuit. Praeclare Seruius: *Daedalus vero primum Sardiniam, vt dicit Sallustius lib. II. Historiarum, post delatus est Cumas: et templo Apollini condito sacratisque ei alis in foribus haec vniuersa pinxit.* Ceterum totum, qui sequitur, locum copiosius persequutus est Silius XII, 89 — 103. Ornamenta saltem comparent studiosi. — v. 15. Horat. I Od. 3, 34: *Expertus vacuum Daedalus aera Pennis non homini datis.* Verba ex antiquiore sermone poëtico seruata, Cic. de Diuin. I, 47 ex Mario suo: *Hanc vbi praepetibus pennis lapsuque volantem Conspexit.* cf. sup. V, 254. In voc. *praepes* argutantur veteres Grammatici. v. Gell. VI, 6. et Seru. Nihil aliud est quam, celer, velox. — 16. siue ex Creta, siue ex Sicilia siue ex Sardinia, vt modo e Sallustio traditum vidimus, profugus Daedalus volatu versus septentrionalem plagam contendit, dum Cumas aduolauit. Non vero pruden-

Digitized by Google

In foribus letum Androgei: tum pendere poenas 20
Cecropidae iussi (miserum!) septena quot annis
Corpora natorum; stat ductis sortibus vrna:
Contra elata mari respondet Gnosia tellus:
Hic crudelis amor tauri, suppostaque furto
Pasi-

20 *Androgei* Heins. e codd. consensu recepit. Grammatici veteres, Carisius, Probus, Seruius et Priscianus agnoscunt et tuentur *Androgeo* (Ἀνδρόγεω) quod in recentioribus tantum codd. occurrit, etiam in binis Goth. 21 *miserûm*, pro *miserorum* accipiebat Heins. *miserum iussi* sec. Goth. 22 *dictis* Goth. tert. 23 *Gnosia* Rom. vt al. Burm. coni. *resplendet*. Sed recte impetum repressit vir doctus.

prudentia id fecisse dicendus, ne alae ceratae sole liquescerent; aut septentrionis obseruatione; vt Seruius et alii argutantur; — *ad Arctos*. cf. Ge. I, 245, 46. *enauit*, (respexit ad hoc Quinctil. VIII, 6, 18.) vsitata illa metaphora inter volatum et nauigationem. cf. Ge. V, 59. Sic mox *remigium alarum*, vt sup. I, 301. cf. Guelf. *Chalcidica arce*, Cumis v. ad v. 2. *leuis*, ornat epitheton volantem. — *sacrauit* tamquam donarium ex voto. Cogita notum morem eorum, qui ex mari erant seruati. Etiam *templum* ex voto factum videtur Cerdae.

20 sqq. Possunt haec, si paullo seuerius agas, a re aliena videri, et videtur poëta argumenti, quod a multis Graecis poëtis tractatum fuit, quorum et fuere *Theseides*, dulcedine et copia abreptus esse. Sed obserua, quam callide narrationem in sculpturae argumentum mutauit, et ad hoc cognoscendum otium fecit Aeneae, praemisso Achate ad arcessendam Sibyllam. Talia autem anaglypha in templorum foribus ex metallo pretiosiore, h. l. ex auro (v. inf. v. 32.) antiquitas probare solebat. cf. Ge. III, 26. et Excurs. XV. ad Aen. I. Imitationem loci vide apud Silium lib. III, 32. Fabulam cognoscant, quibus opus est, ex Ouid. Met. VII, 456 sqq. et VIII, 153 sqq. aut ex Catulli Epithal. Pelei v. 73 sqq. — *septena corpora natorum*, pro, nati, eleganitus, vt saepe. Argutantur in numero Interpretes. Cum pueri septem septemque puellae mitterentur, quidni alterutrum tantum poni potuit? — *stat*, adstat, *vrna*, graphice hoc. — A v. 20—22. in vnis forium valuis expressas puta Athenas, Androgeo necem et sortitionem puerorum; a v. 23 sqq. autem in alteris valuis Cretam, taurum, Pasiphaen, Minotaurum, Labyrinthum, Ariadnen, Daedalum.

24—33. *Gnosia tellus*, v. III,

Pasiphae, mixtumque genus, prolesque biformis 25
Minotaurus inest, Veneris monumenta nefandae:
Hic labor ille domus, et inextricabilis error.
Magnum reginae sed enim miseratus amorem
Daedalus, ipse dolos tecti ambagesque resoluit,
Caeca regens filo vestigia. Tu quoque magnam 30
Partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
Bis conatus erat casus effingere in auro:
Bis patriae cecidere manus. Quin protenus omnia
Perlegerent oculis; ni iam praemissus Achates
Adforet, atque vna Phoebi Triuiaeque sacerdos, 35
Deiphobe

25 *Phasiphe*, *Pasiphe* in codd. 27 *illa domus* Goth. tert. 30 *legens* Sprot. et Vratisl. sed *fila legit* Theseus, *fila* et iter *rexit* Daedalus. cf. Burm. 31 *operum* Goth. pr. *in* abest ab altero Hamb. *labor* Ven. pro var. lect. et ed. Ven. Verba *Icare haberes* a nonnullis codd. inter quos Romanus est, abesse vidit Pierius. 32 *omnia*, Grammaticorum et optimorum codd. quibus fragm. Vatic. adde, est lectio. v. Pier. et Heins. vt per synizesin scilicet efferendum sit *omnja*. Librariorum inscitia mutauit in *omne*, quod ipse Romanus habet, *omnem*, *omnes*, *omni*. 34 *Pellegerent* a Virgilio fuisse exaratum, contendit Terentius Scaurus de Orthographia. Ne vero *perlegeret* scribendum putes, vt, Achate praemisso, solus Aeneas ad templum restiterit, recordandum, Aeneam pluribus comitibus cum iisse. Mox v. 40. *Nec sacra morantur Iussa viri.*

III, 115. *elata mari*, perpetuum insularum epitheton, *alta*, quod alibi vidimus. (cf. sup. V, 588.) *respondet*, in alteris valuis ex aduersa, opposita, parte expressa est. — *supposta furto P.* pro supposita tauro adultero, furto. κρυφίοις γάμοις μιγεῖσα, ex nota Musaei formula. Nolim tamen putare ipsam vaccam ligneam ipsumque flagitium expressum fuisse; sed Pasiphae v. c. demulcens taurum — *inest*, tamquam pars argumenti expressa. — *Veneris m. nefandae*, nefandi amoris. Non aliter. Nota est de Minotauro fabula, in cuius interpretatione argutantur passim veteres, etiam ad h. l. Videtur fabula simpliciter ex noto Cretae, Siciliae et Italiae emblemate ducta, quod figuram tauri cum capite viri barbati exhibet; siue id patrii fluuii symbolum sit, siue, quod magis probem, Ebonis, h. e. Solis. — 27. Labyrinthus Daedali opus. Apud Homerum Daedalus in Ariadnae gratiam chorum seu saltationem Labyrintho similem instituisse narratur Il. σ. 591 sqq. quem locum respicit Virgilius h. l. et sup. V, 588

Digitized by Google

Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.
Nunc grege de intacto septem mactare iuuencos
Praestiterit, totidem lectas de more bidentis.
Talibus adfata Aenean (nec sacra morantur 40
Iussa viri) Teucros vocat alta in templa sacerdos.
Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum:
Quo lati ducunt aditus centum, ostia centum:
Vnde ruunt totidem voces, responsa Sibyllae.

36 *Deiphoebe, Deiphebe,* aberrant librarii. At est Δηιφόβη. *quae fatur* Menag. pr. totum hemistichium nonnullis deesse notat Cerda. Forte sustulerat aliquis, voce *regis* offensus. Sed idem Aeneas rex inf. 55. sup. I, 544. et al. cf. Burm. 37 *haec ista* Parrh. *poscunt* Rom. et Medic. nec male. Eandem lectionem respicit Seruii nota: *possit* Franc. *posci* etiam legi posse Heinsius alebat. 38 *Hanc* Franc. *grege de niueo* edd. Macrobii IV. Sat. 2. male; cum diis inferis sacra parentur. v. Heins. 39 *ex more* Ven. et fragm. Vatic. 40 *moratur* Goth. pr. 41 *in templa alta* pr. Hamb. 42 *excissum* pr. Rottend. 43 *Qua* pr. Moret. perpetua varietate.

588 sqq. quem confer. — 28. *reginae*, regis Minois filiae, Ariadnae, in cuius gratiam Daedalus Theseo iter per Labyrinthum filo monstrauit; quod inuentum alii poëtae simpliciter ad Ariadnae sollertiam referunt. *doli* et *ambages*, flexus viae et errores Labyrinthi. cf. Cerda. hos *resoluit*, reditu et egressu monstrato. *caeca*, etiam h. l. obscura, ambigua, δυσνόητα. regit ille glomere iter incertum. Versuum 30 — 33. de Icaro suauitatem et vim facile sentis ex affectu et ex apostrophe ad Icarum proficisci. Verba Ausonius imitatus est in Mosella v. 300 sq. Mox v. 38. *grege de intacto*, boum iugo intactorum Ge. IV, 540. *intacta totidem ceruice iuuencas.* Deiphobe autem Glauci filia non male editur, quoniam ille inter deos fatidicos habebatur; vt bene Guell. monuit.

40 sqq. Locorum situm et faciem plane legentis animo eripiunt interpretes, dum hic antrum in adyto templi in Cumani collis latere positum esse putant. Templum Apollinis extra vrbem in montibus vicinis fuisse necesse est. Quod nunc memoratur *antrum Sibyllae*, non longe ab eo loco abest. v. Excurs. III. Ad hoc nunc abducit Aeneam Sibylla. Fallunt viros dictos *alta templa*, quae nunc non sunt Apollinis aedes, sed antrum Sibyllae.

42 — 44. *Euboicae rupis.* Montium Cumanorum, ad Cumas v. ad v. 2. *aditus*, puta, subter-

Digitized by Google

Ventum erat ad limen, quum virgo, Poscere fata 45
Tempus, ait. Deus, ecce, deus. Cui talia fanti
Ante fores, subito non voltus, non color vnus,
Non comtae mansere comae; sed pectus anhelum,
Et rabie fera corda tument: maiorque videri,
Nec mortale sonans, adflata est numine quando 50
Iam propiore dei. Cessas in vota precesque,
Tros, ait, Aenea? cessas? neque enim ante dehiscent
Adtonitae magna ora domus. Et talia fata
Conticuit. Gelidus Teucris per dura cucurrit
Ossa

45 *Tum virgo* quidam ap. Seru. III. Aen. 370. 46 *plurima fanti* Schol. Stat. Theb. X, 164. 49 *Et r. f. c. domat* Lutat. ad Stat. VIII. Theb. 202. 50 *Non* Parrh. *afflataque n.* Goth. sec. Mox, vt nunc interpungitur, *quando* est pro quandoquidem, siquidem, vti et Seruius interpretatur. Mihi oratio maiorem vim habere videtur, si distinxeris: *Nec m. sonans. Adflata est n. quando Iam propiore dei: cessas in vota precesque, Tros, ait, Aenea?* 51 *deo* pauci codd. et plerique a m. pr. vel sec. *et propiore* Doruill. *cesses* pr. Menag. 52 *Aeneas* Sprot. et Goth. alt. *neque enim* Heins. ex scriptis pro *nec enim — dehiscunt* Leid. vn. 53 *magnae* Ven. *domos* tert. Rottend. Mox *Vt t. f. Conticuit*, *g.* coni. Heins. 54 *dira* praefert Vptonus ad Spencerum *Faery Queen* p. 538. vt sint horroris plena.

subterranei meatus, *σύριγγες*, vt in Aegypto appellabantur. Vbi itaque in interiore antro, adyto, Sibylla vaticinia effaretur, remeabat vox per infinitos hos canaliculos seu spiramina et exitus; quae res ad religiosum horrorem valde accommodata esse debuit. Paolum V. D. desero in his interpretandis. v. Antiqq. Puteol. fol. 29.

45—54. Tempus ad oraculum precibus poscendum, vt ex v. 51 apparet. *Cessas in vota* exquisitius dictum puta pro, cessas facere vota, vel ad vota facienda. Sentit Sibylla statim in aditu templi dei afflatum. Locus de furore vatum egregius. *Nec comtae mansere comae* seu resolutae, vt in sacris mos erat seu horrentes. cf. Seneca Agam. 712. 3. seu iactatae, vt Tibull. II, 5, 66. quod malim ex Val. Fl. I, 208. 9. imitatione; etsi etiam euulsas de Pythia comas memorari videas. v. loca a Cerda ad v. 48. laudata. — *nec m. sonans.* v. V, 649. I, 328. et Exc. XIII. ad lib. I. p. 122. Quae Spencius V. Cl. Polym. Dial. XVI. comparat de Fama Aen. IV, 176. de Alecto VII, 448. de Tisiphone Ge. III, 553. paullo

Digitized by Google

Ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo: 55
Phoebe, grauis Troiae semper miserate labores,
Dardana qui Paridis direxti tela manusque
Corpus in Aeacidae; magnas obeuntia terras
Tot maria intraui, duce te, penitusque repostas
Massylum gentis, praetentaque Syrtibus arua; 60
Iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
Hac Troiana tenus fuerit Fortuna secuta.
Vos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
Dique deaeque omnes, quibus obstitit Ilium, et ingens
Gloria Dardaniae. Tuque, o sanctissima vates, 65

55 *funditque* Heins. ex scriptis. Vulgo *fuditque*. at pr. Moret. a m. pr. *fundensque*. 57 *direxit* Sprot. a m. pr. *diresti* Parrh. *directi* Goth. tert. cum Rom. 59 *penisque r.* Rom. quod Pierius explicat: ad Poenos vsque. Sed est librarii lapsus. 60 *Massylum* multi librarii peccant; vt et al. 61 *fugientes* octo codd. ap. Burm. Sed etiam V, 629. *Italiam sequimur fugientem*. 62 *fuerat* Montalb. 64 *Ilion et* Doruill. *Ilion ingens* alii Pierii; lapsu quem alias quoque vidimus. 65 *Dardanidum* ed. Ven. *parcite* aliquot Pier.

paullo diuersa sunt. — 52. *enim*, vt alias pro, vero. *attonitae magna ora domus*, ad interioris maioris antri, tamquam adyti, fores. *attonitae*; vt rei inanimatae tribuatur sensus. Nec tamen male Seru. facientis attonitos, stupendae; vt, *mors pallida*, *tristis senectus*. Videtur autem antiqua religio templorum fores nonnunquam ita machinis instruxisse, vt diuinitus, nulla hominum opera aperiri viderentur: inprimis in oraculis. Eo spectabat nota Seruiana, cuius fragmentum habemus: *Trahit hoc de Matris Deum templo, quod non manu, sed precibus, aperiebatur*.

56 — 62. Semper a Troianorum partibus stat Apollo in Homero. — 57. Fusius Il. χ, 359. 58 — 60. omnia in maius aucta. pro Poenis *Massylos* tamquam vicinos, et *Syrtes*, tamquam Africae adiacentem oram. cf. Excurs. IV. ad lib. I. *praetenta* cf. III, 692. — *Italiae fugientis* v. sup. V, 629. *Troiana Fortuna*, aduersa sc. Mox *obstitit*. quae consiliis nostris obsistunt, inuisa sunt.

65 — 68. Vide v. 84 sqq. *Da*, Seruius: *dic, vtrum possimus considere*. Sed recte Burmannus alteram interpretationem tuetur: *da*, fac, effice, vt passim, v. c. XII, 97. — pro *mos considere*, quam grauiter ista v. 67. 68!

Digitized by Google

Praescia venturi, da, non indebita posco
Regna meis fatis, Latio considere Teucros,
Errantisque deos, agitataque numina Troiae.
Tum Phoebo et Triuiae solido de marmore templum
Instituam, festosque dies de nomine Phoebi. 70
Te quoque magna manent regnis penetralia nostris.
Hic ego namque tuas sortis, arcanaque fata,
Dicta meae genti, ponam, lectosque sacrabo,
Alma, viros. Foliis tantum ne carmina manda;
Ne turbata volent rapidis ludibria ventis. 75
Ipsa

66 Bene Burmannus distinxit post *fatis*. Alii sic: *da (non i. posco) Regna m. f.* 67 *consistere* Rom. et aliquot codd. quos Vrsinus viderat, Goth. sec. cum tribus ap. Burm. perpetua varietate. cf. I, 572. III, 162. et al. 69 *templa* vulgg. edd. ante Heinf. et codd. sed fere recentiores, vt tres Goth. Et poterat illud placere, quoniam de vno templo Dianae cum Apolline dicato Romae non constabat. Sed Spanhemius, iam Burmanno laudatus, de vsu et praest. Num. T. II. p. 129 ex Varrone LL. VI. affert locum, vnde Noctilucae templum in Palatio fuisse, h. e. Dianae, constat. 70 *Constituam* Rom. Vrsin. et Seru. ad III, 274. Sed poëta exquisitius verbum h. l. sequi maluit. 70 *diis* Witt. 71 *nostris p. regnis* Hamb. pr. et Diomedes lib. I. 72 *tuis* alter Hamb. *Achaica fata* idem. 73 *imponam* Parrh. *ponam genti* Mentel. alter. 74 *tantum foliis* Parrh. *nec c.* tres ap. Burm. porro *nomina* Ald. Iunt. Goth. pr. et Nonius in *ludibria*. cf. sup. III, 445.

69—74. Ad templum in Palatio ab Augusto factum respici, vt Aeneas ex posterorum persona vota faciat, iam Seruius notauit. cf. Sueton. Octau. 29. *festos dies*, ludos Apollinares ab eodem institutos. 71—73. libros Sibyllinos et XVuiros iis inspiciendis. Seruati autem illi libri primum in Capitolio, ab Augusto vero sub Apollinis Palatini basi conditi; vt ex Suetonio notum Octau. 31. et Tibullo II, 5, 1. *Phoebe faue, nouus ingreditur tua templa sacerdos*, Quindecemuir Messala. haec igitur sunt *penetralia*. Neque Ouidius intelligendus aliter, etsi rem ita esse fert, quasi templum et sacra habuerit, Met. XIV, 128. *Templa tibi statuam, tribuam tibi thuris honorem.*

74—76. Exsequitur Aeneas Heleni praeceptum, sup. III, 443. 457. *Ipsa canat.* Tota de Sibylla fabula ad antiquissima pertinet tempora; ex iisdem etiam petita esse puta folia arborum, quibus illo aeuo scribebatur, nondum alia meliore materia inuenta.

77—80.

Digitized by Google

Ipsa canas oro. Finem dedit ore loquendi.
At, Phoebi nondum patiens, inmanis in antro
Bacchatur vates, magnum si pectore possit
Excussisse deum. Tanto magis ille fatigat
Os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo. 80
Ostia iamque domus patuere ingentia centum
Sponte sua, vatisque ferunt responsa per auras.
O tandem magnis pelagi defuncte periclis:
Sed terra grauiora manent. In regna Lauini
Dardanidae venient; mitte hanc de pectore curam: 85
Sed non et venisse volent. Bella, horrida bella,
Et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
Non Simoïs tibi, nec Xanthus, nec Dorica castra

76 *finem dedit ore loquendi.* Fuisse, videntur iam ante Cerdam, quibus haec ab aliena manu assuta esse viderentur, offensi forte et illi vocis *ore* pleonasmo, satis et alibi obuio v. Burm. tamen Seruius quoque in eo arguratur. Sed bene laudant Intpp. Lucilii versum: *Haec vbi dicta dedit, pausam facit ore loquendi*, ap. Nonium in *pausa.* 78 *posset* Rom. et Hamb. alt. 79 *excussisse* Doruill. vt solent recent. librarii. *excussura* Barthius ex suo codice. 80 *rapidum* multi ap. Burm. 81 *namque* alter Hamb. 82 *vatisque ruunt* idem *sub auras* Sprot. et Goth. sec. vt alibi. 83 Duae codicum sectae: altera, duce Romano, *terra*; et hoc sonantius; altera, Mediceo duce, *terrae*; quod non, vt *humi, terrae,* interpretari malim, sed *terrae pericula*, vt Pierius quoque facit. *terris* Parrh. *maiora manent*, Sprot. — *et regna* nonnulli Pierii; quod Heins. ad II, 781. illustrat. cf. IV, 236. et ad I, 2. — *regna Latini* alios legere narrat. Sed nec prolepsis nec metri ratio quemquam tenere debuit v. sup. I, 2. et v. 258. 270. Sunt *regna Lauinii.* 85 *pone hanc* Vratisl. *dimitte hanc p.* Leid. et pr. Moret. 86 In *et* turbant librarii; et vel omittunt, vel scribunt: *Sed non euenisse, sed non aduenisse.* Etiam *volunt* Mentel. pr. 87 *cernam* Moret. sec. male. 88 *Nec S.* Doruill.

77 — 80. Ornate omnia; a domandis equis translata verba (cf. v. 100. 1.) ad vatem, quae nollet deum recipere, ἐνθεάζειν, cum diuina vis crederetur corpus mortale, tamquam sui non capax, grauiter vexare. *bacchatur* pro simplici discurrit, v. sup. IV, 301. *Fingitur* equus a magistro *premendo*, h. e. pressus frenis, compressus, coercitus. cf. sup. I, 63. Non h. l. *os* fingitur; vt fere Intpp. volunt.

81. 82. v. sup. ad 45 — 54. cf. Callim. in Apoll. 3. 6. 7.

83 — 89. secundum Heleni praedictionem sup. III, 458 — 460. cf. praeclarum locum Tibulli

Defuerint. Alius Latio iam partus Achilles,
Natus et ipse dea. Nec Teucris addita Iuno 90
Vsquam

89 *Defuerunt* alter Hamb. cum glossa, *in labore.* 90 *abdita* multi ap. Pier. ex more. Heumannus olim coni. *nec Teucris (addit) Iuno*; sed repressus ab Burmanno ad h. l.

bulli II, 5, 39 sqq. vbi Sibyllae oraculum latius expositum est. *in regna Lauini.* ad Lauinium. hoc tandem manifestum de aditus ad Italiam loco vaticinium (cf. Disquis. *de rer. in Aen. tract. inuentione.*) Reliqua egregie ad horrorem partim rerum exemplis et verborum ornatu, partim comparatione cum rebus Troianis, quarum quanta vis ad Aeneae animum recordatione esse debebat! — 87. iam Homero frequentata rei imago Il. κ, 329. *Dorica castra*, sup. II, 27 — 86 sqq. Eadem calamitatum series renascetur. cf. inf. X, 60, 61, 62. *Alius L. i. p. Achilles*, Turnus Veniliae f. v. inf. X, 76. Nec hoc sine veterum exemplo. v. c. Eurip. Troad. 614. 615. φεῦ φεῦ· Ἄλλος τις Αἴας, ὡς ἔοικε, δεύτερος Παιδὸς πέφηνε σῆς. cf. Ecl. IV, 36.

90. *Nec Teucris addita Iuno Vsquam aberit.* Interpretatio loci e veteribus nobis seruata est. Macrob. VI. Sat. 4. vnum ex iis locis esse docet, in quibus vetustum verbum seruauerit poëta. *addita, id est, affixa, et per hoc, infesta. Hoc iam dixerat Lucilius lib. XIV. bis versibus: Si mihi non praetor siet additus atque agitet me, Non male sic ille, vt dico, me extenderat vnus*; Etiam Seruius: *addita Iuno, inimica. Est autem verbum Lucilii et antiquorum: vt Plautus Aul. III, 6, 16. Argus, quem quondam Ioui Iuno custodem addidit.* Sed alterum hoc Plauti ex iis potius exemplis est, quae doceant, quomodo voc. *additus* in hunc significatum transire potuerit. Scilicet *custodem dari, addi*, voc. proprium est; v. c. inf. IX, 649. *Tum comitem Ascanio pater addidit*; et Horat. III, 4, 79. *nequitiae additus Custos*, vultur, qui Tityi iecur obseruat. Iam autem qui *custodes additi* sunt, inprimis peccare volentibus, iidem molesti sunt, difficiles, odiosi, infesti. Nota res iam ex VV. DD. disputationibus. Adi vel Gesneri Thesaur. LL. h. v. Virgilium imitatus est in vocis vsu Silius II, 595. *agit addita Erynnis.* Paullo aliter comparata sunt exempla, in quibus *addi* vel *additi esse* dicuntur, qui non sine molestia aliqua accedunt ad nos, vel quae nobis contingunt ingrata. v. c. ap. Stat. II Theb. 320. *Et, qua non grauior mortalibus addita cura, Spes.* Ad hoc genus referenda loca, quae afferunt Drakenb. ad Silium l. c.
Gronou.

Digitized by Google

Vsquam aberit: Quum tu supplex in rebus egenis
Quas gentis Italum, aut quas non oraueris vrbis!
Caussa mali tanti coniux, iterum hospita Teucris;
Externique iterum thalami.
Tu ne cede malis: sed contra audentior ito, 95
Quam tua te Fortuna sinet. Via prima salutis,
Quod minime reris, Graia pandetur ab vrbe.
Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
Horrendas canit ambages, antroque remugit,

 Obs-

91 *Vsque* Ven. *Nusquam a. tum tu* Parrh. *tunc tu* pr. Hamb. pro var. lect. *vt rebus* Leid. vnus. 92 *erraueris* Wall. 93 *Teucri* pr. Moret. Ceterum male, vt fit, distingui videtur, etsi Seruii exemplo. Melius: *Caussa mali tanti coniux iterum, h. T.* Sic et mox *iterum thalami.* 94 *Extremique* Moret. sec. 95 *crede* Goth. tert. *et* a pr. m. Medic. *audacior* alter Hamb. et bini Goth. *audatior* Wall. *ardentior* Leid. et Hug. a m. pr. 96 Vt plus audeat, quam fata permittant, vix videtur bonum consilium esse; multo minus Aeneae datum, cuius omnia consilia ad fatorum ordinem a poëta attemperata sunt. *Quam* pro *quantum* vt cum Heinsio et Burmanno accipias, durum esse puto. Accedo igitur viris doctis, vt legendum existimem, *Qua*, ea via, qua; nec tamen adeo longe in malis propulsandis progredi fata te sinent, sed paratum est auxilium: *Via prima s.* Atque fuit haec lectio etiam in libris plerisque Pierii; forte recentibus. Nam veteres omnes in *quam* conspirant. In his tamen particulis, inprimis cum comparatiuus in errorem tam facile inducere debuerit, nolim librariorum fidei tam multum tribuere. Alii legunt *Quum*, quod vix probes. Toupius V. Cl. Epist. Crit. p. 171. *Lego, vt mihi quidem videtur, certissime: Quo* tua te fortuna *feret.* Hoc est, poëtae dictionem per lusum variare, non, corrupta emendare. — *sinat* Oudart. 98 *Cumana* Doruill.

Gronou. ad Senec. Herc. fur. 1237. et al. non ad prius. Adde Val. Fl. VI, 181. Aliter rem expedire voluisse videtur Burmannus, qui ita ordinat verba: „*nec Iuno aberit Teucris, addita* scilicet aliis hostibus, Turno et reliquis.„ hoc vero multo durius; etiam si iungere velles: *nec aberit addita*, h. e. addetur, accedet sc. noua hostis. Si quis nondum vllo interprete inspecto locum legat, is haud dubie ita accipiet: *nec deerit* in Italia *Iuno, addita Teucris*, quae semper Troianis adesse, iis instare, eos vrgere, persequi, solet. — Eas res infesti animi esse, quis dubitet?

91 — 97. *oraueris* v. lib. VIII. Euandrum et Agyllinos Etruscos. *in rebus egenis*, angustis, periculosis. Noli cum Seruio et aliis de fame accipere.

— *coniux*

Obscuris vera inuoluens. Ea frena furenti 100
Concutit, et stimulos sub pectore vertit Apollo.
Vt primum cessit furor, et rabida ora quierunt;
Incipit Aeneas heros: Non vlla laborum,
O virgo, noua mi facies inopinaue surgit.
Omnia praecepi, atque animo mecum ante peregi. 105
Vnum oro: quando hic inferni ianua regis
Dicitur, et tenebrosa palus Acheronte refuso:
Ire ad conspectum cari genitoris et ora
Contingat: doceas iter, et sacra ostia pandas.

Illum

101 *Incutit* pr. Hamb. pro var. lect. *Quatere frena* proprie de aurigantibus. *versat* aliquot Pier. cum Goth. sec. Sed hoc ad orationem vulgarem propius accederet. 102 *Vt tandem* Parrh. *rapida* multi et hic. v. sup. 80 et 49. 104 *noua non f.* Exc. Burm. *mihi* Rom. hic et alibi. Scilicet eodem res redit, si syllabas contractas scriptura quoque, an tantum pronuntiatione, tollas. Sed constantia in his seruanda est. *surget* Zulich. 105 *percepi* multi scripti et editi. Sed *praecepi* Rom. Medic. et alii vetustiores cum Seruio. Et hoc eruditius. cf. inf. X, 278. — *ipse peregi* Seneca Epist. 76. et Eugraph. in Terent. 106 *i. i. Ditis* Leid. vnus, et Franc. in margine; ex interpret. 109 *Contingit* aliquot Pier. at Romanus: *Vnum oro — Ire* ad *c. c. genitoris, et ora Contingam.*

— *coniux* Lauinia, vt olim Helena. 96. v. Var. L. *Graia ab vrbe*, Pallanteo Euandri.

100. Euenta rerum obscuris verbis prodit. Imitatur locum Lucanus I, v. 637. 8. Pompon. Sab. „vera, *quae vera futura* „*erant*. Probus ait, *vera, lucida*. Alexander (Grammaticus, vnus ex vetustis poëtae interpretibus) „*a quo accepit Sergius*, (leg. Seruius) pro, *veris* „*obscura miscens*, male haec.„ — 100. 1. cf. v. 79. 80. *stimulos sub p. vertit*, h. e. in pectore figit. Sed plus inest alteri verbo; continuato sc. ictu. *Frena* et *stimulos*, ad furorem declarandum a Tragicis habet poëta; forte ex οἴστρος natos. Inter loca, quae Interpr. laudant, vnus est accommodatus Euripidis (Iphig. in Taur. 935.) de furiis: ἠλάστρουν θεαί. Ὡς αἱματηρὰ στόμι' ἐπεμβαλεῖν ἐμοί. Mox *facies* est species, genus; *surgit*, exquisite, euenit, occurrit. Scilicet audierat Aeneas omnia a patre V, 730. 1. et Heleno III, 458. *praecepi*. Non male Aeschylus comparatur Prometh. 101—3. *peregi* pro vulgari, exegi, perpendi.

106—9. *ianua regis* h. e. palatii vel regni aditus. *tenebrosa palus Acheronte refuso*. Cum Ache-

Illum ego per flammas, et mille sequentia tela 110
Eripui his humeris, medioque ex hoste recepi:
Ille meum comitatus iter, maria omnia mecum,
Atque omnis pelagique minas coelique ferebat
Inualidus, vires vltra sortemque senectae.
Quin, vt te supplex peterem, et tua limina adirem, 115
Idem orans mandata dabat. Gnatique patrisque,
Alma

111 *reuelli* Bigot. In *recepi* argutati sunt veteres Grammatici. v. Seru. et Pompon. Sab. Sed *recipimus* et recuperamus non modo amissa, sed ea quoque, quae ne amitteremus metuendum erat. 113 *coelique minas pelagique* Medic. et Wall. 115 *et* abest a plerisque Pier. et Heins. comparet tamen in Medic. et Rom. Sed abesse posse nemo dubitet. *lumina*, *numina* etiam hic in libris. 116 *Ille o.* pr. Hamb. *ipse o.* Hugen. Ex Pier. alii *Id me orans*, alii *Id memorans*. Tertius Rottend. *Dememorans*. — *gnati*, *nati* et in nonnullis *geniti* legitur ap. Pier.

Acherontem mox in inferis locis poni a poëta videamus, recte Seruius, et ex eo Pomponius, pronuntiant: *Auernum significat, quem vult nasci de Acherontis aestuariis.* Vt Auernus adeo sit Acherontis (cui *aestus* tribuitur inf. v. 296. 7.) ex inferis partibus exundantis et supra crateris sui labra exuberantis (refusi) aqua; ductum ex Platone; in cuius Phaedone p. 83. B. Frf. Tartarus omnes amnes recipit, aqua autem αἰωρεῖται δὴ καὶ κυμαίνει ἄνω etc. paullo aliter quam apud Homerum Odyss. κ, 514. Cocytus Stygis ἀπορρώξ est. At Valer. Fl. IV, 594. Illis (iuxta Heracleam Paphlagoniae) *Acheron— vastoque exundat hiatu Fumeus* et de eodem Apollon. II, 747 κοίλη δὲ φάραγξ κατάγει μιν ἄνωθεν. Ipse enim Acheron in imis terrae radicibus: Κυάνεον δ' Ἀχέρονθ', ὃς ἔχει ῥιζώματα γαίης. Orph. Hymn. XVII, 10. De his ipsis autem locis Vlyssis aditu celebratis agens Lycoph. v. 695. καὶ Χερουσίαν Ῥοχθοῖσι κυμαίνουσαν οἴδματος χύσιν, et eundem in sensum Silius *eructare* dixit in loco ex Marone expresso X, 425. *specus - eructat acerbam Cocyti laxo suspirans ore paludem.* Est itaque *refusum* paullo aliter dictum atque ex communi vsu ἀνάχυσις, vt in illo Geographi: Ἀχερουσία λίμνη, ἀνάχυσίς τις τεναγώδης θαλάσσης. Strabo V, p. 243. D. — Mox *sacra ostia*, vt Homericum θεῖα, et inf. 573. (non vt Seru.) cuius voc. significatus latissime patet, vt in nostris linguis nihil sit, quod satis respondeat.

116. *mandata dabat* sup. V, 735. *Hecate:* nam sup. v. 35 *Phoebi Triuiaeque sacerdos.*

Digitized by Google

Alma, precor, miserere. Potes namque omnia: nec te
Nequidquam lucis Hecate praefecit Auernis:
Si potuit manis arcessere coniugis Orpheus,
Threïcia fretus cithara fidibusque canoris: 120
Si fratrem Pollux alterna morte redemit,
Itque reditque viam toties. Quid Thesea, magnum
Quid memorem Alciden? et mi genus ab Ioue summo.
Talibus orabat dictis, arasque tenebat.
Quum sic orsa loqui vates: Sate sanguine diuom, 125
Tros

119 *accersere* male et hic multi. 121 *Sic f.* Schol. Statii v. Heins. 122 *Quid Thesea, magnum Q. Alciden* distinxit Heins. ex Mentel. Addit Burmannus Witt. et alios. Librariis equidem tantum non tribuam. Sed iam veteres Grammatici super interpunctione disceptauere. v. Seru. et Pompon. Sab. Male eos habet, quod *Thesea* dicat *magnum*, qui sacrilegus fuerit, et qui *sedet aeternumque sedebit Infelix Theseus* inf. 617. 618. quasi vero *magnus* semper philosophicam aliquam virtutem designet. Ratio petenda erat ex elegantia poëtica optimorum poëtarum vsu frequentata, et ad animum et ad auditum iucunda, vt epitheton potius ad posterius, quam ad prius referatur: *Quid Thesea, magnum Quid m. Alciden!* 123 *Alcidemque, mihi genus* tres ap. Burm. *a Ioue* duo cum binis Goth. et *summo est* sec. Moret. 124 *tenebant* pr. Moret. 125 *Cum sic* Heins. ex Medic. et aliis; alii *tum* et *tunc*.

119. 120. Statii imitationem notarunt VV. DD. Silu. V, 3, 271 sqq. — *fretus*. Homericum *πίσυνος*, et in hac ipsa re Orph. Arg. 42. Ἡμετέρῃ πίσυνος κιθάρῃ. simpl. pro ope citharae.

121. 2. Vt cum Castore, qui mortali patre, Tyndareo, natus erat, immortalitatem communicaret Pollux Ioue patre natus, hoc a diis consequutus est, vt, quoties ipse ad inferos se contulisset, fratri apud deos interim versari liceret. Hinc alternis sedes mutatae. Fabula varie a poëtis tractata et ornata. Fundus Odyss. λ, 302. 3. — Etiam Theseus et Hercules memorantur, quatenus inferos adiere. v. inf. 392 sqq. Aliter v. 618.

124. *aras tenebat*. Notissimus precantum mos. Si tamen teneas animo, Aeneam in ipso limine templi vel antri substitisse (cf. mox v. 151. et is perpetuus veterum mos, si deum consulerent) dum vates penetraret ad adytum, v. 98. ara difficultatem habere potest, quo loco sita fuerit. Sed si ad limen substiterunt consulentes deum, de tota ea parte intelligendum, quae vsque ad adytum patebat, adeoque πρόναος et ipse ναὸς intelligendus.

125 — 132. *Auernus* h. l. simpl. pro locis inferis; non vt inf.

Tros Anchisiade, facilis descensus Auerno.
Noctes atque dies patet atri ianua Ditis:
Sed reuocare gradum, superasque euadere ad auras,
Hoc opus, hic labor est. Pauci, quos aequus amauit
Iuppiter, aut ardens euexit ad aethera virtus, 130
Dis geniti potuere. Tenent media omnia siluae,
Cocytusque sinu labens circumuenit atro.
Quod si tantus amor menti, si tanta cupido est,
Bis Stygios innare lacus, bis nigra videre
Tartara; et insano iuuat indulgere labori; 135
Adcipe,

126 *Anchisiada* Medic. a m. pr. et tert. Moret. eleganter, Heinsio iudice. Alii *Anchisiadae, Anchisiades.* — *discensus* tres ap. Burm. — *Auerno* nota elegantia pro *ad Auernum* reposuit Heinsius cum melioribus, nisi quod fere habent: *Auerno est.* Vulgo *Auerni*, quod vulgare esset. *Auerni est* Gud. a m. sec. Scilicet etiam h. l. duas codicum familias agnoscas: Romanus ducit alteram, *Auerni*, alteram Mediceus, vel is, vnde exscriptus ille est, *Auerno.* Pompon. Sab. „*Auerno*, ad *Auernum*. Sic legit Apronianus.„ 128 *gradus* sec. Moret. sed v. Burm. 130 *audens* alter Hamb. *auexit* Leid. vn. *in aethera* aliquot ap. Burm. 132 *Cocytos* Medic. et alii. *circumuenit* post Pierium et Gifan. ap. Guell. Heinsius e melioribus omnibus reposuit lateque adstruxit exemplis. Adde Wass. ad Sallust. Iug. 71. et alios. Vulgg. *circumfluit.* Scilicet *circumuenire* exquisita et docta ratione dictum pro, *circumire, circumdare, circumfluere*; quae vulgaria verba sunt. 133 *Quin si* coni. Heins. et Goth. sec. *Quid*; sed cf. II, 10. — *t. amor, menti si* duo interpungunt. *mentis* alter Hamb. *est* deest Menag. pr. Goth. sec.

inf. 237 sq. sed vt in Ἀχέρων δυσέξοδος vel ἀνέξοδος. v. Vrsin. et rel. — 129. Pauci ἥρωες διογενεῖς, si fuerint θεοφιλεῖς et καλοκἀγαθοί. Sententiam v. 126—8. interpretatur Seneca Herc. f. 675 sq. *aequus*, propitius h. l.

132. *siluae* memoratae tenebrarum et caliginis significandae caussa; ducta imagine ab Auerni situ v. Exc. II. *Cocytum, Stygem, Acherontem*, promiscue ponit poëta. — *sinu* praeclare, de cursu fluuii, qui ambit locum.

133—135. *Bis*, nata rei perceptio haec ex Homericis Odyss. μ, 22. Σχέτλιοι — Διθανέες etc. Sed „Pollio admiratur, „cum Aeneas esset futurus deus, „cur dicat bis. Soluitur hoc, „quia apud Homerum (Odyss. „μ, 600 sq.) Vlysses vidit vmbram Herculis apud *inferos.*„ Recte hoc. Ceterorum Grammaticorum argutias vide ap. Pompon.

Adcipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer. Hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt conuallibus vmbrae.
Sed non ante datur telluris operta subire, 140
Auricomos quam quis decerpserit arbore foetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo auolso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum 145
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem; 150

Dum

136 *opaco* Medic. a m. pr. 139 *plaudunt* Rom. 140 *opaca* Doruill. a m. pr. 141 *quam qui* Medic. alter Mentel. et Colot. quod exquisitius putem, pro *quam si quis.* — *discerpserit* multi ap. Pier. et Burm. male. *decerpit ab arbore* notaui ex Io. Sarisber. lib. VIII. p. 690. ed. Amst. 143 *defuit* Oudart. 144 *similis* Medic. *f. vena m.* Menag. pr. 145 *inuestiga* Doru. a m. sec. *oculis, ramumque r.* Goth. tert. a m. sec. 146 *sequatur* Bigot. 147 *nec v.* Rom. 148 *poteris duro* pr. Hamb. 150 *totusque i. f. classe* pr. Rottend.

pon. Sab. et Seruium. *insanus labor* pro vulgari, magnum ausum, coeptum, ardua res.

136—149. Locum respexit Claudian. de R. Pros. II, 290 sqq. — 137 ornate, pro, ramus aureus cum foliis aureis. *vimen* est ipsius rami, virga. Male alii aliter. De ramo aureo v. Excurs. ad h. v. *Iuno inferna*, Proserpina, alias Stygia, vt *Iupiter infernus*, καταχθόνιος, de Plutone. cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 372. *Auernam Iunonem* Ouidius dixit hac ipsa in narratione Met. XIV, 114—140 *telluris operta*, simpl. loca infera, quatenus sub terra. Male argutantur. — 143. 4. ornate; in rami auulsi locum alius succrescit. Mox *rite carpe* — si fatale tibi est, inferos adire.

149 — 155. ante oculos Iliad. χ, 386. Κεῖται παρ' νήεσσι νέκυς ἄκλαυτος, ἄθαπτος Πάτροκλος. Obserua verborum proprietatem — *pendes* pro vulgari haeres — *sedes* de sepulcro alii, alii de terra admodum dure accipiunt. v. Burm. Cur non locum

Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis,
Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore. 155
Aeneas maesto defixus lumina voltu
Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat
Euentus animo secum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant: 160
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
Vt venere, vident indigna morte peremtum;
Misenum Aeoliden: quo non praestantior alter
Aere ciere viros, Martemque adcendere cantu. 165

Hecto-

151 *pendis* Witt. *pendens* Rom. et Oudart. 152 *Sedibus ante suis refer et conde* Doruill. 153 *haec p.* Parrh. *sumto, sumpto* aberratt. librariorum ap. Burm. 154 *lucos Stygiis et r.* ita Medic. a m. pr. et Romanus, quod mireris, in idem vitium conspirat. Alii ap. Pier. et Heins. *Stygis et r.* alii *Stygios et r.* inuito metro. Sed *Stygios, regna i. v.* per appositionem bene firmat Heins. 155 *immutuit* Doruill. *orbe* Medic. a m. pr. 156 *maestoque affixus* Gud. a m. pr. 157 *Progreditur* Medic. in marg. *Egreditur* multi ap. Pier. et Burm. male. Non videbant *ingredi* esse, incedere. 159 *pariter* Goth. tert. *fixit* Medic. a m. pr. *firmat* Doru. *figit v. curis* Parrh. 160 *ferebant* post Pier. defendit Heins. Alii *ferebant*. 161 *exanimum* plerique, sed alterum ex Medic. aliisque adsciuit Heinsius, auri vt consuleret. Mox *atque*, statim, esse vult Burm. vt Georg. I, 203. vbi v. Puto exprimi *ἔτι*. 165 de Hemistichio a poëta inter recitandum adiecto fabulam v. ap. Seru.

cum comparant inf. v. 371. *Sedibus vt s.* et v. 328. *quam sedibus ossa quierunt.* Errant Manes insepulti vel circa corpus vel circa Stygem. Notissimae res v. Obs. ad Tibull. III, 2, 15. Piaculare autem sacrum v. 153. non tam ad purgandam classem a contactu insepulti cadaueris valere debet, quam ad placandos inferos, quos est accessurus; omnino enim ad inferos nonnisi expiati et placatis Manibus accedunt heroes apud ceteros quoque poëtas cf. Cerda — *prima* v. 153. est pro, prius, ante.

160. 1. pro vulgari: sermones serebant super variis rebus. Ceterum miror, cur non in Palinuri insepultum corpus incidat

Adcipe, quae peragenda prius. Latet arbore opaca
Aureus et foliis et lento vimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer. Hunc tegit omnis
Lucus, et obscuris claudunt conuallibus vmbrae.
Sed non ante datur telluris operta subire, 140
Auricomos quam quis decerpserit arbore foetus.
Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
Instituit. Primo auolso non deficit alter
Aureus; et simili frondescit virga metallo.
Ergo alte vestiga oculis, et rite repertum 145
Carpe manu. Namque ipse volens facilisque sequetur,
Si te fata vocant: aliter, non viribus vllis
Vincere, nec duro poteris conuellere ferro.
Praeterea iacet exanimum tibi corpus amici,
(Heu nescis) totamque incestat funere classem; 150
Dum

136 *opaco* Medic. a m. pr. 139 *plaudunt* Rom. 140 *opaci* Doruill. a m. pr. 141 *quam qui* Medic. alter Mentel. et Colot: quod exquisitius putem, pro *quam si quis*. — *discerpserit* multi ap. Pier. et Burm. male. *decerpit ab arbore* notaui ex Io. Sarisber. lib. VIII. p. 690. ed. Amst. 143 *defuit* Oudart. 144 *similis* Medic. *f. vena m.* Menag. pr. 145 *inuestiga* Doru. a m. sec. *oculis, rimumque r.* Goth. tert. a m. sec. 146 *sequatur* Bigot. 147 *nec v.* Rom. 148 *poteris duro* pr. Hamb. 150 *totusque i. f. classe* pr. Rottend.

pon. Sab. et Seruium. *insanus labor* pro vulgari, magnum ausum, coeptum, ardua res.

136—149. Locum respexit Claudian. de R. Prof. II, 290 sqq. —137 ornate, pro, ramus aureus cum foliis aureis. *vimen* est ipsius rami, virga. Male alii aliter. De ramo aureo v. Excurs. ad h. v. *Iuno inferna*, Proserpina, alias Stygia, vt *Iupiter infernus*, καταχθόνιος, de Plutone. cf. Fabrett. ad Tab. Iliac. p. 372. *Auernam Iunonem* Ouidius dixit hac ipsa in narratione Met. XIV, 114—140 *telluris operta*, simpl. loca infera, quatenus sub terra. Male argutantur. — 143. 4. ornate; in rami auulsi locum alius succrescit. Mox *rite carpe* — si fatale tibi est, inferos adire.

149 — 155. ante oculos Iliad. χ, 386. Κεῖται παρ' νήεσσι νέκυς ἄκλαυτος, ἄθαπτος Πάτροκλος. Obserua verborum proprietatem — *pendes* pro vulgari haeres — *sedes* de sepulcro alii, alii de terra admodum dure accipiunt. v. Burm. Cur non locum

Digitized by Google

Dum consulta petis, nostroque in limine pendes.
Sedibus hunc refer ante suis, et conde sepulcro.
Duc nigras pecudes: ea prima piacula sunto.
Sic demum lucos Stygios, regna inuia viuis,
Adspicies. Dixit, pressoque obmutuit ore. 155
Aeneas maesto defixus lumina voltu
Ingreditur, linquens antrum; caecosque volutat
Euentus animo secum. Cui fidus Achates
It comes, et paribus curis vestigia figit.
Multa inter sese vario sermone serebant: 160
Quem socium exanimem vates, quod corpus humandum
Diceret. Atque illi Misenum in litore sicco,
Vt venere, vident indigna morte peremtum;
Misenum Aeoliden: quo non praestantior alter
Aere ciere viros, Martemque accendere cantu. 165

Hecto-

151 *pendis* Witt. *pendens* Rom. et Oudart. 152 *Sedibus ante suis refer et conde* Doruill. 153 *haec p.* Parrh. *sumto*, *sumpto* aberratt. librariorum ap. Burm. 154 *lucos Stygiis et r.* ita Medic. a m. pr. et Romanus, quod mireris, in idem vitium conspirat. Alii ap. Pier. et Heins. *Stygis et r.* alii *Stygios et r.* inuito metro. Sed *Stygios, regna i. v.* per appositionem bene firmat Heins. 155 *immutuit* Doruill. *orbe* Medic. a m. pr. 156 *maestoque affixus* Gud. a m. pr. 157 *Progreditur* Medic. in marg. *Egreditur* multi ap. Pier. et Burm. male. Non videbant *ingredi* esse, incedere. 159 *pariter* Goth. tert. *fixit* Medic. a m. pr. *firmat* Doru. *figit v. curis* Parrh. 160 *ferebant* post Pier. defendit Heins. Alii *ferebant*. 161 *exanimum* plerique, sed alterum ex Medic. aliisque adsciuit Heinsius, auri vt consuleret. Mox *atque*, statim, esse vult Burm. vt Georg. I, 203. vbi v. Puto exprimi *iira*. 165 de Hemistichio a poëta inter recitandum adiecto fabulam v. ap. Seru.

cum comparant inf. v. 371. *Sedibus vt s.* et v. 328. *quam sedibus ossa quierunt.* Errant Manes insepulti vel circa corpus vel circa Stygem. Notissima res v. Obs. ad Tibull. III, 2, 15. Piaculare autem sacrum v. 153. non tam ad purgandam classem a contactu insepulti cadaueris valere debet, quam ad placandos inferos, quos est accessurus; omnino enim ad inferos nonnisi expiati et placatis Manibus accedunt heroes apud ceteros quoque poëtas cf. Cerda— *prima* v. 153. est pro, prius, ante. 160. 1. pro vulgari: sermones serebant super variis rebus. Ceterum miror, cur non in Palinuri insepultum corpus incidat

Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
Et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
Postquam illum vita victor spoliauit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
Addiderat socium, non inferiora secutus. 170
Sed tum, forte caua dum personat aequora concha,
Demens, et cantu vocat in certamina diuos,
Aemulus exceptum Triton (si credere dignum est)
Inter saxa virum spumosa inmerserat vnda.
Ergo omnes magno circum clamore fremebant; 175
Praecipue pius Aeneas. Tum iussa Sibyllae,
Haud mora, festinant flentes, aramque sepulcri

Con-

168 *victor vita* aliquot ap. Burm. *sp. et armis* Doru. 170 *haud i.* Parrh. *interiora* alter Hamb. 171 *Sed dum, cum, tunc* aberratt. 172 *Veniens et c.* Goth. sec. *certamine* Gud. et Goth. duo. 173 *si c. fas est* duo Leid. Burm. laudat III. Georg. 391. 174 *immerserit* Goth. sec. 175 *circum magno* Montalb. 177 *festinent* Rom. *arasque* ed. Ven. *sepulcro* Gud. a m. pr. Franc. a m. sec.

cidat Aeneae cogitatio; qua tamen nulla prior esse debebat. Nisi quod Miseni cadauer in proximo littore iacet.

162 sqq. vide Exc. VII.

170. *non inferiora s.* docte et Graecorum more, pro, inferiorem, τὰ ἥττω pro τὸν ἥττονα. Aeneam Hectori aequiparat, vt inf. XI, 289. et al. cf. Seru. Mox 171. *concham* paullo durius pro tuba vel lituo posuit. Nam nec in *litui* (v. 167) proprietate est haerendum. Sic *lituum* et *tubam* paucos intra versus memorat Statius VI. Theb. 120. 128. *Tubicinem* Misenum vocat Propert. III, 18, 3. *Liticinem* Stat. IV, Silu. 7, 19. cf. Cerda — *demens* Homericum Νήπιος! Il. β, 38 et saepe al. — *exceptum* cf. sup. III, 332. ex ὑποδέχεσθαι, insidiis.

177. *aram sepulcri* exquisite, quod v. 215. *ingentem pyram* a formae similitudine. Sic et Seruius; qui tamen addit: *Probus tamen et Donatus de hoc loco requirendum adhuc esse dixerunt.* In Donati fragmentis interpolatis, quae habemus, nihil occurrit. At de altero Pompon. Sab. *Dicit aram, quia rogus, id est pyra, non fiebat sine aris, vt ait Probus.* Perperam. In seqq. ante oculos Odyss. μ, 11 sq. Il. ψ, 114 sqq. Adde Il. η, 417. 428 sq. ω, 662 sq. 787 sq. et locum inf. XI, 182 sqq. *Congerere* ex vsu. Apollonium (lib. I, 403.) Νήεον αὐτόθι βωμὸν laudat Guellius.

Iterum

Congerere arboribus; coeloque educere certant.
Itur in antiquam ſiluam, ſtabula alta ferarum:
Procumbunt piceae: ſonat icta ſecuribus ilex: 180
Fraxineaeque trabes, cuneis et fiſſile robur
Scinditur: aduoluunt ingentis montibus ornos.
Necnon Aeneas opera inter talia primus
Hortatur ſocios, paribusque adcingitur armis.
Atque haec ipſe ſuo triſti cum corde volutat, 185
Adſpectans ſiluam inmenſam, et ſic voce precatur:
Si nunc ſe nobis ille aureus arbore ramus
Oſtendat nemore in tanto: quando omnia vere
Heu nimium de te vates, Miſene, locuta eſt.

Vix

178 *adducere* Vratisl. ſed alterum et alibi. Burm. laudat II, 186. 461. XII, 674. 180 *acta* Goth. ſec. *ilix* Witt. 182 *ac voluunt* multi ap. Pier. et Burm. ac duo Goth. *et voluunt* Zulich. *auellunt* alter Hamb. Supra Georg. III, 378. *Aduoluere focis vt mos ignique dedere.* 183 *Aeneas nec non* Witt. *operi* Parrh. 184 *que* abeſt a tribus Burm. 185 *hoc* Montalb. *triſtis* Witt. *cum c.* Heinſ. e libb. Vulgg. *tum.* 186 *voce, ore, forte* legitur. *forte* Seruius interpretatur; vt tamen verſum inter tibicines (*cheville*) referat. Et hoc habet Medic. cum al. *ore* Longob. Pierii et pr. Hamb. ex v. 76. *voce* Romani codicis lectio eſt, quam et alii codd. exhibent, quamque bene retinuit Heinſ. 187 *aureis a. ramis* Montalb. 188 *in alto* alter Hamb. *o. vera* Ven. et Doru. non male. inprimis pro poëta. 189 *Heu n. vates de te* Montalb

Iterum poëta multum ornatus, (expende ſingula) in re tenui cumulauit; hoc quidem iam Ennii exemplo; Locum ſeruauit Macrob. VI, 2. Ad horum ductum ſequiores poëtae pigmenta ſua in ſimili re profuderunt Silius X, 526 ſqq. Statius VI, 88 ſqq. hic quidem ea cum copia, quae faſtidium faciat. cf. Columna ad Ennium p. 67 — Mox *piceae* proprie in rogis locum habent cf. Plin. XVI, 10. ſ. 18. 182. *de* montibus int. et v. 184. *accingitur*, ὁπλίζεται accingit ſe.

187 — 9. Vtinam nunc vt Gr. εἰ, εἰ γάρ. v. c. qui locus in manibus eſt, Hymn. Homer. in Apoll. 51 Δῆλ' εἰ γάρ κ' ἐθέλεις. quem ſi ita acceperis, emendatione non egere videbis; niſi forte ἐθέλοις. — *ſe oſtendat*, adpareat etc. nec tamen dubitandum, etiam hac arbore inuenta alteram vaticinii partem euentum eſſe habituram, quando etc.

Vix ea fatus erat, geminae quum forte columbae 190
Ipsa sub ora viri coelo venere volantes,
Et viridi sedere solo. Tum maxumus heros
Maternas adgnoscit auis, laetusque precatur:
Este duces, o, si qua via est, cursumque per auras
Dirigite in lucos, vbi pinguem diues opacat 195
Ramus humum. Tuque, o, dubiis ne defice rebus,
Diua parens. Sic effatus vestigia pressit;
Obseruans quae signa ferant, quo tendere pergant.
Pascentes illae tantum prodire volando,
Quantum acie possent oculi seruare sequentum. 200
Inde,

191 *e coelo* Parrh. 192 *insedere* Montalb. *s. loco* Exc. Burm. a m. pr. Mirum acumen e vett. seruauit Pompon. et ad v. 198. Seruius, vt *solum* sit pro aëre, et *sedere*, librarunt sese; forte, quoniam *cursum* sequitur pro volatu dictum, et v. 199. *pascentes*, quod tamen per interualla fieri putandum. — *cum m. b.* Sprot. 193 *agnoscat* Medic. cum al. *agnouit* alter Goth. *precantur* Gud. a m. pr. 195 *derigite* Gud. et Rom. In *opacat* haerebat Trappius; quid enim an exiguus ramus vmbra locum obscurare poterat? Addere forte voluit: et an auri fulgor vmbram loco inducere potuit? vide v. 204. Itaque coni. *inaurat*. Sed primum ramus cum frondibus et foliis cogitandus; et quidni huic, etsi ex auro, tribuat poëta id quod commune est omni frondi, vt vmbra obducat eam soli partem, cui respondet suo ad solem positu. Atqui hoc est *opacare humum* sc. quantam eius partem frondis vmbra attingit; non totum loci ambitum. 196 *tuque in d.* Menag. pr. 197 Duplex iterum codd. familia. Rom. cum aliis, *Alma p.* Mediceus cum al. *Diua p.* hoc recepit Heinf. 198 *quo s. ferant* coni. Vossius. sed columbae ferunt signum et ostentum, pergunt pascentes: *illae* multi ap. Burm. 200 *possunt* pr. Rottend. et Ven. non male. *acies* Medic. a m. pr. *spectare* Vratisl. *sequendo* qu. Moret.

190—6. Dignus tali vindice nodus. Ostento vel augurio aliquo res profecto nunc cummaxime erat expedienda. Quale autem aliud accommodatius quam Veneris matris aues? etsi omnino faustum et laetum hoc auspicium v. Cerda. Sed poëta haud dubie in animo habuit Apollonium suum lib. III, 540 sqq. cf. 926 sqq. Etsi nec Dodonaeum oraculum ex columbis obscurum est. Hoc augurio conspecto substitit et precatur, ex more. Praeiuit Homerus Il. κ, 275. 278 sq. 195. *vbi — humum* ornate, vbi aureus ramus est.

201—4.

Inde, vbi venere ad fauces graueolentis Auerni,
Tollunt se celeres; liquidumque per aëra labsae
Sedibus optatis geminae super arbore sidunt:
Discolor vnde auri per ramos aura refulsit.
Quale solet siluis brumali frigore viscum 205
Fronde virere noua, quod non sua seminat arbos,
Et croceo foetu teretis circumdare truncos.
Talis erat species auri frondentis opaca
Ilice: sic leni crepitabant bractea vento.

203 *geminae* Burm. recepit, vt tamen mallet praeterea legi: *geminaeque sub arbore sidunt*, „quia raro columbas videmus arbori „insidentes, sed vel in tectis aedium vel humo.„ Sed de filuestribus columbis seu palumbis erat cogitandum. *gemina super arbore* Heinsius reuocauerat, librorum, puto, auctoritate, inter quos Medic. et Rom. Ita arbor duplicis trunci in commune coëuntis fastigium est intelligenda; quae hac ipsa sui specie notabilis et insignis fieri poterat. Hoc voluisse videtur Cuninghamus, qui ad l. 10. D. arbor. furtim caes. prouocat. Si tamen ad aliorum librorum vt Longob. et nonnullorum ap. Burm. item ed. Ven. lectionem *geminae s. a.* respicias, manifesta res est, eius deprauationem esse alteram illam, ex librariorum sollenni in similibus incuria. 204 *auro* Rom. et pr. Rottend. male. *aura auri* et res (v. not.) et Grammatici tuentur ap. Burm. 206 *remina arbos* indoctus librarius Goth. pr. 207 *veteres c.* pr. Rottend. a m. sec. male. *c. ramos* aliquot Pier. ex interpretamento. *truncorum* etiam Ouid. Met. XIV, 115. *iussitque suo diuellere trunco*, ex hoc ipso loco. 209 *leui* sec. Moret. Goth. sec. *Ilice sub leui* Parrh. *sub leni* Witt. et Ven. *crepitabant* Heins. ex codd. protulit, vt exquisitiore et doctiore ratione dictum sit, dum plures essent bracteae. Adstruit idem multis exemplis, quae tamen pleraque diuersi generis sunt, elegantiam hanc, cuius suauitatem fateor me satis percipere non posse. Ex altera parte librariorum ludibriis plures huius generis deliciae imputandae videntur. Etiam h. l. *crepitabat*

201 — 4. Arbor stabat in ipsa valle. Vide v. 139 — *Sedibus optatis* eleganter, quas volatu petierant. *auri aura*, splendor. *Aura* de luminis reuerberatione exquisite v. V. L. ad Ge. II, 47. vbi *luminis aurae*. cf. h. l. Seru. Sic φάεος ἀΰτμή Callim. in Dian. 117. de vapore ignis, qui etiam longius diffita adurit. Proprie in odore locum habet.

205 — 9. De visco, frutice glutinoso in querno arborum genere ramis enasci solito, vnde glutinum paratur, ex historia naturali notio petenda. Ex antiquis v. Plin. XVI, 44. f. 93. et

Conripit Aeneas extemplo, auidusque refringit 210
Cunctantem, et vatis portat sub tecta Sibyllae.
Nec minus interea Misenum in litore Teucri
Flebant, et cineri ingrato suprema ferebant.
Principio pinguem taedis et robore secto
Ingentem struxere pyram: cui frondibus atris 215
Intexunt latera, et feralis ante cupressos
Constituunt, decorantque super fulgentibus armis.
Pars calidos latices et aëna vndantia flammis

Expe-

ctat est in praestantioribus Medic. et Rom. qui diuersae sectae codices si in eandem lectionem conspirant, satis grauem auctoritatem habent. Porro *brattea, bratea, brathea, brachtea,* scribunt librarii. A tam indoctis hominibus quidni exspectes, pro plurali nomine hoc habitum fuisse? 210 *extemplo Aeneas* vulgg. ante Heins. *refugit* Goth. tert. 211 *Sectantem* ex Waddel. Animadu. crit. p. 22. memorat Burm. inutilem sane emendationem. *votis* Montalb. 213 *supprema* Rom. et Zulich. ex pronuntiatione an ex falso timore, ne metrum rueret. 214 *r. sicco* pr. Hamb. ex glossa. 215 *tum f. a.* aliquot Pier. 216 *cupressus* Schol. Cruqu. Horat. ap. Heins.

et XXIV, 4. f. 6. *quod non sua f. a.* ex vetere opinione, falsa tamen. Plin. l. c. *Omnino autem satum* (viscum) *nullo modo nascitur, nec nisi per aluum auium redditum maxime palumbis ac turdis.* Male habet, quod Heinf. et Burm. ad aucupium delabi potuere. — *brumali f.* tunc enim maturum est. *Seru.* — *croceo foetu.* ex natura visci. Plin. XXIV, 4. f. 6. *Optimum est — extra fuluum, intus porraceum. cunctantem* ornat; ex v. 137. *lento vimine ramus,* quippe ex auro cf. II Ge. 236.

212 — 17. *ingrato*, malim vt Seruius altero loco ponit, gratiam nec sentienti nec referenti. — 215. cf. Il. ψ, 164 sqq. *frondibus atris Intexunt latera* ornate, faciunt latera ex ramis et lignis arborum nigricantium; vt tristis adspectus esset; *et f. a cupressos constituunt.* Volunt arbores ante rogum positas fuisse, et ad Romanorum morem alludi, quo cupressi ante domum funestam statuebantur. Quantum equidem video, parte sui et facie exteriore rogus structus erat truncis cupressinis prominentibus in tropaeorum vel ferculorum morem, quibus affixa essent arma. Habet etiam sic Varronis apud Seruium interpretatio locum: *Varro dicit pyras ideo cupresso circumdari, propter grauem vstrinae odorem.* Imitationes loci notarunt ex Statio IV Theb. 449. 460.

218. cf. Il. σ, 349 sqq. Odyss. ω, 44 sq. *expediunt* cf. I, 177.

Ad

Digitized by Google

Expediunt, corpusque lauant frigentis et vnguunt.
Fit gemitus. Tum membra toro defleta reponunt, 220
Purpureasque super vestis, velamina nota,
Coniiciunt. Pars ingenti subiere feretro,
Triste ministerium, et subiectam more parentum
Auersi tenuere facem. Congesta cremantur
Turea dona, dapes, fuso crateres oliuo. 225
Postquam conlabsi cineres, et flamma quieuit;
Reliquias vino et bibulam lauere fauillam:
Ossaque lecta cado texit Corynaeus aëno.

220 *cum m.* alter Hamb. cum aliquot Pier. 221 *P. vestesque super* alter Hamb. 222 *ingentes* Gud. a m. pr. vitio calami. At Burm. forte *lugentes*. Porro *periere phereto* alter Hamb. Dixit autem docte *s. feretro* pro *feretrum*, vt supra *subire muris*; et *triste ministerium* interiectum pro exclamatione. 223 *et* deest binis ap. Burm. *subiecti m. p. Auersam t. f.* Parrh. 224 *Coniecta* Bigot. 225 *Aurea d.* alter Menag. *crateris* Ald. et Iunt. et sic fragm. Vatic. p. 181.. 228 *leta* Franc. *lapsa* Zulich. *cauo* sec. Moret. *Corineus*, *Coryneus*, *Chorineus*, *Corneus*, ex librariorum stupore multi. Est Κορυναῖος a κορύνη.

Ad v. 219 Seruius laudat versum Ennianum: *Tarquinii corpus bona femina lauit et vnxit.*

220—25. ex Il. ω, 794. 796. *Velamina nota*, ex loqu. vsu, (cf. inf. XI, 195. 96.) aliter vix accipias, quam, quibus ipse, dum viueret, vsus erat. Etsi ad suorum popularium morem respicere potuit, de quo laudant Intpp. nota loca Cic. de Legg. II, 23. Liu. XXXIV, 7. tamen magis probabile sit, Homerum ante oculos fuisse Il. ω, 796. — *subiectam tenuere*, h. e. subiiciunt, subdunt; *more parentum* Seruius: „propinquioribus enim virilis sexus hoc dabatur officium.„ Sed dictum puto pro, more patrum, maiorum. Mox in ignem coniici puta thus, oleum; sed quid *dapes*? verbo, puto, sacrificali corpora boum, suum, ouium (v. inf. IX, 197 sq.) tamquam victimarum caesa et in ignem iniecta, significat. cf. Il. ψ, 166 sq. Odyss. ω, 65.

226 sq. cf. Il. ψ, 250 sqq. ω, 792 sq. Odyss. μ, 13 sq. ω, 71 sq. Verba ex Il. ι, 212: Αὐτὰρ ἐπεὶ κατὰ πῦρ ἐκάη καὶ φλὸξ ἐμαράνθη. — 227. rogum et cineres conspergunt vino ex more, quem nidor et calor suadere debuit. — *cadum* dixit pro vrna; φιάλην memorauerat Homerus Il. ψ, 253. et λάρνακα ω, 795. *Corynaeum* vero, quoniam poëtae omnia definite etiam per personas efferenda sunt. Nota vrnam h. l. ex aere.

229—31.

Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui et ramo felicis oliuae: 230
Lustrauitque viros, dixitque nouissima verba.
At pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
Inponit, suaque arma viro, remumque, tubamque,
Monte sub aërio: qui nunc Misenus ab illo
Dicitur, aeternumque tenet per secula nomen. 235
His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
Spelunca alta fuit, vastoque inmanis hiatu,
Scrupea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris:
Quam

229 *puram aquam* Zulich. vt Heins. olim coniecerat. Sed alterum (vide not.) doctius, adeoque poëta dignius. Itaque nec *circumluit* amplectendum, quod codd. Macrobii habent, quodque coniecerat Maserius. *circumuenit* Goth. sec. 231 *L. domos* Rom. cum pr. Voss. et vtroque Hamb. In Montalb. *viros* in litura. At Menag. pr. *Lustrauitque choros*, quod impense placebat Heinsio, copioseque ab ipso illustratum est. Mihi quidem poëta, si ita dixisset, affectatae et putidae elegantiae crimen vix effugere posse videretur. *Chorus* poëtis non pro quacunque turba hominum poni potest, sed iis tantum locis, vbi ad chori naturam, ordinem, vel ritum respectus aliquis subest. In lustratione nihil tale memini. 233 *Imposuit* Donat. in Terent. et ed. Iunt. ap. Heinf. cum Goth. pr. 234 *Monte sub excelso* Goth. sec. ex interpret. 236 *mandata* Leid. vnus. 238 *Scropea* duo indocti librarii ap. Burm. Est Homericum: παιπαλόεσσα. *magna lacu* Leid.

229—31. exquisitius *circumferre socios vnda*, quam, *vndam circa socios*. Lustratio haec facto funere sollennis. — *felix oliua*, quia etiam *infelix oleaster* Ge. II, 314. *nouissima verba*. nota res. Vale. Aue.

232—35. *Imponit*, pro, ponit, facit in illo loco; forte heroico more, iuxta rogum ἀμφὶ πυρήν, vt videtur res apud Homerum animo repraesentanda. v. c. Il. ψ, 255. 6. ω, 494. Nisi *imponit* sc. cado cum cinere. — *sua arma*, *remumque tubamque*, sollemni more a multis illustrato, etiam ex sepulcris. cf. Fabrett. ad Columu. Trai. p. 374: *Iliacoque iugum memorabile remo*, de Miseno Statius III Silu. 5, 98. et de Elpenore suo Homer. Odyss. μ, 14. 15.

236 sqq. Nunc ad sacrum Manibus faciendum se accingit ex praecepto v. 153. *spelunca*, Auerno imminens (hinc *tuta lacu*) et alia quam quae supra memorata est. v. Excurs. III. — *volantes*, volucres. Sic III Ge. 147. *Plurimus volitans*. De v. 242. Var. L. Sacrum parat sub ipsum speluncae ingressum.

242 sqq.

Digitized by Google

Quam super haud vllae poterant inpune volantes
Tendere iter pennis: talis sese halitus atris 240
Faucibus effundens supera ad conuexa ferebat:
[Vnde locum Graii dixerunt nomine Aornon.]
Quatuor hic primum nigrantis terga iuuencos
Constituit, frontique inuergit vina sacerdos;
Et, summas carpens media inter cornua saetas, 245
Ignibus inponit sacris, libamina prima,
Voce vocans Hecaten, Coeloque Ereboque potentem.
Supponunt alii cultros, tepidumque cruorem
Suscipiunt pateris. Ipse atri velleris agnam
Aeneas matri Eumenidum magnaeque sorori 250
Ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, vaccam.

239 *volucres* Doruill. et Goth. tert. ex glossa. 241 *infundens* Goth. tert. *connexa* vitiose Nonius in *Auernus*. *ferebant* Gud. a m. pr. 242 Totum versum ab alia manu insertum credere fas est, certe ab epica ratione alienum. In Mediceo aliisque praestantioribus a recenti manu adscriptus erat. A fragm. Vatic. plane abest; etiam a Goth. tert. Pierius tamen in suis codd. non desiderauit versum, nec in Romano videtur ab alia manu adscriptus, sed a prima statim manu profectus. Satis vetus itaque eius auctoritas, vt forte e Prisciano Dionysii Periegesin interpretante confictus ille videri possit. v. ap. Heins. — *lacum* duo Heinsiani. Pro *Aornon* alii *Aornum* et *Auernum*, et Voss. *Auerna*. 243 *primus* Medic. a pr. m. 244 *immergit* ed. Ven. 245 *summa* Rom. 248 *trepidum* pr. Hamb. 249 *Succipiunt* Seruius legerat, cum Gud. et fragm. Vatic. 251 *sterilemque ferit* Zulich. a m. pr.

242. sqq. Totus hic sacrificii diis inferis facti apparatus apud plures poëtas occurrit, ductus ex Homero pluribus locis: inprimis Odyss. κ, 517. λ, 25. *inuergit*, elegantius, quam, infundit, nihil amplius. *Et s. carpens*. pertinet ad Homericum: Ἀλλ' ὅ, γ' ἀπαρχόμενος κεφαλῆς τρίχας ἐν πυρὶ βάλλε. Iam inter victimae consecrationem, quae fit vino in caput libato, et pilo euulso et cremato, concipiuntur preces, v. e. Od. γ, 445. 46. Itaque h. l. subiicitur: *Voce vocans H. Supponunt cultros* ex religione in sacris inferis notissima, vt prona et cernua mactaretur victima diis inferis. Mox *suscipiunt* Pompon. Sab. „antiquum verbum est.„ scilicet pro excipiunt vulgari. cf. I, 175.

249—251. *Mater Eumenidum*, (inf. XII, 846. Aeschyl. Eumen. 322.) Nox, et Noctis soror,

Digitized by Google

Tum Stygio regi nocturnas inchoat aras,
Et solida inponit taurorum viscera flammis,
Pingue superque oleum infundens ardentibus extis.
Ecce autem, primi sub lumina solis et ortus, 255
Sub pedibus mugire solum, et iuga coepta moueri
Siluarum, visaeque canes vlulare per vmbram,
Aduen-

252 *regni* Rom. 253 *solita* malebat Heins. at v. notam. 254 *que* abest a nonnullis Pier. et Scheffer. Heinsii, trinisque Goth. et bene abesse videtur. *infundens* Heins. ex Mediceo intulit. Vulgo *fundens*, etiam in fragm. Vatic. Sed amant poëtae talia iungere: *super iniicere*, *super incumbere* et al. v. Heins. 255 *sub limina* Medic. cum aliis ap. Heins. sed recte Burm. monet, *limen solis* memorari, cum de loco ac regione agitur, vnde sol oritur; de tempore vero ortus, lumen. 256 *nigra coepta* Goth. tert. *iuga celsa* ap. Senec. VI. N. Qu. 13. 257 *visique* multi ap. Pier. et Burm. aduersus poëtarum morem. *per* vmbras duo Heins.

soror, Terra, vt Seruius notauit; adeoque ex Chao. Ipsis Eumenidibus sacrum facit Scipio loco hinc expresso Silius X, 429 sqq. — *sterilem vaccam*, ex religionis praescripto στεῖραν βοῦν. Od. λ, 30.

252 — 54. *nocturnas aras* simpliciter, quia sacrum noctu fit; vt diis inferis fieri fas erat. cf. Cerda. *Incboare*, verbum sacrorum esse Seruius tradit. Saltem exquisite positum pro facit. *Aram* autem puta in scrobe excisam, vt in sacris inferis; v. sup. I, 211. cf. Seru. hinc *humiles aras* dixit Valer. Fl. III, 426. — *solida viscera*, totam victimam. *Viscera* pro carnibus et crudis partibus et alias occurrunt; mox pro iisdem *exta*; (Trappius in hoc haerebat et *corpora* substituebat.) Diis enim inferis fiunt *holocausta*. Itaque ad flammam alendam oleum infunditur. cf. Apollon. III, 1030 sq. 1190 sq.

255 — 58. Tempus a media nocte intelligendum esse, et res et sacri huius mos docet. Vide Seru. et loca ap. Cerdam ad v. 252. cf. inf. ad 535. Quae autem sequuntur, terrae motus et inferarum canum latratus, alias signa esse solent Hecates aduentus in sacris, quae ad Manes euocandos fiunt. Hic omne hoc rei miraculum non alio pertinere videtur, quam, placatam esse sacro Hecaten, Aeneamque adeo ad loca infera admitti; vti ap. Orpheum ad soluenda claustra luci, quo aureum vellus seruatur. v. 983. sq. et omnino ad placandam Hecaten ap. Apollon. III, l. c. Neque aliter, quam de deorum infernorum venia acceptum esse locum a Fenelonio, docet suauissima imitatio in

Aduentante dea. Procul o, procul este, profani,
Conclamat vates, totoque absistite luco:
Tuque inuade viam, vaginaque eripe ferrum: 260
Nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.
Tantum effata, furens antro se inmisit aperto.
Ille ducem haud timidis vadentem passibus aequat.

Di, quibus imperium est animarum, Vmbraeque silentes,
Et Chaos, et Phlegethon, loca nocte tacentia late; 265
Sit mihi fas audita loqui: sit numine vestro
Pandere res alta terra et caligine mersas.

258 *Adueniente* Oudart. 259 *Conclamant* Sprot. 262 *Tandem* Leid. 263 *tumidis* Doru. Super *vadere* etiam hic obseruationem suam repetit Burm. poni illud de impetu et praecipitato cursu. Enimuero fit hoc non verbi natura, sed exquisitiore vsu, cum pro, impetuose ferri, ponitur simplex, ire, gradi, vadere, adiuncta sc. vi, quam rei ratio et contextus adiicit. Ad hoc genus plures VV. DD. super singulis verbis obseruatiunculae possunt reuocari. 264 *est* deest Goth. tert. et tribus Burm. *silentum* Bigot. 265 *tacentia* reuocauit Heins. ex Rom. Medic. et al. Vulgo *silentia*; quod et Seruius interpretatur. ed. Ven. *loca muta silentia.* 267 *altas* Medic. a m. pr. ed. Ven. cum aliquot Pierianis. *et* abest a Witt.

in Telemacho lib. XVIII p. 123. Imitatus quoque locum est Dantes Infern. Cant. III, 130 sq. — *aduentante dea*, de Hecate esse intelligendum, nihil est quod dubites; si modo cetera de his sacris loca poëtarum consulas v. c. Apollon. III, 1211 sqq. Theocrit. Id. II, 35. 36. 10 — 13. Quod *canes* nonnunquam de Furiis dictae sunt, huc non vocandum erat ab Intpp. Ad *iuga siluarum* offendunt intpp. sed sunt iuga montium siluis consita; nihil amplius. Sic *dorsum nemorum* ap. Horat. *siluas iugosas* dixit Ouid. Am. I, 1. 9.

258. *Procul o, p.* An formula hac initiorum satis sollerter hic poëta vsus sit, dubito. Nemo enim aderat, qui amoueri posset, praeter socios Aeneae. De monstris infernis intelligit Cerda. At quis ea per *profanos* designata credat! Warburtono quidem res erat satis expedita, dum initia Eleusinia hic expressa volebat. — Quae sequuntur, ex Homero mutuata sunt Odyss. λ, 48 sq.

265 — 7. Habet insignem vim ad animos excitandos et horrore quodam sacro imbuendos subita haec deorum inferorum et Manium appellatio: vt recte ab Interpp. notatum. Ad sententiam cf. Senec. Herc. fur. 658 — 61.

Digitized by Google

Ibant obscuri ſola ſub nocte per vmbram,
Perque domos Ditis vacuas, et inania regna.
Quale per incertam Lunam ſub luce maligna 270
Eſt iter in ſiluis: vbi coelum condidit vmbra
Iuppiter, et rebus nox abſtulit atra colorem.
Veſtibulum ante ipſum primisque in faucibus Orci
Luctus et vltrices poſuere cubilia Curae:
Pallentesque habitant Morbi, triſtisque Senectus, 275
Et Metus, et maleſuada Fames, ac turpis Egeſtas;
Terribiles viſu formae; Letumque, Labosque:

Tum

268 *obscura soli* Gud. a m. pr. vt quidam ap. Pier. *obscura sola* Goth. alter. *per vmbram* Heinſ. e melioribus ſuis et Pier. Vulgo *per vmbras.* 270 *incertam Lunam* et ratio et optimus quisque codd. agnoſcit. Alii tamen ap. Pier. et Heinſ. ac Burm. *incoeptam* quod et Seruius agnoſcit, et, quod mirum eſt, non improbat. 273 *que* abeſt a multis Pier. a Gud. et al. ſed agnoſcitur a Gell. et Macrob. ap. Burm. 276 *mala* duo ap. Burm. *ac male* Ven. *ac turpis* repoſuit Heinſ. e libb. pro *et t.* 277 *Labosque* Heinſ. e codd. pro *Laborque.*

658—61. Ceterum in Seruianis ad h. v. „Ex maiore autem parte Syronem, id eſt, magiſtrum ſuum Epicureum, ſequitur„ (cf. Vit. Virg. p. CXXXVI.) Indocte hoc. Nam Epicurei alieniſſimi ab his fabulis. cf. Lucret. III, 951 ſqq. — *Chaos* bene inuocatur, ex quo Nox et Erebus natus. *Phlegethon* omnino pro locis inferis, ſed ad terrorem nominatus prae ceteris. cf. inf. 550 ſqq. *Sit numine v. b.* liceat per numen veſtrum; quantum ad vos attinet, h. e. cum venia veſtra.

268—272. *obscuri* poëtico ornatu translatum epitheton ab vmbra vel nocte. *domos* ſimpl. pro locis. — *incertam Lunam*, nubilo coelo, vnde *lux maligna*, parca, infirma ac tenuis. Vide ſup. III, 263. 204. (locum, quod monere obliti ſumus, ad Apollonii ductum, expreſſum IV, 1694 ſqq.) cf. Cerda et Burm.

273—287. Ingenioſe in faucibus et aditu locorum inferorum conſtituta ea, quae vel morti ſunt vicina vel in morte ſunt. cf. Seru. Imitatores loci iam excitauit Cerda Silium (XIII, 579 ſqq.) Senecam Herc. fur. (689 ſqq.) Claudian. in Ruf. (I, 29 ſqq.) at e recentioribus Spencerum, vbi Mammonae antrum deſcribit; (*Faery Queen II. B. Canto VII. XXI.*) et Miltonum (*Paradiſe loſt* B. I, 624) Spencius. Ingenioſa quoque Fenelonii eſt ratio, qui Plutonis throno aſſidentia haec monſtra exhibet. Obſeruent tirones

ex

Digitized by Google

Tum consanguineus Leti Sopor, et mala mentis
Gaudia, mortiferumque aduerso in limine Bellum,
Ferreique Eumenidum thalami, et Discordia demens, 280
Vipereum crinem vittis innexa cruentis.
In medio ramos annosaque brachia pandit
Vlmus

279 *monstriferumque* alter Hamb. v. Burm. *in* deest Hamb. pr. *in l. telum* Goth. tert. 280 *et* abest a binis Burm. 281 *innexa* cf. sup. ad Georg. IV, 482. ad Tib. I, 3, 69. *innixa* Rom. 282 *In medium* alter

ex eodem Seruio ad h. l. *Orcum*, h. e. Plutonem, pro loco poni sic, vt Iouem pro aëre. *Curae* conscientiae, vt bene Seru. laudato noto loco Iuuen. XIII, 193 sq. 276. *malesuada Fames*, quae suadet rapinas, scelera. v. Cerda. Eurip. Electra 375. ἀλλ' ἔχει νόσον πενία· διδάσκει δ' ἄνδρα τῇ χρείᾳ κακόν. Et huius generis plura ap. Euripidem. Silius in l. c. XIII, 585. *Et deforme malum ac* (quod melius abest) *sceleri procliuis Egestas*. Praeiuit Homerus Od. ρ, 286. 7. et σ, 53. 4. turpis *Egestas*, deformis, sordida, vt bene olim Heumannus; vnde *Terribiles visu formae* adiectum. Imitator loci Seneca Herc. fur. 691. *Famesque tabido rictu*. Comparant Intpp. Lucret. (III, 65 sq.) — *consanguineus Leti Sopor* ex Il. ξ, 231. Ὕπνος κασίγνητος Θανάτου. Etiam Hesiodus Theog. 756 sqq. *Somnum* et *Mortem* ante Tartarum suum constituit; sed cum Die et Nocte, hac quidem Somni et Mortis matre. — *mala mentis Gaudia* adeoque mentis, quae et ipsa *mala*, et scelesta, esse debet. Argutatur in epitheto Seneca Ep. 59. vt in versu 277. in Ep. 104. — *aduerso in limine*. Bellum in ipso limine, (cum Furiis et Eride) quoniam nulla maior mortis est caussa, ait Seru. — *thalami*, vt apud Homerum, θάλαμοι, cubicula, ferreis claustris seu foribus. Ita Νυκτὸς παῖδες ἐρεμνῆς οἰκί' ἔχουσιν in foribus Tartari, ap. Hesiod. loco modo laud. v. 758. Enimvero Tisiphone cum Sororibus infra v. 570 sq. in aditu Tartari collocata memoratur. Non habeo, quid satis commode ad hanc difficultatem respondeam, nisi poëtam sui parum memorem fuisse. Nam dicere, eos hic habere suas sedes et per alia loca discursitare ieiunum est. An Eumenides alias esse voluit quam Furias? Expeditior ratio apud Ouidium est IV. Met. 452 sq. vbi illae etiam *ante fores*, sed Tartari sedent. Tertia aliqua ratio occurrit, inf. XII, 849. 850. in limine regiae Iouis eaedem satellitum loco excubare dicuntur, aliorum poëtarum more.

282 — 4. Mirum phantasma,

Vlmus opaca, ingens: quam sedem Somnia vulgo
Vana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
Multaque praeterea variarum monstra ferarum, 285
Centauri in foribus stabulant, Scyllaeque biformes,
Et centumgeminus Briareus, ac bellua Lernae
Horrendum stridens, flammisque armata Chimaera:
Gorgones, Harpyiaeque, et forma tricorporis vmbrae.
Conripit

alter Menag. *In medios* Montalb. Porro *tendit* Parrh. *tendens* Proba Faltonia. *pandens* Schol. Statii. v. sup. ad Georg. II, 296. 283 pro *vulgo* Parrh. *passim* ex interpr. Mox poëtae non displicuit structura: *quam — tenere ferunt f. que haerent.* 285 *Monstraque p. v. multa* Sprot. 286 *pabulant* Exc. Burm. a m. sec. *stabant* cod. Voss. Seruii. *Sirenesque bif.* alter Hamb. a m. sec, *Syluaeque* Goth. sec. 288 *que* abest a binis Burm. Porro apud Seruium dubitari videtur ad Excetramne *Horrendum stridens* an ad Chimaeram, referendum sit. Sed habet haec epitheton, *flammis armata*, flammiuoma: etsi flammae *strident* proprie. Sed et *stridere* de serpente proprie v. c. Claudian. de R. P. I, 12. *angues Triptolemi strident.* cf. Drakenb. ad Silium II, 537. 289 Seruius ad h. v. „Sane quidam dicunt, versus „alios hos a poëta hoc loco relictos, qui ab eius emendatoribus sub„lati sint: *Gorgonis in medio portentum immane Medusae. Vipereae „circum ora comae cui sibila torquent: Infamesque rigent oculi: men„toque sub imo Serpentum extremis nodantur vincula caudis.*„ Sed inepti interpolatoris versus esse, facile deprehendas. Γοργείην κεφαλὴν, ex Orco sibi ne immittatur, veretur quoque Vlysses Odyss. λ, 633.

ma, quod Somnii sedem assignat in vlmo. Sed subnatum poëtae suspicor ex Homero Il. ξ, 286 — 291. vbi Somnus a Iunone adductus in arbore considet, donec Iouem possit opprimere. — *vulgo*, passim, cateruatim, vt bene Seru. — Eandem arborem satis commode in taxum et sedem bubonum, strigum et Harpyiarum mutauit Silius XIII, 595 — 600. item Seneca Herc. fur. 690.

285 — 9. A Somniorum ludibriis facilis fuit poëtae ingenio progressus ad phantasmata et monstra. Sed ea iam antiquiores in his locis collocasse ex Aristophane colligo in Ranis 143. Μετὰ ταῦτ' (Charontem narrauerat) ὄφεις καὶ θηρί' ὄψει μυρία δεινότατα. Est locus de Bacchi descensu ad inferos. adde v. 280 sqq. 475 sq. Neque abludit Etrusca religio, quam monstra talia in locis inferis collocasse ex magno sarcophagorum et vasorum numero constare videtur. cf. Gorius Mus. Etrusc. T. II. p. 148. 182. Passer. Paralip. in Dempst. p. 10. et al. — *in foribus stabulant,*

Conripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
Aeneas, strictamque aciem venientibus obfert,
Et, ni docta comes tenuis sine corpore vitas
Admoneat volitare caua sub imagine formae,
Inruat, et frustra ferro diuerberet vmbras.
Hinc via, Tartarei quae fert Acherontis ad vndas: 295
Turbidus hic coeno vastaque voragine gurges
Aestuat, atque omnem Cocyto eructat arenam.
Portitor has horrendus aquas et flumina seruat
Terribili squalore Charon: cui plurima mento
Canities

290 *trepida* Doru. 291 *effert* Montalb. cf. Burm. 293 *cauae* tres ap. Burm. non male. *caua vmbra* sup. II. Aen. 360. 294 *et ferro frustra* Goth. alter. Non male. *deuerberat* duo ap. Burm. cum Goth. tert. 295 *Hic via* Montalb. *qua fert* Sprot. *ad vndam* Non. Marc. *in Ferre. ad vmbras* Hugen. 297 *Cocyti* multi Pier. et Heins. cum edd. ant. *omnis Cocyti* sec. Moret. sed *Cocyto* bene Seru. explicat, in *Cocytum* v. Exc. ad h. l. 299 *Terribilis* Montalb. sollenni aberratione.

lant, accommodate ad feras, pro, sunt in primo aditu; *Scyllae biformes*, v. ad Ecl. VI, 74. Ergo h. l. plures Scyllae ponuntur? recte; plura monstra Scyllaea, vt Statius eloquitur Silu. V, 3, 280. Nec assumenda est altera, Nisi f. Praeiuit Lucret. V, 890. 1. IV, 737. Locum videbis expressum a Tasso Gierusal. lib. IV, st. 5. *Briareus*; Notiss. locus Il. α, 402 — 4. cf. inf. X, 565 — 8. — *forma tric. vmbrae* ornate, pro tricorpore Geryone: τρισώματος ap. Aeschylum. Imitatorem etiam hoc in loco habuit Virgilius Silium XIII, 587 sq. Harpyiis fugandis Ariostus ad Orci ingressum adduxit Astolphum suum. (Orlando furioso Canto XXXIII et IV.)

290 — 4. ad ductum Homeri l. c. Od. κ, 535 sq. λ, 48 sq. cf. ibid. 218 — 221. *offert*, exquisite pro intentat, et *tenues vitas*, idola vita vtentia, animas. Non admodum diuerse *tenues vitas* dixit in ortu animarum Ge. IV, 224. *sine corpore* vero; habebant tamen corporum speciem, corpora tenuia, vmbratica, εἴδωλα, hinc mox v. 303. *corpora*; cf. Burm. sed non *corpora viua* v. 391.

295 — 7. v. Excurs. IX. *coeno*, mox *arena*; non diuersum. *Aestuat* v. sup. ad v. 107. *Cocyto eructat*, in C. v. Exc. laud. Seruius: „Scilicet per Stygem,„ ex versu nempe 323. Ex h. l. Statius IV, Theb. 522. *liuentes Acheron eiectat arenas*.

298 — 304. Ornate singula; et ex h. l. alii Charontem exhibuerunt; vt Seneca Herc. fur.

Canities inculta iacet: stant lumina flamma: 300
Sordidus ex humeris nodo dependet amictus.
Ipse ratem conto subigit, velisque ministrat,
Et ferruginea subuectat corpora cymba,
Iam senior; sed cruda deo viridisque senectus.
Huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
Matres atque viri, defunctaque corpora vita
Magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
Inpositique rogis iuuenes ante ora parentum.
Quam multa in siluis autumni frigore primo

Labsa

300 *stant lumina flamma*, post Pierium Heinsius et Burmannus tuentur; Heinsius etiam illustrat v. c. inf. XII, 417. *Iam puluere coelum Stare vides* — et Horatianum: *Vides vt alta stet niue candidum Soracte.* Sed, quomodo haec ita dici possint, forte rogas? Scilicet, vulgari oratione, *puluis stat in coelo*, erigitur in aëre; hinc ad notam elegantiam reuocatum est. Similiter *flamma* proprie *stat*, est, micat, *in oculis*, (imagine rei iam Homero frequentata Il. τ, 365. α, 104. ν, 607. 608. Odyss. δ, 662. cf. inf. XII, 102.) hinc *lumina stant flamma*; h. e. sunt flammea. Ceterum maior codd. et quidem praestantiorum pars, *flammae*, exhibet, etiam Rom. cum Mediceo; sed in hoc ab emendatrice manu refictum, *flamma*. Antiqua aliquot exemplaria Pierii et Zulich. a m. sec. *flammea* exhibebant; hoc arridebat Heinsio, vt VII, 448. nec mihi displicet. *stat* tres ap. Burm. duoque alii: *stant lumine flammae.* 301 *Horridus* Schol. Statii Theb. I, 110, *nudo* nonnullos legisse Pierius ait. 303 *subuectit* Gud. *subnectit* Ven. *subuertit* Zulich. a m. sec. 304 *viro v. s.* sec. Moret. 305 *emissa* Hugen. pro var. lect. *tenebat* Menag. pr. 306—8 Iidem versus Georg. IV, 475—8. 309 *in frigore* Montalb.

sur. 764—9. *stant lumina f.* v. Var. L. Vestitum naucleri v. 301. ex Plautino loco illustrat Cerda, in Milite (Act. IV. Sc. 4, 41—5.) — *Subigit* cf. Ge. I, 201. 2. *velis ministrat* etiam inf. X, 218. h. e. ministerium praestat, operatur, velis; vela curat. *Ministerium* omnino voc. nauticum, vt notum. Heinsius mauult iungere: *ministrat ratem velis*, vt ap. Valer. Fl. III, 38. cf. Burm. — *cruda senectus* frequentatum iam Graecis ὠμὸν γῆρας· ὠμογέρων.

305—8. Iucunda enumeratio, inprimis v. 308. adumbrata ex Odyss. λ, 38—41. in quo suauiores παρθενικαί τ' ἀταλαί, νεοπένθεα θυμὸν ἔχουσαι. Occurrit eadem Ge. IV, 475—7. sed ornata ibi noua comparatione v. 473. 474. *Quam multa in foliis* etc.

309—312. Comparatio duplex multis post Virgilium frequentata,

Labsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto 310
Quam multae glomerantur aues, vbi frigidus amnis
Trans pontum fugat, et terris inmittit apricis.
Stabant orantes primi transmittere cursum,
Tendebantque manus ripae vlterioris amore.
Nauita sed tristis nunc hos, nunc adcipit illos: 315
Ast alios longe submotos arcet arena.
Aeneas, miratus enim, motusque tumultu,
Dic, ait, o virgo, quid volt concursus ad amnem?
Quidue petunt animae? vel quo discrimine ripas
Hae linquunt, illae remis vada liuida verrunt? 320
Olli

310 *Ipsa cadunt* idem. *folia ad terram* Parrh. 311 *amnis* debetur Burmanni elegantiae, ex sec. Moret. tribus aliis et Hamb. sec. a m. sec. vt *Strymon* intelligatur, quo scilicet poëtae frequenter in hac gruum memoratione vtuntur v. c. inf. X, 264—66. vti *Nilus*, quoties de coelo agitur, quod volatu petunt. Vid. Claudian. de b. Gild. 474—78. adde Lucan. V, 711 seqq. Capio, atque etiam hoc bene video, *amnem frigidum* in tali contextu absolute sic satis bene poni posse. Sed an *amnis* dici potest *fugare aues trans pontum?* Hoc vero facit ex communi lectione *annus*, χειμών, quam vocem expressisse videri debet ex Il. γ, 4. Αἵτ' ἐπεὶ ὖν χειμῶνα φύγον. Possit Burm. pro se laudare Lucan. III, 199. *Strymon, tepido committere Nilo Bistonias consuetus aues*; sed hic accommodatiora esse attributa videntur. *glomerentur* Mentel. pr. 312 *portum* Leid. vn. *et campis* Leid. vn. *atque oris* Barthii liber. 314 *manu* Goth. pr. 316 *illos* pr. Hamb. *semotos* idem cum Bigot. et aliquot Pier. male. *late* sec. Moret. 317 *miseratus* Goth. sec. 318 *conuersus* Zulich. a m. pr. 319 *quo vel* Ven. *quoue* Parrh. 320 *liquida* Rom. *vertunt* aliquot Pier. et Parrh. *linquunt* Rott. tert.

quentata, veteribus et recentibus, (cf. Cerda) fluxit ex Homero, altera Odyss. ι, 51. 52. Il. β, 491. 2 et 800. cf. Apollon. IV. 216. 7. altera ex Il. γ, 3 sqq. et Il. β, 459 sqq. — *ad terram* v. 310. de calidiore plaga accipe, quam volatu petierant.

313—16. *transmittere cursum* h. e. transire. De hoc nemo dubitet. Sed quomodo dictum hoc? Figura Graeca est, ait Seruius. Scilicet vulgari more, *transmittimus amnem cursu* h. e. nauigatione, πορεία, tum vero doctius, ipse *cursus transmittitur*. Ita πορθμεύειν τὸν πλοῦν. *summotos arcet* plenius pro summouet. 320. Etsi necesse non est, vt ipsae animae remigent; nam simpl. dictum esse potest pro, nauigant trans fluuium: Tamen et inf. 411 *per iuga longa sedebant animae* — lon-

Olli ſic breuiter fata eſt longaeua ſacerdos:
Anchiſa generate, deum certiſſima proles,
Cocyti ſtagna alta vides, Stygiamque paludem,
Di cuius iurare timent et fallere numen. [325
Haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba eſt:
Portitor ille, Charon: hi, quos vehit vnda, ſepulti.
Nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
Transportare prius, quam ſedibus oſſa quierunt.
Centum errant annos, volitantque haec litora circum.
Tum demum admiſſi ſtagna exoptata reuiſunt. 330
Conſtitit Anchiſa ſatus, et veſtigia preſſit;
Multa putans, ſortemque animo miſeratus iniquam.

Cernit

322 *Anchiſe* Vratisl. 323 *ſtanna* Zulich. et Goth. tert. 325 *cernit* Parrh. *eſt* abeſt a binis Burm. 326 *Caron* paſſim ſcribitur. 327 *Non ripas* Bigot. *et rauca* Heinſ. e Pierianis et ſuis; et ſic mos eſt poëtae; *nec — et.* v. c. inf. XI, 137. 328 *Tr. ſuis quam ſ.* Leid. *quierint* aliquot Heinſ. et Pier. 329 *v. ac l.* Zulich. 331 *Anchiſae ſ.* Medic. a m. pr. 332 *animi m.* Medic. *miſeratur* Gud.

— *longaeua* nota fabula. v. Seru. 322 *certiſſima.* ſup. 130. 1. *pauci — dis geniti.* De v. 323 v. Excurſ. IX. v. 324 *Di cuius.* ex Od. ε, 185. 6. *iurare et fallere*, peierare.

325 — 330. Bona religio ex Orphica diſciplina, ad inflectendos ferorum hominum animos inuenta, vt humanitatis ſenſum iuſtorum perſoluendorum neceſſitate conſecrata excitarent; qui primus humanioris cultus gradus eſt. — *inops* cui nemo opem tulit, iuſta perſoluit. Nam videtur argutari Seruius, qui, ab Ops terra ductum, inſepultum apud veteres ſignificaſſe narrat. — *ripas et fluenta transportare*, vt vulgare, traiicere. De re v. Il. ψ, 71 — 74. — *Centum errant annos.* Neſcio an de ſuo poſuerit Virgilius. Cerda ad Seruii ductum, errore ex *reuiſunt* v. 330. nato, laudat locum Platonis, de Rep. X. at is ſpectat inf. ad v. 748. Sed ex Seneca de ritu et ſacris Aegyptiorum Seruius ſup. ad v. 154 narrat rem, quae huc reuocari poſſit; Si cadauer in fluuio merſum periiſſet, nec inueniretur, *poſt centum ei annos vltima perſolui.* — *ſtagna reuiſunt:* cum ante reiecti, ſummoti, receſſiſſent, nunc admiſſi et recepti viſunt ſtagna, traiiciuntur. Mox ad v. 332 miro acumine Seruius: Bene animo, quaſi rei praeſago; ipſe enim Aeneas inſepultus iacebit, vt IV, 620. *mediaque inhumatus arena.* 333 — 6. v. ſup. I, 113 ſqq.

337 ſqq.

Digitized by Google

Cernit ibi maeſtos et mortis honore carentis,
Leucaſpim, et Lyciae ductorem claſſis Orontem:
Quos, ſimul a Troia ventoſa per aequora vectos, 335
Obruit auſter, aqua inuoluens nauemque virosque.
 Ecce gubernator ſeſe Palinurus agebat:
Qui Libyco nuper curſu, dum ſidera ſeruat,
Exciderat puppi, mediis effuſus in vndis.
Hunc vbi vix multa maeſtum cognouit in vmbra; 340
Sic prior adloquitur: Quis te, Palinure, deorum
Eripuit nobis, medioque ſub aequore merſit?
Dic age. Namque mihi, fallax haud ante repertus,
Hoc vno reſponſo animum deluſit Apollo:
Qui fore te ponto incolumem, finisque canebat 345
Venturum Auſonios. En haec promiſſa fides eſt?
Ille autem: Neque te Phoebi cortina fefellit,
Dux Anchiſiade, nec me deus aequore merſit.

Namque

333 *vbi* Probus in Grammat. 334 *Leucapſim, Leucaſpin,* — *Orontem* et in Goth. pr. *honorem* aberrant. 335 *ab Troia* pr. Mentel. *vento ſuper aeq.* Goth. tert. 338 *ſeruans* alter Hamb. 339 *puppe* idem. 340 *maeſtum multa* Hamb. pr. 341 *te o P.* Montalb. 342 *Excipiunt* Franc. cum altero in marg. 344 *Hoc mihi* Exc. Burm. *diluſit* pr. Rott. *deriſit* duo Heinſ. 345 *Qui forte p.* Rom. 346 *Auſonias* duo Burm. *an haec* duo alii. *fidesque* aliquot Pier. et pr. Hamb. cum Goth. tert. *fidesque eſt* Ven. ſed v. Burm. 348 *nec me.* Hic distinguendum, ait Seruius, ne ſit contrarium, nam eum

Somnus

337 ſqq. Palinurus manifeſte ex Homerico Elpenore adumbratus Od. λ, 51 ſqq. *Libyco curſu,* nauigatione de Carthagine v. ſup. V, ſub f. — 340. *in vmbra*, quod v. 452. *agnouitque per vmbram Obscuram.* — 344. Ἀπόλλων ἀψευδὴς τὸ πρὶν ex Aeſchylo laudant; cf. Il. μ, 164 — 346. *promiſſa fides*, euentus. *Fides* apud poëtas de certo euentu oraculorum; quibus deus fidem ſuam obſtrinxit; quae praeſtita in veritatem et euentum certum abit.

346 — 359. *deus* v. Var. L. De reliquis cf. V, 857 ſq. — 353. *armis* pro gubernaculo h. l. *excuſſa magiſtro* exquiſitior ratio pro vulgari, *magiſtro excuſſo*, translato verbo ad locum, vnde motio fit. — 355 Comparant locum de Vlyſſe Od. ε, 388 ſqq. *ſumma ſublimis ab vnda*, ibid. 393. μεγάλη ἀπὸ κύματος

Namque gubernaclum multa vi forte reuolsum,
Cui datus haerebam custos, cursusque regebam, 350
Praecipitans traxi mecum. Maria aspera iuro,
Non vllum pro me tantum cepisse timorem,
Quam tua ne, spoliata armis, excussa magistro,
Deficeret tantis nauis surgentibus vndis.
Tris notus hibernas inmensa per aequora noctis 355
Vexit me violentus aqua: vix lumine quarto
Prospexi Italiam, summa sublimis ab vnda.
Paullatim adnabam terrae: iam tuta tenebam;
Ni gens crudelis madida cum veste grauatum,
Prensantemque vncis manibus capita aspera montis 360
Ferro inuasisset, praedamque ignara putasset.
Nunc me fluctus habet, versantque in litore venti.

Quod

Somnus deiecit. (v. V, 853.) Sed ignorare potuit hoc Palinurus. Potest etiam *deus* de ipso Apolline accipi. Sed siue Apollo, siue, quod malim, deus aliquis omnino (ex 341. 342.) intelligatur, respectu tamen versuum 341. 342. explicanda verba sunt; *nec me deus aequore mersit*, vt neget se aquis mersum esse; quin potius ad Italiae litus enatasse adeoque oraculo Phoebi fidem fecisse. 349 *repulsum* alter Hamb. 350 *cursumque* duo Burm. cum Goth. sec. *gerebam* Gud. a m. pr. cum Goth. tert. vulgari vitio. 351 *maria omnia* sec. Moret. et Donat. ad Terent. 352 *illum* Medic. a m. pr. *Nonnullum tantum pro me* Sprot. 353 *tua vi* Rufinian. de schem. Lex. p. 251. *tune* Rom. a m. pr. et *te ne* ed. Iunt. ex sollenni vitio. *exspoliata* Leid. *magistri* alius Leid. 354 *nauis tantis* pars codd. et edd. *vrgentibus* Medic. siue vt Togginius expressit: *naui surgentibus*; vulgari librariorum lapsu. 355 *T. n. arreptas* Goth. tert. miro vitio. 357 *in vnda* Parrh. cf. Burm. Sed deterius hoc. 358 *et* inserunt multi scripti et editi, recte ab Heins. sublatum. *terra* Medic. Heinsio teste; sed Fogginius communem lectionem exhibet, mutata tantum distinctione, quam etiam Seruius memorat: *P. adnabam: terrae iam tuta tenebam.* 359 An *madida me v.* Sed ne in *cum* haereas cogita, *grauatum* esse et ipsum et vestem aqua hausta. cf. V, 447. 360 *Pressantemque* Leid. *praesentemque* Donatus legit, qui misere totum locum vexat. 361 *que* deest ed. Iunt. *petisset* Oudart. quod valde arridet. 362 *habent* Medic. quod et h. l. cum ratione exaratum

μαντος ἐκέθεις. — 359 sqq. v. Excurs. IV. ad h. lib.

360—371. 360. ab Homerico Vlysse Odyss. ε, 428. 434. Quod autem hic Lucani faciunt, idem Laestrygonibus circa Formias tribuerat Homerus Odyss. κ, 118—362. *me* corpus esse facile

: quisque

Quod te per coeli iocundum lumen, et auras,
Per genitorem oro, per ſpes ſurgentis Iuli;
Eripe me his, inuicte, malis: aut tu mihi terram 365
Iniice, namque potes; portusque require Velinos.
Aut tu, ſi qua via eſt, ſi quam tibi diua creatrix
Oſtendit, (neque enim, credo, ſine numine diuom
Flumina tanta paras Stygiamque innare paludem)
Da dextram miſero, et tecum me tolle per vndas; 370
Sedibus vt ſaltem placidis in morte quieſcam.
Talia fatus erat, coepit quum talia vates:
Vnde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido?
Tu Stygias inhumatus aquas, amnemque ſeuerum
Eumenidum adſpicies, ripamue iniuſſus abibis? 375

tum putabat Heinſ. cf. ad v. 109. Sed manifeſtum eſt vitium, quod et Goth. pr. vitioſiſſime ſcriptus liber, habet, fraude ex ſeqq. librario facta, — *in litora* aliquot Pier. et duo Heinſ. elegantius vtique. Etſi communis lectio eodem redit; et, qui argutiora ſectatur, poteſt ex Hecuba Eurip. verba laudare v. 28. *κεῖμαι δ' ἐπ' ἀκταῖς· ἄλλοτ' ἐν πόντῳ σάλῳ.* 363 *At te* Parrh. *iocundum per coeli l.* duo Heinſ. *limen* alter Hamb. 364 *Per ſpes* ex Macrob. V. Sat. 7. et codd. ſuis ac Pier. repoſuit Heinſ. Vulgo *Per ſpem*. Sed alteri plus dignitatis et grauitatis ineſt. 365 *At tu* duo ap. Burm. *terras* alter Hamb. a m. ſec. 366 *relinque V.* Montalb. 367 *Si qua tibi D.* Gud. a m. pr. Rottend. ſec. 368 *crede* aliquot Pier. 369 *pares* tres ap. Burm. *intrare* Bigot. 370 *et me tecum* Witt. *vmbras* Bigot. 372 *Vix ea fatus e. c. c. t. virgo* Priſcian. p. 1186. 374 *Tum* Franc. 375 *ripaue* malebat Cerda. *inuiſus* tres ap. Burm. et hoc Pompon. Sab. interpretatur. — *adibis* Rom. cum codd. parte. quod mihi quidem multo magis probatur cf. ſup. 313. 314. *abibis* tamen Seru. Medic. cum multis Pier. et Heinſ. ac Burm.

quisque videt. Notiſſimum *αὐτοὺς δ' ἑλώρια τεῦχε κύνεσσι* — 363 ſqq. adumbrati ex Il. λ, 66 ſqq. de Elpenore. — *portus Velinos* per prolepſin v. Exc. l. c. — 367. *Diua creatrix* etiam VIII, 534. mater Aeneae, Venus; vt *creare* pro parere cf. Burm. — 371. *De ſedibus* v. ad v. 152. *ſaltem* quia nautae ſemper vagantur, vt Seruius bene monet. Verſus 370 ex Il. ψ, 75 ſubnatus: *καί μοι δὸς τὴν χεῖρ', ὀλοφύρομαι*, Patrocli vmbra.

372 — 383. *amnem ſeuerum* (h. e. triſtem, horrendum) *Eumenidum* docte dixit, eodem modo ac ſi deorum inferorum, Proſerpinae vel Hecatae, appellaret.

Digitized by Google

Desine fata deum flecti sperare precando.
Sed cape dicta memor, duri solatia casus.
Nam tua finitimi, longe lateque per vrbes,
Prodigiis acti coelestibus, ossa piabunt;
Et statuent tumulum, et tumulo sollemnia mittent; 380
Aeternúmque locus Palinuri nomen habebit.
His dictis curae emotae, pulsusque parumper
Corde dolor tristi: gaudet cognomine terra.
Ergo iter inceptum peragunt, fluuioque propinquant.
Nauita quos iam inde vt Stygia prospexit ab vnda 385
Pér tacitum nemus ire, pedemque aduertere ripae,
Sic prior adgreditur dictis, atque increpat vltro:
Quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
Fare age, quid venias: iam istinc et conprime gressum.
Vmbrarum hic locus est, Somni Noctisque soporae: 390
Corpora viua nefas Stygia vectare carina.

Nec

378 Recte aduersus Marklandum locum tuetur vir doctus ordine verborum ita instituto: *finitimi acti p. c. longe lateque per vrbes.* v. Burm. *per vrbem* Witt. 380 *Instatuent* pr. Moret. pro *Instituent.* *solatia* Bigot. ex v. 377. 381 *Palinurum nomen* tert. Mentel. a m. pr. adeoque calami vitio, etsi satis felici. cf. Burm. 382 *amotae* aliquot Heins. solenni varietate. 383 *pauor* pr. Rottend. pro var. lect. ad *dolor.* Cerda mauult interpungere: *C. dolor: tristi g. c. t.* vt in Witt. a prima manu fuit; non video quam bene. *terrae* multi ap. Pier. et Heins. vt et bini Goth. Sed est, *χαίρει ὁμωνύμῳ γῇ.* 385 *vt* deest Medic. et Parrh. *quos postquam St.* Bigot. *conspexit* Medic. 387 *adloquitur* Rom. 388 *ad limina* Sprot. *ad litora* pr. Menag. pr. Rottend. *tendens* Gud. a m. pr. 389 *istic* aliquot ap. Burm. *istic iam comprime* ed. Ven. *gressus* Voss. pr. et Witt. Burmannus Sec. V. Cl. in Anthol. Lat. p. 162. ex corrupta ibi schedarum Salmas. et Cod. Leid. scriptura: *iam stinget comprome ressum,* effingit: *iam stringe et comprime g.* Sed quantum equidem video, *stringit* h. e. attingit, vrget, *gressum* eius, qui antecedit, is, qui sequitur vel comitatur. 390 *hic l. et s.* Rom. et pr. Mentel. praeclare.

lares. Nec Seruius tamen male: circa quem habitant Eumenides. De v. 375. v. Var. L. — 377. *cape memor,* tene memoria. — 378. *Nam* vt *γὰρ* ab initio orationis. — *sollennia mittent* *πέμψουσι χοὰς, ἱερὰ,* et similia.

392 sq.

Nec vero Alciden me sum laetatus euntem
Adcepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque:
Dis quamquam geniti, atque inuicti viribus essent.
Tartareum ille manu custodem in vincla petiuit; 395
Ipsius a solio regis traxitque trementem:
Hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.
Quae contra breuiter fata est Amphrysia vates:
Nullae hic insidiae tales; absiste moueri:
Nec vim tela ferunt: licet ingens ianitor antro 400

392 *Nec non A.* ed. Ven. *Aeacidem* vitiose Donat. ad Ter. *nec sum l.* aliquot Pier. male. Ad verbum ita Homerus in α. Il. οὐδ' ἄρα τώ γε ἰδὼν γήθησεν Ἀχιλλεύς. 395 Post *petiuit* distinxit Heins. cum codd. 393 *Pieritumque* corrupte Rom. 396 *e solio* Parrh. *a solo* Witt. 397 *thalamos* Goth. tert. *adorsi* plerique Pier. et quinque Heins. Saepe de hac variatione egere Viri docti. Adde v. c. Drakenb. ad Liu. XXXV, 51, 8. 398 *quem* multi edd. et scripti. 399 *hinc* Ven. et aliquot Pier. *Non vllae hic* Parrh. 400 *ianitor orci* apud Priscian. lib. VII.

392 sq. Seruius: „Lectum „est et in Orpheo, quod, quan„do Hercules ad Inferos de„scendit, Charon territus eum „statim suscepit. Ob quam rem „anno integro in compedibus „fuit. Ideo ergo *non laetatus*, „scilicet propter supplicium „suum.„ Bona nota. Similitudinem habet aliquam excusatio Somni cum subiuncta narratione ap. Homer. Iliad. ξ, 249 sqq.

392—97. *euntem*, ἰόντα pro ἐλθόντα. — *Dis geniti.* Theseus a Neptuno, Pirithous a Ioue; etsi Burmannus de hoc dubitabat. Vide v. c. Il. ξ, 317. 18 et al. — 395. 6. Fundus fabulae Il. θ, 367 sqq. Nomen Cerberi post Homerum auditum est. cf. Pausan. III, 25. occurrit tamen fabula iam apud Hesiod. Theog. 310—12. adde 769 sqq. Varie autem a poëtis tractatus fuit Herculis ad inferos descensus. Cf. v. c. Il. ε, 395 sqq. — 397. *dominam*, δέσποιναν, proprie de Proserpina. Alias dictum esset, vt apud Homerum passim ἄλοχος δέσποινα.

398. *Amphrysia vates.* Longe petitum epitheton cum Seruio vocat Burmannus. Enimuero cur tam longe petunt, ab Amphryso, Thessaliae fl. ad quem Apollo pauit greges, (v. Callim. H. in Ap. 48. et sup. Ge. III, 2.) cum alia esset Amphrysus (v. Steph. Byz. h. v.) vel Ambrysus, in Phocide in Delphorum vicinia, vt adeo idem sit ac, Delphica vates, Cirrhaea vates. Mox

Aeternum latrans exsanguis terreat vmbras:
Casta licet patrui seruet Proserpina limen.
Troïus Aeneas, pietate insignis et armis,
Ad genitorem imas Erebi descendit ad vmbras.
Si te nulla mouet tantae pietatis imago, 405
At ramum hunc (aperit ramum qui veste latebat)
Adgnoscas. Tumida ex ira tum corda residunt.
Nec plura his. Ille admirans venerabile donum
Fatalis virgae, longo post tempore visum,
Caeruleam aduertit puppim, ripaeque propinquat. 410
Inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
Deturbat, laxatque foros: simul adcipit alueo
Ingentem Aenean. Gemuit sub pondere cymba
Sutilis, et multam adcepit rimosa paludem.

Tandem

402 *patruum — limen* pr. Hamb. quod affectatae esset elegantiae in epico poëta narrante. *patruis* Rom. 404 *Herebo* maxima pars librorum Heins. *descendet* Leid. vn. *in vmbras* pr. Menag. *in vndas* Goth. tert. 405 *tantarum gloria rerum* ap. Macrob. VI, Sat. 6. sed ex alio loco, sup. IV, 272. vt Burm. docet. 406 *nudat v.* Ven. ex gloss. *qui in v.* Parrh. 407 *agnoscis* vet. Cod. ap. Macrob. VI, 6. *cum c.* alter Hamb. *quiescunt* Bigot. 410 *puppem* Medic. et al. 411 *per giga* pr. Hamb. et Sprot. cum glossa: *id est sedilia nauis.* 412 *aluo* tres Burm. 414 *multum* Medic. *futilis* ed. Ven. *subtilis* Doruill. natum ex *sustilis*, quod Rom. habet.

402. *seruet limen.* Mira comminiscitur Cerda. Seruat domum, limen, thalamum, ex veteri viuendi ratione, mulier casta, frugi, quatenus conspectum virorum fugit, intra domum se continet, in publicum non prodit. cf. inf. VII, 52. 53. *licet seruet*, noto more poëtarum pro vulgari, *licet seruare.* v. Burm. — 405. *pietatis imago*, cogitatio.

408. *fatalis*, v. sup. 146. 47. *longo post tempore*, igitur Hercules et Theseus cum ramo aureo venerant. — 411. *iuga longa*, ζυγὰ, transtra. *laxatque foros*, tabulata vacuat. Seru. Egregie autem Charontis ferox ac durum ingenium declaratum. — *Ingentem Aeneam*, quis dubitari posse putet, an ad corporis magnitudinem referendum sit! Ita de heroibus vbique Homerus et poëtae, vt ipsa exempla a Cerda allata satis declarant. — 414. *cymba sutilis* siue ex coriis siue vitilis et iuncea. v. Cerda. Si Charontem Aegyptiorum animo habuit,

Tandem trans fluuium incolumis vatemque virumque
Informi limo glaucaque exponit in vlua. [415
Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
Personat, aduerso recubans inmanis in antro.
Cui vates, horrere videns iam colla colubris,
Melle soporatam et medicatis frugibus offam 420
Obiicit. Ille fame rabida tria guttura pandens
Conripit obiectam, atque inmania terga resoluit
Fusus humi, totoque ingens extenditur antro.
Occupat Aeneas aditum custode sepulto,
Euaditque celer ripam inremeabilis vndae. 425

Oo 4 Conti-

417 *hic* tres ap. Burm. *trisulci* Goth. tert. Sed *trisulcam* aliter dictum. v. Georg. III, 439. Aen. II, 475. 418 *auerso* duo ap. Burm. *resonans* Witt. 419 *colobris* Meutel. pr. *colla comasque* Lutat. ad Stat. II. Theb. 27. 420 *saporatam* alter Menag. et pro diu. lect. alter Hamb. et olim Turnebus e Codice, qui cum Alardo illud probabat. v. Heins. et Cerda, qui recte vindicant vulgatam lectionem vel ex IV. Aen. 486. V, 855. Vide not. — *medicatam f. offam* nonnulli vet. ap. Pierium. 421 *rapida* multi ap. Burm. 423 *rigens* coni. Burm. sed ipse damnat, et recte. In toto loco ante oculos Apollon. IV, 149 sqq. vbi etiam *δολιχὴν ἀνελύετ' ἄκανθαν*. 424 *c. remoto* Bigot. et Hugen. pro var. lect. cf. II, 265.

buit, de papyracea cymba, barin Aegyptii vocant, cogitare potuit.

417 — 425. Ex multis, quae parum ad rem facientia Cerda cumulauit, haec bene obseruata sunt: diuerse hanc Cerberi placationem esse tractatam post Hesiodum Theog. 769 sqq. a Statio II Theb. 26 — 31. Mercurii virga; et comparari posse Senecae Herc. fur. 783 sqq. Offam 420 intellige globulum ex pulte factum, sed admixto melle et papauere aliisue seminibus et succis ita temperatum, vt vim soporificam haberet; hinc *soporata* ipsa offa, melle et *frugibus medicatis*: has de papauere plerumque videas exponi. Sunt tamen omnino grana et semina, succis herbarum, qui vim aliquam, v. c. in magicis rebus, habent, perfusa. Μελιττοῦτα Cerbero obiici solita, nota res. cf. Cerda et sup. IV, 486. Hinc *resoluitur* somno corpus, et v. 424. *custode sepulto*, sc. somno. Ad v. 423 cf. sup. III, 631. *iacuitque per antrum Immensus*, de Polyphemo. Vltimum versum eo referunt interpretes, quod non eadem via erat rediturus Aeneas. cf. inf. 899. Argutius hoc quam necesse. Naturam Stygis communem exprimit epitheton.

426 sqq.

Digitized by Google

Continuo auditae voces, vagitus et ingens,
Infantumque animae flentes in limine primo:
Quos dulcis vitae exsortis, et ab vbere raptos,
Abstulit atra dies, et funere mersit acerbo.
Hos iuxta falso damnati crimine mortis. 430
Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
Quaesitor Minos vrnam mouet: illo silentum
Conciliumque vocat, vitasque et crimina discit.

Proxima

428 *rapto* aliquot Pier. *ab v. natos* Dorv. m. pr. in marg. *raptos ab v. primo* Rottend. sec. ex sup. versu. 429 *vna dies* aliquot Pier. 430 *falsae* alter Hamb. *falso d. tempore m.* coni. Warburtonus (Diuine Legat. of Moses T. I. B. 2. S. 4.) parum feliciter. 431 *sine forte* Franc. male. *Nec vero his* coni. Iortinus Diss. VI. p. 275. 433 *Consilium* Gud. a m. pr. et sic pr. et tert. Goth. Leuis haec esset auctoritas; sed Asconius in Argum. in Verr. de Praet. vrb. „*Ad hanc similitudinem*, inquit, *poëta Virgilius Minoëm, iudicem apud inferos, tamquam si praetor sit rerum capitalium*, Quaesitorem *appellat: dat ibi sortitionem, vbi* vrnam *nominat: dat electionem iudicum*, cum *dicit:* Consiliumque vocat; *dat cognitionem facinorum, cum dicit*: vitasque et crimina discit." Cetera bene; verum in *Consilium vocat* arguatur Pedianus; nam etiamsi ad editicios iudices, quos certae caussae admittebant, (cf. Sigon. de Iudic. II, 12.) referre velis, tamen nec poëta in eodem iudicio sortitionem et electionem memorare potuit, et, cum *silentum c.* illud sit, iudices intelligendi essent ex vmbris lecti, quod vix poetae in animum venire potuit. Quin potius *silentum concilia* sunt turba forensis, inprimisque eorum, de quibus cognitio habebitur; vnde adiectum; *vitasque et crimina discit.* —*que* post *vitas* abest a binis Burm.

426 sqq. Hinc ad 540 de prima locorum inferorum regione, de qua v. Exc. VIII. 426—29 versuum magna dulcedo est.

430—33 Quid in sedibus his assignandis sequutus sit poëta, non liquet. Hoc vnum inter infantes et iniquo iudicio aut sua manu interemtos commune intercedere videtur, quod mortem fatalem anteuerterunt, et immatura morte obierunt. Warburtonus multa satis argute super caussis harum sedium datarum comminiscitur. Add. Iortin. p. 269. 272. Si eos haberemus, quos poëta in h. l. sequutus est, melius nobis de toto hoc philosophemate constaret. De infantibus nonnulla ἐκ ἄξια μνήμης in mytho suo praetermittere se dicit Plato de Rep. XI. sub fin. Hoc grauiter subiicitur, iudicia horum insontium damnatorum retractari a Minoë. De ceteris v. Exc. XI ad h. v. Locus haud dubie inter eos numerandus, quibus

poëta

Digitized by Google

Proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
Insontes peperere manu, lucemque perosi 435
Proiecere animas. Quam vellent aethere in alto
Nunc et pauperiem et duros perferre labores!
Fas obstat, tristique palus inamabilis vnda
Alligat, et nouies Styx interfusa coërcet.
Nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem 440

Oo 5 Lugen-

435 *reperere* pr. Moret. et Zulich. a m. sec. felici lapsu. Nam sic et alibi. cf. Burm. Sic sup. II, 645. *ipse manu mortem inueniam*. 436 *Quas* Medic. et quidem, quod notandum, a manu emendatoris Aproniani. Et habet id sane acutum quid; quod tamen non sequar. 438. Quinque voces notatae sunt rubro in Medic. *Fas obstat trisque p. inamabilis vndae*. Sed videamus de singulis. *Fas obstat* haud dubie bene, h. e. naturae, inferorumque, iura. *Fas* et *ius* ad iura diuina et humana referri notum est, et copiose illustrat h. l. Heins. Sic legit Seru. sicque Rom. Gud. a m. pr. Voss. alter, cum binis e Goth. item ed. Iunt. Ceteri *fata obstant*, ex IV. Aen. 440. Porro *tristisque palus*, quod Seruius improbat, ne duo sint epitheta, exhibet Doruill. et cum Rom. pars codd. Pierii, qui bene monet, accipiendum esse: *tristisque palus, inamabilis vnda*. Sic quoque Gud. a m. pr. et pr. Rottend. a m. sec. Alii etiam: *tristisque p. i. vndae*. Sic Gud. a m. sec. Tandem *innabilis* sunt qui legant ap. Pier. item Schol. Horat. et pr. Hamb. pro var. lect. et tres ap. Burm. minus bene, vt Heins. docet. Eadem varietas Georg. IV, 479. 480. vbi hi duo versus occurrunt. Omnino recepta lectio haud dubie elegantior est. 440 *hic* Rom. et alii Pier. *infusi* alter Menag.

poëta Homerum (v. Od. λ, 567.) eo vicit, quod suorum temporum morem carmini intulit. Claudiani, Statii et Senecae Herc. fur. obuiae sunt imitationes et a Cerda notatae.

434 — 39. Magnam ad miserationem extulit sortem miserorum, qui sibi ipsi violentas manus intulere, sed *insontes* et vitae tantum taedio; forte ex v. 437. propter aerumnarum molem, qua oppressos se videbant. Grauius illi puniuntur in Dantis Inferno. v. Cant. XIII. — *proiecere animam*, cum dilectu, quasi rem vilem, vt bene Seru. Ex iis, quae laudant Cerda et Guellius, vnum conuenit notum illud Ouidii: *Sanguinis atque animae prodige Galle tuae*. At illa: *Quam vellent — in alto*, ex nota illa et a Luciano exagitata sententia Achillis ducta sunt Odyss. λ, 488 — 90. — 438. *Fas* v. Var. L. *Styx nouies i.* v. Excurs. IX.

440 sqq. Vti *camporum lugentium* inuentum per se multum habet suauitatis, ita in feminis, quas in iis collocauit, maiorem dilectum facile desiderer.

Lugentes campi. Sic illos nomine dicunt.
Hic, quos durus amor crudeli tabe peredit,
Secreti celant calles, et myrtea circum
Silua tegit. Curae non ipſa in morte relinquunt. [445
His Phaedram Procrinque locis, maeſtamque Eriphylen,
Crudelis

441 *ducunt* duo ap. Burm. 442 *Hic* Heinſ. e Medic. et al. Vulgo: *Hinc*. At *Hi* Rottend. et Witt. *quas* quod Heinſ. probat, quoniam feminae mox memorantur, Zulich. habet, et promus eſſe ſolet in talibus error. Tamen infra Sichaeus quoque in iisdem locis occurrit. *dirus a.* duo ap. Burm. *peregit* Doruill. *peremit* nonnulli Pier. et Burm. cum Goth. tert. ſed *tabi peredit* proprie adiectum. 443 *colles* Sprot. et Vratisl. cum Goth. ſec. At tert. *caules*. — *ſeruant colles* ed. Ven. 444 *ipſae* alter Hamb. *in* deeſt binis Burm. 445 *Procnim, Procrim, Prochrim* corruptelae; item *Eriphylem*.

deres. Nam et amores memorauit, quibus vix ignoſcas; nec ſatis apparet, quomodo inter miſeras amantes Eriphyle et Caeneus memorari potuerint. Sed forte in deperditis poetis fuere de eorum amoribus fabulae, quas nunc ignoramus; et quantum intelligo, fruſtra ab Intpp. hoc ponitur, locum hunc amantes tantum feminas capere. v. Excurſ. VIII. Tum ante oculos habuit et expreſſit locum Homeri Il. λ, 320 ſq. conſilii tamen ſui ab Homero diſſimilis parum memor. Claras mulieres etiam Polygnotus in tabula ſua Νεκυίαν exhibente pinxerat, ap. Pauſan. X, 28. 29. etiam Phaedran, Procrin, Eriphylen. Talem vtique locum recentiorum poetarum optimus quisque melius tractaſſet, et vero etiam tractauit. Praeſtant quoque verſus Tibulli I. El. 3, 57. *Sed me quod f.* Virgilianum locum diſertius exornauit Auſonius in Cupid. crucif. ſed deſideres, vt alibi, in eo iudicii ſubtilitatem. Cf. quoque Propert. IV, 7, 59 ſqq. Obſerua et illud, ex veteris vitae inſtituto declarandum, quod nullas niſi feminas miſere amantes recitat; niſi quod Sichaeum infert, etſi nec ſatis commode, ſuauiter tamen. Operoſe difficultates loci perſequuntur Intpp. etiam Schraderus ad Muſaeum p. 283 ſqq. Sed ad excuſationem poetae ſi quid afferri poteſt, hoc afferendum erat, quod delectationis potiorem rationem habuit Maro hoc ſaltem loco. At Fenelonium quomodo defendas, qui in Elyſio ſuo Achilles, Aiaces, Agamemnones non maluit ſilere.

440 — 44. Late patentes campos facit, non, vt Intpp. volunt, multitudinis cauſſa, quam excepturi ſunt, ſed vt ſolitudinem in iis, quam quaerunt, habeant amantes.

445 — 49. Odyſſ. λ, 320. Φαίδρην τε Πρόκριν τε ἴδον, et v.

325:

Crudelis nati monstrantem volnera cernit,
Euadnenque, et Pasiphaën: his Laodamia
It comes, et iuuenis quondam, nunc femina, Caeneus,
Rursus et in veterem fato reuoluta figuram.
Inter quas Phoenissa recens a volnere Dido 450
Errabat silua in magna: quam Troïus heros,
Vt primum iuxta stetit, adgnouitque per vmbram
Obscuram, qualem primo qui surgere mense
Aut videt, aut vidisse putat per nubila Lunam,
Demisit lacrimas, dulcique adfatus amore est: 455
Infelix Dido, verus mihi nuntius ergo

Venerat

446 *funera* Parrh. *vidit* Goth. tert. 447 *Euchadem, Euchandem, Heubadnenq.* *Pasiphem* aberratt. item: *Laodomia.* 448 *Est c.* Goth. tert. Dubitari plane nequit, *Caenis* a poëta scriptum fuisse; quod et Heinsius coniecit. Firmat id quoque Ausonii imitatio in Cupid. crucif. 20. *Irrita dona querens, sexu gauisa virili, Moeret in antiquam Caenis reuocata figuram.* etsi et ibi in multis *Caeneus.* 449 *fati* Mentel. pr. *reuocata* Rom. 450 *ab vulnere* Leid. vnus. 451 *in* deest Exc. Burm. 452 *Vt iuxta primum* Doruill. *per vmbras* quinque ap. Heins. ita non ineleganter *Obscuram* sc. Didonem acciperes; vt iam Seruium fecisse video. 453 *quis* alii et ed. Iunt. sed iam Pier. alteram praetulit. *qui primo* sec. Hamb. 455 *Dimisit* Medic. cum al. Heins. *demit* Mentel. pr. *lacrimans* Rom. *est* deest vtrique Menag. et Goth. sec.

325: συγερὴν τ' Ἐριφύλην, Ἣ χρυσὸν φίλου ἀνδρὸς ἐδέξατο τιμήεντα. de his omnibus Apollodor. Hygin. Diodor. Sic. Ouidii Metamorph. praeter Seruium ad h. l. consulendos esse vt moneam, necesse non est. Praeter illos tamen apponemus loca saltem classica. De Procride v. Met. VII. sub f. De Eriphyle v. Odyss. o, 244 sq. Stat. II. Theb. 299 sqq. IV, 187 sqq. occisa ab Alcmaeone filio; et de Euadne, Capanei vxore, Eurip. Suppl. 990 sqq. Laodamia, Protesilai vxor, vel ex Luciani DD. Mort. et ex Ouid. Ep. XIII. nota est; et de Caeneo v. Met. XII Ouid. v. 171 sqq. — 445. *moestam.* vt Hom. συγερὴν, h. e. μισητὴν, exprimere voluerit, necesse non est; etsi συγερὸν eo sensu poni nemo facile dubitet.

450 sqq. Episodium de Didone merito suo laudatissimum, ad Homeri ductum de Aiace Il. λ, 542 sqq effinxit. — 452 — 54. Suauis comparatio Didonis aegre per vmbram visae cum noua luna; petita ab Apollon. IV, 1479. 80. vt iam alii notarunt:

Digitized by Google

Venerat exstinctam, ferroque extrema secutam;
Funeris heu tibi caussa fui? Per sidera iuro,
Per superos, et si qua fides tellure sub ima est;
Inuitus, regina, tuo de litore cessi. 460
Sed me iussa deum, quae nunc has ire per vmbras,
Per loca senta situ cogunt, noctemque profundam,
Imperiis egere suis: nec credere quiui
Hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
Siste gradum, teque adspectu ne subtrahe nostro. 465
Quem fugis? extremum fato quod te adloquor, hoc est.
Talibus Aeneas ardentem et torua tuentem
Lenibat dictis animum, lacrimasque ciebat.
Illa solo fixos oculos auersa tenebat:
Nec magis incepto voltum sermone mouetur, 470
Quam

459 *est* abest ab pr. Menag. et eodem Goth. sec. 461 *qui* Franc. et ab alia manu *que*. 465 *nec s.* Sprot. *adspectui* codd. ap. Pier. 466 *fator* Menag. pr. *fatum* Exc. Burm. *te* abest a binis Burm. et Goth. tert. indocte. 468 *Leneibat* vett. ap. Pier, *lacrimisq.* Franc. Ceterum Burm. difficultatem recte percipiebat in eo, quod *torua tuentem animum* in vmbra exhibere videtur poëta. Nec satis est accipere dictum pro, *animum tuentis*. Sed triplex expediendae rei adest modus: primum vt distinguas post *dictis*, vt sit: *animum lacrimasque ciebat*, mouebat, vt θυμὸν ὄρινε toties apud Hom. etiam de miseratione. Altera, vt *ardentem et t. tuentem* quartos casus absolute positos esse iubeas; tertia tandem, eaque ceteris simplicior et melior, vt *animum* Homerico exemplo accipias pro κατὰ θυμὸν, φρένας. Sic pro vulgari forma: *leniebat eius ardentis et t. t. animum*, non insolens est dicere, *leniebat eam animum, animo*. Alterum *lacrimas ciebat* haud dubie ad Aeneam spectat, *lacrimas mouebat*, voluebat, fundebat. 469 *aduersa* nonnulli ap. Pier. et Burm. etiam *diuersa* ap. Petron. c. 132. in codd. et ap. Schol. Cruqu. Horatii. 470 *in capto* Cod. Barthii ap. Burm. Mox multi apud Pier. et Heins. *vultus* vel *vultu*. male. Et vulgata apud Macrob. IV. Sat. 1.

rant: Visus est Lynceus Herculem procul videre, ὥς τίς τε νέῳ ἐνὶ ἤματι (noster, *primo mense*, noua luna) μήνην Ἢ ἴδεν, ἢ δοκέειν ἐπαχλύουσαν ἰδέσθαι. — 456. *nuntius* ex flammis lucentibus. sup. V, pr. — 459. si quid apud inferos aliud, quod fidem facere iuranti potest: (id enim et ipsum *fides* dici solet: cf. sup. II, 142. Male Seru. et al.) — 460. Vrsinus comparat Catulli verbum de Coma Berenices: *Inuita, o regina, tuo de vertice*

Quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
Tandem corripuit sese, atque inimica refugit
In nemus vmbriferum: coniunx vbi pristinus illi
Respondet curis, aequatque Sichaeus amorem.
Nec minus Aeneas, casu percussus iniquo, 475
Prosequitur lacrimans longe, et miseratur euntem.
Inde datum molitur iter. Iamque arua tenebant
Vltima,

471 *Mopesia, Marsepia,* et in Goth. *in Arpeia,* aberrationes indoctorum librariorum. Steph. Byz. *Μάρπησσα, ὄρος Πάρου, ἀφ' οὗ οἱ λίθοι ἐξαίρονται. ὁ οἰκήτωρ Μαρπήσσιος.* Alia montis pars *Lygdus.* v. Plin. XXXVI, s. 13. 472 *corripuit* Heins. reuocauit, quod habet praestantissimus quisque codex. Alii *proripuit*; quod vulgare est adeoque alterius interpretamentum. cf. inf. XI, 462. 473 *postumus* Hugen. a m. pr. Scilicet haesisse veteres Grammaticos in hac vocis *pristinus* significatione, vt *prior* sit, e Seruio et Pomponio Sab. (apud quem: Probus de hoc vocabulo dubitat) apparet, cum tamen de ea nunc satis constet. vide ap. Burm. Omnino haec notissimarum rerum ignoratio vel dubitatio, et in tenuibus subtilitas vel frigus, difficiliorum vero vocum vel locorum omissio, admodum alienum a veterum Grammaticorum vsu aliquem paullo calidiorem faciat. 474 *amores* sec. Rottend. 475 Duplex codd. familia: Rom. cum aliis *percussus,* Medic. cum sua secta *concussus,* quem h. l. Heins. deseruit. Vulgo, *perculsus.* — *percusus* Doruill. a m. pr. *p. acerbo* Doruill. 476 *Persequitur* Doruill. *longe lacrimans et m.* Parrh. inscite. Memorabilior Rom. lectio: *P. lacrimis longe et m.* ita et tres Heins. Sed vulgarior haec est et cum prosaica communis ratio: *prosequi aliquem lacrimis.* Medic. Pierii: *P. lacrimas l. et m.* ex *lacrimans.* — *miseratur* Heins. e Medic. aliisque, item Rom. adstruit; vulgo *miseratus.* — *amantem* Ven. *amantem est* Parrh. — *est* in fine vulgg. edd. habebant. 477 *tenebat* aliquot Heinsiani, et defendit Mark-

vertice cessi. — 462. *situs* est incultae telluris horror; itaque h. l. *αὐχμηρὰν χώραν* int. exprimit enim Homericum *Ἀΐδεω δόμον εὐρώεντα.* — 465. Hoc vero praeclare ex Od. λ, 560. et omni oratione disertius mox silentium ex v. 562. quem iam Longini §. 9. iudicium nobilitauit. Ad v. 466. facile in mentem veniat Sophocleum illud: *εἶ δ' ἄ φ.* — *προσεννέπω Πανύστατον δή, κοὔποτ' αὖθις ὕστερον* (Aiac. 871 sq.) — 467. *torua tuentem ὑπόδρα ἰδοῦσαν.* — 468. *animum, l. ciebat,* v. Var. L. In 469. Euripidis Medea v. 27. *Οὔτ' ὄμμ' ἐπαίρουσ' οὔτ' ἀπαλλάσσουσα γῆς πρόσωπον* obuersata Virgilii animo videbatur Valkenario, V. Cl. ad Hippol. p. 197. — 473. *coniux vbi.* an ei de Aenea multa narrauerit, nolim affirmare.

477. *datum*, a fato concessum

Vltima, quae bello clari secreta frequentant.
Hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopaeus, et Adrasti pallentis imago. 480
Hic multum fleti ad superos, belloque caduci
Dardanidae: quos ille omnis longo ordine cernens
Ingemuit, Glaucumque, Medontaque, Thersilochumque,
Tris Antenoridas, Cererique sacrum Polypoeten,
Idaeumque, etiam currus, etiam arma tenentem. 485
Circum-

Marklandus V. Cl. ad Stat. p. 264. Possit sane et hoc ferri de solo Aenea, inprimis propter *illi* in v. 479. Sed quidni et ipsa Sibylla accenseatur, vt toties alibi: vt v. 384. 415. 479 *hinc inclytus* Medic. *inclitus*, *inclutus* et hic codd. 481 *Hi* Medic. cum al. *Hii* Witt. 482 *ipse* pr. Hamb. *o. circum* Parrh. 483 *Meduntaq. Torsilocumq. Tersiloconque* praue codd. *Medontaque* vitiosum videri, Cerda monet; nam *Medontis* apud Homerum plurium ex Achiuis nomen esse, nusquam Troiani; in versu autem, quem Virgilius ante oculos habuerit, (Il. Φ, 209.) legi: Ἔνθ' ἕλε Θερσίλοχόν τε Μύδωνά τε. Sed in alienum versum incidit vir optimus. Nam Il. ρ, 216. Hector appellat Μέσθλην τε, Γλαῦκόν τε, Μέδοντά τε, Θερσίλοχόν τε. 484 Il. λ, 59. Τρεῖς δ' Ἀντηνορίδας, Πόλυβον καὶ Ἀγήνορα δῖον, Ἠΐθεόν τ' Ἀκάμαντ' ἐπιείκελον ἀθανάτοισιν. *Polypoeten* aduersus Homeri auctoritatem recepit Burm. etsi ex Heinsii emendatione. Sed Homero Πολυποίτης est insignis inter Achiuos principes, non inter Troianos. Antea *Polyboeten* legebatur, et variis corruptelis *Polyboten*, *Polybetem*, *Poliboetem*, *Polipotem*, *Polybuten*, *Polybotem*, et interpolate *C. s. que Pobyten* Goth. tert. *C. s. que Politen*, porro *Poliphetem*, *Poliphetem*. Vltima haec ad veram lectionem ducunt: *Polyphoeten*. Il. ν, 791. inter Troianos, καὶ ἀντίθεον Πολυφοίτην. Quod *Cereri sacrum*, h. e. Cereris sacerdotem edit, Homerica imitatione facit. Eleusinia initia frustra huc vocat Warburtonus. 485 Ἰδαῖος, siue Daretis f. v. Il. ε, 11. 20. siue auriga Priami Il. ω, 325. — *que* abest a tert. Rott. — *et iam* — *et iam* diuisim nonnulli scribunt. Sed *etiam* Cledonius demon-strandi

sum, *molitur iter*, peragit, ait Seru. Scilicet vt ap. poëtas *moliri*, mouere, et agere, facere, est primum de re magnae molis, tum de quacunque re. — *arua vltima*, in his locis, quae citra Plutonis regiam, Elysium et Tartarum sunt. cf. 540. — 479. 80. ex numero τῶν ἑπτὰ ἐπὶ Θήβαις.

— *pallentis*, tamquam vmbrae. Nihil amplius. Male cum hoc Adrasto confundunt inertem illum Troianum. Il. ζ, 37 sqq.

481. *fleti ad superos*, apud viuos, inter homines. *caduci*, pro πεσόντες. nescio, an primus nouauerit Virgilius; eius exemplo certe multi. Etiam *longo*

Circumſtant animae dextra laeuaque frequentes.
Nec vidiſſe ſemel ſatis eſt: iuuat vsque morari,
Et conferre gradum, et veniendi diſcere cauſſas.
At Danaum proceres, Agamemnoniaeque phalanges,
Vt videre virum, fulgentiaque arma per vmbras, 490
Ingenti trepidare metu. Pars vertere terga,
Ceu quondam petiere ratis: pars tollere vocem
Exiguam. Inceptus clamor fruſtratur hiantis.
Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deïphobum vidit, lacerum crudeliter ora, 495
Ora manusque ambas, populataque tempora raptis
Auribus, et truncas inhoneſto volnere naris.

Vix

ſtrandi vim h. l. habere, Seruius autem cum Donato per *adhuc* interpretandum eſſe monet. Enimuero *etiam* eſt pro, etiamnum — *currum* Rom. cum aliis a m. pr. ap. Pier. *currus atque* Ven. *c. iamque* Goth. tert. — *tenentes* ap. Seru. ad XI, 373. 486 *frementes* Gud. a m. pr. *frequentant* Doruill. a m. ſec. 487 *ſatis ſemel eſt* pr. Hamb. 488 *poſcere* Rom. et alii Pier. cum ed. Ven. ex lib. I, 414. *dicere* ed. Iunt. 489 *Et D.* aliquot cum ed. Iunt. *Danai* Zulich. v. ad VIII, 161. Burm. 490 *vmbram* alter Hamb. v. ſup. 452. et alibi. 493 *Incertus* Nonius in *hiare*. Similis varietas ſup. v. 270. *Inceptum* Menag. pr. *fruſtrauit* Goth. pr. tertio deeſt vox vltima. 494 *Atque ibi* Witt. *totum* pr. Hamb. 495 *videt et* Medic. cum aliis, quo alludunt alii ap. Burm. 496 *manus a.* ſine *que* alter Hamb.

go ordine pro vulgari, ingenti multitudine, vt II, 766. Seru. — 483 — 85. vide Var. L. 487. 88. ad animas referenda eſſe quis dubitet?

489 — 93. Inter feliciſſimos huius libri locos numerare ſoleo hunc. Opinionem profecto de Aeneae virtute facit ſummam. Nec tamen Virgilius aliter quam Homeri imitatione in praeclarum hoc φάντασμα incidit. v. Odyſſ. λ, 604. vbi de Hercule inter Manes. — *Ceu quondam* v. Il. ϑ, 75. vel ο, 320. ſqq. — *exiguam vocem*, τετριγυῖαν intellige. v. Odyſſ. ω, 5 ſqq.

494. Sequitur epiſodium de Deiphobo, in quo argumenti dilectum, noſtro ſaltem ſenſu, deſideres, inſigniter tamen a poëta ornatum. Sed imitator Homeri Virgilius et hic deprehenditur, ſi locum de Agamemnonis vmbra conferas Od. λ, 386 ſqq. Deiphobum in Helenae thalamo a Menelao oppreſſum etiam videas ap. Quintum XIII, 354 ſq. Adde Dictyn lib. V. p. 116.

498. Sup.

Vix adeo adgnouit pauitantem, et dira tegentem
Supplicia; et notis conpellat vocibus vltro:
Deïphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucri, 500
Quis tam crudelis optauit sumere poenas?
Cui tantum de te licuit? Mihi fama suprema
Nocte tulit fessum vasta te caede Pelasgum
Procubuisse super confusae stragis aceruom.
Tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem 505
Constitui, et magna Manis ter voce vocaui.
Nomen et arma locum seruant. Te, amice, nequiui
Conspicere, et patria decedens ponere terra.
Ad quae haec Priamides: nihil o tibi, amice, relictum:
Omnia

498 *et vulnera d. tegentem* laudat Seru. ad I, 157. ex interpretatione. 500 *a* deest quatuor Heins. vnus *ab.* — *Teucrum* duo Leid. *Teucro* tert. a m. pr. v. I, 18. 501 *aptauit* fragm. Vatic. a m. sec. 503 *fusum* Zulich. a m. sec. *v. de caede* vulgg. ante Pier. *de sede* ed. Ven. *vastata caede* Leid. 504 *confossae* Gud. *caedis a.* quatuor ap. Burm. 505 *Hunc* Seru. ap. Burm. *tibimet* Oudart. *in* deest Rom. fragm. Vatic. et binis Burm. 507 *locus* Longob. Pierii. Sed altera ratio exquisitior cf. inf. VII, 3. *seruet* Rom. 508 *discedens* tres Burm. cum Goth. tert. vnus *descendens.* 509 *Ad quae haec P.* Heins. reposuit ex binis Rottend. altero Mentel. et pr. Menag. adde binos Burmanni, cum ed. Mediol. At alii: *Ad quae P.* et haec concinnior et vera lectio, nam sic et fragm. Vatic. Eodem

499 sqq. *Supplicia*, int. illum ipsum ἀκρωτηριασμὸν, vulnera. *vix agnouit et compellat*, noto narrandi more Homerico, qui ex prisci aeui neglectu orationis ducendus est: pro, cum compellaret. *notis*, ornans epitheton; quales familiarium esse solent. *genus*, γένος, oriundus, vt et supra. — 501. *optauit*, ex προείλετο, puto, h. e. statuit, induxit in animum, ausus est.

503. 4. quam ornate, pro, te occubuisse pugnando.

505 — 8. Sane consentaneum hoc Aeneae pietati. Nec tamen vlterius inquirendum, vnde Aeneae tempus et locus suppetere ad hoc cenotaphium potuerit, si lib. II. fin. et III. princ. animo repetas. — 507. *Nomen* loco inditum, *et arma* in tumulo constituta et fixa ex more (v. sup. 233.) *locum seruant*, monumentum faciunt. — 507. *Te* vt sup. 362. *ponere*, h. l. humare.

509 — 2. *funeris*, cadaueris, (sic inf. IX, 491.) vmbrae, non ipsi cadaueri. Viderunt iam

Omnia Deïphobo soluisti, et funeris vmbris. 510
Sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
His mersere malis: illa haec monumenta reliquit.
Namque, vt supremam falsa inter gaudia noctem
Egerimus, nosti; et nimium meminisse necesse est:
Quum fatalis equus saltu super ardua venit 515
Pergama, et armatum peditem grauis adtulit aluo:
Illa chorum simulans, euantis orgia circum
Ducebat Phrygias: flammam media ipsa tenebat
Ingentem, et summa Danaos ex arce vocabat.

Tum

dem ducit Rom. *Ad que* et Medic. a m. pr. *Atquae* antiquo more scribendi. Hoc in aliis corruptum in *atque*. Hinc interpolatum ab emendatoribus in *Atque haec*, vt vulgo legitur, vel, vt in aliis, *Atque hic*, *Ad que*, *Ad quem*, vt in Longob. sec. Moret. Goth. alt. — *est* multi attexunt. 510 *et* deest Doruill. 511 *fata deum* Doruill. vt toties alibi. 512 *misere* Hugen. male. *mergi malis* saepius poëtae ex Gr. κατακλυσθῆναι κακῶν. *relinquit* Franc. 513 *vt* deest Medic. sed a m. pr. idem *falsam*. 514 *Degimus vt nosti* ed. Ven. *est* abest a Menag. pr. 516 *aluus* cod. Georg. Fabricii. minus docte, *alueo* Rom. et Medic. *error* alter Hamb. a m. sec. 517 *euantes* in nonnullis lectum, ex Seruio colligas. *et euantes* Zulich. *eubantis* fragm. Vatic. et Rom. *bacchantes* sec. Moret. indocta interpolatione. 519 *Ardentem* Donat. non bene. *medio* Ven.

iam alii. Ceterum locum respicit Auson. in noto epitaphio n. XIII. *Lacaenae* v. sup. II, 601. De Helenae in excidio Troiae fatis omnino II, 567 sq. et Exc. XII. ad e. l. — *monumenta*, δείγματα, indicia, in me, sceleris sui.

513 — 19. *Namque vt s.* v. sup. II, 25. 248 sq. — 514. 5. *saltu venit super*, h. e. supergressus est, parte murorum deiecta, ὑπερέθορεν, ὑπερέβαινε. *grauis* vt *foeta armis*. v. sup. II, 234 sqq. cf. Exc. III. ad e. l. et VII. In h. l. ante oculos poëtae locus ex Ennio a Macrob. VI, 2. seruatus: *Nam maximo saltu superauit Grauidus armatis equus, Qui suo partu ardua perdat Pergama* (aut vt scriptum fuisse coniectes: *Nam maximo saltu superat grauidus armateis Equus, qui s.* vt *grauid' armatis* eloquaris) cf. Lucretii locum passim memoratum ab Intpp. lib. I, 477. 8. — *Illa* v. 516 sqq. ingeniosum poëtam decent. Flamma seu face ab Helena sublata Achiuis signum datum esse narrauerant iam alii; cf. Exc. VIII. ad lib. II. at h. l. quomodo fraus ea fieri potuerit, probabilitas adfertur maior, institu-

Tum me, confectum curis somnoque grauatum 520
Infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
Dulcis et alta quies, placidaeque simillima morti.
Egregia interea coniunx arma omnia tectis
Emouet, et fidum capiti subduxerat ensem:
Intra tecta vocat Menelaum, et limina pandit. 525
Scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
Et famam extingui veterum sic posse malorum.
Quid moror? inrumpunt thalamo. Comes additus vna
Hortator scelerum Aeolides. Di, talia Graiis
Instau-

520 *Cum me* duo Heins. 522 *patriaeque* Zulich. pro var. lect. 523—25 Locum hunc pugnare cum verss. 567 sqq. lib. II. multi VV. DD. crediderunt, fuitque hoc inter caussas, cur istos versus sublatos esse vellent. Sed fuit Deiphobi domus in ipsa arce (v. Exc. XII. f. ad e. lib.) et potuit Helena scelere in maritum commisso tamen latebras quaerere. 524 *Amouet* Medic. cum duobus Heins. et fragm. Vatic. cf. sup. ad 382. *capitis* Medic. a m. pr. sed *capiti* est pro parte lecti, vbi caput ponimus, vt Burm. annotat: *summouerat* Ven. 525 *Inter* Parrh. 527 *veterem* Sprot. Haud dubie elegantius *vetus fama malorum* pro, *fama veterum malorum* diceretur; et *vetus* ac *pristinus* pro priori iam apud poëtam vidimus. Sed felix siquis librarii lapsus lectionem librorum consensu firmatam labefactare nequit, et in talibus lectionibus ornandis otium consumere, ingeniosi lusus laudem habere potest, non studii recte collocati. 528 *i. thalamos* Rom. cum parte Heins. et Burm. et Goth. sec. quam equidem Virgilii scripturam esse censeo. v. sup. IV, 645. XI, 879. cf. Burm. *thalamo* tamen etiam fragm. Vatic. — *additus* bene Heins. ex suis et Pier. recepit. Alii *additur*. 529 *Oelides* Medic. cum binis Heins. Sic in Seruianis nonnulli, *Eoliades* fragm. Vatic. *Elides* ap. Pomp. Sab. *Aeolides scelerum hortatur* Goth. tert. *Grais* vett.

institutis in publica laetitia sacris Bacchicis, thiaso bacchantum ducto. Cf. sup. IV, 302 sq. inf. VII, 376. 385. 580. Etsi ad chori phantasma facile deduci potuit Euripideo loco Troad. 542 — 554. quem loc. vide. Helena igitur circumducebat Troianas matronas *euantes orgia*, ex orgiorum more, *εὐαζούσας τὰ ὄργια*, euando celebrantes, h. e. *ὀργιαζούσας*, inter faces iactatas. Locus Odyss. δ, 277 sq. frustra huc vocatur a VV. DD. — *summa ex arce*, ad Helenam refer.

520 — 530. *c. curis somnoque grauatum.* Comparant Intpp. Odyss. ζ, 2. Ὕπνῳ καὶ καμάτῳ ἀρημένος, quod ex ἀράω deducendum videtur idque ex ἀρά, quod noxam et malum ap. Homer.

Inſtaurate; pio ſi poenas ore repoſco. 530
Sed te qui viuum caſus, age fare viciſſim,
Adtulerint. Pelagine venis erroribus actus,
An monitu diuum? an quae te Fortuna fatigat,
Vt triſtis ſine ſole domos, loca turbida, adires?
Hac vice ſermonum roſeis Aurora quadrigis 535
Iam medium aetherio curſu traiecerat axem:
Et fors omne datum traherent per talia tempus:

530 *pios* Rom. 531 *qui te* Diomedes. 532 *Attulerit* Medic. ſed a m. pr. *Attulerunt* duo Heinſ. cum aliquot Pier. 533 *Admonitu* tert. Rott. *te* abeſt a binis Burm. *aut quae te* pr. Hamb. *an quia te* nonnulli libri Donati ad Terent. *quae* quod omnes ſcripti et editi habent, Burmannus ita explicat, *an fortuna, quae te fatigat*, h. e. fatigando adigit, cogit) ſc. huc attulit. Durum hoc; nec tamen melior ratio ſuppetit. Equidem non dubito *quae* ab aliena manu grammatici male ſeduli eſſe, qui hiatum ita explendum eſſe putabat.
535 *Ac* Reg. 536 *transegerat* pro diu. lect. pr. Hamb.
537 *traheret* Franc.

Homer. ſignificat. Aliis locis καμάτῳ ἀδδηκότες ἠδὲ καὶ ὕπνῳ. Il. κ, 98. — *placidaeque ſ. m.* ὕπνος — Νήγρετος, ἥδιστος, θανάτῳ ἄγχιστα ἐοικώς. Mox 524. *Emouet* et *ſubduxerat*, etſi non grammatice, tamen ad ſententiam ſaltem vi pollent aequali. 528. 29. Suaue hoc et Homericum, vel in hac ipſa re, (v. Odyſſ. θ, 517 18.) quod nec ab hoc facinore Vlyſſes abeſt. — *inſtaurate*, docte, retribuite, rependite. — *pio ore*, ſi poenas iuſtas peto.

531—33. Adumbrati ex Homerica ratione Od. λ, 154 ſq. vbi Vlyſſem mater ſimili modo alloquitur. Mira autem videri poteſt appellatio: num errore maritimo ad loca infera delatus ſit? Sed cogitandum eſt de aditu, qualis Aeneae fuit, per Auernum, poſtquam ad Cumanum litus appulerat. De v. 533. v. Var. L. — *ſine ſole domos*, ἀνηλίους δόμους vel μυχοὺς Euripidis ap. Guell. et Cerdam. *loca turbida*. Cogitandum eſt Chaos ad loca infera referri ſolitum.

535—39. *Hac vice ſ.* Guellius illuſtrat per Homericum Νῶϊ μεν ὣς ἐπέεσσιν ἀμειβόμεθα — Ex altero verſu ſe non expedit Burmannus. Videtur offendiſſe ad *medium axem*. *Axis*, haud dubie poëtis pro coelo omnino dictus, vt et alibi. Facit autem Aurora quadrigis ſuis ab oriente euecta decurſum per coeli conuexum verſus occidentem eodem modo atque is, qui ſubſequitur illam, Sol. Puta hoc fieri intra tempus diluculi et orti Solis. Noctu factum erat ſacrum. Ingreſſi

Digitized by Google

Sed comes admonuit, breuiterque adfata Sibylla est:
Nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
Hic locus est, partis vbi se via findit in ambas: 540
Dextera, quae Ditis magni sub moenia tendit:
Hac iter Elysium nobis: at laeua malorum
Exercet poenas, et ad inpia Tartara mittit.
Deïphobus contra: Ne saeui, magna sacerdos:
Discedam, explebo numerum, reddarque tenebris. 545
I decus, i, nostrum; melioribus vtere fatis.
Tantum effatus, et in verbo vestigia torsit.

Respicit

539 *non fl.* ed. D. Heins. 540 *portis* vitiose edd. obolares. *scindit* Ven. *fundit* tres alii ap. Burm. 541 *magni ditis* Goth. pr. *ducit* Goth. tert. 542 *Hic iter* Rom. *Haec* fragm. Vatic. *et l.* alter Menag. *hac* Ven. *ac* Hugen. et ed. Ven. 543 *T. mittet* Leid. vel *tendit* Bigot. Nondum satis expeditus ab hoc loco ad alia pergo. *at laeua malorum Exercet poenas*, bene intelligo accipiendum esse, pro, laeua parte exercentur poenae in malos; sed tum non bene adiicitur: *et ad impia Tartara mittit.* Nam sic *laeua* primo loco per figuram, altero loco proprie est accipiendum. Aut igitur hemistichium ab alia manu succreuit, aut hoc inter emendanda a poëta sepositum fuit. Friget quoque τὸ *nobis* v. 542. Burmannus illustrat, quid sit *exercere poenas*. Sed de hoc vix quaeras. 544 *D. que coram* ed. Ven. *nae* Medic. 545 *reddamq.* Oudart. 546 *Ique decus n.* ed. Ven. 547 *affatus* Menag. sec. *v. pressit* Rom. Medic. grauis profecto auctoritas, vbi conspirant! it. Gud. pro var. lect. Puget. ed. Ven. Goth. sec. h. e. substitit Deiphobi vmbra, Aenea vlterius pergente.

gressi erant iter ad infera loca iam sub diluculi tempus, *primi sub lumina Solis et ortus* v. 255. Igitur Aurora iam coeli partem aliquam (nam et id *medium coelum* poëtae dici potest) cursu exegerat, atque adeo extrema noctis pars cum maxime agebatur. — *Nox ruit, Aenea.* Argutias captat Seruius cum aliis. Saniora affert Cerda. De reditus ad superos tempore nil memorat poeta. Itaque nec de eo laborandum. Sed ex sacrorum Manibus factorum more, orto die Aeneas infera loca relinquere debuit; vt vicissim cum ortu Solis Manes ad infera loca redire solent; v. c. sup. V, 738. 39. — 537. Homericos versus compara Odyss. π, 220. φ, 226.

540 — 47. cf. Exc. VIII. *ambas*, simpl. pro, duas. Plutonis regiam intellige per *Ditis moenia.* cf. inf. 630 sq. *at laeua m. Exercet p.* locus pro illis, qui exercent, exsequuntur poenas, vt bene Burm. Durissima tamen

ratio;

Digitized by Google

Respicit Aeneas subito, et sub rupe sinistra
Moenia lata videt, triplici circumdata muro:
Quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis 550
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
Porta aduersa, ingens, solidoque adamante columnae:
Vis vt nulla virum, non ipsi exscindere ferro
Coelicolae valeant. Stat ferrea turris ad auras:
Tisiphoneque sedens, palla succincta cruenta, 555
Vestibulum exsomnis seruat noctesque diesque.

548 *et sub* edd. ante Pier. *sub r. cauata* pr. Hamb. pro var. lect. ex lib. III, 229. 551 *sonantia* Rom. cf. sup. ad V, 866. 552 *solidaeq.* emendasse Vossium ex Burm. disco; scilicet, vt in vulgarem orationem deflecteretur poëtica vis. *que* deest alteri Hamb. *auersa et columbae* Goth. tert. miro librarii stupore. Et horum hominum barbariem excutere non piget! 553 *excindere* cum fragm. Vatic. Witt. et ed. Ven. vt plerumque librarii scribunt. *excidere* Montalb. cf. ad IV, 425. In fine versus iterum duplex codd. familia: Medic. cum al. *ferro*, quod recte praefertur; Rom. fragm. Vatic. Gud. a m. pr. (nam is ad Apronianum exemplar emendatus est) cum al. et Goth. sec. *bello*. 555 *sedet* sec. Moret. 556 *exsomnis* vel *exomnis* Medic. cum plerisque Heins. Burm. et Pier. item fragm. Vatic. Ergo recte receptum ab Heinsio et illustratum exemplis. Altera lectio *insomnis* e Rom. fluxit aliisque, sed paucioribus; et sic ed. Mediol. Ald. Iunt. aliaeque vett. *e somnis* ed. Ven.

ratio; vt de veritate lectionis dubitem. — 544. *Ne saeui* pro vulgari: ne irascere. — *explebo numerum*. Piget Seruianarum nugarum. Haud dubie de reditu ad vmbras, a quibus discesserat, est intelligendum. *reddar tenebris*, puta eos confabulando processisse via versus Elysium. Caliginosa autem haec citeriora loca esse satis vidimus.

548 sqq. v. Excurs. VIII. — *sub rupe s.* rupem ex Homero traxit, vbi inter Stygem et Cocytum πέτρη τε ξύνεσίς τε δύω ποταμῶν ἐριδούπων Od. κ, 515. *Moenia* h. l. de loco, qui includitur muris, vt alias pro vrbe. *triplicem murum* suppeditauit Hesiodus Theog. 726, sed ibi sublimior rei imago, χάλκεον ἕρκος et ἀμφὶ δέ μιν νὺξ τριστοιχεὶ κέχυται περὶ δειρήν h. e. fauces Tartari. Ex vtroque profecit Miltonus *Parad. lost* B. II, 642 sqq. — 552. *columnas* de postibus accipio. Imitatur Homericum Il. θ, 15. Ἔνθα σιδήρειαί τε πύλαι, καὶ χάλκεος οὐδός. *stat ad auras*, educta est in *auras* hic et v. 561. argutati sunt veteres iam inde a Pollione. Poetico sermoni hoc ita proprium putandum, vt illa subtilitas plane locum non habeat,

Hinc exaudiri gemitus, et saeua sonare
Verbera: tum stridor ferri, tractaeque catenae.
Constitit Aeneas, strepitumque exterritus hausit.
Quae scelerum facies? o virgo, effare: quibusue 560
Vrguentur poenis? qui tantus plangor ad auras?
Tum vates sic orsa loqui: Dux inclute Teucrum,
Nulli fas casto sceleratum insistere limen:
Sed me quum lucis Hecate praefecit Auernis,
Ipsa deum poenas docuit, perque omnia duxit. 565
Gnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna,

Casti-

557 *sonore* aliquot Pier. 558 *cum* pr. Hamb. *tortaeque* ed. Ven. 559 *strepituque e. baesit* Medic. at in Rom. *strepitumque e. baesit* item in Longob. et fragm. Vatic. sed *u.* superscripto. Videtur tamen alterum *bausit* poëta dignius. *que* deest Montalb. 561 *qui* secundum Rom. aliosque Pier. tresque suos Heinsius refinxit. Accedunt plures ap. Burm. Vulgo *quis*, quod tamen h. l. Mediceus seruat. *clamor* alter Menag. *clangor* Gud. et Leid. cum binis Goth. *qui clangor tantus* Vratisl. — *ad aures* aliquot Pier. et Burm. 562 *hinc o.* Rom. *v. exorsa* Montalb. 563 *scelerato* Goth. sec. 564 *Et me* Seru. sup. ad v. 134. *quam* nusquam exhibetur. 565 *Illa d.* Oud. *Illa mibi* Ven. *loci poenas* duo Heins. et duo alii pro diu. lect. *loqui p.* Voss. sec. *reum p.* coniecisse se testatur Heins. cf. Burm. et notam. 566 *bic* Ven.

habeat, an *aura* in locis inferis sit. — 555. Tisiphones vestem cruentam ex Homero petiit Il. *ε*, 538. cf. Stat. I. Theb. 109. 10. — 556. *vestibulum* simpl. pro aditu. — 557. 58. numerosissimi versus; sed et mirus delectus rerum, quae auditu mentem percellunt, factus est. Miltonum hos versus expressisse lib. VIII, 240 sqq. iam alii notarunt.

562 — 69. *insistere*, exquisite pro ingredi; et *limen* pro limini vel in limine. *sceleratum* v. Ouid. Met. IV, 455. et ad Tibull. I, 3, 67. 565. *deum poenas*, quas dii nocentibus statuerunt. Hoc ex Seruio tenendum. *me per omnia duxit*, narrando et percensendo singula. Vt ipsi *percurrimus*, *perlustramus* singula, ita alii nos ducunt per partes. Male Cerda. — 567. *dolos*, scelera dolo malo commissa. Porro cogit fateri *piacula*, crimina, *commissa apud superos*, in vita, *quae quis distulit*, ne in iudicium adduceretur et puniretur, (vt caussa, iudicium, poena differri dicitur in vulgari sermone) *in seram mortem*, h. e. poenam eorum non persoluit, dum viueret, *furto laetatus inani*, quod latere deos et impune sibi abire putabat commissa; Sed temere.

Caſtigatque auditque dolos; ſubigitque fateri,
Quae quis apud ſuperos, furto laetatus inani,
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuo ſontis vltrix adcincta flagello 570
Tiſiphone quatit inſultans, toruosque ſiniſtra
Intentans anguis, vocat agmina ſaeua ſororum.
Tum demum horriſono ſtridentes cardine ſacrae
Panduntur portae. Cernis, cuſtodia qualis
Veſtibulo ſedeat? facies quae limina ſeruet? 575
Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
Saeuior intus habet ſedem. Tum Tartarus ipſe
Bis patet in praeceps tantum, tenditque ſub vmbras,
Quantus ad aetherium coeli ſuſpectus Olympum.

569 *lanatus* Goth. tert. 570 *vltrice a. f.* Heinſium in ora codicis coniecisse narrat Burm. Sed talia quorſum quaeſo enotantur? *ſuccincta* Schol. Stat. ap. eund. ex interpretatione. *accita* Goth. tert. 571 *toruasq.* Gud. a m. pr. v. Heinſ. ad VIII, 289. *tortosque* facile quisque malit, et ſic Pier. aliquot, ex Heinſianis autem ſolus Hamb. et Goth. ſec. 573 *horrifico* Bigot. cum Goth. ſec. *ordine* Witt. c. *ſacra* Gud. a m. pr. *ſerae P. portae* ſec. Rottend. 575 *quae* et. pr. Rottend. et Zulich. a m. pr. 577 *Senior* Franc. 578 *ſub auras* Goth. tert. 579 *coelum* Fulgent. de Continent. Virgil. mendoſe, monente Heinſio. Idem P. Petiti Obſſ. miſc. III, 2. emendationem narrat: *Q. ad a. terra ſ. Coeli* enim reiicit infra in v. 580. in locum τοῦ *Terrae.* Sed vide not. Vulgatam adſtruit Heinſ. Nonii, Priſc. et Macrobii auctoritatt. At Tibull. IV, 131. nihil ad rem facit. Burmannus poſt Vrſinum, Lucretium IV, 418. 419. imitatione expreſſum monet. Saltem ſimilitudo aliqua intercedit: aquae collectio — *Deſpectum praebet ſub terras impete tanto, A terris quantum coeli patet altus hiatus.*

mere. Ita puto haec expedienda eſſe. Seneca Herc. fur. 729. addidit nouum auctarium: *oblitos ſui ſceleris nocentes debitas poenas dare.* Propius ad Maronem Statius IV, 531. Minos — *adigitque expromere vitas vsque retro et tandem* poenarum lucra *fateri.*

570—72. *quatit ſontes flagello*, docte. Proprie *quatitur flagellum*, quo ſontes percutiuntur. *agmina ſ.* ſollenne de Furiis, vt ſup. IV, 469. Imitatur locum Statius I. Theb. 112. 3.

573—79. Dum loquitur Sibylla, porta Tartari aperiri putatur. In hoc iam Seruius praeiuit. Si tamen rerum ac ſententiarum ordinem accuratius conſide-

Hic genus antiquum Terrae, Titania pubes, 580
Fulmine deiecti, fundo voluuntur in imo.
Hic et Aloidas geminos, inmania vidi
Corpora: qui manibus magnum rescindere coelum
Adgressi, superisque Iouem detrudere regnis.
Vidi et crudelis dantem Salmonea poenas, 585
Dum

580 *proles* Rom. Ven. Parrh. Goth. sec. et pro var. lect. in Gud. sollemni varietate. 581 *deiectum* ed. Ven. *deiecit* Rom.

consideres, rationem vulgarem non satisfacere sentias. Pergit quoque narrare Sibylla de se. Sed alia incedendum est via. Tisiphone seruat vestibulum, aditum Tartari v. 555. Ea damnatis a Rhadamantho statim manus iniicit et ad Tartari portam, quae semper clausa habetur, eos agit, (ἄγονται πρὸς Ἐριννύων ἐκ᾽ Ἔρεβος καὶ Χάος διὰ Ταρτάρου, sunt verba Socratis in Axiocho,) inclamatque sorores. Tum demum (v. 573.) aperitur porta. *Cernis*, pergit Sibylla, *custodia qualis*, quae custos, scil. Tisiphone, *vestibulo*, ad aditum, *sedeat; facies quae limina seruet;* Nam *intus*, intra portam, saeuior facies Hydra sedem habet etc. Haec haud dubie melior ratio, in quam iam incidisse Trappium video. Nunc v. 584. *custodia* quae sit, satis expeditum est. Seruius Megaeram, alii Hydram, alii aliter accipiunt. Sed est ipsa illa Tisiphone, de qua adhuc egit poeta. — 576. At *Hydra* in vestibulo orci v. 287. inter cetera monstra fuit recensita. Iam Seruius monuit hoc. Expeditur varie. Equidem hydram simpliciter pro serpente monstroso dictam accipio. — 577 — 79. ex Il. θ, 16. et Hesiod. θ, 720 — 25. cf. ib. 740 — 45. notissimis locis; sed in maius aucta re. *coeli suspectus*, h. e. prospectus per aërem, (male enim iungunt *coeli Olympum*) a terra; nam ex Tartaro prospectus ad coelum esse nequit; quippe cum infera loca sint sub terra, et subter iis demum Tartarus depressus iaceat. Talis etiam Tartarus sub Hade ap. Homer. Il. θ, 13 — 16. cf. Iortinus Diss. VI. p. 224 sqq.

580—81. v. Hesiod. Theog. 129 — 31. Titanas γηγενεῖς designat. *f. voluuntur in i.* praeclare, vt ad imum Tartarum detrusos exhiberet.

582—84. De Oto et Ephialte Aloei f. videndus Homer. Od. λ, 304—19. Expressus is est h. l. a Marone, nec tamen, vt sublimitate cum Homero contendere vellet. Spectat autem haec et sequens fabula ad mythos stirpis Aeolicae, quos genus mythorum peculiare et antiquius constituere deprehendo.

585 — 94. De Salmoneo v. Excurs. ad h. v. — *sonitus* O. toni-

Dum flammas Iouis et sonitus imitatur Olympi.
Quatuor hic inuectus equis, et lampada quassans,
Per Graium populos, mediaeque per Elidis vrbem
Ibat ouans, Diuumque sibi poscebat honorem,
Demens! qui nimbos, et non imitabile fulmen 590
Aere et cornipedum pulsu simularat equorum.
At pater omnipotens densa inter nubila telum
Contorsit; non ille faces, nec fumea taedis
Lumina; praecipitemque inmani turbine adegit.
Nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum, 595

586 *flammam* Gud. et Mentel. *tonitrus* aliquot Heinf. ex interpret. *tonitus* Goth. tert. 588 *mediamq.* Menag. pr. bene, sed alterum doctius. *medioq.* Franc. *vrbem* miror a nemine esse sollicitatam. Quidni enim *per vrbes mediae Elidis* potius iuisset Salmoneus? et quae illa vrbs *Elidis*, quae heroicis temporibus nec vrbem eo nomine, nec vrbes omnino habuit, sed vicos, multo post in Elidem vrbem contractos; (v. Strabo VIII. p. 336 D.) etsi posthaec vrbes habuit multas. Scilicet Elidis vrbs *Salmonia* vel *Salmone* ad Alpheum intelligenda, quam Salmoneus siue condidit, siue inhabitauit. v. Strabo l. c. p. 856 D. Diodor. IV, 68. *Pisae nemora et Elidis agros* suo more memorat imitator loci Valer. Fl. I, 662 sq. 589 *honores* multi codd. et edd. Sed id pedestris quoque oratio frequentat. 590 *et inuitabile* Parrh. 591 *aere cornapedum* duo ap. Burm. *pulsu* Heinf. recepit ex Medic. a m. pr. et Gud. praeter alios ap. Burm. et maiorem partem Pier. inter quos Rom. adde fragm. Vatic. a m. pr. Haud dubie elegantius. Alii interpretamentum habent: *cursu*. alii *curru*. Rottend. pr. a m. sec. *cursus*. — *simularet* aliquot Pier. et quinque Burm. cum fragm. Vatic. a m. pr. alii *simulabat*. 592 *omnipudens* Leid. *media i. n.* Goth. sec. 593 *nec f.* aliquot Pier. et Burm. *fumida* pr. Hamb. pro var. lect. et Goth. sec. idem et, *tectis*. 594 *corpore* Parrh. *abegit* ed. Ven. 595 *omnipotentis* Arusianus et Nonius, librique nonnulli Pierii a m. sec. inter quos Rom. et Heinsiani aliquot recentiores; sed cum iis tamen Medic. a m. pr. it. fragm.

O. tonitrua. — 590. *Demens.* ex Σχέτλιος, ὃς etc. Il. ε, 403. de Hercule, qui Plutonem sagitta percusserat. — 593. *non ille f.* hoc valde suaue ad deprimendum Salmoneum. Tres erant dicendi formulae, ex quibus exquisitiorem praelatam vides: *taedas lumine fumeo?* *lumen fumeum taedarum*, et *lumen fumeum taedis*. — *turbine* pro fulmine, vt solent nimbi, turbines, procellae cum eo esse coniunctae.

595 — 600. Omnium, qui vsquam facti sunt, versuum pulcherrimos

Cernere erat: per tota nouem cui iugera corpus
Porrigitur: rostroque inmanis voltur obunco
Inmortale iecur tondens, fecundaque poenis
Viscera, rimaturque epulis, habitatque sub alto
Pectore: nec fibris requies datur vlla renatis. 600
Quid memorem Lapithas, Ixiona, Pirithoumque?
Quos super atra silex iam iam labsura, cadentique
Inminet,

fragm. Vatic. a m. pr. cum binis Goth. Vincitur hic codd. consensus et auctoritas iudicio elegantiae. Et Παμμήτειρα expressum videri potest. *omnipatentis* Leid. et Medic. a m. sec. 596 *cui t. n. per* Parrh. 597 *obunco* Heins. reuocauit ex Medic. aliisque; sic et habebant edd. ante Pier. vt Ald. Alii *adunco*. At Rom. fragm. Vatic. et alii, *abunco*. cf. inf. XI, 755. Αἰγυπιοὶ ἀγκυλοχεῖλαι ap. Hesiod. Sc. H. 405. vocem illustrant; nihil amplius. 598 *iecor* Gud. *tondens* bene tuetur Heins. Sic Medic. et alii, omnesque Pieriani etiam tres Goth. cum fragm. Vatic. Alii *tundens*; quod tuetur Cerda. Sed exquisitius alterum, etiam Homeri respectu, in quo Γῦπε — ἧπαρ ἔκειρον. Et sic saepe. 599 *que* deest ed. Ven. *epuli* Heins. e melioribus elegantius. Vulgo *epulas*. *R. que oculis* Nonius in *rimari*. 600 *requies fibris* pr. Hamb. 602 *Quo super* Rom. *filix* Leid. *cadente* tres ap. Burm. *que* a multis abest, etiam a Rom. Male; inest enim vis ad reddendam auribus soni imaginem.

electissimos esse hos sex, pronuntiat Vir doctus. Sunt sane ornatissimi, sed nec inuenti vlla in iis laus, (nam praeiuit Homerus loco nobili, Od. λ, 575 — 80. et in verbis Lucret. III, 997 sqq. et Attius in Prometheo ap. Cic. Tusc. Qu. II, 10. quae loca comparanda sunt in singulis, sed aequiore et meliore iudicio, quam Scaliger, Cerda et alii in Homero et Virgilio fecerunt,) nec res exponitur, quae aliqua cum suauitate cognosci possit. Non enim horret animus legentis, sed auersatur. — *alumnum* accipiam pro filio, vt Homer. γαίης ἐρικύδεος υἱόν. Volunt tamen Intpp. poetam alteram narrationem sequi, qua ex Elara susceptus a Tellure vtero fuit gestatus. Praeter Apollodorum v. Apollon. I, 761 sqq. — *voltur*; in Homero duo vultures, ad terrorem maiorem. In 598 — 600. laborauit poeta forte, vt Homericum δέρτρον ἔσω δύνοντες exprimeret. — *immortale iecur* Hesiodi de Prometheo, ἧπαρ ἀθάνατον est Theog. 523. — *fecunda poenis viscera*, praeclare, iecur, quod renascitur ad nouum supplicium, vt iterum erui possit. *r. epulis*, ad epulas. *rimantur* cf. Georg. I, 384.

601 — 7. Duo Homeri loca ante oculos habuit, Od. λ, 581. de

Inminet adſimilis: lucent genialibus altis
Aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
Regifico luxu. Furiarum maxuma iuxta 605
Adcubat, et manibus prohibet contingere menſas:
Exſurgitque facem adtollens, atque intonat ore.
Hic, quibus inuiſi fratres, dum vita manebat,
Pulſa,

604 *pulchra* Rom. idem *epulas* — *paternae* miro lapſu. 606 *menſam* aliquot Heinſ. et Burm. Scilicet id ſolutae orationi conueniret. 607 *faces* Zulich. *increpat* Leid. ed. Mediol. cum aliquot Pier. et Goth. tert. 608 *Hi* ed. Ven.

de Tantalo, et 592. de Siſypho; fabulam tamen affert a vulgari narratione diuerſam: Ixionem et Pirithoum ex Lapitharum gente oriundos, aſſidere epulis, ſaxo ſupra caput minante ruinam. Ad Phlegyam Statius I. Theb. 713. et ad Phlegyam et Theſea Valer. Fl. II, 192 — 95. hoc idem ſupplicium transtulere. Tantali capiti imminere ſaxum, iam alii commenti erant, interque eos Pindarus et Euripides. Cf. Cerda et Guell. Adde Lucret. III, 953 ſqq. Sed lacum Tantali apud Homerum eleganter in menſam opiparam mutauit Maro. Aſſidet *Furiarum maxima*, (quae et ap. Val. Fl. I, 817. occurrit, dicta vt *maxima natarum*, v. ſup. ad I, 521.) ſeu Megaera ſeu Alecto, (nam Famem vix bene huc aduocat Seruius, laudato loco lib. III, 252.) et vetat epulis frui; hoc plus dignitatis habet, quam fuga pomorum et aquae in Tantalo. Atrocius rem extulit Aeſchylus Eumen. 264 ſqq. — *genialibus* v. ad Ge. I, 302. — De *fulcris* quaeritur. Forte rem ſic expedias: Lectus ſubſtructus eſt aut pedibus aut fulcris, h. e. quocunque alio baſis genere. — Quod autem fabulam de Ixione Ge. III, 38, 39. IV, 484. allatam nunc deſerit, id poëtae haud dubie licet facere, quippe qui nullum doctrinae ſyſtema condat.

608 — 14. Hos verſus equidem ſententiarum et verborum grauitate commendatiſſimos eſſe velim. Fuere nonnulla in Platonis locis in Excurſ. laudatis, quae ſequi poſſet; ſed alia ſibi ipſi debere videtur; etſi de hoc nihil affirmari poteſt. A multis enim paſſim poëtis antiquioribus argumentum idem fuiſſe tractatum videtur. Confer quoque ſcurram Ariſtophanem, qui exagitat ſeu philoſophos ſeu initiatos, in Ran. 145 — 51. Homerus etſi Tantalum, Tityum ac Siſyphum poenas ſcelerum luere in locis inferis monuit, nec tamen loca poenarum diſcreta nec ſcelera

Digitized by Google

Pulsatusue parens, et fraus innexa clienti;
Aut qui diuitiis soli incubuere repertis, 610
Nec partem posuere suis, quae maxima turba est:
Quique ob adulterium caesi: quique arma secuti
Inpia

609 *aut f.* Nonius in *pulsare*. Moret. pr. et Parrh. vt iam emendauit Markland. ad Statii III. Silu. 3, 15. vbi praeclare Statium restituit loco hinc adumbrato: *si quis pulsatae conscius vmbram* (vulgo *vnquam*) *Matris et inferna rigidum timet Aeacon vrna* — *innexa* Goth. sec. 610 *paratis* sec. Moret. 611 *est* deest Menag. pr.

lera definit, quorum poenae exigantur, praeter vnum periurium, Il. γ, 279. τ, 258. 59. cf. Iortin. Diss. VI. p. 230. Scilicet temporum, quibus viuebat, simplicitas erat tanta, vt super moribus ac virtute nondum subtiles initae essent rationes. De grauioribus sceleribus monere satis tum erat. Nec aliter in decalogo a Mose prodito factum. Ex vitae philosophia profecit Auctor Telemachi lib. XVIII. p. 130. egregio loco! Ingratos ille, mendaces, adulatores nominat. Filium impium (vt v. 609.) etiam Polygnotus in sua tabula expresserat. v. Pausan. X, 28. — *Pulsatusque parens*, ante oculos erat Plato de LL. IX sub f. p. 940. C. ed. Frf. — *et fraus innexa clienti*, vti *fraude* aliquis *illaqueari* dicitur. Comparata iam ab Intpp. Lex XII Tabb. *Patronus si clienti fraudem faxit, sacer esto*, et Horat. II Carm. 18, 23 sqq. — *incubuere* v. Ge. II, 507. *repertis*, pro partis, paratis accipe; nec *suis*, cognatis et affinibus, *posuere partem*, ex ἔθεντο, statuerunt, tribuerunt, nisi mauis esse pro, seponere. Ad sententiam praeclaros Horatii versus laudat Seruius II Serm. 2, 103. adde eundem I Serm. 1, 75 sqq. 84 sq. — *ob a. caesi* grauius posuit pro adulteris simpliciter. De Lege Iulia (anni 737.) cogitare nondum potuit Virgilius. Potuit tamen iam tum, cum viuebat, res consiliis agitari. — *arma impia*, haud dubie bellorum ciuilium; sed de iis accipiendum, qui patriae bellum inferunt, non qui propulsant. Concidunt itaque Seruii aliorumque metus, ne in Augustum peccet poëta. — *nec veriti dominorum fallere dextras*. Argutantur Intpp. et hic, Seruii exemplo. *Domini* non modo de seruis, sed et de libertorum patronis bene dixerit poëta. Seruorum autem poenas hic commemorare, indignum esset poëtae epici grauitate, multo magis Romani. Tum qui fidem fallit, is et *suam*, et *alterius dextram* fallere dici potest. Itaque necessario accipiendum de libertorum impietate et fraude in patronos suos. An Pompeium Menam, Cn.
Pompeii

Digitized by Google

Inpia, nec veriti dominorum fallere dextras,
Inclusi poenam exspectant. Ne quaere doceri,
Quam poenam; aut quae forma viros, fortunaue mersit.
Saxum ingens voluunt alii, radiisque rotarum [615
Districti pendent: sedet, aeternumque sedebit,
Infelix Theseus: Phlegyasque miserrimus omnis
Admonet, et magna testatur voce per vmbras:
Discite iustitiam moniti, et non temnere diuos. 620
Vendidit

613 *dextram* aliquot Pier. 614 *Suspensi* Schol. Statii I. Theb. 431. Sed in toto loco Tartarus carceris notionem habet adiunctam. — *expendunt* Vir doctus in Miscell. Obss. ap. Burm. Sed recte hic subiicit, *exspectare* hanc vim habere, vt eos poenas certo daturos esse constet. Scilicet *exspectare* h.l. est metuere.—*nec* Doru. 615 *merset* duo Heins. non male. *mergat* Franc. 617 *Destricti* Medic. cum fragm. Vatic. multisque aliis. Temere. 618 *Tereus* olim fuit Brodaei emendatio admodum inscita. Male habuit VV. DD. quod Theseus inter impios habitus; (sed v. Not.) et quod idem sup. v. 393. inter eos, qui viui Orcum ingressi sunt, memoratus erat. Hoc nomine notarunt locum iam vett. Grammatici ap. Gell. X, 16. Sed nec de regressu ibi meminerat poëta, et potuit hic aliam fabulam sequi. Cf. l. l. ab Heins. et Burm. — *Phlegeas*, *Flegeas*, *Phleguas*, male librarii.

Pompeii libertum, qui Sextum prodidit, animo designauerit poëta, affirmare quis ausit? Nec tamen sic in Augustum peccasset, nam et is, vt ceteri homines, proditionis fructum amplecti, proditorem abhorrere debuit.

614. 15. Noli quaerere, quam poenam exspectandam habeant; aut quae poenae forma, *fortunaue*, quod miseriae genus, *viros mersit*, (v. sup. v. 512.) illos excipit, manet. Dictum hoc ex vulgari: *mergi miseriis*.

616. Non necesse est, vt solum Sisyphum et Ixionem respexerit; adeoque enallage, quam inferunt viri docti, carere possumus. *r. r. districti pendent*, ornate; rotae illigatis membris distinentur, ἐπὶ τροχῶ κατατείνονται, petitum a tormenti genere, quod ipsum pro supplicio interdum fuit; de quo copiose Cerda, sic tamen, vt plura genera tormentorum confundat.

617—25. Multis modis fabula de Theseo fuit tractata et ornata; nec mirum, fuere enim plures, qui adeo Theseides conderent. Actum etiam de Thesei et Pirithoi descensu in Minyade. v. Pausan. X, 28. Poëta hoc sequitur, vt Theseus, ob raptum Proserpinae, *sedeat*.
Hoc

Digitized by Google

Vendidit hic auro patriam, dominumque potentem
Inposuit, fixit leges pretio atque refixit.
Hic thalamum inuasit natae vetitosque hymenaeos.
Ausi omnes inmane nefas, ausoque potiti.

Non,

622 *pretioque* ed. Ven. 623 *thalamos natae inuasit* alter Goth. et tert. *th. i. natae inconcessosque h.* male ex lib. I, 659. 624 *ausuque* Vratisl. et Zulich. a m. sec. forma non inusitata.

Hoc habitu poenitentiae et summi moeroris sensum prodi puta. Ita sedebant Theseus et Pirithous in tabula Polygnoti ap. Pausan. X, 29. Et talem Theseum sedentem in Sarda expressum vides ap. Winckelm. n. CI. At στρωτοῖς ἐν λεχέεσσι iacentes in Tartaro ap. Hesiodum Theog. 797. 98. ad periurii per Stygem poenam pertinent. Sed miraculum rei additum est, vt Theseus saxo insideat, nec inde leuare corpus possit. cf. Schol. Apollonii I, 101. Inter auctores huius narrationis fuit Panyasis. v. Pausan. l. c. προσφυὲς δὲ ἀπὸ τῦ χρωτὸς ἀντὶ δεσμῶν ὀφίειν ἔφη τὴν πέτραν. — *Phlegyas*, de Phlegyarum gente alii acceperant, quae Minyadem Boeotiae inhabitauit et propter impietatem a deo abolita fuit. (v. Pausan. IX, 36. Adde H. in Apoll. 278. 79. Nam Phlegyas Thessaliae, de quibus Strabo videndus IX, p. 442. B. huc aduocare non licet.) Verum non de Phlegyis Maronem, sed de Phlegya, Ixionis et Coronidis, e qua Aesculapium Apollo suscepit, patre, qui Apollinis templum Delphis incendit, (v. Seru.) accipiendum esse, iam docuerunt Intpp. ex Statii imitatione Theb. I, 712 — 15. et Val. Fl. II, 193 sqq. Phlegyas igitur deorum contemtor, apud inferos ad iustitiam et pietatem colendam exhortatur omnes, nobilissimo illo versu: *Discite i.* qui magnis viris multis in ore habitus fuit, et Munchhusio, immortali viro, frequenter. Nota quoque fabula de daemone interrogato, quis ex omnibus Virgilii versibus esset praestantissimus. Non male autem augurantur VV. DD. ductum colorem ex Pindari illustri loco Pyth. II. θεῶν δ' ἐφετμαῖσιν Ἰξίονά φαντι ταῦτα βροτοῖς λέγειν, ἐν πτερόεντι τροχῷ παντᾷ κυλινδόμενον· τὸν εὐεργέταν ἀγαναῖς ἀμοιβαῖς ἐποιχομένους τίνεσθαι. — *moniti*, h. e. exemplo meo, quod pro monitu est. Nec importunum et inutile monitum putandum hoc inter eos, quibus nullus poenitentiae locus est. Poenae enim loco haberi potest haec ipsa admonitio. v. Iortin. p. 288. V. 621. 22. ex L. Vario paene integros traductos esse, Macrob. VI, 1. testatur. *Vendidit hic Latium populis, agrosque Quiritum Eripuit, fixit*

Digitized by Google

Non, mihi si linguae centum sint, oraque centum, 625
Ferrea vox, omnis scelerum comprendere formas,
Omnia poenarum percurrere nomina possim.
Haec vbi dicta dedit Phoebi longaeua sacerdos:
Sed iam age, carpe viam, et susceptum perfice munus:
Adceleremus, ait. Cyclopum educta caminis 630
Moenia conspicio, atque aduerso fornice portas,
Haec vbi nos praecepta iubent deponere dona.
Dixerat, et pariter, gressi per opaca viarum,
Conripiunt spatium medium, foribusque propinquant.
Occupat Aeneas aditum, corpusque recenti 635
Spargit aqua, ramumque aduerso in limine figit.

His

627 *possim* ex melioribus et ratione grammatica recte restituit Heinsius. Vulgo *possem*. 629 *Et iam* Medic. *age* abest a Puget. *Eia age c.* coni. Heins. 630 *Hac c.* aliquot Pier. *A. iter* Ven. Mox *ducta* alii ap. Pier. et Heins. alii *obducta*, et quatuor Wassii ap. Burm. *virecta*, forte pro *erecta*. Pro *ducta* etiam laudari possunt Rom. et fragm. Vatic. cum Gud. 631 *respicio* Gud. pro var. lect. *suspicio* Exc. Burm. *in f.* vulgg. ante Pier. et Heins. qui secundum codd. sustulit. 632 *Hic* aliquot Pier. sed *haec — dona* iungendum. — *monent* Ven. 633 *per o. locorum* Gud. pro var. lect. 636 *Sparsit* duo Burm. *in* deest Rott. pr. vt sup. v. 631. cf. III, 287. *ponit* pr. Hamb. a m. sec.

fixit leges pretio atque refixit. Quod adiecit: *dominumque p. Imposuit*, eo pertinet, quod tyrannum liberae ciuitati induxit. *potentem* ornat. *leges fixit pretio* corruptus, *atque refixit*, recte Seruius, *quia incisae in aereis tabulis* leges affigebantur parietibus. Minus bene Cerda et alii, esse, in aes incidere. Iidem bene laudant legem Venuleii, quae est l. 8. D. ad L. Iuliam peculatus: *qui tabulam aeream legis — refixerit*, vel quid inde immutauerit, Lege Iulia peculatus tenetur. — Sequitur §. 1. *Eadem lege tenetur*, *qui quid in tabulis publicis* deleuerit vel induxerit; quod adeo diuersum ab illo esse necesse est. Laudant quoque Intpp. Ciceronis locum, qui est Philipp. XII, 5. f. Ceterum inanis est eorum opera, qui post Seruium haec omnia ad certos homines ex antiquitate referre voluerunt.

625 sqq. Ex Il. β, 488. notissimo loco. *ferrea vox*, nulla clamoris intentione fracta.

630 — 37. Plutonis regiam non intrat Aeneas cum comite, sed tantum a limine salutat, aureo ramo in foribus deposito.

Quid

Digitized by Google

His demum exactis, perfecto munere diuae,
Deuenere locos laetos, et amoena vireta
Fortunatorum nemorum, sedesque beatas.

Largior

637 *perfectis* Goth. tert. *numine* alter Hamb. sed est haec perpetua aberratio; et v. Not. ad v. 629. 638 *Aduenêre* aliquis ap. Guell. qui ignorabat, praepositum fere poëtis omitti, Graecorum exemplo. *virecta* scribunt fere librarii hic et alibi.

Quid in his sequutus sit poëta, non liquet. Regia ista habet muros aereos vel ferreos. Solent poëtae hac munitionis notione vti, ducta a ferreis et ferratis portis, et translato fere opere ad Vulcanum vel Cyclopes. Sic Argorum moenia ap. Statium I Theb. 630. quem locum Seruius laudat, et Mycenarum ap. Senec. Thyest. 406. v. Wass. ad Thucyd. VIII, 26. et Schol. Eurip. Orest. 964. Multo magis itaque in inferis h.l. sunt *moenia educta Cyclopum caminis*, h.e. ferro fabricato et ferruminato in C. fabricis. (Male Cerda.) *aduerso fornice portas*, ornate. porta proprie ipsis erat aduersa, et ea quidem in fornicem ducta, arcuata. — 629. *perfice munus*, sic poëticus sermo fert; proprie doni deportatio perficiebatur. Etiam sic mox 637. — 632. v. Var. L. — 635. Videtur Aeneas hoc ipso ramo aureo se aspersisse. Adumbratum haud dubie ex eo ritu, quo qui templa intrant, se lustrant, περιῤῥαίνονται; quod purgationis symbolum fuisse, facile intelligitur. Adeundum autem Aeneae nunc erat Elysium, locus, si quis alius, sanctus et castus. — *ramumque a. in l. figit.* In templorum aditu περιῤῥαντήρια, aqua lustralis et rami lustrales notae res sunt. Ceterum Warburtoni hypothesis si qua alia parte, hac vtique placere potest, cum lustrationem in adeundis maioribus Eleusiniis h. l. inuenit.

637 sqq. Traducta sunt ad Elysium siue sub terra, vt hic, siue in Insulis Fortunatis (vt ab Homero et Hesiodo factum) collocatum, omnia, quae sub mitiore coelo amoenitatem loci facere poterant, iam ab Homero Odyss. δ, sqq. et ab Hesiodo Ἐργ. 170 sqq. Ex hoc ipso, quod omnis felicitas Elysii talis est, qualem heroum vita subiicere sensibus poterat, vetustas huius mythi intelligitur. Doctior vita, et philosophicis studiis exculta Graecia, serenae et placidae mentis gaudia ex purae et constantis virtutis conscientia mox adiecit: quo melioris sapientiae placito egregie vsum videas inter alios Glouerum in Leonida X, 156 sqq. *in those happier fields — Where never gloom of trouble shades the mind, Nor gust of passion heaves the quiet breast, Nor dews of*

Largior hic campos aether et lumine vestit 640
Purpureo; solemque suum, sua sidera norunt.
Pars in gramineis exercent membra palaestris;
Con-

640 *campus* (vt sit: *L. h. campos, aether et l. v. P.*) Pieriani aliquot Rom. et Gud. a m. sec. Mentel. pr. a m. pr. et Fragm. Vatic. a m. pr. et mutatum videri potest, ex malo metri ruentis metu; sed verisimilius librario hoc deberi, qui ad *Largior* retulerat. *hic aether campos* Goth. sec. et Parrh. metri caussa. et, *aër campos*, aliquot Pier. *de lumine* Reg. a m. pr. In *et* neminem haesisse miror. Scilicet ordo verborum, aut: *Largior hic aether est, et campos l. v. P.* aut: *Aether largior, et lumine purpureo, vestit campos*, h. e. circumdat. Hoc malim. Sic iam Cicero in Phaenom. v. 60. *Quem* (Capricornum) *cum perpetuo vestiuit lumine Titan.* 642 *exercet* multi Heins. et Burm.

of grief are sprinkled. et vno verbo Statius V. Silu. 3, 286. *Et monstrate nemus, quo nulla irrupit Erinnys;* sed philosophicas rationes Maro in alium locum v. 724 sqq. seruauit, et h. l. inprimis Homerum ante oculos habuit, et Axiochum Aeschinis sub f. multoque magis Pindarum pulcherrimo loco Olymp. II, 109 — 149. et in fragm. apud Plutarch. Consolat. ad Apoll. p. 120, C. et de *occulte viuendo* sub f. p. 1130. vnde alteruter locus emendandus est. Adde locum de Olympo Odyss. ζ, 42 sqq. Communia etiam sunt nonnulla Elysio cum aurea hominum aetate. Iam ab his tamquam elementis profectus ad quartam amplitudinem paradisum suum extulit Miltonus IV, 132 sqq.

640 *Largior aether*, egregie, patentior, liberior, nullis nubibus, nulla caligine inductus. Silius hinc lib. XIII, 550. *laxata lucida nocte Claustra nitent*, dixit de Elysio. Ὄψει δὲ φῶς κάλλιστον ὥσπερ ἐνθάδε. Aristoph. Ran. 155. 457. *lumen purpureum*, pulchrum, vt sup. I, 591. *solemque s.* in Pindari loco altero est Sol, qui in nostro orbe occidens, ad infera loca progreditur, in altero Sol perpetuus nocte aeque at die; (fere vt ap. Val. Fl. I, 844. *vbi Sol* etc.) Sed poëta suauius Solem Elysio suum, praestantiorem puta nostro Sole, vt cetera, assignat. Pro commentario haberi potest Telemachus lib. XIX. Inter alia: *c'est plûtôt une gloire céleste, qu' une lumiere.* Imitatur Claudianus de R. P. lib. II, 282 sqq. cf. Cerda. *norunt*, vident, qui in Elysiis sunt, habent. Male aliter VV. DD.

642 — 44. Haee iterum ad Pindari ductum l. l. καὶ τοὶ μὲν ἱππείοις γυμνασίοις, τοὶ δὲ φορμίγγεσι τέρπονται. Expressa scilicet vita antiqua heroum Graeciae; vt quaelibet gens Elysii beatam sortem ad suos mores descri-

Digitized by Google

Contendunt ludo, et fulua luctantur arena;
Pars pedibus plaudunt choreas, et carmina dicunt.
Nec non Threicius longa cum veste sacerdos 645
Obloquitur numeris septem discrimina vocum:
Iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
Hic genus antiquum Teucri, pulcherrima proles,
Magnanimi heroës, nati melioribus annis,

Ilusque

644 *fidibus plaudunt* Hugen. pro var. lect. *pedibus claudunt* Medic. a m. pr. ridiculo lapsu. *c. ducunt* Rottend. pr. a m. pr. et Exc. Burm. a m. sec. *dicant* Gud. 647 *Iamque fidem* emendatio est Marklandi ad Statium p. 181. elegantissima, quam et ipse veram esse arbitror, etsi vulgata sic satis expediri potest. 649 *M. proceres* Vratisl.

descripsit eaque, quae beatam vitam suo sensu constituebant, eo transtulit. *pedibus plaudunt choreas*, elegantius quam ducunt, sc. cum pedum plausu; Odyss. 9, 264. πέπληγον δὲ χορὸν θεῖον ποσίν· quod Maro adeo accepit κατὰ χορόν, non vt χορὸς pro loco dictum sit; vt alibi apud Homerum occurrit.

645—47. Dandus erat choreis saltantum et cantantum suus ἀοιδὸς, lyricen. Quis vero magis conueniens Orpheo, qui de locis inferis plurima erat fabulatus, h. e. vetere philosophorum more ac sermone per poëtica phantasmata exposuerat, *longa cum veste*, citharoedorum aliquando, antiquiore autem aeuo ἀοιδῶν, vatum, habitus ποδήρης palla, vb nota res est. v. Cerda. Adi vel Tibull. III, 4, 35. 6. *Sacerdos* autem h. l. vates, propter instituta orgia et teletas. Male itaque Barthius contendit sacerdotalem habitum respici; etsi verum est, sacerdotes etiam palla vsos, vt ipsi dii ea veste occurrunt, sed et reges. Orpheus illis saltantibus et cantantibus *obloquitur*, (transitiue h. l. dictum, facit loqui, φθέγγεσθαι, sonare, pulsat) *numeris*, numerose, *septem discrimina vocum*, fides, lyram ἑπτάχορδον, (Iortinus p. 292. septem sonos musicos Orpheum accinere voce volebat) *eademque* modo digitis modo pectine pulsat; quod ab doctiore iam arte petiisse videtur, dum temperatur cantus modo plectro, modo digito. Illa, *nunc nunc*, excludunt interpretationes aliorum. Neque adeo de cantu ipsius Orphei hic quaeritur; sed si quaeratur, nemo facile, qui Homerum legit, dubitet, fueritne alius, qui Orpheo, lyram pulsanti, accinuit. Heroico aeuo vtrumque facit vates.

648 sqq. partim Hesiodi dicta ἔργ. 159. 167 sqq. *pulcherrima*

Ilusque, Assaracusque, et Troiae Dardanus auctor. 650
Arma procul, currusque virum miratur inanis.
Stant terra defixae hastae, passimque soluti
Per campos pascuntur equi. Quae gratia currum
Armorumque fuit viuis, quae cura nitentis
Pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 655
Conspicit, ecce, alios dextra laeuaque per herbam
Vescentis, laetumque choro Paeana canentis,
Inter odoratum lauri nemus: vnde superne
Plurimus Eridani per siluam voluitur amnis.

Qq 2 Hic

651 *mirantur* multi ap. Heins. et Burm. et edd. ante Pier. cum Fragm. Vatic. cf. 477. 678. 652 *terra* Heins. e Codd. post Pierium, non modo ad sonum suauius, sed et exquisitius; Vulgo *terrae*; quod et Fragm. Vatic. habet. 653 *campum* aliquot. Pier. et Heins. duo Goth. cum Fragm. Vatic. Mox siue *curruum* siue *currum* scribas, parum referre puto. In Codd. vtrumque occurrit. 654 *quae caussa* Goth. sec. lapsu et alibi obuio. *ruentis* Goth. tert. temere. 656 *C. ante alios* Gud. pro diu. lect. *per herbam* Gud. et Montalb. 657 *choros* coni. Heins. sed *choro* absolute dictum pro, in choro, chorum ducendo. *choro paenentis* Fragm. Vatic. a m. pr.

rima p. h. l. de corporis dignitate. Sed insederat Virgilio hoc epitheton ex loco Hom. quem expressit Il. υ, 231 sqq. Ἶλός τ' Ἀσσάρακός τε καὶ ἀντίθεος Γανυμήδης, Ὃς δὴ κάλλιστος γένετο θνητῶν ἀνθρώπων etc. *nati melioribus annis*, secundum Hesiodum hoc, l. c. et sic alii de heroum, atque etiam de aurea aetate. Laudatur Catull. LXI, 22: *O nimis optato seclorum tempore nati, Heroes, saluete, deum genus.*

651—55. Iterum ad Pindari ductum l. c. Paullo aliter haec tractata a Platone sub f. lib. X. de Rep. — Tractant animae artes prioris vitae. cf. Cerda. Eandem rem in antiquis quoque monumentis occurrere, docuit nuper Lessing, V. Cl. Ad sui temporis negotia haec reuocauit Ouid. Met. IV, 444 sqq. Melius Maro heroicam vitam seruauit. Describit autem otia castrensia v. c. Il. γ, 135. Heroibus Homericis magna gratia, adeoque amor, est militiae curulis. Ad meliorem nostri aeui philosophiam Elysii voluptates accommodatae sunt in Telemacho lib. XIX. — *currus inanis*, simpl. quoniam adstant vacui dominis. *t. repostos*, vt alibi, conditi, mortui.

656—59. Hoc ex Axiocho l. c. ductum. *Vescentis*, quis hoc putet satis digne dici posse pro, epulas celebrantes; iidem ἀείδοντες Παιήονα, vt Il. χ, 391. Achiui,

Hic manus, ob patriam pugnando volnera passi, 660
Quique sacerdotes casti, dum vita manebat,
Quique pii vates, et Phoebo digna locuti;
Inuentas aut qui vitam excoluere per artis,
Quique sui memores alios fecere merendo:
Omnibus his niuea cinguntur tempora vitta. 665
Quos

660 *passa* Bigot. ex interpret. 661 *maneret* Nonius bis; et Zulich. a m. pr. 662 *et cedro d.* Seru. ad VII, 178. 663 *coluere* sec. Moret. 664 Alii *aliquos*. Mirum in hanc vitiosam lectionem conspirare vetustissimum et optimum quemque, etiam Rom. Medic. Fragm. Vatic. hoc tamen a m. pr. 665 *his vna* Doruill.

Achiui, et quidem in grato nemore, per quod, vt amoenitas loci maior esset, descendit amnis. Amnes sub terra ferri vidimus iam Georg. 366. 67. *Eridanum* autem quod potissimum appellat, suspicor fabulis poëtarum, qui Argonautica scripserunt, deberi, a quibus plura videntur fabulose de Eridano tradita esse, forte etiam hoc, quod ad loca ille infera defertur. cf. Apollon. IV, 627 sq. Nam hoc, quod ad inferum mare tendit, aut, quod non longe a fontibus suis cuniculum subter terram per duo millia subit; poëtam adducere vix potuit, vt ad inferos eum relegaret. Sed is *E. superne*, h. e. ex editiore loco, *voluitur*, venit, *plurimus;* dictum eleganter ad magnam aquarum copiam designandam. cf. I. Ge. 187. Apud Seruium sup. ad v. 603. Tantalus *in Eridano Inferorum stare* narratur; quo liquere videtur etiam ab aliis poëtis Eridanum simili ratione fuisse celebratum. An quod Eridanus alterius hemisphaerii sidus est, poëtas ad hanc rei narrationem forte adduxit? Sin hac subtilitate omnino vis carere, sequendum est, quod inter Seruiana occurrit: „Alii Eridanum pro quocunque accipiunt, et dicunt κατ᾽ ἐξοχὴν dictum, nam legimus I. Ge. 482. *Fluuiorum Rex Eridanus.* Et amant poëtae pro appellatione ponere magnae rei proprietatem, vt I Ge. 9: *pocula Acheloïa.*„

660—65. Locus de piorum turba e nobilioribus, et, quem a generosiore animo vix puto legi posse, quin incalescat et magnae virtutis studio inflammetur: imitatione expressus a Silio XIII, 533 sqq. Mox *vates* sintne poëtae an coniectores dubitari potest. Sed Silius ibid. v. 538. *qui — nec dedignanda parenti Carmina fuderunt Phoebo;* itaque et is de poëtis accepit. 664. ornate: magnae illae et diuinae animae, quae bene de genere humano meritae sunt. *merendo*, idem, quod in

Quos circumfusos sic est adfata Sibylla;
Musaeum ante omnis: medium nam plurima turba
Hunc habet, atque humeris exstantem suspicit altis:
Dicite, felices animae, tuque, optime vates;
Quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo 670
Venimus, et magnos Erebi tranauimus amnis.
Atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
Nulli certa domus. Lucis habitamus opacis,
Riparumque toros et prata recentia riuis
Incolimus. Sed vos, si fert ita corde voluntas, 675
Hoc superate iugum; et facili iam tramite sistam.
Dixit, et ante tulit gressum, camposque nitentis
Desuper ostentat: dehinc summa cacumina linquont.

667 *Museum, Musenum*, male librarii. *medium iam* duo Goth. 668 *oculis exst.* Parrh. male. *suscipit* nonnulli ap. Burm. 669 *Discite* tres Burm. ex more. *optima* Gud. 671 *transnauimus* Nonius in *ergo*, et Goth. sec. 672 *hic* Oudart. 673 *Nulli est* Menag. pr. 674 *virentia* Parrh. et in marg. Doruill. ex interpr. cf. Burm. *r. fluuis* Rom. et Bigot. 675 *voluptas* Franc. et ed. Iunt. vt et Pier. aliquot. 676 *superare* Goth. tert. et Franc. *f. vos t.* aliquot Pier. *ducam* Ven. 677 *gressus* Menag. sec. 678 *Et super* Doru. *ostentant* Fragm. Vatic. a m. pr. et Goth. tert. *ostendit* duo Burm. Goth. sec. et ed. Ven. *linquit* Ven. *linquent* Franc. *linquont* ex Gud.

in vulgari sermone, demerendo, promerendo, bene merendo de aliis. — 665. *Omnibus his*, Seruius: „per quod eos ostendit meruisse diuinos honores„; Certe declarat hoc insigne, esse eos viros sacros et sanctos. Nam vittatos fuisse sacerdotes, vates, deos, satis notum est. cf. imitationem Val. Fl. lib. I, 836. 840.

666 sqq. Quod Musaeum potissimum nominat poëta, mirantur Intpp. Enimuero Homerus sane Aeneae in inferis occurrere non potuit. Cum autem de antiquioribus aliquis esset laudandus, Orpheus autem iam sup. 119. memoratus esset, vix alius praeter Linum vel Musaeum subrogari potuit. Magna autem Musaei auctoritas propter religiones et teletas institutas. Ceterum ad Homerum in simili loco rem transtulit praeclare Silius XIII, 780 sqq.

667. 68. Bene hoc ex heroum aetate et opinione. Nam ad Platonem eum respexisse, apud Seruium leuis coniectura est. Ad verba cf. Il. γ, 226. 27. Mox 674. ornate, pro ripis; *recentia* sunt *riuis*, h. e. virentia propter vicinas aquas; vt

Seru.

At pater Anchiſes penitus conualle virenti
Incluſas animas, ſuperumque ad lumen ituras, 680
Luſtrabat ſtudio recolens, omnemque ſuorum
Forte recenſebat numerum, caroſque nepotes,
Fataque, fortunaſque virum, moreſque, manuſque.
Isque vbi tendentem aduerſum per gramina vidit
Aenean, alacris palmas vtraſque tetendit: 685
Effuſaeque genis lacrimae; et vox excidit ore:
Veniſti tandem, tuaque ſpectata parenti
Vicit iter durum pietas? datur ora tueri,

Nate,

679 *in valle* Parrh. et Ven. *cum valle* duo alii. *nitenti* pr. Hamb. Male h. l. *Nitere* enim refertur ad cultum locorum. Sic Georg. I, 153. *nitentia culta*. Male etiam Seruius iungit *penitus virenti*; cum ſit, *penitus in valle*. 680 *Incluſasque* pr. Hamb. *illuſtres* Parrh. *ad limen* duo Heinſ. ac duo Burm. cum trinis Goth. quod ornari poſſit. Sed cf. inf. 829. 682 *numeros* Exc. Burm. *claroſque* ed. Dan. 683 *Factaque* Franc. *genuſque* alios legere Pierius ad marginem notauerat. 687 *exſpectata* antiquiorem quemque codicem exhibere omnes fatentur; adde Rom. et Vatic. fragm. et, licet recentiores, tres Goth. Necdum mihi conſtat, vnde vulgata *ſpectata* venerit. Paſſeratii codicem pro ea laudat Guellius. Tuentur tamen eam VV. DD. nec iniuria, cum grammaticorum et librariorum fraus in ſimilibus locis, vbi de metri ratione ſolliciti erant, frequens ſit. Interpretatur quoque eam Seruius. — *exoptata* Ven. *tandemque tuae exſpectata p.* Comment. Cruqu. ad Horat. I. Od. 23. — *parentis* Medic.

Seru. cf. Burm. et v. 676 *peractus*. Artificium poëtae egregium in hoc, quod Anchiſes hoc ipſo tempore in recenſu animarum in hanc vitam tranſiturarum occupatus ab Aenea deprehenditur. 680. *incluſas*, collectas in hunc locum. v. inf. 705 ſqq. *Recolimus*, animo proprie praeterita, hic v. 681. ſimpl. recenſere, retractare facta et res fortiter geſtas.

ſiſtam, vos ad eum deducam facili et expedita via, quales in Elyſio omnino eſſe vias credere fas eſt. Anteit tum Muſaeus ipſe; vbi ex ſummo collis vertice locum oſtendiſſet, tum Aeneas et Sibylla altera parte collis deſcendunt, diſceſſu ſcilicet a Muſaeo facto.

679. ſqq. De occurſu matris Vlyſſis nonnulla in ſimilem rationem ſunt ap. Homerum, Od. λ, 151 ſqq. ſed locus hic de Anchiſa praeclare a Virgilio eſt

687—94. Ad 687. v. Var. L. 690. *Sic equidem d.* Aeneam viuum ad loca infera deſcenſurum eſſe, Anchiſes iam ante praeuidiſſe

Nate, tua; et notas audire et reddere voces?
Sic equidem ducebam animo, rebarque futurum, 690
Tempora dinumerans: nec me mea cura fefellit.
Quas ego te terras, et quanta per aequora vectum
Accipio! quantis iactatum, nate, periclis!
Quam metui, ne quid Libyae tibi regna nocerent!
Ille autem: Tua me, genitor, tua tristis imago, 695
Saepius occurrens, haec limina tendere adegit.
Stant sale Tyrrheno classes: da iungere dextram,
Da, genitor; teque amplexu ne subtrahe nostro.
Sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
Ter conatus ibi collo dare brachia circum: 700
Ter frustra comprensa manus effugit imago,
Par leuibus ventis, volucrique simillima somno.
Interea videt Aeneas in valle reducta

690 *animum* Leid. a m. pr. *dicebam animo* coni. Heumannus pro praedicebam. Sed v. Burm. qui *ducere* ad calculos et rationes refert. Simpliciter *ducimus animo*, vt *agimus*, *agitamus*. 691 *denumerans* pr. Moret. *Temporaque numerans* alter: *annumerans* Menag. pr. —*tua cura* Sprot. Sed Seru. *mea cura*, id est, o tu. 692 *Quas e. per t.* Rom. cum aliis Pier. vel *Quas te ego per t.* Sed sollenne est pronomen primo loco non poni. v. Bentl. ad Horat. III, Carm. 25, 2. 696 *adire coëgit*, vulgaris ratio, occurrit in Goth. tert. et aliis ap. Pier. Heins. et Burm. *cogit adire* vnus Moret. *adire adegit* Franc. 699 *Dic* Franc. *rigabant* aliquot Pier. 700 *dare collo* Montalb. 701 *conata* alter Hamb. a m. pr. *compressa* multi Burm. v. II, 792. vbi iidem tres versus: cf. Georg. IV, 499. 702 *somnia* coni. Tan. Faber. Male. cf. ibid. 703 *Praeterea* Witt. *Aeneas vidit* pr. Hamb. *vidit* etiam in aliis. v. *recepta* Menag. pr. v. inf. VIII, 609.

disse putandus; nam idem nocturnis monitis filii pietatem permouerat, vt ad se videntium descenderet. cf. VI, 115. *Libyae regna*. Iustus de Didonis amoribus metus, ne ab Italia retineretur filius. Ceterum colorem orationis similem offert Il. κ, 538. 39.

696. *Saepius o.* v. c. sup. V, 731 sq. Nam semel memorari satis erat. cf. IV, 351.

701 — 3. Nota imitatio ex Od. λ, 203 sq. Il. ψ, 100. Confer, si tanti est, Iensii Obss. in Stilo Homer. p. 289.

703 sqq. Haec iam manifeste ex Platonicis mythis. Etsi enim opinio de reditu animarum in vitam communis antiquitati

Digitized by Google

Seclusum nemus, et virgulta sonantia siluis,
Lethaeumque, domos placidas qui praenatat, amnem. 705
Hunc circum innumerae gentes, populique volabant.
Ac veluti in pratis, vbi apes aestate serena

Floribus

704 *Et clusum* Dorv. *Reclusum* Rom. Mox *filuis* Aproniana videtur esse lectio, doctior vtique illa altera, sed arcessita forte ex libr. III, 442. *Auerna sonantia siluis*, etsi similiter XII, 522. *Arentem in siluam et virgulta sonantia lauro*. Sed libris optimis et vetustissimis insidet lectio *siluae*, vti Medic. a m. pr. Gud. Rom. et aliis. Possis itaque coniectare, lectionem antiquiorem fuisse siue illam, siue *siluae*. Sed *siluis* auctoritatem facit Mediceus Pierii et Fragm. Vatic. adde binos e Goth. Cum autem *virgulta sonantia siluis* nihil aliud sint, quam *virgulta siluarum s.* adeoque simpliciter *siluae sonantes* sc. venti flatu; (nisi forte melius constituas *v. s. siluis*, h. e. siluarum, arborum strepitu, vt *riuis sonantes siluae*, resonantes riui strepitu) necesse est, Elysium auras suas et Zephyros habere; de quo dubitari nequit: praeiuerat iam Homerus: Ἀλλ' αἰεὶ Ζεφύροιο etc. Od. Δ, 567. 568. Ad amnis strepitum minus bene referunt haec alii cum Seruio: „*v. s. siluae*, quae est iuxta praerupta fluminis„ atqui Lethe quietus et placidus amnis est. Itaque nec Catrbei Emendatio admittenda: *v. s. ripis*: saltem *riuis* coniectare debebat. 705 *amnis* Hamb. 706 *populique frequentes* Goth. tert. sed *volabant* adhaeserat superiori versui. 707 *velut* Gud. et al.

quitati fuit, non ab vna hypothesi, vt putatur, sed a variis illa argumentis et indiciis docte indocteque petita, (v. c. a mutuo interitu ortuque omnium rerum) aut in subsidium adsumta aliis doctrinis fulciendis: peculiaris tamen videtur Platoni fuisse, si non doctrina de subeundis ante transitum in nouum corpus inferis, quam et Aegyptii tenuere, ac de purgatione, quae initiis ac τελεταῖς frequentata fuisse videtur, illa tamen doctrina de bibenda ante reditum Lethe v. de Rep. X. p. 765. Frf. Ed. Ingeniosum vtique commentum, cum noua vita, noua infantia, ineunda sit. Anterotem cum inuersa fabula nonnulli ad hoc ipsum dogma non male traduxerunt, etsi is proprie ad amoris obliuionem spectabat. v. Ouid. A. Remed. 551 sqq.

705. Lethe in finibus Elysii, *praenatat*, praeterfluit. Seruius: „Ennium secutus est, qui ait: *fluctusque natantes*. Paullo aliter: *campi natantes*, Ge. III, 198.

707—9. Aut illa: *strepit omnis in campus*, apodosin faciunt, aut quod Homerico more malim: *Ac campus murmure ita strepebat, veluti in pr.* etc. Ornata vero et suauis comparatio, ex Apollonio ducta, loco

cum

Floribus insidunt variis, et candida circum
Lilia funduntur: strepit omnis murmure campus.
Horrescit visu subito, caussasque requirit 710
Inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
Quiue viri tanto complerint agmine ripas.
Tum pater Anchises: Animae, quibus altera fato
Corpora debentur, Lethaei ad fluminis vndam
Securos latices et longa obliuia potant. 715
Has equidem memorare tibi atque ostendere coram,
Iampridem hanc prolem cupio enumerare meorum:
Quo magis Italia mecum laetere reperta.

 O pater,

708 *circa* Goth. tert. male. Nam *circumfunduntur*. 710 *visus* alter Hamb. *subito visu* Dorv. 711 *sunt* aliquot Burm. sed recentiores. 712 *Quidue* aliquot Pieriani, alii *quique viri*, vt et in Hamb. pr. et Dorvill. lectum — *complerint* Pierius in nullo suo inuenerat, sed *complerunt*, vel *complerent*. Eadem varietas apud Burm. Sed *complerint* Fragm. Vatic. Medic. 714 *Lethaeique* Zulich. 715 *portant* Rom. 717 *prolem hanc* sec. Rottend. *cupio prolem hanc* Goth. tert. *memorare* prior. *numerare* Menag. pr. *tuorum* Ven. et pro Var. L. pr. Rom. Ceterum iuncturae asperitas aliqua in v. 716. 717. inesse videtur. Puto a poëta scriptum fuisse: *Has — ostendere coram Iampridem, ac prolem cupio enumerare tuorum.* 718 *mecum* omnes; olim tamen vulgatum erat *tandem*; Zulich. *nec non laetare*. Sane *laetare* potiorem librorum habet auctoritatem, Medicei quoque a pr. m. cum aliis Pier. et Burm. Romanus autem: *Quo magis Italiam mecum laetare repertam*. Erat is forte audiendus; sed retinere potest imperium Fragm. Vatic. *Italiam mecum laetare reperta*, a pr. m. mox emendatum: *Italia* et *laetare*.

cum hoc omnino comparando lib. I, 879 sqq. etsi et hoc adumbrato ex Homerico Il. β, 87 sqq. Cf. sup. I, 430. Ge. IV, 188 sqq. 51 sqq. *strepit murmure campus* doctius quam vulgare, apes strepunt per campum. Mox 711. *porro* simpliciter potest iungi: *caussasque requirit porro*, vel *porro*, sc. rogat, quae sint etc. Sed doctior ratio est: *quae sint ea flumina porro*, πόῤῥω, h. e. πόῤῥω, πόῤῥωθεν παραῤῥέοντα, longo inde cursu praetexentia campum. Minus bene Seru. et Cerda. — 715. *securos*, ab effectu, vt *morbos pallidos* dicunt. Seru. — 716. cf. sup. V, 737. *Tum genus omne tuum* etc. — *Italia reperta* h. e. ad Italiam accessu; post longos sc. errores.

719 sqq.

Digitized by Google

O pater, anne aliquas ad coelum hinc ire putandum est
Sublimes animas, iterumque in tarda reuerti 720
Corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?
Dicam equidem; nec te suspensum, nate, tenebo:
Suscipit Anchises, atque ordine singula pandit.
Principio coelum ac terras, camposque liquentis,
Lucentemque globum Lunae, Titaniaque astra, 725
Spiritus intus alit, totamque infusa per artus
Mens agitat molem, et magno se corpore miscet.

Inde

719 *aliquos* Rott. a m. pr. *hinc ad coelum* Menag. pr. *est* abest a binis Burm. 720 *in tarda* retraxit Burmannus ratione et Pier. libb. auctoritate. Vulgo *ad t.* quod Vatic. cum Fragm. Vatic. et Medic. tuentur. 721 *miserae* Menag. pr. *quae miseris lucis* Witt. *est* addunt in fine nonnulli Pier. et Burm. et Fragm. Vatic. a m. pr. 722 *suspectum* Goth. tert. 723 *suspicit* multi vitiose, ex more. Est ὑπολαμβάνει. 724 *ac* deest binis Burmann. *et* Goth. tert. *terram* Rom. et Gud. cum Goth. sec. et fragm. Vatic. a m. pr. at cf. Georg. IV, 221. *Terrasque tractusque maris.* *terras coelumque profundum* Donat. ad Terent. memoriter. v. Burm. *limentes* Doru. 725 *Ingentemque g.* Medic. a m. pr. et Colot. *Tithonia* Goth. tert. Aut Solem in *Titaniis* astris latere aut *Titaniaque et astra* legendum, contendit Trappius. 726 *tutamque in fuca* Fragm. Vatic. a m. pr. *effusa* Leid. vn. *infusa partus* Goth. tert. 727 *miscet se corpore* nihil aliud est quam forma loquendi doctior pro vulgari, *miscet se corpori.*

719 sqq. Inest nescio quae vis et δεινότης eximia in hac Aeneae oratione cum indignatione aliqua rogantis; suauitas autem tanto maior, si Homerici Achillis (Odyss. λ, 487.) indignum vitae amorem memineris. *ire sublimes*, redire, *ad coelum*, h. e. ad vitam. Sic iam supra: *ad auras superas*, et alibi.

724 sqq. De toto hoc illustri loco, in quo fere Intpp. subtilitatem desideres, Seruius vero neoplatonicas argutias affert, partim et grammaticas nugas; v. Excurs. XII. Hic verba interpretanda sunt. *Spiritus* et *mens*. vt ψυχή et Νοῦς, cumque vniuersum semel sub *corporis* specie repraesentasset, recte pro partibus *artus* posuit; Sic de Terra Ge. II, 325—27. Commentarii loco esse possunt Ciceronis versus ex Consulatu, lib. II, in de Diu. I, 11. Comparant alii Il. σ, 483—85. — *coelum* pro aëre dictum vix dubites, et *campos liquentes*, vt, aequor aquarum. In quarto tamen elemento extundendo laborarunt

Gramma-

Digitized by Google

Inde hominum pecudumque genus, vitaeque volantum,
Et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
Igneus est ollis vigor, et coelestis origo 730
Seminibus, quantum non noxia corpora tardant,
Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.
Hinc metuunt, cupiuntque: dolent, gaudentque: neque
Dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco. [auras
Quin

728 *Hinc* ap. Seru. *volucrum* Goth. sec. cum Rom. 730 *olli* ed. Commelin. *illis* duo ap. Burm. cum ed. Ven. *c. imago* Goth. sec. 731 *corpora noxia* plurimi Burm. *tardent* qu. Moret. 732 *Terrhenique* Fragm. Vatic. 733 *Hinc m. cupiunt gaudentque dolentque* Macrob. in So. Sc. 8. et sec. Rottend. *neque* Heins. e codd. Vulgo *nec*, quod tamen Rom. tuetur. *neque miras* Medic. a m. pr. 734 *Dispiciunt* praeclare Heins. restituit e Gud. a m. pr. Voss. binisque Rottend. (v. sup. II. Georg. 187. Alius dixisset, *Prospiciunt.*) Eodem ducunt Medic. cum aliis Heins. Romanus cum aliis Pier. adde Fragm. Vatic. et binos Goth. qui omnes *Despiciunt* exhibent. *Respiciunt* ceteri cum edd. antiquioribus, vt Ald. Commel. *Suspiciunt* ed. Mediol. — Mox *clusae* Fragm. Vatic. quod aliis locis Heinsius sequutus est.

Grammatici. Docta ex vett. comment. seruata nota est apud Pomponium, vbi inter alia: „Ridiculum est intelligere coelum pro duplici elemento, id est aëre et aethere. Aemilius Asper cum hunc locum annotaret, sic ait: Membra naturae sic solet iungere Virgilius, vt in tria diuidat, nam et alibi: *maria ac terras coelumque profundum.* Ennium secutus, qui ait: Qui tuo lumine mare, terram, coelum, contines.„ *Titania astra.* Ex iis, quae apud Diodorum exponuntur, (altero loco V, 66. fabula Cretica, altero III, 57. Libyca) nihil facile huc reuocari potest; nec, sidera ad Titanes referri, scriptorum vsu est cognitum. Igitur Seruius sequendus, qui altero loco *Solem* interpretatur. Dictum scilicet poëtico more pro, *astrum Titanium*, h. e. Titan, Hyperion seu Sol, vt IV, 119. Titania Luna vel Diana saepius occurrit, Apollonii exemplo: Τιτηνὶς lib. IV, 54. vbi v. Schol.

728 sq. Inde ex hac Mente Mundi omnia *sunt*, h. e. animam et vitam habent. cf. Ge. IV, 218 — 226. *His quidam signis* etc. *Deum namque ire per omnes Terrasque tractusque maris coelumque profundum, Hinc — Quemque sibi tenues nascentem arcessere vitas.*

730—34. *Illis seminibus*, h. e. his animabus ex anima mundi, tamquam ex igni scintillae, petitis, et in humanum corpus traductis,

Quin et supremo quum lumine vita reliquit, 735
Non tamen omne malum miseris, nec funditus omnes
Corporeae excedunt pestes: penitusque necesse est
Multa diu concreta modis inolescere miris.
Ergo exercentur poenis, veterumque malorum
Suppli-

735 *supremum cum lumine* Montalb. et tert. Rottend. non male. *limine* pr. Hamb. pro Var. L. item Seruius. *relinquit* aliquot Burm. et Fragm. Vatic. a m. pr. 736 *Nec tamen* Menag. pr. 737 *excidunt* Ald. *est* deest Sprot. 738 *diu coniuncta* Oudart.

traductis, inest ignea vis (qualis aetheris est) et aetherea natura. Verba ex Stoica fere disciplina petita, a qua passim frequentantur. cf. Bruckeri Hist. crit. Philos. T. I. p. 948 sq. Ornatus valde locus: *noxia corpora*, praeclare, quatenus vim diuinae flammae obtundit terrestris natura corporis. *moribunda*, pro vulgari, mortalia. Porro corporis tamquam carcere *inclusae lucem non dispiciunt*, ornate pro, carcere includuntur. Nam corpus vinculis animi tenebrisque assimulatur, quibus ille offuscatur, et a libera rerum contemplatione retrahitur. Cic. So. Scip. sub f. *Sunt optimae curae de salute patriae; quibus agitatus et exercitatus animus velocius in hanc sedem et domum suam peruolabit, idque ocius faciet, si iam tum, cum erit inclusus in corpore, eminebit foras, et ea, quae extra erunt, contemplans*, quam maxime se a corpore abstrahet. Tandem v. 733. enumerat mentis perturbationes ex bonis malisque opinatis. cf. Seru.

735—39. Adeo materiae sordes inolescunt animae, vt ei ne dissolutae quidem a corpore elui facile possint. Itaque purgationes fiunt operosae aqua, aëre, igni, in locis inferis. Ornate autem omnia. Contagium corporis dictum; *malum*, *corporeae pestes*, *vetera mala*, *scelus*; intelligendae autem perturbationes et cupiditates, (v. 733.) irae, metus, tristitiae et sic porro. Secundum semel institutam rei adumbrationem iidem *animorum* dicuntur esse *morbi*, seu *labes*, *sordes*, *maculae*, κηλῖδες, *vlcera*, *cicatrices*, μώλωπες, οὐλαί, στίγματα; hinc suauis ille mythus seu inuolutum fabulosa narratione philosophema apud Platon. Gorg. p. 356. 57. de animabus coram Rhadamantho nudandis; quo in mytho suo Plutarch. de his qui sero a num. pun. T. II. p. 564. 65. et Lucianus aliquoties felicissime vsus est. Noster autem poëta cum semel per *sordes* et *maculas* animorum vitia et cupiditates animales designasset, emendationem earum per *purgationis* emblema bene

Supplicia expendunt. Aliae panduntur inanis 740
Suspensae ad ventos: aliis sub gurgite vasto
Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.
Quisque suos patimur Manis: exinde per amplum
Mittimur Elysium, et pauci laeta arua tenemus:
Donec

740 *penduntur* Doru. 742 *infestum* Seru. ad II. Georg. 389. 743 *patitur* et *mittitur* tres ap. Burm. Vt nunc versus se ordine excipiunt, aut noua in Elysio fit aut inchoata ante animarum purgatio in Elysio absoluitur; quod omnino nouum est et insolens. Itaque suspicari licet versus esse transpositos; et retrahendos vss. 745—47. ante 743. vt a Virgilio versus hoc ordine profecti sint: *aut exuritur igni: Donec longa dies—ignem. Quisque suos p.* Difficultatem in oratione poëtae vidit quoque doctissimus Iortinus; sed vix expediisse videri potest p. 266 sqq. In ipsam autem transponendi rationem incidisse quoque Trappium nunc deprehendo; vt tamen nec efficiat, in quo conficiendo laborat.

bene exhibuit, cui iam in sacris et initiis adsueti erant veterum hominum animi. Eadem purgatio mox designatur per *poenas*, *supplicia*, vel Platonis auctoritate in Gorgia p. 357. Ed. Frf. quod non obseruatum misere vexauit Intpp. 738. inuersa est oratio. Debebat sequi: *nec excedunt.* —sed penitus inoluerunt, intus creuerunt. Hoc ita extulit: nec mirum est, seu, *necesse est*, *multa*, multum vitii, *diu*, per tam longum vitae tempus, *concreta inolescere penitus modis miris*.

740—43. A solemnibus purgationum et lustrationum ritibus. Fiebat enim lustratio aere, aqua, igni. Nec aliter sermone humano efferri animarum purgatio poterat, ne a philosophis quidem subtilioribus, si fuerunt forte, qui animo corpusculum suum detractum esse vellent; quod dubito. Purgationem animarum in sole et sideribus fieri, statuisse Aegyptios, VV. DD. passim aiunt; vide Moshem. ad Cudworth. p. 366. Sed ex loco Porphyrii de abstin. IV, 10. nisi talem opinionem iam animo attuleris, id non facile elicias.

743. 44. *Quisque suos patimur Manes.* Vexatus locus. Simplicissima tamen est ratio: patimur supplicia haec omnes, non quidem quales nunc sumus, animae corpori inclusae, sed *quoad* (κατὰ) *suos quisque Manes*. Soli ad inferos perueniunt Manes; hi sunt, qui purgantur; qui *patiuntur*, h. e. subeunt, pro sua cuiusque parte, purgationes illas tormentorum similes. Firmat quoque hanc rationem, id quod non viderunt, qui eundem locum laudant,

Digitized by Google

Donec longa dies, perfecto temporis orbe, 745
Concretam exemit labem, purumque reliquit
Aetherium sensum, atque auraï simplicis ignem.

Has

746 *tabem* Rom. nec hoc male. *relinquit* Fragm. Vatic. Mediceum aliis. 747 *aurae* omnes fere codd. Heinf. et Pier. et Fragm. Vatic. Sed Valer. Probus inter quatuor locos refert, in quibus antiqua illa forma Virgilio placuerit. *ignes* Goth. tert.

dant, Apuleius Florid. lib. II, p. 231. Colu. de Pythagora: *Brachmanae autem pleraque philosophiae eius contulerunt: quae mentium documenta corporumque exercitamenta, quot partes animi, quot vices vitae; quae diis Manibus pro merito suo cuique tormenta vel praemia.* Quo loco nihil ad rem disertius esse potest. Manes pro suppliciis accipi posse, vt vulgo faciunt, nullo loquendi more vel ratione mihi quidem constat; etsi sic Ausonius (quamquam mihi non satis exploratum hoc) videri potest et ipse interpretatus esse, imitatus versum hunc in Ephemer. 57: *si poenitet, altaque sensus Formido excruciat, tormentaque sera gehennae Anticipat, patiturque suos mens saucia Manes.* Sanctii interpretatio in Minerua p. 825. 26. vt quemadmodum mali patiuntur Lemures et Laruas eorum, quos laeserunt vel necarunt, sic boni patiantur proprios Manes, contorta est. Cerda *pati Manes* dictum vult, vt, *pati Furias.* Sed hoc nihil expedit, nec si deos inferos omnino esse h. l. dixeris Manes, vt Ge. IV, 489. et alibi. Ad duos Genios, qui homini adsunt, referebat altero loco Seruius; sed alienum id ab h. l. Melius Ruaeus daemonas huc vocat ex Platone; (v. c. in Phaedone p. 80. B. Frf.) sed nusquam ab hoc memorari video, cruciatum animabus inferri ab vllo daemone. Valer. Fl. III, 389. qui hunc locum ante oculos habuit, interpretationem in neutram partem inflectit; nam aliam plane ille rationem iniit: Animae violenta morte vita expulsae apud Plutonem de iniuria conqueruntur; tum illae vna Furiarum comite addita redeunt, vt a sontibus poenas expetant: *Quisque suos sontes inimicaque pectora poenis Implicat; et varia meritos formidine pulsant.* — 744. *per Elysium*, h. e. ad. Alii, et sic iam Cerda, distinguunt *laeta arua* ab *Elysio;* sed perpetuo vsu loquendi de eodem loco haec dicta inueniuntur. Itaque nec Iortino accedere possum p. 262 sq.

745 — 47. Igitur aut noua in Elysio fit aut inchoata ante purgatio animarum in Elysio absoluitur. cf. Var. L. — *perfecto*

Digitized by Google

Has omnis, vbi mille rotam voluere per annos,
Lethaeum ad fluuium deus euocat agmine magno:
Scilicet immemores supera vt conuexa reuisant, 750
Rursus et incipiant in corpora velle reuerti.

Dixerat

748 *rotas* Menag. pr. *rotam euoluere* Parrh. 749 *Lethaeum* Rom. *flumen* duo Burm. 750 *superum* ed. Ven. et Doruill. eo alludunt aliquot Pier. *supera in c.* 751 *incipiunt* ed. Ven. *incipient* Lutat. ad Stat. VII. Theb. 92.

cto temporis orbe, definitum post tempus, h. e. mille annos. — *purumque r. Aetherium sensum*, mentem illam (*sensus* pro perceptione et iudicio animi et hinc pro animo) ex aethere deductam, cumque idem aether sit ignis purissimus, explicatiue subiicit: *atque aurai simplicis ignem*. De igni *auram* proprie dici, vt de luce, supra vidimus. Itaque anima tandem ad pristinam puritatem aetheream restituitur.

748—51. *vbi mille rotam voluere per annos.* De sensu constat ex v. 745. *perfecto temporis orbe*. Verba ex vulgari ratione sic constituerentur: vbi mille annorum rota voluta, h. e. circumactus orbis est. *Rotam* dixit absolute pro orbis, κύκλος. Annorum *volubilitatem* interpretatur Seruius, et Ennianum esse monet. *voluere rotam*, est, exegerunt tempus in orbem rediens. Non minus ornate in similem modum Cic. in So. Scip. 2. *cum aetas tua septenos octies solis anfractus reditusque converterit.* *Mille annos* a Platone sumsit de Rep. X. p. 761. Ed. Frf. vbi πορεία χιλιετὴς animarum iniustarum subter terram, quasi in poenam decupli; it. in Phaedro p. 1223 D. In *lustra* annos mutauit Silius XIII, 558. *Hac* (decima *porta*) *animae coelum repetunt*, *ac mille peractis Oblitae Ditem*, *redeunt in corpora lustris.* Omnino *multa secula* memorauit Cic. in So. Scip. sub f. loco iam a Cerda excitato. Pindarus *nouem annos* finierat in praeclaro fragm. ap. Platonem Menon. p. 415. B. Frf. Animam non interire, sed tantum mori ac reuiuiscere; sancte itaque esse viuendum: οἷσι γὰρ ἂν (h. e. ἀφ᾽ ὧν) Φερσεφόνα ποινὰν παλαιοῦ πένθεος (h. e. κακοῦ, idem est *vetus malum* Maronis, *corporea pestis* seu, morbus) δέξεται, εἰς τὸν ὕπερθεν ἅλιον (ad *superas auras*, *ad coelum*, h. e. in vitam) κείνων ἐνάτῳ ἔτει ἀνδιδοῖ ψυχὰν πάλιν· — ἐκ τᾶν βασιλῆες ἀγαυοὶ καὶ σθένει κραιπνοὶ σοφίᾳ τε μέγιστοι ἄνδρες αὔξοντ᾽· ἐς δὲ τὸν λοιπὸν χρόνον ἥρωες ἁγνοὶ πρὸς ἀνθρώπων καλεῦνται. *Ter mille* annis circuitum animarum fieri per animalium corpora, statuerant Aegyptii ex Herodoti fide lib. II, 123. quod tamen

Dixerat Anchiſes: natumque vnaque Sibyllam
Conuentus trahit in medios, turbamque ſonantem:
Et tumulum capit, vnde omnis longo ordine poſſit
Aduerſos legere, et venientum diſcere voltus. 755
Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde ſequatur
Gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
Inluſtris animas, noſtrumque in nomen ituras,
Expediam dictis, et te tua fata docebo.

Ille,

754 *poſſet* multi Pier. etiam Rom. et Heinſ. cum Medic. ſed Fragm. Vatic. *poſſit*. Apud Nonium *poſſent*. Parrhaſ. *poſſet ordine circum*. 755 *Aduerſas* Montalb. dum interpolato, *animas* cogitabat. *aduerſus* Fragm. Vatic. *poſcere v.* ed. Ven. male. *diſcere* eſt cognoſcere. *vultum* Zulich. 758 *et noſtrum nomen* ſec. Moret. *ituros* alter Hamb.

men dogma tantum ad animas ſpectare potuit, ſceleribus ac vitiis inquinatas et contaminatas. Ceterum inter haec meminerint lectores, quam praeclariore arte in Meſſiade animarum iamiam in vitam prodituraram ſors, ſedes, facta, dicta ad puriorem de anima humana ſapientiam attemperata ſint ſub fin. lib. I. et al. vt VIII. — *deus euocat*, non hic de Mercurio agitur; quod putant Intpp. ſed eſt δαίμων. v. Plato de Rep. X. p. 765. E.

752 ſqq. De hoc animarum, quae in noua corpora transituræ ſunt, recenſu v. Excurſ. ad h. l. — 752 — 55. ornate ſingula. *conuentus in m.* in mediam turbam. *ſonantem*, ex Od. ω, 5. ταὶ δὲ τρίζουσαι ἕποντο. cf. Horat. I. Serm. 8, 41. et ſup. v. 707 ſq. *aduerſos* ornat epitheton. Scilicet ex aduerſo incedentes animas *legit*, recenſet, cognoſcit.

756 — 59. *Gloria Dardaniae prolis*, h. e. clara facta et fata poſterorum tuorum. — *nepotes* — *animas* — enarrabo. *qui maneant*, exſpectandi ſint, *nepotes Itala de gente*, de noua ſtirpe in Latio ex Lauinia ſuſcipienda. — *noſtrum in nomen ituras*, pro vulgari, futuras ex noſtra gente. Sic *ire* ſaepe et ἔρχεσθαι. Quod autem Anchiſes haec exponere et futuras res praedicere poteſt, ad diuinandi munus pertinet, quod ille a Venere acceperat. v. ſup. ad lib. II. Exc. XVI. p. 256. 57. Ceterum ex Seruiana nota haec apponemus: „*Cetera, quae hic* „*intermiſſa ſunt, in ἀντιδόχοις* „*commemorat*.„ (lib. VIII, 628 ſqq. et hac de cauſſa multa vtique poëtae in hoc recenſu praetermittenda fuere, ne bis eadem

Digitized by Google

Ille, vides, pura iuuenis qui nititur hasta, 760
Proxima sorte tenet lucis loca; primus ad auras
Aetherias Italo conmixtus sanguine surget
Siluius, Albanum nomen, tua postuma proles:
Quem tibi longaeuo serum Lauinia coniux
Educet siluis regem, regumque parentem: 765
Vnde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
Proximus ille Procas, Troianae gloria gentis,

Et

760 *iuuenis pura* Doruill. 761 *luci* Heins. malebat; vt sit, vitae mox ipsi reddendae. non video quid intersit. 762 *Italo mixtus de s.* antiqui codd. ap. Pier. *surgit* Medic. 763 *posthuma* male scriptum et hic in Gothanis. *postumia* Franc. inepte. Piget in his morari. 764 *seruam* Rom. 765 *Educit* Medic. *Educet in s.* alter Hamb. et Goth. tert. idem cum pr. *parentum.* 766 *nostrum longa* tres Heins. 767 *Procax* aliquot apud Burm. indocte.

eadem afferret) *vnde etiam in antiquis inuenimus, opus hoc appellatum esse non* Aeneidem; *sed* Gesta populi Romani; *quod ideo mutatum est, quia nomen non a parte, sed a toto debet dari.*

760—66. Gens Iulia ab Ascanio seu Iulo ducta, qui patri successit et Albam Longam condidit. cf. sup. Aen. I, 267 sq. sed reges Albani a Siluio, qui ex Lauinia postumus Aeneae natus erat. Haec est fama, quam h. l. poëta sequitur. Alii Ascanii filium et successorem Siluium faciunt. Alii aliter tradunt. v. Liu. I, 3. Victor O. G. R. 16. 17. Dionys. Halic. I, 70. Ouid. IV. Fast. 40. et Seru. ad h. l. Fabulae de Siluio in siluis educto locum fecisse videtur nomen ipsum, vti fabulis de Romulo et Remo ficus Ruminalis et similitudo vocis *ruminis*, hoc est, mamm[illegible] *hastam puram*, δόρυ ἀκίδηρον, idem quod antiquioribus sceptrum, regum et heroum insigne vel ex Homero notum. cf. Cerda. *Albanum nomen*, h. e. Albanus, Albae Longae rex. Nec male tamen sic accipias: nomine inter Albanos domestico appellatus Siluius. Quo ducere potest Liuius ibid. *mansit Siluius postea omnibus cognomen, qui Albae regnarunt.* — Argutias vett. Grammaticorum super *postuma proles* v. apud Gell. II, 16. et Cerdam. Alia est subtilitas Seruii et ceterorum in *longaeuo*, quia Aeneas annis fatalibus nondum expletis periit, esse debere dictum pro *deo*, cuius aeuum h. e. aeternitas proprium sit. Enimuero potest aliquis senex esse et iam senex factus liberos suscipere, et senex violenta morte perire.

767—72. Nec omnes Albanorum reges, nec ordine suo reci-

Digitized by Google

Et Capys, et Numitor, et qui te nomine reddet
Siluius Aeneas, pariter pietate vel armis
Egregius, si vmquam regnandam adceperit Albam. 770
Qui iuuenes quantas ostentant, adspice, vires!
Atque vmbrata gerunt ciuili tempora quercu.
Hi tibi Nomentum, et Gabios, vrbemque Fidenam,
Hi

768 *reddat* Rom. pr. Moret. et pr. Hamb. 769 Versus in altero Mentelii a pr. m. aberat: et cum supra v. 403. idem fere occurrat: *Troïus Aeneas pietate insignis et armis*, suspicari aliquem posse ait Burm. an hic versus h. l. ab aliena manu accesserit; et saluo sensu eum abesse posse. Mihi abesse non posse videtur; quorsum enim *Egregius* referatur? *vel* h. l. coniunctiuum est, vt et alibi, et ne fraus fiat lectori, *pariter* additum. *vt armis* Goth. sec. sed ex *vel* saepe *vt* factum. 771 *iuuenis* Medic. *ostentent* Ven. *ostendant* Priscianus et Zulich. a m. pr. 772 *Atqui* Reg. et sic legendum monet Fabric. *At qui* diuulsis syllabis vett. edd. quas Pier. et Cerda sequuntur cum D. Heins. vt iungatur versus cum seqq. *At qui gerunt — quercu, Hi tibi.* Omnes tamen Codd. Pier. et Heins. *Atque.* quod pari modo ieiune positum offendebat nos supra IV, 261. an *Vtque?* Porro *gerit* a pr. m. Medic. *gerant* Moret. sec. et Parrh. *tegunt* Bigot. 773 *Numentum* duo apud Burm. vnus *Numantum.* Porro primam in *Fidena*, quam exquisite dixit pro Fidenis ex Gr. Φιδήνη, a Virgilio corripi, quae ab Horatio aliisque producatur, notatum a Grammaticis est.

recitat. v. Auctt. laudd. *proximus* ergo, qui adstat. Bene Cerda. Meminit Capyos, quod Capys Assaraci f. Aeneae fuerat auus. Itaque Anchises refricat in hoc gratam patris sui memoriam. — *Procas T. gloria g.* vt Homero μέγα κῦδος Ἀχαιῶν. — 770. *si vnquam.* Seruauit illustrationem ex antiquioribus Seruius: *Recepit autem a tutore, qui eius inuasit imperium: quod ei vix anno quinquagesimo tertio restituit. Et rem plenam historiae per transitum tetigit.* — 772. coronam ciuicam, hoc est, querceam, gestant, scil. ob ciues seruatos, et de rep. bene meriti. *vmbrata.* praeiuerat Lucret. II, 628. *ninguntque rosarum Floribus*, vmbrantes *Matrem comitumque cateruas.* — *ostentant vires*, sunt viri fortes.

773 — 77. Ab Alba Longa XXX colonias in Latio et extra Latium deductas esse ex Dionysio nouimus lib. III, 31. p. 172. plerasque tantum nouis colonis frequentatas, vt Ryckium quoque monuisse video in Diss. de pr. Ital. col. p. 455. quem vide. Liu. I, 3. *Ab eo* (Latino Siluio) *coloniae aliquot deductae, Prisci Latini appellati.* Et Victor. O. R. c. 17. *Igitur regnante*

Digitized by Google

Hi Collatinas inponent montibus arces,
[Laude pudicitiae celebres, addentque superbos] 775
Pometios, Castrumque Inui, Bolamque, Coramque.
Haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.

774 *mentibus* Goth. tert. *moenibus* Rottend. tert. et Exc. Burm. *imponunt* pr. Moret. 775 Cur hic versus non eiectus sit ab Heinsio, mirari licet. Occurrit in nullo codice nec in edd. vett. et illatus esse dicitur a D. L. Fabricio Lampugnano I. C. V. Mediolanensi. 776 *Pometios* correxerunt iam Pier. et Fabric. Vulgo vitiose *Pomovios*. In Goth. tert. *Pometicos*. Mox aberratur varie: *castrumque Nini. Borumque. Volamq. Bulamq. Coramq. Corasq.* 777 *nec sunt* alter Menag. male. *s. n. gentes* Medic. a m. pr. et sic Colot. quod probat Heins. equidem improbandum censeo vel maxime. Nam primum *terrae* docte poëtis ponuntur, vbi vulgaris oratio gentes postulat; tum ne *gentes* quidem recte h. l. dicerentur; non enim populi sed vrbes enarratae fuerunt; et his bene respondent *terrae*, quibus aliquando imponentur.

gnante Latino Siluio coloniae deductae sunt Praeneste, Tibur, Gabii, Tusculum, Cora, Pometia, Locri, (vitiosum, f. Corioli. v. Dionys. V, 61. Plin. III, 5. s. 9.) *Crustumium, Cameria, Bouillae, ceteraque oppida circumquaque. Nomentum* quidem, et *Fidenae* cum *Crustumerio* tres fratres conditores habuere. Dionys. II, 53. p. 116. et quidem multis annis ante Romam conditam; ibid. lib. II, 36. (p. 104.) Gabii inter Latinos, ibid. V, 61. et Albae Longae colonia IV, 53. — *Collatia* in iis *collibus* sita, qui inter viam Praenestinam et laeuam Anienis ripam visuntur. v. Cluuer. Ital. ant. p. 663. *Pometii*, s. Pomentini, eorumque vrbs Suessa Pometia; communi scriptorum consensu Volscorum, non Latinorum nomini accensentur. Itaque Cluuerius p. 1018. p. 1024. lib. III, 1 et 8. aliique Virgilium poëtica licentia in hoc vsum esse omninoque vetus Latium finibus latioribus ad Circeios vsque ex sequiore aeuo definiisse. Liuio sane lib. II, 16. *duae coloniae Latinae* (iure Latii Roma deductae) *Pometia et Cora.* — Enimuero etsi Volscorum facta est vrbs Suessa vna cum Cora, tamen vrbes inter Latinas eam fuisse dubitari nequit. v. Plin. III, 5. s. 9. Latet inter nomina populorum foederi adscriptorum ap. Dionys. V, 61. Βυβεντάνων· sunt Πωμεντῖνοι, Κόρνων pro Κορίνων. *Castrum Inui*, qui antiquis Italis inter Faunos et Panes erat, etsi in Rutulis situm, tamen Latinorum fuit colonia vel Virgilio teste; vt etiam *Bolae*, Aequorum oppidum. Sunt Bolani etiam foederi Latinorum modo memorato adscripti apud Dionys.

Quin et auo comitem sese Mauortius addet
Romulus; Assaraci quem sanguinis Ilia mater
Educet. Viden' vt geminae stant vertice cristae, 780
Et pater ipse suo superum iam signat honore?
En, huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
Imperium terris, animos aequabit Olympo,

Septem-

778 *Mauertius* Witt. *sese addet*, vt nunc legitur, erit: vna cum ipso in vitam prodibit, suo scilicet tempore. Sed melius puto legi: *addit*; vna cum patre incedebat anima Romuli cf. 754. 755. et inf. 864. Et est ed. Ven. quae hoc exhibeat. Transpositi porro versus 778. et 777. in Goth. pr. et tert. 780. 781 *stent* multi codd. et edd. quod recte deseruit Pier. et mox *signet*. *honorem* Menag. pr. *insignat* Rom. 782 *nata* sc. Roma, a Romulo condita, malit Burmannus; scilicet vt vulgari orationi propior sit poëta? 783 *annos* coni. Heumannus; nempe quia aeterna Roma dicta. Sed parum suaue est illud; *annos aequare Olympo*, vt ne nisi cum ipso coelo pereat. At animos celsos et diis virtute pares habere, qua ad coelum educant nomen, generosa res est. *animosque* Witt. *aequabit* Mentel. a m. pr. In Seruii nota subiungitur ad hunc versum: *De hoc autem loco et Trogus et Probus quaerunt*. Quid illud fuerit, quod quaererent, non assequor. *Trogus* autem esse videtur Pompeius historiarum Philippicarum conditor, quem in Virgilium, cuius fere aequalis fuisse debet,

Dionys. l. c. Adde locum Victoris supra laudatum.

778—81. *auo comitem sese addet*, secundum Seruium: *auito sese iunget imperio*, h. e. vna cum auo regnabit, donec Romam condet. Sed vix hoc loquendi vsus fert. v. Var. L. 778. quem Rhea Siluia Troiana stirpe oriunda partu edet. *Assaraci* v. sup. I, 284. *educet* v. modo v. 765 — 780. En bellicosum viri ingenium iam nunc militaris viri habitus (galea duplici crista, δίφαλον vel δίλοφον diceres) declarat. *stent*, sint, vt alibi quoque. — 781. Quis ex variis ordinis verborum ac sensus faciendi modis verus sit, vix definias. Seruius accepit: *superum*, deum, vt Mars *pater* sit Romuli. Cerda mauult: Iupiter *pater superum* Romulum iam hinc destinat in numerum immortalium. Possit etiam *suo superum honore*, h. e. diuino, eum signare pater Mars. *Honorem* tamen vtrobique de dignitate viri et corpore virtutem animi arguente accipiam. An duplex crista in galea Martis aliquod peculiare insigne sit, dubito, nec ex Val. Max. I, 8, 6. doceri posse puto. Ornant vna, binae, trinae, quaternae cristae.

782—88. Versus ornatissimi. Primus 782. ex Ennio trans-

Digitized by Google

Septemque vna sibi muro circumdabit arces,
Felix prole virum. Qualis Berecyntia mater 785
Inuehitur curru Phrygias turrita per vrbis,
Laeta deum partu, centum conplexa nepotes,
Omnis coelicolas, omnis supera alta tenentis.
Huc geminas nunc flecte acies: hanc adspice gentem,
Romanosque tuos. Hic Caesar, et omnis Iüli 790
Progenies, magnum coeli ventura sub axem.
Hic vir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,

bet, commentatum esse, nulla aliunde est suspicio. Laudatur quidem Trogus a Seruio ad Aen. III, 108. IV, 37. sed ex historiis. F. *Hyginus.* 784 *circumdedit* alter Hamb. 786 *P. itura* Zulich. 789 *huc flecte* Ge. Fabricius malebat et Cerda, vt repetitione excitetur animus: Sed constantem librorum lectionem reuocauit Heinsius; nisi quod *modo fl.* qu. Moret. mox *respice* Hugen. 792 *ibi* Menag. pr. *quem pr. sibi* sec. Moret.

translatus ap. Isidor. XVIII, 1. — 783. quam magnifice pro, condetur Roma. Imperium ad terrarum fines proferet, virtute et magnanimitate superabit omnes mortales. Obuium hoc, et similia Romae praeconia apud veteres congessit multa Cerda; etiam de septem collibus. (Doctissima Pomponii Sab. ad v. 784. nota ex Dionys. Halic. Plutarcho in Romulo et Festo in *Roma* descripta est.) — 785 — 88. Augusta imago Cybeles per Phrygiam inuectae (ex ritu sacrorum) quae est Deum Mater. Assimulatur Roma, quae tot magnos ac diuinos viros tulit. Nam de diuinis honoribus in Caesares delatis non agitur. *supera alta tenentes*, Homericum: ὑψίζυγα δώματ' ἔχοντες.

789 — 91. Etiam ordinem rerum facit admirabilem: quod primo loco gentem Iuliam memorat, cum in Marcello oratio summi affectus plena substituta sit. — *Huc conuerte oculos*, etc. omnia cum verborum dignitate extulit. — *ventura sub axem*, in vitam, vt iam toties vidimus in hoc libro.

792 sqq. In Augusto vero repraesentando se ipsum superauit poëta. Pacem terrarum orbi redditam, prolatos imperii fines, vaticinia, quibus terris promissus fuit, expeditiones in terras longinquas, et itinera ad constituendas prouincias in iis ipsis annis, quibus haec scripsit Maro, (V. C. 732 sqq. v. Vita Virgilii h. a.) suscepta; quam grauia haec omnia laudum argumenta, et quam splendide verbis et rerum phantasmatibus declarata!

Digitized by Google

Augustus Caesar, Diui genus: aurea condet
Secula qui rursus Latio, regnata per arua
Saturno quondam; super et Garamantas et Indos 795
Proferet imperium. Iacet extra sidera tellus,
Extra anni Solisque vias, vbi coelifer Atlas
Axem humero torquet stellis ardentibus aptum.

Huius

793 *Diui g.* ex librorum consensu, ex numis et marmoribus copiose firmarunt Ge. Fabric. Pier. et Heins. Quid sollennius illo: *Caesar Augustus Diui f.* Nonnulli vulgg. edd. et codd. *Diuum genus — condit* duo ap. Burm. 794 *quae* ap. Lactant. I, 13. *r. per annos* Rom. *regnataque paruo* Goth. tert. vtrumque lapsu, qui lusum habet. 795 *Garamentes* male scribitur. *Garamantidas Indos* pr. Hamb. item male. 796 *Profert* alter Hamb. a m. pr. *Perferet* duo Burm. 797 *extra annos* Franc. non male. *Lucifer* Montalb. a m. pr. *Altans* Rom. 798 *humeris* pr. Hamb.

793 — 95. *Diui genus*, v. Var.L. *Latio*, (debebat sequi per appositum: *aruis*) *per arua regnata quondam Saturno.* v. inf. VIII, 319 sqq.

795 — 98. Fines imperii in Africa et Asia dilatatos intellige; etsi rebus in maius auctis. *super* (vltra) *Garamantas.* victi hi sunt a L. Cornelio Balbo, cuius triumphum Fasti Capitolini VI. Kal. April. a. 735. memorant. cf. Plin. V, 5. Solin. c. 31. In extrema igitur vitae Virgilii et haec incidunt. *super Indos*, spectat partim ad signa a Phraate reddita V. C. 734. partim ad Indorum legationem ad Augustum missam, cum in Syria versaretur. v. Strabo XV. p. 719. C. D. adde Dion. LIV, 9. sup. Vit. Virg. ad a. 734. Loci imitationem iam intpp. notarunt in Silio VIII, 409 sqq. de Ciceronis laude. — Iam debebat sequi: *proferet imperium — et super eam terram, quae iacet extra s.* Sed inuersio facta enthusiasmum adiuuat. In sqq. australes Africae plagas designari manifestum est; sed res ad τερατῶδες deflexa. Solis viae proprie sunt intra Tropicos Cancri et Capricorni per eclipticam. Sic apud Aratum ἠελίοιο κέλευθοι et ἄλησις, Phaenom. 319. 321. Seruius laudat Lucani locum III, 253 — 55. in quo Aethiopes extra Zodiacum positi esse dicuntur. Iam Romani quidem vix ad Tropicum Cancri peruenerunt, multo minus arma vltra aequatorem protulerunt et alterum tropicum; sed poëtae licuit haec amplificare et loca vltra tropicos memorare, adeoque vltra sidera, hoc est, Zodiacum, vltra Solis vias et anni, qui illo solis decursu conficitur, ad eas Africae plagas designandas, quae vltra notas terras vsque ad

Atlantem,

Digitized by Google

Huius in aduentum iam nunc et Caspia regna
Responsis horrent Diuum, et Maeotia tellus, 800
Et septemgemini turbant trepida ostia Nili.

799 *in aduentum* ex Rom. et aliis iam Pierius approbauit lectori, et secundum eum Heinf. e Medic. et aliis. vulgg. *in aduentu*. *Cuius in aduentu* ed. Ven. 800 *Maeotia* bene Heinf. post Pier. ex castigatioribus. Vulgo *Maeotica*. 801 *tumida* legerunt nonnulli apud Cerdam: perperam.

Atlantem, et lineam ab hoc per Africam ductam, procurrentes, versus austrum tum erant repertae. Similiter ex altera parte versus arcticum polum nauigantes *diem post terga solemque reliquisse* dicti sunt ab Albinouano in fragm. de nauigatione a Germanico in Oceano tentata ex Amisiae ostio. Respici autem a Marone Candacen victam et Aethiopiam supra Aegyptum a C. Petronio copiis peragratam probabile sit; qua de re v. Strabo XVII. p. 820 sq. et Vita Virgilii ad a. 732. — *vbi c. Atlas axem*, coelum, *humero torquet*, sustinet torquentem se et vertentem, *stellis ardentibus aptum*, ex quo axe seu coelo stellae aptae sunt, in eo fixae. Sed v. sup. IV, 481. 82. (Ex Gronouio ad Senec. Med. 10. frustra interpretationem loci exspectes.)

799 — 801. Splendide et hoc enuntiauit, quod futura Augusti magnitudo multis signis ac praesagiis fuit ostensa; quasi in remotissimis quoque terris eiusmodi signa animaduersa fuerint; nimirum populi circa mare Caspium, inprimis Hyrcani et Bactriani sub Parthis degentes, Scythae ad paludem Maeotidem et Aegyptii. — *turbans*, trepidant; nam et ipsi turbas faciunt, qui perturbantur, vt saepe alibi. Fundum rei videbis ap. Sueton. Octau. 94, vbi ex Iulio quoque Maratho fabula affertur de prodigio ante paucos, quam Augustus nasceretur, menses Romae facto, *quo denuntiabatur, regem populi Romani Naturam parturire*. Scilicet stultissima superstitione laborabat Augustus. v. Sueton. c. 92. vbi autem sunt, qui tali superstitione ducantur, ibi nec desunt, qui fraudem animis faciant, et praedictiones egregie inuentas in medium proferant. Quod nunquam frequentius quam a bellis inde ciuilibus factum. v. argum. Ecl. IV. Adulationis genus isto tempore non obscurum erat, venditare imperatoribus vaticinia ac praesagia, quibus ipsis iam olim imperium aut insignis aliqua felicitas fuisset ostensa. Ipse bonus Iosephus Vespasiani voluntatem tali commento captabat. Si quod aliud melioris philosophiae bonum nostra aetas

Digitized by Google

Nec vero Alcides tantum telluris obiuit;
Fixerit aeripedem ceruam licet, aut Erymanthi
Pacarit nemora, et Lernam tremefecerit arcu.
Nec, qui pampineis victor iuga flectit habenis, 805
Liber, agens celso Nysae de vertice tigris.
Et dubitamus adhuc virtutem extendere factis?

Aut

802 *obibat* duo Heinſ. *obibit* Rom. 803 *Fixerat* Rom. et alii Pier. etiam Cariſius. Item Goth. tert. male. *atque E.* emendabat Marklandus V. C. ad Statii Silu. p. 261. haud dubie eleganter, nec tamen neceſſe. At alterum quod proponit, vt, ſi *aut* retineatur, mox etiam *aut Lernam* ſcribendum ſit, multo minus ſequar. 804 *Pacarit*, quod res exigebat, e libris Pier. et ſuis repoſuit Heinſ. quem vide. Vulgo *placarit.* ed. Ven. *placaret.* Rom. *pacaret.* Mox *tremefecerat* aliquot Pier. cum Rom. 807 *dubitemus* Goth. tert. In altero hemiſtichio magna lectionis varietas. Receptam tuetur Medic. Sed quaeritur, quid ſit, *virtutem extendere factis. vitam, aeuum, extendere,* et *nomen, memoriam, famam, extendere,* ſollennes loquendi modi ſunt; ſed non *virtutem.* In Rom. legitur: *virtute extendere vires*; item in tribus Moret. pr. Rott. Montalb. altero Mentel. a m. pr. et in edit. Iunt. Etiam Pierius pleroſque alios codd. id a m. pr.

tas videt, hoc inprimis memorandum eſſe arbitror, quod diuinationum vanitate liberati ſunt hominum animi.

802 — 6. Tandem expeditiones et itinera Augusti commemorat. v. ſup. ad v. 792. comparatione facta cum *vago* (apud Horat. III, Od. 3, 9.) Hercule et Baccho. In Herculem paullo iniquior eſſe videtur poëta, quod ex eius erroribus tantum laudat eos, qui per Arcadiam facti ſunt; Augusti comparati magnitudo eo ipſo attenuata eſſe videtur. Hoc idem video Schraderum obſeruaſſe ad Muſaeum p. 315. *Cerynitis cerua* etiam Graecis χαλκόπους, qua voce pedum robur et velocitatem priſci homines declarabant; ſed melius poëtae rei miraculum retinuerunt. Ad Arcadiam illa ſpectat, vti etiam Erymanthius aper et Hydra Lernaea. *Fixerit* haud dubie ad telum pertinet; poteſt tamen vel ſic cerua viua capta eſſe. v. Apollodor. II, 5, 3. — 805. 6. De Bacchi ex India triumpho agit, in ea Nyſa vrbs cum monte Mero, qui et ipſe Niſa dictus. Infinitae de his fabulae, collectae a Nonno in Dionyſ. Praeter Diodor. II, 38. cf. Strab. XV. p. 687. — *qui flectit iuga*, biiuges tigres, ex v. ſq. *pampineis habenis*, pampino circumuolutis et implexis.

807. 8. Bona Seruii nota: *dubitamus pro dubitas. Miſcuit perſonam ſuam. Eſt autem ſenſus:*

Aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
Quis procul ille autem ramis insignis oliuae
Sacra ferens? nosco crinis incanaque menta 810
Regis Romani; primus qui legibus vrbem

 Funda-

pr. exhibuisse obseruauit, sed erasa scriptura fere superscriptum *virtutem* et *factis*. Ex Heinsianis pr. Mentel. *virtute e. factis*. Gudianus: *virtutem e. vires*, vel *factis*. tert. Rottend. *virtutem e. factis* vel *viribus*. alter Hamb. *factis e. vires*. Heinsio inter haec omnia se ea lectio probabat: *virtute extendere vires*. Nec tamen insolentem, et meo sensu exilem, loquendi modum illustrare satis potuit. Meo qualicunque iudicio *vires* ex glossemate vocis *virtutem* subnatae sunt, easque equidem omnino respuam. Alio loco inf. X, 461. occurrit: *sed famam extendere factis, Hoc virtutis opus*, vnde facilis suspicio; vt et h. l. *virtute extendere famam* fuisse coniicias; et sic iam coniecerat Burmannus, vel *vitam*. Bona haec sententia et sollenni mori loquendi accommodata. Enimuero eadem ex vulgari lectione non minus exit: *virtutem*, adeoque gloriam, virtute partam, *extendere factis*; nec vidit vir doctus consilio loquentis et toti sententiarum complexui eam non satis conuenire. Nam obiurgatio est tacita et increpatio Aeneae: cum tam clara tibi, o fili, subnascitura sit posteritas, quin tu fortiter labores toleras et ad occupandam Italiam strenue pergis! Eodem iterum recurrit infra 889. *Quae postquam Anchises natum per singula duxit Incenditque animum famae venientis amore Exin bella viro memorat* etc. Itaque mihi *virtutem extendere* dictum videtur pro intendere, cum contentione noua in futuros casus, *factis* vero per facta clara et fortia, vel in facta. Hic vero succurrit alia lectio, quam equidem praeferendam esse arbitror: *v. e. fatis*, ex Goth. sec. Sprot. Doruill. Ven. et Reg. a m. sec. vt sit *virtutem extendere*, ad ea, quae restant, discrimina et labores, *fatis*, ad fata explenda, vt sit tertius casus, in cuius gratiam. 808 *terras* Goth. sec. 811 *Romani Regis* alii ap. Pier. *primam qui* Rom. Medic. et potiores reliqui Pier. et Heinf. itaque Heinsius receperat; sententia tamen vix idonea. Pierius videtur accipere, vt sit *primam*, nuper conditam, recentem; sed hoc latinum non est; Heinsius vero sic, vt sit positum eleganter pro, primum; ita vero *primis* dicendum erat, et cum *legibus* iungendum. *Primum*, id est, *in principio*, Medic. Pierii; at Seru. ed. Mediol. et aliae vett. *primus*, quod recte reuocauit Burmannus. Sic quoque Goth. pr.

lius: cum tibi tanta sit praeparata posteritas, dubitas virtutem factis extendere? id est gloriam. Bene porro firmatur Aeneae animus ad sedem in Latio figendam. Sed cf. Var. L.

809—13. Numa Rex, pacis tutela religionumque cura insignis. *Quis procul*. Seruius: mira autem vtitur phantasia; vt quasi ostendat, se non agnoscere eum, qui de gente Romana

Fundabit, Curibus paruis et paupere terra
Missus in imperium magnum. Cui deinde subibit,
Otia qui rumpet patriae, residesque mouebit
Tullus in arma viros, et iam desueta triumphis 815
Agmina. Quem iuxta sequitur iactantior Ancus,
Nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
Vis et Tarquinios reges, animamque superbam

Vltoris

812 *Coribus* Gud. *prauis* Sprot. *p. regno* apud Priscian. lib. VII. 813 *quoi* libri Pier. *qui* Medic. 814 *rumpit* Menag. pr. 815 *dissueta* duo ap. Burm. cum ed. Ven. *deuicta* Hugen. At Romanus: *et magnum deinde triumphum*, aut, vt a Bottario exhibitum: *virum magnis deinde triumphis*. 817 *Hunc q.* Franc. *gaudet* Hamb. pr. *aruis* Medic. a m. pr. *armis* sec. Moret. Seruium Tullium desiderat Burm. nec bene omitti potuisse censet; itaque Franciani, leuissimi codicis, lectionem probat: *Hunc quoque* sc. sequitur *iam nimium gaudens popularibus auris*; vt designetur Seru. Tullius, quem populo studuisse traditum vtique est a Dionys. IV, 8. At enim durum hoc est, vt nomen ita subintelligendum sit; tum vox *iactantior* superiore versu satis arguit versum hunc nec minus ad Ancum spectare: Seruium omittere licebat poëtae; possit quoque caussa, si necesse sit, satis speciosa afferri, quod is alienigena et in seruitute natus erat, nec adeo ad Anchisae posteritatem referendus. Pompon. Sab. inter Tarquinios bene numerari potuisse Seruium putabat. 818 *Vin'* Doru. *Tarquinos* male legi obseruat Pier. et Doruillius ap. Burm. *animam superbam* Seruius ad Tarquinium refert; hoc quoque male.

na non fuerat. *sacra ferens*, proprie de sacerdotibus v. ad Ge. II, 476. h. l. bene de sacrorum et religionum conditore. — *crines incanaque menta*. Talis eius imago occurrit in nummis. v. Vrsini Imagg. n. 97. et Dionys. II, 58: ἀξιώσει μορφῆς βασιλικὸν fuisse narrat. — *in imperium magnum*, certe fatorum decreto tale futurum aliquando.

813-15. Liu. I, 22. Tullus Hostilius: *Hic non solum proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit.* — *desueta triumphis*, ornatius, quam, bellis.

816. 17. De Anco Marcio quasi is fauorem populi captauerit, adeoque superbior in patres fuerit, alios auctores habuisse Maronem necesse est, quam quos Liuius et Dionysius ceterique sequuntur, qui ad nos peruenerunt. cf. Var. L. Ex Seruio seruatum videtur, quod Pomponius Sabinus adscripsit: Ancus Martius — *viuente Tullo aegre ferebat, cum e stirpe regia se iactaret,* (erat Numae nepos ex filia) *praelatum sibi Tullum. Itaque statuerat fauore populari, Tullum regem cum tota familia occidere.*

818. 19. *Vltor Brutus*, qui

Tarquinii

Vltoris Bruti, fasceisque videre receptos?
Consulis imperium hic primus saeuasque securis 820
Adcipiet: natosque pater, noua bella mouentis,
Ad poenam pulchra pro libertate vocabit.
Infelix! Vtcumque ferent ea facta minores;
Vincet amor patriae, laudumque inmensa cupido.
Quin Decios, Drusosque procul, saeuumque securi 825
Adspice Torquatum, et referentem signa Camillum.
Illae autem, paribus quas fulgere cernis in armis,
Concor-

820 *primum* tres ap. Burm. 821 *gnatosq.* plerique Pier. *patri* Vratisl. *b. gerentes* Zulich. a m. pr. 823 *ferant* Goth. sec. *ea fata* erat vulgata lectio quam Pierius prae oculis habebat: sed in *facta*, omnes eius et Heinsii libri consentiunt, binis exceptis, cum Doruill. et ed. Ven. — *nepotes* Goth. sec. et sic Macrob. IV, 6. vbi et *facta* leguntur. Porro versu hoc aliquis sententiam absolutam habere possit: *Infelix, vtcumque ferent ea f. nepotes*; sc. quantumuis posteri id facinus laudibus summis praedicent; (et videndum, an *ferre* simpliciter sit, laudibus efferre) Verum *vincet amor p.* Et in hunc sensum interpretari videtur locum Augustinus de C. D. III. a Pierio in medium productus. Nec tamen vulgari potiorem duxerim hanc rationem. 824 *Vincit* Witt. 825 *Quin Decios Brutosque* Rom. 826 *et* deest Hamb. pr. et Goth. sec. 827 *Illi quos* sec. Moret. *fulgere* v. Seneca N. Q. II, 56. *in auris* pr. Hamb.

Tarquinii superbiam et Sexti libidinem vltus est. *fasces receptos*, regiam dignitatem et imperium a Regibus in Coss. translatum.

820 — 24. v. Liu. II, 3 — 5. Bruti factum qui reprehenderent, iam Virgilii tempore fuisse credendum est; itaque ab Anchise adiectum: in quamcunque partem hoc factum interpretaturi sint posteri, ipse in sumendo a filiis supplicio sequetur id, quod patriae amor et gloriae cupiditas (quae tamen non satis bene hic memorari videtur) suadebunt.

825. 26. *Decii*, pater et filius, qui se pro patria deuouerunt, alter bello Latino, alter Gallico. *Drusi*, Liuiae caussa laudati; ex iis M. Liuius Salinator b. Punico II. clarus, et M. Liuius Drusus Trib. pl. At Drusum Liuiae f. eiusque victorias de Germanis male in tempora Virgilii aduocant Inttp. De T. Manlio Torquato Imperioso v. Liu. VIII, 7. *referentem signa Camillum*; retulit, recepit signa a Gallis capta in pugna Alliensi. cf. Liu. V, 37. et 49.

827 — 36. De Caesare et Pompeio. *paribus armis*, vtpote vterque Romanus. v. Ge. I,

Digitized by Google

Concordes animae nunc, et dum nocte prementur,
Heu quantum inter se bellum, si lumina vitae
Adtigerint, quantas acies stragemque ciebunt! 830
Aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci
Descendens; gener aduersis instructus Eois.
Ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella:
Neu patriae validas in viscera vertite vires.

Tuque

828 *et nunc dum* ed. Ven. *prementur* e Pier. et binis suis Heinsius recepit. Accedit Zulich. Vulgo, *premuntur*. 829 *limina* sec. Rott. et Witt. perpetua varietate. v. h. l. Heins. et Burm. ac Cerda. Sed h. l. *lumina* vnice vera; nam et plus dignitatis epicae inest, et praecesserat: *nocte*. 830 *Attigerunt* Goth. tert. *quantis* tert. Rottend. *stragesque* quinque Burm. 831 *Menoeci, Menoeti, Moneti, Moneci, Minoeci, Monete*, aberratt. codd. At est Μονοίκου λιμήν. 832 *Discedens* Puget. *auersis* Medic. a m. pr. et Leid. in quo mireris Heinsium otium perdere. 833 *adnectite* Puget. 834 *Heu* Goth. pr. et *inualidas* idem. *vertere* Montalb.

489. Lucan. I, 7. — *nocte*, ante ingressum vitae, quae supra *lux* erat, v. 761. et mox v. 829. *lumina vitae*. — 831. Iulius Caesar in Pompeium arma mouebat e Galliis. Etsi vero Rauennae tum subsistebat cum vna legione, tamen, cum ceterae legiones ex hibernis, (v. de B. Ciu. I, 7.) adeoque maior copiarum pars ex Gallia Transalpina esset arcessenda, augusta rerum specie ab Alpibus descendere eum narrat. Alpes declarat per *aggeres Alpinos* et *arcem Monoeci*, h. e. promontorium cum templo et portu Herculis Monoeci, sub Alpibus maritimis non longe a Nicaea sitis, qui nunc *Monaco* est. Alienum itaque est non magis ab historiae veritate, quam a poëtae consilio, aut cogitare, Caesarem ipsum per haec loca in Italiam descendisse, aut ad reditum Caesaris ex Hispania haec referre. Nec melius rem expedit Burmannus. Videas tamen audacter haec in descriptionibus et historiis Italiae repeti, (v. c. Obss. sur l'Italie T. III. p. 282.) et monstrari turrim super monte Turbia, qua transitu facto Caesar iter in Italiam clauserit; quam Tropaeorum Augusti ruinas alii esse pronuntiant, vt ex Holdsworthio didici. Pompeium copias ex Oriente contraxisse quis nescit? 833. Ante oculos Il. η, 279. de Hectore et Aiace singulari certamine pugnantibus: Μηκέτι, παῖδε φίλω, πολεμίζετε, μηδὲ μάχεσθον. — 834. Imitatio Lucani est I, pr. *populumque potentem In sua victrici conuersum viscera ferro*. et v. 835. Statii Theb. III, 239. *vos, o superi, meus ordine*

Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo: 835
Proiice tela manu, sanguis meus.
Ille triumphata Capitolia ad alta Corintho
Victor aget currum, caesis insignis Achiuis.
Eruet ille Argos, Agamemnoniasque Mycenas,
Ipsum-

836 *sanguis pius* ex Rufiniano de Schem. Dian. p. 36. (ed. Ruhnk. p. 267.) iam Ge. Fabricius laudauit; nec dubito vi ac potestate sententiae esse praeferendum; etsi Rufinianus in interpretatione argutias captat, quasi poëta tecte Caesarem vituperare voluerit, cum dicere manifeste parum tutum esset: *Nam simul caussam belli ciuilis ostendit in Caesare fuisse, dum dicit*, priorem *illum debere parcere*; *simul dolorem confessa* (an *re confessa*? nam sensus: vt ipsi Caesari talis confessio exprimatur) *et in iudicio suo quaerit, tanquam ideo parcere* prior *debeat, quia sit Anchisae* pius sanguis *et ab Olympo genus ducat*. 838 *currus* multi ap. Heins. et Burm. minus bene. *currum* Medic. quoque agnoscit, nec non Rom. cum Arusiano Messo.

dine sanguis, *Ne pugnate odiis*. v. Cerda. Argutum autem magis quam verum esse arbitror, quod ad clementiam Caesaris v. 835. et 36. referunt. Cur Caesarem potissimum appellet, caussa allata est in hoc ipso: *genus qui ducis Olympo*, sc. per Iulum seu Ascanium.

837—41. Duo versus 837. 38. ad L. Mummium Achaicum pertinere, dubitari nequit; neque probari posse puto Harduini ad Plinium T. II. p. 646. sententiam, qui totum locum v. 837 — 41 ad Caesarem retrahebat. Repugnat *ille ille*, et *triumphata Corinthus*, et reliqua. At qui vss. sequuntur, ad quem ex Romanis ducibus referendi sint, obscurum videtur. Ad eundem Mummium ne referas, vel τὸ *Ille* intercedit, quod diuersum aliquem designat. Veteres Pyrrhum Epiri R. respici crediderunt, a Curio et Fabricio victum, qui in noto Ennii versu *Aeacides* dictus, nam genus ille ab Achille et Aeaco ducebat; sed reliqua in his verss. memorata in eum non cadunt; vnde vana Virgilii reprehensio nata apud Gell. X, 16. Iniquior est Grammaticorum structura apud Pompon. Sab. *Hoc carmen putant e textu delendum esse*; *nam Virgilius proculdubio si correxisset, fuisset exempturus*; *nisi aliquid adspexerit nobis incognitum*. Minimae difficultates sunt, si cum VV. DD. apud Cerdam et ad Gell. l. c. L. Aemilium Paullum Persei victorem Aeneae ab Anchise ostendi putes. Cogitandum autem, nos in vaticinio versari; neque adeo, quod in sacris Iudaeorum vatibus fere interpretes faciunt, ad proprietatem orationis et historiae subtiliter

Digitized by Google

Ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli; 840
Vltus auos Troiae, templa et temerata Mineruae.
Quis

tiliter omnia esse reuocanda. Quin poëta vaticiniorum ambiguitatem et obscuritatem studio affectasse videtur. Graeciae opes iam ante Corinthum excisam fractas, Macedonia deuicta, indicaturus *Argos* ac *Mycenas* nominat, in veterum historiarum memoriam iucundam simul et augustam: vt iam lib. I, 283 — 85. factum vidimus; quem locum cf. item Ouid. Fast. VI, 47. Quantopere autem victoria de Macedonum Rege Perseo afflixerit Graeciam, ex Liuio intelligas XLV, 31 sq. Ad eadem tempora belli Troiani a poëta accommodata sunt reliqua, praeclare vtique, si haec Aeneae repraesentata memineris: itaque Perseum victum appellauit *Aeacidem*, ab Achille oriundum; quid enim ad Troianorum sensum laetius cogitari poterat, quam Achillis posteros aliquando Troianis esse poenas daturos calamitatis Troianis illatae et euersae vrbis adeoque templorum Troiae violatorum et direptorum; sed ingeniose vnum aliquod facinus, vt poëta, et inprimis Aiacis impietatem in Cassandram memorat, tamquam nefandum inprimis scelus, quo Achiui deorum irae et vindictae sese obstrinxerint. cf. sup. I, 39 sqq. Augustior adeo rerum species redditur etiam hic religione illata. Quod autem Persei genus ad Achillem referri sit solitum, ex Propertio illustratum est IV extr. 39: *Et Persen proaui simulantem pectus Achillis Quique tuas proauus fregit, Achille, domos*, h. e. proauum Paullum testor, qui etc. et ex Silio XV, 291. 2. de Philippo Persei patre: *Hic gente egregius, veterisque ab origine regni Aeacidum sceptris proauoque tumebat Achilles*. In tanta commentariorum in vtrumque locum mole nemo docet, quomodo Macedonum reges ab Achille genus ducere potuerint, qui Heraclidae erant. Videtur ad maternam stirpem ab Olympiade esse redeundum, quae erat Neoptolemi, Epiri R. filia. v. Iustin. VII, 6. Hac ratione vniuerse seruata de v. 840. et Perse adhuc quaeri potest. Cum multo magis obuium sit, Ennii exemplo, *Aeaciden* de Pyrrho Epiri R. aut eius progenie accipere, quid si Regem pro regno, adeoque pro Epiro dictum habeas; *Eruet ille*, Paullus Aemilius *Argos A. M. ipsamque Epirum*; vt Paulli incredibilis immanitas respiciatur, qua vna die tota Epirus direpta et LXX oppidorum muri fuerunt diruti. v. Liu. XLV, 34. Strabo VII. p. 496. Plutarch. in Paullo p. 271. Si tamen semel eo descendas, vt *Aeaciden* pro terra et regno dictum

Digitized by Google

Quis te, magne Cato, tacitum, aut te, Cosse, relinquat?
Quis Gracchi genus, aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyae, paruoque potentem
Fabricium: vel te sulco, Serrane, serentem? 845
Quo

842 *aut* deest Medic. a m. pr. *Covse* Rom. *Quosse* Zulich. *Colse* Goth. tert. Quam lectionem huius versus Ge. Fabricius in Donato inuenerit, non assequi licet. 843 *bello* Gud. a m. pr. 844 *paruoque nepotem* Goth. tert. ridiculo stupore. 845 *et te* Zulich. *nec te* Schol. Pers. *sulcos* emendabat Turnebus. sed *sulco* plus poëticae rationis habet pro, *sulcis*. — *Serane* Mentel. Franc. Witt. Sed numi et marmora *Saramus* vel *Serranus*. v. Heins. et Perizon. Animadu. p. 24.

dictum esse velis, haud paullo accommodatius esse arbitrer, Thessaliam, tamquam Graeciae, iam per Argos et Mycenas designatae, partem tertiam, intelligere, cuius fortuna cum Macedoniae calamitate fuit satis coniuncta. In ea erat *Phthia*, Achillis patria, qua cum Mycenis et Argis iunctim memorata Graeciam declarari iam lib. I, 284. 85. vidimus. Et huic interpretationi egregie fauet locus ex Propertio paullo ante laudatus, vbi cum Perseo victo *Achillis domus* iungitur: et in quo verborum ordo hic faciendus: *Testor maiorum cineres, et proauum, qui fregit Persen — et tuas domos, Achille*, h. e. et Achillis domos. Igitur per solitas vaticinii ambages vss. 839. — 41. hoc vnum declaratur: Ille alter, Paullus Aemilius, Graeciae opes iam ante priorem illum, Mummium, franget.

842 — 45. Notissimi in rebus Romanis viri. *Cato* est maior, M. Porcius, qui et ab aliis inter magnos viros memoratus est: Vticensis non aeque. In Augusti gratiam hunc omisisse videri non debet. v. Horat. I Carm. 12, 35. et inf. VIII, 670. De A. Cornelio *Cosso* spoliis opimis claro v. Liu. IV, 19. 20. *Gracchi genus*. respicit maxime Ti. Sempronium Gracchum, b. Punico II clarum. — *Scipiadas*, int. Africanum maiorem et minorem; nam adiectum: *clades Libyae*, Carthaginis alter victor, alter euersor. *fulmen belli* de Scipionibus proprio aliquo modo dictum fuisse, ex locis apparet a Cerda aliisque laudatis. Praeiuit Lucret. III, 1047. *Scipiades belli fulmen, Carthaginis horror, Ossa dedit terrae proinde ac famul' infimus esset.* Spencius V. Cl. bene comparat locum de Caesare ap. Lucan. I, 157 sqq. Ad versum hunc referri debet Silii locus XIII, 499. Fulmini assimulauit bellatorem iam Homerus Il. ν, 242. — *paruo potentem F.* in parua re domestica diuitem; vti *contentus paruo* aliquis dicitur. De C. Atilio *Serrano* v. Plin.

Quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es,
Vnus qui nobis cunctando restituis rem.
Excudent alii spirantia mollius aera:
Credo equidem, viuos ducent de marmore voltus:
Orabunt caussas melius, coelique meatus 850
Describent radio, et surgentia sidera dicent:
Tu regere imperio populos, Romane, memento;
Hae tibi erunt artes; pacisque inponere morem,
Parcere subiectis, et debellare superbos.

Sic

846 *Quo gressum r.* Rom. *capitis* Vratisl. *es* abest a Franc. 847 duplex Codd. familia: *restituis* Medic. cum al. *restitues* Rom. cum ceteris. non video cur hoc praeferam. *restituet* Leid. et ed. Ven. 848 *molibus* Witt. 849 *cedo* emendauit Markl. V. Cl. ad Stat. p. 5. sine idonea caussa. cf. Burm. *et viuos* aliquot ap. Burm. *viuos ducent* Menag. pr. librarii stupore. 850 *Orabant* Gud. 851 *Describunt* sec. Moret. *radios* Goth. tert. *lumina* Menag. pr. *ducent* Parrh. cum Goth. tert. perpetuo lapsu. 853 *Haec* tres Burm. *pacique* multi scripti et editi cum Rom. et Medic. Sed bene Burm. praetulit *pacisque* ex codicum parte Pier. Heins. et suorum non contemnenda; nam est, *morem pacis imponere*, h. e. leges pacis ponere, ferre, vt lib. I, 264. verba tamen vir doctissimus minus bene interpretatur. —*pacisque i. amorem* Zulich. *paciq. i. curam* pr. Hamb. *mores* Dorv.

Plin. XVIII, 3, s. 4. Perizon. Animadu. Hist. c. 1.

846. 47. *fessum*, longa oratione, cum de Fabiis tot dicenda restent. De Fabio *Maximo* Cunctatore versus debetur Ennio.

848 — 54. Locus haud dubie e nobilissimis, quo Romanorum ingenia et laudes cum Graecis, nam ad hos potissimum respicere videri debet, comparantur. Graeci praestabant artium elegantia; ex iis poëta aeris fundendi marmorisque sculpendi artem memorat; felix idem est in verborum delectu; *aera spirantia* statuae, quae viuos viros reddere videntur; et *mollius*, nam proprium in signis hoc. v. Quinctil. XII, 10, 7. Adde Cerdam ad h. l. Non male autem Vrsin. praeclarum Pindari de Rhodiis locum comparat Olymp. VII, 91 — 99. Graeci porro praestabant eloquentia, et quidem forensi, *Orabunt caussas melius*, et philosophicis mathematicisque studiis; at enim, id quod poëtam decebat, eorum genus posuit Maro, astrorum scientiam: *coeli meatus*, h. e. siderum cursus, *describent* definient in sphaera coelesti, *radio*, virga, petitum a geometricis

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit: 855
Adspice, vt insignis spoliis Marcellus opimis
Ingre-

855 *hoc* Ven. *bis* alter Hamb.

cis figuris, quae in puluere ducebantur. v. Ecl. III, 41. At Romanis proprias artes esse contendit, vt imperent terrarum orbi, et aut in foederum aequas leges recipiant, qui se ad eorum amicitiam applicant, aut eos, qui arma sumant, debellent. Tantum verba subiiciunt, *pacis morem*, h. e. legem, foederum leges et conditiones; *parcere subiectis*; nam volebant Romani videri clementes et moderati erga victos, et erga socios benigni et liberales; scilicet si nihil ab iis metuerent et ab opibus eorum auctis vtilitatem sibi ipsis promittere possent. — At VV. DD. in his versf. scientiam ciuilem, seu politicam, legum ferendarum et militarem expressam a poëta, verbo, studia pacis et belli Romanis tributa tamquam propria, volunt; satis argute, si modo vere. Saltem sic *pacis imponere morem* erit leges ponere, scribere, per pacem, in pace; fere vt Aen. I, 264. *populosque feroces Contundet moresque viris et moenia ponet.*

855 sqq. Sequitur locus summa cum arte et ingenii venustate elaboratus de Marcello, Octauiae f. ad quem vt deduceretur oratio, M. Claudium Marcellum bello Punico II clarum induxit. Narrationem de loco hoc coram Octauia lecto vide in Vita Virgilii p. CXXIX. et Seru. ad v. 862. Videri potest totus locus reliquo iam carmine absoluto insertus esse; nec tamen video, vnde Viri docti hoc tamquam exploratum satis tradere possint.

856 — 66. *Spoliis opimis*, occiso Insubrium Gallorum duce Virdomaro. Liu. Epit. XX. v. Perizon. Animadu. c. VII. Eadem sunt v. 860. *tertia arma capta*, h. e. tertia spolia opima post Romulum et Cossum, *suspendet Quirino*, h. e. Romulo. Atqui ex Romuli instituto Ioui Feretrio ferebantur spolia opima. v. Liu. I, 10. Sed potuit serioris aeui religio Romulum Ioui adiungere. Rem alio modo expedit Seruius: *Possumus, et quod est melius, secundum legem Numae hunc locum accipere, qui praecepit, prima opima spolia Ioui Feretrio debere suspendi, quod iam Romulus fecerat; secunda Marti, quod Cossus fecit; tertia Quirino, quod fecit Marcellus.* Tota Burmanni ad h. l. Seruii nota concidit, si Plutarchum euolueris in Marcello p. 302. C. et locum Festi apud Perizon. l. c. p. 255 sq. vnde constat vulgarem eam Romanorum opinionem fuisse et interpretationem Legis Numae, quae de tribus diuersis spoliorum generibus erat lata. *tumultu* potest proprie dictum videri, imminente bello Gallico in Italia. v. Cic. Phil. VIII, 1. Seru.

Digitized by Google

Ingreditur, victorque viros supereminet omnis!
Hic rem Romanam, magno turbante tumultu,
Sistet, eques sternet Poenos, Gallumque rebellem,
Tertiaque arma patri suspendet capta Quirino. 860
Atque hic Aeneas; vna namque ire videbat
Egregium forma iuuenem et fulgentibus armis,
Sed frons laeta parum, et deiecto lumina voltu:
Quis, pater, ille, virum qui sic comitatur euntem?
Filius, anne aliquis magna de stirpe nepotum? 865
Qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso est!
Sed Nox atra caput tristi circumuolat vmbra.

Tum

857 *Viris* alter Hamb. 859 Alii distinguunt post *Sistet eques*; nil refert. *equis* Rom. quod male probat Pierius; est enim vulgare pro altero poëtico. 860 *Tristia* Rom. *patris* fragm. Vatic. a m. pr. *suspendent* Franc. *rapta* malebat Markland. ad Stat. p. 277. vt iam Passeratius apud Guellium; sic Ge. III, 32. Sed cur minus alterum ferendum sit, non video. 862 *Egregiam formam* fragm. Vatic. felici lapsu. *et* deest binis Burm. 263 *fraus* fragm. Vatic. a pr. m. *d. lumine vultus* sec. Moret. *lumine vultu* tert. Rott. 865 *an* ed. Iunt. 866 *Qui* Heins. recepit tamquam elegantius ex Gud. a m. pr. nonnullisque aliis. In fragm. Vatic. *Quistrepidus*. *est* abest a Medic. Rom. et plerisque vetust. itaque Heins. expunxerat. 867 *Seu* Goth. tert. *volat tristi circum caput vmbra* Bigot.

1. Seru. inf. ad VIII, 4. — *eques*, ex poëtico sermone ad maiorem dignitatem pro, bellator, dux. Occurrit et alibi.

861 — 67. Imitationem vide ap. Silium XIII. p. 778 sqq. vbi de Homeri vmbra. Comparari quoque potest recensus similis ap. Eurip. Phoeniss. 120 sqq. 147 sq. Summa populi R. de M. Marcelli, Augusto ex sorore nepotis, virtutibus suscepta erat exspectatio v. Dio Cass. L. III, 30. et Vita Virgilii ad a. 731. Est idem de quo Horatius: *Crescit occulto velut arbor aeuo Fama Marcelli:* Elogia de eo Intpp. notarunt ex Velleio II, 93. et Seneca Consol. ad Marciam c. 2. *frons laeta parum*, omen mortis immaturae. Volebant tamen VV. DD. frontem Marcelli tristem agnoscere in gemma per artificis errorem Epitynchani nomine inscripta apud Vrsini Imagg. n. 87. cum Io. Fabri Comment. nec non in Achate Tiberiana et in numo etiam a Spanhemio repetito de Vsu Numism. Tom. II. p. 316. — *quantum instar in ipso est*: verisimile fit, si id cogites, quod sententiae vis postulare videtur, noue h. l. *instar* positum esse pro exemplo magnae dignitatis, specie augusta corporis. Nam etsi non ignorem, quae disputata sint a VV. DD. et

nuper

Tum pater Anchiſes, lacrimis ingreſſus obortis:
O nate, ingentem luctum ne quaere tuorum:
Oſtendent terris hunc tantum fata, neque vltra 870
Eſſe ſinent. Nimium vobis Romana propago
Viſa potens, ſuperi, propria haec ſi dona fuiſſent.
Quantos ille virum magnam Mauortis ad vrbem
Campus aget gemitus! vel quae, Tiberine, videbis
Funera, quum tumulum praeterlabere recentem! 875
Nec puer Iliaca quiſquam de gente Latinos
In tantum ſpe tollet auos: nec Romula quondam
Vllo ſe tantum tellus iactabit alumno.

 Heu

868 *abortis* et hic eſſe lectum e Pierio apparet. 869 *O gnate* Medic. et al. *ſuorum* Oudart. pro Var. L. 870 *Oſtendunt* et *ſinunt* Schol. Statii, Theb. I, 586, prius etiam Gud. a m. pr. et Leid. et arridebat Heinſio. *hunc natum* Goth. ſec. ſed perperam; nam ad virilem aetatem peruenerat, vt vel ex diſputationibus VV. DD. ad Propertium notum. *neque* reuocauit Burm. Heinſius ſecundum potiores: *nec*. 871 *nobis* vnus c. Exc. Burm. 872 *Superis* Rom. et Doru. a m. pr. *haec* abeſt ab Oudart. 874 *vel quot T. videres* ed. Ven. 875 *praeterlabare* Medic. a m. pr. cum aliquot aliis Heinſ. 877 *in tantam ſpem* ed. Ven. *in tanta ſpe* Witt. *in tantum ſpes* Rom.

nuper repetita a Doruillio ad Charit. p. 333. tamen non ſatis acquieſcit legentis animus, ſi nihil aliud aſſumas quam: quanta ſimilitudo eius eſt ſc. cum patre; inprimis cum praeceſſerit: *Qui ſtrepitus circa comitum!* quod ſine dubio ad popularem fauorem referendum; exſpectas nunc aliquid quod dignitatem oris et maieſtatem corporis commendet. Vs. 867. haud dubie pulcherrimi phantasmatis. Grauiter dictum erat ab Homero Od. υ, 351. Ἆ δειλοί, τί κακὸν τόδε πάσχετε; νυκτὶ μὲν ὑμέων Εἰλύαται κεφαλαί τε, πρόσωπά τε νέρθε τε γοῦνα. At ornatius Nox (pro Morte) circumuolat caput. Nocti, Somno, Morti, alas tribui, nunc nota res eſt. cf. Guell. Cerda.

868 — 87. Quantopere omnia haec ad affectum accommodata et dicta ſint, monere neceſſe non eſt. Sed fatendum eſt, feliciſſime haec a Voltario translata eſſe ad Burgundiae Ducem in Henriade Cant. VII. *Quel eſt ce jeune Prince, en qui la majeſté* etc. — *propria*, perpetua; vt iam alibi vidimus. cf. Cerda. 873. *ingreſſus*, inſit. *Campus aget g.* noto more pro, in campo agetur, erit gemitus; vt ἄγεσθαι pro ἔχεσθαι, εἶναι. De publico hoc in Marcelli funere luctu v. Dio l. c. et Seru. ad v. 862. funus autem in Campo Martio factum

Digitized by Google

Heu pietas, heu prisca fides, inuictaque bello
Dextera! non illi se quisquam inpune tulisset 880
Obuius armato, seu quum pedes iret in hostem,
Seu spumantis equi foderet calcaribus armos.
Heu, miserande puer! si qua fata aspera rumpas,
Tu Marcellus eris. Manibus date lilia plenis:
Purpureos spargam flores, animamque nepotis 885
His saltem adcumulem donis, et fungar inani
Munere. Sic tota passim regione vagantur
Aëris in campis latis, atque omnia lustrant.

Quae

880 *quisquam se* alii; et sic ante Heins. lectum. 886 *Hic s.* alii. Sed Heins. e codd. *His* reposuit. *donis effungar* Mentel. pr. *inanis* Medic. et fragm. Vatic. vterque a m. pr. 887 *Munera* Menag. sec. 888 *Aëriis* Rom. et Mentel. duo, alter etiam sine *in.* *Aëreis* Regius. Vulgatam etiam ap. Schol. Lucani legi notat Burm. Malim Virum doctum docuisse, quomodo *Aëris campi* accipiendi sint.

factum est ingenti cum apparatu. v. ibid. *tumulum recentem*, Mausoleum Augusti in Campo Martio ad ripam Tiberis, quod sexto suo Consulatu (V. C. 726.) exstruxerat. Sueton. c. 100. cf. Strabo V. p. 236 — 876. 7. pro vulgari: in tantam spem tollet eos; tantam de se spem faciet. Sed et Gr. ἐπ' ἐλπίδα ἐπαίρειν. — 879. 80. egregia inuersio, dum post illa, neminem Romanorum cum ipso posse comparari, pergendum erat: *non iactabit se tantum vllo alio alumno Roma* nec pietate, nec fide nec virtute. — 881. 82. Comparari solet Odyss. ι, 49. 50. sed ornatior Virgilius. — 883. *Si qua* via ac ratione, *fata rumpas*, fatorum ordinem dissoluere, tam durum fatum effugere tibi liceat, tu ad M. Marcelli, b. Punico II. clari, nomen ac gloriam es peruenturus. Nomen autem ad finem demum memoratum, pleno iam erumpente animi affectu. Illa 884. — 86. *Manibus date lilia* etc. molliora forte sunt, quam pro Anchisae herois persona et temporibus; Virgiliani potius aeui habenda talis luctus testandi elegantia. Sunt tamen per se pulcherrima. — 885. *animam accumulem donis* nota elegantia pro vulgari dona in animam c. — *inani munere*, eo sensu, quo lib. XI, 51. 52.

887 — 93. *Aëris in campis*, spretis Grammaticorum argutiis puto graece dictum, pro locis caliginosis h. e. inferis. Sic ἀήρ, ἠερόεις saepe. *viro* pro ei. *Laurentesque docet p.* nota inuersam orationem, pro, quae bella gerenda cum Laurentibus h. e. Latinis ad Latini vrbem.

894—902.

Quae postquam Anchises natum per singula duxit,
Incenditque animum famae venientis amore: 890
Exin bella viro memorat quae deinde gerenda,
Laurentisque docet populos, vrbemque Latini:
Et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.
Sunt geminae Somni portae: quarum altera fertur
Cornea; qua veris facilis datur exitus vmbris: 895
Altera candenti perfecta nitens elephanto;
Sed falsa ad coelum mittunt insomnia Manes.
His ibi tum natum Anchises vnaque Sibyllam
Prosequitur dictis, portaque emittit eburna.
Ille viam secat ad nauis, sociosque reuisit. 900
Tum se ad Caietae recto fert litore portum.
Ancora de prora iacitur: stant litore puppes.

889 *Quem* Montalb. 890 *famae melioris* Medic. ex Colot. quod ex aliis locis translatum esse bene monet Heins. 891 *Exhinc* multi hic, vt et alibi solent. *Bella exinde* Franc. 893 *quocunque* ed. Ven. et Goth. pr. 894 *Somni* pro *Somnii* dictum esse cum aliis contendit Burm. quasi non elegantius poëta Somnum substituat Somniis, vt toties alibi. *gemini* Goth. pr. 895 *Cornua* Rom. et Doruill. *datus* alter Hamb. Totus versus Goth. tertio deerat. 897 Insolens videtur Trappio voc. *Sed*, et coni. *Quae*. Scilicet: altera meliore materia quidem et *candenti perfecta n. e.* Sed *falsa* etc. 898 *ibi* irrepsisse videtur in Burm. edit. Nam Heins. praetulit *vbi* cum Medic. et al. 901 *recto limite* Ven. Montalb. pro Var. L. Bigot. et Witt. h. e. recta via, quod cur Heins. et Burm. non receperint miror, cum alibi minus graui auctoritate vulgatam mutauerint. Lapsus librarii in promtu est, in vulgata, *litore*.

894—902. Ad h. l. v. Excurs. XV. Fundus Odyss. τ, 562 sqq. Somnia sedem habere in Orci vestibulo, supra vidimus v. 274. 282 sq. *veris vmbris*, pro somniis; vi oppositi; scilicet somniorum genus est, quo mortuorum vmbrae somniantibus offerunt se, interdum vt Furiarum loco poenas expetant. v. ad Propert. IV, 7, 87. et al. — *nitens*, ornat; *perfecta*, τετυγμένη, vel vt Hom. αἱ δ' ἐλέφαντι τετεύχαται. *Manes*, h. e. inferi mittunt; ex inferis ad homines (nam id est, *ad coelum*) procedunt non ipsae vmbrae sed phantasmata vmbrarum seu Laruarum; haec, vi oppositi, esse debent: *falsa insomnia;* non, somnia, quae falsa rerum specie illudunt. — *viam secat*, τέμνειν ὁδὸν, nota res; quasi sulco pedum ducto. — *recto litore*, vt recta via, sed v. Var. L. Tandem Pompon. Sab. *Sic finit Homerus lib. XI.* (Odyss. λ.) *et Silius XIV.*

Digitized by Google

EXCVRSVS I.

Consentiunt in hoc, quos vidimus, omnes, rerum argumentis ornamentisque nullum facile alium Aeneidis librum tantopere tenere legentis animum, quam hunc sextum. Quanto magis ille delectare debuit Romanorum animos, qui extrema libri parte annales quodammodo suae gentis conditos, clarissimorumque virorum recensum factum agnoscerent? Iidem porro loca circa Cumas frequentabant, et iisdem religionibus, quae hic expositae sunt, imbutos habebant animos. Sane quidem cum Homerus Necyomantiam suam in his ipsis locis Italiae exponeret, quandoquidem illa tum Graeciae inter ignotas, saltem parum cognitas, terras erat, maior vtique rerum narratarum nouitas et insolentia, maiorque ad Graecorum animos admiratione mouendos vis esse debuit; habet etiam maiorem auctoritatem narratio ex Vlyssis persona instituta; Virgilius tamen non minimum auxilii et praesidii ad suauitatem et delectationem hac ipsa recordatione, amplificatione et exornatione veterum fabularum, ex Homero aliisque notarum, habuisse videtur. Nec Homeri modo mythica sollertia in his se exercuerat; sed Νεκύιας condere, res videtur fuisse veteribus poëtis pluribus frequentata; vti plura etiam per Graeciam fuere Necromantia, antiquiore certe aeuo; nam talem superstitionem melior vitae cultura statim tollere debuit. In Minyade et in Νόστοις res inferas, Orcique terrores fuisse tractatos, testatur Pausanias X, 28. et inter Hesiodea Thesei fuit cum Pirithoo ad inferos descensus, ibid. IX, 31. Nec Platonis de inferis mythi aliunde forte petiti, quam ex poëtis antiquioribus Orphicis. Nec improbabile est, a Tragicis Graecis Romanisque in fabulis, quae de Hercule Theseoque agerent, passim de rebus inferis intextas fuisse narrationes, cum descensum ad inferos exponerent. Ita a veterum imitatore, Seneca, factum vides in Hercule furente. Plura eius generis occurrisse videntur in Theseo Euripidis, si compares Schol. Aristoph. ad Ran. 476. et al. qua ipsa in fabula Bacchi ad inferos descensus exhibetur. Rerum inferarum frequens quoque mentio in euocationibus vmbrarum, vti Tiresiae, et in Manium apparitionibus, vt in Euripidis Hecuba; vnde latine conuersum ab Ennio de Acheronte locum seruauit Cicero Tusc. Qu. I, 16. Vide Ennii fragm. Columnn. p. 242. *Adsum atque aduenio Acherunte vix via alta atque ardua, Per speluncas saxeis structas aspereis pendentibus Maxumeis; vbi rigida constat et crassa caligo inferum; Vnde animae excitantur obscura vmbra, aperto ostio Alti Acheruntis, salso sanguine imagines mortuorum.*

Non

Non igitur rem nouam et inauditam commentus videri debet poëta, cum descensum Aeneae ad inferos carmini intexeret; enimuero ingenii sui diuini felicitatem declarauit in hoc, quod, cum eo aeuo viueret, quo Graeciae doctrina et sapientia satis iam vulgata erat, non in fabulis Homericae aetatis acquieuit, sed nouum suae Necyiae ornatum, eumque eximium, parauit ex philosophiae inprimis Platonicae placitis; ex quibus, etsi omnino inter magnorum poëtarum inuenta etiam hoc est, vt vulgares et indoctas opiniones ad philosophicam aliquam doctrinam accommodent: hoc tamen inprimis consequutus est, vt non modo, Homeri exemplo, eos, qui iam ante Aeneam obiissent, verum posteritatem quoque in Aeneidem inferre, reique nouitate tantorumque virorum nominibus auctoritatem carmini et suauitatem comparare posset. Sequuti idem inuentum sunt recentiores poëtae epici; de quibus infra suo loco videbimus. Intellectu itaque facile est, varia et multa eruditione hunc librum esse refertum, Bene Seruius ad v. 1. *Totus quidem Virgilius scientia plenus est, in qua hic liber possidet principatum, cuius ex Homero pars maior sumta est. Et dicuntur aliqua simpliciter, multa de historia, multa per altam scientiam Philosophorum Theologicorum Aegyptiorum, adeo ut plerique de his singulis huius libri integras scripserint* πραγματείας. Forte ex his nonnulla inter grammaticas quisquilias Seruii sunt seruata, etsi ex iis pleraque poëtae et sententiam et elegantiam offuscant potius, quam illustrant. Ad poëtae artem et ingenium referendum mihi videtur et hoc, quod primum Troianorum ad Italiam accessum sacrorum et oraculorum religione quasi consecrauit, reique adeo summae miram dignitatem, et fatis ad exitum iam spectantibus nouam tamen ex nouis Sibyllae responsis exspectationem parauit.

Ceterum libri huius vix satis magna esse potest suauitas, nisi locorum descriptionem oculis animoque subiectam habeas. Quam cum multi dederint, nuper tamen diligentius ea litteris caeloque expressa est a Paullo Ant. *Paoli* V. Cl. in *Puteolanis Antiqq*. Nam illam chorographiam, quae in Mazzella et hinc apud alios conspicitur, nonnulla parum accurate delineata habere vsu facile deprehenditur.

EXCVRSVS II.

Procurrit inter Puteolos et Cumas angustus ager in promontorium Misenum desinens. Puteolano vel Baiano sinui imminet lacus Auernus, adeoque Cumis ille a tergo situs. Facies lacus nunc quidem talis est, vt colle leuiter accliui et, praeter eam

partem, qua ad mare (sinus Baiani) prospectus patet, fere perpetuo ambiente in orbem ille rotundetur. Stadiorum quinque ambitum iam olim Diodorus edidit lib. IV, c. 22. Altitudine est ad CCXXXVIII. et CCLIII. passus, (secundum Mazzellam l. c. c. 15.) aucta olim in immensum. v. Diodor. l. c. Colles, qui ambiunt, silua olim inaccessa consiti erant ad conualles decurrentes, et hi sunt *luci Auerni*, (VI, 118. 138. 201,) in quibus aureae frondis arbor. (v. 138. sqq. 186.) Siluam immensam, Ὀμβριμῦς ἄλσος οὐλαίας Κόρης, Lycophron 698. quoque memorat, et multo disertius Homerus: ἔνθ' ἀκτή τε λάχεια καὶ ἄλσεα Περσεφονείης, Μακραί τ' αἴγειροι καὶ ἰτέαι ὠλεσίκαρποι· Cupressos altissimas etiamnum lacum Auernum cingentes tristissimam loco faciem adiicere narrari video a Flachato (*Observations sur le Commerce et sur les Arts* T. I. p. 111.) etsi ab Italis nihil tale prodi memini. Ita tamen Petronius naturae veritatem expressisse videri debet, qui saxa — *ferali circumtumulata cupressu* narrat. Sacer autem lucus ille Hecatae (v. 13.) seu Proserpinae, vt Homerus ait. Promiscue autem in rebus inferis Hecate, Proserpina, Diana, Luna nominari solet. Proserpinae sacram paludem Auernam videas apud Diodor. IV, 22. et templi Hecatae ruinas esse eas, quas vulgo Apollinis aiunt, ad Auernum lacum, non male coniectat Paolus fol. XXVIII. Sed siluae istae inclusum aëris lacum pestilentia infecerant; etsi ipsi antro exhalationem tribuit Virgilius, (VI, 237 — 41.) et imitator loci Petronius; quod et ipsum accedere potuit ad alterum, cum eandem naturam sulphuraria aliaeque in iis locis speluncae habeant. Contagium tetri aëris fama olim in miraculum auxerat, vt aues adeo superuolitantes foetore enectas decidere affirmarent. v. Strabo V. p. 244. B. Colles, quos diximus, variis perfossi specubus vias habuerunt subterraneas, caliginosas et tetras hospitibusque imperuias, quarum binae, sed et hae fere obstructae, supersunt, de quibus infra videbimus. Locus igitur apprime idoneus ad hominum animos religionum terroribus sollicitandos.

Specus olim fuisse in his locis plures, modo diximus, etsi terrae motibus ipsaque aetate multi corruerunt, vt adiri nequeant. Habet etiam litus circa Misenum cautes passim excauatas, quas a Lycophrone vss. 1278 — 80. Ζωστηρίου τε κλιτὺν etc. innui puto. Admodum itaque probabile est, et opinioni fidem facit apud Strabonem lib. V. p. 244. D. Ephorus, cuius magna hac in re auctoritas est, cum ipse Cumanus diligensque scriptor fuerit, prisca aetate eas cauernas hominibus pro domibus fuisse, donec ad meliorem vitae cultum procederent, natamque hinc esse de Cimme-

Cimmeriis fabulam; Odyſſ. λ, 13 ſqq. etſi tenebris illis perpetuis ſiluae quoque continuae, quibus conualles montium obſitae erant, maiorem horrorem addere debuerunt.

Succedentibus temporibus locorum naturam ſuperſtitio ſuis vſibus accommodauit, et necyomantion ibi inſtitutum eſt, vt Manes euocati ſciſcitantibus fata praedicere crederentur, idque Homeri adhuc aetate auctoritatem habuit, qui Vlyſſem ea loca adiiſſe narrat. Erant ſacerdotes, qui ſacra monſtrarent, quibus Manes eſſent placandi, (v. Strabo V. p. 244. C. vbi εἰςέπλεον parum accurate ex ſua aetate dixiſſe videtur, vt Maximum Tyr. Diſſ. XIV. aliosque omittam). Ex maiorum vita ſeruanetant ſacerdotes morem, vt religioni ducerent ſolem videre, nec niſi noctu ſpeluncis prodirent, vt Ephorus apud Strabonem l. c. D. auctor eſt.

Tandem Manium ſedes et ipſi inferi, quibus euocandis ſacra in his locis fiebant, hic eſſe vel crediti ſunt vel a poëtis narrati. Cf. Strabon. l. c. et Euſtath. ad Odyſſ. κ. pr. qui eum exſcripſit. Habebat autem locorum ſitus et natura multa, quae ad fabulam hanc ſeu fidem accommodari poſſent, quae vnum in locum congeſta videbis apud Lycophr. 695 ſqq. Silium XII, 120 ſqq. ſicut omnino vetuſtiorum fabularum maxima pars ad inſolita aliqua naturae phaenomena, ad motus inprimis hiatusque terrae, ignesque montium continuos, aliaque naturae miracula ſpectant. Cogitandum porro, loca haec antiquiore aeuo a paucis Graecorum fuiſſe adita, rerumque adeo miracula nauigantum ſermonibus inſigniter fuiſſe aucta. Quis ferat adhuc in Lycophrone l. c. ad Acherontem montis iugum memorari, vnde omnes Italiae fluuii prodeant? Scatet autem totus ager inter Cumas et Baias bitumine, ſulphure et calidis aquis (v. Strabo l. c. p. 245. C. quod bene Silius expreſſit verſſ. ſuis lib. X, 134 ſqq.) Super Puteolos campus eſt ſulphure abundans, collibus incluſus, quibus paſſim ſoli ſpiraculis fumus et calor prodit. Notum eſt nomen inter veteres *forum* et *olla Vulcani*, nunc *Solfatara* ſeu Sulphuraria. Vide vel Mazzellam *Antichità di Pozzuolo* c. 7. Itaque mirum non eſt, modo Cyclopas modo Gigantas fulminibus percuſſos paſſim ad haec loca referri, inprimisque campos Phlegraeos, Gigantumque in iis pugnam. Non longe a Cumis *palus* eſt *Acheruſia*, (Plin. III, 6. *Acheruſia palus Cumis vicina*) quam Silius X, 126—29. et XIII, 397. aditum ad inferos eſſe prodidit, aquas habens ferrugineas, in ſolo ſterili populis paſſim conſito. Omnino *loca feta paluſtribus vluis, Litora Cumarum* pronuntiat Ouidius Met. XIV, 103. Phlegethontis et Cocyti notionem animis attulere

 calidi

Digitized by Google

calidi passim fontes. cf. Strabo l. c. p. 244. C. qui Stygis quoque aquam, ad quam oraculum conditum erat, (καὶ τὸ μαντεῖον ἐνταῦθά που ἱδρυμένον) ibi fuisse ex Ephoro tradit. cf. Odyss. κ, 513. 14. 5. Accedebat specus ab Auerno per collem demissus, quem qui emensus erat, in vallem prodibat, in qua lacus erat, nunc Mare mortuum, olim Acheron, dictus; ex hoc iter ducebat ad Campos Elysios, amoenissimum locum, sepulcris passim consitum.

Tota loci facies nunc quidem quam maxime est mutata; cf. *Addison's Remarks* p. 167. Nam primum cum Agrippa portum Iulium efficere vellet, vt Auernum Lucrino lacui iungeret, siluam excidere iussit, cf. Strab. V. p. 245. A. Tum MDXXXVIII. motu terrae medio fere inter Lucrinum et Auernum spatio exstitit nouus mons cineritius, de quo v. Capacc. *Antich. di Pozzuolo* c. 20. Olim, vt ex Strabone cognoscitur lib. V. p. 244. A. ora maritima ita his lacubus erat intercepta, vt Misenum in peninsulae formam esset redactum. Plures cauernae oppletae; aliae vlterius ductae, inter quas nobilissima a Cocceio. v. ibidem.

EXCVRSVS III.

Videamus nunc locorum situm, qualis a poëta proditus et exhibitus est, in quo ab Interpp. passim multae magnaeque turbae fiunt.

Infra Cumas, sub promontorium Misenum appellunt Troiani. Eo enim ducunt omnia, vt non in Baiano, quod vulgo creditur, quodque alias narratum ex Aurelio Victor. O. G. A. c. 9. intelligitur, sed in Cumano litore Troianorum classis stationem habuerit. Nec aliter Ouidius Met. XIV, 107 sq. tradit, vbi Virgilii vestigiis insistit. Procedit inde Aeneas ad Apollinis templum et Sibyllae antrum.

Templum in monte esse debuit; (v. 9. ARCES, *quibus* ALTVS *Apollo praesidet*) nec longe a Cumis; itaque falsa est vulgaris opinio, dum ruinas templi Apollinis ad lacum Auernum ostentant hospitibus loci accolae. Sed si in monte Cumano fuit templum, iterum dubitari potest, an Cumarum colli impositum fuerit, et in ipsa vrbe, quod Seruius putauit. Silii quidem auctoritas parum me mouet, lib. XII, 86. vbi Annibal Cumas oppugnans, adeoque vrbe nondum receptus, dum perlustrat aditus, *fulgentia cernit Arcis templa iugo*; nam nihil impedit, quo minus templum in summo arcis vertice positum etiam extra moenia conspici potuerit. At grauiorem dubitationem facit, quod in vrbe media lucus et secreta religio Sibyllae,

loe, quae contigua erat templo, vix esse potuit, et quod, si id ponas, ceterorum locorum, inprimisque speluncarum, situs parum conuenit. Itaque Paolo, Viro doctissimo, assentiendum esse videtur, qui in *Puteol. Antiqq.* fol. XXIX. templi locum in montium iugo ad Cumas, adeoque in *summa arce*, inque ipsis *montibus Euboicis, Chalcidicaque arce* (v. 17.) quaerendum arbitratur eiusque ruinas *arcum felicem*, quem vocant, esse contendit. Ita *lucus Triuiae*, per quem via ad eum erat, in siluis, quarum reliquias ille locus habet, et speluncae in propinquo sunt.

Ceterum ex antiquissimis hoc Apollinis templum, Daedalique opus habitum (v. 14. sqq.) statuaque dei colossali nobilitatum. Seruius ad v. 9. h. libri: *Caelius* enim (L. Caelius Antipater, qui belli Punici II. historiam scripsit) *de Cumano Apolline ait: Est in fano signum Apollinis ligneum, altum non minus pedes XV. cuius meminisse putatur Virgilius.* (v. 9. *altus Apollo;* sed hoc a situ templi petitum. Altitudinem tamen non vulgarem habuisse templum necesse est, cum v. 19. *immania templa* appellentur.) cf. Cic. de Diu. I, 43.

In ascensu ad templum *lucus Triuiae* fuit (v. 13.) in quo ipso templum videtur fuisse conditum. Dum Aeneas argumentum in foribus sculptum contemplatur, arcessita ab Achate Deiphobe, Phoebi Triuiaeque sacerdos (v. 35.) Teucros vocat *alta in templa*, v. 40. Haec de Apollinis templo si accipias, totus rerum ordo turbatur; sed Sibyllae antrum, μαντεῖον, intelligendum esse, manifestum fit; et subiicitur statim: *Excisum Euboicae latus ingens, rupis* (h. e. montis, cui templum impositum erat) *in antrum.* cf. v. 9. 10. et sup. III, 443. Abest autem palmis CCXX. ab arcu felici, quas Apollinis templi ruinas esse diximus, crypta, communi opinione pro Sibyllae antro habita. v. Mazzella de Situ Puteol. et Cum. c. 29. In interiore antri parte adytum, in quo Deiphobe dei afflatum excipiebat.

Iam si Strabonis locum ex Ephoro, lib. V. p. 244. C. conferas, non vno loco olim τὸ μαντεῖον fuisse intelligas. Erat primum non longe a Styge situm, et διά τινων ὀρυγμάτων — τὰς ξένους εἰς τὸ μαντεῖον δέχεσθαι narrat sacerdotes, πολὺ ὑπὸ γῆς ἱδρυμένον. Mox a rege aliquo interfectos sacerdotes, τὸ δὲ μαντεῖον ἔτι (Ephori tempore, qui Philippi Macedonis tempore vixit) συμμένειν μεθεστηκὸς εἰς ἕτερον τόπον. Poëta noster itaque ad antiquius illud oraculum respicere putandus.

Edoctus a Sibylla Aeneas, aureo ramo opus esse, si loca infera ingredi velit, siluam versus Auernum pererrat, inuentoque ramo apportatoque ad Sibyllam, illa duce ad speluncam accedit,

Digitized by Google

accedit, diuersam a priore illa; circa Auernum aditus ad eam v. 238. In huius speluncae aditu sacrum faciunt v. 242 sqq. a media nocte iter per eam ad inferos instituunt. 255. 262.

Mihi quidem postrema haec ad vnam eandemque speluncam spectare videntur, quae est *Baiana*, quam nunc appellant, quoniam versus Baias spectat. Nec probo Paolum, qui descensum quidem per hanc, sacra autem ad tertiam speluncam, *Cumanam*, facta esse (v. 237.) contendit. Baiana illa superiore adhuc seculo multo profundius et latius iter praebuisse videtur, si Mazzella (l. c. c. 15.) et Mormile (*Antich. di Pozzuolo* c. 17.) vera narrant.

EXCVRSVS IV.

De Aeneae accessu ad Italiam.

Aeneas ex Sicilia per Tyrrhenum mare profectus, primo ad Italiam appulsu portum Palinurum subiit, qui a quodam Aeneae gubernatore ibi defuncto nomen accepisse fertur. Haec Dionysius ex communi scriptorum narratione tradit lib. I, 53. Virgilius nec hanc famae veteris fidem praetermisit, ne tamen frequentiore appulsus commemoratione molestus esset lectori, alterum ad Cumas accessum attigit, Palinurum vero naui excussum ad litus Lucaniae enatasse, sed a barbaris occisum piaculo finitimos obligasse narrat. *Mox vero Lucanis pestilentia laborantibus* (verba Seruii sunt ad VI, 378.) *respondit oraculum, manes Palinuri esse placandos: ob quam rem non longe a Velia et lucum et cenotaphium ei dederunt.* Vide ipsum poëtam v. 378 — 381. qui etiam oraculi fidem in fabulam assumsit de Palinuri accessu ad Italiam olim datam. Veliam (Ἐλέαν) illo tempore nondum fuisse, bene obseruat Seruius ad v. 359. *portusque Velinos;* nam condita ea fuit a Phocaeensibus sub Cyro profugis, vt ex Strabone lib. VI. pr. satis constat; nec tamen prolepsis talis tam insolens erat, vt VV. DD. post grammaticos apud Gellium l. c. X, 16. in defendendo vel accusando poëta tantum operae ponere deberent. Verum ne Lucani quidem illo tempore in his locis fuisse videntur. Fuerunt enim Lucani a Samnitibus, qui Sabinorum progenies erant, oriundi, neque in haec loca venerunt, nisi postquam Graecorum coloniae Italiam inferiorem occupare coeperunt, id quod post Troiana demum tempora contigit; temporibus vero Troianis Chonas et Oenotros, h. e. Pelasgos e Graecia cum Ausonibus priscis Italiae colonis permixtos coluisse, ex iis manifestum est, quae Strabo lib. VI. pr. exponit. Circa has enim partes a Lao inde fl. primo accessu Oenotros habitasse, hancque primam Italiam fuisse appellatam, alio loco vidimus.

Pergit

Digitized by Google

Pergit Dionysius l. c. in vulgari, quam proponere volebat, narratione: *Troianos, a Palinuro prouectos, ad insulam appulisse, cui a quadam Aeneae consobrina, quae ibi obierat, Leucosiae, seu*, vt fere scribi solet, Leucosiae *nomen impositum sit.* Communior ratio ab vna Sirenum, Leucosia, nomen repetit. Sed famam nauigationis Troianorum in mari Tyrrheno seqni maluerunt alii. Itaque etiam fuere, qui Troianos ad Sardiniam adhaesisse traderent. v. Pausan. X, 17.

Hinc euecti Troiani (Dionys. ib.) *in pulchrum ac profundum portum in Opicis* (qui Ausonum in his locis populus erat) *delati sunt; extinctoque ibi Miseno, nobili quodam viro, portum ab eo Misenum denominarunt.*

De Miseno fabulam Virgilius magna cum arte intexuit carmini suo, sed ornatam et variatam, lib. VI, 149 sqq. — 235. Discessit ab aliorum, inter quos Caesar fuit Pontificalium primo ap. Victor. O. G. R. 9. fide etiam in hoc, quod non in sinu Baiano, sed vltra Misenum versus Cumas classem appulsam esse voluit. Gubernatorem fuisse Aeneae Misenum tradidisse videntur nonnulli apud Victorem, falsa remi tumulo infixi interpretatione, qui tamen nautae tantum significationem haberet. Monumentum autem vetus tumuli, infixo remo cum tuba, ad istud promontorium esse debuit; etsi video hoc quoque a nonnullis tradi, ipsum promontorium nauigantibus in alto speciem sepulcri praebere.

Cum Aeneas ad loca haec semel adductus esset a poëta, ingenii ad conuertendas in rem suam veterum poëtarum fabulas praeclari, Necyae Homericae in his ipsis locis tractatae memor, vt narrationem tamen variaret, non Manium euocationem, sed ad eos descensum Aeneae comminisci maluit; Homerico tamen exemplo praelucente quodam modo etiam in his Odyss. ω. Atque hic commode in Platonicam doctrinam incidit; de quo alio Excursu expositum est.

Quod autem ad Sibyllam spectat, hanc poëta ex antiquioribus, quae tum rigebant, fabulis petiit, non primus excogitauit. En locum ex Victore de O. G. R. c. 10. *Addunt praeterea quidam Aeneam in eo litore* (Baiano) *Euxini cuiusdam comitis matrem vltimo aetatis affectam, circa stagnum, quod est inter Misenon Avernumque, extulisse, atque inde loco nomen inditum, qui etiam nunc Euxinius sinus dicitur:* (nomen hoc a quopiam alio memorari nondum vidi; forte ab aliquo auctore proditum, qui Cimmerios, quorum sedem in his locis traditam viderat, a Bosporo et mari Euxino huc vocauerat) *cumque comperisset, ibidem Sibyllam mortalibus futura praecinere in oppido. quod vocatur*

Cimba-

Digitized by Google

Cimbarionis (*Cumarum* non male emendat Arnzenius; an latet *Cimmerion?* Ita apud Tibull. IV, 1, 64. multi: *Cimmerion etiam obscuras accessit ad arces*) *venisse eo sciscitatum de statu fortunarum suarum: auditisque fatis, vetitum, ne is cognitam* (vltimas duas voces, quae in seqq. pro interpretamento adscriptae erant, ex margine irrepsisse puto) *in Italia sepeliret Procbytam, cognatione sibi coniunctam, quam incolumem reliquerat; et postquam ad classem rediit, reperitque mortuam, in insula proxima sepelisse, quae nunc quoque eodem est nomine; vt scribunt Vulcatius et Acilius Piso.* Sed episodium hoc de Sibylla, vt reliqua, ex priscis fabulis sumtum esse, multo magis declarat narratio ap. Dionys. I, 55. de Sibylla Erythris ab Aenea conuenta.

Quod modo de Prochyta contra Misenum insula ex Victore memorauimus, etiam a Dionysio Halic. I, 53. in medium prolatum est. *A Miseno*, inquit, *vlterius nauigantes ad insulam Prochytam et ad promontorium* (recte enim emendata sunt Graeca a Casaubono) *Caietam appulerunt iisque locis simili modo ac superioribus nomina imposuerunt, quod mulierum defunctarum seruari per ea vellent memoriam. Harum vero alteram Aeneae cognatam fuisse ferunt, alteram nutricem.* Et Prochytam *de cognata Aeneae nomen accepisse* etiam *Naeuius in primo belli Punici dixerat.* Seru. ad IX, 715. A Plinio Prochytam *non ab Aeneae nutrice, sed quia profusa ab Aenaria erat* dictam lib. III, 13. recte moneri putamus; sequi videtur id ipsum Virgilius IX, 715. Adde Strab. I. p. 60 A. et alia loca ap. Cluuer. Ital. ant. IV, 4. sed hic tantum de fama quaerimus, quae de Aeneae erroribus in his locis fuerit; materia tam copiosa, vt etiam omittere nonnulla poëtae necesse fuerit, vti hoc de Prochyta; nam alterum de *Caieta* sub f. lib. VI. et pr. VII. meminit. De qua quae varie a veteribus tradita erant, diligenter congesta video a Cluuer. III, 10, p. 1065.

EXCVRSVS V.

VI, 35. 36. *Phoebi Triuiaeque sacerdos Deiphobe Glauci.* Sibyllam ab hac sacerdote diuersam esse habendam, monent Holdsworthus et Spencius VV. Cll. nam vsque ad v. 55. de Deiphobe sacerdote agi; tum Sibyllam, esse enim hanc *Phoebi vatem* v. 77. vaticinari v. 82—155. hinc iterum succedere sacerdotem v. 244. eamque excipi a Sibylla a v. 258 sqq. ad f. Ad tam incommodam rationem deducti esse videntur viri docti inter alia maxime v. 258. *aduentante dea*, quod de Sibylla acceperant. Quod si nonnulla satis commode in istam VV. DD. sententiam accipi possunt, tamen alia in multo duriorem, quam vulgaris

vulgaris est, rationem deflectuntur, vt vix ita videatur poëta obscuritatis reprehensione liberari posse. Nam v. 45 sqq. satis manifestum fit, ipsam sacerdotem a deo afflari et agitari: *cum* VIRGO, P. — CVI *talia fanti Ante fores subito non vultus non color idem.* Continuatur de ea narratio; necesseque adeo est v. 77. nullam aliam intelligi posse quam illam ipsam a deo furore percitam Deiphoben. Quis itaque dubitet eius esse vaticinium v. 83 sqq. neque aliam et diuersam ab ipsa Sibyllam Cumanam esse v. 98. Nec in seqq. quicquam occurrit, quod nostris rationibus aduersetur. v. 102 sqq. 115 sqq. 125. Editur a sacerdote Sibylla responsum, vt Delphis a Pythia furore correpta, postquam adytum ingressa est. Etiam apud Ouidium Met. XIV, 104. 6 sqq. qui locum hunc Virgilii expressit, ad vnam feminam omnia referuntur. Quod autem inter Sibyllas ex Varronis recensu apud Lactant. Inst. Diu. I, 6. Deiphobes nomen non legitur, nolim aduersus poëtam vrgere, qui alios auctores quam quos Varro legerat, habere potuit, quos sequeretur; vt saepe factum vidimus in aliis, vt reconditam aliquam expromeret doctrinam Maro. Summa quoque omnino in nominibus Sibyllarum recitandis inter veteres est diuersitas, vt ex iis ipsis, quae ab Holdsworthо congesta sunt, satis apparet; et in Sibylla Cumana parum sibi veterum historiarum fides constat. Videtur illa Cumis potius Aeolidis fuisse oriunda, vnde etiam Erythraea est appellata. cf. Aristot. de admir. §. 90. Quod si tamen cum iis, qui in coloniam exierant, ad Italiam accessit, tamen vel sic multo vtique serior illa Troianis est temporibus; vt recte Liuius I, 7. dixerit *fatiloquam Carmentam ante Sibyllae in Italiam aduentum.* Poëtae tamen omnia haec, temporibus adeo remota, in vnum cogere licuit et relicta omnino defunctorum euocatione ad Delphici oraculi exemplum Sibyllam templi sacerdotem et vatem constituere. Aliter rem tractat Tibull. II, 5.

EXCVRSVS VI.

VI, 136 sqq. Rami huius aurei caussas varias, mysticas quoque, veteres et recentiores excogitarunt. v. Seruianam notam ad h. l. Metalli mutandi rationes hic quaesiuere nonnulli, Borrichius et alii, inter quos Wedelius a Burmanno laudatur. χρυσοῦ ὄζος – ἀδάμας, qui in Timaeo Platonis (p. 1066 B. ed. Frf.) memoratur, poëtae ad talem rei imaginem nihil prodesse potuit. Ex aqua condensata metalla et primo loco aurum, tum adamantem, porro aes, tum cetera genera enasci narrat philosophus. A Dianae Aricinae sacris res repetitur apud Seruium, ante cuius templum fuisse arbor narratur, vnde si fugitiuus potuisset

Digitized by Google

potuisset arborem decerpere, sacerdoti cum homine pugnare necesse esset. Ritus pugnae notissimus, vel ex Ouidii Fast. III. 263 sqq. At de arbore solum Seruium tradere memini. Nec tamen id quidquam commune cum Auernalibus locis et ramo aureo Proserpinae habere videtur. Latere aliquid occultae religionis ex initiis Eleusiniis, si cum Warburtono coniectare velis, saltem ad sacrum ramum, quem mysta praefert, non ad myrteam coronam referri res debet. Sed mihi satis expedita rei ratio esse videtur, si ramum ἱκετείας sollenne insigne ad animum reuoces, (vide v. c. inf. XI, 101.) vt adeo aureum ramum praeferens Aeneas ad Proserpinam supplex accedat; aut si Mercurii virgam auream memineris, qua alii poëtae ad inferos animas deduci narrant, v. c. Odyss. 3. ἔχε δὲ ῥάβδον μετὰ χερσὶν, καλὴν, χρυσείην. Cum Mercurium adhibere huius descensus ducem non posset, auream virgam Aeneae assignare maluit. Ita facile intelligas, quomodo poëta ad hanc rei φαντασίαν deuenerit. Vt *aureum* ramum in siluis inuentum esse proderet, facile in mentem venire potuit ex Apollonii Rhodii lectione de vellere aureo in silua media lib. IV, 122 sqq. nam et is sacer Hecates lucus erat. Deorum autem omnia sunt aurea, etiam *in Delo* χρύσειον γενέθλιον ἔρνος ἐλαίης. Callim. in Del. 262. Sed est adhuc alia res, quae siue Virgilium siue vetustiorem aliquem poëtam ad aureum ramum deducere potuit: mali Punici comestio, qua Proserpina commisit, vt in Plutonis contubernio sibi manendum esset. Vide v. c. Ouid. Met. V, 535 sq. Cum mox dicatur: *Hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus Instituit;* admodum probabile fit, rem illam vel similem poëtae animo esse obuersatam. Ceterum hoc inuento bene vsus est Claudianus ad arborem auream in inferis locis florescentem, quae inter alia inferorum bona Proserpinae a Plutone ostenditur de R. Pros. II, 290. Exornauit hoc arboris aureae, quae Proserpinae sacra est, phantasma Spencerus *Fairy Queen* B. II. Cant. VII. LIII. sqq.

EXCVRSVS VII.

VI, 162 sqq. De Miseno narrationem intexuit propter fabulae apud Italos auctoritatem. v. Excurs. ad h. v. et habuit etiam Elpenoris exemplum, quod sequeretur, ap. Hom. Odyss. λ, 51 sqq. Quod eum tubicinem nobilem fuisse tradit, in hoc Homeri sui auctoritatem deserit; cum Troianis temporibus nec tubam nec lituum inuentum fuisse satis constet. Maluit itaque et hic Tragicos sequi. v. c. Aeschylum Eumen. v. 570. Sophocl. Ai. 17. et al. Mox v. 172. Tritonem cantu prouocat. Hoc elegan-

Digitized by Google

elegantissimo poëtae ingenio deberi videtur, adumbratum ex similibus narrationibus apud veteres poëtas, inprimis Homerum; cum in vulgari quoque priscorum hominum sermone, vt quisque in arte sua excelleret, ita modo artem a diis accepisse, modo ea arte cum diis contendere diceretur. Sic Thamyris cum Musis Il. β, 595 sqq. sic Pierides cum Musis, Marsyas cum Apolline, Eurytus arcu cum eodem Odyss. ϑ, 224 sqq. certarunt.

EXCVRSVS VIII.

Chorographia locorum inferorum ex poëtae mente.

Non iniucundum esse potest, vno loco propositam habere animo totam locorum inferorum descriptionem, qualis illa a Virgilio hoc libro est exposita. Tentauit iam idem Spencius V. Cl. et Iortinus Diss. VI. p. 258. praeter alios Intpp. Res cum per se non inutilis esse potest ad poëtae interpretationem, tum vero etiam iis grata esse debet, qui Dantis Infernum, partim ex Marone, quo is duce vtitur, expressum, tum etiam aliorum poëtarum loca comparare volunt. Ita Silius XIII, 526 sqq. totam inferorum descriptionem variauit, decem portis, et septis, puto, in iis constitutis; vt Platonis circuli ante oculos fuisse videantur; vnde etiam Seruius ad v. 426. suos nouem circulos duxisse videtur, etsi alieno a Virgilii mente commento. Certe nouem Dantis anfractus ad Platonis Virgiliique ductum iunctim adumbrati sunt. Nam Silium ab eo lectum esse dubito.

Viam quidem per speluncam, mox inter siluas, caliginoso coelo, patere iam supra vidimus.

In *primo Orci aditu*, citraque Acherontem, *Luctus*, *Curae*, *Morbi*, *Senectus*, *Metus*, *Fames*, *Egestas*, *Letum*, *Labor*, *Sopor*, *mala Gaudia*, *Bellum*, *Eumenides*, *Discordiae* sedem habere dicuntur v. 273—81. elegante mytho; quis enim non intelligat esse haec mala, quibus Mors arcessitur, quaeque illam vel antecedunt vel comitantur.

In medio *Somnia* in vlmo nidulantia, ad Homeri ductum v. Not. ad 282—84. Porro hinc inde haec loca tenent *Centauri*, *Scyllae*, *Briareus*, *Lerna*, *Chimaera*, *Gorgones*, *Harpyiae*, *Geryon*, v. 282—89. vbi v. Not. ad 285. Omnino hoc procliue fuit, poëtarum seu sapientum animos in hoc phantasma incurrere, vt in aditu ad Vmbrarum loca phantasmata ista et monstra collocarent.

Via hinc *ad Acherontem*. De hoc mox sigillatim dispiciemus. Praetermittimus de Charonte monere nondum ab Homero memorato, et de insepultorum vmbris ab amnis traiectu prohibitis.

Trans amnem, aduerso litore Cerberi antrum est 415 sqq. quod praetergressus Aeneas ad *prima loca* deuenit; Inhabitant haec loca *infantes* v. 426 — 29. et qui insontes aut mortem illatam accepere aut sibi ipsi intulere 430 — 39. Quid in his sequutus sit poëta, v. Not. ad v. 430.

Non procul hinc *Campi Lugentes*, *misere amantium* sedes 430 — 476. Cf. Not. ad v. 440. Ita quidem vulgo ab Intpp. traditur. Enimuero sic magna difficultas oritur, quomodo Eriphyle, Caenis, et aliae inter misere amantes referri possint. Tum displicet totus dilectus feminarum. Sed iniqui in poëtam videntur esse VV. DD. Nam Campi Lugentes *heroinas omnino et feminas claras veteris aeui* habent incolas, interque eas etiam misere amantes. Ita scilicet dispescenda est oratio v. 439 sqq. *Hic — Lugentes Campi — Hic* primum, *quos durus amor* etc. Tum *his Phaedram Procrinque locis* etc.

Vbi haec loca transieris, peruenitur in extrema parte ad sedem *virorum bello clarorum* et inter pugnandum caesorum. *Arua vltima* v. 477 — 539.

Hinc duae viae, (natae forte ex τριόδοις Platonis in Gorgia p. 357 A. Frf.) altera ad Plutonis regiam, eamque praetergressos ad Elysium, ducit, sinistra vero ad Tartarum. 540 — 43.

Itaque trina illa loca citeriora omnino eorum animas continent, qui immatura morte obierunt, etsi poëta non satis subtiliter haec tractauit, nec adiecit, sintne illi aliquando, expletis fatalibus annis, quos anteuerterunt, ad Elysium peruenturi; sed in hoc tantum laborauit, vt, quae passim apud Graecos poëtas de locis inferis memorata videbat, in haec loca conferret, inprimisque Homeri exemplo heroum heroinarumque clara nomina intexeret. Hactenus igitur Haden vidimus mythicum ac poëticum. Ad statum aliquem medium inter poenas et praemia haec redigere allaborat Trappius cum aliis; nec tamen rem ad Virgilii quidem mentem expediunt.

Dum ad Plutonis regiam procedunt, a sinistra *Tartarum* ostentat et describit Deiphobe, 548 — 627. In hunc transtulit omnia poëta, quae veteres de Tartaro, in quem Titanes fuerant detrusi, fabulati erant. v. Hesiod. Theog. 720 sqq. cf. Il. 9, 14 sqq. porro nonnulla ex Platonica Tartari descriptione, in Phaed. p. 83. atque etiam ex sulphurariis circa Cumas, quas latius ornauit Petron. c. 67. v. 120. Fatendum tamen multo inferiora esse haec omnia terroribus Tartari, quem Miltonus descripsit lib. I. et II. et Teutonum Miltonus, immortalis Messiadis conditor, lib. II. varietate autem rerum ac specie haud dubie Dantes admirabilis in Inferno suo. Cant. III sqq. In vestibulo

bulo Tartari Tisiphone sedet v. ad 573—79. Subiecit haec Miltoni ingenio praeclarum phantasma de custodibus Orci, Peccato ac Morte, lib. II, 650. sqq.

Iam ad Plutonis regiam peruentum est. Sapienter hanc omnino praetermisit poëta, nec in illam siue ornatus siue narrationis quicquam consumsit praeter paucos versus v. 630 sq. Nam rem a consilio alienam tractasset et in summas angustias sese immisisset poëta, si Iouem inferum exhibere voluisset; nec maiestatem dei quomodo satis tueretur, in promptu habuisset. Integrum itaque reliquit hoc argumentum Claudiano, Tasso, Miltono Messiadisque auctori. Intrat tamen Aeneas vestibulum regiae, lustrat se et ramum aureum in foribus figit v. 634 — 36. vbi cf. Not.

Praeter regiam Plutonis via ad Elysium ducit. Apud Aristophanem Ran. 162. 163. de initiatis: Οὗτοι γὰρ ἐγγύτατα παρ' αὐτὴν τὴν ὁδὸν Ἐπὶ ταῖσι τοῦ Πλούτωνος οἰκοῦσιν θύραις. Sunt autem initiatorum sedes nullae aliae quam Elysium. Hoc itaque non longe a Plutonis regia abesse traditum forte in Eleusiniis, vt colligere licet ex scurrili Aristophanis insectatione initiorum. Hesiodus Plutonis regiam in vicinia Tartari collocauerat. Nam ante Tartarum Atlas stat coelum sustentans; ibidem Diei et Noctis aedes, circa quam Noctis liberi habitant, Somnus et Mors. Ἔνθα, pergit, θεοῦ χθονίου πρόσθεν δόμοι ἠχήεντες Ἰφθίμου τ' Ἀΐδεω καὶ ἐπαινῆς Περσεφονείης Ἑστᾶσιν. Theogon. 767 sqq.

De Elysio satis dictum est ad ipsum poëtam v. 637 sqq. In eius conualle Lethe est, ad quam conuocantur animae nouum corpus ingressurae v. 675. 679 sqq.

Secundum ea, quae poëta v. 739 sqq. de purgatione animarum narrat, locum aliquem in inferis requiras, quo illa purgatio instituatur. Sed de hoc nihil commemorauit Maro.

Aditum ad inferos supra vidimus. Exitum per Somni portas monstrat Aeneae Sibylla sub f. lib. vbi de eo vide.

EXCVRSVS IX.

De fluminibus inferorum.

VI, 295. 98. *Hinc via Tartarei quae fert Acherontis ad vndas; Turbidus hic coeno vastaque voragine gurges Aestuat atque omnem Cocyto eructat arenam.* Mire seu turbant seu variant in fluminibus inferis poëtae. Etsi non facile quis ad historicam veritatem haec exigat, de Virgilio tamen videndum, temerene ille fluminum nomina posuerit; quod, si quis statuat, equidem feram; an certam rationem sequutus sit. Iam Cerdae aliqua hanc in rem nota est non indocta, ad v. 295; sed in plerisque argutias captat.

Digitized by Google

Duo omnino duces hoc in loco habuit Virgilius, Homerum et Platonem. Alter Od. κ, 513 — 15. Phlegethontem cum Cocyto, quorum hunc quidem Stygis facit partem, in Acherontem deferri narrat, et esse petram eo loco, quo duo fluuii committantur. Platoni autem in Phaedone vetustiorum Theologorum exemplo (v. Hesiod. Theog. 740. sqq. 807 sqq.) Tartarus vorago est, in quam omnia flumina aquarum confluunt et inde rursus effluunt. Sed tamen quatuor inprimis orbem terrarum circumfluunt, *Oceanus* vnus in extima parte; huic ex aduerso *Acheron*, qui in paludem Acherusiam defertur, interque duo illos interfluit *Pyriphlegethon*, qui paludem igneam emensus post multos flexus, vbi Acherusiam paludem et ipse ambiit, infra Tartarum demittitur; et alter, huic ex aduerso fluens, *Cocytus*, qui primum in Stygiam paludem ingressus, mox, vbi post multos flexus ad Acherusiam paludem peruenit, hanc et ipse ambit et in Tartarum se praecipitat. Ita Acherusia palus, quam Acheron facit, in medio est, in quam impii deferuntur, et sic porro. Commentum a Socrate expositum ab antiquioribus haud dubie acceptum fuit; nam in initiis simile dogma seu mythus frequentatus esse debuit. Nempe quod non initiatorum animae ἐν βορβόρῳ κεῖσθαι apud Platonem et alios (cf. Menag. ad Diog. Laërt. VI, 39.) dicuntur, ad hanc ipsam paludem, cui innatant animae, erat referendum a Moshemio ad Cudworth. p. 1049. Ex Platonicis autem istis fluminum anfractibus natum videtur, vt loca infera, etiam in regni et prouinciae formam redacta, fluuiis ambita et inclusa esse vellent poëtae pluribus; etsi Homerus id non habet.

In altero Socratico dialogo, Axiocho, qui Aeschini tribui solet, sub f. Plutonis regnum adeunti primo loco obiicitur fluuius Acheron, tum Cocytus, quibus traiectis ad Minoem et Rhadamanthum via ducit.

Videtur itaque ad hoc exemplum poëta, etsi alias nomina ab eo temere poni non negem, hac tamen in narratione, in qua descriptionem locorum edit, primo loco *Acherontem* ponere adeundum, vorticosum fluuium, qui ex imo fundo erutam aestu suo *arenam omnem Cocyto eructat*, siue vt in Cocytum inferatur, siue vt is influat; (quod ex Homerico loco adumbrasse videtur. Verba Virgilii imitatur Silius XIII, 571. 72. *Tristior his Acheron sanie nigroque veneno Aestuat et gelidam eructans cum murmure arenam Descendit*; sed in summa rei a Virgilio discedens) alter igitur *Cocytus* est, qui et ipse ambit regna infera, vide v. 132; tertia et interior *Styx* est, tarda et paludi similis; vnde passim *palus*, *lacus*. vide VI, 134. 369. item 416. etsi omnes illi amnes, quatenus multos errores faciunt, et in orbem

regna

regna infera circumfluunt, etiam hactenus stagna et lacus facere videri possunt. Styx autem *nouies* h. e. saepius flexus suos repetere dicitur VI, 438. 39. Georg. IV, 478—480.

Ternos hos fluuiorum anfractus traiectu opus, antequam ad vlteriora peruenias; etsi, vbi de Charontis transuectione agitur, non facile poëtae de triplici amni terras inferas ambiente cogitant, et melius vnum tantum fluuium nominant. Sic et vnus in Polygnoti tabula Acheron ap. Pausan. X, 28. Vectorem autem Charontem, etsi post Homerum, facile commenta est antiquitas, cum semel hoc probasset, vt flumina traiicienda essent adeuntibus loca infera. Neque adeo ex Aegyptia religione et lacu Moeride illum adumbratum esse necesse est; quin potius Graeculi seriores Aegyptiam priscam religionem in hanc partem interpretati esse videntur.

Ceterum in Acheronte ad loca circa Cumas respexisse poëtam existimant VV. DD. et speluncam Cumanam duxisse aiunt ad paludem Acherusiam sub Miseni promontorii extrema ora. Eius paludis vulgo vestigia habere creditur *Lacus Coluccius*, sed probabilior est Paoli sententia, qui ad *Mare mortuum* refert paludem Acherusiam fol. 28. Alii poëtae Virgilium auctorem in his inferorum amnibus deseruerunt. Confer v. c. Senecam Herc. fur. 680. 686. 709 sqq. Silium X, 116—121. qui Cocytum in Lucrino et Stygem in Auerno quaerit, viam autem ad inferos per Acherusiam paludem.

De fluuiis inferorum locus etiam praeclarus est Miltoni lib. II, 574 sqq. dignus qui comparetur.

EXCVRSVS X.

Dum in loco hoc nobilissimo de descensu Aeneae ad inferos versamur, etsi, vnde poëta materiam eius ornatumque petierit, satis declaratum esse videtur; tamen Warburtoni, Viri Summi, Gleui seu Glocestriae nunc Episcopi, sententia praetermittenda a nobis non est, quae in Commentariis de Mosis diuina legatione (Tom. I. lib. II. S. 4.) olim exposita, praefixa quoque est Tom. III. Virgilii Wartoniani. Redit autem illa huc, nihil vt aliud hoc ad inferos descensu repraesentari a poëta contendat, quam initia Aeneae et descriptionem pompae (θεᾶς) Eleusiniae eorum, qui initiarentur, oculis exhiberi solitae. Placere poterat doctrina haec vel nouitate sua, vel ingeniosa Viri doctissimi exornatione, vel ipsa veri fiducia, cum qua ab eo exposita est. Neque id negari a quoquam velim, nihil omnino narrationi Virgilianae cum Eleusiniis initiis esse commune. Illud enim ex multis passim veterum locis, maxime ex Aristophanis Ranis, loco, quo Bacchi ad inferos descensus ex-

 hibitus

hibitus est, Claudiano de R. Proserp. lib. I. 619. Pausania lib. X. p. 876. Luciano in Cataplo, Themistio apud Io. Stobaeum et al. satis constare videtur, iis, qui initiarentur, symbolica aliqua repraesentatione piorum impiorumque praemia ac poenas post hanc vitam fuisse propositas, resque inferas, Tartarum cum Elysio, monstratas, eadem fere specie, qua in sexto Aeneidis libro exhibentur. Etsi vero hoc manifestum est, cum tamen repraesentatio illa Eleusinia, vt ex iisdem locis intelligas, ad vulgares fabulas, philosophorum vetustiorum doctrina primum in Graeciam illatas, attemperata fuerit; non minus demonstrari posse velis quoque hoc, Virgilium non aliunde suam inferorum locorum descriptionem petiisse, eumque Eleusinias ceremonias vulgare aut voluisse aut potuisse, cum nec ipsum iisdem sacris initiatum esse constet, nec, si hoc constaret, talis impietas in castissimum poëtam cadat, vt arcana, quod nefas erat, ad profanos efferre voluerit. Sed ne in ingeniosa hac Summi Viri hypothesi retexenda immorandum sit, otium fecit nuper vir doctus, qui eam in singulari libello (*Critical Observations on the sixth Book of the Aeneid*, Lond. 1770.) paullo acrius quam velis perstrinxit. Hoc equidem inter cetera doctissimum Praesulem posuisse nolim, quandoquidem id alienissimum est ab Aeneidis natura et consilio, poëtam, Platonis ac Ciceronis exemplo, rempublicam carmine epico condere, Aeneamque legumlatoris perfecti exemplar proponere voluisse; quoque modo Homerus ethicum, ac Miltonus religiosum ediderint, ita a Virgilio ciuile seu politicum epos conditum esse. Nec minus leue et infirmum est, quod altero loco posuit, nullum legibus ferendis idoneum virum olim fuisse, quin arcanis sacris initiatus esset. Quotus enim quisque inter Minoës, Charondas, Zaleucos est, quem Eleusiniis initiis imbutum esse quisquam tradiderit. Quae omnia cum sine auctore prodita sint, tum Eleusinia initia ab Aeneae temporibus et aetate aliquantum sunt remota, et ad Auernum Necyomantium quidem aliquando inclaruisse narratum est, initia autem vlla in his locis fuisse, nec traditur, nec probabile fit. Perit tandem omnis epica vis et poëtica suauitas, si res a poëta narrata ad allegoriam reuocetur.

EXCVRSVS XI.

VI, 431—33. *Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes. Quaesitor Minos vrnam mouet: ille silentum Conciliumque vocat vitasque et crimina discit.* In iudicibus seu quaesitoribus locorum inferorum poëta peculiarem rationem sequitur, quod non omnes in vno loco constituit, sed singulos in diuersis partibus: in primo septo Minoem v. 432. at Rhadamanthum in

Tartaro

Tartaro v. 566. Mythus hic omnino aliter post Homerum tractari coepit, aliter ab ipso Homero. Nam is Minoem obiter inter ceteras ab inferis excitatas animas nominat; θεμιστεύοντα tamen νεκύεσσιν ἥμενον, adeoque iudicem; eo scilicet, vt id agat apud inferos, quod in hac vita persequi erat solitus. At Rhadamanthus in Elysio versatur, tamquam pius heros Odyss. δ, 564. Apud Pindarum autem idem est Κρόνου πάρεδρος Olymp. II, 137 sq. et quidem vt ex loco apparet, assessor iuris dicundi caussa; scilicet heroico aeuo ipsi reges ius dicebant. Itaque Homerus in locis inferis vnum Plutonem exhibuit, cum Proserpina, vt Iouem et Iunonem e superis aemularetur. Poenas infligunt regis iussu Erinnyes. v. c. Il. ι, 565 — 67. Igitur fabula de trinis iudicibus inferorum post Homerum demum, forte et post Pindarum inuenta est; eo aeuo adoptata, cum reges non amplius ipsi ius dicerent, sed darent iudices; aut cum in ciuitatibus Graeciae iudices selecti constituerentur. Si Minoem et Rhadamanthum Creta esse oriundos reputes, a Cretensibus vel a poëta aliquo, qui Creticas fabulas sectatus erat, primum eos in Plutonis regno iudices constitutos esse suspicari licet. Aeacus vero vltimus accessit, forte ab Homerico aliquo poëta surrogatus, in Achillis honorem, cuius auus erat Aeacus. In Axiocho duo tantum in Campo Veritatis sedent iudices, Minos et Rhadamanthus; at in Gorgia (p. 357. A. Frf.) tres: Asianos quidem iudicant Minos et Rhadamanthus, Europaeos Aeacus. Iudices autem omnino, ad iudicii speciem inter Athenienses constitui soliti, nominat Plato de Rep. X. p. 761. C. et in Apolog. Socr. sub f. cum tribus illis Triptolemus et alii heroes, qui iuste vixerunt, iudicia inter animas exercent.

Post hos omnes noua ratione Virgilius iudicium hoc ex Romano more iudiciorum ordinat. In caussa capitali quaestionis iudex sedet seu praetor, quaesitor, cui ea quaestio sorte obtigit, (nam de quaestione extra ordinem mandata hic non agitur) siue is, cui ille delegauit quaestionem. Adsident ei iudices selecti, qui, sortitione nominum ex decuriis a iudice quaestionis facta, caussae cuique contigerunt. Fit iudicium et de caussa cognoscitur. Audit Quaesitor dicentes caussam, interrogantur testes; (*vitasque et crimina discit*; nam *docere*, *discere*, *nosse caussas*, vocabula propria sunt) mittuntur iudices in consilium, feruntque sententiam.

Hoc est: *Nec vero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes*, sed potius iudicum sortito datorum sententiis. Male hoc ad caussarum sortitionem referunt Seruius, Pompon. Sab. et alii. Poterat vel Senecae imitatio errantes reuocare Herc. fur. 731. *Non vnus alta sede quaesitor sedens* Iudicia *trepidis sera* sortitur *reis.*

Digitized by Google

reis. Porro Quaesitor Minos *vrnam mouet*, sortitur iudices; *ille silentum Concilium vocat*, die dicto citat reos ad iudicium, (cf. Var. L.) *vitasque et crimina discit*, audita vtriusque partis oratione.

Iisdem iudicibus apud inferos alii aliter vsi sunt; nemo liberius Luciano in Cataplo et alibi.

EXCVRSVS XII.

VI, 585—594. De Salmoneo consulendi Apollodorus et Hyginus. Etiam haec fabula, dum a multis tractata est, a tenuibus initiis latiora deinceps incrementa accepit. Homerus quidem Od. λ, 235. Salmoneum ἀμύμονα, *clarum*, simpliciter memorat, tamquam heroem. Secundum alios ille superbia elatus quadrigis, tamquam deus aliquis, inuectus per Elidem honores diuinos affectabat. Pro ferro prisci homines aere vtebantur; itaque currum eius aereum exhibuisse debet antiquus poëta. Cum aeris strepitu fulminis et tonitruum imitationem affinxerunt alii; quod sequutus est Virgilius. Aliter rem tractarant alii. v. Apollodor. I, 9, 7. vbi pelles induratas, βύρσας ἐξηραμμένας, cum lebetibus ex curru suspensas per solum tractat. Agnoscis luxurians poëtae alicuius veteres fabulas ornantis ingenium. Aliter ornatur fabula apud Seruium ad h. l. Adde Diodor. in Exc. Virt. p. 546.

Ceterum diuinis honoribus, quos imperatoribus adulandi studium detulit, obtrectare his versibus poëtam *sine dubio* pronuntiat Ios. Wartonus, V. Cl. Infinitum esset, si similes Interpretum argutias enumerare vellem omnes; itaque praetermittere plerumque soleo. Sed si semel ad haec descendere velis, non tam hoc, quod a Maronis aetate adhuc alienum erat, quam potius illud monendum erat: vel ex hoc loco satis patere, diuini honoris conferendi morem nihil commune habuisse cum opinionibus de diuina natura, deorumque numine; quod vulgo putant. Ciuilis seu politica erat institutio, de cuius vi et significatu nemo facile dubitare aut philosophicas et theologicas notiones cum eo honore coniungere potuit. Iidem illi, qui honores diuinos magnis viris vel potentibus deferebant, agnouerunt impietatem in eo, qui Ioui se assimulare vellet.

EXCVRSVS XIII.

VI, 724—751. Hic iam manifeste poëta veterum philosophorum, inprimis Pythagoreorum et Platonicorum doctrinam, sed suo ingenio et ad poëtices naturam accommodate, exponit. Sed ne Maroni inferamus aliena, ante omnia eius mentem exquiramus, quamquam id interpretatione maxime factum iam est.

In

In vss. 724—27. *animam mundi* omnia permeantem describit; quam aethereae et igneae naturae credidisse videtur (certe τὸ νοητὸν aethereo corpore tamquam vehiculo indutum alienum a Maronis mente est) cum Stoicorum parte; nam v. 730 subiicit: *Igneus est illis vigor et coelestis origo.* (Eadem opinio exposita in So. Scip. ap. Cicer. c. 3: *hisque animus datus est ex illis sempiternis ignibus, quae sidera et stellas vocatis — quae diuinis animatae mentibus* etc.) *Ductae* ex hac mundi anima *vitae animantum hominumque.* v. 728. 29. (tamquam particulae decerptae; vt adeo per hanc ipsam ex diuina natura *emanasse* videri debeant.) *Ab hac origine animae vitales* (multoque adeo magis animae hominum ratione praeditae; quibus purioris aetheris pars inesse debet) *habent naturam aetheream*, (cf. Ge. IV, 218 sqq. vbi idem dogma, sed aliter deflexum in illam sententiam, vt animae corpore seiunctae heroum, puta, sapientum et bonorum virorum, tamquam ex huius vitae sanctitate iam satis purae, in sidera ac coelum recipiantur; quae iam Aegyptiorum fuit doctrina de puris animabus, secundum sollennia verba ex Euphanto apud Porphyr. de Abstin. IV, 10. ea enim in hanc sententiam accipi debent, vt iam Iablonskium docuisse video Panth. p. 32 sqq.) *sed corporis contubernio aetherea vis obtunditur* ac debilitatur v. 720. 22. *vnde animorum perturbationes et cupiditates* v. 733. 34. *Vitia* vero haec a corporis contagio contracta *animae sese tam alte insinuant, vt ne tum quidem, cum a corpore morte seiuncta est,* (et hoc genuinum Platonis dogma v. Phaedon. p. 61. C. D.) *ex anima excedant;* (nam illud poëta non attingit, quod iam in hac vita purgatio expleri, saltem inchoari potest, cum per philosophiam tum per teletas) v. 735—38. *Itaque in inferis locis purgatione opus est, qua vitia ista* (animorum cupiditates et perturbationes, curae, irae, libidines) *eluantur* et eximantur. 739. 740. (neque enim parti rationali plenam et perfectam felicitatem contingere posse videbant, nisi ab istis morbis ac vitiis liberatae cf. Brucker. T. I. p. 713—19.) *Fit purgatio aere, aqua, igni* v. 740. 41. 42. et ibi v. Not. (nec definit poëta, qua in inferorum parte. Scilicet is *Hades* est, Aegyptiis iam olim *Amenthes* v. Plutarch. de Is. et Osir. p. 362. D. vbi interpretatio, esse eum τὸν λαβόντα καὶ διδόντα, referenda videtur ad descensum animarum et reditum in noua corpora) *Purgatio porro subeunda est omnibus* v. 743. (nam de heroum, philosophorum et bonorum animabus quae Plato addit, poëta tacet, nec addit, quid de iis fiat, quibus tam alte labes ista insidet, vt elui nequeat, et qui plures numero esse debent; scilicet hi iam ante in Tartarum erant detrusi.) Hoc vero addit: a crassioribus sordibus liberati, ad Elysium mittuntur, sed *pauci*,

Digitized by Google

ii scilicet, quibus inusta vitia elui possunt, *eo perueniunt*. 743. 744. *Absoluitur hic purgatio animaeque in pristinam puritatem aethereae naturae restituuntur*. 745. 46. 47. *Post mille annos* (non definitur, purgationisne, an ea peracta, mille annis inter Elysii delicias exactis) *animabus his omnibus* (v. 748.) *noua corpora sunt ingredienda; quod antequam fiat, Lethe bibenda est*, 748—751. qui amnis Elysii fines praeterlabitur (v. 705.) Illud igitur non declarat poëta, si post reditum hunc in corpora iterum in infera loca descenderint, iterumque purgatae fuerint, semperne idem rerum orbis, eaedem vices subeundae sint, an quod commune fuit Platoni (v. in Phaedro p. 1222. Phaedon. p. 84. D. de Rep. p. 761 D. E.) cum Aegyptiis et Pythagoreis placitum, etsi variis modis passim illustratum, animae illae post satis multas migrationes in corpora, et repetitas purgationes, tandem ita omni labe abstersa niteant, vt diuinae naturae iterum assimulentur, in hanc reuoluantur, aut, vt alii exprimunt, in solem, in sidera, in coelum, in beatam sedem traducantur, h. e. ad animam mundi cognatam, tamquam ad fontem suum, redeant. Hoc idem Pindarus dixit Olymp. II, 123 sqq. post trinas migrationes eum, qui iuste vixerit, in Elysium peruenire.

Totum hunc locum non tam ex philosophis quam ex vulgaribus opinionibus esse concinnatum, contendebat Moshemius ad Cudworth. p. 1043. §. 9. Illud quidem satis liquere puto, ex vulgari vetustiorum theologia, ab Aegyptiis, vt probabile fit, primo petita, et symbolice, vt prisco aeuo fieri necesse erat, expressa, Pythagoricorum, Platonicorumque non minus quam mysteriorum Eleusiniorum placita de inferis esse ducta; nec tamen intelligo, quomodo *mille anni* et *Lethe pota* eodem referri possint, quae quidem manifeste sunt Platonica commenta. Sed omnino vir ille summus, in subtilibus quaestionibus soluendis sagacissimus, poëtarum interpres erat parum idoneus, vt ex tota illa disputatione Homerica satis intelligas; item in quaestione de stigmatibus animorum. (v. Not. ad v. 735—39.) Hoc sibi omnino persuasum habeant, necesse est, vetustiores philosophiae interpretes, fieri plane non posse, vt quidquam proficiant in antiquissimorum et eorum, qui eos sequuntur, philosophorum dogmatibus intelligendis et eruendis, nisi vim et rationem poëticam antiquissimam, mythica et symbolica eorum, quae excogitauerant, ad sensum expositione et repraesentatione omnia enunciantem, familiarem sibi reddiderint. Cum ea aetate sermonis nondum esset subtilitas ea, vt proprie efferre possent res intelligibiles, vtque adeo ne cogitarent quidem sine symbolica aliqua repraesentatione, fieri aliter non poterat, quam vt mythicis inuolucris non *arcanae doctrinae studio*, quod vanum est credere,

credere, sed necessitate coacti, philosophemata sua obscurarent, Habuit profecto ea res plurimum molestiae et incommodi; accurate satis, subtiliter et definite potuit vix tradi quicquam; verum, si ad intelligentiae subtilitatem parum accommodata fuit illa ratio, tanto potentior et efficacior ea credenda est fuisse ad animos mouendos, ad phantasmata praeclara mentibus obiicienda, ad voluntates tenendas et inclinandas, adeoque ad imbuenda religionis et pietatis sensu pectora. Illa tamen philosophemata accipere velle proprie et subtiliter et ad sequioris Graeciae vsum, forte adeo ad nostri sermonis genium, id vero est, Pythagorae, Empedoclis, Heracliti, Platonis Manibus injuriam facere.

Saepe ad hanc cogitationem deductus est animus, cum in hoc libro interpretando Cudworthum, cum doctiss. commentatore, Bruckerumque inspicerem. Ita Cudworthus, qui praeter crassius aliud tenuius corpus animae indui a Platonicis viderat, hoc interius aerium et spirituale corpus in Virgilium inferebat, vt crassius illud integumentum esset id, quod admissorum scelerum poenas post mortem luat, purgata vero anima defluat, vt anima nunc corpus aethereum illud et αὐγοειδὲς ostentet. Subtilitatem hanc recte retudit Moshemius, p. 1031. 1045. At idem alia non minus subtiliter super εἰδώλῳ in inferis locis argutatur ad v. 292. h. l. dum corpus illud subtile et tenue, quod animae manet implicitum, etiam a corpore seiunctae, per *animum sentientem* interpretatur. Atqui vltra corpus tenue, in vetere et poetica ratione nihil est cogitandum, quoties εἴδωλον, vmbram, audias. Multo melius haec Iortinus exposuit (*Six Dissertations upon different Subjects* p. 216 sqq.) qui nihil ipse ab initio statim ponit, sed annumeratis locis Homericis, quid inde efficiatur, docet. Animum incorporeum aut corpus, quod animis pro vehiculo sit, cogitare, eorum temporum hominumque inuentum est, qui de animorum naturis iam ab aliquo inde tempore subtilius disputare, et ad maiorem verborum subtilitatem orationem acuere didicerant. At veteres illi contenti erant, res ad sensum reuocare, sensui oculorum et animorum subiicere, mythis pro dogmatibus vti. Multo minus, per sermonis, quo vtebantur, rationem et naturam, in illam doctrinam incidere potuit vetere aeuo quisquam, vt animum incorporeum cogitatione conciperet. Expeditior et facilior fuit via post ideas Platonicas illatas. Quandoquidem autem ii, qui post principes illos sapientes philosophabantur, etiam cum subtiliore et sermone et cogitatione vterentur, tamen vel secundum antiquos illos vel aduersus eos disputabant, mirum non est in Socratis sermone, in Platonicis et reliquis libris philosophicis tot super-

esse

Digitized by Google

esse poëtici alicuius sermonis aut mythicae vel allegoricae narrationis pro demonstratione vel illustratione vestigia ac fragmenta *). Quod multo magis in loco de rebus inferis accidere debuit, cum a sequioribus philosophis de sede, sorte ac conditione animorum post mortem, nihil subtilius, exploratius ac disertius afferri posset.

Exemplum huius rei esse poterat ipse Plato in hoc de inferis rebus loco. Ter vel quater hunc sermonem instituit, diuersis quidem modis, at vbique mythum se afferre profitetur. Mirationem sane haec res facere poterat ac debebat. Non modo hoc ita fit in notissimo Phaedonis loco p. 80 sqq. de mundo aethereo, bonorum sede, et terrae voragine, Tartaro; vbi sub f. adiicit: „haec ita se habere, nemo sanus asserat, ta„men vt vel sic vel alio modo res se habitura sit cum nostris „animis eorumque sedibus, cum ille immortalis sit, hoc di„gnum et consentaneum est, ita sentire.„ Verum hoc idem prae se ferre videas philosophum, vt mythos ac veteres fabulas apponat, de Rep. X, sub f. vbi de animarum accessu ac discessu, ascensu ac descensu, praemiis ac poenis decuplis, Eri Armenii fabulam afferre se fatetur, et in Gorgia sub fin. de tribus iudicibus a Ioue constitutis, deque animis nudis inspiciendis, veterem fabulam se memorare velle monet. Quo etiam mythus de animarum alis pertinet in Phaedro p. 1223. Frf. Sic et in Axiocho sub f. ex Hyperboreorum tabulis in Delo seruatis petita dicitur afferri narratio.

Etsi vero Virgilii Platonica placita animum insedisse supra affirmauimus, nolumus tamen committere, quo minus moneamus, philosophemata illum poëtica lege tractasse, et ad vulgares opiniones et popularem philosophiam deflexisse, tum alia ex superstitione vulgari immiscuisse, quod poëtam epicum facere fas erat. Eo purgationum modos, quos supplicia appellat, refero, v. 739—42. vbi v. Not. Eosdem in Etruscis vasis expressos esse suspicio est non vana VV. DD. Gorii Mus. Etrusc. T. II. p. 148. 132 sqq. Passerii Paralip. p. 139. Vas. Etrusc. T. I. p. 50. Aliter de his suppliciis disputatum a Platone in Gorgia p. 357. E. qui sedes doctrinae est. Adde Plutarch. de sera num. vind. T. II. p. 564. De millenario annorum numero v. Not.

EXCVRSVS XIV.

VI, 752 sqq. Ita fere hominum ingenium fert, vt futurarum rerum obscuritate multo magis moueantur, quam praesentis

*) Ab hoc principio vbi profecta fuerit oratio, tum illa deduci tandem potest ad ea quoque, quae Garnerius V. Cl. exsequutus est (Memoires de Litterat. Tom. XXXI. p. 164.) cum ostendere vellet, quo consilio Plato fabula vsus sit.

Digitized by Google

tis status perspicacitate et euidentia; vti ea, quae praeter naturae morem fiunt, vulgus hominum multo magis percellunt, quam quae ex praeclaro naturae ordine procedunt, qui tamen animis nostris multo clariores ac potiores admirandae et adorandae diuinae naturae ac prouidentiae caussas suppeditare poterat ac debebat. Sed caecutire malumus in incertis quam in certis perspiciendis acquiescere. Itaque poetae, qui humanae naturae morem et indolem in suos vsus trahunt, rem viderunt esse accommodatissimam ad animos tenendos et delectandos, vt ex rerum gestarum memoria ea, quae argumenti epici tempore essent seriora, per vaticinii modum intexerent; quo artificio ipsi tragici copias dramaticas amplificare non dedignati sunt. Vt enim taceam vmbras euocatas, vatumque effata, vel oracula, quae passim in tragicis occurrunt, Aeschyli Prometheus vinctus Ius fata diserto et ornato vaticinio exponit; fata vero Troiae resque post Troiam expugnatam doctissimo dramate Lycophronis Cassandra; maiore vtique cum vi, quam si eaedem res iam gestae et ad euentum perductae narratae essent. Sed epicae narrationi variandae et locupletandae talis vaticinii expositio inprimis accommodata sit necesse est, cum ex futurarum rerum praedictione tantum voluptatis cum admiratione capiant mortales. Quo magis tale episodium optandum fuit Virgilio, cuius tota Aeneis ex oraculis, somniis et vaticiniis pendet.

Praedicendi autem res futuras modi non adeo multi sunt, et nisi a vatibus, aut a viso seu vigilantibus seu somniantibus, modo a daemonibus seu geniis, modo magicis hominum artibus, obiecto, aut ab ipsa diuina natura proficisci vix posse videtur vlla praedictio. Nullum ex his genus est, quod intactum a poëtis relictum sit. Omnium primus *Homerus* euocandis Tiresiae Manibus Vlyssis reditum et fata declarauit. Phinei vaticinio rerum successum Argonauticorum scriptores exponunt omnes. Quam insigne *Maronis* inuentum sit, recensu animarum in corpora transiturarum substituto, mox videbimus. Homericam Manium euocationem retinere maluit *Silius* XIII, 400 sqq. qui tamen idem Iouem Veneri futuram Romanorum fortunam interpretantem inducit lib. III, 570 sqq. (Virgilii fere exemplo Aen. I, 257 sqq.) Manibus Tiresiae euocatis vtitur *Statius* in Theb. IV, 406 sqq. *Lucanus* sagae Thessalae veneficio in membra reuocato spiritu cadauer animat et pugnae Pharsalicae euentum praenuntiat lib. VI, 750 sqq.

Nihil in his occurrit, quod magnopere mireris. In vno vel altero genere substiterunt veteres omnes. At recentiores poetae epici, quorum incredibilis est numerus, varietati et

nouitati

Digitized by Google

nouitati primo loco studendum esse arbitrati sunt. Iique omnes rationes ac vias circumspexerunt, quibus futurae res possent praedici, iisque exponendis carmina suaui episodio ornari. Cum vero rationes illae ac modi sint pauci admodum numero, nouique adeo inuenti laus non omnibus esset parata, plerisque in ornamentis et pigmentis opera fuit consumenda. Itaque in varietate quamuis magna, si plures contuleris, taedium tamen facit idem vbique reuertens rerum ordo, eadem phantasmatum species, et in rerum parum probabilium et absurdarum operosa conquisitione confessa ingeniorum infecunditas.

Ea quidem carmina, quibus ex prisca *re equestri* petitum est argumentum, qualia Italorum inprimis sunt et Britannorum, communes fere inter se futurarum rerum exponendarum habent rationes; nam dum magorum et daemonum partes in iis tam praecipuae sunt, facile per eorum ministeria etiam haec carminis pars expeditur. Eadem argumenti indoles magnam comminiscendi licentiam affert, vt adeo insolentia etiam et absurda rerum miracula tamen, quomodo improbes, non habeas; nam in isto rerum genere ea probabilitate sua non destituuntur. Simplicissima est *Spenceri* (*Fairy Queen* Cant. III, VI, XXV sqq.) ratio; exponitur Britomarti puellae a Merlino mago ac vate non modo amoris successus, verum etiam domus et posteritatis fortuna; et *Ariosti;* (*Orlando furioso* Canto III.) nam casu ad Merlini sepulcrum et sarcophagum delata Bradamantis partim ex Merlini ore, partim Melissae magae arte euocatis vmbris, stirpis Atestinae ex se et Rogerio oriturae seriem cognoscit. Apud *Tassum* (*Gierusal. liber.* Cant. XVII. LXVI sqq.) Rinaldo progenies fortunaque domus Atestinae clypeo insculpta ab eremita exhibetur; quod adumbratum forte est ex Aeneae clypeo lib. VIII. Aen. Nec multum abludit *Ariosti* alio in loco (*Orlando furioso* Cant. XXXIII.) ratio, nam bella a Gallis in Italia gerenda in pariete Merlini arte magica depicta Bradamantis heroina adspicit; eiusdem Merlini arte in Fontis marmorei sculptura (Canto XXVI, XXX.) Francisci I. Galliarum Regis in Italiam expeditio effecta est; et alio loco (sub f. Cant. XXXIV. et Cant. XXXV.) dum Parcarum manibus tractata vellera in Lethen sparguntur, de Hippolyto Atestino praedictio satis ingeniose subiungitur. *Trissinus* (*Italia liberata da' Goti*) etiam binis locis historias sequentium temporum intexuit carmini; primum (lib. IX.) Belisarius eremitam in Monte Casinensi adit, a quo speluncae inclusus nouo visi genere in collem rapi sibi videtur, in quo vtrinque speculum sole malus, a laeua res praeteritas, a dextra futuras oculis subiicit; Angelo Herminio

ac

ac patris vmbra interpretibus. Exornata sunt omnia per *personas symbolicas*; quarum studium summum erat seculis superioribus, inprimis inter Italos, Platonicae philosophiae amore et Dantis exemplo; Itaque sub vitae futurae ingressum Error, Ignorantia, Veritas, Ratio, aliaeque multae Virtutes et Vitia, Bona et Mala, excubant. Ad res praeteritas aditum faciunt tres portae, quarum viam Cadmi filii tenent cum Poesi et Historia, alteram Fabula, tertiam Sculptura et Pictura. Ad res futuras autem patent portae sex, quas custodiunt Prophetia, Somnium, Mania, Astrologia, Necromantia et Sortes. Alio loco (lib. XXIV.) Narses dum Nursiae moratur, quae in Sabinis fuit, nunc Ducatus Spoletani vrbs est, Sibyllam adit. Est vero in vicinis vrbis locis inter Montis Victoris iuga Lacus Sibyllae dictus cum specu. Viam, quae ad Sibyllam ducit, ornauit poeta symbolica vitae humanae repraesentatione secundum planetarum circulos et signorum coelestium XII. rationem. Habitat Sibylla sub Capricorno et Aquario; in eius palatio plures sunt oeci seu coenacula satis spatiosa; quorum parietes depictas exhibent res futuras per periodum CMLX. annorum certis rationibus astrologicis exactam; succedentibus nouis figuris prioribus, quae iam euentum rerum habuerunt.

Cum Italorum vetustiorum inuentis figmenta, quae in epicis poetis Hispanis et Lusitanis occurrunt, admodum conspirare, ex Ceruante (in *D. Quixote*) suspicari licuit, et vero etiam a Diezio, Viro doctissimo et amicissimo, accepi. Inter alios nobilissimi e recentioribus Lusitanis poetae, *Comitis de Ericeira*, in *Henriqueide*, qua Regni Lusitani per Henricum primum Comitem Lusitaniae exordia exponuntur, episodium meo rogatu interpretatus est, quod lib. I. et II. continetur: Henricus ingressus antrum fatidicum, cuius aditum obsident monstra ad visum et auditum horrenda, prospicit vestibulum templi seu palatii, cuius porta variis hieroglyphis et emblematibus exsculpta est, quorum argumentum faciunt res futurae. Interiora aedis exornant primum statuae ex aere XXIV regum, qui in Lusitanis regnaturi sunt, vsque ad Ioannem quintum, subiecto cuique titulo et carmine, tum aliarum statuarum magnus numerus, tabulae pictae aliaque multa, quibus regum Lusitanorum futura soboles, viri illustres et facta praeclara repraesentantur. Sub egressum ex spelunca in Sibyllam incidit Henricus, quae, vbi preces eum facere iussit, tripodi aureo insidens, tribus voluminibus, quae scilicet ex nouem Tarquinio olim oblatis supererant, explicitis, lyraque triangulari tacta, suos casus narrat, tum res exponit deinceps a Lusitanis gerendas, Indiam inprimis vtramque na-

uigatione

uigatione patefaciendam. Sub discessum tria talenta a Tarquinio olim pro libris accepta Henrico in manus tradit, vt inde B. Virgini sacram aedem exstruat.

Nec minus mirum et a solita rerum natura recedens est *Camoësii* inuentum. Nam Vasco da Gama (*Cant. X.*) a Thetide in altum montem euectus omnia terrarum regna, inprimis Indiae, in globo descripta prospicit, et Lusitanorum fata a dea monitus addiscit. Idem paullo ante (*Cant. V.*) ex Adamastore, genio Promontorium Bonae Spei obsidente, calamitates nauigationis audierat, et Cantu II. ad Virgilii exemplum Aen. I, 223 sqq. Iupiter Veneri Lusitanorum res secundas praedixerat.

Quod primo loco e Camoësio narraui, commentum comparari aliquo modo potest cum *Miltoni* notissimo episodio, (lib. XI.) etsi hoc ad probabiliorem rationem attemperatum est. Deductus in cliuum a Michaele Adamus prospectum habet orbis terrarum et a comite rerum futurarum expositionem discit. Vestigiis eius satis obsequiose institit *Noachidis* auctor.

A magicis praestigiis et incantamentis retraxit et ad veterum vestigia legenda reuocauit alios ipsa argumenti, in quo versabantur, interdum temporum quoque et hominum, inter quos viuebant, natura. Hi fere ad visa ac somnia delapsi sunt, quibus futuros casus praedictos exhiberent, aut Palatium Fatorum commenti sunt, rem ad exornandum satis obuiam. Intra idem commune multorum inuentum substitit auctor *Henriadis*. Nam emota a S. Ludouico mente Henricus abreptus peragrat coelum ac sidera, regiam dei, Tartarum et Elysium, tandem, vbi ad Fatorum palatium peruenit, eorum, qui nascentur, simulacra et εἴδωλα dispicit; omnia tractata sunt arte satis vulgari, et argutius multo repetita in Aurelianensi puella; nisi quod praeclarus locus sequitur, vbi Henrici posteritatem enarrare orditur. Inuenti nouitatem vt in reliquis carminis partibus ita et in hac desideres in Columbiade (*Colombiade de Mme du Boccage* Chant IX.) Zamae anima ad Columbum de coelo delapsa non modo futuros Columbi casus, sed totius Europae fata satis ab argumento aliena exponit. *Puella Aurelianensis Capellani* non minus laborat in eo episodio, (Lib. VIII.) quo in antro Marculphi eremitae, per visum precibus et nouendiali sacro efflagitatum, Regi Carolo cum sociis futura fata angeli voce enarrantur. Miris modis Veritatis seu Fatorum verius Templum descripsit explosus a plerisque poeta Gallus (*Desmarets*, *Clouis* Chant. IV.) Clotildis a S. Virgine eo deducta in crystallinis parietibus futura diserte satis cognoscit.

ſcit. Necromantia vti bonus *Ronſardus* (in *Franciade* Liu. IV.) non refugit; et ad Silii fere exemplum Alarico, dum per ea loca copias ducit, antrum Cumanum ingreſſo Sibylla in conſpectum prodiens futura fata aperit (*Alaric ou Rome vaincue* Liu. X.)

Eſt *Melita*, carmen epicum, auctore Gallo (*Privat de Fontaniles*, *Malthe*, ou *L' Isle-Adam* etc. Par. 1749.) qui ſibi egregie in eo placet, quod in Pandaemonio aliquo Equitum Rhodiorum fata a Satana aperiuntur, qui Inſuladamum ſe arbitrum orationis habere ignorat. Neminem tamen vidi inter Gallos ingenio magis luxuriante, quam, quem nunc commemorabo, (*Le Moine*, *S. Louis*, ou *la Ste Couronne reconquiſe*) apud hunc primo (lib. V.) Necromantes Aegyptius Manes euocat, vt Sultano praedicant belli exitum; quod vero in eo nouitate ſua placet, eſt, quod circa Memphim ad Pyramides et inter Regum ſepulcra iſta ſacra parantur; tum (lib. VIII.) S. Ludouico viſum obiicitur, quo in coelum abreptus munitiones coeleſtes, non male verſibus aliquot deſcriptas, intrat, per plures ſphaeras ac coelum cryſtallinum tandem ad ſedem beatam peruenit, cuius (ſecundum Dantis exemplum) diuerſa ſepta ſunt; primo infantes, altero viri ſancti, tertio heroes belli paciſque artibus et generoſiore aliqua virtute inſignes verſantur. Subter dei throno vox exit, quae Ludouici fata praemonet; alia eius fata throno inſculpta ſunt, qui eum aliquando in coelo excepturus eſt; tandem poſteritatis ſeries ac fortuna in lumine, intra caliginem explicito, elucet. An quis Platonis ἰδέαν et exemplar rerum aeternum ad futura adumbranda adhibuerit, ignoro; nec hoc nunc ſuccurrit, num praeter Meſſiadis auctorem alius poeta propheticas et myſticas futurae vitae repraeſentationes in ſuum carmen intulerit, aut aeones et alia in certis Chriſtianorum libris ac ſectis ad hanc rem obuia ad poeticum ornatum adhibuerit; nam ita aberrare nolim quemquam, vt pro doctrinarum placitis haec aut ſimilia nobis impertiat. Brachmanum quoque et Indorum ſomnia, etſi vana et abſurda, multa tamen habent, quibus magnus aliquis poeta egregie vti poſſit.

Sed video me paullo longius proceſſiſſe. Reuocanda igitur diſputatio in viam. Scilicet ſi commenta haec omnia cum Virgiliana ratione compares, hanc facile omnium feliciſſimam eſſe deprehendas. Transmigratione animarum in noua corpora ſemel poſita, quid opportunius, quam earum ante ingreſſum in vitam nouam recenſus; ſed recenſus hic ſub Lethen iamiam potandam, vel inter potandum; et poſteritatis tam clarae; et factus a progenitore ſtirpis; et expoſitus filio ac ſtirpis eiuſdem auctori; et vulgari de Iulia gente opinioni conſenta-

Digitized by Google

neus Augustoque adeo populoque Romano tam commendabilis; descensu quoque ad inferos facto in loco tam accommodato ex vulgari opinione de Auerno; omnia tam praeclare conspirant ad probabilem aliquam rerum rationem, vt quid in ceteris poetis cum hoc comparandum esse putem, habeam nihil. Virgilio sane omnino maior laus inuenta aliorum ornandi, quam noua excogitandi conuenit; inuentis tamen alienis tam sollerter interdum vsus est, vt aequalem cum primo inuentore laudem mereatur. Inter haec ponemus descensum Aeneae ad inferos. Homerum haud dubie ante oculos habuit; at ab Homerica Necyia quantus artis et ingenii progressus ad Aeneidis librum sextum!

EXCVRSVS XV.

VI, 894. *Sunt geminae Somni portae* etc. Cum non facile eadem via, qua ad inferos deduxerat, reducere Aeneam poeta posset, ingeniose satis exitum reperit per *portas Somni*, hoc est, *Somniorum* in noto loco Homeri Odyss. τ, 562 sqq. Penelope ibi somnia admodum diuersae naturae esse pronuntiat, alia vera exire per portam corneam, alia falsa per eburneam: Δοιαὶ γάρ τε πύλαι ἀμενηνῶν (leuium) εἰσὶν ὀνείρων· Αἱ μὲν γὰρ κεράεσσι τετεύχαται, αἱ δ' ἐλέφαντι. Τῶν οἳ μέν κ' ἔλθωσι διὰ πριστοῦ ἐλέφαντος (per fores ex sectili ebore factas) οἵ δ' ἐλεφαίρονται, ἔπε' (res; male reddunt *verba*, vt innumeris Homeri locis) ἀκράαντα φέροντες· (ita declaratur, quid sint *falsa somnia*) οἳ δὲ διὰ ξεστῶν κεράων (h. e. fores ex sectili cornu factas) ἔλθωσι θύραζε, οἵ ῥ' ἔτυμα κραίνουσι (h. e. ferunt, nuntiant res, quae vere euentum erunt habiturae) βροτῶν ὅτε κέν τις ἴδηται. Phantasma hoc forium eburnearum et cornearum ductum haud dubie ex prisca vita et hominum sermone per rerum adumbrationes explicato, quo etiam sapientibus erat vtendum, vt symbolicis rerum assimulationibus animorum sensa exponerent, rerum similitudine aliqua vel animaduersa vel excogitata. In eadem illa prisca vita eboris et cornu vsus erat celebrior quam sequentibus temporibus; itaque fores quoque ebore vel cornu induebant. De ratione eiusdem eboris et cornu ad portas Somni translati varia sunt veterum et recentiorum interpretum ad Homericum et Virgilianum locum somnia. Verisimilior ex iis forte est haec, quod ebur, etsi candore suo lucem promittit, tamen non transmittit visum adeoque fallit, cornu contra pellucidum est.

Vsus est his Somniorum portis Virgilius ad dimittendum ex inferis heroem suum, quatenus Somniis in iisdem inferis locis sedes sua assignata est. v. Not. ad h. v. et supra VI, 282. Quod inuentum, si ex animi sententia dicendum est, omnino parum felix et idoneum esse videtur, cum ne ad mythicam quidem

quidem veri probabilitatem quidquam in eo sit, vt Aeneas cum Sibylla eadem via exeat ex inferis, qua Somnia euolant. Ferrem tamen, si satis habuisset, per Somni portas emittere. Enimuero, dum exornauit commentum suum, ea adiecit, quibus sua vineta ipse cecidisse dicendus est. Postquam enim eburnea porta falsa exire somnia dixit, subiicit: Aeneam cum Sibylla ab Anchise eadem *porta eburnea* esse emissum; quo necessario in eam sententiam adducere debet lectorem, quam iam a Seruio expositam videas: *velle eum intelligi, falsa esse omnia quae dixit.* Quae si poetae vere mens fuit, nihil vnquam a quopiam poeta magis sinistrum profectum esse arbitror, cum omnis ex praestantissimo episodio percepta voluptas hoc vno versu perimatur et iuguletur. Nec quidquam excogitari poterat absurdius. Quorsum enim pertinere potest, nos moneri, haec, quae adhuc tam egregie fuerant exposita, popularibus opinionibus ad philosophicas rationes attemperatis, omnia ea esse inania somnia, quibus lectoris hiantis animo illudere voluerit.

Nec tamen defuere, qui, cum consilium hoc poetae propositum fuisse putarent, eum non modo defenderent et interpretarentur, inter quos nemo ingeniosior Aurato in elegis ad Guellium, verum adeo laudarent et egregie commendarent, quippe qui tam perspicacis animi fuerit, vt Manes et Orcum fabulas esse videret. Alii vulgarem de poetae studio philosophiae Epicureae opinionem in partes vocarunt, vt post alios vir alioqui sagacissimus, Iortinus Diss. VI. p. 305 sqq. Nolo in refellendis aliis otium consumere; sed tota ista opinio Grammaticorum commentum est inane et fundamento idoneo destituitur. v. Argument. Ecl. VI. Si poeta Ge. II, 490 sq. versus ex Lucretio adumbrauit, non propterea Epicuri sectae adscriptus haberi potest. Exordium autem Ciris v. 3. nullam habet probandi vim et auctoritatem. Iisdem rationibus probare aliquis possit per plures huius libri sexti versus, Virgilium fuisse philosophum Platonicum.

Warburtonus, Vir doctissimus, in Diss. supra laudata ex hypothesi sua de mysteriis Eleusiniis a poeta expressis rem non male expedire videri poterat, cum initiatos, post ista rerum inferarum mythica spectacula, porta emissos esse asseueraret affabre efficta adeoque *eburna;* sed vnde istud probari possit, monere insuper habuit.

Multis aliorum auctorum locis hae eaedem Somni portae memorantur; quippe quae in prouerbii tandem formam abierunt, praeeunte Platone in Charmide p. 475. E. nec tamen in iis locis quicquam animaduertere potui, quod ad poetam illustrandum lucis quicquam afferret. Ausonius in Cupid. cru-

 cif.

Digitized by Google

cif. sub f. et in Ephemer. sub f. vulgatam interpretationem secutus videri potest. Nec Statius quidquam iuuat lib. V. Silu. 3, 289. vbi, vt Vmbra patris ex inferis redeat, precatur: *Inde tamen venias, melior qua porta malignum Vincit ebur, somnique in imagine monstra, Quae solitus.*

Nolim equidem poetae caussam defendendam suscipere; hoc tamen mihi sic satis intelligere videor, acumen illud, quod Virgilio nimis liberaliter de suo tribuunt Viri docti, vt callide monere voluerit, ista omnia de inferis narrata pro somniis et fabulis se habere, ab eo esse alienissimum. Nec in verbis quidquam est, quod eo nos adigat, nec in sententiis nec in poetae consilio. Sed ipsa res deduxit eum in talem locum, vnde pedem referre non tam facile erat. Educendus erat Aeneas ex locis inferis per aliam portam, quam qua subierat. Incidit poeta in portas Somni. Iam eae duplices sunt, altera, per quam *veris vmbris* exitus datur; per hanc Aeneas et Sibylla, quae non erant *verae vmbrae*, emitti nequibant; restabat itaque, vt per alteram portam dimitterentur. Atque hoc poeta posuit, aut parum memor, quid inde sequeretur, si eadem illi porta cum Somniis vanis et falsis educerentur, aut fuit hoc inter ea, quae Maro emendaturus erat, si licuisset *).

Non quidem aliquis in numerato habere potest ea, quae Maronis, dum haec scriberet, animo sunt obuersata; sed tamen hoc summis nonnunquam ingeniis euenire solet, vt cum semel se laqueis certis induerint, et caliginem sibi offundi passi sint, ita caecutiant, (interdum ὅλας κολοκύντας λημᾶν dixeris cum Comico) vt etiam id, quod aliis minus acutis aut ingeniosis in oculos incurrat, animaduertere nequeant. Quidni enim poeta Aeneam educebat eadem porta, qua purae animae in corpora noua sunt exiturae? Atqui Plato ea in re figmentis suis praeire poterat. Aut si duas portas commemorasse opus erat, quidni illas piorum vel impiorum Manium exitui destinabat; fere vt *pia* et *impia somnia*, h. e. vmbras, memorat Propert. IV, 7, 87 sqq. Ita quoque Valer. Fl. I, 833 sq. duas portas Orci facit, quarum vna vulgus animarum, altera pii ad inferos descendunt. Homeri quoque duae portae in Nympharum antro Odyss. ν, 109 sqq. altera ad boream versa, et hominibus frequentata, altera ad austrum, et diis tantum adeunda, nouas rerum imagines subiicere potuisse videntur. Sed satis de his, ne et ipsi ὄναρ δι' ἐλέφαντος ἐληλυθὸς narrare videamur.

*) Hoc aut simile quid obuersatum esse video animo elegantissimi Britanni, qui nuper Warburtoni sententiam excussit (*Critical Obss. on the Sixth Book of the Aeneid.* p. 55.)

Digitized by Google

FEB 29 1892

Digitized by Google

Digitized by Google